T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

LORD JOHN PONSONBY'NİN İSTANBUL SEFARETİ, 1832-1841

Mehmet Şerif ERKEK

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Nuri ADIYEKE

İZMİR - 2023

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum "Lord John Ponsonby'nin İstanbul Sefareti, 1832-1841" adlı çalışmanın, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını veya yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

06/07/2023

Mehmet Şerif ERKEK

ÖZET

Doktora Tezi

Lord John Ponsonby'nin İstanbul Sefareti, 1832-1841

Mehmet Şerif ERKEK

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Tarih Programı

Yunan Bağımsızlık Savaşı nedeniyle 1820'ler boyunca gerilen İngiliz-Osmanlı ilişkileri, 1827 Navarin Baskınıyla açık bir savaşa dönüştü. İki devlet arasındaki karşılıklı güven ve dostluk zemini bozularak yerini düşmanlığa bıraktı. Bunun dışında, 1832-1833 Mısır krizi esnasından Mehmet Ali Paşa'ya karşı askeri destek talep etmek adına İngiltere'ye yollanan Osmanlı heyetlerine olumsuz yanıt verildi. Dolayısıyla 1833 yılına gelindiğinde İngiltere'nin İstanbul'daki etkisi yok olmanın eşiğindeydi. Diplomatik ilişkilerin iyileştirilmesi, Britanya'nın önde gelen aristokrat ailelerinden birine mensup olan tecrübeli devlet adamı Lord John Ponsonby'nin İstanbul'a büyükelçi olarak tayin edilmesiyle sağlandı. Ponsonby'nin kişisel bağlantıları ve İstanbul'daki siyasi faaliyetleri İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'na kadar cari olacak Doğu politikasının çerçevesini kurduğu için bilhassa önem arzeder. Bu tezde, Ponsonby'nin kişiliği ve İstanbul elçiliği süresince ele aldığı belli başlı konular onun kendi kaleminden çıkan belgelere öncelik verilerek ayrıntılı bir şekilde aydınlatılmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimler: Lord Ponsonby, İngiliz-Osmanlı İlişkileri, Osmanlı-Mısır Krizi, Osmanlı'da Reform, Fırat Nehri Keşif Seferi, Britanyalı Subayların İstihdamı, Ponsonby-Urquhart Çatışması, Churchill Meselesi, Vixen Meselesi, Balta Limanı

Ticaret Antlaşması, Tanzimat Fermanı, Fener Rum Patriği Meselesi, Kudüs Protestan Kilisesi Meselesi.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

The Embassy of Lord John Ponsonby to Istanbul, 1832-1841

Mehmet Şerif ERKEK

Dokuz Eylül Universtiy

Graduate School of Social Sciences

Department of History

History Program

British-Ottoman relations, which had been strained throughout the 1820s due to the Greek War of Independence, turned into an open war with the Battle of Navarino of 1827. The mutual trust and friendship between the two empires deteriorated and gave way to hostility. Moreover, the Ottoman delegations sent to Britain to request military support against Mehmet Ali Pasha during the Egyptian crisis of 1832-1833 received a negative response. Therefore, by 1833, Britain's influence in Istanbul was on the verge of disappearing. Diplomatic relations improved with the appointment of Lord John Ponsonby, an experienced statesman from one of Britain's leading aristocratic families, as ambassador to Istanbul. Ponsonby's personal contacts and political activities in İstanbul are of particular importance as they set the framework for Britain's Eastern policy until the First World War. In this thesis, Ponsonby's character and the main issues that he dealt with during his ambassadorship in İstanbul are elucidated in detail by prioritizing the documents from his own pen.

Keywords: Lord Ponsonby, British-Ottoman Relations, Ottoman-Egyptian Crisis, Reform in the Ottoman Empire, Euphrates Expedition, Recruitment of British Officers, Ponsonby-Urquhart Conflict, Churchill Affair, Vixen Affair, Balta Limanı Commercial Treaty, Edict of Tanzimat, Greek Patriarch Affair, Jerusalem Protestant Church Affair.

LORD JOHN PONSONBY'NİN İSTANBUL SEFARETİ, 1832-1841

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii
KISALTMALAR xiii
EKLER SAYFASI xiv

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
PONSONBYLER

1.1. PONSONBYLERİN KÖKENİ: PICARDY'DEN CUMBERLAND'E 7
1.2. PONSONBYLER İRLANDA'DA: SİR JOHN PONSONBY (1608-1678) 9
1.3. İRLANDA'DA PROTESTANLARIN EGEMENLİĞİ VE UNDERTAKER SİSTEMİ 11
1.4. DEVONSHIRE DÜKÜ VE PONSONBYLER 12
1.5. İRLANDA PARLAMENTOSU BAŞKANI JOHN PONSONBY (1713-1787) 14
1.6. WILLIAM BRABAZON PONSONBY (1744-1806) VE GEORGE PONSONBY (1755-1817) KARDEŞLER 17

İKİNCİ BÖLÜM
JOHN PONSONBY (28 KASIM 1770- 21 ŞUBAT 1855)

2.1. JOHN PONSONBY'NİN ERKEN DÖNEM HAYATI 22

2.2. LORD PONSONBY SÜRGÜNDE 30

2.3. LORD PONSONBY'NİN İLK MEMURİYETİ: İYON ADALARI SENATOSU SEKRETERLİĞİ (1821-1825) 32

2.4. LORD PONSONBY'NİN BUENOS AİRES ELÇİLİĞİ (1826-1828) 37

2.5. LORD PONSONBY'NİN RIO DE JANERIA ELÇİLİĞİ (1828-1829) 45

2.6. LORD PONSONBY'NİN BRÜKSEL TEMSİLCİLİĞİ (1830-1831) 49

2.7. LORD PONSONBY'NİN NAPOLİ ELÇİLİĞİ (1831-1832) 57

2.7.1. Ponsonby'nin İstanbul'a Geç Varmasının Nedenleri 61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BİRİNCİ MISIR KRİZİ, 1832-1833

3.1. MEHMET ALİ PAŞA'NIN İSYANI 63

3.2. İNGİLİZ ASKERÎ YARDIMI PEŞİNDE BİR SULTAN 65

3.3. RUSYA HAREKETE GEÇİYOR: RUS DONANMASI İSTANBUL'DA 69

3.4. BÜYÜK GÜÇLER'İN DİPLOMATİK MÜDAHALESİ: İSTANBUL VE İSKENDERİYE'DE İKNA ÇABALARI 77

3.5. LORD PONSONBY İSTANBUL'DA 89

3.5.1. Ponsonby'nin İstanbul'a Varmadan Önceki Düşünceleri 89

3.5.2. Ponsonby İstanbul'da 94

3.5.3. Kütahya Barışı 95

3.6. HÜNKÂR İSKELESİ ANTLAŞMASI 97

3.6.1. Kont Orloff'un Misyonu 97

3.6.2. Hünkâr İskelesi Antlaşması İmzalanıyor 101

3.6.3. Hünkâr İskelesi Antlaşması'na İngiltere ve Fransa'nın Tepkisi 110

3.6.4. Hünkâr İskelesi Antlaşması'na Avusturya'nın Tepkisi 115

3.6.5. Antlaşmanın Gizli Maddesini Deşifre Etmek Adına Ponsonby'nin Girişimleri 120

3.6.6. Doğu Sorununda Yeni Statüko 121

3.7. BRİTANYA DONANMASI VE PONSONBY'NİN "DAVASI": OSMANLI DEVLETİ'NİN BAĞIMSIZLIĞI VE BÜTÜNLÜĞÜNÜ SAVUNMAK 124

3.7.1. Ponsonby'nin Malcolm ve Mehmet Ali Görüşmesini Engellemesi 135

3.7.2. Girit'in Sultan'a Kazandırılması Planı 137

3.8. 1834 OSMANLI MISIR KRİZİ 144

3.9. MUNCHENGRATZ KONVANSİYONU 155

3.10. ST. PETERSBURG ANTLAŞMASI 156

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİRİNCİ MISIR KRİZİ SONRASI LORD PONSONBY'NİN ELÇİLİK FAALİYETLERİ (1835-1840)

4.1. FIRAT NEHRİ KEŞİF SEFERİ 160

4.2. CHURCHILL MESELESİ 172

4.3. LORD PONSONBY ve DAVID URQUHART İŞ BİRLİĞİ 199

4.3.1. Lord Ponsonby'nin İngiliz Kamuoyunu Etkileme Planı 204

4.3.2. David Urquhart ve Ticaret Antlaşması'yla İlgili İlk Girişimler 213

4.3.3. Urquhart'ın Dönüşü ve Düşüşü 218

4.4. VIXEN HADİSESİ 252

4.5. BRİTANYALI SUBAYLARIN İSTİHDAMI 1836-1838 262

4.5.1. General Adam Chrzanowskı ve Ekibi 265
4.5.2. Albay James W. Considine (1794-1845) ve Askerî Heyeti 285
4.5.3. Yüzbaşı Gustavus Charles du Plat (1796-1854) 295
4.6. 16 AĞUSTOS 1838 BALTA LİMANI TİCARET ANTLAŞMASI 299
4.6.1. Balta Limanı Ticaret Antlaşması'na Yönelik Tepkiler 309
4.6.2. Gümrük Tarifesi Müzakereleri 312
4.6.3. Balta Limanı Ticaret Antlaşması'yla İlgili Genel Bir Değerlendirme 313
4.6.4. Ponsonby Türkleri Aldattı Mı? 322
4.7. TANZİMAT FERMANI 326
4.8. BRİTANYALI SUBAYLARIN İSTİHDAMI 1838-1840 337
4.8.2. Yüzbaşı William Fenwick Williams (1800-1883) ve Kara Subayları 338
4.8.1. Dr. John Davy (1790-1868) ve Tıp Ekibi 345
4.8.3. General Augustus Giacomo Jochmus (1808-1881) 351
4.8.4. Yüzbaşı Baldwin Wake-Walker (1802-1876) ve Deniz Subayları 354
4.9. LORD PONSONBY FENER RUM PATRİĞİNE KARŞI 357

BEŞİNCİ BÖLÜM
İKİNCİ MISIR KRİZİ (1839-1841)

5.1. NİZİP SAVAŞINA GİDEN YOL 378
5.2. PONSONBY'NİN KARADENİZ SEVDASI 391
5.3. REŞİD PAŞA'NIN LONDRA MİSYONU 398
5.4. Nizip Savaşı'nda Ponsonby'nin Rolü Üzerine Bir Değerlendirme 408
5.5. SULTAN MAHMUD'UN VEFATI 412
5.6. SULTAN ABDÜLMECİD'İN İLK FAALİYETLERİ 416

5.7. OSMANLI DONANMASININ FİRARI 420
5.7.1. Büyük Güçlerin Osmanlı Donanmasının İadesi İçin Girişimleri 423
5.8. VİYANA GÖRÜŞMELERİ VE 27 TEMMUZ DEKLARASYONU 429
5.9. PONSONBY'NİN İKİLİ GÖRÜŞMELERİ ENGELLEME ÇABALARI 436
5.10. BRUNNOW'UN LONDRA MİSYONU 444
5.11. ENTENTE SONA ERİYOR 450
5.12. LORD PONSONBY, PONTOIS'YA KARŞI 453
5.13. İSTANBUL'UN SAVUNULMASI 460
5.14. LONDRA GÖRÜŞMELERİ ESNASINDA MISIR'DA DURUM 474
5.14.1. "Ağıt Yakan" Türk Denizciler 481
5.15. 15 TEMMUZ KONVANSİYONUNA GİDEN YOL 488
5.16. 15 TEMMUZ 1840 LONDRA KONVANSİYONU 493
5.16.1. 15 Temmuz Konvansiyonu ve İstanbul'daki Durum 494
5.16.2. 15 Temmuz Konvansiyonu ve Mısır'daki Durum 502
5.16.3. 15 Temmuz Konvansiyonu ve Avrupa'da Yansımaları 508
5.17. İSTANBUL'DA SAVAŞ HAZIRLIKLARI 518
5.18. 1840-1841 SURİYE SAVAŞI 523
5.19. NAPİER'İN 27 KASIM 1840 TARİHLİ KONVANSİYONU 546
5.20. MEHMET ALİ PAŞA'NIN İLK FERMANI REDDİ 564
5.21. MEHMET ALİ PAŞA'NIN İKİNCİ FERMANI KABULÜ 572
5.21.1. Reşid Paşa'nın Azli 576
5.22. 13 TEMMUZ 1841 LONDRA BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ 586

ALTINCI BÖLÜM
İKİNCİ MISIR KRİZİ SONRASI LORD PONSONBY'NİN FAALİYETLERİ

6.1. 1841 YILINDA SURİYE 591

6.1.1. Palmerston'un Yahudi ve Dürziler Üzerinde Hamilik Arzusu 601

6.2. LORD PONSONBY'NİN TÜRK ORDUSUNDA ISLAHAT PLANI 605

6.3. KUDÜS PROTESTAN KİLİSESİ MESELESİ 614

6.4. "TÜRKİYE'NİN EN BÜYÜK DOSTU" İSTANBUL'DAN AYRILIYOR 629

SONUÇ 637

KAYNAKÇA 645

EKLER

KISALTMALAR

bkz. bakınız

s. sayfa

ss. sayfadan sayfaya

ed. editör

haz. hazırlayan

çev. çeviren

DİA Diyanet İslam Ansiklopedisi

DTCFD. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi

MEB. Milli Eğitim Basımevi

TTEM. Türk Tarihi Encümeni Mecmuası

HL Deb. House of Lords Debates

EEQ. East European Quarterly

EKLER SAYFASI

EK 1: Lord Ponsonby'nin Yağlıboya Resmi ek. s. 1

EK 2: Lady Elizabeth Frances (Fanny) Ponsonby ek. s. 2

EK 3: Lord Ponsonby'nin Karakalem Resmi ek. s. 3

EK 4: Harriet Wilson'ın Karikatürü ek. s. 4

EK 5: Ponsonby Aile Arması ek. s. 5

EK 6: Lord Ponsonby'nin Soyağacı ek. s. 6

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmanın eşiğine geldiği 1830'lu yıllar Osmanlı tarihinin en kritik dönemlerinden birini oluşturmaktadır. Büyük yapısal dönüşümlerin gerçekleştiği bu on yıllık süreçte gerçekleşen tarihi olaylar yakın dönem Türkiye ve Ortadoğu tarih çalışmalarının dikkate değer bir bölümünü teşkil etmektedir. Ancak dönemin başat figürlerinden biri olan Britanya'nın İstanbul Büyükelçisi Lord Ponsonby, aşk romanlarında dahi kendine yer bulabilirken tarih çalışmalarında hak ettiği ölçüde değerlendirilmemiştir.

Ponsonby'nin İstanbul elçiliğiyle ilgili tek müstakil çalışma Norman Anick'in 1970 yılında McGill Üniversitesi'nde tamamladığı "The Embassy of Lord Ponsonby to Constantinople, 1833-1841" isimli yayımlanmamış doktora tezidir.[1] Anick, çalışmasında Foreign Office Arşivi'nin Türkiye fonlarını geniş ölçüde kullandı. Bunun dışında, yayımlanmış olan Fransa, Avusturya ve Rusya resmî yazışmalarından faydalandı. Bununla birlikte tezimizde yoğun bir şekilde kullanacağımız Durham Üniversitesi Arşivi'nde yer alan Ponsonby evrakı[2] 1984 yılında tasnif edildiğinden Anick evraktan haberdar değildi ve faydalanamadı. Bu yüzden Anick, Ponsonby'nin İstanbul elçiliği öncesi hayatı ve görevlerine hemen hemen hiç değinmedi. Bu eksiklik nedeniyle Ponsonby'nin etkisi ve düşüncelerindeki sürekliliği tam olarak ortaya koyamadı. Dolayısıyla Anick'in tezi, 1970'lere gelindiğinde üzerine çok sayıda inceleme yapılmış olan Osmanlı-Mısır savaşlarını ve Ponsonby-Urquhart çatışmasını Ponsonby ekseninde ele alan bir çalışma olmaktan öteye gidemedi. Yine de Anick, olayların merkezine Ponsonby'yi aldığından anlatısında tekrara düşmekten kısmen de olsa kaçınabildi. Buna rağmen bütünlüklü bir yaklaşım sergileyememesi sonucu Ponsonby'nin görev süresi boyunca Türkiye'de oynadığı rol tam anlamıyla anlaşılamadı. Çalışması tarihsel anlatıya

[1] Norman Anick, **The Embassy of Lord Ponsonby to Constantinople, 1833-1841**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), McGill University, Montreal, 1970.

[2] Korona salgını sebebiyle İngiltere'ye gidemediğim için araştırma planımı iptal etmek zorunda kaldım. Neyse ki Londra'da bulunan sevgili dostum Yener Bayar, daha evvel Durham Üniversitesi'ne giderek Ponsonby'ye ait olan tüm evrakın fotoğraflarını almış olduğu için arşivin kendisindeki dijital kopyasını benimle paylaştı. Şüphesiz kendisinin bu ve diğer sayısız desteği olmasa bu tezin tamamlanması mümkün olmayacaktı. Kendisine minnettar olduğumu buradan da ifade etmekten mutluluk duyarım.

kayda değer bir yenilik getiremediğinden sonraki çalışmalarda kendine nadiren bir yer bulabildi.

Anick, dönemin tarih yazıcılığına uygun bir şekilde eserini, lineer bir anlatı üzerine kurdu. Ponsonby'nin elçiliğinin neredeyse tükenmiş bir İngiliz etkisi mevcutken başladığını, bu etkinin zaman içerisinde düzenli olarak arttığını ve 1841 yılına gelindiğinde İstanbul'daki en büyük etkinin İngiliz etkisi olduğunu savundu. Bu savını kanıtlamak adına seçici bir tarih anlatısı oluşturarak uygun gördüğü tarihi olayları ele aldı ve savını çürüten gelişmeleri göz ardı etti. Elbette Anick'in anlatısı tümüyle hatalı değildir. Ponsonby, Mayıs 1833'te İstanbul'a ayak bastığında İngiliz etkisi Rus ve Fransız etkisinin gerisine düşmüştü. Ponsonby, İstanbul'dan ayrılırken ise Britanya, İstanbul'daki en etkili ülke hâline gelmişti. Ancak İngiltere'nin İstanbul'da var olan gücü Anick'in ortaya koyduğu gibi doğrusal bir şekilde artmadı. Ponsonby'nin etkisinin az olduğunun düşünüldüğü dönemde Sultan Mahmud'la oldukça yakınlaştığı ve Fırat Keşif Seferi'nde görüleceği üzere istediklerini hızlı bir şekilde elde edebildiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan etkisinin en yüksek olduğu zamanlarda ordunun ıslahı için sunduğu önerilerin reddedildiği ve Kudüs'te bir Protestan Kilisesi'nin açılmasını sağlayamadığı görülmektedir. Dolayısıyla tüm dünyada yaşandığı gibi İstanbul'da da İngiliz etkisinin inişli çıkışlı bir şekilde ancak en nihayetinde artan bir trendle gerçekleştiğini belirtmek doğru olacaktır. Bu seyri açık bir şekilde ortaya koyabilmek adına çalışmamızda Ponsonby'nin müdahil olduğu olayların büyük bir kısmı ele alındı. Son olarak Anick, çalışmasını sınırlı bir ikincil kaynak kullanımıyla hazırladı. Türkçe kaynaklardan ise hiç faydalanmadı. Bu nedenle tezinde büyük oranda İngiltere merkezli bir anlatım benimsemek zorunda kaldı.

Anick'in tezi haricinde, Ponsonby'nin rolünü kısmi olarak değerlendiren bazı çalışmalar mevcuttur. G. H. Bolsover'in, "Lord Ponsonby and the Eastern Question, 1833-1839,"[3], C. K. Webster'in, "Urquhart, Ponsonby and Palmerston"[4], R. C. Middleton'un

[3] George Henry Bolsover, "Lord Ponsonby and the Eastern Question, 1833-1839," **Slavonic Review**, Cilt: 13, Sayı: 37, 1934, ss. 98-118.
[4] C. K. Webster, "Urquhart, Ponsonby and Palmerston", **English Historical Review**, Cilt: 62, Sayı: 244, 1947, ss. 327-351.

"Palmerston, Ponsonby and Mehemet Ali: Some Observations on Ambassadorial Independence in the East, 1838–1840"[5] ve Joseph M. Fewster'in, "Lord Ponsonby and the Churchill Affair of 1836: An Episode in the Qastern Question"[6] adlı makaleleri ilgilendikler konular çerçevesinde kısmi bir şekilde Ponsonby'ye odaklanmaktadır. Ancak bu eserler de büyük oranda Foreign Office Arşivi'ni temel alan eserler olduklarından Ponsonby'nin oynadığı merkezi rol bütünüyle ortaya çıkmamaktadır.

Mevcut tarih anlatısında Ponsonby'nin rolünün göz ardı edilişinin temelinde çalışmalarda resmî belgelere çok fazla bağlı kalınmasını görmekteyiz. Yirminci yüzyıl boyunca ilk olarak yabancı tarihçiler ve son birkaç on yılda yerli tarihçiler Türkiye'yle ilgili çalışmalarında iyi bir tasnif sistemine tabi tutulmuş ve zengin bir materyale sahip Foreign Office Arşivi'nin Türkiye fonlarında bulunan resmî yazışmaları geniş ölçüde kullandılar. Aynı şekilde Osmanlı Arşivleri'nde yer alan resmî belgeler giderek artan oranda tarih anlatısında yer almaya başladı. İngilizce ve Türkçe dışında dillere hâkim tarihçilerin diğer arşivleri kullanması sonucunda Paris, Viyana, Petersburg ve Berlin gibi başkentlerde yer alan ulusal arşivler de son dönemde tarihsel anlatıya kaynak olarak dâhil olmaktadır. Ancak sürecin değil sonucun önemli olduğu resmî yazışmaların doğası gereği diplomatlar gerçek düşüncelerini ve faaliyetlerini kimi zaman tümüyle ifade edememektedirler. Diplomatlar ülkelerinin ya da kendilerinin onurunu zedeleyecek bir hakarete maruz kalmadıkça resmî yazışmalarında ihtiyatlı bir dil kullanmak zorundaydılar. Dolayısıyla tarih araştırmalarında yalnızca devlet yazışmalarının kullanılmasıyla birlikte tarihin özneleri olan bireylerin rolleri resmî belgelerin donuk dilinin ardında belirsizleşti. Büyük Güçler'in mücadelesi soyut ve homojen yapılar üzerinden tahlil edildi. İnsanlar değil, devletler birbiriyle savaşmakta, galip ya da mağlup olmakta ve anlaşmaktadır. Bu esnada birer nüans olarak görülen ancak tarihin akışını etkileyen çok önemli detaylar gözden kaçmaktadır. Bu sonuçtan Ponsonby gibi çok etkili

[5] Charles Ronald Middleton, "Palmerston, Ponsonby and Mehemet Ali: Some Observations on Ambassadorial Independence in the East, 1838–1840,", **East European Quarterly**, Cilt: 15, Sayı: 4, 1982, 409-424.

[6] Joseph M. Fewster, "Lord Ponsonby and the Churchill Affair of 1836: An Episode in the Eastern Question", **Diplomacy and Statecraft**, Cilt: 9, Sayı: 2, 1998, ss. 55-90.

diplomatlar bile muaf kalamadı. Bu nedenle, ortaya çıkan metinler geçmişin kimi zaman eksik kimi zaman da hatalı bir tasvirine neden oldu.

Diğer yandan hayatın akışı kişilerin inisiyatiflerine oldukça alan açmaktadır. Bu durum özellikle demiryolu hatlarının ve telgrafın yaygın olmadığı bir dönemde, başkentinden neredeyse bir aylık iletişim mesafesinde olan bir diplomat için çok daha geçerliydi. Gerekli müdahale vaktinde yapılmazsa bir talihsizlik, bir yanlış anlama ya da bir aldatmaca binlerce insanın hayatını sonlandıracak veya büyük ekonomik kayıplara neden olacak sonuçlar doğurabilmekteydi. Böyle anlarda büyük devletlerin elçileri, uygun bir karaktere de sahiplerse, aktif bir siyaset izleyerek tarihin seyrine etki edebilmekteydi. Ponsonby, tam da bu mizaçta bir kişiydi. Ancak aldığı inisiyatifler çoğu zaman resmî raporlarında değil özel mektuplarında görülmektedir. Bu noktada siyaset yapıcıların, sıklıkla mahrem ve gizli notu düşülen özel yazışmaları, tarihin insanlaştırılması ve daha doğru bir şekilde ortaya konulabilmesi adına çok değerli bir hale geldi. Şanslıyız ki Ponsonby, konuşmaktan çok yazmaktan hoşlanan ve İngiliz yönetici elitinin bir parçası olan bir aristokrattı. İleride ihtiyaç duyabileceğini düşündüğü ve hatırlatıcı olarak kullandığı için özel mektuplarının taslaklarını ve kendisine gönderilen mektupların orijinallerini iyi bir şekilde muhafaza etti. Bu sayede geriye tarihçiler için çok değerli bir hazine bırakabildi.

Ponsonby, 1830'lu yıllar boyunca İngiltere'yi yöneten Whiglerin önde gelen ailelerinden birinin en önemli üyelerindendi. Whig hükümetlerinde kabine üyeleri genellikle Ponsonby'nin yakını ve arkadaşlarından oluşmaktaydı. Dolayısıyla Ponsonby, alelade bir diplomat gibi aldığı talimaları olduğu gibi uygulayacak biri değildi. Dışişleri Bakanı Palmerston ile Ponsonby arasındaki ilişki klasik bir ast-üst ilişkisi şeklinde değil aynı davanın temsilcileri olan birer dost gibi ilerledi. Bu nedenle Palmerston, Ponsonby'ye oldukça geniş bir hareket alanı sağladı. Bununla birlikte İngiliz hükümetinin, resmî belgeleri İngiliz Parlamentosu'nun kullanımı için düzenli aralıklarla kamuoyuna duyurması geleneği bazı bilgi ve düşüncelerin resmî yazışmalarda kullanımının devletlerarası ve bireysel sıkıntılar yaratması ihtimalini doğurmaktaydı. Palmerston, Ponsonby'den raporlarında ifade edemeyeceği düşüncelerini özgür bir şekilde özel mektuplarında yazmasını isteyecekti ki Ponsonby bu isteğe tümüyle karşılık verdi.

İşte bu nedenlerle Ponsonby'nin, Durham Üniversitesi'nde Grey Papers kataloglarında yer alan ve yüzlerce kişiyle yaptığı yazışmaları ihtiva eden on binlerce mektuptan oluşan özel evrakı Türkiye tarihinin en kritik dönemlerinden birinin yaşandığı 1830'lu yılları daha doğru bir şekilde tasvir edebilmek adına oldukça değerlidir. Ancak Ponsonby'nin evrakı, ilgili dönemi inceleyen herhangi bir tarihçi için büyük bir hazine olmasına rağmen ilginç bir şekilde tarihçilerin gözünden büyük oranda kaçtı. Tespit edilebildiği kadarıyla evrakı, görece kapsamlı bir şekilde kullanan tek araştırmacı Ahmet Dönmez oldu. Dönmez, "Osmanlı-İngiliz İlişkileri: Diplomasi ve Reform (1833- 1841)"[7] adlı doktora çalışmasında Ponsonby'nin Palmerston ile yaptığı yazışmalarını belli bir ölçüde kullandı. Ancak Dönmez, çalışmasının odağına Osmanlı Devleti'nde İngiliz etkisinin gelişimini aldığı için Ponsonby'nin yazışmalarının büyük bir kısmını okumaya gerek duymadı ya da vakit bulamadı. Diğer çalışmalarda olduğu gibi anlatısını büyük oranda Foreign Office Arşivi ile Osmanlı Arşivi üzerinden kurguladı. Dönmez'in çalışması dışında Durham Evrakı'nı yaptıkları spesifik inceleme kapsamında sınırlı ölçüde kullanan birkaç çalışma daha mevcuttur. Örneğin Margaret Lamb'ın, "Writing up the Eastern Question in 1835-1836"[8] ve Fewster'in, "Lord Ponsonby and the Churchill Affair of 1836: An Episode in the Eastern Question"[9] adlı makaleleriyle Ozan Özavcı'nın "Dangerous Gifts: Imperialism, Security, and Civil Wars in the Levant, 1798-1864"[10] adlı kitabında Ponsonby'nin başta Palmerston'la olmak üzere bazı kişilerle yaptığı yazışmalar kullanıldı. Ancak bu özgül çalışmalar Ponsonby evrakının tümünü değerlendirmek gibi

[7] Ahmet Dönmez, **Osmanlı-İngiliz İlişkileri: Diplomasi ve Reform (1833- 1841)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, (Doktora Tezi), Konya, 2013; Ahmet Dönmez tezinin ardından yayınladığı makalelerinde de Ponsonby evrakından faydalandı. Ahmet Dönmez, "Babıalide Hizip Çatışmaları: Ahmet Fevzi Paşa'nın Osmanlı Donanmasını Mısır Valisine Teslimi Olayı", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 40, 2016, ss. 43-57; Ahmet Dönmez, "Reşid Paşa'nın İkinci Londra Elçiliği ve Tanzimat Reformlarına Dair Memorandumu" **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 6, ss. 1-20.

[8] Margaret Lamb, "Writing up the Eastern Question in 1835-1836", **The International History Review**, Cilt: 15, Sayı: 2, Mayıs 1993, ss. 239-268.

[9] Joseph M. Fewster, "Lord Ponsonby and the Churchill Affair of 1836: An Episode in the Eastern Question", **Diplomacy and Statecraft**, Cilt: 9, Sayı: 2, 1998, ss. 55-90

[10] Ozan Özavcı, **Dangerous Gifts: Imperialism, Security, and Civil Wars in the Levant, 1798-1864**, Oxford University Press, Oxford, 2021

zaman açısından külfetli bir işe girişemediği için ele alınan meselelerde dahi Ponsonby'nin rolü hakkıyla açıklanamadı.

Çalışmamızda, Ponsonby'nin oynadığı rolü tam anlamıyla ortaya koyabilmek adına elçinin evrakı büyük oranda incelendi. Bu sayede mevcut tarihsel anlatının, elde edilen yeni bilgiler ışığında tahlil edilmesi ve yeni bir perspektif sunarak revize edilmesi amaçlandı. Ancak yalnızca Durham Evrakı'yla yetinilmedi. Foreign Office Arşivi'nin Türkiye fonları, Broadlands Papers'da yer alan Palmerston'a ait yazışmalarla birlikte Osmanlı Arşivi'nden de faydalanıldı. Ayrıca anlatıda ismi geçen önemli kişilerin yayımlanmış hatırat ve koleksiyonları değerlendirildi. İncelenen dönemi değerlendiren devasa boyutta bir literatür mevcuttur. Bunlar arasında literatürde önemli bir yere sahip olduğunu düşündüğümüz eserler tahlil edildi. Bu şekilde çalışmamızda hem diğer Avrupa başkentlerinin görüş ve tutumu hem de Osmanlı Devleti'nin gelişen olaylara verdiği tepki ihmal edilmedi.

BİRİNCİ BÖLÜM
PONSONBYLER

John Ponsonby'nin İstanbul büyükelçiliği gibi önemli bir vazifeyi yalnızca, İngiltere Başbakanı olan kayınbiraderi Earl Grey'in etkisiyle elde ettiği düşüncesi hem Ponsonby'nin çağdaşları tarafından hem de modern tarih literatüründe sık sık dile getirilmektedir. Gerçekten de 18. ve 19. yüzyıl Britanya'sında ister Tory hükümetlerinde ister Whig hükümetlerinde olsun nepotizm oldukça yaygındı. Ancak görevlendirilen kişilerin verilen işe uygun olması her şartta aranmaktaydı. Ponsonby, Britanya diplomasisinde en önemli dört başkentten biri olan İstanbul'a yalnızca Grey'in istemesiyle elçi olarak atanamazdı. Diğer yandan Ponsonby'nin devlet memuriyeti ve diplomatik kariyeri destekçisi olduğu Whiglerin değil, karşıt olduğu Torylerin iktidarında başlamıştı. Ponsonby'nin İstanbul için tercih edilmesinde Britanya'yı yurtdışında temsil edebilecek kadar soylu, yetenekli ve liyakat sahibi olması etkili oldu. Ancak bundan da önemlisi ferdi olduğu Ponsonby ailesinin gücüdür. Bunu ortaya koyabilmek için Ponsonby ailesinin kökenlerinden başlayarak John Ponsonby'nin ilk memuriyeti olan İyon Adaları Senatosu Sekreterliğine giden süreci anlamak gerekmektedir.

1.1. PONSONBYLERİN KÖKENİ: PICARDY'DEN CUMBERLAND'E

Herhangi bir ailenin geçmişini araştırmak yeterince meşakkatli bir iştir. Ancak incelenen aile, savaşların, göçlerin ve kıtlıkların mevcut olduğu bölgelerde yaşayan ve kökeni çok eskilere giden bir aile ise bu iş daha da zorlaşmaktadır. Neyse ki Ponsonby ailesinin kökenleriyle ilgili genel bir değerlendirme yapmamızı sağlayacak yeterli bilgi ve anlatı bulunmaktadır.

Aile üyelerinin anlatılarına göre Ponsonbyler, 11. yüzyılda Fransa'nın Picardy bölgesinde yaşayan Norman ailelerden biriydi. "Ponsonby" kelimesinin etimolojik tahlili bu düşünceyi desteklemektedir. "Ponson" kelimesi Punshon, Punson, Punzon ya da Punzun şeklinde telaffuz edilen Normanca bir kelimedir. "By" eki ise yer eki olarak

kelimeye "Ponson'un yeri" anlamını vermektedir.[11] Picardy, günümüzde olduğu gibi, o dönemde de Fransa'nın en geri kalmış bölgelerindendi. Belki de bu nedenle Ponsonbyler, Fatih William, İngiltere'ye Norman istilasını başlattığında krala eşlik edecek ve İngiltere'nin zengin topraklarından paylarına düşeni almak isteyecekti. Ancak ailenin istilaya katılan sıradan maceraperestlerden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Belki sefer esnasındaki başarılarından, belki de sefer öncesinde önemli bir konuma sahip bir aile olmalarından bilinmez, kral, Ponsonby ailesine Kuzey Batı İngiltere'de yer alan Cumberland'in Haile isimli bölgesinde tımar topraklar tahsis etti. Ayrıca aile reisi John'u, kendisinin herediter berberi ve cerrahı olarak atadı. Ponsonbylerin, Plantagenetlerden birini traş ya da ameliyat ettikleri bilinmese de bu savı destekleyen emareler, ailenin 1647 yılında tesis edilen armasında mevcuttur. Armada yer alan kırmızı kalkanın üzerinde usturayı sembolize eden "V" şeklinde gümüş renkte bir şerit geçmekte, şeridin üstünde iki ve altında ise bir adet gümüş renkte tarak bulunmaktadır.[12] Tarağın, aile armalarında görülmeyen bir figür olması ilgili savı güçlendirmektedir.

Ponsonby ailesi Haile'e yerleştikten sonra zaman içerisinde gücünü pekiştirdi. 14. yüzyıla gelindiğinde, bölgenin en önemli toprak sahibi olan Alexander de Haile'in vârisi Agnes, William Ponsonby'yle evlenerek Ponsonby ailesine gelin oldu. Çok geçmeden Alexander de Haile'ın serveti Ponsonbylere geçecekti. Artık aile "Ponsonbys of Haile" olarak anılmaya başladı. 17. yüzyıla kadar Ponsonby ailesi bölgenin en önemli toprak sahibi ailesi olarak hayatını sürdürdü.[13] Ancak bir başka askerî seferle birlikte ailenin geleceği yeniden şekillenecekti.

---

[11] Major-General John Ponsonby, **The Ponsonby Family**, The Medici Society, London, 1929, s. 3.

[12] Aile arması için bkz. **EK. 5**. Aile armasının tacında, uçları aşağı dönük ve birbirine geçmiş üç oka dolanan bir yılan bulunmaktadır. Caroline Halstead Royce, **Bessboro: A History of Westport, Essex Co.**, Bloated Toe, New York, 1902, s. 599; Mark Anthony Lower, **Patronymica Britannica, A Dictionary of Family Names of the United Kingdom**, John Russel Smith, London, 1860, s. 272. Armadaki ok sayısı eskiden beş adetti. Daha sonra üçe düşürüldü. Ponsonby, s. 207. Aile armasında yer alan motto, "*Pro rege, lege, grege.*" şeklinde bir Latince ifadedir. Anlamı "*For the King, the Law and the People*"dır. Yaygın şekilde kullanılan bir mottodur. Ponsonby, s. 207. Ailenin tüm kolları aynı armayı ve mottoyu kullanmaktadır. Bernard Burke, **A genealogical and heraldic dictionary of the peerage and baronetage of the British Empire,** Harrison, Londra, 1869, s. 89.

[13] Ponsonby, ss. 3, 7-8, 189. Ailenin erken dönem soyağacı için bkz. Ponsonby, s. 11.

1.2. PONSONBYLER İRLANDA'DA: SİR JOHN PONSONBY (1608-1678)

1640'lara gelindiğinde John Ponsonby zengin bir taşra beyefendisi olarak hayatını, eşi Dorothy ve oğlu John'la birlikte rahat bir şekilde sürdürmekteydi. Maceraperest ataları gibi yeni bir hayata mı yelken açmak istedi yoksa İrlanda'nın zengin toprakları tarafından mı cezbedildi ya da Cumhuriyetçi Oliver Cromwell'in davasının sadık bir takipçisi miydi bilmek zor olsa da 1649 yılında Cromwell'in Cumhuriyetçi ordusuna bir süvari alayının komutanı olarak eşlik edip İrlanda seferine katıldı. Katolik İrlandalılara karşı elde ettiği askerî başarılarıyla[14] sivrilen John, albaylığa kadar yükseldi ve Cromwell tarafından şövalye ilan edildi. Artık o, Sir John Ponsonby idi. Unvandan daha önemlisi "Act of Settlement" ile müsadere edilen Katoliklere ait topraklardan kendi payına düşeni alacaktı. Kildalton'da John Dalton isminde bir İrlandalıya ait geniş topraklar John Ponsonby'ye devredildi.[15] Yeni hayatından oldukça memnun kaldığı anlaşılan John, Haile'de kalan

[14] Savaş esnasında aldığı görevler için bkz. Michael Mcnally, **Ireland 1649–52: Cromwell's Protestant Crusade,** Osprey, New York, 2009, s. 33; Aidan Clarke, **Prelude to Restoration in Ireland, The End of the Commonwealth, 1659-1660,** Cambridge, 1999, s. 197; Ponsonby, s. 15. John'un kardeşi Henry de Cromwell'le birlikte İrlanda'ya gelerek savaştı. Ona, Kerry County'den topraklar bağışlandı. Ailenin bu kolundan gelenler Carrique-Ponsonby kolunu oluşturmaktadır. Ponsonby, ss. 18, 190. John Ponsonby'nin, Carrick şehrini savaşmadan hileyle ele geçirmesiyle ilgili bir anlatı için bkz. Denis Murphy, **Cromwell in Ireland: A History of Cromwell's Irish Campaign**, M. H. Gill and Son, Dublin, 1897, ss. 220-222; **Duffy's Hibernian Magazine: A Monthly Journal of Legends, Tales, and Stories, Irish Antiquities,** Sayı:13, Temmuz, 1861, ss. 17-19.

[15] Kevin Mckenny, "The seventeenth-century land settlement in Ireland: towards a statistical interpretation", **Ireland from Independence to Occupation, 1641-1660**, (Ed. Jane H. Ohlmeyer), Cambridge University Press, 1995, s. 197; William Petty ve Thomas Aiskew Larcom, **History of the Cromwellian Survey of Ireland,** Irish Archaological Society, Dublin, 1851, ss. 180-181. Daltonlara iyi davranan John Ponsonby, ailenin ikametgâhında kalmasına izin vermiştir. Murphy, s. 222; Thomas Ulick Sadleir ve Page Lawrence Dickinson, **Georgian Mansions in Ireland**, Ponsonby & Gibbs, Dublin, 1915, s. 22. Bir halk şiirinde John Ponsonby'yle John Dalton'un kızı Winifred'in arasında geçen bir aşk hikâyesi anlatılmaktadır. Hikâyeye göre John Ponsonby, Dalton'un mülklerine el koyduktan sonra aileye iyi davranmış ve Dalton'un kızı Winifred'i kendine aşık etmişti. Ancak bir bahar günü John Ponsonby, yanında getirdiği bir kadını Daltonlara eşi olarak tanıttı. Winifred'in John Ponsonby'yle evlenmesini ümit eden John Dalton üzüntüden hayatını kaybederken kızı Winifred, aklını yitirecek ve John Ponsonby'yle evlendiğinde giymeyi planladığı beyaz saten kıyafetiyle meczup gibi sokaklarda gezinecekti. Kısa bir süre sonra da aynı kıyafet üzerindeyken babasının mezarının başında ölü bulunacaktı. Loelia Lindsay, **Grace and favour; the memoirs of Loelia, duchess of Westminster**, Weidenfeld and Nicolson, New York, 1961, s. 18; **Duffy's Hibernian Magazine: A Monthly Journal of Legends, Tales, and Stories, Irish Antiquities**, Sayı:13, Temmuz 1861, ss. 17-19; Ponsonby, ss. 16-17.

ailesini terk edip İrlanda'da yeni bir hayat kurmaya karar verdi.[16] John, Cromwell'i destekleyen bir Cumhuriyetçi olsa da pragmatik biriydi. 1659'da Cromwell yönetiminin sona ermesi ve II. Charles'ın Dublin'de taç giymesiyle birlikte Katolikler ve Kralcılarla yakın ilişki kurdu. Aile armasının mottosunu "Kral için" ifadesiyle başlattı. Gücünü pekiştirebilmek için evlilikleri etkin bir şekilde kullandı. Zengin ve güçlü bir soylu olan Henry Folliott'un vârisi Elizabeth'le evlendi.[17] Eşinin onuruna Kildalton'un da ismini değiştirerek Bessie Borough ya da Bessborough yaptı.[18] Oğlu William'ı ise İrlanda'nın en önemli önemli kişilerinden Lord Drogheda'nın kızıyla evlendirdi.[19]

1649'dan itibaren İrlanda'daki tüm önemli konumlar Katolik elitlerden alınarak Protestan kolonicilere devrediliyordu. John ilk olarak Wicklow ve Kildare şerifi olarak atandı ve kısa bir süre sonra Kilkenny'den İrlanda Parlamentosu'na vekil olarak seçildi.[20] Ancak II. Charles'ın İrlanda Parlamentosu'nu uzun bir süre açmaması nedeniyle yeni siyasi fırsatlar elde edemedi. Yine de 1678 yılında hayatını kaybettiğinde Ponsonby ailesini İrlanda'nın önemli ailelerinden biri hâline getirmişti. Büyük oğlu Henry, çocuk sahibi olmadığından ailenin soyu küçük oğlu William (1657-1724) üzerinden devam etti.

William Ponsonby bir püritendi. Dolayısıyla Katolik Kral II. James ile kralın damadı Protestan William of Orange arasındaki taht mücadelesi sonucunda çıkan iç savaşta

---

[16] Cumberland'daki mülkleri babasının peşinden İrlanda'ya gitmeyerek Hale'de kalmaya devam eden oğlu John'a miras kalacaktır. Ailenin bu kolu, toprağı iyi yöneterek kısa sürede zenginleşse de ileriki zamanlarda baş gösteren mâli sıkıntılar nedeniyle birçok aile üyesi İngiliz sömürgelerine göç edecekti. Ailenin Cumberland kolu özellikle Tazmanya ve West Indies'e göç etmiş görünmektedir. Bu kola mensup aile üyeleri arasında orta ve düşük rütbeli çok sayıda asker mevcuttur. Ponsonby, ss. 15, 27, Tablo. C, Tablo. D. Ancak Cumberland kolu üyeleri, bölgelerinde şerif seçilmek dışında ülke tarihinde etki edecek bir faaliyete katılmadığı için ileriki bölümlerde bir daha karşımıza çıkmayacaktır. **The London Gazette**, 6 Ocak-10 Ocak 1719; **The London Gazette**, 21 Aralık 1731; **The London Gazette**, 27 Haziran 1749; **The London Gazette**, 12 Kasım 1808, 4 Şubat 1809.

[17] John Graham, **A History of the Siege of Londonderry and Defense of Enniskillen in 1688 and 1689**, Londonderry, 1823, ss. 77-78. Folliott ailesi için bkz. Robert Beaton, **A Political Index to the Histories of Great Britain and Ireland**, Cilt: 3, Longman, London, 1806, s. 145.

[18] Sadleir ve P. L. Dickinson, s. 23; Ponsonby, ss. 17-18, 192, 207, 245. John Ponsonby'nin İrlanda ve İngiltere'de devam eden soyu için bkz. Ponsonby, Tablo. B, Tablo C.

[19] Sadleir ve P. L. Dickinson, s. 24.

[20] John Ponsonby'nin parlamento faaliyetiyle alakalı olarak rastlanan tek kayıt, İrlanda'da kurt ve tilkilerin öldürülmesi için parlamentoya sunduğu öneriydi. 18. yüzyıla gelindiğinde, ormanların kesilmesi sonucunda kurtların soyu İrlanda'da yok olacaktı. James Edmund Harting, **British animals extinct within historic times: with some account of British wild white cattle**, Boston, 1880, s. 197; **Dublin Penny Journal**, 7 Temmuz 1832.

William'ın yanında yer aldı. Albay rütbesini alarak kurduğu alayla İrlanda'da azınlıkta olan Protestanları müdafaa etti. Londonderry'nin savunmasını üstlenerek James'in saldırılarına karşı şehri başarılı bir şekilde savundu.[21] İç savaşın ardından siyasete atılarak 1692'de Kilkenny'den İrlanda Parlamentosu'na vekil seçildi. 1715 yılına gelindiğinden İrlanda Kraliyet Danışma Meclisi üyeliğine (privy councilor) getirildi. Londonderry savunmasına binâen 1720 yılında İrlanda asâletinde Bessborough Baronluğuna ve 1722 yılında da Vikont Duncannon unvanıyla Vikontluğa yükseltildi.[22] Ponsonbyler artık, İrlanda aristokrasisine adımını atmıştı.

1.3. İRLANDA'DA PROTESTANLARIN EGEMENLİĞİ VE UNDERTAKER SİSTEMİ

Cromwell'in yönetimi esnasında Protestan aileler İrlanda'da etkili konumlara getirilmeye başlamıştı.[23] William of Orange'ın zaferi ardından ise adada siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda Protestanların egemenliği başladı.[24] İrlanda Parlamentosu iki yılın yalnızca altı ayında açık olduğundan, İrlanda'ya vali olarak atanan İngilizler, yönetim merkezi olan Dublin Şatosu'nda kısa süre kalıp Londra'ya dönüyordu.[25] Valinin yokluğunda İrlanda'nın yönetiminden ve kraliyet ailesinin özel işlerinden, güvenilir birilerinin sorumlu olması gerekmekteydi. Ayrıca İrlanda Parlamentosu'nda Londra'nın istediği kararların alınması, istemediklerinin de reddedilmesi sağlanmalıydı. İşte bu vazifeleri "üstlendikleri" için *undertaker* olarak adlandırılan bazı Protestan aileler İngiliz yönetimine ve kraliyete sâdık birer hizmetkâr olmanın karşılığı olarak idare, hazine, ordu ve kilisede önemli görevleri kendileri, aileleri ve destekçileri için elde edecekti. Zaman

[21] Sadleir ve P. L. Dickinson, s. 23; Graham, ss. 10, 78.
[22] Beaton, ss. 160-161; Ponsonby, s. 37.
[23] James Camlin Beckett, **The Anglo-Irish Tradition**, Cornell University Press, Ithaca, 1976, s. 39.
[24] 1692-1728 yılları arasında İrlanda Katoliklerinin birçok hakkı ellerinden alınacaktı. İrlanda'da 18. yüzyıl boyunca Protestan egemenliğinin tesisi için bkz. Daniel Webster Hollis, **The History of Ireland**, Greenwood Press, London, 2001, ss. 61-85.
[25] I. George ile II. George'un kırk altı yıllık hükümdarlıkları esnasında atanan İrlanda valileri bu sürenin yalnızca on altı yılında İrlanda'da ikamet edecekti. İrlanda'nın uzaktan idaresi (absentee executive) bir gelenekti. Hollis, s. 67.

içerisinde İrlanda'nın gerçek hâkimleri hâline gelecektiler.[26] 1690'larda Brodrick ailesi, 1715-1729 yılları arasında Connolly ailesi, 1730-1756 yılları arasında Boyle (Shannon) ailesi ve daha sonra Ponsonby ailesi baş undertaker olarak ülkeyi ve parlamentoyu yönetti. İrlanda milliyetçiliğini ve Katoliklerin tepkilerini kontrol altında tutabildikleri için sistem 19. yüzyılın son çeyreğine kadar devam ettirildi.[27]

William Ponsonby'nin zamanında, İrlanda'nın en önemli ailesi Connolly ailesiydi. Bir Whig olan William Connolly, 1729 yılında ölene kadar İrlanda Parlamentosu'nun Başkanı olarak görev yaptı. William Ponsonby, İrlanda'daki güç mücadelesinde Connolly ailesini destekledi.[28] Dolayısıyla Ponsonby ailesi İrlanda Whigleriyle birlikte hareket etmeye başladı. Brodrick ailesi Connollylerin rakibiydi. İleride Ponsonbylerin güç mücadelesine gireceği Boyle ailesi Brodricklerle birlikte hareket ediyordu.[29] William'ın büyük oğlu Brabazon Ponsonby (1679-1758) babasının ölümünün ardından ailenin başına geçtiğinde Ponsonbyler artık, İrlanda'nın en önemli birkaç ailesinden biri hâline gelmişti.

1.4. DEVONSHIRE DÜKÜ VE PONSONBYLER

Brabazon Ponsonby, soylu görünümü ve yakışıklığıyla dikkat çekiyordu. Orduya katılıp yüzbaşılığa yükseldi. Ancak babası ve dedesinin aksine ağırbaşlı ve ölçülü değildi. Kısa süre sonra maddi sıkıntı içerisine düşecekti. Yine de Başpiskopos Margetson'un

---

[26] Undertaker sistemiyle ilgili bkz. David Hayton, "The Beginnings of the "Undertaker System", **Penal Era and Golden Age: Essays in Irish History, 1690-1800**, (Ed. David Hayton ve Thomas Bartlett), Belfast, 1979, ss. 32-54; Eoin Magennis, **The Irish Political System 1740–1765: The Golden Age of the Undertakers**, Four Courts, Dublin, 2000; James Anthony Froude, **The English in Ireland in the Eighteenth Century**, Cilt: 2, Londra, 1881, ss. 5-6; Ponsonby, ss. 56-57.

[27] Magennis, ss. 197-198. Ancak üstlendikleri görevleri her zaman başardıkları söylenemezdi. Stephen Conway, **War, State, and Society in Mid-Eighteenth-Century Britain and Ireland**, Oxford, 2006, s. 38. Politik güç, seçim bölgelerinin kontrolünden geçmekteydi. 1750'lerde Ponsonby ailesi, yirmi iki seçim bölgesini doğrudan ya da dolaylı şekilde kontrol altında tutmaktaydı. Charles Chenevix Trench, **Grace's Card: Irish Catholic Landlords, 1690-1800**, Mercier Press, Dublin, 1997, ss. 251-252. Boyle ailesi için bkz. Beaton, ss. 144-145, 164.

[28] J. L. McCracken, "The Conflict Between the Irish Administration and Parliament 1753-56", **Irish Historical Studies**, Cilt: 3, Sayı: 10, 1942, s. 160; David Hayton, **Ruling Ireland, 1685–1742 Politics, Politicians and Parties**, Suffolk, 2004, s. 267. 1714 yılından itibaren İrlanda parlamentosu artık Whigler tarafından domine edilmekteydi. Jane Ohlmeyer (Ed.), **The Cambridge History of Ireland**, Cilt: 2: 1550–1730, Cambridge University Press, Cambridge, 2018, ss. 155-156.

[29] Padraig Lenihan, **Consolidating Conquest Ireland 1603–1727**, New York, 2014, s. 219.

torunu zengin dul Sarah Margetson Colvill'le evlenmeyi başararak büyük bir servete kondu.[30] Ordudan ayrılarak siyasete atıldı. Önce Kildare, ardından da Newton'dan vekil seçilerek İrlanda Parlamentosu'na girdi. Daha sonra Kilkenny şerifi olarak atandı.[31] Babasının ölümünün ardından 2. Vikont Duncannon olarak önce İrlanda Kraliyet Danışma Meclisi'ne adımını attı. Kısa bir süre sonra da İrlanda vali vekili (Lord Justice) seçildi.[32]

Ponsonby ailesinin giderek güçlenmesi, İrlanda valisi olarak atanan Whig siyasetçi 3. Devonshire Dükü William Cavendish'in gözünden kaçmamıştı. Devonshire, valiliği esnasında (1737-1744), İrlanda Parlamentosu Başkanlığını yürüten Henry Boyle'a bir denge unsuru olması için Ponsonby ailesini desteklemeye karar verdi.[33] Dük'ün kızları Caroline ve Elizabeth, Brabazon'un oğulları William ve John'la evlendirildi. Kısa bir süre sonra Brabazon, Kral George II tarafından İrlanda asâletinde Bessborough Earllüğü payesine yükseltildi.[34] Ayrıca 1749 yılında Britanya asaletinde de Leicester bölgesinden Baron Ponsonby of Sysonby oldu.[35] Bu sayede Ponsonbyler İngiltere Lordlar Kamarasına giriş yapmıştı.[36] 1758 yılında aşırı yemek yemekten hayatını kaybedince mülkü ve unvanları oğlu William'a (1704-1793) geçti.[37]

William, 1741 yılında Dük'ün başsekreteri olarak görevlendirilince geniş bir siyasi çevre edindi. Kilkenny'den parlamentoya girdi. Derby şehrinden de vekil seçilerek İngiliz Parlamentosu'na giren ilk Ponsonby oldu. 1751'de İrlanda Marshal of Admiralty, 1754'te

---

[30] Lindsay, s. 18.
[31] Ponsonby, s. 39. Bishop's Court arazisi de bu evlilik sonucu aileye geçmiştir. Sadleir ve P. L. Dickinson, s. 24.
[32] Beaton, s. 306.
[33] Hayton, Ruling Ireland, ss. 243, 270; Francis Flowden, **The History Of Ireland, From Its Invasion Under Henry II. To Its Union With Great Britain**, Cilt: 2, Londra, 1812, ss. 103-104.
[34] **The London Gazette**, 29 Temmuz 1721.
[35] **The London Gazette**, 6 Haziran 1749.
[36] S. J. Connolly, **Divided Kingdom: Ireland 1630-1800**, New York, 2008, s. 240; Sadleir ve P. L. Dickinson, ss. 24-25.
[37] İkinci oğlu Tümgeneral Henry Ponsonby, 1 Mayıs 1745'te, Fontenoy Savaşı esnasında Polonyalı mızraklı süvariler tarafından öldürüldü. Ölmeden hemen önce, eşine verilmesi için saat ve yüzüğünü yaverine teslim etmişti. Kaderin bir cilvesi olsa gerek ki tezimizin konusu olan Lord Ponsonby'nin kardeşi William Ponsonby 1815 yılında Waterloo Savaşı esnasında benzer bir şekilde Polonyalı mızraklı süvariler tarafından öldürülecekti. Ölmeden hemen önce William, saatini ve enfiye kutusunu yaverine vererek eşine iletmesini isteyecekti. Henry Ponsonby'nin soyundan gelenler arasında en bilinen kişi, Lady Eleanor Butler'la birlikte inzivaya çekilip "The Ladies of Llangollen" olarak ünlenen Sarah Ponsonby'dir. Lindsay, s. 22; Ponsonby, ss. 45-46; **The London Gazette**, 7 Mayıs 1845.

İrlanda vali vekili ve 1758'de Munster Bölgesi Koramirali (Vice-admiral of Munster) olarak atandı.[38] Babasının ölümünün ardından İngiliz Lordlar Kamarasına geçti. 1765'te İrlanda Posta Genel Müdürü (Postmaster-General) olarak atandı.[39] Dükü'n oğlu ve vârisi Lord Hartington İngiliz hükümetinin baskısıyla Başmabeyncilikten (Lord of Chamberlain) istifa etmeye zorlanınca William, Posta Genel Müdürlüğü'nden istifa ederek kayınbiraderinin safına katıldı. Hükümet ertesi yıl Devonshire Dükünü yeniden atamak zorunda kalacaktı.[40]

William iyi bir eğitim almıştı ve atalarından daha farklı ilgilere sahipti. Öncelikle politikadan pek hoşlanmamaktaydı. Resim ve antika eser koleksiyoneri olacak ve çok sayıda mâlikâne inşa ettirecekti.[41] Eşi Lady Caroline'in Kilkenny'yi yavan bir yer olarak bulması nedeniyle 1750'lerden itibaren Londra'ya yaşamaya başladı.[42] İngiliz Kraliyet ailesiyle çok yakın ilişki kurdu. Hatta Caroline'in ölümünün ardından II. George'un kızı Prenses Amelia ile yakınlaşmıştı.[43] William Ponsonby, ailesinin varisi olarak hayatının büyük bir kısmını İngiltere'de geçirince[44] Brabazon Ponsonby, küçük oğlu John'un önünü açmaya karar verecekti.

1.5. İRLANDA PARLAMENTOSU BAŞKANI JOHN PONSONBY (1713-1787)

John, avcılığı seven ve çiftçilikten anlayan bir taşra beyefendisiydi. Ağabeyi William'dan farklı olarak politikadan hoşlanmaktaydı. 1739 yılında Newton'dan İrlanda Parlamentosu'na girdi. Dürüst ve ikna edici biri olması nedeniyle kısa sürede parlamentonun en etkili kişilerinden biri hâline gelecekti. 1744 yılında babasının yerine

[38] Sadleir ve P. L. Dickinson, s. 25; Ponsonby, ss. 39-40; **The London Gazette**, 18 Haziran 1751; **The London Gazette**, 2 Nisan 1754.
[39] **The London Gazette**, 13 Temmuz 1765.
[40] Ponsonby, s. 41. Ancak kardeşi John'un Parlamento Başkanlığından istifa etmesine hem Earl hem de Dük karşı çıkacaktı. Martyn J. Powell, **Britain and Ireland in the Eighteenth-Century Crisis of Empire**, New York, 2003, ss. 20, 31, 34-71; Edmund Burke, **The Correspondence of Edmund Burke**, Cilt: 1, Cambridge University Press, Cambridge, 1958, s. 152.
[41] Ponsonby, ss. 41-42, 193.
[42] https://geneagraphie.com/getperson.php?personID=I21095&tree=1, (19.06.2023).
[43] Hatta ikilinin gizlice evlendiği de iddia edilmektedir. Sadleir ve P. L. Dickinson, s. 27; Ponsonby, s. 42.
[44] Sadleir ve P. L. Dickinson, s. 25.

Hazine'ye başkomisyoner olarak atandı. 1745'te İskoç İsyanı esnasında hemen harekete geçerek disiplinli ve güzel üniformalara sahip dört bağımsız süvari bölüğü oluşturdu. İrlanda valisi Lord Chesterfield, kral adına ona özel olarak teşekkür etti. 1748 yılından itibaren İrlanda Kraliyet Danışma Meclisi'ne seçildi.[45] 1750'lere gelindiğinde İrlanda'nın artık iki önemli *undertaker*ı bulunuyordu: parlamento başkanlığını elinde tutan Henry Boyle ve rakibi John Ponsonby. Artık Ponsonby ailesi Boyle ailesiyle İrlanda'nın en güçlü ailesi olmak adına çekişmeye başlamıştı.[46]

Dorset Dükünün İrlanda valiliği (1751-1755) esnasında İngiliz yönetimi ve Ponsonby ailesi arasındaki iyi ilişkiler sürdü.[47] Hatta Ponsonbyler artık güçlü bir müttefike daha sahipti. İngiliz idaresini kolaylaştırmak adına Başpiskopos Stone, Ponsonbylere Boylelar ile mücadelesinde destek verdi.[48] 1730'lardan beri ülke ve parlamentodaki var olan Boyle etkisi, yerini Posonbylere bırakmaya başladı. Dorset'in hemen ardından Lord Hartington'un İrlanda valisi olmasıyla birlikte Ponsonbylerin üstünlüğü netleşti. Lord Hartington'un iki kız kardeşi Ponsonbyler ile evliydi. Ancak eşi de Henry Boyle'un yeğeniydi. Hartington, 1756 yılında İngiltere Başbakanlığına getirilince Londra'ya, İrlanda'daki güç mücadelesini sonlandırarak dönmeye karar verdi. Henry Boyle, Earllüğe yükseltildi ve İrlanda Parlamentosu Başkanlığından yıllık 2.000 sterlin maaşla emekli edildi. Parlamento başkanlığına da yıllık 4.000 sterlin maaşla John Ponsonby getirildi.[49] Hartington'un ayrılışının ardından John Ponsonby, İrlanda vali vekili olarak ülkeyi yönetmeye başladı.[50] Boyle ailesinin etkisi kısmen devam etmekle birlikte Ponsonbyler

[45] Frances A. Gerard, **Some Celebrated Irish Beauties of the Last Century**, Ward and Downey, London, 1895, s. 147; **The London Gazette**, 21 Mart 1749.
[46] S. J. Connolly, s. 240.
[47] Francis Godwin James, **Ireland in the Empire, 1688-1770**, Harvard, 1973, ss. 187-189; C. Litton (Caesar Litton) Falkiner ve Francis Elrington Ball, **Essays Relating to Ireland, Biographical, Historical and Topographical**, Longmans, Green, and co., London, New York, 1909, s. 98.
[48] Edmund Pyle ve Albert Hartshorne, **Memoirs of a Royal Chaplain, 1729-1763**, J. Lane, London, New York, 1905, s. 184; James Camlin Beckett, **The Making of Modern Ireland, 1603-1923**, Knopf, New York, 1966, ss. 192-195; S. J. Connolly, ss. 245-247; Powell, ss. 20, 31, 34-35.
[49] McCracken, ss. 160-161; S. J. Connolly, s. 247. Martyn J. Powell'a göre Lord Hartington farklı gruplara önemli yetkiler vererek bu grupları karşı karşıya getirmeyi amaçlamıştı. Bu sayede İrlanda'da ailelerin değil Dublin Şatosu'nun sözü geçebilirdi. Powell, ss. 20, 31, 34-37.
[50] Jarlath Killeen, **The Emergence of Irish Gothic Fiction: History, Origins, Theories**, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2013, ss. 58-59; **The London Gazette**, 16 Mayıs 1758.

İrlanda'nın en önemli ailesi hâline gelmişti. Yine de John Ponsonby, 1763'te kızı Catherine'i, Lord Shannon'un vârisi Richard Boyle ile evlendirerek iki aile arasındaki ilişkileri güçlendirdi.[51] 1764 yılında Lord Shannon ölünce Boyle rekabeti de ortadan kalktı.[52]

John Ponsonby, 1762 ve 1769 yıllarında yeniden parlamento başkanı olarak seçildi.[53] Ancak, artık İngiliz yönetimi, İrlandalı aristokrat ailelerin gücünün artmasından endişe etmeye başlamıştı. İrlanda'yı merkezi kontrole almak adına bir adım atma ihtiyacı hissediyordu. Bu nedenle İrlanda'ya atanan valilerin sürekli olarak Dublin'de ikamet etmesi kararı alındı. Hemen ardından George Townshend'in İrlanda valisi olarak atanmasıyla İrlanda'nın köklü aileleriyle merkezi hükümet arasında anlaşmazlık doğdu. Ponsonby ailesi, parlamentoda Townshend'in yönetimine engeller çıkarmaya başladı. Townshend de undertakerların, görevlendirildikleri İrlanda Kraliyet Danışma Meclisi üyeliği ve Hazine Komisyonerliği gibi önemli görevlerden alınmaları için hükümeti ikna etmeye çalıştı. Özellikle de Parlamento Başkanı John Ponsonby'nin Hazine'nin başından alınmasının elzem olduğunu, aksi hâlde tacın otoritesinin İrlanda'da tesis edilmesinin mümkün olmadığını savundu. Townshend'in temel amacı undertakerların kurduğu patronaj sistemini yok ederek güçlerinin temel kaynağını ortadan kaldırmaktı. Townshend, yıllar süren girişimleri sonunda köklü ailelerden bağımsız hareket eden kendine bağlı güçlü bir grup oluşturdu. 6 Mart 1770 tarihinde Ponsonby, Hazine Başkomisyonerliği, damadı Lord Shannon ise Muhimmat Komutanlığı (Master General of the Ordnance) görevlerinden alındı.[54] Townshend, yerlerine kendine yakın kişileri atadı. Kısa bir süre sonra da İrlanda Parlamentosu'nda çoğunluğun desteğini elde etti.

---

[51] Horace Walpole, **Horace Walpole's correspondence with Henry Seymour Conway, Lady Ailesbury, Lord and Lady Hertford, Mrs. Harris**, Yale University Press, New Haven, 1974, ss. 235-236.

[52] Falkiner ve Ball, s. 114; Froude, s. 44. Söylentilere göre Boyle, eşinden oldukça korktuğundan kayınbabasının sağlam bir destekçisi haline gelmişti. S. J. Connolly, s. 425. Bu süreçte 1760 yılında ölen Kral II. George'un Whiglere yönelik desteği ve sempatisi ılımlı yönetim için etkili oldu. Flowden, s. 134.

[53] **The London Gazette**, 27 Ekim 1762. Ayrıca 1761 yılında yeniden İrlanda vali vekili ve İrlanda Kraliyet Danışma Meclisi üyesi seçilmişti. **The London Gazette**, 2 Haziran 1761, 30 Haziran 1761.

[54] D. George Boyce, **Nationalism in Ireland**, Routledge, Londra ve New York, 1995, ss. 109-110; Froude, ss. 93-94, 99; Powell, ss. 108-109; Flowden, s. 157. Bu kişiler dışında Ponsonbyler ile birlikte hareket eden birçok kişi önemli görevlerinden alınacaktı. Örneğin, George Ponsonby'nin kayınbabası Lord Lanesborough bu kişilerden biriydi. Ponsonby, s. 69.

Kral, Townshend'i yeniden vali olarak atayınca parlamentonun, valinin görevinin devamı adına krala hitâben bir teşekkür mektubu göndermesi gerekiyordu. Mektup ayrıca Başkan tarafından parlamentoda okunmak zorundaydı. John Ponsonby, valinin yeniden atanmasını parlamentonun menfaatine aykırı bulduğu gibi mektubu okumayı kendine bir hakaret olarak gördü. Parlamentoya sunduğu bir mektupla görevinden istifa etti.[55] Bu karar aile için bir felaket demekti. Ponsonbyler artık Dublin'e muhalifti. Yine de John Ponsonby, parlamentoda muhalefetin lideri olarak etkili konumunu sürdürdü.[56] Hayatının son yıllarında, yaşlılık nedeniyle muhalefetin liderliğini oğulları William Brabazon ve George'a bırakarak siyasetten çekildi ve 1787 yılında hayatını kaybetti.

1.6. WILLIAM BRABAZON PONSONBY (1744-1806) VE GEORGE PONSONBY (1755-1817) KARDEŞLER

William Brabazon, babasının izinden giderek siyasete odaklandı. 1764-1776 yılları arasında Cork, 1776-1783 yılları arasında Bandonbridge, 1783-1800 yılları arasında Kilkenny'den İrlanda Parlamentosu'na girdi. İngiltere ve İrlanda'nın birleşmesinden sonra yine Kilkenny'den İngiliz Parlamentosu'na girecekti. 1784-1789 yılları arasında İrlanda Posta Genel Müdürü olarak atandı ve İrlanda Kraliyet Danışma Meclisi üyesi olarak yemin etti.[57]

William Brabazon, 1769 yılında 3. Vikont Molesworth, Mareşal Richard Molesworth'un kızı Lady Louisa Molesworth'la (1749-1824) evlendi. Çiftin beş oğlu ve bir kızı dünyaya geldi. Tezimizin konusu olan John Ponsonby, William Brabazon'un en

[55] Flowden, s. 163; Ponsonby, s. 58; Edward Perceval Wright ve James Caulfeild Charlemont, **The Manuscripts and Correspondence of James, First Earl of Charlemont**, London, Eyre and Spottiswoode, 1891, s. 39; John Gordon Swift MacNeill, **The Constitutional and Parliamentary History of Ireland Till the Union**, Talbot Press, New York, 1917, s. 120.

[56] Örneğin, İrlanda parlamentosunda devamsızlık vergisi (absentee tax) getirilmesi önerildiğinde Ponsonbyler, toprak sahiplerinin desteğiyle yasanın meclisten geçişini engelleyebilmişti. Powell, ss. 133-134. John Ponsonby, 1769-1776 yılları arasında Kilkenny, 1776-1783 yılları arasında Kilkenny, 1783 yılında Newton'dan vekil seçildi. Ponsonby, s. 245.

[57] George Fisher Russell Barker, "Ponsonby, William Brabazon", **Dictionary of National Biography**, (Ed. Sidney Lee), Smith, Elder & Co, London, 1896, s. 46; Ponsonby, ss. 244-245; **The London Gazette**, 24 Temmuz 1784; **The London Gazette**, 20 Ocak 1789.

büyük oğludur. İkinci oğlu William Ponsonby (1772-1815) başarılı bir askerdi. İspanya'da Fransız ordularına karşı savaştı ve 1815 yılında gerçekleşen Waterloo Savaşı'nda hayatını kaybetti.[58] Üçüncü oğlu Richard Ponsonby (1772-1853) Derry Piskoposluğuna kadar yükselen bir Protestan din adamıydı.[59] Aristokrat ailelerin çocuklarının ruhban sınıfına dâhil olması yaygın olsa da Ponsonbyler için bu durum bir ilkti. Dördüncü oğlu George Ponsonby (1773-1863) ise siyasetle ilgilendi.[60] Pek bilinmeyen en küçük oğlu Frederick Ponsonby (?-1849) kısa bir süre siyasetle ilgilendikten sonra ticarete atıldı. Ancak başarısız oldu. Kardeşlerinin aksine hayatını İrlanda'da bir taşra beyefendisi olarak sürdürdü.[61] Kızı Mary Elizabeth Ponsonby (1776-1863), 1794 yılında, ileride Britanya'nın başbakanı olacak Charles Grey'le evlenecekti.[62]

George Ponsonby ise, John Ponsonby'nin üçüncü oğluydu. Cambridge'de gördüğü eğitimin ardından 1780 yılında İrlanda barosuna davet edildi. Ancak orada üstün bir başarı sergileyemedi. Aile bağlantıları sayesinde 1782 yılında Portland Dükü'nün himmetini elde ederek yıllık 1.200 sterlin maaşla Hazine'ye atandı. Bu sayede parlamentoda da koltuk sahibi olabildi. Üşengeç biri olarak görülen George yeterli gelire sahip olduğunu düşünerek kendini avcılık sporuna adadı.[63]

1788 yılına gelindiğinde Kral III. George'un akıl sağlığının yerinde olmaması artık İngiliz parlamentosunun işleyişini aksatmaya başlamıştı. Fox, Whiglerin dostu Galler Prensi'nin naip olarak tahta geçmesi gerektiğini savundu. Fox'u destekleyen William Brabazon'un öncülüğündeki İrlanda Whigleri, ülkenin yönetimini devralması için Galler Prensi William'a mektup gönderdi. Ancak Tory siyasetçi Başbakan Pitt, kral iyileşene kadar Prens'e sınırlı yetkiler vermek istiyordu. Whigler ise Prens'in kalıcı ve tam

[58] Ponsonby, ss. 83-86; **The London Gazette**, 22 Temmuz 1815. Kuzeni Albay Frederick Cavendish Ponsonby aynı savaşta ağır bir şekilde yaralanmıştı. William Ponsonby hakkında yapılan bir çalışma için bkz. John Morewood, **Waterloo General: The Life, Letters and Mysterious Death of Major General Sir William Ponsonby 1772-1815**, Pen and Sword Military, South Yorkshire, 2016. Waterloo Savaşı esnasında tezimizin konusu olan John Ponsonby, Fransa'daydı. Kardeşi William, Brüksel'de savaşa hazırlanırken bir yandan da John'un güvenli bir şekilde Fransa'dan ayrılmasını umuyordu. **GRE**/E/490/1, William Ponsonby'den John Ponsonby'ye, 4 Haziran 1815.
[59] Ponsonby, s. 93. Molesworth ailesi için bkz. Beaton, ss. 145, 158-159.
[60] Ponsonby, s. 94.
[61] Ponsonby, s. 95.
[62] Ponsonby, s. 96.
[63] Ponsonby, ss. 66-67.

yetkilerle tahta geçmesinden yanaydı. Kral, kısa bir süre sonra iyileşti. Bu teklifi ileten başta William Brabazon olmak üzere yirmi Lordlar ve otuz yedi Avam Kamarası üyesinin iyi maaşlı memuriyetlerinden alınması ihtimali ortaya çıktı. Bunun üzerine grup, herhangi birinin görevinden alınması halinde hep birlikte istifa ederek İrlanda hükümetinin işlemesini imkânsız hâle getirecek bir yol izlemeye karar verdi. İrlanda valisi Lord Buckingham bu kararın İngiliz otoritesini yok etmek anlamına geldiğini belirterek İrlanda muhalefetinin gücünü kırmak adına harekete geçti. William Brabazon valiye dirense de Buckingham, William'ı İrlanda Posta Genel Müdürülüğü ve George Ponsonby'yi de İrlanda Hazine Komisyonerliği görevinden aldı.[64]

Ponsonbyler parlamentoda muhalefetin liderleri olarak siyaset yapmayı sürdürdü.[65] Ancak parlamento liderliği William Brabazon'dan kardeşi George'a geçecekti. George, görevden alınınca eski hayat standartlarını sürdürmek adına kendisini geliştirmesi gerektiğini anladı. Sıkı bir şekilde çalıştı. Hayatına hem hukukçu hem de siyasetçi olarak devam etti. İrlanda muhalefetinin liderliğini üstlendi.[66]

1789'da William Brabazon ve George kardeşler, Henry Grattan, John Forbes ve Earl of Charlemont'la birlikte İrlanda Whig Partisini kurdular.[67] İngiltere Whiglerinin lideri Charles James Fox'la birlikte hareket ederek İrlanda Whiglerini örgütlediler. Artık İngiliz ve İrlanda Whigleri ortak hareket ediyordu. Hatta ilişki daha da ileri götürüldü. 1794'te William Brabazon, kızı Mary'yi, İngiliz Whiglerinin liderlerinden biri olan Charles Grey'le evlendirdi.

---

[64] S. J. Connolly, s. 423; Froude, **s**s. 560-568; Ponsonby, s. 62.

[65] Parlamentoda İrlanda'nın bir iç meselesiyle ilgili tartışma yapılırken Lord Sheffield, ünlü tarihçi Gibbon'a bir hususta fikrini sordu. Gibbon cevaben, "Büyük bir imparatorluğun (Osmanlı İmparatorluğu) gerileyişinin ve çöküşünün tarihini yazarken İngiltere'den uzak ve küçük bir krallığın meseleleriyle ilgilenmeye ne boş vaktim ne de arzum var." diye cevap verdi. Gibbon'un ifadelerine öfkelenen William Brabazon Ponsonby, "Aman Allah'ım! Uzak mı? 60 mil mesafe! Küçük mü? Koca İrlanda Krallığı!" diyerek çıkıştı. Ponsonby, s. 63.

[66] Hitâbeti basit ancak güçlüydü. Harika bir hafızası olduğundan notlarına bakmadan saatlerce süren tartışmalarda geçen ifadeleri tekrarlayabiliyordu. Tartışma üslubu oldukça başarılıydı. Rakibinin savlarının güçsüz yönlerine odaklanır ve dinleyiciyi oraya yönlendirirdi. Ponsonby, ss. 66-67.

[67] Edmund Curtis, **A History of Ireland From Earliest Times to 1922**, Londra ve New York, 2002, s. 283; Harry T. Dickinson (Ed.), **Ireland In The Age Of Revolution, 1760–1805**, **1791–1797**, Cilt: 4, New York, 2016, ss. 77-80; Stephen Small, **Political Thought in Ireland, 1776-1798: Republicanism, Patriotism, and Radicalism,** Clarendon Press, Oxford, 2002, ss. 170-171.

Ponsonby ailesi onsekizinci yüzyılın ilk yarısından itibaren İrlandalı Katoliklerin hukuki durumlarının düzelmesi için çabalamaktaydı. Devonshire'ın İrlanda valisi olduğu dönemde Katolikler, hoşgörülü bir yönetimle karşılaşarak bir miktar rahatlamıştı.[68] Öyle ki 1745 yılında İskoçya'da çıkan Jakobist isyanda İrlandalı Katolikler asilere destek olmadı.[69] Bununla birlikte Protestanlarla eşit olmaktan çok uzaktılar. Artık muhalefette olan Ponsonbyler, onlar için daha istekli bir şekilde mücadele etmeye hazırdı. William Brabazon ve George, parlamentoda etkili bir isim olan Henry Grattan'la birlikte hareket ederek İrlanda Katoliklerinin bazı haklarını elde etmesi için mücadele etmeye başladı.[70] Fransız Devrimi nedeniyle endişelenen İngiliz yönetimi Katoliklerin seçimlere katılabilmesi gibi kimi önemli hakları tanıdı. 1794 yılında Portland Dükü ve Pitt bir koalisyon kurarak iktidara geldi. Portland, anlaşmanın bir parçası olarak Earl Fitzwilliam'ın İrlanda valisi olarak atanmasını istemişti. Pitt, kararsız olsa da Portland'ın istifa tehdidi sonucunda Fitzwilliam'ı vali olarak atadı. Fitzwilliam, Ponsonby ailesiyle oldukça yakın bir ilişkiye sahipti. Fitzwilliam'ın ilk eşi Earl Bessborough'un kızıydı. İkinci eşi ise ilginç bir şekilde en yakın arkadaşlarından biri olan William Brabazon eşi Louisa olacaktı.[71] Fitzwilliam, İrlanda valisi olacağını öğrenince William Brabazon ve George Ponsonby'yle Henry Grattan'a haber göndererek İrlandalıların istedikleri düzenlemeleri yapmayı vadetti.[72] Gerçekten de İrlanda'ya geldiği gibi tarafını belli etti. İlk olarak Ponsonbylerin muhalefet ettiği Hazine Başkomisyoneri John Beresford gibi etkili konumda olan çok sayıda kişiyi hemen görevlerinden aldı ve yerlerine Ponsonby ailesinin destekçilerini getirdi. William Brabazon, Fitzwilliam'ın yardımcılığına, George

[68] Bu hususta Kral II. George'un da ılımlı politikası etkili olmuştur. Flowden, ss. 104-106.
[69] O yıl kısa süreliğine vali seçilen Lord Chesterfield, selefi gibi kendisi de İrlandalılara karşı ılımlı bir siyaset izlemişti. Bu sayede Katolik İrlandalılar, İskoçya'daki bu isyan esnasında İngiltere'yi destekleyen bir tutum alacaktı. Flowden, ss. 109-112.
[70] William Edward Hartpole Lecky, **The Leaders of Public Opinion in Ireland: Swift, Flood, Grattan, O'Connell**, Spottiswoode and Co, London, 1871, ss. 104-222.
[71] Düğüne katılan Prenses Lieven, 72 yaşındaki gelin ve 76 yaşındaki damadın evliliğine oldukça şaşırmıştı. Kamuoyunun da ilk başlarda güldüğünü ancak daha sonra evliliği mantıklı bulduğunu yazacaktı. Yine de çiftin balayına çıkmasını biraz abartılı bulmuştu. Peter Quennell, **The Private Letters Of Princess Lieven To Prince Metternich**, John Murray, London, 1937, s. 276.
[72] William Windham, **The Windham Papers**, Herbert Jenkins, London, 1913, ss. 218-219.

Ponsonby de hukuk biriminin başına getirildi.[73] Grattan, Katolikleri rahatlatacak bir yasa düzenlemesi için Fitzwilliam'a başvurdu. Pitt'in tüm uyarılarına rağmen Fitzwilliam, Katoliklerle ilgili bir düzenlemenin artık Londra'dan onay alabileceğine inanıyordu. Ancak Portland dâhil kimse düzenlemenin taraftarı değildi. İngiliz hükümeti Fitzwilliam'a yasa teklifine karşı çıkmasını emretti. Kısa süre sonra da Fitzwilliam'ı görevden aldı.[74] Görevden alınma gerekçesi olarak Fitzwilliam'ın ilk günlerinde işten çıkardığı etkili isimler gösterildi. Ancak herkes, Katolik hakları için çabalaması nedeniyle görevden alındığını biliyordu.[75] Fitzwilliam'ın İrlanda'dan ayrılışı ülkede matem havası doğurdu.[76]

Fitzwilliam'ın ayrılışının ardından Fransızlarla birlikte hareket etmeye başlayan İngiliz karşıtı Katolik muhalefet gittikçe sertleşecek ve 1798'de Ulster'de bir isyana dönüşecekti. Yine de kraliyet kuvvetleri isyanı hızlı bir şekilde bastırabildi.[77] Ulster İsyanı'nın ardından İngiltere ve İrlanda krallıklarının birleştirilmesi gündeme geldi. William Brabazon ve George Ponsonby bu düşünceye karşıydılar. Birleşmenin iki ülkeye de fayda getirmeyeceğini savunuyorlardı. Ayrıca düşünceyi uygulanamaz bulmaktaydılar. Henry Grattan'la birlikte hareket ederek girişimi engellemek adına tüm güçlerini kullandılar.[78] Yaptıkları sıkı muhalefete rağmen başarılı olamadılar. İki krallığın, Britanya Krallığı ismi altında birleşmesiyle birlikte Ponsonbyler artık Londra'da yeni parlamentoda yerlerini almaya başlayacaktı. 1801 yılında Avam Kamarası'nın ilk toplantısında üç Ponsonby parlamentoda yerini alacaktı.[79]

---

[73] Edward Gibson, **Pitt: Some Chapters of His Life and Times**, Longsman, Green, and Co., London, 1898, ss. 180-230; S. J. Connolly, s. 463; H. T. Dickinson, ss. 267-268.
[74] H. T. Dickinson, ss. 77-80.
[75] S. J. Connolly, s. 463.
[76] Windham, ss. 286-287.
[77] İsyanı bastıran birliklerden birine, William Brabazon'un oğullarından William Ponsonby komuta etmekteydi. Morewood, İkinci Bölüm.
[78] K. Theodore Hoppen, **Governing Hibernia British politicians and Ireland 1800-192**, Oxford, 2016, ss. 16-17.
[79] Tezimizin konusu olan John Ponsonby'yle birlikte William Brabazon Ponsonby ve George Ponsonby meclis sıralarında yerini almıştı. **The Morning Herald**, 21 Mart 1801.

İKİNCİ BÖLÜM

JOHN PONSONBY (28 KASIM 1770- 21 ŞUBAT 1855)

2.1. JOHN PONSONBY'NİN ERKEN DÖNEM HAYATI

Tezimizin başkarakteri John Ponsonby, 28 Kasım 1770 tarihinde İrlanda'da dünyaya geldi.[80] John'un erken dönem hayatıyla ilgili çok az kayda rastlandı. Net bir bilgi görülmemekle birlikte, aristokratlar arasında yaygın olduğu üzere, aile malikânesinde iyi bir özel eğitim aldığını düşünmek yanlış olmayacaktır.[81] Aksi halde genç yaşlardan itibaren Latince, Antik Yunanca, Fransızca ve İtalyanca bilmesini açıklamak mümkün olamazdı.[82] 1770'lerde Lord Townshend'in girişimleri sonucunda Ponsonby ailesi muhalefete çekilmek zorunda kalmıştı. Ancak Ponsonbyler hâlâ ülkenin en güçlü ailesiydi. Ailenin bir kolunun varisi olarak el üstünde tutulan John, genç yaşlardan itibaren gelecek kaygısı olmadan tembel bir hayat sürdü.[83]

---

[80] John Ponsonby'nin doğduğu yıl bilinmekle birlikte doğduğu gün ve ay bilinmemekteydi. Ancak kız kardeşi Mary'nin bir mektubundan anlaşıldığı üzere 28 Kasım günü dünyaya gelmiştir. **GRE**/E/274/B/22, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 28 Kasım 1834. Aynı şekilde doğum yeri de netleştirilemedi. Ancak babası William Brabazon Ponsonby'nin sürekli İrlanda'da kaldığı göz önüne alınınca Dublin ya da Kilkenny'de dünyaya geldiği düşünülebilir. John Ponsonby'nin soyağacı için bkz. Ponsonby, Tablo G; **EK. 6.**

[81] Bir mektubunda ailenin en büyük destekçisi ve akrabası Devonshire Dükü'nün malikânesinde büyüdüğünü belirtmektedir. Dolayısıyla erken dönem eğitimini burada aldığı düşünülebilir. **GRE**/E/481/38/39-43, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Şubat 1841. Ailenin eski üyelerinin ve John Ponsonby'nin kardeşlerinin eğitim aldığı yerler net olarak tespit edilebilmektedir. Örneğin dedesinin dedesi William Ponsonby ve dedesi John Ponsonby, Dublin Trinity College'de eğitim almıştır. John'un piskopos kardeşi Richard, Dublin Üniversitesi'nde eğitim almıştı. Asker kardeşi William ise Eton mezunuydu. George D. Burtchaell ve Thomas U. Sadleir, **Alumni Dublienses: A Register of the Students, Graduates, Professors and Provosts of Trinity College in the University of Dublin (1593-1860)**, Dublin, 1935, s. 674.

[82] John Ponsonby'ye ait Durham evrakında yer alan birçok mektuptan Ponsonby'nin genç yaşlarından itibaren Latince ve Antik Yunanca öğrendiği anlaşılmaktadır. Birkaç örnek için bkz. **GRE**/E/193/7-9, Drummond'dan Ponsonby'ye, 28 Ekim 1802; **GRE**/E/193/17 Drummond'dan Ponsonby'ye. İtalyancayı ne zaman öğrendiği tespit edilememiş olsa da bazı İtalyanca yazışmalarına denk gelindi. Zaten 1815-1822 yılları arasında İtalya'da yaşadığı göz önüne alınınca iyi bir İtalyanca bilgisine sahip olduğu beklenmelidir. Ponsonby'nin Fransızcayı ise erken yaşlardan itibaren öğrendiği anlaşılmaktadır. Avrupa'da en sık ziyaret ettiği şehirlerden biri Paris idi. Güney Amerika'da elçilik yaptığı yıllarda da İspanyolca öğrenmeye çalışmıştır. Bununla birlikte İstanbul elçiliği esnasında Ponsonby, "İnşallah", "Maşallah", Allah büyüktür" gibi tüm Avrupalıların ifade ettiği kelimeleri mektuplarında kinaye amaçlı olarak nadiren kullanıyor olsa da Türkçe öğrenmeye çalışmamıştır. Diğer yandan eşi Lady Ponsonby hem Türkçe hem Farsça öğrenmek için çabalayacaktır. Anlaşıldığı üzere bu hususta ilerleme kaydetmişti.

[83] **GRE**/E/274/B/10, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 20 Ocak 1834.

John'un en çok bahsedilen özelliği doğuştan gelen güzelliğiydi. Çoğu kişi tarafından Britanya'nın en yakışıklı erkeği olarak gösterilmekteydi. Öyle ki yakışıklılığı hayatını da kurtaracaktı. Henüz 21 yaşındayken, Fransız Devrimi'nin canlılığını koruduğu günlerde Paris'te gezinirken İngiltere'ye yönelik tepkili bir grup, Rue St. Honore'de John'un üstüne hücum etmiş ve " İşte! Pitt'in bir ajanı! Bir İngiliz casus! Lambaya!" bağırışlarıyla onu sokak lambasına asmaya kalkışmıştı. Devrimde öncü rol oynayan Fransız kadınlar öne atılarak ilmikleri kestikten sonra, "Asılamayacak kadar güzel bir delikanlı!" diyerek John'un idamını engellemişlerdi.[84]

John, yakışıklı olmasının yanında oldukça nazik ve görgülü bir kişiydi. Büyüleyici bir anlatıcıydı. Ponsonby ailesinde yaygın olduğu üzere nüktedan, fit, uzun boylu ve mavi gözlüydü.[85] Ayrıca güçlü bir hafızaya sahipti.[86] Tüm bu özellikleri onu İngiliz cemiyet hayatında müstesna bir konuma getirdi. Anlaşıldığı üzere birçok ünlü kadınla ilişkisi olmuştu. Portland Dükü'nün kızı Lady Mary ile yakınlaşmıştı.[87] Zengin bir bankerin kızı ve ileride kralın favori metresi olacak Lady Conyngham'ın ise en büyük aşkıydı.[88] Hatta ikili evlenmek de istemişti. Ancak siyasi bağlantıları daha çok önemseyen William Brabazon, Lady Conyngham'ı aileye uygun bulmadı.[89] John, evli kadınlarla da yakınlaşmış görünmektedir. Bunların ikisi özellikle ilginçtir. Devonshire Düşesi'nin ona oldukça düşkün olduğu mektuplarından anlaşılmaktadır.[90] Ayrıca ileride kayınvalidesi olacak Lady Jersey'le de arasında bir etkileşim olmuştu.[91] Ancak bu son iki ilişkinin çok

---

[84] Ponsonby, s. 75. John Ponsonby'nin güzelliği ve aşk hikâyeleri, Napolyon Savaşları dönemini kurgulayan aşk romanlarında başkarakter olarak ortaya çıkmasını da sağlayacaktı. Birkaç örnek için bkz. Mary Balogh, **The Arrangement**, Dell, New York, 2013; Mary Balogh, **Only Enchanting**, Piatkus Books, London, 2014.
[85] Lindsay, s. 36; Ponsonby, s. 159. Ponsonbyler fizikî olarak güçlüydüler ve uzun yaşamaktaydılar. Gerçekten de gerek John Ponsonby gerek akrabaları yaşadıkları dönemler için ileri sayılabilecek yaşlarda vefat edecekti. Esher Ed (Ed.), **The Girlhood of Queen Victoria: A Selection from Her Majesty's Diaries Between the Years 1832 and 1840**, Cilt: 1, John Murray, London, 1912, s. 329.
[86] Katie Hickman, **Courtesans**, Harper Perennial, London, 2004, s. 179; Harriette Wilson, **The Memoirs of Hariette Wilson**, Cilt: 1, Eveleigh Nash, London, 1909, s. 103.
[87] Ancak Mary'nin ağabeyi bu ilişkinin ilerlemesini engelledi. John Rosselli, **Lord William Bentinck: The Making of a Liberal Imperialist 1774-1839**, University of California Press, Berkeley, 1974, s. 32.
[88] Shane Leslie, **George the Fourth**, Bouverie House, London, 1926, s. 63; Castalia Countess Granville, **Lord Granville Leveson Gower Private Correspondence 1781 to 1821**, Cilt: 1, John Murray, 1916, ss. 358-359. Ancak John Ponsonby'nin ailesi ise bu ilişkiye karşı çıkacaktı.
[89] Wilson, s. 78.
[90] **GRE**/E/178/4, Georgiana'dan Ponsonby'ye; **GRE**/E/178/5, Georgiana'dan Ponsonby'ye.
[91] Leslie, s. 63.

ilerlemediğini belirtmek gerekir. Sonuçta John, her ne kadar çekingen biri olsa da birçok kişi tarafından kadın avcısı olarak görülmeye başlanmıştı.

John'un hareketli hayatı, İngiltere'nin en önemli kişilerinden biri olan Lord ve Lady Jersey'in güzel kızı Elizabeth Frances (Fanny) Villiers'e (1787-1866) ilk görüşte âşık olmasıyla sona erecekti.[92] Fanny, çocukluğunda geçirdiği kızıl hastalığı nedeniyle iyi işitememekteydi.[93] Ancak bu, John için bir engel değildi. Ailelerin de ikna olması üzerine gerekli düzenlemeler yapıldı. 13 Ocak 1803'te, Lord Jersey'in çıkarttığı özel lisansla çift, Stratford Place'te evlendi.[94] John'un evlenişine arkadaşlarının şaşkınlığı uzun bir süre devam etti.[95]

John, aile mesleği olan siyasetten hiç hoşlanmamaktaydı. Ancak Ponsonby ailesinin vârisinin siyasete atılması beklendiğinden o da üzerine düşeni yapacaktı. 1793-1797 yılları arasından Tallow'dan ve 1797-1800 yılları arasında hem Banagher hem de Dungarvan'dan vekil seçilerek İrlanda Parlamentosu'na girdi.[96] İrlanda Krallığı'nın İngiltere'yle birleştirilmesine ailesiyle birlikte muhalefet etti.[97] Ancak birleşmenin ardından Galway'den vekil seçilerek İngiliz Avam Kamarası'nda yerini alacaktı.[98] Yine de siyasette sivrilebilmek adına bir çaba sergilemekten kaçındı. Parlamento görüşmelerinde aktif rol almamasının sebebini soran bir arkadaşına "Tanrı korusun. Bir önerge geldiğinde cesaretle söyleyebileceğim tek şey, evet ya da hayır olacaktır. O da fısıldayarak." diyecekti.[99]

Gerçekten de John'un konuşmaları ezberleme zahmetine katlanamadığı için nutuk vermekten hoşlanmadığına dair çok sayıda rivayet bulunmaktadır. Britanya'nın İstanbul elçiliğinde ataşe olarak görev yapan John Drummond Hay'in anlattığı bir hikâye bu düşünceyi desteklemekteydi. John, Sultan'ın huzuruna çıkmadan önce yapacağı sunumu

[92] Ponsonby, s. 79; Wilson, s. 104. Villiers ailesi için bkz. William Carpenter, **Peerage for the People**, W. Strange, London, 1841, ss. 425-428; Beaton, s. 160.
[93] Wilson, s. 101.
[94] **The Morning Post**, 4 Şubat 1803.
[95] **GRE**/E/193/7-9, Drummond'dan Ponsonby'ye, 28 Ekim 1802.
[96] **The London Gazette**, 22 Ağustos 1797, 26 Ağustos 1797.
[97] **GRE**/E/193/1-2, Drummond'dan Ponsonby'ye, 13 Ocak 1800.
[98] **Kentish Weekly Post or Canterbury Journal**, 13 Mart 1801. 20 Mart 1801'de yemin ederek meclise girdi. **The Morning Herald**, 21 Mart 1801.
[99] Wilson, s. 103.

dikkatli bir şekilde hazırlamıştı. Başdragoman Frederick Pisani metni mükemmel bir şekilde Türkçeye çevirdi. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından elçilik heyeti çok sayıda kavasla birlikte devlet kayığına binerek Tarabya'dan Sultan'ın sarayına doğru yola çıktı. Karşılama odasında Babıali'nin önde gelen bakanları ve saygın kişiler Sultan'ın iki yanına dizilmişti. John, Sultan'ın bulunduğu noktaya büyük bir ağırbaşlılıkla ilerleyerek çok ciddi bir yüz ifadesiyle İngilizce saymaya başladı. 1, 2, 3, 4, 5… Dinleyiciler üzerinde daha güçlü bir etki bırakmak adına ara ara ses tonunu değiştiriyor, bazı sayılara özel vurgu yapıyor, yirmilere geldiğinde memnuniyetle gülüyordu. Sultan'ın, bakanların ve saray görevlilerinin İngilizce bilmediğinden emindi. Zaten konuşmasının anlaşıldığına dair bir emare yoktu. Elliye kadar saydıktan sonra Pisani'ye dönerek çeviriye başlaması için işaret verdi. Pisani çok şık ve akıcı bir Türkçeyle elçinin hazırladığı nutku aktardı. Daha sonra Sultan, Suriye Savaşı'nda verdikleri destek nedeniyle Britanya kraliçesine, İngiliz hükümetine ve askerlerine teşekkürlerini iletti. Pisani, Sultan'ın ifadelerini çevirdikten sonra John, altmış ve üzeri sayıları saymaya başladı. Bazı sayılarda Sultan'ı etkilemek üzere jestlerde bulunuyordu. Pisani, nutkun ikinci kısmını da iletti. Hazırlanan nutuk iyi bir nutuk olsa da John, İngilizce bilmeyen birine nutkunu sunmak için ezberlemeyi zaman israfı olarak görmüştü.[100]

Yine de evliliğinin ardından John, siyasi meselelere daha ciddi bir şekilde yaklaşmaya başladı. Whigler de Britanya'da gittikçe güçleniyordu. Ponsonby ailesi de aynı şekilde etkisini arttırıyordu. 1806 yılında Başbakan Pitt'in hayatını kaybetmesi üzerine Kral III. George, Whiglerden hoşlanmasa da Britanya'nın Fransa'yla savaşta olması nedeniyle ulusal birliği tesis edecek güçlü bir hükümetin kurulmasını istedi. Böylelikle Şubat 1806'da Charles James Fox ve Charles Grey önderliğinde Whigler ve William Grenville önderliğinde Toryler bir koalisyon hükümeti kurdu. Ponsonbyler de koalisyonun en büyük destekçilerinden oldu. Aynı günlerde William Brabazon geçirdiği bir inme nedeniyle yatalak hâle geldiği için siyasi meselelerle ilgilenemese[101] de George

[100] Ponsonby, ss. 78-79.

[101] John'un annesi Louisa ve kardeşi George, babasıyla ilgilenmekteydi. Temmuz 1806 itibariyle kimse William'ın iyileşeceğine dair ümitli değildi. Ekim ayında durumu iyice ağırlaştı. **GRE**/E/487/1, George Ponsonby'den John Ponsonby'ye, 12 Temmuz 1806; **GRE**/E/558/11, Henry Boyle Shannon'dan John Ponsonby'ye, 28 Ağustos 1806; **GRE**/E/558/15, Henry Boyle Shannon'dan John Ponsonby'ye, 6 Ekim 1806; **The Morning Post**, 1 Eylül 1806.

Ponsonby aktif bir rol aldı. John ise Whig liderlerle diğer kişiler arasında gizli iletişimin aracısı olmuştu. Özellikle kayınbiraderi Charles Grey ve amcası George Ponsonby'ye iletilen özel istek veya teklifler sık sık onun aracılığıyla iletiliyordu. Bunun dışında babasının rahatsızlığı nedeniyle aile meseleleri artık onun omuzlarındaydı. Whiglerin iktidara gelişiyle birlikte İrlanda'dan gelen yardım istekleri doğrudan ona iletilmekteydi.[102] Ayrıca, aday olduğu Cork'ta seçim süreci devam ediyordu.[103] Bu amaçla destek bulmak adına Londra'dan sürekli yazışmalar yapıyordu.[104] Babası ölmeden kısa bir süre önce seçim çalışmaları yapmak adına Cork'a gidecekti.[105]

Muhalefette geçen onca yılın ardından iktidara gelmeleriyle birlikte hem Ponsonbylerin hem diğer Whig siyasetçilerin önü açıldı. Louisa Ponsonby, Whig davasına verdiği desteğin ödüllendirilmesi için eşi William Brabazon'ın asâlete yükseltilmesini talep etti. 8 Mart 1806'da William Brabazon, 1. Baron Ponsonby of Imokilly olarak Britanya asâletine adım attı.[106] İşin ilginç kısmı ailenin ana kolu Bessborough Earlünün de Britanya asâletinde Baron unvanı bulunuyordu. Dolayısıyla İngiltere Lordlar

[102] Birkaç örnek vermek gerekirse, Ponsonbylerin bir aile dostu, donanmada bir kişinin istihdamı ricasını Grey'e iletilmek adına John Ponsonby aracılığıyla William Brabazon'a göndermişti. **GRE/E560**, William Shaw'dan William Ponsonby'ye, 2 Nisan 1806. Bir başka mektupta Carrick şehrine bir liman yapılması için Ponsonbylerin hükümeti ikna etmesi isteniyordu. **GRE**/E/90/1-2, Henry Tinvane Briscoe'den William Brabazon Ponsonby'ye, 6 Mayıs 1806. Terfi bekleyen bir kişi için bkz. **GRE**/E99/1-2, Burroughs'tan George Ponsonby'ye, 24 Şubat 1806.

[103] **GRE**/E/487/3, George Ponsonby'den John Ponsonby'ye, 28 Temmuz 1806. Babasının hayatını kaybettiği günlerde seçimi kazanmıştı. **The Times**, 18 Kasım 1806.

[104] Kuzeni Henry Boyle Shannon (3. Earl Shannon) ile yaptığı yazışmalar için bkz. **GRE**/E/558/7, Henry Boyle Shannon'dan John Ponsonby'ye, 10 Nisan 1806; **GRE**/E/558/9, Henry Boyle Shannon'dan John Ponsonby'ye, 28 Temmuz 1806; **GRE**/E/558/11, Henry Boyle Shannon'dan John Ponsonby'ye, 28 Ağustos 1806; **GRE**/E/558/13, Henry Boyle Shannon'dan John Ponsonby'ye, 28 Eylül 1806. İrlanda'nın iki önemli ailesi iş birliğini 19. yüzyılın başında da sürdürdü. İki ailenin 1802 ve 1808 seçimlerinde birlikte hareket ettiği yazışmalarda net bir şekilde görülmektedir. Ponsonby 1802'de Cork'tan adaydı ve Boyle ailesinin desteğini ve onayını aldı. **GRE**/E/558/1, John Ponsonby'den Henry Boyle Shannon'a, 28 Mayıs 1802; **GRE**/E/558/3, Henry Boyle Shannon'dan John Ponsonby'ye, 3 Haziran 1802. 1808 yılında da Henry aday oluyor ve Ponsonby ailesi destekliyordu. **GRE**/E/558/18, Henry Boyle Shannon'dan John Ponsonby'ye, 10 Ağustos 1808; **GRE**/E/558/20, Henry Boyle Shannon'dan John Ponsonby'ye, 21 Eylül 1808. Ayrıca bkz. **GRE**/E148/1, 17 Kasım 1806; **GRE**/E/91/1-2, George Pelham Bristol'den John Ponsonby'ye, 21 Kasım 1806.

[105] **The Morning Post**, 7 Kasım 1806.

[106] **The London Gazette**, 8 Mart 1806. William Brabazon Ponsonby, 25 Nisan'da Lordlar Kamarasında yerini aldı. **HL Deb**, 25 Nisan 1806, Cilt: 6. Lordlar Kamarasına yükselen William'ın Avam Kamarasındaki koltuğu oğlu George'a devredildi. **The London Gazette**, 22 Nisan 1806.

Kamarası'nda artık iki adet Baron Ponsonby vardı ve İngiltere tarihinde bu durum bir ilkti.[107]

İrlanda'yla ilgili geniş bilgisi sayesine ve Devonshire Dükü'nün isteği üzerine George Ponsonby, 25 Mart 1806'da İrlanda Adalet Bakanı (Lord Chancellor) olarak atandı.[108] William Brabazon'un çocuklarından Richard, Warburton Başpapazı (Dean of Warburton) olarak atandı.[109] Ancak birbirini izleyen ölümlerle 1806 yılı Ponsonbyler için daha da hareketli hâle gelmek üzereydi. Uzun bir hastalık sürecinden sonra William Brabazon, 5 Kasım'da Londra'da hayatını kaybetti. Cenaze, İrlanda'ya götürülerek defnedildi.[110] Geleneklere uygun şekilde Baron unvanı John'a geçti. Artık o, Lord Ponsonby idi.

William Brabazon'un ölümünden kısa bir süre önce Avam Kamarası'nda Whiglerin lideri konumunda bulunan Fox vefat etmişti. Whiglerin lider adayları arasında George Ponsonby de yer alıyordu. Bunu bilen George Ponsonby, görevinden istifa ederek Londra'ya dönebileceğini John aracılığıyla partinin ileri gelenlerine iletmişti. Ancak Charles Grey'in bu göreve getirileceğini düşündüğünden durumu acil bulmamaktaydı.[111] Beklendiği üzere Charles Grey, Whiglerin Avam Kamarasındaki yeni lideri olarak seçildi. Ancak Charles Grey, kısa bir süre sonra babası 1. Earl Grey'in ölümü üzerine 2. Earl Grey olarak Lordlar Kamarası'na geçti.[112] Artık Whiglerin lideri olmak adına artık çok sayıda aday bulunuyordu. Esasen George Ponsonby, lider olmak adına pek istekli değildi. Yaşlı olması ve İngiltere'yle İskoçya'nın iç meseleleriyle ilgili bilgisine güvenmemesi nedeniyle kendisini bu işe uygun görmemekteydi. Ona göre liderliğe bilgili ve genç bir ruha sahip biri atanmalıydı. Ayrıca İrlandalı olması nedeniyle itirazların olacağından endişe ediyordu. Partiye zarar vermemek adına öneri iletildiğinde çekincelerini belirtti. Ancak başta Grey olmak üzere partinin önde gelenleri onu oldukça uygun bir aday olarak görmekteydi. Grey'e göre George Ponsonby bu iş için en ehil kişi olmasa bile, önde gelen

[107] **The Morning Herald**, 31 Mart 1806.
[108] **Sun**, 6 Mart 1806.
[109] **Limerick Gazette**, 19 Ağustos 1806.
[110] **The Morning Herald**, 10 Kasım 1806; **Belfast Commercial Chronicle**, 1 Aralık 1806.
[111] **GRE**/E/487/3, George Ponsonby'den Ponsonby'ye, 28 Temmuz 1806; **GRE**/E/558/15, 6 Ekim 1806.
[112] **The London Gazette**, 19 Ocak 1808.

Whig ailelerin tümüyle bağlantısının olması, yeteneği ve dürüstlüğü sayesinde en az itirazın geleceği kişiydi. Bu nedenle onun seçimi için ısrarcı oldu.[113] George Ponsonby de partinin önde gelen kişilerinin ısrarı üzerine görevi reddetmeyi uygun bulmadı. Yine de Whiglerin en büyük destekçisi Galler Prensi'nin düşüncelerini almak istedi. Bu iş için önce John'u görevlendirdi. Ardından da bizzat Prens'le görüşerek onayı aldı.[114] Her ne kadar bazı itirazlar olsa da 1807 yılı itibariyle George Ponsonby, Whiglerin Avam Kamarası'ndaki lideriydi.[115]

1807 yılına gelindiğinde Grenville hükümeti, Fransa'yla barış yapılması nedeniyle artık kırılgan hâle geldi. Yine de Whiglerin girişimiyle köleliğin yasaklanması gibi çok önemli bir karar alınabilmişti. Ancak İrlandalı Katoliklerin eşit haklar almak için harekete geçmesi koalisyonu dağılmanın eşiğine getirdi. Bu meselede John önemli bir rol aldı. İrlandalı Katolikler parlamentoya bir dilekçe sunarak bazı hakların kendilerine verilmesini talep etmeyi planlamaktaydı. Grenville ve Grey, Katoliklere bazı haklar verilmesine sıcak baksalar da adım atmak için uygun bir vakit değildi. Böyle bir girişimle İrlandalılar en başta kendi davalarına zarar verecekti. Ayrıca dilekçede kullanılan dil de problemliydi. Böyle bir durumda kral, hükümeti görevden alabilirdi. Bu durum ayrıca hükümet tarafından bir manifesto şeklinde algılanmıştı. Bu girişimi önlemek adına bazı seçenekleri

[113] Lieut.-Gen. C. Grey, **Some Account of the Life and Opinions of Charles, Second Earl Grey,** Richard Bentley, London, 1861, s. 124. Grey, William Ponsonby ve George Ponsonby'nin tavsiyelerine büyük önem vermekteydi. Dolayısıyla George'a oldukça güvendiğini belirtmek gerekmektedir. George Macaulay Trevelyan, **Lord Grey of the Reform Bill: Being the Life of Charles, Second Earl Grey,** Longmans, Green and Co, 1920, s. 113.

[114] **GRE**/E/487/10, George Ponsonby'den John Ponsonby'ye, 14 Ocak 1807. Nisan 1807'de bazı Whig siyasetçilerle Prens arasında sorun yaşanınca, George Ponsonby, Prens'in yanında yer aldı. Prens'e karşı "düşmanca" bir tavır alınması halinde ailesine karşı her zaman nazik davrandığını belirttiği Prens'in karşısında yer almamak adına siyasetten çekileceğini Ponsonby aracılığıyla Whig liderlere iletecekti. **GRE**/E/487/5, George Ponsonby'den John Ponsonby'ye, 11 Nisan 1807.

[115] Trevelyan, s. 165. Kısık sesli itirazlar sonraki yıllarda da devam etti. Earl Grey'in kız kardeşiyle evli olan Samuel Whitbeard isimli önde gelen bir Whig, George Ponsonby'ye sorun çıkartacak, George eğer kabul edilirse liderlikten çekilebileceğini Grenville, Spencer ve Grey'e iletecekti. **GRE**/E/487/11, John Ponsonby'den George Ponsonby'ye, 13 Nisan 1809; **GRE**/E/487/14, George Ponsonby'den John Ponsonby'ye, 17 Aralık 1809. Ancak John Ponsonby'nin de yakın dostu olan Whitbread, ısrarcı davranmayacak ve George Ponsonby'nin liderliği devam edecekti. **GRE**/E/664/1, Whitbread'den John Ponsonby'ye, 10 Ekim 1807; **GRE**/E/664/5, Whitbread'den John Ponsonby'ye, 10 Nisan 1809; **GRE**/E/664/9, John Ponsonby'den Whitbread'e, 11 Nisan 1809.

değerlendirdiler. Aldıkları karar Ponsonby ailesinin İrlandalılar üzerindeki etkisini[116] kullanarak dilekçenin gönderilmemesini sağlamaktı. Bu istek hem Grenville hem de Grey tarafından John'a iletildi.[117] İsteği kabul eden John, Dublin'e giderek Katolik liderlerle görüştü. John'un ricasına uyan Katolikler dilekçeyi göndermeyi erteledi.[118] Yine de hükümetin dağılması engellenemedi. Aynı yıl, Portland Dükü'nün başbakanlığında bir Tory hükümeti kuruldu. 1809 yılında yeniden bir koalisyon hükümeti kurulması için çalışılsa da başarısız olundu.[119] Whigler yeniden uzun bir muhalefetin başlangıcındaydı.

Whig iktidarının devam edebilmesi halinde John'un çok geniş imkânlara sahip olması oldukça olasıydı. Örneğin yakın arkadaşı William Parnell-Hayes, İrlandalıların Dublin'de artık bir İrlandalı'yı vali olarak görmek istediğini ve bu iş için de en uygun kişi olarak John'u gördüklerini iletecekti. Bu hususta kral ve hükümeti ikna etmesi için aktif bir şekilde hareket etmesini tavsiye etti.[120] Ancak böyle bir göreve gelebilmek düşünüldüğü kadar kolay değildi. Bir İrlandalının, İrlanda valisi olarak atanması ancak 1846 yılında Ponsonby ailesinin ana kolunun reisi 4. Earl Bessborough'un atanmasıyla mümkün olabilecekti.[121] Ayrıca John'un hayatının derinden etkileyecek maddi sorunları da başlamak üzereydi.

William Brabazon Ponsonby'nin mirası çok sayıda mülkle birlikte büyük miktarda borcu beraberinde getirmişti. Vasiyete göre John, babasının borçlarını üstlenmek şartıyla Cork'ta bulunan mülkü sahiplenecekti. Ayrıca annesi Louisa'nın ölümünün ardından Bishop's Court'taki aile mâlikânesi ve arsanın da sahibi olacaktı. Ancak annesinin ölümünün ardından kardeşi George'a 20.000 ve kardeşi Frederick'e 10.000 sterlin vermesi gerekecekti. 1815'te Waterloo'da ölen kardeşi William'a ise Derry'deki mülk bırakıldı. Dublin'de Henriette Caddesi'nde bulunan evin ise satılarak borçların bir kısmının

[116] Ponsonby ailesinin özellikle 1789 yılından sonra İrlandalı Katoliklerin hakları için mücadelesi nedeniyle Katolikler üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu birçok yazışmadan anlaşılmaktadır. Birkaç örnek için bkz. **GRE**/E374, Dr. F. M'Carthy'den John Ponsonby'ye, 4 Kasım 1806; **GRE**/E/148/1, Dr. W. Coppinger'den John Ponsonby'ye 17 Kasım 1806.
[117] **GRE**/E/269/1-5, Grenville'den John Ponsonby'ye, 18 Şubat 1807; Grey, s. 145.
[118] **GRE**/E/702/30, 1854.
[119] **GRE**/E/329/1, 5. Earl Villiers'ten John Ponsonby'ye, 1809.
[120] **GRE**/E/468/4, Parnell'den John Ponsonby'ye.
[121] Ponsonby, s. 111.

ödenmesi istenmişti.[122] Ancak babasının 62.840 sterlin borcu bulunuyordu. John'un alacaklılara, annesine ve kardeşlerine yıllık toplam 7.270 sterlin faiz geliri vermesi gerekiyordu.[123] Henriette Caddesi'ndeki ev dışında Bishop's Court'un geniş arazilerinin büyük bölümü de borçların ödenebilmesi için satıldı.[124] Ancak kısa süre sonra, mülklerin kira gelirleri borçların faiz ödemelerini bile karşılayamaz noktaya geldi. Diğer yandan John'un israfa düşkünlüğü ve alışageldiği üst düzey hayat standardından vazgeçememesi nedeniyle mâli sıkıntılar daha da arttı. Şehir hayatından hoşlanan John, Londra'yı terk ederek Bishop's Court'taki aile malikânesine gitmeyi tercih etmedi.[125] 1807 başında Kensigton Gore'da zarif bir eve yerleşmişti.[126] Ancak mâli sıkıntılar nedeniyle olsa gerek 1809'da Upper-Brook Caddesi'nde bir eve geçecekti.[127] Yine de yaşam, Londra'nın her yerinde pahalıydı. Mülklerin gelirlerine alacaklılar tarafından temlik konulması John için işleri daha da zorlu hâle getirdi.

2.2. LORD PONSONBY SÜRGÜNDE

1810 yılında John artık Cork'taki bazı mülkleri satmayı düşünmeye başlamıştı.[128] Ancak alacaklıların önceliği sorunu nedeniyle olsa gerek bu düşüncesini gerçekleştiremedi. 1813 yılından itibaren yine mâli sıkıntılar nedeniyle John ve Fanny cemiyet hayatından da uzaklaşmıştı. Yakın dostları bunu hatalı bulmakta ve çiftin daha aktif rol alması gerektiğini iletmekteydi.[129] 1814 yılına gelindiğinde artık mahkemelerde davalar açılmaya başlanmıştı. Kardeşi William, 1814 sonu ve 1815 başında zengin akraba ve dostlardan alınacak bir borçla sorunun çözümü için oldukça çabalamışsa da istenilen

[122] William Brabazon Ponsonby'nin 23 Aralık 1803 tarihli vasiyeti için bkz. **GRE**/E/492/1-2; **GRE**/E/642/167-171, Walker'dan Ponsonby'ye, 11 Şubat 1837; Arthur Vicars, **Index to the Prerogative Wills of Ireland, 1536-1810**, Edward Ponsonby, Dublin, 1897, s. 329.
[123] **GRE**/E/492/8-11; **GRE**/E/492/5-7.
[124] Mâlikâneyle ilgili bilgiler için bkz. John Preston Neale, **Views of the Seats of Noblemen and Gentlemen, in England, Wales, Scotland, and Ireland**, Sherwood, Gilbert, and Piper, London, 1829; Sadleir ve P. L. Dickinson, s. 22; Ponsonby, s. 199.
[125] **GRE**/E/274/A/92, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 1 Eylül 1832.
[126] **The Morning Herald**, 10 Ocak 1807.
[127] **The Morning Post**, 1 Ağustos 1809.
[128] **GRE**/E/492/3-4.
[129] **GRE**/E/579/3, Lavinia Spencer'dan Ponsonby'ye, 13 Kasım 1813.

sonuç alınamadı.[130] John, İngiltere'de kalmaya devam etmesi halinde hapse girebilirdi. Kendisinin yokluğunda bir karar da alınamayacağı için sorun ertelenmiş olacaktı. Kendisini bu sıkıntılardan kurtaracak tek gelişme Whiglerin iktidarı ele geçirmesiydi ki bu da mümkün görünmüyordu. Bu nedenle 1815 yılında eşi Fanny ile birlikte İtalya'ya geçerek sürgün hayatına başladı.[131] Yine de belirtmek gerekir ki İtalya'daki hayatı Londra'daki kadar lüks bir hayat olmasa da fakr u zarûret içinde geçmeyecekti. İtalya'ya vardıktan sonra ilk olarak iyi bir yabancı hizmetkâr aramıştı.[132]

Her şeye rağmen John, arkadaşları ve yakınları aracılığıyla İngiltere'yle iletişimi sıkı bir şekilde devam ettirdi. Ülkeye dönmek istediğinden olsa gerek 1818 yılında Galler Prensi'nin bir icraatına yönelik parlamento incelemesi yapılacağına dair duyum alınca, kendisine ihtiyaç varsa dönerek Lordlar Kamarası'nda desteğini sunabileceğini iletecekti.[133] 1819 yılında, İngiltere'deki dostu ve vekili 2. Earl Rosslyn James St Clair-Erskine'e ülkeye dönmek istediğini ilettiğinde Rosslyn, mülklerini rehin vererek kredi alması mümkün olmayacağından gelmemesini tavsiye etti.[134] Ancak John artık İtalya'da da ödeyemeyeceği miktarlarda borçlanmıştı. Borcu nedeniyle Ceneviz'de tutuklanma riskiylr karşı karşıyaydı. Bunun üzerine Rosslyn, Fanny'nin zor bir durumda kalmaması adına ülkeye dönmesini tavsiye etti. İngiltere'de tutuklanma riski olsa da en azından bu tip bir sorunu arkadaşlarının desteğiyle aşabilirdi.[135] Bunun üzerine John meseleyi incelemesini avukatından istedi. Avukatı, John'un İngiltere'de tutuklanma riskinin olmadığını düşünüyordu. En azından bu risk Ceneviz'de ne kadarsa İngiltere'de de o

[130] Morewood, Onuncu Bölüm.
[131] Ancak bir şehirde sabit bir şekilde kalmamıştır. Değişik zamanlarda Napoli, Ceneviz, Roma ve Paris gibi şehirlerde konakladığı yazışmalarından anlaşılmaktadır. **GRE**/E/36/1-3, Bagot'tan Ponsonby'ye, 23 Ocak 1815; **GRE**/E/525/1-3, Erskine'den Ponsonby'ye, 30 Nisan 1816; **GRE**/E/489/1A/3, … Ponsonby'ye, Ağustos 1817; **GRE**/E/489/1A/5, Ponsonby'den …, 12 Temmuz 1818; **GRE**-387-4, Maitland'dan Ponsonby'ye, 19 Haziran 1821.
[132] **GRE**/E/36/1-3, Bagot'tan Ponsonby'ye, 23 Ocak 1815.
[133] **GRE**/E/489/1A/5, Ponsonby'den …, 12 Temmuz 1818.
[134] Rosslyn, Ponsonby'ye, gelmek için ısrar ederse Londra'da ya da İrlanda'da kalmasının riskli olacağını, bu nedenle Galler ya da İskoçya'da kalması gerektiğini iletmiştir. **GRE**/E/525/4, Erskine'den Ponsonby'ye, 13 Temmuz 1819.
[135] **GRE**/E/525/6, Erskine'den Ponsonby'ye, 14 Kasım 1820; **GRE**/E/525/8, Erskine'den Ponsonby'ye, 20 Aralık 1820; **GRE**/E/525/10, Erskine'den Ponsonby'ye, 9 Şubat 1821.

kadar olacaktı. İngiltere'ye dönmesi halinde Orta İngiltere'de yıllık 500 sterlinlik bir gelirle orta rahatlıkta bir hayat sürebileceğini iletti.[136] Ancak John'un farklı planları vardı.

2.3. LORD PONSONBY'NİN İLK MEMURİYETİ: İYON ADALARI SENATOSU SEKRETERLİĞİ (1821-1825)

1813 yılında Thomas Maitland, İngiliz hükümeti tarafından İyon Adaları ve Malta kolonilerinin ortak valisi olarak atanmıştı. Earl Fitzwilliam'ın tavsiyesiyle John Ponsonby,[137] Maitland'la tanışacak ve çok yakın bir dostluk kuracaktı.[138] Hatta 1820 yılı yazında Korfu'dan Napoli'ye gitmek için kendisine *HMS Casterlagh*'ın tahsis edilmesini istediğinde Maitland, Ponsonby'nin rahat ettirilmesi için kralın emri olduğunu belirterek gerekli kişilere Ponsonby'den gelen isteklerin karşılanmasını emretti. Gemi 111 gün boyunca Ponsonby'ye tahsis edildi. Ponsonby yaz boyunca Napoli, Leighorn, Ceneviz ve Nice'e seyahat etti.[139]

Devletten altı ayda bir aldığı ufak meblağın da artık ödenmemesi üzerine Ponsonby, Maitland'e başvurarak tavsiyesini sordu. "Kötü bir eylemi" olmadan zor bir duruma düştüğünü ve "fakir olduğunu bildiğini ve hissettiğini" belirterek kralın himmetine başvurmayı düşündüğünü iletti. Krala göndereceği dilekçede, İrlanda Parlamentosu Başkanı olan dedesi John Ponsonby'nin Kraliyet'e hizmetlerinin hiçbir vakit cömertçe ödüllendirilmemesini ve İngiliz aristokrasinde bir asilzâde olarak sıradan insanlar gibi her işi yapmasının mümkün olmamasını gerekçe göstererek destek talep etmeyi düşünüyordu. Böylece İngiliz aristokrasinin saygınlığının, kendisinin içerisine düşeceği zor durumla zarar görmemesi sağlanabilirdi. Krala başvurmanın en uygun yolunu ve dilekçenin hangi formatta hazırlanması gerektiğini söylemesini rica etti.

[136] **GRE**/E/513/1, John Richards'tan Ponsonby'ye, 16 Aralık 1820.
[137] Bundan sonra metinde "John Ponsonby" yerine yalnızca "Ponsonby" denilecektir.
[138] **GRE**-387-1, Ponsonby'den Thomas Maitland'e, 1 Mayıs 1821.
[139] Seyahatin maliyeti 1.300 sterlin tutacaktı. **GRE**/E/522/29, William Robinson'dan Bathurst'a, 21 Mart 1827.

Maitland'ın bu meselede doğrudan aracı olmasını istemediğini, yalnızca dilekçeyi krala ulaştırırken aracıları kullanmasına yardım etmesini istiyordu. Maddi olarak sıkıntıda olduğu için gecikmeden krala ulaşmak arzusundaydı.[140]

Londra'da bulunan Maitland, Ponsonby'nin mektubunu gecikmeli bir şekilde almıştı. Ponsonby'nin içine düştüğü duruma üzülmüştü. Durumun aciliyeti nedeniyle yaptığı ilk inceleme sonucunda Ponsonby'nin "statüsüne, haklı talebine ve yeteneklerine" uygun bir pozisyon bulamadı. Hükümete benzeri çok sayıda başvuru gelmekteydi. Hükümet, parlamentonun yaptıracağı bir incelemeden de endişe ediyordu. Ancak kısa süre sonra bir fırsat doğdu. İyon Adaları Senatosu Sekreteri Sidney Godolphin Osbourne, İyon Adaları Hazinedarı Charles Percy'nin yerine atanacaktı. Charles Percy de Koloniler Bakanı Bathurst'un özel sekreteri olacaktı. Maitland, Bathrust'ı ikna ederek Ponsonby'yi, Osborne'un yerine atamak için harekete geçti. Bu planın gerçekleşebilmesi için Ponsonby'den biraz süre istedi. Çünkü Percy'nin yeni işinden memnun kalıp kalmayacağını Bathurst görmek istiyordu. Ancak Percy'nin ilk günlerinde memnun kaldığını bildiğinden Ponsonby'nin endişe etmemesini ve Korfu'ya geçerek konuğu olmasını istedi.[141] Gerçekten de çok geçmeden Ponsonby'ye gönderdiği yeni bir mektupla Temmuz itibariyle atandığını iletecekti. 5 Temmuz'da kralla yaptığı bir görüşmede kralın da bunu onayladığını ve sonuçtan memnun kaldığını belirtti. Hatta kral, bu atamanın geçici bir düzenleme olmasını ve zamanla daha iyi bir pozisyonun Ponsonby'ye sunulmasını emretti. Yeteri kadar zaman olmadığı için daha iyi bir vazife verilememesinden samimi bir şekilde üzgündü.[142] Maitland, isim vermese de Lady Conygnham'ın bu meselenin çözümünde rol aldığını imâ etmişti. Ponsonby'den Malta'daki evine giderek kendisini beklemesini istedi.[143] 26 Ağustos tarihli Korfu Gazetesinde, 17 Ağustos 1821 tarihi itibariyle Ponsonby'nin Osbourne yerine Senato Genel Sekreterliğine getirildiği duyuruldu.[144]

---

[140] **GRE**-387-1, Ponsonby'den Thomas Maitland'a, 1 Mayıs 1821.
[141] **GRE**-387-4-5, Thomas Maitland'dan Ponsonby'ye, 19 Haziran 1821.
[142] **GRE**-387-6, 6 Temmuz 1821.
[143] **GRE**-387-8, Temmuz 1821; **GRE**-387-6-7, 6 Temmuz 1821.
[144] **The Times**, 15 Ekim 1821.

Maitland meseleyi Rosslyn'le de görüşmüştü. Rosslyn de kimseye söylenmemesi şartıyla Mary'ye iletmişti. Ağabeyinin "sürgününün" uzayacak olması Mary'yi üzse de artık ağabeyi rahat bir şekilde hayatını idame ettirebileceği için çok mutluydu.[145] Ancak Ponsonby, çok saygı duyduğu Maitland'in kendisi yüzünden hükümete karşı borçlanmasını arzu etmiyordu. Belirtmemiş olsa da Lady Conyngham'ın müdahil olmasından rahatsız olmuştu. Bu nedenle teklifi reddetmeye niyetliydi. Bu düşüncesini kız kardeşine iletince Grey, Rosslyn ve Thomas Maitland'in ağabeyi 8. Earl Lauderdale James Maitland, Ponsonby'nin endişelerini görüştü. Ponsonby'yi haksız bulmuşlardı. Hatta oldukça sinirlenmişlerdi. Bunu bir delilik olarak gördüler. Maitland, Ponsonby'yi krala tavsiye etmiş ve kralın onayını almıştı. Kral dahi bunu memnuniyetle karşılamıştı. Bunca emekten sonra öneriyi reddetmek Maitland'i oldukça zor bir duruma sokacaktı. Ayrıca bu göreve Ponsonby atanmazsa, Bathurst, belki de Maitland'in hoşlanmayacağı birini görevlendirilecekti. Ayrıca Maitland'in de belirttiği gibi Ponsonby bu görev için çok uygun bir kişiydi. Ponsonby'nin Maitland'la dostluğu, popülaritesi ve iletişim yeteneği göz önüne alınınca görevi kabul etmesi halinde Maitland'e oldukça fayda sağlayacaktı. Mary, Maitland'i zor duruma sokmaması ve üzmemesi için ağabeyinden fikrini yeniden gözden geçirmesini istedi.[146] Ponsonby, süreçten mutsuz kalsa da değer verdiği kişilerden gelen eleştiriler üzerine fikrini değiştirdi. Yeni görevinde işine yarayabileceğini düşündüğü bazı kitapları göndermesini kız kardeşinden istedi. 1821 Ekim ayı itibariyle İyon Adaları Senatosu Sekreteri olarak Korfu'da görevine başladı.[147]

Durham Arşivi'nin İyon Adaları'na ayrılan bölümünde yer alan belgeler Ponsonby'nin ilk görevinde neler yaptığına dair ayrıntılı bilgi vermemektedir. Belgelerde genel olarak İyon Adaları'nın anayasal gelişimi hakkında incelemeler, İyon Adası Senatosunun ve Thomas Maitland'in Yunan İsyanı'na müdahil olunmayacağıyla ilgili yayımlanan bildirileri, senatoya sunulan yerel konuları ihtiva eden memorandumlar ve

[145] **GRE**/E/274/A/7-8, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 4 Temmuz 1821.
[146] Mary ayrıca Ponsonby'den ismini vermediği bir kadınla, onu zor durumda bırakmaması için iletişim kurmamasını istemişti. Büyük olasılıkla bu kadın Lady Conygnham idi. **GRE**/E/274/A/9, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 5 Eylül 1821; **GRE**/E/274/A/11, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 11 Kasım 1821.
[147] **GRE**/E/274/A/11, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 11 Kasım 1821.

Ponsonby'nin taslaklarını hazırladığı yasa teklifleri yer almaktadır.[148] Ayrıca Ponsonby'nin, İyon Adaları Devleti'nin bir dış borç alarak üniversite tesis etmesi ve Korfu'da bir banka kurulmasıyla ilgili girişimlerde bulunduğu görülmektedir.[149]

İyon Adaları Senatosu Sekreterliğiyle birlikte Ponsonby maddi olarak bir miktar rahatladı. 1823 yılında Londra'ya dönmeyi yeniden düşünmeye başladı. Uzun süredir İngiltere dışında olduğundan bir arkadaşından ona Londra'nın ve İngiltere'nin yaşam koşulları, ücretler ve masraflarla ilgili ayrıntılı bilgiler vermesini istedi. Ponsonby'nin dönme düşüncesinden memnun olan arkadaşı Ponsonby'ye bilgileri verdikten yeniden Londra'da yaşayabilmek için yıllık 1.200 sterline ihtiyaç duyacağını iletecekti.[150] Belki de bu miktarda bir yıllık geliri olmadığından Ponsonby'nin sürgünü devam etti. 21 Temmuz 1823'te Earl Fitzwilliam'la evlenerek ikinci evliliğini yapan[151] annesi Louisa ağır bir şekilde hastalanmıştı. İyileşmesi mümkün görünmüyordu. 1 Eylül 1824'te hayatını kaybettiğinde oğlu Korfu'daydı. Ponsonby, babası ve kardeşinden sonra annesinin de son günlerinde yanında olamadı.[152]

1824 yılı başında Thomas Maitland hayatını kaybetti. Ponsonby, Bathurst'a yolladığı mektupta üzücü haberi iletti ve İyon Adalarıyla Malta valiliklerinin farklı kişiler tarafından yönetilmesi gerektiğini savundu. Belki de bunlardan birinde valiliğe getirilmeyi umuyordu. Bathrust da uzun zamandır iki koloninin farklı kişiler tarafından yönetilmesi gerektiğini düşünüyordu ve bu hususta kralı ikna etmişti. Ponsonby'ye verdiği cevapta İyon Adaları Valiliği için General Frederick Adam'ı, Malta'ya da Marki

[148] **GRE**/E/324/1-45, İyon Adaları**.**
[149] **GRE**/E/7/1-6, Frederick Adam'dan Ponsonby'ye, 2 Temmuz 1825.
[150] **GRE**/E/3/1, Abinger'den Ponsonby'ye, 18 Eylül 1823.
[151] Louisa Ponsonby, ölen eşi William Brabazon'un en yakın arkadaşlarından biri olan Earl Fitzwilliam ile 21 Temmuz 1823'te Bishops Court'ta evlenecektir. **Southern Reporter and Cork Commercial Courier,** 26 Temmuz 1823; **The Times**, 28 Temmuz 1823. Gazeteler bu evliliği şaşırtıcı bulduklarından haberlerinde kinayeli bir şekilde ifade etmişlerdir. Gazete küpürlerinde, Lady Ponsonby'nin kızı olan Countess Grey'in torun sahibi olduğuna ya da yeni çiftin yaşlarının toplamının 150'yi bulduğuna dikkat çekmişlerdir. Bu evliliğe Prenses Lieven de şaşıracaktır. Bir mektubunda, "İlk başta herkes garipsedi ancak daha sonra herkes bu evliliği makul buldu." diye yazacaktı. Lieven, bu yaşta evliliği bir yere kadar kabul edebilse de çiftin balayına çıkmasını yadırgamıştı. Quennell, s. 276.
[152] **GRE**/E/274/A/21, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 2 Eylül 1824. 1 Eylül 1824'te Louisa, kocasının mâlikânesi Wentworth House'da hayatını kaybetti. **The Morning Herald**, 6 Eylül 1824.

Hastings'i atayacağını iletti. Ponsonby'nin de Senato Sekreteri olarak Frederick Adam'la çalışmaya devam edeceğini umduğunu belirtti.[153] Öyle de oldu.

1825 yılı başında Ponsonby, farklı bir sorunla karşılaştı. Regency döneminin ünlü bir sosyete fahişesi olan Harriet Wilson anılarını kitaplaştırmaya karar verdi. Birlikte olduğu onlarca kişiye birer mektup göndererek, yayımlayacağı kitaptan isimlerinin çıkarılması karşılığında para talep etti.[154] Şantaj yaptığı kişilerden biri de 200 sterlin talep ettiği Ponsonby idi. Kitapta onunla ilgili çok fazla bölümün olacağıyla ilgili uyarıda bulunmuştu.[155] Harriet'la ilişkisini reddeden Ponsonby, kitabı çıkaracak yayıncı John Stockdale'ı dava açmakla tehdit etti. Ancak anlaşıldığı üzere Lady Conyngham'ın meseleye dâhil olma riski nedeniyle kararını değiştirecekti.[156] Harriet'e verdiği cevapta ise şantaja boyun eğmeyeceğini ve istenilen parayı vermeyeceğini iletti.[157] Sonuç olarak kitabın büyük bölümü Ponsonby'ye ayrılacaktı. Harriet, hayatının aşkı olarak gösterdiği Ponsonby'yi oldukça ayrıntılı bir şekilde betimleyecekti.[158] Ancak Lady Conyngham'la olan ilişkisine hemen hemen hiç değinmedi. Harriet, Lady Conyngham'a da mektup göndererek Ponsonby'yle yaptığı bazı yazışmaların kendisinde olduğunu belirterek şantaj

---

[153] **GRE**/E/52/1, Bathrust'tan Ponsonby'ye, 11 Şubat 1824.

[154] Anlaşıldığı üzere Wellington, Granville, Argyll Dükü ve Frederick Lamb şantajı reddeden isimlerdendi. Lesley Blanch (Ed), **The Game of Hearts, Harriette Wilson's Memoirs, Interspersed With Excerpts From the Confessions of Julia Johnstone, Her Rival**, New York, 1955, ss. 37-39; Charles C. F. Greville, **A Journal Of The Reigns Of King George IV And King William IV,** Longmans, London, 1874.

[155] Ponsonby bu mektubu, "en rezil yalan mektubu" (most infamous lying letter) olarak niteledi. **GRE**/E/673/1, Harriet'ten Ponsonby'ye, 19 Ağustos 1825. Ponsonby'nin Harriet ile ilişkisinin Lady Ponsonby'den aldığı bir ültimatomla sona erdiği belirtilmektedir. Jim Christy, **Scalawags: Rogues, Roustabouts, Wags & Scamps: Brazen Ne'er-Do-Wells Through the Ages**, Anvil Press, Vancouver, 2008, ss. 183-184. Ancak Harriet Wilson, ilişkinin Ponsonby'nin babasının ölümünün ardından gerçekleştiğini söylemektedir. Wilson, s. 125.

[156] **GRE**/E/342/2, Ponsonby'den Knighton'a 14 Kasım 1829. Ponsonby'yle ilgili iddiaları yalanlayan bir diğer kişi Harriet'in yakın arkadaşı Julia idi. Hickman, s. 181.

[157] **GRE**/E/673/3, Harriet'ten Ponsonby'ye, 19 Mart 1832.

[158] Wilson, s. 103. İşin ilginç kısmı, Ponsonby şantaja direnmiş olsa da Harriet ileride ondan para istemeye devam edecekti. En son görüşmelerinde reddettiği 200 sterlini ihtiyacına binâen şimdi verilmesini istiyordu. **GRE**/E/673/3, Harriet'ten Ponsonby'ye, 19 Mart 1832. Hatta Harriet'in izinden giden genç bir kızı tanıtarak, onunla yazışmak isterse aralarını yapmak istedi. Kızın "ihtiyaçları" için de 100 sterlin gerekiyordu. Bunu sağlaması halinde Ponsonby, İngiltere'ye döndüğünde, onu Ponsonby'ye "minnettar" bir şekilde bulacağını iletmişti. Ancak Ponsonby, Harriet Wilson'un mektuplarını cevaplamak bir yana artık açmamaktaydı. 1834 yılına ait iki mektubun açılmamış olarak bulunduğu Durham Arşivi tasnif memuru tarafından not edilmiştir. **GRE**/E/673/6, Harriet'ten Ponsonby'ye, 27 Ağustos 1834; **GRE**/E/673/10, Harriet'ten Ponsonby'ye.

yapmıştı. Kralın baş gözdesi olması nedeniyle bu meseleyi uzatmak istemeyen Conyngham, istenilen rüşveti vererek ismini kitaptan çıkartmıştı.[159] Bu durumdan, 1829 yılında Harriet'in yeniden şantaj yapmak adına harekete geçmesi üzerine haberdar olan Ponsonby oldukça öfkelendi. Kral IV. George'un özel sekreteri William Knighton'a yolladığı mektupta isim vermeden Lady Conyngham'ın şantaja boyun eğmesine çok üzüldüğünü belirtti. Harriet'e dava açmaya karar verdiğini iletti.[160] Knighton cevabında Ponsonby'nin mektubunu "hisleri zaten yeteri kadar zedelenmiş" olan Lady Conyngham'a iletemeyeceğini belirtti. Ponsonby'ye de bir yasal süreç başlatmamasını tavsiye etti. "Saygıdeğer Lady'nin" davaya konu edilerek mahkemeye çıkmak zorunda bırakılmaması gerektiğini, dava açarak onun saygınlığının korunamayacağını iletti. Dava açılması halinde "canavarca suçlamalar" kamuoyunun diline düşecek ve amaçlanan fayda elde edilemeyecekti. Yapılması gerekenin Harriet'in hiçbir mektubuna cevap vermemek olduğunu savundu.[161] Bunun üzerine Ponsonby, yanlış anlaşıldığını belirterek amacının yayıncısını korkutmak olduğunu, bu sayede "değer verdiği ve bağlı olduğu" Lady Conyngham'ın korunmuş olacağını savundu. Ancak mesele yeniden yayın aşamasına gelirse kendi karakterini korumak adına da dava açacağını iletti.[162] Neyse ki Harriet'in yeni bir kitabı yayımlanmadı.

2.4. LORD PONSONBY'NİN BUENOS AİRES ELÇİLİĞİ (1826-1828)

İngiltere'de tutuklanma riskinin artık oldukça düşük olması nedeniyle Ponsonby, 1825 yılında izne çıkarak uzun bir aranın ardından yeniden İngiltere'ye döndü.[163] Esasen artık Korfu yerine farklı bir yerde görevlendirilmeyi istiyordu. Bu amaçla Koloniler Bakanı Bathurst'ın astlarıyla görüşmeyi planlamıştı. Ancak, niyetini ilettiği büyükelçi

[159] Kralın, Dışişleri Bakanı Canning'den isteği üzerine mektupların gizli servis parasıyla satın alındığı belirtilmektedir. Victoria Griffin, **The Mistress: Histories, Myths and Interpretations of the "Other Woman"**, Blookmsbury, New York, 1999, s. 146; Blanch, s. 39.
[160] **GRE**/E/342/2 Ponsonby'den Knighton'a, 14 Kasım 1829.
[161] **GRE**/E/342/4, Knighton'dan Ponsonby'ye, 24 Kasım 1829.
[162] **GRE**/E/342/6, Ponsonby'den Knighton'a.
[163] **Sun**, 8 Temmuz 1825.

dostu Charles Bagot, "itibarından ödün vermeden" doğrudan Bathurst'la görüşmesini tavsiye etti. Bagot'a göre Bathurst iyi kalpli ve adil bir adamdı ve gücü ölçüsünde Ponsonby'ye yardımcı olacaktı.[164] Ponsonby'nin Bathurst'la bir görüşme yaptığına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmadı. Ancak Ponsonby, bacanağı ve yakın dostu Argyll Dükü'nün tavsiyesi üzerine 8 Temmuz'da Dışişleri Bakanı George Canning'e bir mektup göndererek Bakan'ın patronaj ve himayesini talep etti. Birkaç yıldır yaptığı hizmetlerin kendisine gelecek itirazları bertaraf edeceğine inandığını ve Canning'e "sadakat ve gayretle" hizmet edeceğini iletti.[165] Canning ise ilk başta olumlu bir cevap vermeyecekti.[166]

Ponsonby çifti, İngiltere'ye döndükten sonra uzun süredir görmedikleri yakınları ve dostlarıyla görüşmeye başladı. Ponsonby, Lady Jersey'in evine yaptığı bir ziyarette Lady Conyngham'la karşılaştı. Conyngham, unutamadığı eski aşkıyla karşılaşmanın getirdiği heyecanla baygınlık geçirdi. En gözde metresinin düştüğü durumu öğrenen kral kıskançlığa kapıldı ve hastalandı. Artık kimseyi huzuruna kabul etmiyordu. Hatta bu nedenle devlet işleri de aksamaya başlamıştı.[167]

Canning, 1823'te göreve geldikten sonra Britanya'nın Güney Amerika'da gittikçe gelişen ticaretini güvenceye almak adına kıtanın önemli şehirlerinde diplomatik birimler açma isteğindeydi. Özellikle tanınmasını istediği Kolombiya, Buenos Aires ve Meksika listenin başındaydı. 1824 sonunda, uzun uğraşların ardından kabineyi ikna etti ve İspanya Hükümeti'ne Britanya'nın Kolombiya, Buenos Aires ve Meksika'yı tanıyacağı iletildi.[168] Ancak 1825 yılı ortasına gelindiğinde yalnızca Kolombiya'ya elçi atanması kesinleşmişti. Sırada Buenos Aires elçiliği vardı.[169] Diğer yandan kral, Canning'den nefret ediyordu. Canning'in alacağı kararları sıklıkla engelliyordu. Canning, Ponsonby'nin varlığı nedeniyle kralın içine düştüğü durumu öğrenince kendisi için bir çıkış yolu gördü. Büyük

---

[164] **GRE**/E/36/8-11, Bagot'tan Ponsonby'ye, 7 Haziran 1825.
[165] **GRE**/E/110/A/1-2, Ponsonby'den Canning'e, 7 Temmuz 1825.
[166] **GRE**/E/110/A/3-4, Canning'den Ponsonby'ye, 24 Temmuz 1825.
[167] Henry Lytton Bulwer, **Historical Characters Talleyrand, Cobbet, Mackintosh, Canning**, B. Tauchnitz, Leipzig, 1868, ss. 279-280; Quennell, s. 355.
[168] H. W. V. Temperley, **Life of Canning**, James Finch & Co, London, 1905, ss. 180-181, 187; Frank Harrison Hill, **George Canning**, D. Appleton, New York, 1887, s. 172; P. J. V. Rolo, **George Canning Three Biographical Studies**, MacMillian & Co. Ltd., London, 1965, ss. 232-233.
[169] Rolo, s. 129.

zorluklardan sonra kralla kısa bir görüşme ayarlayabildi. Kralın huzuruna çıktığında onu kapkaranlık bir oda içerisinde morali bozuk bir şekilde uzanırken buldu. Kral, Canning'e, hasta olduğunun bilinmesine rağmen neden ısrarla görüşmek istediğini sordu. Canning de kısa bir süre önce tanınan Buenos Aires'e bir elçi atamak istediğini ve bu görev için de Ponsonby'yi düşündüğünü iletti. Teklifi duyan kral birdenbire canlandı. Ponsonby'yi tembel bulsa da çok zeki biri olduğunu ve Canning'in seçimini çok uygun bulduğunu iletti. Kral, kısa süre içerisinde iyileşecekti.[170] Artık Canning, kralın desteklediği kişilerden biriydi.[171]

Ponsonby, sıradışı yakışıklılığının katkısıyla elçilik görevini elde etmişti. Canning, olumlu sonucu hemen Ponsonby'ye iletti. Bunun üzerine Ponsonby, Dışişleri Bakanlığına gelerek Canning'le görüşmek için randevu talep etti. Canning ise Ponsonby'nin bakanlığa gelmesi durumunda değişik spekülasyonlar çıkabileceğini ancak en kısa zamanda görüşmeyi kendisinin de istediğini belirterek görüşmekten kaçındı.[172] Anlaşılan ikili arasında yüz yüze bir görüşme 1826 başına kadar gerçekleşmeyecekti. Kralın emri üzerine Canning, Ponsonby'yi "bir an önce" İngiltere'den uzaklaştırmak zorundaydı. Ancak Ponsonby'ye bu isteği doğrudan ifade edemezdi. Nedenini belirtmeden, Bagot'tan Ponsonby'nin şimdilik Korfu'ya dönmesini istedi. Ponsonby, Ağustos ayında Korfu'ya döndü.[173]

Kasım ayı geldiği hâlde hâlâ bir karar çıkmamıştı. Ponsonby, gönderdiği bir mektupla son durumu Canning'e sordu. Canning verdiği cevapta, mektubu krala sunduğunu, Ponsonby'nin United Province of the Rio de la Plata'ya (Buenos Aires) elçi olarak atanmasını onayladığını ve Aralık ayı içerisinde nihai kararın duyurulacağını belirtti. Ayrıca meslekle ilgili bilgi ve tavsiye vermesi adına bakanlıktan birini

[170] Henry Bulwer, bilgileri hem Kral IV. George'un hem de Canning'in yakınında bulunan birinden aldığını belirtecekti. Bulwer, Historical Characters, ss. 279-280; Quennell, s. 355; Captain Josceline Bagot (Ed.), **George Canning and His Friends**, Cilt: 2, St Martin's Press, New York, 1909, s. 305. Bu sürecin Canning'in girişimiyle değil kralın isteğiyle başladığı da savunulmaktadır. Rolo, s. 129.
[171] Bu mesele dışında Canning'in kralın takdirini kazanmada Lady Conygham'ın oğlu Lord Conygham'ı yardımcısı atamasıyla yaptığı bir iltimasın da etkisi olduğu belirtilmektedir. Temperley, Life of Canning, ss. 98, 186.
[172] **GRE**/E/110/A/5-6, Canning'den Ponsonby'ye, 30 Temmuz 1825.
[173] Bagot, s. 19.

görevlendirmesi mümkün olmadığı için, Ponsonby'yi Washington Elçiliği de yapan Bagot'a yönlendirdi. Ancak duyurunun yapılmasından önce bir hususta teminat istedi. Kralın kesin isteği üzerine Güney Amerika'ya atanan elçi ve konsolosların istisnasız bir şekilde hepsinden, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde herhangi bir ticari kurumla bağ kurmaması karara alınmıştı. Burada amaç "Majestelerine verilen hizmetin etkili bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak ve hükümetin onurunu korumak"[174] idi. Ponsonby, bu isteği kabul etti. Canning, 23 Aralık 1825 tarihinde yolladığı mektupta Ponsonby'ye orta elçi olarak atandığını iletti.[175] Ertesi gün de atama Resmî Gazete'de duyuruldu.[176] Detaylı talimatları da Bagot aracılığıyla Ponsonby'ye yolladı.[177]

Ponsonby'nin baba tarafından diplomat olan herhangi bir kişi yoktu. Ancak anne tarafından akrabaları arasında 17. ve 18. yüzyılda İngiltere'yi değişik diplomatik misyonlarda temsil eden birçok kişi bulunuyordu. Ponsonby'nin büyük dedesinin babası Vikont Robert Molesworth (1656-1725) İngiltere'nin Danimarka elçiliğini (1689-1690) yürütmüştü.[178] Büyük dedesi Vikont John Molesworth (1679-1726) ise Sardinya (1710), Toskana (1720) ve Torino (1721) elçisi olmuştu.[179] Dedesi Richard'ın kardeşi John Molesworth ise Tunus'ta elçilik yapacaktı.[180] Diğer yandan Ponsonby, yeni mesleği hakkında hiçbir bilgi sahibi değildi.[181] Canning'in isteği üzerine Ponsonby, arkadaşı Bagot'la iletişime geçerek yeni mesleğiyle ilgili tavsiyelerini istedi. Bagot, elçinin yolculuk yapacağı geminin görevlilerine vereceği bahşişten diplomaside elçiler arasındaki

---

[174] **GRE**/E/110/A/7-8, Canning'den Ponsonby'ye, 2 Aralık 1825; **GRE**/E/110/A/9-10, Canning'den Ponsonby'ye, 2 Aralık 1825.

[175] **GRE**/E/110/A/11, Canning'den Ponsonby'ye, 23 Aralık 1825.

[176] **The Edinburgh Gazette**, 27 Aralık 1825. Buenos Aires'in bağlı bulunduğu ülke United Provinces of the Rio de la Plata ismindeydi. Bu nedenle bazı gazeteler hatalı bir şekilde Ponsonby'nin elçilik yeri olarak Brezilya'nın başkenti Rio de Janeria'yı gösterecekti. **The News**, 25 Aralık 1825; **London Packet and New Lloyd's Evening Post**, 26 Aralık 1825; **The Times**, 31 Ocak 1826.

[177] Bagot, s. 306; **GRE**/E/36/12-15, Bagot'tan Ponsonby'ye, 14 Ocak 1826.

[178] 1689-1870 yılları arasında yazılan birkaç mektup için bkz. **GRE**/E/587/3-7, Molesworth'tan Letitia'ya.

[179] **GRE**/E/587/17, Bess'ten Ponsonby'ye, 8 Mayıs 1827; **GRE**/E/587/11-13.

[180] **GRE**/E/587/1, Elizabeth Stewart'tan Ponsonby'ye, 12 Nisan 1826.

[181] Ponsonby'nin ölüm ilanlarından birinde diplomasi eğitimi aldığı belirtilmektedir. Sylvanus Urban, **The Gentleman's Magazine Or, Monthly Intelligencer for the Year**, 1855, s. 414. Ölüm ilanını tekrar eden birçok kaynakta diplomasi eğitimi aldığı iddiası yinelenmektedir. Edward Walford, **Hardwicke's Annual Biography for 1856**, Londra, 1856, ss. 16-17. Ponsonby'nin diplomasi eğitimi aldığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmadı. Ancak Güney Amerika'ya yolculuğu öncesi büyükelçi dostu Bagot ile yazışmalarında ve büyük olasılıkla yüzyüze görüşmesinde meslekle ilgili bilgiler aldığı anlaşılmaktadır.

hiyerarşiye, Buenos Aires'in Devlet Başkanı'na nasıl hitap edeceğinden tâcirlerle nasıl ilişki kuracağına, yemek davetlerindeki usullerden Amerika Birleşik Devletleri'nin içe kapanma siyasetine kadar birçok açıklamada ve tavsiyede bulundu. Ponsonby'nin isteği üzerine, Buenos Aires'te işine yarayacağını düşündüğü kitapların bir listesini iletti.[182]

Canning, kralın rahatsız olmaması için Ponsonby'nin mümkünse İngiltere'ye yalnızca krala veda etmek için gelmesini ve ayrılış hazırlıklarını "denizin diğer tarafında" tamamlamasını arzu ediyordu. Yine Bagot'un bunu uygun bir şekilde Ponsonby'ye iletmesini istedi. Bagot da Ponsonby'ye, Canning'in parlamento açılmadan önce Ponsonby'nin görev yerine hareket etmesini istediğini iletti.[183] Ocak sonunda Londra'ya dönen Ponsonby, Canning tarafından krala takdim edildi.[184]

Brezilya'nın, günümüzde Uruguay'ın yer aldığı Banda Oriental'i işgali ardından Buenos Aires yönetimi anlaşmazlığın Britanya'nın girişimiyle çözülmesini talep etmişti.[185] Canning'in Güney Amerika'yla ilgili önceliği İngiltere'nin kıtayla yaptığı ticaretin güvende olmasıydı.[186] Bu nedenle Ponsonby'den ilk olarak Rio de Janeria'ya gitmesini ve İmparator Don Pedro'yu barış için ikna etmesini istedi. Ancak barışın gelmesiyle birlikte Güney Amerika'daki İngiliz ticareti güvende olabilirdi. Diğer yandan kamuoyunda barış için pek umut bulunmuyordu. Ponsonby'nin misyonunun başarısızlıkla neticeleneceği düşünülüyordu.[187] Kaptan John Phillimore komutasındaki *HMS Thetis*, Ponsonby'yi Güney Amerika'ya götürmek için tahsis edildi. Şubat sonunda Ponsonby, vakit kaybetmeden yola çıktı.[188]

Ponsonby, yolculuk öncesinde Phillimore'u oldukça nazik ve ince biri olarak buldu.[189] Ancak seyahat başladıktan sonra işler değişti. Ponsonby, havanın oldukça sıcak olduğu bir gün güverteye fanilarıyla çıktı. Ponsonby'yi geç fark eden Phillimore,

---

[182] Walkel'ın *Law of Nations* adlı eserini, Marten'in *Law of Nations, Manula Diplomatique* ve *Treaties in 1820* adlı yirmi ciltlik eserini, İspanyolca bir sözlük ve gramer kitabını, Kırmızı Kitap'ın son çıkan kopyasını, bir hesap makinesi ve Dışişlerinde Buenos Aires'le ilgili tüm antlaşmaları temin etmesini tavsiye etti. **GRE**/E/36/12-15, Bagot'tan Ponsonby'ye, 14 Ocak 1826.
[183] **GRE**/E/36/12-15, Bagot'tan Ponsonby'ye, 14 Ocak 1826.
[184] **Sun**, 31 Ocak 1826.
[185] Luis Alberto De Herrera, **La Mision Ponsonby**, Cilt: 1, 1930, s. 12.
[186] Temperley, Life of Canning, ss. 192-193
[187] **London Packet and New Lloyd's Evening Post**, 1 Eylül 1826.
[188] **The Representative**, 28 Şubat 1826.
[189] **GRE**/E/274/A/24, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 2 Haziran 1826.

kendisine bilgi vermeyen nöbetçi subay Fitzroy'a öfkelendi. Ponsonby, kendisi yüzünden Fitzroy'un başının derde girmesinden endişe ederek araya girmek isteyince Phillimore, Ponsonby'nin fanilalarıyla subay kamarasına gelmesini doğru bulmadığını belirterek elçiden kamarasına dönmesini istedi. Ponsonby de oradan ayrılarak kamarasına geri döndü. Ancak Phillimore, Fitzroy'u gemi nezaretine atınca Ponsonby buna karşı çıktı. Amiralliğe bir mektup yazarak Phillimore'u şikâyet etti. Rio'ya ulaştıktan sonra, Phillimore'un hem kendisini hem de Lady Ponsonby'yi diğer subayları Phillimore'a karşı kışkırtmakla suçladığını öğrenince bölgedeki İngiliz donanmasının amirali George Eyre'ye bir mektup göndererek Buenos Aires'e HMS Thetis'in güvertesinde gitmeyeceğini iletti.[190] Ponsonby'yi ikna için yapılan tüm girişimler boşa çıkacak ve Ponsonby, Buenos Aires'e Kaptan John Gordon Sinclair komutasında *HMS Doris* ile gidecekti.[191] Ancak Ponsonby, Phillimore'un yaşananlar nedeniyle yargılanmasını ve ceza almasını istemiyordu. Meseleyle ilgili yolladığı son mektubunda deniz meselelerine aşina olmadığı için hata yapmış olabileceğini ve eğer Phillimore kendisine yönelik bir suçlamada bulunmayacaksa meselenin daha fazla uzatılmasını istemediğini iletecekti.[192]

Ponsonby, Rio'da İmparator Don Pedro'yla görüştükten sonra Dışişleri Bakanı Inhambupe ile yaptığı müzakerelerde, başkenti Montevideo olacak şekilde Uruguay'ın bağımsız olduğu bir çözüme Brezilya'yı ikna etti.[193] Ponsonby'ye göre Uruguay'ın bağımsız bir devlet olması halinde yalnızca Brezilya ve Arjantin arasındaki sorun

---

[190] Ponsonby'nin evrakında süreçle ilgili çok fazla yazışma bulunuyor. Birkaç örnek için bkz. **GRE**/E/231/1, Robert Fitzroy'dan Ponsonby'ye; **GRE**/E/110/A/14-19, Ponsonby'den Canning'e, Haziran 1826; **GRE**/E/433/1-4, Nash'den Ponsonby'ye, 8 Temmuz 1826; **GRE**/E/568/1, Sloggett'ten Ponsonby'ye, 22 Temmuz 1826; **GRE**/E/568/6, Sloggett'ten Ponsonby'ye, 24 Temmuz 1826.

[191] **GRE**/E/323/1-2, Ponsonby'den Inhambupe'ye, 13 Eylül 1826; **The Morning Post**, 11 Eylül 1826.

[192] **GRE**/E/110/A/14-19, Ponsonby'den Canning'e, Temmuz 1826; Ponsonby, s. 77. Tartışma gazetelere, dolayısıyla İngiliz kamuoyuna yansımıştı. Gazetelerde Phillimore'un saygısızlık yapmış olduğu kabul edilmekteydi. **Sun**, 05 Ekim 1826; **The Times**, 10 Ekim 1826; **The Times**, 11 Ekim 1826. Walker, İngiltere'de herkesin Ponsonby'yi haklı bulduğunu ve Phillimore'a öfkelendiğini iletecekti. **GRE**/E/642/1, Walker'dan Ponsonby'ye, 19 Ekim 1826. Dışişleri Bakanı Canning de Ponsonby'yi haklı bulmuş ve kararları onaylamıştı. **GRE**/E/110/A/20-21, Canning'den Ponsonby'ye, 20 Ağustos 1826.

[193] Bu bölümde Ponsonby'nin Buenos Aires ve Rio elçilikleri esnasında bulunduğu faaliyetlere ayrıntılı olarak değinilmeyecektir. Bu konuda yapılan bazı çalışmalar için bkz. Luis Alberto de Herrera, **La Mission Ponsonby**, Cilt: 1-2, 1930; Enrique Elbio Hernández Sierra, **Las Relaciones Internacionales Y El Proceso De Creación Del Estado Oriental**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Universidad Nacional, Madrid, 2015; Ana Frega, "La mediación británica en la guerra entre las Provincias Unidas y el Imperio de Brasil (1826-1828): una mirada desde Montevideo", **Estudos Ibero-Americanos**, Cilt: 34, Sayı: 1, 2008, ss. 36-64.

çözülmüş olmayacak, aynı zamanda Britanya'nın Güney Amerika'daki etkisi de güvenceye alınmış olacaktı. İngiliz ticaretinin merkezi olacak olan Montevideo, ticaretin kıtaya yayılmasını sağlayacak su yollarının kontrolüne sahipti. Bölgenin toprakları verimli ve iklimi de uygundu. Halkı, Buenos Aires'tekiler kadar eğitimliydi. Montevideo'nun tacirleri ve siyasileri de İngiliz etkisine sıcak bakmaktaydı. Hatta 1824 yılında Britanya kolonisi olmak dahi istemişlerdi. Ancak bu istek Britanya tarafından reddedilmişti.[194] Uruguay'ın bir tampon ülke olarak kurulmasına Canning de olumlu bakmaktaydı.[195] Canning, Ponsonby'nin ilk faaliyetlerini takdir eden bir mektup yollayınca Ponsonby bundan oldukça gurur duymuştu. Bunu, biraz da abartarak, "Hayatım boyunca aldığım en sevindirici haber!" diye gösterecekti.[196] Ponsonby, antlaşma taslağıyla birlikte tüm ilginin odağında olacağı görev yerine doğru yola çıktı.

Ponsonby'nin Buenos Aires'e varışı *Morning Herald*'ın muhabiri tarafından ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir. Ponsonby, 15 Eylül'de başkente vardı ve ertesi gün karaya çıktı. Harriet Wilson'un otobiyografisi nedeniyle Buenos Aires'te herkes elçinin nasıl biri olduğunu merak etmişti. Büyük bir kalabalık "El Lord'u" görmeye geldiğinden rıhtım çok sayıda kişiyle dolmuştu. Ponsonby'yi görenler Harriet'in ifadelerini doğruladı. Tüm kadınlar, Ponsonby'yi beğenmiş, Buenos Aires'teki İngilizler bundan "gurur" duymuştu.[197]

Arjantin basını yüksek ünvanlı bir kişinin elçi olarak atanmasını Britanya'nın Arjantin'e verdiği öneme kanıt olarak gördü.[198] Hükümet de farklı düşünmemekteydi. Ponsonby, 19 Eylül'de Buenos Aires Devlet Başkanı Bernardino Rivadavia'yı ziyaret ederek itimâdnâmesini sundu. Çok saygın bir şekilde karşılandı. Her ne kadar barış beklentisi düşük olsa da Ponsonby'nin bir mucize yaratarak barışı sağlaması umuluyordu.[199] Ancak Ponsonby'nin sunduğu antlaşma taslağı Buenos Aires'te

---

[194] Peter Winn, "British Informal Empire in Uruguay in the Nineteenth Century", **Past & Present**, Cilt: 73, 1976, s. 103.
[195] Dışişleri Bakanı olarak son tavsiyesi bu olacaktı. Charles Petrie, **George Canning, Eyre and Spottiswoode**, Eyre and Spottiswoode, London, 1946, s. 200.
[196] Bagot, s. 308.
[197] **The Morning Herald**, 14 Aralık 1826
[198] **The Representative**, 3 Temmuz 1826.
[199] **The Morning Herald**, 14 Aralık 1826.

reddedildi. Ponsonby, "Amerika'daki anlayışın Kıta Avrupası'ndan farklı olduğunu" anlayana kadar Rivadavia'yla sık sık sorun yaşadı.[200] Bunlardan birinde ikili birbiriyle iletişimini kesti. Ancak Ponsonby'nin belirttiği üzere Başkan, "aklıselim" bir çizgiye gelince ikili barışacaktı.[201]

Ponsonby'nin yeni girişimleri sonucu Manuel Jose Garcia, Rio'ya, Uruguay'ın bağımsızlığı temelinde bir barış antlaşması yapması adına temsilci olarak gönderildi. Ancak Don Pedro, kısa bir süre önce Arjantin karşısında aldığı askerî mağlubiyet nedeniyle tüm ısrarlara rağmen Uruguay'ın bağımsızlığını kabul etmedi. Britanya'nın Rio Elçisi Robert Gordon'un Garcia'yı ikna etmesi üzerine, Uruguay'da Brezilya yönetimini kabul eden bir antlaşma taslağı hazırlandı. Ancak Buenos Aires'te "onursuz antlaşma" olarak görülen bu taslak büyük bir infiâl uyandırdı ve reddedildi. Sadece Garcia değil, Garcia ile iyi ilişkisi olan Ponsonby de tepkiye maruz kaldı. İngiliz hükümetinin isteklerinin aksine hareket eden Robert Gordon da zor durumda kalmıştı.

Garcia'nın taslağının reddedildiği günlerde bir müddettir hasta olan Canning hayatını kaybetti.[202] Canning'in yerine, görev için istekli olmayan ancak arkadaşlarının isteğini de reddedemeyen Earl Dudley geldi. Dudley, Ponsonby'nin eski bir dostuydu. Ponsonby'den istediği ilk şey, bir an önce barışı sağlamasıydı.[203] Ponsonby, Dudley'in isteğine uygun bir şekilde yeni bir antlaşma için Devlet Başkanı Dorrego'yu ikna etmeyi başardı. Hatta bu esnada içerisinde Dorrego'nun da olduğu, Don Pedro'ya karşı hazırlanan bir darbe planını Maliye Bakanı Rosas'ın desteğiyle engellemişti.[204]

---

[200] **GRE**/E/259/A/1-8, Ponsonby'den Gordon'a, 6 Kasım 1826.

[201] Ponsonby, Rivadavia'yı ünlü karakter Sancho Panza'ya benzetecekti. Ancak başkanın, "Sancho'nun yarısı kadar akıllı olmadığını" düşünüyordu. Ponsonby'ye göre tartışmanın ardından başkan öfkeden neredeyse "inme" geçirmiş ve yeniden "aklıselim" bir şekilde düşününce Ponsonby'yi davet ederek barışmıştı. Bagot, ss. 308-311.

[202] **GRE**/E/342/1, Knighton'dan Ponsonby'ye, 17 Ağustos 1827.

[203] **GRE**/E/195/1, Dudley'den Ponsonby'ye, 19 Ekim 1827.

[204] **GRE**/E/195/2-6, Ponsonby'den Dudley'e, 22 Ocak 1828; **GRE**/E/195/10-13, Ponsonby'den Dudley'e, 22 Haziran 1828; **GRE**/E/195/33-38, Ponsonby'den General Dorrego'ya, 28 Temmuz 1828; **GRE**/E/195/26-33, Ponsonby'den Dudley'e, 1 Ağustos 1828.

2.5. LORD PONSONBY'NİN RIO DE JANERIA ELÇİLİĞİ (1828-1829)

Garcia'nın başarısız girişimi hem Ponsonby'nin hem de Gordon'un bulundukları başkentte zor durumda kalmasına neden olunca Dudley iki elçinin görev yerini değiştirmeye karar verdi. Gordon, Avrupa'ya dönerken Ponsonby yeni Rio elçisi olacaktı. Dudley, Ponsonby'nin bu karardan rahatsız olup olmayacağından emin değildi. Bu nedenle Grey'le görüşerek fikrini almıştı. Grey, Ponsonby'nin memnun kalacağını iletince Dudley rahatladı.[205] Gerçekten endişelenmesine gerek yoktu. Ponsonby, Buenos Aires'e vardıktan sonra Bagot'a gönderdiği bir mektupta ilk gününü şu şekilde anlatıyordu:

> *Hiçbir göz, Buenos Aires kadar iğrenç bir ülke görmemiştir. Hiçbir yerden bu kadar nefret ettiğimi hatırlamıyorum. Günlerimi burada geçireceğimi düşündükçe iç çekmeden edemiyorum. Çamurun ve çürümüş leşlerin toprağı olan bu ülkeye nefretimi arttırmak için aklıma sürekli İtalya'yı getiriyorum. At, yol, ev, kitap, tiyatro yok. Dayanmayı sağlayacak hiçbir şey yok. Sığır eti dışında iyi bir şey yok. Rio'dan ise oldukça hoşlandım.*[206]

Ponsonby, hoşlandığı Rio'ya 12 Şubat 1828'de elçi olarak atandı.[207] Temmuz 1828'te yola çıktığında yanında yeni barış antlaşması taslağı bulunuyordu.[208] 21 Ağustos'ta Don Pedro'ya itimâdnâmesini sundu.[209] 27 Ağustos'ta Britanya'nın garantörlüğünde Uruguay'ın bağımsızlığını içeren bir barış antlaşması Don Pedro tarafından onaylandı. Kısa bir süre sonra da Dorrego antlaşmayı onaylayacaktı. Böylelikle Güney Amerika Krizi, Ponsonby'nin girişimleriyle sona erdi. Barışın tesisi üzerine Ponsonby'ye tüm kesimlerden çok sayıda tebrik mesajı yağdı. Bu başarısının ardından Ponsonby'nin yeni görev yerinin Viyana ve Madrid gibi büyük başkentlerden biri olacağı

---

[205] **GRE**/E/195/7, Ponsonby'den Dudley'e, 21 Şubat 1828. Ponsonby, Buenos Aires'in ikliminden oldukça muzdaripti. **GRE**/E/195/9, Ponsonby'den Dudley'e, 9 Mart 1828. Temmuz 1827'de Resmî Gazete'de atama duyuruldu. **GRE**/E/642/17, Walker'dan Ponsonby'ye, 19 Temmuz 1827.

[206] Bagot, s. 308. Avukatı Walker, Ponsonby'ye çok sayıda kitap gönderecekti. **GRE**/E/642/4-14, Walker'dan Ponsonby'ye, 21 Şubat 1827.

[207] **The London Gazette**, 12 Şubat 1828.

[208] Ponsonby, Brezilya'nın durumunu tahlil etmek amacıyla Santos gibi önemli şehirleri görmek istediğinden Rio'ya gecikmeli varacaktı. **GRE**/E/195/26-33, Ponsonby'den Dudley'e, 1 Ağustos 1828.

[209] **Sun**, 24 Ekim 1828.

düşünülüyordu.[210] Ancak Avrupa'ya dönmeden önce Ponsonby'nin çözmesi gereken bazı ihtilaflar mevcuttu.

Ponsonby'nin kısa süren Rio elçiliği sırasında uğraştığı bir diğer sorun Brezilya yönetiminin, Buenos Aires'e uyguladığı blokajı deldikleri bahanesiyle el koyduğu dört İngiliz ticaret gemisinin zararlarının tanzim edilmesiydi. Ponsonby, Brezilya hükümetini tehdit ederek de olsa[211] İngiltere'ye dönmeden hemen önce Britanyalı tâcirlerin isteklerini yerine getirerek Brezilya hükümetinden talep edilen tazminatı elde etti. İngiliz tâcirler çözümden oldukça memnun kalmış ve Ponsonby'ye teşekkürlerini iletmişti.[212]

Londra'da yaşayan Arjantinli bir tâcir, Ponsonby'ye gönderdiği bir mektupta, "Arjantin'in gerçek vatanseverleri, ülkemize yaptığınız büyük hizmeti ve gösterdiğiniz dostluğu her zaman takdir edecektir." diyecekti.[213] Öyle de oldu. Ponsonby, İstanbul elçisi iken kısa bir süre sekreteri olarak görev yapan John Henry Mandeville, 1836 yılında elçi olarak geldiği Buenos Aires'te herkesin Ponsonby'den saygıyla bahsettiğini iletecekti.[214] Bununla birlike Ponsonby'nin Uruguay'daki mirası zaman içerisinde değişmeden canlı kaldı. Uruguay'ın 1925-1927 yılları arasında Başbakanlığını da yapmış olan Luis Alberto de Herrera, Galler Prensi'nin 1927'de Uruguay'a yaptığı ziyarete karşılık olarak 1929'da Londra'yı ziyaret etti. Ziyaret boyunca sık sık Ponsonby'yi ülkesinin kurucularından biri olarak gösterip övmesi üzerine Earl Bessborough, ellerinde bulunan Ponsonby'ye ait yağlı boya bir tabloyu fotoğrafik şekilde çoğaltarak Herrera'ya hediye edecekti. Herrera'nın aldığı talimatlardan biri Ponsonby'nin bir tablosunu temin etmekti. Herrera, Londra'ya geliş amaçlarından birinin gerçekleşmesinden ötürü Earle teşekkür etti. Kısa bir süre sonra Central Uruguay Railway Company, Ponsonby'nin C. J. Lewis tarafından yapılan yağlı

[210] **GRE**/E/212/1, Elwin'den Ponsonby'ye.
[211] **The Times**, 4 Temmuz 1829; **The Times**, 22 Temmuz 1829; **The Times**, 1 Ağustos 1829.
[212] **GRE**/E/584/1, David Stevenson'dan Ponsonby'ye, 3 Şubat 1829. **GRE**/E/584/11, David Stevenson'dan Ponsonby'ye, 25 Haziran 1829. Ancak Brezilya hükümeti yıllarca gerekli ödemeleri yapmayacaktı. **HL Deb**, 19 Temmuz 1831, Cilt: 5, Sütun: 29.
[213] **GRE**/E/224/1, Ferrade'den Ponsonby'ye, 2 Eylül 1829.
[214] **GRE**/E/392/23, Mandeville'den Ponsonby'ye, 7 Eylül 1836.

boya tablosunundan bir kopya hazırlayarak Uruguay devlet başkanına sundu. Bugün bu tablo, Uruguay Parlamentosu'nda asılı durmaya devam etmektedir.[215]

John Ponsonby'nin soyundan gelen bir başka Ponsonby, Lord Ponsonby of Shulbrede, 1999 yılında Uruguay'la ilişkiler hakkında Lordlar Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada elçinin ilk diplomatik deneyiminin nasıl başladığını ve bittiğini şu şekilde açıklayacaktı:

> *... Tartışmaya katkıda bulunurken, bu ülkeyle [İngiltere] Uruguay arasındaki ilişkilerin uzun geçmişine değindim. Atalarımdan biri olan John Ponsonby'nin Uruguay'ın kurucularından olması nedeniyle kişisel bir ilgi beyan etmek durumundayım. Gerçekten de bazen kendisinden Uruguay'ın "ebesi" olarak bahsedilir. İşin aslı, o dönemde kralla ortak bir sevgiliyi paylaştıklarından Dışişleri Bakanlığı tarafından oraya yollanmıştı. Sonuçta kral, kızı elde etti, Uruguay ise bağımsızlığını.*[216]

Ponsonby bir müddetten beri talep ettiği izni alarak Ağustos 1829'da *HMS Ganges* ile İngiltere'ye döndü.[217] Yeni görev yerinin Avrupa'da olmasını isteyen Ponsonby, henüz Rio'dayken girişimlerde bulunmaya başlamıştı. Dudley'in yerine göreve gelen Dışişleri Bakanı Aberdeen'le dostluğu bulunmadığı için Wellington'a gönderdiği bir istekte, 1829 yılında hükümete zorluk çıkaran Katolik hakları mücadelesini de lehine kullanarak, Britanya'nın Roma'da bir elçilik tesis etmesini ve buraya elçi olarak kendisinin atanmasını önerdi. Ponsonby hem kendisinin hem de ailesinin İrlanda Katolikleriyle olan geçmişi ve uzun yıllar yaşadığı İtalya'yı iyi bilmesi göz önüne alındığında en iyi tercih olarak kendisini görmekteydi. Roma'da, Papa'yla iyi bir ilişki kurulmasıyla birlikte İrlanda Katoliklerinin istenilen bir çizgiye sokulacağına inanıyordu.[218] Wellington sıcak bakıyor gibi görünse de herhangi bir adım atılmadı.

---

[215] Ponsonby, s. 77. Herrera, ülkesinin kuruluşunun 100. yıldönümünü kutlamak adına kaleme aldığı "La Mision Ponsonby" isimli iki ciltlik eserinin önsözünde Ponsonby'nin Uruguay'a yaptığı katkıyı onurlandırmak istediğini belirtecekti.

[216] **HL Deb**, 9 Haziran 1999, Cilt: 601, Sütun: 1504.

[217] **Globe**, 24 Ağustos 1829; **London Evening Standard**, 24 Ağustos 1829.

[218] **MS**61/WP1/1009/17, Ponsonby'den Wellington'a, 11 Nisan 1829. Gerçekten de Ponsonby, Papalık üzerinde bir etkiye sahipti. Malta Hükümetinin genel sekreteri olan arkadaşı Frederick Hankey'in isteği üzerine Malta Piskoposluğunun Sicilya'da bulunan mülkleriyle ilgili haklarını Papalığın tanıması için Roma Dışişleri Bakanı Müsteşarı Capaccini'ye bir mektup göndermişti. Hankey'e göre bu mektubun katkısıyla Papalık, Piskoposluğun talep ettiği yerlerin mülkiyetini vermeyi kabul etmişti. **MS**62/PP/GC/PO/135, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Ocak 1833.

Ponsonby, Londra'ya döner dönmez arkadaşı Rosslyn aracılığıyla Toryleri ikna ederek Roma'da ya da İtalya'da bir başkentte elçilik elde etmek için çabalarını sürdürdü. Rosslyn'e göre Wellington bu isteğe olumlu yaklaşacaktı. Ancak İtalya'daki elçiliklerin kısa süre içerisinde boşalması zor görünüyordu. Diğer yandan Berlin, Lizbon ve Hague'nın boşalma olasılığı vardı.[219] Yine de 1829 sonuna gelindiğinde Ponsonby'nin Rio'ya mı döneceği yoksa yeni bir yere mi atacağı henüz netleşmemişti.[220]

Bu aylarda Wellington hükümeti, Grey'in önderliğindeki Whiglerin yoğun bir baskısı altındaydı. Hükümetin değişebileceğini gören Prens ve Prenses Lieven, Grey'i sık sık ziyaret etmeye başlamıştı.[221] Bununla birlikte Wellington, Grey'in de bakan olarak yer alacağı yeni bir hükümet kurma isteğindeydi.[222] Ponsonby, Wellington'dan memnun olduğunu ve krala bağlı kaldığını belirterek arkadaşlarının itirazlarına rağmen bu girişimi destekledi.[223] Hatta Wellington'a gönderdiği bir mektupta istenmesi halinde tatil yapmakta olduğu Paris'ten gelerek Lordlar Kamarası'nda destek olabileceğini iletmişti.[224] Belki de kız kardeşi engel olmasa bir risâle yazarak iki tarafın arasını bulmaya çalışacaktı.[225] Ancak Grey ve Whig Partisi'nin önde gelenleri hükümete ortak olmaktan çok yeni bir hükümeti bizzat kurmak istiyordu. Öyle de oldu. 1830 Kasım'ında yeni İngiliz kabinesi Whigler tarafından oluşturuldu. Ponsonby'nin kayınbiraderi Charles Grey artık Başbakan idi. Ponsonby'nin kardeşi George da hükümette yer alacaktı.[226]

---

[219] **GRE**/E/274/A/35, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 11 Kasım 1829; **GRE**/E/274/A/39, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 25 Aralık 1829; **GRE**/E/525/13, Rosslyn'den Ponsonby'ye, 16 Aralık 1829. 1830 Fransız Devrimi'nin patlak vermesi üzerine özel bir misyonla Paris'e gönderilebileceği gazetelere yansımıştı. Ancak hükümetin böyle bir niyete sahip olduğuna dair bir bilgiyle karşılaşılmadı. **The Morning Herald**, 2 Eylül 1830.

[220] **GRE**/E13/1-6, Ponsonby'den Alexandre'ye, 8 Aralık 1829.

[221] **GRE**/E/274/A/26, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 13 Ekim 1829; **GRE**/E/274/A/28, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 18 Ekim 1829.

[222] **GRE**/E/274/A/28, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 18 Ekim 1829.

[223] **GRE**/E/274/A/35, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 11 Kasım 1829; **GRE**/E/274/A/77, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 16 Ekim 1830; Kısa bir süre sonra Grey'in damadı olacak Lord Durham da Ponsonby'yle hemfikirdi. **GRE**/E/198/1, Durham'dan Ponsonby'ye, 31 Ekim 1829.

[224] Wellington, her ne kadar Ponsonby'yi görmekten memnun kalacağını belirtse de gelmesine gerek olmadığını söyleyecekti. **MS**61/WP1/1059/10, Ponsonby'den Wellington'a, 4 Kasım 1829.

[225] **GRE**/E/274/A/75, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 14 Ekim 1830.

[226] **The Edinburgh Gazette**, 26 Kasım 1830.

1806-1807 Grenville Hükümeti'nin sonlanmasından beri Whigler muhalefetteydi. Ponsonby'nin amcası George Ponsonby'nin de uzun bir dönem liderlik ettiği Whigler sonunda başarıya ulaştı. Kısa kesintilerle birlikte yirmi yıllık bir Whig iktidarı İngiltere'yi bekliyordu. Grey'in Başbakan olması üzerine Ponsonby, Britanya diplomatik hiyerarşisinde en önemli dört elçilikten biri olan Viyana elçiliğine atanmayı istedi. Ancak Grey'in önünde birçok engel vardı. Viyana elçiliği için daha tecrübeli bir diplomat olan Adair düşünülmekteydi. Adair daha önce Viyana elçiliği yaptığı için de daha alt seviye bir elçiliğe de atanamazdı. Ayrıca Adair, Grey'in eski dostu Fox'un kalan son destekçilerindendi. Dolayısıyla Adair boşta iken Viyana'nın Ponsonby'ye verilmesi bir haksızlık olarak değerlendirilebilirdi. Ancak herşeyden önemlisi Grey, Dışişleri Bakanlığını Palmerston'a önerirken onu atamalarda serbest bırakacağına söz vermişti.[227] Bunun üzerine Ponsonby'nin uygun göreceği bir başkentin boşalmasına kadar beklenmesine karar verildi. Ancak Ponsonby bu esnada boş boş beklemeyecekti. Yeni bir Avrupa krizi kapıdaydı ve uzun yılların ardından iktidara gelmiş olan Whiglerin destekçileri arasında Ponsonby gibi güvenilir ve tecrübeli diplomatların sayısı çok azdı.

2.6. LORD PONSONBY'NİN BRÜKSEL TEMSİLCİLİĞİ (1830-1831)

1830 Fransız Devrimi'nin etkisiyle Belçikalılar, bir müddettir baskıcı yönetiminden rahatsız oldukları Hollanda Kralı I. William'a isyan ederek Brüksel'de geçici bir hükümet kurdu. Devrimin kendi topraklarına sıçramasından endişe eden Rusya, Avusturya ve Alman Konfederasyonu Belçika'nın bağımsızlığına karşıydı. Diğer yandan Fransa, 1815'te yaşadığı kayıpları gidermek adına Belçika üzerinden Kıta Avrupa'sının diğer güçlerine karşı harekete geçmeye istekli gibi görünüyordu. İngiltere ise yeni bir

[227] **GRE**/E/274/A/82, Mary Grey'den Ponsonby'ye. Diğer yandan Viyana, Adair'e de bırakılmayacaktı. Ponsonby, Brüksel'de görevdeyken kabinenin önde gelen üyelerinden Lord Melbourne'un kardeşi Frederick Lamb, Viyana'ya elçi olarak atandı Frederick Lamb'ın herhangi bir diplomatik deneyimi bulunmuyordu. Viyana'ya elçi olarak atanması Ponsonby'ye iletilen gerekçeleri anlamsız hale getirmişti. Lord Melbourne ve Frederick Lamb'ın kızkardeşi olan Emily'nin Palmerston'la uzun süredir devam eden ilişkisi etkili olmuştu. Palmerston, ileride eşi olacak Emily'i mutlu etmek adına Frederick'in Viyana elçisi olmasını sağladı. Palmerston'un, George Canning'in bir takipçisi olarak Toryleri desteklerken artık bir Whig kabinesinde bakan olmasını da kısmen Emily'e olan aşkı sağlamıştı. Philip Guedalla, **Palmerston 1784-1865**, G.P. Putnam's Sons, New York-London, 1927, ss. 230-234.

Avrupa savaşına taraftar değildi. Ancak Belçika'nın Fransızların eline geçmesi İngiliz kanalının, dolayısıyla İngiltere'nin savunmasını oldukça zorlaştıracaktı. Belçika'nın geleceğini tayin etmek adına beş gücün katılımıyla Londra'da bir konferans tertip edildi. Yapılan görüşmeler sonunda Belçika'nın bağımsız olmasına ve Hollanda'nın 1790 yılındaki sınırlarına dönmesine karar verildi. Ancak Belçika kralının kim olacağı ve Lüksemburg Dukalığı'nın geleceği gibi ikincil sorunların varlığı büyük güçler arasında anlaşmazlığa neden oldu. Bu sorunların çözümü, Brüksel'de kurulan Belçika Ulusal Kongresi'yle doğrudan iletişimi gerektirdiğinden güvenilir ve tecrübeli bir kişinin konferans temsilcisi olarak Brüksel'e yollanması gerekliydi.[228]

1 Aralık 1830'da Ponsonby, geçici bir görevlendirmeyle, kongreyle Londra Konferansı arasında iletişimi sağlamak ve konferansın ileteceği talimatları uygulamakla görevlendirildi. Konferansın temsilcisi olarak sahip olduğu yetkiler bir elçinin yetkilerinden farksızdı. Ancak Belçika'nın bağımsızlığı henüz kabul edilmemiş olduğundan Ponsonby'nin elçi olarak görev yapabilmesi mümkün değildi. Palmerston ilk talimatında Ponsonby'nin hareket alanını net bir şekilde belirledi. Belçika'nın Hollanda'dan ayrılmasının İngiliz hükümeti tarafından "geri döndürülemez bir gerçek" olarak görüldüğünü belirterek Ponsonby'den buna uygun hareket etmesini istedi. Hollanda ordusu kendi topraklarına çekildiği için Brüksel'e vardığında ateşkesin bir an önce sağlanmasını talep etti. Büyük güçlerin aldığı müdahil olmama kararı gereği konferansın iletileceği isteklerin tavsiye hükmünde olacağını ve Avrupa barışı tehlikeye girmediği sürece Belçikalıların kendi kararlarını almasından yana olduklarını iletti. Buna kongre tarafından seçilecek hükümdarın kim olduğu da dâhildi. İngiltere'nin "bağımsız ve refah" içinde bir Belçika istediğini, ancak 1814'te yapılan antlaşmalarla Lüksemburg Dukalığı'nın Hollanda kralına ait olduğunu, Belçikalıların buraya yönelik saldırgan bir tavrını saldırı olarak göreceklerini belirtti.[229]

[228] Ponsonby tarafından Belçika'da değişik görevlerle sık sık istihdam edilmesi sayesinde olaylara bizzat şahit olabilen Charles White'ın gözünden Belçika'nın bağımsızlık serüveninin bir anlatımı için bkz. Charles White, **The Belgic Revolution of 1830**, Whittaker, London, 1835.
[229] **GRE**/E/481/1/1-9, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 1 Aralık 1830.

Ponsonby, yardımcısı Abercrombie'yle birlikte 5 Aralık'ta Brüksel'e vardı. Britanya aristokrasindeki yeri, liberal kökenleri ve Başbakan Grey'le yakınlığı nedeniyle gelişi olumlu karşılanmıştı.[230] Ponsonby hızlı bir şekilde Brüksel'de etkili olan tüm gruplarla yakın ilişki kurdu.[231] Birkaç kişiyi istihdam ederek Belçika'nın değişik bölgelerinden düzenli bilgi aldı.[232] Ateşkes görüşmeleri kısa sürede olumlu bir şekilde neticelendi. Ponsonby'nin ilgilenmek zorunda olduğu ikinci problem hükümdarın kim olacağıydı. Ancak büyük bir kargaşa kendisini bekliyordu. Prens Eugene'nin oğlu, Bavyera kralının oğlu, bir Sicilya prensi, Nemours Dükü, Kont Merode, General Fabvier, Lafayette, Malines Başpiskoposu hatta Papa adaylar arasındaydı. Bir anonim yazarın doğru bir şekilde belirttiği gibi taht için yalnızca Cezayir Bey'i düşünülmemişti.[233]

Ponsonby'ye göre 1830 sonunda Belçika, üç ana grubun etkisi altındaydı. İlk günlerde, Fransa'yla birleşmeyi ya da Fransa Kralı Phillippe'in ikinci oğlu Nemours Dükü'nün "Belçikalıların kralı" olmasını isteyen Fransız yanlıları en güçlü grup gibi görünmekteydi. Diğer yandan Belçika'nın bağımsız demokratik bir cumhuriyet olmasından yana olan Belçika milliyetçileri ve her ne kadar yüksek sesle dillendirilmese de Hollanda kralının oğlu Orange Prensi William'ı destekleyenler de etkili konumdaydı. Ancak son grup William'ın ülkeyi naip olarak yönetmesini ve Belçikalılar tarafından nefret edilen babasıyla tüm ilişkisini kesmesini şart koşmaktaydılar.

Kongrede Fransa yanlılarının girişimiyle yapılan bir seçimle Nemours Dükü, yeni kral olarak seçildi. Ancak İngiltere, Rusya, Avusturya ve Alman Konfederasyonu Nemours Dükü'nün tahta geçmesini kabul etmediği için Fransa Kralı Phillippe, oğlunun Belçika tahtına geçmesine izin vermedi.[234] Ponsonby'ye göre bu sayede Orange

---

[230] Ponsonby'nin görevlendirilmesinden rahatsız olanlar da vardı. Örneğin, Rus Dışişleri Bakanı Nesselrode çok memnun kalmamıştı. Karl Robert Nesselrode, **Lettres et papiers, 1760-1850, extraits de ses archives**, Cilt: 7, Lahure, Paris, 1904, s. 174.

[231] **MS**62/PP/GC/PO/13, Ponsonby'den Palmerston'a, 6 Aralık 1830; **MS**62/PP/GC/PO/14, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Aralık 1830.

[232] Bu şekilde istihdam edilenlerin maaşları gizli servis bütçesinden ödendi. Bunlardan biri olan M. G. Mitchell için bkz. **GRE**/E417/1-8; **GRE**/E/417/1-2.

[233] A Patriot Devoted to His King, **The Guet-à Pens Diplomacy; Or Lord Ponsonby at Brussels**, (çev. Pierre Corneille Van Geel), Roake and Varty, London, 1831, s. 26.

[234] **GRE**/E/481/2/19-20, Granville'den Palmerston'a, 17 Ocak 1831; **GRE**/E/481/2/40-41,44-45,49-50, Granville'den Palmerston'a, 7 Şubat 1831.

Prensi'nin tahta çıkmasının önündeki engeller büyük oranda kalktı. Özellikle tâcirler, meselenin bir an önce çözümünü istediklerinden William'ı güçlü bir şekilde desteklemekteydi. Ponsonby de, William'ın ailesiyle ilişkisini tümüyle kesmesi halinde, naip olarak ülkeyi yönetmesine sıcak bakıyordu. Bu nedenle konferansa, William'ın desteklenmesini tavsiye etti. Fransa dışındaki güçler de William'a olumlu bakmaktaydı. Ancak Fransız hükümeti Belçikalıların William'ı kral olarak kabul etmeyeceğini ve iç savaş olmaksızın William'ın kral olamayacağını gerekçe göstererek William'a karşı çıktı.[235] Fransa'nın itirazlarına rağmen William, diğer güçlerin desteğiyle tahta çıkacak gibi görünüyordu.[236] Ancak William'ın, ailesiyle ilişkisini kesmek istememesi üzerine hem Ponsonby'nin hem de Belçikalıların fikirleri değişti. Nisan ayından itibaren Ponsonby, desteğini Saxe-Coburg Prensi Leopold'e yöneltti. Bu süreç içerisinde hem kongreyi hem de Londra Konferansı'nı Leopold'ün tahta çıkması için yoğun bir şekilde teşvik etti. Ponsonby artık William'ın adaylığının mümkün olmayacağını ve Leopold dışında kimsenin tüm kesimlerin desteğini alamayacağını savunmaya başlamıştı. Leopold harici bir aday ülkeyi iç savaşa sürükleyecek ve Avrupa savaşı "kaçınılmaz" olacaktı. Leopold'ün krallığı kabul etmesi halinde büyük bir çoğunlukla seçileceğini belirterek konferansa ve Leopold'e güvence verdi.[237] Benzer bilgilerin farklı kesimlerden gelmesi üzerine Palmerston, Belçikalıların isteğinin Leopold olması halinde, konferansın bir itirazı olmayacağını iletti.[238] Ponsonby de kongreye gönderdiği mektubunda bu onaya kendi yorumunu da ekleyerek Leopold'ün seçilmemesi halinde işlerin kötüye gidebileceğini ve hatta tüm kazanımların kaybedilebileceği konusunda vekilleri uyardı. 4 Haziran'da

[235] **GRE**/E/481/2/3-8, Granville'den Palmerston'a, 14 Ocak 1831; **GRE**/E/481/2/15-17, Granville'den Palmerston'a, 17 Ocak 1831.
[236] **MS**62/PP/GC/PO/14, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Aralık 1830.
[237] **MS**62/PP/GC/PO/101, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Nisan 1831; **MS**62/PP/GC/PO/102, Ponsonby'den Palmerston'a; **MS**62/PP/GC/PO/103, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Nisan 1831; **MS**62/PP/GC/PO/104, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Nisan 1831; **MS**62/PP/GC/PO/105, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Nisan 1831; **MS**62/PP/GC/PO/106, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Nisan 1831; **GRE**/E/159/3, Cunynghame'dan Ponsonby'ye, 10 Mayıs 1831.
[238] **GRE**/E/481/2/21-26, Palmerston'dan Granville'e, 17 Ocak 1831.

kongrede yapılan oylama sonucunda Leopold, büyük bir çoğunluk tarafından kral olarak seçildi.[239]

Ponsonby, desteklediği kişiyi kral seçtirebilse de Lüksemburg meselesinde tavsiyelerini kabul ettiremedi. Belçikalılar, Lüksemburg'u topraklarına katmak adına savaşmaya hazırdı. Ponsonby, İngiliz kanalının güvende olabilmesi adına Belçika'nın güçlü bir ülke hâline gelmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu nedenle Lüksemburg'un Belçika'ya katılmasına sıcak bakmaktaydı. Lüksemburg'un Hollanda kralından satın alınarak Belçika'ya bırakılmasını tavsiye etti. Böylelikle hem antlaşmalar çiğnenmemiş olacak hem de konferansın onuru muhafaza edilecekti. Hatta istenirse Lüksemburg'un o günlerde olduğu gibi Alman Konfederasyonu askerleri tarafından korunmasına devam edilebileceğini iletti.[240] Palmerston'a göre konferans bu konuda Hollanda kralına baskı kuramazdı. Ancak ısrarlar üzerine Hollanda kralına tavsiyede bulunmaya karar verildi.[241] Hollanda öneriyi reddedince konferanstan gönderilen bir protokolle, Ponsonby'nin Lüksemburg'un Hollanda'ya ait olduğunu kongreye iletmesi istendi. Ancak Ponsonby bu karara karşıydı. Böyle bir mesajı iletmesi halinde savaşı kaçınılmaz görüyordu. Bu nedenle izinsiz bir şekilde Londra'ya dönerek konferans temsilcilerine bireysel sunum dahi yaptı.[242] Ancak temsilcilerin Lüksemburg'la ilgili düşüncelerini değiştiremedi. Kendisinden kararı iletmek üzere yeniden Brüksel'e dönmesi istendi.[243]

Ancak o günlerde, Leopold'ün seçimi kısa süre içerisinde gerçekleşecekti. Ponsonby, konferansın kararını iletmesi halinde Leopold'ün seçilemeyeceğini

---

[239] Ponsonby, kongrenin kararını İngiltere'ye götürme onurunu kendisine gönüllü bir şekilde yardımcı olan Charles White'a verdi. **MS**62/PP/GC/PO/122, 4 Haziran 1831, Ponsonby'den Palmerston'a, Charles White, "The Belgic Revolution of 1830" adlı eserinde Ponsonby'ye övgüler yağdırdı. **GRE**/E/513/5, John Richards'tan Ponsonby'ye, 27 Haziran 1835. White ilginç bir şekilde Ponsonby'nin İstanbul elçiliğinin son yıllarında muhabir olarak İstanbul'a gelecekti. İkilinin yakın ilişkisi İstanbul'da da devam etti. Yazışmaları için bkz. **GRE**/E/665, Charles White.

[240] **MS**62/PP/GC/PO/100, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Nisan 1831; **MS**62/PP/GC/PO/106, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Nisan 1831; **MS**62/PP/GC/PO/115, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Mayıs 1831. Ponsonby, Belçika'dan ayrıldıktan sonra da Belçika'yla ilgili meselelere dikkat göstermeye devam etti. 1834 yılına gelindiğinde güçlü bir Belçika için güçlü bir kralın olması gerektiğini savunarak Leopold'ün gücünün arttırılmasını önerecekti. **GRE**/E/594/10, Ponsonby'den Stockmar'a, 13 Temmuz 1834.

[241] **MS**62/PP/GC/PO/118, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 21 Mayıs 1831.

[242] **MS**62/PP/GC/PO/111, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Mayıs 1831.

[243] **MS**61/WP1/1207/3, 9 Ağustos 1831.

düşündüğünden emri yerine getirmedi. Aksine, Kongre Başkanı Lebeau'ya gönderdiği bir mektupla Leopold'ün kral seçilmesi halinde konferansın Lüksemburg'un büyük bir kısmını Belçika'ya kazandırmak için elinden geleni yapacağını düşündüğünü iletti. Ertesi gün bu mektup Belçika gazetelerinde yayımlanınca ortalık birbirine girecekti. Londra'daki Hollanda temsilcisi konferansa protestosunu iletti.[244] Ponsonby geçici süreliğine Londra'ya geri çağrıldı.[245] Ancak Ponsonby amacına ulaşmıştı. 4 Haziran'da Leopold, Belçikalıların kralı seçilmiş bulunuyordu. Konferansın kararını iletmek Abercrombie'ye kalacaktı. Ponsonby, kendini aldatılmış hisseden Belçika milliyetçilerinden ölüm tehditleri almaya başladı. Tehlike Ponsonby'ye iletildiğinde elçi, Belçika halkının iyiliği için çalıştığını belirterek, "Kana susamışlıklarını beni öldürerek gidereceklerse buyursunlar." dedi. Ponsonby'ye herhangi bir suikast düzenlenmemiş olsa da evine taşlı bir saldırı yapıldı ve taşlar Lady Ponsonby'nin yatağına kadar geldi.[246] Ponsonby, saldırıdan bir gün sonra, 12 Haziran'da Brüksel'den ayrıldı.[247] Sonuç olarak Lüksemburg Dukalığının büyük bir bölümü Hollanda'ya ait olmaya devam etti.[248]

Ponsonby, Brüksel'de görev yaptığı bir yıldan az sürede sadece yukarıda bahsedilen gelişmelerde rol almadı. Bir mektubunda Belçika'da nelerin "mimarı" olduğunu çok az kişinin tam anlamıyla bilebileceğini söyleyecekti.[249] Görevi esnasında kongreye yapılacak bir darbenin engellenmesinden, Hollandalı savaş esirlerinin serbest bırakılmasına,[250] konferansın belirlediği sınırların ihlâli nedeniyle iki ülkenin yeniden savaşmasını engellemek adına girişimlerinden[251] Londra Konferansı'nın gönderdiği

[244] **The Times**, 9 Haziran 1831.
[245] **The Times**, 21 Haziran 1831.
[246] A Patriot Devoted to His King, ss. 50-52; **The Morning Herald** 17 Haziran 1831.
[247] **The Morning Herald**, 16 Haziran 1831.
[248] Kenneth Bourne, **The Foreign Policy of Victorian England, 1830-1902**, Clarendon, Oxford, 1970, s. 32.
[249] **GRE**/E/594/10, Ponsonby'den Stockmar'a, 13 Temmuz 1834.
[250] **GRE**/E/481/3/10-13, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Nisan 1831; **MS**62/PP/GC/PO/108, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Mayıs 1831.
[251] **GRE**/E/481/3/22-29, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 3 Mayıs 1831; **GRE**/E/481/3/30-31, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 9 Mayıs 1831; **GRE**/E/481/3/32-36, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Mayıs 1831; **GRE**/E/481/3/37, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 13 Mayıs 1831; **GRE**/E/481/3/38, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 27 Mayıs 1831; **MS**62/PP/GC/PO/119, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Haziran 1831.

onlarca protokolün kongre tarafından kabul edilmesi için çalışmaya kadar birçok hususta aktif bir şekilde görev aldı.

Ponsonby'ye göre İngiltere'nin menfaatleri Belçika'nın Fransa ya da Hollanda'yla değil, Alman Konfederasyonu'yla iyi ilişki içerisinde olmasından geçiyordu. Bu nedenle henüz İngiltere'de emeklilik aşamasında olan demiryolunun Belçika'ya getirilmesi için girişimlerde bulundu. Palmerston'a, Belçikalı yetkililere ve demiryolu şirketlerine Anvers ile Köln arasında kurulacak bir demiryolu ağının Britanya, Belçika ve Almanya'nın ticaretini arttıracağını ve kârlı bir yatırım olacağını savundu.[252] Ancak sermaye yokluğu nedeniyle ilgili hattın inşası 1840'lara kadar gerçekleşemedi.

Ponsonby'nin süreç içerisinde tüm gruplarla yakın ilişki kurmuştu. Muhattaplarını Leopold'ün adaylığını kimi zaman teşvik ederek kimi zaman da beş gücün Leopold dışında bir kişiyi, özellikle de Orange Prensi'ni, kabul etmeyeceğini belirterek dolaylı olarak tehdit etmesi sonucunda William'ı destekleyen Belçikalıların fikri değişmeye başladı. Leopold'ün kral seçilmesiyle büyük hayal kırıklığına uğrayan Hollanda destekçilerinden anonim bir kişi, "Kendini Kralına Adamış Bir Vatansever" mahlasıyla yayımladığı eserde Ponsonby'ye ağır eleştiriler yöneltti.[253] Grey ve Ponsonby'nin ilk günden itibaren William'ın destekçilerini kandırdığını savundu. Makyavel'e benzettiği Ponsonby'nin kurduğu tuzakla William'ın tahta çıkmasını engellediği ve Leopold'ün önünü açtığını iddia etti.[254] Bunun dışında Hollanda ordusunda görev yapmış Belçikalı bir subay olan Baron van der Smissen, Wellington'a gönderdiği bir mektupta Ponsonby'yi Orange Prensi'ni tahta çıkarabilmek adına bir isyan çıkarmaya çalışmakla suçladı. İngiliz hükümetinin William'a destek olmaktan vazgeçmesi üzerine Ponsonby'nin planı askıya aldığını iddia etti. Mektubun 9 Şubat 1832'de *Augsburg* gazetesinde yayımlanmasıyla

[252] **MS**62/PP/GC/PO/100, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Nisan 1831. Palmerston da projeye olumlu bakmaktaydı. **GRE**/E/481/4/8, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 5 Ocak 1832. İlginç bir şekilde mektup gönderdiği demiryolu girişimcilerinden John Cockerill, Ponsonby'yi yanlış anlayacak ve sermayeyi Ponsonby'nin temin edeceğini düşünecekti. Ponsonby gönderdiği cevapta, yanlış anlaşıldığını belirterek kendisinin yalnızca finans sektöründeki kişilere girişimi tavsiye edebileceğini ancak bir parçası olamayacağını iletti. **GRE**/E140/1-2, John Cockerill'den Ponsonby'ye, 2 Ocak 1832; **GRE**/E/512/1, John Cockerill'den Ponsonby'ye, 8 Mart 1832; **GRE**/E/512/4, Ponsonby'den John Cockerill'e, 8 Mart 1832.

[253] A Patriot Devoted to His King, **The Guet-à Pens Diplomacy; Or Lord Ponsonby at Brussels**, (çev. Pierre Corneille Van Geel), Roake and Varty, London, 1831.

[254] A Patriot Devoted to His King, ss. 13, 35.

birlikte[255] mesele İngiliz Parlamentosu'na kadar yansıdı. Bu iddialar Lordlar Kamarası'nda Torylerin sözcüsü Lord Londonderry tarafından gündeme getirildiğinde Ponsonby, Londonderry'nin bahsettiği iddiaları "doğrudan" reddetti. Ancak herhangi bir açıklama yapmayı da kabul etmedi. Londonderry'nin kendisinin "hâkimi" olmadığını ve kendisinden bir açıklama talep etmeye de "hakkı" olmadığını belirtti. Onu, kendisine yapılan iftiraları kanıtlamaya çağırdı. Grey de Ponsonby'nin yalnızca talimatlarını uyguladığını belirterek iddiaların asılsız olduğunu yineledi. Londonderry cevaplardan memnun kalarak meseleyi kapattı.[256]

Grey dışında Palmerston da Ponsonby'nin temsilciliğinden memnun kalmıştı.[257] Ponsonby'nin talimatları birebir uyguladığını düşünmekteydi. Gerçekten de resmî yazışmalar ve özel mektuplar Ponsonby'nin, ilk başta olumsuz görüşleri olsa da Ocak ayından Mart ayına kadar Orange Prensi'ni taht için en uygun aday olarak gördüğünü göstermektedir. Bu nedenle Palmerston ve Grey'e iletilerinde William'ın kral yapılmasını sık sık tavsiye etti. Ancak Palmerston'un, Ponsonby'ye gelen eleştirilere bir mektubunda verdiği cevapta ifade edildiği üzere, Orange Prensi kamuoyunun desteğini almaya başladığı bir dönemde, istenilen şartları babasının onaylamayacağını belirterek önerilen teklifi kabul etmeyi reddetti. Belçikalılar, Prens'in babasının bir astı gibi hareket edeceğini görünce ona verdikleri desteği geri çekmişti. O anda Leopold etkili bir aday olarak ortaya çıktı ve seçildi.[258]

Ponsonby, Belçika'da görev yaptığı süre boyunca kısmen ülkesinin gücü kısmen de kendi inisiyatifiyle çok etkili bir kişi hâline gelmişti. Öyle ki Belçika'da istihdam edilmek isteyen birçok kişi aradıkları iş fırsatını Ponsonby aracılığıyla elde edebileceğini düşündü.[259] Bu etki geçici bir etki değildi. Yıllar sonra Ponsonby, yeğenine ait bir mesele

[255] **GRE**/E/665/95, Charles White'tan Ponsonby'ye, 17 Şubat 1832.
[256] **HL Deb**, 3 Mart 1832, Cilt: 10, Sütun: 1105-1107.
[257] **GRE**/E/481/1/38-40, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 24 Aralık 1830.
[258] **GRE**/E/481/4/9-11, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Mart 1832. Hatta Leopold'ün siyasi danışmanı ve özel sekreteri olan Baron Stockmar, Grey'in Belçika'yla ilgili meselelere müdahil olmamasından yakınmıştır. **GRE**/E/594/4, Stockmar'dan Ponsonby'ye, 28 Ekim 1831; **GRE**/E/594/6, Stockmar'dan Ponsonby'ye, 10 Ağustos 1832.
[259] Birkaç örnek için bkz. **GRE**/E/457, 7 Haziran 1831 Henry Osbourne'dan Ponsonby'ye; **GRE**/E/383/1, J. Maclagan'dan Ponsonby'ye, 11 Temmuz 1831; **GRE**/E/445/1, 16 Temmuz 1831.

için Belçika Dışişleri Bakanı'ndan bir talepte bulunduğunda Bakan, Ponsonby'nin isteklerinin "kesin" bir şekilde yerine getirileceğini söyleyecekti.[260] Ponsonby de Belçika'yı destekleyebilmek adına sonraki yıllarda üzerine düşeni yaptı. Belçika'nın henüz Rusya ve Hollanda tarafından tanınmadığı 1838 yılında Ponsonby, Babıali üzerindeki etkisini kullanarak Belçika'nın Osmanlı Devleti tarafından tanınmasını sağladı.

2.7. LORD PONSONBY'NİN NAPOLİ ELÇİLİĞİ (1831-1832)

Leopold'ün Belçikalıların kralı olarak seçilmesinden sonra Ponsonby, kendisine verilen görevleri başarıyla tamamlamış olarak Londra'ya döndü ve tüm faaliyetlerini onaylayan Kral IV. William'ın huzuruna çıktı.[261] Kral, gösterdiği sadakat ve gayret için Ponsonby'yi tebrik etti.[262] Ponsonby, maddi durumu hâlâ düzelmediği için[263] çalışmaya devam etmeliydi ve bir sonraki görev yeri için gözünü hükümete çevirmişti.

Grey, Ponsonby'nin artık Güney Amerika ya da Brüksel'e dönemeyeceğini belirterek Palmerston'dan Ponsonby için yeni bir yer bulmasını istemişti. Aynı günlerde Grey'in damadı Lord Durham, Ponsonby'nin yeni görev yerinin Napoli olacağını öğrenerek bunu elçiye iletti. Durham'a göre bu teklif daha önemli bir başkent boşalana kadar geçici olarak yapıldı ise oldukça kabul edilebilir bir teklifti.[264] Nitekim öyleydi de. 15 Haziran 1831'de kral, Ponsonby'yi İki Sicilya Krallığı başkenti Napoli'ye orta elçi olarak atamaya karar verdi. Ponsonby de krala teşekkürlerini iletti.[265]

---

[260] **GRE**/E/643/17, Waller'dan Ponsonby'ye, 12 Şubat 1838.
[261] **The Morning Herald**, 30 Haziran 1831.
[262] **MS**62/PP/GC/PO/128, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Haziran 1831. Kralın tebriğine rağmen Belçika sorunu Leopold'ün kral seçilmesiyle birlikte sona ermedi. Hatta 1831 yılı sonunda Hollanda'yı destekleyen Rusya, Avusturya ve Prusya'yla Fransa savaşın eşiğine gelmiş bulunuyordu. Belki de Kasım 1831'de Varşova'da patlak veren isyan olmasa bir Avrupa savaşı söz konusu olacaktı. J. A. Betley, **Belgium and Poland in International Relations, 1830- 1831**, The Hague, Mouton, 1960, s. 24.
[263] **GRE**/E/642/55, Walker'dan Ponsonby'ye, 31 Ağustos 1832.
[264] **GRE**/E/198/5, Durham'dan Ponsonby'ye, Haziran 1831.
[265] **GRE**/E/670/1, 15 Haziran 1831. Ancak resmi duyuru neredeyse bir yıl sonra 25 Mayıs 1832 tarihinde yapılacaktı. Büyük ihtimalle Ponsonby hızlı bir şekilde yeni görevine başlamak istememişti. **The London Gazette**, 25 Mayıs 1832; **The Morning Herald**, 30 Mayıs 1832.

Napoli, Ponsonby'ye yabancı bir şehir değildi. Burada uzun bir müddet ikamet etmişti. Napoli Başkonsolosu Henry Lushington yakın bir aile dostuydu. İkili, uzun zaman önce ay ışığı altında yaptıkları bir yürüyüşte Ponsonby'nin bir gün Napoli elçisi olmasıyla ilgili bir ihtimal üzerine bile konuşmuşlardı.[266]

Ponsonby'nin kısa süren Napoli elçiliği esnasında uğraştığı meseleler genellikle ticari konular oldu. İngiliz hükümeti, Napoli yönetimiyle serbest ticareti içeren yeni bir ticaret antlaşmasının yapılmasını ve yeni bir tarifenin belirlenmesini istiyordu. Ancak görüşmelerde ilerlemeler oldukça yavaş geçti.[267] Diğer yandan Napoli hükümetinin birçok uygulaması Britanyalı tâcirlerin şikâyetine neden oluyordu. Sağlık Bakanlığı karantinalarda yetkisini "kötüye" kullanarak tâcirlere zorluk çıkarmakta ve Maliye Bakanlığı yeni vergiler getirmekteydi. Ponsonby, Napoli hükümetini Leghorn ya da Marsilya'dakine benzer bir karantina uygulaması getirmesi için ikna etmeye çalıştı. Ayrıca Britanyalı tâcirlerin diğer ülkelerin tâcirleriyle eşit bir konumda tutulması için çabaladı.[268] Ancak Mart 1833 itibariyle değişen bir durum olmamıştı. Napoli Hükümeti İngilizlere zorluk çıkarmaya devam ediyordu.[269]

Ponsonby'nin Napoli elçiliği esnasında en çok meşgul olduğu mesele Napoli hükümetinin Napoli'de yeni bir karantina inşa etmek adına Britanyalı tâcirlerin katkı vermesini dayatmasıydı.[270] Tâcirler, İngiliz hükümetinin düşüncesini alana kadar destek vermek istemiyordu. Ponsonby'den İngiliz hükümetinin bu zorlamayı durdurmasını

[266] **GRE**/E/369/3, Lushington'dan Ponsonby'ye, 3 Aralık 1831. Ancak Palmerston, Lushington'u görevden aldı. Ayrıca başkonsolosluğu, konsolosluğa çevirdi. Lushington, Ponsonby'ye gönderdiği bir mektupta, İngiltere'nin yoğun deniz ticareti nedeniyle Napoli'de başkonsolosluğun devamının bir zorunluluk olduğunu savunarak başkonsolosluğun kapatılmaması ve kendisinin de görevde kalmaya devam etmesi için Palmerston ve Grey'le görüşmesini rica etti. Ancak değişen bir durum olmadı ve Lushington, İngiltere'ye dönecekti. **GRE**/E/369/5, Lushington'dan Ponsonby'ye, 11 Şubat 1832; **GRE**/E/369/8, Lushington'dan Ponsonby'ye, 19 Eylül 1833.

[267] **MS**62/PP/GC/PO/135, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Ocak 1833. Maliye Bakanı vergi kaybından endişe etse de görüşmelerin devamından yanaydı. **MS**62/PP/GC/PO/138, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Ocak 1833.

[268] **GRE**/E/256/9, John Goodwin'den Ponsonby'ye, 11 Aralık 1832; **MS**62/PP/GC/PO/138, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Ocak 1833.

[269] **GRE**/E/285/18, Hankey'den Ponsonby'ye, 8 Mart 1833; **GRE**/E/285/19, Hankey'den Ponsonby'ye.

[270] **GRE**/E/256/1, John Goodwin'den Ponsonby'ye.

istediler.[271] Ponsonby, meseleyi Dışişleri Bakanı Prens Cassaro'yla görüşerek çözecekti.[272]

Belirtildiği gibi Napoli elçiliği Ponsonby'nin kabul edeceği bir yer boşalana kadar geçici olarak düşünüldü. Bu esnada Ponsonby'ye değişik teklifler iletildi. Örneğin Earl Belmore'dan boşalan Jamaika valiliği bunlardan biri oldu. Ancak Ponsonby bu teklifi reddetti.[273] Ponsonby'nin St. Petersburg elçiliği için de adı geçmişti. Palmerston, Petersburg elçiliği için İstanbul'dan yeni dönen Stratford Canning'i atamak istiyordu. Ancak Rus yönetimi Canning'in Rus karşıtı olduğunu düşündüğünden onun elçi olarak gönderilmesini istemiyordu. O günlerde Durham, Polonya meselesiyle ilgili olarak İngiliz hükümeti adına Rusya'da müzakerelerde bulunmaktaydı. Nesselrode, Durham'dan Palmerston'u Canning'in gönderilmemesine ikna etmesini istedi. Aksi hâlde Çar Nikola'nın Canning'i reddedeceğini belirtti. Nesselrode, Canning yerine kimin önerilebileceğini sorduğunda Durham, "güvendiği ve İngiliz hükümetini temsil edebileceğine" inandığı tek kişi olarak Ponsonby'yi gösterdi. Nesselrode, Ponsonby'nin ismini duymaktan memnun kaldı. Durham, Londra'ya dönünce görüşmeyi Grey'e iletti. Ancak Palmerston geri adım atmamaya karar verdi. Rusya'nın Londra Elçisi Prens Lieven'e Canning'in kendi "adamı" olduğunu söyleyerek Petersburg'a onun elçi olarak gönderileceğini iletti.[274]

Palmerston, St. Petersburg'da elçilik sekreteri olarak görev yapan kardeşi William Temple'ı elçi olarak Napoli'ye gönderme imkânı elde edince Ponsonby'ye bir başka öncelikli başkent, İstanbul ayrıldı.[275] Her ne kadar kız kardeşi Mary, Ponsonby kendisinden oldukça uzakta olacağı ve cemiyet hayatından mahrum kalacağı için memnun değilse de[276] Ponsonby, Ağustos 1832 itibariyle İstanbul elçiliği teklifini kabul etti. İlginç

---

[271] **GRE**/E/432/1.
[272] **GRE**/E/256/4, John Goodwin'den Ponsonby'ye, 23 Ekim 1832.
[273] **GRE**/E/496/85, David Price'dan Ponsonby'ye, 18 Nisan 1833.
[274] **GRE**/E/198/7, Durham'dan Ponsonby'ye, 5 Kasım 1832. Beklendiği gibi Nikola, Canning'i elçi olarak kabul etmedi ve Durham'ın 1835'teki Petersburg elçiliğine kadar Britanya, Rusya'da maslahatgüzar seviyesinde temsil edildi.
[275] A. Jones Raymond, **The British Diplomatic Service, 1815-1914**, Colin Smythe, Ontario, 1983, ss. 38-39.
[276] **GRE**/E/274/A/90, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 11 Ağustos 1832.

bir şekilde Ponsonby, diplomatik kariyerini büyük oranda öngörmüştü. Buenos Aires'te elçi iken elçilik sekreteri Woodbine'a bir sonraki rotasının Napoli ya da İstanbul olacağını söylemişti.[277]

6 Kasım 1832'de Palmerston, Ponsonby'ye, İstanbul elçisi olarak atanmasının birkaç gün içerisinde duyurulacağını "büyük bir memnuniyetle" iletti. Ancak İstanbul'da büyük bir kriz mevcuttu. Durumun tehlikeli bir hâl almasıyla birlikte Ponsonby'nin bir an önce yeni görev yerine gitmesi elzemdi. Bu nedenle, Temple, Napoli'ye varır varmaz Ponsonby'nin hızlı bir şekilde görev yerine gitmesini istedi.[278] 9 Kasım'da Ponsonby'nin yeni İstanbul elçisi olduğu Resmî Gazete'de duyuruldu.[279] Atama bilgisi İstanbul'a gönderildi.[280] Ponsonby'nin yeni ataşesi Waller, itimâdnâmeyle birlikte hızlı bir şekilde Napoli'ye doğru yola çıktı.[281] Ponsonby'nin İstanbul'a atandığını öğrenen Britanyalı tâcirler isteklerini ve şikâyetlerini Türk hükümetine iletmesi için Ponsonby'ye ricalarını iletmeye başlamıştı.[282]

Ancak Ponsonby'nin İstanbul'a gidişi birçok engele takıldı. Eşyaları İstanbul'a çok önceden ulaştığı hâlde elçi yeni görev yerine ancak 1 Mayıs 1833'te vardı.[283] Bu esnada kendisine verilen görevleri tamamlamak adına "elinden gelenin en iyisini" yaparak, Napoli'deki meselelerin daha fazla uzaması sonucu ortaya çıkabilecek yeni zorlukları önlemeye çalıştı.[284] Amacı, yerine gelecek Temple'a meseleleri en iyi şekilde teslim etmekti. Bu nedenle Napoli hükümetine yeni göreviyle ilgili mektubu resmî olarak

---

[277] Tahminine Hindistan'ı da eklemişti. Hindistan'a vali olarak gitmeyecek olsa da anlaşıldığı kadarıyla ismi Hindistan valiliği için de geçmişti. **GRE**/E/466/67, Woodbine'dan Ponsonby'ye, 10 Mart 1834.
[278] **GRE**/E/481/4/12-13, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 6 Kasım 1832.
[279] **The London Gazette**, 9 Kasım 1832. Ponsonby'nin harcırâhı 6.500 sterlin idi. Üç aylık maaşının 2.500 sterlin olması planlanmıştı. **GRE**/E/642/60, Walker'dan Ponsonby'ye, 18 Kasım 1832.
[280] **A.DVNSNMH.**d, 11-149.
[281] Ancak Roma'da uygulanan yirmi günlük karantina süresi nedeniyle Napoli'ye varışı 8 Ocak'ı bulacaktı. **GRE**/E/643/1, Waller'dan Ponsonby'ye, 6 Aralık 1832.
[282] **GRE**/E/449/1, Mark Oates'ten Ponsonby'ye, 17 Aralık 1832.
[283] Şubat sonunda Walker, 2.000 sterline sigortalattığı Ponsonby'nin eşyalarının bulunduğu onlarca kasayla birlikte İstanbul ve Osmanlı Devleti'yle ilgili çok sayıda kitap da gönderdi. Ignatius Mouradgea d'Ohsson'un *Tableau général de l'Empire Othoman*, Charles MacFarlane'in *İstanbul in 1828*, Adolphus Slade'in *Records of Travels in Turkey*, William Martin Leake'in *An Historical Outline of the Greek Revolution* eserleriyle yazarlarını tespit edemediğimiz *L'Arab* isimli üç ciltlik, *Kızılbaş* isimli üç ciltlik kitaplar ve bir Türkçe sözlük yollandı. Ayrıca Lady Ponsonby için popüler kitaplarla bazı Almanca kitaplar gönderildi. **GRE**/E/642/63-68, Walker'dan Ponsonby'ye, 24 Şubat 1833.
[284] **MS**62/PP/GC/PO/132, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Ocak 1833.

sunmamıştı.[285] Sorunları tam olarak çözemese de Temple geldiğinde hızlı bir şekilde çözebilmesi için uygun ortamı yarattı. Britanyalı tâcirler, Ponsonby ayrılmadan önce gönderdikleri teşekkür mektubunda "Çabalarınız halefinizin başarılı olmasına vesile olacaktır." diyecekti.[286]

2.7.1. Ponsonby'nin İstanbul'a Geç Varmasının Nedenleri

Palmerston, Ponsonby'ye, İstanbul elçisi olarak atandığını ilettiği mektubunda İstanbul'daki durumun kritik olması nedeniyle hızlı bir şekilde görev yerine gitmesini istemişti.[287] 26 Kasım'da Akdeniz Donanması Komutanı Henry Hethom'a talimatlar yollandığını belirterek Ponsonby'yi İstanbul'a götürecek gemi gelmeden elçinin hazır olmasını iletti.[288] Ocak 1833'te *HMS Acteon*'un Napoli'ye gelerek Ponsonby'yi İstanbul'a götürmesine karar verilmişti. Ponsonby, *HMS Acteon* geldiğinde hemen denize açılarak İstanbul'daki son durumla ilgili güvenli bilgi edebileceği İzmir'e geçmeyi düşünüyordu.[289] Ancak hükümetin düşüncelerini ve İstanbul'daki son durumu net olarak öğrenmeden İstanbul'a gitmeyi hiç istememekteydi. Dolayısıyla *HMS Acteon*'un Napoli'ye gelişi gecikince memnun kaldı.[290]

Ocak ayı sonunda *HMS Acteon*, Napoli'ye ulaştı. Ancak Ponsonby, havanın çok kötü bir hal almasıyla birlikte İstanbul'a yola çıkmak bir yana geminin güvertesine dahi çıkamamıştı.[291] Lady Ponsonby'yi tehlikeye atmak istemediğinden, Nauplia Elçisi Edwards James Dawkins'e Corinth-Nauplia-Atina güzergâhından kara yolculuğu yaparak İstanbul'a gitmesinin mümkün olup olamayacağını soracaktı. Dawkins ise yolların kötü durumda olması, taşıt bulmanın zorluğu ve mevsim koşullarının uygun olmaması

[285] **MS**62/PP/GC/PO/138, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Ocak 1833. Diğer yandan Dışişleri Bakanı Prens Cassaro, Ponsonby'yi yeni elçiliği için 27 Kasım'da tebrik etti. **GRE**/E/118/1-2, Cassaro'dan Ponsonby'ye, 27 Kasım 1832.
[286] **GRE**/E/432/3, Britanyalı tâcirlerden Ponsonby'ye, 30 Mart 1833.
[287] **GRE**/E/481/4/12-13, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 6 Kasım 1832.
[288] **GRE**/E/481/4/14, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 11 Aralık 1832.
[289] **MS**62/PP/GC/PO/133, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Ocak 1833.
[290] **MS**62/PP/GC/PO/135, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Ocak 1833.
[291] **MS**62/PP/GC/PO/139, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Şubat 1833.

nedeniyle olumsuz yanıt verdi.[292] Mart başında havalar kısa süreliğine düzeldi. Ancak bu sefer de Palmerston'un isteği üzerine elçiliği Temple'a teslim etmek üzere beklemek zorundaydı.[293] Temple, Napoli'ye ulaşmadan havalar yeniden bozdu. Mart ayı boyunca hiçbir gemi Napoli'den ayrılamadı.[294] *HMS Acteon*'un 2 Nisan'da yaptığı bir deneme fırtına tarafından engellendi.[295] Yine de Ponsonby çifti, 6 Nisan'da denize açılmayı başardı.[296]

Çok kritik bir zamanda Fransa'nın girişimlerine destek olabilecek bir İngiliz elçinin İstanbul'da olmaması parlamentoda muhalefetin eleştirilerine neden oldu. Palmerston verdiği cevapta ters rüzgârlar nedenilye Ponsonby'nin Napoli'den ayrılamadığını, ancak İstanbul'da maslahatgüzar olarak görevli John Henry Mandeville'in üstüne düşeni yaptığını beirtti.[297] Ancak muhalefet, Ponsonby'nin en az altı hafta boyunca Napoli'den ayrılamamasını daha iyi bir elçilik için görüşmeler yapmasından kaynaklandığını düşünecekti.[298] Hava şartları belirtildiği gibi kötüyse bile elçinin, "tatil" yapmak yerine "cesaret" göstererek denize açılması gerektiğini savunacaktı.[299] Ancak eldeki verilere göre Ponsonby'nin farklı bir elçilik için görüşme yaptığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Yazışmalar Ponsonby'nin hava koşulları nedeniyle İstanbul'dan ayrılamadığını net bir şekilde göstermektedir. Ayrıca Ponsonby'nin risk alarak Lady Ponsonby'yi tehlikeye sokmak istemediği de anlaşılmaktadır.

[292] **GRE**/E/170/1-3, Dawkins'ten Ponsonby'ye, 11 Şubat 1833.
[293] **MS**62/PP/GC/PO/140, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Mart 1833.
[294] **MS**62/PP/GC/PO/141, Ponsonby'den Palmerston'a, Mart 1833.
[295] R.R. Madden, **The Literary life and Correspondence of the Countess of Blessington**, Cilt: 1, T. C. Newby, London, 1855, s. 367.
[296] Çok kritik bir zamanda Fransa'nın girişimlerine destek olabilecek bir elçinin İstanbul'da olmaması parlamentoda muhalefetin eleştirilerine neden oldu. Palmerston verdiği cevapta ters rüzgârlar nedeniyle Ponsonby'nin Napoli'den ayrılamadığını, ancak İstanbul'da maslahatgüzar olarak görevli Mandeville'in üstüne düşeni yaptığını beirtti. **HL Deb**, 20 Nisan 1836, Cilt: 32, Sütun:1299.
[297] **HL Deb**, 10 Mayıs 1833, Cilt: 17, Sütun:1103-1104.
[298] **HL Deb**, 21 Haziran 1833, Cilt: 18, Sütun:1028-1031.
[299] **HL Deb**, 17 Mart 1834, Cilt: 22, Sütun: 308-310.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BİRİNCİ MISIR KRİZİ, 1832-1833

3.1. MEHMET ALİ PAŞA'NIN İSYANI

Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'ye ilgisi çok eskilere dayanıyordu. 1810'lardan itibaren gözünü Suriye'ye dikmişti.[300] 1813 yılında Suriye'yi, Hicaz'daki askerî operasyonları için bir üst olarak kullanmak adına Babıali'den talep etmişti. Ancak Suriye'ye ilgisi çok daha farklı nedenlere dayanıyordu. Suriye, Mısır donanması ve askerî tesisleri için ihtiyaç duyulan kereste, bakır ve kömür kaynakları açısından zengin bir ülkeydi. Suriye'nin verimli toprakları, tarımsal üretimi kendi kendine yetemeyen Mısır için oldukça değerliydi. Diğer her şeyin yanında Mısır'ın nüfusu iki milyonun altında olduğundan Mehmet Ali, tarımsal üretim ve ordu için yetişkin erkek nüfusa gereksinim duyuyordu. Buna, Hicaz, Güney Mısır ve Mora'da yaşadığı askerî kayıplar ve Mehmet Ali'nin baskıcı yönetiminden kurtulmak adına Mısır'dan Suriye'ye kaçan fellahlar da eklenince, insan ihtiyacı daha da artmıştı.[301] Paşa'nın belirttiği gibi "Nüfusu olmayan bir ülke, ülke değildir."[302]

Mehmet Ali için Suriye'nin jeopolitik konumu da oldukça önemliydi. Suriye, Mısır'ı Sina yönünden gelebilecek saldırılara karşı bir tampon bölge olarak koruyabilirdi. Sahilleri, deniz üssü olarak kullanılabilirdi. Kuzey Suriye'nin yüksek dağ silsilesi, dar geçitleri ve derin vadileri Mehmet Ali'nin Sultan'la yaşayacağı bir çatışmada Osmanlı ordusunun güneye geçişini zorlaştıracaktı. Her şeyden önemlisi Suriye'yi kontrol ederek Levant ticaretinin birçok kritik noktasının kontrolünü sağlayabilecekti.[303]

---

[300] Henry Herbert Dodwell, **The Founder of Modern Egypt; A Study of Muhammed Ali,** Cambridge University Press, Cambridge, 1931, s. 107.
[301] Muhammed H. Kutluoğlu, **The Egyptian Question, 1831-1841: The Expansionist Policy of Mehmet Ali, Pasha of Egypt, in Syria and Anatolia, and the Reaction of the Ottoman Government**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), The University of Manchester, 1993, ss. 80-81; Şinasi Altundağ, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi 1831-1841**, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s. 36. Khaled Fahmy, **All the Pasha's Men, Mehmed Ali, His Army and the Making of Modern Egypt**, The American University in Cairo Press, Cairo, 1997, ss. 49-50.
[302] Fahmy, All the Pasha's Men, s. 50
[303] Kutluoğlu, The Egyptian Question, s. 82; Altundağ, s. 35.

Yine de Mehmet Ali, Suriye'nin kendisine bırakılmasına Babıali'nin izin vermeyeceğini bildiğinden farklı seçeneklere açıktı. 1826 yılında Britanya'nın İskenderiye Başkonsolosu Salt'a, Mora'dan birliklerini çekmesi karşılığında Arabistan'da serbest bırakılmasını ve Britanya'dan savaş gemisi alabilmek adına kredi verilmesini içeren bir teklifte bulundu. Ancak bu girişim Navarin Baskını nedeniyle sonuçsuz kaldı. Cezayir Bey'iyle sorun yaşayan Fransızlar, Mehmet Ali'yi Cezayir'i ele geçirmesi için teşvik etmekteydi.[304] 1830 yılında Mehmet Ali, Britanya'nın İskenderiye Başkonsolosu Barker'a Cezayir'i işgal etmesine itiraz etmemesi karşılığında Britanya'nın dış politikasını destekleme sözü verdi.[305] Ancak bu öneri Londra'ya ulaşmadan Fransızlar, korsan faaliyetlerini gerekçe göstererek Cezayir'i kendileri işgal edecekti.

1831 yılına gelindiğinde doğu ve batıda isteklerine ulaşamayan ve güneyde de zaten istediklerini elde etmiş olan Mehmet Ali'nin önünde tek bir seçenek kalıyordu. O da kuzeyde yer alan Suriye idi. Mehmet Ali Paşa'yla Akka Valisi Abdullah Paşa arasındaki ilişki, Mısır'dan Suriye'ye kaçan fellahlar nedeniyle uzun süredir gergindi.[306] Suriye'nin iç işlerine sık sık müdahale eden Mehmet Ali, Cebel-i Lübnan'ın yöneticisi Emir Beşir Şihab'ı tehditle yanına çektikten sonra[307] Abdullah Paşa'nın taleplerine cevap vermemesini bahane ederek Suriye'yi işgale başladı.[308] Mehmet Ali'nin oğlu İbrahim Paşa uzun bir kuşatma sonucunda, 27 Mayıs 1832'de Akka Kalesi'ni, hemen ardından da Şam'ı ele geçirerek Suriye'yi kontrol altına aldı. Babıali, Mehmet Ali'yi ikna çabaları karşılıksız kalınca[309] Abdullah Paşa'yı desteklemeye karar verdi. Ancak desteği göndermekte geç kaldı.[310] Serasker olarak Mart ayında görevlendirilen Edirne Valisi Ağa

---

[304] Fahmy, All the Pasha's Men, s. 61.
[305] Norman Anick, **The Embassy of Lord Ponsonby to Constantinople, 1833-1841**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), McGill University, Montreal, 1970, s. 14.
[306] Altundağ, ss. 29-35; Kutluoğlu, The Egyptian Question, ss. 85-92.
[307] William R. Polk, **The Opening of South Lebanon, 1788–1840: A Study of the Impact of the West on the Middle East**, MA: Harvard University Press, Cambridge, 1963, ss. 96-97.
[308] Altundağ, ss. 37-38.
[309] Ahmet Lütfi Efendi, **Va'kanüvis Ahmed Lütfi Tarihi**, Cilt: 4-5, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, ss.705-707.
[310] Türk donanması, Mayıs 1832 başında sefere hazır hale getirilmişti. On sekiz kalyondan oluşan donanma 10 Mayıs'ta Gelibolu'da demirledi. Ancak Mısır donanmasına karşı başarılı olunamayacağı düşünüldüğünden harekete geçilmedi. John C.K. Daly, **Russian Seapower and 'The Eastern Question' 1827-41**, Naval Institute Press, Annapolis, 1991, s. 74.

Hüseyin Paşa ordusuyla Suriye'ye vardığında hem Akka hem de Şam düşmüştü.[311] Yapılan savaşta, Hüseyin Paşa komutasındaki çoğunlukla düzensiz birliklerden oluşan Osmanlı ordusu, 29 Temmuz 1832'de Beylan'da mağlup oldu.[312]

3.2. İNGİLİZ ASKERÎ YARDIMI PEŞİNDE BİR SULTAN

Ordusunu güçlü bulmakla birlikte donanmasını yeterli görmeyen Sultan Mahmud, henüz Akka Kuşatması devam ederken Britanya'nın deniz gücü desteğini talep edecekti.[313] Osmanlı Devleti'yle Yunanistan arasındaki sınırın belirlenmesi için fevkalade yetkili elçi olarak İstanbul'a gönderilen Stratford Canning'e, Britanya'nın vereceği askerî destek karşılığında, sınır görüşmelerinde taviz verilebileceği iletildi.[314] Bu hususta talimatı olmayan Canning, İngiliz hükümetini bağlayacak bir söz veremezdi. Ancak ülkesinin, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü başlıca çıkarı olarak gördüğünü iletti. Britanya'nın dostluğunun devamını dileyen Babıali, sınır meselesinde taviz verdi.[315] Osmanlı ordusunun Beylan'da aldığı mağlubiyetin bilgisi İstanbul'a ulaştığında Britanya'nın desteği için yeniden girişimde bulunuldu. Sultan, İstanbul'dan ayrılmak üzere olan Canning'e, ticari imtiyazları da içeren bir ittifak teklif etti. Canning, ülkesine döndüğünde hükümetini ikna etmeye çalışacağını iletti.[316] Gerçekten de Canning, Londra'ya döndükten sonra hazırladığı memorandumla Palmerston'u, Mehmet Ali'ye

---

[311] Lütfi, Tarih, Cilt: 4-5, ss. 708-710, 713.

[312] Hüseyin Paşa, İstanbul'dan ayrılmadan kısa bir süre önce Avusturya Elçisi Franz von Ottenfels'e, kendisinin şehir savunmalarında yetenekli olduğunu ancak stratejik harekât ve askerî manevralardan pek anlamadığını, bu nedenle İbrahim Paşa'nın iyi eğitimli ve Avrupalı subaylar komutası altındaki birlikleri karşısında durabileceğinden emin olmadığını belirtmiştir. Miroslav Šedivý, **Metternich, the Great Powers and the Eastern Question**, University of West Bohemia, Pilsen, 2013, s. 650. Bunun dışında Arabistan ordusunun başına getirilen Mehmet Paşa'nın ordusuyla Hüseyin Paşa'nın ordusu iletişim sıkıntıları nedeniyle birleşememişti. İbrahim Paşa her iki orduyu da ayrı ayrı imha edebildi. Altundağ, ss. 61-62.

[313] C. Webster, **The Foreign Policy of Palmerston, 1830-1841**, Cilt: 1, G. Bell and Sons, Londra, 1951, s. 280.

[314] **FO** 352/25, Canning'den Palmerston'a, 30 Nisan 1832.

[315] **FO** 352/25, Canning'den Palmerston'a, 17 Mayıs 1832.

[316] **FO** 78/211, Canning''den Palmerston'a, 9 Ağustos 1832. Bu teklif birkaç gün sonra Akif Efendi tarafından ayrıca iletilecek ve Britanya'nın tüm masraflarının Babıali tarafından karşılanacağı belirtilecekti. M. H. Kutluoğlu, "1833 Kütahya "Antlaşma"sının Yeni Bir Değerlendirmesi", **Osmanlı Araştırmaları**, Cilt: 17, Sayı: 17, 1997, s. 266; Webster, The Foreign Policy, Cilt: 1, s. 275.

karşı Sultan'a deniz desteği vermesi için ikna etmeye çalıştı. Sultan'a destek olunmaması halinde, Mehmet Ali'nin imparatorluğun büyük bir kısmını ele geçireceğini ve neticede Rusya'ya karşı Sultan'ın kalan gücüyle bağımsızlığını koruyamayacağını iletti. Sultan'a destek olunması halinde ise Britanya'nın etkisinin Babıali'de artacağını ve bunun da Türkiye'nin reformunda katkı sağlayacağını savundu.[317] Ancak bu girişimden sonuç çıkmayacaktı. Palmerston, imparatorluğun büyüklüğünün hantallığın kaynağı olduğunu düşündüğü gibi, Mısır'ın Sultan'a bir kez kazandırılarak hediye edildiği hâlde ne Türkiye'nin reforme edildiğini ne de İngiltere'nin etkisinin Babıali'de hissedildiğini belirtti.[318]

1832 yılında Fransa'nın İstanbul elçiliği, Maslahatgüzar Jacques-Philibert Burignot de Varenne tarafından idare edilmekteydi. Varenne, Mehmet Ali'nin Suriye işgali başlayınca, Babıali'ye başvurarak arabuluculuk önerisinde bulundu. Cezayir'i işgal eden ve Mehmet Ali'ye dostane yaklaşan Fransa'ya güvenilmediğinden ve Mısır ordusunun alt edilebileceği düşünüldüğünden öneri reddedildi. Diğer yandan Mehmet Ali, ordusunun ilk zaferine rağmen temkinli hareket etti. Büyük güçlerin tutumundan emin olamadığı için uzlaşmacı bir tavır sergileyerek en azından karşısında yer almamalarını sağlamaya çalıştı. Meseleyi, onların etkisiyle çözmek adına ilk olarak *HMS Alfred*'in Kaptanı Robert Maunsell vasıtasıyla Kapudan Halil Rıfat Paşa'ya gönderdiği bir mektupla barış için müzakere talep etti.[319] Mehmet Ali'nin teklifi İstanbul'a ulaştığında ne Sultan ne de Babıali, tüm imkânlar tüketilmeden asi valiyle uzlaşma taraftarıydı. Bosna ve Arnavutluk'ta başarılar sergilemiş olan Reşid Mehmed Paşa, ordunun başına getirilerek savaş hazırlıklarına başlandı.[320] Sultan'ın emriyle Serasker Hüsrev Paşa başkanlığında yapılan bir toplantıda Mehmet Ali'nin talebi değerlendirildi. Doğrudan ret cevabı vermek

---

[317] **FO** 78/211, Canning'den Palmerston'a, 19 Aralık 1832; Frank Edgar Bailey, **British Policy and The Turkish Reform Movement, A Study in Anglo-Turkish Relations 1826-1853**, Harvard University Press, Cambridge, 1942, ss. 237-246.

[318] Frederick Stanley Rodkey, "Lord Palmerston and the Rejuvenation of Turkey, 1830-41, Part I",**The Journal of Modern History**, Cilt: 1, Sayı: 4, 1929, ss. 571-572.

[319] Kutluoğlu, Kütahya Antlaşması, s. 266; William R. O'Byrne, **A Naval Biographical Dictionary**, Murray, London, 1849, s. 746.

[320] Ahmet Lütfi Efendi, **Va'kanüvis Ahmed Lütfi Tarihi**, Cilt: 2-3, Yapı Kredi Yayımları, İstanbul, 1999, ss. 669-675; Lütfi, Tarih, Cilt: 4-5, s. 716. Reşid Paşa'nın Balkanlardaki başarıları için bkz. Fatma Sel Turhan, **The Ottoman Empire and the Bosnian Uprising: Janissaries, Modernisation and Rebellion in the Nineteenth Century**, I.B. Tauris, London, 2014.

müttefik ülkelerin karşısında Babıali'nin elini güçsüzleştireceği ve Reşid Paşa ordunun başına geçene kadar zaman kazanılması gerektiği düşünüldüğünden diplomatik bir cevap yazılması kararlaştırıldı.

Sultan, Reşid Paşa'nın başarılı olacağını düşünse de Britanya'nın desteğini yeniden talep etmekten zarar gelmezdi. Osmanlı Devleti'nin Viyana Elçiliği Maslahatgüzarı Yanko Mavroyani, Londra'ya giderek İngiliz hükümetinden askerî yardım talep etmekle görevlendirildi. Hemen ardından da fevkalade murahhas elçi sıfatıyla Namık Paşa'nın aynı amaçla Londra'ya gönderilmesi kararlaştırıldı.[321] Namık Paşa, İngiltere kralı ve İngiliz hükümetinden donanma desteğini talep eden mektuplarla birlikte Ekim ayında İstanbul'dan ayrıldı.[322]

Namık Paşa önce Viyana'ya uğrayarak Metternich'le görüştü. Metternich, Türk ordusunun gücünün Mısır ordusunu durdurmak için yeterli olmaması halinde Sultan'ın Suriye'yi Mehmet Ali'ye bırakmasını ve böylece Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü tehlikeye atabilecek bir krizin oluşmasının engellemesi tavsiye etti.[323] Paşa'nın bir sonraki durağı, Mehmet Ali yanlısı bir politika izlediği için desteğinden pek ümitli olunmayan Fransa'ydı. Fransa kralı ve Dışişleri Bakanıyla yapılan görüşmelerden bir sonuç elde edilmedi. 17 Kasım'da Londra'ya ulaşan Paşa, bir müddettir askerî destek için İngiliz hükümetiyle görüşmeler yürüten Mavroyani'den görevi devraldı.[324]

Oldukça iyi ağırlanan[325] Namık Paşa, vakit kaybetmeden İngiltere kralı, Başbakan Grey ve Dışişleri Bakanı Palmerston'la görüştü. Kral, mümkün olursa Sultan'a destek vermeye istekliydi. Kasım ayı itibariyle Palmerston da bireysel olarak Osmanlı Devleti'ni destekleme taraftarıydı. Palmerston, Britanya'nın yardım etmemesi halinde Rusya'nın hemen yardım edeceğinin farkındaydı. Ancak hükümetin Sultan'ın istediği gemileri

---

[321] Altundağ, ss. 83-85. Ayrıca Mavroyani'ye İngiltere'den harp gemileri temin edilmesi hususunda Namık Paşa'yla iş birliği yapması emredilmişti. Kutluoğlu, Kütahya Antlaşması, s. 267.

[322] **FO** 78/212, Mandeville'den Palmerston'a, 11 Ekim 1832; **FO** 78/212, Mandeville'den Palmerston'a, 18 Ekim 1832.

[323] Ahmet Nuri Sinaplı, **Devlete, Millete Beş Padişah Devrinde Kıymetli Hizmetlerde Bulunan Şeyhül Vüzera, Serasker Mehmed Namık Paşa**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1987, s. 24; Šedivý, Metternich, s. 509.

[324] Sinaplı, s. 26.

[325] Namık Paşa, kraldan gördüğü ilgiden oldukça memnun kalmıştı. **GRE**/E/481/4/15-17, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Ocak 1833.

vermeyi kabul etmeyeceğini yalnızca arabuluculuk önereceğini biliyordu.[326] Türklerin, reform hususunda Mısırlılardan daha iyi olduğunu, çünkü Türklerin reformu siyasi motiflerle gerçekleştirirken, Mehmet Ali'nin bir ticari spekülasyon olarak gördüğünü düşünüyordu.[327] Ancak İngiliz hükümeti yaklaşan genel seçimleri ve donanmanın gücüne ihtiyaç duyduğu Belçika, Portekiz, İrlanda ve West Indies ile alakalı meseleleri öncelikli görmekteydi.[328] Hollanda ve Portekiz'de yapılan blokaj nedeniyle boşta savaş gemisi yoktu. Parlamentonun hükümete verdiği yetkiyi aşmadan yeni savaş gemileri Sultan'a destek için yollanamazdı. Parlamento tatilde olduğu için de yeni bir karar alınamazdı.[329] Bununla birlikte yeni masraflar yapılarak Akdeniz'e bir donanmanın gönderilmesine muhalefetin ağır eleştiriler getirmesinden endişe edildi. Bunların dışında kabinede, başta Başbakan Grey ve Lord Holland olmak üzere birçok kişi Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının kaçınılmaz olduğuna ve Türkiye'nin reforme edilmesi hususunda en iyi seçeneğin Mehmet Ali olduğuna inanmaktaydı.[330] Bu nedenlerle Sultan tarafından talep edilen desteği vermek istemediler. Reşid Paşa'nın İbrahim Paşa karşısında başarılı olmasını umdular. Namık Paşa'ya Sultan'ın istediği desteğin verilebilmesinin önünde çok sayıda engelin olduğunu, ancak Britanya'nın Osmanlı Devleti'nin sorunlarına ilgisiz olmadığını, sorunun çözümü için Mehmet Ali'yi ikna etmek adına Albay Campbell'ın İskenderiye'ye yollanacağını ve Mehmet Ali'nin âsi tavrı devam ederse Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmesine izin vermeyeceklerini ilettiler.[331] Ayrıca 5 Aralık'ta Maslahatgüzar John Henry Mandeville'e yollanan talimatta, yardım talebini doğrudan reddedilmese de Londra'daki durumun İstanbul'da göründüğünden çok daha çetrefilli olduğu ve Sultan'ın Mehmet Ali'yi boyun eğdirecek araçlara sahip olduğuna güvenildiğini Babıali'ye iletmesi emredildi.[332]

---

[326] **GRE**/E/481/4/20-23, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Şubat 1833.
[327] Kutluoğlu, The Egyptian Question, s. 152.
[328] Christopher John Bartlett, **Great Britain and Sea Power, 1815-1853**, Clarendon Press, Oxford, 1963, s. 93. Kasım 1832'de Belçika meselesi nedeniyle on sekiz savaş gemisi Hollanda sahillerinin blokajına ayrılmış durumdaydı. Dokuz savaş gemisi ise İngiliz çıkarlarını korumak adına Portekiz'de bulunuyordu. Daly, ss. 79-80; Webster, The Foreign Policy, Cilt: 1, ss. 282-283.
[329] **GRE**/E/481/4/20-23, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Şubat 1833.
[330] K. Bourne, **Palmerston: The Early Years 1784-1841**, Londra, 1982, s. 377.
[331] Altundağ, ss. 90-91.
[332] **FO** 78/212, Palmerston'dan Mandeville'e, 5 Aralık 1832.

Sultan'ın beklentisinin ve İngiliz hükümetinin ümidinin aksine Reşid Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu 21 Aralık 1832 tarihinde Konya'da mağlup oldu.[333] Hatta Reşid Paşa, Mısır ordusunda yer alan Bedevîlere esir düşmüştü. Artık İbrahim Paşa'nın, sadece on beş günlük mesafede olan başkente ilerlemesine karşı koyacak bir engel kalmamıştı.[334] Osmanlı ordusunun mağlubiyet haberi 24 Ocak'ta Londra'ya ulaştığında kabine üyeleri oldukça tedirgin oldu. Yardıma karşı olan bakanlardan Holland bile, Sultan'ın Rusya'dan askerî destek talep edebileceğine dair hükümeti uyaracaktı.[335] Yine de İngiliz hükümeti, Palmerston'un tüm girişimlerine rağmen askerî desteği onaylamadı. 27 Ocak'ta Namık Paşa'ya, Fransa'yla iş birliği içerisinde Mehmet Ali'nin durdurulması için ikna çalışması yapılması önerildi ki Paşa'nın beklediği teklif bu değildi.[336] Paşa, Londra'dan ayrılmadan kısa bir süre önce, talep edilen donanma desteği resmî olarak reddedilecek ancak Sultan'ın lehine bir düzenleme için diplomatik destek sözü verilecekti.[337] Yıllar sonra Palmerston, bu ret cevabını, İngiltere'nin dış politikada yapmış olduğu en büyük hata olduğunu belirterek suçu, meslektaşlarına atacaktı.[338]

3.3. RUSYA HAREKETE GEÇİYOR: RUS DONANMASI İSTANBUL'DA

Rusya, Mısır Krizi başlangıcında pasif bir tutum sergiledi. Babıali'nin, Sultan'a destek aramak için ilk olarak Britanya'yı tercih edeceği biliniyordu. Ancak İngiliz hükümetinin kararsız tutumu görülünce Ruslar aktif bir siyaset izlemeye başladı. Nikola, sınırlarında Mehmet Ali gibi güçlü ve muzaffer bir komşu görmektense, Mahmud gibi

[333] Lütfi, Tarih, Cilt: 4-5, s. 720. Her ne kadar Osmanlı ordusu neredeyse başarılı bir çevreleme harekâtı gerçekleştirmek üzere iken dağılmış olsa da Mısır ordusunun askerî kayıplarının oldukça az olması Türk ordusunun savaştaki isteksizliğini gösteriyordu. Mısır ordusu bir meydan savaşından sadece 262 ölü ve 530 yaralıyla çıkmıştır. Altundağ, ss. 64-65.
[334] Kutluoğlu, The Egyptian Question, ss. 134-135.
[335] Kutluoğlu, The Egyptian Question, s. 153.
[336] Bourne, Palmerston, ss. 377-379.
[337] **FO** 78/232, Palmerston'dan Sadrazam'a, 7 Mart 1833. Namık Paşa, Londra'dan 17 Mart 1833 tarihinde ayrılmıştır. Kutluoğlu, Kütahya Antlaşması, s. 269.
[338] Webster, The Foreign Policy, Cilt:1, s. 284; **GRE**/E/481/4/38-42, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 7 Ağustos 1833.

güçsüz ve halkı tarafından sevilmeyen bir hükümdarı tercih etmekteydi.[339] Nesselrode'un belirttiği gibi Mehmet Ali'nin İstanbul ve boğazları kontrol altına alması halinde, Edirne Antlaşma'nın getirdiği imtiyazlar sorgulanabilir hâle gelebilirdi.[340] Bu nedenle Nikola, Sultan'ın tahtı tehlikeye girince harekete geçen ilk hükümdar oldu.[341]

Kasım 1832'de krizin büyümeye başlamasıyla birlikte Rus hükümeti bir tedbir olarak Boutineff'e, Sultan'ın resmî olarak talep etmesi halinde Rus donanmasının yardıma hazır olduğunu iletti.[342] Albay A. O. Duhamel'in Suriye'ye giderek ülkenin son durumu ve İbrahim Paşa'nın ordusunun gücü hakkında bir rapor hazırlaması emredildi.[343] Bundan kısa bir süre sonra da Çar'ın Sultan'a dostluğunu ve desteğini göstermek adına General Nikolay Nikolayeviç Muravyev'in, Mehmet Ali'yle görüşerek Rusya'nın tutumunu iletmesi kararlaştırıldı.[344] Nikola, Muravyev'e, "Büyük Petro'yu taklit eden ancak aynı yeteneklere sahip olmayan Sultan'ın tahtta kalmasının" Rusya için avantajlı olduğunu belirterek, önceliğinin İstanbul'un Mehmet Ali'ye karşı korunması olduğunu söylemişti. Suriye'nin kimde kaldığı ise Nikola için önemli değildi.[345] Bunun dışında 6 Aralık'ta Rusya'nın Karadeniz Donanması Komutanı Amiral Greig'e de resmî bir yardım talebine

---

[339] Serge Goriainow, **Les Bosphore et les Dardanelles**, Paris, 1910, s. 30; Theodor Schiemann, **Geschichte Russlands unter Kaiser Nikolaus I**, Cilt: 3, Georg Reimer, Berlin, 1904, s. 211. Zayıf komşu politikası Edirne Antlaşması öncesi kararlaştırılan bir politikaydı. Alexander Bitis, **Russia and the Eastern Question: Army, Government, and Society, 1815–1833**, Oxford University Press, Oxford, 2006, ss. 358-360; Alexander Bitis, **The Russian Army and The Eastern Question, 1821-1834**, The London School of Economics and Political Science, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), London, 2000, s. 116. II. Katerina'nın güneye inme politikası için bkz. Kelly O'Neill, **Claiming Crimea: A History of Catherine the Great's Southern Empire**, CT: Yale University Press, New Haven, 2017.

[340] W. Bruce Lincoln, **Nicholas I: Emperor and Autocrat of All the Russias**, Indiana University Press, Bloomington and London, 1978, ss. 202-203.

[341] Nikola, Avusturya elçisi Kont Fiquelmont'a, bir Rus ve Hristiyan olarak Sultan'a yardımı çok da istekli bir şekilde yapmadığını söylemiş, ancak sözünün ardında duracağını iletmişti. Daly, s. 86.

[342] Bitis, Russia and the Eastern Question, ss. 467-468; Matthew Smith Anderson, **The Eastern Question, 1774-1923**, Macmillan, Londra, 1966, ss. 80-81; Daly, s. 84.

[343] Mustafa Tanrıverdi, "Mehmet Ali Paşa İsyanı'nda General Muravyov'un Faaliyetleri (1832-1833)", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 36, 2022, s. 278.

[344] Pierre Crabitès, **Ibrahim of Egypt**, George Routledge & Sons, Londra, 1935, s. 158; Schiemann, s. 221.

[345] Nikola, İstanbul'un Mehmet Ali tarafından ele geçirilmesi halinde, Fransa'nın liberal ve monarşi karşıtı düşüncelerinin kendi sınırında bir yuva kazanacak olmasından endişeliydi. Bu endişesinde de haklıydı. O ana kadar sakince duran Tatar tebaasının "İslamın savunucusu" Mehmet Ali'nin gelişiyle ilgili şarkılar söylenmeye başladığını duyuyordu. İşin ilginci Nikola, Galip Paşa'yla yıllar önce yaptığı görüşmede Sultan'ın Hristiyanlığa geçme olasılığını sezdiğini, Muravyev'in de böyle bir şey karşısında hazırlıklı olmasını söylemişti. "Sultan eğer ülkeden kaçmak zorunda kalırsa Rusya'ya sığınabilir." diyecekti. Schiemann, s. 212.

karşı hazırlıklı olması emredildi.[346]

21 Aralık'ta İstanbul'a varan Muravyev, ertesi gün Reis Efendi, yani Dışişleri Bakanı Akif Efendi'yle yaptığı görüşmede, Mehmet Ali boyun eğmediği takdirde Nikola'nın, Sultan'a desteğe hazır olduğunu iletti. 27 Aralık'ta Sultan'la yaptığı görüşmede Nikola'nın özel mektubunu ileterek Mısır'a gidiş amacını açıkladı ve Rusya'nın Sultan'a desteğe hazır olduğunu yineledi.[347] Britanya'dan olumlu yanıt bekleyen Babıali, Rusların yardım teklifini teşekkür ederek reddetti. 29 Aralık'ta Reşid Paşa'nın mağlubiyet haberi İstanbul'a ulaşınca Muravyev, Akif Efendi'yle yeniden görüştü. Sultan'a destek için beş kalyon ve dört fırkateynden oluşan bir donanma göndermeyi teklif etti.[348] 2 Ocak 1833'te Hüsrev Paşa'nın konağında teklifi görüşmek üzere bir toplantı yapıldı. Babıali, Mısır ordusundan tedirgin olsa da Rus desteği hiç istenmiyordu.[349] Ancak Londra'dan gelen haberler de umut verici değildi. Akif Efendi, İngiliz Elçiliği Maslahatgüzarı John Henry Mandeville'den Palmerston'un 5 Aralık 1832 tarihli belirsiz ancak olumsuz cevabını almıştı. Britanya'nın isteksizliği neticesinde, Fransa ve Rusya'nın desteğine artık daha sıcak bakılıyordu. Yine de Rusların önerisi son çare olarak tutulmakla beraber, ilk olarak Damat Halil Rıfat Paşa ve Âmedci Reşid Bey'in Mehmet Ali'yle müzakere etmek için İskenderiye'ye gönderilmesi kararlaştırıldı.[350] Daha önce kendisine ret yanıtı verilmiş olsa da Rusların yardım önerisinden endişelenen Varenne, Sultan'la Mehmet Ali arasında arabuluculuk için bir kez daha öneride bulundu.[351] Öneri kabul edildi ve Varenne'in, Halil Paşa aracılığıyla yapılacak teklifi

[346] Goriainow, s. 30. Ancak yardım Karadeniz ve Marmara Denizi'yle sınırlandırılmıştır. Ege Denizi'ndeki gelişmelere ise dâhil olunmaması emredildi. Daly, s. 83.
[347] Tanrıverdi, ss. 281-285.
[348] **FO** 78/212, Mandeville'den Palmerston'a, 31 Aralık 1832; **FO** 78/221, Mandeville'den Palmerston'a, 8 Ocak 1833; M. John Hall, **England and the Orlean Monarchy**, New York, 1912, ss. 154-155; Crabitès, s. 161.
[349] Babıali, Nisan 1832'de Rusların prensliklerde kalıcı bir yerleşim kovaladığından endişe etmekteydi. Metternich'in bu konudaki fikri soruldu. Metternich, Nikola'ya güvendiğini ifade etti. **GRE**/E/322/A/7, Lamb'den Palmerston'a, 25 Nisan 1832.
[350] Lütfi, Tarih, Cilt: 4-5, s. 721; **FO** 78/221, Mandeville'den Palmerston'a, 4 Ocak 1833.
[351] **FO** 78/221, Mandeville'den Palmerston'a, 13 Ocak 1833; F. S. Rodkey, **The Turco-Egyptian Question in the Relations of England, France and Russia, 1832-1841**, University of Illinois, Urbana, 1925, s. 17.

kabul etmesi için Mehmet Ali'ye bir mektup yollaması istendi.[352] Varenne, Mehmet Ali dışında İbrahim Paşa'ya da bir mektup göndererek İbrahim'in İstanbul'a ilerleyişini durdurmasının "umulduğunu" iletti.[353] Ancak İbrahim'den gelen cevap babasından emir gelmedikçe ilerlemesini durduramayacağı oldu.[354]

Diğer yandan Rus elçiliği, Muravyev'in Mehmet Ali'yi ikna için yeterli olduğunu ve Halil Paşa'nın gönderilmesinin Sultan'ın saygınlığına zarar vereceğini savunuyordu. Ayrıca Fransa'nın devrimci bir ülke olması nedeniyle, desteğinin meşruiyet sorunu yaratacağı iletildi.[355] Rusların bu girişimleri Prusya ve Avusturya elçileri tarafından desteklenmekteydi.[356] Ancak Babıali kararında değişikliğe gitmedi. Muravyev de aldığı talimatlara uygun olarak, Mısır'a doğru yola çıktı ve 14 Ocak 1833 tarihinde İskenderiye'ye vardı.[357] Ertesi gün Mehmet Ali'yle yaptığı ilk görüşmelerde, geliş amacını net bir şekilde ortaya koyma fırsatı bulamasa da 17 Ocak'taki ikinci görüşmede İbrahim Paşa'nın İstanbul üzerine yaptığı ilerlemeyi durdurması için vakit kaybetmeden emir göndermesini ve Sultan'la barışarak hükümdarına itaat etmesini istedi. Rusya'nın bu meseledeki duruşuyla ilgili olarak da Osmanlı Devleti'nin dağılmasına Nikola'nın asla izin vermeyeceğini ve Mehmet Ali'nin bağımsızlık niyeti varsa bunun kabul edilmeyeceğini belirtti. Rusya'nın gerekirse ordu ve donanmasıyla Paşa'ya karşı koyacağı hususunda uyardı.[358] Mehmet Ali ilk başta dirense de Muravyev misyonunu başarılı oldu. Mehmet Ali, ikinci görüşme sonrası oğluna ilerlemeyi durdurması için emir gönderdi.[359] Mehmet Ali'nin bu kararı almasında Muravyev'in kendisine, Sultan'la yapacağı

---

[352] Varenne, bu durumu, Fransa'nın etkisinin Rusya'nın etkisine üstün olduğuna dair bir kanıt olarak sunacaktı. Georges Douin, **La Première Guerre de Syrie**, Cilt: 2, Paris, 1931, s. 8.
[353] **FO** 78/221, Mandeville'den Palmerston'a, 13 Ocak 1833.
[354] **FO** 78/221, Mandeville'den Palmerston'a, 26 Ocak 1833.
[355] Anick, s. 17.
[356] Douin, La Première, ss. 18-19.
[357] Diğer yandan Albay Duhamel Nesselrode'dan gelen talimatlara binâen, 1 Ocak'ta, ilerlemesini durdurması için tavsiye vermek adına İbrahim'in karargâhına uğradıktan sonra İskenderiye'ye gitmek için yola çıkmıştı. Schiemann, s. 214; Lütfi, Tarih, Cilt: 4-5, ss. 720-721.
[358] Aydın, Mustafa. "Mısır Meselesinde İlk Rus Hamlesi: Muravyev ve Raporu" **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 12, 2005, ss. 58-59. John Barker, **Syria and Egypt under the Lost Five Sultans of Turkey**, Cilt: 2, Londra, 1876, s. 191.
[359] Schiemann, s. 215; Ozan Özavcı, **Dangerous Gifts: Imperialism, Security, and Civil Wars in the Levant, 1798-1864**, Oxford University Press, Oxford, 2021, s. 16; Kutluoğlu, Kütahya Antlaşması, s. 271.

antlaşmanın şartlarıyla Rusya'nın ilgilenmediğini söylemesi etkili olmuştu.[360] Mehmet Ali, Rus tehdidinden endişe etmeden, Sultan'la pazarlık edebileceğini görmüştü.

21 Ocak'ta İskenderiye'ye varan Halil Paşa ve Reşid Bey'e verilen talimat çok sayıda talep içermekteydi ki bu, görevin başarısızlıkla neticeleneceği anlamına geliyordu. Halil Paşa'nın saygısını göstermek adına Mehmet Ali'nin elini öpmesi sonucu değiştirmeyecekti.[361] Yapacağı görüşmelerde Halil Paşa'dan, temel olarak, Mehmet Ali'ye Mısır, Girit ve Cidde vilayetleriyle birlikte Suriye'de Akka ve Trablusşam vilayetlerini ve Kudüs ve Nablus sancaklarının teklif edildiğini iletmesi emredildi. Eğer Mehmet Ali bunları yeterli görmeyerek Şam, Halep ve Adana vilayetlerini talep ederse bu isteklerin savuşturulması, ısrarcı olması halinde İstanbul'a danışılması istendi.[362] Ancak Mısır ordusu, Osmanlı ordusunu iki defa mağlup etmişti ve İstanbul'a kadar önünde hiçbir engel bulunmamaktaydı. Paşa, Fransız hükümetinin de desteğini yanında hissediyordu. Bu durumda teklifi kabul etmeyeceği açıktı ki tüm görüşmeler boyunca uzlaşmaz bir tavır sergiledi. Kendisine vadedilen yerler dışında Şam, Halep ve Adana vilayetleriyle İçel ve Alanya sancaklarını talep etti.[363] İsteklerinin kabul edilmemesi halinde büyük güçlerin müdahalesinden endişe etmediği için İstanbul'a saldırmaktan çekinmeyeceğini belirtti. Hatta Rumeli'de ve Anadolu'da Sultan karşıtı isyanlar çıkartacağını söyleyerek tekliflerinin kabulü için tehditlerde bulundu.[364]

Varenne'nin mektubuna babasından emir gelmedikçe ilerlemesini durduramayacağını belirterek cevap veren İbrahim Paşa kısa bir süre sonra, eski esiri ve

[360] Altundağ, s. 99.
[361] Barker, Syria and Egypt, ss. 193-194.
[362] Ayrıca, Reşid Paşa ve diğer savaş esirlerinin serbest bırakılması, el konulan gemi, silah ve mühimmatın iadesi, Mısır ordusunun Anadolu'dan çekilmesi, Anadolu ve Arabistan ahalisinden Mısır'a destek olanların korunmaması, biriken vergilerin ödenmesi, büyük harp gemisi inşasının durdurulması, Mısır'da Darphane-i Âmire'yi zor duruma sokan para basımına son verilmesi, Mehmet Ali'yi destekleyen Mekke Şerifi Muhammed bin Avn'ın İstanbul'a gönderilmesi ve yerine Şerif Abdulmuttalib'in geçirilmesi, vergi miktarının arttırılması gibi diğer istekler bulunuyordu. Altundağ, s.; Kutluoğlu, Kütahya Antlaşması, s. 272; Ali Fuad, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa", **TTEM**, Cilt: 19, Sayı: 96, İstanbul, 1928, s. 85-86.
[363] Fuad, Mısır Valisi, s. 92.
[364] Mehmet Ali Paşa esir ve savaş ganimetlerinin iadesi ve para basımına son verilmesi hususları dışında tüm taleplere olumsuz cevap vermiştir. Halil Paşa'nın İskenderiye müzakereleriyle ilgili bkz. Fuad, Mısır Valisi, ss. 88-95.

yeni dostu Reşid Paşa'yı[365] da ikna ederek, kışı geçirmek ve erzak ve su ikmali yapmak adına Bursa'ya ilerleyeceğini Babıali'ye iletti.[366] İbrahim'in amacı Marmara ve çevresini üs hâline getirerek İstanbul'da tedirginliği arttırmak ve babasının taleplerinin kabul edilmesini kolaylaştırmaktı.[367] Babasının aksine Osmanlı hanedanına karşı bir bağlılık hissetmeyen[368] İbrahim, aslında daha ileri istekler peşindeydi. Suriye'den sonra Anadolu'da da büyük bir destekle karşılaşınca babasına, İstanbul'a ilerleyerek Sultan'ı tahttan indirmeyi önerdi. Ayrıca kereste ihtiyacının giderilmesi adına Adana, Alanya ve İçel'in talep edilmesini istedi. Kıbrıs, Tunus, Trablus'un da ele geçirilmesini savunarak, faydasız bulsa da istenirse Bağdat'ı da ele geçirebileceğini belirtti. En önemlisi, Babıali'yle pazarlık yapma derdinden tümüyle kurtulmanın yolu olarak bağımsız olmayı teklif etti.[369]

İbrahim'in Bursa'ya ilerleyeceğini ifade ettiği mektup Sultan'ı ve Babıali'yi telaşa düşürdü. Fransa ve Britanya'nın Mehmet Ali'yi ikna çabalarının İbrahim'in ilerleyişini durdurmak ve Sultan'ın önerisini Mehmet Ali'ye kabul ettirmek için yeterli olmayacağı anlaşıldı. Rus desteğinin kabul edilmesini savunan Ahmet Fevzi Paşa başkanlığında bir toplantı tertip edildi. Bu toplantıya Rus desteğine açık bir şekilde karşı çıkan Akif Efendi çağrılmadı.[370] Toplantıda Varenne'nin İbrahim'e gönderdiği mektuba cevap gelene kadar hareket edilmemesi kararı alındı.[371] Ancak Sultan, büyük ihtimalle Ahmet Paşa'nın ikna

[365] Reşid Paşa esir olduktan sonra İbrahim Paşa'dan çok iyi muamele görmüştü. İkili sürekli görüşmekteydi. İbrahim, Sultan Mahmud'un tahttan indirilmesini ve yerine Şehzade Abdülmecid'in getirilmesini önermişti. Reşid ilk başta kararsız kalsa da öneriyi kabul etmişti. İbrahim'in Anadolu'da kontrolü hızlı bir şekilde sağlamaya başladığını gören Reşid hem kendisinin hem de ülkenin geleceğini Mehmet Ali'de görmüş olmalıdır. Altundağ, ss. 76-78. Reşid'in İbrahim'e desteğine bir başka kanıt olarak da Antalya muhassalına 8 Ocak'ta gönderdiği ve İbrahim'e boyun eğmesini tavsiye ettiği mektup gösterilebilir. Güven Dinç, "Mehmet Ali Paşa İsyanı'nın Antalya'ya Etkileri (1831-1833)", **Belleten**, Cilt: 80, Sayı: 289, 2016, ss. 872-874.

[366] **FO** 78/221, Mandeville'den Palmerston'a, 26 Ocak 1833; **FO** 78/221, Mandeville'den Palmerston'a, 11 Şubat 1833.

[367] Altundağ, ss. 105-107.

[368] Dodwell, ss. 256-258.

[369] Mektubun aslı için bkz. Asad. J. Rustum, **The Royal Archives of Egypt and the Origins of the Egyptian Expedition to Syria, 1831-1841**, American Press, Beyrut, 1936, ss. 56-59. Türkçe çevirisi için bkz. Kutluoğlu, The Egyptian Question, ss. 387-390; Altundağ, ss. 104-105; Afaf Lütfi Al-Sayyid Marsot, **Egypt in the Reign of Muhammad Ali**, Cambridge, New York, 1984, s. 228.

[370] Bu toplantıya Boutineff'in davet edildiği söylenmektedir. Schiemann, s. 217.

[371] Douin, La Première, ss. 46-47.

etmesiyle, beklemeyi reddettiğinden Rus elçiliğinden gizli bir şekilde yardım talep edildi.[372] Bunu öğrenen Varenne, harekete geçerek Akif Efendi'ye protestoda bulundu. İngiliz elçiliğinin taleplerini destekleyeceğini bilen Varenne, Mandeville'den benzer bir protestoda bulunmasını istedi. Mandeville bunu kabul ederek Babıali'ye protestosunu iletti.[373]

Akif Efendi, İbrahim'in cevabını öğrenmek üzere Vogorides'yi Fransa elçiliğine yolladı. İbrahim'in cevabı, Babıali'nin aldığı mektupla benzerdi. Yine de Akif Efendi, Fransa'nın itirazlarını kullanarak, Rus yardımını engellemek adına bir toplantı daha düzenlenmesini talep etti. Bu toplantıda Rusya'nın Prensliklerde bulunan 30.000 askerle donanmasında görevli 5.000 askeri İstanbul'a yollayacağını öğrendi. Bu büyüklükte bir askerî güç, başkenti de tehlikeye düşürebileceğinden tedbirin iptali ve farklı bir önlem alınmasını istedi. Ancak toplantıda farklı bir karar alınamadı.[374] 26 Ocak'ta yapılan yeni bir toplantıda ise Akif Efendi'nin ısrarı sonucu bakanlar, Rus yardımına karşı çıkmaya karar verdi.[375] Ancak Sultan, İbrahim Paşa'nın Akşehir'e vardığını öğrenince, Akif Efendi'den Rus Elçisi Boutineff'e Rus yardımı için resmî talepte bulunmasını emretti. Akif Efendi bu işi geciktirmek adına Varenne'den İbrahim Paşa'ya bir mektup daha yazmasını istedi. Ancak Sultan, emrini yineledi.[376] Akif Efendi mecburen 2 Şubat'ta Boutineff'le görüşerek Rusya'dan dört kalyon ve dört fırkateynden oluşan bir donanmayla 20.000-25.000 kişilik bir orduyu İstanbul'a yollamasını talep etti.[377] Boutineff, sert kış koşulları nedeniyle bu kadar askerin gönderilemeyeceğini ve Rusya'ya bu talebi yollayacak bir buharlı gemiden o anda yoksun olduğunu iletince Akif Efendi, Babıali'nin bu iş için Rus elçiliğine bir buharlı gemi tahsis edeceğini belirtti.[378]

Ancak Akif Efendi, Rus desteği olmadan İbrahim'i durdurmak ümidiyle, Fransa

---

[372] Douin, La Première, s. 53.
[373] Douin, La Première, ss. 55-56.
[374] Douin, La Première, ss. 53-54.
[375] **FO** 78/221, Mandeville'den Palmerston'a, 28 Ocak 1833.
[376] Douin, La Première, s. 71.
[377] Talep ilk olarak sözlü olarak iletilmişti. Ancak Rus elçiliği talebin yazılı olmasını isteyince, talep 4 Şubat'ta yazılı olarak Boutineff'e gönderildi. Goriainow, s. 31; Altundağ, s. 121; Bitis, Russia and the Eastern Question, s. 470.
[378] Görüşmeden sonra Boutineff, Mandeville'e on beş gün içerisinde 2.250 Rus askerinin İstanbul'a varacağını iletti. **FO** 78/221, Mandeville'den Palmerston'a, 3 Şubat 1833.

ve Britanya elçiliklerine başvurarak İbrahim'e yeniden mektup yazmalarını ve Kütahya'ya birer kişi yollayarak İbrahim'i ikna etmelerini talep etti. Varenne bu isteği de kabul ederken bu sefer Mandeville itiraz etti. Mandeville, ancak Rus yardımının ertelenmesi halinde bu talebi kabul edebileceğini belirtti. Aksi hâlde Rus yardımını destekliyor gibi görünmekten endişe ediyordu. Ayrıca bu süreçte, Babıali'nin İngiliz elçiliğini göz ardı etmesine tepkiliydi. Akif Efendi ise Rusya'nın Tuna ordusuna gönderilen iki ulağın hâlihazırda yola çıkmış olmasından ve bir hafta sonra İbrahim'in cevabı olumsuz olarak geldiği takdirde artık her şey için çok geç olacağından Mandeville'in isteğini kabul edemezdi. Kendisine yardımcı olmaması halinde Mandeville'i Sultan'a şikâyet etmek durumunda kalacağını iletti.[379] Zor durumda kalan Mandeville, Varenne ile de daha fazla ayrı düşmemek adına isteğe uydu.[380]

Fransa, kriz esnasında etkinlik açısından müttefiki Britanya'nın önüne geçmişti. Varenne'nin arabuluculuk girişimlerini tasvip etmeyen Mandeville, ayrıntılı talimatının olmaması ve bir kariyer diplomatı olması nedeniyle temkinli hareket ederek sorumluluk almaktan kaçındı. Diğer yandan yine yeterli talimata sahip olmayan Varenne, güçlü kişiliğiyle daha aktif bir siyaset izledi. Ancak İngiliz elçiliğinin desteğini, kendisi gerekli girişimleri yaptıktan ve işleri karara bağladıktan sonra talep ediyordu ki bu durum iki maslahatgüzar arasında bir soğukluğa neden oldu. Bu nedenlerle Mandeville, Fransa elçiliğinin birçok isteğine olumlu cevap verse de bazı taleplere olumsuz yanıt verecekti.[381]

Mehmet Ali'yi İbrahim'in ilerlemesini durdurmaya ikna eden Muravyev, 6 Şubat'ta İstanbul'a döndü.[382] Bu bilgiyi alan Akif Efendi, Boutineff'e sözlü olarak artık Rus yardımına gerek kalmadığını bildirdi. Ancak talep resmî olarak yapılmadığı için

---

[379] **FO** 78/221, Mandeville'den Palmerston'a, 4 Şubat 1833. Gerçekten de Sultan, Britanya'nın Fransa ve Rusya gibi aktif bir destek vermemesinden şikâyet ediyordu. Hâlbuki askerî destek gönderilen iki özel elçiyle ilk olarak İngiliz hükümetinden talep edilmişti. Sultan, Britanya'nın ilgisizliğinin nedenini Vogorides'ye sordu. Vogorides, Britanya'nın Osmanlı Devleti'nin refahından yana olduğunu ve Mehmet Ali'nin ilerleyişini durduranın Britanya olduğunu söyledi. **GRE**/E/392/36, Mandeville'den Palmerston'a, 23 Şubat 1833.

[380] **FO** 78/221, Mandeville'den Palmerston'a, 11 Şubat 1833.

[381] Anick, s. 18.

[382] **FO** 78/221, Mandeville'den Palmerston'a, 11 Şubat 1833. Muravyev, Mehmet Ali Paşa'nın askerî hazırlıklarını sürdürdüğünü belirterek Babıali'nin temkinli olmaya devam etmesini tavsiye etmişti. Kutluoğlu, Kütahya Antlaşması, s. 275.

Boutineff herhangi bir adım atmadı.[383] Varenne ve Mandeville, resmî talepte bulunmasını isteyince Akif Efendi, Rusya'nın göndereceği askerî yardımı ertelemesini yazılı olarak talep etti. Ancak Boutineff, Babıali'nin tahsis edeceği buharlı geminin tamirde olması nedeniyle elçiliğe ait yelkenli aracılığıyla talebi, Muravyev'in İstanbul'a döndüğü gün Kırım'a yollamıştı.[384]

Fransız hükümeti, her ne kadar Varenne'in aktif elçiliğinden memnun olsa da İstanbul'da etkisini bir maslahatgüzar aracılığıyla yeteri kadar koruyamayacağını düşünerek Koramiral Albin-Rein Roussin'i (1781-1854) İstanbul elçisi olarak atadı. Roussin, 17 Şubat'ta İstanbul'a ulaştı. İki gün sonra Akif Efendi'yle yaptığı görüşmede Rus yardımının iptal edilmesini talep etti. Akif Efendi de bu talebi destekleyeceğine söz verdi. Ancak aynı günün akşamı Rus donanması artık Boğaziçi'nden görünüyordu. Rus desteğinde ısrarcı olan Sultan, bu sefer endişelenerek Ahmet Paşa'yı Boutineff'le görüşüp Rus amiralin Boğaz'a girmemesi için talepte bulunması adına görevlendirdi. Ancak Ahmet Paşa ertesi gün Rus elçiliğine vardığında, Tuğamiral Mikhail Lazarev komutasında Karadeniz donanmasının ilk bölümü Boğaz'dan geçerek Büyükdere'de Rus elçiliği önünde demirlemiş bulunuyordu.[385]

3.4. BÜYÜK GÜÇLER'İN DİPLOMATİK MÜDAHALESİ: İSTANBUL VE İSKENDERİYE'DE İKNA ÇABALARI

Rus donanmasının Boğaziçi'ndeki görüntüsü Roussin'i şok etmişti. Babıali'ye, Rus savaş gemilerinin 24 saat içerisinde Boğaziçi'nden ayrılmaması durumunda Osmanlı Devleti'yle ilişkilerini keseceğini ve İstanbul'dan ayrılacağını bildirdi.[386] Roussin'in isteği üzerine Mandeville de Babıali'yi protesto etti. Ancak Britanya'nın protestosu Fransa'nınki kadar yüksek perdeden olmadı. Mandeville yalnızca Rusların boğazdan çekilmesini talep etmişti. Babıali'nin cevabı Samos Prensi Stefan Vogorides ve *Moniteur*

[383] Douin, La Première, s. 88.
[384] **FO** 78/221, Mandeville'den Palmerston'a, 11 Şubat 1833.
[385] **FO** 78/221, Mandeville'den Palmerston'a, 23 Şubat 1833. 20 Şubat'ta Lazarev'den, Sultan izin verene kadar Boğaz'dan içeri girmemesini Türk yetkililer tarafından talep edilmişse de Lazarev Boğaz'a giriş yapmıştır. Daly, s. 87.
[386] Douin, La Première, s. 100.

Ottoman'un editörü Alexandre Blacque aracılığıyla Roussin'e iletildi. Buna göre eğer Fransa, Halil Paşa aracılığıyla sunulan şartların Mehmet Ali tarafından kabul edileceğini garanti ederse Rus donanmasının boğazlardan çekilmesi için talepte bulunulacaktı. Roussin, Mehmet Ali'nin bu istekleri kabul etmeyeceğini düşünüyordu. Ancak Rusların boğazlarda kalmaya devam etmesindense büyük bir sorumluluk alarak bu taahhüdü vermeyi kabul etti. 21 Şubat'ta Babıali'yle Fransız elçiliği arasında bir konvansiyon imzalandı.[387] Konvansiyon birkaç gün sonra Roussin'in emir subayı Yüzbaşı Oliver'le İskenderiye'ye yollandı.[388] Ancak Fransa, Mehmet Ali'ye tüm Suriye için söz vermişti ve Fransa'nın İskenderiye Başkonsolosu Miamut da Mehmet Ali'yi cesur politikalarında destekleyen başlıca kişilerden biriydi.[389]

Roussin, Miamut'a yolladığı talimatta, Mehmet Ali'nin Sultan tarafından önerilen şartları kabul etmesini ve birliklerini kendisine önerilen yerlere çekmesini, aksi hâlde Fransız donanmasının Mehmet Ali'ye karşı harekete geçebileceği ve Fransız diplomatlarının Mısır'dan ayrılabileceği hususunda uyarmasını istedi.[390] Roussin ayrıca, bir diğer emir subayı Yüzbaşı Foltz aracılığıyla İbrahim Paşa'ya bir mektup göndererek Mısır ordusunun Kütahya'dan çekilmesini istedi. İbrahim gönderdiği cevapta babasının emriyle Konya'dan Kütahya'ya geçtiğini ve yine babasının emriyle Kütahya'da ilerleyişini durdurduğunu belirtti.[391] Mandeville de Roussin'in isteği üzerine Başkonsolos Barker'a Fransa'nın girişimlerini desteklemesini emretti. Ancak Roussin'in, konvansiyonun tamamlanmasından sonra bilgi vermesinde rahatsız olan Mandeville, Britanya donanmasını böyle bir taahhüt altına sokmak istemedi. Konvansiyonunun zorla dayatılması hususunda yorum yapmayarak kararı Britanya'nın Akdeniz Donanmasının Amirali Pulteney Malcolm'a bıraktı.[392]

---

[387] **GRE**/E/392/33, Mandeville'den Palmerston'a, 23 Şubat 1833; Douin, La Première, ss. 100-104; **FO** 78/221, Mandeville'den Palmerston'a, 23 Şubat 1833. Sadece Roussin değil Metternich de İbrahim Paşa'nın bu istekleri kabul etmeyeceğini düşünmekteydi. Clemens Wenzel Lothar Metternich, **Memoirs of Prince Metternich 1773-1835**, Cilt: 5: 1830-1835, Richard Bentley and Son, London, 1882, ss. 356-357.
[388] **GRE**/E/392/36, Mandeville'den Palmerston'a, 24 Şubat 1833.
[389] Douin, La Première, ss. 20-21.
[390] Douin, La Première, ss. 112-113; Crabitès, s. 170.
[391] **GRE**/E/392/45, Mandeville'den Palmerston'a, 7 Mart 1833.
[392] **GRE**/E/392/35, Mandeville'den Palmerston'a, 23 Şubat 1833.

Fransa ve Britanya, Rus donanmasının Boğazlardan çıkarılması için çabalarken Avusturya, Rusya'nın yanında yer aldı. Aslında Avusturya 1832 yılında meselenin İngiltere'nin aktif siyasetiyle çözülmesine sıcak bakmıştı. Nisan 1832'de Avusturya Kralı Francis, Britanya'nın Viyana Elçisi Lamb'e Mehmet Ali'nin ilerleyişinden endişe ettiğini ve İngiltere'nin araya girerek bu çatışmayı sonlandırmasını önermişti.[393] Metternich için Mehmet Ali, Fransa'nın bir kuklasıydı. Fransa'nın Paşa'yı, Sultan'ın yerine getirmek istediğini düşünüyordu. Rusya ise İstanbul'u arzulayan bir ülkeydi. Bu nedenle Metternich için İngiltere'yle birlikte hareket etmek önemliydi.[394] Metternich, Ocak 1833'te İngiliz hükümetine meselenin Avusturya, Prusya, Rusya ve Britanya'nın iş birliğiyle çözülmesini önerdi. Ancak İngiliz hükümeti meselenin bir konferans neticesinde çözümüne yanaşmadığı için bu öneriyi reddetti.[395] Kısa bir süre sonra bu sefer Fransa, iki ülkenin ortak girişimiyle bir çözüm önerisinde bulundu. Teklifin Mısır'a yakın olan Fransa'dan gelmesi yüzünden İngiliz hükümeti, 27 Ocak'ta kendi aldığı karara rağmen öneriyi reddetti.[396]

Dolayısıyla Metternich, 1833 yılı başından itibaren çözüm adına Rusya'nın girişimlerine daha sıcak bakar hâle geldi. Artık Rusya'nın girişimlerini kendi prensiplerine ve düşüncelerine uygun buluyordu. 1833 Şubat'ında Rusya'nın moral ve gerekirse fiziki desteğinin Türkiye'yi ele geçirmek adına yapılmadığından emin olmuştu.[397] Nikola da büyük annesinin hayallerini taşımadığına dair Metternich'e birçok kez güvence vermişti.[398] Bu nedenle Metternich, daha da ileri giderek Nikola'nın

[393] **GRE**/E/322/A/8, Lamb'den Palmerston'a, 10 Nisan 1832.
[394] **GRE**/E/322/A/12-13, Lamb'den Palmerston'a, 17 Ocak 1833.
[395] Anderson, s. 80; F. S. Rodkey, "The Views of Palmerston and Metternich on the Eastern Question in 1834", **English Historical Review**, Cilt: 45, 1930, s. 627.
[396] R. W. Seton-Watson, **Britain in Europe, 1789-1914**, Cambridge University Press, Cambridge, 1937, s. 175; C. W. Crawley, "Anglo-Russian Relations, 1815-1840", **Cambridge Historical Journal**, Cilt: 3, Sayı: 1, 1929, s. 56.
[397] Metternich, ss. 347-348.
[398] Šedivý, Metternich, s. 497. Belirtmek gerekir ki Nikola gerçekten böyle bir siyaset izlemese de Boğaz'da bir üs talebi mevcuttu. Muravyev, Boğaz'ı lojistik nedenlerle uygun bir yer olarak görmediği için isteğe karşı çıkmıştır. Matthew Rendall, "Restraint or Self-Restraint of Russia: Nicholas I, the Treaty of Unkiar Skelessi and the Vienna System, 1832-1841", **The International History Review**, Cilt: 24, Sayı: 1, 2002, s. 40.

yayılmacı bir siyaset izlemeyeceği hususunda Britanya ve Fransa'ya garanti verecekti.[399] Dolayısıyla Sultan'ın yardım talebini oldukça akıllıca bir girişim olarak değerlendirdi. İstanbul Elçisi Franz von Ottenfels'e Boutineff'i desteklemesini emretti.[400] Yine de İngiliz hükümetini endişelendirmemek adına Palmerston'a, Çar'ın Türkiye'ye yönelik bir saldırısının Avusturya'yla Rusya arasında savaşa neden olacağını gizlice iletmişti.[401]

İbrahim'in Anadolu ve Suriye'deki etkisi, kendi girişimlerinin dışında,[402] Sultan ve Babıali'den duyulan rahatsızlık nedeniyle daha da artmıştı. Örneğin İzmir'de Mehmet Ali yanlıları girişimde bulunarak İhtisab Nazırı Tahir Bey'i görevden almış ve onun yerine şehrin önde gelenlerinden ve İbrahim Paşa'yla iletişim halinde olan Emin Efendi'yi 19 Şubat'ta göreve getirmişti. Miri vergiyi ödemek zorunda kalmayacak olan İzmir halkı da değişiklikten memnundu.[403] Ancak bu durum Rusların ayrılışını zorlaştıracak bir girişimdi. Roussin'in öncülüğünde Fransa, Britanya ve Avusturya elçileri, konsolosluk bayraklarını gönderden çektirerek yeni yönetimi tanımayacağını gösterdi. Ayrıca Alexander Pisani aracılığıyla İbrahim'e gönderilen mektuplarla Roussin ve Mandeville, İzmir'deki girişimin sonlandırılmasını talep etti.[404] İbrahim, İzmir'de yaşananların kendisinin emriyle gerçekleşmediğini ancak Manisa'ya atadığı kişilerin bu işi İzmir ahalisinin şikâyetleri üzerine yapmış olduğunu savundu. Yapılanların geri alınması için emir yolladı. Üç gücün ortak hareketi neticesinde Emin Efendi istifa etti ve Tahir Bey göreve geri döndü.[405]

Mehmet Ali yanlıları İstanbul'da da çok etkiliydi. Rus birliklerinin gelişi ertesinde ulemâ dahi İbrahim Paşa'ya meyletmeye başlamıştı.[406] Zaten Mekke Şerifi uzun bir

[399] Šedivý, Metternich, ss. 528-529.
[400] Šedivý, Metternich, s. 496.
[401] **GRE**/E/481/4/24-28, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 21 Mayıs 1833.
[402] İbrahim Paşa, etkisini arttırmak adına her yola başvurmaktaydı. Bunlardan biri oldukça ilginçtir. 1826 yılında kaldırılan Yeniçeri Ocağı'nı Halep'te yeniden tesis ederek, takipten kurtulmuşYeniçerileri ve onların destekçilerini yanına çekmeyi dahi denemiştir. Altundağ, ss. 66-67.
[403] **GRE**/E/392/39, Mandeville'den Palmerston'a, 26 Şubat 1833. İbrahim Paşa'ya destek veren yerlerle ilgili bkz. Altundağ, ss. 67-70, 78-79. İzmir'e giren Mısırlı asker sayısı yalnızca sekiz idi. **GRE**/E/170/4-5, Dawkins'ten Ponsonby'ye, 6 Mart 1833.
[404] **GRE**/E/392/40, Mandeville'den Palmerston'a, 7 Mart 1833; **HAT**. 1199-47061.
[405] **GRE**/E/392/48, Mandeville'den Palmerston'a, 11 Mart 1833; **GRE**/E/392/57, Mandeville'den Palmerston'a, 12 Mart 1833.
[406] Šedivý, Metternich, s. 628.

zamandır Mehmet Ali'yi desteklemekteydi. Mehmet Ali'nin dinden çıktığını ilan eden fetvayı iptal etmişti. Sultan Mahmud'un "kâfirleri taklitten" başka bir iş yapmadığını yayıyordu. Müslümanların lideri olmaya uygun olmadığını belirterek Romanya, Moldova ve Yunanistan'ı kaybetmesini buna kanıt olarak gösteriyordu.[407] Mehmet Ali'nin İstanbul'da bir darbeyle kendisini tahttan indirmesinden endişe eden Sultan, Rusları Boğazlardan ayrılması için zorlamakta isteksizdi.[408] Ancak Roussin, üzerine düşeni yaptığından Babıali, Rus elçiliğinden ilk uygun rüzgârla birlikte Rus donanmasının boğazlardan ayrılmasını talep etti.[409] Akif Efendi'nin Boutineff'le yaptığı görüşmeler neticesinde Rus elçisi donanmanın İstanbul'un kuzeyinde yer alan Sizebolu'ya çekileceğini taahhüt etti. Ancak donanma Boğaziçi'nde kalmaya devam etti.[410]

Bu duruma Roussin'in itiraz edeceğini bilen Akif Efendi, Mandeville'le görüşerek Sultan'ın önerdiği şartlarda bir antlaşmanın tesis edilebilmesi için İngiliz elçiliğinin desteğini yeniden istedi. Mandeville, uygun rüzgâr olduğu hâlde Rusların neden Boğazlardan ayrılmadığını sorunca Akif, Rus elçi ve amiralden donanmanın ayrılmasını talep ettiklerini ancak neden ayrılmadıklarını bilmediğini söyledi. Roussin'in, Mehmet Ali'den cevap gelene kadar resmî talepte bulunmaması için Mandeville'in desteğini talep etti. Ayrıca İbrahim'e yeniden mektup yollayarak Kütahya'dan geri çekilmesi için tavsiyede bulunmasını istedi. Mandeville, Roussin'i ikna için girişimde bulunacağına söz verse de İbrahim'e yeniden mektup yollamayı reddetti. Çünkü elçiliğin, İbrahim

---

[407] **MS**62/PP/GC/PO/134, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Ocak 1833; Altundağ, s. 58. Mehmet Ali'nin isteği üzerine İbrahim Paşa, 1832 yılı boyunca Suriye'de Sultan'ın hilafeti üzerine tartışmalara girmemiş ve Sultan'ın otoritesini sorgulamamıştır. Şam Emevi Camii imamının, fetvada Sultan'ın ismini anmaması nedeniyle kırbaçlanmasını emretmiştir. Asad J. Rustum, **The Royal Archive of Egypt an The Distrubances in Palestine 1834**, American Press, Beirut, 1938, s. 16. Diğer yandan İbrahim Paşa, fermanın babasının adına okunması gerektiğini savunduğu gibi babasının kendi adıyla para bastırmasını da tavsiye etmişti. Ancak Mehmet Ali buna karşı çıkacaktı. Fahmy, All the Pasha's Men, s. 71.

[408] Roussin de Rus karşıtı olan Sadrazam, Serasker Paşa, Reis Efendi ve Defterdar'ın kendi geleceklerinin riske girdiğini görmeleri halinde bir darbeyle Sultan'ı görevden alabileceklerini düşünmekteydi. Douin, La Première, ss. 147-151.

[409] **GRE**/E/392/37, Mandeville'den Palmerston'a, 24 Şubat 1833; Douin, La Première, s. 114.

[410] Kutluoğlu, Kütahya Antlaşması, s. 276; R. L. Baker, "Palmerston on the Treaty of Unkiar Skelessi", **The English Historical Review**, Cilt: 43, Sayı: 169, 1928, ss. 83-89. 8 Mart tarihli raporunda Lazarev, Babıali'nin kendisinden üç kere Sizebolu'ya çekilerek orada yardım için beklemesini talep ettiğini yazmaktaydı. Daly, s. 88.

tarafından bir kere daha reddedilmesi riskini almak istemiyordu.[411]

Mandeville'in girişimine rağmen Roussin, rüzgârın uygun olması nedeniyle Rus donanmasının 24 saat içerisinde Boğazlar'dan ayrılmasını talep etti. Aksi hâlde konvansiyonun iptal edilmiş olacağını ve güçlü bir Fransız donanmasının kısa süre içerisinde Ege Denizi'ne geleceğini Akif Efendi'ye bildirdi.[412] Bunun üzerine Akif Efendi, Boutineff ve Lazarev'le bir araya gelerek, Babıali'nin Mısır meselesinin sonlandığını düşündüğünü, bu nedenle Rus donanmasının Boğazlar'dan ayrılıp Sizebolu'ya çekilmesini istedi. Rusların ayrılmasının Babıali için tehlikeli olabileceğini düşünen Boutineff ise Babıali'nin kendini nasıl güvende hissedebildiğini sordu. Akif Efendi, Muravyev'in misyonunun olumlu sonuçlandığını, İngiliz ve Avusturya hükümetleri tarafından İskenderiye'ye temsilciler yollandığını ve Roussin'in konvansiyonun Mısır'a gönderildiğini belirterek Mehmet Ali'nin bu şartlar altında İstanbul'a saldırmasının mümkün olmadığını söyledi. Boutineff, sadece sözlere bağlı kalmanın riskli olduğunu ve donanmanın ayrılmasından sonra İbrahim'in önünde bir engel kalmayacağını belirterek itiraz etti. Ancak Akif Efendi, Sultan'ın İbrahim'e karşı kendini koruyabileceği araçlarının olduğunu iletti. Bir karar alınamasa da ilk uygun rüzgârda ayrılmaları talebi elçiliğe resmî olarak bildirilmiş oldu.[413] Kısa bir süre sonra Boutineff, gelen yeni birliklerin doğrudan geri döneceğini, Prensliklerdeki hazırlıkların durdurulması emri gönderildiğini ve ilk uygun rüzgârda donanmanın ayrılacağını iletti.[414] Buna rağmen Babıali, büyük ihtimalle Sultan'ın isteğine binâen, Mehmet Ali'nin Sultan'ın teklifine ve Roussin'in konvansiyonuna vereceği cevap gelene kadar Roussin'in ısrarlarından vazgeçmesini talep etti. Roussin, gönülsüz bir şekilde de olsa bu isteği kabullendi.[415]

---

[411] **GRE**/E/392/58, Mandeville'den Palmerston'a, 19 Mart 1833; **FO** 78/222, Mandeville'den Palmerston'a, 19 Mart 1833; Serkan Demirbaş, "A Fresh Look at Mahmud II's Purpose in Calling Russian Troops to Istanbul in 1833", **Tarih Okulu Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 28, 2016, s. 369.
[412] Douin, La Première, ss. 172-174.
[413] Douin, La Première, ss. 172-174.
[414] **GRE**/E/392/64, Mandeville'den Palmerston'a, 19 Mart 1838.
[415] **GRE**/E/392/67, Mandeville'den Palmerston'a, 26 Mart 1833; **FO** 78/222, Mandeville'den Palmerston'a, 26 Mart 1833.

Rus donanmasının Boğazlar'dan çıkarılması adına büyük güçlerin hızlı bir çözümü talep ettiğini fark eden Mehmet Ali'nin, Sultan'ın önerdiği şartlarda bir antlaşmaya ikna olması zordu. İstanbul'u ele geçirmeye çalışmadığı sürece Rusya'nın müdahil olmayacağını Muravyev'le yaptığı görüşmelerde anlamıştı. Paşa ve oğlu, Fransa'nın gerçek politikasının Roussin'in izlediği siyasetten farklı olduğunu da çok iyi biliyordu. Bu nedenle Roussin'in konvansiyonuna bağlı olarak siyasetlerini değiştirmediler.[416] Zaten konvansiyon Fransa'da da olumlu karşılanmadı. Broglie, Roussin'e yolladığı yeni bir talimatla Mehmet Ali için tüm Suriye'nin elde edilmesi adına girişimlerde bulunmasını emredecekti.

Mehmet Ali, Halil Paşa'ya bir hükümdar üslubuyla yazılan cevabında, "milletinin" tümüyle arkasında olduğunu belirterek, "onurlu bir ölümü, aşağılanmaya tercih edeceğini" beyan etti. Ayrıca daha fazla kan dökülmesini istemediğini, aksi hâlde Anadolu ve Rumeli'yi kolay bir şekilde ayaklandırabileceğini belirtti. Reşid Bey'in cevapla İstanbul'a ulaşmasının ardından Adana'nın hâlâ kendisine bırakılmaması halinde İbrahim'in Üsküdar ve Çanakkale'ye yürüyeceği tehdidinde bulundu.[417] İbrahim'e ise Adana verilene kadar ilerlemesini emretti. Kendi adına barış görüşmesi yapmasına ve Babıali şartları kabul ederse geri çekilmesine yetki verdi.[418]

Halil Paşa, İskenderiye'de kalmaya devam ederken Reşid Bey, Mehmet Ali'nin ret yanıtıyla birlikte 23 Mart'ta İstanbul'a ulaştı. Gözler bu sefer konvansiyonun uygulanması adına Roussin'e döndü. Ancak Roussin, Fransa'dan aksi yönde emir gelmedikçe Mehmet Ali'ye karşı güç kullanılmaması emrini almıştı. Ayrıca Reşid Bey, Mehmet Ali'nin kendilerine Roussin'in hükümetinin politikasından bağımsız hareket ettiğini ve Fransa'nın Mısır'ın taleplerini desteklediğini Miamut'un ilettiğini belirtmişti.[419] Roussin, Mandeville'in destek vermemesinden ve Ponsonby'nin gecikmesinden şikâyet ederek Paris'ten konvansiyona destek vermesini yeniden talep

[416] Kutluoğlu, Kütahya Antlaşması, s. 277.
[417] **GRE**/E/392/67, Mandeville'den Palmerston'a, 26 Mart 1833; Altundağ, s.125. Aynı zamanda Londra, Paris ve Viyana'ya, Rusya'ya karşı ortak hareket etme önerisinde bulunuyordu. **FO** 78/122, Campbell'dan Palmerston'a, 31 Mart 1833.
[418] **GRE**/E/392/69, Mandeville'den Palmerston'a, 27 Mart 1833.
[419] Douin, La Première, s. 196.

etti.[420] Ancak Babıali, 26 Mart'ta kendisine başvurduğunda Mehmet Ali'nin düşmanca tavrından dolayı üzüntüsünü bildirse de Rus donanmasının ilk uygun rüzgârda Boğaz'dan ayrılmaması nedeniyle Fransa'nın konvansiyondan yükümlü olmadığını savundu. Suriye'nin Mehmet Ali'ye bırakılmasını tavsiye etti.[421]

Reşid Bey'in dönüşünün ardından Babıali'de yapılan toplantı sonucunda Şam ve Halep vilayetlerinin de Mehmet Ali'ye verilmesi ancak Adana, İçel ve Silifke'nin verilmeyerek önerinin Reşid Bey'le İbrahim'e iletilmesi Sultan'a tavsiye edildi. Sultan da bu tavsiyeye uyarak Reşid'in Kütahya'ya gönderilmesini emretti.[422] Bunun üzerine 27 Mart'ta Akif Efendi, Mandeville'le görüşerek İngiltere'nin tavsiyesini sordu. Akif Efendi, Suriye'nin Mehmet Ali'ye verilmesinin mümkün olduğunu ancak Adana'nın verilemeyeceğini iletti. Mandeville, Sultan'ın Ruslara sığınmak zorunda kalabileceğinden endişelenmeye başlamıştı.[423] Ancak Akif'e, Mehmet Ali'ye karşı koyabileceğini düşünüyorlarsa, kesinlikle taleplerinde ısrarcı olmalarını tavsiye etti. Aksi hâlde başkenti savaş alanına döndürmemek ve Rusların İstanbul'u ele geçirme riskini almamak için Mehmet Ali'nin isteklerinin kabul edilmesinin doğru olacağını belirtti. Akif Efendi, Mandeville'den, İbrahim'e son bir teklif yapması için Roussin'i ikna etmesi adına destek istedi. Bunun üzerine Mandeville, barış sağlandıktan sonra 24 saat içerisinde Rusların Boğazlar'dan çıkacağının taahhüt edilmesi halinde Roussin'e, Varenne'i İbrahim'in karargâhına bu teklifle yollaması için ikna edeceğini iletti. Akif de bunu onayladı.[424] Mandeville, Roussin'le görüşerek öneriyi iletti. Roussin, Babıali'nin böyle bir öneride bulunmasını bekliyordu. 29 Mart'ta Reşid Bey, Vogorides ve Roussin arasında yapılan görüşmede Varenne ile Reşid Bey'in, İbrahim'in karargâhına giderek Suriye'yi İbrahim'e teklif etmesini, ancak Adana, İçel ve Silifke'nin Sultan'da kalması için müzakere etmelerinde anlaşıldı. Ayrıca Roussin ve Mandeville'in, Suriye dışındaki yerlerin Mehmet Ali'ye bırakılmasına Fransa ve Britanya'nın kesinlikle izin vermeyeceğini birer mektupla

[420] Douin, La Première, ss. 191-192.
[421] Douin, La Première, ss. 187-188, 194-195; **GRE**/E/392/70, Mandeville'den Palmerston'a, 30 Mart 1833.
[422] Kutluoğlu, Kütahya Antlaşması, s. 279.
[423] **GRE**/E/392/69, Mandeville'den Palmerston'a, 27 Mart 1833.
[424] **FO** 78/222, Mandeville'den Palmerston'a, 31 Mart 1833.

İbrahim'e iletmesi kararlaştırıldı. 30 Mart tarihinde Varenne ve Reşid Bey mektuplarla birlikte Kütahya'ya doğru yola çıktı.[425]

Bu esnada Rus birlikleri gelmeye devam ediyordu. Rus donanmasının ikinci ve son kısmı olan üçüncü bölümü Nisan ayında Boğaziçi'ne giriş yaptı.[426] İstanbul ve Çanakkale'nin istihkâmları Rus mühendisler tarafından güçlendirilmeye devam etti.[427] Roussin'in itirazlarına ve Fransız donanmasının Çanakkale yakınlarına gelmesine öfkelenen Nikola, Boutineff'ten Babıali'ye İbrahim Paşa Anadolu'yu tümüyle terk etmeden Rus askerî harekâtının sonlanmayacağı hususunda bilgi vermesini emretti.[428] Nisan başında İstanbul'a ulaşan Avusturya'nın yeni elçisi Baron Bartholomäus Freiherr von Stürmer de Babıali'ye desteğini ifade etti ve Rusya'nın samimiyetinden şüphe duyulmamasını tavsiye etti.[429] Bu gelişmelerden cesaret alan Serasker Hüsrev Paşa, Kütahya görüşmelerinin olumlu sonuçlanacağını düşünmeye başladı. Sonuçta Türk ve Rus ordusunun İbrahim'e karşı başkenti suvunabileceği mesajının verilmiş olduğunu düşünmekteydi.[430] Ancak bu esnada Fransız hükümeti fikir değiştirerek elçisinin arkasında durmaya karar vermişti. Roussin'e konvansiyonunu uygulatmak adına gerekenlerin yapılacağı bilgisi iletildi. Rusların güçlü desteği ve konvansiyona yönelik bu son bilgi üzerine Sultan, Halep ve Şam vilayetlerinin verilmesi kararından pişmanlık duydu. Temsilcilere talimat yollanarak bu öneriden geri adım atılmasını istedi. Ancak Roussin böyle bir durumda arabuluculuktan çekileceğini söyleyince istekten vazgeçildi.[431] Roussin, değişen durumu Paris'e iletti ve donanmanın Mısır'a gönderilerek İbrahim'in

[425] **GRE**/E/392/70, Mandeville'den Palmerston'a, 30 Mart 1833.
[426] **GRE**/E/392/76, Mandeville'den Palmerston'a, 6 Nisan 1833; **GRE**/E/392/86, Mandeville'den Palmerston'a, 23 Nisan 1833; Daly, s. 94.
[427] **GRE**/E/392/75, Mandeville'den Palmerston'a, 5 Nisan 1833.
[428] **GRE**/E/392/78, Mandeville'den Palmerston'a, 11 Nisan 1833; Douin, La Première, s. 254; **GRE**/E/392/89, Mandeville'den Palmerston'a, 23 Nisan 1833. Fransız hükümeti, Roussin'i itidalli olması için uyardı. Bunun üzerine Roussin, Boutineff ve Stürmer'i ziyaret ederek itirazlarının gerekçesini açıkladı ve ortak hareket etmeyi önerdi. Ancak zaten gerekli mektuplar gönderildiği için iki elçi teklifi reddetti. **GRE**/E/392/93, Mandeville'den Palmerston'a, 28 Nisan 1833.
[429] **GRE**/E/392/75, Mandeville'den Palmerston'a, 6 Nisan 1833.
[430] **GRE**/E/392/76, Mandeville'den Palmerston'a, 6 Nisan 1833.
[431] **GRE**/E/392/79, Mandeville'den Palmerston'a, 11 Nisan 1833; **FO** 78/222, Mandeville'den Palmerston'a, 11 Nisan 1833.

Suriye'yle yetinmesi için baskı yapılmasını tavsiye etti.[432]

Reşid Bey ve Varenne, 5 Nisan'da Kütahya'ya vardı. Görüşmelerde İbrahim Paşa, babasının İskenderiye'deki uzlaşmaz tavrına benzer bir tutum sergiledi. Babıali'nin teklifi karşısında babasından aldığı emirler gereği Adana vilayetiyle İçel ve Silifke sancakları olmadan hiçbir antlaşmayı kabul edemeyeceğini ve ilerleyişini sürdüreceğini belirtti. Hatta pazarlığı Diyarbakır ve Urfa'yı isteyerek açmıştı.[433] İbrahim Paşa'ya geri adım attıramayan Reşid Bey, kendisi geri adım atarak Adana'nın verilebileceğini ve şimdiye kadar İçel ve Alanya'dan satın alınan kerestenin de nakline izin verileceğini belirtince İbrahim Paşa, "babasının öfkesini" göz ardı ederek teklifi kabul etti. Bu yerlerin kendisine tevcih edildiğinin resmî olarak iletilmesi ardından Anadolu'yu boşaltmaya başlayacağına söz verdi. İbrahim Paşa, Varenne'den Anadolu'da kendisine destek olanların affedilmesi için bir taahhüt senedi istedi. Varenne isteksiz de olsa müzakerelerin aksamaması adına bu isteği kabul ederek bir senet imzaladı. Bunun üzerine İbrahim, resmî onay gelmeden birliklerin Suriye'ye çekilmesi için gerekli talimatları yolladı.[434]

İbrahim'in ilk teklifi reddettiği haberi İstanbul'a 11 Nisan'da ulaşmıştı. Roussin, İbrahim'in Adana, İçel ve Alanya talebini mantıksız buldu. Akif Efendi'nin isteği üzerine İbrahim'e bu isteklerin Fransa tarafından kabul edilmeyeceğini yeniden iletmeyi kabul etti. Mandeville ise İbrahim'in Suriye'yle yetinmesini Varenne'le gönderdiği mektupta ifade ettiğini belirterek yeni bir mektup yazmayı reddetti. Zaten Suriye'nin Mehmet Ali'ye bırakılmasını hükümetinin onayladığına dair bir talimat da almamıştı.[435] Akif Efendi, Britanya'nın tavrını yanlış anlamış olmalı ki, Mandeville'e Babıali'nin Adana'yı da Mehmet Ali'ye bırakabileceğini belirtince Mandeville, buna kesinlikle karşı çıktığı için mektup göndermeyi yine reddetti.[436] Avusturya da stratejik önemi ve meselenin kesin olarak çözümünü engelleyebileceği için Adana'nın Mehmet Ali'ye bırakılmasına karşı

[432] Douin, La Première, s. 264.
[433] **GRE**/E/392/79, Mandeville'den Palmerston'a, 14 Nisan 1833; Kutluoğlu, Kütahya Antlaşması, s. 280.
[434] **GRE**/E/392/82, Mandeville'den Palmerston'a, 15 Nisan 1833; Kutluoğlu, Kütahya Antlaşması, s.281.
[435] **GRE**/E/392/79, Mandeville'den Palmerston'a, 14 Nisan 1833; **FO** 78/222, Mandeville'den Palmerston'a, 14 Nisan 1833.
[436] **GRE**/E/392/79, Mandeville'den Palmerston'a, 14 Nisan 1833; **FO** 78/222, Mandeville'den Palmerston'a, 14 Nisan 1833.

çıkmaktaydı.[437]

Reşid Bey'in talimatı dışına çıkarak Adana'yı İbrahim Paşa'ya bırakmayı taahhüt ettiğini öğrenen Sultan oldukça öfkelendirdi.[438] Hatta Reşid Bey'in infazını emretmişse de Reşid, Darphane-i Âmire Defterdarı Şehit Ali Rıza Efendi'nin ricasıyla öldürülmekten kurtuldu.[439] Boğazlara gelen Rus birliklerinden ve Boğazların istihkâm edilmesinden cesaret alan Sultan, artık İstanbul'a yönelik bir saldırıdan korkmamaktaydı.[440] Bu nedenle stratejik konumu önemli olan Adana'yı bırakmak istemiyordu. Reşid Bey'e yollanan yeni talimatta dört gücün, Adana'nın İbrahim'e bırakılmasına karşı çıktığı ve Rus kuvvetlerinin de İbrahim, Anadolu'dan çekilene kadar Boğazları terk etmeyeceği için Adana'nın kurtarılması adına tüm çabanın sarf edilmesi emredildi.[441] Sultan ayrıca 14 Nisan'da yayımlanan Paşalık listesinde Adana'yı İbrahim'e tevcih etmedi. Bunun üzerine İbrahim geri çekilme hazırlıklarını durdurdu.[442] İbrahim, Reşid Bey'den, bir vezir olması nedeniyle mansıp hakkı olarak Adana'nın muhassıllık şeklinde kendisine bırakılmasını talep etti. Reşid Bey, İbrahim bu şekilde Adana'da askerî birlik bulunduramayacağı için bu öneriyi kabul etmişti ki Sultan buna da şiddetle karşı çıkacaktı. 23 Nisan'da bir divan toplantısı düzenlenerek Reşid'in raporu tartışıldı.[443] Reşid'den, İbrahim'in Osman Bey ya da Baki Bey'i İstanbul'a göndermesi ve son görüşmelerin İstanbul'da yapılması istendi. Bu kişiler İstanbul'a geldiğinde Sultan'ın İbrahim'e karşı başkenti savunabileceğinin gösterileceğini ve bu sayede Adana'nın bırakılmayacağı düşünülüyordu. Ayrıca yeni birliklerin gelişi için zaman kazanılmak isteniyordu.[444]

Rus yardımının talep edildiği bilgisi İngiltere, Avusturya ve Fransa'ya ulaştığında, paniğe kapılan hükümetler meseleye daha ciddi bir şekilde yaklaşmak zorunda kaldı.

---

[437] Šedivý, Metternich, s. 510.
[438] Reşid Bey'in talimatları için bkz. Altundağ, ss. 113-114.
[439] Lütfi, Tarih, Cilt: 4-5, s. 724.
[440] **GRE**/E/392/89, Mandeville'den Palmerston'a, 23 Nisan 1833; **FO** 78/222, Mandeville'den Palmerston'a, 23 Nisan 1833.
[441] Kutluoğlu, Kütahya Antlaşması, s. 282.
[442] **GRE**/E/392/83, Mandeville'den Palmerston'a, 16 Nisan 1833; **FO** 78/222, Mandeville'den Palmerston'a, 23 Nisan 1833; Fuad, Mısır Valisi, s. 104.
[443] **GRE**/E/392/85, Mandeville'den Palmerston'a, 22 Nisan 1833; **GRE**/E/392/87, Mandeville'den Palmerston'a, 23 Nisan 1833; Kutluoğlu, Kütahya Antlaşması, s.283.
[444] **GRE**/E/392/91, Mandeville'den Palmerston'a, 26 Nisan 1833; **FO** 78/222, Mandeville'den Palmerston'a, 26 Nisan 1833.

Palmerston daha önce alınan karara binâen Mehmet Ali'yi ikna için etkili olacağı düşünülen Albay Campbell'ı İskenderiye'ye başkonsolos olarak yollamıştı. Campbell'a, Britanya'nın Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına asla izin vermeyeceğini Mehmet Ali'ye iletmesi emredilmişti. Palmerston, sözlü olarak da, Paşa'nın, Cezayir Dayıları gibi bağımsız olmasına da izin verilmeyeceğini belirtmişti.[445] Halil'e verilen ret yanıtından sonra İskenderiye'ye varan Campbell gerek hükümetinden gerek de İstanbul'dan aldığı talimatlar neticesinde Sultan'ın önerdiği mâkul şartları kabul ederek Adana'dan vazgeçmesi için Mehmet Ali'yi iknaya çalıştı. Mehmet Ali'nin reddetmesi halinde Britanya donanmasının Paşa'nın, İbrahim'in kuvvetlerine göndereceği birlik, erzak ve mühimmatın yollanmasını engellemek adına İskenderiye'yi ablukaya alabileceğini Paşa'ya bildirdi. Kısa bir süre sonra Amiral Pulteney Malcolm, Britanya'nın Akdeniz donanmasıyla İskenderiye açıklarına geldi.[446]

Metternich, Doğu'yla ilgili bilgi birikimine güvendiği ve Mehmet Ali'yle tanışıklığı olan Anton von Prokesch'i İskenderiye'ye gönderdi. Ancak Metternich, arabuluculuk girişimlerini tasvip etmiyordu. Çünkü hükümdarla vasal arasındaki ilişkide bir devletin arabulucu olarak bulunmasını prensiplerine aykırı görmekteydi. Bu nedenle Prokesch'e arabuluculuk yetkisi verilmedi.[447] Campbell'la iş birliği içerisinde hareket ederek Mehmet Ali'nin taleplerinde geri adım atması için çalışması emredildi.[448] 2 Nisan'da İskenderiye'ye varan Prokesch, talimatına uygun bir şekilde, Campbell'la birlikte 5 Nisan ve 8 Nisan'da Mehmet Ali'nin Adana'dan vazgeçerek ordularını Anadolu'dan çekmesini talep etti.[449]

---

[445] **FO** 78/226, Palmerston'dan Campbell'a, 4 Şubat 1833; **GRE**/E/481/4/18-19, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 7 Şubat 1833; **GRE**/E/481/4/20-23, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Şubat 1833.
[446] Altundağ, s. 130.
[447] Metternich, s. 354.
[448] Metternich, s. 350; Šedivý, Metternich, s. 511.
[449] Šedivý, Metternich, s. 512; **FO** 78/227, Campbell'dan Ponsonby'ye, 7 Nisan 1833; **FO** 78/222, Campbell'dan Ponsonby'ye, 8 Nisan 1833. Prokesch'e göre Fransa her ne kadar Osmanlı Devleti'nin ayakta kalmasından yana ise de Napolyon'dan beri Akdeniz'i bir Fransız Gölü olarak hayal etmekteydi. Bu nedenle Fransa'nın girişimlerine ihtiyatlı yaklaşmak gerekirdi. Metternich, ss. 352-353; Šedivý, Metternich, s. 509.

Fransız hükümeti de, Baron Charles Joseph Edmond de Boislecomte'u, Roussin'in Babıali'ye sunduğu taahhütler kapsamında Paşa'yı ikna etmesi için gönderdi.[450] 29 Nisan'da İskenderiye'ye ulaşan Boislecomte diğer iki temsilciyle birlikte hareket etse de, Adana'nın bırakılmasıyla ilgili bir girişimde bulunmayarak sadece Mehmet Ali'nin Anadolu'yu boşaltmasını talep etti.[451] Fransa'nın talebine bozulan Mehmet Ali, bağımsızlıkları için isyan eden Yunanlılar ve Belçikalıları destekleyen Fransa'nın kendisine karşı olmasını haksızlık olarak niteleyecekti.[452]

Yine de işlerin tehlikeli hâle gelmeye başladığını gören Mehmet Ali, güçlerin, elde ettiği yerlerin kendisinden geri alınmayacağına dair garanti vermesi halinde Adana'yı Sultan'a bırakmayı kabul etti.[453] Temsilciler böyle bir garanti veremeyeceklerini ileterek kararlılık gösterince Mehmet Ali, 14 Mayıs günü, Campbell, Prokesch ve Boislecomte'a Sultan'ın Adana'da ısrar etmesi halinde Adana'dan vazgeçeceğine söz verdi.[454] Daha sonra da İbrahim Paşa'ya yolladığı talimatta Adana'dan vazgeçtiğini ve Anadolu'yu boşaltmasını emretti.[455] Ancak emrin üzerinden birkaç saat geçmeden Sultan'ın Adana'yı Mehmet Ali'ye bıraktığı bilgisi İskenderiye'ye ulaşacaktı.

3.5. LORD PONSONBY İSTANBUL'DA

3.5.1. Ponsonby'nin İstanbul'a Varmadan Önceki Düşünceleri

Palmerston, Ponsonby'nin İstanbul'a gittiğinde her açıdan hazır olması gerektiğini bildiğinden elçiyi İstanbul'daki durumla ilgili düzenli olarak bilgilendirdi. Mandeville ve

---

[450] Aslı Şenol, **Fransız Diplomat Baron de Bois le Comte'un Raporlarına Göre Osmanlı Ekonomisi (1833-1834)**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2012, s. 170-174; Georges Douin, **La mission du Baron de Boislecomte, l'Egypte et la Syrie en 1833**, L'Instuit français d'archéologie orientale du Caire, Caire, 1927, s. 444.
[451] Šedivý, Metternich, s. 513.
[452] Özavcı, s. 166.
[453] **FO** 78/227, Campbell'dan Palmerston'a, 9 Mayıs 1833.
[454] Šedivý, Metternich, s. 519.
[455] **FO** 78/227, Campbell'dan Palmerston'a, 18 Mayıs 1833; **FO** 195/111, Campbell'dan Ponsonby'ye, 15 Mayıs 1833.

Campbell'a yolladığı dispaçları Ponsonby'ye de iletti.[456] Bununla birlikte Ponsonby'ye son gelişmelerle ilgili bilgiler yakınları ve dostları aracılığıyla da ulaşmaktaydı.[457] Dolayısıyla Ponsonby, İstanbul'daki durum ve Avrupa güçlerinin tutumu hakkında yeterli ölçüde bilgi sahibiydi.

Ocak ortasında İbrahim'in zaferini ve Türk ordusunun dağıldığını Malta valisi olan kuzeninden öğrenince[458] Artık Sultan'ın tahtını korumasına pek ihtimal vermiyordu. Şubat başı itibariyle Rusların, Sultan'a destek için büyük bir donanma ve ordu göndereceği farklı yerlerden doğrulamıştı.[459] Ya da İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın ortak müdahalesi halinde Rusya'nın itirazda bulunmayacağını Rothschildlerden öğrenmişti.[460] Ona göre Muravyev'in teklifi kabul edilecek ancak bu girişim meyvesini vermeden Sultan devrilecekti. Rus donanmasının İstanbul'a gelmesinin ardından gönderdiği bir mektubunda, İstanbul'daki durumu tam olarak bilmediğini ancak Rusların siyasetini yeteri kadar gördüğünü belirterek, Rusya'nın askerî gücünün ne Britanya'ya ne de Fransa'ya karşı koymaya yetmeyeceğini ve Avusturya'nın da Rusya'yı desteklemesinin menfaatine olmadığını düşündüğünü açıklayarak Britanya'nın Türkiye'de silahlanması gerektiğini savundu.[461]

Diğer yandan İngiliz hükümetinin kararsız tutumu nedeniyle İstanbul'da nasıl hareket etmesi gerektiğinden hiçbir şekilde emin olamıyordu. Ponsonby, deneyimlerinden Türklerle iletişim kurduğu esnada hiçbir karasızlık göstermemesi gerektiğine kâni olmuştu. Bu nedenle Palmerston'un düşüncelerinin ve isteklerinin ne olduğundan emin olmak istedi. Palmerston'dan şartlara bağlı talimatlar talep etti.[462] Ayrıca, İbrahim'in

---

[456] **GRE**/E/481/4/14, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 11 Aralık 1832; **GRE**/E/481/4/18-19, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 7 Şubat 1833.

[457] İstanbul, Suriye, Mısır, İyon Adaları, Malta, Yunanistan ve Arnavutluk'tan bilgi almaktaydı. **GRE**/E/384/1, Henry Maclean'dan Ponsonby'ye, 5 Şubat 1832; **GRE**/E/447/1, Grenville Nugent'ten Ponsonby'ye, 15 Ocak 1833; **MS**62/PP/GC/PO/137, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Ocak 1833; **GRE**/E/481/20/6-9, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Ocak 1833; **GRE**/E/170/1-3, Dawkins'ten Ponsonby'ye, 11 Şubat 1833; **GRE**/E/105/1, James Calvert'ten Frederick Ponsonby'ye, 7 Şubat 1833.

[458] **GRE**/E/48/3-4, John Barker'dan Frederic Cavendish Ponsonby'ye, 3 Ocak 1833.

[459] **MS**62/PP/GC/PO/139, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Şubat 1833; **GRE**/E/384/1, Henry Maclean'dan Ponsonby'ye, 5 Şubat 1832.

[460] **MS**62/PP/GC/PO/139, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Şubat 1833.

[461] **MS**62/PP/GC/PO/141, Ponsonby'den Palmerston'a, Mart/Nisan 1833.

[462] **MS**62/PP/GC/PO/133, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Ocak 1833.

İstanbul için tehdit hâline gelmesi nedeniyle hükümetin kendisine güçlü yetkiler vermesini istedi. Aksi hâlde İbrahim'i durdurmak için bir şey yapması mümkün olmayabilirdi.[463]

Esasen Dışişleri Bakanı Palmerston da elçiyle benzer bir durumdaydı. Şubat 1833 itibariyle, Rusya'nın politikasının ne olduğundan emin değildi. Ruslar, Sultan'ın güçsüz kalmasını sağlamak adına Mehmet Ali'nin varlığının devamını mı isteyecek, yoksa meşruiyet savını destekleyerek Mehmet Ali'yi ortadan kaldırmak için Sultan'a tam destek mi verecek bilmiyordu. Mehmet Ali'nin güçlenmesini istemiyor olsa da izlenecek siyasetin ne olması gerektiğine henüz karar vermemişti.[464] Ancak Ponsonby'nin talebi üzerine Türkiye'yle ilgili düşüncelerini elçiye iletti. Palmerston'a göre Mehmet Ali'nin Anadolu'dan çıkarılması ve Suriye'nin tamamına sahip olmaması gerekiyordu. Bu nedenle Suriye'nin bir kısmının Mısır'a bırakıldığı bir çözüm makûl bir çözümdü. Zaten Mehmet Ali oldukça yaşlıydı ve İbrahim cesur bir komutan olsa da babasının yeteneklerine sahip değildi. Mehmet Ali'nin ölümü ardından Sultan'ın, kaybettiği toprakları ele geçirmek için fırsatı olacaktı. Bunu sağlamak adına Sultan'ın sabretmesi ve ülkesini "medenileştirmek" için çabalaması gerekiyordu. Ordu ve donanmanın İngiliz subayların desteğiyle ıslah edilmesini tavsiye etti. Paşaların halkı "soyduğu" mâli sistemin değiştirilerek tüm gelirlerin hazineye aktarılmasını savundu. Palmerston'a göre Kuran, insan yasaları için çok iyi bir kaynaktı. Şerî hükümlerin doğru bir şekilde uygulanması ve adaletin sağlanmasıyla birlikte mal ve can güvencesine kavuşacak ülkenin refahı ve kaynakları hızlı bir şekilde artabilirdi. İyi bir mâli sitemin kurulmasının ardından Sultan dış borç alabilir ve Rusya'ya savaş tazminatını ödeyebilirdi. Ticaretin gelişmesi için Avrupalılarla düzenleme yaparak ticareti teşvik edebilir ve kısa sürede gelen zenginlikle birlikte Suriyeliler, Sultan'ın egemenliği altında çok daha mutlu olacaklarını görebilirdi. Ayrıca şehzadeler Avrupa tarzı eğitim almalı, yabancı dil ve Avrupa tarihi öğrenmeliydiler. Bu sayede ülke, Sultan Mahmud'un bıraktığı yerden ilerlemesini devam ettirebilir ve reform çabaları kalıcı hâle gelebilirdi. Bununla birlikte atılacak adımlarda

[463] **MS**62/PP/GC/PO/135, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Ocak 1833.
[464] **GRE**/E/481/4/20-23, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Şubat 1833; Fahmy, All the Pasha's Men, ss. 295-296.

Müslümanların ön yargılarının gözetilmesi gerektiğini savundu. Tüm bu önerilerin uygulanmaya alınabilmesi için Ponsonby'nin ileteceği tavsiyelerin çok önemli olacağını belirtti.[465]

Artık Palmerston'un Osmanlı Devleti'nin yıkımına karşı olduğundan emin olan Ponsonby, Suriye'nin Mehmet Ali'ye bırakılmasını bu düşünceye aykırı buldu. Mehmet Ali, Suriye'yi elinde tuttuğu takdirde Arap nüfusun büyük bir kısmını kontrol altına alarak bir Afrika İmparatorluğu tesis etmiş olacaktı.[466] Suriye'yle ilgili bilgi almak adına Emir Beşir'in Roma Temsilcisi Stephano Habesh'le yaptığı bir görüşmede Emir Beşir'in, Akka'nın düşüşünün ardından halkına zarar gelmemesi ve yağmayı önlemek adına İbrahim'le barış yaptığını ancak Avrupalıların Sultan'ı desteklemesi halinde 20.000 askeriyle birlikte Sultan'la birlikte hareket edeceğini öğrenmişti. Stephano'ya göre cüzi bir vergi ödeyerek Sultan'ın egemenliği altında yaşamak Emir Beşir için tercih edilir bir yoldu. Ponsonby, sayıları abartılı bulsa da Emir Beşir'in İbrahim'e isyan etmesi halinde Mısır ordusunun zor durumda kalacağın anladı.[467] Belki de bu nedenle, henüz Napoli'deyken, Mehmet Ali'nin gücünün temellerinin sağlam olmadığını düşünmeye başladı. Paşa'nın Anadolu'da edindiği yeni müttefiklerin de onu kısa sürede terk edeceğine inanıyordu. İngiliz hükümetinin arzu ettiği takdirde Paşa'yı istediği çizgiye çekebileceğini savundu.[468] Ponsonby'ye göre Mehmet Ali, Suriye ve Anadolu yerine Afrika'ya yönlendirilmeliydi. Böyle bir durumda İngiltere ve Fransa da fayda görecekti. Aksi hâlde Rusya müdahil olmak için bir gerekçeye sahip olacaktı.[469]

Ponsonby ilk günlerden itibaren Rusların, Mehmet Ali'yi hükümdarına başkaldırması için cesaretlendirdiğinden şüphelenmekteydi. Sonuçta Sultan'la Paşa arasındaki savaştan en büyük faydayı Rusya elde ediyordu. Ona göre Ruslar, Sultan'ın güçsüzlüğünü kullanarak Türkiye'nin koruyucusu olacak ve "devasa" avantajlar elde edecekti. Hatta Halil Paşa'nın Sultan'a, destek için Nikola'ya yönelmesini tavsiye ettiğini duymuştu. Sultan'ın Halil'den daha "onurlu ve mantıklı" olmasını umuyordu.[470]

---

[465] **GRE**/E/481/4/20-23, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Şubat 1833.
[466] **MS**62/PP/GC/PO/140, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Mart 1833.
[467] **MS**62/PP/GC/PO/134, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Ocak 1833.
[468] **GRE**/E/481/20/6-9, 28 Ocak 1833.
[469] **MS**62/PP/GC/PO/141, Ponsonby'den Palmerston'a, Mart 1833.
[470] **MS**62/PP/GC/PO/133, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Ocak 1833.

Ponsonby de Palmerston gibi Sultan'ın ıslahat çabalarına olumlu bakmaktaydı. Ancak Palmerston'dan farklı olarak Sultan'ın reformlarının oldukça hızlı gittiğini düşünüyordu. Ordu konusunda Palmerston'a katılmaktaydı. İngiltere'nin Türk ordusunun güçlendirilmesinde Sultan'a destek olması gerektiğini savundu. Sultan'ın ileride ordusuna odaklanması için çalışacağını bildirdi.[471]

Ponsonby her zaman Britanya'nın çıkarlarına aykırı olan en kötü senaryoya hazırlanmasını gerektiğini savunmuştur. İstanbul'da gerçekleşebilecek en kötü senaryo ise Rusların, Mehmet Ali'yle iş birliği içerisinde Sultan'ı devirmesi ve İstanbul ve Boğazların kontrolünü ele geçirmesiydi. Bu esnada Metternich'in susturulması için Avrupa Türkiye'sinden bazı topraklar Avusturya'ya bırakılacaktı. İngiltere ve Fransa bunu kabul etmeyeceğinden bir Avrupa Savaşı kaçınılmazdı.[472] Ponsonby'ye göre Rusya'nın Türkiye'ye doğrudan bir saldırı yapması düşük bir olasılıktı. Ancak, Rusların Sultan'a destek adı altında donanmasıyla İstanbul'a gelerek Çanakkale'ye yerleşmesini ve kısa bir süre sonra da burada tam bir egemenlik kurmasını düşük bir ihtimal olarak değerlendirmedi. [473]

Ponsonby, Namık Paşa'nın misyonundan haberdar olunca, İngiliz donanmasının Sultan'a destek için gönderilmesini tavsiye etti. Aksi hâlde Rusya, Sultan'ın tek "koruyucusu" olarak öne çıkabilirdi. Bunun sonucunda Rusya'yla Fransa arasında bir ittifak dahil olmak üzere İngiltere ve Avusturya için olumsuz birçok sonuç olabilirdi. Fransa, Belçika ve Hollanda'yı, Rusya da Karadeniz'in çevresindeki ülkeleri ele geçirebilirdi. Çanakkale'nin kontrolünün Ruslara geçmesi halinde onları oradan ancak bir Avrupa savaşıyla çıkarmak mümkün olacaktı. Bu nedenle Çanakkale'den en azından birkaç İngiliz savaş gemisinin geçmesi, antlaşmalar bunu engelliyorsa da donanmanın Çanakkale'ye yakın bir yerde konuşlanmasını savundu.[474] Namık Paşa'nın misyonunun başarısız olduğunu öğrenince üzüldü. Ruslar'ın ordu ve donanmasıyla İstanbul'a geldiğini duyunca İngiltere'nin silahlanması gerektiğini savundu. Rus donanması İstanbul'da ise

[471] **MS**62/PP/GC/PO/140, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Mart 1833.
[472] **MS**62/PP/GC/PO/141, Ponsonby'den Palmerston'a, Mart 1833.
[473] **MS**62/PP/GC/PO/137, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Ocak 1833.
[474] **GRE**/E/481/20/6-9, 28 Ocak 1833.

İngiliz donanmasının da orada olması gerektiğini ve Rusya'nın Çanakkale'yi ele geçirmesinin ciddi sonuçlarının olabileceğini yeniden iletti.[475]

Dolayısıyla Ponsonby, İstanbul'a gelirken Türkiye ve Doğu Sorunu'yla ilgili bazı temel varsayımlara sahipti. Rusların, İstanbul ve Boğazları ele geçireceğini düşünmekteydi. Osmanlı Devleti'nin yıkımının engellenmesi için zaten güçsüz olduğunu düşündüğü Mehmet Ali'nin durdurulması gerektiğini savunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin güçlenmesinin, iyi bir yönetimin tesis edilmesinden sonra ticaretin gelişmesi ve ordunun kuvvetlenmesiyle mümkün olacağına inanıyordu. İlginç bir şekilde bu düşünceleri İstanbul elçiliği boyunca az bir değişiklikle savunmaya devam edecekti.

3.5.2. Ponsonby İstanbul'da

Ponsonby, 20 Nisan akşamı Beşik Körfezi'ne,[476] 1 Mayıs'ta İstanbul'a ulaştı. Kurban Bayramı eğlenceleri nedeniyle varışını Akif Efendi'ye resmî olarak iletmesi iki gün sonraya ertelendi.[477] Ponsonby için İstanbul'a geldiğinde en önemli şey Rus donanmasının bir an önce Boğazlar'dan ayrılmasını sağlamaktı. Her ne kadar daha önce Mehmet Ali'nin Suriye'nin tamamına sahip olmasını doğru bulmamış olsa da 3 Mayıs'ta Akif Efendi'yle yaptığı ilk görüşmede Babıali'ye Adana'dan feragat edilmesini tavsiye etti.[478] Akif Efendi'yle görüşmesini müttefik Fransa'nın elçisi Roussin'le paylaşarak onunla hemfikir olduğundan emin olmak istedi.[479] Ponsonby'ye göre her ikisi de Rus donanmasının ayrılışını hızlandırmak istiyordu. Bunun için hızlı bir barış gerekiyordu. Bununla birlikte iki elçi, Adana için hükümetlerinin ne kadar ısrarcı olacağından emin değildi. Krizin daha da derinleşmesi Rusların kalışını uzatabilirdi. Ayrıca iki elçi de durum

[475] **MS**62/PP/GC/PO/141, Ponsonby'den Palmerston'a Mart, 1833.
[476] **GRE**/E/392/90, Mandeville'den Palmerston'a, 23 Nisan 1833.
[477] **GRE**/E/392/98, Mandeville'den Palmerston'a, 3 Mayıs 1833. 13 Mayıs'ta elçilik arşiviyle tüm resmî yazışmalar, şifreler ve şifre anahtarları Mandeville tarafından Ponsonby'ye devredildi. **GRE**/E/392/99, Mandeville'den Palmerston'a, 13 Mayıs 1833.
[478] Douin, La Première, s. 335.
[479] **GRE**/E/392/1, Mandeville'den Ponsonby'ye, 3 Mayıs 1833.

daha tehlikeli bir hal aldığında donanmalarına emir verme yetkisine sahip değildi.[480] Ponsonby ve Roussin birbirine yabancı kişiler değildi. İkili ilk olarak Ponsonby Rio'da elçiyken, Brezilya'nın Buenos Aires'e uyguladığı blokaj esnasında el koyduğu Fransız ticaret gemilerinin tazminatı için Roussin'in Rio'ya gönderildiği dönemde tanışmıştı. Roussin'in icraatlarını beğenen Ponsonby, onu takdir etmişti.[481] Ayrıca ikili, 1831 yılında Leopold'ün Belçika kralı seçimi müzakerelerinde de görüşmüşlerdi. Roussin, Ponsonby'nin ne kadar güçlü ve agresif bir doğaya sahip olduğuna o günlerde tanık olmuştu.[482] Roussin, stratejik önemi yüksek Adana'nın Sultan'da kalmasını istese de Ponsonby'nin argümanlarına teslim oldu ve Adana'nın İbrahim Paşa'ya bırakılmasını kabullendi.[483]

3.5.3. Kütahya Barışı

Ponsonby'nin tavsiyesi dışında, Sultan'ın Adana'dan vazgeçmesinde birçok etken söz konusu olmuştur. Gerek gelen Rus birliklerinin gerek Mısır ordusunun iaşesi İstanbul'da kıtlık riskini ortaya çıkarmıştı.[484] Ayrıca Sultan, Rusya'nın tutumunu değiştirmeye başladığını, Fransa'nın sık sık fikir değiştirdiğini ve Britanya'nın ilgisiz olduğunu düşünmekteydi.[485] Dolayısıyla büyük güçlere güvenmemekteydi. Sultan, "ehven-i şer"i seçerek, bayramın üçüncü günü olan 3 Mayıs'ta camiden dönerken Adana'nın muhassıllık şeklinde İbrahim'e bırakılmasına karar verdi. 6 Mayıs 1833 tarihli ferman, Mühimmat-ı Harbiye Nazırı Emin Efendi aracılığıyla Kütahya'ya yollandı.[486] Bu

[480] Douin, La Première, ss. 331-335; Gerçekten de Palmerston, Adana'nın Sultan'da kalmasını istese de Adana'nın Mehmet Ali'ye verilmesini Sultan'ın zayıflığını arttıracak bir gelişme olarak görmemekteydi. **GRE**/E/481/4/24-28, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 21 Mayıs 1833.
[481] **GRE**/E/496/85, David Price'dan Ponsonby'ye, 18 Nisan 1833.
[482] Anick, s. 37.
[483] **GRE**/E/481/20/10-26, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Mayıs 1833.
[484] W. A. Phillips, "Mehmet Ali", **The Cambridge Modern History**, Cilt: 10, 1907, s. 553.
[485] Altundağ, ss. 131-132.
[486] **GRE**/E/392/98, Mandeville'den Palmerston'a, 4 Mayıs 1833; **FO** 78/222, Mandeville'den Palmerston'a, 4 Mayıs 1833; Lütfi, Tarih, Cilt: 4-5, ss. 724-725. 6 Mayıs 1833 tarihli fermanda Adana'nın İbrahim Paşa'ya bırakıldığı belirtiliyor ve olayları dâhil olan kişilerin affedildiği duyuruluyordu. Af hususu, Varenne'in İbrahim Paşa'nın ısrarı üzerine Paşa'ya verdiği senede binâen fermana eklenmiştir. Kutluoğlu, Kütahya

kararın bilgisi ise 14 Mayıs'ta İskenderiye'ye ulaşacaktı.[487] Daha inatçı taraf Adana'yı elde etmişti. Adana'nın Mehmet Ali'de kalmasına üzülen Metternich, "Komedi, bu şekilde sona erdi." diyecekti.[488]

Campbell'ın Mehmet Ali'yi Adana'dan vazgeçmesi için ikna ettiği bilgisi kendisine ulaşınca, Ponsonby bunu, Britanya'nın Sultan'a olan desteğine bir kanıt olarak sundu. İlk huzura kabulünde, Campbell'ın girişimlerini, Britanya'nın Mısır krizi esnasında gösterdiği çaba ve izlediği politikayla Sultan'ın gerçek dostu olduğunu gösterdiğini belirtecekti. Aynı şekilde Akif Efendi'yle görüşmesinde de benzer ifadeler kullanarak Babıali'nin Adana için yeniden girişimde bulunmamasını, Mehmet Ali'nin Rusya'ya karşı desteğini sağlamak adına Sultan'ın bir lütfu olarak Adana'nın bırakılmasını tavsiye etti. Akif Efendi, Adana güç kullanılmadan ele geçirilemeyeceği için, Babıali'nin bu "akıllıca ve ihtiyatlı" tavsiyeye uyarak bu meseleyi yeniden açmayacağını ancak Mehmet Ali'nin de bir "yılan" olarak görülmeye devam edeceğini iletti. Ayrıca Britanya'nın Rusya'yla bir savaş halinde destek verip vermeyeceğini sordu. Ponsonby, talimatı olmadığından hükümetini bağlayacak bir taahhüt veremeyeceği için Rusya'ya karşı bir destek hakkında yorum yapmadan, Mehmet Ali'nin var olan durumdan memnun olduğu ve Babıali'ye şu an için üstünlük sağladığı için uzun süre Sultan'a karşı bir girişimde bulunmayacağını ancak saldırması halinde büyük güçlerin İskenderiye'yi ablukaya alacağını iletti. Sultan'ın Mehmet Ali'ye saldırması durumunda ise Sultan'ın savaşı kaybederek tahtını riske sokacağını, sabırlı olunmasını tavsiye etti. "İhtiyar" Mehmet Ali'nin ölümünden sonra İbrahim'in bir hiç olduğunu belirtti.[489]

Birçok araştırmacı Mısır krizinin ilk safhasını sonlandıran Kütahya müzakerelerini

---

Antlaşması, s. 284. Mandeville'in tüm süreç boyunca yaptığı yazışmalar için ayrıca bkz. **British and Foreign State Papers**, 1833-1834, Cilt: 22, James Ridgway and Sons, London, 1847, ss. 140-149.

[487] **FO** 78/227, Campbell'dan Palmerston'a, 15 Mayıs 1833; **FO** 195/110, Campbell'dan Ponsonby'ye, 15 Mayıs 1833.

[488] Metternich, Adana'nın Mehmet Ali'nin elinde kalması nedeniyle Paşa'nın çok güçlendiğini ve Sultan'ın bu işin peşini bırakmayacağını düşündüğünden Kütahya'da yapılan barışı, bir sonraki savaşın nedeni olarak görmekteydi. Ancak bu vakitten önce "ihtiyar" Paşa'nın eceliyle ölmesini umuyordu. **GRE**/E/322/A/14, Lamb'den Palmerston'a, 21 Mayıs 1833; Šedivý, Metternich, ss. 519-520. Palmerston da Adana'nın bırakılmasına karşı idi ancak bu kararı öğrendikten sonra Campbell'a Babıali'nin bu kararına itiraz etmemesini emredecekti. Daly, s. 96.

[489] **FO** 78/223, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Haziran 1833.

bir "muahede" olarak kaydetmektedir. Ancak ne Sultan'ın ne de Kütahya'daki Osmanlı temsilcilerinin İbrahim Paşa'ya verdiği yazılı bir teminat bulunmaktaydı. Sultan'ın vasalıyla bir antlaşma yapamayacağı âşikardı. Müzakere süreci tümüyle sözlüydü ve üzerinde anlaşılan hususlar daha sonra tek taraflı olarak Sultan tarafından bir fermanla duyuruldu.[490] Lord Ponsonby de müzakereleri bu eksende değerlendirecektir. Palmerston Aralık 1835'te verdiği talimatlarda Kütahya Barışı'nın her iki tarafı da bağladığını savunsa da Ponsonby, bu argümanı hiçbir vakit desteklemedi. Sultan'ın Mehmet Ali karşısında istediği gibi hareket etmekte özgür olduğunu savundu.[491] İleride görüleceği üzere ikinci Mısır krizinin hemen öncesinde Sultan'ın Mehmet Ali'ye Kütahya'da herhangi bir teminat vermediğini ve Mehmet Ali'nin diğer paşalardan bir farkının olmadığını belirtecek ve istediği vakitte onu görevden almaya hak sahibi olduğunu savunacaktı. Anlaşıldığı üzere bu düşüncesi Palmerston'da karşılık bulacak, 1840 yılında Palmerston da benzer bir tutum sergileyecektir.

3.6. HÜNKÂR İSKELESİ ANTLAŞMASI

3.6.1. Kont Orloff'un Misyonu

Nikola, Türkiye'ye gönderilen birliklerin kontrolünü ılımlı ve zayıf bir karaktere sahip olduğunu düşündüğü Boutineff'e bırakmak istemiyordu. Askerî operasyonu yürütmek adına ehil ve güvendiği birine ihtiyaç duydu.[492] Bu nedenle Kont Alexis F. Orloff'u (1786–1861) büyükelçi ve Rus birliklerinin komutanı unvanıyla İstanbul'a yolladı. Orloff, 5 Mayıs 1833'te İstanbul'a ulaştı.[493] Orloff'un talimatlarında Nikola'nın tam desteğini Sultan'a iletmesi, Britanya ve Fransa'nın etkisiyle mücadele etmesi ve Sultan'la Mehmet Ali arasında barış sağlanana kadar da Boğazlar'ı korumaya alması yer

[490] Altundağ, ss. 109, 133-139; Kutluoğlu, Kütahya Antlaşması, s. 285; Rustum, The Distrubances in Palestine, s. 49; Šedivý, Metternich, s. 553.
[491] Anick, s. 159.
[492] Goriainow, s. 33.
[493] **GRE**/E/392/98, Mandeville'den Palmerston'a, 5 Mayıs 1833; **FO** 78/222, Mandeville'den Palmerston'a, 5 Mayıs 1833.

alıyordu.[494] Ayrıca Babıali'den talep gelmesi halinde savunmaya yönelik bir ittifak önerisine olumlu yanıt vermesine izin verilmişti.[495]

Orloff'un misyonu Ponsonby'ye, Polonya'nın parçalanmasından önce yaşananları hatırlatsa da ikili iyi bir ilişki kurdu.[496] Orloff, Akif Efendi'ye İbrahim Paşa'nın Anadolu'yu terk etmesiyle birlikte Rus birliklerinin kalışı için bir gerekçe kalmayacağını ve Sultan'ın isteğinin ardından ilk uygun rüzgârda ayrılacaklarını iletmişti. İbrahim'in çekilişini denetlemek üzere bir subayını Adana'ya yolladı.[497] Orloff, Ponsonby'yle görüşmesinde Akif Efendi'ye söylediklerini tekrarladı. Sultan'ın önerilerinin İbrahim tarafından hâlâ resmî olarak kabul edilmemesi ve Mısır ordusunun Anadolu'yu boşaltmamış olması nedeniyle Rus birliklerin İstanbul ve boğazlarda kalmaya devam edeceğini belirtti. Bunun üzerine Ponsonby, girişimlerini İbrahim'in Anadolu'yu boşaltmasına odakladı. Kütahya müzakerelerinde görev alan Birinci Ataşe John Kennedy'ye[498] yolladığı talimatta, İbrahim'in şartları hemen kabul etmesi için girişimde bulunmasını, aksi hâlde Rusya'nın Boğazlar'da kalmaya devam edeceğini iletti.[499]

Ponsonby, Orloff'un sözünü tutacağına inanıyordu. Ancak Rusların ayrılışını engelleyecek kişinin Sultan olabileceğinden endişe ediyordu. Ponsonby'ye göre Sultan hızlı reform sürecini "ihtiyatsız" bir şekilde ordusunu yenilemeden gerçekleştirmiş; dine, geleneklere ve en önemlisi halkın kesesine zarar vererek büyük bir "aptallık ve zorbalıkta" bulunmuştu. Sultan, kötü yönetimi nedeniyle "nefret" edilen biri hâline geldiği için hayatını korumak adına kendini tümüyle Ruslara bağlı hissetmekteydi. Yalnızca

---

[494] Goriainow, s. 34.
[495] Rendall, s. 42.
[496] **FO** 78/223, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Mayıs 1833. İkili arasındaki ilişki biraz gergin başlayacaktı. Orloff, Sultan ile Ponsonby'den daha önce görüşmek istedi. Ancak İstanbul'a daha önce gelen Ponsonby'nin protokol açısından önceliği bulunuyordu. Bu nedenle Ponsonby, Orloff'un daha önce görüşme girişimini engelledi. Ponsonby, talimatı olmadığından Orloff ile görüşmek için girişimde bulunmadı. Ancak 7 Mayıs'ta Orloff, Ponsonby'nin elçilik sarayında bulunmadığı bir vakitte bir ziyarette bulundu. Bu nedenle Ponsonby ertesi gün Rus elçiliğine ziyarette bulundu. **GRE**/E/481/20/10-26, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Mayıs 1833.
[497] **GRE**/E/481/20/10-26, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Mayıs 1833.
[498] Ponsonby, İstanbul elçiliğine atanırken Kennedy, Napoli Elçilik sekreterliğine atanmıştı. **The London Gazette**, 9 Kasım 1832.
[499] **FO** 78/223 Ponsonby'den Palmerston'a, 24 Mayıs 1833. Orloff aynı vaadi, Serasker Hüsrev Paşa'yla birlikte Rus askerî kampını ziyaret eden Chabert'e herkesin duyabileceği şekilde iletecekti. **GRE**/E/481/20/26-28, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Mayıs 1833.

"köleleri" Sultan'ın yanındaydı. Bu nedenle Ponsonby, Sultan'ın Rusların hızlı bir şekilde ayrılmasını istemeyebileceğinden endişe etmekteydi.[500]

Roussin, Çanakkale açıklarına gelen Fransız donanması adına Babıali'den Boğazlar'dan geçiş izni istemişti. Amacı Rus donanmasının bir an önce Boğazlar'dan çıkması için baskı kurmaktı. Orloff, İstanbul'a geldikten kısa bir süre sonra bu talebi öğrendi. Akif Efendi'den bu isteği reddetmesini talep etti. Rusya'nın böyle bir girişimi savaş nedeni sayacağını bildirdi.[501] Orloff bu hususta ciddiydi. Ahmet Paşa, Orloff'a Fransızlar Boğaz'dan geçerse ne olacak diye sorduğunda Orloff, İstanbul'u savunmak durumunda kalacağını söylemişti.[502] Rusya, Paris'te de girişimlerde bulundu ve Fransız donanmasının Çanakkale'den geçmemesi adına güvence aldı.[503]

Ponsonby, Roussin'in kendisinden habersiz yaptığı talebi tasvip etmedi. Ancak Fransa, Britanya'nın en önemli müttefikiydi. Bu nedenle Ponsonby, orta yollu bir politika izledi. Akif Efendi'ye yolladığı mesajında, Roussin'in talebini doğru bulmadığını ancak Britanya'nın Rusya'ya karşı müttefiki Fransa'nın yanında yer alacağını iletti.[504] Ponsonby'nin desteğiyle Roussin düştüğü zor durumdan kurtuldu.

Ponsonby, İbrahim'in Anadolu'dan çekilmesi halinde Rus donanmasının Boğazlar'dan çekileceğine dair Orloff'un verdiği sözü tutacağına inanmaktaydı. Roussin, aldığı talimatlara binâen Babıali'ye ortak bir nota verilmesini önerdiğinde, aynı talimatlar kendisine de verildiği hâlde bu girişimi ihtiyatsızca buldu. Roussin'e, Rusların ortak notayı Boğazlar'ı tahliyede gecikme için bir bahane olarak kullanabileceğini belirterek İbrahim'in Anadolu'yu boşaltmasına kadar girişimde bulunulmamasını önerdi. Donanmanın İzmir'in ötesine geçmemesi, İstanbulda bir tehlikeye karşı iki elçiliğin sahip

---

[500] **GRE**/E/481/20/29-31, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Mayıs 1833; **MS**62/PP/GC/PO/142-143, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Mayıs 1833.

[501] **FO** 78/223, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Mayıs 1833. Hatta Fransız savaş gemisi *Mesange*, Çanakkale Boğazı'na girmeye teşebbüs etmiş ancak birkaç uyarı top atışı yapılınca geri çekilmiştir. Goriainow, s. 36. Roussin, bundan resmî olarak şikayetçi olunca, Babıali sorumluların cezalandırılacağını iletmiştir. Daly, s. 96.

[502] Goriainow, s. 37. Orloff'un bu düşüncesinde ciddi olduğu Nesselrode'a gönderdiği bir mektuptaki şu cümlelerinden anlaşılmaktadır: "Eğer yabancı güçler buraya gelirse bu sonun başlangıcı olacaktır. (…) O vakit ne olacak yalnızca Tanrı bilir." Lincoln, s. 205.

[503] Lincoln, s. 205.

[504] **FO** 78/223, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Mayıs 1833.

olduğu iki fırkateynin İstanbul'daki Avrupalıların güvenliği için yeterli olacağını iletti. Zaten Serasker Hüsrev Paşa'yla görüşerek polisiye önlemler alması ve İstanbul'da sükûneti sağlaması hususunda istekte bulunmuştu. Roussin önerileri kabul etti.[505]

Ancak Orloff'un sözlerine rağmen Rusların askeri birliklerini arttırması ve Çanakkale'ye yapılan seyahatler Ponsonby'yi endişelendirmeye başladı. Ponsonby, bu hamlelerin Roussin'in itirazlarına karşı Orloff'un "çocukça" cevabı olabileceğini düşündü. Yine de Ponsonby'nin kulağına Rusların çekilmeye niyetli olmadığı söylentileri gelmekteydi. Bu nedenle Ponsonby, Orloff'la görüşmelerinde daha net bilgiler alabilmek adına Palmerston'dan yeni talimatlar talep etti.[506] Rusların sözünü tutmaması halinde İngiltere ve Fransa'nın donanmalarıyla bir güç gösterisi yapması gerekebileceğini savundu. "Ordusu, parası ve etkisi" olmayan Sultan, Rusları kendi gücüyle Türkiye'den çıkarmaya muktedir değildi.[507] Yine de Ponsonby, Ruslardan duyduğu şüpheyi Orloff'la görüşmelerinde başarılı bir şekilde gizledi. Orloff, Ponsonby'ye soğukkanlı tutumu nedeniyle, "çakalı" Stürmeri yollayarak onun aracılığıyla sık sık iltifatlar edecekti.[508] Stürmer, Ponsonby'ye Orloff'un samimi olduğunu ve Rus hükümetinin iyi niyetle hareket ettiğini her fırsatta iletecekti.[509]

Anick, doğru bir şekilde, Ponsonby'nin ilk aylarındaki faaliyetleriyle girişken ancak ihtiyatlı bir diplomat olarak ünlendiğini belirtmektedir.[510] Orloff da hükümetine Ponsonby'nin tutumunu takdir ederek onun sayesinde Fransa'nın entrikalarının boşa çıktığını iletmişti.[511] Ponsonby, ilk aylarında izlediği ılımlı siyasetle hem Petersburg'da[512]

---

[505] **GRE**/E/481/20/10-26, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Mayıs 1833; **GRE**/E/481/20/35, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Haziran 1833; Douin, La Première, ss. 426-427.

[506] **MS**62/PP/GC/PO/144, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Mayıs 1833.

[507] **GRE**/E/481/20/29-31, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Mayıs 1833; **MS**62/PP/GC/PO/142-143, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Mayıs 1833.

[508] **MS**62/PP/GC/PO/147, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Haziran 1833.

[509] **MS**62/PP/GC/PO/168, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 6 Haziran 1833; **GRE**/E/E/483/10A/1, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 6 Haziran 1833.

[510] Anick, s. 40.

[511] Goriainow, s. 37.

[512] Lieven, Grey'e, Orloff'la tam bir uyum içerisinde hareket eden Ponsonby'nin İstanbul'da oldukça "soylu ve mantıklı" hareket ettiğini, Nikola'nın İngiliz elçiliğinin tutumuyla ilgili İstanbul'dan gelen haberlerden oldukça memnun kaldığını ileterek böyle bir vakitte problemli birinin ilişkilere büyük zarar verebileceğini ancak Ponsonby'nin fayda sağladığını ve Doğu sorununun çözümüne katkı sunduğunu belirtti. Guy Le Strange, **Correspondence of Princess Lieven and Earl Grey**, Cilt: 2, Richard Bentley and Son, London,

hem de Viyana'da[513] takdir gördü.

Prens Lieven, Palmerston'a Rus donanması ve ordusunun Sultan'ın isteğiyle kalmaya devam ettiğini ve Sultan'ın başkentte veya imparatorlukta bir isyandan endişe ettiğini söyleyince Bakan oldukça öfkelenmişti. Palmerston'a göre Sultan, "Rus askerlerinin süngüleri" olmadan ülkesini yönetemeyecekse Ruslarla birlikte ülkeyi "terk" etmeliydi. Yine de Ponsonby'den, Nikola'nın niyetleriyle ilgili spekülasyon yapmayarak Rusya'ya itimat edildiğini göstermesini istedi. Rusya birliklerinin İstanbul'dan çıkmasını istemelerinin nedeninin genel ilkeler olduğunu, Çar'a güvensizlik duyulmadığını iletti. Sultan'ın Ruslara vakti gelince gitmelerini söylemesi elzemdi. Ancak Sultan kendini Rusların "kollarına atarsa" o vakit Fransa ve İngiltere Mehmet Ali'yi Rusya'nın yayılışına karşı koyacak kişi olarak desteklemeyi düşünebilirdi. Palmerston sorunun o noktaya gelmeyeceğine inanıyordu. Ancak gelirse elçinin önce Londra'ya danışmasını emretti.[514]

3.6.2. Hünkâr İskelesi Antlaşması İmzalanıyor

Henüz Nisan ayında Ahmet Paşa, Sultan'ın Rusya'yla savunma ve saldırı içerikli bir ittifak antlaşması imzalamak istediğini Boutineff'e gizlice iletmişti.[515] Sultan, Mayıs başında huzuruna çıkan Orloff'a bu niyetini ayrıca belirtti.[516] Ancak Orloff sadece savunmaya yönelik bir antlaşma için yetkilendirilmiş olduğundan olumsuz cevap verecekti.[517] Kısa bir süre sonra Akif Efendi, Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi ve Boutineff arasında yapılan bir görüşmede öneri yeniden gündeme getirildi.[518] Son olarak Sultan, Ahmet Paşa'yı Orloff'a yollayarak savunmaya yönelik bir ittifak önerisinde

1890, s. 458. Metternich'e Petersburg'dan iletilen resmî yazışmalarda Rusya'nın, Ponsonby'nin ilk aylardaki icraatını takdir ettiği görülmekteydi. **GRE**/E/322/A/20, Lamb'den Palmerston'a, 8 Temmuz 1833.

[513] Ponsonby'nin ilk aylardaki icraatlarından Metternich ve Stürmer de oldukça memnun kaldı. **GRE**/E/430/1/14, Lamb'den Ponsonby'ye, 29 Haziran 1833. Özellikle Roussin'in "deliliğinin" yaratacağı tehlikelere karşı Ponsonby'nin olumlu tutumunu takdir etmekteydi. **GRE**/E/322/B/34, Strangways'ten Ponsonby'ye, 29 Kasım 1833.

[514] **GRE**/E/481/4/24-28, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 21 Mayıs 1833.

[515] Rendall, s. 42; Altundağ, s. 150.

[516] Goriainow, s. 38.

[517] Rendall, s. 42.

[518] Bu görüşmede Hekimbaşı, "Biz hastaydık, siz de doktor." demiştir. Özavcı, bu ifadeyle Osmanlı yetkililerinin belki de ilk kez kendilerinden "hasta" olarak bahsettiğini belirtmektedir. Özavcı, ss. 168-169.

bulundu.[519] Sultan'ın talebi Petersburg'a ulaşınca Nesselrode, 20 Mayıs 1833'te Orloff'u savunmaya yönelik bir antlaşma yapmakla görevlendirdi.[520] Görüşmeler, 26 Haziran 1833'te başladı.[521]

Rusya'nın çekilmeden önce Sultan'ı ikna ederek bir antlaşma imzalayacağı düşüncesi Ponsonby ve Roussin'in beklediği bir gelişmeydi. Ponsonby, Rusya'nın büyük masraflar yaptıktan sonra hiçbir şey elde etmeden çekilirse "aptalca" görüneceğini düşünüyordu.[522] Haziran başında artık Rusların çekileceğinden emin olmuştu. Ancak Rusların hâlâ bir şey elde edemediklerini düşünüyordu.[523] Rusya'yla yapılacak antlaşmaya karşı olan Akif Efendi, Mayıs ayında antlaşmayla ilgili niyeti Roussin'e sızdırdı. Roussin de Akif Efendi'ye böyle bir antlaşmanın Türkiye'nin bağımsızlığını yok edeceğini düşündüğünü iletti.[524] Roussin'den Babıali'nin niyetini öğrenen Ponsonby de Akif Efendi'ye Rusya'nın çekilmeden önce Babıali'ye bir antlaşma önerisinde bulunabileceğini ileterek Rusya'yla Britanya'nın savaşa girmesine neden olabilecek bir antlaşma yapılmamasını tavsiye etti. Babıali'nin bölyle bir antlaşmadan bir şey elde etmesi söz konusu olmayacağı gibi Türk hükümetinin elini bağlanacaktı.[525]

Haziran başında Akif Efendi, gizli kalmak kaydıyla, Orloff'un, Sultan'la görüşmesinde, Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğunu bölmek adına bir protokol hazırlığında olduğunu ve Rusya'yla Osmanlı Devleti'nin çıkarlarının ortak olması nedeniyle "iyi bir dost ve müttefik olan" iki devlet arasında bir ittifak yapılmasını

---

[519] Schiemann, s. 221.
[520] Bu dispaçta Hünkâr İskelesi Antlaşma'sının taslağı yer almaktadır. Lincoln, s. 206.
[521] Goriainow, s. 41.
[522] **MS**62/PP/GC/PO/144, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Mayıs 1833.
[523] **MS**62/PP/GC/PO/146, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Haziran 1833.
[524] Douin, La Première, s. 389.
[525] **GRE**/E/E/483/10A/3, Ponsonby'den F. Pisani'ye. Palmerston, antlaşma görüşmelerinden haberdar olunca Türkiye'yi Rusya'nın siyasi kontrolü altına sokacak bir antlaşmadan endişe ettiği için Ponsonby'den bu konunun üstüne gitmesini istedi. Sultan'ın bağımsız kalması ve Osmanlı topraklarının Ruslara terk edilmemesi elzemdi. Aksi halde İngiliz hükümeti, Doğu'da güç dengesini yeniden tesis etmek adına İstanbul'da Sultan yerine Mehmet Ali'yi görmeyi tercih edilebilir bulacaktı. Ancak bu tercih asli tercih değildi. Sultan meşru bir hükümdardı. Mehmet Ali ise bir maceraperestti. Onun ölümüyle birlikte kurduğu her şey yok olacaktı. Oğlu İbrahim aynı kapasitede olmadığı için süreklilik sağlanamazdı. Ancak Britanya, hiçbir şekilde ellerini bağlayacak bir politika izleyemezdi. Sultan'la Mehmet Ali'nin savaşını engellemek ve Sultan'ın kendisini güçlendirmesini ve Rusya'dan bağımsız hareket etmesini sağlamak ve Rusya'yla Fransa'yı dengede tutmak öncelikliydi. **GRE**/E/481/4/29-34, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 1 Temmuz 1833.

önerdiğini belirtti.[526] Ponsonby, Pisani'yi görevlendirerek böyle bir protokolün mevcut olmadığını ve İngiltere'nin hiçbir şartta Türkiye'ye karşı böyle bir komplonun parçası olmayacağını iletmesini emretti. İngiltere'nin çıkarları Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını gerektirmekteydi. Ayrıca Avrupa'da başka herhangi bir ülkenin de böyle bir komploya alet olmayacağına inandığını ve İngiltere'nin böyle bir şeye de izin vermeyeceğini savundu. Böyle bir protokol ancak Rusya'nın faydasına olacağından bu tür bir komplodan endişe edilmemesini istedi. Rusya'yla yapılacak bir ittifakın Türkiye'ye hiçbir şartta fayda sağlamayacağını iletti. Türkiye ileriyi göremeyeceği için kendini bir tarafa entegre etmemeli ve Rusya'nın koruması altına girmemeliydi.[527] Bu mesajdan sonra Akif Efendi'nin endişeleri yatıştı. Ancak antlaşmanın detaylarıyla ilgili olarak Akif Efendi bilgilendirilmemişti.[528] Yine de Ponsonby, Pisani'den girişimlerini sürdürmesini istedi. Rusya'yla yapılacak bir ittifakın İngiltere, Fransa ve Avusturya tarafından hoş karşılanmayacağnı, Rusya'nın Türkiye'nin koruyucusu olmasına izin verilemeyeceğini ve üç ülkenin öfkesinden Türkiye'yi koruyamayacağını iletmesini emretti. Osmanlı devletinin "sonunun başlangıcı" olacak böyle bir antlaşmaya karşı ihtiyatlı hareket etmelerini tavsiye etti. En sonunda bir elçi olarak değil bir dost olarak tavsiyelerde bulunduğunu belirtti. Akif Efendi'nin rencide olmasını ve şüpheye düşmesini istemediği için Pisani'ye, kullandığı sert ifadeleri Akif Efendi'ye iletirken yumuştmasını emretti.[529]

Ponsonby, antlaşmanın içeriğini tam olarak öğrenebilmek adına ısrarlarını sürdürdü. Akif Efendi'nin deşifre olmaktan endişe etmesi nedeniyle bilgiyi ne Grey'e ne de Palmerston'a ileteceğine söz verdi.[530] Kısa bir süre sonra Akif Efendi, savunma ve saldırıya dönük bir antlaşmanın tamamlanmak üzere olduğu hususunda Ponsonby'yi

[526] **GRE**/E/483/1A/1, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 6 Haziran 1833; **MS**62/PP/GC/PO/167, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 6 Haziran 1833; **MS**62/PP/GC/PO/147, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Haziran 1833. Ponsonby, gizlilik hususuna çok önem vermiştir. Palmerston'dan da önem vermesini istemiştir. Aksi halde Akif Efendi'nin hayatının riske girebileceğini düşünmekteydi. **MS**62/PP/GC/PO/147, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Haziran 1833; **MS**62/PP/GC/PO/150, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Haziran 1833.
[527] **GRE**/E/483/1A/3, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 6 Haziran 1833; **MS**62/PP/GC/PO/168-169, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 6 Haziran 1833.
[528] **GRE**/E/483/1A/5, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 8 Haziran 1833; **MS**62/PP/GC/PO/170, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 8 Haziran 1833.
[529] **GRE**/E/E/483/10A/5, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 8 Haziran 1833; **MS**62/PP/GC/PO/171, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 8 Haziran 1833.
[530] **GRE**/E/E/483/10A/9, Ponsonby'den F. Pisani'ye.

bilgilendirdi. Babıali'nin karşı çıkmasına rağmen Sultan'ın bir antlaşma imzalamak isteğindeydi.[531] Ponsonby böyle bir antlaşmayla Türkiye'nin Rusya'nın inisiyatifine bırakılacağına inanıyordu. Bu nedenle girişimi engellemek için daha aktif bir tutum sergilemeye başladı. Ancak Rusya'nın gücenmesini de istemiyordu. Akif Efendi'nin Rusya'yı rahatsız etmeden düzenlemeyi engellemek adına elinden gelen her şeyi yapmasını tavsiye etti.[532] Özel mektubunda Palmerston'u antlaşmayla ilgili bilgilendirdiğini ve Londra'dan gelecek cevaba kadar antlaşmanın imzalanmamasını istedi.[533]

Ponsonby, son durumu Roussin iletince Fransız elçi, bu antlaşmanın Türkiye'nin bağımsızlığının sonu olacağını ve Britanya ile Fransa'nın Osmanlı politikasını değiştirebileceğini düşündü.[534] Ancak Roussin, antlaşmayı engellemek adına Ponsonby'nin desteğini istediğinde, Ponsonby yine ihtiyatlı bir yol izlenmesi gerektiğini savundu. Yapılması gereken ilk iş, Ruslardan kurtulmaktı. Rus donanması boğazlarda olduğu sürece böyle bir antlaşmayı engelleyebilecek bir konumda olmadıklarını, eğer antlaşma tamamlanırsa da diğer üç gücün benzer savunma-saldırı içerikli antlaşmaları Babıali'yle yaparak Rusya'nın bu adımının boşa çıkarılabileceğini savundu. O an için pasif kalmayı ve antlaşmadan haberdar değillermiş gibi hareket etmeyi önerdi.[535]

Roussin ise her şeye rağmen antlaşmanın engellenmesi taraftarıydı. 25 Haziran'da Britanya donanmasının Tenedos'a vardığını öğrenince iki donanmanın birleşerek antlaşmayı engellemek adına Sultan'a baskı yapmak için Çanakkale'de ortak bir tatbikat yapmalarını önerdi.[536] Ponsonby, böyle bir hamlenin hem Rusların kalışını hem de antlaşmanın yapılmasını Rusya açısından zorunlu hâle getireceğini savundu. Gerçekten de durum böyleydi. Fransız donanmasının girişimleri ve Roussin'in itirazları Nikola'yı

---

[531] **GRE**/E/E/483/10A/10, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 15 Haziran 1833; **MS**62/PP/GC/PO/174, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 15 Haziran 1833.
[532]; **GRE**/E/270/11-12, Ponsonby'den Charles Grey'e, 19 Haziran 1833; Douin, La Première, ss. 435-436.
[533] **GRE**/E/E/483/10A/10, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 17 Haziran 1833; **GRE**/E/481/20/46-49, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 17 Haziran 1833; **GRE**/E/481/20/44-45, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Haziran 1833.
[534] Douin, La Première, ss. 435-436.
[535] **GRE**/E/481/20/44-45, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Haziran 1833; **GRE**/E/270/13, Ponsonby'den Charles Grey'e, 22 Haziran 1833.
[536] **FO** 78/223, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Haziran 1833.

öfkelendirmiş ve Çar, antlaşma için daha istekli hâle gelmişti.[537] Ponsonby ayrıca Orloff'un ilk tehdidi hissettiği anda Odessa'dan yedek birlikleri çağıracağı hususunda da Roussin'i uyardı. Hâlbuki Ruslar Boğazlar'dan ayrılır ayrılmaz Babıali, gücünü yeniden tesis edecek ve dış politikada bağımsız hareket edebilecekti. Böylece Britanya ve Fransa'nın bu antlaşmayı boşa çıkarma imkânı olacaktı.[538] Roussin, tek başına etkili olamayacağı ve Britanya ve Fransa ittifakının ortak hareket etmediği gibi bir algı oluşturmak istemediği için Ponsonby'nin önerisine isteksizce uydu.[539]

21 Mayıs'ta Malcolm'a verilen talimatlarda yedi gemiden oluşan filosunu Çanakkale açıklarına götürmesi ve belli durumlarda Fransız donanmasıyla iş birliği yapması emredilmişti. Ancak olabilecekler önceden kestirilemediği için Çanakkale'ye yönelik bir harekete karar vermeden önce Ponsonby'ye ardından da Londra'ya danışması istenmişti.[540] Ancak Ponsonby, Britanya donanmasının Çanakkale yakınlarına gelmesini de tehlikeli buldu. Daha önce donanmanın yakınlarda bulunmasını talep etmiş olmasına rağmen, Rus donanmasının İstanbul'da kalışını uzatacak girişimlerden özel olarak sakındı. İngiliz hükümeti son durumu görüşmek adına Amiral Pulteney Malcolm'un İstanbul'a giderek Ponsonby'yle buluşmasını emretmesi üzerine, Ponsonby bu görüşmeyi aceleye getirmek istemedi.[541] Ayrıca Malcolm'a yazdığı mektupta eğer hükümetten Çanakkale'den geçmek adına bir emir almışsa bunu şimdilik uygulamamasını istedi. Donanmanın Çanakkale yakınlarında beklemesini ancak Saros Körfezi tarafından uzak durarak Asya ağzı yakınlarında konumlanmasını tavsiye etti.[542] Malcolm gelen talimat üzerine boğazlardan geçmek için ferman talep etmesi üzerine Ponsonby, Fransızların benzer bir ferman talebinin kısa bir süre önce Rusların itirazıyla reddedildiğini belirterek on gün içerisinde boğazlardan ayrılacak olan Rus donanmasının gidişine kadar ferman

---

[537] Rendall, ss. 45-46.
[538] **FO** 78/223, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Haziran 1833. Palmerston, İbrahim Paşa Anadolu'dan çekilmeden önce yapılacak bir başvuru ret cevabı alacağından Ponsonby'nin aldığı bu kararı tümüyle doğru bulmuştu. **GRE**/E/481/4/29-34, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 1 Temmuz 1833.
[539] Douin, La Première, s. 462.
[540] **GRE**/E/481/4/24-28, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 21 Mayıs 1833.
[541] **FO** 78/223, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Haziran 1833. Ponsonby bu bilgiyi ilk olarak Roussin'den alacaktı. İngiliz hükümeti, Fransa Dışişleri Bakanlığını bilgilendirse de elçisine bilgiyi göndermeyi unutmuştu. Anick, s. 46.
[542] **FO** 78/223, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Haziran 1833.

talebini yapmamaya karar verdiğini amirale iletti.[543] Malcolm sancak gemisi *HMS Britannia* ile İstanbul'a bir ziyarette bulunmak isteyince Ponsonby, isteksiz olsa da Babıali'nin vereceği cevabı gizlice soruşturdu. Ancak böyle bir talebin Fransızların talebi gibi reddedileceğini öğrendi ve girişimden vazgeçti.[544]

Malcolm, donanmayla birlikte Tenedos'a gelerek Fransız donanmasıyla birlikte hareket edince Rus elçiliği iki donanmanın uzaklaştırılması için Babıali'nin harekete geçmesini talep etti. Ponsonby, Babıali'den gelen İngiliz donanmasının Çanakkale'den uzaklaşması isteğini uygun gördü. Roussin'i bilgilendirmeden[545] Malcolm'a bir mektup göndererek Orloff'un verdiği sözlerde samimi olduğunu, kısa süre içerisinde İbrahim'in Anadolu'yu boşaltacağını ve Rus donanmasının da Boğazlar'dan çekileceğini belirtti. İzmir'de Fransız donanmasıyla buluşmadan önce, bir bahaneyle Britanya donanmasını Samos ya da Adana'ya götürmesini ve daha sonra İzmir'e gelerek birleşmelerini talep etti.[546] Ancak dönmeden önce Rusların çekildiğinden emin olmasını istedi.[547] Malcolm, Fransız amirale karşı kendisini mahçup hissetse de bu isteğe uyarak 1 Temmuz'da Samos'a yöneldi.[548] Malcolm döndüğünde Rus donanması İstanbul'dan ayrılmış olacaktı.[549]

Sultan, 26 Haziran'da antlaşma taslağını imzalanması için bakanlarına iletti.[550] Osmanlı temsilcileri Ahmet Fevzi Paşa, Hüsrev Paşa ve Akif Efendi'yle Rus temsilcileri Orloff ve Boutineff'in yaptığı son görüşmelerin ardından 8 Temmuz 1833'te Hünkâr İskelesi Antlaşması imzalandı.[551] İbrahim'in kuvvetlerinin Anadolu'dan çekildiği

---

[543] **MS**62/PP/GC/PO/153, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Haziran 1833; **GRE**/E/481/20/50, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Haziran 1833.
[544] **GRE**/E/389/9, Malcolm'dan Ponsonby'ye, 17 Temmuz 1833. Ponsonby, verdiği tavsiyelere uyan ve iş birliğine açık olan Malcolm'dan oldukça memnun kalmıştı. **GRE**/E/481/4/35-37, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 6 Temmuz 1833.
[545] Bu isteğini Roussin'e 6 Temmuz'da iletmiştir. Roussin isteksizce bu durumu kabul etmiştir. **FO** 78/223, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Temmuz 1833.
[546] **GRE**/E/389/5, Ponsonby'den Malcolm'a, 23 Haziran 1833.
[547] **GRE**/E/481/20/41, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Temmuz 1833; **FO** 78/223, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Temmuz 1833.
[548] **GRE**/E/389/7, Malcolm'dan Ponsonby'ye, 2 Temmuz 1833.
[549] **GRE**/E/389/9, Malcolm'dan Ponsonby'ye, 17 Temmuz 1833.
[550] **MS**62/PP/GC/PO/153, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Haziran 1833.
[551] Lütfi, Tarih, Cilt: 4-5, ss. 768-769, 810-814; **GRE**/E/481/20/51, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Temmuz 1833; **FO** 78/223, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Temmuz 1833. Rus karşıtlarının ikna

bilgisinin Baron Lieven tarafından getirilmesiyle birlikte kalmak için bir gerekçesi kalmayan Rus donanması iki gün içerisinde Boğaziçi'nden ayrıldı.[552] Ancak gerek Nikola gerek Orloff bu ayrılışın uzun sürmeyeceğini düşünmekteydi.[553] Hatta Orloff, Nesselrode'a yolladığı bir mektupta "Bir iki yıl içerisinde ancak bu sefer kalıcı şekilde İstanbul'a dönebiliriz." diyecekti.[554] Ponsonby de benzer şekilde bu ayrılışın geçici olduğuna inanıyordu. Ponsonby'ye göre Nikola nihai amacı için hamle yapmanın erken olduğuna inanmıştı, ancak Metternich ve Mehmet Ali'yi ikna edebilirse tereddüt etmeden harekete geçecekti. Ponsonby, Britanya ve Fransa'nın buna izin vermeyeceğini net bir şekilde göstermesi gerektiğine inanıyordu. Hükümetine verdiği tavsiyelerle iki gücün Sultan'a destek için somut adımlar atmasını tavsiye etmeye başladı. Malcolm'dan da artık Çanakkale çevresinden uzaklaşmaması için istekte bulundu.[555]

Sekiz yıl yürürlükte kalacak Hünkâr İskelesi Antlaşması altı açık ve bir gizli maddeden oluşmaktaydı. Gizli maddenin duyurulması hakkı Babıali'ye bırakıldı.[556] Açık maddeler iki ülkenin bağımsızlıkları tehlikeye düştüğü takdirde birbirine askerî yardımda bulunmasını şart koşmaktaydı. Ancak Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya askerî bir yardımda bulunması mümkün olamayabilirdi. Güney sınırlarını güvenceye almak isteyen Nikola, antlaşmaya gizli bir maddenin eklenmesiyle birlikte Sultan'ın bu yükümlülükten kurtulmasını istedi.[557] Bu şekilde Sultan, Rusya'nın savaştığı devletlerin savaş gemilerine Çanakkale Boğazı'nın kapatılması şartıyla askerî destek yollamaktan muaf tutuldu.[558] Ancak gizli maddenin varlığı ve Babıali'nin belirsiz tavrı Britanya ve Fransa'nın Rusya'yla ilgili şüphelerini arttıracak ve ileriki yıllarda antlaşma ekseninde bir dış politika izlemelerine neden olacaktı.

---

edilmesinde Orloff'un görkemli ziyafetleri ve "cömertliği" etkili olmuştur. Schiemann, s. 221; Rendall, s. 43.

[552] Altundağ, s. 153. Rus donanmasının bir gün içerisinde ayrılık hazırlıklarını tamamlaması seraskeri oldukça etkilemiştir. Daly, s. 99; **GRE**/E/481/20/41-43, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Temmuz 1833.

[553] Rendall, s. 42.

[554] Goriainow, s. 35. Nikola, huzuruna çıkan bir seyyahın İstanbul'a gittiğini öğrendiğinde, "Şehri doğu kıyafetleri içerisinde görebilme şansın varken ne kadar acele edersen o kadar iyi." diyecekti. **GRE**/E/322/B/27, Strangways'ten Ponsonby'ye, 1 Kasım 1833.

[555] **GRE**/E/270/15-18, Ponsonby'den Charles Grey'e, 24 Temmuz 1833.

[556] Schiemann, s. 222.

[557] Goriainow, s. 43.

[558] **Muahedat Mecmuası**, Cilt: 4, ss. 90-93.

Akif Efendi, antlaşmanın imzalandığı gün Ponsonby'ye antlaşmanın tamamlanmış olduğunu iletti. Ancak içeriği ve gizli maddesi hakkında bilgisi olmadığını belirtti. Ponsonby, Roussin'e Rus donanması ve ordusunun Ağustos ortalarında karantinadan çıkarak dağıtılana kadar harekete geçmemeyi önerdi.[559] Ancak antlaşmanın tamamlandığı bilgisi kendisine ulaşınca antlaşmanın maddelerini ilk öğrenen olmak adına harekete geçti. Pisani, Akif Efendi'ye antlaşmanın içeriğini sordu. Akif Efendi ise bu bilgiyi sızdırması halinde kendisinin büyük bir tehlike altına gireceğini belirtti. Ancak Pisani, antlaşma içeriğinin Palmerston ve Ponsonby dışında kimseye iletilmeyeceğine söz verince Akif Efendi, gizli madde haricindeki maddeleri 10 Temmuz'da İngiliz elçiliğine gönderdi. Antlaşmanın, Rusya tarafından duyurulana kadar gizli kalmasını istedi.[560] Ponsonby, gizli maddeyi de 12 Temmuz'da Vogorides'den temin edecekti.[561] 11 Temmuz'da antlaşma bilgisini hızlı bir şekilde Londra'ya gönderen Ponsonby, gizli maddeyi Fransız postasında yollamamak adına Bakanlık ulağı gelene kadar bekletti.[562]

Ponsonby antlaşmayı ve gizli maddeyi öğrendikten sonra Roussin ve Stürmer'e net bir bilgi vermedi. Ancak Roussin'e antlaşmada gizli madde olabileceğine inandığını

---

[559] Ponsonby'nin antlaşmayla ilgili ilk bilgileri saldırı ve savunmaya dönük bir antlaşma olduğu, 8 yıl boyunca Rusya'yla savaşacak ülkelere Çanakkale'nin kapatıldığı, her iki tarafın birbirinie 60.000 asker ve donanmalarını yardım talep etmeleri halinde sunacağını, ya da buna eş değer bir parayı, öğrenmişti. **GRE**/E/481/20/51, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Temmuz 1835.

[560] Ponsonby de gizliliğe önem verilmesini Palmerston'dan isteyecekti. **GRE**/E/481/20/54, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Temmuz 1833.

[561] Šedivý, Metternich, s. 531. Ponsonby, gizli maddeyi ileten Vogorides ve onunla iletişimde aracı olan Macguffog'un, bu kişilerin isimlerini resmî yazışmalarda kullanmadan, ödüllendirilmeleri için Palmerston'dan izin istedi. Bu iki kişi sayesinde istediği tüm "iyi" bilgileri elde edebildiğini ve "kötü" bilgilerin zarara neden olacağını vurgulayarak bu kişilerin bilgi aktarmaya devam etmesi için ödüllendirilmesini tavsiye etti. Ponsonby'ye göre Türkiye'de "iyi" bilgi olmadan doğru bir yol çizmek mümkün değildi. Ancak bilgi paylaşmanın insanların ölümüne neden olması olasıydı. **MS**62/PP/GC/PO/154, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Temmuz 1833; **MS**62/PP/GC/PO/155, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Ağustos 1833. Palmerston'un bu hususta net bir cevap göndermemesi üzerine Ponsonby, meseleyi daha fazla geciktirmemek adına Vogorides'yi 500 sterlin ve Macguffog'u 200 sterlinle ödüllendirmeye karar verdi. **MS**62/PP/GC/PO/165, Ponsonby'den Palmerston'a, 31 Aralık 1833. İkiliye verilen maddi destek sonraki yıllarda da devam etti. 1836 yılında Ponsonby, faydalı hizmetlerine binâen Macguffog'a Gizli Servis fonundan yıllık 200 sterlin maaş vermeye başladı. **MS**62/PP/GC/PO/227, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Ocak 1836; **MS**62/PP/GC/PO/237, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Mayıs 1836; **MS**62/PP/GC/PO/276, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Ocak 1837. Hatta Ponsonby, elçiliğinin son yılında Macguffog'un şövalye yapılmasını Palmerston'a önerecekti. **MS**62/PP/GC/PO/490, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Ocak 1841. Macguffog dışında Saray'dan kendisine bilgi aktaran alt düzey görevlilere de cüzi miktarda para vermekteydi. **MS**62/PP/GC/PO/247, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Haziran 1836.

[562] **GRE**/E/430/1/30-33, Ponsonby'den Lamb'e, 22 Temmuz 1833

söyleyecekti.[563] Kısa bir süre geçtikten sonra da yalnızca hükümetine iletmesi için elçilik ataşesi Waller'la gizli maddenin içeriğini Roussin'e teslim etti. Hatta bu durumdan Pisani'yi bile haberdar etmediğini belirterek Fransız elçiliği dragomanlarının bilgilendirilmemesini istedi. Ancak iki gün sonra La Pierre, Akif Efendi'yi ziyaret ederek onu İngiltere'yle iş birliği yapmakla ve gizli maddeyi yalnızca İngiliz elçisine vermekle itham etti. Ponsonby, Akif Efendi'yi gizli maddeyi sızdıran kişinin kendisi olmadığına zorlukla ikna edebildi.[564] Ponsonby, elçiliğin ilk ayları boyunca Roussin'in muhakemesine güvenmese de Fransız elçiliğinin iş birliğinden hep memnun kalmıştı. Bunu sık sık Palmerston'a ileterek Fransız hükümetinin bilgilendirilmesini istiyordu.[565] Ancak yaşanan bu son olaydan sonra artık Roussin'e tam olarak güvenmeyecekti. [566] Yine de onu dürüst biri olarak gördüğü ve kendisiyle uyumlu hareket ettiği için meslektaşı olarak kalmasını arzu ediyordu. Roussin'in 1834 yılında donanmada bir görevle geri çağrılacağı söylenince Ponsonby, Palmerston'dan Roussin'in İstanbul'da kalmaya devam etmesi için Broglie'ye tavsiye vermesini Palmerston'dan isteyecekti.[567]

Ponsonby, Stürmer'e de Sultan'la Çar arasında, Rusya'nın savaştığı ülkelere Çanakkale Boğazı'nın kapatılmasını sağlayan bir düzenlemenin yapıldığından şüphelendiğini ve ülkesinin Sultan'ın Rusya'nın bir vasalı hâline getirilmesine izin vermeyeceğini iletti. Ponsonby'nin amacı, sözlerini Stürmer'in bir an önce Metternich'e iletmesi ve güç dengesinin bozulmasına Britanya'nın izin vermeyeceğini Avusturya ve Rusya'ya göstermekti. Benzer ifadeleri Roussin'den de duyan Stürmer boğazlarla ilgili iddiaya ihtimal vermiyordu.[568] Ancak Stürmer, gizli maddeden haberdar olmamakla birlikte antlaşmadan haberdardı. Orloff, antlaşmayı imzalandığı gün Stürmer'e iletmişti.[569]

[563] **GRE**/E/430/1/30-33, Ponsonby'den Lamb'e, 22 Temmuz 1833.
[564] **MS**62/PP/GC/PO/163, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Kasım 1833.
[565] **MS**62/PP/GC/PO/155, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Ağustos 1833.
[566] **MS**62/PP/GC/PO/163, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Kasım 1833.
[567] **MS**62/PP/GC/PO/192, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Nisan 1834.
[568] **GRE**/E/430/1/26, Ponsonby'den Lamb'e, 19 Temmuz 1833.
[569] **GRE**/E/322/A/30, Bligh'dan Palmerston'a, 24 Ağustos 1833.

3.6.3. Hünkâr İskelesi Antlaşması'na İngiltere ve Fransa'nın Tepkisi

1833 başında Talleyrand, Rusya'yı dâhil etmeden, dört gücün Mısır sorununu çözmek üzere araya girmesini önermişti ki Metternich, Rusya'nın dâhil olmadığı bir öneriyi kabul etmediği gibi, Fransa'nın olmadığı bir birlikteliği istemekteydi.[570] Fransız hükümetinin, Napolyon'un Akdeniz hayallerini sürdürdüğünü düşündüğünden, Fransa'nın Mehmet Ali'yi, emrinde bir yerel güç ve güçlü bir müttefik hâline gelmesini istediğini düşünüyordu. Bunu da Avusturya'nın çıkarına aykırı buluyordu.[571] Mayıs 1833'e gelindiğinde Palmerston ve Talleyrand Londra'da ortak bir deklarasyon hazırladı. Burada amaçlanan şey, beş gücün ortak bir bildiriyle Türkiye'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruyacaklarını göstermekti.[572] Ancak Avusturya ve Rusya'nın Londra temsilcileri Neumann ve Lieven, talimatları olmadığı için bildiriyi onaylamadı.[573] Bu nedenle Palmerston, Metternich'i artık güvenilmez biri olarak görmeye ve onun Nesselorde ile birlikte Osmanlı Devleti'nin yıkımı halinde imparatorluğu bölüşmek için anlaştığını düşünmeye başlamıştı.[574]

Metternich için önemli olan Mehmet Ali'yi sınırlayacak ortak bir konvansiyondu.[575] Bu meselede Avusturya'yla birlikte çıkarı olmayan tek ülke olarak gördüğü İngiltere'yi yanına çekebilmek adına kendi kontrolü altında Viyana'da güçlerin bir araya gelerek çözüm bulunması önerisini yineledi.[576] Palmerston, Metternich'in bu meselede baş aktör olmasına taraftar değildi. Daha da önemlisi Doğu sorunu gibi öngörülemeyen bir meselede Britanya'nın hiçbir yükümlülük altına girmeden özgürce hareket etmesini sağlayacak bir yol izlemek istiyordu. Belçika'nın bağımsızlığıyla ilgili beş gücün üzerinde anlaştığı konvansiyonu Avusturya, Prusya ve Rusya'nın hâlâ

[570] Šedivý, Metternich, ss. 505-506.
[571] Šedivý, Metternich, ss. 499, 520.
[572] **GRE**/E/430/1/9, Lamb'den Ponsonby'ye, 30 Mayıs 1833; Šedivý, Metternich, ss. 505-506.
[573] **GRE**/E/430/1/9, Lamb'den Ponsonby'ye, 30 Mayıs 1833; **GRE**/E/322/A/16, Palmerston'dan Lamb'e, 18 Haziran 1833.
[574] **GRE**/E/481/4/24-28, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 21 Mayıs 1833.
[575] **GRE**/E/430/1/12, Lamb'den Ponsonby'ye, 4 Haziran 1833.
[576] **GRE**/E/322/A/14, Lamb'den Ponsonby'ye, 21 Mayıs 1833.

onaylamamış olmasını da bu tutumunun doğruluğuna kanıt olarak gösteriyordu.[577] Haziran ayı itibariyle Palmerston, Metternich'in İngiltere'yle ortak hareket etmekten vazgeçtiğini düşünse de Avusturya'yı yanına çekebilmek için girişimlerini sürdürdü.[578] Ancak Sultan lehine güvence sağlayacak bir ortak payda için görüşmeler sürerken Rusya, diğer güçlerden habersiz bir şekilde, Babıali'yle Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı imzalamıştı. Bu durum Britanya ve Fransa'nın kabul edemeyeceği bir gelişmeydi.

Palmerston, Ponsonby'ye yolladığı talimatta Rusların emellerine hizmet eden bu antlaşmayla Sultan'ın bağımsızlığından taviz verdiğini, Avrupa'daki saygınlığının zarar gördüğünü ve her iç meselesinde artık Rusya'nın müdahalesiyle karşılaşabileceğini belirterek antlaşmanın onaylanmamasını tavsiye etti.[579] Özel mektubunda ise daha ayrıntılı açıklamalarda bulunacaktı. Palmerston'a göre, Hünkâr İskelesi Antlaşması, "Rusların entrikasının ve Türklerin aptallığının bir başyapıtı" idi. Avrupa güç dengesini korumak adına Ruslara karşı yeni bir denge unsuru olarak Mehmet Ali'yi desteklemeyi düşünmeye başlamıştı. Eğer Sultan, Rusların "vasalı" olacaksa Mehmet Ali, Britanya'nın yeni partneri olabilirdi. Pek ümitli olmasa da Ponsonby'den antlaşmanın onaylanmasını engellemesini istedi. Bir ihtimal Ruslar ayrıldıktan sonra Sultan'ın fikri değişebilirdi. Türklerin Rus korkusunu yatıştırmak için, antlaşmanın onaylanmamasını Rusların savaş bahanesi olarak kullanamayacağını iletti. Aksi hâlde Britanya denizden, Mehmet Ali de karadan yardımda bulunacaktı. Ayrıca son krizde verilemeyen desteğin sonraki olası krizlerde verileceğinden emin olunmasını istedi. Antlaşmanın onaylanması halinde mümkünse Fransız elçiliğiyle birlikte eş zamanlı değilse tek taraflı olarak gecikme olmadan kararın protesto edilmesini emretti.[580]

Rusların ayrılışından sonra gerek Babıali'deki Rus karşıtı grup gerek İngiliz ve Fransız elçilikleri antlaşmanın onaylanmaması için çalışmalara başlamışsa da antlaşma, 26 Ağustos'ta onaylandı. Sultan'ın, Mehmet Ali'den "korkusu ve nefreti" baskın

[577] **GRE**/E/322/A/16, Palmerston'dan Lamb'e, 18 Haziran 1833.
[578] **GRE**/E/322/A/16, Palmerston'dan Lamb'e, 18 Haziran 1833.
[579] **FO** 78/472/42, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 7 Ağustos 1833.
[580] **GRE**/E/481/4/38-42, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 7 Ağustos 1833.

gelmişti.[581] Ponsonby ve Roussin aynı gün içerisinde Babıali'yi protesto ettiler.[582] Ponsonby, talimatlarına uygun bir şekilde protesto notasında, antlaşmanın gelecekte uygulanması durumunda, İngiliz hükümetinin, "bu antlaşma hiç var olmamış gibi" durum neyi gerektirirse o şekilde hareket etmekte özgür olduğunu belirtiyordu. Boutineff, İngiltere ve Fransa'nın protestosuna karşılık protestoyla yanıt verilmesini Akif Efendi'ye önermişti. Akif Efendi böyle bir hâlde protestonun kabul edilmeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Boutineff, Babıali'nin iki elçiliğin protestosunu kabul etmeyerek geri göndermesini tavsiye etti. Akif Efendi, Boutineff'in Babıali'yle iki büyük gücü karşı karşıya getirerek Türkiyeyi "ele geçirmeye" çalıştığını düşünmüştü. Kâhya Bey olarak bilinen Mehmet Sait Pertev Efendi, Rusların istediği gibi sert bir cevabın verilmeyeceğini Ponsonby'ye iletti.[583] Boutineff'in arzu ettiği gibi bir cevap hazırlanmadı. Yine de Babıali'nin cevabı üstünkörü hazırlanmıştı. Akif Efendi, Rusya'yla yapılan antlaşmanın Britanya ya da Fransa'ya zarar veren bir antlaşma olmadığını, bu nedenle bu protestoların beklenmediğini iletiyordu.[584]

Babıali dışında bir protesto notası da Rus hükümetine iletilmişti. Petersburg'da yapılan protestonun Fransa'yla ortak yapılması düşünülse de Fransa kralından pek hazzetmeyen İngiltere Kralı IV. William, hükümetten protestonun ayrı ayrı yapılmasını istedi. 29 Ekim'de, Nikola antlaşmayı onayladıktan hemen sonra Britanya, birkaç gün sonra da Fransa antlaşmanın "yok hükmünde" olduğunu ileterek protesto notalarını sundu.[585] Çar'ın tepkisinin ne olacağını umursamayan Palmerston, Kutsal İttifaka karşı "iki küçük kraliçenin" başarılı olması halinde İngiltere, Fransa, İspanya ve Portekiz liberal ittifakını kurmayı planlıyordu.[586] Rusya'dan endişe edilmese de Malcolm'un donanması

[581] Antlaşmanın Sultan'ın isteğiyle yapıldığına dair bir başka kanıt da bu onayın kendisidir. Rus donanması ve ordusu İstanbul'dan ayrılmıştı. Birleşik donanma Ege Denizi'nde bulunuyordu. Babıali, antlaşmanın imzalanmaması için ağır bir baskı altındaydı. Sultan, bu şartları bahane ederek antlaşmayı onaylamayabilirdi.
[582] **HAT.** 1166-46123D, 26 Ağustos 1833.
[583] **MS**62/PP/GC/PO/159, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Eylül 1833.
[584] **FO** 78/224, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Eylül 1833.
[585] **British and Foreign State Papers**, 1835-1836, Cilt: 24, James Ridgway and Sons, London, 1853, ss. 1290-1292.
[586] **GRE**/E/481/4/48-49, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Kasım 1833.

yeni gemilerle güçlendirildi.[587]

Rus hükümetine yapılan itirazlarda, Hünkâr İskelesi Antlaşması'yla birlikte Türkiye'nin diğer güçlerle ilişkisinde konumunun büyük bir değişikliğe uğradığı ve Sultan'ın artık dış politikasında Rusya'yı gözetmek zorunda kaldığı savunuldu. Bu nedenle antlaşma, özünde, diğer güçlere karşı düşmancaydı. Ayrıca antlaşmayla Rusya Türkiye'nin iç meselelerine karışmaya hak sahibi oluyordu. Britanya ve Fransa, Rusya'nın Türkiye'nin koruyucu olmasına razı olamazdı. Bilinen antlaşma şartları göz önüne alındığında antlaşmanın yalnızca savunmaya dönük olmadığını aynı şekilde saldırıya da dönük olduğu iddia edildi. Ayrıca antlaşma görüşmelerinin gizli bir şekilde yürütülmesi de bu iddiaların doğruluğuna kanıt olarak gösterildi. Eğer amaç Sultan'ı Mehmet Ali'ye karşı korumak olsaydı, gizliliğe gerek olmazdı. Gizlilik nedeniyle antlaşmanın Türkiye'nin talebiyle değil de Rusya'nın ısrarıyla dayatıldığının düşünüldüğü iletildi. Dolayısıyla Türkiye'nin gelişmesine değil Rusların gelişmesine hitap eden bir antlaşma olarak görüldü. Ayrıca antlaşmada gizli maddelerin varlığından şüphe edildiği ve bunun diğer güçlerin memnuniyetsizliğine yeni bir gerekçe vereceği iletildi.[588]

Nesselrode ise verdiği gayrıresmî cevapta, antlaşmanın tümüyle savunmaya yönelik olduğunu ve bağımsız iki devletin böyle bir antlaşma yapılmasına itiraz edilemeyeceği oldu.[589] Rus hükümeti antlaşma sürecinin gizlilik içerisinde yürütülmesinin nedeni olarak Sultan'ın talebine cevap verebilmek adına yetkisi olmayan Orloff'un, Petersburg'dan talimat beklemesi ve yetkinin kendisine gelene kadar görüşmeleri gizli tutması gerektiği gösterildi.[590] Gizli maddenin deşifre olmasından sonra Boğazların Rusya'yla savaşan devletlere kapatılmasını saldırganca bir tavır olarak değerlendirilince Nesselrode, bu maddenin tümüyle savunmaya yönelik olduğunu belirterek karşı çıktı. Böyle bir hak elde edilmeseydi antlaşmadan sadece Sultan'ın kârlı çıkacağını ve Rusya'nın ileride yapılabilecek bir yardım halinde masrafları karşılıksız yapmak zorunda

[587] Ancak Malcolm'a, Sultan yardım talep etse bile Londra'dan talimat gelmeden harekete geçmemesi emredildi. **GRE**/E/481/4/43-47, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 3 Ekim 1833.
[588] **GRE**/E/322/A/36, Palmerston'dan Bligh'a, 13 Ekim 1833.
[589] British and Foreign State Papers, Cilt: 24, ss. 1292-1293.
[590] **GRE**/E/322/A/36, Palmerston'dan Bligh'a, 13 Ekim 1833; **GRE**/E/322/A/31, Minto'dan Palmerston'a, 18 Eylül 1833.

kalacağını belirtti. Antlaşmanın tamamlanmasının ardından Stürmer'e bilgi verildiği hâlde neden Ponsonby'ye bilgi verilmediği sorulunca da Nesselrode bu meseleyle ilgili en fazla çıkara sahip ülkenin Avusturya olmasından dolayı yalnızca onlara bilgi verildiğini söyleyecekti. Britanya'nın Petersburg Elçisi Bligh ise bu meselenin tüm Avrupa'yı ilgilendiren bir mesele olduğunu belirtecekti.[591]

Britanya ve Fransa'nın Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı yok hükmünde sayması sıradışı bir tepkiydi. Bu durum, Avusturya ve Prusya'da bir şaşkınlık yarattı. Ortak protesto yapılacağını beklemeyen Prusya Dışişleri Bakanı Frederich Ancillon, iki gücün endişelerini anlamakla birlikte, antlaşmanın yok sayılmasını diplomasi tarihinde benzeri olmayan bir hareket olarak değerlendirdi. Ancillon, Rusya'nın saldırgan bir tavır alması halinde Fransa ve Britanya'nın haklı çıkacağını, aksi hâlde ılımlı hareket edilmesini tavsiye etmişti.[592]

Londra ve Paris'te Metternich'in antlaşmadan önceden haberdar olmaması olası görülmedi. Özellikle Palmerston, Metternich'in görüşmelerden uzun süredir haberdar olduğuna inanmaktaydı. Bu nedenle Petersburg ve İstanbul'daki eş zamanlı protestoya Avusturya'yı dâhil etmedi.[593] Diğer yandan Metternich, kendisine teklif edilseydi de antlaşmayı protesto etmeyi kabul etmeyecekti. Babıali'nin bağımsız olduğunu ve kendi kararlarını özgürce alabileceğini savundu.[594] Rusya'yla Osmanlı arasında yapılan bir antlaşmaya üçüncü ülkelerin bu şekilde müdahalesine anlam veremediğini iletti. Rusya'nın protestolara cevap vermemesini de Nikola'nın protestoları "yok saymasına" bağladı.[595]

[591] **GRE**/E/322/A/41, Bligh'dan Palmerston'a, 21 Aralık 1833.
[592] **GRE**/E/322/B/30-31, Strangways'ten Ponsonby'ye, 9 Kasım 1833.
[593] **GRE**/E/481/4/38-42, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 7 Ağustos 1833; Šedivý, Metternich, s. 533. Guizot, bu antlaşmayı Sultan'ı Nikola'nın vasalı ve Karadeniz'i de Rusya'nın bir gölü haline getiren bir antlaşma olarak görmektedir. F. Guizot, **Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps**, Cilt: 4, Paris-Leipzig, 1861, s. 49.
[594] Šedivý, Metternich, s. 536.
[595] **GRE**/E/322/B/34, Strangways'ten Ponsonby'ye, 29 Kasım 1833.

3.6.4. Hünkâr İskelesi Antlaşması'na Avusturya'nın Tepkisi

Haziran sonunda şüpheler Metternich'e ilk iletildiğinde Metternich, iddiaların doğru olmadığını deklare etmişti.[596] Hatta Stürmer'e gönderdiği dispaçı Lamb'e gösterdi. Dispaçında antlaşmayla ilgili raporun hatalı olabileceği yazılıydı.[597] Gerçekten de Metternich'e antlaşmayla ilgili ilk bilgi Stürmer'in 14 Temmuz tarihli dispaçıyla ulaşmıştı. Boutineff, gizli maddeyi ise ancak 7 Ağustos'ta Stürmer'e iletecekti.[598] Petersburg'dan gönderilen bilgi ise Orloff'un dispaçı Nikola'ya ulaştıktan sonra gelecekti.[599] Lamb de Metternich'in antlaşmadan haberdar olmadığına inanıyordu.[600] Bu nedenle Metternich'in oldukça zor duruma düşeceğini ve öfkeleneceğini biliyordu. Ancak son aşamada onun yeniden Rusya'yla birlikte hareket edeceğini savundu.

Metternich, Rusya'nın tutumuna ilk günlerde oldukça öfkelendi. Rusların kendisini kandırdığından şikâyet etti.[601] Nikola'ya her fırsatta kefil olmasına rağmen antlaşmayı en son öğrenen kişi olmak oldukça gücendiren bir durum olsa da politikasını değiştirmedi. Lamb'in belirttiği gibi, Rusya, Metternich'in "kibrine" büyük bir darbe vurmuş olsa da onu kendisinden uzaklaştırmamıştı.[602] Metternich, antlaşmayı eskiden var olan bir durumun yeniden teyidi olarak gördüğünü belirterek üzerine düşünmeye değmeyen bir düzenleme olarak gördü.[603] Yöntemi doğru bulmasa da antlaşmayı Türkiye'yi savunduğu için doğru buluyordu.[604] Ayrıca, 1832 yılı boyunca Avusturya'nın onayına rağmen İngiltere ve Fransa, Sultan'a askerî destek vermemişti.[605] Son Osmanlı-

[596] Šedivý, Metternich, s. 531. Viyana'da, görüşmelerden Avusturya ve Prusya elçilerinin de haberdar olmadığı düşünülüyordu. **GRE**/E/322/B/12, Strangways'ten Ponsonby'ye, 16 Temmuz 1833.
[597] **GRE**/E/322/A/22, Lamb'den Palmerston'a, 25 Temmuz 1833.
[598] Orloff, antlaşma henüz imzalanmadan önce bilgi vermenin doğru olmayacağını düşündüğünden ve Petersburg'dan Viyana'ya bilgi aktarmış olduğuna inandığından Stürmer'e antlaşmayla ilgili bilgiyi daha önce vermediğini söylemiştir. Šedivý, Metternich, s. 531.
[599] Schiemann, s. 222.
[600] **GRE**/E/430/1/19, Lamb'den Ponsonby'ye, 1 Ağustos 1833.
[601] **GRE**/E/430/1/30-33, Ponsonby'den Lamb'e, 22 Temmuz 1833.
[602] **GRE**/E/322/A/22, Lamb'den Palmerston'a, 25 Temmuz 1833; **GRE**/E/430/1/21, Lamb'den Ponsonby'ye, 2 Eylül 1833.
[603] Šedivý, Metternich, ss. 533-534.
[604] **GRE**/E/322/B/29, Strangways'ten Ponsonby'ye, 9 Kasım 1833.
[605] Šedivý, Metternich, ss. 500, 553.

Rus Savaşı'nda ve Polonya'nın işgalinde Rus ordusunun yetersizlikleri de ortaya çıktığından endişe edecek bir durum görmüyordu.[606] Metternich'in verdiği destek sonrası Prusya da Rusya'ya desteğini açıkladı.[607]

Metternich, Lamb ile bir sonraki görüşmesinde Rusya'nın kendisine yönelik "hakaretine" değinmeden Nikola'ya övgüler yağdırmaya başladı ve antlaşmanın önemine vurgu yaptı. Daha da ileri giderek Osmanlı Devleti'ni Rusya'nın altında bir yere konumlandırdı. Araya giren Lamb, bu sözlerin Avusturya İmparatoru'nun Sultan'a 1832'deki verdiği destekle çeliştiğini belirtti. Bunun üzerine Metternich çözüm için 1832'deki girişimlerini İngiltere ve özellikle Fransa'nın engellediğinden şikâyet etti. Bunun üzerine Lamb, bir çözüm için görüşmelerin devam ettiği bir esnada Rusya'nın bu çözümü imkânsız hâle getirdiğini belirtti. Metternich gizli maddeyi Ruslarınkiler de dâhil olmak üzere tüm savaş gemilerinin boğazlardan geçişini engelleyen bir madde olarak değerlendirdi. Bunun üzerine Lamb, var olan durumun böyle olduğunu ve yeni bir düzenlemeye gerek olmadığını iletti. Lamb, Rusya'nın yeniden İstanbul'a dönmesine İngiltere'nin asla izin vermeyeceğini ve yeni durumun Avrupa barışını tehdit ettiğini belirtince, Metternich buna kısmen hak vermiş ve bu nedenle antlaşmanın uygulanmasını engellemek adına ortak hareket edilerek statükonun devam ettirilmesini savunmuştur.[608] Bunun için İngiltere ve Fransa'nın Mehmet Ali'yi Sultan'a saldırmaktan, Avusturya'yla Rusya'nın da Sultan'ı Mehmet Ali'ye saldırmaktan alıkoymasını tavsiye etti.[609] Yine de Metternich, Ruslar olur da yeniden yardım için dönerse bunu Türkiye'nin bağımsızlığına yönelik bir tehlike olarak görmemekteydi. Dolayısıyla burada bir savaş nedeni bulmuyordu. Ancak İstanbul'un sahibi olarak ne Mehmet Ali'yi ne de Rusya'yı görmek istediğinden Stürmer'e talimat yollayarak Ponsonby'yle ortak hareket etmesini emretti. Metternich, Osmanlı İmparatorluğu'nu yüzyıllar boyunca "yıkılmadan çürüyerek

[606] Alan Sked, Metternich, s. 89.
[607] **GRE**/E/322/B/29, Strangways'ten Ponsonby'ye, 9 Kasım 1833; **GRE**/E/322/A/31, Minto'dan Palmerston'a, 18 Eylül 1833.
[608] **GRE**/E/322/A/32, Lamb'den Palmerston'a, 1 Ekim 1833; **GRE**/E/430/1/42, Lamb'den Palmerston'a, 30 Ekim 1833.
[609] **GRE**/E/430/1/42, Lamb'den Palmerston'a, 30 Ekim 1833.

devamından" yanaydı.[610]

Lamb'e göre de artık yapılacak şey antlaşmanın yürürlüğe girmesini geciktirmekti.[611] "Batı'dan gelecek devrim korkusu Doğu'daki fetih korkusuna ağır bastığı" sürece Metternich'in fikri değişmeyecekti.[612] Avusturya'nın İngiltere'ye itimatsızlığının kaynağı olarak Lamb, Metternich'in İngiltere'nin devrimci denemelere sempatik bakmasını görmekteydi. Lamb'e göre Metternich'i İngiltere'nin yanına çekebilmek için İngiliz hükümetinin, anayasal rejimlere dost yaklaşsa da devrimci girişimlere karşı olduğunu göstermesi gerekiyordu.[613] 1833 sonu itibariyle Avusturya'nın Rusya'ya adanmış olduğu kabul edilmekle beraber İngiliz hükümeti hâlâ onun yanlarına çekilebileceğini ummaktaydı.[614] Lamb'in düşünceleri Palmerston'un fikirlerini şekillendirmişti. Palmerston da Metternich'in, ihtiyaç halinde Rus ordusunun İtalya ve Almanya'da devrimleri engelleyeceğini düşündüğünden ve Çar'ı kontrol altında tutabileceğine inandığından Rusya'ya karşı çıkmayacağını düşünmekteydi.[615] Meternich, Rusyanın Türkiye'yi ele geçirmesinden endişe etse de İtalya ve Almanya'da devrim korkusu diğer tüm korkularına ağır basmaktaydı.[616] An geldiğinde haydutlarla savaşmak yerine "yağmadan pay" almak isteyebilirdi.[617]

Ponsonby için Avusturya, Türkiye'nin geleceği için en kritik ülkeydi. Ponsonby, ilk geldiği günlerde Avusturya'nın çıkarının Britanya ve Fransa'yla birlikte hareket etmesinden geçtiğini düşünmekteydi. Rusya'nın Boğazlara sahip olmasının en büyük zararı Avusturya'ya olacak ve bu sefer Avusturya, Rusya hegemonyasında bir ülkeye dönüşecekti. Ancak Avusturya, Britanya ve Fransa'yla birlikte hareket ederse Rusya'dan endişe etmeye gerek kalmayacaktı. Kısa süre sonra ise Avusturya ve Rusya'yı birbirine oldukça yakın bulmuştu. Bu yakınlığın "Metternich'in kabul etmekten hoşlanmayacağı

---

[610] **GRE**/E/430/1/44, Lamb'den Ponsonby'ye, 20 Aralık 1833.
[611] **GRE**/E/430/1/22, Lamb'den Ponsonby'ye, 30 Eylül 1833.
[612] **GRE**/E/322/A/32, Lamb'den Ponsonby'ye, 1 Ekim 1833; **GRE**/E/430/1/42, Lamb'den Palmerston'a, 30 Ekim 1833.
[613] **GRE**/E/322/A/42, Lamb'den Palmerston'a, 12 Mayıs 1834.
[614] **GRE**/E/270/21-26, Charles Grey'den Ponsonby'ye, 3 Aralık 1833.
[615] **GRE**/E/481/4/54-59, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 8 Mart 1834.
[616] **GRE**/E/481/4/72-79, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 22 Ağustos 1834.
[617] Yine de Lamb, Metternich'in Osmanlı Devleti'nin yıkımını arzu ettiğini düşünmemekteydi. **GRE**/E/481/4/29-34, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 1 Temmuz 1833.

kadar çok" olduğunu düşünmekteydi. Bu nedenle Rusya'nın, İstanbul'un ele geçirilmesi için vereceği desteğin karşılığında Avusturya'ya Hırvatistan, Bosna, Hersek, Sırbistan, Romanya, Moldovya ve Tuna'nın girişi gibi teklifleri vereceğini düşünmeye başladı.[618] Böyle bir olasılığı engellemek adına elçiliğinin ilk ayları boyunca, Lamb ile birlikte hareket ederek Türkiye'ye destek için Metternich'in İngiltere'yle ortak hareket etmesini sağlamaya çalıştı.[619] Lamb, Avusturya'yı Ponsonby de Osmanlı Devleti'ni Rusya'dan uzaklaştırarak İngiltere'nin yanına çekmeliydi.[620] Metternich'in gerçek menfaatlerini fark ederek, siyasetinde değişime gideceğini umuyordu. Bu nedenle, Akif Efendi'ye verdiği söze rağmen Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın içeriğiyle ilgili Lamb'i de bilgilendirdi. Lamb'den, kaynağının ortaya çıkmaması için iletinin bir kısmının Metternich'le paylaşmamasını istedi. Yalnızca onun bilmesinin izleyeceği yol hakkında fayda sağlayacağını düşündüğünden gönderdiğini iletmişti.[621] Ayrıca Stürmer'e "şüphelerini" yeniden ileterek onun Metternich'i uyarmasını istedi.[622] Metternich gibi kendisinin de Rusya'yla İngiltere arasındaki ilişkilerin iyi olmasını arzu ettiğini, "Rusya karşıtı işler yapacak son kişinin kendisi olduğunu" savunmaktaydı. Ancak Rusya'nın Türkiye'nin "koruyucusu" hâline gelmesini kabul edemezdi. Tüm güçlerin Türkiye'de eşit bir seviyede etkiye sahip olmasını savunuyordu. Bunun için Avusturya'nın İngiltere'yle birlikte hareket ederek Rusya'yı dizginlemesi Ponsonby için elzemdi. Lamb'e gönderdiği gizli maddeye değinerek, bunun yalnızca savunmaya yönelik bir antlaşma olmadığını, İngiltere ve Fransa'ya karşı saldırıya yönelik amacı olduğunu da belirtiyordu. Bu nedenle Britanya ve Fransa'nın da Babıali'den Rus savaş gemilerine Boğaziçi'ni kapatacak bir

[618] **FO** 78/223, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Mayıs 1833.
[619] Ponsonby, Türkleri, İngiltere'nin Mehmet Ali'ye karşı Rusya'dan daha iyi bir müttefik olduğuna ikna ederken Lamb'dan Avusturya'nın Rusya'nın projelerine asla izin vermemesi için Metternich'i ikna etmesini istiyordu. **GRE**/E/430/1/26, Ponsonby'den Lamb'e, 19 Temmuz 1833.
[620] **MS**62/PP/GC/PO/154, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Temmuz 1833.
[621] **MS**62/PP/GC/PO/154, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Temmuz 1833; **GRE**/E/430/1/30-33, Ponsonby'den Lamb'e, 22 Temmuz 1833. Bir hafta sonra gizli maddeyi de kimseye göstermemesi şartıyla Lamb'e gönderecekti. Metternich'e konuyu açması halinde Ponsonby'nin bu hususta şüpheleri olduğunu söylemesini istedi. **GRE**/E/430/1/26, Ponsonby'den Lamb'e, 19 Temmuz 1833.
[622] **MS**62/PP/GC/PO/154, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Temmuz 1833.

antlaşmayı talep etmeye hak sahibi olduğunu düşünüyordu.[623]

Ponsonby, Metternich'in antlaşmaya itiraz etmemesini anlamlandıramadı. Ona göre, bu antlaşmadan en çok zarar görecek ülke Avusturya'ydı. Ponsonby, Orloff'un antlaşmayı Stürmer'e okuduğunu ve Stürmer'in de Metternich'ten bunu gizleyemeyeceğini biliyordu. Artık Metternich'in Ruslar tarafından "ele geçirilmiş" olduğundan şüpheleniyordu.[624] Dolayısıyla Metternich'in antlaşmadan habersiz olduğuyla ilgili ifadelerine hiç itimat etmedi. İki ülkenin gizli bir antlaşma içerisinde olduğuna ve Avusturya'nın "yağmadan" payını almaya ve "mağduru kurtarmak yerine hırsıza katılmaya" karar verdiğine inanıyordu.[625] Ponsonby'ye göre bir diğer olasılık da Metternich'in Rusya'yı güçlendirerek Fransa'ya karşı bir denge unsuru hâline gelmesini sağlamaya çalışmaktı.[626] Lamb, Ponsonby'nin şüphelerini aktardığında sinirlenen Metternich, Ponsonby'nin Rus karşıtı ön yargıları nedeniyle "akıl yetisinden yoksun" bir şekilde hareket ettiğini iletecekti.[627] Metternich'in bu düşüncesi, Ponsonby'nin İstanbul'da antlaşma karşıtı faaliyetleriyle perçinleşecekti. Yine de Ponsonby Avusturya'nın dış politika değişikliğine gideceğinden ümitliydi. İngiltere "kararlı ve enerji" ile hareket edince Avusturya'nın Rusya'yla ortak hareket etmeyi bırakarak İngiltere'nin safına katılacağına inanmaktaydı.[628] Ancak bu düşüncesi 1834 başlarında bir miktar değişecekti. Fransa korkusunun Metternich'e baskın geldiğini belirterek Avusturya'nın Rusya'yı desteklemeye devam edeceğini savundu. "Stürmer'in icraatlarına bakan biri, Metternich'in hem bedenini hem de aklını Ruslara sattığını düşünür." diyecekti.[629]

---

[623] **GRE**/E/430/1/34-41 Ponsonby'den Lamb'e, 23 Temmuz 1833. Ponsonby, izleyeceği siyaseti etkileyebileceğini düşünerek gizli maddeyi Britanya'nın İran elçisi John Campbell'a da iletecekti. **MS**62/PP/GC/PO/160, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Eylül 1833.

[624] **MS**62/PP/GC/PO/155, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Ağustos 1833.

[625] **GRE**/E/481/4/60-65, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Mart 1834; Charles Ronald Middleton, "Palmerston, Ponsonby and Mehemet Ali: Some Observations on Ambassadorial Independence in the East, 1838–1840,", **East European Quarterly**, Cilt: 15, Sayı: 4, 1982, ss. 412-413.

[626] **GRE**/E/481/4/60-65, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Mart 1834.

[627] Šedivý, Metternich, ss. 551-552.

[628] **GRE**/E/481/20/61-66, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Kasım 1833; **MS**62/PP/GC/PO/161, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Kasım 1833.

[629] **MS**62/PP/GC/PO/183, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Şubat 1834.

3.6.5. Antlaşmanın Gizli Maddesini Deşifre Etmek Adına Ponsonby'nin Girişimleri

Ponsonby, antlaşmanın gizli maddesinin önce içeriği, daha sonra da anlamı üzerinden Babıali'yi sıkıştırmaya devam etti. Hünkâr İskelesi Antlaşması'yla, 1809 Antlaşması'nın 11. maddesinin ve dolayısıyla Britanya'nın sahip olduğu hakların ihlal edildiğini savundu. Zaten 1809 Antlaşması'yla boğazların yabancı savaş gemilerine kapatıldığını belirterek neden böyle bir maddeye ayrıca gerek duyulduğunu sorguladı. Gizli maddede geçen, "*au besoin*" ifadesinin anlamını öğrenmek için Akif Efendi'ye baskı yaptı.[630] Akif Efendi, bu ifadenin Mehmet Ali'ye karşı koyulduğunu söylese de Pisani, "estrangers" ifadesinin Mehmet Ali'yi kapsamadığını belirterek itiraz etti. Akif Efendi daha fazla bilgi için Pisani'yi Pertev Efendi'ye yönlendirse de oradan da bir cevap alınamayacaktı. Pertev Efendi, elçilik gemilerinin antlaşma kapsamına girmediğini ve Sultan'ın bu meselenin sonlanmasını istediği belirtince Ponsonby, isteğe uyarak konuyu erteledi.[631] Ancak Aralık ayında Palmerston, gizli maddenin anlamının netleştirilmesi için yeniden girişimde bulunmasını emretti. Buradaki en önemli husus; Rusya, diğer güçlerden biriyle savaşta olursa Rusya'nın savaş gemilerinin boğazlardan geçişine izin verilip verilmeyeceğiydi.[632] Sultan'ı tedirgin etmek istemeyen Ponsonby talimatları bir müddet geciktirerek uygulamak istese de[633] Roussin'e de benzer talimatlar gidince birlikte hareket ettiklerinin görünmesi adına talimatların eş zamanlı verilmesini önerdi. Ancak Ponsonby talimatını bir gün geç göndererek Sultan'a karşı etkisini azaltmamaya çalıştı.[634]

İngiliz hükümetinin isteği ve Ponsonby'nin ısrarları sonucunda gizli maddenin Türkçe nüshası Ponsonby'ye resmî olarak iletildi. Ancak Türkçe nüshayla Rusça nüsha birbiriyle uyumlu değildi. Bu sefer Ponsonby'den iki metin arasındaki farklılık ve Türkçe

[630] **FO** 78/224, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Eylül 1833; Lütfi, Tarih, Cilt: 4-5, s. 769-772.
[631] **FO** 78/224, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Eylül 1833.
[632] **FO** 78/220, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 6 Aralık 1833.
[633] **FO** 78/235, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Ocak 1834.
[634] **FO** 78/235, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Ocak 1834.

nüshanın anlamını öğrenmesi istendi.[635] Ponsonby, Sultan'la ilişkisine zarar vermemek adına notasını vermeyi erteledi.[636] Hazırladığı nota taslağını ilettiği Vogorides aracılığıyla Sultan'ın onayını aldıktan sonra resmî notayı Babıali'ye sundu. Verilecek cevabın kendisini yeni bir adım atmaya zorlayan bir cevap olmamasını istemişti. Notadan memnun kalan Sultan da cevabının elçinin istediği bir tarzda hazırlanmasını emretti.[637] Ancak, Babıali yine belirsiz bir notayla cevap verdi. Yapılan ittifakın savunmaya yönelik ve barışçı olduğu savunuldu. Ponsonby'nin iddiasının aksine gizli maddenin kimseye yeni bir imtiyaz vermediğini ve tüm yabancı savaş gemileri için geçerli olduğu açıklandı.[638] Akif Efendi, farklılığın sebebi olarak Rus elçiliği sekreteri Baron Rückman'ı gösterecekti.[639] En sonunda Ponsonby, Babıali'nin cevabi notalarının Ruslar tarafından hazırlandığını belirterek[640] Rusça nüshayı doğru kabul etti.[641] Bu hususta yeniden tartışma açmadı.

3.6.6. Doğu Sorununda Yeni Statüko

Hünkâr İskelesi Antlaşması sonrası ilginç bir şekilde beş gücün Türkiye politikası benzer bir çizgiye oturdu. Ponsonby, Sultan'a somut bir destek verilmesi için Grey ve Palmerston'u ikna etmek adına çabalamıştı. Hatta İngiliz donanmasının boğazlardan geçmeyi denemesi halinde donanmaya karşı tek bir top atışı bile yapılmayacağından emin olduğunu söyleyecekti.[642] Grey'e göre Rusya, Polonya'da yaşananları tekrarlatmak istiyor olabilirdi. Bunun için Sultan'ı Mehmet Ali'ye saldırmaya teşvik de ediyor olabilirdi. Ancak Sultan bir tehlikeden kaçarken kendini bir başkasının içine atmamalıydı. Babıali

[635] **FO** 78/234, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Mart 1834. Lieven, Palmerston'a gizli maddenin Rusça nüshasını 16 Ocak 1834'te iletmişti. **British and Foreign State Papers**, 1832-1833, Cilt: 20, James Ridgway and Sons, London, 1836, ss. 1176-1180; Daly, s. 104.
[636] **FO** 78/236, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Mayıs 1834.
[637] **MS**62/PP/GC/PO/183, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Şubat 1834; **MS**62/PP/GC/PO/184, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Şubat 1834.
[638] **MS**62/PP/GC/PO/201, Akif Efendi'den Ponsonby'ye, Haziran 1834; **FO** 78/236, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Haziran 1834.
[639] **MS**62/PP/GC/PO/194, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Mayıs 1834.
[640] **MS**62/PP/GC/PO/195, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Mayıs 1834.
[641] **FO** 78/236, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Haziran 1834.
[642] **GRE**/E/270/21-26, Charles Grey'den Ponsonby'ye, 3 Aralık 1833.

güvende olmak istiyorsa ılımlı bir siyaset izleyerek ve Britanya'nın desteğine güvenerek hareket etmeliydi. Sultan bağımsız hareket ettiği sürece İngiliz hükümeti, Türkiye'yi destekleyecekti. Ancak "İstanbul'un hâkimi" olarak Sultan yerine Ruslar ve Mehmet Ali arasında bir tercih yapmak zorunda kalınırsa bu İngiliz hükümeti için zor bir tercih olmayacaktı. Ponsonby'nin bahsettiği tehlikeli senaryoların gerçekleşmesine kadar Avusturya'nın Britanya'nın yanına çekilmesine ve Fransız donanmasıyla ortak hareket ederek Rusya'nın harekete geçmesinin engellenmesine karar verildi.[643]

Palmerston da benzer düşüncelere sahip olduğundan Grey'in düşüncelerine ekleyecek pek bir şeyin olmadığını iletti. Palmerston her ne kadar tüm olasılıklara karşı hazırlıklı olunması gerektiğini düşünse de sorunun yeniden alevleneceğine inanmıyordu. İngiliz ve Fransız donanmalarının mevcudiyeti sonucu Mehmet Ali'nin yeni bir girişimde bulunamazdı. Böylece Sultan'ın Rus yardımı talep etmesi engellenmiş olacaktı. Sonuçta Ruslar, Sultan onları davet etmeden boğazlara yeniden gelemezdi. Palmerston'a göre İngiliz donanmasının Boğazlardan geçmesinin bir faydası olmayacaktı. Türkler, "Ruslara karşı destek için geldiyseniz buna gerek yok. Çünkü Sultan onları çağırmadan gelmeyecekler. Mehmet Ali'ye karşı destek için geldiyseniz İstanbul'a değil İskenderiye'ye gidin." diyebilirdi. "Tehlike anı" gelene kadar yapılması gereken, tarafların sakin tutulması ve zaman kazanılmasıydı. Bu esnada Babıali iç organizasyonuna odaklanmalı, ordu, donanma ve maliyesini düzene sokmalıydı. Donanma için var olan eksiklikler Britanya ve Fransa tarafından giderilebilirdi. Ordunun eğitimi için ise İngiliz subaylarını göndermeyi önerdi. Tekellerin ticareti "mahvetmesine" değinerek serbest ticarete izin verilmesini ve düşük vergiler alınmasını tavsiye etti. Vergiler ise "yağmacı" paşalar tarafından değil Sultan tarafından toplanmalıydı. Bu sayede sanayi ve üretimin canlanması mümkün olacaktı. Dış borç alarak prensliklerin kurtarılması ve Rusya'nın Avrupa Türkiye'sine kapısı olan Silistire'nin hiçbir şartta bırakılmamasını istedi.[644]

---

[643] **GRE**/E/270/21-26, Charles Grey'den Ponsonby'ye, 3 Aralık 1833. Grey'in bu düşünceleri Başbakanlık'tan istifasının ardından da devam etti. "Kararlı, uyanık ve uzlaşmacı" bir politika izlenmesi gerektiğini savunacaktı. **GRE**/E/270/29, Charles Grey'den Ponsonby'ye, 29 Eylül 1836.

[644] **GRE**/E/481/4/50-53, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 6 Aralık 1833; H. L. Bulwer, **The Life of Henry John Temple, Viscount Palmerston: With Selections From His Diaries and Corresspondence**, Cilt: 2, J.B. Lippincott and Co, Philadelphia, 1871, ss. 182-183. Palmerston, Sultan'ın bağımsız bir hükümdar

Esasen Palmerston bir müddettir birçok meslektaşı gibi imparatorluğun ayakta kalabileceğine inanmıyordu. Ancak Ponsonby'nin kısa sürede elde ettiği etkiyi görünce umutlanmıştı. Ponsonby'nin, tavsiyelerini hayata geçirtebileceğini düşünerek hemen her mektubunda bu tavsiyeleri vermeye devam edecekti. Ancak ileride görüleceği üzere Mehmet Ali'nin Hindistan'a giden iki yolu da kontrolü altına alması, Pers ve Süveyş körfezlerindeki emelleri, Fırat Keşif Seferi'ni engelleme girişimleri ve Fransa'yla Mısır'ın gittikçe yakınlaşması Ponsonby ve Palmerston'un Mehmet Ali'ye karşı düşüncelerini yavaş yavaş değiştirecekti.

Fransa ise, yakın bir ilişki kurduğu Mehmet Ali'nin elde ettiği kazançlardan memnundu. Sultan da tahtını korumuştu. Bu nedenle Broglie, 1833 Haziran'ından itibaren statükonun korunmasını savunmaya başladı.[645] Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın uygulanması riski Fransız hükümetinin düşüncesini perçinledi. Ancak Fransa'nın esnek olmayan ikili politikası 1839 yılına gelindiğinde İstanbul'da Fransız etkisinin tümüyle yok olmasına neden olacaktı.

Metternich, Nikola'nın samimi olduğunu düşündüğünden antlaşmayı bir tehdit olarak görmüyordu. Bu nedenle artık yapılması gereken Sultan'la Mehmet Ali arasında yeni sorunların ortaya çıkmasını engellemek, böylece statükonun devamını sağlamaktı. Aksi hâlde İngiliz ve Fransız donanmaları, Rusya'nın İstanbul'a dönmesine göz yummayacak ve Çanakkale Boğazı'ndan geçecekti. Nikola da bunu savaş nedeni sayacağı için tüm Avrupa'yı tehdit edecek bir savaş kaçınılmaz olacaktı.[646] Bu dönemde Doğu meselesinde önemsiz bir rol alan Prusya için Batı'yı etkileyebilecek herhangi bir hususun engellenmesi yeterliydi. Bu nedenle Berlin kabineleri Doğu politikasında Avusturya ve Rusya'yla aynı çizgide hareket etmeye devam etti.

Bu süreçten en kârlı çıkan ülke olan Rusya tüm istediklerini elde etmişti: Güney sınırlarını koruyan bir antlaşma, İstanbul'da güçsüz bir hükümdar ve Mehmet Ali'yi

görülebilmesi için topraklarını geri elde etmesi gerektiğine inanıyordu. Bu nedenle 1833 yılından itibaren Babıali'nin dış borç alarak savaş tazminatını ödemesini ve prensliklerle Silistre'yi geri almasını sık sık tavsiye edecekti. **GRE**/E/481/4/29-34, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 1 Temmuz 1833; **GRE**/E/481/4/35-37, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 6 Temmuz 1833.

[645] John Vernon Puryear, **France and the Levant from the Bourbon Restoration to the Peace of Kutiah, Archon Books,** Hamden, 1968, ss. 208-210.

[646] Šedivý, Metternich, s. 719.

boğazlarla Avrupa Türkiye'sinden uzak tutmak. Artık yapılması gereken, var olan durumun devam ettirilmesiydi. Britanya ve Fransa'nın tepkisinden sonra daha ileri bir adım atmayı mümkün görmeyen Rusya, antlaşma yükümlülüğünü karşılamak zorunda kalmayı da istemiyordu. Bu nedenle Rus hükümeti, ileriki yıllarda statükonun bozulma emaresi göründüğünde Babıali'yi itidale davet edecekti.

Bu sonuç bir tek, kaybettiği geniş eyaletleri geri kazanmak isteyen Sultan'ın planlarına uymamaktaydı. Buna Mehmet Ali'nin kontrol altında tuttuğu yerlerin yıllık vergisini ödemedeki isteksizliği eklenince Sultan'ın yeniden savaşma isteği canlandı. Babıali, savaşla geçen 1832-33 yıllarının yıllık vergisini talep ederken Mehmet Ali, vergiyi 1834 yılı itibariyle ödemekte ısrarcıydı.[647] Ayrıca Mehmet Ali, Urfa ile Diyarbakır'ı hızlı bir şekilde boşaltmadığından Sultan oldukça öfkelenmişti. Son olarak Suriye ve Girit'te sık sık yaşanan isyanlar Osmanlı yönetiminin Suriye'ye müdahale isteğini doğuracaktı. Bu nedenle, 1839'da ikinci Mısır krizi ortaya çıkana kadar her yıl bahar aylarında Sultan'la Mehmet Ali arasında gerginlik tırmanacak ve büyük güçler iki tarafın statükoyu bozmaması için girişimlerde bulunacaktı.

3.7. BRİTANYA DONANMASI VE PONSONBY'NİN "DAVASI": OSMANLI DEVLETİ'NİN BAĞIMSIZLIĞI VE BÜTÜNLÜĞÜNÜ SAVUNMAK

Ponsonby, İstanbul elçiliği öncesinde Mehmet Ali'ye karşı ne bir sempati ne de hasmâne hisler besliyordu. Ayrıca Mehmet Ali'nin gücünün Avrupalı yazarlar tarafından abartıldığına inanıyordu. Ponsonby'ye göre Sultan reform programında çok ileri gitmiş ve Mehmet Ali'nin aksine orduya gereken önemi vermemişti. Mehmet Ali de bunun avantajını kullanmıştı. İstanbul'a vardığında bu eksikliğe Sultan'ın dikkatini çekmeyi ve önceki reformların kök salması için beklenirken Britanya'nın da desteğiyle Osmanlı ordusunun etkili hâle getirilmesi için çabalamayı planlıyordu.[648]

Ancak Ponsonby, İstanbul'a ulaştıktan kısa bir süre sonra Sultan'ın tahtını koruyamayacağından emin oldu. Rus donanmasının varlığı nedeniyle İstanbul'da tüm

[647] **FO** 78/245, Campbell'dan Ponsonby'ye, 25 Nisan 1834.
[648] **MS**62/PP/GC/PO/140, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Mart 1833.

kesimler arasında büyük bir huzursuzluk hâkimdi. Başkentte kundaklama şüphesi olan çok sayıda yangın düzenli olarak çıkmaktaydı. Hatta ev sahipleri geceleri nöbet tutmaya başlamıştı.[649] Sultan'ın yönetimini yorumlarken, "şaşırtıcı şekilde kötü bir yönetim" diyecek, Sultan'ı ise "iyiyle kötüyü, akıllıyla aptalı ayırt edemeyen zalim ve vahşi bir adam" şeklinde tanıtacaktı. Sultan'ın mübadele ve tağşiş uygulamalarını, "İslam dininin değerlerine" saldırmasını ve "en kutsal olanı çiğnemesini", gelenekleri "hor görmesini" ve "yalnızca" kendi güvenliğini ve otoritesini önemsemesini eleştirecekti.[650]

Ponsonby'ye göre Yeniçeriliğin kaldırılmasından beri Sultan'ın uyguladığı despotik yönetimin İstanbul'da önemli konuma gelmiş birçok kişinin tepkisini çekmişti. Rusların çekilmesinden sonra bu kişilerin halkın da desteğiyle harekete geçerek, Sultan'ın iltimasını kazanan kişileri yönetimden uzaklaştırılabileceğini olası görmekteydi. Aslında Ponsonby bu senaryoyu oldukça olumlu bulmaktaydı. Hatta belki de en iyi yolun bu olduğunu düşünüyordu. Ancak kendi kralına sadık bir aristokrat olarak böyle bir politikayı öncelemesi mümkün değildi. İngiltere'nin üzerine düşenin Sultan'ı korumak ve ona karşı harekete geçenlere açık ya da gizli bir cesaretlendirme görülecek icraatlardan kaçınmak olduğunu savundu.[651]

Sultan'ın tahtının tehlikede olduğunu düşünen tek kişi Ponsonby değildi. Campbell, İstanbul'daki huzursuzluğu ve yangınları Mehmet Ali Paşa'ya sorduğunda Paşa, Rus birliklerinin ayrılmasından sonra İstanbul'da bazı olayların gelişebileceğini ve Sultan Mahmud'un üç oğlundan birinin tahta çıkarılmasına teşebbüs edilebileceğini söylemişti. Sultan böyle bir durumda çocuklarını katledeceği için İstanbul'da halk, ulemâ ve düzenli ordu Sultan'ın kötü yönetimini sonlandırmak adına başkaldıracak diye düşünüyordu. Açıkçası Mehmet Ali, bahsettiği senaryoyu uygulamak da istiyordu. Büyük güçlerin müdahalesi olmaması durumunda Sultan'ı tahttan indirerek yerine Şehzade Abdülmecid'i getirmek istediğini itiraf etmişti. Ardından İstanbul'a geçerek naip olarak ülkeyi yönetmeyi arzuluyordu. Ancak hareketin İstanbul'daki aktörler tarafından

[649] **MS**62/PP/GC/PO/159, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Eylül 1833; **GRE**/E/389/27, Ponsonby'den Malcolm'a, 12 Ekim 1833.
[650] **GRE**/E/481/20/10-26, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Mayıs 1833.
[651] **GRE**/E/270/15-18, Ponsonby'den Charles Grey'e, 24 Temmuz 1833.

başlatılması uluslararası konjonktüre daha uygundu.[652]

Ancak Hüsrev Paşa İstanbul'da asayişi güvenceye aldı ve isyan riski azaldı. Bunun üzerine Ponsonby, Mehmet Ali'nin harekete geçerek Kandiye'den bir saldırı yapacağını düşünmeye başladı. Buna göre Mehmet Ali, İstanbul'a âni bir saldırı yapacak, Sultan'ı tahttan indirerek oğlu Abdülmecid'i tahta çıkaracaktı. Onun aracılığıyla da ülkeyi yönetecekti.[653] Bu duruma tarafsız kalamayacak Rusya, Mahmud'u yeniden tahta çıkarmak için müdahalede bulunacak ve Avusturya'nın da Rusya'nın yanında yer alması sonucu Fransa, Avusturya'ya saldırmak adına İtalya'yı işgale başlayacaktı. Britanya, Fransa'nın İtalya işgalini kabul edemeyeceği için belki de Fransa'ya savaş ilan edecekti. Yine de Britanya ve Fransa, Türkiye'yi korumak adına Rusya'ya karşı savaşmaya hazır olduğunu gösterirse Rusya planlarını uygulamaya cesaret edemezdi. Eğer Rusya harekete geçerse de iki güç, Rusya'yı alt etmek için fazlasıyla yeterli gelecekti.[654] Bu nedenlerle Ponsonby, donanmayı Çanakkale'den geçirmesini Palmerston'a tavsiye etti. Aksi hâlde geri dönecek Ruslar bu sefer Çanakkale'de kalıcı şekilde kalabilirdi. Türklerin, Sultan'dan daha çok "nefret" ettiği bir şey var ise onun da Ruslar olduğu, bu nedenle İngiliz donanmasının Türkler tarafından destekleneceğini savundu. Hatta Akif Efendi, "dostu" olarak gördüğü Pisani'ye İngiliz donanmasının Çanakkale'den izinsiz geçmesi halinde Türk bataryalarından tek bir top atışı bile yapılmayacağını söylemişti. Çanakkale'nin İngilizlere kapatılmasını aşağılama olarak gören Ponsonby, boğazların Ruslara kapatılmasını tavsiye etti.[655]

Ponsonby'ye göre Rusların doğal dış politikasın İstanbul ve boğazları ele geçirmekti. Ona göre hiçbir Çar, bu politikaya ihanet edemezdi. Çünkü Rusya, boğazları ele geçirirse karşı konulamaz bir deniz gücü olarak ortaya çıkacak ve Akdeniz'in sahibi olacaktı. Ponsonby, Karadeniz donanmasını güçlendirmeye başlayan Rusya'nın gerekli denizci gücünü Yunanlılar arasından sağlamaya başladığını görüyordu. Rusya, Mehmet

[652] **GRE**/E/108/13-18, Campbell'dan Ponsonby'ye, 17 Eylül 1833; **GRE**/E/108/19-23, Campbell'dan Ponsonby'ye, 19 Eylül 1833.
[653] **GRE**/E/270/15-18, Ponsonby'den Charles Grey'e, 24 Temmuz 1833.
[654] **GRE**/E/481/20/55-58, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Ağustos 1833.
[655] **MS**62/PP/GC/PO/160, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Eylül 1833.

Ali'nin ölümünün ardından Asya Türkiye'sini de kendi mülkü yapabilirdi. Ona göre Rusların harekete geçmesini engelleyebilecek en önemli tedbir Britanya'nın Akdeniz donanmasının Ege Denizi'nde bulunmasıydı.[656] Ponsonby'ye göre deniz gücünün teşhiri ve gerekirse kullanımı Britanya diplomasisi adına en önemli araçlardan biriydi.[657] Donanmanın varlığı sayesinde hem Çar'ın hem de Sultan'ın kararlarını alırken daha temkinli hareket edeceğini savundu. Ayrıca Sultan'ın Rusya'ya direnmeye karar vermesi halinde donanmadan cesaret alabileceğini umuyordu.[658] Ponsonby, Mehmet Ali'nin donanmasıyla İstanbul'a ani bir saldırı yapmasını ya da İstanbul'da bir darbe düzenleyerek Sultan'ı tahttan indirmesini olası gördüğünü belirterek, Rus donanması İstanbul'dan ayrıldıktan sonra da İngiliz donanmasının Çanakkale'den uzaklaşmasını Malcolm'dan istedi.[659] Palmerston'un donanmanın Malta'ya dönmesini ertelettiğini öğrenince memnun kaldı. Ona göre donanmanın varlığı savaşı engelleyen tek şeydi.[660]

Malcolm, Ponsonby'nin argümanlarına ikna olarak yeni bir emir gelene kadar Çanakkale yakınlarında kalmaya söz verdi.[661] Rus donanmasının Kırım'a dönmesinin ardından Rusların yeniden sefer hazırlıklarına başladığını öğrenen Ponsonby'nin endişeleri arttı.[662] Ancak Rusların saldırması ya da İstanbul'da bir darbe çıkması halinde ne Ponsonby'nin ne de Malcolm'un yapılacaklarla ilgili net bir talimatı bulunuyordu. Amirallikten yeni talimatlar talep edildi. Son durumla ilgili yeterli bilgiye sahip olmayan amirallik, eski talimatların değiştirilemeyeceğini belirterek İstanbul'da farklı gruplar arasında yaşanacak bir güç mücadelesine İngiliz donanmasının taraf olamayacağını iletti. Malcolm'a Londra'dan talimat almadığı müddetçe hiçbir şartta Çanakkale'ye yönelik düşmanca bir girişimde bulunmaması emredildi. Yine de Sultan hayatını kaybeder ya da İstanbul'dan kaçmak zorunda kalırsa o vakit göreve gelecek yeni hükümetin olası bir talebini Ponsonby'yle birlikte değerlendirerek karar almasına izin verildi. Bununla birlikte

[656] **GRE**/E/389/23 Ponsonby'den Malcolm'a, 31 Ağustos 1833.
[657] **MS**62/PP/GC/PO/141, Ponsonby'den Palmerston'a, Mart/Nisan 1833.
[658] **GRE**/E/528/28, Ponsonby'den Roussin'e, 28 Kasım 1833.
[659] **GRE**/E/389/23, Ponsonby'den Malcolm'a, 31 Ağustos 1833.
[660] **MS**62/PP/GC/PO/155, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Ağustos 1833.
[661] **GRE**/E/270/15-18, Ponsonby'den Charles Grey'e, 24 Temmuz 1833.
[662] **GRE**/E/389/27, Ponsonby'den Malcolm'a, 12 Ekim 1833.

İngiliz donanmasının boğazlara girmesi halinde Rus donanmasının girişine müsaade etmemesi de emredildi. Malcolm'dan donanmayı bir arada ve her duruma karşı hazır tutması ve ihtiyaç halinde İngiltere'den hızlı bir şekilde yardım geleceğine güvenmesi istendi.[663] Fransız donanması amirali de benzer talimatlar almıştı.[664]

Ponsonby, Sultan'ın Mehmet Ali'den gelecek bir deniz saldırısından endişe ettiğini belirterek, Campbell'dan Mehmet Ali'nin niyetini araştırmasını, aksi yönde bir eğilim görürse bunu engellemesini emretti.[665] Campbell'da, Mehmet Ali'nin ne denizden ne de karadan bir saldırı planladığına dair bir şüphe oluşmuştu. Mehmet Ali, tüm konsoloslara sürekli Sultan'a "sadık bir kul" olacağını ve büyük güçlerin güvenini elde etmeyi amaçladığını iletmekteydi.[666] Hatta buna bir kanıt olarak savaş esnasında ele geçirilen bazı savaş ve ticaret gemilerini Sultan'a iade etmek istediğini konsoloslara ifade etmişti.[667] Yine de Campbell, Mehmet Ali'nin beklenmedik bir girişimde bulunmasını engellemek adına elinden geleni yaptı.[668] Malcolm'a göre de Mısır donanması kapsamlı bir saldırı yapamayacak durumdaydı. Bu düşüncesini doğrulayan mektupları Ponsonby'ye aktarmaktaydı.[669]

Bununla birlikte Rus elçiliğinin baskısı üzerine Babıali, İngiliz ve Fransız donanmalarının Çanakkale'den uzaklaşmasını talep etti. Ponsonby, Rusya'nın Karadeniz'de bir donanması mevcut iken Babıali'nin Çanakkale dışındaki donanmalardan

---

[663] **GRE**/E/389/36, Malcolm'dan Ponsonby'ye, 3 Kasım 1833; **GRE**/E/261/2, Graham'dan Malcolm'a.
[664] **GRE**/E/389/41, Malcolm'dan Ponsonby'ye, 13 Kasım 1833.
[665] **GRE**/E/108/8, Ponsonby'den Campbell'a, 31 Ağustos 1833.
[666] **GRE**/E/108/24-25, Campbell'dan Ponsonby'ye, 22 Eylül 1833. Campbell, Mehmet Ali'nin büyük bir gizlilik uygulaması nedeniyle bilgi elde etmenin zor olduğunu belirtiyordu. Ancak yaptığı incelemelerle önemli bilgiler sağladı. Paşa'nın İstanbul'daki adamları hakkında bilgileri Ponsonby'ye aktardı. Paşa'nın İstanbul'daki temsilcisi Nubar'la sarrafı Kara Kaya ve ilişki içerisinde olduğu tâcirlerle ilgili bilgiler gönderdi. Campbell, Mehmet Ali'nin İstanbul'daki adamlarının, Paşa'nın istediği başarıyı elde edememeleri neticesinde onlara verdiği maddi desteği bir müddettir kestiğini öğrenmişti. **GRE**/E/108/13-18, Campbell'dan Ponsonby'ye, 17 Eylül 1833. Ayrıca Campbell maddi destek verildiği takdirde İskenderiye'de bazı kişileri muhbir olarak satın alabileceğini iletmiştir. **GRE**/E/108/24-25, Campbell'dan Ponsonby'ye, 22 Eylül 1833.
[667] **GRE**/E/108/30, Campbell'dan Ponsonby'ye, 23 Eylül 1833. Campbell, Paşa'nın bu gemilere eşlik edecek Mısır savaş gemisi aracılığıyla İstanbul'da halka ne kadar güçlü ve cömert olduğunu gösterme niyetinde olduğunu belirtmiştir. **GRE**/E/108/32-33, Campbell'dan Ponsonby'ye, 25 Eylül 1833.
[668] **GRE**/E/108/34-37, Campbell'dan Ponsonby'ye, 25 Kasım 1833.
[669] **GRE**/E/389/33, Malcolm'dan Ponsonby'ye, 13 Ekim 1833; **GRE**/E/389/45, Malcolm'dan Ponsonby'ye, 27 Kasım 1833.

rahatsız olmasını kabul edemiyordu. Ayrıca Britanya ve Fransa'nın dış politikası Sultan'ın bağımsızlığını önceledığinden iki ülkenin Osmanlı Devleti'ne saldırmayacağı açıktı. Ancak aynı şeylerin Rusya için "söz konusu değilken" Babıali'den gelen talepler Ponsonby'yi öfkelendirmişti.[670] Rus yanlısı olduğu düşünülen Ahmet Paşa'nın Prensliklerin ve Silistre'nin iadesini görüşmek için Petersburg'da olduğu bir vakitte Ponsonby, donanmanın Urla ve çevresinde toplanmasını talep etti.[671] Rus tarafından gelen şikâyetler üzerine Akif Efendi yirmi gemiden oluşan donanmanın varlığını ve yeni gemilerin katılacağıyla ilgili söylentileri ilettiğinde Ponsonby, İngiliz donanmasının Rusların hareketlerini gözlemlemek adına geldiğini belirtti.[672] Ancak Çanakkale'den geçiş için bir resmî talepte bulunmamıştı ki bu nedenle Rusya itirazlarını çok ileri götüremedi.

Görüldüğü üzere Ponsonby, 1833 yılı boyunca sürekli Sultan'ın tahtının riske girdiği ve Rus ordusu ve donanmasının da Sultan'a destek bahanesiyle boğazlara girdiği senaryoları düşünerek hükümetine ve Babıali'ye uyarıda bulunuyordu. İngiliz hükümeti, benzer bir antlaşmanın diğer güçlerle yapılmasıyla birlikte Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın etkisiz hâle geleceğini düşünmekteydi. Ancak Ponsonby, böyle bir antlaşmanın bir kâğıt parçası olmaktan öteye gidemeyeceğini savundu. Türkiye organize hâle getirilmeden Rusya, kendisini yeterli gördüğü takdirde yirmi gün içerisinde tüm antlaşmaları göz ardı ederek İstanbul ve boğazları ele geçirebilirdi. Palmerston'un yönetim ve maliyede reform yapılması tavsiyelerini ise yersiz bulmaya başladı. Palmerston'un, Türkiye'yle ilgili bilgisi olmayan kişilerden bunları duyarak kendisine ilettiğine inanıyordu. Hâlihazırda Türkiye'yi, "fırtınada zarar gören eski bir gemiye" benzetmekteydi. Eğer kendi hâline bırakılırsa limana dönebilirdi. Ancak tayfası onu "öfkeli sularda tamir etmek derdinde" olduğundan "batması" kaçınılmazdı.[673]

Diğer yandan Sultan'ın tahtını koruyacağı anlaşılınca Ponsonby'nin düşünceleri nötr olmaktan çıkarak Sultan'a doğru kaymaya başlamıştı.[674] Temmuz 1833'te artık

---

[670] **GRE**/E/528/28, Ponsonby'den Roussin'e, 28 Kasım 1833.
[671] **FO** 78/224, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Aralık 1833.
[672] **FO** 78/224, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Kasım 1833.
[673] **GRE**/E/270/15-18, Ponsonby'den Charles Grey'e, 24 Temmuz 1833.
[674] Hüsrev Paşa, İbrahim Paşa'nın Kütahya'ya vardığı günlerde İstanbul'da herhangi bir başkaldırının oluşmasını sert polisiye tedbirlerle engelledi. **GRE**/E/531/99, Ponsonby'den Rowley'e, 22 Kasım 1836.

Mehmet Ali'yi, "entelektüel kapasitesi eksik hain bir barbar" olarak görmekteydi.[675] Eğer Mehmet Ali genç olsaydı ya da oğlu İbrahim, babasının yeteneklerine sahip olsaydı o vakit Mehmet Ali, Fransa ve Britanya'nın desteğiyle Türkiye'nin organizasyonu için tercih edilebilirdi.[676] Ancak Mehmet Ali, yetmiş yaşında bir "ihtiyar" idi. Oğlu İbrahim ise cesur bir asker olsa da idareden anlamayan bir "sarhoş" idi. Mehmet Ali, Sultan'la mücadele edebilecek disiplinli bir ordu kurmuşsa da ölümünden sonra sistemini devam ettirebilecek eğitimli bir sınıf oluşturamadığından reform çabaları sürdürülemeyecekti.[677] Dolayısıyla Mehmet Ali'nin ölümünden sonra yeteneksiz İbrahim'in Mısır ve Suriye'yi yönetemeyeceğine inanıyordu. Ancak Mehmet Ali hâlâ bir alternatif olarak Ponsonby için değerliydi. Eğer Sultan, Rusya'nın emellerine destek veren bir siyaset izlerse ya da Avusturya ve Rusya birlikte hareket ederek İstanbul ve boğazları ele geçirirse İngiltere ve Fransa, Mehmet Ali'nin öncülüğünde, arkalarına Türk halkını da alarak Rusya'ya karşı direnişe geçebilirdi.[678] Ponsonby, İngiltere'nin böyle aktif bir siyaset izlemesini düşük olasılıkta görse de Fransa'nın bu girişimden kaçınmayacağından emindi. Ancak İstanbul'da başlayan bir savaş diğer başkentlere kolay bir şekilde yayılabilirdi. "Türkiye'deki din savaşı, Avrupa'daki siyasi savaşı tetikleyebilirdi."[679]

Ponsonby, imparatorluğun yıkılma olasılığını ortadan kaldırmak adına, 1833 Haziran'ında hükümetine teferruatlı ve sıra dışı bir plan önerdi. Pek uygulanabilir gözükmeyen planda, Sultan'ı güvende tutmak adına dört büyük güçle Türkiye arasında bir antlaşma yapılmasını tavsiye etti. Görünürde Mehmet Ali'ye karşı destek veriliyor gibi görünse de uygulamada Rus tehdidini elimine etmek istiyordu. Plana göre Türk donanmasının bir kısmı Sizebolu'da konuşlanacaktı. Sizebolu'nun önemi, Rusya ordusunun İstanbul'a saldırması halinde çıkartma yapabileceği bir liman olmasından gelmekteydi. Marmara Denizi'nde belli bir süre tüm güçler birer fırkateyn ve gambot bulunduracaktı. Sultan'a karşı bir darbe girişimi olması halinde bu filo koruma sağlayacaktı. Ayrıca herhangi bir gücün İstanbul'a yönelik bir saldırısını engellemek

[675] **GRE**/E/430/1/34-41, Ponsonby'den Lamb'e, 23 Temmuz 1833.
[676] **GRE**/E/270/15-18, Ponsonby'den Charles Grey'e, 24 Temmuz 1833.
[677] **GRE**/E/430/1/34-41, Ponsonby'den Lamb'e, 23 Temmuz 1833; **GRE**/E/270/15-18, Ponsonby'den Charles Grey'e, 24 Temmuz 1833.
[678] **GRE**/E/270/15-18, Ponsonby'den Charles Grey'e, 24 Temmuz 1833.
[679] **GRE**/E/430/1/34-41, Ponsonby'den Lamb'e, 23 Temmuz 1833.

adına boğazların dört büyük güç tarafından ortak bir şekilde kontrol edilmesini ve korunmasını önerdi. Boğaziçi'ndeki kaleler bir tarafta Britanya diğer tarafta Fransa tarafından birer garnizonla korunurken, Çanakkale'deki kaleler ise bir taraftan Rusya diğer taraftan Avusturya tarafından birer garnizonla korunacaktı. Bu şekilde Karadeniz'den gelebilecek bir Rus saldırısı halinde Britanya ve Fransa, Boğaziçi'ni korurken, Ege Denizi'nden gelebilecek Fransa veya Britanya saldırısına karşı da Rusya ve Avusturya Çanakkale'yi savunacaktı. Ponsonby bu plandan Mehmet Ali'nin de memnun kalacağını savunuyordu. Çünkü Paşa'nın, Rusya'ya karşı Suriye'nin bu şekilde güvence altında olduğunu göreceğini düşünüyordu. "Ufak bir masrafla" sorunun çözüleceğini düşündüğünden Fransa ve Avusturya'nın itiraz edeceğine inanmıyordu. Bu plana Rusya'nın itirazı ise önemsizdi. Ponsonby, üç gücün ortak hareket etmesi halinde Rusya'nın buna karşı çıkamayacağını savundu. Ayrıca Rusların boğazlardaki varlığı nedeniyle "onurları yeteri kadar zedelenen" Türkler, artık eskisi gibi kendilerini herkesten "üstün" görmemekteydi. Planı gördüğünde artık büyük güçlerin onları bölmek ya da fethetmek amacında olmadığını anlayacaklardı. Dolayısıyla Babıali'nin dört gücün ortak girişimine itirazı olası değildi. Bu sayede ülkede güvenlik sağlanınca yok olmanın eşiğine gelmiş olan kaynaklar artacak ve ülkenin organizasyonu mümkün olacaktı.[680] Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın tamamlanmak üzere olduğuyla ilgili bilgi alan Ponsonby, donanmanın Çanakkale yakınlarına gelmesini talep etti ve planını yeniden önerdi. Aksi hâlde Rusya'nın istediği vakit Türkiye'ye saldırarak ele geçirebileceğini iddia edecekti.[681]

Ponsonby'nin bu önerisi hem Grey hem de Palmerston tarafından uygun görülmedi. Grey, planın uygulamada doğurabileceği sıkıntılar bir yana, Britanya'nın elini bağlayacak bir girişimi de tasvip etmemekteydi. Ponsonby'nin planını Grey'den öğrenen Palmerston da benzer şekilde plana karşıydı. Rusların işgale kalkışması halinde planın uygulanmaya değer bir plan olduğunu ancak diğer durumlarda kabul edilemeyeceğini iletti. Daha da ileri giderek, Britanya'nın İstanbul'da çıkacak bir iç savaşa hiç karışmaması gerektiğini, Osmanlı tahtına oturacak kişinin Müslümanlar tarafından belirlenmesi

[680] **GRE/E/270/5-10,** Ponsonby'den Charles Grey'e, 15 Haziran 1833; **GRE**/E/481/20/44-45, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Haziran 1833.
[681] **GRE**/E/270/11-12, Ponsonby'den Charles Grey'e, 19 Haziran 1833.

gerektiğini savundu. Buna ne Rusya'nın ne Avusturya'nın karışmasına da izin verilemezdi.[682]

Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın imzalanmasının ardından artık planını kabul ettiremeyeceğini anlayan Ponsonby, Sultan'ın Türkiye'yi hızlıca organize etmesini zor olarak gördüğünden, büyük güçlerle Türkiye arasında yapılacak bir antlaşma fikrinden vazgeçti.[683] Sultan'ın tahtında durabilmesi ve Türklerin Ruslara karşı direnebilmesi için Britanya'nın istekliliğini göstererek çok somut bir desteği Türklere vermesini tavsiye etti. Yeni önerisi ise Britanya'nın deniz gücü desteğini göstererek Sultan'ın güveninin kazanılması ve ardından Babıali'nin iznini alarak İngiliz donanmasının Marmara Denizi'ne sokulmasıydı. Böylece Hünkâr İskelesi Antlaşması iptal edilecek ve Türkiye'nin yeniden organizasyonu için gerekli adımların atılması mümkün olacaktı. Dolayısıyla ilk olarak Britanya'nın deniz gücünün teşhiri sağlanmalıydı.[684] Grey ve Palmerston, ileride görüleceği üzere hiçbir vakit İngiliz donanmasının Marmara Denizi'ne sokulmasına sıcak bakmadı. Ancak Ponsonby'nin tavsiyesini dinleyerek donanmanın Çanakkale yakınlarına göndermeye onay verdiler. Britanya'nın Akdeniz donanması Malcolm komutasında Ege Denizi'ne yollandı. Kısa bir süre sonra, Rusya'dan nefret eden ve Fransa'ya da bel bağlamak istemeyen İngiltere Kralı IV. William'ın da desteğiyle Grey, Akdeniz'deki donanmanın gücünün arttırılmasına razı oldu.[685]

Yıl sonuna doğru mevsim şartlarının ağırlaşmasıyla birlikte Ponsonby, Rusya'dan ya da Mehmet Ali'den gelebilecek bir saldırı ihtimalinden daha az endişe eder hâle geldi. Amirallik, Malcolm'a, Fransız donanması ayrılınca İngiliz donanmasının da ayrılmasını, eğer Ponsonby donanmanın kalması için geçerli sebebi sunar ise elçiliğin tavsiyesine uymasını emretmişti.[686] Rusların bahardan önce bir hamle yapmasını mümkün görmeyen Malcolm, Fransız donanması ayrıldıktan sonra Malta'ya dönmek istediğini Ponsonby'ye

---

[682] **GRE**/E/481/4/29-34, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 1 Temmuz 1833; **GRE**/E/481/4/43-47, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 3 Ekim 1833.
[683] **GRE**/E/270/15-18, Ponsonby'den Grey'e, 24 Temmuz 1833.
[684] **GRE**/E/389/23, Ponsonby'den Malcolm'a, 31 Ağustos 1833.
[685] Anick, s. 57.
[686] **GRE**/E/481/4/48-49, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Kasım 1833; **GRE**/E/389/49, Malcolm'dan Ponsonby'ye, 4 Aralık 1833.

iletti.[687] 17 Aralık'ta Fransız donanması ayrıldı. Ponsonby de İngiliz donanmasının ayrılmasında bir sakınca görmediğini iletince Malcolm, 1834 ilkbaharında yeniden dönmek üzere, Malta'ya doğru yola çıktı.[688]

Ponsonby, hükümetine cesur bir hamle yaptıramayacağını görmeye başlamış olsa da Rus tehlikesinin kesin çözümü adına yeni önerilerle çıkmaya devam etti. 1834 yılı başında, Rusların, son antlaşmalarla birlikte elde ettiği ekstra imtiyazların iptal edilerek tüm güçlerin Türkiye'de eşit bir konuma sokulacağı tek ve ortak bir antlaşmanın imzalanmasını teklif etti. Dört büyük güç yapılacak antlaşmayla ticaret gemilerinin boğazlardan serbest geçişini güvenceye alacaktı. Savaş gemilerinin geçişi ise yasaklanacaktı. Ancak Sultan, her ulusa az sayıda savaş gemisinin geçişi için izin verebilirdi. Babıali'ye verilecek dış borçla Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya tazminat borcunu ödemesi sağlanacak ve Rusya işgal ettiği topraklardan çıkarılacaktı. Ayrıca yabancı güçlerin Sultan'ın gayrimüslim tebaası üzerinde sahip olduğu dini ve mülki koruma sona erdirilecekti. Son olarak Balkanlar, Boğaziçi ve Çanakkale'de garnizonların inşa edilmesiyle olası bir saldırıya karşı önlem alınacaktı. Ancak savunma önlemlerinin etkili olduğundan emin olunması adına diplomatik temsilcilerin çalışmaları incelemesine izin verilmeliydi.[689] Nesselrode'un Lieven'e 1828 yılında gönderdiği bir mektuptan alıntı yapan Ponsonby, Rusya'nın önceliğinin boğazlardan Rus ticaret gemilerinin geçebilmesi olduğundan Rusya'nın da ortak antlaşmaya sıcak bakabileceğini savundu.[690]

1834 başı itibariyle Sultan ve Babıali ülkede kontrolü tümüyle ele almış ve Mehmet Ali'nin etkisi oldukça azalmıştı.[691] Bu noktada Ponsonby, Mehmet Ali'yi bir alternatif olarak görmekten tümüyle vazgeçerek Sultan'ı etkilemeye karar verdi. Vogorides aracılığıyla Sultan'la güvenli bir iletişim kanalı açmasının ardından[692]

---

[687] **GRE**/E/389/53, Malcolm'dan Ponsonby'ye, 7 Aralık 1833.
[688] **GRE**/E/389/57, Malcolm'dan Ponsonby'ye, 17 Aralık 1833; **GRE**/E/389/60, Malcolm'dan Ponsonby'ye, 19 Aralık 1833; **GRE**/E/389/61, Malcolm'dan Ponsonby'ye, 21 Aralık 1833.
[689] **GRE**/E/481/21/1-5, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Ocak 1834; **MS**62/PP/GC/PO/175, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Ocak 1834.
[690] **MS**62/PP/GC/PO/176, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Ocak 1834; **GRE**/E/481/21/1-5, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Ocak 1834.
[691] **MS**62/PP/GC/PO/175, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Ocak 1834.
[692] Bu süreçte en faydalı kişi Samos Prensi Vogorides oldu. İleride görüleceği gibi Vogorides, çok önceden beri Britanya'nın İstanbul'daki önemli destekçisi haline geldi. Ponsonby'nin elçiliği esnasında Sultan ve

Ponsonby artık Sultan'ı Türkiye'nin Rusya'ya karşı kendini savunmasına ikna için çalışmalara başladı. Osmanlı tahtına bir alternatif olarak gördüğü Mehmet Ali ise artık Ponsonby için imparatorluğun güçsüzlüğünün esas kaynağı hâline geldi. Mehmet Ali var oldukça, Sultan'ın Rusya'ya bağlı kalmaya devam edeceğini ve ordu ile donanmasını güçlendiremeyeceğini savunuyordu.[693] Bu nedenle hükümetine, Mehmet Ali'ye karşı Türkiye'ye destek vermesini tavsiye etmeye başladı.

Ponsonby, 1834 yılı sonundan itibaren yaptığı tüm hamlelerle Sultan nezdinde etkisini arttırmayı hedefledi. Bu nedenle elçiliğinin geri kalan yıllarında Rusya'nın politikalarına açık bir şekilde, Mehmet Ali'ye ise dolaylı bir şekilde karşı çıkarak Sultan'ın otoritesini ve gücünü arttıran ve Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünüyle bağımsızlığını önceleyen bir siyaset izledi. Bu politikayı yazışmalarında sık sık "dava" olarak niteleyen Ponsonby, "davanın şefi" olarak, birçok önemli figürü davasına birer eleman olarak devşirecekti. 1834 yılından itibaren Ponsonby ve adamları, İstanbul'da Sultan'ı "elde etmeye" çalışırken İngiltere'deki faaliyetleriyle de İngiliz hükümetini statükonun bozulması için zorlamaya çabalayacaktı. Ancak İngiliz hükümetinin politikası değişmeden devam etti. Rusya barış istediği sürece İngiliz hükümeti savaş isteyemezdi. Yine de Rusya'ya bütünüyle güven olamayacağı için, Rusya'nın itirazlarına rağmen İngiliz donanması yaz aylarını Ege Denizi çevresinde geçirecekti.[694] Palmerston'a göre İngiltere'yi saldırgan bir konuma sokacağı için Sultan'ın daveti olmadan İngiliz donanmasının İstanbul'a gelişinin bir faydası yoktu. Rus saldırısı yokken ve net bir amaç

Babıali'yle Ponsonby arasında bir köprü vazifesi gördü. Bununla da kalmayan Vogorides, önemli bilgileri özellikle de kritik zamanlarda sık sık Ponsonby'ye aktardı. Burada Vogorides'nin bağımsız hareket etmediği, Sultan'ın bu iş için Vogorides'ye belli ölçüde izin verdiğini düşünmek gerekir. Ancak Vogorides, Ponsonby'nin tek etki kanalı değildi. Akif Efendi de Ponsonby'nin elçiliğinin ilk döneminde faydalı oldu. Rus askeri yardımı ve Hünkâr İskelesi Antlaşması esnasında Rusya'nın girişimlerini engellemek adına elinden gelen gücü sarf etti. Hatta bir divân toplantısında, her ne kadar Ponsonby böyle bir güvence vermemiş olsa da, Britanya'nın desteğinden şüphe edilmemesi gerektiğini savunacaktı. **FO** 78/224, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Ekim 1833. Ponsonby, Serasker Hüsrev Paşa'nın da bu hususta kendisine destek olacağına inanıyordu. Hüsrev Paşa, dolaylı şekillerde de olsa Sultan'ın Rusya'ya değil Britanya ve Fransa'ya güvenmesi için girişimlerde bulunmaktaydı. **FO** 78/224, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Kasım 1833.

693 **MS**62/PP/GC/PO/178, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Ocak 1834.

694 **GRE**/E/481/4/66, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 24 Haziran 1834; **GRE**/E/481/4/67-69, Palmerston'dan Granville'e, 24 Haziran 1834.

olmadan donanmanın Çanakkale'den geçmesi İngiltere'nin moral ve siyasi üstünlüğünü kaybetmesiyle sonuçlanırdı. Bu şekilde Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı iptal ettirmenin garantisi olmadığı gibi benzer bir antlaşmayı İngiltere'yle Babıali'nin yapması için de güç kullanımına ihtiyaç yoktu. Ancak donanmanın Ege Denizi'nde istihdam edilmeye devam etmesiyle taraflara "korumacı ve diyalogcu" bir amaçlarının olduğu gösterilmiş olacaktı.[695]

3.7.1. Ponsonby'nin Malcolm ve Mehmet Ali Görüşmesini Engellemesi

Ponsonby, Sultan'ın Britanya'ya güvenmediğinin farkındaydı. Bu şaşırtıcı bir durum değildi. Yunan Bağımsızlık Savaşı ve Mısır krizi esnasında Sultan, müttefik Britanya tarafından terk edilmişti. Bu nedenle Ponsonby, Sultan'ın şüphelerini arttıracak girişimlerden olabildiğince sakınmak istiyordu. Amiral Malcolm'un Mehmet Ali'nin daveti üzerine İskenderiye'ye gitmesi söz konusu olunca Ponsonby, böyle bir buluşmayı tehlikeli buldu. Campbell, Malcolm'a yolladığı bir mektupla Mısır'a gelerek Mehmet Ali'yle görüşmesinin faydalı olacağını iletince Malcolm, teklife sıcak baktı. Ancak İskenderiye'ye gitmektense, Paşa'yla Kandiye'de buluşmayı daha uygun görüyordu. Nasıl bir yol izlemesi gerektiğini Ponsonby'ye sordu.[696] Ponsonby, Malcolm'a verdiği cevapta Sultan'ın, Fransa'nın Mehmet Ali'yle kurduğu yakın ilişki nedeniyle kıskançlık duyduğunu, Rusların Fransa ve İngiltere'nin Mehmet Ali'yi desteklediğiyle ilgili söylentilerinin Sultan'ı endişelendirdiğini belirterek, amiralin Mısır'a gitmesinin İstanbul'da kötü bir algıya neden olacağını iletti. Ayrıca Mehmet Ali, böyle bir ziyaretten destek alarak Sultan'a karşı tutumunu değiştirmeyeceği gibi Fransa ve İngiltere'nin desteğini alıp Ruslara karşı savaşma bahanesiyle Sultan'a saldırabileceğinden endişe

[695] **GRE**/E/481/4/72-79, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 22 Ağustos 1834.
[696] **GRE**/E/389/9, Malcolm'dan Ponsonby'ye, 17 Temmuz 1833.

ettiğini belirtti.[697] Bunun üzerine Malcolm, Mısır'a gitme fikrinden vazgeçtiği gibi Girit'e gelecek Paşa'yla Suda'da da görüşmemeye karar verdi.[698]

Planlandığı gibi Mehmet Ali, Girit'e ziyarette bulundu. Palmerston'un onayıyla Campbell da Paşa'ya eşlik ediyordu.[699] Paşa, Malcolm'la görüşmek istediğini yeniden iletince Campbell, girişimi yeniden teşvik etti. Malcolm, bu isteğe sıcak baksa da Britanya'nın Doğu politikasına zarar vermek istemediğinden meseleyi Ponsonby'ye tekrar açtı.[700] Ponsonby yine olumsuz yanıt verdi. Mehmet Ali, Amiral Malcolm'u Suda'da göremediği için üzülecekti. Görüşmenin Sultan tarafından engellendiğini düşünmüştü. Böyle bir durumda Britanya ve Fransa Mehmet Ali'yi destekliyor gibi görüneceğinden İskenderiye'ye gönderilen Defterdar'ın daha iyi şartlarda bir antlaşmaya varamayacağı için duyulan endişeyi engelin sebebi olarak görmekteydi.[701] Amirallikten Lord Graham da Malcolm'un kararını doğru bulmuştu. Ancak Sultan'a rahatsızlık vermeyecek şekilde Mehmet Ali'yle ilişkilerini geliştirmesinin de faydalı olacağını iletecekti.[702] Esasen Malcolm, Mehmet Ali'yle görüşseydi ona "donanmanı sök ve Sultan'la iyi geçin" tavsiyesinde bulunmayı planlıyordu.[703] Ponsonby ise Mehmet Ali'nin ikna edilmesini mümkün görmemekteydi. Palmerston'a "Bugüne kadar katiline boyun eğen bir kişi görmedim." diyecekti.[704]

Campbell da meseleye Malcolm'a benzer bir eksende yaklaşmaktaydı. Malcolm'un etkisiyle Mehmet Ali'nin Sultan'la arasındaki ilişkinin yeniden iyi hâle sokabileceğini umuyordu. Campbell'ın, Mehmet Ali'nin Sultan'ı rahatsız edecek bazı hamlelerini engellediği görülmektedir. Örneğin; Mehmet Ali, bağımsız bir devletin hükümdarı gibi Londra, Paris ve Viyana'ya Boghos Bey'i göndererek 1833 yılında üç

---

697 **GRE**/E/389/17, Ponsonby'den Malcolm'a, 9 Ağustos 1833.
698 **GRE**/E/389/21, Malcolm'dan Ponsonby'ye, 22 Ekim 1833; **GRE**/E/389/24, Malcolm'dan Ponsonby'ye, 5 Eylül 1833; **GRE**/E/392/3, Mandeville'den Ponsonby'ye, 4 Eylül 1833.
699 **GRE**/E/108/3-5, Campbell'dan Ponsonby'ye, 25 Temmuz 1833.
700 **GRE**/E/170/19-20, Dawkins'ten Ponsonby'ye, 21 Ağustos 1833.
701 **GRE**/E/108/9-12, Campbell'dan Ponsonby'ye, 10 Eylül 1833; **GRE**/E/108/13-18, Campbell'dan Ponsonby'ye, 17 Eylül 1833.
702 **GRE**/E/261/2, Graham'dan Malcolm'a.
703 **GRE**/E/389/21, Malcolm'dan Ponsonby'ye, 22 Ekim 1833; **GRE**/E/389/24, Malcolm'dan Ponsonby'ye, 5 Eylül 1833.
704 **MS**62/PP/GC/PO/155, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Ağustos 1833.

gücün Sultan'la arasındaki sorunun çözümü için gösterdiği çaba için teşekkür etmeyi önerdi. Campbell, bu fikre Britanya ticareti açısından sıcak baksa da Sultan'ın izni olmadan böyle bir girişimin sakıncalı olacağını öngördüğünden, diğer konsoloslukların da düşüncesini almadan bu öneriyle ilgili düşüncesini beyan edemeyeceğini söyleyerek meseleyi savuşturdu. Daha sonra da Palmerston'a gönderdiği dispaçta bu hususta talimat beklediğini iletti.[705]

3.7.2. Girit'in Sultan'a Kazandırılması Planı

1833 yılı sonunda Sultan, İngiliz donanmasının varlığı nedeniyle bir Britanya-Rusya savaşının çıkmasından endişelenmişti. Donanmanın esas amacını öğrenmek üzere Vogorides'yi, Samos'ta çıkan isyanı görüşmek bahanesiyle, Ponsonby'nin yanına gönderdi. Görüşme esnasında Vogorides, Urla'daki donanmanın gelme sebebini sorunca Ponsonby, Sultan'ı desteklemek üzere bulunduğunu savundu. Sultan'ın olası bir Rus müdahalesine karşı İngiliz donanmasına güvenilebileceğini, Nauplia veya Malta'ya çekilecek olan donanmanın Sultan'ın isteği halinde hemen çağrılacağını ifade etti. Bu durumu desteklemek adına Ponsonby, Palmerston'dan acil durumlarda donanmaya emir verebilme yetkisi talep ettiğini belirtti. Vogorides, Sultan'ın Rus yardımına başvurma nedeni olarak tahtı ve hayatı tehlikede olduğu bir anda Britanya'nın kendisine yardım etmemesini gösterdi. Sultan bu nedenle İngiltere'ye hâlâ güvenememekteydi. Ponsonby'ye, Britanya'nın desteğini kanıtlaması için Mehmet Ali'nin yıllık vergiyi eksiksiz bir şekilde göndermesi ve Kandiye'nin geri alınması için İngiliz hükümetinin girişimde bulunmasını talep etti. Ponsonby, hükümeti adına bir söz veremezdi. Yine de Vogorides üzerinden Sultan'ı etkilemek istiyordu. Britanya'nın Türkiye üzerinde bir emeli olmadığını, yalnızca Sultan'ın kendi gücüyle ayakta durmasını istediğini söyledi. Ancak Sultan, Rusya'ya dayanırsa, Britanya ve Fransa'nın Mehmet Ali'nin yanında yer alacağını belirterek uyarıda bulundu. Britanya ve Fransa izin vermeyeceği için Mehmet Ali'nin bir saldırısından endişe edilmemesi gerektiğini savunan Ponsonby, asıl tehlikenin

[705] **GRE**/E/108/26-29, Campbell'dan Ponsonby'ye, 23 Eylül 1833.

Rusya olduğunu vurguladı. Sultan'ın izlediği siyasetle ya Rusya'nın "kuklası" ya da Rusya'nın düşmanlarının bir "kurbanı" olacağını belirtti. Rusya'nın İstanbul'u ele geçirmesine iki gücün izin vermeyeceğini belirterek böyle bir girişim halinde Rusya'ya karşı sadece Türkiye'de değil, Polonya ve Çerkezistan'da isyanlar tertip edileceğini savundu. Sultan'ın emriyle Ponsonby'yi yeniden ziyaret eden Vogorides, Kandiye konusunda ısrar edince Ponsonby, isteği destekleyerek hükümetine ileteceğine söz verdi. Bu desteğin karşılığında Britanya'nın ne elde edeceğini sorduğunda Vogorides, Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın yalnızca bir "kâğıt parçasına" dönüşeceğine ve Rusların artık İstanbul'a dönemeyeceğine garanti verdi. Ayrıca Kandiye'nin geri alınması halinde ada halkına Britanya'nın da uygun göreceği liberal kurumlar vadetti. Ponsonby, Sultan'ın tüm taraflardan elde edebileceği kadar çok şey elde etmeyi planladığını anlamıştı. Ancak Ponsonby, Mehmet Ali'nin bir müddet önce Campbell'a adadan vazgeçeceğini söylemiş olmasına rağmen Paşa'nın gerçekten Kandiye'den vazgeçeceğine inanmamaktaydı. Yine de teklifi oldukça beğenmişti.[706]

Görüşmeden memnun kalan Sultan, Vogorides'yi yeniden Ponsonby'nin yanına yolladı. Ponsonby, yıllık verginin ödenmesi ve Kandiye'nin Sultan'a iadesi hususlarında Mehmet Ali'yi ikna etmesi için Campbell'a talimat yolladığını ve İngiliz hükümetinden Kandiye'nin Sultan'a iadesi için elinden geleni yapmalarını isteyeceğini iletti. Ponsonby, Fransa'nın tepkisini çekmemek adına meselenin Roussin'den gizlenmesini istedi.[707] Girişim, Rus yanlısı olarak görülen Ahmet Paşa'dan da özel olarak gizlendi.[708] Ayrıca Sultan, Ponsonby'yle kendisi arasında gizli bir iletişim kanalı tesis edilmesini emretmişti. Pertev Efendi, Sultan'a da hizmet eden elçilik doktoru Macguffog, Vogorides ve Sultan'ın hizmetindeki Abdi Bey aracılığıyla Ponsonby, Sultan'a artık "gerçekleri" iletebilecekti.[709]

Ponsonby, İngiliz hükümetini de Sultan'ı destekleyecekleri bir çizgiye çekmeye çalıştı. Ancak 1833 yılı sonuna gelindiğinde, Palmerston'dan Kandiye'yle ilgili hâlâ bir

---

[706] **GRE**/E/481/20/67, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Eylül 1833.
[707] **GRE**/E/481/20/67, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Eylül 1833.
[708] **GRE**/E/378/30, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 2 Mayıs 1834; **MS**62/PP/GC/PO/194, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Mayıs 1834.
[709] Pertev Efendi iletişim kanalına Akif Efendi'nin de dâhil edilmesini isteyince Akif Efendi de haberdar edilecekti. **GRE**/E/481/20/67, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Eylül 1833.

cevap alamamıştı. Palmerston'a Kandiye meselesinin Sultan'ın istediği gibi çözülmesinin Hünkâr İskelesi Antlaşmasını bir "kâğıt" parçası hâline getireceğini iletti. Girit'te yapılan "zulümler" basında Paşa'nın popülaritesini yok edebileceği için böyle bir kararın alınmasının kolaylaşabileceğini umuyordu.[710] Britanya'nın destek olması halinde Sultan'ın Rusya'ya karşı direneceğini savundu.[711] Grey'e ise Britanya ve Fransa'nın birçok defa Sultan'ı yalnız bıraktığını, bu nedenle Sultan'ın artık söz değil icraat beklediğini, Britanya'nın desteği halinde tüm ülkenin Ruslarla savaşacağını iletti. Britanya'nın Sultan'a, İstanbul'u koruması için bir donanma yollamasını önerdi.[712]

Ancak Londra'dan gelen talimatta Sultan ile Mehmet Ali arasında iyi ilişkilerin sürdürülmesi adına Britanya ve Fransa'nın Babıali'ye ortak nota vereceği belirtilecekti. Böyle bir notayla Sultan üzerindeki etkisine büyük zarar vereceğini düşünen Ponsonby, Vogorides'yle görüşerek durumu açıkladı. Vogorides, Mehmet Ali hususunda Babıali'nin fazla zorlanmamasını tavsiye etti. Aksi hâlde Sultan'ın zihninde edinilen yerin kaybedilebileceğini belirtti.[713] Ponsonby, hükümetinin niyetinin Mehmet Ali'yi desteklemek olmadığını savundu. Vereceği notanın Babıali'nin rahatsız olmayacağı bir şekilde hazırlanmasını istemekteydi. Sultan, görüşme hakkında bilgilendirilince Ponsonby'nin tutumundan memnun kaldı. Ponsonby'nin "güvenine ve lütfuna" değer verdiğini belirterek verilecek cevabî notanın da İngiliz elçiliğiyle ortak bir şekilde hazırlanmasını emretti. Ancak Sultan, İngilizler tarafından terk edilmeyi unutamıyordu. İngiltere'nin "elli yıldır kendilerini sürekli kaderine terk ettiğini" söyleyecekti. Gerçekten de önce Gordon ve sonra Canning'in verdiği sözlere güvenerek Yunanistan'ın özerk olmasını kabul etmişti. Ancak Londra'da yapılan görüşmeler neticesinde Yunanistan bağımsız bir devlet olarak tanınmıştı.[714] Akif Efendi'yle Pertev Efendi de bu düşünceyi destekledi. Görüşmenin konusu Rusya'ya karşı harekete geçmeye geldiğinde Pertev

[710] **MS**62/PP/GC/PO/165, Ponsonby'den Palmerston'a, 31 Aralık 1833.
[711] **MS**62/PP/GC/PO/183, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Şubat 1834.
[712] **MS**62/PP/GC/PO/181, Ponsonby'den Palmerston'a, 3 Şubat 1834.
[713] **GRE**/E/378/29, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 30 Nisan 1834.
[714] Şerafettin Turan, "1829 Edirne Antlaşması", **DTCF Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, Ankara, 1951, ss. 140-145. Sultan, Ruslar Edirne'de iken İngiliz elçisi olan Gordon'un, "Şimdilik bunlardan kurtulmaya bakın, biz sizi daha sonra koruyacağız." sözünü unutamıyordu. **MS**62/PP/GC/PO/185, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Şubat 1834.

Efendi, "Ne zaman Baltık'ta top sesleri gürler, biz de o vakit harekete geçeriz." diyecekti.[715] Babıali ve İngiliz elçiliğinin onayladığı notalar Rusları şüphelendirmemek adına hızlı bir şekilde hazırlandı ve karşılıklı olarak iletildi. Babıali, ortak notaya verdiği cevabi notada Britanya ve Fransa tarafından iletilen tavsiyelerin Mehmet Ali'ye verilmesi gerektiği savundu. Sonuç olarak, Mehmet Ali ne yıllık vergisini ödemiş ne de boşaltması gereken bölgeleri boşaltmıştı.[716]

Bu görüşmeden kısa bir süre sonra Sultan, Vogorides ve Akif Efendi arasında yapılan yeni bir görüşmede, Britanya ve Fransa'nın Rusya'yla savaşma olasılığı tartışıldı. Vogorides, İngiltere'nin Rusya'nın hegemonyasına izin vermeyeceğini, Ege Denizi'ne kısa süre içerisinde otuz savaş gemisi getireceğini ve aynı miktarda gemiyi Baltık Denizi'ne de sokacağını iddia etti. Fransızların da Çanakkale'ye çıkarmak adına 25.000 asker hazırladığını savundu. Bunun üzerine Sultan, İngiltere'nin kendisini neden terk ettiğini yeniden sordu. Vogorides de İngiltere'nin hep onurlu davrandığını, Canning'in Mora sorununu çözmek adına kalelerin Sultan'ın kontrolünde kaldığı bir plan önerdiğini belirtip, bu önerinin kabulü halinde savaşın çıkmamış olacağını savundu. Sultan'ın sorusu üzerine Akif Efendi de bilgiyi doğruladı. Ancak Sultan, Rusya'yı bir tehdit olarak görmüyordu. Sultan için tek endişe kaynağı Mehmet Ali idi. Bu sefer Sultan, Britanya ve Fransa'nın Mehmet Ali'ye verdiği destekten şikâyet edince, Vogorides iki gücün Sultan'ın istemesi halinde Mehmet Ali'yi bir firkateyne bindirerek "Sultan'ın ayağını öpmek üzere" İstanbul'a getirebileceğini iddia etti. Bunun üzerine Sultan, Rusya'yla savaşmasını bekliyorlarsa "Petersburg'da top seslerini" duyması gerektiğini belirterek Kandiye'nin Britanya'nın samimiyeti hususunda bir test olacağını söyledi.[717]

Palmerston'a göre Kandiye Yunanistan'ın bir parçası olmalıydı. Ancak Wellington hükümeti Yunanistan'ın bağımsızlığına karşı çıktığı için Kandiye, Osmanlı Devleti'nde kalmıştı. Yine de Ponsonby gibi Kandiye'yle ilgili teklifi oldukça beğenmişti. Kandiye'nin kendi kendini yönetmesi ve sadece nominal olarak Sultan'a bağlı olması

[715] **GRE**/E/378/12, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 7 Şubat 1834; **MS**62/PP/GC/PO/183, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Şubat 1834.
[716] **GRE**/E/378/12, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 7 Şubat 1834.
[717] **GRE**/E/378/13, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 13 Şubat 1834; **MS**62/PP/GC/PO/185, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Şubat 1834.

Palmerston'u mutlu edecekti. Yalnız, Sultan'ın anayasa ve imtiyazlarla ilgili sözlerine uyacağını yazılı olarak belirtmesini istedi. Kandiye'nin Sultan'a kazandırılması için Mehmet Ali'yle görüşmesi adına Amiral Rowley'e emir gönderdi. Ayrıca Rusya'nın ya da Mehmet Ali'nin İstanbul'a yönelik bir saldırısı halinde Sultan'ın talep etmesi halinde Ponsonby'ye donanmaya emir verme yetkisi tanındı. Ancak bu bilginin yalnızca Sultan tarafından bilinmesi istendi.[718] Campbell, Mehmet Ali'yi ikna edebileceğine inanıyordu. Bunun üzerine Palmerston, Campbell'ın öneriyi Mehmet Ali'ye iletmesine izin verdi.[719] Ayrıca Palmerston, Fransız meslektaşı Broglie'den de destek istedi. Ancak Broglie, elle tutulur bir cevap vermeyecekti.[720]

Son gelen dispaçları İngiltere'nin Türkiyeyi her şartta koruyacağı şekilde yorumlayan Ponsonby, bundan sonra Türk yetkililerle görüşmesinde Rusya'nın doğrudan ya da dolaylı Osmanlı Devleti'nin haklarını ihlal etmesi hâlinde Babıali'nin açık bir şekilde karşı çıkmasını tavsiye edeceğini iletti. Artık Türklere Ruslardan korkmalarına gerek olmadığını, Rusların sahip olduğu imtiyazların diğer güçler tarafından da sahip olunması gerektiğini ve eski müttefiklere güvenilmesini iletmeye karar vermişti. Rusların ihlali halinde de Babıali'yi destekleyeceğini ancak isteğe uygun şekilde hükümeti bağlayacak bir söz vermekten kaçınacağını bildirdi. Hatta *HMS Acteon*'un Trabzon'a gitmesi için bir izin talebinde bulunacağı söylentisini kasıtlı olarak yayarak Babıali'nin tutumunu görmek istemişti. Akif Efendi telaşa kapılarak böyle bir talepte bulunulmamasını aksi hâlde talebin reddedileceğini Pisani'ye iletti. Ponsonby ise verdiği cevapta böyle bir talebinin olmadığını ancak talepte bulunması halinde ret cevabı verilmesini de anlayamadığını belirtti. Sonuçta Rus savaş gemileri Akdeniz'de serbestçe gezerken bir İngiliz fırkateyni Karadeniz'e neden gidemezdi? Rusların Akdeniz'de çıkarları ne kadar var ise İngilizlerin Karadeniz'de çıkarları o kadar vardı. Akif Efendi cevabında talebin Rus elçiliğine sunulacağını ve Rus elçisinin de fermanın verilmesine

[718] **GRE**/E/481/4/54-59, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 8 Mart 1834; **GRE**/E/481/4/60-65, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Mart 1834; **MS**62/PP/GC/PO/655, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Mart 1834.
[719] Rodkey, Part I, s. 574.
[720] **GRE**/E/481/4/60 -65, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Mart 1834.

izin vermeyeceğini iletecekti. Kısaca Akif Efendi, Boutineff'in Babıali'nin kararları üzerindeki etkisini itiraf ediyordu.[721]

Palmerston'un Kandiye'yle ilgili dispaçı Sultan'ı memnun etti. Mehmet Ali'nin saldırmasına izin verilmeyeceğini öğrenmek onu rahatlatmıştı. Dispaçın ilgili kısımları hemen değerlendirmeleri için Pertev Efendi, Akif Efendi ve Hüsrev Paşa'ya gönderildi. Vogorides'yle Ponsonby Kandiye meselesini yeniden değerlendirdi. Vogorides, Rusya'ya yapılan destek yardımı talebinin gönüllü bir şekilde yapıldığını ya da cehaletten kaynaklanmadığını, bir zorunluluğun sonucu gerçekleştiğini iletti. Eflak, Boğdan, Silistre boşaltmadan Rusya'ya bir gücendirme vermek istemediklerini belirtti. Ponsonby, Sultan'ın samimi olup olmadığını sordu. Vogorides, Sultan'ın samimi olduğunu savundu. Ancak İngiltere açık bir şekilde destek olmadıkça Sultan'ın Rusya'dan bağımsız hareket etmeyeceğini belirtti. Ponsonby de ilgili eyaletler Ruslar tarafından boşaltılana kadar Rusya'yı rahatsız edecek bir tavsiyeyi Sultan'a vermemeye söz verdi.[722]

Ponsonby kısa bir süre sonra bu sefer, plandan haberdar edilen Akif Efendi'yle görüştü. Akif Efendi, İngiltere'nin sadece etkisiyle Kandiye'yi Sultan'a kazandırması halinde, donanması ve ordusuyla Adana'yı Sultan'a kazandıramayan Rusya'dan daha iyi bir müttefik olduğunu Sultan'a göstereceğini belirtti. Ponsonby, Mart ayında Campbell'a bir talimat yolandığını ancak Sultan'ın liberal kurumlar, ada halkının can ve mal güvenliği ve gelirlerin doğrudan hazineye aktarılması gibi hususlarda elçiliğe yazılı güvence vermesine kadar harekete geçemeyeceklerini iletti. Akif Efendi de isteği kabul etti.[723] Bunun üzerine Ponsonby, Kandiye hususunda Mehmet Ali'yi ikna etmesi için Campbell'a bir talimat yolladı. Mehmet Ali'nin Girit'i elinde tutmaya çalışmasının Paşa'ya ne kadar pahalıya mal olduğuna değinmesine atıf yaparak bu yükten kurtulmasının ona avantajlar getireceğini savundu. Mısır idaresinin Girit'teki aşırılıkları nedeniyle Avrupa'nın gözünde suçlu konuma düşmekteydi. Kandiye karşılığında Adana ve Tarsus'u elinde tutarak kayıplarını telafi edebilirdi. Kandiye'ye sahip olmanın onu, büyük güçlerin

[721] **GRE**/E/481/21/13-18, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Nisan 1834.
[722] **GRE**/E/481/21/6, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Ocak 1834; **MS**62/PP/GC/PO/181, Ponsonby'den Palmerston'a, 3 Şubat 1834.
[723] **GRE**/E/481/21/27-30, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Mayıs 1834; **GRE**/E/378/26, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 16 Nisan 1834.

donanmalarından koruyamayacağı da açıktı. Sultan ise diğer yandan "çocukça" Kandiye'yi hak ettiği değerin üstünde bir değerde görerek geri almayı arzu ediyordu. Sultan, Kandiye'yi geri alırsa Rus tehlikesi de büyük oranda ortadan kalkabilirdi. Kandiye'den kaynaklı olarak Rusya müdahil olursa Paşa, güçlerin mücadelesinin kurbanı olacaktı. Kısaca kendisine masraftan başka bir şey getirmeyen adayı Sultan'a bırakarak hem güçlerin hem de hükümdarının güvenini kazanabilir ayrıca Rusya'nın planlarını altüst edebilirdi.[724] Ancak Ponsonby bu öneriye Mehmet Ali'nin hayır demesine "şaşırmayacağını" hatta "sevineceğini" belirtecekti.[725]

Campbell, Mehmet Ali'ye, Sultan'ı memnun etmesi ve Britanya'ya saygısını göstermesi için Girit'i hükümdarına iade etmesini tavsiye etti. Ancak İskenderiye'deki etkisini kaybetmemek adına talebin Sultan'dan geldiğini belirtmedi. Fransa'nın destek vermediği öneriyi Mehmet Ali nazikçe reddetti.[726] Benzer bir şekilde İngiliz hükümeti de Kandiye'nin geri alınması için Sultan'a askerî destek vermeye yanaşmadı. Grey, statükonun devamını istedi. Ponsonby, İngiliz hükümetini ikna çabalarını sürdürse de[727] Mehmet Ali'nin olumsuz cevabı üzerine girişimle ilgili görüşmeler ertelendi.

1834 sonu itibariyle İstanbul'da Kandiye bahsi kapanmış görünüyordu.[728] Ancak mesele sonraki yıllarda da ara ara gündeme gelmeye devam etti. Ponsonby'nin 1835 yılındaki girişimlerine rağmen İngiltere'de gündem konusu hükümetin düşme olasılığı, kabine adayları ve mali sıkıntılardı. İngiliz hükümeti bu sorunlarla boğuşurken savaş riskini almak istemiyordu.[729] 1836 yılında Campbell, meseleyi yeniden Mehmet Ali'ye açtı. Mehmet Ali, Girit için verdiği vergiyi arttırabileceğini söylese de Suda Limanı'na duyduğu ihtiyaç nedeniyle Girit'i Sultan'a bırakmayacağını yeniden ifade etti.[730] Sonuç olarak Girit, Mehmet Ali'nin kontrolünde kalmaya devam etti. Ancak bu planın başarıya ulaşması halinde Sultan'ın tatmin olacağını düşünmek doğru olmayacaktır. Sultan

[724] **GRE**/E/481/20/67, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Eylül 1833; **GRE**/E/108/48-51, Ponsonby'den Campbell'a, 3 Nisan 1834; **GRE**/E/378/26, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 16 Nisan 1834.
[725] **GRE**/E/108/52-56, Ponsonby'den Campbell'a, 14 Mayıs 1834.
[726] **GRE**/E/108/57, Campbell'dan Ponsonby'ye, 21 Mayıs 1834; Rodkey, Part I, s. 574.
[727] **MS**62/PP/GC/PO/193, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Mayıs 1834.
[728] **GRE**/E/108/65-70, Ponsonby'den Campbell'a, 5 Kasım 1834.
[729] **GRE**/E/173/4-6, Denilson'dan Ponsonby'ye, 19 Ağustos 1835.
[730] **GRE**/E/108/86-93, Campbell'dan Palmerston'a, 20 Aralık 1836.

tarafından Girit, Britanya'nın istenilen noktaya çekilmesi için bir araç olarak görülmüş olmalıdır.

3.8. 1834 OSMANLI MISIR KRİZİ

Adana'nın İbrahim Paşa'ya bırakılmasının hemen ardından Defterdar Hacı Edhem Efendi, Mehmet Ali'yle İbrahim'in kontrolündeki bölgelerin yıllık vergisinin belirlenmesi için Mısır'a gönderildi. Kendisinden, Urfa'yı hızlı bir şekilde boşaltması, savaş yıllarına ait vergileri ödemesi ve yıllık vergilerin bir miktar arttırılması için Mehmet Ali'yi ikna etmesi istenmişti. Ancak Mehmet Ali, Nil Nehri'nin seviyesinin oldukça düşük kalması nedeniyle vergilerde bir indirim peşindeydi.[731] Uzun görüşmelerin ardından Urfa'dan çekileceğine söz verse de vergi artışına yanaşmadı. Hatta savaşın getirdiği maliyetler sonucu, zor durumda kalan maliyesini bahane ederek, savaş yıllarına ait vergileri ödemeyi de reddetti.[732] Dolayısıyla net bir karar alınamadı.

Sultan'ın Defterdar'ı Mehmet Ali'yle tartışma çıkarmak için gönderdiğini düşünen Ponsonby, olası bir sorunu engellemek adına Campbell'ı uyardı. Rusya'nın Mehmet Ali'yi Sultan'a saldırması için teşvik ettiğini belirterek Paşa'nın, talepleri doğrudan reddetmemesi ve Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın kendisine karşı yapıldığından şikâyet etmemesi için Campbell'ın girişimde bulunmasını istedi.[733]

İbrahim Paşa, Suriye'yi işgale başladığından yerel halka, Mısır yönetimine isteksiz bir şekilde tabi olduklarını bilse de vergileri azaltma ve askere alım yapmama sözü vermişti.[734] Her ne kadar sözünü tutmak istese de babasından gelen emirlere uyarak 1834 Mayıs'ında ağır vergiler talep etmeye, angarya yükümlülüğü getirmeye ve askere alımlara başladı.[735] Ayrıca Osmanlı yönetimi altındayken güçlenen âyanları yönetimden tasfiye

[731] **GRE**/E/108/9-12, Campbell'dan Ponsonby'ye, 10 Eylül 1833.
[732] Altundağ, ss. 138-140.
[733] **GRE**/E/481/20/54, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Temmuz 1833; **FO** 78/224, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Temmuz 1833.
[734] Rustum, The Distrubances in Palestine, s. 13.
[735] Kutluoğlu, The Egyptian Question, ss. 204-205; Polk, ss. 38, 119-120; Rustum, The Distrubances in Palestine, ss. 53-54.

etti. Dolayısıyla bu etkili kişiler de Mısır yönetiminden oldukça rahatsızdı.[736] Sonuç olarak merkezi uygulamalara alışık olmayan Suriyeliler ayaklandı. Mısır ordusu isyan esnasında üç bin ila dört bin arasında asker kaybetti. Yine de Mehmet Ali sonuçları olumlu buldu. Artık Suriyelileri silahsızlandırabildiğinden Sultan'la bir savaş halinde içeride güvenlik için yüklü sayıda asker bulundurmak zorunda değildi.[737]

Mehmet Ali'nin Urfa'yı tahliye etmemesine ve yıllık vergilerin yollamamasına öfkelenen Sultan, Suriye'de Mehmet Ali'ye karşı bir isyan çıktığını öğrenince donanmasını Suriye kıyılarına göndermeye ve âsilere destek olması için Reşid Paşa'ya emir yollamaya karar verdi. Donanma Suriye kıyılarına yollanmasa da Reşid Paşa, Emir Beşir'e bir mektup gönderecek ve Dürzîleri İbrahim'e karşı isyana teşvik edecekti.[738] Ancak Vogorides'nin belirtiği gibi, Sultan istekli olsa da Babıali mevcut koşullarda Mehmet Ali'yle savaşa razı değildi.[739] Akif Efendi ve Vogorides, Sultan'ın Mehmet Ali'yi alt etmek adına tüm riskleri almaya kararlı olduğunu Ponsonby'ye ileterek düşmanlığın yeniden başlatılmaması için etkisini kullanmasını sağlamaya çalıştı.[740]

Palmerston'un talimatı ve Vogorides'nin ricasına uygun bir şekilde Ponsonby, savaş çıkmaması için telkinde bulundu. Babıali'nin ve Urla'da bulunan İngiliz donanmasının Sultan'ın arzusunu dizginleyeceğini umuyordu. Bununla birlikte savaş kararı alındığına ve Rusların savaşı teşvik ettiğine dair kesin bir bilgiye sahip değildi.[741] Ancak donanmanın hazırlıkları ve orduya yollanan takviyeler hızlı bir şekilde ilerlemekteydi.

Ponsonby'ye gelen raporlar Sultan'ın askerî gücünün yetersiz olduğunu ve Mısır ordusunun Türk ordusunu mağlup edeceğini göstermekteydi. Ponsonby, Mehmet Ali'nin Sultan'a saldırma niyetinin olmadığını ancak kendisini de savunacağını belirterek savaşın

---

[736] Rustum, The Distrubances in Palestine, ss. 37-45.
[737] **FO** 78/246, Campbell'dan Palmerston'a, 18 Ağustos 1834.
[738] Mehmet Ali'ye tümüyle sadık olan Emir Beşir, mektubu hemen İbrahim Paşa'ya iletecekti. Reşid Paşa'nın Babıali'nin emriyle bu işe giriştiğini düşünen Campbell, Emir Beşir'e güvenilmemesini tavsiye etti. **GRE**/E/108/60-61, Campbell'dan Ponsonby'ye, 24 Eylül 1834.
[739] **GRE**/E/378/18, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 15 Mart 1834.
[740] **FO** 78/238, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Temmuz 1834.
[741] **GRE**/E/481/21/11-12, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Mart 1834; **MS**62/PP/GC/PO/190, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Mart 1834.

kaybedilmesi halinde Rusların yeniden İstanbul'a geleceğini ve bu sefer geri dönmeyeceğini Akif Efendi'ye iletti.[742] Diğer yandan Mehmet Ali'nin yaşlı bir adam olduğu ve imparatorluğunun onun ölümüyle yok olacağını yineleyerek Sultan'ın riske girmemesini tavsiye etti. Rusya'nın İran ve Türkiye'de karışıklık istediğini, bu nedenle Mehmet Ali'ye destek olabileceğini iddia etti.[743] Ayrıca Sultan'ın istihbaratının doğru ve yeterli olmadığını düşündüğünden Suriye'den daha doğru bilgiler gelene kadar karar almamalarını istedi.[744] Akif Efendi, İbrahim'in öldüğü bilgisinin ulaştığını ve Adana'ya yeni bir paşa atanması gerektiğini iletince Ponsonby, Babıali'nin kendi kararlarını alma hakkına saygı duyduğunu ancak ihtiyatlı hareket ederek Sultan'ın yabancı yardımına ihtiyaç duyacağı bir duruma kendisini sokmamasını tavsiye etti.[745] Ayrıca kendisine gelen istihbaratlarda, Rusya'nın İstanbul'a yönelik bir hareketi olacağı belirtildiğinden[746] Malcolm'un yerine atanan Amiral Rowley'den donanmayı Urla'ya getirmesini, Sultan'la Mehmet Ali arasında bir savaş çıkması halinde tarafsız kalarak hükümetten emir beklemesini istedi.[747] Rowley, isteğe uygun olarak Ege Denizi'nde beklemeye başladı.[748] Amirallikten Lord Auckland, Malta'ya dönme zamanının tayinini Rowley'e bırakmıştı. Rowley buna binâen Ekim sonuna doğru önce Nauplia'ya ardından Malta'ya çekilmeyi önerdi.[749] Ancak Ponsonby aksini söyler ise kalmaya devam edebileceğini iletti.[750] Ponsonby de hükümete bir plan önerdiğini (Girit Planı) ve bu plan kapsamında Rowley'e ihtiyacı olabileceğini belirterek onun Ege Denizi'nde kalmaya devam etmesini istedi.

[742] **MS**62/PP/GC/PO/197, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Haziran 1834.
[743] **FO** 78/237, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Temmuz 1834.
[744] **MS**62/PP/GC/PO/206, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Temmuz 1834.
[745] **GRE**/E/481/21/40-48, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Ağustos 1834.
[746] Šedivý, Metternich, s. 557.
[747] **FO** 78/237, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Ağustos 1834. Palmerston, Hummelauer'a bu hamlenin Rusya'nın İstanbul'a yönelik herhangi bir saldırısının cezasız kalmayacağını göstermek adına yapıldığını iletmiştir. Šedivý, Metternich, s. 556. Mart 1834'te Britanya'nın Akdeniz Donanması Komutanı Rowley, Ponsonby'ye amirallikten aldığı emirlere binâen her şartta hizmete hazır olduğunu iletti. 23 Mart'ta Amiral Malcolm'un ayrılması nedeniyle komuta Rowley'e geçmişti. **GRE**/E/531/1, Rowley'den Ponsonby'ye, 27 Mart 1834.
[748] **GRE**/E/531/18, Rowley'den Ponsonby'ye, 9 Eylül 1834; **GRE**/E/531/20, Rowley'den Ponsonby'ye, 17 Eylül 1834.
[749] **GRE**/E/531/24, Rowley'den Ponsonby'ye, 26 Eylül 1834.
[750] **GRE**/E/531/24, Rowley'den Ponsonby'ye, 28 Eylül 1834.

Rowley bu isteğe uydu.[751]

Mehmet Ali uzlaşmaz tavrını sürdürünce Sultan, donanmasını Suriye kıyılarına göndermeyi yeniden düşünmeye başladı. Sultan'ın niyetini öğrenen Mehmet Ali, Osmanlı donanmasının Rodos'un güneyine gelmesi halinde donanmaya saldıracağını belirtti. Palmerston'un isteğiyle Rowley'e, Türk donanmasını yakından izleyerek Mısır donanmasına karşı bir girişimde bulunacağını görmesi halinde Türk amirali vazgeçirmesi için ikna etmesi emredildi.[752]

Ponsonby'nin girişimlerinin üstüne Stürmer ve Boutineff'in girişimleri eklendi. Metternich, Sultan'ın saldırgan politikasını desteklemedi. Stürmer'e gönderdiği talimatta Sultan'ın mağlubiyeti kesinken Mehmet Ali'ye karşı bir savaş açmasını Avusturya'nın onaylamadığını iletmesini istedi.[753] Boutineff ise Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı savunmaya yönelik bir antlaşma olması nedeniyle Babıali'ye Mısır'a saldırması için yardımcı olamayacağını, ancak Mısır, İstanbul'a saldırırsa destek olunabileceğini iletti.[754] Boutineff bir savaş halinde İngiltere ve Fransa'nın müdahil olacağını ve donanmalarını Karadeniz'e çıkarmak isteyeceklerini savunmuştu.[755] Suriye'deki isyanın yavaşlaması ve Rusya'dan umduğu desteği bulamaması üzerine Sultan, planlarını askıya aldı. Ancak Urfa'nın boşaltılması ve yıllık verginin ödenmesi ısrarından vazgeçmedi.

Temmuz ayında Akif Efendi, Sultan'ın isteğiyle bir Avrupalıyı Ponsonby ve Roussin'e göndererek yeni bir teklifte bulundu. Buna göre vergi ödemesi yapmayan ve Babıali'ye verdiği sözleri tutmayan Mehmet Ali'ye karşı, İngiltere ve Fransa, Sultan'ın Mehmet Ali'ye savaş açmasına itiraz etmez ise Sultan, Mehmet Ali'nin kontrolündeki bölgeler dâhil olmak üzere tüm Osmanlı eyaletlerinde yeni kurumlar tesis ederek halkın durumunu iyileştirecek idari reformlar yapmayı vadetmişti. Eğer kabul edilecekse öneriyi

---

[751] **GRE**/E/531/26, Rowley'den Ponsonby'ye, 7 Ekim 1834; **GRE**/E/531/27, Rowley'den Ponsonby'ye, 15 Ekim 1834.

[752] **FO** 78/250, Palmerston'dan Amiralliğe, 19 Eylül 1834; Rodkey, Part I, s. 576.

[753] Šedivý, Metternich, s. 721.

[754] **FO** 78/238, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Ağustos 1834; Antlaşmanın Rus hükümeti tarafından savunmaya yönelik bir antlaşma olarak görüldüğü, 1838'de Osmanlı-Mısır ilişkilerinin gerginleşmesi üzerine Nikola'nın iki savaş gemisini Akdeniz'e yollamak istediğinde Nesselrode'un itirazından anlaşılmaktadır. Nesselrode, antlaşmanın Rusların ki dâhil olmak üzere tüm savaş gemilerine boğazları kapattığını Nikola'ya iletmişti. Lincoln, s. 209.

[755] **MS**62/PP/GC/PO/207, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Temmuz 1834.

resmî olarak yapmak isediğini iletti. Ponsonby sözlü cevabında Mehmet Ali'nin Sultan'a saldırmaması için tüm güçlerini kullandıklarını söyleyerek Sultan'ın saldırmasını İngiliz hükümetinin onaylamayacağını belirtti. Ayrıca Suriye'den gelen bilgilerin yetersizliği ve belirsizliği nedeniyle harekete geçmek riskliydi. Ponsonby, Roussin'le görüştüğünde ondan net bir yanıt alamadı. Ancak Sultan'ı Rusların elinden kurtaracak bu teklifi olumlu gördüğünü hükümetine bildirdi.[756]

Bu esnada Mehmet Ali'nin İstanbul'daki temsilcisi Nazif Efendi İskenderiye'ye yollanarak, Paşa'nın Urfa'yı boşaltması ve yıllık vergilerini vermesi yeniden istendi. Suriye isyanını Sultan'ın çıkardığını düşünen Mehmet Ali, Sultan'ın askerî hareketliliğine tepki olarak Urfa'yı boşaltmayacağını belirttiği gibi savaş yıllarına ait vergilerini vermeyi yine reddetti. İskenderiye'deki konsoloslar da Mehmet Ali'yi ikna için girişimlerini sürdürüyordu. Mehmet Ali'nin onlara cevabı ise Sultan'ın kendisine saldırmaya kararlı olması nedeniyle Urfa gibi stratejik bir yeri bırakmayacağı ve kendisine karşı kullanılacak parayı da Sultan'a vermeyeceği oldu.[757] Paşa, kısa bir süre sonra daha da ileri gitti. 3 Eylül tarihinde büyük güçlerin temsilcilerine bağımsızlık niyetini ileterek başkentlerinden verilecek cevabı öğrenmek istedi. Prokesch ve Campbell'a, Boghos Bey aracılığıyla ilettiği mektubunda Sultan'ı Suriye'deki isyandan sorumlu tutarak Sultan'a saldırmasına izin verilmesini ya da bağımsızlığını ilan etmesi halinde kabul edilmesini talep etti.[758] Mehmet Ali, Suriye'deki Hristiyanların arkasında olduğunu düşündüğünden Avrupa'dan

[756] **MS**62/PP/GC/PO/206, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Temmuz 1834.
[757] Anick, ss. 87-89; **GRE**/E/102/A/2, Ponsonby'den Blacque'e, 25 Eylül 1834.
[758] Bu iletisinde Britanya ve Fransa'nın istemesi halinde 150.000 askerle Osmanlı ve İran'ın Rus boyunduruğundan kurtarmayı vadediyordu. Rustum, The Distrubances in Palestine, ss. 29-35. Prokech için bkz. Šedivý, Metternich, s. 722. Ayrıca birçok yerli ve yabancı araştırmacı Avusturya özel temsilcisi Prokesch'in Mehmet Ali'yi teşvik ettiğini ileri sürmektedir. Altundağ, ss. 141-143. Prokesch ise bu iddiayı reddetmiştir. Šedivý, bu iddianın karşılıksız olduğunu ikna edici şekilde göstermektedir. Šedivý, Metternich, ss. 723-724. Mehmet Ali'nin bağımsızlık isteği 1834 yılının Mart ayında da dillendirilmişti. Miamut, Rus Başkonsolos Duhamel'le Avusturya Başkonsolosu'nun Mehmet Ali'yi Mısır'ın bağımsız lideri olarak tanıyacağına dair ifadede bulunduğunu Boghos Bey'den duymuştu. Campbell bunu olası görmese de eğer böyle bir teklif mevcutsa da bunun Rusya'nın Paşa'ya kurduğu bir tuzak olarak gördüğünü iletti. Roussin de aynı şekilde Miamut'a, Paşa'nın Duhamel'in vereceği sözlere itimat etmemesini iletmişti. Campbell ise Rusya'dan nefret eden Paşa'nın böyle bir teklifi kabul etmeyeceğini, Britanya'ya verdiği sözlere uyacağını düşünüyordu. **GRE**/E/108/40-44, Campbell'dan Ponsonby'ye, 28 Mart 1834; **GRE**/E/108/45-47, Roussin'den Miamut'a gelen Mehmet Ali ve Rus konsolos hakkındaki mektubun Fransızca kopyası.

da destek bulmayı umuyordu.[759] Gerçekten de, Ponsonby'yi sinirlendiren bir şekilde, Britanyalı ve Fransız tâcirler Mehmet Ali'nin talebine destek vermekteydi.[760] Fransa basını ve genel olarak Avrupa basını Mehmet Ali'yi destekleyici bir tutum sergilemekteydi. Mehmet Ali, bu şartlara güvenerek cesur bir hamle yapmış olabilirdi. Ancak Mehmet Ali bu hamlesinin gerçek amacı için bir araç olduğu anlaşılmaktadır. İleride görüleceği üzere Mehmet Ali'nin en büyük isteği ölümünden sonra kontrol ettiği ülkelerin çocukları tarafından yönetilmesini sağlamaktı. Dolayısıyla hanedanlığının tesis edilmesi için pazarlıklarını üst seviyeden başlatmak istemişti. Diğer yandan Suriye'de isyanın Sultan tarafından çıkarıldığına dair bir kanıt yoktu.[761]

Palmerston, Mehmet Ali'nin bu hamlesini Rusların işine yaraması nedeniyle bir Rus manevrası gibi gördü.[762] Mehmet Ali'ye bu öneri karşısında İngiliz hükümetinin duyduğu "üzüntüyü ve şaşkınlığı" ve bu önerinin hükümetinin "onuru ve inancıyla" hiçbir şekilde uyuşmadığını iletti. Avrupa'nın hiçbir vakit izin vermeyeceği ve Mehmet Ali'nin kendisi için hayati sonuçlar doğurabilecek böyle planlardan vazgeçmesini tavsiye etti. Hemen Fırat'ın gerisine çekilmesini ve Sultan'a borçlu olduğu yıllık vergiyi ödemesini istedi.[763] Palmerston'un Mehmet Ali'ye verdiği cevaptan oldukça memnun kalan Sultan'ın, İngiltere'nin Mehmet Ali'yı kolladığıyla ilgili endişeleri yatışacaktı.[764]

Diğer taraftan Metternich, gelen talebi hemen Babıali'ye iletmişti.[765] Mısır'a gönderdiği cevabında da Paşa'ya hükümdarına itaat etmesini, hak sahibi olmadığı topraklardan çıkmasını ve yıllık vergisini ödemesini tavsiye etti.[766] Mehmet Ali'nin bağımsızlık niyetine Rusya cevap vermedi. Diğer elçilikler tarafından Rusya'nın da diğer güçlerin yaptığı açıklamayı yapması istendiğinde Rus elçiliği, Sultan'ın yakın bir müttefiki olarak bu talebi cevap verilmesi gereken bir talep olarak görmediklerini iletti.

---

[759] **GRE**/E/170/65-66, Dawkins'ten Ponsonby'ye, 25 Ekim 1834.
[760] Marsot, s. 237.
[761] Rustum, The Distrubances in Palestine, ss. 29-35.
[762] **GRE**/E/481/4/88-90, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 28 Ekim 1834.
[763] **GRE**/E/481/4/81-86, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 16 Ekim 1834; Ayrıca Boghos Bey'in Campbell'a verdiği mektubu Londra'da bulunan Namık Paşa'ya gösterdi ve İskenderiye'ye gönderilen cevabın ana hatlarını iletti. **GRE**/E/481/4/88-90, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 28 Ekim 1834.
[764] **GRE**/E/481/21/54-59, Ponsonby'den Palmerston'a, 6 Ekim 1834.
[765] Šedivý, Metternich, s. 722.
[766] **GRE**/E/430/1/62, Lamb'den Ponsonby'ye, 21 … 1834.

Ancak Ponsonby ise bunu Mehmet Ali'ye bir destek olarak değerlendirdi.[767]

Ponsonby, Mehmet Ali'nin bağımsızlık isteğini Metternich'e iletmesini aptalca bulmuştu. Ponsonby'ye göre bu isteği Avrupa'da kabul edecek son kişi Metternich idi. Mehmet Ali bu kadar aptal olamayacağı için başka bir amacı olmalıydı. Ponsonby'nin tahmini Paşa'nın bu şekilde Sultan ve Rusya'yı karşısına alıp savaş çıkarmak ve Rusya'nın müdahalesi nedeniyle de Fransa ve Britanya'nın desteğini elde etmek olduğuydu. Ancak Rusya statükonun devamından yanaydı. Ponsonby bunu Türkiye'yi ele geçirmek adına kendilerini yeterli güçte gördükleri güne kadar Sultan'ı, Mehmet Ali nedeniyle kendine bağlı ve güçsüz görmek istemesine bağlıyordu. Ponsonby, Campbell'a yolladığı talimatla da Mehmet Ali'ye Sultan'la sorun çıkarmamasını, yıllık vergisini ödeyerek Urfa'yı Sultan'a teslim etmesini ve Sultan'ın önereceği makul bir antlaşma teklifini kabul etmesini tavsiye etti. Mehmet Ali'nin "Arap krallığı yaratma fikrinin" zamanı olmadığı, Rusya'nın tehdidinin bertaraf edilmesinden sonra bu hususta değerlendirme yapılabileceğini iletti. Rusya'nın Karadeniz'de yirmi beş kalyon inşa etmek adına antlaşma yaptığı ve üç-dört yıl içerisinde altmış gemilik bir donanma kurmuş olacağını ve Çerkezistan'ı da kontrol altına alarak Türkiye, İran ve Hindistan'a yönelik bir harekâta girişebileceğini belirterek oraları da kontrol altına alması halinde 84 milyonluk yeni bir nüfusu kontrol edeceğini, bir sonraki hedefin ise Mehmet Ali olacağını iletmesini istedi.[768]

Diğer yandan Ponsonby, Türk ordusunun güçlendirilmeye devam etmesi nedeniyle Sultan'ın saldırabileceğini düşünmeye başlamıştı. Eylül ayında Sultan, Vogorides'yi Ponsonby'nin yanına gönderdi. Rusların Sultan'a destek vermemesi nedeniyle Sultan'ın rahatsız olduğunu, Rusya'nın bu şekilde Osmanlı'yı güçsüz bırakmak istediğini ve Britanya, Mehmet Ali'nin Suriye'den çıkarılmasına destek olursa Sultan'ın da Rusya etkisinden çıkarabileceğini söyledi. Sonuç olarak Mısır, Kütahya uzlaşmasına uymayarak Urfa'yı boşaltmamış ve yıllık vergiyi hâlâ göndermemişti. Vogorides, Sultan'ın Mehmet Ali'ye Akka ve Mısır'ı vermek istediğini, Reşid Paşa'ya Urfa'yı ele geçirmesi için emir gönderdiğini, eğer Halep ve Şam'ın ele geçirilmesi kolay görünürse Reşid'in oraya da

[767] **GRE**/E/322/C/2, Ponsonby'den Strangways'e, 10 Şubat 1835.
[768] **GRE**/E/108/65-70, Ponsonby'den Campbell'a, 5 Kasım 1834.

saldırıya geçebileceğini iletti. Böyle bir durumda Britanya ve Fransa'nın Mehmet Ali'yi Akka ve Mısır'la yetinmesi için zorlamasını talep etti. Ancak Ponsonby'nin bu yönde taahhütte bulunmaya yetkisi yoktu. Britanya'nın ancak Paşa, Sultan'a saldırırsa Sultan lehine müdahil olacağını belirtti. Urfa'nın Suriye'ye dâhil olmadığını düşündüğünden buranın ele geçirilmesi halinde Sultan'ın saldırgan taraf olarak görülmeyeceğini ancak Şam ve Halep için bu durumun söz konusu olmadığını söyledi. Eğer İbrahim Urfa'yı teslim etmez ve direnirse saldırgan taraf olacaktı. Vogorides, Sultan'ın galibiyetten emin olduğunu söylese de Ponsonby farklı düşündüğünü saklamadı. Vogorides'ye, bir mağlubiyet halinde yardıma sadece Rusya'nın davet edilmemesini, Britanya ve Fransa'nın da davet edilmesini tavsiye etti. Birleşik donanma İstanbul'da iken Rusya tehdidinden korkmaya gerek kalmayacaktı. Avusturya da güçlü taraftan yana duracaktı. Dört güç o vakit belki de Sultan'ın istediği gibi Akka ve Mısır'ın Mehmet Ali'ye bırakıldığı bir çözümü söz konusu edebilir ve böylece Mısır meselesi de tümüyle çözülebilirdi. Ponsonby, bu düşüncelerin kendi düşünceleri olduğunu belirtse de Vogorides'nin bunları ihtiyatlı bir şekilde Sultan'a iletmesine izin verdi.[769]

Kısa bir süre sonra Sultan, bu sefer Blacque aracılığıyla Ponsonby ve Roussin'den iki hususta girişimde bulunarak Mehmet Ali'nin ikna edilmesini talep etti. Blacque, Reşid Paşa'nın kırk gün boyunca harekete geçmeyeceğini ancak sonrasında ne olacağının belli olmadığını bildirdi.[770] Roussin, Fransa'nın barışı korumak adına gerekirse Mısır'a karşı güç kullanacağını iletmesine rağmen, Ponsonby aynı sert ifadeleri talimatı olmadığı için kullanmayı reddetti.[771] Ancak Palmerston'a tam zıt yönde tavsiyelerde bulundu. Urfa'yı boşaltmayan ve yıllık vergiyi ödemeyen Mehmet Ali'nin saldırgan taraf olduğunu belirtmekte, Sultan'ın saldıracağını ve kaybedeceğini bu nedenle yardım talebi gelmesi ihtimaline karşı donanmayı hazır tutmasını tavsiye etti. Bu sorunun çözümünün Sultan'ın mağlubiyeti halinde de mümkün olduğunu düşünen Ponsonby, Vogorides'ye önerdiği planı Palmerston'a sundu. Rusya'nın Çerkezistan'da zor durumda olduğunu, maliyesinin sıkıntı yaşadığını ve Güney Rusya'da kıtlık çıktığını belirterek karşı Rusya'nın Britanya

[769] Anick, s. 89.
[770] Anick, s. 90.
[771] **FO** 78/239, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Ekim 1834.

ve Fransa'ya savaş açacak durumda olmadığını bildirdi.[772]

Britanya'nın desteğini almak adına yeniden görevlendirilen Namık Paşa, 17 Ekim 1834'te Londra'ya vardı. Talimatında Cezayir meselesiyle ilgili İngiliz hükümetinin desteğini talep etmek belirtilmişti.[773] Ancak Palmerston'un da düşündüğü gibi asıl amacı Mehmet Ali'ye karşı İngiltere'nin yardımını elde etmekti.[774] 20 Ekim 1834'te Kral William ve Palmerston'un bulunduğu görüşmede Sultan'ın mektubunu takdim ederek iki ülkenin dostluğuna değindi. Kral, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve güçlü olmasını sadece dostluktan değil Britanya'nın politikası olduğundan da arzu ettiğini belirtti.[775] Bu görüşmenin ertesinde Namık Paşa, Palmerston'la yaptığı görüşmelerde vergisini ödemeyen ve Urfa'yı tahliye etmeyen Mehmet Ali'ye karşı Britanya'nın askerî desteğini talep etti. Palmerston, şikâyet edilen iki hususta yardımcı olmaya söz verdi. İngiliz hükümetinin Mehmet Ali'yi desteklemediğini ancak Sultan'ın Şam'daki isyanı bahane ederek Suriye'ye saldırmasını da doğru bulmadıklarını iletti. Çünkü bu durumda Rusya'nın müdahalesi kaçınılmaz hâle gelebilirdi. Eğer Rusya yeniden müdahil olursa bu sefer Britanya kendi çıkarlarını korumak adına müdahil olmak durumunda kalacaktı. Bu da bir savaşa yol açabilirdi. İngiliz hükümeti de Rusya'ya karşı Mehmet Ali'yi desteklemek zorunda kalabilirdi. Elbette en iyi senaryo, Sultan'ın Mehmet Ali'yi alt ettiği bir senaryoydu, ancak bunun gerçekleşmesi zor görünüyordu. Diğer yandan Mehmet Ali'nin yaşlı bir insan olduğundan sabredilmesini, onun ölümünün ardından İbrahim'in Mısır'ı yönetebilecek yetenekte bir kişi olmadığını ve o vakit Sultan'ın harekete geçip buraları yeniden kontrol altına alabileceğini belirtti. Bunun için de Sultan'ın Britanya'nın desteğiyle ordu ve donanmasının reforme edilmesi için çabalamasını tavsiye etti.[776]

---

[772] **FO** 78/239, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Ekim 1834.
[773] **GRE**/E/481/4/88-90, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 28 Ekim 1834.
[774] **GRE**/E/481/4/94-97, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 16 Kasım 1834.
[775] Serkan Demirbaş, "New Perspective on the Treaty of Unkiar Skelessi Mahmud II's Use of International Diplomacy to Resolve the Mehmet Ali Problem", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 2, 2016, ss. 7-9.
[776] **GRE**/E/481/4/81-86, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 16 Ekim 1834; **GRE**/E/481/4/88-90, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 28 Ekim 1834; Demirbaş, New Perspective, ss. 10-11. Mehmet Ali Paşa, 1770 yılında dünyaya gelmişti. Khaled Fahmy, **Mehmed Ali From Ottoman Governor to Ruler of Egypt**, Oneworld, Oxford, 2009, ss. 2-3. İlginç bir şekilde Ponsonby de 1770 yılında doğmuştu. Elçi, bir yaşıtının pek uzun yaşamayacağını söyleyerek Babıali'ye sabredilmesini tavsiye etmekteydi.

Namık Paşa'nın cevabı ise "Allah, asla iki başlı bir mahlûk yaratmamıştır. Bir imparatorluk da iki başlı olamaz." oldu. Palmerston buna hak verse de yılanın başının küçükken ezilmemesinin Babıali'nin hatası olduğunu iletti. Paşaların maaşa bağlanmasını, tekellerin kaldırılmasını ve vergilerin doğrudan hazineye aktarılmasını önerdi. Bu sayede kaynakların artacağını savundu. Rusya'ya borcun ödenmesi için de dış borç alınmasını tavsiye etti. Namık Paşa ise ülkesinin borçlanmaktan hoşlanmadığını belirtince Palmerston da zaten Rusya'ya borçlu olduklarını ve Rothschild'ın Nikola'dan daha iyi bir alacaklı olduğunu söyleyecekti.[777]

10 Kasım 1834'te 2. Earl George John Spencer'ın ölümüyle, Avam Kamarası'nın lideri ve Whig hükümetini ayakta tutan kişi olan oğlu John Spencer, 3. Earl olarak Lordlar kamarasına yükseldi ve Avam Kamarası'nda Whigler lidersiz kaldı. Her ne kadar Melbourne, eskisi kadar güçlü olduklarını belritmiş olsa da Whiglerin Avam Kamarası'nda çok güç kaybettiğini düşünen kral, iktidarı Wellington ve Robert Peel öncülüğünde kurulan Tory hükümetine devretmeye karar verdi.[778] Whig hükümeti devrildikten sonra Namık Paşa bu sefer Torylerin Dışişleri Bakanı Wellington'la görüştü. Namık Paşa, Wellington'a Mısır'ın geri alınmasında Britanya'nın desteği karşılığında Rusya'ya karşı İran'la birlikte hareket edileceğine ve Britanya'nın dış politikasına uygun bir siyaset izleneceğine söz verdi. Wellington, uzun zamandır siyasi meselelerden uzak durduğunu belirterek son durum hakkında bilgi sahibi olmadığını ancak bu öneriyi düşüneceğini söyledi.[779] Yine de bu girişimden de bir sonuç çıkmayacaktı.

İskenderiye'de konsoloslar aldıkları yeni talimatlarla Mehmet Ali'yi ikna faaliyetlerini arttıracaktı. İlk olarak Miamut girişimde bulundu. Campbell, henüz talimat almadığı için ona destek olamadı. Ancak Mehmet Ali, Urfa'yı boşaltmak bir yana, eğer Reşid Paşa saldırırsa İbrahim'in şehri savunacağını belirtti. Paşa, Urfa'nın Suriye'nin bir

---

[777] **GRE**/E/481/4/88-90, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 28 Ekim 1834; **GRE**/E/481/4/94-97, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 16 Kasım 1834.

[778] Palmerston hükümetin kısa süre içerisinde sona ereceğini Ponsonby'ye iletti. Palmerston oldukça sinirlenmişti. Kralın onaylamadığı bir iş ya da parlamentoda önerilerin reddedilmesiyle değil sadece bir düşünce çerçevesinde hükümete son verilmişti. Palmerston'un Ponsonby'den son istekleri Sultan'ı Mehmet Ali'ye savaş açmaması için ikna etmesi ve istifa etmemesiydi. **GRE**/E/481/4/91-92, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 15 Kasım 1834; **GRE**/E/481/4/94-97, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 16 Kasım 1834.

[779] **GRE**/E/378/36, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 9 Şubat 1835.

parçası olduğunu iddia ediyor ve vasalı olduğu sürece Sultan'ın kendisine karşı hasmâne bir tutum içerisinde kalacağını ve son isyanda olduğu gibi kontrol ettiği bölgelerde ayaklandırma çıkarmaya çalışacağını savunuyordu. Talepleri kabul etmeyi bir onursuzluk olarak değerlendirdi ve eğer güçler Mısır'a karşı harekete geçecekse onurlu bir şekilde ölmeyi tercih ettiğini iletti.[780]

Palmerston statükonun sonlandırılmaması için Campbell'dan Mehmet Ali'ye Urfa'yı boşaltması ve Sultana borcu olan vergiyi ödemesi için baskı yapmasını yeniden emretti. Bir savaşın çıkması halinde Mehmet Ali'nin bağımsızlığını ilan edebileceğinden endişe eden Campbell benzer talimatlar alan Prokesch'le birlikte yeniden girişimde bulundu. Yeni talimatlar Boghos Bey'e iletildi. Ancak Mehmet Ali, Kahire'de olduğu için süreç gecikebilirdi. İki konsolos Kahire'ye giderek talimatlarını Mehmet Ali'ye ayrıca iletti. Bağımsızlık talebine karşı aldığı ret cevapları nedeniyle Mehmet Ali geri adım attı. Babıali de bağımsızlık ilanından endişe ettiği için 1832-1833 yıllarının yıllık vergisinden vazgeçmiş ancak Urfa'nın boşaltılmasında ısrarını sürdürmüştü. Bunun üzerine Mehmet Ali, İbrahim Paşa'ya Urfa'yı boşaltmasını emretti ve 1834 yılına ait yıllık verginin yollanması için emir yolladı.[781]

Bu gerilim Ponsonby için olumlu bir sonuç verecekti. Artık Sultan, Mehmet Ali'ye karşı Rusya'nın desteğini alamayacağını görmüştü. Ayrıca Rusya'nın statükonun devamıyla güçsüz bir Osmanlı'yı tercih etmekte olduğunu anlamıştı. Ponsonby ileride bu hususu sık sık vurgulayacak ve diğer yandan da İstanbul'da İngiliz etkisini tamamen tesis etmek için Mehmet Ali'ye karşı hükümetinin harekete geçmesi için tavsiyelerini sıklaştıracaktı. 1834 sonu itibariyle Türkiye'nin ayağa kaldırılabilmesi adına Mehmet Ali'den kurtulmak gerektiğine artık emindi.[782] Ponsonby'nin aktif girişimleri neticesinde Babıali de, Britanya'nın desteğini Sultan'ın Rus yanlısı tutumunu kırmak için kullanacaktı. Ancak Sultan için Boutineff, en önemli elçi olarak kalmaya devam etti. Rusya, ona gerçek yardımda bulunan tek güçtü ve diğer müttefiklerinin onu yalnız

[780] Anick, ss. 91-92.
[781] Anick, ss. 92-93.
[782] Bu hususta Palmerston da benzer düşüncelere sahipti. Britanya'nın desteğini sağlamak adına 1834 yılında yeniden Londra'ya yollanan Namık Paşa, Palmerston'la bir görüşmesinde, "Bir yılanda olduğu gibi bir devlette de iki baş olmaz." demiş ve Palmerston bu benzetmeden etkilenmişti. Sinaplı, s. 69.

bırakmasını unutamıyordu. Her ne kadar Ponsonby, birçok defa, Mehmet Ali'yi durduran girişimin Britanya ve Fransa'nın girişimleri olduğunu savunsa da Sultan için bu güç Ruslardı.

3.9. MUNCHENGRATZ KONVANSİYONU

Uzun bir müddettir birbiriyle yüzyüze görüşmeyen Rusya ve Avusturya İmparatorları ve Prusya Veliaht Prensi, 18 Eylül 1833'te Münchengratz'da biraraya gelerek bir konvansiyon imzaladılar.[783] Bu konvansiyonla kararlaştırılan hususlardan en önemlisi üç muhafazakâr gücün Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü korumak ve yönetimin Osmanlı hanedanı tarafından sürdürülmesini sağlamak adına iş birliği yapmaya karar vermesiydi. Mehmet Ali'nin İstanbul ve Avrupa Türkiye'sinde kontrol sahibi olması engellenmek isteniyordu. Başarısız olunduğu takdirde, yeni düzenin tesisinde birlikte hareket etmeye karar kıldılar.[784] 1815 Viyana Düzeni'nin devamı için Osmanlı'nın ayakta kalmasını elzem gören[785] Metternich, konvansiyonun içeriğinin Fransa ve Britanya'yı rahatsız etmeyeceğini düşündüğünden duyurulmasını talep etse de Nikola, konvansiyonun gizli kalmasını istediği için içerik duyurulmadı.[786] Ancak birkaç ay sonra bu yeni sözleşmenin bilgisi sızdı. Avusturya'nın Batı'da güvenliği için Doğu'da Rusya'ya taviz verdiği yeniden düşünüldü. Ancak Metternich, Rus yönetimiyle bütünüyle aynı düşüncedeydi.[787]

---

[783] Jacob Coleman Hurewitz, **The Middle East and North Africa in World Politics: A Documentary Record**, Yale University Press, New Haven, 1975, ss. 254-255; Harold Temperley, **England and the Near East: The Crimea**, Longman, Green & Co., London, 1936, ss. 79-80; Paul W. Schroeder, **The Transformation of European Politics**, Clarendon Press, Oxford, 1994, ss. 733-735; Vernon Puryear, **England, Russia and the Straits Question, 1844-56**, University of California Press, Berkeley California, 1931, ss. 20-24.

[784] Schiemann, s. 238; Miroslav Šedivý, "From Adrianople to Munchengratz: Metternich, Russia, and the Eastern Question 1829–33", **International History Review**, Cilt: 33, Sayı: 2, 2011, s. 223.

[785] Wolfram Siemann, **Metternich: Strategist and Visionary**, (Çev. Daniel Steuer), Harvard University Press, Cambridge and London, 2019, ss. 675-676.

[786] Šedivý, Metternich, s. 543.

[787] Šedivý, Metternich, ss. 538-539. Konvansiyonun bir maddesinde Rusya'nın Sultan'a yardım göndermeden önce Avusturya'ya bilgi vereceğini belirtilmesi nedeniyle, Barbara Jelavich, Philip E. Mosely, Paul W. Schroeder, Alan Sked ve Maria N. Todorova gibi tarihçiler tarafından konvansiyonun Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı sınırlayıcı yönü bulunduğu savunulmuştur. Ancak Šedivý'nin net bir şekilde ortaya

Konvansiyon bilgisi İstanbul'a ulaşınca Akif Efendi konvansiyonun içeriğini Ponsonby ve Roussin'den öğrenmek istedi. Ponsonby verdiği cevapta konferansta Türkiye^yle ilgili hususların artışıldığını düşündüğünü, hükümetinden bilgi gelmesi halinde Akif Efendi'ye ileteceğini belirtti.[788] Roussin ise, Akif Efendi'ye Rusya ve Avusturya'nın Prensliklerin iki gücün korumasında olmak kaydıyla bağımsızlığını elde etmesi hususunda anlaştığını iletmişti. Akif Efendi, Avusturya elçiliğinden cevap talep edince Stürmer, Metternich'in cevabını iletti. Metternich, iki ülkenin fetihçi bir politika izlemediğini ve Osmanlı devletinin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünden yana olduklarını iletti.[789]

Hünkâr İskelesi Antlaşması'ndan sonra bir de konvansiyonun tesisi Palmerston'u oldukça endişelendirdi. Öyle ki 1834 yılının Nisan ayında Britanya, Fransa, İspanya ve Portekiz, İber Yarımadası'nda liberal rejimleri desteklemek adına bir ittifaka giderek Kutsal İttifak'ın karşısına bir güç olarak yeni bir birliktelik çıkaracaktı.[790] Britanya artık Fransa'yla daha yakın iş birliği halinde Osmanlı Devleti'yle ilgili daha aktif girişimlerde bulunacaktı. Diğer yandan Babıali, tüm taahhütlere rağmen Rusya ve Avusturya'ya daha şüpheyle bakar hâle geldi.

3.10. ST. PETERSBURG ANTLAŞMASI

1834 yılı başında Romanya, Moldovya ve Silistre'nin iadesi, Osmanlı-Rus sınırının netleştirilmesi ve savaş tazminatında bir miktar indirim yapılması için Ahmet Paşa, Rus hükümetiyle görüşme yapmak üzere Petersburg'a gönderildi. Ahmet Paşa'nın girişimleri sonucunda Ruslar, Şubat ayında Romanya ve Moldova'dan birliklerini çekmeyi kabul etti.[791] Ayrıca altı milyon ducatlık savaş tazminatı dört milyon ducata

koyduğu gibi Rusya, antlaşmayla Sultan'a destek vermeye mecburdu ve bu maddenin bir sınırlayıcı yönü bulunmamaktaydı. Šedivý, Metternich, ss. 540-541.

[788] **GRE**/E/E/483/10A/63, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 29 Aralık 1833; **GRE**/E/E/483/10A/63, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 29 Aralık 1833.

[789] **MS**62/PP/GC/PO/166, Ponsonby'den Palmerston'a, 31 Aralık 1833.

[790] Šedivý, Metternich, s. 555.

[791] Lütfi, Tarih, Cilt: 4-5, ss. 781-782. Ahmet Fevzi Paşa'nın misyonundan çok daha önce Metternich Prensliklerin ve Silistire'nin boşaltılması için Nikola'ya tavsiyeler vermekteydi. Šedivý, Metternich, s. 600.

düşürüldü.[792] Türkler sekiz yıl içerisinde dört milyon ducat ödediği takdirde, Silistre de iade edilecekti. Ancak bu kolaylıkların karşılığında Ahmet Paşa, Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'da egemenliği altında bulunan bazı bölgelerin Rusya'ya bırakılmasına onay vermek zorunda kaldı.[793]

Ponsonby, Vogorides ve Akif Efendi aracılığıyla Ahmet Paşa henüz İstanbul'dayken misyon hakkında düzenli bilgi almaya başlamıştı. Boutineff, Paşa'nın sadece "para meseleleriyle" ilgili Petersburg'a gitmesini Sultan'ın saygınlığına zarar verecek bir girişim olduğunu savunarak İstanbul'da müzakere edilen Asya sınırının netleştirilmesi, Romanya, Moldovya ve Sırbistan meselelerinin de Petersburg'da görüşülmesini istedi. Ancak Akif Efendi, Ahmet Paşa'nın istenilen her şeyi kabul edeceğinden endişe ediyordu.[794]

Şubat başında Ponsonby, Ermeni sığınmacıları yerleştirmek adına Asya'da birkaç sancağın Ruslara terk edilmesi karşılığında Romanya ve Moldovya'nın iki ay içerisinde boşaltılacağı ve tazminatta iki milyon ducat indirime gidileceğini öğrenmişti. Bununla birlikte Prensliklerde karantina yasasıyla birlikte Rus başkonsolosa geniş yetkilerin verilmesi isteniyordu. Silistre savaş tazminatı tümüyle ödenene kadar da Rusların elinde kalacaktı. Ahmet Paşa, toprak devrine itiraz edince kendisine görüşmelerin

---

Münchengratz görüşmelerinde Romanya ve Moldova'yı boşaltması için Nikola'yı ikna etmişti. Metternich'in amacı, Fransa'nın, Rusya'nın yayılmacı siyaset izlediği savının neden olduğu ön yargıları kırmaktı. Seton-Watson, s 304. Metternich, Prensliklerin boşaltılacağını ancak Silistire'de birliklerini tutmaya devam edeceğini gizli kalmak kaydıyla Lamb'e iletmişti. **GRE**/E/430/1/46, Lamb'den Ponsonby'ye, 22 Aralık 1833.

[792] Edirne Antlaşması'nın ardından Osmanlı Devleti'nin yirmi milyon Macar ducatı tazminat ödemesi kararlaştırılmıştı. Asya sınırlarından yer alan Anapa, Poti, Ahıska, Ahılkelek kaleleri, savaş tazminatından on milyon ducat düşürülmesi karşılığı Rusya'ya terk olundu. İstanbul İngiltere Elçiliği Tercümanı Chabert, bu toprakların oldukça uzakta olduğunu belirterek kaybedilen pek bir şey olmayacağını söylemişti. Kalan on milyon ducat savaş tazminatı, 1829 yılında Nikola'yla yapılan görüşmeler sonrası sekiz milyon ducata düşürüldü. Yunanistan'ın bağımsızlığının hemen kabulü karşılığında ise 1830 yılında yedi milyon ducata indirildi. 1834 Petersburg Antlaşması'yla beş milyon ducata indirilecekti. Turan, ss. 129, 148-149; Selim Aslantaş, "1829 Edirne Andlaşması'ndaki Tazminatlar Meselesi", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 17, Ankara 2012, ss. 45-64.

[793] Antlaşma metni için bkz. **British and Foreign State Papers**, 1837-1838, Cilt: 26, James Ridgway and Sons, London, 1855, ss. 1245-1248. Nikola, antlaşmanın imzalanmasında aktif bir rol aldı. General Kisselev ve Orloff, prensliklerin boşaltılmasına karşılardı. Orada ne kadar çok kalınırsa bu ülkelerin halklarının kendilerine daha çok alışacağına ve ileride buraları ele geçirmenin o kadar kolay olacağına inanmaktaydılar. Ancak Avrupa'daki imajını düşünen Nikola'nın her ayrıntıya karar vermesi nedeniyle bunu engelleyemediler. Rendall, s. 44; Schiemann, s. 240.

[794] **MS**62/PP/GC/PO/159, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Eylül 1833.

sonlandırılabileceği iletilmişti.[795] Ahmet Paşa, bir baloda Nikola'yla görüştüğünde Çar, meselenin oldukça uzamasından rahatsız olduğunu belirterek antlaşmanın bir an önce netleştirilmesini istemişti.[796]

Ponsonby bu gelişmeleri Rusya ve Avusturya'nın Türkiye'nin bağımsızlığıyla ilgili verdiği sözleri çürüten bir gelişme olarak gördü.[797] Ayrıca Rusya'nın bu şekilde İngiltere'nin Trabzon-Tebriz ticaretini hedeflediğinden şüphelendi.[798] Vogorides'ye bu şartların İngiltere tarafından kabul edilmeyeceğini iletti. Diğer yandan antlaşmayı Sultan'ın Rusya'ya olan güvenini kırmak adına, kimi zaman abartarak, yoğun şekilde kullanacaktı. Ponsonby, terk edilen toprakların oldukça geniş bir alanı kapsadığını ve bu sayede Rusya'nın Horasan ve Bağdad'ı istediği anda kolayca ele geçirebileceğini iddia ediyordu.[799] Sultan, Rus bakanlar için yeni hediyeler gönderilmesini isteyen Ahmet Paşa'ya öfkelenmişti.[800] Vazgeçilen sancakları ve Silistre'nin tesliminin şarta bağlı olacağını öğrenince kandırıldığını düşündüğü Ahmet Paşa'ya olan öfkesi bir kat daha arttı.[801] Rusların niyetlerinin değişmediğini düşünmeye başladı.[802] Ponsonby, Ahmet Paşa'nın bakanlardan biri olarak kalmasını doğru bulmuyordu. Ahmet Paşa'nın her zaman Rusların bir adamı olarak kalacağını savunarak onun görevden alınması gerektiğine inanıyordu. Bu sayede Türkiye'nin çıkarlarına göre hareket edecek birileri göreve gelebilirdi.[803] Ponsonby bu amaçla sonuçtan umutlu olmasa da bazı adımlar atmıştı. Özellikle Paşa'nın dragomanı ve Rusların "kuklası" Logothete'nin görevden alınmasını istiyordu.[804] Yine de Ahmet Paşa, İstanbul'a döndüğünde iyi bir şekilde karşılandı.

---

[795] **MS**62/PP/GC/PO/181, Ponsonby'den Palmerston'a, 3 Şubat 1834; **MS**62/PP/GC/PO/183, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Şubat 1834.
[796] **MS**62/PP/GC/PO/185, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Şubat 1834.
[797] **GRE**/E/430/1/48-57, Ponsonby'den Lamb'e, 15 Şubat 1834.
[798] **MS**62/PP/GC/PO/183, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Şubat 1834; **MS**62/PP/GC/PO/181, Ponsonby'den Palmerston'a, 3 Şubat 1834.
[799] **MS**62/PP/GC/PO/181, Ponsonby'den Palmerston'a, 3 Şubat 1834.
[800] **GRE**/E/637/4, 16 Şubat 1834; **MS**62/PP/GC/PO/185, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Şubat 1834.
[801] **MS**62/PP/GC/PO/194, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Mayıs 1834.
[802] Ancak Ponsonby'nin etkisi İngiltere kralı üzerinde daha etkili oldu. Kral, antlaşmayı öğrendiğinde hemen bir donanma yollanmasını istemişse de Palmerston daha pasif bir siyaset izleyecekti. Ponsonby'ye yolladığı talimatta yalnızca antlaşmanın Sultan tarafından onaylanmaması için çabalamasını istedi. Greville, s. 69.
[803] **MS**62/PP/GC/PO/189, Ponsonby'den Palmerston'a, 6 Mart 1834.
[804] **GRE**/E/481/21/11-12, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Mart 1834.

Palmerston, antlaşmayla ilgili olarak Ponsonby kadar endişeli değildi. Yine de Petersburg Antlaşması'nın Türkiye'ye hiçbir güvence getirmediğini düşündü. Sonuçta Silistire, Rusların elindeydi ve Ruslar istediği vakitte Avrupa Türkiye'sini işgale başlayabilirdi.[805] Asya'da bırakılan topraklarla ilgili tek endişesi ise Avrupa-İran ticaretinin ana rotalarından Trabzon-Tebriz ticaret yolunun riske girip girmediğiydi.[806] Palmerston'a göre yalnızca iki milyon ducatlık bir indirim için bu kadar fedakarlığa gerek yoktu. Bu nedenle Sultan'ın antlaşmayı onaylamamasını ve Babıali'nin dış borç olarak Silistire'yi geri almasını tavsiye etti. Böylece Avrupa'da Sultan'ın saygınlığı da artabilirdi.[807] Ancak antlaşmanın onaylanmaması için yapılacak girişimler karşılıksız kalacaktı.

Ponsonby'yi endişelendiren bir diğer gelişme Ahmet Paşa'nın, Nikola'ya Sultan'la bir araya gelmesini önermesi olmuştu. Paşa'nın planına göre Sultan, Varna'daki çalışmaları gözlemlemek üzere seyahate çıkacak, oradan da Nikola'nın geleceği yakın bir noktaya giderek Çar'la buluşacaktı.[808] Bu teklif Babıali'yi rahatsız etti. Hüsrev Paşa, Sultan'ın başkenti terk etmesini hem tehlikeli hem de ihtiyatsızca buluyordu.[809] Akif Efendi, bilgileri gizlice Ponsonby'ye ileterek planı engellemesini istedi. Ponsonby, böyle bir girişimin İngiltere ve Fransa'da memnuniyetsizliğe yol açacağını iletti.[810] Sultan, Varna seyahatine çıksa da içeriden ve dışarıdan gelen tepkiler üzerine Nikola'yla görüşmek için bir adım atmadı.

[805] **GRE**/E/481/4/54-59, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 8 Mart 1834.
[806] **GRE**/E/481/4/60-65, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Mart 1834; Temperley, England and the Near East, s. 75.
[807] **GRE**/E/481/4/60 -65, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Mart 1834. Talleyrand'ın girişimiyle İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın kefil olmasıyla Osmanlı Devleti'ne borç verilmesi düşünüldü. Ancak Avam Kamarası'nın böyle bir girişime asla izin vermeyecek olması nedeniyle Palmerston öneriyi reddetti. **GRE**/E/481/4/54-59, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 8 Mart 1834.
[808] **GRE**/E/378/31, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 1 Mayıs 1834.
[809] **GRE**/E/378/32, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 18 Mayıs 1834.
[810] **GRE**/E/378/26, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 16 Nisan 1834; **GRE**/E/481/21/27-30, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Mayıs 1834. Görüşme ihtimalinden haberdar olan Palmerston, Sultan'a fayda getirmeyeceği gibi zarar verecek bu görüşmeyi engellemesi için Ponsonby'nin girişimde bulunmasını isteyecekti. **GRE**/E/481/4/60-65, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Mart 1834.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BİRİNCİ MISIR KRİZİ SONRASI LORD PONSONBY'NİN ELÇİLİK FAALİYETLERİ (1835-1840)

4.1. FIRAT NEHRİ KEŞİF SEFERİ

Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığını elde etmesinin ardından Britanya, en önemli kolonisi hâline gelen Hindistan'la yaptığı ticarete daha bağımlı hâle geldi. Ancak ticaret gemilerinin Ümit Burnu'nu dolanarak Hindistan'a gidişi bir yılı bulabilmekteydi. Belli başlı ticari ürünlerde bu süre bir sorun olarak görülmese de haberleşme açısından bu güzergâh kullanışlı değildi. Hızlı oldukları ve uygun rüzgârları beklemeden hareket edebildikleri için bu soruna bir çözüm olabilecek buharlı gemiler İngiltere'de 1820'lerden itibaren ilgi çekmeye başlamıştı. Fakat çok fazla yakıt ve suya ihtiyaç duyduklarından gemide ticari yükler için çok az yer kalıyordu. Bu nedenle seyahat süresini kısaltan yeni yollar daha da önemli hâle geldi.[811]

Britanya'dan Hindistan'a giden en kısa güzergâhlar Osmanlı Devleti sınırlarından geçmekteydi. Diğer güçlerin bu bölgelerde hâkim olmasını engellemek Britanya için artık bir zorunluluktu. 1829 sonrası Türkiye ve İran'a karşı etkili bir konuma gelen Rusya, Cezayir'i işgal ederek ve Mısır'la yakın bir ilişki kurarak Akdeniz'de etkinliğini arttıran Fransa ve Suriye'yi ele geçiren Mısır, Britanya'nın Hindistan ulaşımını tehdit edebilecek aktörlerdi. Britanya burada kontrol altında tutabileceği güvenli bir yol bulmalıydı. Bu hususta ilk ciddi girişim 1830'ların başında Yüzbaşı Francis Rawdon Chesney'in (1789-1872) çabalarıyla gündeme geldi.

Chesney, 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Türkler adına savaşarak rütbe ve ün elde etmek için İstanbul'a gelen birçok İngiliz subaydan biriydi.[812] Ancak 1829 yılında İstanbul'a vardığında savaşı kaybetmiş olan Osmanlı Devleti, Ruslarla barış antlaşması imzalamak üzereydi. Amacına ulaşamayan Chesney, Mısır'a bir seyahate çıkmaya karar

[811] Mübahat S. Kütükoğlu, **Balta Limanı'na Giden Yol, Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1850)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 100.
[812] Lancaster Halford Hoskins, **British Routes to India**, Longmans Green and Co, London, 1928, s. 148.

verdi. Bu niyetini Britanya'nın İstanbul Elçisi Robert Gordon'a açtığında elçi, gezdiği bölgelerdeki siyasi ve askerî durumu raporlaması karşılığında onun yolculuk masraflarını karşılamayı teklif etti. Chesney'in Mısır'a gidecek olduğunu öğrenen Britanya'nın İstanbul Başkonsolosu Cartwright, Hindistan Denetim Kurulu'ndan (India Board) Thomas Love Peacock'un Hindistan'a giden rotalarla ilgili 1829 yılında yaptığı soruşturmadan[813] bahsedip bu görevi Chesney'e önerdi. Chesney, bu iki teklifi de memnuniyetle kabul ederek Mısır'a hareket etti.[814]

Chesney, Mayıs sonunda İskenderiye Başkonsolosu Barker'dan, Peacock'un gönderdiği istekleri aldı.[815] Chesney'den, Hindistan'a giden iki rotada Hindistan'la Britanya arasında buharlı vapur taşımacılığı imkanlarının incelemesi istenmekteydi. Bu rotaların ilki Mısır üzerinden geçen Kızıldeniz rotası, ikincisi Suriye üzerinden geçen Fırat Nehri rotasıydı. Chesney önce Mısır rotasını ve Nil Deltası'nı inceledi. Eylül 1831'de Suriye rotasını incelemek adına Jaffa'ya geçti.[816] 23 Nisan 1832'de incelemelerini tamamlayarak İstanbul'a döndü. Yeni Elçi Stratford Canning, bu girişimi hem Britanya hem de Osmanlı Devleti adına oldukça faydalı görmekteydi ve Chesney'e tüm desteğini vereceğine dair söz verdi.[817] Chesney, İstanbul'da birkaç ay kaldıktan sonra 26 Eylül 1832'de Londra'ya döndü.

---

[813] 1829 yılında Peacock, Hindistan Masası Başkanı Ellenborough'a sunduğu bir raporda Rusya'nın Hazar ve Volga'da buharlı gemi taşımacılığına başladığını ve bu işi Fırat ve Dicle Nehirleri'ne yayabileceğini belirterek bu girişimlerinin Hindistan yönetimi için bir tehdit unsuru haline geldiğini savunmuştu. Britanya hükümetinin de Antik Çağ'dan beri taşımacılığın yapıldığı Fırat ve Dicle Nehirleri'nde buharlı gemi işleterek Rusya'nın İran ve Hindistan üzerindeki girişimlerini kontrol altında tutacak bir girişimi başlatmasını önermişti. J.P. Parry, "Steam Power and British Influence in Baghdad (1820-1860)", **The Historical Journal**, Cilt: 56, Sayı: 1, 2013, s. 153; Hoskins, s. 148; John Barrett Kelly**, Britain and The Persian Gulf**, Clarendon Press, Oxford, 1968, ss. 264-265.

[814] Gordon'un Chesney için aldığı berat için bkz. **C. HR.** 135.6714, 6 Mart 1831.

[815] John D. Yarbrough, **The Euphrates Route to India in the Nineteenth Century**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), The American University of Beirut, 1965, s. 37.

[816] Yarbrough, s. 39. Jaffa'dan Gordon'a yolladığı 2 Ekim 1830 tarihli bir raporda Akdeniz ile Kızıldeniz arasındaki yükseklik farkının önemsiz bir seviyede bulunduğunu belirtmiş ve bir kanal açılmasını tavsiye etmiştir. Ancak anlaşıldığı üzere Gordon, bu öneriyi gündeme almamıştır. Chesney'in bu çalışmalarından oldukça faydalanan Ferdinard de Lesseps, Süveyş Kanalı'nın açılış töreninde Chesney'i "Kanal'ın Babası" şeklinde lanse edecekti. D. Jones Dorsey ve J.W. Grissom, "Francis Rawdon Chesney: A Reappraisal of His Work on the Euphrates Route", **The Historian**, Cilt: 11, Sayı: 2, s. 189.

[817] Yarbrough, s. 50; Stanley Lane-Poole ve Louisa Fletcher Chesney, Jane Chesney O'Donnell, **The Life of the Late General F.R. Chesney Colonel Commandant**, Royal Artillery, W. Allen, London, 1885, ss. 252-253.

Hükümete ilettiği ilk raporlarında Fırat rotasının, Kızıldeniz rotasından çok üstün olmadığını belirtti. Ancak Kral IV. William'ın Fırat rotasına ilgisi nedeniyle ileride bu rotayı öne çıkaracaktır.[818] Bu günlerde ülke gündeminde Reform Bill tartışmaları, Hollanda-Belçika sorunu, Portekiz'deki durum ve İrlanda'daki gerginlik gibi çok sayıda öncelikli konu bulunmaktaydı. Ancak Chesney, birçok önemli kişiden büyük destek görerek konuyu gündeme getirebildi.[819] Hâlihazırda Kızıldeniz rotasının kendini ispat ettiğini ve bu rotanın geliştirilmesi için de oldukça büyük miktarda paranın harcandığını belirterek bu girişime karşı çıkanlar da bulunmaktaydı.[820] Gerçekten Kızıldeniz güzergâhında posta ve insan taşımacılığı belli bir ölçüde yapılmaktaydı. Ancak bu rota yelkenli gemiler tarafından yılın dokuz ayı kullanılabilmekteydi. Buharlı gemilerin Kızıldeniz'de on iki ay boyunca seyredebilmesinin mümkün olup olmadığı bilinmiyordu. Ayrıca Britanya bu güzergâha tümüyle bel bağlayamazdı. Mehmet Ali Paşa hırslı bir valiydi ve Fransızlarla yakın ilişki içerisindeydi.[821] Bu nedenle Palmerston için de daha kısa olduğu belirtilen Fırat rotası cazip geldi. Bu rota ayrıca Hint Okyanusu'ndan gelen Muson rüzgârlarının tehlikelerine maruz kalmıyordu. Ancak her şeyden önemlisi "denizci kral" William'ın isteği ağır basmıştı.

Durumun incelenmesi için parlamentoda oluşturulan komite 14 Temmuz 1834'te raporunu sundu. Eleştiriler kabul edilmekle birlikte Britanya'nın Orta Doğu'da etkinliğini arttırması ve Hindistan'a giden bu güzergâhın da incelenmesi için tavsiyede bulunuldu. 4 Ağustos'ta öneri parlamento tarafından uygun bulunarak Chesney başkanlığında bir heyetin Fırat Nehri üzerinde inceleme yapması adına gönderilmesine karar verildi.[822] Gezi

[818] Dorsey ve Grissom, ss. 190-191.
[819] Destek verenler arasında başta Kral IV. William olmak üzere; Lord Lansdowne, Lord Rippon, Lord Holland, Lord Hill, Lord Palmerston, Sir John Barrow, Sir John McNeill, Sir John Barrow ve General Willoughboy bulunuyordu. Francis Rawdon Chesney, **Narrative of the Euphrates Expedition**, Longmans, Green and Co., London, 1868, ss. 143-145.
[820] Dorsey ve Grissom, s. 192.
[821] Dorsey ve Grissom, s. 187.
[822] Chesney, seferi komuta edebilmek adına bu işi ücretsiz olarak da yapabileceğini iletmişti. Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, s. 18. Chesney ayrıca albay rütbesine yükseltilmiştir. Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, s. 159

bütçesi İngiliz hükümetinden 20.000 sterlin ve Hindistan hükümetinden 5.000 sterlin olmak üzere 25.000 sterlindi.[823] İstanbul'a gerekli talimatlar yollandı.

Ponsonby'nin aktif rol aldığı ilk meselelerden biri Fırat Nehri Keşif Seferi oldu. Elçi, sefere en büyük desteği gösteren kişiydi.[824] Çünkü seferin başarıya ulaşması halinde Ponsonby'nin Türkiye'yle ilgili birçok arzusunun gerçekleştirilmesine katkı sunacaktı. Ticaretin gelişmesiyle Sultan'ın hazinesi güçlenecekti. Britanya, Osmanlı Devleti'ne verdiği desteği arttıracaktı. Bölgedeki İngiliz etkisi, Rusya'nın güneye inişinin önüne bir duvar örebilecekti.

Ponsonby, bakanlığın kendisine gönderdiği talimata binâen Ağustos 1834'te Osmanlı Devleti'nin, İngiltere'yle Hindistan arasındaki haberleşmeyi hızlandırmak amacıyla yapılacak keşif seferine ve Fırat Nehri'nde buharlı vapur işletilmesine izin vermesi için Babıali'ye başvurarak ferman talebinde bulundu.[825] Başvurusunda bu projenin sadece geçtiği yerlerin değil tüm imparatorluğun refahını arttıracak bir girişim olduğuna değindi. İstekten haberdar olan Ahmet Paşa, Sultan'la isteği görüştü. Sultan öneriye sıcak bakmıştı. Ancak girişimden elde edilecek vergilerin belirlenmesi gümrük vergilerinin belirlenmesinden sonra mümkün olacağı için önce yeni tarifenin yapılması gerekiyordu. Ponsonby'ye göre bu, İstanbul'da süreci engellemek için girişimlerde bulunan Rus elçiliğinin bir bahanesi olabilirdi.[826]

Aralık ayı geldiği hâlde hâlâ resmî bir yanıt verilmemişti. Ponsonby, Dr. Millingen aracılığıyla Ahmet Paşa'ya daha ileri tedbirler alma niyetinde olduğunu iletti. Millingen, İngiltere'nin savlarını Ahmet Paşa'ya tekrarladı. Ponsonby'nin istekli oluşunun projenin Türkiye'nin refahına katkı sağlayacak bir girişim olmasından kaynaklandığını belirtti. Bu proje, başarılı olması halinde, Avrupa-Hindistan ticaretini eski ve doğal rotasına

[823] Sadece iki buharlı geminin maliyeti, 25.000 sterlin olan toplam bütçeyi yeteri kadar tüketmiştir. Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, ss. 149-151.
[824] Chesney bunu, keşif gezisiyle alakalı yazdığı ilk kitabın ön sözünde Ponsonby'ye özel bir teşekkür ederek göstermiştir. Francis Rawdon Chesney, **The Expedition For The Survey Of The Rivers Euphrates And Tigris**, Cilt: 1, Longman, Brown, Green, and Longmans, London, 1850, s. 19. Chesney, bir mektubunda Ponsonby'ye "Siz olmasaydınız bu gemiler nehirde yüzdürülemeyecekti." diyecekti. **GRE**/E/131/B/31-36, Chesney'den Ponsonby'ye, 24 Temmuz 1836.
[825] **İ.HR.** 12-597, 29 Ağustos 1841.
[826] **GRE**/E/481/21/54-59, Ponsonby'den Palmerston'a, 6 Ekim 1834.

sokacaktı. Ayrıca İngiltere ve Türkiye'nin bağları daha da kuvvetlenecekti. Böylelikle İngiltere'deki Türkiye savunucularının eli güçlenecekti. Türkiye, popüler hâle gelecekti. Tuna Nehri'nde buharlı gemi taşımacılığı oluşturulduktan sonra müttefik İngiltere'den gelen dostane bir taleple Fırat Nehri'nde benzer bir girişime izin verilmemesi doğru değildi. Ahmet Paşa tüm bu sözlere katıldığını belirterek Ponsonby'nin yeniden başvuruda bulunmasını istedi. Yeni başvuru divana iletildiğinde destek vereceğine söz verdi.[827] Ahmet Paşa sözünü de tuttu.[828] Bağdad Valisi Ali Paşa ve Osmanlı Devleti'nin Londra Elçisi Namık Paşa da izin verilmesini tavsiye etti.[829] Ponsonby Aralık 1834'te tüm paşalara hitâben yazılan bir fermanı temin etti.[830]

Aslında Fırat Nehri'nin buharlı gemi taşımacılığına uygun olup olmadığıyla ilgili ilk incelemeler çok daha önce başlatılmıştı. Bağdad Temsilcisi Robert Taylor, Hindistan hükümetinde var olan bağlantıları aracılığıyla aralarında kardeşi James Taylor'un da bulunduğu bir grubun 1825 ve 1829-30 yıllarında Fırat ve Dicle Nehirleri'nde inceleme yapmasını sağlamıştı.[831] Burada Britanya'nın etkisini arttırmak, bölgede ticaretin gelişmesiyle Bağdad paşalığının güçlenmesi ve dolayısıyla Rusya'ya karşı bir savunma hattı oluşturabilmek Britanya için değerli sonuçlar olarak görülüyordu.[832] Ancak 1830 yılında James Taylor, Musul yakınlarında Yezidîler tarafından öldürülünce bu girişimler sona erdi. Yine de bu erken girişimler hem İstanbul'da hem de yerli halk arasında Chesney'in girişimleri için bir destekleyici unsur olarak fayda sağlayacaktı.[833]

---

[827] **GRE**/E/413/2-9, Millingen'den Ponsonby'ye, 6 Aralık 1834.
[828] Ahmet Fevzi Paşa'nın kararında onunla yakın ilişki kuran Urquhart'ın da etkili olduğu anlaşılmaktadır. David Urquhart, **Mr. Urquhart on the Suez Canal in 1853**, Diplomatic Review, London, 1876, s. 424.
[829] Kütükoğlu, ss. 101-102.
[830] C.U. Aitchison, **Collection of Treaties, Agreements and Sunnuds, Relating to India and the Neighbouring Countries, I-XI (Calcutta 1898)**, **XII-XIII (Calcutta, 1909),** 1908, Cilt:7, s. 189; Lewis Hertslet**, A Complete Collection of the Treaties and Conventions and Reciprocal Regulations**, Cilt: 13, Butterworths, London, 1877, ss. 838-839; **The Times**, 1 Haziran 1835.
[831] Kelly, s. 264.
[832] Parry, s. 152. Palmerston'a göre Fırat seferi başarıya ulaşırsa Sultan, Bağdad vilâyetinde otoritesini çok daha rahat bir şekilde tesis edecekti. **GRE**/E/481/5/12-17, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Kasım 1835.
[833] Parry, s. 154.

Bu esnada Whig hükümeti iktidardan düştü ve Toryler göreve geldi. Yeni Dışişleri Bakanı Wellington ve Hindistan Denetim Kurulu Başkanı Lord Ellenborough[834] kısa bir süre keşif seferiyle ilgili tereddüt etse de Robert Gordon'un ve Namık Paşa'nın desteğinin ardından Wellington, parlamentonun aldığı bir kararı uygulamamayı uygun görmeyerek girişimi onayladı.[835] Ancak Ellenborough, keşif seferinin Basra'dan başlatılmasını istemekteydi. Chesney, böyle bir durumda Arapların keşif heyetini işgalci bir grup olarak değerlendirilebileceğini belirterek Suriye'den başlamasını önerdi. Chesney'in önerisi kabul edildi.[836] Teğmen Henry Blosse Lynch (1807-1873), gerekli ön hazırlıkları yapması adına önden gönderildi. Elli kişilik ana keşif grubu ise Şubat 1834'te *HMS George Canning* isimli gemiyle İngiltere'den yola çıktı.[837] Malta Koleji'nde Arapça el yazmaları çevirmekle görevli Christian Anthony Rassam (1808-1872) gruba baş tercüman olarak katıldı.[838] Yeni kişiler ve malzemeler için *HMS Columbine* isimli gemi tahsis edildi.[839] Keşif ekibi 4 Nisan 1835 tarihinde Suriye'ye vardı.[840] Ancak ilk günden Mehmet Ali Paşa'nın engelleriyle karşılaşılacaktı.

Mehmet Ali Paşa, yerel yöneticilere verdiği talimatlarda İngiliz heyetine destek olunmamasını emretmişti. Bu bilgiyi Lynch'ten alan Chesney, eserinde, bu hâlde önünde üç seçeneğin kaldığını yazmaktadır.[841] İlk seçeneği Malta'ya geri dönerek hükümetinden yeni talimatlar beklemekti. Ya da Ümit Burnu'ndan dolaşarak Basra'dan sefere başlayacaktı. Son olarak tüm riskleri göze alarak talimatlarına uygun olarak karaya çıkacaktı. Sonuncu seçeneği tercih etti.

---

[834]Lord Ellenborough'un bu girişime oldukça sıcak baktığı hatta bazı girişimlerde de bulunduğu söylenmektedir. Albert Henry Imlah, **Lord Ellenborough: A Biography of Edward Law, Earl of Ellenborough, Governor General of India**, Cambridge: Harvard University Press, 1939, s. 49.
[835] Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, ss. 157-158.
[836] Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, s. 156.
[837] Keşif seferine katılan kişilerin tam listesi için bkz. Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, ss. 151-155.
[838] Rassam dışında on dört Maltalı Arapça tercüman istihdam edildi. Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, s. 166.
[839] Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, s. 167.
[840] Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, s. 171.
[841] Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, s. 173.

6 Nisan 1835'te tüm malzemeler karaya çıkarılarak çalışmalara başlandı.[842] Keşif ekibi, malzemeleri taşımak adına, Asi ve Fırat Nehirleri'ni bir kanalla birleştirmeyi düşünseler de daha sonra bunu mümkün görmeyerek vazgeçtiler.[843] Karayoluyla malzemelerin taşınmasına girişildi. Yerel yöneticilerin desteğini elde etmek adına Chesney, İbrahim Paşa'yla görüşmek üzere Tripoli'ye, Yüzbaşı James Bucknall Estcourt ise Şerif Paşa'yla görüşmek üzere Şam'a gitti.[844] Chesney, eğer iş birliği yapılmazsa Britanya hükümetine bu durumu şikâyet etmek durumunda kalacağını İbrahim Paşa'ya bildirdi. Yüzbaşı Estcourt benzer ifadeleri Şerif Paşa'ya yöneltti. Ancak gerek İbrahim Paşa gerek Şerif Paşa, Mehmet Ali Paşa'dan emir gelmedikçe yardımcı olamayacaklarını söyleyecekti. Estcourt, ayrıca Urfa civarında karargâhını kuran Reşid Paşa'yı da ziyaret edip destek istedi. Reşid Paşa, Mısırlıların bölgeyi yeni boşalttığını ve kendi otoritesini henüz tam olarak tesis edemediğini belirterek uygun bir vakit olmadığını söylese de yerel yetkililere verilmesi üzerine bir buyuruldu hazırlayarak Estcourt'a teslim etti.[845]

Chesney, Haziran 1835'te Fırat Havzası'ndaki Arap kabileleriyle görüşerek onları, keşif heyetine karşı kabilelerini saldırganca bir tutum izlememesi için ikna etmeye çalıştı. Şam Konsolosu Farren, bu işin zor olacağını düşünüyordu. Başarı için ancak bu kabilelerin iyi bir şekilde ödüllendirilmeleri gerektiğini belirtiyordu.[846] Ancak Chesney bu hususta başarı sağladı.[847] Ayrıca Halep Konsolosu Werry'den kendi bölgesindeki Arap kabilelerle görüşerek onları, ödül verileceğini de belirterek ikna etmesini istedi. Werry bu isteğe Londra'dan gelen bir talimatı olmasa da uydu.[848]

---

[842] Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, s. 174; **GRE**/E/219/1, Farren'dan Ponsonby'ye, 3 Nisan 1835.
[843] Kütükoğlu, ss. 102-103.
[844] Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, ss. 176-179.
[845] Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, s. 186.
[846] **GRE**/E/131/A/17-22, Werry'den Ponsonby'ye, 3 Temmuz 1835.
[847] **GRE**/E/131/A/14-16, Werry'den Ponsonby'ye, 26 Temmuz 1835.
[848] **GRE**/E131/A/39-41, Chesney'den Werry'ye, 26 Temmuz 1835; **GRE**/E/131/A/14-16, Werry'den Ponsonby'ye, 26 Temmuz 1835. Werry, bölgesindeki Arap kabilelerin ne Osmanlı yönetiminden ne de Mısır yönetiminden hoşnut olduğunu belirterek bu seferin her iki gücün bölgedeki otoritesini tahkim etmesini sağlayacağını düşünmeleri halinde kabilelerin destek olmayabileceğini iletti. Ancak onları ikna için kahve, ayakkabı, kıyafet ve tütün gibi ürünlerin verilmesi halinde başarılı olunabileceğini söyledi. **GRE**/E/131/A/27-30, Werry'den to Chesney'e, 26 Temmuz 1835. Campbell Suriye'deki konsolosluklara talimat yollayarak Chesney ve ekibine destek olunmasını emretti**. GRE**/E/131/A/31-32, Chesney'den

Mehmet Ali Paşa, destek verebilmek için yalnızca kendisine hitaben yazılan bir ferman talep etti. Ponsonby, bu isteği de karşılamak adına girişimlerde bulundu. Ancak Babıali, hâlihazırda verilen fermanın tüm paşaları kapsadığını, Mehmet Ali'ye ayrıca bir fermanın verilmeyeceğini iletti. Akif Efendi, ayrı bir ferman talep eden Mehmet Ali'nin gizli bir emelinin olduğunu, bu nedenle isteğin kabul edilmeyeceğini özel olarak elçiye iletti. [849] Ponsonby'nin çabaları sonuçsuz kaldı ve yalnızca genel ferman Chesney'e yollanabildi.[850]

Nisan ve Mayıs aylarında Babıali'nin fermanı ve Bağdad Paşası'nın buyuruldusu Chesney'e ulaştı. Artık Campbell'ın Mehmet Ali Paşa'dan Suriye valisine göndereceği destek talimatını almanın zor olmayacağı umuluyordu.[851] Campbell'ın baskıları sonuç verdi. Mehmet Ali Paşa, gönderdiği mesajla İstanbul'a gönderdiği habercinin dönüşünün ardından destek vereceğini iletti.[852]

Dolayısıyla İbrahim Paşa, Haziran 1835'e kadar, keşif heyetinin talep ettiği desteği vermekten kaçınabildi.[853] Ancak Mısır'dan destek verilmesi talimatı gelince İbrahim Paşa, Chesney'in isteklerini karşılamayı kabul etti.[854] Çevre illerden katır ve develer bulunarak getirildi. Bu sayede malzemelerin taşınmasına başlandı.[855] Ancak bu esnada dokuz hafta kaybedilmişti. Bu durum mâliyetleri arttırdı. Oldukça sıcak bir hava altında çalışmak durumunda kalındı.[856] Ayrıca İbrahim'in dolaylı muhalefeti de devam ediyordu. Birecik şehri mütesellimi sık sık engel çıkarıyordu. Mütesellim, Ponsonby'nin girişimleri neticesinde Babıali tarafından görevden alındı.[857]

Werry'ye, 26 Temmuz 1835. Ancak Chesney, Palmerston'un da bir talimat yollayarak Werry'e izin vermesini istedi. **GRE**/E/131/A/33-34, Chesney'den John Hobhouse'a, 12 Ağustos 1835.

[849] Ancak diğer paşalar için özel bir ferman talep edilmesi halinde Babıali'nin bu isteği kabul edeceği iletilmişti. **GRE**/E/378/40, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 24 Şubat 1835.

[850] **GRE**/E/108/81, Ponsonby'den Campbell'a, 19 Nisan 1835.

[851] **GRE**/E/219/5, Farren'dan Ponsonby'ye, 8 Nisan 1835.

[852] **GRE**/E/219/7, Farren'dan Ponsonby'ye, 31 Mayıs 1835.

[853] **GRE**/E/131/A/17-22, Werry'den Ponsonby'ye, 3 Temmuz 1835.

[854] İbrahim Paşa'nın onay vermesiyle birlikte, tüm yerel yetkililer tutum değiştirerek destek olmaya başladı. **GRE**/E/131/B/1-9, Chesney'den Ponsonby'ye, 28 Şubat 1836.

[855] **GRE**/E/131/A/7-8, Chesney'den Ponsonby'ye, 20 Temmuz 1835.

[856] **GRE**/E/131/A/9, Chesney'den Ponsonby'ye, 19 Temmuz 1835.

[857] **GRE**/E/131/B/1-9, Chesney'den Ponsonby'ye, 28 Şubat 1836; Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, ss. 210-211.

Bu süreç içerisinde Chesney'le yakın bir dostluk[858] kuran Ponsonby, Mehmet Ali Paşa'nın muhalefetinin arkasında Rusya'nın telkinleri olduğunu düşünmekteydi.[859] Campbell da yolladığı mektupta Babıali'deki engelleri Mehmet Ali'yle Rusya'nın İstanbul'da ortak hareket ederek seferin iptali için yaptıkları girişimlere bağlamaktaydı.[860] Chesney de Mehmet Ali'nin seferin başarısını arzu etmediğinden emindi.[861] Palmerston da Fırat meselesinde Rusya'nın Mehmet Ali'yi yönlendirdiğinden şüphe etmekte,[862] Mısır ve Rusya'nın entrikaları olmazsa işlerin yolunda gideceğini düşünmekteydi.[863] Gerçekten de Rusya, girişime ciddi bir şekilde itiraz etti ve ferman verildikten sonra sert bir protestoda bulundu.[864] Mehmet Ali de Babıali'ye sık sık keşif seferine yönelik itiraz ve endişelerini iletmekteydi. Mehmet Ali seferi kolaylıkla engelleyebileceğini ve bunun için Babıali'nin kendisine bir ferman yollamasını istemekteydi. Boutineff de böyle bir fermanın Mehmet Ali'ye gönderilmesini tavsiye etmişti.[865] Ancak bu engeller, Ponsonby'nin ikna çabaları ve Sultan'ın kararlı tutumuyla aşıldı.

Diğer yandan Rusya'nın itirazı boşa değildi. Chesney, Britanya'nın Tahran Elçisi McNeill'in İran'da başarısız olması halinde Rusya'nın İran ve Hindistan'a yönelik yayılışına karşı tek engelin Fırat Nehri Keşif Seferi olacağını söylüyordu.[866] Chesney, Rusların Mezopotamya'ya sarkmaları halinde Britanya'nın onları oradan çıkarmak için milyonlarca sterlin harcamak durumunda kalabileceğini ancak keşif seferinin başarıya ulaşması halinde bunun çok daha az maliyetle sağlanabileceğini belirtiyordu.[867]

Fırat Nehri kıyısındaki en uygun yeri belirlemesi için gönderilen Lynch, çalışmalar için Birecik'i seçti. Heyet gelmeden önce orada hazırlıklara başladı. Heyetin ve malzemelerin kalacağı yerler inşa edilmeye başlandı. Burada kurdukları rıhtıma kralın

[858] Dostlukları, Ponsonby'nin 1855'te ölümüne kadar devam etti. Lane-Poole ve diğerleri, ss. 416-417, 421.
[859] **GRE**/E/538/9, 26 Mayıs 1835; Lane-Poole ve diğerleri, s. 295.
[860] Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, s. 205
[861] **GRE**/E/131/A/7-8, Chesney'den Ponsonby'ye, 20 Temmuz 1835; **GRE**/E/131/A/51, Chesney'den Ponsonby'ye, 9 Ekim 1835.
[862] **GRE**/E/481/5/2-8, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 26 Temmuz 1835.
[863] **GRE**/E/131/B/1-9, Chesney'den Ponsonby'ye, 28 Şubat 1836.
[864] Dorsey, Chesney Chose the Euphrates Route, s. 16.
[865] **GRE**/E/481/22/13-17, Ponsonby'den Palmerston'a, 6 Kasım 1835.
[866] **GRE**/E/131/B/41-47, Chesney'den Ponsonby'ye, 12 Ekim 1836; **GRE**/E/131/B/52-56, Chesney'den Ponsonby'ye, 13 Aralık 1836.
[867] **GRE**/E/131/A/42-45, Chesney'den Ponsonby'ye, 27 Eylül 1835.

onuruna Port William adını koydular.[868] Keşif heyeti de büyük zorluklardan ve bazı kayıplardan sonra Birecik'e ulaştı.[869] Hızlı bir şekilde *Euphrates* ve *Tigris* isimli iki buharlı gemi inşa edilerek Chesney'in doğum gününde, 16 Mart 1836'da ilk deneme seferleri başlatıldı.[870] İlk seferler oldukça başarılı geçmişti. Ayrıca buharlı gemiler yerel halk üzerinde olağanüstü bir moral etkiye neden oldu. Yerliler, yelkensiz demir bir geminin dumanlar tüttürerek su üzerinde ilerlemesini doğaüstü bir olay olarak görüyordu. Bazıları İngilizlerin şeytanla iş birliği yaptığını düşünürken[871] bazıları da bu aracı dünyaya gönderilen "yeni bir peygambermiş"" gibi görmekteydi.[872] Ancak 21 Mayıs 1836'da *Tigris*, beklenmedik sert bir kasırgaya denk gelerek battı.[873] Kazada on beş İngiliz ve beş yerli hayatını kaybetti.[874] Orijinal fermanın da aralarında olduğu büyük miktarda değerli eşya yok oldu.[875] Bu hadisenin ardından Chesney, seferin devam ettirilip ettirilmemesi hususunda karar almak adına tüm gezi ekibinin katıldığı bir toplantı yaptı. Seferin devam ettirilmesine karar verildi. Ancak bu defa Basra yakınlarında yerliler, keşif gezisine karşı güçlü bir muhalefet gösterdi. Bu muhalefetin arkasından Fransız Konsolos Victor Fontanier'in (1796-1857) kışkırtmaları çıkacaktı.[876]

Chesney, Basra'ya vardıktan sonra, talimatlarına aykırı olmasına rağmen Dicle ve Karum Nehirleri'ni de test etmek üzere Bağdad'a gitti ve tekrar Basra'ya geri döndü.[877] Basra'ya döndüğünde *Hugh Lindsay* adlı buharlı gemiden postaları alarak yola çıktı.

[868] **GRE**/E/131/A/9, Chesney'den Ponsonby'ye, 19 Temmuz 1835.
[869] Dorsey ve Grissom, s. 196
[870] İki geminin güvertesinde bulunan kişilerin listesi için bkz. Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, ss. 220-222.
[871] Lane-Poole ve diğerleri, s. 312.
[872] Parry, s. 159.
[873] Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, ss. 255-258.
[874] Tigris kazasında ölenler dışında kolera ve sıtma gibi hastalıklardan ölenler mevcuttu. Tüm ölümler için bkz. Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, s. 270, 379-380. Ölenlerin ailelerine dağıtılmak üzere Hindistan'da yardım kampanyası düzenlenmiş ve beş yüz sterlin toparlanmıştı. Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, s. 329.
[875] **GRE**/E/131/B/50-51, Chesney'den Ponsonby'ye, 10 Kasım 1836.
[876] Dorsey ve Grissom, s. 198. Chesney, bu konsolosun Rusya doğumlu olduğunu ve Rus yanlısı olduğunu söylemekteydi. **GRE**/E/131/B/50-51, Chesney'den Ponsonby'ye, 10 Kasım 1836.
[877] **GRE**/E/131/B/50-51, Chesney'den Ponsonby'ye, 10 Kasım 1836.

Ancak gemi, yolda arızalandı ve planlanan zamanda kargolar gönderilemedi.[878] Ayrıca bütçe de erimiş ve mâli sıkıntılar baş göstermişti.[879]

İlerlemenin yavaş ve kaynakların da tükenmek üzere olması üzerine Hindistan Denetim Kurulu, seferin sonlandırılmasını istedi. Ancak Chesney, bu emri uygulamayı geciktirdi. Ponsonby'den bu seferin devamı için destek vermesini istedi.[880] Ponsonby bu isteğe uydu.[881] Yine de Londra'da kararın kısa süre içerisinde değişmemesi üzerine Chesney, seferi sonlandırmaya karar verdi. Başarısızlıkta en büyük payı Mehmet Ali Paşa'nın engellerinde bulduğu için, Ponsonby'den Mehmet Ali'ye karşı güçlü bir başvuruda bulunmasını istedi. Fransa'nın Mehmet Ali'ye engellerinde destek oluşundan yakındı.[882]

24 Temmuz 1836'da son toplar kralın onuruna atılarak sefer sonlandırıldı.[883] Ancak kısa bir süre sonra, *Tigris*'in battığından habersiz olan Hindistan Yönetim Kurulu, gelen talepler üzerine seferin 31 Ocak 1837'e kadar devamına karar verdi.[884] Bunun üzerine Chesney, Dicle Nehri'nde incelemeler yapması emriyle komutayı Estcourt'a bırakarak sefere maddi destek bulmak için Hindistan hükümetiyle görüşmeye gitti.[885] Kısa bir süre sonra Estcourt, *Tigris*'in battığını öğrenen Ticaret Bakanlığından "şartların uygun olmaması halinde seferin sonlandırılması" emrini aldı. Mürettebatın da isteksizliğini göz önüne alarak Ocak 1837'de seferi sonlandırdı. *Euphrates*'in sorumluluğunu sefer subaylarından Alexander Hector'a bırakarak mürettebatla birlikte İngiltere'ye döndü.[886]

---

[878] Hoskins, s. 173.

[879] 25.000 sterlinlik bütçe çoktan aşılmıştı. Sefer sonunda Chesney'in yaptığı hesaplamaya göre giderler 43.000 sterlinin üzerindeydi. Hatta Chesney, cebinden ayrıca 2.000 sterlin harcamış ancak bu parayı 1854 yılına kadar Hazine'den alamamıştır. Giderlerden elde kalan malzemeler ve *Euphrates* adlı buharlı geminin değeri çıkarılmalıdır. Chesney bunların değerinin 10.000 sterlini bulduğunu belirtmektedir. Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, ss. 374-378.

[880] **GRE**/E/131/B/17-18, Chesney'den Ponsonby'ye, 17 Mayıs 1836; **GRE**/E/131/B/19-20, Chesney'den Ponsonby'ye, 28 Mayıs 1836; **GRE**/E/131/B/21-26, Chesney'den Ponsonby'ye, 13 Temmuz 1836.

[881] **GRE**/E/131/B/50-51, Chesney'den Ponsonby'ye, 10 Kasım 1836.

[882] Chesney'in tüm yakınmalarına rağmen hükümetin parlamentoya sunduğu belgelerde seferin önüne çıkarılan engeller hakkında bilgi verilmedi. **GRE**/E/131/B/21-26, Chesney'den Ponsonby'ye, 13 Temmuz 1836; **GRE**/E/131/B/63-65, Chesney'den Ponsonby'ye, 30 Eylül 1837.

[883] **GRE**/E/131/B/31-36, Chesney'den Ponsonby'ye, 24 Temmuz 1836.

[884] **GRE**/E/131/B/41-47, Chesney'den Ponsonby'ye, 12 Ekim 1836.

[885] Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, s. 323.

[886] Hoskins, s. 176. Estcourt, Bağdat'tan ayrılmadan hemen önce Hindistan hükümetinden sefere devam edilmesi emri almıştı. Ancak mürettebatın büyük kısmı yollandığı için bu emrin yerine getirilmesi mümkün

Keşif Seferi'nin sona ereceğinin anlaşılması üzerine endişelenen Ponsonby, Fırat ve Dicle'de buharlı gemi ulaşımının Rusya ve Fransa tehdidi karşısında Hindistan'ın güvenliği için elzem olduğunu belirterek seferin başarısız olmasından üzüntüsünü iletecekti.[887] Chesney'in de isteğiyle Palmerston'u teşvik etmek adına projenin getireceği faydaların çok büyük olduğunu ileterek seferin devam ettirilmesini tavsiye etti.[888] Ancak çabaları nafileydi.

Hindistan'da yaptığı görüşmelerde istediği sonucu elde edemeyen Chesney de İngiltere'ye döndü. Her şeye rağmen Leghorn'da karantinada iken hâlâ umutluydu. Kızıldeniz, Fırat Nehri ve Trabzon'un dâhil olduğu geniş bir ulaşım ağı üzerine planlar yapmaktaydı.[889] İşin içerisine Karadeniz girince Ponsonby de Trabzon ve Karadeniz üzerinden geçen bir rotanın faydalı olacağını düşünerek bu fikre destek oldu. Böyle bir projenin Rusya'nın bölgedeki siyasi ve ekonomik gücüne darbe vurabileceğini her ikisi de öngörüyordu.[890] Ancak seferin hâmisi Kral IV. William'ın hayatını kaybettiği öğrenilince umutlar sona erdi. Ayrıca Chesney'i destekleyen parlamento ve kabine üyeleri ya görevinden ayrılmıştı ya da artık desteklemeyi kendileri adına uygun görmemekteydi.[891]

Yapılan büyük harcamalara rağmen pratikte tek bir posta bu rota üzerinden planlanan şekilde gönderilemedi. Chesney, bu seferle Hindistan'la İngiltere arasından en kısa rotanın bu güzergâh olduğunu ispat ettiğini iddia etti. Ancak bu hususta yanıldığı ileride anlaşılacaktı. Ayrıca yerel halkla ticari açıdan istenilen ilerleme sağlanamadı.[892]Ancak seferin Britanya adına bazı olumlu faydaları da oldu. Bölgeyle ilgili oldukça geniş miktarda bilgi elde edildi. Arabistan, Suriye, Fırat ve Dicle Nehirleri

değildi. Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, ss. 325-354. Zorlu bir yolculuktan sonra 24 Şubat 1837'de Beyrut'a varan keşif heyetinden kalan iki subay on iki personel beklemeden İngiltere'ye yola çıktı. Geride yalnızca *Euphrates* Buharlısını ve Hindistan postalarını kontrol altında tutacak kişi C. S. Clive isimli subay kaldı. **GRE**/E/422/7, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 21 Şubat 1837.

[887] **GRE**/E/481/23/3-6, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Şubat 1837; **MS**62/PP/GC/PO/284, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Şubat 1837.

[888] **MS**62/PP/GC/PO/251, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Temmuz 1836; **MS**62/PP/GC/PO/252, Ponsonby'den Lamb'e, 15 Temmuz 1836.

[889] **GRE**/E/131/B/61-62, Chesney'den Ponsonby'ye, 24 Temmuz 1837.

[890] **GRE**/E/131/B/66-73, Chesney'den Ponsonby'ye, 6 Aralık 1837.

[891] Chesney, Narrative of the Euphrates Expedition, ss. 346-347.

[892] Dorsey ve Grissom, s. 196.

güzergâhı haritalandırıldı.[893] Yerli halkın iyi bir idareyle ikna edilebileceğini ve Fırat ve Dicle Nehri üzerinde taşımacılığın yapılabileceğini gösterdi. Bunların dışında ekibin jeologu ve cerrahı William Francis Ainsworth (1807-1896) çok sayıda maden keşfetti. Bunlardan biri olan kurşunkalemi madeninin keşfedildiği bilgisi Ponsonby'ye iletilince bu durumdan çok memnun kalan elçi, bu haberi Sultan'a iletmeden önce ayrıntılı bilgi verilmesini talep etti.[894]

4.2. CHURCHILL MESELESİ

Ponsonby, 1836 yılı başında Babıali ve Sultan üzerindeki şahsî etkisinin oldukça yüksek olduğuna inanıyordu. Dolayısıyla kendini, fırsat doğduğu takdirde Türkiye'deki Rus etkisini kırmak adına cesur bir hamle yapabilecek güçte görüyor olmalıydı. Uzun müddettir İstanbul'da yaşamakta olan William Churchill isimli İngiliz vatandaşının devlet görevlilerinden gördüğü kötü muamele sayesinde aradığı fırsat ayağına geldi.[895] Ponsonby, Britanya vatandaşlarının Türk yetkililerden kötü muamele görmesinden sık sık şikâyetçi olan İstanbul Başkonsolosu Cartwright'a "Artık vakit geldi." diyecekti.[896]

Churchill, birkaç yıldır *The Morning Herald* isimli Londra gazetesinin İstanbul muhabirliğini yapan ve ticaretle uğraşan bir İngiliz vatandaşıydı.[897] 8 Mayıs 1836

---

[893] Francis Rawdon Chesney, **William Henry Plate, A Map of Arabia and Syria Laid Down Chiefly From Original Surveys,** Longman, London, 1849.

[894] Ponsonby rapora neden ihtiyaç duyduğunu şu şekilde açıklamıştır; "Sultan oldukça zeki bir adam. Ancak tüm Türkler biraz çocuktur." Lane-Poole ve diğerleri, ss. 309-310. Kurşun ve grafit madenleri hakkında rapor için bkz. **GRE**/E/131/B/37-40, Chesney'den Ponsonby'ye, 23 Ağustos 1836. Ainsworth 1839 yılında Royal Geographical Society tarafından kendisine tahsis edilen fonla bu bölgelerde incelemeler yapmayı sürdürdü. Ponsonby'nin gerekli izinleri Babıali'den alması ardından Toroslar, Kürdistan ve Bağdad çevresinde maden arama çalışmalarına devam etti. Ponsonby, Ainsworth'a çalışmalarının aksamaması için borç para da vermiştir. **GRE**/E/9/7, Ainsworth'tan Ponsonby'ye, 26 Eylül 1837; **GRE**/E/9/29, Ainsworth'tan Ponsonby'ye, 26 Mart 1841.

[895] Orhan Koloğlu, **Miyop Çörçil Olayı (Ceride-i Havadis'in Öyküsü)**, Yorum Yayınları, Ankara 1986, s. 20.

[896] Ponsonby'nin, Britanya vatandaşlarının haklarının Türk yetkililer tarafından çiğnenmesinde pasif davranması sık sık eleştirilmekteydi. Churchill hadisesi öncesinde Ponsonby, Cartwright'tan, Britanya'nın haklarının ciddi bir şekilde ihlal edilmesine kadar cesur bir hamlede bulunulmamasını istemişti. Churchill hadisesinden sonra İngilizlerin "onurunun ve imtiyazlarının" göz ardı edilmesine izin vermeyeceğini iletti. **GRE**/E/120/C/1, Ponsonby'den Cartwright'a, 10 Mayıs 1836.

[897] Koloğlu, Churchill'in herhangi bir İngiliz gazetesiyle bağını tespit edememiştir. Koloğlu, s. 21.

tarihinde av mevsimi olmadığı ve kendisine verilen av tezkiresinin de süresi geçmiş olduğu hâlde; oğlu ve arkadaşıyla birlikte Kadıköy'de bir mesire alanında avlanırken miyop olması nedeniyle fark edemediği kuzu otlatan bir çocuğu, bıldırcın avladığını sanarak yaraladı. Çocuk, Defter-i Hâkanî kâtiplerinden Necat Efendi'nin oğluydu ve sekiz yerinden yirmi kadar saçmayla yaralanmıştı.[898] Churchill, ciddi bir şekilde yaralanmadığını gördüğü çocuğun durumuyla ilgilenirken, çevredeki Müslümanlar olay yerine gelerek Churchill'i yakaladı. Kalabalık onu biraz hırpaladıktan sonra olay yerine gelen askerî birliğe teslim etti. Müste'men tâcir olduğu gerekçesiyle hemen serbest bırakılması gerektiğini savunan Churchill, birliğin komutanı yüzbaşından da bir miktar şiddet gördükten sonra Üsküdar bölgesinden sorumlu Ahmet Fevzi Paşa'nın kethüdâsının önüne çıkarıldı.[899] Churchill, kethüdâya olayı anlatıp, bir İngiliz vatandaşı ve gazeteci olduğunu bildirerek kapitülasyonlar gereği elçiliğinin bilgisi olmadan tutuklanamayacağını iletti. Ancak dinlenmediği gibi Üsküdar mahkemesine çıkarılması kararlaştırıldı.[900] Kadı ise Churchill'in bir müste'men olması nedeniyle yargı yetkisinin kendinde bulunmadığını söyleyerek kişinin Dışişleri Bakanlığına teslim edilmesini istedi. Ayrıca olay yerinde bulunan doktorun ifadesinin yer aldığı bir keşif ilâmı düzenlendi.[901] İlginç bir şekilde Churchill'in kendisi de birkaç yıl önce bir reâyâ tarafından bir kaza sonucu başından vurularak yaralanmıştı. Churchill, olay bir kaza olduğu için bu kişiden şikâyetçi olmamıştı.[902] Ayrıca Türkiye'nin menfaatine habercilik yaptığı için iyi muamele görmeyi umuyordu.[903] Ancak Churchill aynı gün bakanlığa götürülerek "tomruk" olarak adlandırılan Babıali hapishanesine atıldı.

Churchill, Üsküdar'da tutulurken, elçilik Başdragomanı Frederick Pisani'ye bir mesaj göndermeyi başardı.[904] Frederick olaydan haberdar edilince ilk olarak, yeğeni

---

[898] Koloğlu, ss. 21-22.

[899] **FO** 78/275, Churchill'den Ponsonby'ye, 13 Mayıs 1836; Nedim İpek, "Churchill Vak'ası (1836)", **Belleten**, Cilt: 59, Sayı: 226, 1995, s. 668.

[900] Koloğlu, s. 33.

[901] Churchill, elçilik yetkilileri bulunmadığı bir anda ilâm hazırlanmasına itiraz etti. Kendisine bunun yalnızca bir keşif ilâmı olduğu söylendi. **FO** 78/275, Churchill'den Ponsonby'ye, 13 Mayıs 1836.

[902] **FO** 78/275, Churchill'den Ponsonby'ye, 13 Mayıs 1836.

[903] **GRE**/E/134/2, Churchill'den Ponsonby'ye, 18 Haziran 1836.

[904] Joseph M. Fewster, "Lord Ponsonby and the Churchill Affair of 1836: An episode in the eastern question", **Diplomacy and Statecraft**, Cilt: 9, Sayı: 2, 1998, s. 58.

Etienne Pisani'yi, Dışişleri Bakanı Akif Efendi'yi ziyaret ederek Churchill'in salıverilmesini sağlamakla görevlendirdi. Etienne, Akif Efendi'den Churchill'in elçilik himayesine verilmesini istedi. Akif Efendi ona ilâmı okuduktan sonra av mevsimi geçtiği hâlde bir çocuğun yaralanmasına neden olan ve daha önceden de vukuâtı bulunan Churchill'in, çocuğun bu durumu belli olmadan hemen serbest bırakılmasını uygun görmediğini belirterek isteği reddetti. Hatta Churchill'i, suçun büyüklüğüne binâen çocuktan haber gelene kadar, zindan olarak adlandırılan ve kötü bir ünü olan Tersâne-i Âmire hapishanesinde tutulması için Ahmet Fevzi Paşa'ya göndermek istiyordu.[905] Etienne'den elçiye "İngilizler, İstanbul'a hayvan avlamaya ve adam vurmaya mı geliyor?" diye sormasını istedi.[906] Etienne bunun üzerine, Ponsonby'den talimat alıp dönene kadar herhangi bir adım atılmamasını rica etti. Akif Efendi bu isteği kabul etti. Etienne, elçiliğe giderek Ponsonby'ye durumu aktardı. Ponsonby ondan, meselenin tam olarak incelenene kadar Churchill'i zindana yollamamasını ve Churchill'in suçlu bulunması halinde elçiliğin onu himaye etmeyeceğini Akif Efendi'ye söylemesini istedi.[907]

Ancak Etienne'in ayrılmasının ardından kararını değiştiren Akif Efendi, Churchill'i Tersâne-i Âmire zindanına yollamıştı.[908] Bu karar Akif Efendi'den beklenmeyen sert bir karardı. Akif Efendi yumuşak huylu ve mütevazı bir kişi olduğundan gerek Slade gerek Roussin bu olayın bu şekilde Akif Efendi'nin idaresi altında gerçekleşmesini anlamlandıramamıştır.[909] Akif Efendi'nin bu kararında çok sevdiği kız torununu kısa bir süre önce kaybetmesinin verdiği üzüntünün de tesiri olduğunu

[905] **GRE**/E/134/3-5. Churchill'in zindana atılmasının suçunu Frederick Pisani'nin "aptallığına ve üşengeçliğine" bağlayan The Morning Post, Tersane zindanının Kalküta'daki ünlü çukur hapishanelerden bile kötü bir yer olduğunu belirtecekti. **The Morning Post**, 3 Haziran 1836. Ancak aynı gazete, kısa bir süre sonra Pisani'yle ilgili iddiasının yanlış olduğunu itiraf etti. **The Morning Post**, 1 Eylül 1836.

[906] Banıçiçek Kırzıoğlu, **Akif Paşa Tabsıra**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1996, s. 7; Salim Pilav, **Akif Paşa (1787-1845) ve Tabsıra**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara, 2002, s. 89.

[907] **GRE**/E/134/3-5.

[908] Churchill burada da kötü muamele görmeye devam etti. Ağır şekilde zincirlenmekten ve ertesi gün angaryaya çıkarılmaktan rüşvet vererek kurtulduğunu iddia etmektedir. **GRE**/E/134/3-5.

[909] Pilav, s. 8. Bu olayla ilgili en kapsamlı çalışmayı yapmış olan Orhan Koloğlu da aynı şekilde düşünmektedir. Koloğlu, s. 8.

düşünmekteyim.[910] Aynı yaşlarda bir çocuğun yaralandığını görmek kendisini oldukça öfkelendirmiş olmalıydı.

Etienne'nin ardından Frederick Pisani, Babıali'ye gelerek Akif Efendi'yle görüştü. Churchill'in görevliler tarafından dövüldüğünü belirterek şimdilik salıverilmesini istedi. Çocuğun sağlık durumuna göre verilecek cezanın kabul edileceğine söz verdi ve talebinde ısrar etti. Churchill'in gördüğü kötü muameleden habersiz olan Akif Efendi, onu serbest bırakmayı kabul etti. Ancak onun zindana gönderdiğini belirtmeden tersânede alıkoyulduğunu iletti. Pisani'yi, Esvapçı Mehmet Ağa'yla birlikte Ahmet Paşa'nın yanına yolladı.[911] Pisani, tersâneye vardığında Churchill'in zindana atıldığını öğrendi. Ayrıca Ahmet Paşa, bakanlıktan tezkire getirilmediği bahanesiyle Churchill'in bırakılması isteğini yerine getirmedi. Zaten çocuğun durumunu öğrenmeden Churchill'i bırakmaya da niyeti yoktu. Bu duruma öfkelenen Pisani, Mehmet Ağa'yı orada bırakarak hızlıca Pera'ya geri döndü.

Frederick Pisani, durumu Vogorides ve bazı İngiliz tâcirlerle görüştükten sonra elçiliğe giderek Ponsonby'yle buluştu.[912] Akşama doğru, Akif Efendi'nin yanına dönerek, kendisinden tezkire istendiğine değinmeden, sert bir şekilde Akif Efendi'ye çıkıştı. Kapitülasyonlara "en çok bağlı" olması gereken kişinin Akif Efendi olduğunu, ancak bunları ihlal eden kişinin de o olduğunu belirtti. Ardından "Biz İspanyalı mıyız, Portekizli miyiz, adamımızı döversiniz, hapsedersiniz, istediğimiz vakitte vermezsiniz." dedi.[913] Akif Efendi, Ahmet Paşa'nın Churchill'i serbest bırakmadığını anladı ancak yine de meslektaşını savundu.[914] İyice sinirlenen Pisani, keşif ilâmını okuyunca, Akif Efendi, "Adamınız ırz ve edebiyle gezerken dövülüp hapsolunmuş değil ya! Hakkındaki ilâmı

---

[910] Torununa olan sevgisini ve onun kaybıyla duyduğu üzüntüyü yansıttığı mersiye için bkz. İbn'ül Emin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, Cilt: 1, MEB., İstanbul, 1969, s. 77. Ahmet Hamdi Tanpınar, "Türk romantizminin başlangıcı bu şiirde aranmalıdır." diyecektir. Ahmet Hamdi Tanpınar, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1982, ss. 98-99. Elçiliğe gelen bir bilgiye göre Churchill'in tersane hapishanesine gönderilmesi için Akif Efendi'nin fikrini değiştiren gelişme Rus yanlısı Logothete ile Rus elçiliği dragomanı Hançerli Bey'in tavsiyesi olmuştu. **GRE**/E/134/8-9, 27 Haziran 1836.

[911] **GRE**/E/134/3-5; Kırzıoğlu, s. 8;. Pilav, s. 90.

[912] Koloğlu, s. 36.

[913] Kırzıoğlu, s. 7; Pilav, s. 37.

[914] Akif Efendi, Tabsıra'sında Ahmet Fevzi Paşa'nın o vakit Churchill'i teslim etmesi halinde bu meselenin buralara gelmeyeceğini ifade edecektir. Kırzıoğlu, s. 18; Pilav, s. 100.

kendin okuyup kabahatına vakıf oldun." diye cevap verdi.[915] Pisani ise, "Bu boktan ilâma mı inanacağız!" diye çıkışacaktı.[916] Bu saygısızlığın ardından Akif Efendi, Pisani'ye artık onunla konuşamayacağını ve istediği yere gitmesini söyleyerek odasından kovar. Akif Efendi'nin yanında yer alan kâtiplerden Halis Efendi, Avrupa hukukuna değinerek durumu açıklamak istemişse de Pisani, "O, size göre değildir." diyerek bakanlıktan ayrıldı.[917]

Tarabya'ya dönen Pisani, yaşananları Ponsonby'ye aktardı. Pisani'nin tutumunu destekleyen Ponsonby, durumu teyit etmeden Dışişleri Bakanlığı'yla iletişimini kesme kararı aldı.[918] Bu kararı Sadrazam, Serasker ve Reis Efendi'ye duyuracak protesto notası 10 Mayıs'ta hazırlandı. Notada, Akif Efendi'nin Britanya'nın haklarını ihlâl ettiği, Britanya ulusunu aşağıladığı; Britanya ile Türkiye arasındaki antlaşmaların ve Sultan'ın kendi hukukunun çiğnendiği belirtildi. Pisani, ertesi gün bakanlığa gelerek notayı Akif Efendi'ye teslim etti.[919]

Yanına Dr. Macguffog ve Dr. Millingen'i alan Etienne, 11 Mayıs'ta Churchill'in tedavisi için tersâneye gitti. Ancak Ahmet Paşa'nın görevlisi onlara izin vermedi. 12 Mayıs'ta bir başka ziyaret girişimi bu sefer de Paşa tarafından reddedildi.[920] Paşa ayrıca, Akif Efendi'den aldığı mesaja rağmen, çocuğun durumunu tam olarak öğrenene kadar Churchill'i serbest bırakmayacağını iletti. Bunun üzerine grup, Paşa'nın bir subayını da yanlarına alarak çocuğu ziyaret etti. Çocuğun durumu iyiydi. Ayrıca çocuğun babası yaşananların tümüyle bir kaza olduğunu kabul etti.[921] Çocuğun tehlikeyi atlattığı anlaşılınca, 12 Mayıs'ta araya giren Sultan'ın isteğiyle Churchill'in serbest bırakılması emredildi.[922] Yine de Ahmet Paşa, geç saatlere kadar Churchill'i salıvermeyecekti.[923]

---

[915] Kırzıoğlu, s. 8; Pilav, s. 38.
[916] Koloğlu, s. 39.
[917] Kırzıoğlu, s. 8; Pilav, s. 91.
[918] İpek, s. 672. Ponsonby, Frederick Pisani'nin icraatlarını ve tavrını tümüyle onaylamıştır. Hatta Palmerston'un mektuplarında Pisani'nin isminin takdirle anılmamasından üzüntü duyduğunu iletecekti. **GRE**/E/481/22/89-94, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Aralık 1836.
[919] **GRE**/E/483/10G/18, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 11 Mayıs 1836; İpek, s. 673.
[920] **GRE**/E/120/C/2-3, Cartwright'tan Ponsonby'ye, 12 Mayıs 1836; **GRE**/E/134/10.
[921] **GRE**/E/134/10; **HAT**. 1231-42986A.
[922] İpek, s. 674.
[923] **GRE**/E/134/10; **FO** 78/274, Etienne Pisani'den Ponsonby'ye, 12 Mayıs 1836; **FO** 78/275, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 14 Mayıs 1836.

Ponsonby, Akif Efendi'yle iletişimini kestikten sonra Frederick Pisani'den, Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'yla saygıda kusur etmeden meseleyi görüşmesini istedi. Protesto notasını okuyan sadrazam, meselenin çözümü için Pisani'yi İçişleri Bakanı Pertev Efendi'ye yönlendirdi. Bunun üzerine Pertev, Vogorides ve Ponsonby'nin görüşmesini kararlaştırıldı. Akif, Vogorides'nin taraflı hareket edeceğini iletse de Pertev aksini düşünüyordu. Pertev, Ponsonby'yle yakın ilişkisi olan Vogorides'nin ısrar etmesi halinde Ponsonby'nin yumuşayacağına inanıyordu. Ancak Akif bu öneri nedeniyle Pertev'in niyetiyle ilgili şüphelenmeye başladı.[924]

Pisani, Ponsonby'nin talimatlarına uygun şekilde Pertev'le yaptığı görüşmelerde, Akif Efendi'yi Churchill'in şiddete maruz kaldığını bildiği hâlde tutuklattığını, Churchill'in iki devlet arsandaki antlaşmalara aykırı hâlde elçi ve konsolos olmadan yargılanıp Tersâne-i Âmire'de âdi suçlularla birlikte hapsettiğini ve asıl suçlular olan Kadıköy zaptiyeleriyle ilgili işlem başlatmadığı hususlarında suçladı. Britanya'nın Akif Efendi ve Ahmet Paşa'nın azledilmesini ve diğer suçluların da cezalandırılmasını talep edeceğini iletti. Bu gerçekleşmezse saltanatın geleceği için elzem olan Britanya'nın dostluğunun kaybedileceğini belirtti. Doğu sorununun, Osmanlı Devleti'nin parçalanmadan çözülmesini sağlayacak tek devletin İngiltere olduğunu söyledi. Pertev ise Akif Efendi'yi savundu. Kadı'nın herhangi bir yargılama yapmadığı, tutulan ilâmın keşif ilâmı olduğunu belirtti. Pisani'nin Akif Efendi'ye karşı kullandığı sert ifadeleri eleştirdi. Sorunun bu noktalara gelmesinin nedeni olarak da şehzadelerin sünnet töreni hazırlıklarıyla ilgilenen Ahmet Paşa'nın meşgul olmasını gösterdi. Ayrıca Akif Efendi'nin görevden alınması halinde Rusların bu duruma müdahale edeceğinden endişe duyduğunu söyledi.[925] Ancak bu görüşmeler sonucunda Ponsonby'nin tutumu değişmedi.

Avrupa vatandaşları kötü muameleye uğradığında, elçilikler ileride kendi vatandaşlarının benzer bir muameleye maruz kalmaması adına ortak hareket ederdi. Ponsonby meslektaşlarının desteğini isteyince diğer elçilikler, Avrupalıların haklarının çiğnenmesini protesto eden resmî notalar gönderdi.[926] Ancak Ponsonby'nin Dışişleri

[924] İpek, s. 681.
[925] **GRE**/E/483/10G/29-32 41-45, 14 Mayıs 1836; **GRE**/E/483/10G/39, 13 Mayıs 1836; Kologlu, s. 53.
[926] İpek, s. 675.

Bakanlığıyla ilişkisini kestiğini, bakanların azliyle ilgili isteğini ve Osmanlı Devleti'nin parçalanmasıyla ilgili tehdidini öğrenince diğer elçilikler geri adım attı. Akif Efendi, Stürmer'e bu dört notayla birlikte Sultan'ın gözünde güç duruma düşeceğini iletince, Fransa dışındaki güçler birer nota daha yollayarak Akif Efendi'den memnun olduklarını ve antlaşmalara uyacağı hususunda ona güvendiklerini iletti.[927]

Roussin ve Stürmer, Ponsonby'nin İngiliz Hükümeti'nin kabul etmeyeceği bir doğrultuda hareket ettiğini düşünüyordu. Bu nedenle Babıali'ye taleplerin kabul edilmemesini ve Londra'ya bir kurye yollayarak tüm bilgilerin İngiliz hükümetine iletilmesini tavsiye ettiler. Kendi başkentlerinde de Babıali lehine girişimde bulunacaklarını ilettiler.[928] Ayrıca Ponsonby'yi ikna ederek fikrini değiştirmeye çalıştılar. Ponsonby, Roussin'in, Rusların bir kuklası hâline gelen "ahmak" Stürmer'e uyarak kendisini desteklememesine oldukça alınmıştı.[929] Ponsonby, Roussin'in bu şekilde seviyesini düşürdüğünü ve Roussinle ilgili olumlu intibasının değiştiğini belirtecekti.[930] "Açık düşman" Boutineff'in itirazlarının anlamakla birlikte Roussin'in tavrını anlamlandıramıştı.[931] Ponsonby, itidal çağrısı yapan meslektaşlarına gönderdiği cevapta, onlara büyük bir saygısı olduğunu belirtmekle birlikte "Ülkemin onuruna ve çıkarına dokunan konularda kendimden başka kimseden tavsiye almam." diyecekti.[932]

Stürmer meseleyle ilgili raporunu[933] ve Akif Efendi'nin Metternich'ten yardım isteyen kişisel mektubunu[934] ekspres kuryeyle Viyana'ya gönderdi. Ponsonby'ye göre Metternich'in talimat gelmedikçe kimse Stürmer'in itirazlarına itibar etmeyecekti.[935] Ancak Ponsonby'nin parçalanma tehdidi Metternich'i oldukça öfkelendirdi. Metternich, Ponsonby'nin "çıldırmış" olduğunu düşünüyordu.[936] Ona göre Ponsonby'yi memnun

[927] Fewster, s. 67.
[928] **GRE**/E/483/4D/11-12, Roussin'den Akif Efendi'ye, 10 Mayıs 1836.
[929] **GRE**/E/489/1A/20, 1836.
[930] **GRE**/E/481/22/70-73, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Haziran 1836.
[931] **MS**62/PP/GC/PO/248, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Haziran 1836. Yine de Roussin'in dürüstlüğü ve elçiye duyduğu kişisel saygı nedeniyle onunla meslektaş olduğu için memnun olduğunu belirtmiştir. **GRE**/E/481/22/70-73, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Haziran 1836.
[932] **GRE**/E/489/1A/20, 1836.
[933] Šedivý, Metternich, s. 565.
[934] **GRE**/E/378/71, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 29 Mayıs 1836.
[935] **GRE**/E/481/22/70-73, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Haziran 1836.
[936] Šedivý, Metternich, s. 568.

etmek adına iki bakanın görevden alınması doğru değildi. Avusturya vatandaşı kişiler de geçmişte benzer sorunlar yaşamıştı ve o meseleler itidalli hareket edilerek çözülmüştü.[937] Metternich, Sultan'ın bizzat kendisinin Londra'ya başvurması gerektiğine inansa da Stürmer'e yolladığı talimatta Akif'in ricasına uyarak İngiliz hükümetini ikna için çalışacağını iletti. Ponsonby'nin taleplerinin kabul edilmemesini tavsiye etti.[938] Londra Elçisi Hummelauer'e gönderdiği talimatta da Babıali'nin suçlu kişileri cezalandırdığını, bu nedenle Ponsonby'nin geri adım atması için talimat gönderilmesinin Palmerston'a tavsiye edilmesini istedi.[939] Talimatlarına uygun bir şekilde "aptal" Stürmer Babıali'ye ve Viyana'ya elçi olarak seçilen Ferik Ahmet Paşa'ya, Ponsonby'nin tehditlerinin göz ardı edilmesini tavsiye etti.[940]

Mayıs sonunda Babıali, Fransa elçiliğinden destek talebinde bulundu.[941] Fransa'nın Ponsonby'nin taleplerini onaylamayacağını ileten Roussin, bu iş için bir konferans tertip edilmesini ve raporlardaki hataların ortaya çıkarılmasını önerdi. Vogorides bundan haberdar olunca, Ponsonby'den buna engel olmasını tavsiye etti. Aksi hâlde Ruslar, Akif Efendi'den memnun olmayan tek kişinin Ponsonby olduğunu ve Britanya ve Fransa'nın ortak hareket etmediğini savunabilirdi.[942]

Rusya ise en başından itibaren memnun olduğu Akif Efendi ve Ahmet Fevzi Paşa'nın yanında durdu. Boutineff, "Çar, Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı imzalayanların acı çekmesine izin vermeyecektir." diyerek bakanlara desteğini gösterdi.[943] Sultan'la görüşerek iki bakanın görevden alınmasının Nikola'yı rahatsız edeceğini iletti. Sultan'dan bakanların görevden alınmayacağına dair bir söz alarak bunu başkentine iletti.[944] Constantine Macguffog'a göre Rusya, Avusturya ve Prusya bu meselede ortak hareket

[937] Šedivý, Metternich, s. 567.
[938] **GRE**/E/134/7, 23 Haziran 1836; **GRE**/E/134/8-9, 27 Haziran 1836.
[939] Šedivý, Metternich, s. 566. Metternich, Türkiye'yle yapılan savaşlarda bile parçalanma ifadesinin kullanılmadığını belirtmiştir. Fewster, s. 67.
[940] **MS**62/PP/GC/PO/243, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Haziran 1836.
[941] **GRE**/E/378/71, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 29 Mayıs 1836.
[942] **GRE**/E/378/73, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 4 Haziran 1836.
[943] **GRE**/E/134/10.
[944] **GRE**/E/481/22/70-73, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Haziran 1836; **GRE**/E/134/7, 23 Haziran 1836; **GRE**/E/134/8-9, 27 Haziran 1836.

ediyordu.[945] Fransa ise kararlı bir destek göstermemekteydi. Dolayısıyla Ponsonby'nin cesur hamlesini destekleyen bir meslektaşı dahi bulunmuyordu. Bakanların koltukları güvende görünmekteydi.

Churchill'in tanınan biri olması yaşananların hızlı bir şekilde duyulmasını sağladı. Türk yetkililerden gördükleri muameleden rahatsız olan Avrupalılar, meselede Britanya elçiliğini destekleyen bir tavır takındı. Cartwright da Ponsonby'yle tümüyle hemfikirdi. Elçinin aldığı kararların tümüyle haklı olduğunu ve "yeniçeriler zamanında bile" böyle bir muamele görmediklerini söylüyordu.[946] Bu vesileyle Avrupalıların İstanbul'da karşılaştığı tehlikelerin ortadan kalkacağı umuluyordu.[947] Mesele kısa süre içerisinde, Osmanlı ve Avrupa basınında başlıca gündem konusu hâline geldi. Macguffog biraz da abartarak, "Tüm dünya, hatta Yahudiler bile Britanya bu hususta ne yapacak diye bekliyor." diyecekti.[948] Ponsonby bu nedenle meseleye daha ciddi bir şekilde yaklaşmak zorundaydı.

Ponsonby, Rus elçiliğinin müdahalesinden faydalanarak meseleyi Rusya karşıtlığı üzerinden bir Britanya-Rusya mücadelesi gibi lanse etti.[949] Zaten, Hünkâr İskelesi ve Petersburg Antlaşmaları'nı imzalayan Akif Efendi ve Ahmet Paşa'yı Rusların "maaşlı adamları" olarak görüyordu.[950] Bu düşüncesini Londra'ya meseleyle ilgili gönderdiği ilk raporda iki bakanın Rusya'dan rüşvet aldıklarını iddia ederek hükümetine de iletti. Ancak meseleyi kendisinin çözmeye çalışacağını, ikinci raporunu göndermeden önce Londra'da bir karar alınmamasını istedi.[951] Palmerston'a gönderdiği özel mektubunda yaşanan "çok tatsız hadiseyle" ilgili ilk bilgilerin eksik olduğunu, ancak verdiği bilgilerin genel görünümü yansıttığını belirtecekti. Churchill meselesine kadar Babıali'yle "bozuşmamak" adına dikkatli hareket ettiğini ancak son olayın "kendisine büyük bir

---

[945] **MS**62/PP/GC/PO/243, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Haziran 1836.
[946] **GRE**/E/120/C/2-3, Cartwright'tan Ponsonby'ye, 12 Mayıs 1836.
[947] **GRE**/E/167/3, Berdmore Davies'den Ponsonby'ye, Eylül 1836.
[948] **GRE**/E/378/73, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 4 Haziran 1836.
[949] İpek, s. 694.
[950] **GRE**/E/483/10G/46-8, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 15 Mayıs 1836; İpek, ss. 677-678; Pilav, s. 39. *The Morning Herald*'da Akif Efendi'nin iki milyon kuruş, Ahmet Paşa'nın bir buçuk milyon kuruş rüşvet aldığı iddia edildi. **The Morning Herald**, 27 Haziran 1836.
[951] **FO** 78/274, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Mayıs 1836; **MS**62/PP/GC/PO/241, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Mayıs 1836; Koloğlu, ss. 57-61.

aşağılama ve ülkesine büyük bir yara" vermesi nedeniyle sessiz kalamayacağını savundu. Sultan'ın gerçekleri öğrendikten sonra kendisini destekleyeceğinden "neredeyse emin" idi. İngiliz halkının ve İstanbul'da yaşayan Avrupalıların desteğinden ise şüphesi yoktu.[952] Hatta Türklerin ve reayanın bile kendisini desteklediğini savunmaktaydı. Ponsonby'ye göre reâyâ bu sayede Müslümanların şedid tutumunun yumuşayacağını düşündüğünden ve Türkler ise Rus esaretinden kurtulmak adına İngilizlerin başarısını gerekli gördüğünden İngiliz elçiliğini desteklemekteydi.[953] Ponsonby, attığı adımla Akif Efendi'nin sonunu getirdiğini, Ahmet Paşa'yı da alt etmeyi planladığını belirterek Hüsrev Paşa ve Pertev Efendi'nin kendisine destek olacağını iddia edecekti. Aldığı kararları İngiliz hükümetinin onaylamaması durumunda, kendisinin tasvip etmeyeceği emirleri uygulamak adına yerine birini göndermelerini tavsiye etti. Aksi hâlde uygun görmediği emirleri uygulamayacağını açık açık belirtti.[954]

Sorunun büyümesinden endişe eden Akif Efendi, Pertev Efendi'yle görüşerek bir çözüm yolu aradı. Rütbe ve vazifesi benzer olan ve Viyana'ya elçi olarak gitmek üzere olan Ferik Ahmet Paşa'nın, Sultan'ın izniyle İngiliz elçiliğine giderek resmî bir özür dilemesini önerdi. Ancak Pertev Efendi, bir Türk generalinin elçinin ayağına gitmesini münasip bulmadı. Pertev, farklı bir tedbir önerdi. Kısa bir süre sonra Kâğıthane'de Şehzade Abdülmecid ve Abdülaziz'in sünnet düğünü yapılacaktı. Burada elçiler adına tertip edilen ziyafette tarafların görüştürülerek barıştırılması kararlaştırıldı. Ancak ziyafete daha birkaç gün vardı ve Akif Efendi bu gecikmeden memnun kalmadı.[955]

Ziyafetten bir gün önce Roussin, Ponsonby'yle görüştü. Bir bakanın azlini talep etmenin elçiye değil hükümdara düşeceğini ve ilişkilerin birdenbire kesilemeyeceğini savundu. Ponsonby eleştirileri kabul etse de parlamentonun tepkisinden endişe ettiği için

---

952 **MS**62/PP/GC/PO/241, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Mayıs 1836. Gerçekten de bireysel güvenliklerinin tehlikeye girdiğini düşünen Avrupalı tâcirler süreç boyunca İngiliz elçiliğini destekleyen bir tutum takınacaktı. Önde gelen İngiliz tâcirler hükümete ve parlamentoya hitâben yazdıkları destek mektuplarını elçiliğe iletecekti. **GRE**/E/481/22/70-73, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Haziran 1836; **MS**62/PP/GC/PO/272, 31 Ağustos 1836.

953 **GRE**/E/481/22/70-73, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Haziran 1836; **MS**62/PP/GC/PO/241, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Mayıs 1836.

954 **MS**62/PP/GC/PO/241, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Mayıs 1836.

955 Kırgızoğlu, ss. 9-10; Pilav, ss. 91-93.

bu şekilde hareket etiğini belirtecekti. Roussin de ılımlı bir tazminat istemesini tavsiye etti. Aksi hâlde hem başarısız olabilir hem de iki ülke arasında bir soğukluğa neden olabilirdi.[956]

Sultan'ın daveti nedeniyle ziyafete katılmak zorunda kalan Ponsonby, Pertev'in çadırında; Stürmer ve Roussin ise Akif'in çadırındaydı. Bir süre sonra Vogorides, Akif'in çadırına gelerek oradaki herkesi Pertev'in çadırına davet etti. Bu esnada Akif Efendi'yle Ponsonby görüşecek ve sorun tatlıya bağlanacak diye düşünüldü. Ancak Akif, Ponsonby'nin bir tatsızlık çıkarmayacağından emin olmak istedi. Ne elçiler ne de Vogorides, Ponsonby'nin olumuz bir tavır içine girmeyeceğine dair bir garanti verebildi. Bunun üzerine Akif, kendi çadırında kalmaya devam etti. Zaten Ponsonby, iki elçi geldiğinde çadırdan ayrılmak üzereydi. Onlarla da ayakta görüşerek havai fişek gösterisini izlemeden ayrıldı.[957]

Bununla birlikte ziyafet esnasında Roussin ve Stürmer'in Ponsonby'nin taleplerinden rahatsız olduklarını ve Britanya hükümetinin bu talebi onaylamayacağını söylemesi Akif'i cesaretlendirmişti. Akif Efendi, Roussin'den yeniden arabulucu olmasını istedi. Ertesi gün Roussin, Ponsonby'yle bir kez daha görüştü. Ponsonby aldığı karardan pişman olduğunu, notasına Babıali cevap verdikten sonra makul bir tazminat isteyeceğini ve böylece hadisenin sonlanacağını söyledi. Roussin bu durumu Akif'e iletti ve Ponsonby'nin notasına cevap gönderildi.[958]

Akif Efendi'nin hazırladığı notada Churchill'in suçu ve tutuklanma nedenleri açıklandıktan sonra Britanya elçiliğinin suçlamaları reddedildi. Churchill'in Tersâne-i Âmire zindanında tutulmadığı, tersânede alıkonduğu yazıldı. Ponsonby'nin, dragomanların hatalı raporlarına inanarak acele edip cevap beklemeden Akif Efendi'yle ilişkisi kestiği belirtildi. Ayrıca Frederick Pisani'nin bakanlıktaki ifadeleri için özür dilemesi istendi. Her ne kadar elçiden özür dileneceği ve münasip bir tazminatın verileceği

---

[956] İpek, s. 683. Ponsonby'nin parlamentodan endişesi bir bahane gibi görünmektedir. Bunu meslektaşları da iyi bilmekteydi. Hatta Stürmer, Viyana'dan gelen bilgilere dayanarak Babıali'ye İngiliz Parlamentosunun Churchill meselesine önem vermeyeceğini iletecekti. **HAT.** 1231-47986G.

[957] Bu nedenle Akif Efendi, Vogorides'nin kendisine tuzak kurduğunu düşündü. Pertev'in çadırına gitmesi halinde Ponsonby, onu dikkate almadan mekândan ayrılacaktı. Kırzıoğlu, s. 12; Pilav, ss. 94-95.

[958] İpek, s. 684.

iletilmişse de notanın tonu nedeniyle gerilim yeniden arttı.[959] Cevabi notanın içeriğinden rahatsız olan Ponsonby, tüm gerçeklerin Sultan'ın önüne konmadığına emin oldu. Bu nedenle meseleyi Sultan'a taşıyacağını, Londra'ya kurye gönderdiğini ve hükümetinden haber gelmeden tazminat talep etmeye yetkisi olmadığını Pertev'e iletti.[960]

Pertev, Vogorides aracılığıyla Ponsonby'yi yeniden ikna etmeye çalıştı. Ponsonby'nin taleplerinde ısrarcı olmamasını, aksi hâlde Sultan'ın "izzet-i nefsinin" zedeleneceğini iletti. Babıali'nin mecbur kalması halinde destek için diğer elçiliklere başvuracağını, diğer elçilerin Ponsonby'nin böyle bir talepte bulunmaya hak sahibi olmadığını belirttiğini söyledi.[961] Pertev'e öfkelenen Ponsonby'nin cevabın Sultan'a gönderilmesi üzerine bir araya getirilen evrakın Sultan'a hızlıca iletilmesi ricasıydı.[962]

Akif Efendi, Roussin'in girişimlerinin sonuç vermemesini Vogorides'ye bağlıyordu. Akif, Vogorides'yi en çok destekleyen kişi kendisi olduğu hâlde, son Patrik seçimi esnasında Vogorides'nin hoşuna gitmeyen bir tutum sergilediği için arkasından iş çevirmeye başladığını düşünüyordu.[963] Vogorides'nin "Pertev de Akif'in azlini istiyor.", "Akif azledilirse Ruslara darbe vurulmuş olur." ve "Ponsonby, Britanya donanmasını davet etmiş." gibi dedikodular yayarak Ponsonby'nin uzlaşmaz bir tavır almasına neden olduğunu iddia ediyordu.[964] Gerçekten de Churchill hadisesi öncesinde Akif Efendi'yle Vogorides arasında soğukluk başladığı görülmektedir. Vogorides, Akif Efendi'yle Logothete'nin, Ahmet Paşa'nın da desteğiyle kendisine karşı entrika düzenlediğini

[959] İpek, s. 685.
[960] **GRE**/E/483/10G/55, 22 Mayıs 1836. Ponsonby, Sultan'ın tam olarak bilgilendirilmediği hususunda haklıydı. En azından uzun bir süre Ponsonby'nin Ahmet Paşa'nın da azlini talep ettiğinden Sultan haberdar değildi. Hulusi Paşa'nın belirttiği gibi kimse bu bilgiyi Sultan'a iletmeye cesaret edemiyordu. **GRE**/E/134/8-9, 27 Haziran 1836.
[961] **GRE**/E/483/4D/16, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 23 Mayıs 1836.
[962] **GRE**/E/483/10G/61, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 25 Mayıs 1836.
[963] Kırzıoğlu, s. 35-36; Pilav, ss. 115-117. Vogorides'nin damadının Moldova prensi atanması ve oğlunun da prensin kapı kethüdası yapılmasında Reis Efendi'yle Kâhya Bey etkili oldu. **GRE**/E/378/25, Macguffog'dan Ponsonby'ye, Nisan 1834.
[964] Kırzıoğlu, ss. 14-15; Pilav, ss. 96-97.

düşünüyordu.[965] Ayrıca "Rus yanlısı" Ahmet Paşa'nın desteklemeye başladığı Akif Efendi İngiliz elçiliğine göre bir müddettir Ruslarla yakınlaşmıştı.[966]

Pertev'le yeniden görüşen Akif, devletin onurunu korumak adına bu sefer istifa etmeyi önerdi. Pertev ise bir elçinin talebiyile bir bakanın istifa etmesini doğru bulmadı. Ayrıca böyle bir durumda, ileride elçilerin talep etmesi halinde bakanların görevden alınmasını yeniden söz konusu olabilirdi. Sultan'ın buna üzüleceğini söyleyerek öneriyi reddetti.[967] Akif'in istifa niyetinden haberdar olan Sultan, durumu bakanlarla görüştü. Bu durumda Sultan'ın saygınlığına zarar geleceği ve Rus elçiliğinin istifaya karşı çıkacağı iletilince Sultan da istifayı uygun bulmadı.[968] Sultan, Avusturya elçiliği dragomanına meseleyi "tatlılıkla" çözmek istediğini söyleyecekti.[969]

Pertev Efendi'nin yeni önerisi, Serasker Hüsrev Paşa'nın Ponsonby'yle görüşerek bir antlaşmaya varmasıydı. Tercüman Vogorides olacağı için Akif Efendi bu görüşmeden olumlu bir sonuç çıkacağına inanmıyordu. Ancak isteksiz de olsa onay verdi. Hüsrev Paşa, Mehmet Sadık Rıfat Bey, Vogorides ve Ponsonby'nin katıldığı görüşme 27 Mayıs 1836'da Tarabya'da Kasr-ı Hümâyun'da yapıldı. Görüşmede Ponsonby, Churchill'in kapitülasyonlara aykırı bir şekilde yargılandığını, İngiliz kabinesi olayı büyütmek istemeyecek olsa da parlamentonun bu işin peşini bırakmayacağını, Akif Efendi ve Ahmet Paşa görevde kaldığı sürece İngiltere'nin sert tepkisinin beklenmesi gerektiğini iletti. Serasker, Akif Efendi'nin tutumunu savununca Ponsonby, Ahmet Paşa'nın Dışişleri'nden gelen talebe rağmen Churchill'i serbest bırakmadığını ve tutukluyu da doktorlara göstermediğini belirterek Ahmet Paşa'dan daha fazla şikâyetçi oldu. Serasker'in önerdiği özrü kabul etmedi ve görüşmeden sonuç alınmadı.[970]

Görüşme sonrası Hüsrev Paşa, Vogorides'yle birlikte Akif Efendi'nin yanına gitti. Hüsrev, Ahmet Paşa'dan hoşlanmamaktaydı. Akif'e, Ponsonby'nin Ahmet Paşa'yı daha

---

[965] Pertev Efendi ona endişe etmesine gerek olmadığını söylemişti. **GRE**/E/378/57, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 13 Nisan 1836.
[966] **GRE**/E/378/62, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 27 Nisan 1836.
[967] Kırzıoğlu, ss. 15-16, 32; Pilav, ss. 97-98, 112.
[968] **GRE**/E/150/A/11, A. L. de Cordoba'dan Ponsonby'ye, 11 Haziran 1836.
[969] **GRE**/E/378/73, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 4 Haziran 1836.
[970] **GRE**/E/481/22/79-81, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Haziran 1836; **FO** 78/275, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Haziran 1836.

çok şikâyet ettiğini, Paşa'nın, mansıbı olan Bolu'ya gönderilmesi sağlanırsa bu meselenin çözülebileceğini söyledi. Ancak Akif, Sultan'ın takdirini kazanan Ahmet Paşa'yla bozuştuğu takdirde güvende olmayacağını bilmekteydi. Vogorides'nin bir tuzağı olduğunu düşündüğü bu teklifi, ülkesinin "ırz ve namusunu" korumakla görevli olduğunu belirterek reddetti. Hüsrev de görüşmenin mazbatasıyla Ponsonby'nin verdiği evrakları Sultan'a iletti.[971]

Meselenin çözümü için Pertev'in bir sonraki girişimi mâbeyn kâtibi olan damadı Vassaf Efendi'yle Ponsonby'nin 1 Haziran'da görüşmesi oldu. Vassaf Efendi, Sultan'ın yaşananları onaylamadığını iletti. Churchill'in gördüğü muamele nedeniyle alt düzey görevlilerin görevden alındığı, İngiltere'den özür dileneceğini ve Churchill'e de uygun bir tazminat verileceğini belirtti. Ayrıca yaşananların tekrarlanmayacağına güvence verdi. Ponsonby, Britanya hükümetinin resmî talepte bulunmasından önce Sultan'ın kararıyla bu meseleyi sonuçlandırmak istediğini ifade etti. Ancak hükümetinin iki bakanın istifasını talep edeceğinden emin olduğundan kendisine önerilen çözümü hem hükümetinin hem de ulusunun onaylamayacağını savundu. Böyle bir durumda Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına kadar işlerin gidebileceğiyle ilgili tehdidi yineledi. Vassaf Efendi bu tehdidi eleştirerek önceki önerilerini tekrar edince Ponsonby, meselenin Londra'ya iletildiğini, hükümetinin politikasına aykırı düşmek istemediği için cevap gelene kadar bir adım atmayacağını iletti.[972] Ortak yol bulunamayınca meselenin Britanya hükümetinin kararına bırakılmasında anlaşıldı. Ponsonby'ye göre, Sultan ikilemde kalmıştı. Bir yanda İngiliz elçiliğini haklı bulmaktaydı. Diğer yanda favorisi Ahmet Paşa'yı da görevden almakta isteksizdi. Ayrıca Sultan'la ilişkisinin her zaman olduğu gibi iyi olduğunu düşünmekteydi. Bunu, hediye olarak elçiliğe gönderilen kiraz sepetinden anlaşıldığını savunacaktı. Ponsonby, Sultan'ın kararsız tutumunu doğal karşılıyordu. Sultan'ın

[971] Kırzıoğlu, s. 18; Pilav, s. 100. Evrakların bir listesi için bkz. **GRE**/E/134/6.

[972] **GRE**/E/483/10G/72-5, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 1 Haziran 1836; **FO** 78/275, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 1 Haziran 1836; İpek, s. 690. Babıali'nin isteği üzerine görüşmede çevirmen olarak Frederick Pisani yerine Babıali tercümanlarından biri görev yaptı. Bu kişiye güvenmeyen Ponsonby, her iki tarafın birbirini anladığından pek emin değildi.

İngiltere'den istediği güvenceyi bir türlü elde edememesi nedeniyle Rusya'dan endişesi devam ediyordu.[973]

Petersburg'dan Boutineff'e, Babıali'yi ikna ederek Londra'da Ponsonby'nin şikâyet edilmesi için girişimde bulunması emredildi. Rusya'nın Londra Elçisi Pozzo di Borgo aracılığıyla Londra'da girişimlerde bulunulacağı iletildi.[974] Bunun üzerine Boutineff, İngiliz Hükümetinin Osmanlı-Rus dostluğunu sona erdirmek adına Churchill meselesini kullandığını belriterek talpleri kabul etmemesini ve Ponsonby'nin görevden alınması için İngiliz hükümetinden talepte bulunulmasını tavsiye etti.[975] Ponsonby'yi ikna edemeyeceğini anlayan Babıali, Rus elçiliğinin tavsiyesiyle meselenin çözülmesi için Londra Elçisi Nuri Efendi aracılığıyla girişimde bulunmaya karar verdi. Sultan'ın emriyle Akif Efendi'den olayı açıklayan bir rapor hazırlanması istendi. Akif Efendi, raporunda Ponsonby'nin diplomatik usullere aykırı şekilde Babıali'yle iletişimi kestiğini, Babıali'den cevap almadan Londra'ya rapor yolladığını, Roussin'in arabuluculuğunu reddettiğini, uygun tazminatları kabul etmeyerek şimdiye kadar görülmemiş bir şekilde bakanların azlini istediğini ve Osmanlı Devleti'nin bölünmesinden bahsettiğini belirterek Ponsonby'yi eleştirdi. Hazırlanan rapor hızlı bir şekilde Londra'ya yollandı. İlgili hükümetlere bilgilendirme yapmaları için diğer Türk elçiliklerine de olayla ilgili belgeler iletildi.[976]

Aynı şekilde Ponsonby de Babıali ve astlarıyla yaptığı tüm yazışmaları içeren bir dosya hazırlayarak Palmerston'a yolladı. Ponsonby, yaşanan sorunla alakalı olarak daha önce elçiliğin ya da Levant Kumpanyası'nın yaşadığı benzer problemlerde izlenen yolun, eski elçiliğin, arşiv ve kütüphanesiyle birlikte yanması nedeniyle tespit edilemediğini belirterek aldığı kararların uygun olup olmadığını bilmediğini ancak yine de hükümetin desteğini istediğini belirtecekti.[977] İlginç bir şekilde Ponsonby, meseleyi Türkiye ile

[973] **GRE**/E/481/22/70-73, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Haziran 1836.
[974] Schiemann, s. 289.
[975] **HAT.** 1231-47986I.
[976] İpek, ss. 691-693.
[977] A.B.S. Pisani'nin raporu, Churchill'in raporu, Churchill'i zindanda ziyaretine izin verilmeyen elçilik doktorunun raporu, doktorun Churchill'i görmesi için A.B.S. Pisani'nin başvurusu ve Ahmet Paşa'nın reddi, Frederick Pisani'nin genel raporu, Ponsonby'nin Frederick Pisani'ye Pertev Efendi ve diğer bakanlarla görüşmesi için talimatı, Ponsonby'nin Serasker tarafından Sultan'a iletilen ifadeleri, Sadrazam

İngiltere arasında bir sorun çıkarmadan ele aldığını savunmaktaydı. İngiliz elçiliğinin baş muhatabı olan Akif Efendi'yi, İngiliz vatandaşlarının imtiyazlarını koruması gerekirken yapılan "çirkin" icraatı gizlemeye çalışmak ve hatta Britanya elçiliğinin argümanlarını ve isteğini dinlemeyi redderek daha büyük bir kabahat işlemekle itham etmekteydi. Hem Akif Efendi hem de Ahmet Paşa Britanya'nın haklarını bilinçli olarak çiğnemiş ve İngilizlerin imtiyazlarını çiğnemişti. Akif Efendi'nin görevde kalmasına itiraz etmemek "embesilce" bir iş olacaktı. Böyle bir durumda Sultan gerçeklerden haberdar olmayacaktı. Bununla birlikte bu sayede artık hiçbir bakan, Churchill'e reva görülen muameleyi bir başka Avrupalıya yapamayacaktı. Ponsonby'ye göre Sultan yapılanların bir suç olduğunu kabul etmişti. Ancak meselenin İngilizlere yönelik bir hakaret ya da kötü muamele olarak tanımlanmasını istememekteydi. Yine de saygınlığına halel getirmemek adına İngiliz hükümetinin talebini görene kadar özellikle favorisi Ahmet Paşa'ya bir ceza vermek istememekteydi. Bu kararında Boutineff'in Sultan'a verilen cevabî notanın yeterli olduğunun ve daha fazlasının yapılmasını Nikola'nın uygun görmeyeceğini belirtmesi de katkı sağlamıştı. [978]

Akif Efendi, bu meselede girişimlerin Pertev Efendi üzerinden yapılmasından ve İçişleri Bakanlığının kendi bakanlığına müdahalesinden şikâyetçi olunca Sultan, Londra'dan cevap geldikten sonra meseleyi görüşmesi için Akif'in tam yetkili olmasını emretti. Ancak Akif Efendi'ye göre, bu isteğe sinirlenen Pertev, 11 Haziran'da Sultan'la görüştü ve bu meselenin daha da uzaması halinde İngiltere'nin Mehmet Ali Paşa'yı destekleyebileceğini söyleyerek Akif'in azlini sağladı. Hatta Akif Efendi, ertesi gün Pertev'in Vogorides vasıtasıyla, "Ponsonby'nin isteği ve İngiltere'nin hatırı için Dışişleri Bakanı'nı görevden aldırdım. Birkaç güne duyurulacak, elçi bunu hükümetine

tarafından Ponsonby'ye iletilen 18 Mart tarihli Babıali notası, Ponsonby'nin notaya cevabı, Pertev Efendi'in Frederick Pisani'yle görüşmesi ve iletisi ve Ponsonby'nin buna cevabı, diğer diplomatların Babıali'ye notası, Fransız tâcirlerin Fransız elçiliğine dilekçesi, Dr. Millingen'den Churchill'in sağlının iyi olduğunu belirten 4 Haziran tarihli mektubu için bkz. **GRE**/E/481/22/74-78, Ponsonby'den Palmerston'a, 6 Haziran 1836. Churchill'in raporu için ayrıca bkz. **HAT.** 1231-47986E. Ponsonby'nin belirttiği gibi Churchill hadisesi gibi bir sorun çıktığında elçinin nasıl hareket edeceğini gösterir bir yasa ya da talimat bulunmuyordu. Bu nedenle Ağustos 1836'da elçi ve konsoloslarının Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yargısal sorumlulukları ve haklarıyla ilgili bilgilendirici bir yasa taslağı parlamentoya sunulmak üzere hazırlandı. British and Foreign State Papers, Cilt: 24, ss. 948-950.

[978] **GRE**/E/481/22/79-81, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Haziran 1836.

bildirebilir." mesajını ilettiğini duymuştu.[979] Akif'in bu iddiası doğru olabilir. Bu gelişmeden kısa bir süre önce Macguffog, Pertev'le yaptığı bir görüşmede, bir kanıt gösteremese de Pertev'in zaman içerisinde hem Akif'ten hem de Ahmet'ten kurtulmak istediğini sezmişti.[980]

Akif Efendi, Pertev'le husumetinin kökenini amcası Mazhar Efendi'nin, Pertev'in koruyucusu Galip Paşa'dan Âmedci Odası'nda gördüğü kötü muameleye dayandırmaktaydı. Pertev'in de aynı şekilde kendisine kötü davrandığını söylemekteydi.[981] Ancak Churchill hadisesi öncesinde ikili arasında bir düşmanlık var gibi görünmemektedir. Akif Efendi, Batı dillerinden birini bilmediği için[982] Sultan tarafından Dışişleri Bakanlığı için uygun biri olarak görmemişti. Buna rağmen Pertev'in isteği ve ısrarıyla Akif Efendi bakan olmuştu. Ancak Sultan, Pertev'in bakanlığın işlerine destek olması şartıyla bu isteği kabul etti. Dolayısıyla Pertev'in Akif'e müdahalesinin nedeni de Sultan'dı. Ayrıca Akif Efendi'yle Pertev'in damadı ve Mâbeyn Kâtibi Vassaf Efendi'nin arası oldukça iyiydi.[983] Pertev'in Sultan tarafından takdir edilmesi Akif Efendi'nin kıskançlığına neden olmuş olabilirdi.[984]

Akif Efendi bu gelişmeleri haber alınca bir istifa mektubu hazırladı. Bu mektubunda geçmişte yaşanan benzer olaylardan birçok örnek vererek, Avrupa güç dengesini ve ülkeler arası ilişkileri ayrıntılı bir şekilde değerlendirerek Osmanlı Devleti'nin haklı olduğunu, İngiliz hükümetinin Ponsonby'yi bu meselede desteklemeyeceğini ve böyle önemsiz bir meselenin bu boyuta getirilmesinin devletin şeref ve haysiyetini zedelediğini belirtiyordu. Yine de azli gerekiyorsa istifasının kabul edilmesini istiyordu. Ancak tezkireyi arz etmeden hemen önce bazı özel işleri için yanına gelen İbrahim Sarim Efendi, onun görevden alınmasına ihtimal vermediğini belirtince istifa fikrini erteledi. Yine de 16 Haziran sabahı, hastalığı nedeniyle görevden alındığını

[979] Kırzıoğlu, ss. 20-25; Pilav, ss. 102-106.
[980] **GRE**/E/378/73, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 4 Haziran 1836.
[981] Kırzıoğlu, ss. 34, 40-41; Pilav, ss. 114, 120-121.
[982] Pilav, s. 74.
[983] İnal, Son Asır Türk Şairleri, s. 73.
[984] Öyle ki Sultan, iki oğlunu Pertev Paşa'nın kucağına oturtarak onu taltif etmiştir. Abdurrahman Şeref, **Tarih Musâhebeleri**, (Sadeleştiren: Enver Koray), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 16.

belirten sadâret tezkiresi kendisine iletildi.[985] Her ne kadar Akif Efendi, özellikle son dönemde hastalığı nedeniyle sık sık görevini aksatmış olsa da görevden alınmasının esas nedeni Churchill hadisesiydi. Ancak bu durumun Sultan'ın saygınlığına halel getirmesini ve emsal teşkil etmesini istemeyen hükümet, meselenin bu şekilde çözümünü doğru buldu.[986] Ponsonby'ye göre Rusları memnun etmek adına da Akif Efendi'ye 10.000 kuruş maaş bağlanacaktı.[987]

Ponsonby, İstanbul'daki etkisiyle, hükümetinden bir talimat gelmeden ve dört elçinin karşı olmasına rağmen Akif Efendi'yi görevden almayı başardı. Bu gelişme büyük sansasyon yaratmıştı. Ponsonby'ye göre Rusya'nın "her şeye kadir olmadığı" gösterilmiş ve İngiliz etkisinin "en az" Rus etkisi kadar mevcut olduğu ortaya konmuştu. Stürmer'in hemen askerî kuryeyle gelişmeyi Viyana'ya iletmesi üzerine, Lamb'in azlden hızlı bir şekilde haberdar olacağını ve Palmerston'u bilgilendireceğini bildiğinden on gün sonra yola çıkacak düzenli kuryeyle hükümeti resmî olarak bilgilendirmeye karar verdi. O vakte kadar Ahmet Paşa'nın da görevden alınmasıyla birlikte iki haberi birlikte vermeyi ümit ediyordu. Artık Ahmet Paşa'yı Akif'ten de kabahatli bulmakta ve ibret için Ahmet Paşa'nın da görevden alınması gerektiğini savunmaktaydı. Sultan'ın bu kararıyla birlikte cesur davrandığını ve İngiltere'nin onu Rusya karşısında desteklemesi gerektiğini Palmerston'a iletti.[988] Ancak Ponsonby, Ahmet Paşa'nın görevden alınması için hükümetinin desteğine ihtiyaç duyacaktı. Hükümetini ikna için özel mektuplarla ikna çalışmalarına devam etti. Ponsonby, Britanya hükümetinin ne talep ederse etsin kabul

[985] Kırzıoğlu, ss. 26-32; Pilav, s. 107-112. Akif Efendi'nin azledilmesi sonucu Akif'in Pertev'le hüsumeti zirve yapacaktı. Akif, Pertev'i sürekli Sultan'a şikâyet edecekti. En büyük şikâyeti Pertev'in Ponsonby'yle gizli iletişim kurarak bilgi sızdırdığıydı. Bu nedenle Pertev bir süre elçilikle iletişim kurmama kararı aldı. Ancak, "dostlarını ve düşmanlarını" bildiğini ileterek İngiltere'yle yakın ilişkisini sürdürmek istediğini göstermişti. Vogorides de Ponsonby'ye Pertev'in "kalben" yanlarında olduğunu belirtecekti. **GRE**/E/378/94, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 26 Kasım 1836; **GRE**/E/378/116, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 2 Nisan 1837.

[986] Akif Efendi'nin Churchill hadisesi sonucu görevden alındığı hem Ponsonby'ye hem de Palmerston'a özel olarak iletildi. Pertev'in isteğiyle bilgi Vogorides tarafından Ponsonby'ye iletildi. **GRE**/E/637/48, Vogorides'den Ponsonby'ye, 20 Haziran 1836. Benzer şekilde Nuri Efendi, Akif Efendi'nin Churchill meselesiyle alakalı olarak görevden alındığını Palmerston'a iletti. Fewster, s. 74.

[987] **GRE**/E/134/8-9, 27 Haziran 1836.

[988] **MS**62/PP/GC/PO/248, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Haziran 1836.

edileceğini ve Ahmet Paşa'nın görevden alınmasını talep etmezse "aptalca" bir iş yapmış olacağını iletti.[989]

Ponsonby'nin 15 Mayıs 1836 tarihli meseleyle ilgili ilk raporu Haziran ortasında Londra'ya ulaşmıştı. Mesele, kabineyle müzakere edildikten sonra krala da iletildi. Ne kral ne de kabine, iki bakanın görevden alınmasını talep etmeyi uygun görüyordu. Hatta kral, Ponsonby'nin tutumunu biraz düşmanca bulmuştu. İngiltere için önemli olan ticaret antlaşmasının tamamlanması ve iki ülke arasında ticaretin gelişmesiydi. Bu mesele nedeniyle ilişkilerinin kesintiye uğramasından ve antlaşmanın gecikmesinden endişe duyuldu. Palmerston da Ponsonby'ye yolladığı belirsiz mektupta Sultan'la İngiltere'nin arasının bozulmaması adına meselenin hızlıca çözüleceğini umduğunu iletti.[990] Temmuz başında Ponsonby'nin bir sonraki raporu ulaştığında meselenin yalnızca Ponsonby tarafından çözülemeyeceği anlaşıldı. Palmerston, Ponsonby'yle hemfikirdi. Eğer Britanya talep ederse iki bakanın da görevden alınacağından emindi. Palmerston izlenecek iki yol haritası hazırladı. İlk yol, İstanbul'dan gönderilen raporlara tümüyle itimat edilmesi halinde Britanya'nın, iki bakanın görevden alınmasını talep etmesiydi. Bu yol seçilecekse taviz verilmeden izlenmeliydi. Ancak yaşananlar raporlarda belirtilenlerden daha az kötü ise Babıali, diğer elçiliklerin tavsiyelerine kulak verebilir ve beklenenden daha inatçı çıkabilirdi. Ayrıca Müsteşar Backhouse'un belirttiği gibi Ponsonby'nin "zulasında" ne sakladığını bilmek mümkün değildi. Ponsonby, tâcirlerin imtiyazları hususunda dikkatsiz olduğu ve ihlalleri önemsemediği için daha önce birden çok kez eleştiri almıştı. Hatta Cartwright bu hususta Ponsonby'ye bilgi de vermişti. Ponsonby'den gelen "sıradışı duyarlılık" karşılıksız olabileceği için Palmerston'un ikinci yolu uygulamasını tavsiye etti. İkinci yol ise ihtiyatlı olan yoldu. Akif Efendi'nin görevden alınmasıyla birlikte daha ılımlı bir tazminat talep edilmeliydi. Alt düzey yetkililerin cezalandırılması, Churchill'in uygun bir tazminat elde etmesi, benzeri olayların yaşanmayacağına dair söz alınması ve Ponsonby'nin istediğinde Sultan'la görüşebilmesinin sağlanmasıydı. Palmerston önerilerini krala sunduğunda kral da ikinci yolu daha uygun buldu. Ancak kral,

[989] **GRE**/E/430/1/63, Ponsonby'den Lamb'e, 23 Ağustos 1836.
[990] **GRE**/E/481/5/30, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 23 Haziran 1836.

Ponsonby'ye Akif Efendi'yle yeniden görüşmesini de emretmek istemedi. Böyle bir durumda Ponsonby'nin icraatını onaylamadığını göstermiş olacaktı.[991] Aksine kral, Ponsonby'nin yaptıklarını onaylıyordu.[992] Bu nedenle Palmerston, göndereceği talimatı bir müddet daha ertelemeyi ve Ponsonby'den gelecek yeni raporları beklemeye karar verdi.

Her ne kadar kabine ve kral, Ponsonby'nin taleplerini bir miktar aşırı görmüş olsa da Palmerston, Ponsonby'nin amacını gayet net bir şekilde görmekteydi. Ponsonby'nin tutumunu eleştirenlere karşı elçiyi destekledi. Avrupa'daki siyasi meselelere müdahil olmaktan hoşlanan Belçika Kralı Leopold'un Ponsonby'nin ılımlı bir tazminat talep etmesi gerektiğini belirtmesi üzerine Palmerston, Ponsonby'nin doğru bir karar aldığını ve zaten ılımlı bir şekilde hareket ettiğini belirtti.[993] Ayrıca Fransa Başbakanı Thiers'e bir mektup göndererek Roussin'in Ponsonby'ye destek vermemesini eleştirdi. Thiers, Ponsonby'nin haksız olduğunu düşünse de Roussin'in ayrı hareket etmesini onaylamadığını Palmerston'a iletti. Ancak Roussin de Akif Efendi'nin görevden alınmasından Britanya'nın taleplerinin kabul edilmesini Babıali'ye tavsiye edecekti.[994]

Babıali'de tüm diplomatik temsilcilerin Ponsonby'nin geri çağrılması için hükümetlerine yazacağıyla ilgili bir inanç vardı.[995] Bu nedenle bu yönde İngiliz hükümetinin eğilimini yoklaması için Londra Elçisi Nuri Efendi'ye emir gönderildi. Ancak Palmerston, desteğini Babıali'nin Londra elçileri karşısında da gösterdi. Nuri Efendi İstanbul'dan gelen talimatlara uygun bir şekilde meseleyi Palmerston'la görüşmek istedi. Ancak Palmerston, elçisinden gelecek rapora göre bir karar vereceğini iletti.[996] Aynı yıl Nuri Efendi'nin yerine Londra elçiliğine tayin edilen Reşid Bey'den de Ponsonby'nin geri çağrılması hususunda girişimde bulunması istendi. Reşid Bey meselenin kamuoyunda gündemde olması nedeniyle bu talebi doğrudan yapmanın uygun

---

991 **MS**62/PP/GC/PO/249, Palmerston'dan Backhouse'a, 5 Temmuz 1836; **MS**62/PP/GC/PO/249, Backhouse'tan Palmerstona, 5 Temmuz 1836; Fewster, s. 66.
992 **GRE**/E/313/3, Hudson'dan Ponsonby'ye, 6 Ağustos 1836; **GRE**/E/322/C/74, Strangways'den Ponsonby'ye, 29 Ağustos 1836.
993 Fewster, s. 66.
994 Fewster, ss. 69-70.
995 **MS**62/PP/GC/PO/253, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Temmuz 1836.
996 İpek, s. 701.

olmayacağını, ancak bahis açılınca Ponsonby'yle hükümet arasına soğukluk girdiğini ilişkilerin eski samimiyetine kavuşması için Britanya'nın elçisini değiştirmesinin faydalı olacağını ileteceğini söyledi.[997] Ancak Palmerston'la yaptığı görüşmede mesele gündeme gelince Reşid Bey talimatlarını göz ardı etmek durumunda kaldı. İngiliz kamuoyunda bu meseleyle ilgili Babıali karşıtı düşünce devam ediyordu. Ayrıca Palmerston, görüşmede Babıali'ye sert eleştiriler yöneltmişti. Bu nedenle Reşid Bey, Ponsonby'nin görevden alınmasıyla ilgili bir gayriresmî istekte bulunmadı. Palmerston da Akif Efendi'nin azlinin iyi ve yeterli bir özür olarak algılandığını belirterek ve Ahmet Paşa'nın görevinde kalmasında bir sakınca görmediğini ifade edecekti.[998]

Temmuz ortasına gelindiğinden Ponsonby, Churchill meselesiyle ilgili Londra'ya gönderdiği dispaçlarına verilecek cevabı "büyük bir kaygıyla" beklemeye başlamıştı. Rusya'nın verdikleri diplomatik fırsattan yararlanılması gerektiğini savunuyordu.[999] Londra'da Rusya'yla savaş istediği şeklindeki iddialardan haberdar olduğu için hükümetin kararlarını desteklemesi halinde savaşın engellenmiş olacağını savunacaktı.[1000] Eylül ayına gelindiği hâlde hâlâ cevap gelmemişti. Yine de Ponsonby, Ahmet Paşa'nın cezalandırılacağından umutluydu. Cordoba aracılığıyla Serasker'e gönderdiği mesajda tehditkâr bir dil kullandı. "İngiltere'nin konuşacağı vakit, kimlerin İngiltere'nin dostu" olduğunun görüleceğini ve Ahmet Paşa'nın cezasının "büyük ve halka açık" bir ceza olacağını söylemekteydi.[1001] Palmerston'a gönderdiği yeni mektuplarda da meselenin artık İngiliz-Türk meselesi değil; İngiliz-Rus meselesi hâline geldiğini, Ahmet Paşa'nın Akif'ten daha suçlu olduğunu ve Rusya'dan nefret eden Sultan'ın İngiliz hükümetinden gelecek talebi kabul edeceğini yazıyordu. Bu bilgisini de Sultan'ın yakınında bulunan çok

[997] M. Cavid Baysun, "Mustafa Reşîd Paşa'nın Siyasî Yazıları", **Tarih Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 15, s. 123. Nedim İpek burada farklı bir görüş savunmaktadır. Palmerston, diğer bazı meseleler nedeniyle Tahir Paşa'yla Konsolos Warrington'un tartışması, Ahmet Fevzi Paşa'nın ise görevden alınmak yerine terfi ettirilmesi ve resmî özrün yapılmaması gibi gerekçelerle Reşid Bey'i eleştirecek ve Ahmet Fevzi Paşa'nın Rus yanlısı olduğunu belirterek görevden alınması gerektiğini ifade edecekti. İpek, ss. 703-704.
[998] Baysun, ss. 130-134.
[999] **MS**62/PP/GC/PO/251, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Temmuz 1836.
[1000] **MS**62/PP/GC/PO/255, Ponsonby'den Palmerston'a, 21 Temmuz 1836.
[1001] **GRE**/E/150/A/12-13, Ponsonby'den Cordoba'ya, 28 Eylül 1836.

güvenilir bir kişiden aldığını iddia ediyordu. Türklere cesaret vermesi için de donanmanın Çanakkale yakınlarına gönderilmesini tavsiye etti.[1002]

Ponsonby, İngiliz hükümetine yakın birçok kişiyle irtibat kurarak gecikmenin nedenini araştırdı. Bu hususta kendisine bilgi aktaranların başında gelen Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Strangways, gecikmeye bir neden gösteremiyordu. Strangways, birçok defa Palmerston'un dikkatini bu hususa çekmişti. Palmerston ise talimatların henüz hazır olmadığını belirterek meseleyi erteliyordu. Birkaç denemeden sonra Strangways de artık meseleyi hatırlatmaktan vazgeçti.[1003] Ponsonby gecikmenin nedenini Lamb'e de sordu. Lamb, verdiği cevapta bilgisinin olmadığını ancak hükümet için Doğu'da önemli tek şeyin ticaret olduğunu, Palmerston'un ilgisinin Portekiz ve İspanya'ya kaydığını söyledi.[1004]

Ponsonby, Ağustos itibariyle hükümetin tavrının ne olacağını az çok öngörebilmiş olmalıydı. Palmerston'un 23 Haziran tarihli mektubu ciddi bir adım atılmayacağını işaret etmekteydi. Palmerston'un onayıyla Strangways, Britanya elçiliklerine Churchill meselesini, Ponsonby'nin bulunduğu koşulları ve kapitülasyonların getirdiği hakları özetleyen birer mektup yolladı. Mektupta, elçilik tarafından görevden alınması talep edilen kişilerin görevden alınmasının beklendiğini ancak bunun İngiliz hükümeti tarafından talep edilmediğini iletti. Strangways kabinenin düşüncesini de Ponsonby'ye aktarmıştı. Benzer bir durumda aynı şey Palmerston ve Melbourne için de talep edilebileceğinden, Londra'nın böyle bir talepte bulunmasının zor olduğunu iletiyordu.[1005]

Palmerston'dan herhangi bir talimatın gelmemesi İstanbul'da dedikodulara neden oluyordu. İngiliz hükümetinin bu meselenin sessizce kapanmasını istediği konuşuluyordu. Bununla birlikte Babıali, Akif Efendi'nin görevden hastalığı nedeniyle alındığının duyurulması üzerine İngiliz hükümetinin bir açıklama talep edeceğinden endişe ediyordu. Serasker Hüsrev Paşa, böyle bir talebin gelmemesi için Ponsonby'den ricacı oldu. Hükümetinden istediği desteği alamayan Ponsonby, bu isteğe verdiği cevapta Saray Muhafızlarının komutanı olan Ahmet Paşa'nın görevden alınmasını değil de gerekirse

[1002] **FO** 78/276, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Temmuz 1836.
[1003] **GRE**/E/322/C/77, Strangways'den Ponsonby'ye, 6 Kasım 1836.
[1004] **GRE**/E/430/1/67, Lamb'dan Ponsonby'ye, 5 Ekim 1836.
[1005] **GRE**/E/322/C/72, Strangways'den Ponsonby'ye, 6 Ağustos 1836.

taltif edilerek de olsa Sultan'ın yanından uzaklaştırılmasını tavsiye etti. Türkiye'de bu bir itibar kaybı olarak görülecekti. Ruslar itiraz ettiği takdirde Paşa'nın taltif ettiği söylenebilirdi. Zekice bir öneriydi. Hem kendisini hem de Babıali'yi zor durumda bırakmadan meselenin çözümü mümkün olabilirdi. Ancak Hüsrev Paşa bu öneriyle ilgili bir girişimde bulunmadı.[1006] Tersine, Ahmet Paşa, Saray Muhafızlarının komutanı olmaya devam etmekle birlikte yeni vilâyetlerin sorumluluğunu elde etti. Ponsonby bu girişimi Rusları memnun etmek adına yapılan bir hamle olarak gördü.

Akif Efendi'nin görevden alınması Avusturya ve Rusya tarafında şok etkisi yarattı. Metternich, Babıali'nin isteği doğrultusunda meselenin çözümü için Londra'da girişimde bulunduğu esnada Sultan'ın Akif Efendi'yi görevden almasını kendi saygınlığına bir hakaret olarak gördü.[1007] Babıali'ye, Akif Efendi'nin azlinden duyduğu üzüntüyü iletti.[1008] Bununla birlikte Akif'in görevden alınması en çok Boutineff'i zor durumda bıraktı. Nikola'ya gönderdiği ilk raporda Akif Efendi'nin görevden alınmayacağını belirtmişti. Şimdi en azından Ahmet Paşa'nın görevden alınmayacağından emin olmalıydı. Çar'ın Silistre'nin tazminatıyla ilgili bir mektubunu Sultan'a sunduktan sonra Ahmet Paşa'nın görevden alınmamasını tavsiye etti. Sultan da bu hususta söz verdi.[1009] Hemen ardından Vassaf Efendi'yle yaptığı görüşmede Akif Efendi'nin İngiltere'yi memnun etmek için görevden alınmasını ve genel olarak yapılanları sert bir şekilde eleştirdi. Verilen sözün ihlalini Nikola'ya nasıl açıklayacağını sordu. Vassaf Efendi ise Akif Efendi'nin İngiltere'yi tatmin etmek için değil, İngiltere'nin böyle bir talepte bulunması halinde Sultan'ın saygınlığına gelecek zararı önlemek adına görevden alındığını iletti.[1010] Boutineff de Ahmet Paşa'nın görevden alınması halinde ilişkilerin bozulacağını iletti.[1011] Dragoman Hançerli Bey, Vogorides'yi ziyaret ederek Akif Efendi'nin görevden alınmasını görüştü. Sultan söz verdiği hâlde Akif'in görevden alınmasının kendilerini zor

---

[1006] Fewster, s. 72.
[1007] Šedivý, Metternich, s. 566. Metternich'e gönderilen mektupta talep edilen yardım, Sultan'dan değil, Akif Efendi'nin kendisinden gelmişti. Metternich talebi yanlış anlayarak bir hükümet talebi olarak değerlendirdi. Fewster, s. 77, Dipnot: 63.
[1008] **HAT**. 1205-47278B.
[1009] **FO** 78/275, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Haziran 1836.
[1010] **GRE**/E/134/7, 23 Haziran 1836; **GRE**/E/134/8-9, 27 Haziran 1836.
[1011] **GRE**/E/378/98, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 6 Aralık 1836; İpek, s. 700.

durumda bıraktığını ve Nikola'ya ne denileceğini bilmediklerini belirtti. Vogorides İngiliz elçinin isteği dışında Akif'in de uzun süredir hasta olduğunu ve Sultan'ın onu on sekiz aydır görevden almak istediğini belirterek ne sıkıntı çıkabilir diye soracaktı.[1012] Boutineff, Babıali'den emin olamadığı için sık sık dragomanlar aracılığıyla Ahmet Paşa'nın görevinden alınmaması için uyarılarda bulunmaya devam etti.[1013] Ancak Pertev Paşa bu girişimlerden rahatsız oldu ve en sonunda Rus elçiliği dragomanını kabul etmediği gibi hiçbir gücün tebaası olmadığını söyleyerek tersledi.[1014] Boutineff, Avusturya'yı yanına alarak Akif Efendi'nin yeniden göreve döndürülmesi için girişimde de bulundu. Ancak Stürmer talimatı olmadığı için destek sunmadı. Metternich de böyle bir girişimi doğru bulmadı. Yine de Metternich, Rusya'nın isteği üzerine Palmerston'la iletişime geçerek Ponsonby'nin Doğu'da barışı riske atacak şekilde hareket ettiğini iletmeyi kabul etti.[1015]

Ekim sonuna gelindiği hâlde hâlâ bir talimat alamamış olan Ponsonby çaresizliğe düştü. Palmerston'a yolladığı bir mektupta, her şeyi elde edebilecekleri bir konumdayken hiçbir şey yapmadıkları için her şeyi kaybettiklerinden yakınıyordu. Türkiye'de korkunun itici güç olduğunu ve Britanya'dan korkulmazsa istediklerini elde edemeyeceklerini iletiyordu. Diğer yandan hükümetten istediği desteği görmemesi nedeniyle Pisani'ye bundan sonra benzeri durumlarda ihtiyatlı hareket etmesini emretti.[1016]

5 Kasım 1836 tarihinde, neredeyse altı ay süren uzun bir bekleyişten sonra Palmerston, kral tarafından onaylanan ayrıntılı bir talimatı Ponsonby'ye yolladı. Churchill hadisesinin yaşanması nedeniyle duyulan üzüntü ifade edildikten sonra Sultan'ın bu meselenin baş sorumlusu olan Akif Efendi'yi, Britanya Devleti'nden herhangi bir istek gelmeden görevden almasından büyük memnuniyet duyulduğu iletildi. Churchill'e kötü davranan kişilerin de cezalandırılmasını ve Churchill'e yaşadığı sıkıntılar nedeniyle

[1012] **MS**62/PP/GC/PO/253, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Temmuz 1836.
[1013] **GRE**/E/378/98, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 6 Aralık 1836.
[1014] **GRE**/E/378/111, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 1 Ocak 1837.
[1015] Šedivý, Metternich'in bu meseleyi Lamb ile görüştüğünü ve Ponsonby'nin görevden alınıp alınamayacağını sorduğunu belirtmektedir. Lamb ise verdiği cevapta Ponsonby'nin son icraatının kabinede de rahatsızlık uyandırdığı, ancak kendisinin Whig Partisi'nin önde gelenlerinden Grey'le akraba olması nedeniyle onu görevden almaya cesaret edilmeyeceğini iletti. Šedivý, Metternich, s. 569.
[1016] **GRE**/E/483/10/1/17, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 21 Kasım 1836.

maddi tazminat verilmesini ve Ponsonby'ye istediği zaman Sultan'la görüşerek bu gibi usulsüzlükleri doğrudan Sultan'a iletebilmesini talep etti.[1017]

Palmerston, Ponsonby'ye talimatın gecikmesi ve içeriğiyle ilgili ayrıca açıklama yaptığı bir mektup da yolladı. Ponsonby'yi, hükümetin isteyeceklerinden daha fazlasını elde ettiği için kutluyordu. Çünkü İngiliz hükümeti Akif Efendi'nin görevden alınmasını dahi talep etmeyecekti. Talimatın bu kadar geç yollanmasını ise Ponsonby'nin Akif Efendi'yi görevden aldığı gibi Ahmet Paşa'yı da görevden almasına imkân sağlama isteği olarak gösterdi. Ponsonby'nin taleplerini haklı bulduğunu ancak İngiliz hükümetinin kendini bu meselede cesur bir adım atmaya hazır ve haklı görmediğini iletti. Ayrıca Ahmet Paşa'nın görevden alınması Rusya'ya karşı geçici bir başarı olacaktı. Ahmet Paşa'nın varlığı, Rusya'nın Türkiye üzerindeki etkisinin sebebi değil bir sonucuydu. "Semptomu ortadan kaldırmak hastalığı iyileştirmez, sadece yavaşlatırdı. Ancak hastalık kısa bir süre sonra vücudun farklı bir kısmında daha tehlikeli bir şekilde tezahür edebilirdi." Bununla birlikte, düşük bir ihtimal de olsa Babıali'nin Londra'nın talebine direnmesi halinde Britanya'nın Osmanlı Devleti'yle ilişkilerini sonlandırmak zorunda kalacağını ve Rusya'nın önünün açılmasıyla meselenin savaşa kadar gidebilecek bir antlaşmazlığa dönüşebileceğini savundu. Böyle bir durumu parlamentoyla kamuoyunun kabullenmeyeceğini iletti. Palmerston, Reşid Bey'le görüşmesini de Ponsonby'ye aktardı. Ahmet Paşa'nın terfi ettirilmesini saldırganca bir tutum olarak değerlendirmişti. Akif Efendi'nin görevden alınmasının nedeni olarak sağlık sorunlarının gösterilmesi de eleştirildi. Durum buysa Ahmet Paşa'nın da sağlık sorunlarının incelenmesini tavsiye etti. Ahmet Paşa'nın "doğduğu günden bu yana" Türkiye'ye zarar vermekten başka bir şey yapmadığını belirten Reşid Bey, Palmerston'un düşüncelerini Sultan'a aktaracağına söz verdi.[1018]

[1017] **FO** 78/272, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 5 Kasım 1836. Kral, Akif Efendi'yle birlikte alt düzey sorumluların görevden alınmasını tatmin edici bir sonuç olarak görüyordu. **GRE**/E/612/31-40, Herbert Taylor'dan Ponsonby'ye, 21 Ekim 1836.

[1018] **GRE**/E/481/5/35-40, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 11 Kasım 1836; **MS**62/PP/GC/PO/682, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 11 Kasım 1836; **HAT.** 1174-46429K, 5 Kasım 1836.

Palmerston'un talimatları Ponsonby için üzücü olsa da şaşırtıcı olmadı. Hükümetin aldığı kararla kendisini yalnız bıraktığını düşünen Ponsonby, Cartwright'a benzer bir durumda hükümete güvenerek adım atamayacaklarını gördüklerini bundan sonra bu tip konularda daha dikkatli olmaları gerektiğini iletecekti.[1019] Ancak karar bir kere alındıktan sonra geriye uygulamaktan başka bir yol kalmamıştı. Palmerston'a verdiği cevapta Ahmet Paşa'yı Rusya'nın gücünün kaynağı olarak hiçbir vakit konumlandırmadığını belirtti. Önerilerinin Rus korkusunu alt etmek adına yapıldığını, dolayısıyla semptomu değil hastalığı iyileştirmeye çalıştığını savundu. Yine de Palmerston'un Reşid Bey'le görüşmesindeki ifadelerden memnun kalmıştı. Bu ifadelerden anladığı kadarıyla Palmerston'un kendisiyle hemfikir olduğunu gördüğünü ve kabinenin diğer üyelerinin talebini onaylamadığı için talimatlarının bu şekilde hazırlandığını anladığını ifade etti.[1020] Ponsonby, talimatlarını Babıali'ye iletirken ilişkileri geliştirecek bir tavır takındı. Hiçbir vakit Ahmet Paşa'nın görevden alınmasıyla ilgili bir talebinin olmadığını ve Churchill'e yeterli bir tazminat verilmesi halinde sorunun çözülmüş olacağını iletti. Bu durumdan Pertev Efendi oldukça memnun kaldı ve artık Churchill'e verilecek tazminatın görüşmelerinin başlamasına girişildi.[1021]

Diğer tarafta Ahmet Paşa da rahatlayarak İngiliz elçiliğinin hoşuna gidecek ifadelerde bulundu. Churchill'e kötü muamele eden kişilerin Malatya'ya sürüldüğünü, Üsküdar'daki kethüdâsının görevden alındığını iletti. Ayrıca Çengeloğlu Tahir Paşa'ya vekâlet ederken tersanede İngilizlerin çıkarları için faydalı olan işler yaptığından bahsetti. Zaten Rus yanlısı olmadığına, Çerkez lider Sefer Bey'i evinde aylarca barındırmasını kanıt olarak gösterdi.[1022] Bununla birlikte Aralık sonunda Ahmet Paşa, kapudan paşalığa terfi ettirilerek saray muhafızlığı görevinden alındı. Birkaç ay önce benzer bir öneri yapan

[1019] Churchill hadisesinin ardından Ponsonby hiçbir tâcirin işlerinin ihmal edilmediğini savunsa da Palmerston'a gelen şikâyetler farklıydı. Palmerston, Ponsonby'nin bir mektubuna düştüğü notta, "Herkes şikâyet ediyor, seyyahlar bile!" yazacaktı. **MS**62/PP/GC/PO/307, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ekim 1837.

[1020] **GRE**/E/481/22/89-94, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Aralık 1836; **MS**62/PP/GC/PO/267, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Aralık 1836.

[1021] **GRE**/E/378/101, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 9 Aralık 1836.

[1022] Churchill'i darbeden yüzbaşı aylar öncesinde İstanbul'dan sürülmüştü. **GRE**/E/378/103, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 13 Aralık 1836.

Ponsonby için bu bir taltif değil, Churchill hadisesi nedeniyle Paşa'nın cezalandırılmasıydı. Sultan da Vassaf Efendi aracılığıyla bunun böyle anlaşılması gerektiğini Ponsonby'ye iletti. Ancak Rusya'ya verilen söz nedeniyle bunun açık bir şekilde gösterilemeyeceği belirtildi.[1023] Pertev Efendi de benzer ifadelerle birlikte Ahmet Paşa'nın uzun süre kapudan paşalıkta tutulmayarak farklı bir göreve alınacağını iletecekti. Sultan'ın Ruslara verdiği söz nedeniyle bunu ifade edemeyeceğini ve meselenin sonlanmasını istedi. Ponsonby de Babıali'yi ve Pertev Paşa'yı utandıracak bir iş yapmayacağına söz verdi. İngiliz hükümetinin, Sultan'ın Ahmet Paşa'ya gösterdiği yakınlığa binâen Sultan'dan Ahmet Paşa'nın görevden alınmasını istemeye istekli olmadığını ve Akif Paşa'nın görevden alınmasını yeterli bir tazminat olarak değerlendireceğini çünkü bunun Sultan'ın İngiltere hükümetine gösterdiği bir yüksek saygı ve iki ülke arasındaki antlaşmaların ihlâl edilmesine karşı duruş olarak değerlendirildiğini belirtti. Ayrıca Churchill'e yeterli tazminatın verilmesini beklediğini açıkladı.[1024] Böylece Ponsonby açısından bir diğer talebi oldukça geç de olsa gerçekleşmiş oldu.

Sorunun çözümünün son aşaması Churchill'e verilecek tazminat meselesiydi. Ponsonby sürece elçiliğin müdahil olmadan Pertev ve Churchill arasındaki görüşmelerle çözümünden yanaydı. Ponsonby'nin verdiği cevaptan memnun kalan Pertev, isteği kabul etti.[1025] Churchill bu mesele nedeniyle hem sağlığında hem de maddi durumunda büyük bir kayıp yaşadığını belirterek ciddi bir tazminat elde etmeyi umuyordu.[1026] Ponsonby de Churchill'e verilecek tazminatın Churchill'in tatmin olacağı uygun bir miktar olmasını savunmaktaydı. Aksi hâlde bu hususta Britanya hükümetinin karar vermesini talep edeceğini Pertev Efendi'ye iletti. Churchill, zeytinyağı ihraç imtiyazı istemekteydi. Vogorides ve Pertev Efendi arasında yapılan görüşmeler neticesinde bir antlaşma sağlandı.[1027] Churchill'e, 10.000 kantar zeytinyağı imtiyazı ve pırlantalı iftihar nişanı

[1023] **GRE**/E/378/100, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 12 Aralık 1836.
[1024] **GRE**/E/481/22/89-94, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Aralık 1836; **MS**62/PP/GC/PO/267, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Aralık 1836.
[1025] **MS**62/PP/GC/PO/270, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Aralık 1836.
[1026] **The Morning Herald**, 15 Haziran 1836.
[1027] **GRE**/E/378/109, Macguffog'dan Ponsonby'ye.

verildi.[1028] Rusların etkisini kırmaya yönelik bu girişim ilginç bir şekilde sonuçlandı. Churchill, elde ettiği zeytinyağı imtiyazını bir Rus tâcire 350.000 kuruş karşılığında sattı.[1029]

4.3. LORD PONSONBY ve DAVID URQUHART İŞ BİRLİĞİ

Rus ordusu ve donanmasının Boğazlar'dan çekilmesinin hemen ardından Ponsonby, Babıali'yle yakın bir ilişki kurmak için girişimlere başlamıştı. Elçi, selefi Canning zamanında elçilik tarafından bu amaçla istifade edilen Vogorides ve Macguffog gibi kişilerden faydalandı.[1030] Yine Canning zamanında görev almış ve İstanbul'da bir çevre edinmiş olan David Urquhart İstanbul'a o vakitlerde geldi.

Yunan Bağımsızlık Savaşı esnasında Yunanlıların yanında gönüllü olarak savaşan Urquhart, İstanbul'da ilk olarak Aralık 1829-Şubat 1830 tarihleri arasında bulundu.[1031] Yazdıklarına bakılırsa bu ziyaretinde Sultan Mahmud ve Sadrazam Reşid Paşa'yla tanışma fırsatı elde etti.[1032] Bu süreçte Doğu'yla ilgili bilgisini arttıran Urquhart'ın Türklerle ilgili fikirleri olumlu yönde değişti.[1033] Türk-Yunan sınırlarında yaptığı bir gezi[1034] sonrası annesine ayrıntılı bir mektup gönderdi.[1035] Annesi, Urquhart'tan habersiz olarak bu mektubu, Kral IV. William'ın özel sekreteri ve bir aile dostu olan Herbert Taylor'a iletti. Taylor da mektubu krala gösterdi.[1036] Kral, içeriğini ve ifade gücünü oldukça beğendiği mektubu Fransız ve Rus hükümetlerine yolladı.[1037] Genç yaşta birçok

[1028] İpek, s. 707; **HAT**. 1172-46383.
[1029] İpek, s. 710. 1840 yılında, Ponsonby'nin de desteğiyle Churchill ayrıca iki gazete çıkarma imtiyazı elde edecek ve *Ceride-i Havadis* ve *Manzari Shark* isimli gazeteleri çıkaracaktır.
[1030] G. H. Bolsover, "David Urquhart and the Eastern Question 1833-1837: A Study in Publicity and Diplomacy", **The Journal of Modern History**, Cilt: 8, Sayı: 4, 1936, ss. 447-448.
[1031] Hereward Senior, **The Activities of David Urquhart in British Diplomacy and Politics 1830- 1841**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), McGill University, Montreal, 1950, ss. 5-9.
[1032] G. Fyler ve David Urquhart, **Reminiscences of William IV: Correspondence between Lord Ponsonby and Mr. Urquhart 1833-36**, Diplomatic Review Office, London, 1891, s. 11.
[1033] C. M. Woodhouse, **The Philhellenes**, Hodder & Stoughton, London, 1969, ss. 149-151; Senior, ss. 10, 16.
[1034] David Urquhart, **The Spirit of the East**, Cilt: 1, H. Colburn, London, 1838, ss. 47-53.
[1035] Ernest Taylor, **The Taylor Papers**, Longmans Green, and Co, London, 1913, ss. 294-295.
[1036] Fyler ve Urquhart, s. 12.
[1037] Senior, s. 13.

önemli kişinin takdirini kazanmış olan Urquhart, bu şekilde kralın da takdirini ve himayesini kazanmış oldu.[1038] Bunun üzerine, Yunanistan tahtı için aday gösterilen Prens Leopold'e Britanya Komisyoneri olarak eşlik etmesi için görevlendirildi. Ancak Leopold, Yunanistan kralı olması için kendisine verilen teklifi reddedince görevi başlamadan bitti ve Londra'ya döndü.

Urquhart'ın İstanbul'a ikinci gelişi, Canning'in Kasım 1831'de Türk-Yunan sınır meselesi için görevlendirilmesiyle mümkün oldu. Bölgeyle ilgili bilgisi, Türkçeye âşinalığı ve en önemlisi kralın desteği sayesinde elçilik heyetine alındı.[1039] Eylül 1832'ye kadar İstanbul'da kaldı ve bu esnada Babıali'de yakın ilişkiler kurdu. Londra'ya döndükten sonra Dışişleri Bakanlığına Türkiye'yle ilgili uzun bir memorandum sundu. Bu memorandum "Turkey and its Resources" ismiyle krala ithaf edilerek kitap olarak yayımlandı. Türkiye'nin kaynaklarını tanıttığı eserinde yeniçeriliğin kaldırılmasını, Osmanlı'nın reforme edilebileceğine dair bir kanıt olarak göstermekteydi. Britanya'nın Sultan'a destek vermemesi halinde, bu desteği Rusya'nın vereceğini ve bu nedenle Rusya'nın etkisi artarken Britanya'nın etkisinin azalacağını belirtiyordu. Bunun sonucunda Britanya ticaretinin büyük zarar göreceğine dair uyarıda bulunuyordu.[1040] Urquhart'ın savları, İngiltere'nin 1820'ler boyunca ekonomik krizde bulunması ve yeni pazarlara duyulan ihtiyaç nedeniyle karşılık buldu.[1041]

Doğu'da ticari meselelerle ilgili fikri sorulan kişilerden biri hâline gelen Urquhart, Taylor'ın desteğiyle on sekiz aylık bir Doğu görevlendirmesi elde etti. Palmerston tarafından Dış İstihbarat Ofisinin bir görevlisi olarak; Balkanlar, Anadolu, İran, Güney Rusya ve Afganistan gibi ticari potansiyeli az bilinen bölgeleri ekonomik yönden incelemesi için görevlendirilmişti. Bir müddet Orta Avrupa'da incelemeler yaptıktan

---

[1038] Henüz yirmili yaşlarındayken Jeremy Bentham, Palmerston ve Stratford Canning gibi ünlü birçok kişinin takdirini kazanmıştır. Senior, s. 1.

[1039] M. Jenks, **The Activities and Influence of David Urquhart 1833-1856, with Special Reference to the Affairs of the Near East**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of London, London, 1964, s. 11.

[1040] Margaret Lamb, "The Making of a Russophobe: David Urquhart: The Formative Years, 1825-1835", **The International History Review**, Cilt: 3, Sayı: 3, 1981, s. 350-351.

[1041] Ahmed Güner Sayar, O**smanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması (Klasik Dönem'den II. Abdülhamid'e)**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000, s. 192.

sonra Aralık 1833'te tâcir kimliğiyle İstanbul'a geldi.[1042] İstanbul'da kendisiyle oldukça benzer düşüncelere sahip bir elçiyle karşılaşınca şaşıracaktı.[1043] Hem Ponsonby hem de Urquhart, Britanya'nın çıkarları karşısında Rusya'yı en büyük tehdit olarak görmekte ve Rusya'nın yayılışını engellemesi amacıyla Türkiye'nin kalkınmasını hedeflemekteydi. Ponsonby, yeni müttefikinin her iki ülkedeki bağlantılarından ve bilgi birikiminden yararlandı. İngiltere'deki bağlantıları içerisinde en önemli kişi krala daha rahat ulaşmasını sağlayacak olan Taylor'dı.[1044] Urquhart'ın Ponsonby için önemli bir katkısı Sultan'ın oldukça güvendiği *Moniteur Ottoman*'ın Editörü Alexandre Blacque'le Ponsonby'yi tanıştırması oldu. Blacque zaman içerisinde Ponsonby için değerli biri hâline geldi.[1045] Urquhart, İstanbul'da Ahmet Paşa, Halil Paşa, Namık Paşa, Vogorides, Blacque gibi Babıali'nin önde gelen birçok yetkilisiyle Ponsonby'nin bilgisi ve yönlendirmesi dâhilinde görüştü.[1046] Urquhart bu aylarda oldukça güçlü bir duruma geldiğini savunmuştur. Hatta Rusya'dan Babıali'ye iletilen her dispaçın ertesi gün kendisine iletildiğini iddia edecekti.[1047]

Urquhart'ın hızlı bir şekilde Anadolu ve Kafkasya'ya geçip araştırma yapması gerekirken, Ponsonby'nin Urquhart'ın bilgisinden daha fazla faydalanmak istemesi üzerine Nisan sonuna kadar İstanbul'da kalmasına onay çıktı.[1048] Ponsonby, Urquhart'tan, toplanan vergilerin paşaların "cebine" değil de doğrudan Sultan'ın hazinesine girmesi için bir plan yapmasını istedi. Bu sayede paşaların yarattığı suiistimallerin önlenebileceğini ummuştu.[1049]

[1042] Bolsover, David Urquhart and the Eastern Question, s. 447. Ponsonby, Urquhart'ın bilgi toplamak amacıyla geleceğinden haberdardı. **GRE**/E/481/4/50-53, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 6 Aralık 1833.
[1043] Fyler ve Urquhart, ss. 60-62.
[1044] Fyler ve Urquhart, ss. 33-34, 42-43.
[1045] Bolsover, David Urquhart and the Eastern Question, s. 448; Senior, s. 53. Urquhart, Blacque'le 1832 yılında tanışmıştı. Her ikisi de serbest ticarete geçilmesini savunuyordu. Hatta Urquhart bu yönde bazı makaleleri Blacque'in editörlüğünde çıkan *Moniteur Ottoman*'da yayınladı. Sayar, Osmanlı İktisat Düşüncesi, s. 191.
[1046] **GRE**/E/632/65, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 7 Haziran 1834; **GRE**/E/632/77, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 1 Kasım 1834; **GRE**/E/632/79, Urquhart'tan Ponsonby'ye, Kasım 1834; **GRE**/E/632/86, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 1834; **GRE**/E/632/70, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 16 Kasım 1834; Fyler ve Urquhart, s. 46.
[1047] Fyler ve Urquhart, s. 16.
[1048] Bolsover, David Urquhart and the Eastern Question, s. 450.
[1049] **GRE**/E/481/21/19-21, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Nisan 1834.

Yine de Urquhart, 1834 yazında Ponsonby'den izin alarak, yanında Yüzbaşı Lyons ve Taylor'un himayesinde bulunan James Hudson'la birlikte görevi kapsamında Çerkezistan'a gitti.[1050] Ponsonby, elçiliğinin ilk günlerinden beri Çerkez meselesine önem vermekte ve hükümetine Kafkasya'daki durumla ilgili bilgi aktarmaktaydı. Kafkasya'ya giden kişilerden kendisine Çerkezlerin mücadelesiyle ilgili bilgi göndermesini istemiş ve bilgiler aktarılmıştı.[1051] Ponsonby, Urquhart'tan Çerkezlerin mücadelesiyle ilgili bir memorandum hazırlamasını istedi.[1052] Ancak onu, Çerkezlere, İngiliz hükümetini bağlayacak hiçbir söz vermemesi için uyardı. Urquhart, seyahate çıktıktan sonra uğradığı Samsun'da Çerkez lider Zanoğlu Sefer Bey'le tanıştı.[1053] Çerkezistan'a geçtikten sonra Sefer Bey'in referansıyla birçok önde gelen şefle görüştü.[1054] Ponsonby'nin emrine uyarak Çerkez direnişçilere Britanya hükümetini bağlayacak bir söz vermese de onları direnişe teşvik etti.[1055] Hatta Çerkezlerin günümüzde kullanmakta olduğu bayrağa oldukça benzeyen bir bayrağın tasarımını yaptı.[1056]

Ponsonby, Urquhart'ın dönüşünden sonra Çerkez direnişini izlediği siyasete entegre etti. Çerkezlere fişek, kurşun ve barut gönderilmesi için Palmerston'u teşvik edecekti.[1057] Bir mektubunda Rusya'nın 40.000-50.000 kadar askerini Çerkezistan'da tutmak zorunda kaldığını ve Ruslar Kafkasya'yı tümüyle ele geçirirse sadece bu askerlerin boşa çıkmayacağını aynı zamanda Çerkezler arasından da 50.000 mükemmel askeri

---

[1050] C. K. Webster, "Urquhart, Ponsonby and Palmerston", **English Historical Review**, Cilt: 62, Sayı: 244, 1947, s. 330.

[1051] 1833 yılında Kafkasya'ya giden T. Edmunds, Ponsonby'nin isteği üzerine gözlemlerini elçiye aktarmıştı. **GRE**/E/200/1, Edmunds'dan Ponsonby'ye, 21 Kasım 1833.

[1052] Fyler ve Urquhart, s. 39.

[1053] Norman Luxembourg, **Rusların Kafkasya'yı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil,** çev. Sedat Özden, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1998, s. 93. Sefer Bey'le ilgili bkz. Michael Khodarkovsky, "The Great Game in the North Caucasus", **Omelyan Pritsak Armağanı**, (Ed. Mehmet Alpargu / Yücel Öztürk), Sakarya, 2007.

[1054] Senior, s. 56.

[1055] Çerkez şeflere Avrupa devletlerinin Çerkezlerin lehine müdahil olmayacağını, elçilerle iletişime geçmemelerini ve bir ulusal meclis kurulana kadar Avrupa tarafından Rusya'nın bir parçası olarak görüleceklerini iletmiştir. **GRE**/E/632/97-101, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 15 Aralık 1834.

[1056] Yazar, "özgürlük sancağı" denilen bu bayrağın 1830'ların sonunda İngiliz ajanlarla bayrağın Çerkezlere gönderildiğini belirtmektedir. Charles King, "Imagining Circassia: David Urquhart and the Making of North Caucasus Nationalism", **The Russian Review**, Cilt: 66, Sayı: 2, s. 253. Bayrağın boyaması Lady Ponsonby tarafından yapılmıştır. **GRE**/E/481/6/30-35, Urquhart'tan Palmerston'a.

[1057] **MS**62/PP/GC/PO/212, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Eylül 1834; **MS**62/PP/GC/PO/213, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Eylül 1834.

istihdam edebileceğini, o vakit İstanbul'u ele geçirmek adına girişimde bulunabileceğini yazıyordu.[1058] Hatta Vixen hadisesinden sonra Çerkez meselesini Doğu Sorunu'nun en önemli noktası olarak gördüğünü belirtecek, "Çerkezistan düşerse, Türkiye de düşer." diyecekti. Ponsonby dışında Urquhart da Çerkezlere destek verilmesi için Palmerston'u ikna etmeye çalıştı.[1059]

Görüldüğü üzere Urquhart, görevlendirme amacı ticari konular olduğu hâlde artık çoğunlukla siyasi meselelerle ilgilenir hâle gelmeye başladı. Palmerston ise Rusya'yla barışı sürdürmek istiyordu ve Britanya donanmasının Akdeniz'de bulunmasının Rusya'nın yayılışını kontrol altında tutmak için yeterli bir araç olarak görmekteydi.[1060] Palmerston, Urquhart'ın Sefer Bey'i bağımsızlık için mücadele etmeleri adına teşvik ettiğini düşünüyordu. Ponsonby'ye, antlaşmaların izin verdiği sürece Çerkezlerin Rus tebaası olduğunu belirterek Urquhart'ın Çerkezlerle ilgili girişimlerinden kabinenin rahatsızlık duyduğunu iletecekti. Çerkezler kendi güçleriyle bağımsızlıklarını kazanır ve bunu korurlarsa bu değişebilirdi. Çerkezler için "üzgün" olsa da savaşta olmadıkları bir ülkenin tebaasını ayaklandıramayacaklarını belirterek İngiltere'nin Çerkezleri teşvik etmesinin ve desteklemesinin söz konusu olamayacağını iletti. Ponsonby'den Urquhart'ı uyarmasını ve bu konuda çok dikkatli hareket etmesini istedi.[1061] Kısa bir süre sonra da Urquhart'ın İstanbul'da "boşa vakit öldürdüğünü" belirterek geri dönmesini emretti.[1062]

Ponsonby, Britanya hükümeti tarafından gizli bir şekilde görevlendirildiği kimse tarafından bilinmeyen Urquhart'ı savunarak onun önemli bilgiler elde ettiğini ve sorumlu davranarak Çerkezlere, Britanya'yı bağlayan sözler vermediğini bildirdi.[1063] Hatta Urquhart'ın da isteği üzerine, onun elçilik sekreteri olarak görevlendirilmesini talep etti.[1064] Bu öneri üzerine Palmerston, 17 Kasım'da Cartwright yerine Urquhart'ı İstanbul

[1058] **FO** 78/277, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Eylül 1836.
[1059] **FO** 78/249, Urquhart'tan Palmerston'a, 18 Ağustos 1834.
[1060] Lamb, Writing up the Eastern Question, s. 243.
[1061] **GRE**/E/481/4/87, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 16 Ekim 1834; **GRE**/E/481/4/88-90, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 28 Ekim 1834.
[1062] Fyler ve Urquhart, ss. 47-48.
[1063] **GRE**/E/481/21/50-53, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Ekim 1834.
[1064] Fyler ve Urquhart, ss. 17, 40.

başkonsolosu olarak atadı. Palmerston'un son ataması bu olmuştu.[1065] Ancak Urquhart, Aralık 1834'te, bu atama bilgisi elçiliğe ulaşmadan İstanbul'dan ayrıldı. Londra'ya dönmeden önce Ponsonby'nin emriyle, Romanya ve Moldova'da Britanya'nın Rusya'ya karşı bölgeye vereceği destek üzerine prenslerle bazı görüşmelerde bulundu. Onları Britanya'ya güvenmeye ve Rusya'ya karşı direnmeye teşvik etti.[1066]

İktidar 1834 senesinin sonunda, kısa süreliğine de olsa, Whiglerden Torylere geçecekti. Yeni kabinenin Dışişleri Bakanı Wellington, Urquhart'ın hizmetleri takdir edilen Cartwright'ın yerine atanması kararını geri aldı.[1067] Gerçekten de Cartwright gerek İstanbul'da gerek Londra'da oldukça sevilen bir kişiydi. Urquhart da bu atamayı doğru bulmamıştı.[1068] Hatta ileride, başkonsolos olarak atanmasını Palmerston'un kendisine kurduğu bir tuzak olarak gösterecekti.[1069] Ponsonby atamayı hatalı görse de Urquhart'ın çalışmalarını hükümetin takdir etmesi olarak gösterdi.[1070]

4.3.1. Lord Ponsonby'nin İngiliz Kamuoyunu Etkileme Planı

Urquhart'ın yazarlık yeteneğinden ve bilgisinden oldukça etkilenen Ponsonby, onun Londra'ya dönüşünü bir avantaja çevirmek istedi. Urquhart, İstanbul'dan mektup ve raporlarla yapamayacağı şeyleri İngiltere'de yüz yüze görüşmeler ve yayınlar yoluyla yapabilirdi.[1071] Urquhart'tan Londra'ya vardığında, Osmanlı Devleti'ne yönelik Rus tehdidi hakkında İngiliz kamuoyunun bilgilendirilmesi için bir kampanya başlatmasını istedi. Ayrıca Çerkez meselesi hakkında bir duyarlılık yaratmasını ve Osmanlı-Britanya

[1065] **GRE**/E/481/4/93, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 16 Kasım 1834.
[1066] **GRE**/E/632/87-96, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 10 Aralık 1834; **GRE**/E/632/106, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 7 Ocak 1835.
[1067] Jenks, s. 56, **MS**61/WP2/26/11, Taylor'dan Wellington'a, 21 Ocak 1835.
[1068] Cartwright'tan "mükemmel bir insan" diyerek bahseden Ponsonby, İstanbul'da bulunan Britanyalı tâcirlerin İngiliz hükümetine Carwright'ın görevde kalması adına talepte bulunduğunu, kendisinin de bu mektubu doğru bulduğunu yazdı. Ponsonby, Urquhart'ın bu atamadan hoşlanmayacağını bildiğini söyleyerek Urquhart'a başkonsolosluk teklifini reddetmesini tavsiye etti. Fyler ve Urquhart, ss. 49-55.
[1069] Fyler ve Urquhart, s. 19.
[1070] Fyler ve Urquhart, ss. 53-55.
[1071] Margaret Lamb, "Writing up the Eastern Question in 1835-1836", **The International History Review**, Cilt: 15, Sayı: 2, Mayıs 1993, ss. 242, 244.

arasında yapılması planlanan gümrük tarifesiyle ilgili çalışmasını istedi.[1072] Bu şekilde Türkiye, Rusya ve İngiltere'nin durumuyla ilgili İngiliz kamuoyunun yanlış fikirleri değiştirilebilecek ve İngiliz hükümetinin "gerçek çıkarlarına" uygun hareket etme imkânı olabilecekti.[1073] Başarılı olması adına etkisinin faydalı olacağı kişilerle görüşebilmesi için gerekli düzenlemeleri yaptı.[1074]

Urquhart'ın yayınlarıyla İngiliz kamuoyunu etkileme girişimleri, Urquhart İstanbul'dayken başladı. Urquhart'ın hazırladığı "England, France, Russia and Turkey" isimli kitap kendisi hâlen İstanbul'da iken yayımlanmak üzere Londra'ya yollandı.[1075] Ponsonby bu eserin yazılışında ikinci bir yazar gibi hareket etti. Urquhart'ın takdir ettiği birçok ekleme ve düzeltme önerisinde bulunmak dışında basılmasına da maddi destek oldu.[1076] Anonim olarak yayımlanan eser oldukça ses getirdi ve daha ilk ayında 4.000 adet satıldı.[1077] Urquhart, eserde Rusya'nın Boğazlar'ı ele geçirmek istediğini, bunu başarırsa Avusturya, Prusya ve Yunanistan'ın Rusya'nın uydu devletleri hâline geleceğini savunmaktaydı. Bunun ardından İran ve Afganistan'ı da kontrol altına alarak Britanya ticaretini ve sömürgelerini yok etmeyi amaçladığını savunuyordu. Bu girişimleri önleme yolu olarak Britanya donanmasının İstanbul'a gelerek Rus etkisini yok etmesini gerektiğini yazıyordu. Bu düşünceler Ponsonby'nin elçiliğinin ilk aylarından itibaren dile getirdiği düşüncelerdi. Urquhart, daha sonra "The Sultan and Mehmet Ali Pasha" isimli

---

[1072] Fyler ve Urquhart, ss. 48-49, 57.

[1073] **MS**62/PP/GC/PO/282, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Şubat 1837.

[1074] Örneğin, enişteşi Earl Grey ve kız kardeşi Mary ile görüşebilmesi için takdim mektubu vermişti. Bu mektubunda; Urquhart'ın "mükemmel" bir insan olduğunu, Türkleri ikna etmede büyük bir başarı elde ettiğini ve İstanbul'da büyük bir etki yarattığını belirtiyordu. Urquhart'ın bilgisinin ve yeteneklerinin, saldıracağı ya da karşı koyacağı herhangi bir siyasetçiye karşı onu "dokunulmaz" yaptığını ifade ediyordu. **GRE**/E/271/3, Ponsonby'den Frederick Grey'e, 22 Kasım 1834.

[1075] Kitabın Ponsonby evrakında yer alan bir kopyası için bkz. **GRE**/E/632/1-62. Urquhart ve Ponsonby'den önce de Rus karşıtı yayınlar İngiltere'de mevcuttu. Urquhart'ı, etkilediği anlaşılan Albay George de Lacy Evans'ın yayınları ilk önemli çalışmalardı. 1828'de *The Designs of Russia* ve 1829'da *On the Practicability of an Invasion of British India* ses getiren yayınlar olacaktı. Alexander Llewellyn, **The decade of reform: the 1830s**, St. Martin's Press, New York, 1972, s. 173.

[1076] **GRE**/E/632/74; **MS**62/PP/GC/PO/282, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Şubat 1837; Fyler ve Urquhart, ss. 20, 42, 44-46. Eserin hazırlanmasında Blacque'nun da katkısı bulunuyordu. Senior, s. 59; Fyler ve Urquhart, s. 45.

[1077] Eserin Türkçe ve Fransızca'ya çevirisi de başlatıldı. **GRE**/E/632/108, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 26 Ocak 1835. Temmuz ayında genişetilmiş beşinci baskısının çıkarılması için hazırlıklar yapılacaktı. **GRE**/E/632/160, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 3 Temmuz 1835.

bir kitap daha çıkardı. Sultan'ı Mehmet Ali'ye karşı desteklediği bu kitapta önceki savlarını tekrarladı. Meselenin çözümü için bu sefer Britanya donanmasının Karadeniz'e çıkışını önerecekti.[1078] Bu eserin ana argümanlarının büyük bir kısmı yine Ponsonby'ye ait idi.[1079]

Urquhart'ın bazı makaleleri de Ponsonby'nin editörlüğünden geçecekti. Haziran 1835'te tamamladığı bir makaleyi değerlendirmesi için Ponsonby'ye gönderdi. Ponsonby, makalede Rusya'nın gerçek gücünün oldukça abartıldığını, bu nedenle Rusya'ya karşı çıkanlarda bile bir korku hissi yaratabileceği hususunda eleştiri getirmiştir. Başarısız olunacağına inanıldığı takdirde kimsenin ikna edilemeyeceğini belirterek "Çaresizlik, aşkı bile öldürür." diyecekti. Urquhart, önerilere uygun şekilde makaleyi yeniledi.[1080] Ponsonby ondan bazı özel konularda da yayın yapmasını talep etti. Örneğin, Adriyatik'in anahtarı olarak gördüğü Korfu'nun Britanya için önemiyle ilgili bir makale yazmasını istemişti. Bu amaçla siyasi meseleleri ihtiva etmeyen bir dispaçını, okuduktan sonra yakması şartıyla Urquhart'a yolladı.[1081]

Urquhart'ın en çok ses getiren girişimi *Portfolio* dergisi oldu. İngiltere'de Rusya'nın Türkiye'ye yönelik tehdidinin daha iyi anlaşılmasına katkı sunan[1082] bu yayın, Nikola'nın kardeşi Grandük Konstantin'in Polonya valiliği esnasında üretilen ve Kasım 1830'daki Varşova İsyanı esnasında devrimciler tarafından ele geçirilen 1820'li yıllara ait Rus diplomatik yazışmalarıydı. Urquhart, bakanlık tarafından görevlendirilmesine bakmaksızın 1835 yılı sonbaharında İstanbul'a dönmek arzusundaydı. Ancak Ponsonby'nin ondan sık sık Londra'da kalarak "dava"ya orada faydalı olmasını istemesi

[1078] Lamb, Writing up the Eastern Question, s. 251.
[1079] Ancak Ponsonby bu iki eser dışında Urquhart'ın herhangi bir yayınına etki etmemiştir. **MS**62/PP/GC/PO/282, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Şubat 1837.
[1080] Fyler ve Urquhart, ss. 62-66.
[1081] Ponsonby, elçilikte henüz resmî olarak görevli olmayan Urquhart'a elçiliğe ait yazışmaları yollamamaktaydı. Ancak bu meseleyi ciddi bir mesele olarak görmediğinden burada istisna yaptı. Bu mektubunda ayrıca basında kendisinin öne çıkarılmasını istedi. **GRE**/E/632/194-196, Ponsonby'den Urquhart'a, 16 Eylül 1835.
[1082] **GRE**/E/240/43, Fraser'dan Ponsonby'ye, 9 Mart 1836.

ve Urquhart'ın kendini artık daha etkili olduğunu hissetmesi dışında, "yüz bin adam gücünde"[1083] olduğunu belirttiği bu belgeleri görmesiyle fikri tümüyle değişti.[1084]

Belgeler, Varşova İsyanı başarısız olunca Londra'ya kaçan âsilerin lideri Prens Adam Czartoryski tarafından Palmerston'a sunulmuş ancak Palmerston belgelere pek önem vermemişti.[1085] Urquhart belgelerden haberdar olunca Herbert Taylor'la görüştü. Taylor belgeleri yayımlamaya değer bulduğundan Palmerston'la konuştu. Her ikisi de belgelerin Avusturya-Rusya ittifakını sarsabileceğini düşünmekteydi.[1086] Ponsonby de dikkatli bir şekilde olması kaydıyla belgelerin yayımlanmasını destekledi.[1087] Nihayetinde Taylor, belgeleri Urquhart'a göndererek yayımlanmasında fayda bulunanları seçerek yayıncı Murray'e göndermesini ya da bizzat Urquhart'ın kendisinin "yorumsuz" bir şekilde yayımlamasını tavsiye etti.[1088]

Bununla birlikte Urquhart, 25 Eylül 1835'te İstanbul elçilik sekreteri olarak atanmış olduğundan[1089] İngiliz hükümetini bağlayan bir durumun oluşmaması adına Urquhart'ın rolü gizli tutuldu. Belgeleri, 23 Kasım 1835'ten itibaren arkadaşı Seymour Westmaccot editörlüğünde haftalık olarak yayına dönüştürmeye başladı.[1090] Rus diplomatlar Pozzo ve Tatishchev'e ait bazı dispaçlar özellikle yankı uyandırdı. Bu yazışmalarda Metternich'in dış politikası ağır bir şekilde eleştirilmekte ve Avusturya'yla yapılacak bir savaş halinde uygulanacak bazı Rus tasarıları ortaya konmaktaydı. Metternich, oldukça sinirlendiyse de bu yayınları suç içeren yayınlar olarak

[1083] **GRE**/E/632/182-193, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 26 Ağustos 1835.
[1084] **GRE**/E/632/160, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 3 Temmuz 1835; Fyler ve Urquhart, s. 69. Urquhart başka bir mektubunda gelişini ertelemesinin nedeni olarak Ponsonby'nin mektuplarını ve altı aylık zorlu bir mücadeleden sonra artık sözünün Londra'da değer kazanmasını göstermiştir. Fyler ve Urquhart, ss. 68-69.
[1085] Fyler ve Urquhart, ss. 77-78. Urquhart, Palmerston'un belgeleri büyük ölçüde incelediğini çünkü birçok yerde Palmerston'un notlarını gördüğünü belirtiyor. Fyler ve Urquhart, ss. 78-79. Anlaşıldığı kadarıyla Urquhart'ın İstanbul'a gönderilmesinin ertelenmesinde *Portfolio*'nun çıkarılması etkili olmuştu. Çünkü Kasım ve Aralık 1835'te Palmerston, Urquhart'ı İstanbul'a göndereceğini Ponsonby'ye iletmişti. **GRE**/E/481/5/12-17, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Kasım 1835; **GRE**/E/481/5/18, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 15 Aralık 1835.
[1086] Fyler ve Urquhart, ss. 77-78.
[1087] Senior, s. 75.
[1088] **GRE**/E/612/71-74, Taylor'dan Ponsonby'ye, 2 Mart 1837.
[1089] **The London Gazette**, 25 Eylül 1835.
[1090] Senior, s. 76; Bolsover, David Urquhart and the Eastern Question, s. 457.

değerlendirdiği için Avusturya üzerinde beklenen etki yaratılamadı.[1091] *Portfolio*'da belgeler dışında bağımsız makaleler de yayımlanmıştır ki en ilginci Urquhart'ın Çerkezlerden aldığını iddia ettiği "Çerkez Bağımsızlık Bildirgesi" olmuştur.[1092] Ayrıca Nikola'nın 16 Ekim 1834'te Varşova'da verdiği ve İngiltere'de oldukça tepki çekecek nutuğu yayımlanacaktı.[1093]

Urquhart'ın ismi *Portfolio* ile 1836 Şubat'ına kadar ilişkilendirilememişti.[1094] Bu bağlantı ortaya çıkınca Urquhart'ın Rusya ve Mısır'la alakalı düşünceleri kabineyi rahatsız etti.[1095] Başbakan Lord Melbourne bundan duyduğu rahatsızlığı Palmerston'a ileterek Urquhart'ın hemen görev yerine gönderilmesini istedi. Urquhart'ın Ticaret Bakanı Poulett Thompson'a rahatsız eden *Turkish Oil and Russian Tallow* ismiyle yayımlanan makalede hükümeti eleştirmesi nedeniyle Palmerston'a yapılan baskılar arttı.[1096] Melbourne artık Urquhart'ın görev yerinin değiştirilmesini istiyordu.[1097] Kabine için Ponsonby'nin Rus karşıtlığı yeteri kadar "tehlikeli" görülmekteyken buna bir de Urquhart'ın eklenmesi oldukça endişe vericiydi.[1098] İngiliz hükümetinin politikası Rusya'yla barıştan yanaydı. Dolayısıyla Sultan'la Mehmet Ali arasında da barış gerekiyordu. Bunun için İngiliz hükümeti Mehmet Ali'yi sakin bir şekilde tutarken, Ponsonby de Sultan'ı sakin bir şekilde tutmalıydı.[1099] Ancak Palmerston'un Rus ve

---

[1091] Šedivý, Metternich, s. 572.

[1092] **The Portfolio**, Cilt: 2, James Ridgway and Sons, Piccadilly, 1836, ss. 187-195. Bu bildiri kral ve Taylor'ı endişelendirdi. Taylor, Urquhart'a Çerkezleri Britanya yardımı hususunda cesaretlendirmemesini söyleyecekti. Bolsover, David Urquhart and the Eastern Question, s. 454.

[1093] **GRE**/E/632/211, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 14 Aralık 1835; **GRE**/E/240/47, Fraser'dan Ponsonby'ye, 5 Mayıs 1836.

[1094] **The Times**, 16 Ocak 1836.

[1095] **GRE**/E/206/16, Ellice'den Ponsonby'ye, 27 Ekim 1835.

[1096] **MS**62/PP/GC/ME/73, Melbourne'den Palmerston'a, 19 Şubat 1836; **MS**62/PP/GC/ME/84, Melbourne'den Palmerston'a, 21 Mart 1836.

[1097] **MS**62/PP/GC/ME/78, Melbourne'den Palmerston'a, 5 Şubat 1836; **MS**62/PP/GC/ME/83, Melbourne'den Palmerston'a, 15 Mart 1836. İlgili makale için bkz. **The Portfolio**, Cilt: 2, James Ridgway and Sons, Piccadilly, 1836, ss. 95-121.

[1098] **MS**62/PP/GC/ME/78, Melbourne'den Palmerston'a, 5 Mart 1836. Endişeler Ponsonby'ye de iletildi. **GRE**/E/206/17, Ellice'den Ponsonby'ye, 22 Mart 1836. Kabine'de Ponsonby'nin dostları dâhil birçok kişi tarafından Ponsonby'nin kullandığı ifadeler oldukça savaş yanlısı bulunmuştu. Hatta bir kişi Ponsonby'nin Rusya'yla savaşa girilmesine hazır olduğu ve bir bahane arandığını, ancak bahane bulunamasa da bahanenin yaratılacağını söylediğini iddia etmişti. Dolayısıyla Palmerston, Ponsonby'nin ifadelerine dikat etmesi adına uyarıda bulundu. **GRE**/E/481/5/22-25, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 25 Mart 1836.

[1099] **GRE**/E/481/5/22-25, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 25 Mart 1836.

dragoman karşıtlığı[1100] ve Urquhart'ın kral tarafından desteklenmesi nedeniyle Urquhart'ın İstanbul'a gidişi engellenemeyecekti.

Urquhart faaliyetleriyle bazı dostlarının da şüphesini çekmeye başladı. *Portfolio*'nun faydalı bir girişim olduğunu düşünen ancak Urquhart'ın belgeleri saldırgan yorumlarla birlikte yayımlanmasından rahatsız olanlar vardı. Örneğin Hudson ve hâmisi Taylor, Urquhart'ın Çerkezlerle ilgili Rus karşıtı saldırgan söylemlerinden endişeleniyordu. Onun, kral ve kabinenin beklentisi olan Karadeniz ve Hazar Denizi'nde İngiliz ticaretini geliştirmeye odaklanmasını istiyordu.[1101] Palmerston'un da Urquhart'ın sağduyusundan şüpheleri vardı.[1102] Palmerston, Urquhart'a neden hâlâ İstanbul'a gitmediğini sorduğunda Urquhart, Ponsonby'nin kendisinden Londra'da kalmasını istediğini belirtecekti. Ancak Palmerston, İstanbul elçiliği sekreterinin Londra'da "dolaşmasına" daha fazla izin veremezdi.[1103]

Rus hükümeti, belgelerin Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanmasını protesto edince Palmerston iddiaları reddetti. Palmerston her ne kadar *Portfolio* ile bağlantısı olmadığını belirtse de Taylor ve Strangways aracılığıyla süreci takip etmekteydi. Hatta Avusturya'yı yanlarına çekmek adına bazı belgelerin yayımlanması için öneride bulunmuştu.[1104] Ancak Palmerston bu girişime her ne kadar göz yumsa hatta kısmen teşvik etse de *Portfolio*'nun yayın politikası üzerinde tam bir kontrole sahip değildi. Bu nedenle *Portfolio*'nun, Dışişleri Bakanlığının bir girişimi olduğunu söylemek doğru olmayacaktır.[1105]

[1100] Palmerston'a göre dragomanlar güvenilmezdi. Elçilik bilgilerini Ruslara sızdırıyor olabilirlerdi. Eğer sızdırmıyorlarsa da Türk Dışişleri Bakanı, sızdırdıklarını düşünerek ikili görüşmelerde dikkatli konuşmak zorunda kalıyordu. Hatta dragomanların bilgileri Ruslara aktaracağını düşündüğünden bilgiyi ilk aktaran olmak için yarışıyordu. Bu nedenle 1835 Kasım'ından itibaren Urquhart'ı İstanbul'a hızlı bir şekilde göndermeye istekliydi. Ancak Ponsonby'nin isteği üzerine bir müddet geciktirmeyi uygun bulacaktı. **GRE**/E/481/5/12-17, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Kasım 1835.

[1101] **GRE**/E/313/5-12, Hudson'dan Ponsonby'ye, 31 Ağustos 1836.

[1102] **GRE**/E/270/40-43, Ponsonby'den Eyragues'ye, 15 Ocak 1837.

[1103] **GRE**/E/481/5/22-25, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 25 Mart 1836.

[1104] Senior, ss. 75-76; Webster, Urquhart, Ponsonby and Palmerston, ss. 333-335.

[1105] Lamb, Writing up the Eastern Question, ss. 261-263. Urquhart *Portfolio*'nun yayın masrafı olarak gösterdiği 944 sterlini Dışişleri Bakanlığının karşılamasını istemişti. Ancak bakanlık *Portfolio*'nun bakanlık tarafından çıkarıldığına dair hiçbir resmî kanıt sunulmadığı için bu masrafları karşılamayı reddetti. Senior, ss. 114-115. Urquhart 1834 yılında, 1833-34 yıllarında yaptığı Doğu seyahatinin masrafları konusunda da sıkıntı yaşadı. Dışişleri Bakanlığı, Orta Avrupa'da ve Osmanlı Devleti'nde on iki ay boyunca yaptığı

Britanya'nın önde gelen çoğu süreli yayınında etkili makaleler yayımlayan ve halka açık birçok etkinlikte propaganda faaliyetinde bulunan Urquhart, Ponsonby'nin arzu ettiği gibi kamuoyunu etkiledi. Britanya'da önde gelen birçok kişinin Osmanlı Devleti'yle ilgili fikri değişti. Urquhart, bir Tory olan Richard Vyvyan, Leh yanlısı Cutlar Fergusson, eski diplomat Charles Bagot, Stratford Canning'i ve birçok tâciri "dava"ya çektiğini yazacaktı. Ayrıca kral ve Taylor da Rusya'ya karşı ciddi adımlar atılmasından yanaydı. Hükümetin de bu eğilimde düşünülüyordu.[1106] Eylül 1835'te Urquhart elçilik sekreteri olarak atanınca bu düşünce daha da pekişti. Her ne kadar cemiyet hayatında can sıkıcı bulunsa da[1107] Urquhart, Doğu meselesinde fikri sorulan ilk kişi hâline geldi.[1108]

Ponsonby, Urquhart dışında, "dava" için, Londra'da faaliyetlerde bulunan James Fraser ve Britanya'nın İran elçiliğinde kısa bir süre görev yapmış olan John MacNeill'in girişimlerine de güveniyordu. Ponsonby'nin yakın ilişki kurduğu bu ikili Rusya'nın İran

---

incelemeler için 1.200 sterlin vermiştir. Ancak Urquhart Romanya ve Moldova'da geçirdiği süre için 350 sterlin daha talep etmiştir. Ayrıca, kendisine yardımcı olacak bir kişiyi istihdam etmesine izin verildiği için Mr. Lovi'yi istihdam ettiğini ve onun da 200 sterlin alması gerektiğini belirtti. İngiltere'ye yanında götürdüğü Azim Bey ve Ahmet Bey isimli iki Türk gencin masraflarının da karşılanmasını istedi. Backhouse bu ödemelerin ancak Ponsonby'nin onayıyla yapılabileceğini belirtince Ponsonby'den bu yönde bir mektubu bakanlığa göndermesini rica etti. **GRE**/E/632/114, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 3 Şubat 1835. Ponsonby, cevabında bu hususta bilgisi olmadığını eğer destek istiyorsa söylemesinin yeterli olduğunu yazacaktır. Fyler ve Urquhart, ss. 60-62. Urquhart'ın "bilimsel bilgiyi öğretmek" amacıyla yanında getirdiği iki Türk, Ağustos 1835'te İstanbul'a geri dönmüştür. Kralla görüştürülen bu iki genç yanlarında kralın mektubuyla dönecektir. **GRE**/E/632/174-181, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 12 Ağustos 1835.

[1106] **GRE**/E/240/29, Fraser'dan Ponsonby'ye, l1 Eylül 1835.

[1107] **GRE**/E/274/B/39, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 6 Haziran 1836.

[1108] Urquhart özellikle, Lehli mülteciler tarafından çıkarıldığı için Rus karşıtı bir yayın politikasına sahip olan olan *British and Foreign Review*'de ve 1833'ten beri Türk yanlısı bir çizgi izleyen *The Edinburgh Review*'de makaleler yayımlamaktaydı. Senior, ss. 70-71; Uygur Kocabaşoğlu, "British Observations Regarding the Ottoman Empire in Nineteenth Century Periodicals", **Journal of Mediterranean Studies**, Cilt: 5, Sayı: 2, 1995, s. 249. Urquhart, İskoçya gezisi esnasında basında yeni destekçiler elde etti. *The Foreign Quarterly Review, The British and the Foreign Review, The Westminister, The London, Blackwood's and Tait's* adlı dergi ve gazetelerinde de makaleler çıkaracağını belirtti. Ayrıca *Moniteur Ottoman* sayılarından alıntılar yapacağını iletti. **GRE**/E/632/174-181, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 12 Ağustos 1835. Urquhart öncesinde *The Foreign Quarterly Review*'in genel politikası Rusya'ya karşı endişeli olunduğunu gösterse de Sultan'ı ve Osmanlı'yı destekleyen bir çizgide değildi. Urquhart ve MacNeill ile birlikte dergi, Osmanlı yanlısı bir çizgiye evrildi. Lamb, Writing up the Eastern Question, s. 252. Urquhart birçok başka dergiyi de kendi yanına çektiğini söylese de durum tam olarak böyle olmamıştı. Lamb, Writing up the Eastern Question, s. 253-254; Bolsover, David Urquhart and the Eastern Question, s. 456. "Davaya" destekçi toplamak adına ülkeyi gezdiğini söylediği bir mektup için bkz. **GRE**/E/632/197, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 17 Eylül 1835.

üzerindeki tehdidine odaklanacaktı.[1109] MacNeill, kral ve Herbert Taylor'la görüşerek; İran, Türkiye ve Rusya'yla ilgili meseleler hakkında bilgi aktardı.[1110] Fraser, Ponsonby'nin düşüncelerine uygun bir şekilde hazırladığı uzun bir memorandumla Palmerston'un fikrini değiştirmeye çalıştı.[1111] 1835 yılı boyunca her ikisi de oldukça başarılı oldu. Yalnızca Whigler arasında değil Toryler arasında da taraftar toplayabildiler.[1112] Artık kamuoyu, Türkiye ve Rusya'yla ilgili konulara daha meraklıydı.[1113] 1835 yılı sonuna gelindiğinde Palmerston'un Ponsonby'nin çizgisine geleceği umuluyordu.[1114] Kral ve Taylor'ın artık "dava"ya desteği oldukça olası görünüyordu. 1836 senesi başlarında Fraser, Ponsonby'nin istediği talimatları kısa süre içerisinde alabileceğini düşünüyordu.[1115] Ancak Fraser büyük bir yanılgı içersindeydi.

Ancak Kral IV. William, Başbakan Melbourne ve Dışişleri Bakanı Palmerston'un yaptığı görüşmede farklı kararlar alınmıştı. Temmuz 1835'te Winsdor Şatosu'nda gerçekleşen toplantıda Ponsonby'nin düşünceleri ekseninde hazırlandığı bilinen Fraser'ın memorandumu değerlendirildi. Kral, Türkiye meselesine özel bir ilgi gösteriyordu. Ponsonby'nin ilettiği tehlikeleri tedirgin edici bulduğunu ve Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın hegemonyası altında olduğunu gördüğünü belirtti. Bu durumun hem siyasi hem de ekonomik açılardan Britanya'nın menfaatlerine aykırı olduğunu iletti. Ancak ne parlamentonun ne de kamuoyunun Rusya'ya karşı sağlam gerekçeler olmadıkça "cesur ve enerjik" girişimlere onay vermeyeceğini de biliyordu. Ayrıca Ponsonby'nin, Rusya'nın

---

[1109] Özellikle MacNeill oldukça etkili olacaktır. Urquhart, onun çabalarına ne kadar minnettar olduğunu bir mektubunda belirtmiştir. **GRE**/E/632/211, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 14 Aralık 1835. MacNeill'den Palmerston da oldukça memnundu. MacNeill'in eseri olan *The Progress and Present Position of Russia in the East* adlı kitapçık ve haritanın yayımlanmasına Palmerston destek oldu. Lamb, Writing up the Eastern Question, s. 263.

[1110] **GRE**/E/240/36, Fraser'dan Ponsonby'ye, 26 Aralık 1835.

[1111] Palmerston, memorandumun Ponsonby'nin düşünceleri çerçevesinde hazırlandığını biliyordu. Memorandumdaki düşüncelere katılsa da İngiliz donanmasının İstanbul'a demirlemesinin var olan sorunları çözmeyeceği gibi arttıracağını savunacaktı. **GRE**/E/481/5/2-8, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 26 Temmuz 1835.

[1112] **GRE**/E/240/18, Fraser'dan Ponsonby'ye, 22 Haziran 1835. *British Quarterly Review*'de makaleler çıkarıyorlardı. **GRE**/E/240/29 Fraser'dan Ponsonby'ye, 1 Eylül 1835; **GRE**/E/240/31, Fraser'dan Ponsonby'ye, 5 Kasım 1835.

[1113] **GRE**/E/240/29, Fraser'dan Ponsonby'ye, 1 Eylül 1835; **GRE**/E/240/33, Fraser'dan Ponsonby'ye, 11 Aralık 1835.

[1114] **GRE**/E/240/36, Fraser'dan Ponsonby'ye, 26 Aralık 1835.

[1115] **GRE**/E/240/39, Fraser'den Ponsonby'ye, 12 Şubat 1836.

savaş açmaya cesaret edemeyeceği savına katılsa da Rusların, elçinin pek önem vermediği tedbirleri tedavüle sokması halinde İngiltere'ye sıkıntı çıkarması mümkündü. Rusya'nın entrikaları Karadeniz ve Boğaziçi'yle sınırlı kalmayabilirdi. Ruslar, Baltıklarda kuvvetli bir donanmaya sahipti. Britanya'nın hammadde sıkıntısı yaşaması adına İsveç'i, belki de Danimarka'yı zorlayabilirdi. Prusya ve Hollanda'yı Belçika'yı işgale teşvik edebilirdi. Avrupa'da genel bir savaşın çıkması halinde Fransa'da bir devrimin tekrarlanması sürpriz olmazdı. O vakit Fransa'nın ittifakına güvenmek mümkün olmayacağı gibi Avusturya Rusya'ya daha çok yanaşabilirdi. Zaten kral, Fransızlara hiç güvenmemekteydi. Fransa Kralı Louis Phillippe'in devrim korkusu nedeniyle, İngiltere ile iş birliği yapmak yerine Rusya ile ittifaka girerek "payına" düşeni almayı tercih etmesi olasıydı. Kral ayrıca Ponsonby'nin Rusya'ya karşı devrimci uygulamaları tavsiye etmesinden rahatsız oldu. Ona göre böyle girişimler en sonunda uygulayıcılarına dönebilirdi. Dolayısıyla kral, Ponsonby'nin önerilerini doğru bulsa da eksik kaldığını düşünüyordu. Ponsonby'nin Rusya'nın birkaç yıl içerisinde harekete geçeceğini savunması göz önüne alındı ve o vakte kadar cesur bir hamlede bulunulmaması ve durumu değiştirmek adına savaş dışı seçeneklerin tercih edilmesini istedi. Örneğin Osmanlı Devleti'ne Britanya'nın kefil olacağı bir borcun verilmesiyle Eflak, Boğdan ve Silistre'nin Sultan'a iadesi için girişimde bulunulabilirdi. Böylece İngiltere'nin Sultan'ın gerçek dostu olduğu görülebilir ve Rusya'nın izlediği siyasetin utanç verici yönü ortaya koyulabilirdi. Ayrıca Mehmet Ali'ye sert bir tonda Urfa'nın iadesi ve vergilerin ödenmesi için uyarıda bulunarak Sultan'a dostluk gösterilmeliydi. Anlaşıldığı kadarıyla David Urquhart'ın etkisiyle Kral, Rusya'nın gücü ve kaynaklarının ticaret yoluyla "kötürüm" bırakılabileceğini belirterek İngiltere'nin Rusya'yla yaptığı hammadde ticaretini Osmanlı Devleti'ne yönlendirilmesini istedi. O vakit iç karışıklıklarla uğraşmak zorunda kalacak Rusya'nın Türkiye'ye yönelik bir girişime cesaret edemeyeceğini savundu.[1116]

Artık Ponsonby'nin istediği cesur hamlelerin yapılması söz konusu değildi. Yapılacak şey 1833 sonunda Grey ve Palmerston'un önerdiği yolun izlenmeye devam etmesiydi. Ancak ileride Palmerston, Melbourne'e Rusya'nın ilerleyişinin ne kadar

[1116] **GRE/E/670**/4, Kral IV. William'ın Doğu sorunuyla ilgili memorandumu, 18 Temmuz 1835.

tehlikeli olduğuna dair hükümette kimsenin gerçek anlamda fikir sahibi olmadığını söyleyerek bu durumdan rahatsızlığını gösterecekti.[1117] Ancak bu serzenişten Palmerston'un Rusya'yla savaş istediği anlamı çıkarılmamalıdır. Palmerston Rusya'ya kontrol altında tutulduğunu hissettirerek Rusların harekete geçmesinin engellenmesiyle savaşı önlemek niyetindedir. Bunun için Rus karşıtı yayınları olumlu görmekteydi. Ponsonby bu noktada daha ciddi bir adım atılarak Rusya'nın durdurulmasını ve böylece savaşın engellenmesini savunmaktaydı. Bu nedenle kabineyi ikna adına bu yayınları kullanmak istedi. Bu yayınlardan rahatsız olan kabine üyeleri ise savaş riski doğurabilecek herhangi bir girişime sıcak bakmadı.

4.3.2. David Urquhart ve Ticaret Antlaşması'yla İlgili İlk Girişimler

Osmanlı Devleti'yle Britanya arasında 1820 yılında imzalanan son gümrük tarifesinin süresi 1834 yılı itibarıyla sona erdi. Ancak 1820 yılında belirlenen ürün fiyatları enflasyon nedeniyle oldukça yükselmiş olduğundan Osmanlı hazinesi vergi kaybı yaşamaktaydı.[1118] Osmanlı Devleti'nin ithal ettiği İngiliz ürünleri %3'lük bir vergiye tâbiyken; Britanya, Türkiye'den ithal ettiği ürünlerden %60'a varan vergiler almaktaydı.[1119] Bu nedenle Ekim 1834'te Akif Efendi, Babıali'nin gümrük vergisinin %3'ten %5'e çıkarılmasını istediğini Ponsonby'ye iletti.[1120] Daha sonra Babıali, yeni tarifenin görüşülmesi için bir komisyon kurulması ve elçiliğin bu komisyona bir temsilci ataması talep edildi.[1121] Ancak Osmanlı hükümeti kısa bir süre sonra görüşmelerin Londra'da yürütülmesine karar verdi. Bu amaçla ilk olarak, hazırlanacak bir taslağın Namık Paşa'yla birlikte Londra'ya gönderilmesi kararlaştırıldı.[1122] Ancak Namık Paşa'nın Londra'daki görevi birçok farklı hususu ihtiva etmekteydi. Ayrıca İngiltere'de hükümet

[1117] **MS**62/PP/GC/ME/515, Palmerston'dan Melbourne'e, 31 Ekim 1836.
[1118] Gümrük vergilerindeki kayıp %50'yi aşmıştı. Kütükoğlu, s. 106.
[1119] Bailey, British Policy, s. 120.
[1120] **FO** 78/239, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Ekim 1834.
[1121] **FO** 78/252, Ponsonby'den Wellington'a, 31 Mart 1835; Kütükoğlu, s. 108.
[1122] **GRE**/E/632/82, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 1834.

değişikliği nedeniyle görüşmelerin başlaması uzadı.[1123] Bu nedenle Namık Paşa'nın ardından yeni tarifeyle ilgili görüşmeler yapmak adına Londra Elçisi olarak Nuri Efendi görevlendirildi.[1124] Nuri Efendi Nisan 1835'te Londra'ya vardı.

Urquhart 1834'te İstanbul'dan ayrılmadan önce Babıali'yi yed-i vâhid[1125] sistemini kaldırması için ikna ettiğini ve Nuri Efendi'ye verilen talimatlarda kendisinin tavsiyelerine göre hareket etmesi emrinin yer aldığını iddia ediyordu. Kendisini, Babıali'nin bu hususta görevlendirdiği bir kişi olarak göstermekteydi.[1126] Urquhart, Nuri Efendi'yi Türklerin Avrupa'ya elçi olarak gönderdiği diğer Türkler gibi "dil bilmeyen, zayıf, korkak ve cahil bir kişi" olarak nitelemekteydi. Bu nedenle Nuri'nin Rusların etkisi altında fikirlerinin değişebileceğinden endişe ediyordu. Bunu engellemek adına Türk elçiliğini ablukaya aldı. Sık sık elçiliğe uğrayarak, yetkisi olmadığı hâlde Bakanlık adına yeni planlar öneriyor ve bilgi talep ediyordu. Hatta elçiyi Londra'dan bir müddet uzaklaştırarak halasının evine götürmüştü. Nuri'yi etkileme hususunda başarıya ulaştığını düşünen Urquhart, artık Türk elçinin, sözünden bir "inç" bile çıkmayacağını düşünmekteydi.[1127] Bu etkisi mevcutken tarife meselesini tamamlamayı istiyordu.[1128]

İlk başlarda sık sık Urquhart'la görüşerek onun fikrini alan Nuri Efendi bir süre sonra Urquhart'ın müdahalelerinden rahatsız olmaya başladı. Temmuz ayında, Rusların Sivastopol'da istihkâm yaptığı haberi ulaşınca, Urquhart'ın tavsiyesine aykırı şekilde Ruslar da dâhil olmak üzere herkesle görüşmeye başladı.[1129] Ayrıca Urquhart'ı kısa bir

---

[1123] Kütükoğlu, s. 110.
[1124] **GRE**/E/632/106, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 7 Ocak 1835.
[1125] Bir tür devlet tekeli olarak gösterilebilecek bu sistem, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ardından kurulan yeni ordunun masraflarını karşılamak adına oluşturuldu. Bu sistemle devlet, bir malın bir bölgedeki dış ticaretini seçtiği kişilere tahsis etmekteydi. Kütükoğlu, ss. 82-83.
[1126] Fyler ve Urquhart, ss. 17, 23. Urquhart bu iddiasında çok da haksız sayılmazdı. İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde tarifeyle alakalı olarak birçok girişimde bulundu. Bazı mesajlarını Blacque ve Vogorides aracılığıyla Sultan'a kadar ulaştırdığı görülüyor. **GRE**/E/632/82, Urquhart'tan Ponsonby'ye; **GRE**/E/632/68, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 3 Kasım 1834.
[1127] **GRE**/E/632/133, Urquhart'tan Ponsonby'ye, Nisan 1835.
[1128] **GRE**/E/632/139, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 26 Nisan 1835; **GRE**/E/632/145, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 1 Mayıs 1835.
[1129] Nuri Efendi, Urquhart'a Cezayir meselesiyle ilgili görüştüğünü söylemiştir. **GRE**/E/632/160, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 3 Temmuz 1835.

süre sonra hem Babıali'ye hem de Palmerston'a şikâyet etti.[1130] İstanbul'dan gelen talimatta, ticaret antlaşması görüşmelerinde Babıali'nin tek yetkilisinin Nuri Efendi olduğu iletildi.[1131] Urquhart bunu elçilik dragomanı olarak görev yapan Vogorides'nin oğlu Nicholas'ın bir komplosu olarak değerlendirdi.[1132] Bu kısmen doğruydu. Nicholas, Salame'yle yaptığı bir görüşmede Urquhart'ın birbiriyle çelişen önerilerle geldiğini, Nuri Efendi'nin Rus elçiliğiyle görüşmesini engellemeye çalıştığını ve bakanlığın resmî görevlisi gibi hareket ettiğini belirtiyordu. Salame ise Urquhart'ın bu hususta herhangi bir resmî görevi olmadığını söyleyerek dragomanı rahatlatmıştı.[1133] Palmerston da gelen şikâyet üzerine Nuri Efendi'den Urquhart'la iletişime geçmemesini istedi. İki gün sonra da ikilinin arasındaki ilişki sona erdi.[1134]

Nuri Efendi, İngiliz tâcirlerin ödediği %3 ihracat vergisinin yükseltilmesi halinde, Babıali'nin yed-i vâhid uygulamasını kaldırarak tüm ürünlerde ihracata izin vereceğine dair bir öneride bulundu.[1135] Palmerston'a göre ticarette "hayırseverlik ve duygusallığa" yer yoktu. İhracat vergisinin %3'ün üstünde çıkarılması halinde İngiltere'nin ne elde edeceğini sordu.[1136] Ayrıca Palmerston, tekel uygulamasının kaldırılmasını doğrudan doğruya Türklerin menfaatine olan bir gelişme olduğunu savunacaktı. İngiliz tüccarı için ek bir menfaat hâsıl olmayacağını söyleyerek, tek farkın, İngilizlerin yed-i vâhid tüccarı yerine reâyâ tüccarından malı alacak olmasını gösterdi.[1137] Ancak gerçek düşüncesi elbette bu değildi. Palmerston uzun zamandır tekellerin kaldırılmasından yanaydı. Bu nedenle Nuri Efendi'nin önerisine olumlu bir cevap verdi.[1138] Ancak Ekim ayında Nuri Efendi, İstanbul'dan gelen talimatlara binâen ilk önerisinde değişiklik yapmış ve yalnızca

[1130] Urquhart, Ağustos ayı itibariyle Nuri Efendi'yle ilişkisini kestiğini belirtmektedir. **GRE**/E/632/174-181, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 12 Ağustos 1835.
[1131] **GRE**/E/632/182-193, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 26 Ağustos 1835.
[1132] Bir "aptal" olarak nitelediği dragomanı, Ruslara her şeyi aktarmakla itham ediyordu. **GRE**/E/632/160, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 3 Temmuz 1835.
[1133] Senior, ss. 83-84. Urquhart, ticaret antlaşması taslağının engellenmesinde etkili olan kişilerden biri olarak Salame'yi de göstermiştir. **GRE**/E/632/182-193, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 26 Ağustos 1835.
[1134] **GRE**/E/632/182-193, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 26 Ağustos 1835.
[1135] **FO** 78/268, Nuri Efendi'den Palmerston'a, 26 Mayıs 1835.
[1136] **GRE**/E/481/5/2-8, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 26 Temmuz 1835.
[1137] Kütükoğlu, s. 116.
[1138] **FO** 78/268, Palmerston'dan Nuri Efendi'ye, 13 Haziran 1835.

bazı ürünlerin ihracatında yasakların kalkacağını iletmişti.[1139] Nicholas Vogorides'nin elçilik dragomanı olarak hem Fransızcasının hem de İngilizcesinin yetersizliği ve Nuri Efendi'nin de ticari konularda sınırlı bir bilgiye sahip olması nedeniyle görüşmeler uzadı.[1140] Bunun üzerine Palmerston, Rusların tavsiyeleriyle hareket ettiğine inandığı Nuri Efendi'nin tarifeyle ilgili son önerisini redderek Urquhart'tan bir ticaret antlaşması taslağı hazırlamasını istedi.[1141]

Urquhart, Rusya'nın ekonomik gücünün sınırlandırılarak Türkiye'nin gücünün arttırılmasını istiyordu. Bu amaçla Britanya'nın hammadde ihtiyacını Rusya yerine Türkiye'den temin etmesini savunuyordu. Bunu sağlamak adına İngiltere, Türkiye'den ithal ettiği ürünlerden aldığı gümrük vergisinde düşüşe, Osmanlı Devleti ise, Britanya'dan ithal ettiği ürünlerden aldığı gümrük vergisinde artırıma gidecekti. Bunun karşılığında Osmanlı Devleti tekellerle iç gümrük vergilerini tümüyle kaldıracaktı. Urquhart, çok sayıda ürünün ihracatını yasaklayan ve Britanya ticaretini Polonya, Gürcistan, Romanya, Moldova, Kafkasya gibi birçok yerde engelemeye çalışan Rusya'nın buna itiraz edemeyeceğini belirtti.[1142] Ayrıca kalkınan bir Türkiye'nin İngiliz mâmul ürünleri için Rusya'dan daha iyi bir pazar olacağını öngörmekteydi. Zaten Britanya-Rusya ticareti açık verirken, Britanya-Osmanlı ticareti artı vermekteydi. Ticari ilişkilerin gelişmesiyle birlikte Britanya'nın, Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı savunmak için bir ciddi gerekçesi daha olacaktı. Bu şekilde Türkiye'yle Britanya birbirine yaklaşırken, Rusya'nın Türkiye üzerindeki etkisi kırılabilecekti.[1143]

Urquhart, yukarıda belirtilen anlayış çerçevesinde hazırladığı on taslağın ardından nihai taslağı; Nuri Efendi, Taylor, Backhouse, ikisi Doğu'yla ticaret yapan üç İngiliz tâcir ve G'hies'e ayrıca Ticaret Bakanlığında görevli Hume ve İstatiskik Kurulu'ndan Porter'a

[1139] **FO** 78/268, Nuri Efendi'den Palmerston'a, 23 Ekim 1835.
[1140] **GRE**/E/481/5/2-8, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 26 Temmuz 1835.
[1141] **GRE**/E/632/160, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 3 Temmuz 1835.
[1142] **GRE**/E/632/165-173, Urquhart'tan Ponsonby'ye.
[1143] Bolsover, David Urquhart and the Eastern Question, ss. 459-460. Britanya, 1820'lerin sonundan itibaren artık tarım ürünü ithalatçısı bir ülke durumuna gelmişti. Reşat Kasaba, **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi On Dokuzuncu Yüzyıl**, çev. Kudret Emiroğlu, Belge Yayınları, İstanbul, 1993, s. 39.

gösterip onaylarını aldı.[1144] Ardından Palmerston'un isteğiyle Ticaret Bakanı Poulett Thomson'a sundu. Urquhart'a göre Thompson, taslakta ilk başta bir sorun görmemiş gibi görünüyordu. Ancak Thompson daha sonra taslağa karşı tavır aldı.[1145] Poulet'in itirazı Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan ithal edilen hammaddeleri karşılayamayacağı üzerineydi.[1146] Urquhart ise muhalefeti farklı gerekçelere bağlamaktaydı. *Portfolio*'da yayımlanan bir makalenin Poulett'in fikrini değiştirdiğini[1147] hatta Poulett'in de dâhil olduğu Baltık ticaretinin zedelenecek olmasının, onu bu yönde hareket ettirdiğini iddia etmekteydi.[1148]

Ayrıca Nuri Efendi de son anda geri adım atmıştı. Urquhart bunu Pozzo'nun, elçiliğin dragomanları aracılığıyla kurduğu komploya bağlıyordu. Urquhart'a göre Nicholas Vogorides bu antlaşmayı daha sonra bizzat kendisinin yürürlüğe sokma isteğindeydi.[1149] Sonuç olarak Palmerston, Thompson'ın onayından geçmeyen bu taslağı reddetti. Taslak, Nuri Efendi tarafından Babıali'nin önerisi olarak İngiltere'ye sunulmadı.

Reşid Bey'in, Londra elçisi olarak atanmasıyla Urquhart'ın umutları canlandı. "Kocakarı"[1150] Nuri Efendi'nin gidecek olmasından mutlu olan Urquhart, Reşid'in gelişiyle antlaşmanın gerçekleşeceğini düşünüyordu.[1151] Ancak Nuri Efendi'ye görüşmelerin İstanbul'da sürdürüleceği iletildi. Ticaret Bakanlığının isteği üzerine isteği üzerine görüşmeleri yapması adına ilk olarak İstanbul Başkonsolosu John Cartwright görevlendirildi.[1152] Kısa süre sonra kralın isteğiyle[1153] görüşmeleri yürütmesi adına

---

[1144] **GRE**/E/632/182-193, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 26 Ağustos 1835. Bu mektuptan anlaşıldığı üzere taslağın Türkçeye çevrilmesi esnasında ilginç bir yöntem uygulandı. Salame, metni önce Arapça'ya ve Arapça'dan da Fransızca'ya çevirdi. Vogorides'nin oğlu da Fransızca'dan Türkçeye çevirdi.
[1145] Fyler ve Urquhart, s. 28.
[1146] Jenks, s. 75.
[1147] Anick, s. 127; Fyler ve Urquhart, s. 28.
[1148] Baltık tâcirleri Urquhart'ın önerilerinden rahatsız olmuş görünmektedir. **GRE**/E/632/259, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 12 Mart 1836.
[1149] **GRE**/E/632/182-193, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 26 Ağustos 1835.
[1150] "Old woman Nuri" ifadesi için bkz. **GRE**/E/632/209, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 4 Aralık 1835.
[1151] **GRE**/E/632/182-193, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 26 Ağustos 1835.
[1152] Ancak elçinin gururunun çiğnenmemiş olması adına antlaşmayı yalnızca Ponsonby'nin imzalayabileceği belirtildi. Kütükoğlu, s. 113.
[1153] **GRE**/E/632/182-193, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 26 Ağustos 1835. Urquhart, İstanbul'a üzerinde hiçbir görev olmadan gitmek üzeryken bu atamayla engellendiğini ve bu şekilde sınırlandırılmak istendiğini iddia edecektir. Fyler ve Urquhart, ss. 23, 24. Ancak özel yazışmaları açık bir şekilde gösteriyor ki 1834 yılından itibaren elçilik sekreteri olmak adına birçok girişimde bulunmuştur. **GRE**/E/632/87-96, Urquhart'tan

Urquhart, Eylül sonunda İstanbul elçiliği sekreteri olarak atandı. Palmerston, Urquhart'tan Ponsonby'ye saygı göstermesini ve güvenmesini istedi.[1154]

4.3.3. Urquhart'ın Dönüşü ve Düşüşü

Ponsonby, İstanbul'a aktarılan ticaret antlaşması görüşmelerini yürütmek adına Urquhart'ın, elçilik sekreteri olarak atandığını öğrenince mutlu olmuştu. Ancak onun hemen yola çıkarak İstanbul'a geleceğini öğrendiğinde sinirlendi.[1155] Ponsonby, Rusya'nın Edirne Antlaşması'yla elde ettiği imtiyazlar korunurken[1156] her iki ülkenin de menfaatine olacak bir antlaşmanın yapılamayacağını savunmaktaydı. İyi bir ticaret antlaşmasının imzalanabilmesi için ilk olarak Rusya'nın Türkiye üzerindeki etkisinin kırılması ve Sultan'ın güveninin kazanılması gerektiğine inanıyordu.[1157] Ayrıca tekeller, Babıali'nin önde gelen kişilerinin ve sarayın temel gelir kaynaklarındandı. Ponsonby, Ruslar dışında bu değişimden etkilenecek kişilerin de girişimi baltalamak için ellerinden gelen her şeyi yapacağını biliyordu.[1158] Ancak en çok, Urquhart'ın İngiltere'deki Rus karşıtı propaganda faaliyetlerini oldukça faydalı bulduğundan Londra'da kalmaya devam etmesini istiyordu. Urquhart'a gönderdiği birçok mektupta Urquhart'ın İstanbul'da bir faydasının olmayacağını, esas olarak Londra'da etkili olduğunu ve orada kalmaya devam etmesini istemişti. Ponsonby, İstanbul'da kendini yeteri kadar güçlü gördüğünü, Urquhart'a Londra'da ihtiyacı olduğunu iletmekteydi. "İstanbul'da verilecek bir savaş

Ponsonby'ye, 10 Aralık 1834. Yine de İstanbul'a bağımsız bir birey olarak gelme isteği de bulunuyordu. 1835 yılına ait bir mektubunda ailevi düzenlemelerle ilgili bir duruma bağlı olarak maddi bağımsızlığını elde edebileceğini böyle bir durumda Dışişleri Bakanlığında görev yapsa da yapmasa da İstanbul'a geleceğini yazmıştır. **GRE**/E/632/108, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 26 Ocak 1835.

[1154] **GRE**/E/632/26, Urquhart'tan Ponsonby'ye, Eylül 1835.

[1155] Fyler ve Urquhart, s. 82.

[1156] Edirne Antlaşması'nın 7. maddesi Rus ticaret gemilerinin ve Osmanlı Devleti'yle savaşta olmayan ülkelerin Rus limanlarına giden ticaret gemilerine boğazlardan serbestçe geçişine sınırlama olmadan izin vermekteydi. Şerafettin Turan, "1829 Edirne Antlaşması", **DTCF Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, Ankara, 1951, s. 139.

[1157] **FO** 78/255, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Eylül 1835; Fyler ve Urquhart, ss. 57-59.

[1158] **FO** 78/301, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Ocak 1837; **FO** 78/330, Ponsonby'den Palmerston'a, 21 Nisan 1838.

yok. Savaş, İngiltere'de." diyecekti.[1159] Ancak Palmerston, Urquhart'ın hemen yola çıkacağını iletince elçi, 1836 yılı başı itibariyle Urquhart'ı beklemeye başladı.[1160] Her ne kadar Urquhart'ın kendisini dinlememesine sinirlense de mektuplarında Londra'da "yarattığı harikalar" nedeniyle Urquhart'ı övmeye devam etti. Urquhart'ı yalnızca "Hüsrev Paşa'yı eleştirdiği yazısı nedeniyle eleştirebileceğini, eğer övmeye kalkarsa kendi işini yapmaya vakit bulamayacağını" belirtti.[1161]

Urquhart'ın, *Portfolio*'yla ilgili çalışmalar nedeniyle İstanbul'a gelişi oldukça gecikti. Ponsonby'nin ondan Londra'da kalmaya devam etmesini istemesinin de Urquhart'ın İstanbul'a dönüşünü ertelemesine etki etmişti.[1162] Ayrıca Urquhart, İstanbul'a eli güçlü bir şekilde gelmek istiyordu.[1163] Ticaret antlaşmasının taslağı ona bu imkânı verebilirdi. Bu nedenle Poulett Thompson antlaşma taslağıyla ilgili ikna edilene kadar beklemeye devam etti.[1164] Bununla birlikte Türklere fayda sağlayacağını düşündüğü farklı projeler de geliştirdi. Türkiye'de finansal istikrarı sağlamak adına İstanbul'da bir bankanın kurulması için girişimlerde bulunmaktaydı. Bu amaçla Londra'da finans sektöründen birçok kişiyle görüştü.[1165] Bir resmî akademi açılması ve bu sayede Türkiye'nin yer altı kaynaklarının tam olarak değerlendirilmesi için Ahmet Paşa'yla sürekli yazışıyordu. Bunun için eğitim alması için İngiltere'ye birkaç öğrencinin gönderilmesi ve İngiltere'den bazı eğitmenlerin Türkiye'de istihdam edilmesi için çalışmaktaydı.[1166] Hatta Palmerston'dan izinsiz bir şekilde, kraldan Sultan'a hediye edilmesi adına bir yüzük ve mektup da almıştı. Palmerston bunu öğrendiğinde, hediyelerin yalnızca elçiler tarafından sunulabileceğini ve mektupta sadece elçinin adının

[1159] Fyler ve Urquhart, ss. 64-66, 80-81, 94-95.
[1160] Fyler ve Urquhart, ss. 94-95.
[1161] Fyler ve Urquhart, ss. 95-96.
[1162] Fyler ve Urquhart, ss. 24, 68-69.
[1163] **GRE**/E/240/47, Fraser'dan Ponsonby'ye, 5 Mayıs 1836.
[1164] **GRE**/E/632/259, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 12 Mart 1836; **GRE**/E/632/263, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 25 Mart 1836.
[1165] **GRE**/E/632/145, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 1 Mayıs 1835; **GRE**/E/632/153, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 5 Haziran 1835; **GRE**/E/632/201-204, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 9 Ekim 1835; Fyler ve Urquhart, ss. 81-82; **GRE**/E/632/265, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 10 Mayıs 1836.
[1166] **GRE**/E/632/126, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 3 Nisan 1835; **GRE**/E/632/145, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 1 Mayıs 1835; **GRE**/E/632/153, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 5 Haziran 1835.

olabileceğini söyleyerek Urquhart'ı uyardı.[1167] Diğer yandan Ponsonby, gönderilecek yüzüğün Sultan'a hediye edilebilecek makul bir hediye olmadığını ve çok daha değerlilerinin Ruslar tarafından paşalara hediye edildiğini belirtince yüzüğün hediye edilmesi iptal edildi.[1168] Urquhart'ın Palmerston'u rahatsız eden bir diğer girişimi Osmanlı Devleti'nin Paris Elçisi Reşid Bey'yle görüşmesi oldu. Urquhart, Reşid Bey'den, G'hies'in Babıali tarafından görevlendirilmesi ve Sultan'ın Britanya donanmasının Boğazlara girmesi için izin vermesi hususlarında destek istedi. Ancak Palmerston, emri altında çalışan birinin bu şekilde izinsiz bir girişimde bulunmasına sert tepki gösterdi. Urquhart'a kendisine vazife olmayan işlere karışmaması açık bir şekilde emredildi.[1169]

Ponsonby, varışı geciken Urquhart'ın dönüşünü engelleme ümidiyle yeniden girişimde bulundu. Palmerston'a, faydalı bir ticaret antlaşması için Britanya'nın ilk başta Babıali'nin güvenini kazanması, ardından harekete geçmesi tavsiyesini yineledi.[1170] Kısa bir süre sonra, Urquhart'ın İstanbul'a eli boş gelmesi halinde Türklerin bunu Britanya'dan gelecek yardıma dair ümitlerin son bulması şeklinde yorumlayacağını iletti.[1171] Ancak Urquhart'ın dönüşünü engelleyemedi. Artık Londra'da kısa bir süre içerisinde bir şey elde etmekten ümidi kalmayan Urquhart, İran'a elçi olarak atanan McNeill'le birlikte Temmuz ayında Londra'dan ayrıldı.[1172]

Ponsonby'nin, bilgi ve yeteneklerini oldukça beğendiği ve faydalı bulduğu Urquhart'ın İstanbul'a gelmesini neden engellemek istediğini açıklamak gerekir. Bu tutumun en önemli gerekçesi daha önce ifade edildiği gibi, başta Urquhart olmak üzere "dava"nın savunuculuğunu yapan kişilerin İngiltere'deki faaliyetlerinin Ponsonby tarafından oldukça önemli görülmesiydi. Ponsonby, hükümetten talep ettiği cesur hamleleri İngiliz kamuoyunu yönlendirmeden kabineden elde edemeyeceğini biliyordu.

[1167] Webster, Urquhart, Ponsonby and Palmerston, ss. 338-339.

[1168] **GRE**/E/481/5/35-40, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 11 Kasım 1836. Ponsonby, Sultan'ın yüzük takmadığını belirterek, Sultan'ın diğer Türkler gibi "çocukça" zevklere sahip olduğunu, güzel mekanizması olan araçlardan hoşlandığını ve bir fayton hediye edilmesini tavsiye etti. Güzel bir faytondan çok memnun kalacak olan Sultan'ın mutluluktan içinde "uyumak" isteyebileceğini iddia edecekti. **MS**62/PP/GC/PO/263, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Ekim 1836. Faytonun Sultan'a sunulması için bkz. **HAT**.1173-46419D.

[1169] Fyler ve Urquhart, ss. 25-26.

[1170] Anick, s. 128.

[1171] **MS**62/PP/GC/PO/239, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Mayıs 1836.

[1172] **GRE**/E/632/27, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 8 Temmuz 1836.

1835 yılı boyunca yapılan yayın ve propoganda çalışmaları sonucunda Rusya'nın İngiliz çıkarlarına yönelik tehdidi artık önemsiz bir mesele olarak görülmekten çıkmıştı. Bunun bir sonraki aşaması Ponsonby'nin istediği cesur adımların atılmasını sağlayabilirdi.

Bununla birlikte Ponsonby, faydalı bir antlaşmanın imzalanabilmesi için önce Sultan'ın güveninin kazanılması gerektiğine inanıyordu. Bunu sağlamak adına Osmanlı Devleti'yle Britanya arasında hem Mehmet Ali hem de Rusya karşısında Sultan'ı koruyacak bir ikili antlaşmanın imzalanmasını istemekteydi. Bu amaçla Alexandre Blacque'in gizli bir görevle Londra'ya gönderilmesini Vogorides'yle birlikte planladı. Urquhart'ın Blacque'ye Londra'da yardımcı olmasını istemiş olabileceğinden ilk aylarda karşı çıkışında Blacque'in misyonunun nihayete ermesine kadar gelmesini istemiyor olabilirdi.[1173] Ancak Ponsonby, Mart 1836'da Blacque'in Malta'da şüpheli bir şekilde ölümünden sonra Urquhart'ın dönüşüne hâlâ taraftar değildi.

Urquhart'ın Ponsonby'yi rahatsız eden bazı faaliyetleri elçinin bu tutumunu açıklamakta faydalı olabilir. Urquhart, Ponsonby'nin, Britanya'nın Tripoli konsolosluğunun sırlarını "çalmakla" ve Rus ajanı olmakla[1174] itham ettiği Hassuna de G'hies'in, Babıali tarafından istihdam edilmesine destek oldu.[1175] Urquhart, ticaret antlaşmasının Türkler tarafından olumlu karşılanması için G'hies'den faydalanmayı ümit etmişti.[1176] Ponsonby ise hükümetteki tanıdıklarına bu kişiye güvenilmemesini ve istihdam edilmemesini tavsiye ediyordu. Bunun dışında Urquhart, yayımladığı makalelerden birinde İstanbul'da en etkili kişi olan Serasker Hüsrev Paşa'yı sert bir şekilde eleştirmiş hatta "ihanetle" suçlamıştı. Ponsonby, kendisini güç bir duruma sokan bu duruma "Tanrı aşkına, bunu neden yaptın?" diyerek tepki gösterecekti. Urquhart'tan, bu tür yayınlara devam etmemesini ve Babıali yöneticilerini tekrar eleştirmemesini istedi.[1177] Daha sonra başka bir yayından bu sefer Kapudan Paşa şikâyetçi oldu. Babıali'de herkesle iyi ilişki içerisinde olduğunu belirten Ponsonby, Urquhart'tan yayınlarında isim

[1173] Fyler ve Urquhart, s. 31.
[1174] **MS**62/PP/GC/PO/280, Ponsonby'den Palmerston'a, 31 Ocak 1837.
[1175] Fyler ve Urquhart, ss. 90-92.
[1176] Anick, s. 128.
[1177] Fyler ve Urquhart, s. 62.

vererek kimseyi gücendirmemesini istedi.[1178] Özellikle de çok faydalı bulduğu Hüsrev'i desteklediğini ve kendisinin iyi bir arkadaşı olduğunu belirterek ona hiç karışmamasını istedi.[1179]

Diğer yandan Ponsonby'nin kendisinden Londra'da kalmaya devam etmesini ısrarla istemesi Urquhart'ı şüphelendirmişti. Urquhart, Londra'da bulunduğu zaman diliminde Ponsonby'yi, çalışmalarını takdir eden mektupları Dışişleri Bakanlığına yollamamakla eleştiriyordu. Londra'da kimsenin kendi çalışmalarından haberdar olmadığını, bu nedenle bakanlıkta takdir edilmediğini ve görüştüğü kişilerin Çerkez ve tarife meselesiyle ilgili Ponsonby'den bilgi almadığını söylüyordu.[1180] Ponsonby ise bu iddiaların asılsız olduğunu ve şaşırdığını belirtti.[1181] Gizli bir görevle İstanbul'a gelmiş olan Urquhart'tan resmî dispaçlarda bahsedemeyeceğini, ancak özel mektuplarında Palmerston ve Taylor'a Urquhart'ın çalışmalarını övdüğünü iletti. Urquhart'ın görevlendirilmesi söz konusu olduğu esnada ise hükümetin değiştiğini belirterek bu durumda kendisinden nasıl yardım beklediğini anlamadığını yazdı. Hükümetin yeniden Whiglerin eline geçeceğine emin olduğu için istifa etmediğini belirten Ponsonby, Wellington'dan Urquhart için bir şey isteyemeyeceğini anlamasını istedi.[1182] Gerçekten de Ponsonby istifanın eşiğine gelmişti. Başta Grey olmak üzere arkadaşlarının tavsiyeleri, kralın onu görevden almayacağına emin olması ve Tory'lerin iktidarını uzun sürdüremeyeceğini düşünmesi nedeniyle istifa etmek yerine hükümet tarafından geri çağrılmayı tercih etmişti.[1183] Ancak Whigler iktidara döndükten sonra Ponsonby, Urquhart'a bakanlıkta nasıl yardımcı olabileceğini soracaktı.[1184] Ponsonby bu noktada haklıydı. Torylerin iktidara gelmesiyle birlikte kendi koltuğu da güvende değildi. Wellington, Ponsonby ve Viyana Elçisi Lamb'ı görevden almayı düşünmekteydi[1185] Kısa

[1178] Fyler ve Urquhart, s. 81.
[1179] Fyler ve Urquhart, s. 94.
[1180] **GRE**/E/632/117, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 2 Mart 1835; **GRE**/E/632/126, Urquhart'tan Ponsonbye'ye, 3 Nisan 1835.
[1181] Fyler ve Urquhart, s. 60.
[1182] Fyler ve Urquhart, ss. 60-62.
[1183] **MS**62/PP/GC/PO/216, Ponsonby'den Palmerston'a, 21 Nisan 1835; **GRE**/E/270/74, Ponsonby'den Charles Grey'e, 13 Şubat 1839.
[1184] Fyler ve Urquhart, s. 62.
[1185] **MS**61/WP2/24/47-53, Wellington'dan Peel'e, 21 Aralık 1834.

bir süre sonra da Robert Gordon'a teklif götürdü. Ancak Gordon, Rusların İstanbul'da çok güçlü bir konumda olması nedeniyle pek bir şey yapamayacağını düşünerek teklifi reddetti.[1186]

Sonuç olarak Urquhart, İstanbul'a geldiğinde Ponsonby'den beklediği ilgiyi göremedi. Urquhart bunu, İstanbul'a birlikte geldiği McNeill'e açınca, McNeill ondan sabırlı olmasını ve Ponsonby'nin güvenini yeniden kazanması için çalışmasını tavsiye etti.[1187] Ancak Urquhart, açık bir tepki göstermemekle birlikte rahatsızlığını dolaylı bir şekilde yansıttı. Elçilikte kendisine tahsis edilen odada kaldığı kırk yedi gün boyunca akşam yemeklerine yalnızca dört kez katıldı. Ayrıca arkadaşlarını vakitsiz bir şekilde elçiliğe getirmekte ve gece geç saatlerde hizmetçilere emirler vermekteydi.[1188] Urquhart, henüz Londra'dayken, elçilik sarayında odası olduğu hâlde ayrı bir ev tutmak adına Dışişleri Bakanlığından izin almıştı.[1189] Pera'da kalmasına Ponsonby'nin bir itirazı olmayacağını Millingen'den öğrenmişti. Dolayısıyla, İstanbul'a dönmeden önce Pera'da ev bakmaya başladı. Türkler arasında yaşayarak Ponsonby'ye daha fazla katkı vermek istediğini söylüyordu. Ancak Ponsonby'nin alacağı karara da uyacağını iletti.[1190] Nihayetinde Ponsonby, elçilikte bir huzursuzluk kaynağı hâline gelen Urquhart'ın ayrı bir eve çıkmasına izin verdi.[1191] Ancak Urquhart'ın ayrı eve çıkmasının ardından Ponsonby'yle Urquhart arasında ihtilâf olduğuna dair dedikodular yayılmaya başladı. Bunun üzerine Urquhart, elçiliğe dönerek dedikoduların "aslının olmadığını" göstermek istediğini yazdı. Ponsonby'yle "tümüyle hemfikirken" böyle dedikoduların çıkmasından

[1186] Ponsonby'nin yeğeni Frederick, Gordon'un daha iyi bir yer bekliyor olabileceğini düşünüyordu. **GRE**/E/271/8, Frederick Grey'den Ponsonby'ye, 27 Mart 1835.
[1187] Arif Uğur Gülsaran, **The Role Of David Urquhart Within The Framework Of The Ottoman-British Relations During 19th Century**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe University, 2020, s. 33.
[1188] **GRE**/E/612/47-59, Ponsonby'den Taylor'a, 31 Ocak 1837.
[1189] Urquhart, yaptığı ev masraflarının Bakanlık tarafından ödenmesini talep edecektir. **GRE**/E/632/280, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 27 Kasım 1836. Aralık ayında taşındığı Kuruçeşme'deki ev için de aynı şekilde 400 sterlin masraf yaptığını, en azından bunun yarısının bakanlık tarafından ödenmesini istiyordu. Hatta bu evin elçiliğin bir tür misafirhanesi olarak tasarladı. **GRE**/E/632/281, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 4 Aralık 1836; **GRE**/E/632/282, Urquhart'tan Ponsonby'ye; **GRE**/E/632/285, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 3 Ocak 1837; **GRE**/E/632/285, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 3 Ocak 1837.
[1190] **GRE**/E/632/274, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 14 Ekim 1836.
[1191] Urquhart, elçilikten ayrılmak istediği halde, Ponsonby'nin kendisine verdiği izni, elçilikten kovulması şeklinde göstermektedir. **FO** 97/4097, Urquhart'tan Backhouse, 15 Şubat 1837.

rahatsız olduğunu belirtti.[1192] Ancak bu ifadelerinde samimi olmadığı sonraki aylarda anlaşılacaktı.

Ponsonby'nin soğuk tavrı Churchill meselesi nedeniyle anlaşılabilir bir tutumdu. Ponsonby, kendi gücüyle Akif Efendi'yi görevden aldırabilmişti. Ancak Ahmet Paşa'yı görevden aldırabilmek için ihtiyaç duyduğu talimatı uzun zamandır hükümetinden beklemekteydi. Bu nedenle oldukça gergin ve sinirliydi. Bir de beklediği talimatlar yerine, uygun bir vakit olmadığını söylediği hâlde, Urquhart'ın önerilerinin temel alındığı bir ticaret antlaşması taslağı Babıali'ye iletilmek üzere Ponsonby'ye gönderildi.

Urquhart, antlaşma taslağının Babıali'ye iletilmesinden önce bazı önemli hususlarda Türklerden gayriresmî onay alınmasını istiyordu. Ayrıca hükümetin gönderdiği nüsha üzerinde bazı değişiklikler yapma arzusundaydı. Urquhart'a göre dragomanlar antlaşmayı boşa çıkarmak adına Ruslarla iş birliği içerisindeydi. Dolayısıyla antlaşmayı onların sunmasına da taraftar değildi. Diğer yandan Ponsonby taslağı Urquhart'a göstermediği gibi[1193] Babıali'yle ön görüşmede bulunmadan 11 Ekim'de Osmanlı hükümetine iletti.[1194] Churchill meselesinde hükümetinden beklediği desteği alamayan Ponsonby, kendini Babıali'ye taslağın kabulü için baskı yapacak güçte görmemekteydi. Ayrıca yeni antlaşmada Rusya'dan ithal edilen tahılın Osmanlı Devleti'nden ithal edilmesi öngörülmekteydi. Ponsonby, Rusya'nın buna hiçbir şekilde izin vermeyeceğine inanıyordu.[1195] Bu nedenle pasif bir tutum izleyerek yalnızca taslağı sunmakla yetindi ve olumlu yanıt almak adına bir girişimde bulunmadı.[1196]

Urquhart, İstanbul'a geldiğinde ticaret antlaşması görüşmeleri için uygun bir ortam olmadığını gözlemlemişti. Bu nedenle Ponsonby'nin tüm emirlerine "kayıtsız bir şekilde itaat edeceğini" iletti. Hatta Ponsonby ister ise Londra'ya dönebileceğini de belirtti. Tek amacının "Ponsonby'nin şefi ve direktörü olduğu Doğu Sorunu Davası'na hizmet etmek" olduğunu söyleyecekti.[1197] Ancak Urquhart, İstanbul'da yaptığı görüşmeler esnasında ticaret antlaşmasının tamamlanabileceğine dair bir düşünceye sahip

[1192] **GRE**/E/632/277, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 24 Ekim 1836.
[1193] Temperley, ss. 408-409.
[1194] Anick, s. 130.
[1195] **FO** 78/277, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Ekim 1836.
[1196] **FO** 78/278, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Kasım 1836.
[1197] **GRE**/E/632/274, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 14 Ekim 1836.

olmaya başladı. Ponsonby bunun için uygun bir zaman olmadığını ve düşüncelerini rafa kaldırmasını Urquhart'a söylese de Urquhart, Babıali'deki tanıdıkları aracılığıyla meseleyi soruşturmaya devam etti. Ponsonby, Urquhart'ın taslakla ilgili Babıali'yle görüştüğünü öğrenerek, Urquhart'ı girişimde bulunmaması için yeniden uyardı. Urquhart ise sadece genel görüşmelerde bulunduğunu, Ponsonby'den emir gelene kadar harekete geçmeyeceğini iletti.[1198] Diğer yandan Urquhart ticaret antlaşmasıyla ilgili hiçbir isteği gerçekleşmeyince, Ponsonby'nin antlaşmanın onaylanmasını istemediğini düşünmeye başlamıştı.[1199] Ponsonby'nin, antlaşma taslağını okumaya tenezzül bile etmediğine inanıyordu.[1200] Urquhart açısından kopuş bu noktada başladı ve Ponsonby'nin etkisinin altını oyacak girişimlere yönelmeye karar verdi. Ancak ileride Ponsonby'nin de belirteceği üzere sabırsız ve ihtiyatsız davranarak erken harekete geçmişti.

1836 yılında Ponsonby, babasından kalan borçlarının kapatılması ve yeğeni William'ın geleceğinin güvence altına alınabilmesi için aile malikânesinin de yer aldığı Bishopscourt'taki mülklerin satılmasına karar verdi. Ancak Ponsonby'nin en küçük kardeşi Frederick, duygusal nedenlerle Bishopscourt'un satışına karşı çıkıyordu. Walker, satış işlemlerinin başında durması ve Frederick'i ikna etmesi için aile reisi olan Ponsonby'nin İngiltere'ye dönmesini ısrarla istemekteydi. Ponsonby, dört yıl görev yapan her elçinin alabildiği dönem iznini, "ihmal edemeyeceği" bir iş için Şubat 1837'de İngiltere'ye dönmesi gerektiğini belirterek Palmerston'dan talep etti.[1201]

Eylül 1836'da Ponsonby'nin izne çıkarak İngiltere'ye döneceği Ponsonby'nin yakınları tarafından duyulmaya başlamıştı.[1202] Ponsonby'nin sorgusu üzerine Amiral Rowley, Lord ve Lady Ponsonby'yi İngiltere'ye götürmek adına *HMS Media* isimli geminin hazır olduğunu ve talep geldiği an İstanbul'a gönderileceğini Ekim 1836'da

[1198] **GRE**/E/632/277, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 24 Ekim 1836.
[1199] **FO** 97/409, Urquhart'tan Strangways'e, 5 Ocak 1837.
[1200] Anick, s. 131.
[1201] **MS**62/PP/GC/PO/263, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Ekim 1836.
[1202] Kız kardeşi Mary, Ponsonby'nin döneceğiyle ilgili haberleri duymuş bulunuyordu. **GRE**/E/274/B/43, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 12 Eylül 1836. Ponsonby, 16 Ekim tarihli mektubunda kız kardeşine kısa süre içerisinde izin kapsamında Londra'ya döneceğini yazdı. **GRE**/E/274/B/47, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 18 Kasım 1836.

elçiliğe iletmişti.[1203] Dolayısıyla 1836 sonuna doğru, Ponsonby'nin birkaç aylığına izne çıkacağı İstanbul'da elçilik çevresinde bilinmekteydi. Bir elçi izne ayrılınca, maslahatgüzar olarak elçilik sekreterinin görevi devralması genel bir temayüldü. Ponsonby de ayrılmasının ardından maslahatgüzar olarak Urquhart'ın görev yapacağını düşünüyordu. Ancak Urquhart'a tam olarak güvenmediği için Palmerston'dan talimat gelmedikçe "konuşmaması, yazmaması ve hareket etmemesini" Urquhart'a emretmeyi planlıyordu.[1204] Dolayısıyla geçici elçilik görevi Urquhart'a bırakılacaktı. Ancak Urquhart, Ponsonby'nin gidişinin kalıcı olması adına harekete geçti. Aynı günlerde Urquhart'la ilgili söylentiler Ponsonby'nin kulağına gelmeye başladı. Urquhart'ın, Ponsonby'nin Babıali üzerindeki etkisini yok etmeye çalıştığı elçiliğe iletiliyordu.

Urquhart'la ilgili iddiaları Ponsonby, ilk olarak Vogorides'ye sordu. Vogorides, Kasım ayında Babıali'ye Ponsonby'nin geri çağrılacağı ve elçiliğinin sona erdiğini belirten bazı raporların gönderildiğini ancak bu iddiaların Urquhart'la bir bağlantısını görmediğini, bunun Rusların işi olduğunu düşündüğünü iletti. Vogorides ayrıca Urquhart'ın, risâleler ve Londra elçilerin tavsiyeleri sayesinde Babıali'nin güvenini kazanmış olsa da son aylardaki icraatlarıyla bu saygının gittikçe azaldığını savundu.[1205] Ancak Vogorides bir süre sonra gönderdiği yeni bilgilerle Urquhart'ın Türk yetkililere Ponsonby'nin Londra'ya geri çağrıldığını ilettiğini söyledi. Hatta Urquhart, elçinin bu talimata uymayı reddettiğini ancak Palmerston'un yeni bir talimat yollayarak kendisini maslahatgüzar olarak atayacağını ve Ponsonby'nin Londra'ya döneceğini söylemişti.[1206] Bunun üzerine Ponsonby, Kasım ve Aralık 1836'da Urquhart'ın hamisi Taylor'a yolladığı mektuplarında Urquhart'ı şikâyet etti ve Urquhart'ın artık elçilik sekreteri olarak görev yapamayacağını iletti. Taylor, Ponsonby'yi haklı bulacak ve Urquhart'a destek olduğu için pişmanlığını ifade edecekti. Ancak Urquhart'ın bu mesele nedeniyle "mahvolmaması" adına hiçbir görev verilmeden İstanbul'da tutulmasını, görevden

[1203] **GRE**/E/531/97, Rowley'den Ponsonby'ye, 19 Ekim 1836; **GRE**/E/531/103, Rowley'den Ponsonby'ye, 21 Aralık 1836.
[1204] **MS**62/PP/GC/PO/263, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Ekim 1836.
[1205] **GRE**/E/378/103, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 13 Aralık 1836.
[1206] **GRE**/E/378/107, Macguffog'dan Ponsonby'ye.

alınışının ona en az zarar verilecek şekilde halledilmesini rica etti.[1207] Ancak bu istek İstanbul'a ulaştığında Ponsonby, artık Urquhart'la ilişkisini kesmiş bulunuyordu.

Urquhart, ticaret antlaşmasıyla ilgili girişimlerde bulunmak için Ponsonby'nin Londra'ya dönmesini beklerken[1208] Ponsonby'nin kendisiyle ilişkisini tümüyle kestiğini ve Palmerston'a şikâyet edildiğini öğrendi. Urquhart'ın hatrı sayılır bir etkisi olduğu için Ponsonby, Dışişleri Bakanlığı dışında İngiltere'deki dostlarına ve İstanbul'daki çevresine Urquhart'a yönelik şikâyetlerini iletecekti. Şikâyetlere kronolojik olarak değinmek meseleyi anlamak adına daha faydalı olacaktır.

4.2.3.1. Ponsonby'nin Urquhart'tan Şikâyetleri

Ponsonby'nin ilk şikâyeti Urquhart'ın dönüşü ardından elçilik sarayında kaldığı kırk yedi gün boyunca gösterdiği "saygısız" tutumdu. Bu süre boyunca Urquhart akşam yemeklerine nâdiren katılım göstermişti. Urquhart bunun nedeni olarak boynunda çıkan çıban yüzünden yaka takamayışını ve hastalığını gösterdi.[1209] Ponsonby'ye göre Urquhart'ın hastalığı doğru olsa da bu hastalık onun "en temel medeniyet kurallarına uymasına engel bir rahatsızlık" değildi.[1210] Ayrıca geç saatlerde arkadaşlarını konuk etmesi ve hizmetçilere emirler vermesi, ev sahibi Ponsonby tarafından kendisine yapılan diğer bir saygısızlık olarak görülüyordu.[1211] İkili arasında biriken gerilim Urquhart'ın elçilikten ayrılarak ayrı bir eve çıkmasıyla sonuçlandı. Ancak Ponsonby, Palmerston'a Urquhart'ın ayrılışını elçilik sarayında kalacak yer olmamasını neden gösterecekti.[1212]

[1207] **GRE**/E/612/60-70, Taylor'dan Ponsonby'ye, 6 Şubat 1837. Urquhart da Taylor'a mektup yollamıştı. Ponsonby'nin güvenini kaybettiği ve iletişimini kestiği için üzgün olduğunu iletmişti. Taylor, Ponsonby'den gelen mektuba değinmeden Urquhart'tan sessizce beklemesini istedi. Taylor Urquhart'ın mektubundan Ponsonby'ye bahsedecekti. **GRE**/E/612/60-70, Taylor'dan Ponsonby'ye, 6 Şubat 1837.
[1208] Anick, s. 131.
[1209] Anick, s. 129.
[1210] **GRE**/E/612/47-59, Ponsonby'den Taylor'a, 31 Ocak 1837.
[1211] Elçilik ateşesi Doyle, Ponsonby'nin gösterdiği "nezaket ve hoşgörüye" rağmen Urquhart'ın "rezilce" hareket ettiğine şahit olduğunu belirtmiş ve Palmerston ve Taylor'a bunu iletmişti. **GRE**/E/192/3-5, Doyle'dan Ponsonby'ye, 3 Mart 1837; **GRE**/E/192/6-7, Doyle'dan Ponsonby'ye, 9 Mart 1837.
[1212] **GRE**/E/481/22/89-94, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Aralık 1836.

Urquhart'ın, elçilikten ayrıldıktan sonra yerleştiği Üsküdar ve Kuruçeşme'deki evleri Türk geleneklerine göre tasarlanmıştı.[1213] Urquhart, Avrupalılardan uzaklaşarak sadece Türklerle görüşüyordu.[1214] "Cezayirli Türkler" gibi giyiniyor, bıçak ve kaşık kullanmadan yemek yiyordu. Kendisine "Davud Bey" denilmesini istiyordu. Kuzeni ve sekreteri Stewart ise "Selim Bey" olmuştu.[1215] Halil Paşa'yı Türk kıyafetleriyle ziyaret edince, Halil Paşa'nın yardımcıları kahkaha atmıştı. Ponsonby, kahkaha atmanın Türk yetkililerin "asla" yapmayacağı bir şey olduğunu belirterek Türklerin, Urquhart'ın tutumundan rahatsız olduklarını savundu. "En merhametli Türkler" bile Urquhart'ın "delirdiğini" düşünmekteydi. Bazıları ise bir Türk elçilik sekreterinin âmirine benzeri bir saygısızlıkta bulunması halinde Sultan tarafından Boğaziçi'ne atılacağının "kesin" olduğunu söylemekteydi.[1216] Urquhart sadece Türkler arasında değil diplomatik çevrelerde de alay ve eleştiri konusu oldu. Meslektaşlarının kendisine iletmeye başladığı bilgiler ve eleştiriler nedeniyle Ponsonby oldukça rahatsızdı.[1217]

Ponsonby için, daha önce önemsememiş olsa da Urquhart'ın kendini beğenmişliği artık bir eleştiri sebebiydi. Urquhart'ın "kibrinin bir sınırı" olmadığını savunacaktı. Öyle ki Urquhart'ın, elçilikte bulunan genç görevlilere bahsettiği bir planla kendini nasıl "rezil ettiğine" değindi. Buna göre Urquhart, Madam Boutineff'i kendine âşık ederek kocasının tüm sırlarına vakıf olmayı planlamıştı.[1218] Ayrıca Urquhart, Ponsonby'nin düzenlediği yılbaşı kutlamasına, davetin geç geldiğini bahane ederek katılmamıştı.[1219] Bunun yerine

---

[1213] **GRE**/E/632/285, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 3 Ocak 1837.
[1214] **GRE**/E/612/47-59, Ponsonby'den Taylor'a, 31 Ocak 1837.
[1215] **GRE**/E/240/128, Fraser'dan Ponsonby'ye, 6 Ocak 1838; **GRE**/E/270/31-39, Ponsonby'den Charles Grey'e, 6 Nisan 1837.
[1216] **GRE**/E/270/31-39, Ponsonby'den Charles Grey'e, 6 Nisan 1837.
[1217] **GRE**/E/612/47-59, Ponsonby'den Taylor'a, 31 Ocak 1837.
[1218] **GRE**/E/270/31-39, Ponsonby'den Charles Grey'e, 6 Nisan 1837; **GRE**/E/322/D/9, Ponsonby'den Strangways'e, 8 Şubat 1837. Strangways de Urquhart'ın kibrine bir örnek veriyordu. Urquhart, Londra'da iken Strangways'e "Eğer fırsatım olsa ve İbrahim'le beş dakika görüşebilsem onun kulağına fısıldayabileceği birkaç sözle tüm sorunu çözebilirimdim." demişti. **GRE**/E/322/E/35, Strangways'ten Ponsonby'ye, 12 Ocak 1840.
[1219] Urquhart, kanıt olarak kullanılabilecek mektuplarında Ponsonby'ye dönük olumsuz bir tutum göstermemiştir. Tersine itaatkâr bir hizmetkâr olduğunun düşünülmesini sağlayacak şekilde mektuplarını kaleme almıştır. Burada da mutlu yıllar dileğini mektupla iletirken "kabul edileceğinden emin olsaydı bu dileği doğrudan dileyecek" olduğunu belirtmektedir. **GRE**/E/632/285, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 3 Ocak 1837.

kendi evinde yılbaşı kutlaması düzenledi ve Osmanlı Devleti'ndeki "en ilginç" insanlar olarak nitelediği siyahi hadımları davet etti.[1220]

Ponsonby, arasının kötü olduğu Türk yetkililerle -özellikle de G'hies ile- hiçbir konuda iletişimde bulunmamasını Urquhart'a emretmişti.[1221] Urquhart, bu emri "saçma" bulsa da ilk başlarda uydu. Ancak Urquhart elçilik sarayından ayrıldıktan sonra Ahmet Paşa, büyük olasılıkla Ponsonby'yi rahatsız etmek adına, Urquhart'a habersiz bir ziyarette bulundu. Urquhart da sonrasında Ahmet Paşa'yla görüşmeye devam etti.[1222] Ayrıca yaptığı görüşmelerde G'hies'i yanında götürmeye başladı.[1223] Urquhart, Churchill meselesi yüzünden görevden alınan Akif Efendi'yle de görüştü. Akif Efendi'ye, o vakitlerde kendisi Türkiye'de bulunsa idi Akif'in görevden alınmasını engelleyebileceğini söylemişti.[1224] Ponsonby, bu ifadeleri ilk duyduğunda itimâd etmek istemedi. İddialar doğruysa bile bunları Urquhart'ın "kendini beğenmişliğine ve aptallığına" ithaf etti. Onun, bunu bir plan dâhilinde ve "dürüst olmayan bir şekilde" yaptığına ihtimal vermemişti.[1225] Hatta Ponsonby, Palmerston'a Aralık 1836'da yolladığı mektupta kendisiyle Urquhart arasındaki gazetelerde geçen küslük söylentilerinin yalan olduğunu söyleyecekti.[1226]

Ancak Urquhart açık bir şekilde Ponsonby'nin İstanbul'daki etkisine saldırıya geçince işler değişti. Birbiriyle alakası olmayan kişilerden Urquhart'ın Türk yetkililerle görüşmesinde Ponsonby'nin İngiliz hükümetinin güvenini kaybettiğini, kabinenin kendisine tümüyle güvendiğini ve Ponsonby'nin geri çağrılarak elçi olarak kendisinin atanacağını söylediğini duymaktaydı. Dragomanlar da Urquhart'la ilgili benzeri bilgileri Ponsonby'ye iletmekteydi.[1227] Ponsonby, iddiaları biraz araştırınca söylentilerin doğru olabileceğine kanaat getirdi. Gelen bilgilere göre Urquhart; Ahmet Paşa, Halil Paşa ve Sait Paşa'ya, Ponsonby'nin hükümetinin güvenine sahip olmadığını, kabinenin yalnızca

[1220] **GRE**/E/270/31-39, Ponsonby'den Charles Grey'e, 6 Nisan 1837.
[1221] **FO** 97/409, Urquhart'tan Palmerston'a, 20 Eylül 1837.
[1222] Senior, s. 101; Webster, Urquhart, Ponsonby and Palmerston, s. 341.
[1223] **GRE**/E/270/31-39, Ponsonby'den Charles Grey'e, 6 Nisan 1837; **GRE**/E/612/47-59, Ponsonby'den Taylor'a, 31 Ocak 1837.
[1224] **GRE**/E/270/31-39, Ponsonby'den Charles Grey'e, 6 Nisan 1837.
[1225] **GRE**/E/270/31-39, Ponsonby'den Charles Grey'e, 6 Nisan 1837.
[1226] **MS**62/PP/GC/PO/270, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Aralık 1836.
[1227] Bolsover, David Urquhart and the Eastern Question, s. 465.

ona güvendiğini iletmişti. Urquhart, "zekâsı ve etkisiyle" Türkiye'nin İngiltere'den talep ettiği "her şeyi" elde etmesini sağlamayı ve Türkiye'yi "tek başına başarıya ve güvenliğe ulaştırmayı" vadetmişti. Böyle ifadeler sonucunda Dışişleri Bakanı Ahmet Hulusi Paşa birden fazla Avrupalıya, "Britanya Elçisi Lord Ponsonby mi Urquhart mı?" diye sorarak anlamakta zorlandığını ifade etmişti.[1228]

Ponsonby bu söylentileri kesin olarak teyit etmek adına diplomatik birimlerdeki meslektaşlarıyla iletişime geçti. Yunanistan elçisi Zagropho ve İspanya Elçiliği Maslahatgüzarı Cordoba bu iddiaları doğruladı.[1229] Ancak müttefik Fransa'nın elçilik sekreteri Marquis d'Eyragues'nin aktardığı bilgi Ponsonby'ye istediği güvenilir kanıtı sunacaktı. İzne çıkan Roussin'in yerine elçiliğe, maslahatgüzar olarak Eyragues bakmaktaydı. Ocak ayı başında Eyragues, Ponsonby'ye, Urquhart'ın icraatları nedeniyle yalnızca İngiltere'ye değil, İngiltere'yle yakın müttefik olması nedeniyle Fransa'ya da zarar verdiğini belirtmişti. Ponsonby, Eyragues'nin ifadelerini ilk duyduğunda abartılı bulmuştu. Ancak benzer ifadeler diğer diplomatik birimlerden de gelince teyit etmek istedi. 15 Ocak 1837'de Eyragues'ye gönderdiği bir mektupta Urquhart'ın yaptıklarıyla tüm diplomatik birimlerin saygınlığının düşmesine neden olduğuyla ilgili eleştiriyi kabul etti. Birçok farklı kişiden Urquhart'ın kendisini küçük düşürmekle kalmayarak, kendisine karşı entrikalara karıştığını öğrendiğini iletti. Özellikle Hulusi Paşa'nın ifadelerini teyit etmek istiyordu. Eyragues'ye Urquhart'la ilgili iddiaları ayrıntılı bir şekilde açıkladıktan sonra onun ya da güvendiği birinin iddia edilen ifadeleri duyup duymadığını sordu.[1230] Eyragues, verdiği cevapta Dışişleri Bakanı Hulusi Paşa'nın bir görüşmesinde Fransa Elçiliği Dragomanı'na "Britanya Elçiliği Tarabya'da mı yoksa Urquhart'ın kaldığı yer olan Bebek'te mi?" diye sorduğunu iletti. Hatta Eyragues, İngiliz elçisinin yokluğunda işlerin yürütülmesinin Urquhart'a bırakılması halinde oluşacak tehlikeyi Sebastiani'ye raporlayarak Palmerston'a gizlice iletmesini istemişti.[1231]

[1228] **GRE**/E/270/40-43, Ponsonby'den Eyragues'ye, 15 Ocak 1837; **GRE**/E/481/23/1-2, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Ocak 1837; **MS**62/PP/GC/PO/279, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Ocak 1837.
[1229] **GRE**/E/612/47-59, Ponsonby'den Taylor'a, 31 Ocak 1837.
[1230] **GRE**/E/270/40-43, Ponsonby'den Eyragues'ye, 15 Ocak 1837.
[1231] **GRE**/E/270/44-45, Eyragues'den Ponsonby'ye, 16 Ocak 1837; **GRE**/E/216/11, Eyragues'den Ponsonby'ye, 3 Şubat 1837.

Bu, Ponsonby için yeterli bir kanıttı. Pisani aracılığıyla Urquhart'a gönderdiği mektupta, onunla iletişimini kestiğini, onun eçilik sarayına ve arşivine erişimini yasakladığını ve onun hakkında Palmerston'a şikâyette bulunduğunu iletti. Urquhart ise Ponsonby'nin o ana kadar icraatlarını onaylamadığına dair bir söylemi olmadığını belirterek kendini savundu. Ponsonby, Urquhart'ı, bir Rus ajanı olarak değerlendirdiği ve "rezil" biri olarak gördüğü de Ghies ile iletişim kurmamasını emrettiği hâlde Urquhart'ın Ghies'in salgın neticesinde hayatını kaybetmesine kadar yakın ilişkisini sürdürdüğünü belirtti. Hatta Akif Paşa, Pertev Paşa ve Ahmet Paşa'yla görüşmelerinde onu yanında götürmüştü. Ayrıca yanında kaldığı sürede Urquhart'ı akşam yemeklerine nâdiren katılmakla ve Osmanlı idarecilerine İngiliz hükümetinin elçisini desteklemediğini söylemekle itham etti.[1232] Ancak bu meselenin fazla yayılmasını istemediğini ve Urquhart'ın "yargıcı" olmadığını belirtti. Yine de onun yaptıklarını hükümete iletmek zorunda olduğunu iletti.[1233] Urquhart iddiaları tümüyle reddecekti.

Artık Urquhart'ın entrikalarına karşı gözlerini dört açan Ponsonby, Urquhart'ın farklı bir komplosunu daha keşfetti. Urquhart'ın yakın çevresinden bulunan üç İngiliz muhabir, *The Times*'dan Dr. Julius Millingen, *The Morning Chronicle*'dan John Longworth[1234] ve *The Morning Post*'tan Stewart[1235] Kasım 1836 ve Mart 1837 tarihleri arasında İstanbul'dan gönderdiği mektuplarda Ponsonby'yi sert bir şekilde eleştirmekteydi.[1236] Urquhart'ın gelişinden önce Ponsonby'yle dostça bir ilişki içerisinde olan muhabirler, Urquhart'ın gelişinin ardından tutum değiştirmişti.[1237]

[1232] **MS**62/PP/GC/PO/280, Ponsonby'den Palmerston'a, 31 Ocak 1837; Bolsover, David Urquhart and the Eastern Question, s. 465.
[1233] **GRE**/E/322/D/9, 8 Şubat 1837.
[1234] *The Morning Chronicle*, İstanbul muhabiri olarak Urquhart'ı atamak istiyordu. Ancak Urquhart'ın ne zaman döneceği belli olmadığı için yerine John Longworth atandı. **GRE**/E498/1, Michael Joseph Quin'den Ponsonby'ye 16 Mayıs 1835.
[1235] Stewart, Urquhart'ın tavsiyesiyle *The Morning Post*'un İstanbul muhabiri olmuştur. **GRE**/E/322/D/9, Ponsonby'den Strangways'e, 8 Şubat 1837.
[1236] İlgili gazete makalelerinden bazıları için bkz. **GRE**/E/270/56; **The Times**, 15 Kasım 1836; **The Times**, 21 Kasım 1836; **The Times**, 25 Kasım 1836; **The Times**, 20 Aralık 1836; **The Times**, 16 Şubat 1837; **The Times**, 24 Şubat 1837; **The Times,** 3 Mart 1837; **The Times,** 11 Mart 1837.
[1237] **GRE**/E/612/47-59, Ponsonby'den Taylor'a, 31 Ocak 1837; **GRE**/E/270/31-39, Ponsonby'den Charles Grey'e, 6 Nisan 1837.

Urquhart'ın yakın arkadaşı Dr. Millingen[1238] "O" imzasıyla *Times*'da yayımlanan birçok makalesinde Ponsonby'ye ağır eleştiriler yöneltti. Ponsonby, 11 Mart 1837 tarihli Times'da yayımlanan makalede, Urquhart'ın bu gazete haberlerine dâhil olmasıyla ilgili kanıt bulduğunu düşündü. Millingen, Ponsonby'nin Alexandre Pisani aracılığıyla Urquhart'a yollanan resmî bir mektubunda geçen ifadeleri haberde geçen ifadelerle büyük bir benzerliğe sahip olduğunu gördü. Her iki mektupta da geçen "high placed" ifadesi benzer bir bağlam içerisinde geçtiğinden Ponsonby için bir kanıttı. Ayrıca iki mektup arasında yalnızca bir gün olması nedeniyle Ponsonby, Urquhart'ın mektubu kurallara aykırı bir şekilde Millingen'e gösterdiğinden ve haber yaptırdığından emin olmuştu.[1239] *The Morning Post*'taki Türkiye haberleri ise Urquhart'ın kuzeni olan ve Urquhart'ın tavsiyesiyle muhabir seçilen Stewart'tan geliyordu. Stewart bir mektubunda Ponsonby'ye "kocakarı" diyerek hakaret etmişti.[1240] Ponsonby, sadece İngiliz gazetelerinde değil, Fransız gazetelerinde de kendini eleştiren haberlerin ardında Urquhart'ın olduğunu düşünmeye başladı. Ponsonby'ye göre Babıali'nin Fransız subayların görevden alınmasının nedeni olarak Fransa gazetelerinde kendisinin suçlanmasının arkasında Urquhart vardı.[1241]

Urquhart'la muhabirler arasındaki yakın ilişkiyi bilen herkes bu haberlerin Urquhart'ın isteğiyle ya da bilgisi dâhilinde yazıldığını düşündü.[1242] Hatta Lyon,

---

[1238] **GRE**/E/413/11, Millingen'den Ponsonby'ye. Bu ikilinin arkadaşlığı Yunan Bağımsızlık Savaşı esnasında Osmanlı karşısında gönüllü bir şekilde görev yaptıkları dönemde başlamış görünüyor. Woodhouse, s. 149.

[1239] Ponsonby'nin mektubunda geçen ifadeler şu şekildedir: "He (the ambassadour) has received from both **Franks and Turks high placed** representations against your conduct in this country". Millingen'in mektubunda ise: "not being in possession of the fact which Lord Ponsonby has laid before H.M. Governemnt in support of his accusation against the secretary of embassy. It is difficult to say how far they are entitled to consideration I understand however **Turks and Europeans high placed** are the informants who have put His excelllency in possession of the facts which he consider as furnishing the strongest evidences of Mr. Urquhart culpability." **GRE**/E/270/31-39, Ponsonby'den Charles Grey'e, 6 Nisan 1837. Ponsonby, benzer bir durumu Longworth'un *The Morning Chronicle*'a gönderdiği bir mektupta da gözlemlemişti. **GRE**/E/322/D/9, Ponsonby'den Strangways'e, 8 Şubat 1837.

[1240] **GRE**/E/322/D/9, Ponsonby'den Strangways'e, 8 Şubat 1837.

[1241] **GRE**/E/270/40-43, Ponsonby'den Eyragues'ye, 15 Ocak 1837.

[1242] Hudson, Ponsonby'nin gösterdiği "nezaket ve himayeye" rağmen Urquhart'ın böyle bir "ihanette" bulunmasını kabul etmediğini, Urquhart'la ilişkisini keseceğini belirtmiştir. **GRE**/E/313/21, Hudson'dan Ponsonby'ye, 2 Mart 1837; **GRE**/E/313/24-31, Hudson'dan Ponsonby'ye, 8 Mayıs 1837. Fraser da makalelerden sorumlu kişinin Urquhart olduğunu düşünüyordu. **GRE**/E/240/102, Fraser'dan Ponsonby'ye, 10 Haziran 1837. Elçilik ateşesi Doyle da bu hususta şüphe duymadı. Doyle, Urquhart dışında muhabirlere

Ponsonby'yi eleştiren gazete haberlerini okuduktan sonra, İstanbul'daki tartışmadan habersiz bir şekilde, bunların Urquhart tarafından yönlendirildiğine emin olduğunu Ponsonby'ye iletecekti.[1243] Urquhart yazılanlarla ilgili bilgisi olmadığını söylese de bu pek olası değildi. Çünkü elçiliğe gelen gazeteler, basını yakından takip eden Urquhart'a iletilmişti.[1244] Ayrıca Ponsonby 21 Kasım 1836 tarihli *The Times* nüshasını Urquhart'a göndermiş ve eleştirildiği makalenin yanına "XXX" yazmıştı.[1245] Bununla birlikte Urquhart, tüm bu haberlere rağmen üç muhabirle de arkadaşlık ilişkisini sürdürmeye devam edecekti.[1246]

Muhabirler, Urquhart'ı öne çıkarmak adına İstanbul'da yaşayan İngilizler arasında destek faaliyetleri yürüttü. Longworth, önde gelen İngiliz tâcirlerden T. N. Black'le görüşerek Ponsonby'nin izne çıkmasından sonra Londra'ya, elçinin yerine bir kişinin gönderilmemesini ve elçilik görevinde Urquhart'ın kalmasını tavsiye etmesini istedi. Yardım etmesi halinde Urquhart tarafından "ödüllendirileceğine" söz verdi. Ponsonby'nin destekçisi olan Black, bilgiyi hemen Ponsonby'ye aktardı.[1247] Ayrıca Ponsonby'nin bilgisi dâhilinde *The Morning Herald*'ın editörüne bir mektup yollayarak *Times* ve *Post*'ta Ponsonby'ye yapılan saldırıların ardında Urquhart ve arkadaşlarının komplosunun olduğunu iletti.[1248]

Ponsonby'nin Urquhart'a öfkesinin bir diğer kaynağı Urquhart'ın, Frederick Pisani'nin Ruslarla iş birliği yaptığını iddia etmesiydi. Ponsonby, kendisine yapılabilecek herhangi bir saldırıyı önemsemediğini çünkü kendisini savunabilecek bir güçte olduğunu belirttikten sonra Pisani için durumun bu kadar kolay olmadığını belirtti. Ponsonby'ye

---

de öfkeliydi. Hatta Millingen için, "Benimle konuşmaya çalışırsa kafasını kıracağım." diyecekti. **GRE**/E/192/34-36, Doyle'dan Ponsonby'ye, 8 Ekim 1838. MacNeill de Ponsonby'ye inanıyordu. Urquhart'a bir mektup göndererek muhabirlerle iletişimini kesmesini ve bu haberlerle ilişkisi olduğu iddialarını tümüyle reddetmesini istemişti. **GRE**/E/385/82, McNeill'den Ponsonby'ye, 2 Ekim 1837.

[1243] **GRE**/E/371/19-23, Lyon'dan Ponsonby'ye, 1 Şubat 1837.

[1244] **GRE**/E/514/12, Richards'tan Ponsonby'ye, 2 Ağustos 1837.

[1245] Ponsonby, bu süreç içerisinde Londra ve Paris'e on beş kadar makalenin yayımlanmak üzere gönderildiğini düşünüyordu. **GRE**/E/612/47-59, Ponsonby'den Taylor'a, 31 Ocak 1837.

[1246] **GRE**/E/313/21, Hudson'dan Ponsonby'ye, 2 Mart 1837; **GRE**/E/313/24-31, Hudson'dan Ponsonby'ye, 8 Mayıs 1837.

[1247] **GRE**/E/270/48-49, Black'ten F. Pisani'ye, 24 Ocak 1837.

[1248] Bu haberlerin birden fazla kişinin kaleminden çıkmasını ve bazı yerlerde mevcut gramer hatalarını da buna kanıt gösterdi. Black'e göre Dr. Millingen, İngilizce eğitim almadığı ve yarı yabancı olduğu için bu hataları yapmıştı. **GRE**/E/270/50-51, Black'ten F. Pisani'ye, 5 Nisan 1837.

göre Pisani'nin saygınlığı tümüyle dürüstlüğünden gelmekteydi. Urquhart'ın ona iftiraları sonucu dürüstlüğünden şüphe edilebileceğini, bunun da Pisani'yi "mahvedecek" bir gelişme olacağını savundu. Urquhart'ın kendisinden "nefret" etmesini anladığını çünkü onun elçiliği önünde engel olduğunu ancak dürüstlüğünden "kimsenin şüphe duyamayacağı" Pisani'den nefretini anlamadığını belirtiyordu. Pisani, Urquhart'a hiçbir vakit bir gücenme vermediği gibi onun önüne de çıkmamıştı. Diğer yandan Pisani, Doğu'daki "en büyük" Türkçe uzmanıydı. Ponsonby, Pisani'nin Türkçe bilgisinin en bilgili Türklerden bile daha yüksek olduğunu düşünüyordu. Ayrıca Pisani, hiçbir lüksü olmayan "fakir" bir insandı. Eğer Ruslara bilgi satmak isteseydi, Rusya en yüksek ücretleri vererek onu satın almaya hazırdı. Hatta Rus elçiliği onu bir vakitler istihdam etmek de istemişti. Ancak Pisani, Britanya elçiliğinin verdiği daha düşük ücreti kabul ederek görevini sürdürmeye devam etmişti. Çünkü "İngiliz ekolünden" yetişmişti ve kendini bir "İngiliz vatandaşı" gibi görmekteydi. Ponsonby dört yıldır çalıştığı Pisani'ye her şeyini "emanet" edebilecek kadar güveniyordu. Ponsonby'ye göre Urquhart, yalnızca, arkadaşlarını istihdam edebilmek adına dragomanlardan kurtulmak istiyordu.[1249]

Yine de Ponsonby, kendi adına tüm bunları tolere edebileceğini belirtecekti. Ancak Urquhart, Ponsonby'nin asla "affetmeyeceği" bir şey yapacaktı. Ponsonby'ye göre Urquhart, Hüsrev Paşa'yla yaptığı bir görüşmede Vogorides'nin sadakatine iftira atmıştı. Ponsonby, Urquhart'ın böyle hareket ederek en iyi ihtimalle, "arkadaşım" dediği Vogorides'nin kariyerini bitirmeyi, en kötü ihtimalle onun "ölümüne" neden olmayı amaçladığını savundu.[1250] Urquhart, "Sultan Mahmoud and Mehmet Ali" isimli bir eserinde Serasker Hüsrev Paşa'dan "çirkin sözlerle" bahsetmişti. Hüsrev Paşa, Sultan'ın favorisi ve danışmanıydı. Ordu ve polis üzerinde tam kontrole sahipti. Böyle bir kişi hakkında "ihtiyatsızca" bu açıklamaları yaptıktan sonra Hüsrev'le görüşmek istedi. Hüsrev'den "zorlukla" da olsa randevu aldı. Yanında "sevgili dostu ve sırdaşı, alçaklığıyla ünlü" G'hies'i de götürdü. İşte bu görüşmesinde Hüsrev'e, konuyu kendisi açarak, bu kitaptaki bilgileri Vogorides'den aldığını söylemişti.[1251] Ponsonby, Rusya'ya karşı

[1249] **GRE**/E/270/31-39, Ponsonby'den Charles Grey'e, 6 Nisan 1837.
[1250] **GRE**/E/322/D/9, Ponsonby'den Strangways'e, 8 Şubat 1837.
[1251] **GRE**/E/270/31-39, Ponsonby'den Charles Grey'e, 6 Nisan 1837; **GRE**/E/612/47-59, Ponsonby'den Taylor'a, 31 Ocak 1837.

Britanya elçiliğinin en büyük destekçisi olan Vogorides'nin Urquhart'a her zaman "dostça ve yardımsever" bir şekilde yaklaştığını belirttikten sonra, bir Osmanlı vatandaşı ve Babıali görevlisi olan Vogorides'ye atılan bir iftiranın Türkiye'de ölümle sonuçlanabilecek sonuçları olacağı için bu yapılanı affedemeyeceğini iletti. Aslında Ponsonby bu iddiayı ilk duyduğunda inanmamıştı. Ancak daha sonra bunu Serasker'in yanında istihdam edilen Fransız subay Freichnecker ve Hüsrev Paşa'nın dragomanından teyit etti. Freichnecker, Urquhart'a neden böyle bir şey söylediğini sorduğunda Urquhart bunu reddetti. Hatta böyle bir şey varsa görüşmede tercümanlık yapan Ghies'in söylemiş olabileceğini iddia etti. Ancak Hüsrev'in yanına giderek bunun doğru olmadığını teyit etmesi önerisini ise uygulamadı. Ayrıca Urquhart, kısa bir süre sonra Vogorides'yle yaptığı bir görüşmede, Hüsrev'in kitabındaki eleştirilerden alınmadığını hatta eleştirileri faydalı bulduğunu belirtecekti.[1252]

Ponsonby, Urquhart'ın, "iyi bir yazarın aptal bir arkadaş olabileceğine" mükemmel bir kanıt olduğunu düşünüyordu. Bütün icraatlarıyla, "boş gururunun ve temelsizliğinin" dışında amaçlarına ulaşabilmek ya da "kendini tatmin etmek" adına "en yakınındakileri dahi feda etmeye hazır bir insan olduğunu" ortaya koymuştu. Ponsonby, bu "iğrenç ihanetten" sonra artık Urquhart hakkında diğer insanların ilettiği iddiaların da gerçek olduğundan emin oldu. Yine de Urquhart'ın amaçlarını gerçekleştirirken "sabırlı ve ihtiyatlı" hareket etmemesi sayesinde büyük bir tehlikenin oluşmamış olmasından teselli buluyordu.[1253]

Gerçekten de Ponsonby, 8 Ocak tarihine kadar, tüm söylenenlere rağmen Urquhart'ın iyiliğini düşünerek onu zor durumda bırakmayacak şekilde hareket etmek istemişti. Urquhart'ın faaliyetlerinin yalnızca kendisine zarar verdiğini düşündüğünden şikâyetçi olmamıştı. Palmerston'a, izne ayrıldıktan sonra yerine bir elçi yollamamasını, bunun yerine Başkonsolos Cartwright'ı bu göreve getirmesini, zaten ayrılığının kısa süreceğini iletmişti. Kendisinden kısa bir süre önce de Urquhart'ı çağırmasını, böylelikle

[1252] **GRE**/E/270/31-39, Ponsonby'den Charles Grey'e, 6 Nisan 1837. Urquhart, Vogorides'nin evinde günlerce kalacak kadar Vogorides'yle yakın bir dostluk kurmuştu. **GRE**/E/632/86, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 1834.
[1253] **GRE**/E/270/31-39, Ponsonby'den Charles Grey'e, 6 Nisan 1837; **GRE**/E/612/47-59, Ponsonby'den Taylor'a, 31 Ocak 1837.

başkonsolosun atanmasının doğal görüneceğini ve Urquhart'ı utandırmayacağını yazmıştı. Zaten Urquhart'ın İstanbul'da değil de Londra'da faydalı olacağını ve iyi bir yazar olmanın elçilik sekreteri olmak için yeterli olmadığını savundu. Bir elçilik sekreteri en başta "ihtiyatlı" olmalıydı ki Urquhart bu kritere hiç uymamaktaydı. Türklerin "akıllarıyla değil de duygularıyla" hareket etmesi nedeniyle iyi yazıların değerini anlamadığını, bu nedenle Urquhart'ın yazılarının, Türkiye meselesi için mücadele etmiş olsa da Türkler üzerinde etkisi olmadığını savundu.[1254] Ancak başta Eyrague'den duydukları olmak üzere elde ettiği yeni bilgiler sonucunda Urquhart'ın İngiltere'nin ve elçiliğin itibarını zedelemeye başlaması nedeniyle sessiz kalamayacağını belirterek fikrini değiştirdi. Bir sonraki mektubunun tonu tümüyle değişecekti. Urquhart meselesi çözülene kadar İstanbul'da kalmaya karar vermişti.[1255]

Palmerston'a yolladığı şikâyet mektubunda meseleyi geniş bir şekilde ele alarak başta Eyrague'yle yazışmaları olmak üzere kanıtlarını sundu.[1256] 1837 yılı başında İstanbul'dan ayrılmaya hazırlanan Ponsonby[1257], Urquhart'ın elçilik arşivine erişmesi halinde ele geçirdiği bilgilerle tüm iddialarını haklı çıkarmaya çalışacağını düşünüyordu.[1258] Elçiliği artık güvenmediği Urquhart'a bırakmak istemediği için ayrılışını erteledi. Böylelikle Ponsonby izne çıktığında İstanbul'da herkesin Urquhart'ın davranışları nedeniyle cezalandırıldığından emin olması mümkün olacaktı. Aksi hâlde Urquhart'ın sözlerinin gerçek olduğu düşünüleceğinden elçi olarak hiçbir etkisinin kalmayacağını savundu. Urquhart'la birlikte ya da hemen sonra gitmesi halinde hükümetin her iki tarafı da çağırdığı düşünülecekti. Karakterine yapılan bir saldırı söz konusu olduğu için Palmerston'un İstanbul'da kalma kararını destekleyeceğini düşünüyordu. Gönderdiği "kanıtın" herkes tarafından bilindiğini belirterek ve herhangi

[1254] **MS**62/PP/GC/PO/277, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ocak 1837.
[1255] **GRE**/E/270/40-43, Ponsonby to Eyrague's'ye, 15 Ocak 1837; **GRE**/E/270/31-39, Ponsonby'den Charles Grey'e, 6 Nisan 1837.
[1256] **GRE**/E/481/23/1-2, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Ocak 1837; **MS**62/PP/GC/PO/279, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Ocak 1837.
[1257] **MS**62/PP/GC/PO/265, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Kasım 1836.
[1258] **GRE**/E/322/D/9, Ponsonby'den Strangways'e, 8 Şubat 1837.

bir kişiyi de ikna etmek adına yeterli olacağını savundu.[1259] Ayrıca "İstanbul'daki düşmanlarıyla mücadele edebilmek adına" İstanbul'da kalması gerektiğine inanıyordu. Bu kişilerin "yalanlarını" Londra'da değil, İstanbul'da ortaya çıkarabileceğini düşünüyordu. Ponsonby, Palmerston'un, isteğine uygun bir şekilde karar alacağını düşünse de aksi bir durum olursa "kimsenin kendisiyle oynamasına izin vermeyeceğini" iletti.[1260] Kısa bir süre sonra da her ne kadar Urquhart'ın İstanbul'da kalmaya devam etmesinin kendisine zarar veremeyeceğini belirtse de İngiliz hükümetinin kredisini düşürmeye devam edebileceği için "ülkenin çıkarı ve onuru" için Urquhart'ın "amirinin arkasından iş çevirmek" nedeniyle görevden bir an önce görevden alınmasını tavsiye etti.[1261] Onun elçilik sekreteri olarak kalmasının zaten "imkânsız" olduğunu, anca İstanbul'da onun Davud Bey olarak ve sekreterinin Selim Bey olarak kalmaması gerektiğini savundu. Ayrıca, Urquhart'ın planını boşa çıkarmak ve İstanbul'da kurduğu etkisine zarar vermemek adına gerekrise aile meselesinden tümüyle ferâgat ederek hiç dönmeyebileceğini de iletti.[1262] Ancak planı yaz sonuna doğru İstanbul'dan ayrılmaktı.[1263]

Ponsonby, bununla yetinmeyerek yakın çevresine ve astlarına Urquhart'la yaşadığı sorunu açıklayarak ona karşı temkinli olmalarını ve ilişkilerini kesmelerini istedi. Ponsonby için Grey'in düşünceleri çok önemliydi. Ona durumu açıklayan uzun bir mektup yolladı. Grey, Urquhart'la ilgili Ponsonby'nin gönderdiği tüm belgeleri okumuş ve Ponsonby'yi haklı bulmuştu.[1264] Taylor'a da gönderdiği mektupla son durumu açıkladı.[1265] Konuyu Hudson, Doyle ve Fraser'dan da teyit eden Taylor[1266] Urquhart'a verdiği desteği tümüyle çektiğini ve onun mektuplarına artık cevap vermeyeceğini

[1259] Palmerston bu mektuba düştüğü notta; "Lord (Ponsonby) hiçbir kanıt göndermedi." yazacaktı. **MS**62/PP/GC/PO/282, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Şubat 1837.
[1260] **GRE**/E/270/70, Ponsonby'den Charles Grey'e, 8 Nisan 1837.
[1261] **MS**62/PP/GC/PO/283, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Şubat 1837.
[1262] **GRE**/E/481/23/3-6, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Şubat 1837; **MS**62/PP/GC/PO/284, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Şubat 1837.
[1263] **MS**62/PP/GC/PO/285, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Şubat 1837.
[1264] **GRE**/E/274/B/57, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 8 Haziran 1837.
[1265] **GRE**/E/612/47-59, Ponsonby'den Taylor'a, 31 Ocak 1837.
[1266] Taylor, Urquhart'ın çıldırmış olduğunu düşünüyordu. **GRE**/E/192/3-5, Doyle'dan Ponsonby'ye, 3 Mart 1837.

Ponsonby'ye iletti.[1267] Ponsonby, Taylor'un beklendiği üzere "onurlu, nazik ve âdil" bir şekilde hareket etmesinden memnundu.[1268]

Ponsonby, Urquhart'la yazıştığını bildiği konsoloslara Urquhart'la ilişkilerini kesmelerini emretti. Örneğin Edirne Konsolosu Kerr'e gönderdiği talimatta, Urquhart'tan şikâyetlerini sıralayarak konsolostan ne Urquhart'la ne de onun grubundan kişilerle iletişim kurmamasını istedi. Kerr, Urquhart'la hiçbir vakit samimi ilişki kurmadığını belirterek emre uyacağını iletti.[1269] Ponsonby, Türk yetkililerin de Urquhart'ın artık elçilik adına bir rolü olmadığını öğrenmesini sağladı. Örneğin, Kerr aracılığıyla Edirne valisi Mustafa Paşa'ya mesele iletildi. Mustafa Paşa, son aylarda duydukları nedeniyle Urquhart'a zaten itimat etmemeye başladığını, artık ona hiçbir şekilde güvenmeyeceğini iletti.[1270] Böyle de oldu. Nisan sonunda Urquhart, Edirne'ye geldi. Mustafa Paşa'yla görüşmek istediyse de Paşa'dan randevu alamadı. Paşa'nın konağında bir odada kalmayı beklerken kendisine basit bir handa sıradan bir oda gösterildi. Urquhart, konsolosluktan yardım istese de Kerr yardım edemeyeceğini iletti. Üç gün uğraştığı hâlde Paşa'yla görüşemeyerek şehirden ayrıldı.[1271] Ponsonby'nin isteği üzerine Kerr, Çerkez lider Sefer Bey'i, Ponsonby'nin Urquhart'la ilgili kararı hakkında bilgilendirdi. Elçilikle yaptığı görüşmelerden Urquhart'a bahsetmemesini istedi. Sefer Bey, bu isteğe uydu.[1272]

Ponsonby, Urquhart'ın yaptıklarını tüm ortak dostlara da iletti. Prens Chartozky ile Urquhart arasındaki ilişkiyi bildiğinden Grey'den onlara "Urquhart'a güvenmeye devam ederlerse onun ihanetine uğrayacağı bir günün muhakkak geleceğini" iletmesini istedi. Prens'in bu iddialardan şüphesi olursa meseleyi Polonyalı General Chrzanowski'ye sormalarını tavsiye etti.[1273]

Palmerston, Kasım 1836'da Ponsonby'nin izne çıkmak istediğinden haberdar olunca Ponsonby'nin uzun süre İstanbul'dan uzak kalmasını istememişti. Çünkü böyle bir

[1267] **GRE**/E/612/71-74, Taylor'dan Ponsonby'ye, 2 Mart 1837.
[1268] **GRE**/E/270/70, Ponsonby'den Charles Grey'e, 8 Nisan 1837.
[1269] Kerr, hükümetin ve Ponsonby'nin güvenini kazandığını düşündüğünden Urquhart'a yalnızca bölgeyle ilgili ticari bilgileri aktardığını belirtti. **GRE**/E/338/12, Kerr'den Ponsonby'ye, 26 Nisan 1837.
[1270] **GRE**/E/338/12, Kerr'den Ponsonby'ye, 26 Nisan 1837.
[1271] **GRE**/E/338/14, Kerr'den Ponsonby'ye, 4 Mayıs 1837.
[1272] **GRE**/E/338/12, Kerr'den Ponsonby'ye, 26 Nisan 1837.
[1273] **GRE**/E/270/31-39, Ponsonby'den Charles Grey'e, 6 Nisan 1837.

durumda geride kalan Urquhart'ın elçilik sekreteri olarak sıkıntı çıkarabileceğine inanıyordu. Kısa sürede iyi bir adam bulmak da zor olduğundan Ponsonby'den iznini kısa tutmasını arzu ediyordu.[1274] Palmerston'un Urquhart'la ilgili endişesini Ponsonby haklı bulmuştu. Urquhart'a elçiliği bırakmak istememesine itiraz etmedi. Talimatlarda istenilenleri uygulamak adına da ayrılışını Nisan ayına ertelediğini ancak üç aylığına da olsa İngiltere'ye dönmek zorunda olduğunu iletti.[1275] Ponsonby, bahara kadar ayrılışını erteleyince Palmerston memnun kaldı. Ponsonby'nin yerine uygun bir kişiyi bulmak için vakit kazanmış oldu. [1276] Ancak bu hâlde Vixen meselesi nedeniyle Rusların baskısıyla elçilik sekreteri görevden alınıyor diye düşünülebileceğinden, Ponsonby'nin, Cartwright'ın maslahatgüzar olması önerisini reddetti.[1277] Ayrıca İstanbul'da bir maslahatgüzar tarafından temsil edilmenin İngilere'nin Türkleri terkettiği düşüncesini oluşturabileceğinden endişe ediyordu.[1278] Geçici süreliğine tecrübeli bir diplomat görevlendirmeye karar verdi. Ponsonby'nin yerine atayabileceği uygun birini bulana kadar vakit istedi.[1279] Gerçekten de kısa bir süreliğine sıkıntılı bir yolculuğa katlanmayı göze alabilecek güvenilir bir diplomat bulmak zordu. İlk olarak Herbert Taylor'un diplomat kardeşi Brook Taylor'a teklif götürüldü. Ancak Brook, hastalığı nedeniyle öneriyi kabul etmedi.[1280] Daha sonra Charles Vaughan'a teklifte bulunuldu. Vaughan, bu "zorlu görevi" kabul etmeye pek istekli olmasa da reddetmek için bir bahane üretemeyeceğinden kabul etti.[1281] Palmerston, Ponsonby'den yokluğunda yerine bakacak Vaughan'la Malta'da buluşarak ona gerekli bilgileri aktarmasını istedi.[1282] Ponsonby ise

[1274] **GRE**/E/481/5/35-40, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 11 Kasım 1836; **GRE**/E/481/5/41, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 9 Aralık 1836.
[1275] **GRE**/E/481/22/89-94, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Aralık 1836; **MS**62/PP/GC/PO/267, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Aralık 1836; **MS**62/PP/GC/PO/270, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Aralık 1836.
[1276] **GRE**/E/481/6/1-4, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Ocak 1837.
[1277] Webster, Urquhart, Ponsonby and Palmerston, s. 344.
[1278] **GRE**/E/481/6/5-6, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 31 Ocak 1837.
[1279] **GRE**/E/270/31-39, Ponsonby'den Charles Grey'e, 6 Nisan 1837.
[1280] **GRE**/E/612/79-84, Taylor'dan Ponsonby'ye, 8 Mayıs 1837.
[1281] Yirmi beş yıllık diplomatik hizmetinin ardından Vaughan, emeklilik için başvuru yapmıştı. Dolayısıyla bu görev için tâlip olmamıştı. **GRE**/E/634/3, Vaughan'dan Ponsonby'ye, 14 Haziran 1837.
[1282] **GRE**/E/481/6/1-4, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Ocak 1837. Ponsonby'ye on iki aylık bir izin tahsis edildi. İzin sırasında elçinin maaşı %50 kısılacaktı. İznin tamamını kullanmak zorunda değildi. İstanbul'a ne zaman geri dönmek isterse dönebilecekti. **GRE**/E/642/153, Walker'dan Ponsonby'ye, 9 Ocak 1837.

birkaç aylığına yerine tecrübeli bir diplomatın atanmasına şaşırdı. Ona göre bir maslahatgüzarın görev yapması yeterli olacaktı.[1283] Charles Vaughan'ın kısa süre için İstanbul'da fayda sağlayamayacağını savundu. Çünkü İstanbul'da "yetenekten" çok "güven" önemliydi. Ponsonby, Pertev Paşa'yla kurduğu yakın ilişkiyi buna kanıt gösterdi. Bu nedenle maslahatgüzar olarak birini atamasını yeniden tavsiye etti.[1284]

Ancak Mart ayında Ponsonby, Urquhart'tan sonra da olsa İngiltere'ye dönmesi halinde yaşayabileceği sıkıntıları düşünerek izninden feragat edecekti. 14 Mart'ta Palmerston'a gönderdiği mektupta, Urquhart'ın Times gazetesinde Ponsonby'nin aleyhine çıkmaya devam eden haberlerden doğrudan ya da dolaylı sorumlu tuttu. İzne çıkmasının Vaughan düzenlemesini zorunlu kılacağını bilseydi iznini aceleye getirmeyeceğini belirtecekti. Bir geçici elçi atanması yerine başkonsolosun maslahatgüzar olarak görev yapabileceğini düşünmüştü. Ancak yaşananlardan sonra dönmesinin artık mümkün olmadığını, ancak kralın kendisini görevden alması halinde İngiltere'ye döneceğini iletti. Bunda karakterine yapılan saldırı dışında ayrılması halinde krala verdiği hizmete "ihanet" etmiş olacağından dönmeyeceğini iletti. Ayrıca diplomatik birimlerin "onuru ve menfati" de söz konusuydu.[1285] 15 Mart tarihli mektubunda, Millingen'in Times'da 16 Ocak 1837'de çıkan makalesini Palmerston'a göndererek Urquhart'ın "kuklası" olan Millingen'in yazdıklarına Türkiye'yle ilgili bilgi sahibi olmayan kişilerin inanılabileceğini belirtti. Makalede Ponsonby'nin İstanbul'da meslektaşları tarafından alaya alındığı, hükümeti tarafından terk edildiği ve Babıali'nin Ponsonby'nin İstanbul'dan ayrılmasını arzu ettiği ve yerine Urquhart'ın görevlendirilmesini umduğu belirtilmişti. "Krala hizmetin iyiliği" için Urquhart'la ilgili meselenin bir an çözülmesi gerektiğini

[1283] **GRE**/E/270/46-47, Ponsonby'den Vaughan'dan, 1 Nisan 1837. Bu atamanın geçici değil de kalıcı olmasının planlandığından şüphelenmiş olabilirdi. Lyon'a gönderdiği bir mektupla onun Wellington grubuyla ilişkisini öğrenmek istedi. Lyon verdiği cevapta, Vaughan'ın bu gruptan bağımsız hareket ettiğini iletti. **GRE**/E/371/16, Lyon'dan Posnonby'ye. Vaughan'ın atanmasından Lord ve Lady Grey de şüphelendi. Lord Grey, Palmerston'la görüşerek bu kararın arkasında farklı bir motif olup olmadığını öğrenmek istedi. Palmerston, Vaughan'ın Ponsonby'nin yokluğunda birkaç aylığına geçici olarak görevlendirildiğini ve elçiliği Urquhart'a bırakılmasının istenmediğini iletti. Grey'e göre Vaughan'ın seçiminde bir diğer amaç, onun büyükelçi statüsüyle emekli edebilmekti. **GRE**/E/274/B/51, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 4 Şubat 1837. Yine de Mary Grey, Vaughan'ın geçici olarak görevlendirilmediğinden şüphe etmeye devam etti. **GRE**/E/274/C/5, Ponsonby'den Mary Grey'e, 6 Şubat 1839.

[1284] **GRE**/E/481/23/3-6, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Şubat 1837.

[1285] **MS**62/PP/GC/PO/287, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Mart 1837.

iletti. İngiltere'ye dönmeyeceğini belirterek hükümetin "ya Urquhart'ı ya da kendisini" görevden almasını istedi.[1286]

Vaughan, ilk olarak Ocak ayında Londra'dan ayrılmak üzere hazır olması emrini almıştı. Ancak Ponsonby, ayrılışını erteleyince Vaughan da yola çıkışını erteledi. Ponsonby'yle Vaughan'ın Nisan başında Malta'da buluşması kararlaştırıldı. Palmerston, elçilikle ilgili hiçbir hususta Urquhart'ın müdahil olmaması hususunda Vaughan'a talimat verdi. Vaughan, krala takdim edildikten sonra, 4 Mart'ta Londra'dan ayrıldı.[1287] Tolon'da biraz vakit geçirdikten sonra Amiral Rowley tarafından kendisine tahsis edilen *HMS Media* ile 1 Nisan'da Malta'ya vardı.[1288] Vaughan, Ponsonby'yi beklemeye koyulurken, sekreteri Bainbridge, Çanakkale'ye gitmek üzere *HMS Media* ile yola çıktı. *HMS Media*'nın Bainbridge'ı bırakıp, Lord ve Lady Ponsonby'yi alarak Malta'ya dönmesi planlanmıştı.[1289] Babıali de geçici olarak gönderilen yeni elçiyi beklemeye başlamıştı.[1290]

Ponsonby, kısa süre sonra Çanakkale'ye ulaşan Bainbridge'den karaya çıkmadan geri dönmesini istedi.[1291] Kendisinden haber bekleyen Vaughan ve Rowley'e durumu anlattığı mektubunda kararını açıkladı.[1292] Ponsonby, Vaughan'a yolladığı mektupta, izin talebinin kabul edilmesinden sonra elçilik sekreteri Urquhart'ın, kendisinin Osmanlı hükümeti üzerindeki etkisini yok etmeye ve saygınlığını yıkmaya çalışan ve onuruna saldıran bazı entrikaların arkasında olduğunu fark ettiğini, bu nedenle izninden vazgeçerek İstanbul'da kalmaya karar verdiğini belirtiyordu. Kral tarafından görevden alınmadıkça İstanbul'da kalmaya devam edeceğini iletti. İstanbul'dan ayrılması halinde üyesi olmaktan "onur" duyduğu diplomat topluluğuna, Urquhart'ın eline "bir saatlik" bile bir yetki bırakmasıyla büyük zarar vereceğini savundu. Bir suçu olmadığı için

[1286] **MS**62/PP/GC/PO/288, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Mart 1837.
[1287] Kral, Ponsonby'nin tüm icraatlarını onaylamıştı. **GRE**/E/634/1, Vaughan'dan Ponsonby'ye, 1 Nisan 1837.
[1288] **GRE**/E/531/107, Rowley'den Ponsonby'ye, 15 Mart 1837.
[1289] **GRE**/E/531/109, Rowley'den Ponsonby'ye, 1 Nisan 1837.
[1290] **HAT.** 1184-46721Ç, 13 Mart 1837.
[1291] Greville'e göre, Palmerston gibi "şedid bir âmir", başka bir astı böyle davransa bunu asla cezasız bırakmazdı. Ancak Ponsonby, Grey'in kayınbiraderi olduğundan ses çıkarmamıştı. Greville, ss. 404-405.
[1292] **GRE**/E/531/110, Rowley'den Ponsonby'ye, 19 Nisan 1837; **GRE**/E/270/46-47, Ponsonby'den Vaughan'a, 1 Nisan 1837.

Vaughan'dan özür dilemeyecek olsa da verdiği rahatsızlıktan dolayı çok üzgün olduğunu iletti.[1293]

Aynı günlerde Palmerston'un talimatları İstanbul'a ulaşmıştı. Palmerston, Eyragues'den bilgi talep edilerek, elçiliğin "kulis bilgilerinin" başka elçiliklerle detaylı bir şekilde paylaşılmasını ve yabancı elçiliklerin bir "hâkim makamı" olarak konumlandırılmasını uygun görmediği için Ponsonby'yi eleştirdi. Ayrıca Palmerston, Ponsonby'ye izin talebinin kabul edilmesi nedeniyle Londra'ya dönebileceğini, Vaughan gelene kadar Urquhart'ın maslahatgüzar olarak Dışişleri Bakanı'na takdim edilmesini iletmişti.[1294]

Ocak ayında gönderdiği mektuplara rağmen Palmerston'un böyle bir talimatı yollaması Ponsonby'yi oldukça öfkelendirdi. Ponsonby'ye göre Urquhart ve adamlarının entrikaları açıktı. Özellikle Eyragues'nin mektubunun Palmerston'u ikna için yeterli olması gerekiyordu. Bu nedenle Ponsonby, Palmerston'un elçilik mahremiyetiyle ilgili eleştirisine katılmadığını iletti. Eyragues'ye gönderdiği mektubun, ondan net bir cevap almak istemesi nedeniyle detaylı yazıldığını ve Eyragues'nin bu konudaki düşüncesi sormadığını, gerçeklerle ilgili kanıt istediğini savundu. Eyragues'nin sunduğu kanıt da Ponsonby için yeterliydi. Bununla birlikte zaten gizlenecek bir şey kalmamıştı. Kendisine bu meseleyle ilgili bilgiler diplomatik birimler dâhil her kesimden gelmekteydi. Ayrıca İstanbul'daki diğer diplomatlara birer yargı merciiymiş gibi başvurmadığını ve Urquhart'la ilgili şikâyetlerinin farklı kişiler tarafından teyit edildiğini göstermek zorunda olduğunu belirtti. Aksi hâlde bunları kendisinin uydurduğu düşünülebilirdi. Urquhart'la hiçbir ilişkisi olmayan ve "onurlu, nazik ve saygın bir insan olan" Eyragues'nin mektubunun doğruluğundan şüphe etmek için bir neden yoktu. Ayrıca müttefik bir ülkenin elçiliğinden bu hususta bir şey gizlemesinin faydası olamazdı. Zaten bilgi Sebastiani'ye dahi iletilmişti. Ponsonby, öz eleştiri de yaparak bu konuda "en son bilgi sahibi" olan kişinin kendisi olduğunu ve bir sır varsa bu sırrın "le secret dela comedie" olduğunu belirtti. "Böyle bir kişiyi" maslahatgüzar diye Dışişleri Bakanı'na takdim etmesinin

[1293] **GRE**/E/270/46-47, Ponsonby'den Vaughan'a, 1 Nisan 1837.
[1294] "Expose of the green room differences between the members of our establishment". **GRE**/E/481/6/7-8, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Mart 1837.

mümkün olmadığını, bu emrin nedeni olarak Palmerston'un belgeleri incelemek için vakit bulamadan talimat yollaması olabileceğine inandığını iletti. Aksi hâlde Palmerston'un "kulis odası" benzetmesini yapmasını anlamlandıramazdı. Palmerston'un, evrakı dikkatli bir şekilde incelemesi halinde fikrinin değişeceğine inandığını belirtti. Ponsonby, İstanbul'da uzun bir müddet daha kalmazsa Urquhart'ın adamları tarafından ortaya atılan iftiraların gerçek olduğunun ve Urquhart'ın Ponsonby'yi görevden aldırdığının düşünülebileceğini, böyle bir durumda, onur ve saygınlığının riske gireceğini düşünüyordu. Urquhart ayrılsa da kendisinin İstanbul'da kalacağını ve Urquhart'ın "entrikaları, iftiraları ve ihanetine" karşı "onurunu ve saygınlığını" koruyacağını iletti. Ayrıca Vaughan'a yazdığı mektubu da ekleyerek ayrılma kararını iptal ettiğini iletti. Palmerston'un kendisine her zaman nazik davrandığını, kendisinin de Palmerston'u her zaman takdir ettiğini belirterek çıkardığı zorluk yüzünden üzgün olduğunu bildirdi. Ancak kendisine hâlâ inanılmıyorsa belgeleri yeniden incelemesini ya da "kralın, hükümete gösterdiği güvene ihanet etmeyerek" kendisini geri çağırmalarını istedi.[1295]

Birkaç gün sonra yolladığı bir başka mektupla Palmerston'a kararını yeniden iletti. Elçiliği Urquhart'a bırakma yerine "ölmeyi tercih edebilecek" düşüncede olan Ponsonby, kral, onu elçilik görevinden alana kadar elçilikten ayrılmamaya kararlıydı. Gerçekten de İstanbul'da kimsenin izne çıktığına inanmayacağını ve Urquhart'la birlikte savunma yapmak adına çağrıldığına inanılacağını düşünüyordu. Bu esnada Urquhart boş durmayıp "bin tane şey uydurarak ya da çarpıtarak" İstanbul'daki etkisine saldırıya geçecek ve Ponsonby, Londra'da iken bunlara karşılık veremeyecekti. Hem "onurunu" korumak hem de krala verdiği hizmete zarar vermemek için kalmalıydı. Zaten izinden vazgeçerek hem kişisel işini hem de "rahatını" bir kenara atmıştı. Urquhart'ı maslahatgüzar olarak Dışişleri Bakanı'na sunması emredilse de bu emre uymayacağını açık bir şekilde iletti. Onurunun riskte olması nedeniyle böyle bir karar aldığını Palmerston'a çıkardığı zorluk için de üzgün olduğunu belirtti.[1296] Urquhart'ın ardından İngiltere'ye dönseydi, İngiliz subaylar

[1295] **GRE**/E/270/52-55, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Nisan 1837; **MS**62/PP/GC/PO/289, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Nisan 1837. Ponsonby'nin düşündüğü gibi Urquhart'la ilgili ayrıntılı mektubu Palmerston henüz almamıştı. **GRE**/E/481/6/7-8, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Mart 1837.

[1296] **MS**62/PP/GC/PO/291, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Nisan 1837; **GRE**/E/430/2/8, Ponsonby'den Lamb'e, 8 Nisan 1837,

ve tarife görüşmelerinde ihmalkâr davrandığı, Çerkez meselesinde entrika çevirdiği ve Ellice'in iddia ettiği gibi İngiltere'yi savaşa sokmak adına çalıştığı düşünülecekti. İstanbul'da bulunurken bu iddiaları çürütme imkânı vardı. Ancak İngiltere'de kendisini nasıl savunacağını bilmiyordu. Bu nedenle "özel işinden ve zevkinden" ferâgat ederek İstanbul'da kalmıştı.[1297]

Daimî şefi Earl Grey'in kendisiyle ilgili yanlış bir fikre kapılmaması için tüm süreci açıklayan bir mektup göndererek, talimatlarına uymayacağını ifade etmemek adına izin talebini geri çektiğini Grey'e iletti. Ayrıca aldığı kararın arkasında duracağını, hükümet veya kral kendisinin İngiltere'ye dönmesini istiyorsa görevden alınması gerektiğini yazdı. O vakit "parlamentoda kendisini nasıl savunacağını" bildiğini belirtti.[1298]

Ponsonby'nin 5 Nisan tarihli mektubu Londra'ya ulaşmadan Palmerston'un yeni talimatı İstanbul'a ulaştı. Urquhart herhangi bir istekte bulunmadığı hâlde, Palmerston'dan gelen talimatla "izin talebinin onaylandığını" ve Londra'ya çağrıldığını öğrendi.[1299] Kısa bir süre sonra gelen yeni bir mektupla Vixen hadisesindeki rolü nedeniyle İstanbul'da kalamayacağı, Vaughan'ın gelişini beklemeden İngiltere'ye dönmesi emrini aldı.[1300] Urquhart, sekiz ay süren elçilik sekreterliğinin ardından Nisan 1837'de İstanbul'dan ayrıldı.

[1297] **MS**62/PP/GC/PO/298, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Temmuz 1837.

[1298] **GRE**/E/270/31-39, Ponsonby'den Charles Grey'e, 6 Nisan 1837. Aynı şekilde kız kardeşine de 1837 yılında İngiltere'ye dönmeyeceğini iletti. **GRE**/E/274/B/55, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 15 Mayıs 1837.

[1299] **GRE**/E/481/6/7-8, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Mart 1837; **GRE**/E/270/70, Ponsonby'den Charles Grey'e, 8 Nisan 1837.

[1300] Webster, Urquhart, Ponsonby and Palmerston, s. 351. Palmerston, Urquhart'ı ilk olarak tecrübesizliği nedeniyle görevden almaya karar vermişti. **GRE**/E/481/6/5-6, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 31 Ocak 1837. Ancak Urquhart'ın Strangways'e gönderdiği bir mektupta bir ara seferden vazgeçen Bell'in, Urquhart'ın büyük çabalardan sonra ikna olduğunu öğrendi. Palmerston, kralın bir hizmetkârının böyle hareket etmesini kabul edilemez bulmuştu. Urquhart'ı görevden alma gerekçesi bu olacaktı. **GRE**/E/481/6/15, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 11 Nisan 1837. Urquhart bu gerekçeye verdiği cevapta girişiminin hem Palmerston'un hem de Ponsonby'nin izniyle gerçekleştiğini savunacaktı. Hatta Ekim ayında Lady Ponsonby'nin elçilik sarayının karşılama odasında Çerkezistan bayrağının boyamasını yaptığına şahit olduğunu belirterek bunu düşüncelerine kanıt olarak gösterecekti. **GRE**/E/481/6/30-35, Urquhart'tan Palmerston'a. Bunun üzerine Palmerston, son durumu Ponsonby'ye ileterek, Urquhart'ı, Ponsonby'yi dâhil edememesi için Çerkez meselesiyle ilgili değil, Ponsonby'yle anlaşmazlığı nedeniyle görevden almaya karar verdi. **GRE**/E/481/6/27-29, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Haziran 1837. Palmerston, ilk gerekçesini yalnızca Urquhart'a iletmişti. Ponsonby bile bundan haberdar değildi. Bu bilgiyi gazetelerde

Diğer yandan Vaughan'ın, krala veda ziyareti yapması ve Malta'ya gitmiş olması nedeniyle Palmerston, zor bir durumda kalmıştı. Başbakan Melbourne yapılan düzenlemenin yalnızca Ponsonby'nin isteğinin değişmesiyle iptal edildiğine kimsenin inanmayacağını belirterek Ponsonby'nin kendi talebine uyarak izne çıkmasını istedi.[1301] Palmerston da eleştirileri önlemek adına, Urquhart'ın ayrılmasının ardından Ponsonby'nin, en azından yaz aylarını İngiltere'de geçirmesini istiyordu. Böylelikle Vaughan için yapılan masraflar nedeniyle parlamentoda ağır eleştirilere maruz kalmayabilirlerdi. Ancak Ponsonby izin talebinden tümüyle vazgeçerse bunu da iletmesini istemişti. Ayrıca Ponsonby'nin savlarının kanıtlarla desteklendiğini düşünmüyordu. Urquhart'ın "aptalca" davrandığından emin olsa da İstanbul'da Urquhart'a yönelik suçlamalar abartılmış olabilirdi. Urquhart'ı görevden alacaksa bunu olgularla destekleyebilmeliydi.[1302] Ponsonby'nin "Green Room" ile ilgili cevabına da Eyragues'ye yollanan mektubun yalnızca ilk bölümündeki ayrıntıları gereksiz bulduğunu, elbette Eyragues'ye iddiaları sormasında bir sakınca olmadığını iletti. Ancak şikâyetler yalnızca İngiliz hükümetine iletilmeliydi.[1303]

Ancak kısa bir süre sonra Ponsonby'nin izne çıkmaktan vazgeçtiğini ilettiği sert mektubunu aldı. Palmerston cevabında, her ne kadar "gülünç" duruma düştüklerini düşünse de "Ne ben ne de meslektaşlarım senin onuruna, kişiliğine ve karakterine uygun bulmayacağın bir şeyi asla istemeyecektir." diyecekti. Vaughan'a son kararı iletmesini istedi. Urquhart'ın hâlâ İstanbul'da olması ihtimaline karşı geri dönmesi için yeniden talimat yolladı. [1304] Palmerston'un isteklerini onayladığı 11 Nisan 1837 tarihli mektubuna cevabında Ponsonby, "Sana borçluyum." diyecekti. Ancak kendisinin de özel işlerinden

gördüğünde Urquhart'ın gazetelerle bağlantısından emin oldu. **GRE**/E/481/6/27-29, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Haziran 1837.

[1301] **MS**62/PP/GC/ME/158, Melbourne'den Palmerston'a, 20 Mart 1837.

[1302] **GRE**/E/481/6/9-11, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 26 Mart 1837; **GRE**/E/481/6/13-14, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Nisan 1837. Yine de Palmerston, gazetelerde Ponsonby'ye yapılan saldırıların arkasında Urquhart'ın olduğunu bilmekteydi. 21 Kasım 1836 tarihli Millingen mektubu yayımlanır yayımlanmaz Backhouse, Palmerston'u bilgilendirdi. İstanbul'da görev yapan İngiliz muhabirlerin Urquhart'la yakın ilişki içerisinde olduğunu hatta Bell ve Millingen'in "Urquhart'ın Üsküdardaki dergâhına hacı olmaya gittiklerini" Palmerston'a iletti. **MS**62/PP/GC/PO/266, Backhouse'tan Palmerston'a, 21 Kasım 1836.

[1303] **GRE**/E/481/6/20-23, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 19 Mayıs 1837.

[1304] **GRE**/E/481/6/15, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 11 Nisan 1837.

büyük bir "fedakârlık"[1305] yaptığını ifade edecekti. Ancak Urquhart'ın Çerkez meselesine dahli nedeniyle görevden alınacağına dair Palmerston'un düşüncesini doğru bulmadı. O vakit İngiltere'nin Çerkezlere karşı olduğu düşünelecekti. Palmerston'a, gönderdiği bilgilere dayanarak Urquhart'ı görevden almasını tavsiye etti.[1306]

Vaughan, Nisan ayında Ponsonby'nin izne çıkmaktan vazgeçtiğini öğrendi. Ancak meselenin kesinleşmesi Haziran ayını buldu. Palmerston, 2 Haziran'da Vaughan'a yolladığı mektupla Ponsonby'nin izinden vazgeçtiğini ve Vaughan'ın görevinin sona erdiğini iletti. İstanbul'a görevlendirilmeyeceği kesinleştikten sonra Vaughan, Ponsonby'ye gönderdiği cevapta, Ponsonby'nin kendisine sıkıntı vermediğini, aksine rahatladığını iletti. Vaughan artık böyle "zor bir görevi" yerine getirmek zorunda olmadığı gibi, daha önce planladığı şekilde İtalya'ya gidebileceği için "mutlu" idi.[1307]

Ponsonby, Urquhart'ın İngiltere'ye döndüğünde kendisiyle ilgili olarak her türlü "yalana ve iftiraya" başvuracağını düşünüyordu.[1308] Ancak İngiltere'ye dönmesi halinde Türkiye'de kendisiyle ilgili neler düşünüleceğini de biliyordu. Aile mülkünün satışını Walker'a emanet ederek, iddiaların çürütülmesi adına belli bir süre geçmeden İstanbul'dan ayrılmayacağını yakınlarına iletti. Ponsonby'nin dönmeme kararını dostları ve yakınları hatalı buldu. Urquhart'ın İngiltere'de Ponsonby'ye yönelik iftiralarına elçi, ancak İngiltere'de bulunursa bir cevap verebilirdi. Çünkü iddiaları çürütebilecek tek kişi Ponsonby idi. Bu nedenle birçok kişi, Urquhart, Londra'ya döndükten kısa bir süre sonra Ponsonby'nin dönmesini tavsiye etti. Yeğeni Frederick Grey, Ponsonby'nin Londra'ya dönmesinin daha faydalı olacağını düşünüyordu. Urquhart'ın iddialarını en iyi şekilde Londra'da bulunarak cevaplayabilirdi.[1309] Kız kardeşi Mary de Ponsonby'nin, Urquhart'ın "yalan ve iftiralarına" en iyi Londra'da cevap verebileceğini düşünüyordu. Ponsonby'yi tanıyanların Urquhart'ın sözlerine itimat etmeyeceğini bilse de Urquhart'ın

[1305] Gerçekten de Ponsonby'nin İngiltere'ye dönmemesi büyük bir fedakârlıktı. Aile mülkünün satışı 1841 yılına ertelendiği gibi, erteleme yüzünden Ponsonby'yle Frederick'in arası açılacak ve Frederick ailenin tüm üyeleriyle ilişkisini sonlandıracaktı.
[1306] **MS**62/PP/GC/PO/295, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Mayıs 1837.
[1307] **GRE**/E/634/3, Vaughan'dan Ponsonby'ye, 14 Haziran 1836.
[1308] **GRE**/E/274/B/55, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 15 Mayıs 1837.
[1309] **GRE**/E/271/21, Frederick Grey'den Ponsonby'ye, 9 Haziran 1837.

bir yazar olması sayesinde geniş bir kitle üzerinde etki edebilmesinden endişe ediyordu.[1310] Londra'da bulunan ateşesi Doyle da Urquhart'ın ortaya atacağı iddiaları çürütebilmesi için Londra'ya gelmesi gerektiğini savundu.[1311] Önceden, Ponsonby'nin Çerkez meselesini "sahipsiz" bırakmamak adına İstanbul'da kalmaya devam etmesini savunan[1312] Hudson dahi onun Londra'ya gelmesinin düşmanlarını "susturmaya" yetecek bir adım olacağına inanıyordu.[1313] Bir tek Lyon, Ponsonby'nin Urquhart'ı önemsememesini ve İstanbul'da kalmaya devam etmesini tavsiye etti.[1314]

Bununla birlikte Ponsonby'nin dostları, Urquhart'ın Londra'da yapabileceği hiçbir şeyin Ponsonby'nin saygınlığına zarar veremeyeceğini de elçiye iletti. Doyle, "Dışişleri'nde ve Londra'da herkesin Urquhart'ın ne olduğunu" bildiğini ve Urquhart'ı davranışları nedeniyle "lanetlediğini" iletiyordu.[1315] Hudson, Urquhart'ın hiçbir saldırısının Ponsonby'nin karakterine zarar veremeyeceğini, hükümetin ve kralın Ponsonby'ye güvendiğini ve endişe etmemesini söylüyordu. Artık "Doğu Davası"nın tek başına Ponsonby'nin omuzlarında" olduğunu iletiyordu. Ancak Ponsonby, Urquhart'tan endişe etmeye devam ederse o vakit Urquhart'ın bir "tehdit" olabileceğini, "şarlatan doktorla sekreterin" hiçbir şekilde "John Brabazon Ponsonby'nin saygınlığı, karakterini ve kredisini" etkileyemeyeceğini savunuyordu.[1316] Ponsonby'nin dönmesini ısrarla talep eden Walker, Ponsonby'ye, Urquhart'tan endişe etmesine gerek olmadığını çünkü kimsenin onu "önemsemeyeceğini" iletmişti.[1317] Lyon'a göre kimse Urquhart'ın sözlerine bir değer atfetmeyecekti ve bu bakımdan Ponsonby'nin kalması doğru bir karardı.[1318]

Urquhart, Avrupa'da biraz zaman geçirdikten sonra 13 Temmuz'da Londra'ya vardı.[1319] İstanbul'da, Urquhart'ın Palmerston tarafından iyi bir şekilde karşılandığı

[1310] **GRE**/E/274/B/55, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 15 Mayıs 1837.
[1311] **GRE**/E/192/8-10-18, Doyle'dan Ponsonby'ye, 9 Mayıs 1837; **GRE**/E/192/11-13, Doyle'dan Ponsonby'ye, 1 Haziran 1837; **GRE**/E/192/14-15, Doyle'dan Ponsonby'ye, 8 Haziran 1837.
[1312] **GRE**/E/313/13-18, Hudson'dan Ponsonby'ye, 2 Kasım 1836.
[1313] **GRE**/E/313/32-35, Hudson'dan Ponsonby'ye, 2 Haziran 1837.
[1314] **GRE**/E/371/31, Lyon'dan Ponsonby'ye, 12 Mayıs 1837.
[1315] **GRE**/E/192/3-5, Doyle'dan Ponsonby'ye, 3 Mart 1837.
[1316] **GRE**/E/313/24-31, Hudson'dan Ponsonby'ye, 8 Mayıs 1837.
[1317] **GRE**/E/642/180, Walker'dan Ponsonby'ye, 6 Mayıs 1837.
[1318] **GRE**/E/371/33, Lyon'dan Ponsonby'ye, 5 Haziran 1837; **GRE**/E/371/36, Lyon'dan Ponsonby'ye, 28 Temmuz 1837; **GRE**/E/371/38, Lyon'dan Ponsonby'ye, 5 Eylül 1837.
[1319] **GRE**/E/313/36, Hudson'dan Ponsonby'ye, 18 Temmuz 1837.

söylentileri dolaşıyor olsa da ikilinin görüşmesi oldukça tartışmalı geçti.[1320] Palmerston, 10 Mart 1837 tarihli *Times* nüshasını göstererek, Urquhart'ı, ona gönderdiği bir mektubu basına sızdırmakla suçladı. Ayrıca onu Ponsonby'ye saldıran makaleleri yazmakla itham etti. Son olarak, Vixen hadisesindeki rolü nedeniyle Urquhart'a artık İstanbul'a dönemeyeceğini iletti.[1321] Urquhart ise suçlamaları reddetmişti. Bükreş Konsolosu Colquhoun'a eski görevine dönmeden bu işin peşini bırakmayacağını söyleyecekti.[1322] Urquhart, Melbourne hükümetinin kalıcı olmayacağını düşünmekteydi. Vixen hadisesinin yarattığı kamuoyu baskısı ve kralın desteğiyle eski görevine geri döneceğine inanıyordu.[1323] Ancak kral, 20 Haziran'da hayatını kaybetti. Kısa bir süre sonra Urquhart'ın görevine son verildi.[1324]

Elçilik sekreteri olarak yerine Henry Lytton Bulwer'ın atanmasını[1325] sindiremeyen Urquhart, 20 Eylül'de, altmış sekiz sayfalık uzun bir mektubu Palmerston'a gönderdi. Bu mektubunda Ponsonby'yle arasında yaşanan problemleri, Ponsonby'nin ve Palmerston'un Vixen meselesindeki rolünü, Ponsonby'nin avukatı Walker aracılığıyla *Times* ve *Morning Chronicle*'da parayla kendisine karşı hakaret içeren yayın yaptırdığını ve *Portfolio*'nun da Dışişleri Bakanlığının emriyle yayımlandığını iddia etti.[1326] Bu

[1320] **GRE**/E/514/23, Richards'tan Ponsonby'ye, 6 Aralık 1837; **GRE**/E/642/195, …'den Ponsonby'ye, Ağustos 1837.

[1321] **GRE**/E/481/6/27-29, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Haziran 1837; Fyler ve Urquhart, s. 6; **GRE**/E/240/113, Fraser'dan Ponsonby'ye, 26 Temmuz 1837.

[1322] **GRE**/E/240/113, Fraser'dan Ponsonby'ye, 26 Temmuz 1837.

[1323] Senior, s. 109.

[1324] Kralın ölümünün ardından özel sekreteri Taylor emekliye ayrıldı. Bu meselede Ponsonby'nin yanında görünen Taylor, Urquhart'a gönderdiği bir mektupta bu soruna müdahil olma gibi bir niyetinin olmadığını ancak meseleyi halka duyurmayı düşünüyorsa gizli mektupları mahremiyeti göz önüne alarak paylaşmamasını tavsiye etti. Ernest Taylor, **The Taylor Papers**, Longmans Green, and Co, London, 1913, ss. 400-401.

[1325] **The London Gazette**, 15 Ağustos 1837.

[1326] **FO** 97/409, Urquhart'tan Palmerston'a, 20 Eylül 1837. Bu mektuba Palmerston uzun süre cevap vermemiştir. Ancak Avam Kamarası'nda Palmerston'la Rusya arasında ilişkiyle ilgili bir komite kurulması önerilince ve Urquhart da mektubu, komite üyelerinden biri olan Canning'e teslim edince Palmerston mektubu cevaplayacaktı. **FO** 97/409, Palmerston'tan Urquhart'a, 20 Haziran 1838. Canning, parlamentoda Urquhart'ı Vixen hadisesinde Bell'i yalnız bırakmakla suçlamış ve ona Palmerston ve Ponsonby'nin onay verdiğini söylemişti. Palmerston ise bunları reddetti. Senior, ss. 124-125. 1838 yılı itibariyle Urquhart artık Palmerston'u ihanetle suçlayacak ve ölene kadar ona sert bir muhalif olarak kalacaktır. Palmerston'a yönelik tüm suçlamaların bir araya getirildiği kitap için bkz. David Urquhart, **Materials for the True History of Lord Palmerston**, Robert Hardwicke, London, 1866.

iddiaları da kamuoyuyla paylaşmakla tehdit etti. Diğer yandan Bulwer'a da Doğu'daki görevinden vazgeçmediğini söyleyerek oraya çok fazla "alışmamasını" iletmişti.[1327]

Türk ordusununda istihdam edilmek üzere İstanbul'a gönderilen Gustavus du Plat, Ponsonby'ye saldıran gazete haberlerini görünce, 26 Mart 1837'de kendi inisiyatifiyle Ponsonby'yi savunan bir mektup kaleme aldı.[1328] Du Plat, Ponsonby'nin "düşüncelerini ve ruhunu tümüyle sahiplenen" bir kişiydi.[1329] Değer verdiği bir insana gazetelerde "haksız ithamlarda" bulunulmasına sessiz kalamayacağını söyleyerek Ponsonby'den bu mektubun yayımlanması için yardımcı olmasını rica etti.[1330] Ponsonby de mektubu Walker'a yollayarak yayımlanması için önde gelen gazetelerin editörleriyle görüşmesini istedi.[1331] Walker, orijinal mektubu *Times*'da isimsiz olarak, kopyasını *Morning Chronicle*'da "G. P." imzasıyla reklam sayfasında yayımlanmasını sağladı. *The Morning Post* ise isteği reddetti.[1332]

Urquhart, Londra'ya döner dönmez makaleden haberdar oldu. "G. P." imzasından mektubun du Plat tarafından yazıldığını anlamıştı. *Times*'dan mektubu veren kişiyi öğrenmek için girişimde bulundu. Ancak bilgi alamadı. Bunun üzerine *Morning Chronicle*'a başvurdu. Gazetenin sahibi John Easthope[1333], Walker'ın ismini vermeyecek olsa da Walker'ın izin vermesi üzerine Urquhart'a, mektubun Walker'dan geldiğini iletti. Bunun üzerine Walker'la görüşen Urquhart, bu mektupla hakaret suçu işlendiğini söyleyerek dava açmakla tehdit etti. Ayrıca mektubu kimin gönderdiğini öğrenmek istedi. Walker da Ponsonby'nin bir arkadaşının, onu savunmak için kaleme aldığını iletti.[1334] Urquhart, mektubun Ponsonby'nin isteğiyle du Plat tarafından yazıldığını düşündüğünden

[1327] **GRE**/E/313/42, Hudson'dan Ponsonby'ye, 21 Aralık 1837.
[1328] **GRE**/E/642/209, Walker'dan Ponsonby'ye, 27 Ekim 1837.
[1329] **GRE**/E/313/55, Hudson'dan Ponsonby'ye, 26 Ekim 1838.
[1330] **GRE**/E/197/41, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 7 Ekim 1838.
[1331] Ponsonby, du Plat'ın mektubunu 29 Mart'ta Londra'ya göndermiş görünüyor. **GRE**/E/642/180, Walker'dan Ponsonby'ye, 6 Mayıs 1837.
[1332] **GRE**/E/642/184, Walker'dan Ponsonby'ye, 7 Haziran 1837; **GRE**/E/642/258, Walker'dan Ponsonby'ye, 8 Eylül 1838.
[1333] Easthope, hükümete yakın bir siyasetçiydi. Longworth'un tarzından ve haberlerinden memnun değildi. Ponsonby'ye, yeni bir kişi bulununca onun görevine son verileceğini iletti. **GRE**/E/642/184, Walker'dan Ponsonby'ye, 7 Haziran 1837. Öyle de oldu. Longworth'un görevine son verildi. Bu esnada Churchill'in gönderdiği mektuplar yayımlandı. **GRE**/E/642/200, Walker'dan Ponsonby'ye, 7 Eylül 1837.
[1334] **GRE**/E/642/195, Walker'dan Ponsonby'ye, Ağustos 1837.

Ponsonby, du Plat ve Walker'a dava açmaya karar verdi.[1335] Bunu ortak tüm tanıdıklara açıkça söylemekteydi.[1336] Ancak du Plat ve Ponsonby İngiltere'de olmadığı için onlara dava açması mümkün değildi.[1337] Bu nedenle Urquhart, Kasım 1837'de yalnızca Walker'a, ilgili mektupla ilgili hakaret davası açtı.

Ponsonby, Walker'a, mektubu gönderenin kendisi olduğunu söylemesinde bir sakınca görmediğini iletmişti. Ayrıca Ponsonby gerek Walker'a gerek du Plat'a dava açılması halinde verilecek tüm para cezalarının kendi hesabından düşmesini iletti. Ancak Walker, Ponsonby'nin dava sürecinde ismini geçirmeyi uygun görmedi. Ön duruşmada Walker'a mektubu gönderen kişinin kim olduğu sorulduğunda, Walker bu kişinin du Plat olduğunu düşündüğünü söyledi. Walker, bu sayede, du Plat'a da dava açılması halinde Ponsonby'nin tanıklığının değerinin korunacağına inanıyordu. Ayrıca Walker, Urquhart'ın avukatına, davalarını geri çekmeleri halinde yapılan mahkeme masraflarını karşılamayı teklif etti.[1338] Avukatının tavsiyesi üzerine Urquhart, öneriyi kabul etti. Masrafların karşılanması halinde Walker ve Ponsonby hakkında bir girişimde bulunmayacakları ancak aynı sözün du Plat için geçerli olmadığı Walker'a iletildi. Walker da bu isteği kabul etti ve dava sona erdi.[1339]

Bununla birlikte Walker, yüksek mahkeme masrafları nedeniyle Urquhart'ın du Plat'a karşı bir dava açacağına inanmıyordu.[1340] Açılması halinde de mahkemenin en kötü ihtimalle para cezası vereceğini düşünüyordu.[1341] Ancak bunun için Urquhart'ın, orijinal mektubu *Times*'dan alması gerekiyordu. Urquhart bu mektubu alamadığı sürece herhangi bir sorun olmayacaktı.[1342] Yine de olası bir dava halinde mahkemeye sunmak adına du

[1335] **GRE**/E/197/26-32, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 7 Ağustos 1838; **GRE**/E/642/200, Walker'dan Ponsonby'ye, 7 Eylül 1837; **GRE**/E/642/204, Walker'dan Ponsonby'ye, 9 Ekim 1837.
[1336] **GRE**/E/313/38, Hudson'dan Ponsonby'ye, 7 Ağustos 1837.
[1337] **GRE**/E/642/209, Walker'dan Ponsonby'ye, 27 Ekim 1837.
[1338] Walker, mahkeme masraflarının 100 sterlin civarında bir meblağa tekabül edeceğini düşünüyordu. **GRE**/E/642/215, Walker'dan Ponsonby'ye, 9 Şubat 1838.
[1339] **GRE**/E/642/221, Walker'dan Ponsonby'ye, 16 Şubat 1838; **GRE**/E/642/229 Walker'dan Ponsonby'ye, 12 Mart 1838.
[1340] **GRE**/E/642/229, Walker'dan Ponsonby'ye, 12 Mart 1838.
[1341] **GRE**/E/642/258, Walker'dan Ponsonby'ye, 8 Eylül 1838.
[1342] **GRE**/E/642/258, Walker'dan Ponsonby'ye, 8 Eylül 1838; **GRE**/E/197/26-32, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 7 Ağustos 1838.

Plat'ın mektubunda yer alan ifadeleri doğrulayan kanıt aramaya başladılar.[1343] 1838 yılı başında Londra'ya gelen du Plat, kendi hatasından dolayı Ponsonby'yi zor durumda bıraktığı için elçiye karşı oldukça mahçuptu.[1344] Diğer yandan bir asker olduğundan ceza alma riski nedeniyle tedirgindi.[1345] Walker'ın tavsiyelerine uygun şekilde hareket eden du Plat, Urquhart'ın dikkatini üzerine çekecek bir adım atmadı.[1346]

Londra'daki ilk aylarında Urquhart, Ponsonby'nin kendisine dragomanlarla birlikte "sıradışı ve derin bir komplo" kurduğunu düşünüyordu.[1347] Dr. Millingen ve Yüzbaşı Boville ile yazışmalarını göstererek gazete haberlerinden Nisan ayına kadar haberdar olmadığını söylemekteydi. Bunları Palmerston'a da açıklamıştı. Urquhart ve arkadaşlarından bir itiraf gelmeden haberlerle bağlantısını kurmak oldukça güçtü.[1348] Urquhart'la yakın ilişkisini sürdüren Glasgowlu tâcir George Bell, Urquhart'ın masum olduğunu düşünen az sayıda kişiden biriydi. Yaşananları bir Rus komplosu olarak değerlendiriyordu. Rusların, dragomanlar aracılığıyla Ponsonby'yi kandırdığına inanıyordu.[1349] Belki de Bell'in etkisiyle Urquhart da kısa bir süre sonra görüşünü bu şekilde yenileyecekti.[1350] Zaten Urquhart'ın ilgisi Bell'in desteğiyle Glascow'dan aday olduğu parlamento seçimlerine ve ömrünün sonuna kadar düşman kalacağı Palmerston'a yönelecekti.[1351]

Diğer yandan Ponsonby de, 16 Şubat 1837'de paylaşılan Dr. Millingen'e ait "O" imzalı mektuptaki ifadelere binâen *Times* ve Urquhart'a, hakaret davası açmak istiyordu. Walker, Ponsonby'nin bu niyetini Smith isimli avukatla görüşerek hukuki görüş aldı.

[1343] **GRE**/E/642/209, Walker'dan Ponsonby'ye, 27 Ekim 1837.
[1344] **GRE**/E/197/23-25, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 25 Mart 1838; **GRE**/E/197/26-32, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 7 Ağustos 1838.
[1345] **GRE**/E/197/26-32, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 7 Ağustos 1838.
[1346] **GRE**/E/642/248, Walker'dan Ponsonby'ye, 12 Nisan 1838; **GRE**/E/642/258, Walker'dan Ponsonby'ye, 8 Eylül 1838.
[1347] **GRE**/E/240/113, Fraser'dan Ponsonby'ye, 26 Temmuz 1837; **GRE**/E/240/123, Fraser'dan Ponsonby'ye, 5 Aralık 1837.
[1348] **GRE**/E/240/113, Fraser'dan Ponsonby'ye, 26 Temmuz 1837.
[1349] **GRE**/E/642/215 Walker'dan Ponsonby'ye, 9 Şubat 1838; **GRE**/E/240/131, Fraser'dan Ponsonby'ye, 8 Şubat 1838.
[1350] **GRE**/E/240/133, Fraser'dan Ponsonby'ye, 11 Şubat 1838.
[1351] **GRE**/E/240/145 Fraser'dan Ponsonby'ye, 4 Ekim 1838. Doyle, Glascow'dan parlamentoya seçilen Urquhart'ı, Çerkezistan vekili olarak tanımlayarak, "zeki" Glascowluların onu neden seçtiğini anlayamadığını yazacaktı. **GRE**/E/192/24-26, Doyle'dan Ponsonby'ye, 19 Haziran 1838.

Smith, Walker'ın da katıldığı üzere, mektupta geçen bazı ifadelerin kesinlikle hakaret suçunu işlediğini, ancak buradan yola çıkarak *Times*'a karşı bir hukuki süreci başlatmayı uygun görmediğini belirtti.[1352] Çünkü atılan taş, ürkütülen kuşa değmeyecekti. Urquhart'a dava açmak ise mümkün değildi. Makalenin Urquhart'la bağlantısı ancak muhabirlerden birinin itiraf etmesiyle mümkün olabilirdi.[1353] Yakın dostları da Ponsonby'ye, "saygınlığına en çok yakışanın" sessiz kalması, gazetelere dava açmakla uğraşmaması olduğunu iletiyordu.[1354] Bunun üzerine Ponsonby, istemeyerek de olsa geri adım attı. Böylelikle Urquhart'la Ponsonby arasındaki çatışma sona erdi.

4.4. VIXEN HADİSESİ

Glasgowlu tâcirler George ve James Bell kardeşler Çerkez sahillerinde ticaret yapma isteğindeydi.[1355] 1836 yılında George, bu düşünceyi İstanbul'a gitmek üzere olan Urquhart'a ilettiğinde; Urquhart, kralın gönderdiği bir mektuba dayanarak onu teşvik etti.[1356] Bunun üzerine George, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Strangways'le görüştü. Strangways, Bell'e Çerkezlerin *de facto* bağımsız olmasına ve Rusların bu bölgeyi savaşla değil antlaşmayla devralmış olmasına rağmen meselenin hassas olduğunu ve mümkün oldukça az karıştırmalarını tavsiye etti.[1357] Daha sonra Palmerston'la da iletişime geçen George, Rusya'nın Çerkez sahillerinde uyguladığı blokaja dair hükümetin görüşünü sordu. Palmerston, cevabında blokajla ilgili *The Gazette*'de bir bildirimin bulunup bulunmadığını incelemesini belirtti.[1358] George, yaptığı incelemede böyle bir bildirime

[1352] **GRE**/E/642/215, Walker'dan Ponsonby'ye, 9 Şubat 1838.
[1353] Churchill'in bazı ifadeleri kanıt olarak kullanılabilirdi. Ancak bunun için Churchill'in Londra'ya gelmesi gerekecekti. Bu da oldukça "külfetli ve meşakkatli" bir işti. Bunu Churchill'den istemek ona "haksızlık" olacaktı. **GRE**/E/240/133 Fraser'dan Ponsonby'ye, 11 Şubat 1838.
[1354] **GRE**/E/371/28, Lyon'dan Ponsonby'ye, 29 Nisan 1837.
[1355] **The Morning Chronicle**, 3 Şubat 1837, s. 2.
[1356] Fyler ve Urquhart, s. 27. Ancak Urquhart, bu mektuptan yıllar sonra bahsedecektir. Gerek kral gerek Taylor o zaman vefat etmiş olduğu için bu iddiasını doğrulayabilecek kimse bulunmamaktaydı.
[1357] **GRE**/E/322/C/72, Strangways'ten Ponsonby'ye, 6 Ağustos 1836. Yine de Bell kardeşlerin girişimini olumlu görüyordu. Bu sayede Anapa ve Tiflis'te birer konsolosluk açılması söz konusu olabilirdi. **GRE**/E/322/C/77, Strangways'ten Ponsonby'ye, 6 Kasım 1836.
[1358] Luxembourg, ss. 131-134; Senior, s. 102. Eylül 1835'te Palmerston, Urquhart'ın Karadeniz'de Rusya tarafından sürdürülen blokajıyla ilgili bilgi hazırlamasını istedi. Urquhart 1834 öncesinde batırılan Türk

rastlamadı. Dolayısıyla Palmerston'un belirsiz cevabını Britanya'nın 1831'den beri uygulanan Rus blokajını tanımadığı şeklinde yorumlayarak cesaretlendi.[1359]

Meseleyi İstanbul'da incelemek adına James Bell, İstanbul'a gelerek elçilik sekreteri Urquhart'la görüştü. Urquhart'a, Palmerston'la yapılan görüşmenin kopyasını verdi. Seferin ticari faydalarından şüphelerini ve mevsimin geç olduğuyla ilgili endişelerini aktardı. Ayrıca seferle birlikte Çerkezlerin direnişine yapacağı katkılara değindi. Urquhart, Bell'in ilk iki konudaki endişelerini yatıştırmak adına olumlu açıklamalarda bulundu. Ancak Urquhart'ın iddiasına göre seferin siyasi sonuçlarıyla ilgili olarak yorum yapmaktan kaçındı. Bununla birlikte planı desteklemekteydi. Bell'e borç para vermiş ve ona Çerkez sahillerinde yardımcı olması adına bir çevirmen bulmuştu.[1360] Palmerston'la yapılan görüşmenin kopyasını Ponsonby'ye yollayan Urquhart, James'e Ponsonby'yle konuşmasının daha doğru olacağını söyleyerek onu Tarabya'ya yönlendirdi.[1361] Zaten James de İstanbul'a Strangways'in takdim mektubuyla gelmişti ve elçiyle görüşecekti.[1362] Ekim 1836'da Ponsonby'yle görüşen James, elçiye *The Gazette* dışında blokajla ilgili gelen bir bilgi olup olmadığını sordu. Ponsonby gelmediğini iletti. Boutineff'in Eylül 1835'te blokajla ilgili notasının doğasını sordu. Ponsonby, Rus elçiliğinin, Çerkez sahillerinde uygulanacak blokajı ileterek başkonsolosluğun bunu İstanbul'daki Britanyalı tâcirlere duyurmasını istediğini, ancak hükümetine bunun *The*

---

gemilerinin isimleri, yasaklı madde nedeniyle el konulan bir İngiliz gemisinin ismini ve blokajla ilgili tarihleri bir araya getirerek Palmerston'a iletti. Fyler ve Urquhart, ss. 81-82.

[1359] Luxembourg, ss. 131-134.

[1360] Ponsonby, Urquhart'ın Bell'e borç para verdiğini öğrenince "Keşke bu bilgiyi benimle paylaşmasaydın." diyecekti. Bunun üzerine Urquhart, Bell'in girşiminin yasal bir ticaret olup olmadığını sordu. Ponsonby, olumlu cevap verdi. Urquhart da bir dostuna yasal bir işi için borç para vermesinin görevinin kurallarına aykırı olup olmadığını sordu. Ponsonby de onaylamaya ya da onaylamamaya yetkisinin olmadığını ve özel bir mesele olarak değerlendireceğini iletti. **GRE**/E/481/6/30-35, Urquhart'tan Palmerston'a.

[1361] **GRE**/E/632/274, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 14 Ekim 1836; **GRE**/E/632/277, Urquhart'tan Ponsonby'ye, 24 Ekim 1836; **MS**62/PP/GC/PO/264, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Ekim 1836. Genel kanı bu görüşmede Urquhart'ın, olası bir Rus müdahalesi halinde hükümetin Bell kardeşlere destek olacağıyla ilgili olarak ikna edici sözler söylediği üzerinedir. Bell kardeşler ve Urquhart'ın sonraki yıllarda ortak hareket edişi de bu kanıyı güçlendirmektedir.

[1362] Strangways, Ponsonby'ye George Bell'in İstanbul'a geleceğini ve engeller kaldırılırsa belki de ticaretini Çerkez sahillerine doğru genişletmek isteyeceğini yazmıştı. **GRE**/E/322/C/62, Strangways'ten Ponsonby'ye, 10 Mayıs 1836. Bir yıl önce de George Bell, Tuna ticaretiyle ilgili yine Strangways'in takdim mektubuyla gelerek Ponsonby'yle görüşmüştü. **GRE**/E/322/C/47, Strangways'ten Ponsonby'ye, 25 Mart 1835.

Gazette'de yayımlanmamasını tavsiye ettiğini belirtti. Bunun üzerine James, blokajı test etme fikrinde olduğunu Ponsonby'ye iletti. Ponsonby, James'e, kararında özgür olduğunu, onun planlarını "onaylama ya da onaylamamaya" yetkisinin olmadığını söyledi. Tek yapabileceği, Karadeniz'e çıkmak istemesi halinde ona pasaport vermekti. Ancak Vixen'in kaptanının blokajı delmek adına bir girişimde bulunacağına dair bir izlenim yaratmamasını tavsiye etti.[1363]

Ponsonby, Rusya'nın uyguladığı blokajla ilgili önceki Rus duyurularından da haberdardı. 9 Haziran 1835'te *Lord Spencer* adlı İngiliz ticaret gemisine Rusya, Çerkez sahillerine uygulanan blokajı ihlâl ettiği gerekçesiyle el koyunca Ponsonby, Cartwright'tan Rusya'nın blokaj duyuruları hakkında bilgi istedi.[1364] Cartwright, Ponsonby'nin talebine verdiği cevapta, Rusya'nın Kasım 1831'de Abhazya'da blokaj uygulamaya başladığıyla ilgili iki duyuruyu iletti. Ruslar, Malta bandıralı gemileri sahillerden uzaklaştırmış, elçiliğin bunun nedenini sorması üzerine blokaj bilgisi, İngiliz ve Fransız elçiliğine iletilmişti. Buna göre Ruslar, karantina ve gümrüğün olmadığı noktalar haricinde sahille irtibatı kesmiş ve ticareti yasaklamıştı. Normalde bu tür duyuruların hükümetler arasında yapılması gerekirken Rus blokajı duyurusu İstanbul'daki elçilikler arasında yapılmıştı. Yine de Cartwright duyurunun o vakit, Mandeville tarafından Londra'ya iletildiğini düşünmekteydi.[1365] Gerçekten de Mandeville, Rus elçiliğinin blokaj kararını 1831 Ekimi'nde Londra'ya iletmişti.[1366]

Hükümetten net bir güvence almamış olsalar da Bell kardeşler, Vixen isimli bir gemiyle Çerkez sahillerinde ticaret yapmak üzere hazırlıklara başladı. Lehli mültecilerin

---

[1363] **FO** 78/277, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Ekim 1836; Luxembourg, s. 141. Ponsonby, Rusların, Vixen'in istikametinden haberdar olduğunu düşünüyordu. Uyarıyı bu nedenle yapmış olmalıdır. **MS**62/PP/GC/PO/264, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Ekim 1836.

[1364] Britanya hükümeti, geminin 12-15 mil açıkta ilerlediğini dolayısıyla blokajı ihlâl etmediğini savunsa da Rusya geri adım atmadı. Schiemann, s. 291.

[1365] **GRE**/E/120/B/34-35, Cartwright'tan Ponsonby'ye, 21 Ağustos 1835; Mustafa Aydın, "Çerkez Kıyılarında İngilizler (1829-1837)", **Tarih Dergisi**, Sayı: 38, 2003, s. 80. Vernon John Puryear, **International Economics and Diplomacy in the Near East: A study of British Commercial Policy in the Levant, 1834-1853**, Archon Books, Hamden, 1969, s. 50; Harold N. Ingle, **Nesselrode and the Russian Rapprochment with Britain, 1836-1844**, University of California Press, Berkeley, 1976, s. 62.

[1366] Katalin Schrek, Great Power Clashes in the Caucasus Region Examination of the Vixen Conflict (1836) Based on the British Archives, Budapest, 2014, ss. 222-223.

de desteğiyle Vixen tuz, silah ve mühimmatla dolduruldu.[1367] 20 Aralık 1835'te *Morning Chronicle* gazetesinde geminin Rusya tarafından ticareti yasaklanan barut taşıdığı, İstanbul'a uğradıktan sonra Çerkezistan'a gideceği yazılıyordu.[1368] Rus yetkililer bu haberin ardından gemiyi takibe almaya başlamıştı. Vixen, Çerkez sahillerine ulaştıktan kısa bir süre sonra, 24 Kasım 1836'da, Sucuk Kale açıklarında *Ajaks* isimli bir Rus savaş gemisi tarafından blokajı ihlâl ettiği gerekçesiyle durdurularak Gelencik'e getirildi.[1369] James Bell ve geminin kaptanı Thomas Childs, Çerkez sahillerinde dağlılarla tuz ticareti yaptıklarını söyleyince inceleme yapan komite, Vixen'e gümrük kurallarını ihlâl ederek yasaklı mal ticareti yapması nedeniyle el konulmasına ve tüm mürettebatın tutuklanarak yargılanmak üzere Odessa'ya gönderilmesine karar verdi. Odessa'da çıkarıldığı mahkemede kaçakçı olmadığını ve yeni fırsatlar arayan bir tâcir olduğunu belirten James, Sucuk Kale'ye ticaret yapmak amacıyla geldiğini ifade etti. Bu ifadeyi kanıt gösteren mahkeme gümrük kurallarının ihlâl edilmesi nedeniyle gemiye el konulmasına hükmetti.[1370]

Vixen'e el koyulma haberleri 2 Ocak 1837'de Petersburg'a ulaştı. Nesselrode bu işin arkasında genel olarak İngiliz hükümetinin, özelde ise elçilik sekreteri Urquhart'ın olduğundan şüphelenmekteydi.[1371] Meseleyi Durham'la görüşmeden önce Karadeniz Donanması Komutanı Amiral Lazarev'in raporunu bekledi. Milliyetçi grubun bir üyesi olan Lazarev, meseleyi tırmandırarak Rusya'yla İngiltere arasında bir krizin doğmasından yanaydı. Vixen'in ele geçirilen seyir defterinden James'in İstanbul elçiliğine iki kez ziyarette bulunduğu öğrendiğinde bunu, James'in blokajdan haberdar olduğuna kanıt olarak gösterdi.[1372] Lazarev, "gizli bir rapora" dayanarak Bell'in Çerkezlere sekiz top, iki yüz fıçı barut ve bol miktarda kılıç teslim ettiğini belirtiyordu. Bu nedenle gemiye, savaş ganimeti olarak el konulması gerektiğini savundu. Statükonun devamından yana olan

[1367] Abdullah Temizkan, "Lehistanlıların İstanbul'da Lobi Faaliyetleri ve Kafkasya'ya Lejyon Gönderme Girişimleri", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, 2010, ss. 365-366.
[1368] **GRE**/E/538/2, 31 Aralık 1836; Schiemann, s. 290.
[1369] Daly, s. 123; Luxembourg, s. 142; Šedivý, Metternich, ss. 574-575.
[1370] Ingle, s. 64.
[1371] Ingle, s. 65; Daly, s. 124.
[1372] **GRE**/E/687/53, Yeames'ten Ponsonby'ye, 18 Ocak 1837.

Nesselrode ise Lazarev'in raporunu göz ardı etti. Çünkü gemiye bu gerekçeyle el konulması halinde ayrıca İngiltere'nin protesto edilmesi ve gemi mürettebatının idam cezasına çarptırılması gerekecekti. *Journal de Saint-Pétersbourg'*da yayımlattığı bir makalede Vixen'in, karantinanın bulunmadığı Sucuk Kale'de gümrük kurallarını ihlâl ederek, ticareti yasaklanan tuzu sattıkları için tutuklandıklarını ve Vixen'e el konulduğunu açıklattı.[1373] Nesselrode'un istediği üzerine Nikola, gemiye el konulmasını onayladı ve Bell, Childs ve mürettebatını affetti. Ayrıca bu kişilerin yol masraflarını karşılayarak İstanbul'a gönderilmelerini sağladı.[1374] Vixen ise ironik bir şekilde Rus donanması tarafından Çerkez sahillerinde Çerkezlere karşı kullanılmaya başlandı.[1375]

Nesselrode, Londra Elçisi Pozzo'ya yolladığı talimatta da Rusya'nın yol haritasını iletiyordu. Gemiye, gümrük kurallarını ihlâl ederek Çerkezlerle tuz ticareti yapması nedeniyle el konulduğunu ve bu kararın İngiltere'nin saygınlığına zarar vermeden meseleyi sonlandırması için Palmerston'a imkân verdiğini yazdı. Ayrıca meseleye bulaştığı anlaşılan Ponsonby'yi de açığa çıkarmayan bir çözüm olduğunu iletiyordu. Alınan karardan geri adım atmayacaklarını ve bu çözümü kabul etmesi için Palmerston'u ikna etmesi isteniyordu. Diğer yandan meseleyi tırmandırmak isteyen Lazarev, girişimden İngiliz hükümetinin ve Britanya'nın İstanbul elçiliğinin sorumlu olduğunu bildiren raporlar yollamaktaydı. Boutineff, bu işe Ponsonby'nin dâhil olduğunu düşünse de iki ülkenin savaşın eşiğine gelmesinden endişe ettiğinden Nesselrode'a gerilimin arttığını iletti.[1376]

Olayın İngiltere'de duyulmasının ardından kamuoyunda Rus karşıtı tepki sert oldu.[1377] Basında, Vixen'in geri alınması için gerekirse savaşa girilmesi dahi önerilmişti. Bu nedenle Rusya'nın Londra Elçisi Pozzo, durumun kötü bir vaziyet aldığını ve tüm olasılıklara hazırlıklı olunması gerektiğini Petersburg'a yazacaktı.[1378] İngiliz hükümetinin olaya ilk tepkisi, kamuoyunun tepkisiyle orantılı oldu. Kabine, Vixen'e el konulduğunu

[1373] Ingle, s. 66.
[1374] **GRE**/E/687/53, Yeames'ten Ponsonby'ye, 18 Ocak 1837.
[1375] **GRE**/E/687/56-65, Yeames'ten Ponsonby'ye, 4 Aralık 1837.
[1376] Ingle, s. 68.
[1377] **GRE**/E/240/102, Fraser'dan Ponsonby'ye, 10 Haziran 1837.
[1378] Schiemann, s. 292.

öğrendikten sonra Çerkezistan'ın Rusya'ya ait olup olmadığıyla ilgili hukuki değerlendirme yapması için hukuk birimine talimat yolladı.[1379]

Vixen meselesinde Britanya'nın ciddi bir adım atması adına hukuk biriminin ve Amirallik'in görüşleri önemliydi.[1380] Ancak bundan da önemlisi Kutsal İttifak'ın temsilcilerinden Avusturya'nın tutumunun ne olacağıydı. Lamb, Şubat ayı itibariyle Metternich'in bu hususta Britanya'yla birlikte hareket edeceğinden umutluydu.[1381] En kötü ihtimalle Avusturya'nın tarafsız kalmasının sağlanabileceğini düşünülüyordu.[1382] Ponsonby ise tam aksi yönde bilgi almıştı. Ponsonby, Meternich'in, Vixen meselesi kapsamında kendisiyle görüşen Osmanlı Devleti'nin Viyana elçisine Rusları haklı bulduğunu belirttiğinden haberdardı. Ponsonby, Metternich'in, Lamb'e olumlu ifadelerde bulunsa da bu meselede Ruslarla birlikte hareket edeceğini iletti.[1383] Gerçekten de böyle oldu. Metternich'i hizada tutması adına Tatischeff, Petersburg'dan yollandı. Metternich'in Vixen hadisesiyle ilgili fikirleri Rusya lehine değişti.[1384]

Lamb'in ilk raporlarıyla Palmerston'a hareket alanı açılmıştı. Hukuk biriminden gelen rapor doğrultusunda Palmerston, Rus elçiye, Rusya'nın, Çerkez kıyılarındaki bölgelerde egemenliğinin ihtilaflı olduğunu belirtti. 1829 öncesi Osmanlı'nın bu bölgedeki hâkimiyetinin şüpheli olması nedeniyle Edirne Antlaşması'nın 4. maddesiyle Ruslara bu hâkimiyetin devredilmesinin tartışmalı olduğunu savundu. Edirne Antlaşması da yalnızca Kuban bölgesini Ruslara bıraktığından diğer bölgeler resmî olarak Rusya'nın kontrolünde değildi.[1385] Ancak Mart ayı itibariyle Metternich'in de desteğini alan Rus hükümeti tutumunu değiştirmedi.[1386] Bunun dışında Durham da Nesselrode ile yaptığı ilk görüşmede, Rusya'nın Çerkez sahillerindeki egemenlik hakkının ihtilaflı bir mesele olduğunu iletmişti. Nesselrode ise bu ifadelere cevap vermemişti. Ancak Nesselrode'un

[1379] **GRE**/E/322/D/7, Strangways'ten Ponsonby'ye, 13 Ocak 1837.
[1380] **GRE**/E/322/D/14-19, Strangways'ten Ponsonby'ye, 11 Şubat 1837.
[1381] **GRE**/E/430/2/3, Lamb'ten Ponsonby'ye, 20 Şubat 1837.
[1382] **GRE**/E/322/D/24, Strangways'ten Ponsonby'ye, 10 Mart 1837; Šedivý, Metternich, s. 576.
[1383] **GRE**/E/430/2/5, Ponsonby'den Lamb'e, 16 Mart 1837.
[1384] **GRE**/E/430/2/9, Lamb'ten Ponsonby'ye, 19 Nisan 1837. Melbourne, Metternich'in tutumundaki hızlı değişime şaşırmıştı. Avusturya hükümetine en ufak meselelerde dahi güvenmemek gerektiğini belirtecekti. **MS**62/PP/GC/ME/162, Melbourne'den Palmerston'a, 29 Nisan 1837.
[1385] Šedivý, Metternich, s. 576; Bulwer, The Life of Henry John Temple, ss. 248-249.
[1386] Šedivý, Metternich, ss. 576-578, 582-583.

ılımlı tavrından memnun kalan Durham, bu meselenin İngiltere tarafından pek uzatılmayacağını Nesselrode'a hissettirmişti. Durham, Palmerston'a da gönderdiği dispaçta James Bell'den şikâyet ederek tacirlerin büyük politik sorunlar çıkararak hükümeti zor durumda bırakmalarını doğru bulmadığını iletecekti.[1387]

Vixen'e el konulduğunu ilk olarak Yeames'in 20 Aralık 1836 tarihli mektubundan öğrenen[1388] Ponsonby, Rusların tutumunu saldırganca bir hareket olarak değerlendirdiğinden, tepki olarak Karadeniz'e bir donanma gönderilmesini Palmerston'a tavsiye etti. Ponsonby'ye göre gemiye el konulmasına Britanya'nın tepkisiz kalması Türklerin Ruslara daha bağımlı hâle gelmesine neden olabilirdi.[1389] Karadeniz'e savaş gemilerinin gönderilmesi ümidi oldukça artan Ponsonby, bu girişimin İstanbul ayağı için ön hazırlıklara başladı. Pertev Paşa'ya gönderdiği bir mektupta, Britanya hükümetinden böyle bir talep gelmesi halinde Babıali'nin bu isteğe olumlu cevap vermesini istedi. Trabzon'la ticaret yapan İngiliz gemilerinin sayısının oldukça arttığı, Tuna Nehri'nde İngiliz ticaretinin büyümekte olduğu ve yakın zamanda çok iyi noktalara ulaşacağı belirtildikten sonra İngiliz ticaret gemilerinin korunabilmesi için İngiliz savaş gemilerinin de Karadeniz'e girmesi gerektiğini savundu. Lord Charles Spencer ve Vixen adlı gemilere Rusların el koyması da bunun gerekliliğini ortaya koymuştu. Karadeniz, müttefik Osmanlı Devleti'nin kontrolündeyken böyle bir ihtiyaç bulunmuyordu. Ancak Ruslar, Karadeniz'in kontrolünü ele geçirdiğinden durum değişmişti. Britanya, kısa sürede Babıali'den birkaç firkateynin Karadeniz'e geçişini talep edebilirdi. Ayrıca bu sayede İstanbul, Rusya karşısında daha güvenlikte olacaktı.[1390] Ancak İngiliz hükümetinden böyle bir talep gelmeyecekti.

Vixen hadisesinde Britanya'nın daha aktif bir tavır almasını isteyenler Londra'da hükümeti ikna için çabalamıştı. O aylarda İngiltere'de bulunan ve Ponsonby'le birlikte hareket eden birçok kişi bu amaçla hükümetten yetkililerle görüştü. Özellikle Rusya'nın Karadeniz ticaretindeki ayrıcalıkları ve üstünlüğünün Britanyalı tâcirlerin Rus bandırasını

[1387] Ingle, ss. 65-67.
[1388] **MS**62/PP/GC/PO/273.
[1389] **GRE**/E/430/2/5, Ponsonby'den Lamb'e, 16 Mart 1837.
[1390] **GRE**/E/474/1-4, Ponsonby'den Pertev'e, 21 Şubat 1837.

tercih etmesine sebep olması bir tehlike olarak gösteriliyordu.[1391] Palmerston, Rusya'nın Çerkez sahillerindeki kontrolünü tanımakta isteksiz olsa da meseleyi savaşa neden olacak bir boyuta getirmek istemiyordu. Londra'da bu meselede aktif bir siyaset izlenmesini savunanlara, "Sen savaş istiyorsun." diye suçlama getirilmekteydi. Birçok kişi Vixen hadisesini basit bir mesele olarak değerlendirilerek pasif siyaset izlenmesini savunuyordu.[1392] Kabine de Avusturya'nın desteği olmadan, Vixen için cesur bir adım atarak Rusya'yla savaş riskini almak istemedi. Sırf Bell istiyor diye Rusya'yla savaşa girmeleri "asla mümkün değil" idi.[1393] Konu ne kadar kısa sürede gündemden düşerse o kadar iyi olacağı düşünülüyordu.[1394]

Palmerston, 19 Nisan 1837'de, Durham'a Vixen'le alakalı yolladığı ilk talimatta, Rusya'dan gelen farklı raporlara değindikten sonra Durham'dan Nesselrode'a İngiliz hükümetinin düşüncesini iletmesini istedi. Rusların vereceği cevabın, "geminin Ruslara ait bir limana, sağlık ve gümrük düzenlemelerini ihlâl eden kaçak eşya getirdiği için el konulduğu" şeklinde olması halinde hükümet olarak buna itiraz etmeyeceklerini iletti. Ancak Lazarev'in belirttiği gibi Vixen'e blokajı deldiği için el konulduğu belirtilirse bunun kabul edilmeyeceğini belirtti. Bu şekilde Çerkezistan'ın sadece sahil şeridinin Rus kontrolünde olduğunun kabul edildiği, bu kontrolün ülkenin geri kalanını kapsamadığını savunduklarını iletti.[1395] Vixen hadisesinde Rus yanlısı bir tutum izleyen Durham talimata uygun şekilde görüşmelere başladı.[1396] Rusya'nın cevabı istenilen şekilde oldu ve 23 Mayıs'ta İngiliz hükümeti, yasaklı madde taşıyarak Rusya'nın gümrük kontrolü ve sağlık düzenlemesi olmayan bir limanına girdiği için Vixen'e el konulmasını haklı bulduğunu ilan etti. Durham da Britanya'yla Rusya arasındaki krizin çözümünde verdiği destek adına Nikola tarafından Rusya'nın en büyük nişanı olan St. Andrew Nişanı'yla taltif edildi.[1397]

[1391] **GRE**/E/371/19-23, Lyon'dan Ponsonby'ye, 1 Şubat 1837; **GRE**/E/687/56-65, Yeames'ten Ponsonby'ye, 4 Aralık 1837.
[1392] **GRE**/E/322/D/20, Strangways'ten Ponsonby'ye, 8 Mart 1837.
[1393] **GRE**/E/481/6/5-6, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 31 Ocak 1837.
[1394] **GRE**/E/192/3-5, Doyle'dan Ponsonby'ye, 3 Mart 1837; **GRE**/E/371/26, Lyon'dan Ponsonby'ye, 7 Mart 1837; **GRE**/E/546/47, Sandison'dan Ponsonby'ye, 8 Mart 1837.
[1395] **The Free Press**, Cilt: 10, s. 125; Schiemann, s. 292; Ingle, ss. 69-70.
[1396] **GRE**/E/192/3-5, Doyle'dan Ponsonby'ye, 3 Mart 1837.
[1397] Durham, bir İngiliz elçisi olarak yabancı devletlerden nişan kabul edemezdi. Ancak Nikola, William IV'e gönderdiği özel mektubuyla bu nişanın Durham tarafından kabul edilebilmesini rica etti. Durham,

Alınan karar Ponsonby'yi rahatsız edince Palmerston, Ponsonby'ye Vixen meselesinin barışçı bir şekilde çözüleceğini iletti. Vixen'in iadesi Rusya'dan talep edilirse başarı sağlanamayacaktı. Bu sefer İngiltere, Rusya'ya savaş açmak zorunda kalacaktı. Ancak Vixen girişiminin kendiliğinden değil de Urquhart'ın bir girişimi olarak başlatıldığı ortaya çıkarsa hükümetin bir komplo kurduğu düşünüleceğinden ne parlamento ne de kamuoyu, hükümetin alacağı kararı destekleyecekti.[1398]

Urquhart meselesi nedeniyle Palmerston'a kendini mahçup hisseden Ponsonby bu açıklamayı anlayışla karşıladı. Yine de sorunun kendi isteğine uygun bir sonuç vermesine çabalamaktan da kaçınmadı. Vixen'e el konulmasının "davaya" katkı sağladığını savundu. Palmerston, mesele boyunca izlediği idareyle Rusya'ya karşı düşmanca hisler beslemediğini kanıtlamıştı. Dolayısıyla tüm denizlerde olduğu gibi Karadeniz'de de Britanya ticaretini korumak adına birkaç savaş gemisinin Karadeniz'e çıkarılmasını isterse bu istek endişeyle karşılanmayacaktı. İngiltere, Karadeniz'e birkaç savaş gemisi geçirmesi için talepte bulunması halinde Babıali bunu "mutlulukla" kabul edecekti. Ancak Babıali'nin Rusya'ya karşı bahane üretmesi adına Fransa'nın da girişime katılması gerekliydi. Diğer güçler itiraz edecek olsalar da bir çatışmadan kaçınacaklardı.[1399] Ancak İngiliz hükümeti 1837 yılı itibariyle böyle bir adım atmak için hiç istekli değildi.

İngiliz hükümeti Vixen meselesinde geri adım atsa da Bell kardeşler iddialarında ısrarcı olmaya devam ettiler.[1400] George Bell, kardeşi James Bell'in Ponsonby'yle

İngiltere'ye döndüğünde kral hayatını kaybetmişti. Ancak tahta geçen Kraliçe Victoria, ilk icraatı olarak Çar'ın bu özel isteğini kabul etti. Schiemann, s. 293.

[1398] **GRE**/E/481/6/27-29, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Haziran 1837.

[1399] **MS**62/PP/GC/PO/298, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Temmuz 1837.

[1400] **MS**62/PP/GC/PO/273, Geroge Bell'den Backhouse'a, 17 Şubat 1837; **GRE**/E/240/112, Fraser'dan Ponsonby'ye, 8 Temmuz 1837. James Bell, kısa bir süre sonra elçilikten yeniden pasaport alarak Çerkezistan'a gitti. Birkaç farklı kişinin bulunduğu bir görüşmede Ponsonby, Bell'e açık bir şekilde Çerkezlerin spontan direnişini takdir ediyor olsa da İngiltere'nin bu meseleye dâhil olacağını belirtmenin Çerkezlere yapılacak en büyük kötülük olacağını iletti. Çerkezlerin İngiltere'yi hesaba katmadan mücadele etmesi gerektiğini belirtti. Bu mücadeleyi Avrupa'nın güç dengesi için önemli bir yere koysa da Çerkezlere verilecek desteğin ancak şeffaf bir şekilde ve ilkeli bir tarzda verilmesi halinde fayda sağlayacağını savundu. **MS**62/PP/GC/PO/300, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Temmuz 1837; **MS**62/PP/GC/PO/287, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Mart 1837; **GRE**/E/430/2/7, Ponsonby'den Lamb'e, 29 Mart 1837. Londra'da da yeni bir geminin hazırlanması için hazırlıklara başlandı. Strangways, Viyana'da duyulan bu ikinci girişimin Ruslardan gizlenemeyeceğini ileterek Ponsonby'yi bilgilendirdi. **GRE**/E/322/D/29, Strangways'ten Ponsonby'ye, 8 Mayıs 1837.

görüşmesini hükümet garantisi için yeterli görmekteydi. Ayrıca Vixen hadisesi yaşandığında Rusların Sucuk Kale sahilinde doğrudan bir kontrolü bulunmamaktaydı [1401] Ancak Dışişleri Bakanlığı George Bell'in itirazlarını alınan kararı değiştirmek için bir gerekçe sunmaması nedeniyle dikkate almadı.[1402] George Bell'in İngiltere'deki girişimleri sonucu, Stratford Canning'in desteğiyle konu parlamentoya taşındı. Canning, hükümeti izlediği pasif siyaset nedeniyle eleştirdi. Palmerston ise gelen eleştirilere, Bell'e blokajla ilgili hususlar için *The Gazette*'ye bakmasını söylediğini, orada da Rus hükümetinin blokaj kararı aldığını gösterir bir ifade bulunmadığını söyleyerek kendini savundu. Sunulan hükümet karşıtı önerge yalnızca on sekiz oy farkla reddedildi.[1403]

Bu hadisede Ponsonby'nin rolü üzerine değişik iddialar ortaya konmaktadır. Bolsover, herhangi bir kaynak göstermeden, Ponsonby'nin Vixen aracılığıyla Britanya ve Rusya arasında bir antlaşmazlık doğurmayı amaçladığını belirtmektedir.[1404] Ancak bu iddia doğru görünmemektedir. Ponsonby, Çerkezlerin Ruslara karşı direnişini oldukça önemsiyor ve başarılı olmasını arzu ediyordu. Çerkezlere destek verilmesi için İngiliz ve Türk hükümetlerine öneride bulunmuştu. Kendisi de İstanbul'da, Palmerston'un da onayıyla, Çerkez lider Sefer Bey'e maddi ve siyasi destek verecekti. Ancak hükümetinin emri olmadan Çerkezlere, İngiliz hükümetini bağlayacak bir vaadde bulunulmasına hiçbir vakit onay vermedi. Çerkezlere hükümeti bağlayacak bir söz verilmemesini farklı kişilerle yaptığı görüşmelerde birçok ifade etti.[1405] Ayrıca 1836 yılı boyunca Churchill hadisesi nedeniyle ve 1837 başında Urquhart'la tartışması nedeniyle aktif bir siyaset izlemek istemediği görülmektedir. Yine de Ponsonby, Vixen Meselesi sayesinde İngiliz

[1401] **PP**, **Accounts and Papers**, Cilt: 17, "Further Papers Relating to the Seizure and Confiscation of the Vixen by the Russian Government", Harrison and Son, London, 1838, ss. 3-6; **MS**62/PP/GC/PO/273, Geroge Bell'den Backhouse'a, 17 Şubat 1837; **GRE**/E/240/123, Fraser'dan Ponsonby'ye, 5 Aralık 1837.
[1402] PP, Accounts and Papers, Cilt: 17, ss. 6-8, 12-13.
[1403] Daly, s. 125.
[1404] Bolsover, David Urquhart and the Eastern Question, s. 464.
[1405] Urquhart'a yaptığı bir uyarı için bkz. Fyler ve Urquhart, s. 44. James Bell'e yaptığı uyarı için bkz. **MS**62/PP/GC/PO/300, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Temmuz 1837. Palmerston, Sefer Bey'in bir milletin temsilcisi olup maddi sıkıntı çekmesini anlayamasa da Gizli Servis bütçesinden maddi destek verilmesine izin vermiştir. Ancak kesin bir şekilde İngiltere'nin onlara davaları için destek olmayacağını iletilmesini istedi. **GRE**/E/481/5/22-25, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 25 Mart 1836. Palmerston, Çerkezlerin başarılarından memnun olsa da İngiliz hükümetinin destek olacağı yönünde bir umudun Çerkezlere verilmesine kesinlikle karşıydı. **GRE**/E/481/6/62, 12 Aralık 1837.

kamuoyunda Rus karşıtlığını arttırmasından memnun kaldı. Ancak bu girişime bir organizatör olarak dâhil olmakla suçlanamayacağını belirtmek doğru olacaktır.

4.5. BRİTANYALI SUBAYLARIN İSTİHDAMI 1836-1838

Hiç şüphesiz imparatorluktaki aksaklıkların en belirgin olduğu kurum orduydu. Bu nedenle Sultan Mahmud, 1820'lerden itibaren devletin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir ordunun tesisi için girişimlerde bulunacak ve 1827 yılında Seraskerliğe getirilen Hüsrev Paşa ordunun ıslahı için görevlendirilecekti. Hüsrev, muhafazakâr bir yönetici olsa da Sultan'ın askerî reformları önemsediğini biliyordu. Efendisinin takdirini ve lütfunu ancak askerî hususlardaki çabalarıyla kazanabilirdi. Bu yüzden askerî reformların sadık bir uygulayıcısı gibi görünmekten kaçınmıyordu.[1406] 1830 yılında hâmisi olduğu dört Türk genci, eğitim alması için Avrupa'ya yolladı.[1407] Hüsrev'in bu girişimin başarılı olması üzerine Babıali, 1835 yılında sekiz, 1837 yılında altı öğrenciyi eğitim almaları için Londra, Paris ve Viyana'ya gönderdi.[1408] Ancak bu öğrenciler daha önceden lise eğitimi almadıkları, yabancı dil bilmedikleri ve Avrupa yaşam tarzına kolayca uyum sağlayamadıkları için oldukça zorlandı. Ayrıca Avrupa'ya öğrenci gönderilmesinin maliyetleri oldukça fazlaydı. Bu eksiklikler ülkede bir askerî akademi açılması gerektiğini gösteriyordu. Bu ihtiyaca binâen 1834 yılında Mekteb-i Umum-u Harbiye açıldı.[1409] École

---

[1406] Avigdor Levy, **Military Policy of Sultan Mahmud II 1808–1839**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Harvard University, Cambridge, 1968, ss. 226-230. "Hüsrev, her şeyi başlatır, ancak hiçbir şeyi tamamlamazdı. (…) Meseleleri ancak Sultan'ın gururunu okşadığı sürece ciddiyetle ele alırdı." Prusya Elçisi Konigsmarck'ın, Hüsrev'in askerî hususlarda yüzeysel yaklaşımıyla ilgili bu ifadesi için bkz. Šedivý, Metternich, s. 651.

[1407] Bu öğrencilerden biri ileride sadrazamlığa kadar yükselecek olan İbrahim Edhem'di. Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, Cilt: 2, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982, ss. 601–602; Adnan Şişman, **Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839- 1876)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yakınçağ ve T.C. Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 1983, ss. 5-6.

[1408] Mehmet Esad, **Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye**, Artin Asadoryan Matbaası, İstanbul, 1310, s. 19; Šedivý, Metternich, **s**s. 655-660.

[1409] Edward J. Ericson ve Mesut Uyar, **A Military History of the Ottomans: From Osman to Atatürk**, ABC-CLIO, California, 2009, s. 147. Mekteb-i Harbiye'nin açılması görevi ise bu okulun açılmasını Sultan'a tavsiye eden Namık Paşa'ya verildi. Sinaplı, s. 9. Namık Paşa'nın da Fransız Mareşal Maison'un tavsiyesiyle bu girişime başladığı belirtilmektedir. Avigdor Levy, "The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Ottoman Army 1826–1839", **International Journal of Middle East Studies**, Cilt: 2, 1971, s. 32. Bu kararda, Hüsrev'in etkisinin daha fazla artmasının istenmediği de anlaşılmaktadır. Yüksel Çelik, **Hüsrev**

Spéciale Militaire de Saint-Cyr adlı Fransız Harp Akademisi'ni örnek olan bu okulun tümüyle kendi kendine yeter bir hâle getirilmesine çalışıldı.[1410]

Hüsrev'in önerisiyle Mekteb-i Harbiye'de istihdam edilmeleri ve ordunun tâlimi için Fransa'dan otuz tâlim subayının getirilmesi kararlaştırıldı. Bu bilgiyi haber alan Metternich, böyle bir yardım alınacaksa bunun iyi bir şekilde planlanmasını tavsiye etti.[1411] Metternich, Fransa'nın İstanbul'daki etkisini, Mısır'dakine benzer bir şekilde artmasını istemiyordu.[1412] Şansölye, Babıali'nin niyetini Rusya ve Britanya'ya iletti. Avusturya'nın gerekçelerini haklı bulan Rusya da Fransız subaylarının istihdamını engellemek için hareket etti.[1413] Wellington, yalnızca Fransa'dan subay talebinde bulunulmasını uygun görmese de Fransa'yı gücendirmemek için diğer iki güçle birlikte hareket etmekten kaçındı.[1414] Nihayetinde Babıali, Paris Elçisi Reşid Bey'e yolladığı talimatla girişimin durdurulması istendi. Ancak talimat kendisine ulaşmadan önce Reşid Bey birkaç Fransız subayla mukavele imzalamıştı. Bu subaylar 1836 yılında İstanbul'a geldi.

Yabancı tâlim subayı istihdam etme fikrinden vazgeçmeyen Babıali, Prusyalı subaylara yöneldi. Prusya'nın İstanbul Elçisi Königsmarck'a 1836 yılı başında resmî bir talepte bulunuldu. On bir subay ve dört erbaşın, üç yıllık bir süre için İstanbul'a gönderilmesi istendi. Babıali'nin Prusya'ya yönelmesinde birçok etken gösterilmiştir. Öncelikle Türkiye'de en etkili yabancı devlet olmak için çabalamayan Prusya, diğer güçlerin kıskançlığını çekmeyecekti. Ayrıca 1835 yılında orduda istihdam edilen Prusyalı subay Moltke'nin etkisi bu kararda kendini gösterdi. Bunların dışında Prusya askeri reformunun, maliyetler açısında Osmanlı Devleti için daha avantajlı olduğu düşünülüyordu.[1415]

Paşa, Siyasi Hayatı ve Askeri Faaliyetleri (1756-1855), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim ve Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, (Doktora Tezi), İstanbul, 2005, s. 326.

[1410] Ericson ve Uyar, s. 148; Julia Pardoe, **The City of the Sultan and Domestic Manners of the Turks in 1836**, Cilt: 1, Henry Colburn, London, 1837, ss. 194-204; Sinaplı, s. 8.

[1411] Šedivý, Metternich, s. 661.

[1412] Çelik, Hüsrev Paşa, s. 345; Šedivý, Metternich, s. 662.

[1413] Webster, The Foreign Policy, Cilt: 2, ss. 544-545.

[1414] Šedivý, Metternich, ss. 664-665.

[1415] Šedivý, Metternich, s. 666; Çelik, Hüsrev Paşa, ss.346-349.

Prusyalılar dışında Avusturyalı subaylar da radardaydı. Avusturya İmparatoru I. Ferdinand'ın tahta çıkışını kutlamak adına Viyana'ya gönderilen Ahmet Fethi Paşa, Metternich'ten gördüğü ilgiden oldukça etkilenmişti. Paşa, İstanbul'a döndükten sonra Avusturyalı subayların orduda istihdamı için yapılan girişimlere destek oldu.[1416] Harp Akademisi'nde eğitmenlik yapması için Avusturya'dan altı askerî uzman talep edildi.[1417] Ancak bu talep hayata geçmedi. Babıali, ihtiyacını yalnızca Prusya üzerinden gidermeye karar verdi. Buna neden olarak Rusya'nın gizli bir engellemesi olabileceği iddia edilse de durum böyle değildi. Sedivy'nin belirttiği üzere, Rusya'nın en büyük destekçisi Avusturya'yla karşı karşıya gelmek istemeyeceği açıktı. Tersine 1836 Şubat'ında Nesselrode, Babıali'nin Prusyalı ve Avusturyalı askeri eğitmenler istihdam etme kararından Nikola'nın memnuniyet duyduğunu iletmişti. Prusya modeli beğenildiğinden yalnızca Prusya modelinin uygulanmasına karar verilmişti. Ayrıca Avusturya'yla olan komşuluk nedeniyle olası bir savaş halinde Avusturyalı eğitmenlerin istihdamı sorunlu olabilecekti. Ancak Prusya'dan da on beş yerine yalnızca dört asker istihdam edildi.[1418]

Babıali, Britanya'dan da tâlim subayı istihdam etmek adına girişimde bulunacaktı. Ponsonby, 16 Ağustos 1834'te istenmesi halinde Britanyalı subayların ordunun ıslahında desteğe hazır olduğunu iletmişti. Babıali memnuniyetini ileterek meselenin başka bir vakitte görüşülmesine karar verdi.[1419] Ponsonby'nin ısrarlarının ardından Londra Elçisi Nuri Efendi'ye, Türk ordusunu eğitmek için Türkiye'ye Britanyalı subayları göndermesi hususunda İngiliz hükümetiyle görüşmelerde bulunması emredildi. Kasım 1835'te Nuri Efendi İngiltere'de eğitim alan birkaç Türk subayın Britanya savaş gemilerinin güvertesinde görev yaparak pratik eğitim almasını talep etti. Palmerston bu isteği kabul etti. Ayrıca Britanyalı subayların Türk ordusu ve donanmasında eğitim için kullanılmasını önerdi. Palmerston, Türk gençlerin İngiltere'de eğitim almasını faydalı bulsa da onların

[1416] Šedivý, Metternich, s. 670.
[1417] Bir geometri hocası, bir istihkâm hocası, Harp Akademisi'nin organizasyonu için bir eğitmen, seyyar topçuluk için bir eğitmen, sahra topçuluğu için bir eğitmen ve hafif süvari birliğinin organizasyonu için bir eğitmen talep edildi. Šedivý, Metternich, s. 667.
[1418] Zaten İstanbul'da bulunan Moltke dışında Vincke, Fischer ve Mühlbach adlı subaylar istihdam edildi. Šedivý, Metternich, ss. 672-674.
[1419] Rodkey, Part I, s. 577.

ülkelerine dönerek diğer Türkleri eğitmesi için zaman geçecekti. Ancak Britanyalı subaylardan hemen faydalanılabilirdi. Ayrıca savaş meydanlarında yer almayan kişilerin savaş sanatını hakkıyla öğretmesi çok mümkün değildi. Nuri de bu düşünceleri hükümete ileteceğini belirtti.[1420] Bir süre sonra Nuri Efendi, Britanya hükümetinden resmî istekte bulununca Palmerston, ordunun komuta kademesinde görev alması ve askeri birliklerin eğitimi için iki ayrı subay grubunu İstanbul'a yollamaya karar verdi.[1421]

4.5.1. General Adam Chrzanowskı ve Ekibi

Polonyalı General Chrzanowski, Rus ordusuna hizmet etmiş başarılı bir topçu subayıydı.[1422] 1830 yılında başlayan Varşova isyanı esnasında Devrim Ordusu'nda görev alarak Rus ordusuyla savaştı. Ancak Rusya'nın, isyanı bastırması üzerine diğer devrimciler gibi ülkesinden kaçmak zorunda kaldı. Polonyalı mülteciler, kamuoyundan destek gördükleri Paris ve Londra'da örgütleniyordu. Chrzanowski de 1832 yılında önce Paris'e, ardından da Londra'ya gitti. İsyanın lideri Prens Adam Czartoryski, Polonyalı subayların Türk ordusunda istihdamının mümkün olup olmadığını birkaç kere Palmerston'a sormuştu. Özellikle de Chrzanowski'yi Türkiye'ye göndermeyi önerdi.[1423] Chrzanowski, askerî organizasyon, istihkâm ve mühendislikten çok iyi anlamakta, askerî departmanlarda sürekli danışman ya da idareci olarak fayda sağlayabilecek yetenekteydi. Hatta Ruslar birkaç defa ona eski görevine dönmesi halinde eski konumunu yükseltmeyi vadetmiş ancak Chrzanowski teklifleri reddetmişti.[1424]

[1420] Palmerston, Ponsonby'den bu düşünceleri doğrudan Akif Efendi'ye iletmesini istedi. **GRE**/E/481/5/12-17, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Kasım 1835.

[1421] Subayların daveti dışında Britanya ile farklı askerî iş birliklerine de gidildi. Londra Elçisi Nuri Efendi, 1835 Mart'ında belli sayıda Türk öğrencinin İngiliz askerî okullarında eğitim alması için izin talep etti. Ayrıca, İngiltere'den uygun fiyattan silah alımı için anlaşma sağlandı. Rodkey, Part I, ss. 577-578.

[1422] 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Türklere karşı savaşmıştı. **GRE**/E/481/5/12-17, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Kasım 1835; **GRE**/E/481/5/20-21, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 7 Mart 1836.

[1423] **GRE**/E/481/5/12-17, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Kasım 1835.

[1424] **GRE**/E/481/5/12-17, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Kasım 1835.

1836 Şubat'ında Chrzanowski, Czartoryski vasıtasıyla Palmerston'la tanıştı.[1425] Palmerston, "Dikkat çekici şekilde zeki ve oldukça bilgili küçük bir arkadaş." dediği Chrzanowski'nin yetenek ve bilgisinden oldukça etkilenmişti.[1426] Chrzanowski, Londra'dayken Palmerston'a Prusya askerî sistemini[1427] ve Türkiye'ye yönelik Rus tehdidini[1428] içeren raporlar suncaktı. Bu raporlardan anlaşıldığı üzere Chrzanowski, Ponsonby'yle Rus tehlikesi hususunda benzer düşüncelere sahipti.

Palmerston, Türk ordusunun yeniden organizasyonunu sağlayabilecek üst düzey bir subaya ihtiyaç duyması üzerine, Chrzanowski'ye teklifte bulundu. General teklifi kabul etti.[1429] Chrzanowski'ye göre Anadolu'da Reşid Paşa komutasında bulunan Türk ordusuna gönderilmesi en faydalı seçenekti. Palmerston da bu düşünceye katılmıştı. Reşid Paşa'nın karargâh levazım subayı olması halinde Paşa'ya birliklerinin organizasyonunda, istihkâm noktalarının seçiminde ve planların düzenlenmesinde ve askeri deneyim gerektiren tüm diğer konularda taktikler ve önerilerde bulunabilirdi. Ayrıca Ruslar, Avrupa Türkiye'sinde görev yapmadığı için ona itiraz edemezdi. Palmerston, istihdam edilip edilmeyeceği belli olmayan Chrzanowski'yi, Polonyalı iki astıyla birlikte İzmir'e gönderdi.[1430] Rusların engel olacağını düşündüğünden çok umutlu olmasa da Ponsonby'den de onun Reşid'in karargâhında istihdamı için Sultan'ı ikna etmesini ve pasaport hazırlayarak general için İzmir'e göndermesini emretti. Ancak onun, Rusların "zorbalığına" uğramayacağından da emin olmasını istedi.[1431]

Chrzanowski'nin Türkiye'ye gönderilme gerekçesi, resmîyette, Britanya'nın İstanbul elçiliğine askerî konularda tavsiyede bulunmaktı. Ancak kabul edilirse aynı

[1425] General Chrzanowski'nin faaliyetleriyle ilgili ayrıntılı bilgi veren bu eser, yeğeni Leon Chrzanowski tarafından amcasının kendisine bıraktığı evrak kullanarak yayına hazırlanmıştır. İlk cildinde generalin 1833-1842 yılları arası yazışmaları ve raporları yer almaktadır. Leon Chrzanowski, **Pismo Wojskowo-Polityczne Podawane Rzadom Polkiemu, Angielskiemu, Francuskiemu, Tureckiemu I Piemonckiemu przez Jenerala Wojciecha Chrzanowskiego**, Cilt: 1, Czasu, Krakow, 1871, s. 8; Temizkan, s. 369.
[1426] **GRE**/E/481/5/20-21, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 7 Mart 1836.
[1427] **MS**62/PP/GC/PO/274, 8 Mart 1836.
[1428] **MS**62/PP/GC/PO/275, 15 Mart 1836.
[1429] Chrzanowski, ss. 6, 8.
[1430] **GRE**/E/481/5/20-21, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 7 Mart 1836; **GRE**/E/481/5/26, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 31 Mart 1836.
[1431] **GRE**/E/481/5/12-17, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Kasım 1835; **GRE**/E/481/5/20-21, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 7 Mart 1836; **GRE**/E/481/5/26, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 31 Mart 1836.

işlevi, maaşıyla masrafları İngiliz hükümetinden karşılanacak şekilde,[1432] Babıali için de yerine getirmesine izin veriliyordu.[1433] Diğer yandan Palmerston, Chrzanowski'nin, Reşid Paşa'ya birliklerin organizasyonunda, istihkâm noktalarının seçiminde, planların düzenlenmesinde ve askerî deneyim ve teknik bilgi gerektiren tüm hususlarda önerilerde bulunması için görevlendirilmesini istiyordu. İzmir'e gitmesi ve Sultan'dan onay gelmesi halinde Reşid Paşa'nın karargâhına hareket etmesi emredildi. Türkiye'de bulunduğu süre içerisinde Türk ordusunun durumunu her yönden tahlil ederek bir Avrupa ordusuna ya da Mısır ordusuna karşı başarılı olup olamayacağını inceleyerek bakanlığa bildirmesi istendi.[1434] Chrzanowski, Mart 1836'da İzmir'e gitmek üzere iki astıyla birlikte Londra'dan ayrıldı.

Ponsonby, Chrzanowski'nin nâmını 1835 yılından önce de duymuştu. 1833'te Strangways, Viyana elçilik sekreteri iken tanıştığı generalin, Ponsonby'nin girişimiyle Sultan tarafından istihdam edilebileceğini düşünmüştü. Generalin çok yetkin bir asker olduğunu ve elçiye fayda sağlayacağını ilettikten sonra onun İstanbul'da ya da Mısır'da iş aradığını belirterek, elçiye tavsiye etmişti.[1435]

Palmerston'un talimatı ulaştıktan sonra Ponsonby, pek umutlu olmasa da Babıali'yi bilgilendirerek, İngiliz hükümetinin Sultan'ın emri altında görev yapması için tüm masraflarını da karşıladığı Chrzanowski ve bazı İngiliz subayları gönderdiğini iletti.[1436] Sultan'a gizlice iletilmesi isteğiyle bir rapor hazırlayarak sundu. Yapılan görüşmeler sonunda Ponsonby'nin Chrzanowski'nin ve İngiliz subayların istihdamı için bir nota vermesi kararlaştırıldı. Ponsonby, notanın taslağını Sultan ile Pertev'in incelemesi için Vogorides'ye iletti. Ponsonby'den Sultan'ın yanıtı gelene kadar notanın, artık

[1432] Chrzanowski ve arkadaşlarına yıllık 1.000 sterlinlik ödenek ayrıldı. **FO** 78/271, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 29 Mart 1836; **GRE**/E/481/7/15-16, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 7 Mayıs 1838. General, ihtiyaç duydukça elçilikten para talep etti. **MS**62/PP/GC/PO/257, 15 Eylül 1836. **GRE**/E/289/60, Hardy'den Ponsonby'ye, 7 Eylül 1840; **MS**62/PP/GC/PO/433, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Eylül 1840; **GRE**/E/132/91, 7 Eylül 1841.

[1433] Chrzanowski, s. 37.

[1434] **FO** 78/271, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 29 Mart 1836. Palmerston, Sultan'ın Chrzanowski'yi açık bir şekilde istihdam etmek istememesi halinde Chrzanowski ve arkadaşlarının birer seyyah olarak Reşid Paşa'nın karargâhına giderek inceleme yapmasını tavsiye etti. **GRE**/E/481/5/26, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 31 Mart 1836

[1435] **GRE**/E/322/B/16, Strangways'ten Ponsonby'ye, Eylül 1833.

[1436] **GRE**/E/481/22/65-69, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Mayıs 1836.

Ruslarla hareket ettiği düşünülen Akif Efendi'ye iletilmemesi istendi.[1437] Sultan, Ponsonby'nin yolladığı belgelerden ve İngiliz elçiliğinin Sultan'ın çıkarları adına istekli oluşundan memnun kalmıştı. Pertev'in onay destek vereceğini düşünen Ponsonby de Chrzanowski'nin ve İngiliz subayların istihdamından umutlu hâle geldi. Yine de Sultan, İngiltere'ye gönderilen Alexandre Blacque'in misyonuna verilecek cevabın beklenmesine kadar girişimin ertelenmesini istedi.[1438]

Diğer yandan Ponsonby, İzmir Başkonsolosu Richard William Brant o günlerde İstanbul'da bulunduğu için konsolos yardımcısına gerekli talimatları yolladı.[1439] 5 Mayıs'ta İzmir'e varan Chrzanowski, varışını hemen Ponsonby'ye bildirerek gideceği yer hakkında talimat beklediğini iletti.[1440] Ponsonby, Chrzanowski'nin İzmir'e vardığını öğrenince, Brant'la meseleyi görüştü. Brant, Chrzanowski'ye, gizlilik içerisinde, gereken ilgiyi gösterecek ve ihtiyaç duyacağı evrakları hazırlayacaktı. Brant, Chrzanowski'ye, Schlagel ismiyle, arkadaşlarına da Baker ve Schmidt isimlerinde Hannoverli gösterildikleri pasaportlar hazırladı. Ancak, Rusya'nın İzmir Başkonsolosluğu generalden haberdar olmuştu. Hatta bir adamları aracılığıyla generalle irtibat kurarak geliş amacını öğrenmeye çalışmıştı. Bu nedenle Brant, generalin birkaç gün içerisinde Bursa'ya gitmesini ve hızlı bir şekilde gerekli görüşmeleri yaptıktan sonra görev yerine giderek Rus elçiliğine haber ulaşmadan izini kaybettirmesini önerdi.[1441] Böyle de yapıldı. Chrzanowski 23 Mayıs'ta Bursa'ya gitti.[1442] Ponsonby her ne kadar generalin, doğrudan Reşid Paşa'nın karargâhına gitmesini daha faydalı bulsa da İstanbul yakınlarına gelmesinden rahatsız olmadı.[1443]

Ponsonby güvenilir bir kişiyi Bursa'ya gönderip Chrzanowski'yi aldırmayı ve Hüsrev'le görüştürmeyi planlarken Chrzanowski İstanbul'a gelerek Ponsonby'ye adresi

---

[1437] **GRE**/E/378/64, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 30 Nisan 1836.
[1438] **MS**62/PP/GC/PO/240, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Mayıs 1836; **GRE**/E/378/70, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 7 Mayıs 1836.
[1439] **FO** 78/274, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Mayıs 1836; **GRE**/E/482/22/65, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Mayıs 1836.
[1440] **GRE**/E/132/3, 5 Mayıs 1836.
[1441] **GRE**/E/85/4-5, Brant'ten Ponsonby'ye, 20 Mayıs 1836.
[1442] **GRE**/E/85/6, Brant'ten Ponsonby'ye, 27 Mayıs 1836.
[1443] **GRE**/E/132/2.

belli olmayan bir mektup göndererek görüşmek isteyince Ponsonby öfkelendi. Churchill hadisesi nedeniyle generalin elçiliğe gelerek kendisiyle görüşmesini doğru bulmamıştı. Böyle kritik bir konuda "Sabırlı bir şekilde birkaç gün bekleyemeyen" Chrzanowski'nin Serasker tarafından da "nazik bir şekilde" kovulacağını düşündü.[1444]

Churchill hadisesinin patlak vermesi üzerine girişimler kısa bir müddet askıya alınsa da Chrzanowski'yle Hüsrev Paşa'nın görüşmesi ayarlandı.[1445] Chrzanowski'nin İstanbul civarındayken takma isimle seyahat etmesi istenmişti. Generalin, Serasker Hüsrev Paşa'yla yaptığı görüşme de gizli bir şekilde gerçekleşecekti.[1446] Ponsonby, Sultan'ı ihtiyatlı davrandığı için eleştirmese de cesur hareket etmenin daha ihtiyatlı bir yaklaşım olduğunu iletecekti.[1447] Görüşmede Chrzanowski, Osmanlı Devleti'nin müttefikinin Britanya olduğunu ve Rusya'ya güvenilmemesini tavsiye etti. Hüsrev Paşa da İngiltere'nin gücünü Mısır Savaşı esnasında bizzat gördüğünü ve Mısır'ın İngiltere tarafından Türklere kazandırıldığını bildiğini belirtti. Ancak beklendiği gibi generalin Reşid Paşa'nın yanına bir danışman olarak yollanması kararı alınmadı. Bunun yerine Hüsrev Paşa, Chrzanowski'nin İstanbul'da kalmasının kendisi için daha faydalı olacağını ve Rusların tepkisini de bu şekilde engelleyebileceğini düşünerek yanında kalmasını teklif etti. Nihayetinde Chrzanowski'nin kışlanın da bulunduğu Rami Çiftliği'nde Hüsrev'in mâlikânesinde kalarak, askerî konularda Seraskerliğe raporlar sunması kararlaştırıldı. Ancak tüm süreç gizli bir şekilde yürütülmüştü. Ponsonby gizlilikten rahatsızdı. Bu nedenle generalle yüz yüze de görüşememişti. Babıali'nin gizlilik kararını da Rus korkusuna bağlıyordu. Akif Efendi'nin görevden alınmasından sonra da Chrzanowski'nin Hüsrev Paşa'nın yanında görevlendirildiğinin duyurulmasını talep edecekti.[1448]

Hüsrev Paşa, generalden ilk olarak Rami Çiftliği'nde eğitim gören 12. Alayı incelemesini istedi. İncelemenin ardından alayla ilgili gözlemlerini ve Türk ordusundaki değişim ve inovasyonla ilgili düşüncelerini açıklamasını talep etti. Chrzanowski alayı iyi eğitilmiş buldu. Alay, zor manevraları çok iyi uygulamaktaydı. Ancak askerler, savaşta

[1444] **MS**62/PP/GC/PO/244, Ponsonby'den Palmerston'a 11 Haziran 1836.
[1445] **MS**62/PP/GC/PO/241, Ponsonby'den Palmerston'a 16 Mayıs 1836.
[1446] **GRE**/E/378/67, Macguffog'dan Ponsonby'ye.
[1447] **MS**62/PP/GC/PO/241, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Mayıs 1836.
[1448] **MS**62/PP/GC/PO/254, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Haziran 1836; **GRE**/E/378/67, Macguffog'dan Ponsonby'ye.

yaygın şekilde uygulanan basit manevraları öğrenmemişlerdi. Serasker'e izlenimlerini aktardı. Serasker, Chrzanowski'yle uzun bir süre savaş sanatıyla ilgili görüştü. Generalin cevaplarından memnun kalmış olmalı ki düşüncelerini raporlaştırılmasını talep etti. Bu memnuniyet generalin Anadolu'ya gitmesi yerine İstanbul'da Rami Çiftliği'nde kalmaya devam etmesine neden olacaktı. Chrzanowski'nin isteği üzerine Bursa'da bulunan iki astı da Rami'ye getirildi. Chrzanowski, Hüsrev'in Ruslar müdahalede bulunmadan önce kendisinden olabildiğince faydalanmak istediğini düşünmüştü. General bunu fırsata çevirerek Türklere kendinin ne kadar faydalı olabileceğini göstermeyi amaçladı. Böylece geçici konaklaması kalıcı bir hâl alabilirdi. Ancak Hüsrev, Prusya elçisinin Polonyalı ve İngiliz generallerle ilgili sorusuna bilgisi olmadığı şeklinde cevap vermişti. Bu durum Chrzanowski'yi rahatsız etmişti. Bunun üzerine Hüsrev, generalin Türk kıyafetleri giymesini önerdi. Ancak general, Ponsonby'yle iletişiminden sonra bu isteği reddecekti.[1449]

Rami Çiftliği'nde Chrzanowski'nin hazırlayacağı bir plana göre alaya eğitim verilmesine karar verildi. Önce Türk subaylar eğitimden geçirilmeye başlandı. Bir istihkâm taburu kurulması kararlaştırıldı. Chrzanowski, ordunun yürüyüş düzeni yavaş olduğu için değiştirilmesini tavsiye etti ve istek makul bulunarak kabul edildi. Serasker, Chrzanowski'nin misyonunun gizli kalmasını istese de onu diğer Türklerle tanıştırdı. Chrzanowski'ye daha fazla şey yapamadığı için üzgün olduğunu belirtti. Ancak Chrzanowski, İngiliz hükümetinin Churchil meselesiyle ilgili cevabının ardından Türklerin fikrinin değişeceğini ummaktaydı.[1450]

Temmuz sonuna doğru iyice sabırsızlaşan Chranowski'ye Ponsonby, Churchill meselesi netleşene kadar sabretmesini tavsiye etse de[1451] Chrzanowski, Hüsrev'e artık oynadığı rolden sıkılmaya başladığını ve kendisine ödeme yapılıp yapılmayacağını önemsemediğini belirterek gizliliğin sonlandırılmasını talep etti. Chrzanowski bu serzenişini yaparken Serasker'in kendisiyle ilgili olumlu düşüncelerinin farkındaydı.

[1449] **MS**62/PP/GC/PO/257, Chrzanowski'den Ponsonby'ye, 24 Haziran 1836.
[1450] **MS**62/PP/GC/PO/257, Chrzanowski'den Ponsonby'ye, 28 Haziran 1836; **MS**62/PP/GC/PO/257, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Eylül 1836.
[1451] **MS**62/PP/GC/PO/256, Ponsonby'den Palmerston'a, 21 Temmuz 1836.

Serasker de general ve iki astı için bir atama yapılacağına ve gizliliğin sonlandırılacağına söz vererek bir süre daha sabretmesini istedi.[1452] Yine de değişen bir şey olmadı. Kısa bir süre sonra Chzanowski Serasker'le yeniden görüşerek artık gizliliğin devamını kabul edemeyeceğini iletti. Serasker ise Chrzanowski'nin aktif hizmete geçmesini önermediği gibi ya da gizli iletişimin sürdürülmesi gibi bir istekte bulunmadı. Chrzanowski'ye göre Serasker ve Türkler, Rus düşmanı olsalar da 1833'te yaşananlar nedeniyle İngiltere'ye güvenemiyordu.[1453]

Ponsonby'nin isteğiyle Chrzanowski, Hüsrev Paşa'yla iletişimini sürdürerek gelen isteklere uygun bir şekilde askerî raporlar hazırlayarak hem elçiliğe hem de Seraskerliğe sunmaya devam etti. Chrzanowski, Paşalık sisteminin yeniden organizasyonu adına bir plan hazırlamayı Hüsrev'e önermişti. İlk başta cevap vermese de bir müddet sonra Serasker istekli bir şekilde planı hazırlamasını istedi. Chrzanowski istek üzerine ayrıca Asya'daki birliklerinin dağılımı ve yeniden konumlandırılmasıyla ilgili bir plan hazırladı. Chrzanowski üç ordu kurulmasını önerecekti. Buna göre bir ordu Rumeli'yi savunurken diğeri Halep ve Erzurum'a hareket edebilecek şekilde konumlandıracaktı. Üçüncü ordu ise âni bir saldırıya karşı Boğazların ve başkentin güvenliğini sağlayacaktı. Ağustos sonuna gelindiği hâlde Chrzanowski'nin gayriresmîliği devam ediyordu.[1454] Chrzanowski Eylül 1836'da Serasker'in isteği üzerine Türk ordusunda askere alım sistemiyle ilgili bir rapor hazırlayarak takdim etti. Türk ordusunun Prusya sisteminin kötü bir taklidi olduğunu savunan Chrzanowski, sistemin değiştirilmesini tavsiye etti. Chrzanowski Hristiyanların da orduda istihdam edilmesini önermişti.[1455] Ponsonby'nin isteği üzerine de İstanbul'un savunması ve Türkiye'nin siyasi pozisyonuyla ilgili birer rapor hazırlayarak Seraskerliğe ve İngiliz elçiliğine iletti.[1456] Diğer yandan Eylül sonuna gelindiğinde Chrzanowski'nin

[1452] **MS**62/PP/GC/PO/257, Chrzanowski'den Ponsonby'ye, 15 Temmuz 1836.
[1453] **MS**62/PP/GC/PO/257, Chrzanowski'den Ponsonby'ye, 28 Temmuz 1836.
[1454] **MS**62/PP/GC/PO/256, Chranowski'den Ponsonby'ye 19 Ağustos 1836. Paşalık ıslah planı için bkz. **MS**62/PP/GC/PO/256, Chranowski'den Ponsonby'ye 8 Ağustos 1836.
[1455] **MS**62/PP/GC/PO/259, Chrzanowski'den Ponsonby'ye, 18 Eylül 1836; **MS**62/PP/GC/PO/259, Chrzanowski'den Ponsonby'ye, 20 Eylül 1836; **MS**62/PP/GC/PO/257, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Eylül 1836.
[1456] **MS**62/PP/GC/PO/257, Chranowski'den Ponsonby'ye, 10 Ağustos 1836; **MS**62/PP/GC/PO/257, Chranowski'den Ponsonby'ye, Ağustos 1836.

hazırladığı raporlara binaen hâlâ hiçbir şey yapılmamıştı.[1457] Yine de yeni raporlar hazırlamaya devam etti. Gönderdiği raporlar Rusya'nın emelleri, ordunun yeniden organizasyonu, ordunun eğitimi ve saha topçuluğu gibi konuları kapsayan raporlardan oluşuyordu.[1458] Özellikle, Türkiye'nin savunması adına hazırladığı bir plan oldukça beğenildi. Pertev Paşa tarafından onaylanan plan, Sultan'a iletildi.[1459]

Ponsonby, Chrzanowski'nin Anadolu ordusuna gönderilerek Hafız Paşa'nın emri altında görevlendirilmesi hususunda Hüsrev Paşa'ya baskı kurmaya devam etti.[1460] Ancak, oldukça geç de olsa, Ruslar, Ponsonby'nin, Chrzanowski'yle ilgili girişimlerinden haberdar oldu. Kasım 1836'da Rus Elçiliği Başdragomanı Hançerli Bey, Hüsrev'le görüşerek, "Türk hizmetine giren Polonyalı'nın" ismini öğrenmek istedi. Hüsrev, adını bilmediğini ancak memnun kaldıkları bir kişinin olduğunu söyledi. Ancak onun Rus tebaası değil İngiliz vatandaşı olduğunu belirterek elçiliğin ona karışmamasını istedi. Dragoman, sadece ilgili kişinin ismini öğrenmek istediğini belirterek ayrıldı.[1461] Birkaç gün sonra beklenmedik bir şekilde Hüsrev Paşa görevden alındı ve yerine Halil Paşa atandı.[1462] Serasker'in görevden alınması sonrası Chrzanowski'nin seraskerlikle bir

[1457] **MS**62/PP/GC/PO/259, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Eylül 1836.
[1458] **GRE**/E/378/116, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 2 Nisan 1837; Chrzanowski, ss. 85-86, 88.
[1459] **MS**62/PP/GC/PO/288, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Mart 1837; **MS**62/PP/GC/PO/290, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Nisan 1837.
[1460] Ponsonby'nin, Chrzanowski'nin istihdamıyla ne kadar ilgili olduğunu göstermek adına ilginç bir örnek göstermek faydalı olacaktır. Chrzanowski'nin hizmetçisi vebaya yakalanmıştı. General, karantinadayken Ponsonby'ye bir mektup gönderdi. Elçilik doktoru Macguffog, mektubu karantinaya aldı ve Ponsonby'ye imha edilmesini önerdi. Ponsonby, veba hususunda oldukça temkinli bir kişi olmasına rağmen generalin istihdamıyla ilgili acil ve önemli bir bilgi içermesi ihtimaline karşı mektubu görmek istedi. Mektup, sirkeyle arındırılarak elçiliğe yollandı. **GRE**/E/378/90, Macguffog'dan Ponsonby'ye, Kasım 1836; **GRE**/E/378/92, Macguffog'dan Ponsonby'ye.
[1461] **GRE**/E/378/85, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 8 Kasım 1836.
[1462] **GRE**/E/378/90, Macguffog'dan Ponsonby'ye, Kasım 1836. Hüsrev Paşa'nın biyografisini hazırlayan Yüksel Çelik, Paşa'nın azlinde birçok Türk bakanla birlikte Ponsonby'nin de etkisinin muhtemel olduğunu belirtmektedir. Çelik, **Hüsrev Paşa, s. 366, Dipnt. 319.** Gerçekten de bu olasılık mevcuttur. Chrzanowski'nin hızlı bir şekilde görevlendirilmemesi nedeniyle Ponsonby, Paşa'ya karşı öfkeliydi. Ancak Ponsonby, Hüsrev'in yerine gelecek olan Halil Paşa'nın Chrzanowski için daha olumlu yaklaşacağını düşünmüyordu. Bu nedenle Ponsonby'nin Hüsrev'in azli için telkinde bulunduğunu düşünmüyorum. Hüsrev'in azline İngiliz elçiliği yerine Chrzanowski'den rahatsız olan Rus elçiliğinin destek vermesi daha olası görülmektedir.

ilişkisi kalmadı.[1463] Yine de Ponsonby onun için girişimlerini bu sefer Pertev Paşa ve Vogorides üzerinden sürdürdü.[1464]

Rus elçiliği, Halil Paşa'ya, Chrzanowski'nin istihdam edilmemesi için baskı yapmaya başladı. Hatta onun Rus tebaası olduğunu söyleyerek kendilerine teslim edilmesini istedi.[1465] Vogorides, Halil Paşa'yı ziyaret ederek Chrzanowski görevlendirilmesi konusunu açınca, Paşa, Hançerli Bey'in birkaç kez kendisini ziyaret ettiğini ve Nikola'nın istihdam edilen Polonyalı'dan rahatsız olduğunu ilettiğini söyledi. Rusların itirazları nedeniyle, Chrzanowski'nin istihdamının o an için mümkün olmadığını belirtti. Vogorides de bunun üzerine generalin, Hafız Paşa'nın karargâhına gönderilmesini tavsiye etti. Halil Paşa bu öneriye sıcak bakarak destek sözü verdi.[1466] Vogorides, meseleyi Pertev Paşa'yla da görüştü. Generalin, Rusların planlarına zarar verebilecek bir kişi olması ikisi tarafından da olumlu görülüyordu. Pertev, Chrzanowski'nin Hafız'ın yanında faydalı olacağını düşündüğünden oraya gönderilmesi için çalışacağını iletti.[1467] 1836 sonunda Chrzanowski'nin Hafız Paşa'nın karargâhına gönderilmesi kararının alınacağı iletilmişti. Ancak bayram nedeniyle gecikme yaşandığından henüz emir ulaşmamıştı.[1468]

Yine de Ruslar, Chrzanowski'nin istihdamına sert bir şekilde karşı çıkmaya devam etti. Hançerli Bey, bu sefer Pertev'in yanına gelerek, Polonyalı subayın görevden alınmasını talep etti. Bunun üzerine Pertev, Polonyalı kimsenin istihdam edilmediğini ve onun hakkında hiçbir şey bilmediğini söyledi. Kısa bir süre sonra da yeniden gelen dragoman, Chrzanowski'nin kendilerine teslim edilmesini talep etti.[1469] Birkaç gün sonra Hançerli Bey yeniden Pertev Efendi'yi ziyaret ederek Chrzanowski'nin kendilerine verilmesini istedi.[1470] Bunun dışında Metternich de generalin istihdamına karşı çıktığını

[1463] **MS**62/PP/GC/PO/265, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Kasım 1836.
[1464] **MS**62/PP/GC/PO/270, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Aralık 1836.
[1465] Chrzanowski, s. 87.
[1466] **GRE**/E/378/99, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 7 Aralık 1836.
[1467] **GRE**/E/378/101, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 9 Aralık 1836.
[1468] **MS**62/PP/GC/PO/270, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Aralık 1836.
[1469] **GRE**/E/132/17-19, Ponsonby'nin notu, 27 Şubat 1837.
[1470] **MS**62/PP/GC/PO/286, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Mart 1837.

iletmişti.[1471] Bu nedenle Pertev, generalin hayatî riski olduğunu belirterek İzmir'e ya da başka bir yere yollanmasını Ponsonby'den rica etti.[1472]

Ponsonby, generale verdiği Britanya pasaportuyla tüm risklere karşı koruma taahhüt etmişti. Kendini tehlikede hissetmesi halinde elçilik gemisi *HMS Volage*'da kalabileceği ve Ponsonby'nin sofrasında akşam yemeklerini yiyebileceği iletilmişti.[1473] Ancak Rusya'nın her yerde ajanı olduğundan, Chrzanowski'ye gerçek anlamda bir koruma sağlayamazdı. İstanbul'daki ilk aylarında Rusya'dan korkmayan[1474] General, Rusların çabalarını görünce hayatı için endişe etmeye başladı. Kaçırılması halinde elçiliğin yapacağı itirazlara "gülüneceğini" düşünmekteydi. Ponsonby bu hususta onu haklı bulmuştu.[1475] Ayrıca general, aylarca takma bir isimle ve izole bir şekilde yaşamaktan oldukça sıkılmıştı. İngiltere'nin Rusya'ya karşı aktif bir şekilde harekete geçmemesi halinde Türkiye'de kalmaya devam etmesinin bir fayda sağlamayacağını belirterek Malta'ya dönmeyi önerdi. Türklerle kurduğu iyi ilişkinin ileride dönmesini kolaylaştırabileceği, kalmaya devam etmesi halinde Ponsonby'yle Boutineff'in de arasının açılabileceğini iletti.[1476] Her ne kadar Ponsonby, onun, Rusya'yla bir savaş halinde tüm Polonyalıları ve bazı Rusları, Rus ordusundan koparılmasında yardımcı olarak büyük bir işe imza atabileceğine inansa da onun Türkiye'yi terk etme isteğine karşı koymayı kendi adına doğru bulmadı.[1477] Pertev'in talebi de ulaşınca Ponsonby, generalin İstanbul'dan ayrılmasına izin verdi.[1478]

İstanbul'dan ayrılmadan hemen önce Halil Paşa'nın kendisini davet etmesi üzerine Chrzanowski, Paşa'yı ziyaret etti. Paşa, ilk başta kendi yanına gelmesi halinde onu istihdam etmiş olacağını söyledi fakat Chrzanowski, Halil'in sorumluluğu Babıali'den atmak adına yalan söylediğini anlamıştı. Chrzanowski, Ali Bey aracılığıyla Halil Paşa'nın

[1471] Šedivý, Metternich, s. 666.
[1472] **GRE**/E/698/37, Ponsonby'nin notu.
[1473] **MS**62/PP/GC/PO/286, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Mart 1837; **MS**62/PP/GC/PO/290, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Nisan 1837.
[1474] **GRE**/E/378/69, Macguffog'dan Ponsonby'ye.
[1475] **MS**62/PP/GC/PO/290, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Nisan 1837.
[1476] **MS**62/PP/GC/PO/288, Chrzanowski'den Ponsonby'ye, 15 Mart 1837.
[1477] **MS**62/PP/GC/PO/290, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Nisan 1837.
[1478] **GRE**/E/132/20-21, 24 Nisan 1837; **MS**62/PP/GC/PO/294, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Nisan 1837.

kendisini ziyaret etmemesinin istendiğini belirtince Paşa bunu kabullendi. Paşa, Chrzanowski'ye ne yapacağını sorduğunda, Ponsonby'nin Pertev Paşa'nın isteğine nezaket göstermek adına kendisinden Türkiye'den ayrılmasını emrettiğini ve bu talimata uyarak birkaç gün içerisinde ayrılacağını belirtti. Böylelikle Halil Paşa rahatladı. Chrzanowski de yeniden dönme ihtimaline karşı olumlu bir şekilde veda etmiş oldu.[1479]

Mayıs 1837'de İstanbul'dan ayrılarak[1480] Londra'ya dönen Chrzanowski, Dışişleri Bakanlığı için birçok rapor hazırlayarak Türkiye'deki siyasi ve askerî durum[1481], İstanbul'un savunulması[1482] ve Rusya'nın amaçlarıyla[1483] ilgili bilgi ve düşüncelerini Palmerston'a aktardı. Ocak ve Şubat 1838'de Palmerston'la birçok kez görüşen Chrzanowski, Rusya karşısında Türkiye'nin savunulmasını ve bir kriz anında İngiliz donanmasının Karadeniz'e girmesini tavsiye etti.[1484]

Ponsonby, Chrzanowski'nin istihdamının başarısızlığının nedeni olarak Sultan'ın, İngiltere'den yardım gelebileceğine inanmadığı için "efendisine" direnememesini gösterdi. Ponsonby'ye göre "Rusya emir verdiğinde Sultan titremekteydi."[1485] Chrzanowski'nin ayrılışından büyük üzüntü duyan Ponsonby, Palmerston'a Chrzanowski'nin Türk ordusunun organizasyonu için biçilmiş kaftan olduğunu yazacaktı. İngiliz subaylar ne Türkiye'yi tanımakta ne de İstanbul'daki entrikalarla baş edebilmekteydi. Chrzanowski ise hem Türk hem de Rus ordusunu iyi biliyordu. Türklerle nasıl ilişki kurulacağını öğrenmiş ve perde arkasında kalmaktan rahatsız olmamıştı. Rus

---

[1479] **GRE**/E/132/20-21, 24 Nisan 1837; **MS**62/PP/GC/PO/294, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Nisan 1837. Chrzanowski, Halil'in göreve geldiği günden itibaren kendisinin istihdamına karşı olduğunu düşünüyordu. **GRE**/E/132/9, Chzanowski'den Ponsonby'ye, 17 Kasım 1836.

[1480] Chrzanowski'nin İstanbul'dan ayrılmasından sonra Ruslar, generalin gittiği yeri öğrenmek adına da girişimde bulundu. Pertev, kendisine, Chrzanowski'yle ilgili yöneltilen sorulara, "Benim meselem değil." diyerek cevap verecekti. **GRE**/E/698/38, Ponsonby'nin notu, 15 Mayıs 1837. Generalin İran'da da görevlendirilmesi söz konusu olmuştu. McNeil, İran ordusunda görevlendirilmek üzere Polonyalı subayları sorunca Palmerston, Ponsonby'den Chrzanowski'ye bu teklifi gizlice iletmesini istedi. Kabul etmesi halinde generalin Malta yerine İran'a ulak olarak görevlendirilerek gitmesini ve orada inceleme yapmasını önerdi. Ancak Chrzanowski, Londra'ya dönecekti. **GRE**/E/481/6/20-23, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 19 Mayıs 1837.

[1481] **GRE**/E/132/28-29, 2 Ağustos 1837; **GRE**/E/132/30-33, Eylül 1837; **GRE**/E/132/34; **GRE**/E/132/40-43, Ocak 1838.

[1482] **GRE**/E/132/37.

[1483] **GRE**/E/132/38-39, Şubat 1838; **GRE**/E/132/40-43, Ocak 1838.

[1484] **GRE**/E/132/26-27, 9 Şubat 1838; **GRE**/E/132/44-45, Ocak 1838.

[1485] **MS**62/PP/GC/PO/288, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Mart 1837.

karşıtı bir Polonyalı olduğu için de Türklere hırsla hizmet etmesi şaşırtıcı olmayacaktı. Palmerston'un gönderdiği onca kişi arasında en faydalı kişi olarak Chrzanowski'yi gördüğünden[1486] sonraki aylarda onun İstanbul'a yeniden gönderilmesi için Palmerston'u sık sık teşvik edecekti. Rusya'nın itirazlarına karşı koymak adına generalin Britanya vatandaşlığına geçirilerek Türkiye'ye yeniden gönderilmesini tavsiye etti. Bu şekilde onun için daha güvenli bir ortam sağlanabilecekti. Bu mümkün olmayacaksa da elçilikte görevlendirilmesini ve Sultan'ın gizli askerî danışmanı olması için girişimde bulunmayı önerdi.[1487] Chrzanowski'nin geri dönmesini isteyen tek kişinin kendisinin olmadığını savunan Ponsonby, Pertev Efendi'nin ve Hüsrev Paşa'nın ondan memnun kaldığını ve güvenliğinden emin olunması halinde onun yeniden Türkiye'ye getirilmesinden mutlu olacaklarını da iletmişti.[1488]

Ponsonby, Palmerston'un herhangi bir talimatı olmadığı hâlde, Chrzanowski'nin istihdamı için yeniden yoklamalara başladı. 1837 sonunda Ponsonby'nin isteği üzerine Vogorides, Halil Paşa'yla Chrzanowski'nin istihdamı için görüştü. Halil Paşa, Hançerli Bey'in birkaç kere daha gelerek Polonyalı generalin istihdamı halinde Çar'ın memnun kalmayacağını ilettiğini, kendisinin de generali tanımadığını söylediğini belirtti. Vogorides, generalin Hafız Paşa'nın yanına gönderilmesini önerince Halil Paşa bu fikri olumlu karşıladı ve generalin Anadolu'ya gönderilebileceğini söyledi. Ponsonby, Halil'in sözlerine pek itimat etmemişti.[1489] Ancak Hüsrev'in ona ilgisini ve Halil Paşa'nın onu birçok defa sormasını da göz önüne alarak Chrzanowski'nin en azından Türk ordusunun eğitimi için faydalı olacağını düşünüyordu. Palmerston'a Chrzanowski'nin İstanbul'a gönderilmesini yeniden tavsiye etti. Onun güvenliği konusunda bir sıkıntı olmayacağını belirterek istihdamını kolaylaştırmak adına Sultan'a gizli bir mesaj gönderilmesini istedi. Buna göre Sultan, ordusunu güçlendirmeyecekse Avrupa'nın çıkarlarını koruyan bir hükümdar olarak telakki edilmeyebilirdi.[1490]

[1486] **MS**62/PP/GC/PO/296, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Haziran 1837; **MS**62/PP/GC/PO/307, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ekim 1837.
[1487] **MS**62/PP/GC/PO/303, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ağustos 1837.
[1488] **MS**62/PP/GC/PO/305, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Eylül 1837; **MS**62/PP/GC/PO/307, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ekim 1837.
[1489] **MS**62/PP/GC/PO/315, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Aralık 1837.
[1490] **MS**62/PP/GC/PO/317, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Ocak 1838.

Dışişleri Bakanı olarak İstanbul'a dönen Reşid Paşa'nın girişimiyle Türk ordusunun başına bir Fransız generalin getirilmesi söz konusu olunca Ponsonby, Chrzanowski'nin isitihdamını zorlaştıracak bu girişimi başarısız kılmak adına, Fransızların Cezayir'deki politikasına değinerek böyle bir kararın doğru bulmadığını Sultan'ın yakın bir adamına iletti. Verilen cevapta Fransız bir generalin ordunun başına getirilmesinin çok tehlikeli ve saçma olduğu belirtilecekti. Ponsonby, Chrzanowski'yi Sultan'ın bilgisine sunduğunda Sultan, generalin dönüşüden memnun kalacağını, Türkçe bir isim alıp Türk gibi görünmesi halinde Paşa olarak görevlendirileceğini ve dinini değiştirmek zorunda olmadığını iletmişti. Ancak Ponsonby, generalin güvenliğinin sağlanabilmesi adına elçiliğe bağlı olması gerektiğine inanıyordu ve işleri yürütme şeklinin bu şekilde olmasına karşı çıkıyordu.[1491] Halil Paşa'nın seraskerlikten alınması ve Hüsrev'in yeniden göreve getirilmesiyle birlikte Ponsonby'nin Chrzanowski'nin istihdamı hususunda umutları arttı.[1492] Palmerston'a, Türkiye'ye kısa sürede fayda sağlayabilecek generalin İstanbul'a yollanmasını yeniden tavsiye etti.[1493]

Chrzanowski'nin Türkiye'den istihdam edilmeden ayrılması Palmerston'u oldukça rahatsız etmişti. "İstanbul'da evlerde saklanarak" bir faydası olmayacağını savunsa da[1494] generalin, Türk ordusunda istihdam edilmesi isteğinden vazgeçmemişti.[1495] Bununla birlikte Chrzanowski'nin yeniden Türkiye'ye gönderilmesi için Sultan'la Mehmet Ali arasında gerilimin artması gerekecekti.[1496] Chrzanowski, Şubat 1838'de İngiliz vatandaşlığına geçirilmesi işlemleri başlatıldı.[1497] Mayıs ayında Polonyalı "Küçük General" artık bir İngiliz vatandaşıydı.[1498] Chrzanowski, tümüyle Ponsonby'nin emri

[1491] **MS**62/PP/GC/PO/328, Ponsonby'den Palmerston'a, 21 Nisan 1838.
[1492] **MS**62/PP/GC/PO/333, Ponsonby'den Palmerston'a, 21 Mayıs 1838.
[1493] **MS**62/PP/GC/PO/330, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Mayıs 1838.
[1494] **GRE**/E/481/6/43-46, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 6 Eylül 1837.
[1495] **GRE**/E/131/C/1-5, Chesney'den Ponsonby'ye, 8 Şubat 1838.
[1496] **GRE**/E/481/7/8-9, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 21 Mart 1838; Chrzanowski, s. 90.
[1497] **GRE**/E/322/D/53, Strangways'ten Ponsonby'ye, 9 Şubat 1838. İngiliz kanunlarına göre generalin vatandaş olabilmesi için en az altı ay İngiltere'de yaşaması gerekmekteydi. Bu nedenle vatandaşlık çıkartmak süre aldı. **GRE**/E/481/6/20-23, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 19 Mayıs 1837; **GRE**/E/481/7/13-14, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 14 Nisan 1838.
[1498] Ancak Britanya doğumlu olmadığı için Rusya'nın Babıali'den generalin sınır dışı edilmesini istemesine İngiliz hükümetinin itiraz hakkı bulunmuyordu. Bu nedenle Palmerston böyle bir durumda generalin Rusya'ya karşı bir entrika peşinde olmaması nedeniyle Rusya'nın talebine itiraz edilmesini istedi.

altında olacak şekilde Zablovsky ve Kovalsky isimli iki astıyla birlikte İstanbul'a gönderildi.[1499]

Chrzanowski 25 Mayıs'ta yeniden İstanbul'daydı. Ponsonby onun gelişinden memnun kalmıştı. Hemen Hüsrev Paşa'yla görüşmesini sağladı.[1500] Haziran ve Temmuz 1838'de Vogorides aracılığıyla Reşid Paşa da devreye sokuldu.[1501] Sultan, talebi uygun bulsa da dinî kurallara uymak adına generalin Müslüman olmasını ve Türk kıyafetleri giyerek Türk ismi almasını yeniden istedi. Ancak Chrzanowski bunu kabul etmedi. Ponsonby de bu isteği uygun bulmadı.[1502] Bunun üzerine Ponsonby, Babıali'ye farklı bir öneriyle başvurdu. Chrzanowski'nin Britanya hükümeti emri altında kalmaya devam ederek Hafız Paşa'ya yanına danışman olarak gönderilmesini teklif etti.[1503] Bunun üzerine Chrzanowski'nin general rütbesi ve müsteşar unvanı ve iki astıyla birlikte Hafız Paşa'nın karargâhına gitmesine izin verildi.[1504]

Chrzanowski, at sırtında Anadolu'yu katederek Hafız Paşa'nın karargâhının bulunduğu Diyarbakır'a ulaştı. Paşa'nın izniyle orduyu inceleyen Chrzanowski, hazırladığı raporlarda Türk ordusunun Mehmet Ali'ye karşı başarılı bir savaş

GRE/E/481/7/17-22, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 7 Mayıs 1838; **FO** 78/328, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 7 Mayıs 1838. Chrzanowski oldukça kısa boyluydu. Bu nedenle yazışmalarda kendisinden sık sık "Küçük General" olarak bahsedilmektedir. Birkaç örnek için bkz. **GRE**/E/240/141, Fraser'dan Ponsonby'ye, 12 Mayıs 1838; **GRE**/E/131/B/61-62, Chesney'den Ponsonby'ye, 24 Temmuz 1837.

[1499] Üç askere bir yıllık olmak üzere 1.000 sterlin ödeme yapmasına izin verildi. Bir yıl içerisinde Babıali tarafından istihdam edilmeleri söz konusu olmazsa başarısız olunmuş kabul edilecek ve Chrzanowski geri dönecekti. General istihdam edilirse, ona yılda 250 sterlin ödeme yapılacak ve görevde kaldığı sürece bu ödeme devam edecekti. Chrzanowski, Palmerston'dan 300 sterlin avans aldığı için Ponsonby ona 700 sterlin ödeme yapacaktı. **GRE**/E/481/7/15-16, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 7 Mayıs 1838.

[1500] **MS**62/PP/GC/PO/334, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Mayıs 1838.

[1501] **GRE**/E/637/69, Vogorides'den Ponsonby'ye, 30 Haziran 1838; **GRE**/E/637/72, Vogorides'den Ponsonby'ye, 9 Temmuz 1838; **GRE**/E/637/71, Vogorides'den Ponsonby'ye, 11 Temmuz 1838.

[1502] Chrzanowski, s. 87. Chrzanowski'nin Müslüman olarak Türk vatandaşlığına geçmesi Londra'da da uygun görülmemişti. İngiliz vatandaşlığında kalarak hizmete devam etmesinin onun güvenliği için de daha iyi bir tercih olacağı düşünülüyordu. **GRE**/E/322/D/70, Strangways'ten Ponsonby'ye, 8 Ağustos 1838; **GRE**/E/322/D/80, Strangways'ten Ponsonby'ye, 6 Kasım 1838.

[1503] **GRE**/E/637/7, Vogorides'den Ponsonby'ye, 11 Temmuz 1838.

[1504] **MS**62/PP/GC/PO/342, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Ağustos 1838; Ortaylı, İlber. "Tanzimat Bürokratları ve Metternich, Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim", Makaleler I, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000, s. 445. Bu kişiler dışında çok sayıda Polonyalı subay, talep gelmesi halinde Türkiye'ye gelmeye hazırdı. **GRE**/E/322/D/77, Strangways'ten Ponsonby'ye, 12 Eylül 1838. Ponsonby'nin Hafız Paşa'ya gönderdiği takdim mektubu için bkz. **GRE**/E/483/12E/9-10, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 6 Temmuz 1838.

veremeyeceğini, eğitmenlerin ve askerlerin eğitiminin yetersiz olduğunu ve kaynakların ihtiyaçları karşılamaktan uzak olduğunu Türk ve İngiliz hükümetlerine raporladı.[1505] Prusyalı subaylar, Chrzanowski'nin varlığından memnun kalmasa da Hafız Paşa, onu faydalı bulmuştu.[1506]

Chrzanowski'nin istihdam edileceğinden şüphelenen Rus elçiliği, Reşid Paşa'ya ziyarette bulunarak onun, Chrzanowski'den haberdar olup olmadığını sormuştu. Reşid, kendisini bir İngiliz generalin ziyaret ettiğini ancak onunla görüşemediğini söylemişti.[1507] Reşid bu bilgiyi Ponsonby'ye iletince Ponsonby, Rusların, Chrzanowski'ye karışmaya hakkı olmadığını iletti. Çünkü Hançerli Bey, Mora İsyanı esnasında İstanbul'da bazı komplolara karışmış ve hayatını kurtarmak adına ailesiyle birlikte Rusya'ya firar etmek zorunda kalmıştı.[1508] Rusya'nın 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda galip gelmesi ardından da Rus elçiliği bünyesinde başdragoman olarak görev yapmaya başlamıştı. General, Rusya için ne kadar âsiyse, Hançerli Bey de Osmanlı Devleti için o kadar âsiydi.[1509] Ruslar, Chrzanowski'nin Hafız Paşa'ya müsteşar olarak gönderildiğini Hüsrev Paşa'dan öğrenince kararın iptal edilmesi için yeniden girişimlere başladı.[1510] Boutineff'in İstanbul'a dönmesinin ardından Rus elçiliğinin Chrzanowski'ye itirazları giderek arttı.[1511] Hançerli Bey, Reşid'in Londra'ya gitmesinin ardından Dışişleri Bakanlığı görevini vekil olarak yürüten Nuri Efendi'yle görüşerek Boutineff'in Petersburg'dan Chrzanowski'yle ilgili talimat aldığını iletti.[1512]

Kutsal İttifak'ın diğer elçileri de Chrzanowski'nin istihdamına yönelik itirazlarını Babıali'ye sunacaktı. İlk olarak Metternich, görevlendirmeye itiraz etti. Eylül 1838'de, Lamb'e verdiği notada "İngilizleşmiş bir Polonyalıdansa gerçek bir İngiliz generalin"

[1505] **GRE**/E/149/9-16, Ponsonby'den Cors'a, 8 Kasım 1838; **GRE**/E/132/52-53, Chzanowski'den Ponsonby'ye, 10 Ekim 1838; **MS**62/PP/GC/PO/353, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Ekim 1838.
[1506] **GRE**/E/698/64, Ponsonby'nin notu, 20 Eylül 1838.
[1507] **GRE**/E/698/46, Ponsonby'nin notu, Temmuz 1838.
[1508] **MS**62/PP/GC/PO/286, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Mart 1837.
[1509] **GRE**/E/698/58, Ponsonby'nin notu.
[1510] **GRE**/E/698/60, Ponsonby'nin notu, 21 Ağustos 1838. Chrzanowski'nin Hafız Paşa'nın yanına müsteşar olarak gönderildiği "yalanını" Rusya'ya Hüsrev Paşa'nın ilettiğine inanan Ponsonby, Nuri Efendi'nin bunu Sultan'a iletmesini istedi. **GRE**/E/483/12E/76, Ponsonby'den F. Pisani'ye, Ağustos 1838; **MS**62/PP/GC/PO/347, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Eylül 1838.
[1511] **MS**62/PP/GC/PO/347, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Eylül 1838.
[1512] **GRE**/E/698/61, Ponsonby'nin notu, 25 Ağustos 1838.

Babıali tarafından istihdamının tercih edileceğini iletmişti.[1513] Chrzanowski'nin görevlendirilmesi Prusya elçisini de rahatsız etmişti. Königsmark, Prusya'dan subay talep edilmesinden sonra Chrzanowski'nin getirilmesini doğru bulmadığını ve Prusyalı subayların ondan rahatsız olacağını Nuri Efendi'ye iletti.[1514] Hatta Prusya ordusundan Türk ordusuna artık subay göndermemekle tehdit etti.[1515] Ponsonby, şikayetleri ileten Nuri Efendi'ye, gelecek eleştirilere generalin Türk ordusunda istihdam edilmediğini ve Britanya elçiliği korumasında bir kişiye karışamayacaklarını belirtmesini tavsiye etti. Görüştüğü diğer yetkililere, İngiliz hükümetinin Türk ordusunun durumuyla ilgili kesin ve doğru bilgi alması gerektiği için generalin görevlendirildiğini, ancak Hafız Paşa'nın ona danışması halinde generalin tavsiye vermesinin emredildiğini iletecekti. Ponsonby, kimsenin buna itiraz etmeye hakkı olmadığını düşündüğünden canını sıkan itirazları göz ardı etmeye karar verdi. Nuri Efendi'ye de Türk hükümetinin Rusya'ya karşı cesur bir şekilde cevap vermesini tavsiye etti.[1516]

1836-1837 yıllarında Chrzanowski'nin faaliyetlerinden memnun kalan Hüsrev Paşa da Rusların itirazları nedeniyle Chrzanowski'nin istihdamına muhalefet etmeye başladı.[1517] Hafız Paşa, generale övgüler dizse de Prusyalı subayların, generalin varlığından rahatsız olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Sultan, Vogorides'yi Ponsonby'ye yollayarak, Rusları başından savmak adına Chrzanowski'nin, Hafız Paşa'nın karargâhından ayrılarak, Bağdad'a gitmesi için Ponsonby'nin generale yazmasını istedi. Ayrıca yolculuk masraflarının Sultan tarafından karşılanacağı iletildi. Zaten general, Hafız'a raporlarında gerekli tavsiyeleri vermişti ve Sultan da belirtilen tavsiyelerin uygulanması için emir göndermişti.[1518] Bu nedenle Ponsonby, Sultan'ın talebini

[1513] Ortaylı, Tanzimat Bürokratları, s. 445.
[1514] **GRE**/E/698/60, Ponsonby'nin notu, 21 Ağustos 1838. Chrzanowski'ye göre ise Könignsmark, Prusyalı subayların nasıl çalıştığıyla ilgili verilecek bilgilerden endişe etmişti. Chrzanowski, Prusyalı subayları oldukça eleştirecek ve Hafız Paşa'yı pohpohlamakla itham edecekti. **MS**62/PP/GC/PO/353, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Ekim 1838.
[1515] Ortaylı, Tanzimat Bürokratları, s. 445.
[1516] **MS**62/PP/GC/PO/343, Ponsonby'den Palmerston'a, 24 Ağustos 1838; **GRE**/E/483/12F/34, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 22 Eylül 1838.
[1517] Yine de Ponsonby, Babıali'nin İngiltere'ye olan ihtiyacını çok iyi bilen Hüsrev Paşa'nın fikrini değiştirebileceğini düşünüyordu. **GRE**/E/698/49, Ponsonby'nin notu, 1 Ağustos 1838.
[1518] **GRE**/E/698/64, Ponsonby'nin notu, 20 Eylül 1838; **MS**62/PP/GC/PO/349, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Eylül 1838. Sultan'ın masrafları karşılama teklifini Ponsonby kabul edecek ve Chrzanowski'nin yol

reddetmeyi uygun görmedi. Palmerston'a gönderdiği mektubunda Chrzanowski'nin Bağdad'da askerî nizam açısından faydalı olacağını ve İbrahim'in Hafız'a saldırma ihtimali düşük olduğundan generalin yokluğunun bir sıkıntı çıkarmayacağını savundu. Zaten bu geçici bir tedbir idi. Eğer İngiltere, Türkiye'yle ilgili "aktif" bir tutum sergilerse General hızlı bir şekilde geri dönerek orduda görevlendirilebilecekti.[1519] Ancak Ponsonby'nin gerçek düşünceleri biraz farklıydı. Ponsonby, Chrzanowski'nin Hafız'ın yanından uzaklaştırılmasını Sultan'ın aleyhine bir karar olarak değerlendirdi. Ponsonby'ye göre, Palmerston, Londra'da Rus Elçisi Pozzo'nun ısrarlarına rağmen generalin geri çağrılması isteklerini kabul etmezken, Babıali, onlara "hırs ve sadakatle büyük bir hizmette bulunabilecek bir adamı istihdam edecek cesareti bile göstermeyerek" kendisine zarar vermişti. Bu nedenle Ponsonby, Chrzanowski'nin yeniden Hafız Paşa'nın yanına gönderilmesi için girişimde bulunmaya devam etti.[1520]

Sonuç olarak Chrzanowski, Rusya'nın baskısı sonucunda, Sultan'ın emriyle Hafız Paşa'nın yanındaki görevinden alındı ve askerî incelemeler yapmak üzere Bağdad'a gitmesi emredildi. Ponsonby, Bağdad Valisi Ali Paşa'ya ve Bağdad Temsilcisi Albay Taylor'a mektup yollayarak generali takdim etti. Taylor'a, Chrzanowski'nin bir hükümet yetkilisi olduğunu belirterek generalin talep ettiği her konuda ona yardımcı olmasını emretti.[1521] Chrzanowski, Kasım 1838'de Bağdad'a ulaştı.[1522] Seyahati esnasında farklı yerlerde dağınık bir şekilde konuşlanan birliklerin durumunu inceledi. Ordunun kıyafet, su, at, mühimmat ve tüm savaş gereçlerindeki eksikliklerini raporladı.[1523] 1838 kışı ve 1839 ilk yarısı boyunca İran sınırı yakınlarında kaldı. Orada Arap birlikleri oluşturarak Şah'ın Bağdad'a yönelik bir saldırısına karşı tedbirler almayı planladı.[1524] Ancak İngiltere'yle İran arasındaki ilişkilerin düzelmesi ve Türklerin de askerî hazırlıkları

masrafları için 20.000 kuruş Sultan tarafından elçiliğe gönderilecekti. **MS**62/PP/GC/PO/349, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Eylül 1838.

[1519] **MS**62/PP/GC/PO/349, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Eylül 1838.

[1520] **GRE**/E/149/9-16, Ponsonby'den Cors'a, 8 Kasım 1838.

[1521] **GRE**/E/370/18, Ponsonby'den Lynch'e, 6 Temmuz 1838; **MS**62/PP/GC/PO/349, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Eylül 1838.

[1522] **GRE**/E/132/54-55, Chzanowski'den Ponsonby'ye, 5 Kasım 1838.

[1523] **GRE**/E/132/58-59, Chzanowski'den Ponsonby'ye, 3 Kasım 1838; **GRE**/E/132/62-63, Chzanowski'den Ponsonby'ye, 11 Mart 1839; Chrzanowski, ss. 97-98.

[1524] **GRE**/E/132/64-65, Chzanowski'den Ponsonby'ye, 22 Mart 1839; Chrzanowski, ss. 98-99.

arttırması nedeniyle Şah, saldırı fikrinden vazgeçecekti.[1525] Yine de generalin hazırladığı raporlardan Dışişleri Bakanlığı memnun kalmaktaydı.[1526]

Osmanlı-Mısır savaşının kaçınılmaz olduğu anlaşılınca Chrzanowski, faydalı olabileceği İstanbul'a geri çağırıldı. General, Sultan Mahmud'un, hayatını kaybettiği gün İstanbul'a vardı.[1527] Nizip yenilgisi öğrenildikten sonra sık sık Hüsrev Paşa'yla görüşerek Mehmet Ali'ye karşı alınacak tedbirlerle ilgili tavsiyelerini iletti. Üsküdar ve Mudanya arasında savunma tedbirlerinin alınması halinde İbrahim'in başkente ilerleyemeyeceğini savundu.[1528] Hüsrev Paşa, Konya'ya gitmesi istenirse kabul edip etmeyeceğini sorunca General, Rus askerlerin mevcut olmaması halinde teklifi kabul edeceğini belirtti.[1529] Ayrıca, İngiliz hükümetine yolladığı raporlarla Sultan'ın desteklenmesini tavsiye etti.[1530]

Ponsonby'yle Chrzanowski'nin ilişkisi oldukça iyiydi. Her ikisinin de Rus karşıtlığı, dostluklarının sağlam temellere sahip olmasını sağladı. Bu nedenle Chrzanowski'yle Ponsonby birçok hususta birebir aynı şeyleri düşünüyordu.[1531] Chrzanowski'nin raporları genel olarak Rusya'ya karşı alınabilecek önlemleri ihtiva ettiğinden Ponsonby'nin tümüyle takdir ettiği raporlardı. Ponsonby gibi Chrzanowski de Rusya'nın niyeti ne olursa olsun Rusya'ya karşı savaşa hazırlanılması gerektiğinin Babıali ve İngiltere'ye raporluyordu.[1532] Rusya saldırırsa karşı önlem olarak Britanya donanmasının Marmara Denizi'ne ya da Karadeniz'e girmesini tavsiye ediyordu.[1533]

Chrzanowski, mesleki donanım açısından kendisine verilen görev için oldukça uygun bir subaydı. Chrzanowski'yle tanışan herkes onun askerî bilgisinden, enerjisinden ve yeteneklerinden etkilenmişti.[1534] Örneğin Albay Chesney, 1837 yılında karantinada yirmi gün birlikte geçirdiği Chrzanowski için, "Onunla tanışmadan önce savaş sanatıyla

[1525] Chrzanowski, s. 99.
[1526] **GRE**/E/322/D/57, Strangways'ten Ponsonby'ye, 13 Mart 1838.
[1527] **GRE**/E/132/68, Chzanowski'den Ponsonby'ye, 1 Temmuz 1839; Chrzanowski, s. 100.
[1528] **GRE**/E/132/70, Chzanowski'den Ponsonby'ye, 8 Temmuz 1839; **GRE**/E/132/73, 1 Ağustos 1839.
[1529] **GRE**/E/481/28/91-98, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Mart 1840.
[1530] **GRE**/E/132/72, 16 Ağustos 1839.
[1531] **GRE**/E/322/D/64, Strangways'ten Ponsonby'ye, 21 Mayıs 1838.
[1532] Chrzanowski, s. 93.
[1533] Chrzanowski, s. 94.
[1534] Birkaç örnek için bkz. **GRE**/E/359/53, Leeves'ten Ponsonby'ye, 24 Ekim 1840; **GRE**/E/378/69, Macguffog'dan Ponsonby'ye; **GRE**/E/370/34, Lynch'ten Ponsonby'ye, 22 Mart 1839.

ilgili bir şeyler bildiğimi sanıyordum." diyecekti.[1535] Chesney, Türk ordusunun organizasyonunun çok karmaşık bir mesele olmadığını, Chrzanowski'nin bunu hızlıca yapabileceğini savunmuştu.[1536] Onun, Türk ordusunda danışman olması halinde bile, herhangi bir Britanya subayının vereceği katkıdan daha fazlasını vereceğine inanıyordu.[1537] Hatta onun, ordunun başına geçirilmesi halinde Sultan'ın başarısını kesin görmekteydi.[1538] Ponsonby'nin fikirleri Chesney'den farklı değildi. Ponsonby, Chrzanowski'nin Nizip Savaşı öncesinde ordunun başında olması halinde Osmanlı ordusunun İbrahim Paşa karşısında mağlup olmayacağından emindi.[1539] Ponsonby'ye göre Türk ordusu oldukça cesur ve dayanıklıydı. Bilgi ve kapasitelerinin geliştirilmesiyle birlikte ülkeyi korumak adına gereken işi görebilirdi. Bunun için gereken son hamle Chrzanowski'nin istihdam edilmesiydi.[1540] Ancak Mısır meselesinde Fransa'nın İngiltere'den farklı bir yol izlemesi nedeniyle, Chrzanowski'nin umduğu senaryo gerçekleşmedi. Fransa, Mehmet Ali'yle yakınlaşırken, İngiltere Rusya'yla iş birliğine gitti.[1541] İki devlet Mehmet Ali karşıtı ittifakın ana unsuru hâline gelince, Chrzanowski'nin İstanbul'da etkin bir rol alması artık imkânsızdı. Yine de Palmerston, onun İstanbul'da kalmaya devam etmesini, bilgi ve tecrübesini Babıali'ye ve Ponsonby'ye aktarmasını istedi.[1542]

Ponsonby, Chrzanowski'den İstanbul ve Boğazları herhangi bir saldırıya karşı koruyacak bir askerî plan hazırlamasını istedi. Özellikle Çanakkale'nin savunmasıyla ilgili bir raporu ve planları oldukça beğenilmişti.[1543] Bunun üzerine Ponsonby, Mehmet Ali'den gelebilecek bir "çaresiz" saldırı girişimine karşı İstanbul'u korumak adına Chrzanowski'nin planının uygulanmasını Babıali'ye önerdi.[1544] Uzun ısrarlardan sonra

[1535] **GRE**/E/131/B/61-62, Chesney'den Ponsonby'ye, 24 Temmuz 1837.
[1536] **GRE**/E/131/C/1-5, Chesney'den Ponsonby'ye, 8 Şubat 1838.
[1537] **GRE**/E/131/B/75, Chesney'den Ponsonby'ye, 8 Aralık 1837.
[1538] **GRE**/E/131/C/8-9 3, Chesney'den Ponsonby'ye, 8 Mayıs 1838.
[1539] **GRE**/E/430/4/15-21, Ponsonby'den Lamb'e, 10 Eylül 1839.
[1540] **MS**62/PP/GC/PO/378, Ponsonby'den Palmerston'a, 24 Aralık 1839.
[1541] Chrzanowski, s. 101.
[1542] **FO** 78/353, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 7 Ekim 1839.
[1543] **GRE**/E/322/E/25, Strangways'ten Ponsonby'ye, 21 Ağustos 1839; **GRE**/E/322/E/39, Strangways'ten Ponsonby'ye, 1 Şubat 1840.
[1544] **GRE**/E/483/14A/3, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 2 Ocak 1840.

amacına ulaştı. Ancak Boutineff, generalin istihdamının Çar'a büyük bir saygısızlık olacağını belirtince Ponsonby, istihdam edilmeden görevlendirilmesini teklif etti. Reşid Paşa buna razı oldu. Woolwich'te görev alan Türk subaylarla birlikte, İbrahim'in olası bir saldırısına karşı İzmit'in savunmalarıyla ilgili inceleme yapmak üzere gönderilmesi kararlaştırıldı.[1545] 34.000 kişilik ordunun bir kısmı İstanbul yakınlarında, bir kısmı İzmit civarındaki geçitlerde ve kalanı da Çanakkale'nin savunmasında olmak üzere görevlendirilmesi planlandı. Bu şekilde İbrahim'den gelecek bir saldırı ya da İstanbul'da çıkarılacak bir kaostan endişe etmeye gerek kalmayacaktı.[1546] Ağustos ayında İzmit yolu istihkâm edilmeye başlandı.[1547] Ancak Suriye savaşının başlamasıyla birlikte askerlerin büyük bir çoğunluğu Suriye'ye gönderilecekti.

Ponsonby, Chrzanowski'den Suriye Savaşı'nın olası seyriyle ilgili raporlar hazırlamasını istemişti. Chrzanowski'ye göre büyük güçlerin asker desteği ya da Suriyelilerin yeni bir isyanı olmadan yalnızca Türk askerinin gücüyle Mısır ordusu Suriye'den çıkarılamazdı. Suriyelilere iç işlerine karışılmayacağı vadedilmeli ve Emir Beşir, Sultan'ın yanına çekilmeliydi. Başarı için Türk birliklerine Fransız, İngiliz ve Avusturya birlikleri az sayıda askerle de olsa eşlik etmeliydi. İskenderiye blokaja alınmalı ve kısa sürede düşecek olan Akka'ya saldırılmalıydı. Akka'nın düşüşü ardından tüm Suriye'nin Mısırlılara karşı ayaklanması neticesinde İbrahim, Suriye'den çekilmek zorunda kalacaktı. Ancak Mehmet Ali'yi Mısır'dan çıkarmak farklı bir konuydu. O vakit tüm güçlerin ortak kararı önemli hâle gelecekti.[1548] Gerçekten de Chrzanowski, savaşın seyrini büyük bir doğrulukla kestirmişti. Yalnızca Rusya'nın itiraz edeceğini ve Fransa'nın destek olacağını beklediği için yanılmıştı. Düşünceleri Ponsonby'nin 1840-1841 yılındaki yorum ve kararlarını etkileyecekti.

Nisan ayı itibariyle Ponsonby, Chrzanowski'nin, görünürde bir komuta yetkisi almasa da gerçekte komuta yetkisiyle birlikte Türk ordusunda istihdamı için umutluydu.

[1545] **GRE**/E/481/29/28-37, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Nisan 1840; **MS**62/PP/GC/PO/424, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ağustos 1840.
[1546] **GRE**/E/481/31/64, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Ağustos 1840.
[1547] **MS**62/PP/GC/PO/428, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Ağustos 1840.
[1548] **MS**62/PP/GC/PO/379, Ponsonby'den Palmerston'a, Aralık 1839; **GRE**/E/132/87-88, 19 Mart 1839; **GRE**/E/132/89-90, 15 Ağustos 1840.

Bunun şimdiye kadar gerçekleşmemiş olmasını ise Rus korkusuna bağlamaktaydı.[1549] Ancak Fransa'nın tercihini Mehmet Ali'den yana yapması üzerine İngiltere-Rusya ittifakı generalin istihdamını imkânsız hâle getirdi. Zaten kendisi de Rusya'nın bir parçası olduğu bir operasyonda yer almak istememekteydi. Savaşta, Rus ordusunun görev alması halinde Türk askerlerin Mehmet Ali'nin tarafına geçeceğini savunarak, alınacak yenilgiden sorumlu olmak istemediğini belirtmişti.[1550] Ancak Ponsonby'ye göre Chrzanowski, hemşehrilerinin böyle bir durumda kendisinden şüphe edeceğine inanmaktaydı.[1551] 15 Temmuz Konvansiyonu'nun öğrenilmesinin ardından İstanbul'dan ayrılarak Londra'ya döndü. Kısa bir süre sonra Britanya'nın hizmetinden ayrılarak Paris'e yerleşti.[1552]

Chrzanowski'nin istihdam edilmesi halinde Türk ordusuna fayda sağlaması olası görünmektedir. Ancak Chrzanowski, Varşova İsyanı sırasında Rusya'ya karşı savaşmış eski bir Polonyalı subaydı. Rusya'nın onu Türkiye'de etkili bir konumda görmek isteyemeyeceği ve her türlü engeli çıkaracağı Londra'da da tahmin edilmişti.[1553] Ancak hem Palmerston hem de Ponsonby, Rusya'nın Chrzanowski'nin istihdamına karşı çıkmaya hakkı olmadığını düşünmekteydi. Bu nedenle bakan ve elçi ikilisinin Chrzanowski'de ısrar ederek hata yaptığını söylemek mümkündür.

4.5.2. Albay James W. Considine (1794-1845) ve Askerî Heyeti

Nuri Efendi, 1836 Mart'ında İngiliz hükümetine orduda eğitmen talebini ilettiğinde herhangi bir sayı vermediği gibi komuta yetkisinin verilip verilmeyeceğini de belirtmemişti. Palmerston, Babıali'den net bir bilgi gelene kadar beklememek ve Nuri Efendi'nin son anda bir engel çıkarmasını engellemek adına, Türk elçiliğine haber vermeden, Albay Considine ve ekibini Türk piyadelerinin eğitimi, Yüzbaşı du Plat'ı da

[1549] **MS**62/PP/GC/PO/400, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Nisan 1840.
[1550] **GRE**/E/481/28/91-98, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Mart 1840.
[1551] **MS**62/PP/GC/PO/392, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Mart 1840.
[1552] **GRE**/E/132/95-96, 14 Kasım 1840; Chrzanowski, s. 102.
[1553] **GRE**/E/322/C/47, Strangways'ten Ponsonby'ye, 25 Mart 1835.

Türk ordusunun mühendislik departmanını organize etmek için görevlendirdi.[1554] Considine, yanında bir binbaşı, iki cerrah ve altı çavuşla birlikte Mayıs 1836'da Malta'dan ayrıldı.[1555] Ancak gazetelerin de belirttiği gibi Considine, İstanbul'a bundan daha kötü bir zamanda gelemezdi.[1556]

Churchill hadisesi nedeniyle Ponsonby, Dışişleri Bakanlığı'yla iletişimini kesmişti. Yine de elçiliğin girişimiyle Considine, kısa bir süre sonra Serasker Hüsrev Paşa'yla görüşebildi. Considine, Türk ordusunda komuta yetkisi ve kendisine yardımcı olması için Britanya'dan bir miktar subay ve erbaş getirebilmeyi talep etti. Olumlu geçen görüşme, Paşa'nın, istihdam edilecek Britanya subaylarının sayısını Sultan'a soracağını söylemesiyle sona erdi.[1557]

Hançerli Bey, Vogorides'yi ziyaret ederek Britanyalı subayların İstanbul'a gelme nedenlerini öğrenmek istedi. Vogorides, diğer tüm ülkelerden talep edildiği gibi İngiltere'den de subay talep edildiğini, kısa süre sonra deniz subaylarının da geleceğini söyledi.[1558] Belki de Rusların engellemeleri nedeniyle Considine'in Serasker'le bir sonraki görüşmesi Ekim ayına kadar gerçekleşmedi. Bu nedenle Considine, Babıali'nin kendisini ihmal ettiğinden ve gereken nezaketi göstermediğinden şikâyet ediyordu. Ponsonby, İstanbul'da ertelemelerin doğal olduğunu belirtip ondan sabırlı olmasını ve ileride kullanabileceği bilgileri toplamasını tavsiye etti.[1559] Ponsonby'ye göre Türklerle iş yapabilmek için gereken ilk nitelik sabırlı olmaktı.[1560] İkinci görüşmede Hüsrev Paşa, Babıali'nin Considine'a Türk ordusunda komuta yetkisi veremeyeceğini iletti. Eğer böyle bir talebin olduğu bilinseydi Considine'a cevabın daha önce verilmiş olacağını belirtti. Considine ise bunun defalarca ifade edildiğini söyleyince Paşa, Babıali'nin meseleyi

---

[1554] **GRE**/E/481/5/22-25, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 25 Mart 1836; **FO** 78/271, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 28 Nisan 1836; Ahmet Dönmez, **Osmanlı-İngiliz İlişkileri: Diplomasi ve Reform (1833-1841)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, (Doktora Tezi), Konya, 2013, s. 137.

[1555] **GRE**/E/481/5/27-29, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Mayıs 1836; **GRE**/E/531/83, Rowley'den Ponsonby'ye, 23 Mayıs 1836; **The Morning Chronicle**, 11 Temmuz 1836.

[1556] **The Morning Chronicle**, 11 Temmuz 1836.

[1557] **FO** 78/275, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Haziran 1836.

[1558] **MS**62/PP/GC/PO/253, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Temmuz 1836.

[1559] **MS**62/PP/GC/PO/256, Ponsonby'den Palmerston'a, 21 Temmuz 1836.

[1560] **MS**62/PP/GC/PO/251, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Temmuz 1836.

yanlış anladığını, bir alayda yalnızca genç subayları komuta etmesine izin verilebileceğini iletti. Ret nedeni olarak da dinî gerekçeler ortaya kondu. Müslüman askerlerin gayrimüslim komutanların emri altına girmesi şeriata aykırıydı.[1561] Britanyalı subaylara orduda yetki verilmesi sonucunda ordu içerisinde bir ayaklanma çıkabileceğinden endişe edildiği ayrıca iletilmişti.[1562] Babıali'nin, yabancı askerlerin komuta yetkisine sahip olmasına karşı çıkışı yeni değildi. 1828 yılında Fransız General Étienne Hulot, Ruslara karşı Türk ordusunu komuta etmeyi Reis Efendi'ye önerdiğinde, bir gözünü ve bir kolunu savaş meydanlarında kaybetmiş olan generale, eğitim subaylığı teklif edilmişti.[1563]

Ponsonby'ye göre Hüsrev Paşa, yanlış anlaşılma olduğunu söylerken yalan söylemekteydi. Komuta yetkisinin istendiği daha önce kendisine birçok defa iletilmişti.[1564] Ponsonby, aslında Babıali'nin Considine'a yetki vermeye hazır olduğuna ancak Rusya'nın baskısı nedeniyle fikrini değiştirdiğine inanıyordu. Palmerston'a, Considine'le Babıali arasında görüşme için yanlış zamanın seçildiğini iletti.[1565] Ayrıca Considine'in tâlim subaylığını "haklı" bir şekilde kabul etmemesi nedeniyle görevlendirilmesinin mümkün olmayacağını savundu.[1566] Kendini Babıali'ye baskı yapacak güçte hissetmeyen Ponsonby, İngiliz hükümetinin "ülkenin menfaatlerine ya da dine aykırı" hiçbir girişimde bulunmayacağını Babıali'ye iletti.[1567] Considine'e de yapılabilecek bir şey olmadığı için Türkiye'den ayrılmasını tavsiye edecekti. Kendisi de Türkiye'den ayrılma isteğinde olan Considine, 26 Ekim'de ekibiyle birlikte İstanbul'dan ayrıldı.[1568] "Gülünç" duruma düştüklerini ve bu başarısızlıkla sonraki denemelerin de zorlaşacağını düşünen Palmerston oldukça üzülecekti.[1569]

Britanya basınında başarısızlığın kaynağı olarak Ponsonby gösterildi. Elçilik Sekreteri Urquhart'ın muhabir arkadaşlarının İngiliz gazetelerine gönderdiği

[1561] **FO** 78/277, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Ekim 1836.
[1562] **The Morning Post**, 21 Kasım 1836.
[1563] Sir Adolphus Slade, **Records of Travels in Turkey, Greece, etc., in Years 1829, 1830 and 1831**, Cilt: 1, Carey, Hart and Co, Philadelphia, 1833, s. 59.
[1564] **GRE**/E/483/10H/48, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 12 Ekim 1836.
[1565] **FO** 78/277, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Ekim 1836.
[1566] **MS**62/PP/GC/PO/257, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Eylül 1836.
[1567] **GRE**/E/483/10H/48, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 12 Ekim 1836.
[1568] **GRE**/E/146/1, Considine'dan Ponsonby'ye, 22 Ekim 1836; **The Morning Post**, 21 Kasım 1836.
[1569] **GRE**/E/481/6/1-4, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Ocak 1837.

mektuplarda, Ponsonby'nin, İngiliz subayların istihdamı hususunda başarısız olmak için çabaladığı iddia edildi.[1570] Ponsonby, bir yakını aracılığıyla, bu eleştirilere cevap vermek adına, kendi düşüncelerini içeren "*Justitia*" imzalı cevabî bir mektup yayımlattı. Yaşananlara tanık olduğunu iddia eden anonim yazar, Ponsonby'nin elinden geleni yaptığını savunacaktı. Considine geldikten kısa bir süre sonra hemen Hüsrev'le görüştürülmüştü. Babıali, düşük seviyede subayları istihdam etmeyi de kabul etmişti. Ayrıca Babıali, hiçbir vakit yabancı subaylara orduda komuta yetkisi vermeyi talep etmemişti. Böyle bir girişime Sultan, Şeyhülislam ve yüksek rütbedeki komutanlarla birlikte Rusya da karşı çıkmaktaydı. Nuri Efendi talimatlarını aşarak meselenin buralara gelmesine neden olmuştu. Ancak İstanbul'a alt seviyede tâlim subayları gönderilseydi muhalefet bu kadar güçlü olmayacaktı. O vakit İngiliz subaylar zaman içerisinde Sultan'ın ve halkın güveni kazanılabilir ve daha sonra ordunun komutası da Britanyalı subaylara bırakılabilirdi. Ret cevabı alındıktan sonra Ponsonby'nin, Considine'a daha fazla beklemesine gerek olmadığını iletmesi ülkesinin saygınlığı için gerekliydi.[1571]

Diğer yandan Londra Elçisi Reşid Bey, Seraskerliğin cevabını Palmerston'a iletirken benzer açıklamalar yaptı. Seraskerlik, ordu için yalnızca eğitmen talep etmişti. Ancak Nuri Efendi, askerî meselelerden anlamadığı için talebi iletirken hata yapmıştı. İstanbul'a gelen kişiler ferik, liva, miralay rütbesinde görev istemekteydi. Bu şeriata aykırıydı. Ayrıca subaylar, İstanbul'dan, Babıali'ye haber vermeden ayrılmışlardı. Bunun üzerine Palmerston, İran ve Mısır ordularında çok sayıda yabancı subayın komutan olarak görev yaptığını belirterek bu iki ordunun da İslam ordusu olduğunu söyledi. Bununla beraber talebin Nuri Efendi'den gelmesi nedeniyle İngiliz hükümetinin Türk ordusuna gerçekten katkı yapabilecek bir komutanın gönderilmesini istediğini iletti. Considine, yetkiyi kişisel çıkarları için değil, ileride emirlerine uyulması için istemişti. Aksi hâlde emirleri dinlenmeyecek ve katkısı sınırlı kalacaktı. Ayrıca Palmerston, Rusya'nın çıkardığı engeli, Osmanlı Devleti'nin güçlü bir orduya sahip olmasını istememesine kanıt olarak gösterdi. Reşid ise Mısır ve İran'daki yöneticilerin aldıkları kararla ilgili yorum yapamayacağını söyleyerek İstanbul'da değişim yönünde bir eğilim söz konusu olmaya

[1570] **The Morning Chronicle**, 15 Kasım 1836.
[1571] **The Times**, 16 Şubat 1837.

başlamışken devletin "itikâd-ı nâsı" gözetmesi gerektiğini iletti. Palmerston, Considine'ın İstanbul'a dönmesi hususunda fikrini sorunca Reşid, talimatı olmadığı için cevap veremedi. Ancak ileride ordu ve donanmada İngiliz subaylardan faydalanmak istediklerini iletti. Ruslarla olan dostluklarının "görünürde" olduğu, "gerçek dostlarının" bilindiğini söyledi.[1572]

Palmerston, Reşid Bey'le görüşmesinden sonra Ponsonby'nin, Considine'ın ayrılmasını tavsiye etmesine kızdı. Ponsonby'ye yolladığı yeni bir talimatla, Considine'ın yeniden İstanbul'a gönderileceğini ve Babıali'nin Considine'ı istihdamı için hiçbir çabadan kaçınmamasını emretti.[1573] Britanyalı subayların danışmanlık yapmasını kabul etmeyeceğini belirterek mümkünse bir tümenin Considine'ın emri altına verilmesini istiyordu. Kısa sürede yaratacağı farklılıkla ona karşı girişilen entrikaların ve itirazların boşa çıkacağına inanıyordu.[1574]

Considine 25 Mayıs 1837'de İstanbul'a yeniden döndü. Babıali tarafından istihdam edilmek için değil de Anadolu'da inceleme yapmak için geldiği düşünülüyordu.[1575] Seraskerle hemen görüşme imkânı bulamayınca, Ponsonby'den Anadolu'ya geçip Türk ordusunun durumunu gözlemlemek için izin aldı.[1576] Bu esnada Ponsonby, "nazik bir şekilde", Britanyalı subayların istihdamı meselesini Babıali'ye sundu. Ancak Palmerston'a başarının önünde büyük engeller olduğunu ve Considine'in istihdamından umutlu olmadığını yazacaktı. En etkili destekçisi Pertev Paşa'nın, öneriye karşı çıkmasa da önünü görene kadar destek olamayacağını düşünüyordu. Ponsonby, Britanya'nın, Rusya'nın "öfkesine" karşı Sultan'a yeterli bir garanti vermeden subayların istihdamının beklenmemesini iletti. 1837 yılı itibariyle İstanbul'da güçlü ve gerçek bir

[1572] Baysun, ss. 134-136. Ancak Palmerston, Ponsonby'ye yolladığı bir mektupta Reşid Bey'in din kaynaklı itirazlarından bahsetmedi. **GRE**/E/481/6/43-46, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 6 Eylül 1837. Palmerston, daha önce Hristiyanların Türk ordusunda komuta yetkisi alıp alınmadığının araştırılmasını emretti. Yapılan incelemede daha önce bazı İngiliz subayların ve Colosso isimli bir Neopolitan askerin tâlim ve tatbikat subayı olarak görev yaptığı ancak komuta yetkisi almadığı anlaşıldı. Ancak Britanya'nın Bağdad Temsilcisi Taylor, Bağdad Paşa'sının İngiliz subaylara komuta yetkisi verilmesine izin vereceğini belirtmişti. **MS**62/PP/GC/PO/261, 11 Ekim 1836.
[1573] **FO** 78/300, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Şubat 1837.
[1574] **GRE**/E/481/6/43-46, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 6 Eylül 1837.
[1575] **The Morning Chronicle**, 23 Haziran 1837; **GRE**/E/240/96, Fraser'dan Ponsonby'ye, 7 Mayıs 1837.
[1576] **GRE**/E/483/11B/60-62, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 12 ve 14 Haziran 1837.

İngiliz etkisi olmadığı için şimdilik en iyi yolun, Britanya mühendislerinin Prusyalı mühendislerle birleşerek, Türk topçu sınıfının geliştirilmesi hususunda hareket etmesi olduğunu savundu. Yine de Considine için girişimlerde bulunmaya devam etti.[1577]

Considine, Temmuz başında Hafız Paşa'yı Diyarbakır'daki karargâhında ziyaret etti.[1578] Hafız Paşa'nın izniyle birlikleri inceledi. Kısa bir seyahatten sonra Temmuz sonunda İstanbul'a döndü. Yakında İngiltere'ye dönmesi beklenmekteydi.[1579] Ancak astları ve du Plat'la birlikte, Serasker Halil Paşa'yla bir görüşme yaptı.[1580] Halil Paşa'nın Britanyalı subayların istihdamına itirazı iki temeldeydi. İlki Britanya askerî sisteminin, uzun zamandır Türk ordusunun örnek aldığı Fransa askerî sisteminden farklı olması nedeniyle faydalı olamayacağıydı. İkinci olarak İngiliz subayların istihdamına Rusların itiraz edeceği üzerineydi.[1581] Pertev Paşa, bu engelleri aşmak adına Halil'in görüşlerinin çürütülmesi hususunda Ponsonby'nin Babıali'ye bir nota vermesini önerdi. Önerisinde, Britanya subaylarının Fransız sistemine âşina olduğunu ve Napolyon ordusuyla başarılı bir şekilde savaşan Portekizli askerleri eğittiğini ve Sultan'ın bağımsız bir hükümdar olması nedeniyle istediği yabancı subayı istihdam edebileceğini belirtmesini önerdi. Ponsonby de notasını Pertev'in önerdiği şekilde yazarak iletti.[1582]

Eylül ayı itibariyle Ponsonby, komuta yetkisine sahip yabancı subay istihdamının Türkiye'de başarılı olmayacağına dair düşüncesini netleştirmişti.[1583] Considine, komuta yetkisi verilmemesi halinde Türk ordusunda istihdam edilmek istememekteydi. Ponsonby, beklentisi kalmamışsa da Considine'den çabalarını sürdürmesini istedi. Considine bu isteği kabul ederek İstanbul'da kalmaya devam etti.[1584] Girişimin kabulü için Pertev'in vereceği destek önemliydi. Ancak o günlerde Halil Paşa, Pertev'e karşı Rusların da dâhil

[1577] **MS**62/PP/GC/PO/303, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ağustos 1837. Palmerston'un Rus korkusuna cevabı, Rusya'nın yalnızca Britanyalı subayların istihdam edilmesi nedeniyle Türkiye'ye savaş açamayacağı, açması halinde de İngiltere'nin Sultan'ın yanında yer alacağı olmuştur. **GRE**/E/481/6/43-46, 6 Eylül 1837.
[1578] **GRE**/E/146/2-3, Considine'dan Ponsonby'ye, 1 Temmuz 1837.
[1579] **The Morning Post**, 17 Ağustos 1837.
[1580] **GRE**/E/146/4, Considine'dan Ponsonby'ye.
[1581] **FO** 78/305, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Eylül 1837.
[1582] Anick, s. 143.
[1583] **MS**62/PP/GC/PO/305, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Eylül 1837.
[1584] **MS**62/PP/GC/PO/306, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Eylül 1837.

olduğu düşünülen bir entrika organize etti.[1585] Pertev, Eylül ayında görevden alındı ve yerine Ponsonby'nin eski hasmı Akif Efendi getirildi.[1586]

Ponsonby, Pertev'in görevden alınmasının, Considine'ın istihdamı ihtimalini yok edeceğini biliyordu. Babıali'den net bir cevap alması için Pisani'yi gönderdi. Her ne kadar artık Considine'ın istihdamından pek bir fayda sağlanacağına inanmasa da[1587] Babıali'nin olumsuz bir yanıt vermesini engellemek için subaylara yapılacak ödemenin önemli olmadığını ve subayların komuta talep etmediklerini iletti.[1588] Hatta Sultan'ın istemesi halinde, İngiliz hükümetinin saygınlığını zedelemeyecek herhangi bir görevi kabul etmesini Considine'e tavsiye etti.[1589] Ayrıca İngiliz hükümetinin Babıali'nin talebi üzerine subayları gönderdiğini ve Prusyalı subayların istihdam edilmesine rağmen İngiliz subayların istihdam edilmemesinin iki hükümet arasında bir soruna yol açacağını iletti.[1590] Hatta Akif Efendi cevabında, Considine, Campbell, du Plat ve Knowles'un ve üç erbaşın istihdam edileceğini Pisani'ye iletti.[1591] Ancak hemen ertesi gün verdiği sözün aksi ifadelerde bulunmaya başladı.[1592]

19 Ekim'de Halil Paşa, Considine, du Plat, Campbell ve Knowles arasında ikinci görüşme yapıldı. Serasker, ordudaki Fransız sistemini değiştirmemek kaydıyla Considine'ı, bir tâlim subayı olarak istihdam etmek istediklerini iletti. Bu amaçla Considine'ın emrine bir Türk alayının, bir süvari bölüğünün ve bir topçu bölüğünün verileceğini iletti.[1593] Considine ise bir talim subayı olmadığı için bunu kabul edemeyeceğini iletti. Halil Paşa da onun bir tâlim subayından daha yüksek seviyede konumlandırıldığını ve alayın Türk komutanına Considine'ın birliklerin sahada ve kışladaki eğitimiyle ilgili isteklerine uyma talimatı yollanacağını iletti. Ayrıca Campbell'a bir süvari birliği ve Knowles'a bir topçu bataryası verileceğini söyledi. Bunun üzerine

[1585] **FO** 78/305, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Eylül 1837.
[1586] **GRE**/E/481/23/9, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Eylül 1837.
[1587] **FO** 78/305, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Eylül 1837.
[1588] **GRE**/E/483/11C/47, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 19 Eylül 1837; **FO** 78/305, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Eylül 1837.
[1589] **GRE**/E/483/11D/9, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 5 Ekim 1837.
[1590] **GRE**/E/483/11C/47, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 19 Eylül 1837.
[1591] **GRE**/E/483/5D/41, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 3 Ekim 1837.
[1592] **FO** 78/306, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Ekim 1837.
[1593] **GRE**/E/146/5, Considine'dan Ponsonby'ye, 19 Ekim 1837.

Considine, her tabur için bir subayı ve her bölük için de bir erbaşı Britanya'dan getirebilmeyi talep etti. Ancak Halil Paşa, Babıali'nin bu kadar çok sayıda yabancı subay istihdam edemeyeceğini söyleyerek Considine'ın var olan astları dışında başka bir kimseye ihtiyacı olmayacağını savundu. Considine, Halil Paşa'nın Britanya subaylarının istihdamına karşı çıktığını biliyor olsa da taviz vermedi. Talebini arttırarak piyade birlikleri için en az yirmi erbaş ve süvari birlikleri için de dört subay ve iki erbaş talep etti.[1594]

Görüşmenin ardından Considine'ın istekleri Babıali tarafından değerlendirildi. Halil Paşa bir hafta sonra yapılan yeni görüşmede Considine'a daha önce yaptığı teklifi tekrarladı. Britanya'dan daha fazla subay ve erbaş istihdam edilirse o vakit diğer güçler benzer imtiyazları talep edebilirdi. Halil Paşa ayrıca Babıali'nin var olan askerî sisteminin devamından yana olduğunu ve bu üç kişiyi Britanya'ya olan dostluğunu göstermek adına kabul ettiklerini iletti. Considine ise subay ve erbaşların yardımı olmadan bir alayı eğitemeyeceğini belirtti.[1595] Ancak Babıali, talepleri kabul etmedi. Böylece Considine'ın ikinci gelişi de başarısızlıkla sonuçlandı. Bunun üzerine Considine Ponsonby'ye, İstanbul'dan ayrılarak Londra'ya dönmeyi önerdi. Ancak Ponsonby'nin isteği üzerine Londra'dan haber gelene kadar beklemeyi kabul etti.

Considine, ayrılmadan hemen önce hasta haliyle, Halil Paşa'yı son bir kez daha ziyaret etti. Bir veda ziyareti gibi görülecek görüşmede Halil Paşa, Considine'a, Türk ordusunun sisteminin farklı olması nedeniyle Britanyalı subayların faydası olmayacağı düşüncesini yineledi. Ancak Sultan'ın, Britanya'ya dostluğunu göstermek adına Considine'a bir nişan vermek istediğini söyledi.[1596]

Halil Paşa'nın yabancı subayların istihdamına sert muhalefeti başarıya ulaştı.[1597] Beklendiği üzere "kâfirlere" komuta yetkisi verilmedi.[1598] İngiliz basınında alınan ilk ret

[1594] **GRE**/E/146/5, Considine'dan Ponsonby'ye, 19 Ekim 1837; **FO** 78/306, Considine'dan Ponsonby'ye, 19 Ekim 1837.
[1595] Anick, s. 145.
[1596] **GRE**/E/146/6, Considine'dan Ponsonby'ye, 7 Kasım 1837.
[1597] Kısa bir süre sonra Reşid Bey, Vogorides'ye, bu işin olumlu sonlanmasını engelleyen kişinin Halil Paşa olduğunu itiraf edecektir. **GRE**/E/378/130, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 29 Aralık 1837.
[1598] **The Morning Chronicle**, 10 Kasım 1837.

için Ponsonby suçlanırken, ikinci ret nedeniyle Babıali hedef tahtasına konuldu. "Considine ve arkadaşlarını istihdam etmemeyi aklına koyan" Babıali'nin bu kişileri yeniden İstanbul'a davet etmesi eleştirildi.[1599] Kısa bir süre sonra Osmanlı donanmasında Amerikalı subayların istihdam edilmesi nedeniyle redde gösterilen dinî gerekçelerin "anlamsız" olduğunun anlaşıldığı yazılacaktı.[1600]

Ponsonby, Babıali'nin ortaya koyduğu güçlü muhalefeti, hükümetinin Churchill meselesinde kendisini yalnız bırakmasına bağlamıştı. Ona göre Türklerin taviz vermez tutumu eleştirilemezdi. Britanya, Babıali'ye Rusya karşısında destek olacağına dair bir güven aşılayamamıştı. Palmerston'a gönderdiği özel mektubunda, İngiliz hükümetinin Babıali'ye en azından belirli koşullar altında onu savunacağına dair "özel bir sözü" vermedikçe, Türklerin, İngiltere'ye hiçbir şekilde güvenmeyeceğini iletti. Ponsonby, Considine'ın geri adım atmamasını da haklı buluyordu. Halil Paşa'nın önerdiği teklif, Ponsonby'nin en nefret ettiği şey olan "yarım tedbir" idi. Bu şekilde istenilen sonuç alınamayacağı gibi başarısızlık söz konusu olduğunda birçok Türk, Britanya'ya karşı ön yargılı hâle gelecekti.[1601]

Palmerston ise Türk hükümetinin tutumuna oldukça öfkelendi. Ponsonby'ye gönderdiği talimatla Babıali'ye, bu meselenin İngiliz hükümetini "incittiğini" iletmesini istedi. Ayrıca Sultan'ın Britanyalı subaylara verdiği tüm nişanları iade etmesini emretti. Palmerston'a göre verilen hizmet ödüllendirmeyi gerektirmiyordu.[1602] Ayrıca Türk hükümeti bundan sonra Britanyalı subayları talep ederse bu kişilerin maaşlarını da ödemek zorunda olacaktı.[1603]

Palmerston'un isteği üzerine krala hizmet eden Dışişleri Bakanlığı görvlilerinin yabancı devletlerden nişan kabul etmesi yasaklanmıştı. Bunun bilgisi Babıali'ye de

---

[1599] **The Morning Chronicle**, 4 Aralık 1837.
[1600] **The Morning Chronicle**, 29 Mart 1838.
[1601] Anick, s. 146; **MS**62/PP/GC/PO/303, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ağustos 1837.
[1602] **GRE**/E/481/6/62, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Aralık 1837; **GRE**/E/481/7/13-14, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 14 Nisan 1838. Öyle ki Palmerston'la bu konuda konuşmak isteyenlere Strangways, üzerinden aylar geçtiği halde, olumsuz yanıt verecekti. **GRE**/E/197/33-40, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 6 Eylül 1838.
[1603] Gerekçe olarak Türkiye ve İran için ayrılan Gizli Servis fonların tükenmiş olması ve ekstra fonlar için de parlamentonun onayı gerekmesini göstermişti. Ancak asıl sebebin Babıali'ye olan kızgınlığı olduğu anlaşılmaktadır. **GRE**/E/481/7/3-6, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Şubat 1838.

iletilmişti.[1604] Yine de Ponsonby'ye göre nişanın reddedilmesi, Sultan kişisel algılayabileceği için doğru değildi. Ancak henüz takdim edilen bir nişan olmadığı için iade zorunluluğu da bulunmuyordu. Ayrıca red, bu mesele özelinde, Palmerston'un Babıali'ye öfkelendiğini göstermesi açısından fayda sağlayabilirdi. Considine nişanın reddedilmesinin emredildiğini Pera'da dillendirmiş ve Akif Paşa'ya iletmişti. Ponsonby de Akif Paşa'yla görüşerek Halil Paşa'yı eleştirmiş ve başka güçleri memnun ederken İngiltere'nin "gücendirilmemesi" gerektiğini iletmişti. Ayrıca Sultan'ın da bu meseleden ayrıntılı bir şekilde bilgilendirilmesini talep etti.[1605] Ocak 1838'de Reşid Paşa, Ponsonby'ye gizli bir mesaj ileterek Considine'ın İstanbul'da kalmaya devam etmesini istese de Londra'dan gelen talimatların Considine'ın dönüşünü emretmesi nedeniyle Ponsonby bu isteğe uymadı.[1606]

Ponsonby'nin izniyle önce Knowles ve erbaşlar, ardından 26 Ocak 1838'de Considine, İstanbul'dan ayrıldı.[1607] Considine'ın yeni rotası Tunus oldu. 1837 yılından itibaren Fransa'nın Tunus'a yönelik düşmanca tutumu ve Constantin'e saldırması neticesinde Tunus valisi Ahmet Bey gözünü İngiliz desteğine dikmişti. İngiliz başkonsolosu aracılığıyla İngiltere'den albay rütbesinde bir askerî danışman talep etmişti.[1608] Palmerston'un tavsiyesiyle Considine, Ahmet Bey'in askerî danışmanı olarak istihdam edilse de bu görevi bir yıl geçmeden Fransa karşıtı tutumu nedeniyle başarısız şekilde sona erdi.[1609]

[1604] **HAT.** 1172-46406A.

[1605] **MS**62/PP/GC/PO/317, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Ocak 1838. Ancak Du Plat ve Knowles'a verilen nişanların iadesi kararına, bu iki subayın isteği üzerine Ponsonby karşı çıkacaktı. Du Plat durumu Ponsonby'ye açınca Ponsonby, Sultan'ın himmetini reddetmenin Sultan'ı inciteceğini savunarak nişan hususunda alınan kararın Türkiye'nin koşulları göz önüne alınmadan alınmış olduğunu belirterek, bu kuralın Osmanlı Devleti için uygulanmamasını istedi. **MS**62/PP/GC/PO/297, Ponsonby'den Palmerston'a, 6 Temmuz 1837.

[1606] **GRE**/E/483/12A/23, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 21 Ocak 1838.

[1607] **The Morning Cronicle**, 22 Şubat 1838; **MS**62/PP/GC/PO/318, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Ocak 1838. Subaylar istihdam edilemedikleri için büyük hayal kırıklığına uğradılar. **GRE**/E/131/C/6-7, Chesney'den Ponsonby'ye, 12 Nisan 1838.

[1608] **GRE**/E/17/1-4, W. Ancram'dan Ponsonby'ye, 28 Ekim 1837.

[1609] Leon Carl Brown, **The Tunisia of Ahmad Bey, 1837-1855**, Princeton University Press, New Jersey, 1974, ss. 284-285.; **The Morning Post**, 4 Haziran 1838; **The Morning Post**, 6 Haziran 1838; **The Morning Post**, 21 Ekim 1839; Rodkey, Part I, s. 583. Considine, Tunus Bey'inin ordusunda komutan olarak atanınca Palmerston, Sultan'ın, "daha az Müslüman olmayan" vasallarını örnek alması gerektiğni yazacaktı. **GRE**/E/481/7/28-31, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 22 Mayıs 1838.

4.5.3. Yüzbaşı Gustavus Charles du Plat (1796-1854)

Palmerston'un, Türk ordusunun eğitimi için görevlendirdiği subaylardan biri de mühendis Yüzbaşı du Plat oldu. Du Plat, Mart 1836'da Sultan'a hediye olarak gönderilen silahlar ve askerî ekipmanın teslimiyle görevlendirilmişti.[1610] Hazırlıkların tamamlanamaması nedeniyle ayrılışları uzun bir süre ertelendi.[1611] Ancak du Plat, 15 Eylül'de, William Spry ve William Richardson isimli iki çavuşla birlikte yola çıktı.[1612] Aralık ayında vardıkları İstanbul'da büyük bir veba salgını mevcuttu. Ayrıca Sultan'a hediye edilecek fayton henüz ulaşmamıştı. Ponsonby, onlardan karaya çıkmamalarını istedi. Grup, sonraki birkaç ayı, *HMS Volage* ve *HMS Carysfort*'un güvertesinde geçirdi.[1613] Şubat 1837'da salgın sona erince hediyeler Sultan'a sunuldu.[1614]

Hediyelerin tesliminden sonra Ponsonby, du Plat'ın istihdam edilmesi için girişimde bulundu. Vogorides meseleyi Pertev Paşa'ya açacağına söz verdi.[1615] Kısa bir süre sonra Palmerston, Ponsonby'ye yolladığı talimatla, du Plat'ın Prusyalı mühendislerle birlikte Varna'ya, şehrin savunmasıyla ilgili inceleme yapmak adına gönderilmesi için girişimde bulunmasını emretti. Ponsonby bu hususu gizlice Pertev Paşaya ileterek ondan Palmerston'un talimatlarından Sultan'ı haberdar etmesini istedi. Ayrıca Türk ordusunun topçu departmanının ıslahı için du Plat'ı önerdi. Ponsonby'ye göre du Plat'ın bu şekilde istihdam edilmesiyle etkili kişilerin muhalefetinden kaçınılacağı gibi du Plat'ın başarılı

[1610] **GRE**/E/322/C/47, Strangways'ten Ponsonby'ye, 25 Mart 1836. Hediyeler arasında ağır ve hafif silahlar, toplar, askerî modeller, çizimler ve aletler yer almaktaydı. Rodkey, Part I, s. 579, Dipnot: 21.
[1611] Dönmez, Osmanlı-İngiliz İlişkileri, s. 137. Ponsonby, Sultan'a hediye edilecek askerî hediyelerin bir listesini yollamıştı. Palmerston, tavsiye edilen araç ve gereçlerin dışında faydalı bazı eklemeler yapılmasına karar vermişti. **GRE**/E/481/5/12-17, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Kasım 1835.
[1612] Çavuşlardan biri sörveyör aletlerinin yönetimine aşina bir askerdi. Diğer ise Chatham'daki eğitim sistemiyle alakalı ayrıntılar hakkında bilgiliydi. Yanlarında Considine'ın ekibinde yer alacak Teğmen Knowles da bulunuyordu. T. W. J. Connolly, **The History of the Corps of Royal Sappers and Miners**, Cilt: 1, Longman, Brown, Green And Logmans, London, 1855, s. 283.
[1613] T. W. J. Connolly, s. 284; **GRE**/E/481/22/89-94, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Aralık 1836; **MS**62/PP/GC/PO/267, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Aralık 1836; **MS**62/PP/GC/PO/270, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Aralık 1836; **MS**62/PP/GC/PO/278, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ocak 1837.
[1614] **GRE**/E/483/11A/60, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 23 Şubat 1837; Sultan hediyelerden oldukça hoşnut kalmıştı. **GRE**/E/483/11A/65, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 27 Şubat 1837.
[1615] **GRE**/E/378/53, Macguffog'dan Ponsonby'ye.

olmasıyla birlikte daha geniş bir iş birliğinin kapıları da açılabilirdi.[1616] Pertev bu isteği kabul ederek Sultan'a iletti. Pertev, meseleyi divana sunduğunda muhalefetle karşılaşsa da Sultan, kendi adına, du Plat'ın Prusyalı subaylara eşlik ederek Varna'ya gönderilmesini Serasker Halil Paşa'ya emretti.[1617]

Du Plat, görev ayrıntılarını öğrenmek için, 26 Ekim 1837'de Halil Paşa'yla görüştü. Görüşmede Considine'ın istihdamı tartışması uzayınca du Plat'ın Varna misyonu ele alınamadı. Ancak Halil Paşa, Varna'nın adını anmadan du Plat'ın görevlendirilmesinde bir sorun çıkmayacağını söylemişti. Yine de du Plat, kendisinin Varna'da değil de Kızılırmak'ın taşımacılığa uygun olup olmadığını araştırmakla ya da yol yapımıyla ilgili bir işle görevlendireceğinden endişe ediyordu.[1618] Ancak bu endişeler gereksizdi. Halil Paşa'yla yaptığı bir sonraki görüşmede Varna'ya gönderileceği sözünü alacaktı.

Sözünü tutan Halil Paşa, ayrıca Şumnu, Rusçuk ve Silistre gibi Balkanlardaki değişik geçitlere de inceleme yapması için yollanacağını du Plat'a iletti.[1619] Du Plat, elçilik tarafından tercümanı olarak görevlendirilen Etienne Pisani'yle birlikte 13 Kasım'da Varna'ya doğru yola çıktı.[1620] Balkanlarda gezdiği kalelerin ve istihkâmların durumunu oldukça kötü bir hâlde buldu.[1621] İncelemelerini tamamladıktan sonra Şubat 1838'de İstanbul'a döndü. Hazırladığı raporları Halil Paşa'ya sundu.[1622] Du Plat, aile meseleleriyle ilgili olarak ülkesine döneceğini iletince, Halil Paşa, ileride du Plat'ın İstanbul'a geri dönmesini umduğunu belirtti.[1623] Sultan da du Plat'a hediye olarak elmas işlemeli bir enfiye kutusu ve bir kılıç gönderdi.[1624] Du Plat, Mart 1838'de İstanbul'dan ayrıldı.[1625]

[1616] **MS**62/PP/GC/PO/303, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ağustos 1837.
[1617] **MS**62/PP/GC/PO/303, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ağustos 1837; **GRE**/E/483/11C/47, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 19 Eylül 1837.
[1618] **GRE**/E/197/5-6, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 26 Ekim 1837.
[1619] **FO** 78/306, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Kasım 1837.
[1620] **FO** 78/306, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Kasım 1837.
[1621] Rodkey, Part I, s. 582.
[1622] **GRE**/E/483/12A/50, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 11 Şubat 1838; **GRE**/E/430/2/25-28, Ponsonby'den Lamb'e, 10 Şubat 1838.
[1623] **GRE**/E/197/7-8, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 18 Şubat 1838.
[1624] **GRE**/E/197/15, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 5 Mart 1838.
[1625] **GRE**/E/197/11-14, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 4 Mart 1838.

Taylor'un takdim mektubuyla gelen du Plat, Ponsonby'nin gözüne girmişti.[1626] Ponsonby'ye göre İngiliz subaylarının yüksek bilgileri Türkiye'de faydasızdı. Hiç kimsenin Türklerin güvenini kazanmadan Türkiye'de bir iş yapamayacağını savunmaktaydı.[1627] Bu eksende du Plat'ı Türklerle iş yapmaya uygun, yetenekli ve zeki bir subay olarak görmekteydi. Dolayısıyla Türkler de ondan memnundu.[1628] Bunun dışında du Plat, Ponsonby'nin "düşüncelerini ve ruhunu tümüyle sahiplenen" bir kişiydi.[1629] Bu nedenlerle Ponsonby, Palmerston'a, du Plat'ı takdir ettiğini belirten birçok mektup göndermişti. Du Plat'ın değerini her geçen gün ortaya koyduğunu belirterek onun, Fransız elçiliğinde uygulandığı gibi, elçiliğe bağlı askerî ataşe olarak istihdam edilmesini Palmerston'a tavsiye etti. Du Plat bu sayede Chrzanowski'ye de yardımcı olabilirdi.[1630] Du Plat da Varna misyonu kapsamında Dışişleri Bakanlığı tarafından ödüllendirilmeyi ve bir konsolosluk görevi elde etmeyi umuyordu. Ancak ailevi sebeplerden dolayı Hannover'e dönmek zorundaydı. İstanbul'a dönüşü gecikebileceği için İstanbul elçiliğinde istihdam edilmek istemedi. Ailesi Hannover'de yaşadığı için, özellikle yeni açılacak olan Hannover elçiliğinde bir görevi arzu ettiğini iletmişti. Bunun üzerine Ponsonby, "sadık, hırslı ve başarılı" bulduğu du Plat'ın Hannover ya da başka bir Avrupa şehrinde istihdam edilmesini Palmerston'a önerdi.[1631]

Ancak görev talebi, her ne kadar çalışmaları başarılı bulunmuş olsa da Muhimmatın Başkomutanı (The Master-General of Ordnance) bu isteği kabul etmeyeceğini belirten Palmerston tarafından reddedildi.[1632] Özel bir talep gelmedikçe onu yeniden Türkiye'ye yollamayacağı Plat'a iletildi. Palmerston, Muhimmatın Başkomutanına sade bir mektup yollayarak, Plat'a daha fazla ihtiyaçlarının kalmadığını

[1626] Taylor, Du Plat'ı "zeki, kibar ve azimli bir subay" olarak tanıtıyordu. **GRE**/E/612/22-23, Taylor'dan Ponsonby'ye, 28 Temmuz 1836. Taylor, "arkadaşı" du Plat'tan Ponsonby'nin de memnun kalmasından mutluydu. **GRE**/E/612/60-70, Taylor'dan Ponsonby'ye, 6 Şubat 1837.
[1627] **MS**62/PP/GC/PO/296, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Haziran 1837.
[1628] **GRE**/E/430/2/25-28, Ponsonby'den Lamb'e, 10 Şubat 1838; **MS**62/PP/GC/PO/326, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Mart 1838.
[1629] **GRE**/E/313/55, Hudson'dan Ponsonby'ye, 26 Ekim 1838.
[1630] **MS**62/PP/GC/PO/305, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Eylül 1837.
[1631] **MS**62/PP/GC/PO/308, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Ekim 1837.
[1632] **GRE**/E/197/45, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 5 Kasım 1838.

iletti.[1633] Buna rağmen Palmerston, ileriki zamanlarda Ponsonby'ye İstanbul'daki askerî okullardan birinde du Plat'ın yönetici olarak görevlendirilme ihtimalini soracaktı. Ponsonby, bunun kabulünün oldukça zor olacağını belirtecekti.[1634]

Emeklerinin karşılığının verilmediğini düşünen du Plat, yeniden istihdam edilmek adına Ponsonby'nin Londra'daki etkisini kullanması için sık sık ricacı oldu.[1635] Ponsonby, Muhimmatın Başkomutanına ve Palmerston'a birer mektup göndererek du Plat'a desteğini sundu. Nisan 1839'da binbaşılık rütbesine yükseltildi.[1636] Ponsonby'ye, "Hayatımda bir başarı varsa, bu yalnızca senin sayendedir." diyen du Plat, kısa bir süre sonra özel bir misyonla İspanya'da görevlendirildi.[1637]

15 Temmuz 1840 Londra Konvansiyonu'nun imzalanmasının ardından Palmerston, du Plat'ın astları Dickson ve Williams'la birlikte hızlı bir şekilde İstanbul'a gitmesini emretti. İki subayın topçuluk ve mühendislik departmanlarında iyi bir tâlim sistemi kurması emredildi. Subayların tavsiye ve önerileri uygulandığı müddetçe, komutanların Türk olmasında bir sakınca olmadığı iletildi.[1638] Ancak du Plat hastalandığını ve iyileşir iyileşmez İstanbul'a gelebileceğini Ponsonby'ye iletecekti.[1639] Mart 1841'e kadar iyileşemediği için İspanya'da kalmaya devam etti. Savaşın ardından Yüzbaşı Williams'la birlikte Türk topçu ve mühendis birimlerinin organizasyonu için görevlendirilmişti.[1640] Ancak Palmerston, Babıali'nin bu öneriye verdiği ret cevabını öğrenince du Plat'ı Londra'ya geri çağırdı.[1641] Ponsonby'yle yeniden bir araya

[1633] **GRE**/E/197/33-40, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 6 Eylül 1838; **GRE**/E/197/41, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 7 Ekim 1838.
[1634] Frederick Stanley Rodkey, "Lord Palmerston and the Rejuvenation of Turkey, 1830-41: Part II, 1839-41", **The Journal of Modern History**, Cilt: 2, Sayı: 2, s. 194.
[1635] **GRE**/E/197/51, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 7 Ocak 1839. Du Plat, elçilik evraklarıyla birlikte İstanbul'dan Londra'ya dönerken harcırah olarak yalnızca 50 sterlin aldığından şikâyet etmişti. Özel görevli ulaklar bu iş için 200 sterlin alıyordu. **GRE**/E/197/45, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 5 Kasım 1838.
[1636] **GRE**/E/197/64, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 7 Nisan 1839.
[1637] **GRE**/E/197/67, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 6 Ağustos 1839.
[1638] **GRE**/E/481/9/71-76, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Eylül 1840; **GRE**/E/481/11/5, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 13 Ocak 1841.
[1639] **GRE**/E/197/81, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 3 Ekim 1840.
[1640] **GRE**/E/197/83, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 4 Aralık 1840; **GRE**/E/197/85, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 6 Mart 1841.
[1641] **GRE**/E/197/87, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 13 Nisan 1841.

gelememenin "üzüntüsüyle" Londra'ya dönen du Plat, uzun yıllar görev yapacağı Varşova'ya konsolos olarak atandı.[1642]

4.6.16 AĞUSTOS 1838 BALTA LİMANI TİCARET ANTLAŞMASI

Daha önce değinildiği üzere, 1834 yılında sona eren gümrük tarifesinin yenilenmesi için Babıali'nin girişimiyle İstanbul'da İngiliz elçiliğiyle başlatılan görüşmeler, ertesi yıl İngiltere'ye taşındı. Londra'da, gümrük tarifesiyle birlikte yed-i vâhid sisteminin, yani tekellerin ortadan kaldırıldığı bir ticaret antlaşması yapılması da tasarlandı. Bu esnada Urquhart aktif bir rol aldı ve bir antlaşma taslağı hazırladı. Ancak taslak, Ticaret Bakanlığı'nın ve Türk elçiliğinin itirazlarıyla karşılaşınca görüşmeler yeniden İstanbul'a aktarıldı. Ticaret Bakanlığı'nın isteği üzerine müzakereleri yürütmesi adına ilk olarak Başkonsolos Cartwright görevlendirilse de kısa bir süre sonra Urquhart bu görevle İstanbul'a elçilik sekreteri olarak atandı.

1836 yazında İstanbul'a gelen Urquhart, Ponsonby'yi ticaret antlaşması müzakereleri için isteksiz buldu. Churchill hadisesi nedeniyle Ponsonby, Babıali üzerindeki etkisinin azaldığını düşünmekteydi. Ayrıca, başarılı bir antlaşma için öncelikle Sultan'ın güveninin kazanılması gerektiğini ve Rusların sahip olduğu ticari imtiyazların ortadan kaldırılmasını savunmaktaydı.[1643] Bunun dışında tekeller, ülkenin önde gelen kişilerinin temel gelir kaynağıydı. Ponsonby, Ruslar dışında bu kişilerin de girişimi baltalamak için ellerinden gelen her şeyi yapacağına inanıyordu.[1644] Ponsonby'ye göre

---

[1642] **GRE**/E/197/91, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 31 Ağustos 1841.

[1643] Rus tâcirler, 1783'teki Osmanlı-Rus ticaret antlaşmasıyla, diğer ülkelere verilmeyen birçok ticari imtiyaza sahip oldu. Serhat Kuzucu, "Rusya Ahidname Defterine Göre XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus Ticari İlişkilerinin Seyri", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 35, Sayı: 59, 2016, s. 79. Akkirman Antlaşması'yla Karadeniz'in yalnızca Türk ve Rus ticaret gemilerine açık olması kararlaştırılmıştı. Edirne Antlaşması'nda Rusların önerisiyle bu serbestî tüm ülkelere tanındı. Turan, ss. 138-147. Edirne Antlaşması'nın beşinci maddesi itibariyle Romanya ve Moldovya'da tebaanın hiçbir inhisara tabi olmadan serbestçe ticaret yapmasına izin verilmesi kararlaştırıldı. Turan, s. 138. 1826 Akkirman Antlaşması'yla Rusya bayrağı altındaki tüm Rus tüccar gemilerine istisnasız Osmanlı Devleti'nin tüm deniz ve sahillerinde serbestî verildi. Abdurrahman Akdağ, **1826 Akkirman Antlaşması (Sebepleri-Müzakereleri-Tahlili-Tatbiki),** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul, 2019, s. 74.

[1644] **FO** 78/301, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Ocak 1837. Ponsonby'ye göre Saray da tekellerin kaldırılmasına karşı çıkmaktaydı. **MS**62/PP/GC/PO/328, Ponsonby'den Palmerston'a, 21 Nisan 1838.

istenilen sonuç, girişimler zamana bırakılırsa elde edilebilirdi.[1645] Kapsamlı bir ticaret antlaşması yerine şimdilik bir gümrük tarifesiyle yetinilmesini önerdi.[1646]

Yine de Urquhart'ın çalışmasını temel alan bir antlaşma taslağı ve Babıali'yle müzakerelerin başlatılması emri 2 Ekim 1836'da Ponsonby'ye ulaştı.[1647] Urquhart antlaşmayı Babıali'ye kabul ettirebileceğine inanıyordu. Taslağın hükümete gayriresmî olarak iletilerek düşüncelerinin alınmasını ve ardından üzerinde bazı değişiklikler yaparak Babıali'nin ikna edilmesini savundu. Ancak elçinin engelini aşamadı. Ponsonby, taslağı, ön görüşme yapmadan ve arkasında siyasi desteğini göstermeden Babıali'ye sundu.

Yedi maddeden oluşan taslakta, vergilerde bir miktar artış karşılığında tekel sisteminin kaldırılması ve serbest ticarete izin verilmesi önerilmekteydi.[1648] Urquhart'ın beklediği gibi Babıali, taslağın birçok maddesine itirazda bulunarak ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı maddelerde değişiklik talep etti.[1649] Bu esnada artık Urquhart'la ilişkisini tümüyle kesen Ponsonby, isteksiz de olsa, müzakereleri Cartwright'la birlikte yürütmesi için Britanyalı üç tâcirin görevlendirilmesini hükümetten talep etti.[1650] Palmerston da, önerilen üç tâcirin görevlendirilmesinden sonra hızlı bir şekilde görüşmelere başlanmasını emretti.[1651] Black, Sarell ve Wright isimli İngiliz tâcirler bu amaçla komisyon üyesi olarak görevlendirildi. Ancak üyelere Babıali'yle bir antlaşmaya varma yetkisi verilmedi. Babıali'nin müzakereler için görevlendirdiği Gümrük Emini Mehmet Tahir Bey'le tasarıyı tartışacaklar ve tasarının faydalarını Türk

[1645] **FO** 78/301, Ponsonby'nin Palmerston'a mektubu, 6 Şubat 1837.
[1646] **FO** 78/301, Ponsonby'den Palmerston'a, 24 Ocak 1837.
[1647] Kütükoğlu, ss. 121-122.
[1648] Taslağın değerlendirmesi için bkz. Kütükoğlu, ss. 120-122.
[1649] İkinci madde yüzde üçlük vergi ödendikten sonra Britanya tâcirleri Türkiye'nin istediği yerine ek bir vergi ödemeden mallarını gönderebileceği üzerineydi. Babıali, alıcının da bir vergi ödemesinde ısrarcıydı. Üçüncü madde, malın değerinin ürünün üretildiği yerdeki fiyatı üzerinden belirlenmesini talep ediyordu. Babıali, malın değerini İstanbul'daki fiyatı üzerinden belirlemek istiyordu. Dördüncü madde tüm Türk mallarının ihraç edilebilmesini istiyordu. Babıali ise tahılın ihracatının imparatorluğun kuruluşundan beri yasaklandığını belirterek istisna tutulmasını istiyordu. Beşinci madde Türk ihraç mallarına yüzde üçten daha yüksek bir ihracat vergisinin verilmesini vadetmekteydi. Babıali, tekellerin kaldırılmasıyla hazinenin kaybının, ihracat vergisindeki verginin artışından gelen gelirlerin çok üstünde olabileceğini savunuyordu. Altıncı madde transit vergisini kaldırıyordu ancak Babıali yüzde üçlük bu vergiyi kaldırmakta isteksizdi. Kütükoğlu, s. 122.
[1650] **FO** 78/278, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Aralık 1836.
[1651] Kütükoğlu, s. 123.

temsilcilere anlatacaklardı. Bu ilk çalışmaların Ponsonby için önemi, antlaşmanın Sultan'a ve maliyesine getireceği katkıları ortaya konulmasından öteye geçmemekteydi. Önce veba salgını, daha sonra da Tahir Bey'in hastalanması nedeniyle görüşmeler uzun bir süre ertelendi. İngiliz ve Türk komisyon üyeleri müzakereleri ancak Mart 1837'de başlayabildi.[1652] İngiliz temsilciler zorlu geçen görüşmeler nedeniyle bir ticaret antlaşmasını kabul ettirebileceklerine inanmıyordu. Onlar da elçi gibi, en azından Türklerin fikirlerini etkilemeyi bir başarı olarak görmekteydiler.[1653]

Ponsonby'nin antlaşma hususunda umutsuz olduğu günler kısa sürdü. Rus hükümeti, Türkiye üzerinde kötü emelleri olmadığını Avrupa kamuoyuna göstermek adına sahip olduğu ticari ayrıcalıklarından vazgeçti.[1654] Ayrıca Churchill hadisesinin etkisi de büyük oranda geçmişti. Urquhart'ın İstanbul'dan gönderilmesiyle Ponsonby, Babıali'ye, İstanbul'da elçi olarak kalacağını ve hükümetinin arkasında olduğunu gösterdiğinden kendini daha güçlü hissetmeye başladı. Ponsonby için cesaret verici olan bu gelişmeler antlaşmaya yönelik tutumunun değişmesini sağladı. Ponsonby artık ticaret antlaşmasını "birinci derecede önemli mesele" olarak değerlendirmeye başlamıştı. Hatta tarife görüşmeleriyle alakalı Palmerston'un izlenecek yol hakkında talimat yollamamasından şikâyet edecekti.[1655]

Aynı dönemde Babıali, Britanya dışında Fransa ve Avusturya'yla da yeni gümrük tarifesi için müzakereleri sürdürmekteydi. Dışişleri Bakanı Hulusi Paşa, görüşmelerin üç devletle ortak bir şekilde yürütülmesini talep etti. Ancak hükümetinden ticaret antlaşması için talimat alan Ponsonby, diğer ülkelerin sadece gümrük tarifesi için girişimde bulunmasını gerekçe göstererek talebi reddetti. Britanya'nın antlaşmayla ilgili önerisine Babıali'nin yeni bir teklifle cevap vermesini talep etti. Ayrıca yeni gümrük tarifesi imzalanana kadar eski tarifenin geçerli olduğunu ve Babıali'nin farklı bir tutum içerisine girmesi halinde, Britanyalı tâcirlerin zararlarından Türklerin mesul olacağını iletti.[1656]

[1652] **GRE**/E/67/11, Black'ten Ponsonby'ye, 28 Mart 1837.
[1653] **GRE**/E/67/14, Black'ten Ponsonby'ye, 3 Nisan 1837.
[1654] Anick, s. 154.
[1655] **GRE**/E/430/2/10, Ponsonby'den Lamb'e, 9 Mayıs 1837.
[1656] **FO** 78/302, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Mart 1837.

Ponsonby diğer güçlerle ortak müzakerelere karşı çıksa da Babıali'ye baskı yapılmasında diğer elçilerle iş birliği yapmaktan kaçınmadı. Özellikle Fransız elçiliğiyle birlikte hareket etmekteydi. Her iki ülke için tekellerin, iç gümrüklerin ve ihracat yasaklarının kaldırılması önemli hususlardı. İki ülke de yabancı tâcirlerin vergilerini tek bir yerde ve tek seferde ödemesini talep ediyor, vergilerin net bir şekilde belirlenmesini ve önceden haber verilmeden değiştirilmemesini istiyordu. Eğer tekeller devam edecekse de herkes için geçerli olmalı ve bir tekele karar verildiğinde kimseye istisna tanınmamalıydı.[1657]

Roussin izne çıkınca Babıali'yle tarife müzakerelerini yapma yetkisi Elçilik Sekreteri Eyrague'ye bırakılmıştı. Eyrague'nin görevlendirdiği komisyon üyeleri Tahir Bey'le görüşmelere başladı. Babıali üzerinde oldukça etkili oldu. Görüşmelerde, Fransız tâcirlerin en büyük şikâyetinin tekeller, ihraç yasakları, imparatorluk genelinde ticaretin engellenmesi ve aniden yeni vergilerin ortaya çıkışı olduğunu savunuyordu. Geleneksel %3'lük vergi dışında bir iç gümrük vergisinin belirlenmesini ve bunun da belli bir süre kalıcı olmasını önerdi. Vergilerde değişiklik yapılacaksa da önceden haber verilmeden yapılmamasını istedi.[1658] Eyragues'yle tüm hususlarda hemfikir olan Ponsonby, Mayıs 1837'de Fransa'yla birlikte ortak hareket etme fikrini İngiliz komisyon üyelerine iletti. İngiliz temsilciler bunun oldukça faydalı olacağını belirttiler.[1659] Önemli olanın ticaret antlaşması olduğunu düşünen Ponsonby, tarifeyle ilgili süreci oldukça güvendiği Eyrague'nin ellerine bıraktı. Bu sayede harekete geçmeden önce Babıali'nin tutumunu da değerlendirebilecekti. Bu kararın ardından İngiliz komisyon üyeleri tarife müzakerelerinden çekildi.[1660]

Babıali'de tekellerin kaldırılmasına yönelik büyük bir muhalefet mevcuttu. Ponsonby'ye göre Pertev Efendi dışında hükümette bulunan herkes bu değişikliğe karşıydı. Pertev, Sultan'ı ikna etmek için Ponsonby'nin argümanlarını saraya ileteceğine söz verdi.[1661] Ancak Pertev, 1837 sonbaharında önce görevden alınılıp ardından

[1657] **FO** 78/303, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Mayıs 1837.
[1658] Charles Issawi, **The Economic History of Turkey, 1800-1914**, The University of Chicago Press, Chicago, 1980, ss. 91-92.
[1659] **GRE**/E/67/15-16, Black'ten Ponsonby'ye, 5 Mayıs 1837.
[1660] **GRE**/E/430/2/37, Ponsonby'den Lamb'e, 17 Nisan 1838; **GRE**/E/481/23/11.
[1661] **FO** 78/303, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Haziran 1837.

öldürülünce, ticaret antlaşmasını destekleyecek kimse kalmadı. Tahir Bey, arkasındaki güçlü destekle, önerilere itiraz etmeye devam etti. Bunun üzerine Ponsonby, ticaret antlaşmasını erteleyerek, Fransa ve Avusturya gibi bir gümrük tarifesi yapılması için girişimlerde bulunmak istedi. Ancak Palmerston, Britanya hükümetinin ancak bir ticaret antlaşmasıyla istediklerine ulaşabileceğini iletecekti.

Ticaret antlaşması için ilk kritik dönemeç Temmuz 1837'de Hulusi Paşa'nın vefatı üzerine Londra Elçisi Reşid Bey'in Dışişleri Bakanlığına atanması oldu.[1662] Babıali, antlaşmayla ilgili müzakerelerin Reşid Bey'in kontrolünde yürütülmesini istediğinden Reşid'in Londra'dan gelişine kadar görüşmeler dondurulduu.[1663] 1838 başında İstanbul'a dönen Reşid, bir ticaret antlaşmasının hazinenin gelirlerini arttıracağını ve Britanya'nın Babıali'ye verdiği siyasi desteğin devamını sağlayacağını düşündüğünden yeni bir düzenlemeye taraftardı. Ponsonby'nin elini kuvvetlendiren bir diğer etken de Boutineff'in 1838 yazına kadar izne çıkması oldu. Yerine bakan Maslahatgüzar Ruckman, Ponsonby için zorlu bir rakip değildi.[1664] Ayrıca Pertev'in öldürülmesinin ardından İçişleri Bakanlığına getirilen Akif Efendi de Ponsonby'yle iyi ilişki kurmaya çalışmaktaydı.[1665] Ocak 1838'den itibaren İngiliz komisyon üyelerinin Türk yetkililerle müzakerelere yeniden başlaması kararlaştırıldı.[1666]

Reşid'in geldiği günlerde Roussin de izinden dönmüştü. Londra'ya elçilik sekreteri olarak atananan Eyrague, çalışmaları Roussin'e bırakarak İstanbul'dan ayrıldı. Churchill meselesinde Roussin'in kendisini yalnız bıraktığını düşünen Ponsonby, ticaret antlaşması ve tarife konusunda Eyragues'yle sürdürdüğü iş birliğini Roussin'le devam ettirmedi. Roussin de Ponsonby'yi desteklemekte isteksizdi. İkili, eski gümrük tarifesinin hâlâ geçerli olduğunda uzlaşsa da ticaret antlaşmasıyla ilgili farklı şeyler düşünmekteydi. Roussin, gümrük vergilerinde istenilen miktarda artırıma gidilmesini uygun görürken[1667]

[1662] **A. DVN.NMH**, 3-10.
[1663] **FO** 78/304, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Temmuz 1837.
[1664] Anick, s. 159.
[1665] **MS**62/PP/GC/PO/314, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Kasım 1837; **MS**62/PP/GC/PO/319, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Ocak 1838.
[1666] İstanbul dışında bulunan Sarell'in dönüşüne kadar görüşmeler ertelendi. **GRE**/E/67/20, Black'ten Ponsonby'ye, 6 Ocak 1838.
[1667] Anick, s. 159.

Ponsonby buna karşı çıkıyordu. Roussin bir müddet sonra eski tarifenin geçerliliği konusunda da fikrini değiştirdi. Bunun üzerine Ponsonby ve Stürmer, Roussin'i eski fikrine döndürmek için birlikte hareket etti.[1668] Ponsonby, Roussin'in kendisiyle ortak hareket etmesi için Palmerston'un Fransız hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmasını da talep etti. Kısa süre sonra Roussin, yeniden ortak hareket etmeye başladı.[1669]

1838 Mart'ına gelindiğinde Ponsonby, tarife ve ticaret antlaşması için "gece gündüz" çalıştığını belirtecekti.[1670] Tekellerin devamını, "altın yumurtlayan kazın kesilmesine" benzeten Ponsonby, artık kendini "tekellerin yok edilmesine adamış" idi.[1671] Britanyalı komisyon üyeleriyle Tahir Bey'in görüşmesi için bir toplantı talep etmişti. Ancak Türkler engeller çıkarmaya devam ediyordu. Ponsonby'ye göre artık Reşid Paşa bile, yeniden elçi olarak Paris'e gidene kadar meseleyi savsaklamak istiyordu. Ponsonby, devlete "oldukça faydalı" olacak bir öneriyi muhataplarının reddetmesini ve bir "yıkım" olarak görmesini başkalarının birkaç sözünden etkilenecek kadar "cahil" olmalarına bağladı.[1672]

Babıali, eski gümrük tarifesi yüzünden yaşadığı vergi kaybını hafifletmek adına ek vergiler getirmişse de yabancı devletler bunları kabul etmeye yanaşmadı.[1673] Ponsonby, birçok defa Britanya, Fransa ve Avusturya'nın istedikleri tarifeyi elde edemezse haksız bir şekilde toplanan vergileri geri talep edeceğini iletmişti.[1674] Türklerin acil ihtiyaçlarını göz önüne alan Ponsonby, eski tarifenin yenisinin yapılmasına kadar geçerli olması ve alınan yeni vergilerin İngiltere tarafından yasa dışı kabul edilmesinin antlaşma ve tarifenin nihayetlendirilmesi için yeterli geleceğini düşünmekteydi.[1675] Ancak bu yeterli gelmeyecekti. Babıali'nin tekellerin kaldırılmasına ve serbest ticaretin önünün açılmasına gösterdiği direniş devam etti. Reşid Paşa, Mart başında Tahir Bey'e İngiltere'yle yeni

[1668] **FO** 78/330, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Mart 1838.
[1669] **MS**62/PP/GC/PO/327, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Mart 1838; Kütükoğlu, s. 128.
[1670] **MS**62/PP/GC/PO/326, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Mart 1838.
[1671] **GRE**/E/430/2/37, Ponsonby'den Lamb'e, 17 Nisan 1838.
[1672] **GRE**/E/481/23/21-22, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Mart 1838.
[1673] Kütükoğlu, s. 107.
[1674] **FO** 78/306, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Kasım 1837.
[1675] **GRE**/E/481/23/21-22, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Mart 1838; **FO** 78/302, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Mart 1837.

tarife için müzakereleri başlatmasını emretse de[1676] komisyon üyeleri Nisan'a kadar buluşamadı.[1677]

Reşid Paşa, 16 Nisan 1838'de, 1 Mart 1834 tarihinden beri biriken ve yeni vergilerin de yansıtıldığı gümrük vergisi borçlarını gönderdiği resmî notayla elçiliklerden talep etti.[1678] Ponsonby, cevabî notasını iletmeden önce Pisani'yi Reşid Paşa'nın yanına yollayarak görüşlerini yeniden aktardı. Ponsonby, tekel sisteminin kaldırılmasının faydalarını tekrar ilettikten sonra bu meselenin çözümü için en iyi yolun İngiliz hükümetinin önerdiği ticaret antlaşmasının kabul edilmesi olduğunu belirtti. Eğer Babıali bunu kabul etmeyecekse Britanya, Fransa ve Avusturya'nın Babıali'den, Eyrague'nin 1837 yılında hazırladığı tarifeyi kabul etmesini isteyeceğini iletti. Bunun da reddedilmesi halinde eski tarifenin hâlâ Babıali'yi bağladığını ve getirilen yeni vergilerin kabul edilmeyeceğini savundu. Reşid Paşa ise kendisinin de tekellerin kaldırılmasını istediğini ancak gümrük tarifesiyle tekellerin birbirinden bağımsız konular olduğunu söyleyerek direndi. Bunun üzerine Ponsonby, cevabî notasında, Babıali'nin bahsettiği gümrük vergisi borcunun geçerli olmadığını ve eski tarifeyle belirlenmiş fiyatların cari olduğunu ifade etti. Britanya'nın fazladan alınacak vergiyi geri talep edeceğini savundu.[1679]

1838 yılında Sultan'la Mehmet Ali arasında yeni bir kriz ortaya çıkmıştı. Mehmet Ali, Suriye'deki isyanlardan dolayı Sultan'ı suçlamakta ve bağımsızlık isteğini yeniden dillendirmekteydi.[1680] Sultan ise ordusunu kuvvetlendirmekte ve Britanya'nın vereceği deniz gücü desteğiyle Mehmet Ali'yi Suriye'den çıkarmayı arzu etmekteydi. Ponsonby, Nisan ve Mayıs 1838'de Sultan'la Paşa arasındaki gerginliğin yarattığı siyasi ortamın ticaret antlaşmasının önündeki engelleri kaldıracağını umduğundan artık doğru zamanın

[1676] **FO** 78/330, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Mart 1838.
[1677] **GRE**/E/430/2/37, Ponsonby'den Lamb'e, 17 Nisan 1838.
[1678] Reşid Paşa, 1 Mart 1834-29 Ekim 1836 yılları arası vergilerin eski usulden alınmasını kabul ettiklerini, ancak sonrası için konulan vergilerin kabul edilmesini talep etti. Buna bağlı olarak 3.582.600 kuruşun ödenmesi için Ponsonby'ye resmi bir nota yolladı. **FO** 78/331, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Mayıs 1838.
[1679] **FO** 78/331, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Mayıs 1838. Ponsonby başka bir mektubunda, Pisani aracılığıyla Reşid'e, Britanya'nın Türkiye'yi kurtarmak ve Avrupa dengesini korumak adına başka seçeneklere yönelebileceğini ve Osmanlı Devleti'nin ancak İngiltere'nin desteğiyle ayakta kalabileceğini ileterek tehdit ettiğini ifade edecektir. **GRE**/E/430/2/37, Ponsonby'den Lamb'e, 17 Nisan 1838. Ponsonby, bu günlerde antlaşmanın engellenmesi için "alçakların" girişimde bulunduğunu ancak Reşid'i verdiği sözleri tutması için zorlayarak antlaşmanın rafa kaldırılmasını engellediğini belirtmektedir. **GRE**/E/430/5/10, Ponsonby'den Lamb'e, 22 Ocak 1840.
[1680] Dodwell, ss. 171-172.

geldiğine inanıyordu. Gerçekten de bu gerilim Balta Limanı Ticaret Antlaşması için belirleyici faktör oldu. Ponsonby, Türkleri ikna etmek için kullandığı eski argümanlarının işe yaramaması üzerine Sultan'a iletilmesi amacıyla muhataplarına tekellerin kaldırılmasının siyasi sonuçlarını vurgulamaya başladı.

Ponsonby'ye göre, bir ticaret antlaşmasının imzalanması halinde Britanya, Türkiye'deki çıkarlarının daha da önem kazanması sayesinde, Mehmet Ali karşısında Sultan'ı desteklemek için sağlam bir gerekçeye sahip olacaktı. Bu şekilde savaş karşıtı kamuoyunun ve kabine üyelerinin fikri değiştirilebilirdi. Ayrıca Mehmet Ali'nin gücü tümüyle tekellerden gelmekteydi.[1681] Bu gücün elinden alınmasıyla birlikte Mehmet Ali'nin büyük bir orduyu idame ettirmesi imkânsız hâle gelecekti. Sonuç olarak Mehmet Ali, hasmane tutumunu sürdüremeyecekti. Bu nedenle Ponsonby, Mehmet Ali'nin antlaşmayı uygulamayı reddeceğini düşünüyordu. Hükümetinden bu hususta bir talimat almamış olsa da böyle bir durumda, Britanya'nın Sultan'ı destekleyeceğini savundu.[1682] Bu argümanların Sultan'a iletilmeyebileceğini düşünen Ponsonby, Palmerston'dan Londra Elçisi Sarim Efendi'ye benzeri düşünceleri aktarmasını istedi. Bu ifadelerin Ponsonby'ye yollandığının söylenmesi durumunda Türk elçinin bu düşünceleri Sultan'dan saklayamayacağını biliyordu.[1683] Diğer yandan Palmerston da Ponsonby'yle benzer düşüncelere sahipti.[1684] Sarim Efendi'ye argümanları sunarak, tatmin edici yeni bir antlaşma imzalanmazsa eski antlaşmaların değişmeden devam edeceğini iletti.[1685]

Ponsonby, 10 Mayıs'ta, Reşid Paşa'yla yaptığı uzun bir görüşmede ticaret antlaşması dışında Britanya'nın Türkiye politikası ele alındı. Reşid Paşa, Britanya'nın Türkiye'yi savunmak adına yeterli kararlılığı göstermediğini söyleyince Ponsonby bunu reddetti. Hünkâr İskelesi Antlaşması'ndan bu yana Malta'da sürekli büyük bir donanmanın hazır tutulduğunu, Türkiye'nin parçalanmasına bir tek Britanya'nın itiraz

[1681] Gerçekten de Mehmet Ali, ülkesindeki ihracatın %95'ini kontrol etmekteydi. Gelirlerin üçte birini bu şekilde elde etmişti. Charles Issawi, **An Economic History of the Middle East and North Africa**, Columbia University Press, New York, 1982, s. 20.
[1682] **GRE**/E631/75, 11 Nisan 1838; **GRE**/E/430/2/37, Ponsonby'den Lamb'e, 17 Nisan 1838.
[1683] **FO** 78/330, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Nisan 1838.
[1684] Reşid'e Palmerston'un talimatını göndermiş ve tekellerin kaldırılmasıyla Mehmet Ali'nin gücünün ortadan kalkacağını iletmişti. **GRE**/E/378/145, Ponsonby'den Macguffog'a.
[1685] Kütükoğlu, s. 129; **GRE**/E/430/2/37, Ponsonby'den Lamb'e, 17 Nisan 1838.

ettiğini, ancak Sultan kendini Rusların "kollarına atarsa", Britanya'nın çıkarlarını korumak adına başka arayışlara girmekten kaçınmayacağını iletti. Cevaplardan memnun kalan Reşid, Sultan'ı Ruslara bel bağlamaması için ikna ettiğini iletti. Reşid, tekellerin neden kaldırılması gerektiğini sorduğunda Ponsonby, tekel sisteminin Türkiye'yi mahveden bir sistem olduğunu, Türkiye'nin nüfusunun gittikçe azaldığını, imparatorluğun neredeyse "ıssızlaşarak çöle döndüğünü" ve açlık nedeniyle İstanbul halkının Sultan'a başkaldırabileceğini belirtti. Hepsinden önemlisi, ticaret antlaşmasının kabulü halinde Britanya'nın, Mehmet Ali'yi tekelleri kaldırması için zorlayacağını söyledi.[1686] Ponsonby, talimatsız bir şekilde bu vaatte bulunmuş olsa da hâlihazırda hükümetinin, Mısır'ın uyguladığı tekel uygulamalarından oldukça rahatsız olduğunun farkındaydı.[1687] Ponsonby ayrıca, Osmanlı Devleti antlaşma nedeniyle maddi bir zarar görürse İngiliz hükümetinin gerekli değişecekleri yapacağını taahhüt etti. Reşid Paşa Ponsonby'nin değerlendirmelerini Sultan'a iletti.[1688] Ponsonby, Mehmet Ali'nin Suriye'de gittikçe güçlenmesinin tekellerin kaldırılmasında fayda sağlayacağını düşünüyordu.[1689] Sultan'ın ticaret antlaşmasını Mehmet Ali'ye karşı bir silah olarak gördüğünden şüphe yoktu.

Ticaret antlaşmasıyla ilgili müzakereleri yürütmekle görevlendirilen yeni Elçilik Sekreteri Henry Lytton Bulwer, Mayıs 1838'de İstanbul'a gelmişti.[1690] Ponsonby'nin onunla ilgili ilk izlenimleri oldukça olumluydu.[1691] Hızlıca çalışmalarına başladı. Pisani

---

[1686] **FO** 78/331, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Mayıs 1838.

[1687] Örnek olarak 1833'te Suriye ipeğinin tekele alınması Britanya hükümetinin şikâyetine neden olacaktır. Kütükoğlu, ss. 113-114.

[1688] Kütükoğlu, s. 131.

[1689] **MS**62/PP/GC/PO/333, Ponsonby'den Palmerston'a, 21 Mayıs 1838.

[1690] Bulwer, Ağustos 1837'de elçilik sekreteri olarak atanmıştı. Ancak Ponsonby'nin elçilik sekreteri istememesi nedeniyle Bulwer'ın İstanbul'a gidişinin bir müddet ertelendiği anlaşılmaktadır. **GRE**/E/481/6/39, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 11 Ağustos 1837; **GRE**/E/481/6/40-41, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 31 Ağustos 1837. Ponsonby, Urquhart'la yaşadığı sıkıntının ardından Bulwer'ın elçilik sarayında kalmasını istemiyordu. Palmerston'a elçilik sarayında Bulwer'ın kalabileceği bir odanın olmadığını iletti. **MS**62/PP/GC/PO/303, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ağustos 1837. Palmerston, Ponsonby'yi rahatlatmak için Bulwer'ın Urquhart gibi sorun çıkarmayacağını iletti. Ayrıca Bulwer'ın ayrı bir evde kiraya çıkmasına izin vererek Ponsonby'nin endişelerini yatıştıracaktı. **GRE**/E/481/6/43-46, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 6 Eylül 1837; **GRE**/E/481/7/8-9, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 21 Mart 1838.

[1691] **MS**62/PP/GC/PO/333, Ponsonby'den Palmerston'a, 21 Mayıs 1838. Ponsonby, Bulwer'ın atandığını öğrenince Londra'da bulunan ataşesi Doyle aracılığıyla Bulwer'ın nasıl biri olduğunu sordu. Doyle,

ve Cartwright'tan aldığı belgelerle Hansom ve Durand isimli iki tâcirden aldığı bilgilerle meseleyi tahlil etti.[1692] Temmuz ayında Bulwer, Cartwright ve Britanyalı komisyon üyeleriyle Nuri Efendi ve Vogorides birkaç görüşme gerçekleştirmişti.[1693] Türk yetkililer iç gümrüklerin tek bir vergi altında ödenmesini önerince Bulwer, bu öneriye sıcak baktı. Bu sayede vergi hem kolay bir şekilde toplanabilecek hem de doğrudan hazinenin eline geçebilecekti. Ayrıca bu durum tüccar için de kolaylık olacaktı.[1694]

Yine de Tahir Bey, engellemelerini sürdürüyordu. Ancak, Mehmet Ali karşıtı bir ittifak arayışı için Reşid Paşa'nın Londra'ya gönderilmesi kararlaştırılınca engeller ortadan kalktı. Reşid Paşa'nın Londra'ya eli kuvvetli bir şekilde gidebilmesi için ticaret antlaşmasının tamamlanması gerekiyordu. Paşa, 16 Ağustos'ta yola çıkacağı için de görüşmeler hızlandırıldı. Bulwer ve Britanyalı tâcirler ihracat için toplam %15, ithalat için %6 vergiyi olumlu görmekteydi.[1695] Çünkü hâlihazırda uygulanan iç gümrükler zaten %12 ile %50 arasında değişmekteydi.[1696] Antlaşmayı Reşid Paşa'nın gidişine yetiştirme gayretleri nedeniyle Bulwer'ın beklediğinin altında vergi oranlarında anlaşıldı.[1697] İhracat için toplam %12, ithalat için toplam %5 vergi alınmasında karar kılındı. Hatta Vogorides ve *Moniteur Ottoman*'ın Editörü Francheschi, antlaşmanın imzalanmasından önce antlaşmayla ilgili resmî gazetede yayımlanacak yazının hazırlığına başlamıştı.[1698] Ancak Tahir Bey son bir girişimle antlaşmayı zora sokmayı denedi.

Tahir Bey, Halil Paşa'nın desteğiyle, antlaşmanın bu haliyle Sultan'ın tebaası üzerindeki haklarını çiğnediğini savunarak antlaşmaya, Sultan'ın haklarının güvenceye

---

Bulwer'la birlikte görev yapan kişilerle görüşerek bilgi edindi. Doyle'a göre Bulwer birlikte vakit geçirilebilecek biriydi. Kısmen radikal fikirleri olduğu söylense de böyle biri değildi. Bir yazardı ve basınla yakın ilişki içerisindeydi. Ancak Ponsonby'ye Urquhart gibi bir sorun çıkarması olası değildi. **GRE**/E/192/16-17, Doyle'dan Ponsonby'ye, 24 Eylül 1837.

[1692] Kütükoğlu, ss. 133-134.

[1693] **GRE**/E/163/2-3, Bulwer'dan Ponsonby'ye, 19 Temmuz 1838.

[1694] **FO** 78/332, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Temmuz 1838.

[1695] Kütükoğlu, s. 134.

[1696] **FO** 78/332, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Temmuz 1838. Cartwright, 28 Eylül 1838 tarihli bir raporunda bu oranların %13 ila %55 arasında olduğunu belirtmektedir. Issawi, The Economic History of Turkey, s. 96.

[1697] **FO** 78/332, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Ağustos 1838.

[1698] **GRE**/E/378/148, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 15 Ağustos 1838.

alan ifadelerin eklenmesini talep etti.[1699] Sultan'ın hakları söz konusu olduğundan kısa bir belirsizlik oluştu. Ancak Ponsonby, 15 Ağustos'ta Balta Limanı Köşkü'nde Dışişleri Bakanı Reşid Paşa, Sadâret Müsteşarı Mustafa Kani Bey ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Nuri Efendiyle yaptığı gizli görüşmede, Sultan'ın haklarının çiğnenmeyeceğini belirten bir ifadenin antlaşmanın birinci maddesine eklenmesini kabul edince sorun çözüldü. 16 Ağustos sabahı antlaşma metninin yazımı tamamlanarak imzalar atıldı.[1700] 1839 Mart'ından itibaren uygulanmaya başlanması kararlaştırılan Türk-İngiliz Ticaret Antlaşması Ekim 1838'de Kraliçe Viktoria ve Kasım 1838'de de Sultan Mahmud tarafından tasdik edildi.[1701] Ponsonby, başarısının mükâfatı olarak asalette bir kademe yükseltilerek Vikontluğa yükseltildi.[1702]

4.6.1. Balta Limanı Ticaret Antlaşması'na Yönelik Tepkiler

Ponsonby, ticaret antlaşmasını beklediğinden de iyi bulmuştu.[1703] Antlaşmayı Palmerston'a takdim ederken, kendisinin yapabileceğinden çok daha iyi bir antlaşma yaptığını belirterek Bulwer'a övgüler yağdırdı.[1704] Türk gümrük görevlilerinin "dalavereleri" için bazı "yasal boşluklar" barındırsa da İngilizler için diğer tüm uluslardan daha avantajlı bir ticaret imkânı elde edilmişti. Yine de antlaşmanın İngiltere'de eleştiri alacağını düşünüyordu. Palmerston'un antlaşmayla elde edilen siyasi menfaatlerin ve gücün farkına varacağına inandığını belirterek antlaşmanın değiştirmeden kabul

[1699] **GRE**/E631/84; **FO** 78/332, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Ağustos 1838.
[1700] **FO** 78/332, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Ağustos 1838; British and Foreign State Papers, Cilt: 26, ss. 688-693; **The London Gazette**, 18 Aralık 1838.
[1701] **GRE**/E/481/7/49, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 13 Ekim 1838; Yusuf Kemal Tengirşenk, "Tanzimat Devrinde Osmanlı Devleti'nin Harici Ticaret Siyaseti", **Tanzimat**, Cilt: 1, İstanbul, 1940, ss. 272-277, 290-292. Antlaşmanın geniş bir tahlili için bkz. Kütükoğlu, ss. 138-143.
[1702] **The London Gazette**, 12 Nisam 1839. Palmerston bu kararı almadan önce Ponsonby'ye, vikontluğa yükseltilmek ya da baronluğunu devam ettirmek isteyip istemediğini veya bunun dışında farklı bir isteği olup olmadığını sordu. **GRE**/E/481/8/9, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 2 Nisan 1839. Ayrıca, Londra'da Lord ve Lady Grey'le görüşerek Ponsonby'nin düşüncelerini öğrenmek istedi. Lord ve Lady Grey bu taltifi Ponsonby'nin kabul edeceğini belirtince Palmerston, meseleyi herhangi bir engel çıkmadan çözmek adına, Ponsonby'nin cevabını almadan vikontluğunu duyurdu. **GRE**/E/481/8/10-11, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 23 Nisan 1839.
[1703] **MS**62/PP/GC/PO/342, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Ağustos 1838.
[1704] **FO** 78/332, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Ağustos 1838.

edilmesini istedi. Aksi hâlde daha iyisinin elde edilemeyeceğini savundu. Antlaşmanın tamamlanmasının tümüyle Sultan'ı siyasi icraatleriyle ikna etmesi sonucunda mümkün olduğunu, ticari menfaatler ve kamu yararıyla ilgili güzel sözlerin Sultan'ın "bir kulağından girip diğerinden çıktığını" iletti.[1705] Palmerston da Bulwer'a "binlerce teşekkür" ettiği bir mektubunda antlaşmayı, "*capo d'opera*" yani bir şaheser olarak tanımladı.[1706] Ponsonby'nin istediği gibi değiştirilmeden hızlı bir şekilde onaylandı.

İngiltere'deki ticaret çevreleri antlaşmayı oldukça beğendiler. Örneğin Manchester Ticaret Odası Yönetim Kurulu, antlaşmanın iki ülke arasında ticaretin gelişmesi dışında barışın devamına da katkı sunacağını belirttiği bir memorandumu Dışişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ve İstanbul elçiliğine sundu.[1707] Ayrıca Ponsonby'ye bir teşekkür mektubu yolladı.[1708] Aynı şekilde Türkiye'deki İngiliz tâcirler de oldukça memnundu.[1709] Önde gelen on üç İngiliz tüccar bir memorandumla elçiliğe teşekkürlerini sundu.[1710] İstisnai itirazlardan biri Urquhart'tan geldi. Urquhart antlaşmayı Türklerin kabul etmesinin ana nedeni olarak, antlaşmanın Urquhart tarafından hazırlandığını düşünmelerinin etkili olduğunu belirtecekti. Ancak Türklerin bunun böyle olmadığını anlayınca da öfkelendiklerini iddia edecekti.[1711]

Mehmet Ali'nin bağımsızlığını ilan etmeyi deneyebileceğini düşünen Rusya'nın, Britanya'nın ticaret antlaşması müzakerelerine itiraz etmediği belirtilmektedir.[1712] Ancak Nikola'nın ticaret antlaşmasından haberdar olduktan sonra oldukça öfkelendiği duyulmuştu.[1713] Hançerli Bey, Reşid Paşa'yla görüşmesinde Rusya'nın tepkili olduğunu

---

[1705] "Vox et preterea nihil" **MS**62/PP/GC/PO/343, Ponsonby'den Palmerston'a, 24 Ağustos 1838. Ponsonby'nin Türk gümrük görevlilerinin kötüye kullanacağını düşündüğü husus, büyük ihtimalle, antlaşmaya son anda eklenen Sultan'ın haklarının çiğnenmeyeceğini belirten ucu açık ifade olmalıdır.
[1706] Bulwer, The Life of Henry John Temple, ss. 249-250.
[1707] **GRE**/E/496/101, 26 Ocak 1839; **HR. SFR.3.** 1-57.
[1708] **GRE**/E/679/1, 26 Ocak 1839.
[1709] **MS**62/PP/GC/PO/345, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Ağustos 1838.
[1710] **GRE**/E631/79, 9 Ekim 1838.
[1711] **GRE**/E/163/48-50, Bulwer'dan Ponsonby'ye. Ponsonby'nin Urquhart'la bağlantılı olduğunu düşündüğü, ticaret antlaşmasına yönelik eleştirel bir makale *British and Foreign Review*'de yayımlandı. Ponsonby, makaleye cevap olarak, Bursa Konsolosu Sandison'un da eklemelerde bulunacağı bir metni hazırlayarak, Sandison aracılığıyla yayımlanması için girişimde bulundu. **GRE**/E/546/135, Sandison'dan Ponsonby'ye; **GRE**/E/546/148, Sandison'dan Ponsonby'ye, 24 Nisan 1840.
[1712] Kütükoğlu, s. 147.
[1713] **GRE**/E/534/5, William Russel'dan Ponsonby'ye, 7 Kasım 1838.

hissettirmişti.[1714] Ruslar, antlaşmanın sadece ticari konuları ihtiva etmediğini ve Hünkâr İskelesi Antlaşmasına benzer bir şekilde gizli maddeleri olduğundan da şüphe ediyordu.[1715] Durumun böyle olmadığına ikna olmaları biraz zaman aldı. Bunun dışında Avusturya ve Rusya'nın Romanya, Moldovya ve Sırbistan gibi sınırlarına yakın bölgelerde var olan ticari ayrıcalıkları, Balta Limanı Antlaşması'na rağmen korunmaya devam etti. Britanya da bu ayrıcalıkların ortadan kaldırılması için girişimi ertelemeyi daha uygun gördü.[1716] İki ülke arasında bir ticaret antlaşmasının imzalanmasını olası görmeyen Yunanistan Kralı Otho ve Dışişleri Bakanı Zagropho sonuca oldukça şaşırmıştı. Boutineff'i İstanbul'un "*Grand Pietro*'su" olarak adlandıran Zagropho, Ponsonby'nin diplomatik başarılarını takdir ediyor olsa da bu başarının ardında Boutineff'in İstanbul'da olmamasını gördü. Zagropho, Boutineff'in Sultan'la görüşmesinin ardından her şeyin tersine döneceğini düşünüyordu.[1717] Ancak etkisini kaybetmek istemeyen Boutineff, herhangi bir itirazda bulunmadı. Boutineff, Sultan'ı ziyaret ettikten sonra Sultan'ın, Ponsonby'nin vaatlerinin ve güvencelerin etkisi altında olduğunu belirterek antlaşmanın Reşid'in misyonunun başarıya ulaşması için aldığı bir karar olduğuna kanaat getirmişti.[1718]

Antlaşma, Fransa kamuoyunda, Mehmet Ali'ye karşı alınan bir tedbir olarak değerlendirilerek eleştirildi. Roussin sürece Fransa'nın dâhil edilmemesi nedeniyle Ponsonby'ye öfkeliydi.[1719] Ayrıca Mehmet Ali karşıtı bir antlaşmanın da iki ülke arasında imzalanmış olduğuna inanıyordu.[1720] Ponsonby'ye göre Roussin'in öfkesi "aptalca" idi. Roussin'in kıskançlık duyduğunu düşündüğünden itirazlarını dikkate almamaya karar verdi.[1721] Ancak ticaret antlaşmasından Roussin'in rol kapmak istemesi nedeniyle rahatsız olacaktı. Öyle ki *Journal de Smyrne*'de bu iddiada bir yazı çıkınca Ponsonby itiraz etti.

[1714] **MS**62/PP/GC/PO/343, Ponsonby'den Palmerston'a, 24 Ağustos 1838.
[1715] Philip E. Mosely, **Russian Diplomacy and the Opening of the Eastern Question in 1838 and 1839**, Cambridge Mass., 1934, ss. 115-116.
[1716] Tengirşenk, s. 312.
[1717] **GRE**/E/372/157, Lyons'tan Ponsonby'ye.
[1718] Mosely, Russian Diplomacy**,** s. 105.
[1719] Mosely, Russian Diplomacy**, ss.** 100-101.
[1720] Tengirşenk, ss. 309-311.
[1721] **MS**62/PP/GC/PO/343, Ponsonby'den Palmerston'a, 24 Ağustos 1838.

Ponsonby, makalenin yazarı olarak gösterilen Cor'a bir mektup yollayarak iddianın doğru olmadığını iletti. Ponsonby, o vakitlerde de Roussin'in İstanbul'da bulunmadığını, antlaşmanın kendisinin çabaları sonucunda nihayete erdiğini belirterek, tekellerin kaldırılmasında Babıali'yi Eyrague'yle birlikte ikna ettiklerini söyledi.[1722] Fransız tâcirler ise antlaşmanın ardından İngiliz tâcirlerin gerisinde kalacaklarını düşünerek benzer bir antlaşmanın Fransa'yla da yapılması için Roussin'e baskı yapmaktaydı. Bu nedenle elçi, hükümetine yolladığı raporda aynı şartlarda bir antlaşmanın kendileri tarafından da yapılmasını önerdi. Bakanlıktan onay alan Roussin, 25 Kasım 1838'de hemen hemen aynı bir antlaşmayı Fransa adına imzaladı.[1723]

Palmerston, benzeri antlaşmaların diğer güçler tarafından imzalanmasını, uygulanabilirliğini kolaylaştıracağından olumlu buldu. Diğer güçler, üretimde ciddi avantajlara sahip olan Britanya için birer tehdit değillerdi. Ayrıca engelleyemeyeceği bir husus için rakiplerinin itirazlarını ve tepkisini çekmek de istemedi. Osmanlı Devleti açısından bu sayede Mısır karşısında diğer devletlerin de siyasi desteğini elde etmek mümkündü.[1724] 1846 yılına gelindiğinde tüm yabancı devletler, Osmanlı Devleti'yle benzer bir ticaret antlaşması imzalamış bulunuyordu.[1725]

4.6.2. Gümrük Tarifesi Müzakereleri

Ticaret antlaşmasının ardından gümrük tarifesinin belirlenmesi için müzakereleri başlandı. Ancak tarife görüşmeleri antlaşma görüşmelerinden daha zorlu geçti. Antlaşmaya sıcak bakmayan Tahir Bey, tarife müzakereleri esnasında da sık sık yeni engeller çıkarmaktaydı.[1726] Tahir Bey, ticaret antlaşmasının uygulanmaya başlayabilmesi için tarifenin belirlenmesinde ısrarcıydı.[1727] Diğer yandan İngilizler, 1838 yılı rayiç fiyatlarının son yıllardaki en yüksek fiyatlar olması nedeniyle, antlaşmanın uygulanmaya

[1722] **GRE**/E/149/26-27, Ponsonby'den Cors'a, 26 Mayıs 1839.
[1723] Kütükoğlu, ss. 143-145. **GRE**/E/149/26-27, Ponsonby'den Cors'a, 26 Mayıs 1839.
[1724] Kütükoğlu, s. 144.
[1725] Kütükoğlu, ss. 145-147.
[1726] Kütükoğlu, s. 157.
[1727] **GRE**/E/120/H/25-26, Cartwright'tan Ponsonby'ye, 2 Nisan 1839.

başlanmasını ve tarife müzakerelerinin daha sonra yapılmasını isteyecekti. İstişareler neticesinde son yılların fiyat ortalamasının alınmasında anlaşıldı.[1728] Ayrıca ihraç limanlarının tespiti meselesi uzun tartışmalara neden oldu. Özellikle Bursa ipeğinin ihraç limanının İzmir mi yoksa İstanbul mu olacağı sorunu görüşmeleri oldukça uzattı.[1729] Gecikme yüzünden ticaret antlaşmasının uygulanmasının birkaç yıl ertelendiği söylentisi tedavüle girmişti.[1730] Yeni tarifenin tamamlanması Haziran 1839'a kadar sarktı.[1731] Tarifenin imzalandığı günlerde Sultan'ın sağlık durumu oldukça ağırlaşmıştı. Sultan'ın ölümünden sonra Babıali'nin sözünden dönerek ticaret antlaşmasının uygulanmasından geri adım atacağından endişe eden Ponsonby, Haziran ayı boyunca girişimleriyle, vilayetlere ticaret antlaşmasının uygulanması için gerekli fermanın yollanması için büyük bir gayret sarf etti. Temmuz ayından itibaren ilgili fermanlar vilayetlere yollanmaya başladı.[1732]

4.6.3. Balta Limanı Ticaret Antlaşması'yla İlgili Genel Bir Değerlendirme

Literatürümüzde Balta Limanı Ticaret Antlaşması'na yönelik genel bakış olumsuzdur. Birçok araştırmacı, antlaşmanın ardından Osmanlı sanayisinin gelişmeye imkân bulamadan yok olduğunu savunarak Türkiye'nin gıda ürünleriyle hammadde ihraç eden ve mâmul mal ithal eden bir yarı sömürgeye dönüştüğünü ifade etmiştir.[1733]

[1728] Kütükoğlu, s. 151.
[1729] Kütükoğlu, ss. 158-166; **GRE**/E/481/24/39-49, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Haziran 1839.
[1730] **GRE**/E/477/14, A.B.S. Pisani'den Ponsonby'ye, 12 Şubat 1839.
[1731] **British and Foreign State Papers**, 1839-1840, Cilt: 28, Harrison and Sons, London, 1857, ss. 1243-1259; **D.BŞM.İGE.**d, 17226.
[1732] British and Foreign State Papers, Cilt: 28, ss. 390-391.
[1733] Türkçe literatürde, Niyazi Berkes ve özellikle Doğan Avcıoğlu'nun Balta Limanı Antlaşması karşıtı savları etkili olmuş görünmektedir. Niyazi Berkes, antlaşmanın Türk ekonomisi ve sanayisine etkisine akademik olarak değinen ilk kişidir. Niyazi Berkes, **The Development of Secularism in Turkey**, Hurst & Co., London, 1998, ss. 139-140. Sosyalist teorisyenlerden Doğan Avcıoğlu, 1963 Ankara Antlaşması'yla 1838 Ticaret Antlaşması arasında benzerlikler kurmuş ve Ankara Antlaşması'na karşıt tutumu nedeniyle 1838 Ticaret Antlaşması'nın olumsuz etkilerini öne çıkararak ve abartarak Avrupa Ekonomik Topluluğu karşıtı savları için bir araç olarak kullanmıştır. Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın**, Cilt: 2, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978, ss. 910-911. Benzeri olumsuz bir yaklaşım için bkz. Oya Köymen, "The advent and consequences of free trade in the Ottoman Empire", **Etudes Balkaniques**, Cilt: 7, Sayı: 2, 1971, ss. 47–55.

"Türkiye'nin idam fermanı"[1734] olarak nitelenen antlaşmanın olumsuz görünen birçok yönü mevcut olduğundan bu düşüncelerde haklılık payı bulunmaktadır.

Napolyon Savaşları ardından Avrupa devletleri ve Amerika Birleşik Devletleri üreticilerini korumak adına merkantilist politikalara yöneldi.[1735] Hâlbuki Palmerston'un belirttiği üzere Türkiye'yle yapılan ticaret antlaşması sahip oldukları "en liberal" ticaret antlaşmasıydı.[1736] Bulwer'ın da ileride ifade edeceği üzere yabancı ülkelere büyük imtiyazlar veren bu antlaşmayla birlikte mevcut Osmanlı sanayisinin olumsuz etkileneceği açıktı.[1737] Hele ki sanayi devrimi ve ulaşım teknolojisindeki gelişmelerle birlikte Avrupalılar üretimde, Türk üreticilere nazaran çok daha avantajlı konuma gelince bu durum daha net bir hal aldı. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, antlaşmayla birlikte, ileride bağımsız bir dış ticaret politikası belirleme hakkından da vazgeçiyordu. Özellikle olağanüstü durumlarda, oldukça yüksek vergiler getirerek mâlî ihtiyaçlarını giderme imkânını terk etmiş oluyordu. Bunun dışında yabancı tâcir, ülkeye soktuğu ürünler için yalnızca %5 vergi verirken, yerli tâcir imparatorluk içerisinde bir malı bir bölgeden diğerine naklettiğinde ödediği %8'lik iç gümrük vergisini ödemeye bir müddet daha devam etti.[1738] Bulwer, Babıali'nin yerli tâcirden iç gümrük vergisini almaya devam etmesini oldukça hatalı bulmuştu. Ancak Osmanlı yöneticilerinin kendi halkını bu şekilde "mahvetmesine" itiraz etmelerinin mümkün olmadığını belirtecekti.[1739] Elbette İngilizlerin tek düşündüğü Osmanlı tebaası olan tacirlerin menfaati değildi. Türklerden vergi alınmaya devam edilmesi, nihayetinde Britanya vatandaşlarına fazladan bir ödeme olarak yansımaktaydı.[1740]

[1734] Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın**, Cilt: 1, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 102.
[1735] F.E. Bailey, "The Economics of British Foreign Policy, 1825-50", **The Journal of Modern History**, Cilt: 12, Sayı: 4, Aralık 1940, ss. 458-459; Kasaba, Osmanlı İmparatorluğu, s. 38.
[1736] Marsot, s. 240.
[1737] Marsot, s. 239. 19 yüzyıl boyunca birçok yabancı gözlemci antlaşma sonucunda ithal malların yerli üreticiyi zor durumda bırakmakta olduğunu ifade etmiştir. Ömer Celal Sarc, "Tanzimat ve Sanayimiz", **Tanzimat**, Cilt: 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1999, ss. 423-440.
[1738] Şevket Pamuk, **The Ottoman Empire and European Capitalism, 1820– 1913: Trade, Investment and Production**, Cambridge University Press, Cambridge and New York, 1987, ss. 97-98.
[1739] **GRE**/E/163/54-57, Bulwer'dan Ponsonby'ye, 31 Mart 1839.
[1740] **GRE**/E/85/22-23, Brant'ten Ponsonby'ye,18 Nisan 1840.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen Balta Limanı Antlaşması'nı, Türkiye tarihi için olumsuz bir dönüm noktası olarak nitelemek doğru olmayacaktır. Antlaşma öncesinde Türkiye'de ciddiye alınabilecek bir sanayi üretiminin varlığından söz etmek mümkün değildi. İmparatorluk genelinde küçük ve orta ölçekli atölyelerde geleneksel üretim yapılmaktaydı.[1741] Ayrıca Osmanlı Devleti ham madde ihraç eden ve mâmul mal ithal eden bir ülkeydi.[1742] Yerli üretimdeki gerileme ve ithalatın imparatorluk genelinde artışı da, 18. yüzyılın sonundan itibaren başlamıştı.[1743] Bu trend özellikle Napolyon Savaşlarının ardından giderek arttı.[1744] Buna bağlı olarak 19. yüzyılın başından itibaren Babıali yöneticileri maliyede geniş kapsamlı reform önerileri yapmaktaydı.[1745] III. Selim döneminde görülen "liberal esintiler" yeni trendin habercisiydi.[1746] Bu gelişmelere muhalefet edebilecek tek kurum olan Yeniçeriliğin, 1826 yılında ilga edilmesiyle üretici sınıf, merkezi hükümet karşısında tümüyle korumasız kaldı ve serbest ticaret önündeki en önemli engellerden biri kalktı.[1747] Dolayısıyla 1838 öncesi ve sonrası Osmanlı Devleti'nin dış ticaret eğilimi ve modeli bir değişim göstermemişti.

Yerli sanayinin tümüyle yok olduğunu söylemek de yanlış olacaktır. Hatta yerli ürünlerin görece kaliteli oluşu, yerli tüketicinin gelenekçi anlayışı, yerli üretimin teşvik edilmesi ve yabancı ürünlere uygulanan boykotlar gibi birçok unsur sonucu yerli üretici bazı alanlarda üstünlük kurabildi.[1748] Rekabetin en yoğun olduğu tekstil sanayinde dahi üreticiler bir direniş gösterebildi. Yerli iplik eğirmeciliği yok olmuş olsa da yerli kumaş dokumacıları daha ucuz ve kaliteli olan İngiliz ipliğini ithal ederek yerli beğenilere uygun kumaşlar üretti ve varlığını sürdürebildi.[1749]

[1741] Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, 1500-1914**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 209.
[1742] Donald Quataert, "The Age of Reforms", **An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1600– 1914**, (Ed. Halil İnalcık ve Donald Quataert), Cambridge University Press, Cambridge and New York, 1997, s. 825.
[1743] Issawi, The Economic History of Turkey, s. 276; Kütükoğlu, ss. 269-271.
[1744] Kütükoğlu, s. 272.
[1745] Yavuz Cezar, **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi: XVIII. yy.'dan Tanzimat'a Mali Tarih**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986, ss. 142-148.
[1746] Sayar, Osmanlı İktisat Düşüncesi, ss. 185-186.
[1747] Donald Quataert, **Ottoman Manufacturing in the Age of the Industrial Revolution**, Cambridge University Press, Cambridge, 1993, s. 6.
[1748] Donald Quataert, Ottoman Manufacturing, ss. 168-170.
[1749] Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, ss. 208-209.

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında ne klasik iktisat teorisi ne de merkantalist politikalar Babıali yöneticilerin bilgi sahibi olduğu konulardı.[1750] Babıali için kendi üreticisini koruma kaygısı hâlâ öncelikli değildi. 1834 yılında Babıali'nin talep ettiği ve 1838 yılında üzerinde anlaşılan ithalat vergisinin ihracat vergisinden düşük oluşu iaşecilik ilkesinin etkisinin sürdüğünü göstermektedir.[1751] Bu ilkeye bağlı olarak tahıl ihracatının serbest bırakılması Osmanlı Devleti açısından antlaşma önünde en büyük engellerden biriydi. Babıali'nin talebi üzerine Ponsonby, mahsulün kıt olduğu yıllarda Britanyalı tâcirlerin ihracat için girişimlerde bulunmayacağına dair sözlü taahhütte bulundu. Ancak kendisinden yazılı taahhüt istendiğinde bunu vermeyi reddetti. Yine de İngilizler sözlerine sadık kalacaktı. Tarımsal mahsulün kıt olduğu yıllarda Babıali'nin koyduğu tahıl ihracatı yasaklarına itiraz edilmedi.[1752] Osmanlı Devleti geleneksel sisteminden ancak 1861 yılında vazgeçecek ve ihracat vergileri düşürülürken ithalat vergileri arttırılacaktı.[1753] Ayrıca tekel sistemi kaldırılmış olsa da çeşitli görünümler ve uygulamalarla 1858 yılına kadar kısmi olarak devam ettirildi.[1754] Yasaklanan tezkere sistemi de bir müddet varlığını sürdürdü.[1755]

Yed-i vâhid sisteminin ekonomik faydası da tartışmalı görünmektedir. Mehmet Ali, başarılı bir şekilde uyguladığı tekel sistemiyle hazinesini doldurabilmişti. Ancak Sultan açısından yalnızca afyon tekeli beklenen faydayı gösterdi. Devlet hazinesi tekellerden, düşünüldüğünün aksine büyük bir fayda görmedi.[1756] Bunda kaçakçılığın ve yolsuzluğun yaygınlığı etkili oldu. Osmanlı Devleti tekellerden, yeterli kontrol araçlarına sahip olmadığı için beklenen faydayı elde edemedi.[1757] Diğer yandan Britanya temsilcileri

---

[1750] 19. yüzyılın ikinci yarısında ekonomiye ilgi yükselmiş değildi. Elli yıl boyunca basılan ekonomi kitabı sayısı iki elin parmaklarını geçmeeycekti. Sayar, Osmanlı İktisat Düşüncesi, s. 44.

[1751] Osmanlı Devleti'inde iaşecilik sistemiyle ilgili olarak bkz. Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2005, ss. 43-45.

[1752] Kütükoğlu, ss. 137, 176-191.

[1753] Kütükoğlu, s. 274.

[1754] Orhan Kurmuş, **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2012, ss. 90-91.

[1755] Kurmuş, s. 86.

[1756] Kütükoğlu, s. 274.

[1757] Ibrahim Poroy, "Expansion of Opium Production in Turkey and the State Monopoly of 1828-1839", **International Journal of Middle East Studies**, Cilt: 13, 1981, s. 198; Suraiya Faroqhi, "On dokuzuncu Yüzyılın Başlarında Antalya Limanı", **VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler,** Cilt: 2, Ankara, 1981, ss. 1462-1463.

tekellerin kaldırılmasının en önemli faydası olarak özellikle tarımda üreticinin ihracata yönelik üretime odaklanması ve ihracatın yükselmesiyle birlikte hem halkın refahının hem de hazine gelirlerinin artması olduğunu savunmuştu. Yasal ve yasadışı tekeller nedeniyle üretimden beklediği faydayı elde edemeyen Osmanlı tebaası toprakları terk etmekteydi. Sık sık imparatorluğun "ıssız bir çöle" dönüştüğü ve nüfusun da gittikçe azaldığı vurgulanıyordu.[1758] İngilizlerin savı pratikte karşılık buldu. 1840'lara kadar geçen dönemde Osmanlı dış ticareti her zaman açık vermekteydi. Yabancı yatırım ise yok denecek kadar azdı.[1759] Her ne kadar büyük oranda bir hammadde ihracatçısı hâline gelmiş olsa da 1840 yılı ardından Osmanlı Devleti'nin ihracatında büyük artışlar kaydedildi. Hatta 1851, 1852 ve 1862 yıllarında ihracat miktarı ithalat miktarını aşarak Osmanlı dış ticareti artı verecekti.[1760] Antlaşma sonrası özellikle afyon[1761], meşe palamudu ve yün ihracatında büyük artışlar gerçekleşti.[1762] Makro düzeyde bakıldığında 18. yüzyıl boyunca Osmanlı dış ticareti bir kat artarken, 1820-1914 arasında on kat artacaktı.[1763]

Antlaşmayla birlikte beklendiği üzere Osmanlı dış ticaretinde Britanya'nın etkisi daha da belirgin hâle geldi.[1764] 1830-1832 yılları arasında Osmanlı ihracatının %13,3'ü İngiltere'ye yapılmaktaydı. 1870'lerde bu oran %27'ye yükseldi. 1830-32 yıllarında Osmanlı ithalatının %19'u İngiltere'den yapılmaktaydı. 1870'lerde bu oran %30'a yükseldi.[1765] İngiltere'ye yapılan ihracat 1840 yılında 1.350.000 sterlin civarındayken 1850 yılına gelindiğinde üç kattan fazla artarak 4.500.000 sterlini aşmıştı.[1766] Yine

[1758] Issawi, The Economic History of Turkey, s. 7. Bir örnek vermek gerekirse 1841 yılında İzmir'in İngiliz başkonsolosu geniş toprakları ekecek birilerinin olmaması nedeniyle âtıl bir şekilde kaldığını yazıyordu. Kasaba, Osmanlı İmparatorluğu, s. 58.
[1759] Pamuk, The Ottoman Empire and European Capitalism, ss. 25-26, 29.
[1760] Pamuk, The Ottoman Empire and European Capitalism, s. 140.
[1761] Ancak İngiltere'yle Çin arasında başlayan Afyon Savaşı nedeniyle afyon ihracatının oldukça düşmesi sonucu Osmanlı hazinesi ilk yıllarda beklenen gelir artışını elde edemedi. Kütükoğlu, ss. 170-175.
[1762] Kütükoğlu, ss. 368-369; Issawi, The Economic History of Turkey, s. 262.
[1763] Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, ss. 210-211.
[1764] Britanya'nın Osmanlı Dış ticaretindeki varlığı 1820'lerden itibaren artış göstermekteydi. Quataert, The Age of Reforms, s. 825.
[1765] Pamuk, The Ottoman Empire and European Capitalism, ss. 30-32. 1878 yılı zirve yılı olmuş gibi görünmektedir. Bu yılda Türkiye'nin ithalatının %49'u ve Türkiye'nin ihracatının %42'si Britanya'yla gerçekleşti. 1878'in ardından Britanya'nın etkisi azalmaya başladı. Issawi, The Economic History of Turkey, s. 86.
[1766] Aynı sürede Britanya'nın toplam ihracatı yalnızca %50 artmıştır. Kurmuş, s. 95.

beklendiği üzere Rusya-Britanya ticaretinin yerini Osmanlı-Britanya ticareti almaya başladı. İngiltere, 1827 yılında Rusya'ya 7.500.000 dolarlık mal ihraç ederken Osmanlı Devleti'ne ihracatı bunun yarısı kadardı. 1850 yılına gelindiğinde Rusya'ya hâlâ 7.500.000 dolarlık ürün satılırken, Osmanlı Devleti'ne satılan ürünlerin değeri 12.000.000 doları aşmıştı.[1767]

Antlaşmayla birlikte Mehmet Ali Paşa'nın gücünün azalacağı savı da haklı çıkmış görünmektedir. Ticaret antlaşmasını teslim alan Campbell, gelir kaybına uğrayacağını düşündüğü takdirde Mehmet Ali'nin, antlaşmanın uygulanmasını engellemek adına her türlü tedbiri alacağını düşünüyordu.[1768] Londra'da da ticaret antlaşması nedeniyle Mehmet Ali'nin bağımsızlığını ilan etmeye hazırlandığı konuşuluyordu.[1769] Mehmet Ali antlaşmayı öğrendiğinde, ülkesini "kılıcıyla elde ettiğini" belirterek "kılıcıyla da koruyacağını" ve antlaşmayı kabul etmeyeceğini söylemişti. Ancak kısa bir süre sonra Campbell'a tekellerin kaldırılması için erken olduğunu ve en az beş yıla ihtiyaç duyulduğunu iletti.[1770] Sultan'la sorununun çözümü ardından antlaşmayı birçok değişiklik yaparak uygulama niyetindeydi.[1771] Ponsonby, Mehmet Ali'nin engellerini aşmak adına ilginç bir yol önerecekti. Antlaşmanın onaylanmasının ardından Ponsonby, Sultan'ı yabancılarla gayrimüslimlerin sınırlı da olsa toprak sahibi olabilmeleri için yasa değişikliği yapması için teşvik etmeye başlamıştı.[1772] Mehmet Ali'nin ticaret antlaşmasının uygulanmasını reddetmesi halinde Sultan'ın yabancılara Mısır'da tarımsal üretim için toprak kiralamasını tavsiye edeceğini belirtti. Çok sayıda yabancının büyük miktarda toprağı tarıma açmasıyla Mısırlı çiftçilerin Paşa'nın zulmünden de kurtarılacağını savundu.[1773]

[1767] Puryear, International Economics, ss. 108-109; Tengirşenk, s. 298.
[1768] **GRE**/E/108/102-103, Campbell'dan Ponsonby'ye, 6 Ekim 1838.
[1769] **GRE**/E/240/145, Fraser'dan Ponsonby'ye, 4 Ekim 1838.
[1770] **GRE**/E/359/4, Leeves'ten Ponsonby'ye, 12 Ekim 1838.
[1771] **British and Foreign State Papers**, 1840-1841, Cilt: 29, James Ridgway and Sons, London, 1857, ss. 770-771.
[1772] **GRE**/E/481/23/54-56, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Ekim 1838; **MS**62/PP/GC/PO/350, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Ekim 1838.
[1773] **MS**62/PP/GC/PO/351, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Ekim 1838.

Beklendiği üzere antlaşma hükümlerine rağmen Paşa, başta pamuk olmak üzere tüm ham maddelerin kendi ve yakınları tarafından satın alınmasını sağladı. Daha sonra istediği fiyata geldiğinde yabancı ülkelere satmaya devam etti. Ayrıca transit ürünlere de ithalat ve ihracatta vergiler koydu.[1774] Yine de antlaşmanın uygulanmasını ancak 1844 yılına kadar geciktirebildi. Kısa bir süre sonra Mısır'da büyük bir mâlî darlık meydana geldi ve sanayide gerileme kendini gösterdi.[1775] Diğer yandan ticaret antlaşmasının uygulanmasındaki gecikmeler Mısır'a özgü değildi. İzmir, Romanya, Moldova gibi imparatorluğun birçok ticaret merkezinde yerel yöneticiler antlaşmanın uygulanmasına engeller çıkaracaktı.[1776] Ancak antlaşmanın uygulanması İngiliz elçiliği ve konsolosları tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilerek ihlaller Babıali'ye hızlı bir şekilde iletilecekti.[1777]

Ticaret antlaşmasında Babıali'nin inisiyatifi göz ardı edilmekte ve Türk idareciler, İngilizler tarafından kandırılan bilgisiz ve tecrübesiz kişiler olarak gösterilmektedir. Ancak İngiliz komisyon üyelerinin belirttiği gibi Gümrük Emini Mehmet Tahir Bey, Babıali'nin bu iş için seçebileceği en yetkin kişiydi.[1778] Antlaşmaya karşı olsa da ülkesinin çıkarları için çok titiz bir şekilde çalıştı. Osmanlı bürokrasisi, 19. yüzyılın başından itibaren devam eden trendin farkındaydı ve antlaşmaya rıza gösterirken devletin karşılaştığı bazı zorlukları aşma isteği etkili olmuştu.[1779]

Osmanlı bürokrasisi için en önemli problemlerden biri, vergi toplamanın zorluğuydu. Toplanan net verginin ancak üçte biri Osmanlı hazinesine girmekte, geri kalan kısım aracılar arasında bölüşülmekteydi. Vergi toplama işlemini kolaylaştırmak

---

[1774] **GRE**/E/544/141, Samuel'den Ponsonby'ye, 17 Aralık 1841; Marsot, ss. 251-252.
[1775] Kütükoğlu, s. 132; Issawi, An Economic History of the Middle East and North Africa, ss. 154-155; Pamuk, The Ottoman Empire and European Capitalism, s. 20.
[1776] **GRE**/E/85/15-16, Brant'ten Ponsonby'ye, 14 Mart 1840; **GRE**/E/120/H/44-45, Cartwright'tan Ponsonby'ye, 9 Nisan 1839.
[1777] Palmerston'un isteğiyle, antlaşmanın uygulanışının denetlenmesi adına Ponsonby'nin yaptırdığı incelemeler için bkz. British and Foreign State Papers, Cilt: 29, ss. 770-812. Ponsonby'nin İstanbul'dan ayrılışının ardından ve yeni açılan konsoloslukların da raporlarını içeren incelemeler için bkz. **British and Foreign State Papers**, 1840-1841, Cilt: 30, James Ridgway and Sons, London, 1857, ss. 424-467.
[1778] **GRE**/E/67/36, Black'ten Ponsonby'ye, 15 Aralık 1838.
[1779] Reşat Kasaba, "Treaties and Friendships: British Imperialism, the Ottoman Empire, and China in the Nineteenth Century", **Journal of World History**, Cilt: 4, Sayı: 2, 1993, ss. 219-220.

adına gümrük vergilerinin tek seferde alınması Babıali'nin faydalı bulduğu bir tercihti.[1780] Ayrıca siyasi gücü merkezde toplamak isteyen Babıali ve Sultan, antlaşmanın aracıları ortadan kaldırmasıyla birlikte yerel yöneticilerin ve eşrafın etkisinin kırılacağını çok iyi biliyordu. Babıali, bazı bölgelerde yerel yetkililerin muhalefeti mevcut olsa da antlaşmanın uygulanması için istekli bir şekilde hareket etti.[1781]

Yeni tarife imzalanana kadar eski tarifenin geçerli oluşu ve vergilerin ödenmesinin ertelenmesi Babıali'yi büyük bir gelir kaybıyla karşı karşıya bırakmıştı.[1782] Paranın değer kaybı, enflasyon ve ticaret açıkları hâlihazırda ekonomiyi mahvetmiş bulunuyordu.[1783] 1788-1836 yılları arasında, yüksek enflasyonun da göz önüne alındığı bir hesaplamada, hazine harcamalarının 18. yüzyılın sonundan 1840'a beş kat arttığı anlaşılmaktadır.[1784] Bu yıllarda, başta ordunun masrafları olmak üzere hazine giderleri nedeniyle devlet, acil bir şekilde nakde ihtiyaç duymaktaydı. İngiliz temsilciler de bu ihtiyacı kendi lehlerine kullanmaktan çekinmeyerek taleplerinde geri adım atmadılar.

19. yüzyılın ilk yarısında liberal değerlerin özümsendiği İngiltere'de serbest ticaret ilkesi, sadece hükümet tarafından değil toplum tarafından da bir inanç maddesi gibi telakki edilmekteydi. Bununla birlikte serbest ticaretin yalnızca kendileri için değil, geri kalmış olanlar dâhil, tüm devletler için faydalı bir yol olduğuna inandılar. Bu nedenle görüşmelerle amaçlarına ulaşamadıkları takdirde deniz gücünün kullanılmasıyla muhataplarını iknadan kaçınmadılar.[1785] Diğer yandan 1830'larda İngilizler kendi üreticileri için korumacı politikalar uygulamaktaydı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'yle oldukça liberal bir antlaşma yapması literatürde eleştirilen bir husus oldu. Ancak Britanya'nın bu dönemde korumacı politikalardan gittikçe vazgeçmeye başladığı

[1780] Benzer bir şekilde 1840'ta tüm eyaletlerde geçerli olmak üzere %10'luk bir öşür oranı tesis edildi. Bu kararda da vergilendirme işleminin ve muhasebenin kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Kasaba, Osmanlı İmparatorluğu, s. 59.
[1781] Quataert, The Age of Reforms, s. 826.
[1782] Eski tarifenin sona erdiği 1 Mart 1834'ten 29 Ekim 1836'ya kadar sadece İstanbul, Galata ve İzmir taze meyve ve efrenç gümrüklerinde 7.105 kese kuruş vergi birikmişti. Kütükoğlu, s. 112.
[1783] K. Kıvanç Karaman ve Şevket Pamuk, "Ottoman State Finances in European Perspective, 1500–1914", **Journal of Economic History**, Cilt: 70, 2010, ss. 619-620.
[1784] Cezar, s. 301.
[1785] Kenneth Bourne, **The Foreign Policy of Victorian England, 1830-1902**, Clarendon, Oxford, 1970, ss. 4-6.

görülmektedir. İngiltere'de 1840 yılında gümrük vergisi alınan 1.146 ürün bulunmaktaydı. Bu sayı zaman içerisinde gittikçe azaldı. 1860 yılında gelindiğinde, son 371 üründen alınan vergiler de kaldırıldı ve İngiltere tam anlamıyla serbest ticarete geçebildi.[1786] Benzer bir değişim İngiltere'yi örnek alan Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde de gerçekleşti.[1787] Bu sayede dünya ticaret hacmi 1800-1830 yılları arasında üç yüz milyon sterlinden dört yüz milyon sterline çıkarak %30 civarında yükselirken, 1840-1870 yılları arasında beş kattan fazla artarak 2.8 milyar sterline yükseldi.[1788]

Yerli ve yabancı literatürde antlaşmanın imzalanması siyasi koşulların uygun oluşuyla açıklanmıştır. Sultan'ın, Mehmet Ali Paşa karşısında Britanya'nın desteğine duyduğu ihtiyaç en önemli gerekçe olarak gösterilmektedir.[1789] Bülent Özdemir, haklı olarak, Britanya'nın ticaret antlaşmasıyla elde etmek istediği temel faydanın ticari menfaatler olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca 1839 Mart'ında yürürlüğe girmesi kararlaştırılan antlaşmayla ilgili belgelerin Selanik yerel idarecilerine 1839 Ağustos'unda gönderilmesini göz önüne alarak bu durumun Osmanlı Devleti için de geçerli olduğunu savunmaktadır.[1790] Her ne kadar Britanya için gerçekten ticari kaygılar öncelikliyse de Sutlan için ticari kaygılardan daha çok siyasi kaygıların önemli olduğunu ifade etmek gerekir. Antlaşmanın vilayetlere gönderilmesindeki gecikme Türk heyetinin tüm hususlarda karar alınmadan ticaret antlaşmasını vilayetlere iletmekte isteksizliğinden kaynaklanmıştır. Zaten Ponsonby, Mayıs 1838'e kadar antlaşmanın ticari yönlerini vurgulayarak Sultan'ı ikna etmeye çalışsa da başarılı olamamıştı. Bunun üzerine Sultan'ın Mehmet Ali'ye yönelik nefret ve korkusundan faydalanarak antlaşmanın siyasi getirilerine değinmeye başladı. Sultan'ın ikna edilmesi bundan sonra mümkün olabildi. Ayrıca Reşid Paşa'nın Londra'ya, Mehmet Ali karşıtı bir ittifak yapması için gönderilmesi

[1786] A. H. Imlah, **Economic Elements of the Pax Britannica: Studies in British Foreign Trade in the Nineteenth Century**, Harvard University Press, Cambridge, 1958, s. 154.
[1787] Imlah, Economic Elements of the Pax Britannica, ss. 192-198.
[1788] Kasaba, Osmanlı İmparatorluğu, s. 42.
[1789] Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, ss. 207-208; Issawi, An Economic History of the Middle East and North Africa, s. 19.
[1790] Bülent Özdemir, **Ottoman Reforms and Social Life: Reflections from Salonica 1830-1850**, The Isis Press, İstanbul, 2003, ss. 105-107. Bursa vilayeti de antlaşmayla ilgili belgeleri ağustos ayında alacaktı. **GRE**/E/546/85, Sandison'dan Ponsonby'ye, 15 Temmuz 1839; **GRE**/E/546/86, Sandison'dan Ponsonby'ye, 6 Ağustos 1839.

kararlaştırıldığında müzakerelerin hızlandığı görülmektedir. Sultan, antlaşmanın imzalanır imzalanmaz Mehmet Ali'nin güçten düşmeyeceğinin farkındaydı. Sultan için önemli olan, ticaret antlaşması sayesinde Britanya'dan, Mehmet Ali'ye karşı ortak saldırıyı içeren bir ikili antlaşma elde etme imkânıydı.

Bununla birlikte Ponsonby için de Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nın siyasi yönü zamanla daha ağır basar hâle geldi. Antlaşmayı, Türkiye'nin bağımsızlığı için en önemli güç olarak gördü. Antlaşmanın temel prensipleri için dört yıl mücadele verdiğini belirterek antlaşmanın Türkiye'yi güçlendirip Ruslara karşı durabilemesini sağlayacağını savundu.[1791] Antlaşmayla birlikte Britanya'nın desteğini garantiye alan Sultan'ın artık Ruslara boyun eğmeyeceğini umuyordu. Hatta Ponsonby, antlaşmanın o güne kadar Türkiye'de yapılan en geniş kapsamlı siyasi tedbirleri ihtiva eden antlaşma olduğunu savundu. Ponsonby, çok az kişinin antlaşmanın siyasi öneminin farkında olduğunu düşünüyordu. Ona göre antlaşma, "Türkiye'yle ilgili bilgi ve net bir öngörü sahibi olmayan kişiler" tarafından yalnızca ticari açıdan değerlendirilerek hata yapılıyordu.[1792]

4.6.4. Ponsonby Türkleri Aldattı Mı?

Ponsonby'nin, Mehmet Ali'ye karşı Britanya'nın askerî destek vereceği vaadiyle Sultan'ı ve Babıali'yi antlaşmayı imzalamaya ikna ettiğine dair genel bir kanı bulunmaktadır. Boutineff ve Roussin bu şekilde düşünmekteydi. Gerçekten de 1837 sonundan itibaren Ponsonby, antlaşmanın tamamlanması için oldukça istekli ve ısrarcı hareket etti. Antlaşmanın kabulü adına iki hususu vurguladı. İlk olarak antlaşmayla birlikte Osmanlı hazinesinin ve tebaasının elde edeceği avantajlardı. İkincisi ise yine bu antlaşmayla Mehmet Ali'nin mâlî gücünün ortadan kalkacağıydı. Bu ikinci durumda artık Paşa, Sultan için bir askerî tehdit olmaktan çıkacaktı. Bu nedenle Mehmet Ali'nin antlaşmayı uygulamama yoluna gitmesi mümkündü. İşte böyle bir durumda Britanya'nın

[1791] **GRE**/E/481/23/54-56, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Ekim 1838; **MS**62/PP/GC/PO/350, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Ekim 1838.

[1792] Ponsonby, Bulwer'ın, antlaşmanın bu yönünü anlamasını sağlamıştı. **GRE**/E/270/74, Ponsonby'den Charles Grey'e, 13 Şubat 1839; **GRE**/E/322/E/4, Ponsonby'den Strangways'e, 14 Şubat 1839. Benzer bir şekilde Atina elçisi Lyons da antlaşmanın Yunanlılara, Rusya karşısında durabilmeleri adına cesaret verdiğini aktaracaktı. **GRE**/E/372/157, Lyons'tan Ponsonby'ye.

kayıtsız kalmayacağını belirtmesi Ponsonby'nin Sultan'ı ve Osmanlı hükümetini cesaretlendiren düşüncesi olmuştur. Ancak açık bir şekilde askerî desteğin verileceğine dair bir vaatte bulunmadığı görülmektedir. Aksine Ponsonby, talimatlarını zorlayan düşüncelerini ifade ederken sık sık ilgili düşüncelerinin tümüyle kendine ait olduğunu vurgulamaktaydı. Yine de antlaşma öncesinde dahi, çıkarlarını Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığının ve bütünlüğünün korunmasından geçtiğini belirten Britanya'nın, antlaşmayla birlikte Osmanlı Devleti'ni müdafaa için daha somut bir gerekçeye sahip olduğu aşikârdı.

Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nın Bulwer'ın gelişinden kısa süre sonra akdedilmesi Ponsonby, Cartwright, Urquhart, Britanyalı komisyon üyeleri ve Frederick Pisani gibi birçok kişinin çabalarına gölge düşüren bir etmen oldu.[1793] Ayrıca 1834 yılında başlayan görüşmelerin 1838 yılına kadar sonlandırılamaması Ponsonby'ye yönelik, yeterli ilgiyi göstermediği eleştirisine neden olmuştu. Ancak görüşmelerin nihayete ermesini geciktiren çok fazla etmen bulunuyordu. Öncelikle İngiliz hükümeti yeni tarifenin ve mümkünse yapılacak bir ticaret antlaşmasının avantajlı bir şekilde yapılmasını arzu ettiğinden yenisi yapılmadan eski tarifenin geçerli olduğunu savunuyordu. Palmerston, Osmanlı Devleti'nin Londra elçilerine, Ponsonby de Babıali'ye sık sık yenisi yapılana kadar eski tarifenin geçerli olduğunu ve koyulan yeni vergilerin kabul edilmeyeceğini iletmekteydi. Bu hususta diğer güçlerin de desteği alınmıştı. Ayrıca antlaşma ve tarife müzakereleri 1834 sonunda Londra'ya aktarıldı. 1836 yılında tekrar İstanbul'a alınana kadar da Ponsonby'ye girişimde bulunması talimatı gönderilmedi. Dolayısıyla 1834 yılından, antlaşma taslağının Babıali'ye iletilmesi için İstanbul'a yollandığı Ekim 1836'ya kadar geçen sürede inisiyatif, Britanya Dışişleri Bakanlığındaydı.

Ponsonby, Rusların önceki antlaşmalarla elde ettiği ticari imtiyazları ve İstanbul'daki Rus etkisini, Britanya'nın faydalı bir antlaşma elde edebilmesi karşısında engel olarak görmekteydi. Ayrıca Babıali ve Saray'ın önde gelen kişilerinin tekellerle elde

[1793] Frederick Pisani, 1837 yılından itibaren tüm görüşmelerde yer alarak iletişimin sağlanmasına büyük katkı sağladı. Konuyla ilgili bilgisinden İngiliz komisyon üyeleri, Cartwright ve Bulwer da faydalanacaktı. **GRE**/E/67/13, Black'ten Ponsonby'ye, 2 Nisan 1837. Aynı şekilde Vogorides ve Macguffog da tüm süreç boyunca kendilerinden istenilen desteği gösterecekti. **MS**62/PP/GC/PO/343, Ponsonby'den Palmerston'a, 24 Ağustos 1838.

ettiği gelirleri kaybetmek istemeyeceklerini ve antlaşmayı engelleyeceklerini düşünüyordu. Bunların üzerine etkisini altüst eden önce Churchill hadisesi, ardından izne ayrılma kararı ve nihayetinde Urquhart'la yaşadığı çatışma nedeniyle ciddi bir girişimde bulunmayı hiç düşünmedi. Ancak 1837 yılı ortasında Urquhart'ın İstanbul'dan ayrılışıyla birlikte Babıali üzerindeki etkisini yeniden kazandığını görmesi, Rusların ticari imtiyazlarından tek taraflı olarak vazgeçmesi ve en önemlisi Reşid Paşa'nın İstanbul'a dönüşüyle birlikte gerçek anlamda girişimlerde bulunmaya başladı. Dolayısıyla Ponsonby'nin tarife ve antlaşma için çabalarının 1837 baharından itibaren başladığını söylemek gerekmektedir.[1794] Yine de Ponsonby, gerçek müdahale için uygun siyasi ortamın beklenmesini savunuyordu. Aksi halinde ne Ponsonby'nin ne de başka bir kişinin girişimde bulunması yeterli gelmeyecekti. Bu da 1838'de İstanbul ve Kahire arasında yeniden ortaya çıkan krizle kendini gösterdi. Bulwer'ın çalışmalarını başlattığı günlerde Sultan, Mısır karşısında Britanya'nın askerî desteğinin alınabilmesi umuduyla antlaşma önündeki birçok engeli kaldırdı.

Ponsonby'nin, Bulwer gelene kadar antlaşma için herhangi bir girişimde bulunulmadığı ve Bulwer'ın varışından sonra antlaşmanın hızlı bir şekilde tamamlandığı söylentisi Londra'da dillendirilmişti. Ponsonby için fikri en değerli kişi olan Earl Grey, Ponsonby'ye yolladığı bir mektupta bu hususa değindi.[1795] Ponsonby, düşüncelerini önemsediği kişilerin bu söylentilerden etkilenebileceğinden endişe etti. Elçilik arşivinden sorumlu Alexandre Bartholomew Stephen Pisani'ye emir vererek, Bulwer'ın gelişi öncesi ticaret antlaşmasıyla alakalı yapmış olduğu tüm yazışmaları bir araya getirtti.[1796] Belgeler hem Grey'e hem de Palmerston'a iletildi.[1797] Antlaşmanın getirdiği en büyük yenilik imparatorluk genelinde uygulanan tekelleri kaldırması ve serbest ticarete geçilmesiydi. Bulwer, 1838 yazında İstanbul'a geldiğinde, Ponsonby bu hususta artık Babıali'yi büyük

[1794] Ponsonby de böyle düşünüyor olmalı ki bir mektubunda antlaşmanın on sekiz aylık çabasıyla elde ettiğini belirtecekti. **GRE**/E/149/26-27, Ponsonby'den Cors'a, 26 Mayıs 1839.
[1795] **GRE**/E/270/71-73, Charles Grey'den Ponsonby'ye, 14 Ocak 1839; **GRE**/E/322/E/4, Ponsonby'den Strangways'e, 14 Şubat 1839.
[1796] **GRE**/E/477/12, A.B.S. Pisani'den Ponsonby'ye, 11 Şubat 1839. Yazışmaların listesi için bkz. **GRE**/E/322/E/4, Ponsonby'den Strangways'e, 14 Şubat 1839.
[1797] **GRE**/E/270/71-73, Charles Grey'den Ponsonby'ye, 14 Ocak 1839; **GRE**/E/270/74, Ponsonby'den Charles Grey'e, 13 Şubat 1839.

oranda ikna etmiş bulunmaktaydı. Dolayısıyla geriye yalnızca vergi miktarlarıyla yeni tarifeyi belirlemek kalmıştı. Ponsonby antlaşmanın imzalanma sürecini şöyle ifade edecekti:

> *Sefer planını oluşturdum. Birliklerin hareketlerini yönlendirdim. Uygun vakit geldiğinde saldırıyı başlattım. Savaşın kaybedilmek üzere olduğunun düşünüldüğü anda, tek bir saldırıyla düşman generalini öldürerek zaferi elde ettim.*[1798]

Diğer yandan Ponsonby, kendisinin bu kadar iyi bir antlaşma yapamayacağını belirterek birçok defa Bulwer'ın çabasını ve katkısını övecekti. Bulwer'ın hırsı ve çalışkanlığı Ponsonby'yi memnun etmişti. Ponsonby, Ticaret Bakanlığı'nın gönderdiği taslağın hatalar ve eksikliklerle dolu olduğunu ve Bulwer olmasa bunların asla giderilemeyeceğini söyleyecekti.[1799] Bu nedenle bir nişanla ödüllendirilmesi için Babıali'yi ikna edecekti.[1800] Ponsonby'ye göre Cartwright da tüm süreç boyunca samimi, faydalı ve ciddi bir şekilde çalışmıştı.[1801] Ancak 1838'de Ponsonby ve Cartwright arasında ufak bir ihtilaf mevcuttu. Bulwer olmasa Ponsonby, Cartwright'a yeterli yetkiyi vermeyeceği için detayların çözülmesi uzayabilirdi. Dolayısıyla Bulwer'ın gelişinin ardından hızlı bir ilerleme kaydedildi.[1802] Aynı şekilde Bulwer da birçok mektubunda Ponsonby'nin etkisini ve desteğini takdir ettiğini ifade edecektir.[1803]

[1798] Ponsonby, bu düşüncelerine Bulwer'ın da hak vereceğini belirterek, Bulwer'ın katkısını küçümsemediğini, bilakis takdir ettiğini iletti. **GRE**/E/322/E/4, Ponsonby'den Strangways'e, 14 Şubat 1839.

[1799] **MS**62/PP/GC/PO/343, Ponsonby'den Palmerston'a, 24 Ağustos 1838.

[1800] Böyle durumlarda Babıali, iknaya gerek kalmadan yabancı diplomatları ödüllendirmekteydi. Ancak 1837 yılında Britanyalı subaylara verilen nişanın, Palmerston tarafından reddedilmesi nedeniyle Türk hükümetinde bir tereddüt vardı. Ponsonby, o zaman yaşananların tekrar etmeyeceğine güvence verecekti. **HAT**. 1173-46414A, 22 Aralık 1838.

[1801] **MS**62/PP/GC/PO/343, Ponsonby'den Palmerston'a, 24 Ağustos 1838.

[1802] Fred van Hartesveldt, "Henry Bulwer and the Convention of Balta Liman", **Proceedings and Papers of the Georgia Association of Historians**, Cilt: 6, 1985, ss. 58-59.

[1803] **GRE**/E/163/12-13, Bulwer'dan Ponsonby'ye, 6 Ekim 1838.

4.7. TANZİMAT FERMANI

1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından İstanbul'da, Sultan Mahmud'un keyfî idaresini sınırlayabilecek bir güç odağı kalmadı. Kalemiye ve ilmiye sınıfları sıkı bir şekilde kontrol altına alındı. Sultan, bir yargı kararı olmaksızın müsadere uygulamasına başvurmakta ve şüphe ettiği kişileri sürgün ve infaz etmekte herhangi bir sakınca görmedi. Keçecizade İzzet Molla, 1828'te Ruslara savaş açılması kararını yalnızca hatalı bulduğu için sürgün edildi.[1804] Sultan'ın emriyle, Halet Efendi ve Pertev Paşa gibi çok önemli devlet adamları dahi yargılama olmaksızın idam edilebildi.[1805] Kısaca Sultan, despotik bir yönetim anlayışıyla ülkeyi yönetmekteydi.

Mahmud'un despotik yönetimi neticesinde iki husus öne çıktı. İlk olarak Osmanlı yönetici eliti, kapsamlı bir reform çalışması yürütebilecek güce, imkâna ve cesarete sahip olamadı. Bu iş için Sultan'ın keyfi kararlarına karşı kendilerini güvenceye alabilecekleri bir yasal çerçeveye ihtiyaçları vardı. Ancak bu koşul, Mısır krizi oldukça tehlikeli bir hal alana kadar sağlanamadı. Diğer yandan Sultan, özellikle 1826 sonrası ekonomi politikalarıyla, halk arasında sevilmeyen bir figür hâline geldi. Normal koşullarda Sultan, halkın tutumunu önemsemeyecek olsa da Mehmet Ali Paşa'nın yükselişi işleri değiştirdi. 1832 yılında Mısır orduları Osmanlı ordularını birden çok kez mağlup edince ve Rus donanması Sultan'ı bir valisinden korumak adına Boğaziçi'ne demir atınca Sultan'ın otoritesi ve saygınlığı altüst oldu. Ayrıca Mehmet Ali'nin Hristiyanlara karşı toleranslı bir yönetim sergilemesi ve kutsal şehirlerin koruyucusu olarak İslam dininin yeni "şampiyonu" olarak gösterilmesi Osmanlı saltanatı adına bir meşruiyet krizi doğurdu.[1806] Bunların üstüne Avrupa'da, özellikle Fransa ve Britanya'da Mehmet Ali'nin, Sultan'ın yerine iyi bir alternatif olduğu tüm kesimler tarafından dillendiriliyordu. Mehmet Ali

[1804] Şerif Mardin, **The Genesis of Young Ottoman Thought**, Syracuse University Press, New York, 2000, s. 162.
[1805] Mardin, The Genesis, s. 159. Osmanlı Devleti'nde sultanların bakanlarını, yargılama olmadan sürgün ya da idam etmesi ve sevetine el koyması yaygın bir uygulamaydı. Orhan Bey'den Abdülmecid'e kırk üç sadrazam, sultanların emriyle infaz edilmişti. Ahmet Mumcu, **Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1985, s.
[1806] Frederick F. Anscombe, "Islam and the age of Ottoman Reform.", **Past & Present**, Cilt: 208, Sayı: 1, ss. 179, 182-183, 188.

karşısında dış destek arayan Sultan'ın meşruiyet arayışıyla yönetici elitin yasal güvence arayışı kesişti. Dolayısıyla Sultan'ın izlediği siyasette değişime gitmesi mümkün hâle geldi.[1807] Sultan, Avrupa başkentlerinde elçilik yapan Reşid Paşa ve Sadık Paşa gibi yenilikçi bürokratların tavsiyeleriyle içeride ve dışarıda otorite ve saygınlığını arttıracak bazı adımlar atmaya ikna oldu.

Sonuç olarak 1838 yılından itibaren bazı idari, hukuki ve ekonomik reformlara girişildi. 24 Mart 1838'de, Reşid Paşa'nın girişimleri sonucunda, reformları tespit etmesi ve uygulaması için Avusturya ve Prusya'daki meclisler örnek alınarak Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye adlı bir meclis kuruldu.[1808] Böylece Meclis-i Meşveret gibi geleneksel yöntemler yerine daha kurumsal bir yapı oluşturuldu. Ancak burada Sultan'ın mutlak yetkilerini sınırlandıran bir mekanizma bulunmamaktaydı. Aynı yıl çıkarılan Memur Ceza Kanunnamesi'yle devlet görevlilerinin mallarına el konulması uygulaması yasaklandı.[1809] Ayrıca ulema için de bir ceza kanunu çıkarıldı.[1810] Ancak iş, Tanzimat Fermanı gibi bir fermanın hazırlanması noktasına geldiğinde Sultan'ın onayı alınamadı.[1811] Mehmet Ali'yi alt edebileceğini düşünen Sultan Mahmud, yetkilerini sınırlandırmak istemedi. Ancak 1 Temmuz 1839'da ordusunun mağlup olduğu haberini alamadan vefat etti.

On yedi yaşındaki Şehzade Abdulmecid'in, genç bir hükümdar olarak tahta çıkışıyla ferman önündeki son engel ortadan kalktı. Abdülmecid, Osmanlı ordusunun Mısır ordusu karşısında bir kere daha kaybettiği ve Osmanlı donanmasının Mısır'a firar ettiği günlerde tahta çıkmıştı. Babasının kendi halkı tarafından desteklenmediğini ve Batı kamuoyunun fikrinin değiştirilmesi gerektiğini gördüğünden yenilikçi bürokratlarla birlikte hareket ederek cesur kararlar almaya hazırdı. Osmanlı saltanatının yaşadığı

[1807] Selim Deringil, "II. Mahmud'un Dış Siyaseti ve Osmanlı Diplomasisi", **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, ss. 59-60.

[1808] Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala (1838-1868)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, ss. 35-37.

[1809] Carter V. Findley, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform, Babıali, 1789-1922**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 169-170; Mumcu, ss. 173-174. Esasen müsadere ilk olarak 1826 yılında Yeniçeriliğin kaldırılması ardından yasaklandı. Mumcu, ss. 171-172.

[1810] Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat'ın Ön Hazırlıkları ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin Kuruluşu (1838-1840)", **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri**, İstanbul, 1990, s. 130-133.

[1811] Böyle bir fermanla Sultan'ın haklarının sınırlandırılmış olacağını savunan Akif Paşa'nın, Sultan'ın fikrini değiştirdiği belirtilmektedir. Mardin, The Genesis, s. 162.

meşruiyet krizini aşmak üzere, babasının aksine, dindar bir hükümdar portresi çizmeye karar verdi.[1812] 17 Temmuz 1839'da yayımladığı cülus hatt-ı hümayununda, Tanzimat Fermanı'nda bulunan birçok ilkeyi içeren ifadeler yer aldı.[1813] İlginç bir şekilde bu hat, taşra yöneticilerine değil de doğrudan hükümete hitâben çıkarılmıştı. Bu nedenle Abu-Manneh, Abdülmecid'in iç kamuoyunu hedeflediğini savunacaktı.[1814] Yerel yönetimlere gönderdiği bir başka hatt-ı hümayunla taşra yöneticilerine, halkı zor durumda bırakan birçok usulsüzlüğün tekrarlanmaması emredildi.[1815] Bu çabalar sonunda iç kamuoyunun sempatisi Mehmet Ali'den Abdülmecid'e doğru dönmeye başladı.[1816]

Reşid Paşa'nın Londra elçiliğinden 4 Eylül 1839'da dönüşü ardından Sultan'la görüşerek Avrupa'daki son durumu ve önerilerini aktardı.[1817] Kısa bir süre sonra Sultan'ın emriyle Hüsrev Paşa başkanlığında bir meşveret meclisi toplandı. Bürokrasi ve ulemadan otuz sekiz önemli kişinin katıldığı bu mecliste alınan kararlar Sultan tarafından onaylandı.[1818] Toplantı mazbatası incelendiğinde aslında kısa bir süre sonra Gülhane'de okunacak olan Tanzimat Fermanı'nın bir taslağının hazırlanmış olduğu görülmektedir.[1819]

Dışişleri Bakanı Reşid Paşa, 3 Kasım 1839'da Gülhane meydanında üst düzey bürokratlar, ulemanın önde gelen temsilcileri, İstanbul'da bulunan dinî liderler, esnaf

---

[1812] Abdülmecid, mahzenlerde yer alan şarapları Boğaziçi'ne döktürdüğü söylenmektedir. Charles White, **Three Years in Constantinople; or, Domestic manners of the Turks in 1844**, Cilt: 3, H. Colburn, London, H. Colburn, 1845, ss. 100-101. Cülus fermanında dinî emirlere saygısızlık gösterenlerin cezalandırılmasını emretmekteydi. Halil İnalcık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu.", **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, (Ed. Mehmet Seyitdanlıoğlu-Halil İnalcık), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, ss.105-106.

[1813] Devlet işlerinde yasalara ve hakkaniyete riayet edilmesi, müslüman ya da gayrimüslim tüm tebaanın can, mal ve namus güvencesi altına alınması, yolsuzluk ve rüşvetin giderilmesi vb.

[1814] Butrus Abu-Manneh, "The Islamic Roots of the Gülhane Rescript", **Die Welt des Islams**, Cilt: 34, Sayı: 2, 1994, ss. 190, 198.

[1815] Angaryanın, halktan alınan illegal vergilerin, rüşvet ve yolsuzluğun engellenmesiyle ilgili emirler yer almaktadır. Ali Akyıldız, "Tanzimat", **DİA**, Cilt: 40, TDV, Ankara, 2011, s. 1.

[1816] Cengiz Kırlı, "Coffeehouses: Public Opinion in the Nineteenth-Century Ottoman Empire", **Public Islam and the Common Good**, (Ed. Armando Salvatore and Dale F. Eickelman), Leiden, 2004, ss. 84-85.

[1817] Şeref, s. 50.

[1818] Osmanlı Devleti'nin gerilemesinin sebebi olarak keyfî ve despotik yönetim gösterilmekte, şeriatın üstünlüğünün yeniden cari olması, mal, can ve namus güvencesinin bir görev olduğunu, açık bir şekilde yargılanmadan kimsenin cezalandırılmamasını, vergilerin mal ve mülke göre alınması gerektiği, askerî hizmetlerin vilayetlerin nüfusuna göre belirlenmesi, bu hakların Müslim ve gayrimüslim herkesi kapsadığı ilkeleri için bkz. Abu-Manneh, ss. 191-193; Akyıldız, Tanzimat, ss. 1-2.

[1819] Akyıldız, Tanzimat, s. 2; Kemal Beydilli, "1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanları Hakkında", **150. Yılında Tanzimat**, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul, 1990, s. 22.

temsilcileri ve elçilik heyetleri önünde Tanzimat Fermanı'nı okudu.[1820] Burada, fermanın muhtevasıyla ilgili ayrıntılı bir değerlendirme yapılmayacaktır. Ancak ferman idari, sosyal, hukuki, ekonomik ve askeri hususlarla bağlantılı üç yenilik önermekteydi. İlk olarak tüm Osmanlı tebaasının can, mal ve namus güvencesi garanti altına alınıyordu. Hemen ardından, yapılacak vergi düzenlemesiyle herkesin gelirine orantılı şekilde adil bir vergilendirmeye gidileceği belirtiliyordu. Son olarak da 1826 yılından beri askerlik uygulamasındaki keyfiyetin ve düzensizliğin çözüleceği ve adil bir askerlik düzenlemesinin yapılacağı ifade edildi. Bu üç hususla alakalı olarak kimsenin yargılanmadan cezalandırılmayacağı, iltizam sisteminin kaldırılacağı, özel mülkiyete izin verileceği ve müsadere uygulamasının sonlandırılacağı ilan edildi.

Tahta çıkan her Sultan, ilk iş olarak, adil bir yönetim vadettiği "adâletnâme" adıyla bilinen hatt-ı hümayunlar çıkaragelmişti.[1821] Bu geleneğin bir uzantısı olarak görülebilecek Tanzimat Fermanı'nda farklı olan hususlar da mevcuttu. Öncelikle Sultan, fermanda yer alan vaatlere uyacağına dair Hırka-i Şerif Dairesi'nde yemin edecekti. Bu açıdan hukukun üstünlüğünü kabullenerek otoritesini kendi iradesiyle tek taraflı olarak sınırlandırmayı kabul etti.[1822] Dolayısıyla Tanzimat Fermanı, anayasal monarşinin ve meşrutiyetin yolunu açan bir otolimitasyon belgesiydi.[1823] Bu değişim, Mahmud'un despotik yönetiminin tekrarını engellemek adına yeni yönetici elit için önemli bir adımdı.[1824] Burada Sultan'a biçilen rol, Meclis-i Vâlâ'nın çıkardığı kanunları onaylamaktan ibaretti.[1825] Bunun dışında fermanda belirtilen hak ve görevlerde tüm

[1820] Fermanın Türkçe, Arapça, İngilizce, Fransızca ve Almanca nüshalarını karşılaştırarak yapılan bir edisyon kritik için bkz. Mehmet Yıldız, "Tanzimat Fermanı Genel Değerlendirme; Karşılaştırmalı İlmî Metin, İngilizce, Fransızca, Almanca ve Arapça Tercümeler", **Journal of Islamic Research**, Sayı: 1, 2012, ss. 145-173.
[1821] İnalcık, Sened-i İttifak, s. 99.
[1822] Selim Deringil, **Conversion and Apostasy in the Late Ottoman Empire,** Cambridge University Press, New York, 2012, ss. 33-34.
[1823] Mete Tunçay, "Tanzimat Fermanı", **Tarih ve Toplum**, Cilt: 12, Sayı:71, İstanbul, 1989, s. 10-11. S. Shaw daha da ileri giderek 1789 İnsan Hakları Beyannamesi'nin ötesine konumlandırmaktadır. Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey**, Cilt: 2, Cambridge University Press, Cambridge, 1977, s. 61.
[1824] Mardin, The Genesis, s. 156. Ancak hükümette bir istikrar söz konusu olmadı. Abdülmecid yirmi iki yıllık saltanatı esnasında yirmi kez sadrazam değişikliğine gidecekti. Musa Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Türkiye'de Yönetim (1839-1856)", **Belleten**, Cilt: 52, Sayı: 203, s. 603.
[1825] İnalcık, Sened-i İttifak, s. 103.

tebaanın eşitliği ifade olundu.[1826] Eşitlik ilkesiyle gayrimüslim tebaanın birer vatandaş hâline getirilerek milliyetçi-ayrılıkçı eğilimlerini azaltmak amaçlandı. Ayrıca başta Rusya olmak üzere, gayrimüslimler üzerinden Türkiye'nin iç işlerine karışan yabancı devletlerin önü de alınmak istendi.[1827]

Tanzimat Fermanı'nın ilanında Mustafa Reşid Paşa'nın oynadığı başrol hem döneminde hem de konu üzerine yapılan tüm araştırmalarda ifade edilmektedir.[1828] Bu doğru bir yaklaşımdır. Gerçekten de fermanda yer alan kararlar, Reşid'in Paris ve Londra elçilikleri esnasında etkisi altında kaldığı liberal düşüncelerle uyumludur.[1829] Reşid, Sultan Mahmud'un ölüm haberi kendisine ulaştıktan sonra İstanbul'a dönüşünü erteleyerek, iki gücün desteğini almak adına önce Fransa[1830] ardından da Britanya Dışişleri bakanlarına sunduğu sıradışı memorandumla Osmanlı Devleti'nin reforme edilmesi için iki ülkeden destek talep etti.[1831] Memorandumda, Sultan Mahmud'un "tiranlığını" sert bir şekilde eleştirmekteydi. Can ve mal güvencesinin sağlanmasının önemine değinmekteydi.

[1826] Ancak burada tam bir eşitlikten söz etmek mümkün değildir. Şeriatın şart koştuğu farklılıklar devam etti. Reaya cizye vergisi ödemeyi sürdürdü. Suriye'de görüleceği üzere gayrimüslimlerin dezavantajlı koşulları devam etti.

[1827] Roderic H. Davison, "Turkish Attitudes Concerning Christian and Muslim Equality in the Nineteenth Century", **The American Historical Review**, Cilt: 59, Sayı: 4, 1954, s. 850.

[1828] Reşat Kaynar, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, Türk Tarih Kurumu Ankara, 2010, s. 154; Roderic H. Davison**, Reform in the Ottoman Empire 1856-1876**, Princeton University Press, Princeton, 1963, ss. 36-38.

[1829] Reşid Paşa, Avrupa'da görev yaptığı süre esnasında birçok devlet adamıyla yakın dostluk kurmuş ve onlarla Osmanlı Devleti'nin reforme edilmesi hususunda görüş alışverişinde bulunmuştu. Örneğin, Britanya'nın İstanbul Elçiliğini de yapmış olan Canning'in Reşid'e, reform işine can, mal ve namus güvencesiyle başlanması gerektiğini söylediği ifade edilmektedir. Stanley Lane-Poole, **The Life of The Right Honourable Stratford Canning Viscount Stratford De Redcliffe**, Cilt: 2, Longmans, Green and Co., London, 1888, s. 105. Ancak Canning'in bu ifadeleri Reşid'e söylediği kesin değildir. Bailey, British Policy, 1942, s. 186.

[1830] Bu memorandumun ilk olarak Fransa Dışişleri Bakanlığına iletildiğini tespit eden Ozan Özavcı'nın belirttiğine göre memorandum Türkçe hazırlanmıştı. 22 Temmuz 1839 tarihinde bakanlık tarafından Fransızca'ya çevrildi. Özavcı, s. 201.

[1831] **FO** 78/383, Reşid'den Palmerston'a, 11 Ağustos 1839, Confidentıal Memorandum; Fransızcası için bkz. F. Stanley Rodkey, "Reshid Pasha's Memorandum of August 12, 1839", **The Journal of Modern History**, Cilt: 2, Sayı: 2, 1930, ss.251-257; Bailey, British Policy, ss. 271-276. İngilizce çevirisi için bkz. Turgut Subaşı, "Anglo-Ottoman Relations in the Nıneteenth Century: Mustafa Reşid Paşa's Memorandum to Palmerston, 11 August 1839", **International Journal of Human Sciences**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2011, ss. 1731–1746. Türkçe çevirisi için bkz. Ahmet Dönmez, "Reşid Paşa'nın İkinci Londra Elçiliği ve Tanzimat Reformlarına Dair Memorandumu" **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 6, ss. 1-20. Genel bir değerlendirme için bkz. Şerif Mardin, "Tanzimat Fermanının Manası: Yeni Bir İzah Denemesi", **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, (Ed. Mehmet Seyitdanlıoğlu-Halil İnalcık), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, ss. 149-151.

Osmanlı Devleti'nin ıslahı için, gerekirse, Avrupa devletlerinin ortak müdahalesini dahi önerdi. Bu memorandumdaki birçok düşünce Tanzimat Fermanı'nda yer alacaktı.

Diğer yandan Reşid Paşa'nın öne çıkması sonucu, Sultan Abdülmecid'in, diğer devlet adamlarının ve ulemanın rolü göz ardı edilmektedir. Abdülmecid, genç yaşta tahta çıktığından, kontrolün eski ve güçlü devlet adamlarının elinde olduğu ifade edilmektedir. Ancak iyi bir eğitim alan Abdülmecid, kafes hayatı yaşamadığından ülkenin içinde bulduğu durumdan haberdardı.[1832] Babasının saltanatı süresince karşılaşılan sorunların ve yapılan şikâyetlerin farkındaydı. Ponsonby'nin belirttiği üzere Sultan, fermanın doğasını kavradıktan sonra uygulanması için Reşid'den de istekli hâle gelmişti.[1833] Fermanda, Reşid dışındaki birçok Osmanlı devlet adamının da katkısı ve desteği söz konusuydu. 1839 yazı sonunda kurulan meşveret meclisinde alınan kararların büyük bir kısmı Tanzimat Fermanı'nda yer aldı. Bu kararlara imza atan otuz sekiz kişi arasında Reşid Paşa dışında Hüsrev Paşa, Halil Paşa, Rauf Paşa ve ulemadan önde gelenler yer almaktaydı.[1834] Ayrıca fermanda yer alan birçok karar, Reşid'le benzer çizgide bulunan Viyana Elçisi Sadık Rıfat Paşa'nın gönderdiği raporlarda da tavsiye olunmuştu.[1835] Rıfat Paşa, Osmanlı Devleti'nin can, mal ve namus güvencesini sağlayarak bir hukuk devleti olması gerektiğini, halkın hükümet için değil de hükümetin halk için var olduğunu, Avrupa'daki askerlik uygulamasının örnek alınmasını ve ekonomide himayeci usulün uygulanmasını tavsiye etmişti.[1836] Hatta Viyana'dan İstanbul'a dönerken uzun bir süredir üstünde

[1832] Fransızca'yı öğrenen Sultan, yabancı elçililerle samimi bir ilişki kurdu. Çadırcı, s. 602.
[1833] **GRE**/E/430/4/64, Ponsonby'den Lamb'e, 6 Kasım 1839.
[1834] Kemal Beydilli, "1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanları Hakkında", **150. Yılında Tanzimat**, **Aydınlar Ocağı Açık Oturumlar Dizisi 7**, İstanbul, 1990, s. 22.
[1835] Mardin, The Genesis, ss. 177-180. Sadık Rıfat Paşa da Reşid'in, Mahmud'dan şikayetlerine benzer şikayetlerde bulunmaktaydı. Mardin, The Genesis, ss. 184-185; Sayar, Osmanlı İktisat Düşüncesi, ss. 216-222.
[1836] Seyit B. Uğurlu ve Mehmet Demirtaş, "Mehmet Sadık Rifat Paşa ve Tanzimat", **History Studies**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2010, s. 62; Bekir Günay, **Mehmed Sadık Rıfat Paşa'nın Hayatı, Eserleri ve Görüşleri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, 1992. Kuran, Tanzimat Fermanı'nın ilanı hususunda Reşid'i etkileyen kişinin Sadık Rıfat Paşa olduğunu belirtmektedir. Bkz. Ercümend Kuran, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İnsan Hakları ve Sadık Rifat Paşa (1807–1857)", **VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler**, ss. 1452-1453. Beydilli, Sadık Paşa'nın rolünün bir miktar abartıldığını ve düşüncelerinin daha önce de ifade edilen geleneksel düşüncelerle benzer olduğu ifade etmektedir. Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimât'a Islâhât Düşünceleri", **İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri**, Sayı: 8, 1999, ss. 63-64.

çalıştığı bir kanun taslağıyla dönmüştü.[1837] Ayrıca fermanın içeriği, Reşid Paşa'nın başkanlığında oluşturulan bir danışma kurulunun çalışmaları sonucunda belirlenmişti.[1838] Dolayısıyla Osmanlı yönetici elitinin, Tanzimat Fermanı'nı, Mahmud dönemi uygulanan despotik yönetim anlayışının terk edilmesi için bir araç olarak gördüğünü ve Reşid Paşa'nın önderliğinde ortak bir şekilde hazırladığını belirtmek gerekir.

Tanzimat Fermanı'nın ilanında kimin etkili olduğu dışında, dış etmenlerin mi yoksa iç etmenlerin mi daha etkili olduğu tartışması uzun zamandır yapılmaktadır. Literatürde genel olarak iç etkenlerin daha etkili olduğu savunulmaktadır.[1839] Bu açıdan Tanzimat Fermanı'nın Sultan Selim ve Sultan Mahmud dönemlerinden gelen ıslahatçı düşüncenin bir uzantısı olduğu doğru bir yaklaşım olacaktır.[1840] Örneğin Frederick Pisani böyle bir girişimin Sultan Selim zamanında da gerçekleşebileceğini, ancak 1807 yılındaki isyan yüzünden 1839 yılına ertelendiğini düşünmekteydi.[1841] Aynı şekilde geleneksel devlet anlayışı fermanın birçok yerinde kendisini göstermekteydi.[1842] Abu-Manneh daha da ileri giderek İslami yönlerin, fermanın çıkarılmasında aslî unsur olduğunu savundu.[1843] Fermanda vadedilen meclisler de artık bir gereklilik hâline gelmişti. Pertev Paşa, daha 1836 yılında her işle ilgilenmek zorunda kalmaktan yakınmaktaydı. İç ve dış meselelerde kendisine yardımcı olması için özel bir divan kurarak iş yükünü azaltmaya karar vermişti.

[1837] **GRE**/E/430/4/76, Lamb'den Ponsonby'ye, 19 Kasım 1839.

[1838] Shaw ve Kural Shaw, s. 60.

[1839] 19. ve 20. yüzyılda Tanzimat Fermanı'yla alakalı değişik yaklaşımları içeren bir değerlendirme için bkz. Selçuk Akşin Somel, "Çok Yüzlü Bir Belge: Gülhane Hatt-ı Humayunu", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 311, Kasım 2019, ss. 72-79. Bu düşüncenin aksi fikirlere sahip yerli araştırmacılar da mevcuttur. Örneğin, Berkes bu yeni anlayışın İslami gelenekte bir yeri olmadığını savunmaktadır. Berkes, ss. 144-147.

[1840] Beydilli, Küçük Kaynarca'dan Tanzimât'a, ss. 25-64; Mardin, The Genesis, ss. 154-155. Hatta Abou-El-Haj bu sürekliliği 17. yüzyıla kadar çekecektir. Rifa'at Ali Abou-El-Haj, **Formation of the Modern State: The Ottoman Empire Sixteenth to Eighteenth Centuries**, Suny Press, Albany, 1991, s. 66.

[1841] Özavcı, s. 205.

[1842] Halil İnalcık, "The Nature of Traditional Society: Turkey", **Political Modernization in Japan and Turkey**, (Ed. R. E. Ward ve D. A. Rustow), Princeton University Press, Princeton, 1964, ss. 56-57; Abu-Manneh, ss. 195-196; İnalcık, Sened-i İttifak, ss. 104-105.

[1843] Abu-Manneh'e göre Abdülmecid, Valide Sultan, Reşid Paşa ve Şeyhülislam başta olmak üzere saray, bürokrasi ve ulemadan önde gelen birçok kişi Nakşibendî-Hâlidî tarikatının takipçisiydi. Bu grubun, Ortodoks İslam'ın idealleri çerçevesinde, iktidarın yolsuzluk ve istismarına son vermeyi amaçladığını savunmaktadır. Abu-Manneh, ss. 182-188. Benzer bir yaklaşım için bkz. Anscombe, s. 184.

Bunu zamanla departmanlara ayırmayı istiyordu.[1844] Ancak planını ilerletemeden hayatını kaybetti.

Dış etkenlere ağırlık veren görüş ise Mısır meselesinde Avrupa'nın desteğinin alınmak istenmesini belirleyici neden olarak göstermektedir.[1845] Bu noktada özellikle Reşid Paşa'nın da düşüncesinin kısmen bu yönde olduğu iddia edilebilir. Tanzimat Fermanı'nın ilanından birkaç gün sonra Reşid Paşa, Ponsonby'ye, fermanın Fransızca çevirisiyle birlikte yolladığı bir mektupta, dost güçlerin, fermanın "insanlığa" ve Osmanlı Devleti'ne getireceği faydaları "takdir" edeceğini umduğunu ve bu sayede bağların daha da güçlendirilmesinin arzu edildiğini iletti.[1846] Kısa bir süre sonra da Stürmer aracılığıyla Osmanlı Devleti'nin Avrupa uyumuna dâhil edilmesi için girişimde bulunacaktı.[1847] Ayrıca fermanın Fransızca nüshası, Türkçe nüshasından farklıydı ve daha radikal değişikliklerin düşünüldüğünü göstermekteydi.[1848] Yerasimos, Mısır meselesinin çözümünden sonra fermanda belirtilen hususlarda girişimlere ara verilmesini de bu eksende değerlendirecekti.[1849]

Fermana yönelik ülke içinden gelen tepkiler beklendiği üzere genel olarak olumluydu.[1850] İstanbul'da bulunan tüm elçilikler fermandan duydukları memnuniyeti Babıali'ye iletti.[1851] Yurt dışında ise liberal Fransa ve Britanya kamuoyları, fermanın eşitlik ilkesini öne çıkardı.[1852] Reşid'in, medeniyet yolunun Kahire'den değil İstanbul'dan geçtiği söylemi, Fransa kamuoyunda yer etmeye başladı.[1853] Ancak meşrutiyetçi eğilim iddiaları bizzat Reşid tarafından reddedildi. Reşid, eğitimli nüfusun yetersizliği nedeniyle

---

[1844] **GRE**/E/378/94, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 26 Kasım 1836.
[1845] Bu hususta genel bir değerlendirme için bkz. Özdemir, ss. 23-24; Davison, Reform in the Ottoman Empire, s. 38.
[1846] **GRE**/E/506/12, Reşid'den Ponsonby'ye, 5 Kasım 1839.
[1847] Šedivý, Metternich, s. 45.
[1848] Davison, Reform in the Ottoman Empire, s. 39.
[1849] Stefanos Yerasimos, **Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye**, Cilt: 2, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1975, s. 645.
[1850] Anscombe, s. 185. Selanik Müslümanları reformlardan memnun kalmıştı. Özdemir, ss. 235-236.
[1851] **TS.MA**.e, 668- 26, 7 Kasım 1839.
[1852] Davison, Turkish Attitudes, s. 847. Bir fermanla belirtmemiş olsa da Sultan Mahmud'un müslim ve gayrimüslim tebaayı eşit olarak değerlendirdiğine dair bir ifadesi bulunmaktadır. "Ben tebaamın Müslümanını camide, Hristiyan'ını kilisede, Musevi'sini de havrada fark ederim, aralarında başka gûnâ bir fark yoktur." Kaynar, s. 100.
[1853] Özavcı, s. 208.

ülkede bir meşrutiyetin mümkün olmadığını, amaçlarının bireylerin can, mal ve namuslarına güvence getirmek ve Babıali'nin harcamalarını düzenlemek olduğunu belirtti.[1854] Ayrıca gayrimüslimlerle eşit olacakları fikrinden rahatsız olan Müslümanlar da mevcuttu.[1855]

Palmerston, Reşid'in ilettiği memorandumun ardından Türkiye'nin reformuyla ilgili daha istekli hâle gelmişti. Türkiye'nin güçlenmesi için ordu kadar yönetim sisteminin de temelden revize edilmesi gerektiğine inanıyordu. Avusturya'nın bu konuda desteğini almak adına 25 Ağustos 1839'da Lamb'e yolladığı talimatta, Reşid'in memorandumunun etkileri görülmekteydi. Türkiye'nin dostlarının Babıali'yi askerî reformlar dışında, yönetimde ve mâliyede rasyonel bir sistemi kurması için girişimde bulunması gerektiğini belirtti. Paşaların maaşa bağlanmasını, görevlerin satışının sonlandırılmasını, can ve mal güvenliğinin sağlanmasını önererek bu sayede kısa bir süre içerisinde Türkiye'nin durumunun ilerlemeye başlayacağını ve Türkiye'nin çöküşte olduğunu ve parçalanacağını söyleyenlerin saçmalıklarının artık duyulmayacağını belirtiyordu. Palmerston'a göre belli bir süre bu istikamette gidildiği takdirde, değişim alışkanlık hâline gelerek kalıcı olabilirdi.[1856] Fermanı ise Londra ve Paris kamuoylarını etkilemek adına büyük bir adım olarak değerlendirdi. Güç dengesinin korunmasında Türkiye'nin önemli bir hamle yaptığını düşünüyordu. Bir müddet sonra iltizam usulünün kaldırıldığını ve vergilerin merkezi hükümetin atadığı memurlar tarafından toplanmasına karar verildiğini öğrenince bu "büyük ilerlemeden" oldukça memnun kalacaktı.[1857] Ponsonby'den, İngiliz hükümeti adına Reşid'i, "ülkesini yeniden organize etmede sistemli

[1854] Mardin, The Genesis, ss. 154, 157; Roderic H. Davison, **Essays in Ottoman and Turkish History, 1774–1923: The Impact of the West**, University of Texas Press, Austin, 1990, s. 99.
[1855] Sandison, Ermeni ve Rum dinî liderler dâhil olmak üzere farklı kesimlerden, Bursa'da Türklerin diğer milletlerle eşit bir konuma getirilmekten rahatsız olduğunu, duymuştu. **GRE**/E/546/112, Sandison'dan Ponsonby'ye, 29 Kasım 1839; **GRE**/E/546/118, Sandison'dan Ponsonby'ye, 7 Aralık 1839. Rum Patriği'nin diğer milletlerle eşit olma fikrinden hoşnut olmaması nedeniyle fermandan rahatsız olduğu söylenmektedir. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi V: Nizam-i Cedit ve Tanzimat Devirleri**, Ankara, 1947, s. 191; Davison, Turkish Attitudes, s. 854.
[1856] Rodkey, Part II, s. 202.
[1857] **GRE**/E/481/9/50, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 14 Ağustos 1840.

çabaları için" kutlamasını ve Paşa'nın ilerici tedbirlerine İngiliz hükümetinin desteğini, Sultan'ın haberdar olacağı şekilde vermeye devam etmesini istedi.[1858]

Palmerston yıllardır Babıali'ye yaptığı tavsiyelerle uyumlu olan Tanzimat Fermanı'nı öğrendiğinde oldukça memnun kaldı. Fermanın, İngiltere ve Fransa'da yarattığı etkiye binaen Türkiye'nin Avrupa güç dengesinin asli bir unsuru hâline gelmesi hususunda umutlandı.[1859] Ponsonby'ye gönderdiği mektupta, "Hatt-ı Şerif'in büyük bir politik hamle" olduğunu yazsa da Ponsonby'nin, fermanın hazırlanmasında doğrudan etkisi olmadı.[1860] Reşid, İstanbul'a döndükten sonra Ponsonby'ye, can ve mal güvenliğini kapsayan bir reform planı hazırlığında olduğunu ve planın uygulanmasında elçiden fikirlerini almak istediğini iletmişti. Ponsonby, sorumluluk almamak adına temkinli hareket ederek sürece pek fazla dâhil olmadı. Reşid'e verdiği cevaplarda da ihtiyatlı hareket etmesini tavsiye etti.[1861] Ancak Tanzimat Fermanı'nın ilanının ardından fermanı, "düşüncede ve uygulamada" mükemmel bulmuştu. Fermanın kimsenin hakkını ya da imtiyazını ihlal etmeden tüm halka can ve mal güvenliği sağladığını, ayrıca din ile tümüyle uyumlu olduğunu belirtiyordu. Fermanın, Türkiye'nin yenilenmesinin mümkün olmadığını düşünenlere "muzaffer bir yanıt" olduğunu yazıyordu.[1862] Ancak fermanın tam olarak uygulanabilmesi için önünde bazı engeller görmekte ve bunları aşmak adına biraz zaman gerektiğine inanmaktaydı.[1863]

Diğer yandan fermanda yer alan ilkeler Ponsonby'nin yıllardır Babıali'ye verdiği tavsiyelerle uyumluydu. Elçi, ülkenin coğrafi konumu, bol miktarda verimli tarım arazilerine sahip oluşu, çalışkan bir halkın varlığı gibi avantajlar göz önüne alınınca iyi bir idareyle kısa süre içerisinde devletin toparlanmasının mümkün olduğunu sıkça ifade

---

[1858] Rodkey, Part II, ss. 205-206.
[1859] **GRE**/E/481/8/30, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 14 Aralık 1839.
[1860] **GRE**/E/481/8/30, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 14 Aralık 1839; Davison, Essays in Ottoman and Turkish History, s. 78; Roderic H. Davison, "Environmental and Foreign Contributions: Turkey", **Political Modernization in Japan and Turkey**, (Ed. R. E. Ward ve D. A. Rustow), Princeton University Press, Princeton, 1964, s. 97. Diğer yandan Tanzimat Fermanı, Balta Limanı Ticaret Antlaşması'yla uyumlu ve onun bir devamı olarak görülen bir reform oldu. Bu nedenle birçok kişi bu yenilikte Ponsonby'nin de etkisi olduğunu düşünecekti. **GRE**/E/346/A/58, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 15 Ekim 1839.
[1861] Rodkey, Part II, s. 204; **FO** 78/359, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Ekim 1839.
[1862] Rodkey, Part II, s. 204; **FO** 78/360, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Kasım 1839.
[1863] **MS**62/PP/GC/PO/376, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Aralık 1839.

etmiştir. İltizam sisteminin kaldırılmasını sık sık öneren Ponsonby, var olan vergi sisteminin ülkenin gelişimi önündeki en büyük engellerden biri olarak görmekteydi. Bunların dışında askerî uzmanlar tarafından kendisine iletilen askeri düzenlemeleri birçok defa Babıali'ye iletmişti. Burada, ülkenin nüfusuna uygun bir şekilde belirli ve düzenli bir askere alma usulü hakkında, fermanın amaçladığına benzer önerilerde bulunmaktaydı. Eşitlik ilkesi Ponsonby'nin en çok beğendiği ilke oldu. Bu ilkenin iyi bir şekilde uygulanması sonucunda Osmanlı Devleti'nde süregelen birçok sorunun ve dış müdahalenin sonlanacağını düşündü.[1864] Ayrıca Tanzimat Fermanı'nı uyguladığı siyasete hızlı bir şekilde uyarladı. Fermanı, Suriye Savaşı esnasında oldukça faydalı bir aset olarak kullandı.[1865]

Metternich, Tanzimat Fermanı'nı milliyetçilik karşıtı, merkeziyetçi ve tepeden inme bir reform olması nedeniyle onaylamaktaydı.[1866] Metternich için reformlar, Kuran'a aykırı olmadıkça ve Osmanlı gelenekleriyle çelişmedikçe bir sorun teşkil etmeyecekti.[1867] Aksi hâlde Sultan'ın, tebaası üzerindeki otoritesi ortadan kalkabilir ve imparatorluğun bünyesinde yer alan farklı etnisiteler, Avrupa barışını da tehdit edecek bir kalkışmaya yönelebilirdi. Bu nedenle reform hareketinin, Hristiyan kanunlarına göre şekillenen Avrupa'nın örnek alınmasıyla değil, Osmanlı Devleti'nin kendi iç dinamiklerine göre şekillenmesinin fayda vereceğine inanıyordu. Ancak Tanzimat Fermanı'nın getirdikleriyle Osmanlı Devleti'nin dirilebileceğini düşünmedi.[1868] Stürmer de Metternich gibi fermandan memnun kaldı. Ancak Metternich'in aksine onu Türkiye'nin reformu için umut verici bir adım olarak değerlendirmişti.[1869]

[1864] Porsonby, kendisine ulaştırılan ferman metniyle ilgili düşüncelerini belirttiği mektubunda, fermanın içeriğinin kendi düşünceleriyle de örtüştüğünü ifade etmektedir. Bkz. Kaynar, s. 185.
[1865] Abu-Manneh, s. 199.
[1866] İlber Ortaylı, "Tanzimat Bürokratları ve Metternich, Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim", **Makaleler I**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000, s. 444; Šedivý, Metternich, s. 943. Metternich'in Tanzimat Fermanı'ndan rahatsız olduğu yönünde görüşler de mevcuttur. Ancak bu görüşler Tanzimat'ın Batı etkisiyle başlatıldığını düşünen araştırmacılardan gelmektedir. A. D. Noviçev, "1839 Gülhane Hatt-ı Humayunu ve Dış Politikadaki Boyutları", **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, (Ed. Mehmet Seyitdanlıoğlu-Halil İnalcık), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 359-362.
[1867] Örneğin Metternich, Britanya Elçisi Robert Gordon'un *HMS Blonde*'da verdiği baloya katılan Türkleri eleştirmişti. Šedivý, Metternich, ss. 630-631.
[1868] Šedivý, Metternich, ss. 632-633, 635.
[1869] **GRE**/E/430/4/64, Ponsonby'den Lamb'e, 6 Kasım 1839.

Rus elçiliği ise fermandan hoşnut kalmadı. Boutineff, fermanın elçilik heyetleri önünde okunmasından özellikle rahatsız oldu. Fermanın seremoni bilgisi son ana kadar paylaşılmamıştı. Aksi hâlde Boutineff, en azından seromoniye elçilerin katılımını engellemeye çalışacağını belirtmiştir.[1870] Boutineff, Sultan Mahmud dönemi ıslahat girişimlerinin bir devamı olarak nitelediği fermanın, imparatorlukta yeni bir çağ açacağına inanıyordu.[1871] Rus kabinesi ise Boutineff'le benzer endişeler taşımıyordu. Bu fermanla Osmanlı Devleti'nin canlanmasını mümkün görmediklerinden üzerine pek düşünmediler.[1872] Rusya için asıl tehdit Mehmet Ali Paşa'ydı. Ancak Paşa, 27 Temmuz Deklarasyonu'yla birlikte etkisiz hâle getirilmişti.

Ferman'dan rahatsız olanların başında Mehmet Ali Paşa gelmekteydi. Fermanı kendisine karşı geliştirilmiş bir adım olarak görse de baş düşmanı Sadrazam Hüsrev Paşa'nın fermanın uygulanması hususunda gönderdiği mektuba olumlu yanıt verecekti.[1873] Yine de fermanın okunması seromonisini düşük katılımlı tuttu ve fermanı kimseye göstermedi.[1874]

4.8. BRİTANYALI SUBAYLARIN İSTİHDAMI 1838-1840

Palmerston, Türk ordusunun yabancı devletlerden yardım almadan kendini koruyabilecek bir güçte olmasını arzulamaktaydı. Bu şekilde Osmanlı Devleti Britanya'nın desteği olmadan Rusya'ya karşı bir bariyer olabilirdi. Bu amaçla orduda, donanmada ve ordunun tıbbi birimlerinde görev alarak güçlü bir ordunun tesisi için Türklere yardımcı olmak adına bir grup subayı Babıali'den herhangi bir talep gelmeden İstanbul'a yollamaya devam etti.

[1870] Noviçev, s. 362.
[1871] Özavcı, s. 207.
[1872] Schiemann, s. 392.
[1873] Noviçev, s. 363-366. Hüsrev Paşa'yla Mehmet Ali Paşa'nın arasındaki husumetle ilgili olarak yapılan geniş bir değerlendirme için bkz. Fahmy, All the Pasha's Men, ss. 285-287.
[1874] **GRE**/E/14/20-21, Alison'dan Ponsonby'ye. 5 Ocak 1840.

4.8.2. Yüzbaşı William Fenwick Williams (1800-1883) ve Kara Subayları

Woolwich'de eğitim almış bir topçu subayı olan Yüzbaşı Williams, İngiliz hükümeti tarafından Türk ordusunun topçu ve mühendis sınıflarının eğitimi ve organizasyonu için kalıcı bir kurum oluşturmak adına destek olması amacıyla Şubat 1841'de İstanbul'a gönderildi.[1875]

Williams daha önce Türkiye ve Hindistan'da bulunduğundan Müslümanları tanımakta ve Doğu'ya özgü alışkanlıkları bilmekteydi.[1876] Belki de bu nedenle Ponsonby, Williams'ın görünümünden ve sohbetinden hoşlandığını iletecekti.[1877] Williams'ın ekibinde Teğmen Alexander Collingwood Dickson ve birkaç sivil teknisyen yer alıyordu.[1878] Kara subayları ekibinin sorumlusu, hastalığı nedeniyle İspanya'dan ayrılamayan du Plat idi.[1879] Ancak du Plat'ın iyileşmemesi üzerine Williams, ekibin sorumlusu olarak görevlendirildi.

Palmerston'un talimatı üzerine Ponsonby, Yüzbaşı Williams ve ekibinin Tophane ve Mühendishane'de görevlendirilmek üzere İstanbul'a gönderildiğini ve maaşlarının İngiliz hükümeti tarafından verileceğini Reşid Paşa'ya bildirdi.[1880] Ancak Babıali, bu amaçla hâlihazırda Prusyalı subayların istihdam edilmiş olması nedeniyle Williams ve ekibini istihdam etmek istemediğini Ponsonby'ye iletti.[1881] Yine de Britanya'yı gücendirmemek adına ekipte yer alan sivil teknisyenlerin işe alınabileceği belirtildi.[1882]

[1875] **GRE**/E/481/11/5, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 13 Ocak 1841; **GRE**/E/671/2-9, Williams'tan Ponsonby'ye, 14 Mart 1841; **FO** 78/46, Palmerston'dan Williams'a, 11 Ocak 1841; **GRE**/E/671/83, Williams'tan Ponsonby'ye, 30 Haziran 1841.

[1876] **GRE**/E/481/11/5, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 13 Ocak 1841.

[1877] **MS**62/PP/GC/PO/501, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Şubat 1841.

[1878] Edward Hertslet, **The Foreign Office List, Forming A Complete British Diplomatic And Consular Handbook: With Maps**, Harrison, London, 1878, s. 87. Dickson, 26 Mart 1841 tarihinde İstanbul'a ulaşacaktı. **GRE**/E/671/11, Williams'tan Ponsonby'ye, 26 Mart 1841.

[1879] **GRE**/E/481/10/17-21, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 23 Ekim 1840. Ancak Mart başında Babıali'nin olumsuz cevabını öğrenen Palmerston, du Plat'tan İstanbul'a gitmek yerine Londra'ya dönmesini isteyecekti. Bu nedenle du Plat, İstanbul'a gidemedi. **GRE**/E/671/35, Williams'tan Ponsonby'ye, 4 Mayıs 1841.

[1880] **GRE**/E/483/15B/26, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 25 Şubat 1841; **MS**62/PP/GC/PO/501, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Şubat 1841.

[1881] **GRE**/E/671/1, Williams'tan Ponsonby'ye, 4 Mart 1841.

[1882] Dönmez, Osmanlı-İngiliz İlişkileri, s. 286.

Öneriyi reddeden Ponsonby, Babıali'nin orduda Prusya sistemini uygulamaya karar verdiğini, bu nedenle İngiliz subayları istihdam etmeyeceğini Palmerston'a bildirdi.[1883] Ancak Babıali'yi ikna çabalarını da sürdürdü.[1884] Ponsonby'nin isteği üzerine tersanede görevli Redhouse'la görüşen Williams, Redhouse'un aracılığıyla Amirallik Divânına tanıtıldı. Britanyalı subayların hem orduda hem de donanmada istihdamının ön yargılar doğuracağı, bu nedenle ilk başta yalnızca donanmaya odaklanılması, görüştüğü yetkililer tarafından Williams'a tavsiye edildi.[1885]

İstihdamı reddedilmiş olsa da Ponsonby'nin ricasıyla Tophane Paşası Mehmet Ali Paşa, Williams'ın, istediği zaman Tophane'ye gelerek inceleme yapmasına izin verdi.[1886] Bunun üzerine Williams topçu ve mühendis sınıflarının durumu üzerine Tophane ve Mühendishane'de incelemeler yaptı. Prusyalı, Avusturyalı ve Fransız subayların eğittiği topçu birliklerinin disiplinini ve askerî eğitimi beğenmişti. Pratik eğitim kazanmaları ve daha disiplinli ve cesur hâle gelmeleri için imparatorluğun farklı yerlerinde görevlendirilmelerini tavsiye etti. Sultan izin verirse İngiltere'de Woolwich ve Chattam'da uygulanan eğitim sistemini uygulayacak bir kurumun düşük maliyetlerle Türkiye'de de tesis edilebileceğini belirtti.[1887]

Ayrıca Tophane'yle ilgili bir rapor hazırlayarak top dökümünde standart bir modelin belirlenip uygulanmasını önerdi. Williams, birbirinden farklı Alman, Fransız, Rus ve İngiliz toplarının mevcut olduğunu, bunun yerine kalıcı olacak sabit bir modelin belirlenmesi gerektiğini savundu. "Türk modeli" olarak adlandırdığı bu modelin İngiltere'de eğitim alan Türk subaylarla çok rahat bir şekilde hazırlanabileceğini belirtti. Her yabancı subay kendi ülkesinin modelini sunacağından karmaşa kaçınılmazdı.

[1883] **GRE**/E/481/39/4, Ponsonby'den Palmerston'a, 3 Mart 1841.
[1884] **GRE**/E/481/39/54, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Mart 1841; **GRE**/E/481/39/105, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Mart 1841.
[1885] **GRE**/E/671/11, Williams'tan Ponsonby'ye, 26 Mart 1841.
[1886] **GRE**/E/671/22, Williams'tan Ponsonby'ye, 3 Nisan 1841; **GRE**/E/671/26, Williams'tan Ponsonby'ye, 19 Nisan 1841. Williams, dürüst bir insan olarak nitelediği Mehmet Ali Paşa'nın kendisine verdiği destekten memnun kalacaktı. **GRE**/E/671/38, Williams'tan Ponsonby'ye, 11 Mayıs 1841; **GRE**/E/671/89, Williams'tan Ponsonby'ye.
[1887] **GRE**/E/671/2-9, Williams'tan Ponsonby'ye, 14 Mart 1841; **GRE**/E/671/22, Williams'tan Ponsonby'ye, 3 Nisan 1841; **GRE**/E/671/26, Williams'tan Ponsonby'ye, 19 Nisan 1841; **GRE**/E/671/55, Williams'tan Ponsonby'ye, 7 Haziran 1841.

Modelin sürekli değişmesi büyük masraflara ve birliklerin organizasyonunda sıkıntılara yol açacaktı. Başkentin büyük masraflar yapılmadan korunabilmesi için Türk modeli toplara geçilmesini tavsiye etti.[1888] Ayrıca hafif silahlar, barut üretimi ve madenler hakkında üç rapor hazırlayarak Ponsonby'ye iletti.[1889]

Palmerston, Babıali'nin olumsuz cevabını öğrendiğinde, Williams ve ekibinin en kısa sürede İstanbul'dan ayrılarak Suriye'ye gitmelerini emretti.[1890] Ancak Ponsonby'nin Babıali'yi ikna girişimlerini sürdürdüğünü öğrenince kararını değiştirerek İstanbul'da bir süre daha beklemeleri talimatını yolladı.[1891] Ponsonby'nin Rıfat Paşa'ya yaptığı üstü kapalı tehditleri ve baskısı sonuç verdi.[1892] Ponsonby'ye göre Britanyalı subaylar, Prusyalılarla birlikte görev yaparak kendi uzmanlık alanlarında katkı sunabilirdi. İngiliz hükümeti Sultan'a olan dostluğunu göstererek Türk ordusunun gelişimi için masraflarını karşılayarak bu subayları göndermişti. En azından Williams'ın ekibinin bir süreliğine denenmesini Babıali'den istedi. Ponsonby'nin girişimleri sonucu Tophane Paşası Mehmet Ali Paşa'nın desteğiyle Mayıs 1841'de Türk ordusunun topçuluk ve mühendislik departmanlarının reformuyla görevlendirildi.[1893]

Williams'ın çalışmalarından memnun kalan Sultan, İngiliz ekibi için Tophane'de bir ofis tahsis edilmesini emretti.[1894] Williams, göreve başladıktan hemen sonra, topçuluk ve mühendislik departmanları için faydalı olacağını düşündüğü, Albay Paisley'in

---

[1888] **GRE**/E/671/15, Williams'tan Ponsonby'ye, Nisan 1841; **GRE**/E/671/26, Williams'tan Ponsonby'ye 19 Nisan 1841.

[1889] Mayıs ayından itibaren Williams'ın hazırladığı raporlar Redhouse tarafından Türkçeye çevrilmeye başlanmıştı. Bu şekilde Babıali'ye Türkçeleri iletiliyordu. **GRE**/E/671/36, Williams'tan Ponsonby'ye, 9 Mayıs 1841.

[1890] **GRE**/E/671/30, Williams'tan Ponsonby'ye, 24 Nisan 1841; **FO** 195/180 Palmerston'dan Ponsonby'ye, 30 Mart 1841. Ponsonby'nin Reşid Paşa'ya yönelik eleştirilerinin etkisiyle Palmerston, Williams'ın istihdam edilmemesinin nedeni olarak Reşid Paşa'nın çevresinde bulunan "İngiliz karşıtı" Fransız danışmanları suçlayacaktı. GRE/E/481/11/35-41, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 2 Nisan 1841.

[1891] **FO** 195/181, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 19 Nisan 1841.

[1892] **GRE**/E/483/15C/37, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 10 Nisan 1841; **GRE**/E/483/15C/45, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 17 Nisan 1841.

[1893] **GRE**/E/481/41/7, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 6 Mayıs 1841; **GRE**/E/481/41/17, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Mayıs 1841; **GRE**/E/481/41/83, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 26 Mayıs 1841; **GRE**/E/483/15D/46, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 26 Mayıs 1841; Rodkey, Part II, s. 198; E. Hertslet, s. 87. Ahmet Dönmez, Babıali'nin ana motivasyonunun İngiltere'yi kırmamak olduğunu belirtmektedir. Dönmez, Osmanlı-İngiliz İlişkileri s. 286. Bunun büyük bir etkisi olmakla birlikte, Williams'ın raporlarından Sultan'ın memnun kaldığı anlaşılmaktadır. **GRE**/E/671/79, Williams'tan Ponsonby'ye, 29 Haziran 1841.

[1894] **GRE**/E/671/38, 11 Mayıs 1841; **GRE**/E/671/79, Williams'tan Ponsonby'ye, 29 Haziran 1841.

Chattam'dakine benzer bir uygulamalı okulu, komutası Mehmet Ali Paşa'da olacak şekilde, kurmak için bir plan sundu.[1895] Okulda verilecek eğitim için gerekli ders materyali İstanbul'da mevcut olmadığından bir tâlim kitabı hazırladı.[1896] Okul için gereken teknik malzemelerin Woolwich'ten getirilmesi için Palmerston'a başvurdu.[1897] Ancak Sultan'dan bir emir gelmeden harekete geçmesi mümkün değildi.[1898] İzin çıkınca da, bu sefer gerekli malzemeler olmadığı için işe başlanamadı. Malzemelerin hızlı bir şekilde gönderilmesi için Ponsonby'nin de Palmerston'a yazmasını istedi.[1899] Ayrıca Tophane'deki top arabası fabrikasıyla ilgili bir rapor hazırlayarak Ponsonby'ye iletti.[1900]

Redhouse, Williams'a Tersane'de deniz topçuluğu için bir okul kurulmasının planlandığı bilgisini aktarınca Williams, talep gelmesi halinde, Dickson'la bir mühendisi bu işle görevlendirebileceğini iletti.[1901] Öyle de oldu. Williams'ın ekibi deniz topçuluğu departmanını tesis etmesi için görevlendirildi. Ancak Kapudan Tahir Paşa, Girit'te çıkan isyan nedeniyle başkentte olmadığından donanmayla ilgili faaliyetler Paşa'nın dönüşüne kadar ertelendi.[1902] Haziran ayından itibaren donanma birliklerinin topçuluk eğitimine başlandı.[1903]

Williams'ın Tophane'deki en büyük yardımcıları İngiltere'de eğitim almış olan Halil Bey, İbrahim Bey, Selim Bey ve Tahir Bey isimli Türk subaylarıydı. Albay Dundas'ın dökümhanesinde yetişen İbrahim ve Halil Beyler, Williams'ın yanında çalıştılar. Williams onları oldukça yetenekli bulmuştu.[1904] Ayrıca, Suriye'den geri

---

[1895] **GRE**/E/671/44, Williams'tan Ponsonby'ye, 24 Mayıs 1841; **GRE**/E/671/55, Williams'tan Ponsonby'ye, 7 Haziran 1841.

[1896] El kitabı ve Williams'ın hazırladığı tüm raporlar Tersane'de görevli Redhouse tarafından Türkçeye çevrildi. Teknik meselelerde çeviri yapabilecek en iyi kişi Redhouse idi. **GRE**/E/671/46, Williams'tan Ponsonby'ye, 29 Mayıs 1841.

[1897] **GRE**/E/671/38, Williams'tan Ponsonby'ye, 11 Mayıs 1841.

[1898] **GRE**/E/671/55, Williams'tan Ponsonby'ye, 7 Haziran 1841.

[1899] **GRE**/E/671/92, Williams'tan Ponsonby'ye, 9 Temmuz 1841; **GRE**/E/481/43/43, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Temmuz 1841.

[1900] **GRE**/E/671/79, Williams'tan Ponsonby'ye, 29 Haziran 1841.

[1901] **GRE**/E/671/2-9, Williams'tan Ponsonby'ye, 14 Mart 1841; **GRE**/E/671/24, Williams'tan Ponsonby'ye, 10 Nisan 1841.

[1902] **GRE**/E/671/42, Williams'tan Ponsonby'ye, 16 Mayıs 1841.

[1903] **GRE**/E/671/55, Williams'tan Ponsonby'ye, 7 Haziran 1841.

[1904] Halil ve İbrahim beyler, Sultan tarafından yarbaylığa yükseltildi. Daha yüksek bir rütbe verilmemesinin nedeni olarak Williams, "kıskançlıkların engellenmek istenmesini" gösteriyor. **GRE**/E/671/22, Williams'tan Ponsonby'ye, 3 Nisan 1841.

çağrılan Tahir Bey ve Selim Bey'in Prusyalı subayların emri altına alınmasını ve Humbaracı Kışlası'nda görevlendirmesini eleştirecekti. Avrupa'nın en iyi mühendisi olarak gösterdiği Albay Paisley'in yanında *Chattam*'da, yetişen bu iki subayın "yükseltilmesi gerekirken" Prusyalı subayların emrine verilerek "alçaltılmasına" oldukça öfkelenmişti.[1905] Williams, bu dört subayın Babıali nezdinde desteklenmesi için Ponsonby'nin girişimde bulunmasını sık sık tavsiye etti.[1906] Ponsonby de Türk ordusu için oldukça değerli bulduğu bu subayları destekleyerek yükselmelerine katkı sundu.[1907]

Ponsonby, Britanya'nın çıkarlarının korunabilmesinin Sultan'ın tahtta güvenli bir şekilde oturabilmesinden geçtiğini düşünüyordu. Mısır sorunu sona erdiğinden İstanbul artık bir tehdit altında olmasa da Sultan'ın ileride karşılaşabileceği bir isyana ya da Rusya'dan gelebilecek bir saldırıya karşı başkentin ve Boğazların savunulması için Williams'tan bir plan hazırlamasını istedi.[1908] Bu istek üzerine Williams, Dickson'la birlikte İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının savunması üzerine inceleme yaparak tavsiyelerini içeren bir raporu Ponsonby'ye sundu.[1909] Williams, her iki boğazın savunmasını "acınası" durumda bulmuştu. Rusların istedikleri anda âni bir saldırı yapabileceğini düşünüyordu [1910] Sultan'ın ve başkentin güvenliği için biri İstanbul'un büyük surlarının dışında, ikincisi Pera tepelerinde ve sonuncusu Üsküdar'da olmak üzere üç kale inşa edilmesini önerdi.[1911] Bu plan, Sultan Mahmud'a, ölümünden hemen önce Jochmus tarafından sunulan bir planla temelde aynıydı. Boğazlarda yer alan bataryaların organizasyonu ve kontrolüyle ilgili de bir rapor hazırlayarak Ponsonby'ye iletti.[1912] Ponsonby'nin isteğiyle plana, buharlı gemilerden oluşan ufak bir filo kurma önerisi de

---

[1905] **GRE**/E/671/79, Williams'tan Ponsonby'ye, 29 Haziran 1841; **GRE**/E/671/55, Williams'tan Ponsonby'ye, 7 Haziran 1841.
[1906] **GRE**/E/671/22, Williams'tan Ponsonby'ye, 3 Nisan 1841; **GRE**/E/671/73, Williams'tan Ponsonby'ye, 29 Haziran 1841; **GRE**/E/671/59, Williams'tan Ponsonby'ye, 17 Haziran 1841.
[1907] **GRE**/E/671/8 Williams'tan Ponsonby'ye.
[1908] Anick, s. 308.
[1909] **GRE**/E/671/10, Williams'tan Ponsonby'ye, 14 Mart 1841; **GRE**/E/671/15, Williams'tan Ponsonby'ye, Nisan 1841; **GRE**/E/671/116, Williams'tan Ponsonby'ye, 1 Nisan 1841.
[1910] **GRE**/E/671/10, Williams'tan Ponsonby'ye, 14 Mart 1841; **GRE**/E/671/116, Williams'tan Ponsonby'ye, 1 Nisan 1841; **GRE**/E/671/22, Williams'tan Ponsonby'ye, 3 Nisan 1841.
[1911] **GRE**/E/671/40, Williams'tan Ponsonby'ye, 14 Mayıs 1841.
[1912] **GRE**/E/671/92, Williams'tan Ponsonby'ye, 9 Temmuz 1841; **GRE**/E/671/96, Williams'tan Ponsonby'ye, 31 Temmuz 1841.

eklendi.[1913] Ponsonby gibi, Williams da Türk donanmasında buharlı savaş gemilerinden faydalanılması gerektiğini düşünüyordu. Hatta bu filonun kurulması zaman alacağından, o vakte kadar dört yüz denizcinin beden ve zekâlarına göre ayrılarak denizci barakalarına yerleştirilmesini ve buharlı gemilerde deniz topçusu olarak görev alabilecek seviyede eğitilmesini önerdi.[1914] Williams'a göre birkaç buharlı savaş gemisi mevcut olsaydı, o günlerde devam etmekte olan Girit İsyanı büyümeden bastırılabilirdi.[1915]

Ancak Williams, Haziran ayından itibaren sorunlar yaşamaya başlamıştı. Prusyalı subaylar eğitim ve organizasyon departmanlarının kendi kontrollerine bırakılmasını istiyordu. Williams böyle bir durumda kendi reform çabalarının karşılıksız kalacağını düşünmekteydi. Ayrıca Prusyalılar, Prusya top modelini savunmakta ve Türk top modeline karşı çıkmaktaydı.[1916] Williams da Prusyalılardan şikâyet etmeye başladı. Sultan'ın emrine rağmen hâlâ kendisine bir ofis de tahsis edilmemişti. Prusyalı subayların top üretiminin çok kötü olduğunu ve sık sık kalıplara zarar verdikleri için Sultan'ın hazinesinde büyük kayıplar yaşandığını belirtiyordu. Tavsiyelerinin dinlenmemesi nedeniyle gönderilme amacının yok olduğundan yakınıyordu. Williams'a göre eğer Türk modeli toplara karar kılınır ve bu iş için Halil ve İbrahim Beyler görevlendirilirse herhangi bir sorun çıkmayacaktı.[1917] Sonunda, Williams'ın itirazlarına rağmen, Tophane'de 28 Haziran 1841'de yapılan toplantıda Prusya sistemi onaylandı.[1918] Yine de Williams'ın tavsiyeleri doğrultusunda Halil ve İbrahim Beyler, yerli top modeli için çizimler hazırladı. Williams, "pahalı projelere ve maceraperest denemelere" karşı devleti koruyacağını düşündüğü modeli Mehmet Ali Paşa'ya sundu.[1919]

Williams'ın şikâyetleri sonucunda Ponsonby, Babıali'nin topçu ve mühendislik birimlerindeki reform planından vazgeçeceğinden endişelendi. İstanbul'dan ayrılmak üzere olan Ponsonby, Sultan'a iletilmek üzere bir tavsiye raporu hazırlamasını istedi.

[1913] **GRE**/E/481/44/34, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Ağustos 1841; **GRE**/E/671/116, Williams'tan Ponsonby'ye, 1 Nisan 1841.
[1914] **MS**62/PP/GC/PO/528, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Haziran 1841; **GRE**/E/481/42/33, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Haziran 1841; **GRE**/E/671/94, Williams'tan Ponsonby'ye, 30 Temmuz 1841.
[1915] **GRE**/E/671/96, Williams'tan Ponsonby'ye,31 Temmuz 1841.
[1916] **GRE**/E/671/68, Williams'tan Ponsonby'ye, 28 Haziran 1841.
[1917] **GRE**/E/671/79, Williams'tan Ponsonby'ye, 29 Haziran 1841.
[1918] **GRE**/E/671/83, Williams'tan Ponsonby'ye, 30 Haziran 1841.
[1919] **GRE**/E/32/D18-19, Williams'tan Ponsonby'ye, 28 Eylül 1841.

Williams, önceki raporlarındaki argümanları ve tavsiyeleri bir araya getirdiği bir rapor hazırlayarak Ponsonby'ye iletti. Raporunda, Prusyalı subayların uzmanı oldukları tâlim subaylığını iyi bir şekilde yaptıklarını ancak mühendislik ve topçuluktan anlamadıklarını belirtti. Mühendislik ve topçuluk sınıflarının reforme edilmesi için kalıcı kurumlar gerekiyordu. Bu amaçla bir okul kurulmasını önerdi. İhtiyaç duyulan sermayenin yurt dışından bulunmasıyla birlikte Türkiye'nin yer altı zenginliklerine odaklanılmasını savundu. Boğaziçi ve Çanakkale'deki istihkâmların kötü durumda olduğunu, başkenti bir deniz gücüne karşı savunacak durumda olmadıklarını ve iyileştirilmeleri gerektiğini belirtti. Ayrıca âni bir başkaldırıya karşı İstanbul'un değişik yerlerinde kaleler kurulmasını önerdi. Buharlı savaş gemileri ve deniz topçuluğu için Kapudan Tahir Paşa'nın dönüşüyle birlikte çalışmalara başlanmasını tavsiye etti.[1920] Öneriler Sultan'a iletildi. Ponsonby'nin ayrılmasıyla birlikte tüm Britanyalı subayların görevine son verileceği de konuşuluyordu. Ponsonby, böyle bir ihtimale karşı, askerî reformun devam ettirilmesi için Babıali'deki tüm tanıdıklarına telkinde bulunuyordu. Williams'ın çalışmalarıyla Osmanlı ordusunun topçu ve mühendislik birimlerinde olumlu sonuçlar alınacağını düşündüğünden, Mehmet Ali Paşa'nın, Williams'a destek olmaya devam etmesi için etkisini kullandı.[1921] Ayrıca Williams'a övgüler dizdiği mektupları, kendisinden sonra da ona gerekli desteği vermesini önce Palmerston'a[1922] ardından da Aberdeen'e gönderdi.[1923] Aberdeen de Williams'ın çalışmalarından memnundu ve hükümet tarafından verilen desteğin devam edeceğini iletti.[1924]

[1920] **GRE**/E/671/108-115, Williams'tan Ponsonby'ye, 2 Eylül 1841. Ponsonby, Vogorides aracılığıyla Tahir Paşa'ya buharlı gemilerin donanmada kullanılmasını ayrıca tavsiye etti. Tahir Paşa, Girit'teki isyanı sona erdirerek İstanbul'a döndükten sonra Sultan'la bu hususu görüştü. Sultan da öneriye sıcak bakıyordu. Tahir Paşa'dan on adet buharlı savaş gemisi için çalışma yapmasını istedi. **GRE**/E/32/D32, Ponsonby'den Aberdeen'e, 8 Ekim 1841; **FO** 78/437, Ponsonby'den Aberdeen'e, 8 Ekim 1841.
[1921] **GRE**/E/481/43/43, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Temmuz 1841; **GRE**/E/32/D18-19 28, Williams'tan Ponsonby'ye, Eylül 1841.
[1922] **GRE**/E/671/119, Williams'tan Ponsonby'ye, 7 Eylül 1841.
[1923] **GRE**/E/32/D17, Ponsonby'den Aberdeen'e, 29 Eylül 1841.
[1924] **FO** 195/184, Aberdeen'den Canning'e, 29 Kasım 1841.

Böylece yeni elçi Canning'in de tam desteğini elde eden[1925] Williams, 1844 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin hizmetinde kalmaya devam etti.[1926] Ancak Williams'ın Osmanlı Devleti'yle yolları, yıllar sonra bir kez daha kesişecekti. Kırım Savaşı esnasında yeniden Türkiye'ye dönecek ve Rusya'nın Kafkasya ordusuna karşı başarılı bir şekilde hizmet edecekti. Rusların Kars kuşatması esnasında gösterdiği direniş nedeniyle "Kars Kahramanı" olarak adlandırılacaktı.[1927]

4.8.1. Dr. John Davy (1790-1868) ve Tıp Ekibi

Türk ordusunun sağlık departmanının organizasyonu oldukça kötü durumdaydı. Palmerston, Eylül 1840'ta bu departmanın reforme edilmesine karar verdi.[1928] Bu iş için ünlü kimyager Humphry Davy'nin kardeşi Dr. John Davy'yi tercih etti. İngiltere'de tanınan ve başarılı bir tıpçı olan John Davy doğru bir seçimdi.[1929] Dışişleri Bakanlığı emri altında olmak ve maaş ve masrafları altı ay boyunca İngiliz hükümeti tarafından ödenmek üzere Davy ve beş yardımcısı İstanbul'a gönderildi.[1930] Başmüfettiş olarak görevlendirilen Davy'ye, daha önce birlikte görev yaptığı Dr. John Robertson ve Dr. William Dawson

[1925] **GRE**/E/671/135-140, Williams'tan Ponsonby'ye, 28 Şubat 1842.
[1926] John Charles Dent, **The Canadian Portrait Gallery**, Cilt:4, John B. Magurn, Toronto, 1881, ss. 5-9, 6. Yardımcısı Dickson da Türk topçuların eğitimi için 11 Haziran 1845 tarihine kadar istihdam edilmeye devam etti. E. Hertslet, s. 87.
[1927] Williams'ın Kırım Savaşı esnasında Kars'taki faaliyetleri için bkz. William Fenwick Williams, **The Siege of Kars, 1855: Defence and Capitulation**, (Ed. Tim Coates), Stationery Office, London, 2000; Osman Ülkü, "Osmanlı Ordusunda Bir İngiliz Subayı: General Sir Williams Fenwick ve Anadolu İstihkâmlarının İnşasındaki Rolü", **Sanat ve İkonografi Dergisi**, Sayı: 1, 2021, ss. 34-48; Yahya Yeşilyurt, "1853-56 Osmanlı-Rus Harbi'nde Doğu Cephesinde Bir İngiliz Subay: Yarbay William Fenwick Williams'ın Askeri Raporları", **Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 32, Sayı: 1, 2022, ss. 101-138.
[1928] **GRE**/E/481/9/71-76, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Eylül 1840.
[1929] Davy'nin ilgi alanları oldukça genişti. Patoloji, fizik, karşılaştırmalı anatomi, coğrafya, antropoloji ve sosyoloji alanlarında yüz elli iki adet makale ve kitap neşretmişti. Davy'nin eğitimi, kariyeri ve eserleri için bkz. Richard S. Ross, "JOHN DAVY: Physician, Scientist, Author, Brother of Sir Humphry", **Bulletin of the History of Medicine**, Cilt: 27, Sayı: 2, 1953, s. 103. Ayrıca Davy, 1824-1835 yılları arasında Britanya ordusunda tabip olarak görev yapmıştı. 1835'ten 1840'a kadar da Fort Pitt'te bir hastanenin sorumluluğunu üstlenmişti. **The Morning Chronicle**, 28 Eylül 1842.
[1930] **GRE**/E/481/10/1-8, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 5 Ekim 1840; **GRE**/E/481/10/22-27, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 27 Ekim 1840. Palmerston'un Davy için Ponsonby'ye hitâben yazdığı takdim mektubu için bkz. **GRE**/E/481/10/31, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 30 Ekim 1840.

yardımcılar olarak katıldı. Ayrıca John Wreford, Lucas Ward ve William Tobbe Collier isimli kişiler değişik görevlerle ekibe alındı.[1931]

Palmerston'un Davy'ye verdiği talimatlarda geçen ana hususlar Türk ordusunda sağlam temellere sahip bir sağlık departmanı tesis etmek ve askerî hastaneleri inceleyip eksikleri belirlemek ve yeniden organize etmekti. Ayrıca İstanbul'da Türk öğrencilerin eğitim alacağı bir tıp okulu açması ve Türk hükümetine karantina uygulamaları ve salgınlar hususlarında bilgi vermesi istendi. İhtiyaç olması halinde gruptan bazı kişilerin Suriye'deki birliklerin tedavisi için görevlendirilmesini talep etti.[1932] Son olarak ondan, İzmir'de kurulacak bir askerî hastaneyle ilgili rapor hazırlayarak Babıali'ye iletmesi istendi. Türk hükümeti bu öneriyi kabul ederse Dr. Robertson İzmir'e giderek çalışmalara başlayacaktı.[1933] Ponsonby'ye yollanan talimatlarda da Babıali üzerindeki etkisini kullanarak Dr. Davy'nin istihdamını ve İngiltere'ye birkaç öğrencinin tıp eğitimi almak üzere gönderilmesini sağlaması emredildi.[1934]

Davy ve ekibi 24 Kasım 1840'ta İstanbul'a vardı.[1935] İstanbul'a ayak basar basmaz Ponsonby'yi ziyaret ettiler. Ancak Ponsonby o ana kadar bu görevle ilgili bir talimat almadığı gibi, elçiye kendi fikri de sorulmamıştı. Bu konuda aldığı ilk bilginin Davy'nin kendisiyle birlikte Palmerston'dan getirdiği mektup olduğunu iletecekti. Davy'ye, "Türklerin karakterinden anladığım kadarıyla bu misyon başarılı olmayacaktır." dedi. Bunun üzerine Davy, İstanbul'dan ayrılmayı önerdi. Ancak Ponsonby, gelecek talimatlara

---

[1931] **FO** 195/164, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 29 Eylül 1840. Bu ekip daha önce de birlikte çalışmıştı. John Davy, **Some Notices of My Life**, (Ed. Andrew Lacey), Raymond Richards Collection, Keele University Library, 2018, ss. 65-66. İngiliz ordusunun tıbbi departmanının genel müdürü James McGrigor'dan takdim mektubuyla gelen Dr. John Robertson da oldukça başarılı bir hekimdi. Kanada, Batı Afrika ve Ceylon gibi birçok bölgede İngiliz hükümeti adına başarılı bir şekilde görev yapmıştı. **GRE**/E/377/1, McGrigor'dan Ponsonby'ye, Aralık 1840.

[1932] **GRE**/E/481/10/1-8, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 5 Ekim 1840; **GRE**/E/481/10/22-27, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 27 Ekim 1840; **GRE**/E/481/10/32-36, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Kasım 1840; **FO** 78/391, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 29 Ekim 1840; **FO** 78/391, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 31 Ekim 1840; **FO** 78/415 Palmerston'dan Davy'ye, 27 Ekim 1840; **FO** 78/415 Palmerston'dan Davy'ye, 30 Ekim 1840; John Davy, **Notes and observations on the Ionian islands and Malta: with some remarks on Constantinople and Turkey, and on the system of quarantine as at present conducted**, Cilt: 2, Smith, Elder & co., London, 1842, s. 394; Davy, Some Notices of My Life, s. 66.

[1933] Davy, bu amaçla yanlarında tıbbi malzeme ve cerrahi aletler de getirmişti. **GRE**/E/169/1-2, Davy'den Ponsonby'ye, 17 Aralık 1840.

[1934] Rodkey, Part II, s. 196.

[1935] Davy, Notes and observations, s. 394.

uymak adına, onların istihdamı için girişimde bulunmak zorunda olduğunu iletti. Sabırlı olmasını isteyerek ona destek olmak adına elinden geleni yapacağına söz verdi.[1936] Palmerston'a gönderdiği mesajda ise Viyana'dan bir grup tıp adamının Suriye'ye gitmek üzere İstanbul'a geldiğini belirterek Davy'nin istihdamından umutlu olsa da bazı zorlukların ve gecikmelerin çıkabileceğini yazacaktı.[1937]

Ponsonby'nin aynı gün talimatları ve Palmerston'un özel mektubunu Reşid Paşa'ya iletti. Maaşları İngiliz hükümeti tarafından ödenecek tıp ekibinin istihdamı için destek istedi.[1938] Ponsonby'nin girişimleriyle Davy önde gelen devlet yetkilileriyle görüşmeye başladı.[1939] 7 Ocak'ta Elçilik Baş Dragomanı Pisani'nin tercümanlığında Reşid Paşa'yla görüştü. Paşa'yı oldukça liberal, destekleyici ve ilerici biri olarak buldu. Reşid Paşa, ordunun tıbbi biriminin oluşturulması ve askerî hastanelerin düzenlemesi için Davy'ye destek olacak gibiydi.[1940] Paşa, Davy'nin 10 Aralık 1840 tarihli raporunu büyük bir memnuniyetle okuduğunu iletti. Özellikle de bazı gençlerin tıbbi eğitim için Londra'ya gönderilmesi fikrini beğenmişti. Meseleyi dîvâna sunacağını iletti. Davy'nin grubunda yer alan kişilerden herhangi birinin Türk hizmetine girmek isteyip istemediğini sordu. Davy, arkadaşları adına konuşamayacağını, kendisinin de İstanbul'da kalıcı olmayı düşünmediğini ve 8-12 ay içerisinde görevini tamamlayarak İngiltere'ye dönmeyi planladığını iletti.[1941] Diğer yandan Dr. Dawson, Wreford, Ward ve Collier, İngiliz hükümetinin izin vermesi ve koşulların avantajlı olması halinde kalmayı istediler. Davy, Ponsonby'nin bunu Paşa'ya iletmesini rica etti.[1942]

[1936] Davy, Some Notices of My Life, s. 69; **GRE**/E/481/44/66, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Eylül 1841. İstanbul'da bu tip işlerin karara bağlanması oldukça uzun sürebilmekteydi. MacNeill de ona sabırlı olmasını tavsiye etmişti. MacNeill, Ponsonby'ye Davy için gönderdiği takdim mektubunda, Davy'ye İstanbul'un koşullarını anlattığını, gecikmeler olabileceğini ilettiğini ve ondan sabırlı olmasını istediğini yazıyordu. **GRE**/E/385/126, MacNeill'den Ponsonby'ye, 16 Ekim 1840. Gerçekten de Davy'nin hemen ardından Palmerston'un talimatları ulaştı. **GRE**/E/483/14E/53, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 24 Kasım 1840.

[1937] **GRE**/E/481/34/90, Ponsonby'den Palmerston'a, 24 Kasım 1840.

[1938] **GRE**/E/483/14E/53, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 24 Kasım 1840.

[1939] **GRE**/E/483/14E/58, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 26 Kasım 1840.

[1940] Paşa, kendisinden bir dünya vatandaşı olarak bahsetmişti. Tüm insanların kardeşi olduğunu söylemişti. Davy, Some Notices of My Life, s. 70.

[1941] **GRE**/E/169/3-4, Davy'den Ponsonby'ye, 7 Ocak 1841.

[1942] **GRE**/E/169/3-4, Davy'den Ponsonby'ye, 7 Ocak 1841. Wreford, Ward ve Collier'in istihdam edilmesi olası görünüyordu. Davy, Ponsonby'nin onlar için yeniden girişimde bulunmasını istedi. **GRE**/E/169/7-8, Davy'den Ponsonby'ye, 8 Ocak 1841.

Davy, Reşid Paşa'nın desteğiyle birlikte misyonunun başarıya ulaşabileceğini düşündü. Ancak Paşa, Mart sonunda Dışişleri Bakanlığı görevinden alındı. Yerine gelen Rıfat Paşa'yla birlikte Babıali'nin tutumu değişmeye başladı. Rıfat Paşa, Davy'yi, Sultan'ın başdoktoru Hekimbaşı Abdülhak Mollo'ya yönlendirdi. Mayıs ayında Hekimbaşı ile, "Boğaziçi'ndeki güzel konakta" göreviyle ilgili görüştü. Hekimbaşı "bağnaz eski ekoldendi" ve "tıbbi meselelerde bilgisiz, kurnaz ve bencildi." Sürekli memnun edici şekilde konuşsa da Davy'ye göre gerçekte zıt yönde hareket ediyordu.[1943] Hekimbaşı, Davy'nin önerilerini çok olumlu karşılasa da Babıali'nin değişikliklere karşı çıkacağını iletti.[1944]

Davy, görev süresi esnasında beş tane askerî hastaneyi inceledi. Hastanelerin denetimden sorumlu olan kişi Hekimbaşı idi. Hekimbaşı, Davy'ye eşlik edeceğini söylese de incelemelere katılmadı. Davy, hastanelerin birçok yönden iyi durumda olduğunu belirtse de idarelerini ve tıbbi uygulamaları yetersiz ve başarısız buldu.[1945]

Davy ayrıca İstanbul'daki askeri kışlaları inceledi ve oldukça beğendi. Ancak burada da idari sorunların var olduğunu belirtti.[1946] Bunlar dışında İstanbul'da bulunan askerî okulları (*Naval Schoo*l ve *Military Academy*) ve Galatasaray'daki Tıp Mektebi'ni inceledi.[1947] Tıp Mektebi'nde kütüphanenin yetersiz olduğunu, kimya laboratuvarın bulunmaması nedeniyle deneylerin yapılamadığını, eczacılık ve anatomi eğitiminin düzgün şekilde verilemediğini belirtti. Davy, Türk öğrencileri ise oldukça beğenmişti. Eğer bu öğrencilere Avrupa'daki şartlarda eğitim verilebilirse onların oldukça başarılı olacaklarını düşünüyordu.[1948] Palmerston'a, Tıp Mektebi için bir İngilizce öğretmeni ve ders vermesi adına bir İngiliz profesörün gönderilmesini tavsiye etti.[1949]

Davy, karantina sistemini de inceledi. Durumlarının çok kötü olduğunu düşündüğü karantinalarda görev alan kişilerin çoğunun Avrupa'dan gelen "maceraperestler"

[1943] Davy, Some Notices of My Life, s. 72.
[1944] Davy, Some Notices of My Life, s. 73.
[1945] Davy, Notes and observations, ss. 429-430.
[1946] Davy'nin incelediği kışlalar Selimiye, Davud Paşa ve Rami kışlalarıydı. Davy, Notes and observations, ss. 437-440.
[1947] Davy, Notes and observations, ss. 440-445.
[1948] Davy, Notes and observations, ss. 447-449.
[1949] **GRE**/E/169/9-10, Davy'den Ponsonby'ye, 4 Mart 1841.

olduğunu, bu kişilerin yeterli ve iyi bir eğitim almadıkları için başarısız olduklarını belirtti.[1950] Bu durum şaşırtıcı değildi. Babıali'nin verdiği maaşlar, yetenekli ve bilgili kişilerin kabul edebileceğinin çok altındaydı.[1951] Yaptığı incelemeler sonucunda, Osmanlı ordusunun tıbbi departmanının organizasyonuyla ilgili raporunu hazırlayarak Reşid Paşa'ya sundu.[1952]

Ponsonby, Davy ve ekibinin istihdam edilmesi için Babıali'ye baskı kurarken, Palmerston da Osmanlı Devleti'nin Londra elçisini sıkıştırmaktaydı. Palmerston, Mehmet Şekip Efendi'ye gönderdiği resmî notada Davy ve ekibinin Britanya hükümeti tarafından büyük masraflar yapılarak ve iyi niyetlerle İstanbul'a gönderildiğini, bu kişilerin Sultan tarafından istihdam edilmemesinin, Sultan'ın İngiliz hükümetine yönelik bir hakareti olarak algılanacağını iletti.[1953]

Davy'ye göre, Babıali'nin daimî desteği olmadan Palmerston'un istediği gibi Türk ordusunda tıbbi departmanın kurulması ve askeri hastanelerinin ıslahı söz konusu olmazdı.[1954] Böyle bir destek de göremediği için Eylül başında artık Türk hükümetinin kendilerinden istifade etmek istemediğini anlamıştı. Babıali'nin bunu resmî olarak iletmesi halinde İngiltere'ye dönmek istediğini Ponsonby'ye iletti. Böyle bir durumda, İstanbul'da ihtiyaç olmadığı için Suriye'ye gönderilen Dr. Robertson'a da benzer bir emrin yollanmasını istedi.[1955]

[1950] Davy, Notes and observations, ss. 453-454. Palmerston'un isteği üzerine. Davy'nin Türkiye'deki karantina uygulamalarıyla alakalı olarak Palmerston'a ilettiği iki rapor için bkz. **Accounts and Papers of the House of Commons**, Quarantine Regulations, Cilt: 25, 1843, ss. 534-569.

[1951] Örneğin, İstanbul'da özel olarak çalışan Britanyalı cerrah Dr. John Nassau Glascott, Suriye'deki karantinahanede istihdam edilmek için Ponsonby'den destek istemişti. Ponsonby'nin aracılığıyla Babıali onu istihdam etmek adına bir teklifte bulundu. Ancak Glascott'a yapılan teklif aylık 1.000 kuruştu. Bu paraya tercümana ödenecek parayla seyahat masrafları da dâhildi. Teklifi çok düşük bulan Glascott, talebini geri çekti. Zaten İstanbul'da çok daha fazla para kazanmaktaydı **GRE**/E/253/1, Glascott'tan Ponsonby'ye, 29 Haziran 1841.

[1952] **FO** 78/415 Davy'den Palmerston'a, 11 Aralık 1840. Raporu oldukça faydalı bulan Ponsonby, Davy'nin tavsiyelerine kendi önerisini de ekleyecekti. Ponsonby'ye göre bir askerin eğitim masrafıyla bir askerin tedavi masrafı arasında uçurum bulunmaktaydı. Ayrıca eğitimli bir asker acemi iki askerden iyiydi. Dolayısıyla yapılacak sağlık harcamaları ordunun maliyetlerini düşürecek bir tedbirdi. **GRE**/E/483/14F/21, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 11 Aralık 1840.

[1953] **HR.TO**. 565-52, 15 Temmuz 1841; Rodkey, Part II, ss. 197-198, Dipnot: 16.

[1954] **GRE**/E/169/12-13, Davy'den Ponsonby'ye, 3 Eylül 1841.

[1955] **GRE**/E/169/12-13, Davy'den Ponsonby'ye, 3 Eylül 1841.

Ponsonby, Davy'nin Avrupa'ya ait fikirlerle hareket ettiğini ve Hekimbaşı'yla iş yürütme yeteneğinden yoksun olduğunu düşünüyordu.[1956] Davy'nin tavsiyelerinin uygulanması halinde "cehaleti" ortaya çıkacak olan Hekimbaşı'nın muhalefeti nedeniyle sonuç alınamayacağını anlamıştı.[1957] Davy'nin kalışının uzamasıyla birlikte olumlu bir sonuç elde edilmesi olası görünmüyordu.[1958] Davy'nin de ayrılmak isteğinde olduğunu belirterek Rıfat Paşa'dan net bir ret cevabı beklediğini iletecekti.[1959] Beklendiği gibi kısa bir süre sonra Rıfat Paşa, Davy ve ekibinin artık ülkesine dönebileceğini Ponsonby'ye iletti.[1960] Ayrıca Davy'nin tavsiyelerinin Babıali tarafından dikkate alınacağına ve sekiz on kadar öğrencinin tıp eğitimi almak için İngiltere'ye gönderileceğine söz verdi. Davy bunun üzerine Ponsonby'den, Suriye'de bulunan Dr. Robertson dâhil tüm grubu adına İngiltere'ye dönmek için izin istedi. Ponsonby isteği kabul etti.[1961] Davy, Ponsonby'nin de onayladığı mektubunda Palmerston'a, başarısız olmasının ardında ekibinin isteksizliği ya da eksikliğinin bulunmadığını belirterek Ponsonby'ye tüm destekleri için minnettarlığını ifade etti.[1962] Aynı şekilde Ponsonby, Palmerston'a, başarısızlığın Davy ve ekibinin isteksizliğinden kaynaklanmadığını, ancak şu an için hiçbir Tıp ekibinin istihdam edilmesinin mümkün olmadığını iletecekti.[1963]

Muhalif İngiliz basınında Dr. Davy ve ekibinin istihdam edilmemelerinin suçu, Ponsonby'ye atılacaktı.[1964] Hükümet yanlısı basında ise Hekimbaşı suçlanacaktı.[1965] Ancak Davy, "liberal ve ilerici" Reşid Paşa'nın ayrılışı ve yerine "bağnaz ve cahil" Rıza

[1956] **MS**62/PP/GC/PO/501, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Şubat 1841.
[1957] **GRE**/E/481/44/66, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Eylül 1841.
[1958] **GRE**/E/483/15F/37, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 16 Eylül 1841.
[1959] **GRE**/E/483/15E/66, Ponsonby'den F. Pisani'ye, Ağustos 1841; **GRE**/E/483/15F/1, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 1 Eylül 1841.
[1960] Verilen cevap, önce Ponsonby'nin onayından geçmişti. **GRE**/E/483/15F/26, Ponsonby'den Frederic Pisani'ye, 13 Eylül 1841.
[1961] Osmanlı ordusunun organizasyonuyla görevlendirilen Jochmus, en azından Dr. Dawson'ın kalmasını ve Türk ordusunun tıbbi departmanını reforme edilmesini istiyordu. Davy, bu hususta bir talep gelmesi halinde Dawson'ın kalabileceğini aksi halde dönmek istediklerini iletti. **GRE**/E/169/14-17, Davy'den Ponsonby'ye, 14 Eylül 1841.
[1962] **GRE**/E/169/18-19, Davy'den Ponsonby'ye, 18 Eylül 1841.
[1963] **GRE**/E/481/44/66, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Eylül 1841.
[1964] **The Morning Post**, 14 Ekim 1842.
[1965] **The Morning Chronicle**, 19 Ocak 1841.

Paşa'nın göreve gelmesiyle bu imkânı elde edemediğine inanıyordu.[1966] Başarısızlıkta Hekimbaşı'nın muhalefetinin de etkili olduğunu düşünüyordu.[1967] Ayrıca Mısır meselesinin tümüyle çözülmüş olması nedeniyle, artık Babıali, Britanya'nın taleplerine hayır demekten daha az çekinir olmuştu.

Davy'nin misyonu büyük oranda başarısız oldu. Palmerston'un talimatlarına uygun bir şekilde orduda tıbbi bir departman kurulmadığı gibi Davy'nin verdiği tavsiyeler göz ardı edildi.[1968] Davy yine de misyonunun bazı faydalar getirdiğini de düşünmekteydi. Dr. Robertson, Suriye'ye gönderilerek orada katkı sağlamıştı.[1969] Ayrıca Davy, Başkonsolos Cartwright'ın kontrolünde bulunan *Seamen Hospital*'ı incelemiş ve kötü durumunu raporlamıştı.[1970] Davy, İstanbul'da akıl hastaları için de faydalı olabildiğine inanıyordu. Onların tutuldukları koşulların iyileştirilmesine katkı sağlamıştı.[1971]

4.8.3. General Augustus Giacomo Jochmus (1808-1881)

Hamburg doğumlu Jochmus, Mora İsyanı esnasında Türklere karşı savaşan gönüllü askerlerden biriydi. Yunanistan'ın bağımsızlığının ardından Yunan ordusunda kurmay subay olarak görev aldı. Ancak bir süre sonra amirleriyle anlaşamayarak Yunanistan'dan ayrıldı. İngiliz hükümeti tarafından İspanya iç savaşı esnasında hizmet etmesi için 1835 yılında görevlendirildi. Tuğgeneral rütbesiyle kendisine tahsis edilen birliklere komuta etti. İç savaşın sona ermesi ardından, "bilgi sahibi olduğu Doğu'da"

[1966] Davy, Some Notices of My Life, s. 71.
[1967] **GRE**/E/481/44/66, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Eylül 1841.
[1968] Her ne kadar Reşid Paşa, Davy'ye bazı tavsiyelerinin hayata geçirildiğini söylemiş olsa da Davy aksini düşünüyordu. Reşid'e yanlış bilgi verilmiş olabileceğini belirten Davy, hastanelerde herhangi bir değişimin olmadığını söylüyordu. **GRE**/E/169/12-13, Davy'den Ponsonby'ye, 3 Eylül 1841.
[1969] Davy, Some Notices of My Life, s. 74; **GRE**/E/169/7-8, Davy'den Ponsonby'ye, 8 Ocak 1841. Davy, Ponsonby'den, Dr. Dawson'ın İstanbul'da yaptığı fazla bir iş olmadığı için Suriye'ye gönderilmesini Babıali'ye tavsiye etmesini istedi. Hatta ikisinin, eğer Sultan onları İstanbul'da istihdam etmeyecekse, Beyrut'ta kalarak Sultan'a hizmet etmeye devam edebileceklerini iletti. **GRE**/E/169/7-8, Davy'den Ponsonby'ye, 8 Ocak 1841.
[1970] Davy, Some Notices of My Life, s. 71. İngiltere'den getirilen ve henüz açılmamış iki malzeme sandığı İstanbul'da bulunan *Seamen Hospital*'a bırakılmak üzere Cartwright'a gönderildi. **GRE**/E/169/14-17, Davy'den Ponsonby'ye, 14 Eylül 1841.
[1971] Davy, Some Notices of My Life, s. 71.

kendisine bir iş bulması için Palmerston'dan destek talep etti.[1972] Palmerston, boğazların savunmasıyla ilgili bir inceleme yapmak üzere Jochmus'u 1839 yılında İstanbul'a gönderdi.[1973]

Çanakkale'de yapılan istihkâm, Akdeniz'den gelecek bir saldırıya karşı önlemler ihtiva etmekteydi. Ancak Marmara'dan gelecek bir Rus saldırısına karşı savunmasızdı. Bu nedenle Ponsonby, General Jochmus'tan bu yönden gelebilecek bir saldırıya karşı da önlem alınması için bir plan hazırlamasını istedi.[1974] Jochmus, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında yaptığı incelemeler sonunda hazırladığı ilk raporda Çanakkale'nin Ruslar tarafından ele geçirilmesi halinde ortaya çıkabilecek sonuçları irdeledi.[1975] Daha sonra Çanakkale'nin savunmasına yönelik tavsiyelerini içeren çok sayıda raporu Ponsonby'ye sundu.[1976] Sultan'ın, İstanbul'da çıkacak bir isyan ya da Rusya'dan gelecek ani bir saldırıya karşı güvencede olması adına Çanakkale'de, İngiltere ve Fransa'dan yardım gelene kadar güvenle kalabileceği bir kale inşasını önerdi.[1977] Jochmus'un hazırladığı plan, düşük maliyetlerle bir Rus saldırısına karşı önlem almayı mümkün kılacak bir plan idi. Ponsonby planı Sultan'a iletti. Plandan memnun kalan Sultan, Jochmus'un Kapudan Paşa'yla birlikte Çanakkale'ye geçmesini ve gerekli önlemlerin alınması için çalışmaları yürütmesini istedi. Çanakkale'deki istihkâmların tamamlanmasının ardından Boğaziçi'nde de benzeri bir çalışmanın yapılması için Sultan'ı iknaya karar vermişti.[1978] Haziran 1839'da Kapudan Ahmet Paşa'yla birlikte Çanakkale'ye geçti. Kapudan Paşa'nın desteğiyle önerilerinin gerçekleştirilmesi adına ilk adımlar atıldı.[1979] 1834 yılından beri aklında olan bu girişim ağır ilerleyince duruma el atarak işlerin hızlandırılması için çabaladı.[1980] Jochmus'un Çanakkale'nin savunulmasıyla ilgili önerileri Babıali tarafından

[1972] **GRE**/E/346/A/1-3, Jochmus'tan Palmerston'a, 20 Kasım 1838.
[1973] Rodkey, Part II, s.194.
[1974] **GRE**/E/481/24/33-36, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Mayıs 1839; **GRE**/E/481/24/37-38, Ponsonby'den Palmerston'a, Haziran 1839.
[1975] **GRE**/E/346/A/8-17, 14 Mart 1839.
[1976] **GRE**/E/346/A/18-32, Mart 1839.
[1977] **GRE**/E/346/A/7.
[1978] **GRE**/E/481/24/33-36, Ponsonby'den Palmerston'a 29 Mayıs 1839; **GRE**/E/481/24/37-38, Ponsonby'den Palmerston'a, Haziran 1839.
[1979] **GRE**/E/346/A/44-45, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 15 Haziran 1839; **GRE**/E/346/A/46-49, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 20 Haziran 1839.
[1980] **GRE**/E/481/24/54-56, Ponsonby'den Palmerston'a, Haziran 1839.

uygun bulundu. Ancak Sultan'ın ölümü, donanmanın İskenderiye'ye kaçırılması ve Nizip'te Osmanlı ordusunun mağlup olması nedeniyle planın uygulanışı sona erdi.

Boğazlarla ilgili raporları dışında Jochmus, birkaç bin düzensiz Arnavut askerinin komutasının kendisine verilmesini istediği bir rapor daha hazırlamıştı.[1981] Böylece, Sultan'a hizmet edecek disiplinli bir birlik oluşturmak istemekteydi. Sultan, bu askerlerden faydalanmazsa, Mehmet Ali faydalanabilirdi.[1982] Hatta Nizip Savaşı ardından Mehmet Ali'yle Rusya arasındaki bağlantının Arnavut şefler üzerinden sağlandığını iddia edecekti.[1983] Palmerston da fikri beğenmişti. Mehmet Ali gibi Sultan da Arnavutlardan faydalanabilirdi. İngiliz subayların yardımını alacak Jochmus'un kontrolünde 4.000-5.000 Arnavut'tan ya da reâyâdan oluşacak bir birliğin eğitilmesini tavsiye etti. Burada elde edilecek başarının ordunun geri kalanı için örnek olacağına inanıyordu.[1984] Ancak öneriler karşılıksız kaldı.

Jochmus, İstanbul'dan ayrılarak on iki yıldır görmediği ailesini ziyaret etmek üzere Hamburg'a hareket etti.[1985] Ancak ilk önce Viyana'ya uğrayarak Avusturya hükümetinin İngiltere'yle birlikte hareket ederek Osmanlı Devleti'ni desteklemesi için faaliyetlerde bulundu.[1986] Londra Konvansiyonu'nun imzalanmasıyla birlikte Suriye'de görev yapmak üzere Palmerston tarafından yeniden görevlendirildi. Suriye'deki kara birliklerinin komutanı General Charles Smith'in emri altında çalışacaktı. Ancak, Smith'in pasif tutumu üzerine, Ponsonby, Jochmus'un Türk birliklerinin komutanlığına atanmasını sağladı. Jochmus, Suriye'de Türk ordusuna başarılı bir şekilde hizmet etti. İleride görüleceği üzere savaşın ardından Ponsonby'nin askerî reform planı doğrultusunda Türk ordusunun yeniden organizasyonuyla görevlendirilerek hizmete devam edecekti. 1848

[1981] **GRE**/E/346/A/4-6, Jochmus'dan Lamb'e. Yedi bin Arnavut askerini emri altına almak istediğini söylemiştir. **GRE**/E/430/4/95, Lamb'den Ponsonby'ye, 30 Aralık 1839.
[1982] Ponsonby, Arnavutluk'ta Jochmus'un oluşturmak istediği gücün oluşturabilmesi halinde Osmanlı Devleti'ne fayda sağlayacağını düşünmekteydi. **GRE**/E/430/4/13, Ponsonby'den Lamb'e, 8 Eylül 1839.
[1983] **GRE**/E/346/A/58, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 15 Ekim 1839.
[1984] **GRE**/E/481/8/29, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 2 Aralık 1839; **GRE**/E/481/9/15-20, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 20 Nisan 1840.
[1985] **GRE**/E/346/A/70, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 26 Aralık 1839.
[1986] **GRE**/E/346/A/58, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 15 Ekim 1839; **GRE**/E/346/A/62, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 31 Ekim 1839.

yılında Avrupa'da devrim dalgası başlayınca Avusturya hükümeti tarafından geri çağrılarak hizmet etmek üzere ülkesine döndü.

4.8.4. Yüzbaşı Baldwin Wake-Walker (1802-1876) ve Deniz Subayları

Serasker Halil Paşa, du Plat'la bir görüşmesinde Babıali'nin İngiltere'den deniz subayı talep etme niyetinde olduğunu iletmişti.[1987] Ponsonby de oldukça faydalı sonuçlar vereceğine inandığı bu niyeti Palmerston'a iletti.[1988] Ayrıca Reşid Paşa'ya bu yönde bir girişimi desteklediğini belirtti. Reşid Paşa da talebin İngiliz hükümetine iletileceğine söz verdi. Bunun üzerine Palmerston iki donanmanın Akdeniz'de birlikte, egzersiz amaçlı ortak seyrini önerdi. Babıali'nin teklifi kabul etmesi üzerine Kapudan Ahmet Paşa ve Amiral Stopford, 1838 sonbaharında Akdeniz'de yedi hafta boyunca birlikte seyretti.[1989] Bu esnada Londra Elçisi Sarim Efendi, İngiliz hükümetinden bir grup Britanyalı deniz subayının İstanbul'a göndermesi için resmî talepte bulundu.[1990] Palmerston bu iş için Yüzbaşı Walker'ın komutasında bir grup subayı görevlendirdi. Palmerston, komuta yetkisine sahip olmazlarsa subayların etkisinin olmayacağını düşündüğünden Rum denizcilerin istihdam edildiği birkaç savaş gemisinin komutasının Britanyalı subaylara verilmesini önermişti. Genç Türk subaylar bu gemilerde savaş sanatını öğrenebilir ve "dinî ve ulusal ön yargılara" bağlı itirazların önü alınabilirdi.[1991]

Walker ve ekibi 7 Mart'ta İstanbul'a ulaştı. Ponsonby hemen Nuri Efendi'ye Babıali'nin isteği üzerine deniz subaylarının İstanbul'a geldiğini iletti. Nuri Efendi'nin muhalefetini engellemek adına da yapılan antlaşmayla ilgili tüm yazışmaları da ayrıca gönderecekti.[1992] Ponsonby'ye göre yalnızca Walker, Kapudan Paşa'nın danışmanı olarak büyük bir fayda sağlayabilirdi. Türk ordusunda istihdam edilmek için iyi bir asker olmak

[1987] **GRE**/E/197/7-8, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 18 Şubat 1838.
[1988] **FO** 78/660, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Şubat 1838.
[1989] Rodkey, Part I, s. 588.
[1990] **GRE**/E/481/7/49, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 13 Ekim 1838.
[1991] **GRE**/E/481/7/13-14, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 14 Nisan 1838.
[1992] **GRE**/E/483/13A/55, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 7 Mart 1839; **GRE**/E/483/13A/66, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 15 Mart 1839.

yeterli bir kıstas değildi. Türklerin güvenini kazanıp onlarla nasıl ilişki kurulacağını da öğrenmek gerekiyordu. Özellikle de sabırlı olmak ve kibirli olmamak önemliydi. Gönderilen subaylar içerisinde sadece Walker bu özelliklere sahipti. Bu nedenle Kapudan Paşa yalnızca Walker'ın istihdamını talep etmişti. Ponsonby, bu isteği destekleyerek Palmerston'a Walker'ın rütbesinin yükseltilmesini tavsiye etti.[1993] Palmerston'a göre tüm subayların istihdamının başarısız olmasına neden olan Rusya idi. Yine de Walker'ın Kapudan Paşanın yanında olması da avantajdı. İki donanmanın ortak seferinden sonra yeniden deneme yapılmasına karar verdi.[1994]

Walker, Britanya'nın Akdeniz donanmasının *HMS Asia*, *HMS Britanica* ve *HMS Berham* isimli savaş gemilerde görev yaptıktan sonra, 1836-1838 yılları arasında *HMS Vanguard* isimli savaş gemisinin kaptanlığına getirildi. Türk donanmasına destek vermek amacıyla görevlendirildikten sonra amirallik tarafından albaylığa yükseltilen Walker, Kapudan Ahmet Paşa'nın danışmanı olarak atandı.[1995] Ancak diğer subaylar istihdam edilmedi. Ponsonby bunun nedeni olarak yine, Britanya'nın Rusya karşısında Sultan'a bir güvence vermemesini gösterecekti.[1996]

İbrahim Paşa'dan gelebilecek olası bir saldırıya karşı İstanbul'u savunmakla görevlendirilmesi düşünülse de Walker, kendisinin şehirleri değil gemileri savunabileceğini ileterek görevi kabul etmedi.[1997] Walker, tersanenin reforme edilmesi için incelemelerde bulundu. Ayrıca donanmanın eğitiminde kullanmak üzere bir talimat kitabı hazırladı.[1998] Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne'nin reforme edilmesi için hazırladığı raporu, 10 Şubat 1840 tarihinde Kapudan Sait Paşa'ya sundu. Raporunda, okuldaki hoca sayısının arttırılması, derslerde kullanılacak kitapların temin edilmesi ve çoğaltılması, öğrencilerin pratik eğitim alması, müfredatın revize edilmesi, öğrencilere Fransızcanın

[1993] **MS**62/PP/GC/PO/358, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Kasım 1838; **GRE**/E/481/24/1, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Ocak 1839.
[1994] **GRE**/E/481/8/10-11, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 23 Nisan 1839.
[1995] Selman Soydemir, **Osmanlı Donanmasında Yabancı Müşavirlerin Etkileri (18 ve 19. Yüzyıllar)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 7; **The Morning Chronicle**, 15 Nisan 1839.
[1996] Rodkey, Part I, s. 590.
[1997] **GRE**/E/640/2, Walker'dan Ponsonby'ye, 27 Ocak 1840.
[1998] **The Morning Chronicle**, 15 Nisan 1839.

öğretilmesi gibi tavsiyelerde bulundu. Plan, Bahriye Meclisi tarafından onaylanarak 9 Nisan 1840'ta yürürlüğe girdi.[1999] Ancak Suriye Savaşı nedeniyle planın uygulanışı ertelendi.

Walker, Londra Konvansiyonu'nun imzalanmasının ardından Suriye Savaşı'nda görev alacak az sayıda gemiden oluşan Osmanlı donanmasının komutanlığına getirildi. Savaş esnasında Mukaddime-i Hayr isimli sancak gemisiyle başarılı bir şekilde hizmet etti.[2000] Suriye'deki Türk birliklerinin başkomutanı olarak atanan İzzet Paşa, Walker'ın faaliyetlerinden memnun kaldı.[2001] Sultan'ın da aynı düşüncede olması sonucunda Walker, kapudan paşalık rütbesinin bir altı olan koramiralliğe getirildi.[2002] Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'de yenilgiyi kabul etmesinin ardından, 1839'da Ahmet Paşa tarafından İskenderiye'ye kaçırılan donanmanın teslim alınıp getirilmesi görevi Walker'a tahsis edilecekti.[2003]

Ponsonby'nin elçilikten ayrılışından sonra Walker'ın görevine son verileceği söylentilerinin dolaşması üzerine onun görevine devam edebilmesi için muhataplarına tavsiyede bulundu. Vogorides, Kapudan Tahir Paşa'nın, Walker'ın onu uzun zamandır ziyaret etmemiş olduğundan şikâyet ettiğini Ponsonby'ye iletti. Vogorides, Ponsonby'nin ayrılışının ardından ikili arasında bir sorun çıkacağından endişe ediyordu.[2004] Bunun üzerine Ponsonby, Walker'dan Tahir Paşa'yla sık sık görüşmesini ve uyumlu bir şekilde çalışmasını istedi. Walker, elçinin tavsiyelerine uyacağına söz verdi.[2005]

Ponsonby, Walker'ın Osmanlı donanmasındaki faaliyetlerinin olumlu sonuçlar doğuracağından emindi. Hatta Osmanlı donanmasının ıslahı için Lady Ponsonby'nin

---

[1999] Ali İhsan Gencer, **Bahriye'de Yapılan Islâhât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2001, ss. 263-266; Raporun Latinize edilmiş versiyonu için bkz. Soydemir, ss. 156-158.
[2000] Soydemir, s. 15.
[2001] **GRE**/E/503/11-13, Redhouse'dan Ponsonby'ye, 20 Ekim 1840; **GRE**/E/503/14-16, Redhouse'dan Ponsonby'ye, 25 Ekim 1840.
[2002] **GRE**/E/378/198, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 22 Ekim 1840. Emrine bir kalyon, bir fırkateyn ve bir korvet tahsis edildi. **GRE**/E/503/11-13, Redhouse'dan Ponsonby'ye, 20 Ekim 1840; **GRE**/E/503/14-16, Redhouse'dan Ponsonby'ye, 25 Ekim 1840.
[2003]Ahmet Lütfi Efendi, **Va'kanüvis Ahmed Lütfi Tarihi**, Cilt: 6-7-8, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 1064.
[2004] **GRE**/E/378/234, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 20 Eylül 1841.
[2005] **GRE**/E/671/129, Williams'tan Ponsonby'ye, 25 Eylül 1841.

yeğeni William Paget'in düşünülmesine karşı çıktı ve önemli olanın "dava" olması nedeniyle daha uygun bir subay olan Walker'ı tercih etti.[2006] Walker'ın elini güçlendirecek girişimlerde bulunmaktan kaçınmadı. Onun hakkında hükümetine çok sayıda olumlu raporlar yolladı.[2007] Walker, Suriye Savaşı ardından bir tek Prusya'dan nişan almamış olduğu için Britanya'nın Berlin elçisi aracılığıyla bir nişan almasını sağladı.[2008] Walker, Ponsonby'nin ayrılışının ardından Osmanlı Devleti'ne hizmet etmeye devam etti. Ancak, her ne kadar savaş esnasında üstün bir başarı göstermiş olsa da savaşın ardından Babıali'ye oldukça sıkıntı çıkardı. 1843 yılında görevden alınışı, Britanya'yla Osmanlı Devleti arasında gerilime neden oldu.[2009]

4.9. LORD PONSONBY FENER RUM PATRİĞİNE KARŞI

Nizip Savaşı ardından İstanbul'da gerginlik en üst seviyedeyken Palmerston, imparatorluktaki en önemli gayrimüslim olan Fener Rum Patriği'nin[2010] görevden alınması için Babıali nezdinde girişimde bulunmasını, Ponsonby'ye emretti. Patrik, kendisine verilen yetkileri suistimal ederek Britanya'nın himayesinde bulunan İyon Adaları Devleti'nin egemenlik haklarına saldırmakla suçlanıyordu. Ponsonby, dinî meselelerde, aktif bir tutum almaktan sürekli kaçınmıştı. Ancak Rusya'nın bir "kuklası"[2011] olarak gördüğü Patrik'i görevden aldırarak Britanya'nın İstanbul'daki etkisini arttırmak onun için cazip bir talimattı.[2012] Bununla beraber diplomatik kariyerine

[2006] **GRE**/E/481/10/53–56, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 16 Mart 1841. **GRE**/E/481/40/1-5, Ponsonby'den Palmerston'a, Nisan 1841

[2007] **GRE**/E/477/48, A. B. S. Pisani'den Ponsonby'ye, 2 Ağustos 1840.

[2008] Britanya'nın Berlin Elçisi Russell, Avusturya ve Rusya'nın verdiği nişana muadil bir nişanın Walker'a verileceğini iletti. **GRE**/E/534/10, Russel'dan Ponsonby'ye, 25 Temmuz 1841.

[2009] Soydemir, ss. 21-32.

[2010] İmparatorluktaki Ortodoks Hristiyanların sayısının toplam nüfusa oranı, üçte bire tekabül etmekteydi. Abdolonyme Ubicini, **Letters on Turkey**, John Murray, London, 1856, s. 22.

[2011] **GRE**/E/698/52, Ağustos 1838. Patrik, Grand Logothete Nikolas Aristarki'nin, Moldovya Prensi'nin, İstanbul Rus elçiliğinin ve Rus yanlılarının desteğini almıştı. Jack Fairey, **The Great Powers and Orthodox Christendom The Crisis over the Eastern Church in the Era of the Crimean War**, Palgrave Macmillan, New York, 2015, s. 57.

[2012] Ponsonby, Rus etkisine karşı koymak söz konusu olduğunda hükümetini dinî meselelerde de harekete geçirmek için teşvik etmiştir. Rusya'nın desteğiyle Babıali'ye Ruslarla doğrudan bağlantılı Eçmiyazin Kilisesi'nin, İstanbul Ermeni Kilisesi'yle bağının kurulması önerildiğinde, Ponsonby bunu engelleyebilmek

İyon Adaları Senatosu'nun sekreteri olarak başladığından, bu meseleye özel bir ilgi duyduğu düşünülebilir. Ayrıca Balta Limanı Antlaşması ve 27 Temmuz Deklarasyonu ardından İstanbul'daki etkisini oldukça arttığı açıktı. Yeterli gerekçenin gösterildiği bir talebin reddedileceğine ihtimal vermedi. Ancak en çok desteklediği ve güvendiği Türk'ten, Reşid Paşa'dan, beklediği iş birliğini göremeyecekti.

İyon Adaları halkının büyük bir kısmı, Yunanca konuşan Ortodoks Hristiyanlardan teşekkül ediyordu. 1815 Viyana Kongresi'nin ardından adalar, kendi kendini yönetebilecek olgunluğa ulaştıktan sonra bağımsızlığını elde etmesi şartıyla, Protestan Britanya'nın himayesine bırakılmıştı. İngiliz hükümeti de İyon Adaları için anayasa, parlamento ve senato tesis etti. Ancak ada yönetiminin başına, Koloni Bakanlığına bağlı olan geniş yetkilere sahip bir vali atadı. 1830'lara gelindiğinde İyon Adaları'nın yönetimiyle adalarda mukîm ruhban sınıfı arasında bir güç mücadelesi yaşanıyordu. Ada sakinleriyle İngiliz yönetimi arasında da karşılıklı bir memnuniyetsizlik mevcuttu.[2013]

İngilizler, Ortodoks mezhebinin etkisini ve emrettiği dinî kuralları rasyonel bir çerçeveye oturtmakta zorlanıyordu. Bir Anglikan piskopos, Ortodoks ruhban sınıfının adalarda sahip olduğu gücü, "dinî bir despotizm" olarak değerlendirecekti.[2014] Bu nedenle erken tarihlerden itibaren İngiliz yönetimi, ruhban sınıfının gücünü sınırlayıcı önlemler almaya başladı. Hükümete yakın piskoposların atanması, Fener Rum Patrikliği'yle iletişimin sınırlandırılması ve tehlikeli görülen piskoposların sürgün edilmesi gibi değişik tedbirler uygulandı. 1823 yılında Fener Rum Patriği bu uygulamalardan şikâyetçi olduğunda, Britanya'nın İstanbul Elçisi Percy Smythe, İyon Adaları'ndaki sınırlamalara itiraz etmemelerini, aksi hâlde adalardaki kilise etkisini tümüyle sonlandırılabileceğini iletmişti.[2015]

---

için Palmerston'un kendisine talimat yollamasını istedi. Babıali de benzer endişeyi taşımaktaydı. Eileen M. Kane, **Pilgrims, holy places, and the multi -confessional empire: Russian policy toward the Ottoman Empire under Tsar Nicholas I, 1825–1855**, (Yayılanmamış Doktora Tezi), Princeton University, 2005, ss. 145-146.

[2013] Jack Fairey, "Discord and Confusion... under the Pretext of Religion: European Diplomacy and the Limits of Orthodox Ecclesiastical Authority in the Eastern Mediterranean", **The International History Review**, 2012, Cilt: 34, Sayı: 1, 2012, s. 24; Fairey, The Great Powers and Orthodox Christendom, s. 72.

[2014] Fairey, The Great Powers and Orthodox Christendom, s. 73.

[2015] Fairey, The Great Powers and Orthodox Christendom, s. 74.

1835 yılında İyon Adaları'na vali olarak atanan General Howard Douglas, önceki valiler gibi, rasyonel bulduğu idare anlayışıyla ülkeyi yönetmeye başladı. Douglas, Ortodoks Kilisesi'nin hukukuna dâhil olan eğitim, aile hukuku, miras hukuku gibi birçok alanda kapsamlı bir kanun tasarısı hazırlamaya başlayınca kilise ile ada yönetimi arasında ilişkiler gerildi. Özellikle evlilik ve boşanmayla ilgili düzenlemeler büyük tepki çekti. Ortodoks mezhebi, yedinci dereceden yakınlara kadar yapılan evlilikleri ensest bir ilişki olarak görmekteydi. Ancak adalarda herkes bir şekilde akraba bulunmaktaydı ve ada sakinleri evlilik yapabilmek adına uzaklara seyahat ederek dinî kıstaslara uygun bir eş aramak gibi meşakkatli bir işe girişmek zorunda kalıyordu. Bu sorunu aşmak isteyen Douglas, kan bağı olmayan kişilerin evliliğini kolaylaştırmayı amaçladı. Ayrıca eşleri tarafından terk edilen kadınların boşanabilmelerini kolaylaştıran bazı değişiklikler önerdi. Bu gibi yasa değişikliklerini içeren bir medeni kanun taslağını, Fener Rum Patrikliğine göndererek Patrik'in önce düşüncelerini ve ardından da onayını almak istedi. Onayı aldığı takdirde taslağı, İyon Adaları Parlamentosu'na sunacaktı.[2016] Ancak İstanbul'da, güç ve yetkilerinden taviz vermek bir yana, bunları arttırmayı hedefleyen genç ama muhafazakâr bir patrik bulunuyordu.

Fener Rum Patrikhanesi, 1830'ların başından itibaren gücünü kaybetmekteydi. Yunanistan'ın bağımsızlığıyla birlikte Patrikhane'nin Yunanistan'daki etkinliği zaten azalmıştı. Üstüne, Yunanistan'ın Katolik Kralı Otto, kiliseyi kontrol altına almak isteyince, Rusya'nın Yunanistan'daki etkisini kırmak isteyen Palmerston'un da desteklediği bir girişim sonucunda 1833 yılında müstakil bir Yunan kilisesi kuruldu.[2017] Patrikliğin kontrolünde bulunan piskoposlukların sayısı %36 oranında azaldı. Yunanlılar dışında, Sırplar ve Bulgarlar da Patrikhane'den bağımsız hareket etmeye başlamıştı. Ana dillerinde dinî eğitim için girişimde bulunmalarıyla birlikte Patrikhane'nin Slavlar üzerindeki etkisi azalmaya başladı.[2018] Rusya'nın Romanya ve Moldova'da hâmiliği, Patrikhane'nin bu bölgelerdeki etkisini sınırlayıcı bir durumdu. Bunların dışında Protestan

[2016] Fairey, Discord and Confusion, s. 25.
[2017] Charles A. Frazee, **The Orthodox Church and Independent Greece 1821-1852**, Cambridge University Press, Cambridge, 1969, ss. 110-114.
[2018] Fairey, The Great Powers and Orthodox Christendom, s. 50.

misyonerlerin Türkiye'deki faaliyetleri, Patrikhane tarafından büyük bir tehdit olarak görülüyordu. Bu nedenle kilise çevrelerinde Batı'nın etkisi "şeytanî" olarak görülmekte ve Avrupa devletlerinin "kutsal olan her şeye savaş açtığı" algısı uyanmaktaydı.[2019] Patrik Konstandinos II, bu tehlikelere karşı pasif bir siyaset izleyince 1835 yılında Sinod'un talebi sonucu Sultan tarafından görevden alındı. Britanya'nın çıkarları için Konstandinos'u faydalı bir Patrik olarak gören Ponsonby, Patriğin görevde kalması için girişimde bulundu.[2020] Babıali de ılımlı bulduğu Patriğin görevden kalmasından yanaydı. Ancak Rusya'nın müdahalesi sonucu yeni seçimin yapılmasına izin verildi. 36 yaşındaki Patrik Grigórios VI Fourtouniádis yeni patrik olarak göreve geldi.[2021]

Grigórios VI, 1830'lar boyunca kilisenin gücündeki gerileyişi ve misyoner faaliyetlerinin yarattığı tehdidi gözlemlemişti. 1821 yılında idam edilen hâmisi Patrik Grigórios V'in dini ve milleti için kendini nasıl "feda ettiğine" bizzat şahit olmuştu.[2022] Bu nedenle yeni patrik gelenekçi görüşün bir temsilcisi hâline geldi ve dinî hususlarda oldukça katı ve inatçı bir karaktere sahip oldu.[2023] Patrik, kilise bünyesinde var olan sorunların kaynağı olarak dinî kuralların lâyıkıyla uygulanmamasının olduğunu düşünüyordu. Ona göre ne Patrikhane devletin çalışma alanlarına müdahil olmalıydı ne de devlet, dinî hususlarda ve kilise yönetiminde bir etkide bulunmaya kalkmalıydı. Bazı atamalarla ilgili Babıali'nin müdahalelerine direnerek nerede duracağını net bir şekilde gösterdi.[2024]

Diğer yandan Patrik, kilisenin gücünü yeniden tesis etmek adına Babıali'nin Protestan misyonerlerin faaliyetlerine engel olması için önlem almasını talep etti. 1836 yılında Protestan "heretiklere" karşı Ortodoksların dikkatli olması adına piskoposlara bir genelge gönderdi. Girişimleri neticesinde misyonerlerin Türkiye'deki faaliyetlerini

[2019] Fairey, The Great Powers and Orthodox Christendom, s. 51-52.
[2020] II. Konstantios'un Ponsonby'yle ilişkileri iyi görünmekteydi. İyon Adaları için talep edilen belgeler hızlı bir şekilde hazırlanarak elçiliğe iletiliyordu. **GRE**/E/678/1, George Wood'dan Ponsonby'ye, 11 Şubat 1834.
[2021] Fairey, The Great Powers and Orthodox Christendom, s. 57.
[2022] Fairey, The Great Powers and Orthodox Christendom, s. 42.
[2023] Fairey, The Great Powers and Orthodox Christendom, s. 31.
[2024] Fairey, The Great Powers and Orthodox Christendom, s. 76.

sınırlandırmayı başardı.[2025] Bu başarısının ardından Osmanlı Devleti sınırları dışında kalan bölgelerde faaliyetlerini arttırmaya başladı. Özellikle Yunanistan ve İyon Adaları başlıca hedefi hâline geldi. Bu iki ülkede halkın yönetimden şikâyetlerini kendi amaçları için kullandı.[2026] Britanya'nın İyon Adaları'ndan sürgün ettiği Kefalonyalı rahip Efsevios Panas'ı danışmanı yaptı. Pasif tutum takınan İyon Adaları rahiplerini yolladığı risâlelerle daha aktif bir tutum izlemeleri için teşvik etti.[2027] İşte böyle bir zamanda Douglas, İyon Adaları Parlamentosu Sekreteri Plato Petrides'i, Ponsonby'nin emri altında olacak şekilde, Patriği ikna etmek adına İstanbul'a yolladı. Douglas, Patrikhane'nin onayı için gerekirse bir miktar rüşvet vermeyi de uygun görmekteydi.[2028]

Ağustos sonunda İstanbul'a varan Petrides, elçiliğin girişimleriyle hızlı bir şekilde Patrik'le ilk görüşmesini gerçekleştirdi.[2029] Kendiyle beraber getirdiği yasa taslağını Patrik'e sunarak içeriklerini açıkladı. Patrik, Petrides'i iyi bir şekilde ağırladı. Belgeleri inceledikten sonra ona cevap vereceğini iletti. Petrides, Patrik üzerinde etkisi olduğunu bildiği Panas ve Aristarki'yle de görüşerek destek istedi.[2030] İletilen taslakta başta aile hukuku olmak üzere birçok konuda dinî kanunlarla ciddi bir şekilde çelişen öneriler bulunuyordu. Dolayısıyla Patrik, taslağı dine bir saldırı olarak değerlendirdi. Ancak elçiliğe gönderdiği mesajda, konunun önemi nedeniyle nihai cevabı vermeden önce, Sinod'un ayrıntılı bir inceleme yapacağını iletti. Yine de ekim ayı sonuna gelindiği hâlde bir türlü yanıt gelmedi. Hâlbuki taslağı incelemek için kurulan dinî komisyon, incelemesini tamamlayarak raporunu Sinod'a sunmuştu. Petrides, olumsuz bir yanıt verileceğine dair duyumlar alsa da en azından bazı maddelerin kabul edilebileceğine inanıyordu. Patrik'i yeniden ziyaret ederek taslağa verilecek yanıtı sordu. Ancak Patrik,

[2025] Fairey, The Great Powers and Orthodox Christendom, ss. 27-28, 77-78.
[2026] Fairey, The Great Powers and Orthodox Christendom, s. 78.
[2027] **FO** 195/105, Douglas'tan Ponsonby'ye, 4 Kasım 1839; Fairey, Discord and Confusion, s. 28.
[2028] **GRE**/E/190/6-11, Douglas'tan Gleneg'e, 31 Ekim 1838; **FO** 195/105, Douglas'tan Ponsonby'ye, 7 Temmuz 1838.
[2029] **GRE**/E/483/12E/88, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 30 Ağustos 1838; **GRE**/E/483/12F/17, Ponsonby'den F. Pisani'ye, Eylül 1838.
[2030] **GRE**/E/475/1, Petrides'ten Ponsonby'ye, 4 Eylül 1838.

daha fazla vakit talep etti. Petrides, tahminî bir tarih verilmesini için ısrar edince, ona cevabın iki ay içerisinde verilebileceği iletildi.[2031]

İngiliz tarafı, Panas'ın etkisiyle Patrik'in ret cevabı vereceğinden emindi. Gecikmenin sebebi, Sinod'un, olumsuz yanıtını uzun bir değerlendirme sonucu verdiğini göstermek istemesine bağlanıyordu. Böylece Patrik de sorumluluğu üzerinden atmış olacaktı.[2032] İyon Adaları'na resmî yanıtla dönmek isteyen Petrides, Ponsonby'den süreci hızlandırması için destek istedi.[2033] Ponsonby, Patrikliğin istenilen belgeleri vermemesi halinde talebi Babıali'ye ileteceğini belirterek Patrik'i üstü kapalı bir şekilde uyardı.[2034] Ancak bir değişiklik olmayınca Petrides, Douglas'a, cevabın verilmesinin uzun süreceğini ileterek teklifin geri çekilmesini ve İstanbul'dan ayrılmayı talep etti. Douglas da istekleri kabul etti.[2035]

Meseleyi kendi inisiyatifiyle çözemeyen Douglas, Londra'yı devreye sokmaya karar verdi. Balta Limanı Ticaret Antlaşması ardından Britanya'nın etkisinin oldukça artmış olduğunu düşündüğünden girişimi İngiliz hükümeti aracılığıyla yürütmek istedi. Koloniler Bakanı Gleneg'den hükümetin, Ponsonby aracılığıyla Babıali'nin Patrikhane'yi taslağı onaylaması için zorlamasını talep etti.[2036] Douglas'ın isteği üzerine Gleneg, meslektaşlarını ikna etti ve gereken talimatlar 1839 başında Ponsonby'ye yollandı.[2037] Ponsonby de talep edilen başvuruyu Babıali'ye yaptı.[2038]

Patrik'in ilk başvuruya cevabı, Douglas'a hitâben yazılan özel bir mektupla değil de 29 Ekim 1838 ve 13 Aralık 1838 tarihli kamuya açık iki genelgeyle duyuruldu. Genelgelerde, Britanya yönetimi Ortodoks gelenek ve yasalarını kategorik şekilde ihlâl etmekle ve adalarda Ortodoksluğun yerini Protestanlığın alması için girişimde bulunmakla itham edildi. Kilise hukukunda evlilikle ilgili herhangi bir değişikliğin

[2031] **GRE**/E/475/3, Petrides'ten Ponsonby'ye, 27 Ekim 1838.
[2032] **GRE**/E/190/6-11, Douglas'tan Gleneg'e, 31 Ekim 1838.
[2033] **GRE**/E/475/6, Petrides'ten Ponsonby'ye.
[2034] **GRE**/E/483/12G/16, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 19 Kasım 1838.
[2035] **GRE**/E/190/6-11, Douglas'tan Gleneg'e, 31 Ekim 1838.
[2036] **GRE**/E/190/6-11, Douglas'tan Gleneg'e, 31 Ekim 1838.
[2037] **GRE**/E/190/11, Gleneg'den Douglas'a, 5 Ocak 1839; **GRE**/E/190/5, Douglas'tan Ponsonby'ye, 2 Şubat 1839.
[2038] **HAT**. 1179-46589, 18 Şubat 1839.

yapılamayacağı ilan edildi.[2039] Patrikhane, daha da ileri giderek, Mart ve Nisan 1839'da İyon Adaları Senatosu'na gönderdiği mektuplarla koloni idaresinin dinî meselelere müdahil olmasının kabul edilmeyeceğini iletti. Piskoposlara gönderdiği farklı mektuplarla Ortodoks çocuklarının Protestan okullarına gönderilmesini yasakladı. Ada yönetiminin dinî kanunlara aykırı kararlarına uyulmamasını emretti. Bu emirlere itaat etmeyenleri aforoz etmekle tehdit etti.[2040] Kısaca Patrikhane, İyon Adaları halkını Britanya yönetimine karşı sivil itaatsizliğe davet ediyordu.

Artık durum Britanya açısından tümüyle değişmişti. Douglas, Patrik'in görevden alınmasının Britanya'nın bölgedeki çıkarları içim elzem olduğuna dair Dışişleri Bakanlığı ve Koloniler Bakanlığı'na şikâyette bulunmaya başladı.[2041] Douglas'a göre, hangi dinî lider olduğuna bakılmaksızın, Britanya vatandaşları üzerinde herhangi bir yabancı gücün müdahalesi kabul edilemezdi.[2042] Sultan'ın bir memuru olarak gördüğü Patrik'in, İyon Adaları'ndaki etkisinin ortadan kaldırılmasını talep etti. Ponsonby de Patrik'in görevden alınması hususunda Douglas'la hemfikirdi. Patrik'in, "Rusların maaşlı ajanı olan Aristarki'nin kuklası" olduğunu ve bu hamlelerin Doğu'yu istikrarsızlaştırmak adına bir Rus komplosunun parçası olarak görülmesi gerektiğini savunacaktı. Bu nedenle Rus etkisinden bağımsız bir kişinin kilisenin başına getirilmesi gerektiği hususunda tavsiyede bulundu.[2043]

Bunun üzerine Palmerston, Ponsonby'ye yolladığı talimatla Patrik'in görevden alınması için girişimde bulunmasını ve gerçekleri herkesin önüne koyarak olayların aslını herkese göstermesini emretti. Britanya için mesele, egemen devletlerin, yabancı müdahalesi olmadan, toplumu düzenleme hakkına sahip olup olmaması üzerine kuruldu. Türk hükümeti kendi görevlilerinin farklı ülkelerin iç işlerine müdahil olmasını ve zararlı faaliyetlerini engellemekle yükümlüydü. Patrik de sahip olduğu yetkileri kötüye kullandığından görevden alınarak cezalandırmayı hak etmişti. Palmerston'un savı, 19. yüzyıl Britanya'sının dinî konulardaki tutumunu doğru bir şekilde yansıtmaktadır.

[2039] Fairey, The Great Powers and Orthodox Christendom, s. 79-80.
[2040] **FO** 195/105, Douglas'tan Ponsonby'ye, 3 Mayıs 1839.
[2041] Fairey, The Great Powers and Orthodox Christendom, s. 58.
[2042] Fairey, Discord and Confusion, s. 29.
[2043] **FO** 78/356, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Mayıs 1839; **FO** 78/356, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Haziran 1839.

Vestfalya düzeniyle başlayan ancak özellikle Fransız Devrimi ardından gittikçe sekülerleşen ve millileşen bir uluslararası politika sonucunda, Avrupa devletleri genel olarak dinî figürlerin geniş özgürlüklerini uluslararası düzen için bir tehdit olarak görmekteydi. Bu nedenle Patrik'in evrensel hakları göz ardı edildi ve Patriklik'le iletişime geçilmeyerek ondan sorumlu olan Dışişleri Bakanlığı'ndan talepte bulunuldu.[2044]

Talimatları üzerine Ponsonby, İyon Adaları hükümetine yollanan Patrikhane mektuplarının İyon Adaları Senatosu tarafından reddedildiğini belirterek 14 Mayıs 1839'da Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Nuri Efendi'ye iade etti.[2045] Ayrıca ertesi gün verdiği notayla Patrik'i, Babıali'ye şikâyet etti. Ponsonby notasında, bir Osmanlı memuru olan Patrik'in yetkisini aşarak, barışsever ve sadık İyon Adaları halkını, aforoz tehdidiyle ülkelerinin yasalarına itaatsizliğe davet ettiğini ve bu şekilde Babıali'nin müttefiki olan bir ülkede düzensizlik ve kargaşa yaratılmasına katkı sunduğunu belirterek, Sultan'ın bir tebaasının dini bahane ederek kendisine bahşedilen yetkileri aşmasıyla dost bir ülkede karışıklık çıkarmaya çalışmasına sessiz kalmayacağını umduğunu iletiyordu.[2046] Ancak Nuri Efendi, notayı görmezden geldi. Ponsonby, resmî notanın Nuri Efendi tarafından Sultan'a gönderilmediğini düşünmekteydi.[2047] Patrik'i koruduğunu düşündüğü Nuri Efendi'ye ilettiği mesajla İngiliz vatandaşlarının ülkelerinin yasalarına karşı çıkmasını Babıali'nin bir hizmetkârı tarafından teşvik edilmesinden "memnun" iseler benzer bir tutumu İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimemnun halklar için yapmasının zor olmayacağını belirterek tehdit etti. Meselenin bir an önce Sultan'a iletilmesini talep etti.[2048] Nuri Efendi verdiği cevapta, Patrik'in azarlanacağını ve bir daha bu tip meselelere müdahil olmayacağını iletti. Ponsonby bu cevaptan tatmin olmasa da, önce Sultan Mahmud'un ölümü ardından İstanbul'a dönmek üzere olan Reşid Paşa'yı zor bir duruma sokmak istememesi nedeniyle yeni bir adım atılmasını kısa süreliğine ertelemeyi kabul

[2044] Fairey, Discord and Confusion, s. 21.
[2045] **MS**62/PP/GC/PO/382, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Mayıs 1839.
[2046] **HR.SYS.** 1770-1, 15 Mayıs 1839; **GRE**/E/483/13B/84-85, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 15 Mayıs 1839.
[2047] **GRE**/E/483/13B/95, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 29 Mayıs 1839.
[2048] **GRE**/E/483/13C/8, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 14 Haziran 1839.

etti.[2049] Ancak Palmerston'a Rusların, "kuklası" Aristarki'nin bir "enstrümanı" olan Patrik'i, reâyânın "aklına girebilmek" adına kullanabileceğini ve Patrik'in görevde kalmasının "Osmanlı davasına" zararlar getireceğini belirtip Reşid Paşa'yla görüşerek Paşa'yı, Patrik'in görevden alınması için Sultan'a tavsiye vermeye "ikna etmesini" ya da "mecbur bırakmasını" istedi. Bundan aynı şekilde Ortodoks Ruhban sınıfının da memnun olacağını çünkü Patrik'i, Aristarki'nin bir maşası olarak gördüklerini savundu.[2050]

1839 sonunda İyon Adaları Senatosu Başkanı Petrizzopedo, Patrik'in müdahalelerinin devam ettiğini belirterek yeniden şikayetçi oldu ve iç işlerine karışılmasına devam edilmesi halinde, Ortodoks Kilisesi'nden ayrılmakla tehdit etti.[2051] Büyük güçler Mehmet Ali'ye karşı Londra'da bir çözüm arayışı içerisindeyken eli daha kuvvetli hâle gelen Palmerston, yeni bir talimat yollayarak elçisinin yeniden harekete geçmesini emretti. Reşid Paşa'yı ikna edebilmek adına Ponsonby, meseleyle ilgili Nuri Efendi'nin zamanında yapılan yazışmalarını ve İngiliz hükümetinin müttefik Osmanlı Devleti'nden gerekli adımları atmasını talep ettiği talimatını Reşid Paşa'ya iletti.[2052]

Ancak Reşid, Patrik'in eylemlerinin onaylanmadığına dair "belirsiz ve önemsiz" ifadeler ve Patrik'e İyon Adalarının iç meselelerine karışmamasına dair emir gönderileceği sözü dışında Ponsonby'yi tatmin eden bir cevap yollamayınca 13 Ocak 1840 tarihinde Babıali'ye verdiği notayla ikinci kez şikâyette bulundu.[2053] Bu notada Patrik'in, İngiliz elçiliğinin verdiği son notadan beri tutumunda bir değişiklik olmadığı savunuldu. Babıali'nin, Patrik'i görevden almada "karşı çıkılamaz hakkı ve yetkisi" olduğunu, bu şekilde gelecekteki patriklerin de bağımsız devletlerin haklarına saygı göstermek zorunda kalacağı belirtiliyordu. Ayrıca Patrik görevden alınmazsa, İyon Adaları Devleti, Yunanistan'da olduğu gibi, müstakil bir kilise kurmaya karar verebilirdi. Britanya'nın bu "haklı" isteğinden geri adım atmayacağı ve talebin kabul edilmemesi

[2049] **GRE**/E/483/13C/17, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 10 Haziran 1839; **GRE**/E/483/13E/44, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 15 Kasım 1839.
[2050] **GRE**/E/481/24/39-49, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Haziran 1839.
[2051] **MS**62/PP/GC/PO/382, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Aralık 1839.
[2052] **GRE**/E/483/13F/67, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 28 Aralık 1839.
[2053] **İ. HR.** 3-127, 13 Ocak 1840; **HR.SYS**. 1923-1, 13 Ocak 1840.

durumunda İngiliz hükümetinin "en sert" şekilde tepki gösterebileceği ve Babıali'nin başka "olumsuz neticelerle" karşılaşabileceği iletildi.[2054]

Tam da bu günlerde Yunanistan'da, Kral Otto'ya karşı darbe planlayan ve Osmanlı Devleti'nden toprak koparmayı amaçlayan Philortodoks Cemiyeti'nin ortaya çıkarılması Ponsonby'nin eline yeni bir koz verdi. Yunanistan ve İyon Adaları'nda yapılan polis baskınları neticesinde ele geçirilen evraklara binâen, Patrik'in "doğrudan ya da dolaylı" bir şekilde bu cemiyetle bağlantılı olduğu iddia edilmekteydi. Ponsonby'nin girişiminden oldukça memnun kalan[2055] Douglas ve Atina Elçisi Lyons'tan gelen komployla ilgili belgeler[2056] Babıali'ye iletilerek Patrik'in konumu zayıflatılmaya çalışıldı.[2057]

Ponsonby'ye göre Patrik'in görevden alınması, sadece hükümeti istediği için değil, kendisinin de bunu bir zorunluluk olarak görmesi nedeniyle elzemdi. Bu sayede İngiliz etkisinin net bir şekilde görülmesi ve Rusya'ya direnmenin mümkün olacağını göstermesi açısından oldukça faydalı olacaktı. Ancak Ponsonby, Ruslar'ın boş durmayacağını ve Patrik'i korumak adına tüm çabalarını sergileyeceğini biliyordu. Reşid Paşa'nın oldukça endişeli oluşunu da buna bağlıyordu. Reşid'in Ruslardan endişesini yersiz bulan Ponsonby, Reşid'i istediği istikamete sokabilmek adına sert bir tavır takınmak durumunda kaldı. Yine de Reşid'in geleceğiyle ülkenin kaderini ortak görmekteydi. Bu nedenle Palmerston'a, İngiltere ve Avusturya'nın Rus tehdidine karşı ona tam destek vermesi gerektiğini iletti.[2058]

3 Kasım 1839 tarihinde ilan ettiği Tanzimat Fermanı'yla devlet görevlilerinin âdil bir şekilde yargılanmadan görevden alınamayacağını duyuran Reşid Paşa, fermanın üzerinden daha üç ay geçmeden büyük bir ikilemde kalmıştı. İngiliz hükümeti istedi diye Patrik'i görevden alırsa, Patrik'i destekleyen Rusya'nın tepkisine maruz kalacaktı. Aksi

---

[2054] Fairey, Discord and Confusion, s. 31; **GRE**/E/481/26/33-50, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Ocak 1840.
[2055] **FO** 195/105, Douglas'tan Ponsonby'ye, 3 Şubat 1840.
[2056] Lucien J. Frary, **Russia and the Making of Modern Greek Identity, 1821–1844**, Oxford University Press, Oxford, 2015, ss. 182-183; **GRE**/E/190/26-32, Douglas'tan Ponsonby'ye, 9 Nisan 1840.
[2056] Frary, ss. 182-183; **GRE**/E/190/26-32, Douglas'tan Ponsonby'ye, 9 Nisan 1840; **GRE**/E/372/215, Lyons'tan Ponsonby'ye, 31 Ocak 1840; **GRE**/E/372/219, Lyons'tan Ponsonby'ye, Şubat 1840; **GRE**/E/481/26/53-65, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Ocak 1840.
[2057] **GRE**/E/483/14A/42, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 16 Ocak 1840; **GRE**/E/483/14A/48, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 19 Ocak 1840.
[2058] **MS**62/PP/GC/PO/383, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Ocak 1840.

hâlde ise Mısır krizi nedeniyle desteğine oldukça ihtiyaç duyulan Britanya'nın tepkisini çekecekti. Daha önce emsali görülmemiş böyle bir istek Sultan'ın ve Babıali'nin itibarına da halel getirecekti. Osmanlı geleneklerine ve yasalarına göre dinî toplulukların liderleri, kendi topluluklarının kanunlarını çiğnemedikleri sürece görevlerini ölene kadar sürdürebilirdi. Daha önce görevden alınan, sürülen ve hatta idam edilen patrikler olmuştu. Ancak bunlar ya cemaatlerin talebine ya da cemaat başının ihaneti düşüncesine binâen alınmış kararlardı. Grigórios hem ihanet etmemişti hem de Sinod tarafından desteklenmekteydi.[2059] Ayrıca Sultan, nasıl Asya, Kırım ve Afrika'da halifelik yetkisine binâen dinî hususlarda Müslümanlar üzerinde söz sahibiyse Rum Patriği de Ortodoks Hristiyanlar için benzer ekümenik hakka sahip kabul edilmekteydi. Katolik Kilisesi, Ermeni Eçmiyazin Kilisesi ve Şiî âlimler de imparatorluk içerisinde kendi dinî kanunlarına göre özgürce hareket ediyordu. Ayrıca Patrik, Reşid'e "dinin emirlerinin çiğnenmesine onay vermektense asılmayı tercih edeceğini" iletmişti. Patrik'i tehdit ederek elde edebileceği bir şey yoktu.[2060] Bunların dışında, Patrik görevden alındığı takdirde bu durum bir emsal teşkil edecek ve ileriki yıllarda diğer güçler de benzer taleplerle Babıali'ye başvurabilecekti. Her şeye rağmen Reşid Paşa, Ponsonby'ye, Patrik'i görevden almaktan yana bir rahatsızlığının olmadığını, ancak Patrik'i yalnızca bir talep sonucu hemen görevden alırsa Sultan'ın haysiyetine zarar getirmiş olacağını, bu nedenle biraz zaman geçtikten sonra Patrik'i görevden alacağını iletti.[2061] Ponsonby için erteleme kabul edilemezdi. Ponsonby, Babıali'ye verilen belgelerin Patrik'in suçunu ispat için yeterli kanıtı sunduğunu savundu. Patriklerin görevden alınması da yaygın bir uygulamaydı. Babıali'ye her zaman fayda sağlamaya çalıştığını savunan Ponsonby, belirsiz bir cevabı kabul edemeyeceğini ileterek olumlu ya da olumsuz net bir cevap talep etti.[2062] Reşid ise Sadrazam Hüsrev Paşa'nın rahatsızlığından faydalanarak zaman kazanmaya çalıştı. Ocak

[2059] Fairey, Discord and Confusion, s. 20.
[2060] Fairey, The Great Powers and Orthodox Christendom, s. 83.
[2061] **GRE**/E/239/50-52, Gaspard Francheschi'den Ponsonby'ye, 19 Ocak 1840. Babıali'deki diğer önde gelen kişiler de Reşid Paşa'yla benzer düşüncelere sahipti. Ahmet Fethi Paşa ve Rıza Paşa, Patrik'in görevden alınmasında bir sıkıntı görmemekteydi. Ancak meselenin ileride diğer devletlere emsal teşkil etmesinden endişe ediyorlardı. **GRE**/E/429/4, Musurus'tan, Ponsonby'ye, 31 Ocak 1840; **GRE**/E/378/172, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 19 Şubat 1840.
[2062] **GRE**/E/483/14A/50, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 20 Ocak 1840.

sonunda Hüsrev'in iyileştiği haberini alan Ponsonby yeniden Reşid Paşa'ya baskı kurmaya başladı. Reşid'e Rusya'dan korkmaması mesajını ileterek kararlı hareket etmesi tavsiyesini verdi.[2063] Hatta tüm belgelerin Frederick Pisani tarafından Türkçeye çevrilerek Reşid'e iletilmesini emretti.[2064] Sadrazam Hüsrev Paşa'nın talebin kabulüne karşı olduğu düşünülüyordu.[2065] Vogorides'nin tavsiyesi üzerine belgeler Hüsrev Paşa'ya da iletildi.[2066]

Söz konusu Yunan Kilisesi'nin bağımsız hareket etmesi durumunda Avusturya, Fransa ve Britanya ortak hareket etmişti.[2067] İyon Adaları'nın egemenlik hakkı hususunda Avusturya ve Fransa, İngiliz hükümetine hak vermekteydi. Ancak Patrik'in görevden alınması söz konusu olduğunda bu isteği aşırı buldular. Reşid'in zor durumda bırakılmamasını savunan Stürmer, Ponsonby'ye, Babıali'nin, sadece bir notayla, Fener Rum Patriği bir yana herhangi bir üst düzey görevlisini görevden almasını istemenin mantıksız olduğunu ileti. Ayrıca bu talebin diğer ülkeler için olumsuz bir emsale dönüşeceğinden ve utandırılan Türk hükümetinin Rusya'ya daha da bağımlı hâle geleceğinden endişe ettiğini belirtti. Pontois, Stürmer'le aynı düşünceyi paylaşıyordu. Fransız Hükümeti Pontois'ya Ponsonby'ye destek olması talimatını aylar süren kararsızlıktan sonra gönderecekti. Ancak Ponsonby, Pontois'nın talimatlarında yer alan destek emrini de uyguladığına şahit olmamıştı. Ponsonby'ye göre Reşid Paşa, Pontois'yla yakın bir ilişkisi olan başdanışmanı Francheschi aracılığıyla, desteğin ifade edilmemesini istemiş olabilirdi.[2068] Kısaca iki güç, Patrik'in, İyon Adaları'ndaki politikasını doğru bulmasa da Britanya'nın çizgisini takip etmekte isteksizlerdi.[2069]

[2063] **GRE**/E/483/14A/62, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 29 Ocak 1840.
[2064] **GRE**/E/483/14A/67, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 31 Ocak 1840.
[2065] **GRE**/E/477/20, A. B. S. Pisani'den Ponsonby'ye, 2 Şubat 1840.
[2066] **GRE**/E/483/14A/67, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 31 Ocak 1840; **GRE**/E/378/167, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 10 Şubat 1840.
[2067] Fairey, Discord and Confusion, s. 30.
[2068] **MS**62/PP/GC/PO/392, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Mart 1840.
[2069] Fairey, Discord and Confusion, s. 32. Fener Rum Patrikhanesi, Ponsonby'nin ikna edilmesi için Stürmer'den ricacı olmuştu. **GRE**/E/378/167, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 10 Şubat 1840.

Rus elçiliği bekleneceği üzere Patrik'i savundu. Boutineff, Patrik'i görevden almak adına kötü bir zaman olduğunu Reşid Paşa'ya iletmişti.[2070] Ponsonby'yle de birçok kez görüşerek meseleyi uzatmaması için onu ikna etmeye çalıştı. Ponsonby, kanıtları ilettiği bir görüşmede Rusya'nın dost bir ülkenin hizmetkarıyla benzer bir durum yaşaması durumunda ne tavır alacağını sorduğunda Boutineff, Patrik'in sıradan bir hizmetkar olmadığını belirtecekti. Ponsonby, kanıt bile gösterilmeden çok sayıda patriğin görevden alındığını savununca Boutineff, bunların Tanzimat Fermanı öncesinde gerçekleştiğini belirtecekti.[2071] Ayrıca Boutineff diğer elçilere Patrik'in yaptıklarını siyasi motivasyonlarla değil dinî motivasyonlarla yaptığını, Britanya'nın tutumunun âmirâne ve şedîd bir tavır olduğunu savundu. Aksine dört gücün elçisi Babıali'yi Mehmet Ali karşısında destekleyen bir tutum içerisinde hareket etmeliydi.[2072] Hançerli Bey, Reşid'i ziyaretinde Çar'ın bağnaz biri olduğunu belirterek Patrik'in görevden alınması halinde "altı ay sonra yeniden göreve atamak zorunda kalabilirsiniz." diyecekti.[2073] Hançerli Bey, Vogorides'yi de ziyaret etmiş ve "İngilizler, milletimize saldırıyor, hep beraber direnmeliyiz ve Patrik'i desteklemeliyiz." diyerek destek talep etmişti.[2074] Londra'da, Mehmet Ali karşıtı görüşmelerde Rus temsilcisi olarak görev yapan Brunnow da Sultan'ın bağımsızlığının büyük bir darbe alacağını savunarak Palmerston'u ikna etmeye çalıştı. Ancak Palmerston, daha uyumlu çalışabilecek bir Patrik'in görevlendirilmesi gerektiğini, aksi hâlde Rusya ve Yunanistan'da olduğu gibi İyon Adaları'nda da kilisenin Fener Rum Patriklerinden ayrılacağını savundu.[2075]

Ponsonby, Stürmer'e verdiği cevapta, onun düşüncelerine ne kadar önem veriyor olsa da talimatlarına aykırı hareket edemeyeceğini, kendisinin de Reşid Paşa'nın iyiliğini istediğini ve onu bu ülkenin geleceği için en önemli kişi olarak gördüğünü belirtti. Ancak İngiliz hükümetinin talebinden herkesin haberdar olması nedeniyle artık ısrarından vazgeçemeyeceğini iletti. Babıali'nin ret cevabının Rusların baskısı nedeniyle olduğundan

[2070] **GRE**/E/483/14A/76, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 7 Şubat 1840; **GRE**/E/481/27/33-43, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Şubat 1840.
[2071] **GRE**/E/483/14A/76, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 7 Şubat 1840.
[2072] **FO** 78/392, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Şubat 1840.
[2073] **GRE**/E/378/172, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 19 Şubat 1840.
[2074] **GRE**/E/378/179, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 25 Şubat 1840.
[2075] **GRE**/E/481/9/7-9, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Mart 1840.

şüphe duyduğunu ve meseleyi Boutineff'e soracağını belirtti. Ancak durum gerçekten bu şekildeyse de Reşid'in artık Ruslardan korkmaktan vazgeçmesi gerektiğini, aksi hâlde her hususta bu korkuyu yeniden yaşayacağını savundu. Reşid'in meselenin çözümünü geciktirmesine izin vermeyeceğini ve artık onun samimiyetine inanmadığını da itiraf etti. Ponsonby'ye göre Patrik'in, İyon Adaları'nın egemenlik haklarının ihlali nedeniyle İngiltere'nin talebine binâen görevden alındığı açık bir şekilde tüm dünyaya gösterilmeliydi. Reşid'e gönderdiği cevapta Ponsonby, onu ve Babıali'yi zor bir duruma soktuğu için üzgün olduğunu, ancak talimatlarının ve Patrik'e karşı sunulan kanıtların net olduğunu ve bu nedenle hızlı bir şekilde Patrik'in görevden alınmasını talep ettiğini iletti.[2076] Bu günlerde Ponsonby'ye, Patrik'in görevden alınması için aralarında Sinod üyelerinin de bulunduğu birçok kişinin bir dilekçe sunması teklifi iletilmişti. Girişime, Vogorides'nin öncülük etmesi halinde birçok Patrikhane mensubu imza vermeyi düşünüyordu.[2077] Gerçekten de Patrikten şikâyetçi Ortodoks Rumların sayısı az değildi.[2078] Ancak bu yönde bir adım atılmadı.

Reşid Paşa'nın dragomanı aracılığıyla yolladığı cevap Ponsonby'yi tatmin etmedi. Bu nedenle 31 Ocak'ta Reşid Paşa'ya yeni bir nota yollayarak 13 Ocak'taki notasına cevap verilmediğini hatırlattı. Hemen ardından 1 Şubat'ta özel bir mektup yollayarak Babıali'nin İngiliz hükümetinin istediği tatmin edici çözümü sunup sunmayacağının açık bir şekilde belirtilmesini istedi. Reşid Paşa ise 2 Şubat'ta gönderdiği cevapta Ponsonby'nin karşısına yeni bir yaklaşımla çıktı. İngiltere'nin müttefik bir ülke olması nedeniyle Babıali'nin bu meseleye önem verdiğini ve meselenin Sultan'a sunulduğunu iletti. Ayrıca Meclis-i Vâlâ Başkanı Müftü Emin Paşazade Abdülkadir Bey başkanlığında oluşturulacak özel bir komisyon Patrik'in faaliyetleriyle ilgili detaylı bir inceleme yapacak ve Patrik suçlu bulunursa görevden alınacaktı. Reşid Paşa, bu şekilde Sultan'ın kimseyi

[2076] **GRE**/E/477/20, A. B. S. Pisani'den Ponsonby'ye, 2 Şubat 1840.
[2077] **GRE**/E/477/20, A. B. S. Pisani'den Ponsonby'ye, 2 Şubat 1840.
[2078] Çevresindeki birçok Rum'un Britanya'yı haklı bulduğunu belirten Macguffog, Patriğin görevden alınmasından sonra elçiliğe büyük bir tepki olmayacağını düşünüyordu. **GRE**/E/378/186, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 3 Mart 1840.

haksız bir şekilde görevden almayacağına dair Tanzimat Fermanı hükmüne uyulmuş olacağını ve hükümetin keyfi bir ceza vermiş olduğunun düşünülmeyeceğini belirtti.[2079]

Ponsonby, Reşid'in cevabına oldukça öfkelendi. Hızlı bir cevap yazmak istese de Pisani'nin tavsiyesiyle resmî cevabını göndermeyi erteledi. Yine de Pisani aracılığıyla düşüncelerini iletecekti. 3 Şubat'ta verdiği ilk cevapta meselenin Tanzimat Fermanı'yla bağlantısı hususunda Reşid'le hemfikir olmadığını ancak şimdilik bu tartışmaya girmeyeceğini iletti. Meselenin Sultan'a iletilmesinden memnuniyet duyduğunu ve Sultan'ın bir tebaası olan Patrik'in "inkâr edilemez" suçları nedeniyle acil bir şekilde görevden alınmasını yeniden talep etti. Görevden alınmanın ne şekilde olacağı ise Babıali'nin tasarrufunda olduğunu belirtti.[2080]

Bununla birlikte Ponsonby'ye göre tahkikat, bir maskaralıktı. Resmî bir inceleme tümüyle gereksizdi. Osmanlı hukukunda ve geleneklerinde böyle bir örnek de yoktu. Bir monarşi olan Osmanlı İmparatorluğu'nda, Sultan, Patrik'i görevden alırken kimseye bir açıklama yapmak zorunda değildi. Zaten Sultan istediği takdirde patrikleri görevden almakta, sürgün etmekte ve hatta idam edebilmekteydi. Öyle ki son dönemde çok sık patrik değişimi söz konusu olduğundan İstanbul'da hâlihazırda çok sayıda eski patrik bulunuyordu.[2081] "En despot olanlarından en demokrat olanlarına kadar" tüm hükümetlerde, yürütme mercii kendisini bağlayan kişilerin üzerinde mutlak bir kontrole sahipti. Dünyada "cumhuriyetçi prensiplere göre yönetilen bir monarşi" bulunmadığı gibi hizmetkârını yargılayarak görevden alan bir hükümet de bulunmamaktaydı. Bu nedenle Reşid'in, düşmanları tarafından Sultan'a, Sultan'ın egemenlik haklarının çiğnendiği için şikâyet edilmesi bile söz konusu olabilirdi. Reşid Paşa'nın Rusya'dan korkarak hareket

---

[2079] **GRE**/E/477/20, A. B. S. Pisani'den Ponsonby'ye, 2 Şubat 1840; **GRE**/E/506/15-17, 4 Şubat 1840. Anlaşıldığı kadarıyla bu tedbir, Reşid Paşa ve Stürmer'in gizlice kararlaştırdığı bir tedbirdi. **C.HR.** 143-7132, 21 Şubat 1841.

[2080] **GRE**/E/506/13-14, Ponsonby'den Reşid'e, 3 Şubat 1840; **GRE**/E/481/27/1-9, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Şubat 1840.

[2081] **GRE**/E/481/27/33-43, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Şubat 1840. Gerçekten de 1821-1841 yılları arasında on farklı Fener Rum Patriği görev yapmıştı. Bu süreçte Ermeni patrikler ise yalnızca dört kere değişmişti. Fairey, The Great Powers and Orthodox Christendom, s. 48. Vogorides, Reşid'in savını duyduğunda gülmüştü. Sultan'ın son aylarda inceleme yapmadan görevden aldığı "Veledi Kâhya Ali Paşa" isimli üst düzey bir görevliye değinerek savın geçersiz olduğunu belirtecekti. **GRE**/E/378/169, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 12 Şubat 1840; **GRE**/E/378/172, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 19 Şubat 1840.

etmesini kabul etmeyeceğini, ancak kararlı bir şekilde hareket etmesi halinde Paşa'ya destek olabileceğini savunan Ponsonby, Reşid'in "gücü, onuru ve siyasi ünü" adına en iyi arkadaşının kendisi olduğunu belirtti.[2082]

Reşid Paşa, Patrik'in iştirakiyle ilgili kanıt isteyince Ponsonby yine öfkelendi. 6 Şubat'ta yeni bir resmî nota sunarak daha önce sunduğu İyon Adaları valisinin mektubunu ve 13 Ocak 1840 tarihli notasında yeterli kanıtların bulunduğunu savundu. Sultan'ın bir tebasının aforoz tehdidiyle Britanya vatandaşlarını tehdit ettiğini ve İyon Adaları devletinin hak ve hukukunu tanımadığını belirterek Britanya'nın elinde bir kanıt olmadan zaten Babıali'den böyle bir talepte asla bulunmayacağını savundu. Aksi hâlde Babıali'nin bağımsızlığına bir saldırı yapılmış olacaktı ki bunu "asla" istemezdi. Reşid Paşa, Pisani'ye verdiği cevapta, Patrik'in istenildiği şekilde görevden alınacağını belirterek meseleyi iyi bir şekilde organize edebilmek adına biraz daha vakit istedi.[2083] Ancak Ponsonby artık Reşid'e güvenmiyordu. "Nuri neyse, Reşid de odur." diyecekti.[2084] Her ne kadar gecikme için bir neden olmadığını düşünse de[2085] isteğe uyarak bir müddet sürece dâhil olmamaya ve sonucu beklemeye karar verdi.[2086]

Reşid Paşa, *Moniteur Ottoman*'ın Editörü Gaspard Franceschi'yle bir araya gelerek tahkikat esnasında izlenecek yol haritasını belirledi. Komisyon üyelerinin süreci nasıl yürüteceği, hangi soruları soracağı ve diğer hususlarda yapılacaklarla ilgili talimatlar hazırlandı.[2087] Hatta duruşmalar başlamadan önce resmî gazetede yayımlanacak sonuç raporları da hazırlanmıştı. Tahkikat, 7 Şubat 1840'ta Abdülkadir Bey'in evinde yapılan ilk toplantıyla başladı.[2088] Fairey'in belirttiği gibi belki de Ortadoğu'da "göstermelik

---

[2082] **GRE**/E/483/14A/72, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 2 Şubat 1840; **GRE**/E/483/14A/76, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 7 Şubat 1840; **GRE**/E/506/23-24, 12 Şubat 1840; **GRE**/E/481/27/33-43, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Şubat 1840.

[2083] **GRE**/E/483/14A/114, Ponsonby'den F. Pisani'ye, Şubat 1840; **GRE**/E/483/14A/89, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 11 Şubat 1840; **GRE**/E/481/27/33-43, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Şubat 1840.

[2084] **GRE**/E/483/14A/89, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 11 Şubat 1840; **GRE**/E/481/27/12-19, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Şubat 1840.

[2085] **GRE**/E/481/27/33-43, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Şubat 1840.

[2086] **GRE**/E/483/14A/90, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 13 Şubat 1840; **GRE**/E/481/27/12-19, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Şubat 1840.

[2087] Reşid bu bilgileri Vogorides aracılığıyla Ponsonby'ye iletmişti. **FO** 78/392 Vogorides'den Ponsonby'ye, 24 Şubat 1840.

[2088] Fairey, Discord and Confusion, s. 19.

siyasi duruşmanın" ilk örneği sergileniyordu. Reşid'in Stürmer'e itiraf edeceği gibi, komisyon üyeleri, Patrik'i adil bir şekilde yargılamakla değil, görevden alınmasına karar vermeden önce Avrupa kamuoyu önünde Babıali'yi usulsüz bir iş yapmadığı hususunda aklamakla görevlendirilmişti. Ayrıca Rusya'nın öfkesinden de bu şekilde kaçınılacağı düşünülüyordu. Bu amaçlarla dinî dogmalara temas etmeyen bir hususta Patrik'in suçlu bulunarak görevden alınması planlanmıştı.[2089]

Tahkikat, planlanan şekilde ilerledi. Patrik, "sürüsünün" lideri olması nedeniyle dinî hususlarda beyanda bulunmak zorunda olduğunu belirterek kendisini savundu. Hangi ülkede olursa olsun kendisine danışan tüm Ortodokslara dinî kanaatini iletmek zorunda olduğunda ısrar etti. Eğer İyon Adaları'ndaki Hristiyanlara cevap vermeseydi, görevini ihmal etmiş ve bu kişilerin "ruhlarını" tehlikeye atmış olacaktı.[2090] Ponsonby de bu beyânatı bir suç ikrarı olarak değerlendirecekti.

Beklemeye karar vermiş olan Ponsonby, Reşid'in, elçiliğin tavrından memnun kalmadığı, İngiliz hükümetini Babıali'nin saygınlığına zarar vermekle suçladığı ve Rusya'nın desteğini kaybetmemek adına meseleyi savsaklayacağı söylentilerini duyunca yeniden girişimde bulunmaya başladı. Reşid'e gönderdiği mesajda Paşa'ya rahatsızlık verme niyetinin hiç olmadığını ancak talimatlarını uygulaması gerektiğini iletti.[2091] Sadrazam Hüsrev Paşa'ya iddialarla ilgili cevaplarını ve talebin haklılığını iletti.[2092] Şubat'ın sonuna doğru artık Patrik'in görevden alınmak üzere olduğu ya da yakında istifa edeceği Vogorides tarafından Ponsonby'ye söylenecekti.[2093] Bunun üzerine bir müddet daha sessizce beklemeye karar verecekti.[2094]

25 Şubat'ta Patrik'in görevden alınması kesinleşmişti.[2095] 27 Şubat'ta Reşid Paşa, Ponsonby'ye gönderdiği mektupla kısa süre içerisinde Patrik'in görevden alınacağını

[2089] Fairey, Discord and Confusion, s. 34.
[2090] **Moniteur Ottoman**, 14 Mart 1840, **Takvîm-i Vakayi**, 15 Mart 1840.
[2091] **GRE**/E/481/27/44, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Şubat 1840.
[2092] **GRE**/E/483/14A/98, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 22 Şubat 1840.
[2093] **GRE**/E/378/175, Vogorides'den Macguffog'a, 20 Şubat 1840; **GRE**/E/378/174, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 21 Şubat 1840.
[2094] **GRE**/E/483/14A/102, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 23 Şubat 1840; **GRE**/E/483/14A/107, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 24 Şubat 1840.
[2095] **GRE**/E/481/27/29, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Şubat 1840.

iletti. Hatta Francheschi'ye Patrik'in görevden alınması hakkında bir haber hazırlaması emredildi. Francheschi'nin hazırladığı deklarasyonun taslağı Ponsonby'ye gönderilecek ve elçilikten onay alınacaktı.[2096] Bu nedenle Ponsonby, 27 Şubat'ta Patrik'in görevden alındığını Londra'ya iletti.[2097] Mart başında Vogorides, resmî kararın verildiğini ve Patrik'in görevden alındığını elçiliğe iletti.[2098] Ancak duyuru, fermanın dinî dogmalara karışmadan hazırlanabilmesine dikkat edildiğinden gecikti.[2099] Ponsonby, 3 Mart sabahı Patrik Grigórios'un görevden alındığına dair bilgiyi Reşid Paşa'dan alacaktı.[2100] Ponsonby gönderdiği cevapta Tanzimat Fermanı'nı ihlal ettiği izlenimden kaçınmak adına Patrik'i görevden alanın Sultan olduğunu vurgulayarak, bu karardan dolayı Sultan'ın, kral ve hükümeti tarafından takdirle karşılanacağını iletti.[2101] Tahkikat Komisyonu, Patrik'i, genelgelerinde kullandığı sert ve saldırgan ifadeleri gerekçe göstererek, görevden alınmasını tavsiye etti. Kararda dinî bir değerlendirme yapılmadı.[2102] Rusya'yı memnun etmek adına maaşa bağlanan Patrik'e ayrıca bir ev tahsis edildi. Boutineff, bu iltiması Babıali'nin suçluluk duygusunun bir tezahürü olarak görecekti.[2103]

Bu meseleyi tam olarak Britanya'nın istediği şekilde sonuçlandırabilmek adına Ponsonby, seçilecek yeni patriğin, Britanya'nın isteklerine saygı gösterecek bir kişi olmasını sağlamalıydı. Bu amaçla, Aristarki'den sonra Fener Rum Patrikhanesi üzerinde en etkili kişi olan Vogorides'yle birlikte hareket etti. Reşid, Vogorides'ye yeni patriğin

---

[2096] **GRE**/E/481/27/33-43, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Şubat 1840.

[2097] Palmerston bunu hem Sultan için hem de İngiltere için mükemmel bir sonuç olarak değerlendirdi. **GRE**/E/481/9/10-13, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 29 Mart 1840.

[2098] **GRE**/E/378/185, Vogorides'den Macguffog'a, 1 Mart 1840; **GRE**/E/378/184, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 2 Mart 1840.

[2099] **GRE**/E/637/105, Vogorides'den Macguffog'a, 25 Şubat 1840; **GRE**/E/378/177, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 24 Şubat 1840; **GRE**/E/378/179, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 25 Şubat 1840. Ponsonby Patrik'in görevden alınmasının kesinleştiğini 26 Şubat'ta Douglas'a iletecekti. **GRE**/E/190/24, Douglas'tan Ponsonby'ye, 12 Mart 1840.

[2100] **GRE**/E/481/28/19, Reşid Paşa'dan Ponsonby'ye, 3 Mart 1840.

[2101] **GRE**/E/481/28/20-22, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Mart 1840.

[2102] Fairey, Discord and Confusion, s. 34; **Moniteur Ottoman**, 14 Mart 1840; **Takvîm-i Vakayi**, 15 Mart 1840.

[2103] Fairey, Discord and Confusion, s. 35. İngiliz hükümeti sonraki yıllarda da patriklerin görevden alınması için girişimlerde bulunacak ve patrik seçimlerine müdahil olacaktı. Jack Fairey, **The Great Game of Improvements: European Diplomacy and the Reform of the Orthodox Church**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of Toronto, 2004, ss. 166, 262.

seçimini Aristarki'nin eline bırakmayacağına söz vermişti.[2104] Ancak Reşid, Rusya'nın tepkisini azaltmak adına yeni patriğin bir Rus yanlısı olmasına karar verdi. Patrikhane'nin mallarını "yağmalayan"[2105] ve makamları para karşılığı "satışa" çıkaran Aristarki'ye yolladığı emirle seçim gününü, Vogorides'den habersiz bir şekilde bir gün öne alarak 5 Mart'ta baskın seçim düzenledi.[2106] Eski patriğin dostu ve gelenekçi ekolden olan İzmit Piskoposu Anthimos IV Vamvakis yeni patrik olarak seçildi. Seçime Vogorides ekibi tarafından yapılan itirazlar ise reddedildi. Ponsonby'nin aldığı bir bilgiye göre Reşid Paşa, sadrazama gönderdiği bir mektupla da eski patriğin official wisdom'ının korunmasını tavsiye etmiş, ancak Sultan, bu isteği öfkelenerek reddetmişti. Ponsonby, yeni patriğin de kendini tümüyle Rusya'ya adadığını düşünmekteydi. Yine de bu hususlarda Reşid'e bir ileti göndermemeye karar verdi. Yalnızca Reşid'in tutumundaki değişimi Palmerston'a göstermekle yetindi.[2107] Douglas'a da yeni patriğe karşı gardını almasını tavsiye etti.[2108]

Grigórios'un görevden alınmasından sonra güçlerin temsilcileri, alınan karar nedeniyle Babıali'yi eleştirecekti. Hançerli Bey, bir hafta kadar "nazlanarak" Dışişleri Bakanlığına uğramadı. Daha sonra da Patrik'in azli nedeniyle üzüntüsünü iletti.[2109] Ancak en ilginç yaklaşım Pontois'dan geldi. Fransa'nın Mehmet Ali Paşa'yı desteklemesi nedeniyle İstanbul'da etkisini iyice kaybeden Pontois, Babıali'ye, "Britanya'nın dostlarına nasıl davrandığını görün." diyecekti.[2110] Patrik'in görevden alınması İngiltere'de de eleştiri konusu oldu. Önde gelen Whiglerden Lord Charles Fitzroy, dinini savunan Patrik'i haklı görmekteydi. Diğer yandan Douglas'ın İyon Adaları'ndaki baskıcı

[2104] **GRE**/E/378/169, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 12 Şubat 1840.
[2105] **GRE**/E/481/27/33-43, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Şubat 1840.
[2106] Reşid, sadrazama Rusları tatmin etmek adına eski patriğin nişanlarını tutmaya devam etmesini teklif etmiştir. **GRE**/E/378/188, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 5 Mart 1840. Vogorides seçimlerin iptalini talep etse de olumsuz yanıt alacaktı. **FO** 78/392, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Mart 1840. Reşid de Aristarki'den hoşlanmıyordu. Ona ait olan *Grand Logothete* makamını ilga etmek adına girişimde bulunacaktı. Ancak bu girişim Reşid'in bakanlık görevinden alınmasından sonra sonuçlanacaktı. Fairey, The Great Powers and Orthodox Christendom, s. 93.
[2107] **GRE**/E/481/28/23-24, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Mart 1840.
[2108] **GRE**/E/190/26-32, Douglas'tan Ponsonby'ye, 9 Nisan 1840.
[2109] **İ. HR.** 3-132, 11 Mart 1840.
[2110] Fairey, Discord and Confusion, s. 35.

yönetimine eleştiri getirerek, "zorlama, kumpas ve entrikaların" Tory metodu olduğunu ve Koloniler Bakanı Lord Russell'a, bu yöntemlere tevessül etmemesini tavsiye etti.[2111]

Patrik'in görevden alınmasından büyük mutluluk duyan Douglas'a göre, bu kararla birlikte yalnızca İyon Adaları değil, Rusya'nın ve Patrikhane'nin faaliyetlerinden muzdarip diğer tüm devletler rahatlayacaktı.[2112] Ponsonby'nin, İyon Adaları'nda mevcut olan "bireysel saygınlığı ve hatıralarının" daha da arttığını iletti.[2113] Ancak Ponsonby, gelinen noktayı bu kadar olumlu görmemekteydi. Ortodoks Kilisesi önde gelenleri gözünde Ponsonby, artık istenmeyen bir adamdı. Reşid'in muhalefeti yüzünden kredisini çok fazla kullanmak zorunda kalmıştı. Ponsonby'ye göre "küçük Reşid, hayalinde kurguladığı devden korkmasaydı" ve verdiği tavsiyeleri dinleseydi Ortodoks Kilisesi üzerindeki Rus etkisini tümüyle yok etmek mümkün olacaktı.[2114] Bu nedenle Reşid'le ilgili düşünceleri tümüyle değişti. Artık Ponsonby, Reşid'in reformlarının oldukça hızlı gittiğini ve yalnızca kâğıt üzerinde kaldığını düşünmeye başlamıştı. Ayrıca bu reformlar nedeniyle Sultan'ın gücünün sınırlanmasından endişe ediyordu. Reşid'i "kalben" bir Fransız olarak görmekteydi. Reşid'in Cumhuriyetçi eğilimlerinin olmadığını düşünse de yaptığı düzenlemeleri "Genç Fransa" felsefesinden etkilenmiş olmasına bağlıyordu. Reşid'i "aceleci ve kibirli" bulsa da zeki ve bilgili biri olarak gördüğünden ve kişisel olarak Reşid'den hoşlandığından Ponsonby ve Reşid'in ilişkisi kısa bir süre sonra eskisi kadar olmasa da düzelecekti. Ponsonby'ye göre Reşid, kendisinin onun sonunu getirebileceğini görmüştü. Diğer yandan İngiliz siyasetine uygun hareket etmesi halinde tam destek alacağını da biliyordu.[2115]

Palmerston, Ponsonby'nin Patrik meselesi boyunca izlediği politikayı tümüyle onaylayacaktı.[2116] Ancak Reşid'in "en büyük dostları" olduğunu belirterek desteklenmeye devam edilmesini istedi. Palmerston'a göre Reşid'in çok sayıda reformundan bazıları fidan gibi tutacak ve imparatorluğun reformu için gereken kurumları tesis edecekti. Reşid,

[2111] **GRE**/E/190/53, Fitzroy'dan Russell'a, Ağustos 1840.
[2112] Fairey, Discord and Confusion, s. 35; **FO** 195/105, Douglas'tan Ponsonby'ye, 3 Şubat 1840.
[2113] **GRE**/E/190/26-32, Douglas'tan Ponsonby'ye, 9 Nisan 1840.
[2114] **MS**62/PP/GC/PO/394, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Nisan 1840.
[2115] **MS**62/PP/GC/PO/400, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Nisan 1840.
[2116] **MS**62/PP/GC/PO/400, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Nisan 1840.

"ufku ve enerjisiyle" Türkiye'nin ihtiyacı olan kişiydi.[2117] Palmerston da Ponsonby gibi Sultan'ın gücünün gereğinden fazla sınırlandırılmasına sıcak bakmamaktaydı. Ancak Reşid'in, "güneş varken güneşlenmesine" izin verilmeliydi.[2118]

Ponsonby, kendisine yöneltilen tepkileri daha rahat karşılayabilmek adına meselenin Ortodoks milletine daha iyi bir şekilde izah edilmesi gerektiğine kanaat getirdi. Britanya'nın, Patrik'in görevden alınmasını talep ederken ortaya koyduğu gerekçeleri içeren bir yazı hazırlandı. Ponsonby'nin emriyle İzmir Başkonsolosu Brant'a *Journal de Smyrne*'de, elçilikle bağlantısız bir şekilde yayımlanması için yollandı. *Journal de Smyrne* makaleyi yayımlamayı reddetse de Brant, İstanbul, Yunanistan ve İyon Adaları'nda okunan İzmir'in Yunanca gazetelerinden birinde yazıyı yayımlattı.[2119] Ponsonby, aynı şekilde Douglas'tan da benzer bir yazının Korfu gazetelerinde yayımlanmasını istedi. Douglas isteği yerine getirdi.[2120] Ayrıca Philortodoks Cemiyeti'yle ilgili iddiaları Babıali'ye iletmeye devam ederek Patrik'le ilgili alınan kararın ne kadar doğru olduğunu ortaya koymaya çalıştı.[2121] Ancak Ponsonby'nin endişeleri yersizdi. 15 Temmuz Londra Konvansiyonu'nun İstanbul'a ulaşmasının ardından hem Babıali hem de büyük güçler için Patrik'in görevden alınması uzak geçmişte kalan bir olay hâline dönüşecekti.

[2117] **GRE**/E/481/9/13, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Nisan 1840.
[2118] **GRE**/E/481/9/21-24, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Mayıs 1840.
[2119] 1840 yılında İzmir'de Yunanca çıkarılan birkaç gazete bulunmaktaydı. Bu nedenle hangi gazetede yayımlandığı bilinmemektedir. Ancak Brant, en etkili Yunanca gazete olan *Amalthea* dışında bir gazetede yayımlattığını ifade etmiştir. **GRE**/E/85/17-19, Brant'tan Ponsonby'ye, 21 Mart 1840. İngiliz karşıtı grup da boş durmamaktaydı. Aristarki'nin bir adamı olduğu düşünülen Dr. Marino Clado, Ponsonby'yi eleştiren bir yazıyı *Amalthea* gazetesinde yayımlayacaktı. **GRE**/E/85/17-19, Brant'tan Ponsonby'ye, 21 Mart 1840.
[2120] **GRE**/E/190/26-32, Douglas'tan Ponsonby'ye, 9 Nisan 1840.
[2121] **GRE**/E/481/29/58-62, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Mayıs 1840.

BEŞİNCİ BÖLÜM
İKİNCİ MISIR KRİZİ (1839-1841)

5.1. NİZİP SAVAŞINA GİDEN YOL

1833 Kütahya Barışı'yla gelinen durum ne Sultan'ın ne de Mehmet Ali'nin arzu ettiği sonucu vermekteydi. Sultan, başta Suriye olmak üzere Mehmet Ali'nin kontrolünde olan tüm yerleri ele geçirme isteğini sürdürdü. Mehmet Ali ise en az hükümdarı kadar güçlü olsa da nihayetinde yalnızca bir paşaydı. Mısır, Suriye, Girit ve Hicaz'da yıllardır gerçekleştirdiği tüm çalışmalar ölümünün hemen ardından Sultan'ın eline geçebilirdi. Bunu engellemek adına ya bağımsızlığını elde etmeli ya da kontrol ettiği bölgelerdeki yönetim hakkını çocuklarına aktarabilmek adına Sultan'ın onayıyla hanedanlığını kurmalıydı.

Büyük güçler barışın kalıcı olmayacağını gayet iyi bilmekteydi. Bu nedenle 1833 sonrasında Palmerston ve Metternich, Doğu meselesini ortak bir girişimle çözmek için denemelerde bulundular. Ancak güçlerin çıkarları ve duruşları ortak bir karar almalarını engelledi. 1838 yılına gelindiğinde çözüm yolunda ciddi bir adım atmak pek mümkün görünmüyordu. Sonuç olarak tüm başkentler statükonun devamını istediler. Ancak Ponsonby artık Sultan'la Mehmet Ali arasındaki geçici barışın büyük güçlerin tavsiyelerine rağmen korunamayacağını iletmekteydi. Sonraki gelişmeler onun ne kadar haklı olduğunu ortaya çıkaracaktı.

1838 yılı başında Mehmet Ali, Suriye'deki kuvvetlerini Mısır ve Girit'ten gönderilen takviye birlikler ve askere alımlarla güçlendirmeye başladı. Artık sorunu kendi gücüyle çözerek ailesinin bekasını güvenceye almak ve maliyesini iflasa sürükleyen askerî masrafları azaltmak istiyordu. Bu hareketlilikten rahatsız olan Palmerston, Şubat ayında gönderdiği bir talimatla Paşa'nın Sultan'a karşı girişeceği saldırgan bir tutum sonucunda uğrayabileceği zararları iletmesi için Campbell'ı görevlendirdi.[2122] Askerî gücünü arttırmasının sebebi sorulduğunda[2123] Mehmet Ali, kendi kontrolü dışındaki toprakları ele

[2122] **FO** 78/342-1, Palmerston'dan Campbell'a, 6 Şubat 1838. British and Foreign State Papers, Cilt: 26, ss. 694-695.
[2123] **FO** 78/328, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 16 Mart 1838.

geçirmekle ilgili hiçbir niyetinin olmadığını iletecekti.[2124] Ancak bu hususta samimi olmadığı anlaşılıyordu. İleride Emir Beşir'in itiraf edeceği gibi Mehmet Ali, Sultan'la arasındaki meseleyi ordusunun yeni bir zaferiyle sonlandırma peşindeydi.[2125]

Esasen Palmerston'un endişeleri Mehmet Ali'nin İstanbul'a yönelik tehdidinden daha çok Paşa'nın, İngiltere'nin Doğu'daki çıkarlarını riske sokmaya başlamasından kaynaklanıyordu. Mısır'ın, Hindistan'la İngiltere arasındaki iletişim ve ulaşımda kritik bölgeler olan Mezopotamya, Pers Körfezi ve Kızıl Deniz çevresinde askeri girişimleri zamanla Palmerston'un fikirlerini şekillendirdi. İlk olarak Fırat Keşif Seferi'ne karşı Mehmet Ali'nin çıkardığı engeller Ponsonby gibi Palmerston'un Mehmet Ali'ye yönelik bakışını etkilemişti. Mehmet Ali, Campbell'ın da teşvikiyle, 1833-1837 yılı arasında Süveyş'ten Kızıldeniz'e neredeyse tüm sahil şeridini büyük uğraşlar ve masraflardan sonra kontrolü altına aldı.[2126] Ancak Bombay'la Süveyş arasında Britanya'nın buharlı gemi ulaşımında önemli bir kömür ikmal istasyonu olan Aden'in de Mehmet Ali tarafından ele geçirilme ihtimali İngiltere tarafından bir tehdit olarak algılandı. İngiliz hükümeti Nisan 1838'de Mehmet Ali'yi herhangi bir yerde harekâta girişmemesi için uyardı.[2127] Yine de Mısır birliklerinin hareketliliği devam etti. Bunun üzerine 1839 başında İngiliz donanması Aden'i ele geçirdi.[2128] Mehmet Ali'nin Aden civarında Arap şeflerle entrika çevirdiğini istihbaratı alan Palmerston, Paşa'yı Britanya'nın Aden'deki yönetimini yıkmaya çalışan bir eyleme kayıtsız kalmayacakları hususunda uyardı.[2129] Daha da ileri giden Palmerston, Mehmet Ali'den Yemen'deki birliklerini geri çekmesi için talepte bulunmasını Campbell'a emretti.[2130] İngiliz hükümeti ayrıca artık Pers Körfezi'ni de Britanya etki alanı içerisinde gördüğünü göstermeye başlamıştı. Palmerston,

---

[2124] **FO** 78/342-1, Palmerston'dan Campbell'a, 29 Mart 1838.
[2125] Emir Beşir'in Avusturya'nın İskenderiye Başkonsolosu Laurin'e anlattıklarına göre Mehmet Ali'nin Anadolu'yu işgal planı, Mayıs 1838'de Suriye'de başlayan isyan, Mısır ordusunun ve maliyesinin yaşadığı sorunlar ve Anadolu'daki paşalıklara Sultan yanlısı kişilerin getirilmesi nedeniyle ertelenmişti. W. Patison Hunter, **Narrative of the Late Expedition to Syria**, Cilt: 2, H. Colburn, 1842, London, ss. 166-172.
[2126] Caesar E. Farah, **The Sultan's Yemen, Nineteenth-Century Challenges to Ottoman Rule**, I.B. Tauris, London, 2002, s. 23; Caeser E. Farah, "Les provinces arabes et leurs sources documentaires à l'époque ottomane", **Reaffirming Ottoman sovereignty in Yemen 1825-1840**, Tunus, 1984, s. 194.
[2127] **FO** 78/328, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 7 Nisan 1838.
[2128] Farah, The Sultan's Yemen, ss. 25-26.
[2129] **FO** 78/372, Palmerston'dan Campbell'a, 14 Mayıs 1839.
[2130] **FO** 78/372, Palmerston'dan Campbell'a, 13 Eylül 1839.

Mehmet Ali'nin Hicaz'daki kuvvetlerinin yavaşça Pers Körfezi'ne yanaştığını öğrenince Campbell'dan Paşa'ya Hicaz'daki generaline Pers Körfezi'ne yaklaşmaması için talimat göndermesini istedi. Kısa bir süre sonra Doğu Hind Adaları Donanmasının Komutanı Amiral Frederick Maitland'ı Mısır'ın Bahreyn'e yönelik bir saldırısını önlemekle görevlendirdi.[2131]

Mehmet Ali gibi Sultan da 1838 yılında askerî hazırlıklarını arttırdı. Sultan'ın görünürdeki bahanesi, Mehmet Ali'nin Bağdad ve Pers Körfezi çevresindeki askerî hareketliliğine karşı önlem almaktı. Ancak Sultan, artık Osmanlı maliyesini altüst eden askerî masraflardan kurtulmak istemekte ve kendisine gönderilen raporlara binâen savaşı kazanabileceğini düşünmekteydi.[2132] Büyük güçler ise Sultan'ı statükoyu sona erdiren taraf olmaması adına elçileri aracılığıyla sürekli uyarıyordu. 1838 başında Ponsonby, Mehmet Ali'nin Sultan'ı saldırgan taraf olması için kışkırttığını savunarak Babıali'yi dikkatli olunması gerektiği hususunda uyardı. Mehmet Ali'nin Bağdad'a saldırması halinde saldırgan taraf olacağını ve böyle bir durumda "İngiltere'nin çıkarlarının neyi gerektirdiğinden" Reşid Bey'in haberdar olduğunu iletti. Ayrıca Türk ordusunun komutanı Hafız Paşa'nın provokasyonlara gelmemesi için uyarılmasını tavsiye etti.[2133] Şubat ayında yeniden girişimlerde bulunan Ponsonby, olası bir savaş halinde daha iyi komuta edilen Mısır ordusunun Osmanlı ordusunu yeneceğini iletti. Bunun üzerine Sultan, Reşid'den İbrahim'in askerî hazırlıklarını Ponsonby'nin nasıl değerlendirdiğini öğrenmesini istedi. Ponsonby, Sultan'ın hoşnut olmayacağı bir cevap vermekte isteksizdi. Palmerston'un talimatlarına uygun olarak Mehmet Ali'nin saldırması halinde Sultan'ın haklı olan taraf olacağını ve Britanya'nın Sultan'ın yanında yer alacağını iletti. Ancak Sultan'ın saldırgan taraf olması adına Mehmet Ali'nin girişimlerde bulunduğunu, Babıali'nin bu tuzağa düşmesi halinde Mısır'a büyük bir avantaj vereceğini belirterek sabırlı ve temkinli hareket edilmesini tavsiye etti. Ancak Sultan daha net bir cevap

[2131] Bartlett, s. 129.
[2132] **FO** 78/352, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Mart 1839.
[2133] **GRE**/E/483/12A/31, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 26 Ocak 1838. Bu girişimlerden haberdar olan Palmerston, Sultan'ın aldığı kararlara öfkelenmişti. Sultan'a her türlü yardımı önererek ellerinden geleni yapmalarına karşı Sultan'ın savaştaki ısrarı Palmerston'u bezdirmişti. "Sabrın ve cömertliğin" bir sonu olduğunu belirterek "istedikleri savaşsa deneyerek öğrensinler" diyecekti. **GRE**/E/481/7/3-6, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Şubat 1838.

bekliyordu. Mehmet Ali, Bağdad'a ya da Anadolu'ya karşı bir saldırıya geçtiği takdirde Türk ordusunun buna karşı koyması ve Türklerin Anadolu'daki birliklerini güçlendirmesi hakkında düşüncesi açıkça soruldu. Ponsonby verdiği cevapta bu şartlarda saldırgan tarafın Mehmet Ali olacağını belirtti ve son hususla ilgili asker olmadığı için yorum yapamayacağını iletti. Osmanlı Devleti'nin ciddi savunma tedbirleri almasının daha iyi olacağını, Mehmet Ali saldırırsa bu şekilde Britanya ve Fransa'nın Sultan'ın haksız bir şekilde saldırıya uğradığını öğrenip yardıma gelmesi için gereken zamanın kazanılabileceğini savundu. Böyle bir durumda Mehmet Ali'nin bir daha Sultan'ı "gücendirememesi" için gerekenlerin de yapılmasının sağlanacağını iletti. Birkaç gün sonra Reşid'e yolladığı yeni bir mektupta uyarılarını tekrar etti ve Türk ordusunun kaybedilmesindense ordunun geri çekilmesinin daha iyi olacağını iletti. Türklerin "sabırsız ve ihmalkâr" olduğunu düşündüğünden, Pisani'den de bakanları bu konuda sık sık uyarmasını istedi.[2134] Reşid Paşa da benzer düşüncelere sahipti ve Babıali'nin ihtiyatlı davranacağına söz verdi.[2135] Babıali de gönderdiği cevapta tavsiyeleri yerinde bulduklarını, sınırı geçmeyeceklerini ve saldırgan taraf olmayacaklarını bildirdi.[2136]

1838 Mart'ında Houran'da çıkan karışıklıklar, İbrahim'in bir birliğinin asiler karşısında mağlup olması, Mısır ordusunda giderek artan firarlar ve bıkkınlık Suriye'deki Mısır idaresinin zor durumda olduğunu gösteriyordu. Sultan'ın fikrini sorması üzerine Ponsonby, ihtiyatlı davranılmasını, ordunun riske atılmamasını ve saldırgan taraf olunmamasını yeniden tavsiye etti.[2137] Ancak uzun zamandır beklenen krizin artık eli kulağında olduğunu düşünmeye başlamıştı. Başbakan Lord Melbourne'un fikirlerini kardeşi Lamb aracılığıyla etkileyebileceğine inandığından[2138] hükümeti harekete geçirmek üzere Lamb'dan Melbourne'u uyarmasını istedi.[2139] Ancak kabineyi etkilemek bu kadar kolay değildi. Lamb'in da belirttiği üzere İngiliz hükümeti kabinedeki baskın

[2134] **FO** 78/329, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Şubat 1838.
[2135] **FO** 78/330, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Şubat 1838.
[2136] **FO** 78/330, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Mart 1838; **FO** 78/330, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Mart 1838.
[2137] **GRE**/E/430/2/31, Ponsonby'den Lamb'e, 18 Mart 1838.
[2138] **GRE**/E/430/2/45, Ponsonby'den Lamb'e, 11 Mayıs 1838.
[2139] **GRE**/E/430/2/43, Ponsonby'den Lamb'e, 21 Nisan 1838.

fikre ve Avam Kamarası'yla kamuoyunun yönlendirmesine göre hareket edecekti. Hükümetin önceliği Whig partisinin çıkarları ve ticaretti. [2140]

Mayıs'ta Suriye'de büyük bir isyanın patlak vermesiyle Sultan'ın iştahı kabardı. Suriyelileri cesaretlendirmek için Suriye kıyılarına donanmasını yollamayı düşündü. Bunun bir savaşa neden olabileceğini düşünen Roussin, Ponsonby'den Sultan'ın fikrini değiştirmek için iş birliği yapmasını istedi. Ancak Roussin, Sultan'ı ordu ve donanmayı küçültmesi için de ikna etmek istiyordu. Ponsonby ikinci öneriyi bir saçmalık olarak görürken, ilki için de sadece Sultan'ın donanmasının Suriye taraflarına gitmesi halinde ne sonuçlar doğacağını incelemeyle yetkilendirdiğini, bunu protesto edemeyeceğini iletti. Sultan, savaşı kazanabileceğine güveniyordu ve böyle bir anda bir itiraz duymak istemeyecekti. İngiliz hükümetinin engel çıkarması onda şüphe ve nefret uyandıracaktı.[2141] Yine de Roussin protestosunu iletti ve Reşid Paşa bu protestoyla ilgili Ponsonby'nin fikrini sorduğunda elçi, Türkiye'nin bağımsız bir devlet olduğunu ve Fransa'nın bu kararı protesto etmeye hakkı olmadığını belirtti. Yine de Fransa'yı gücendirmemek adına donanmanın gönderilmemesini tavsiye etti.[2142] Artık Roussin, savaş için Sultan'ı teşvik eden kişinin Boutineff değil, Ponsonby olduğunu düşünmeye başladı.[2143] Roussin, Ponsonby'nin, Mehmet Ali'ye karşı antipatisini, Türkiye'yi Rusya'dan kurtarma isteğini ve statükonun devamının uzun süre boyunca mümkün olmayacağıyla ilgili düşüncelerini bildiğinden Ponsonby'nin Sultan'a savaşa girmesi için tavsiyede bulunduğunu düşündü. Ponsonby, tersini yaptığına Roussin'i ikna etmekte oldukça zorlanacaktı.[2144]

İsyanın Sultan'ın entrikalarıyla çıkarıldığına inanan Mehmet Ali, bir vali olarak kaldığı sürece Suriye ve diğer vilayetlerde benzeri sorunlarla uğraşmaya devam edeceğini düşünmekteydi. Ayrıca ölümünün ardından kurduğu imparatorluğunun geleceğinin

[2140] **GRE**/E/430/2/47, Lamb'den Ponsonby'ye, 26 Mayıs 1838.
[2141] **FO** 78/331, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Mayıs 1838.
[2142] **FO** 78/331, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Haziran 1838.
[2143] **GRE**/E/378/148, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 15 Ağustos 1838.
[2144] Anick, s. 168; **MS**62/PP/GC/PO/339, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Temmuz 1838.

şaibeli olması nedeniyle artık bağımsızlık fikrini ciddi ciddi düşünmeye başladı.[2145] Ancak bunu resmî olarak ilan etmeden önce Britanya ve Fransa hükümetlerinin niyetinden haberdar olmasını istediğinden 25 Mayıs 1838'de Campbell ve Adrien Louis Cochelet'ye bağımsızlığını ilan etme niyetini iletti. Sultan'a karşı açık bir meydan okumaya girişmenin kendi konumunu zayıflatacağını bildiğinden, güçler bağımsızlık niyetine cevap verene kadar Sultan'a karşı agresif bir girişimde bulunmayacağına söz verdi. Artık "yaşlı bir adam" olduğunu, ailesinin geleceğini garanti alına almak istediğini ve yaptığı onca çalışmanın ölümünün ardından yok olmasını istemediğini ifade etti.[2146] Kısa bir süre sonra da aynı gerekçelerle Avusturya ve Rusya konsoloslarına bağımsızlık ilan etme niyetinde olduğunu iletti.[2147] Hatta Sultan'a bağımsızlığı için üç milyon sterlin vermeyi taahhüt etti.[2148] Ancak Paşa, isyan henüz başlamadan önce de konsolosları bağımsızlık fikriyle ilgili yoklamaya başlamıştı. Mart 1838'te Miamut'un yerine atanan Cochelet'ye bağımsızlığı ya da kontrolü altındaki bölgelerde hanedanlık elde edeceğini söylemişti.[2149] Aynı günlerde Avusturya Konsolosu Laurin'le yaptığı görüşmede başarılarının geleceğe kalabilmesi için bağımsızlığının gerekli olduğunu belirtmişti. 6 Mayıs'ta ise Babıali'nin bağımsızlığını kabul etmesi için Avusturya'nın arabulucu olmasını dahi istedi.[2150] Ayrıca Mehmet Ali bu aylarda bağımsız bir devlet gibi hareket ederek diğer devletlerle de iş birliğine giderek ikili ittifaklar yapmaya çalışmıştı. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nin Kahire Konsolos Vekili Gliddon'a savunma ve saldırıya yönelik bir ittifak teklif etmişti. Bunun karşılığında da ticari imtiyazlar önerdi. Ancak Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Martin Van Buren, bu teklife bir yanıt vermedi.[2151] Mehmet Ali, İran

[2145] Bu niyet Mısırlılar tarafından da bilinmekteydi. Hatta Kahireli bir astrolog, Mehmet Ali'nin 1838 yılında bağımsız olacağını öngörecekti. British and Foreign State Papers, 1837-1838, Cilt: 26, James Ridgway and Sons, London, 1855, s. 700.
[2146] **FO** 78/342, Campbell'dan Palmerston'a, 25 Mayıs 1838; British and Foreign State Papers, Cilt: 26, ss. 695-697.
[2147] Šedivý, Metternich, s. 730; British and Foreign State Papers, Cilt: 26, s. 697.
[2148] Marsot, s. 238.
[2149] Puryear, International Economics, s. 72.
[2150] Šedivý, Metternich, s. 730.
[2151] **GRE**/E/313/65, Hudson'dan Ponsonby'ye, 19 Eylül 1839.

Şahı'yla da irtibata geçerek ortak hareket etmeyi önerecekti. Şah da temsilcisini İskenderiye'ye gönderecekti.[2152]

Mehmet Ali, bağımsızlık ilan etmesi halinde Fransa'nın kendisini destekleyeceğini, Rusya'nın müdahil olması halindeyse İngiltere'nin Rusya'ya engel olacağını düşünmekteydi. Dolayısıyla güçler arasında doğacak bir ihtilafı kendi lehine kullanabilmeyi umuyordu. Paşa'yla görüşen birçok etkili kişi de bağımsızlığını ilan etmesi halinde Britanya ve Fransa'nın onu destekleyebileceğini Paşa'ya iletmişti.[2153] Ayrıca Mısır'la ticaret yapan başta İngilizler olmak üzere tüm tâcirler Mehmet Ali'nin bu fikrini olumlu karşıladı. Campbell, Mehmet Ali'nin tüm kutsal şehirleri kontrol altında tutması nedeniyle Müslümanların da desteğini arkasına almayı planladığını, bunu Rusya'nın müdahalesine karşı bir güç olarak gördüğünü düşünüyordu.[2154]

Mehmet Ali'nin bağımsızlık niyeti İstanbul elçileri tarafından hemen Reşid Paşa'ya iletildi. Sultan'ın, ülkesinin bölünmesine hiçbir şekilde onay vermeyeceğini belirten Reşid Paşa Britanya'nın desteğini istedi.[2155] Britanya destek verecekti. Palmerston'a göre Mehmet Ali ne kadar ileri gidebileceğini tartıyordu. Ancak tüm güçlerin karşı çıktığını görüce gerim adım atacaktı.[2156] Diğer yandan Mehmet Ali'nin bağımsızlığını ilanı halinde Sultan savaş açarak kaybedecek ve Rusya da bu sefer kalıcı olarak Boğazlara yerleşecekti. Campbell'a yollanan talimatta Mehmet Ali'nin bağımsızlık isteğinin büyük bir "üzüntü" ile öğrenildiği belirtilerek bağımsızlığını ilan etmesi halinde, İngiliz hükümetinin ve diğer tüm başkentlerin Sultan'ın yanında duracağı ve Mehmet Ali'ye kesinlikle izin verilmeyeceği açık bir şekilde iletildi.[2157] Ponsonby'ye yolladığı talimatla da dört gücün Mehmet Ali'nin bağımsızlığına asla izin vermeyeceğini ileti. Hatta böyle bir riske karşı Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında Mehmet Ali'yi sınırlandıracak

[2152] **GRE**/E/320/D/20, Hudson'dan Ponsonby'ye, 6 Şubat 1840.
[2153] Thomas Waghorn ve Dr. Bowring Britanya'nın destek olacağını söylemişti. Dodwell, s. 170; Webster, The Foreign Policy, Cilt: 2, s. 607.
[2154] **FO** 78/342, Campbell'dan Palmerston'a, 20 Mayıs 1838; **FO** 78/342, Campbell'dan Palmerston'a, 25 Mayıs 1838.
[2155] **FO** 78/331, Ponsonby'den Palmerston'a, 6 Haziran 1838.
[2156] **GRE**/E/481/7/40-41, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Ağustos 1838.
[2157] **FO** 195/147 Palmerston'dan Campbell'a, 7 Temmuz 1838; British and Foreign State Papers, Cilt: 26, ss. 697-699.

bir antlaşmaya da sıcak bakmaya başlamıştı.[2158] Fransız hükümeti, Cochelet'ye bağımsızlık girişimi halinde Fransa ve İngiltere'nin Mehmet Ali'ye karşı sert bir tutum takınacağını ve onu yeniden Sultan'ın vasalı hâline getireceğini iletti. Mehmet Ali ise iki konsolosa gönderdiği cevapta "52 yıldır mevcut gücüne ulaşmak için didinip durduğunu" belirterek refahını düşünmesi gerektiği "geniş bir ailesinin ve 1.000 tane evlatlığının" olduğunu savunarak ölümünden önce tüm bu kişilerin geleceğini güvenceye almak zorunda olduğunu savundu. Yine de güçlerden gelecek nihai cevabı bekleyeceğine söz verdi.[2159]

Metternich, Paşa'ın blöf yaptığını düşünse de Ağustos başında Laurin'in Mehmet Ali'ye, böyle bir durumda Sultan'a maddi ve manevi desteğin verileceğini ve bağımsız bir Mısır'ın tanınmayacağını iletmesini istedi.[2160] Mehmet Ali'nin yarattığı sorunun çözümü için de dört gücün bir araya gelerek görüşmesini Palmerston'a önerdi.[2161] Diğer yandan Nikola, Sultan'a yolladığı mektupla, Mehmet Ali'nin saldırması halinde Rus donanmasının ve 50.000 askerin yardıma hazır olduğu iletti.[2162] Güçler arasında Mısır'a en yakın duran Fransa da statükonun devamını dilediğini Mehmet Ali'ye yeniden iletti.[2163] Sonuç olarak Mehmet Ali bağımsızlık niyetinden geri adım attı. Sultan kendisine saldırmadığı sürece savunmada kalacağına söz verdi. Ancak en azından hanedanlık hakkı elde edene kadar niyetinden vazgeçmeyeceğini belirtti.[2164]

Sultan, Mehmet Ali'nin bağımsızlık niyetini öğrenince donanmanın denize açılmak üzere hazırlanmasını emretmişti. Ponsonby de Sultan'ı vazgeçirmek için Roussin'e destek vermeye karar kıldı. Ancak Roussin'in savı Mehmet Ali'nin daha güçlü olduğu ve savaşı kesinlikle kazanacağı üzerineydi. Ponsonby'nin bu savla Sultan'ın karşısına çıkması halinde Sultan, Mehmet Ali'nin Britanya tarafından desteklendiğini düşünebilirdi. Bu nedenle eski argümanların sunulması adına Roussin'i ikna etti.

[2158] **GRE**/E/481/7/32-37, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 23 Haziran 1838.
[2159] **GRE**/E/108/98-101, Campbell'dan Palmerston'a, 17 Temmuz 1838; British and Foreign State Papers, Cilt: 26, ss. 701-702.
[2160] Šedivý, Metternich, s. 734.
[2161] **GRE**/E/430/2/52, Lamb'den Ponsonby'ye, 1 Temmuz 1838.
[2162] **FO** 78/331, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Haziran 1838.
[2163] **FO** 78/343, Campbell'dan Palmerston'a, 16 Ağustos 1838.
[2164] **FO** 78/343, Campbell'dan Palmerston'a, 17 Temmuz 1838.

Ponsonby ve Roussin Babıali'ye pasif bir siyaset izlemesini ancak Mehmet Ali'den gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı da hazırlıklı olmasını tavsiye etti.[2165] Boutineff ve Stürmer de Sultan'ı donanmayı göndermemesi için ikna etmeye çalıştı. Stürmer, Türk ordusunu disiplin ve savaş gücü olarak Mısır ordusunun gerisinde görmekteydi. Metternich'ten aldığı talimatlara binâen, Sultan'ın saldırgan taraf olması halinde Avusturya'nın Sultan'a daha önce verdiği hiçbir sözüne bağlı kalamayacağını iletti.[2166]

Ponsonby, iki ordu hakkında Chrzanowski'den aldığı bilgilere dayanarak Osmanlı ordusunun iyi bir şekilde yönetilmesi halinde yani ordunun Chrzanowski tarafından yönlendirilmesi halinde başarılı olabileceğiyle ilgili düşüncesini Reşid Paşa'ya ayrıca iletti. Anadolu'da bulunan üç ordunun komutası bir komutana bırakılmalı ve bu komutan da Chrzanowski'nin vereceği önerilere uymalıydı. Bu önerisinin kabul edilmemesi halinde yaşanacak mağlubiyette Türklere destek olamayacağını belirtti. Babıali'nin saldırgan taraf olmamasını çünkü bunu haklı çıkaracak bir gerekçesi olmadığını, bu nedenle ilk saldıranın Mehmet Ali olmasını tavsiye etti. Bu tavsiyeleri daha önce "ihtiyar" Hüsrev'e ilettiğini ancak Hüsrev'in her zaman olduğu gibi "güç hırsı, kıskançlığı, kibri ve açgözlülüğü" ile Sultan'ın planladığı her girişimi felce uğrattığı gibi bunu da felce uğrattığını savundu. Ponsonby ayrıca Sultan'ın Suriye'ye saldırması halinde ilk yapması gerekenin, başta Emir Beşir olmak üzere Sultan'ın yanına geçen herkese konumlarını güvence etmesi, Suriyelilere eski haklarının verileceğini ve tekellerin kaldırılacağını beyan etmesi olduğunu savundu.[2167]

Diğer yandan Mehmet Ali, Sultan'ın donanmaya verdiği emri öğrenince daha da öfkelendi. Konsoloslara Türk donanmasının Rodos ya da Girit'in güneyine yönelmesi halinde bunu bir saldırı olarak değerlendireceğini ve savaşacağını iletti. 8 Haziran'da Türk donanması Midilli'ye gitmek üzere Çanakkale'ye geçti. Bir hafta sonra da Mısır donanması İskenderiye'den ayrıldı. Campbell, bu adımı faydasız ve kötü bir hamle olarak değerlendirse de Mehmet Ali, bunun Suriye'deki halkı ve yabancı çıkarlarını korumak

[2165] **FO** 78/331, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Haziran 1838.
[2166] Šedivý, Metternich, s. 737.
[2167] **GRE**/E/378/141, Ponsonby'den Macguffog'a, 6 Haziran 1838; **FO** 78/331, Ponsonby'den Palmerston'a, 24 Haziran 1838.

için gerekli olduğunu, Sultan'ın düşmanca tavrı nedeniyle Suriye'nin birçok bölgesinin korumasız kaldığını savundu.[2168]

Dört elçinin itirazlarına direnemeyen Babıali, 26 Haziran'da Ponsonby'ye donanmanın bir ay daha Midilli'de kalmaya devam edeceğini iletti. Kısa bir süre de olsa Ponsonby bu zaman içerisinde Sultan'ın fikrini, onu tahrik etmeden değiştirmenin mümkün olacağını umuyordu. Diğer yandan Ponsonby, artık Doğu sorununun çözümünde Mehmet Ali'nin düşüşünü tek çözüm olarak gördüğünden Palmerston'u uyarıyordu. Statükonun katı şekilde savunulmasıyla Britanya artık "barışı korumak yerine savaşı zorluyor" olacaktı.[2169]

Sultan'ın savaşmakta istekliliğinden endişe eden Palmerston, 20 Haziran'da Ponsonby'den Sultan'ı sakinleştirmek için elinden geleni yapmasını istedi. İngiliz hükümetinin Mehmet Ali'yi Mısır'da hanedanlıkla sınırlandırmak istediğini ve görüşmelerin sürdüğünü ileterek delice bulduğu savaş kararının Sultan'ın yıkımı olacağını iletti.[2170] Palmerston, Mehmet Ali'nin bağımsızlığını ilan edeceğini düşünerek, 23 Haziran'da Ponsonby'ye yeni talimatlar yolladı.[2171] Palmerston, İngiliz hükümetinin tek isteğinin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması olduğunu belirttikten sonra Ponsonby'den Babıali'ye şu soruların sorulmasını istedi:

1) Mehmet Ali bağımsızlığını ilan ederse Sultan savaş açacak mı? Yoksa bunu protesto edip harekete geçmek için daha uygun bir an mı kovalayacak?

2) Sultan saldıracaksa bu saldırı karadan mı düzenlenecek yoksa Suriye ve Mısır'a blokaj mı uygulanacak?

3) Eğer Britanya donanması Sultan'a destek için gönderilirse Sultan'ın mevcut ordusu başarıya ulaşmak adına yeterli güce sahip mi? Anadolu'da bulunan ordunun gücü nedir ve bu ordu iyi bir şekilde komuta edilmekte midir?

4) Sultan, Britanya'nın deniz desteğini resmî bir şekilde mi talep edecek?

[2168] Daly, s. 144.
[2169] **FO** 78/331, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Haziran 1838.
[2170] Palmerston, Rusya ve Fransa'nın Mehmet Ali'yi güçlü görmek istediğine inandığından görüşmelerin nasıl sonuçlanacağını kestiremiyordu. Ancak Soult'tan umutluydu. **GRE**/E/481/8/14-16, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 20 Haziran 1839.
[2171] **GRE**/E/506/9-10, 13 Temmuz 1838; **FO** 78/329, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 23 Haziran 1838.

5) Sultan, Britanya donanmasının başarıya ulaşması için gerekli önlemleri alacak mı?

Ayrıca, Mehmet Ali'ye karşı Rusya'dan yardım alınmaması için de uyarıda bulundu. Böyle bir durumda Mehmet Ali'nin sadakatini bir kenara atıp bağımsızlığını ilan edebileceğini ve bu durumun Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı için yıkıcı sonuçları olabileceği hususlarında uyarıda bulundu.

Ponsonby 13 Temmuz'da talimatları aldıktan hemen sonra Reşid Paşa'yla görüşerek Palmerston'un sorularını iletti. Reşid sorulardan büyük bir memnuniyet duymuştu. Güvenebileceği "tek" güç olan İngiltere'yle "samimi bir birlik" kurmak istediğini ve soruları Sultan'a ileteceğini belirtti. Sultan, talimatları inceledikten sonra Reşid ve Ponsonby 19 Temmuz'da yeni bir görüşme gerçekleşti. Sultan'ın cevaplarını ileten Reşid, Sultan'ın Mehmet Ali'yi bağımsız görmektense "hem tahtından hem de canından" vazgeçeceğini belirtti. Şartlar uygun olursa hem karadan hem denizden saldırılacağını, Britanya'nın isteklerine büyük ölçüde uygun bir şekilde hareket edileceğini ve gerekirse Britanya ve Fransa'yla antlaşma imzalayarak deniz gücü desteği istenileceğini belirtti. Ancak Mehmet Ali saldırganca bir tutum sergilemedikçe barışın devam edeceğini iletti. Reşid Paşa ayrıca Osmanlı ordusunun Mısır ordusunu durduracak güçte olduğunu düşündüklerini ancak İngiliz donanmasının desteğiyle başarının kesin olacağını belirtti.[2172] Bir sonraki görüşme 28 Temmuz'da Reşid Paşa'nın taşra evinde devam etti. Ponsonby, Reşid'i Rusya'dan talep edilecek bir yardımın Osmanlı Devleti'ni diğer güçlerle bir çatışma içine sokabileceği konusunda uyardı. Bunun üzerine Reşid, Sultan'ın Rusya'dan deniz gücü desteği aramayacağını ve Britanya'nın yapacağı bir antlaşma önerisini kabul edeceğini iletti. Daha sonra ikili antlaşma şartlarını tartıştılar. Reşid, ilk olarak İngiliz donanmasının Mısır savaş ve ticaret gemilerine el koymasını, ikinci olarak Mısır için asker veya mühimmat taşıyan diğer tarafsız gemilere el koymasını, üçüncü olarak Osmanlı donanmasının Mısır ve Suriye kıyılarında İngiliz ve Fransız donanmalarıyla birlikte seyretmesini istedi. Son olarak bu önerilerin 6-8 yıl geçerli olmak üzere resmî bir antlaşmayla kayıt altına alınmasını istedi. Ponsonby'nin çabalarının

[2172] Görüşmelerde Sultan'ın güvendiği bir kişi olan Sadaret Müsteşarı Mustafa Kani Bey de yer almıştır. **GRE**/E/481/23/25 Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Temmuz 1838.

Britanya'nın Osmanlı çıkarlarına gösterdiği ilginin başlıca nedeni olduğunu bildiklerini ve bu çabalar sonunda daha büyük bir desteğin gelmesini arzu ettiklerini iletti. Ponsonby, Rusya'dan yardım istenmeyeceğine dair yazılı bir beyan isteyince böyle bir metin elçiye teslim edildi. Ponsonby bu teklifin İngiliz hükümetine önemli bir kişi tarafından sunulması gerektiğini belirterek Reşid Paşa'yı Londra'ya giderek Mehmet Ali meselesinin çözümü için resmî bir teklifte bulunmasını önerdi. Fransa'nın da Britanya'nın alacağı karara uyacağını ve tamamlanmak üzere olan ticaret antlaşmasının meselenin çözülmesini kolaylaştıracağını savundu. Ponsonby, Rusların öğrenme ihtimaline karşı, Britanya gemilerinin Boğazlara girişiyle ilgili bir talepte bulunmadı.[2173]

Reşid Paşa daha sonra Hüsrev Paşa başkanlığında yapılan bir toplantıda Hünkâr İskelesi Antlaşması nedeniyle İngiliz hükümetinin oldukça eleştiri aldığını ve Londra'ya özel görevli bir elçinin gönderilerek Britanya'nın son istekli önerisinden faydalanmasını önerdi.[2174] Hüsrev Paşa da Britanya'nın çıkarları gereği Sultan'a destek olmak için artık harekete geçeceğini düşünüyordu. Hatta "İngiltere'nin yüzüne tükürsek de buna katlanmak zorundalar." diyecekti.[2175] Sonuç olarak Reşid'in Londra'ya gönderilmesine ve Hafız Paşa'nın kuvvetlerinin güçlendirilmesine karar verildi. Reşid'in talimatları Mehmet Ali'ye karşı bir saldırı için Britanya'nın iznini almak ve ihtiyaç halinde Britanya'nın moral veya maddi desteğini temin etmekti.[2176]

Ticaret antlaşmasının tamamlanması Sultan'ın Britanya çıkarlarına değer verdiğini gösterecekti. Reşid'in 16 Ağustos'ta yola çıkacağı belirlenince Sultan, Reşid'in Londra'da elinin kuvvetli olması adına ticaret antlaşması müzakerelerinde çıkarılan engellerin sonlandırılmasını istedi. Sultan, Reşid'in saldırı ve savunma içerikli bir antlaşma imzalayabileceğini umarak Mehmet Ali'ye karşı girişimlerini de durdurdu.[2177] Ancak Campbell ve Cochelet, Sultan'ın Kıbrıs'a bir firkateyn göndereceğine dair raporları

[2173] **GRE**/E/481/23/25, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Temmuz 1838; **GRE**/E/481/23/32-34, 28 Temmuz 1838; Lütfi, Tarih, Cilt: 6-7-8, ss. 989-992.
[2174] Lütfi, Tarih, Cilt: 6-7-8, s. 992.
[2175] Ponsonby bu ifade nedeniyle oldukça üzülmüş gibi görünmektedir. **GRE**/E/698/45, 21 Temmuz 1838.
[2176] **GRE**/E/378/150, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 30 Ocak 1839.
[2177] **FO** 78/333, Ponsonby'den Palmerston'a, 6 Aralık 1838.

alınca Mehmet Ali'den olası bir çatışmadan kaçınmasını istediler.[2178] Mehmet Ali de Sultan'ın avantajına kullanacağı bir işe girişmek istemediği için bu talebi kabul ederek donanmasının İskenderiye yakınlarında egzersiz yapmasını ve Kandiye'deki savaş gemilerinin İskenderiye'ye dönmesini emretti.[2179]

Ponsonby, Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nın imzalanmasının ardından İngiltere'yle Osmanlı Devleti arasında bir ittifakın gerçekleşeceğinden daha umutlu hâle geldi. Palmerston'a Reşid'in misyonunun başarıya ulaşmaması halinde Sultan'ın terk edilmiş olacağını ve Türklerin kendilerini Rusların "kollarına" atacağını belirterek böyle bir durumda savaşın kaçınılmaz olacağını savundu. Bunu önlemek adına Sultan'la birlikte hareket edilmesini ve Mehmet Ali'ye karşı çıkılmasını istedi. Sultan'ın tümüyle haklı olduğunu ve Rusya'nın Türkiye'de Mehmet Ali yüzünden güçlendiğini savundu. Ponsonby'ye göre Mehmet Ali'yle Rusya arasında gizli bir antlaşma olabilirdi. Rusya, Mehmet Ali'yi bağımsızlığını ilan etmeye ve Sultan'a saldırmaya teşvik edip, çıkacak savaş sonucunda İstanbul'a yerleşmeyi planlıyor olabilirdi. Fransa ve İngiltere'nin aktif bir siyaset izlememesinden cesaret alarak ve Avusturya'yı da vereceği rüşvetle yanına çekerek boğazları ele geçirmeyi amaçlıyor olabilirdi. Böyle bir durumda Avrupa güç dengesinin sona ereceği açıktı.[2180] Palmerston'a bu son fırsatın kaçırılmaması için tavsiyede bulunmaya devam etti.[2181] Ponsonby'ye göre Mehmet Ali akıllıca kendisinin, Fransa ve Britanya tarafından korunduğu düşüncesini Türkiye'de yaymıştı. İngiltere, onun bir müttefiki olmadığını gösterdiğinde bu düşünce boşa çıkacaktı. Bu nedenle Reşid Paşa'nın önereceği antlaşmayı İngiliz hükümeti kabul etmeliydi. Orta yollu bir politika izlemek artık hatalıydı. Türkiye'de yaşanacak başarısızlık Hindistan'ı da tehlikeye düşürebilirdi. Artık düşünecek vakit de kalmamıştı.[2182] Ancak Palmerston, Reşid'in gönderilme amacının Mehmet Ali'yi alt ederek Suriye'den çıkarmak için yardım

[2178] **FO** 78/343, Campbell'dan Palmerston'a, 8 Temmuz 1838.
[2179] **FO** 78/343, Campbell'dan Palmerston'a, 12 Temmuz 1838. Daha sonra Mısır donanması Kasım ayına kadar Mısır'la Suriye arasında gidip gelecekti. Daly, s. 137.
[2180] **GRE**/E/481/23/25, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Temmuz 1838; **GRE**/E/481/23/35, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Ağustos 1838.
[2181] **GRE**/E/481/7/42-46, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 13 Eylül 1838.
[2182] **FO** 78/332, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Ekim 1838.

istenmesi olması halinde olumlu cevap verilemeyeceğini iletecekti. Yine de Reşid gelince elinden geleni yapacağına söz verdi.[2183]

5.2. PONSONBY'NİN KARADENİZ SEVDASI

1838 yılı başlarında Ponsonby'nin Karadeniz sevdası nüksetti. Başta Odesa Konsolosu James Yeames olmak üzere birçok bilgi kaynağı Ponsonby'ye, artık Rusların İstanbul'a yönelik bir saldırıya teşebbüs edemeyeceğini iletmekteydi.[2184] Ruslar, Kafkasya'da Çerkezlerle mücadelesinde büyük sıkıntılar yaşıyordu. Prenslikler'de ve Sırbistan'da Rus etkisi azalmaktaydı. Ruslar ayrıca kıtlık gibi iç sorunlarla uğraşmaktaydı. Bu nedenle Ponsonby, "Oyunu kazandık." diyecekti.[2185] Yine de Ponsonby, Rusya'nın İstanbul'u ele geçirme amacından hiçbir zaman vazgeçmeyeceğini düşünüyordu. Avrupa'nın içinde bulunduğu durum nedeniyle Rusya'nın yalnızca planlarını ertelediğine inanıyordu.[2186] Bu nedenle koşullar uygunken Britanya'nın harekete geçerek meseleyi tümüyle çözmesi gerektiğini savundu. Çözüm önerisi ise şaşırtıcı olmayan şekilde Karadeniz'e İngiliz donanmasının çıkarılmasıydı. Bunun hemen ardından Rusya'nın da dâhil olmasıyla birlikte Sultan'la yapılan tüm antlaşmaların iptali ve herkesi tatmin edecek ortak bir düzenlemenin yapılmasını savundu.[2187] Palmerston'u ikna için aklına gelen tüm argümanları mesajlarına yansıtıyordu. Daha önceki argümanlarına ek olarak Britanya'nın giderek artan Karadeniz ticaretini de kullandı. Artık Britanya ticaret gemilerinin korunması için Britanya savaş gemilerinin Karadeniz'de olması gerektiğini savunuyordu. Ruslar donanması Akdeniz'de ticaret gemilerini nasıl koruyorsa İngiliz donanması da daha büyük ticaret hacmine sahip olduğu Karadeniz'de aynı görevi üstlenmeliydi. Elçi, Rusya'yla savaşta olunmaması nedeniyle Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı da bir engel

[2183] **GRE**/E/481/7/42-46, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 13 Eylül 1838.
[2184] Yeames'in Ponsonby'ye Odessa'dan aktardığı raporlar için bkz. Mehmet Şerif Erkek ve Yakup Öztürk, "'Will Russia Make War or Not?': James Yeames' Report on the Eastern Question", **Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1, 2023, ss. 113-131.
[2185] **GRE**/E/430/2/31, Ponsonby'den Lamb'e, 18 Mart 1838.
[2186] **GRE**/E/430/2/34, Ponsonby'den Lamb'e, 22 Mart 1838.
[2187] **GRE**/E/322/D/61, Strangways'ten Ponsonby'ye, 16 Mart 1838.

olarak görmemekteydi.[2188] Bu sayede, Hindistan'la ilgili planlarının olduğuna inandığı Fransa'nın da kontrol edilmiş olacağını savundu. Roussin, Fransa ve İngiltere'nin, İran ve Hindistan'da ortak bir politika izlemediğini Babıali'ye birçok defa iletmişti.[2189] Eylül sonunda Britanya-İran krizi Rusya'nın geri adım atması sonucu Britanya'nın başarısıyla sonlandı. Bunun üzerine Ponsonby, Rusya'yı alt etmek adına donanmanın Karadeniz'e girmesi için en iyi zaman olduğunu belirtti. İngiliz donanması olmadan Britanya'nın, İran'la nihai düzenlemeyi yapamayacağını savundu. Aksi hâlde İran'daki başarı boşa çıkabilirdi. Fransa'nın "yol gösterilmesini" istediğini düşündüğünden Fransa'nın Britanya'yı takip edeceğine güvenilmesini istedi.[2190]

Boutineff, İstanbul'a döndükten sonra Ponsonby'nin 1838'in ilk yarısında elde ettiği etkiyi kırmaya çalıştı. Mısır'a hanedanlık verilmesi karşılığında Suriye'yi Sultan'a kazandırmak için arabulucu olmayı önerdi. Ponsonby, Mehmet Ali'nin Suriye'yi geri vermeyeceğinden emin olduğu için Rusların Sultan'la Paşa arasında bir çatışma çıkarmak istediğini düşündü. Bu sayede Rus ordusu ve donanması yeniden Boğaziçi'ne girebilecekti. Ponsonby böyle bir durumda Britanya'nın İstanbul'da Rus etkisini kırmak adına çabalarının boşa çıkacağı konusunda Palmerston'u uyardı. Palmerston'un "enerjik" hamlelerde bulunmasını ve Sultan'ı, "Sultan'ın da istediği gibi" kendini Britanya'nın "kollarına bırakması" için cesaretlendirmesini istedi. Statükonun devamını istemenin Britanya'yı zor durumda bıraktığını ve Sultan'ı korumak adına girişimde bulunulmasını önerdi. Bu seferki önerisi İngiliz donanmasının Marmara Denizi'ne girmesi ve Sultan'ın Rusya korkusunun sonlandırılmasıydı.[2191]

Palmerston ise İngiliz donanmasının Marmara Denizi'ne ya da Karadeniz'e gönderilmesini ihtiyatlı bir girişim olarak görmedi. Ponsonby'ye gönderdiği mektubunda donanmanın Çanakkale'den geçmesi esnasında Rus donanmasının da Boğaziçi'ne gelişi

[2188] **GRE**/E/430/2/37, Ponsonby'den Lamb'e, 17 Nisan 1838. Mayıs ayında krizin daha da yakınlaşmasıyla artık Karadeniz'e bir fırkateynin yollanmasını önermekteydi. Bu noktada harekete geçmedikleri takdirde "yenilmiş" ve "ilelebet rezil" olacaklarını ifade etmekteydi. **GRE**/E/430/2/50, Ponsonby'den Lamb'e, 27 Mayıs 1838.
[2189] **FO** 78/332, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Eylül 1838.
[2190] **MS**62/PP/GC/PO/349, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Eylül 1838.
[2191] **GRE**/E/481/23/54-56, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Ekim 1838; **MS**62/PP/GC/PO/350, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Ekim 1838; **FO** 78/332, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Ekim 1838.

söz konusu olursa iki ülke arasındaki çekişmenin savaşa dönebileceğini savundu. Eğer Rus donanması gelmezse, o vakit İngiliz donanmasının yapacak bir şeyi olmayacaktı. Donanma, başka yerlerde de ihtiyaç olduğundan sürekli Marmara Denizi'nde tutulamazdı. Ayrıca bu girişim, ileride gerçekten ihtiyaç duyulduğunda Çanakkale'den ikinci geçişi de zorlaştıracaktı.[2192]

Ponsonby telkinlerini Türk bakanlara da yöneltiyordu. İstanbul'dan ayrılmak üzere olan Reşid Paşa'ya, İngiliz ve Fransız birleşik donanmasının Rus donanmasının İstanbul'a yapacağı olası bir saldırıyı engellemesi adına Karadeniz'e girmesini içeren bir plan önermişti. Bu sayede Karadeniz kıyısındaki ülkelerde de Rus etkisinin kırılacağını savundu. Reşid, bu öneriyi düşünmeden reddetti. Ancak İngiltere yardım sözünü tutarsa Rusya'dan destek istenmeyeceğine dair söz verdi.[2193] Reşid Paşa'nın ayrılmasından sonra Ponsonby, Bakan Vekili Nuri Efendi ve Müsteşar Mustafa Kani Bey'e baskı yapmaya başladı. Sultan'ın güvenliğinin İngiliz ve Fransız savaş gemilerini Karadeniz'de olmasından geçtiğini savundu. Muhataplarını ikna edebilmeyi kolaylaştırmak adına Karadeniz'e çıkacak gemilerin, ufak savaş gemilerinden oluşmasını ve güvertesinde denizci bulunmamasını önerdi. Böylece Ruslar, topraklarına yönelik bir saldırıdan şikâyet hakkına da sahip olmayacaktı. Zaten barış zamanında olunduğu için Hünkâr İskelesi Antlaşması da ihlal edilmemiş olacaktı. İki Türk plana sıcak bakıyor görünüp Sultan'a ileteceklerini söylediler. Rus gemilerinin de İngiliz ve Fransız gemilerine eşlik edebileceğini düşündüler. Ponsonby bu fikri olumlu buldu.[2194] Ancak "söylediğiyle yaptığı birbirini tutmayan" Nuri Efendi'nin bunu Sultan'a ilettiği şüpheliydi. Diğer yandan Ponsonby, önerisine Fransız donanmasını eklediği hâlde Fransız elçiliğini güvenilmez bulduğundan yaptığı tekliften Roussin'i haberdar etmedi. Ancak Palmerston'un Fransız hükümetini ikna etmesini talep etti.[2195] Palmerston ise bu isteği yerine getirmeyecekti.

[2192] **GRE**/E/481/7/47-48, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Ekim 1838.
[2193] **FO** 78/332, Ponsonby'den Palmerston'a, 24 Ağustos 1838.
[2194] Anick, s. 177.
[2195] **FO** 78/332, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Eylül, 1838.

Boutineff in yokluğunda, Palmerston'un önerisiyle Türk donanmasının daha iyi bir tâlim alması adına İngiliz donanmasıyla birlikte ortak seyrüseferi için bir antlaşma yapılmıştı.[2196] Ponsonby, burada gelişecek ilişkileri kendi amaçları için kullanabilmeyi umuyordu. Rusların donanmalarıyla İstanbul'a yönelik bir teşebbüsten önce Sultan'ı ikna etmeye çalışacağını düşündüğünden böyle bir girişimden erkenden haberdar olacağına inanıyordu. Bu nedenle İngiliz donanmasının hızlı bir şekilde iletişime geçebileceği bir mesafede olmasını istiyordu. Rusya'nın ani bir saldırısına karşı hazırlıklı olmasını ve Rusya'nın harekete geçmesi halinde Çanakkale'den geçmek için talepte bulunmasını istedi. Çanakkale'deki bataryaların İngiliz gemilerine ateş etmeyeceğine dair güvence verdi. Ancak Stopford, Karadeniz'deki Rus donanmasının kendi emrindeki filodan üstün olduğunu savunarak talimatlarında yazmayan bu isteği uygulayamayacağını iletti. O günlerde Türk donanmasıyla yapılan ortak seyrüsefer sona erdiğinde Malta'ya döneceğini yazdı.[2197]

Rus hükümeti, İngiliz ve Fransız donanmalarının Çanakkale'yi geçmek isteyebileceğini düşünerek Boutineff'e birleşik donanmanın hareketlerini dikkatlice incelemesini ve İngiliz donanmasının Çanakkale'den geçişini engellemesini emretti. Ponsonby'nin önerisi sızmış olmalı ki İstanbul'da Eylül ayı boyunca, İngiliz donanmasının bir bahaneyle Çanakkale'den geçeceği söylentisi yayıldı. Boutineff hemen Babıali'yi uyararak, İngiliz donanmasının Çanakkale'ye girişini Levant'ta çıkan bir savaştan farklı değerlendirilmeyeceğini iletti. Talimatına uygun olarak Babıali'ye, İngiliz donanmasının Çanakkale'ye çok yakın olduğunu şikâyet etti. Babıali'den verilen yanıtta Britanya elçiliğinden bu yönde bir talep gelmediği ve hiçbir koşul altında böyle bir

[2196] Palmerston, Rum mürettebatı olan bir kalyonu ya da birkaç fırkateyni bu esnada İngiliz subayların komuta etmesini istemişti. Bir deniz okulu haline getirilecek gemilerde genç Türk deniz subayları kısa süre içerisinde eğitilebilirdi. **GRE**/E/481/7/40-41, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Ağustos 1838. Ponsonby, Stopford'dan Türk donanmasının Çanakkale'den çıkması halinde Kapudan Ahmet Paşa'ya eşlik etmesini istedi. **GRE**/E/596/14, Stopford'dan Ponsonby'ye, 9 Ağustos 1838. Kısa bir süre sonra ortak tatbikat için amiralliğin talimatı da Stopford'a ulaştı. **GRE**/E/596/15, Stopford'dan Ponsonby'ye, 24 Ağustos 1838. Ponsonby, Ahmet Paşa'ya hâlâ güvenmemekte ve onun Rusların çıkarına çalıştığına inanmaya devam etmekteydi. Bu nedenle Stopford'dan ortak tatbikat esnasında Ahmet Paşa'ya gizli hiçbir şeyi iletmemesini istedi. **GRE**/E/596/18, Ponsonby'den Stopford'a, 5 Eylül 1838.

[2197] **GRE**/E/596/18, Ponsonby'den Stopford'a, 5 Eylül 1838; **FO** 78/332, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Eylül 1838.

girişime izin verilmeyeceği iletildi.[2198] Nuri Efendi, Ponsonby'den İngiliz donanmasının uzaklaştırılması için ricacı oldu. Ponsonby, Nuri Efendi'nin isteği üzerine gönülsüzce, Stopford''un Çanakkale'den uzaklaşarak Ege Denizi'nde seyahat etmesini ve Rodos'a kadar gitmesini tavsiye etmeyi kabul etti.[2199] Ancak tam isteği yollamak üzere iken Boutineff'in Babıali'ye bir nota yolladığını öğrendi. Bu notada, İngiliz donanmasının Çanakkale'ye çok yakın olduğu, Çanakkale'den geçmeye hazırlandığı, eğer geçiş yaparsa Britanya'nın Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı çiğnemiş olacağı belirtiliyordu. Notaya sinirlenen Ponsonby, Stopford'dan Çanakkale yakınlarında kalmaya devam etmesini istedi. Ayrıca ondan Britanya hükümetinden talimat alana dek Malta'ya dönmemesini resmî olarak talep etti.[2200] Stopford ise mevsimin ilerlemesi nedeniyle Rusların saldırmayacağını düşündüğünü, ancak saldırırsa da uygun rüzgârların yokluğunda buharlı gemiler olmadan Çanakkale'den geçişin mümkün olamayacağı belirterek İngiliz donanmasının desteğine bel bağlanmaması gerektiğini iletti. Gemilerin donanımı da silah ve asker olarak savaş şartlarına uygun şekilde hazırlanmamıştı. Ayrıca Fransız donanmasının ne yapacağı da bilmiyordu.[2201] Bu nedenle yalnızca Ekim sonuna kadar kalacağını ve havalar kötüleşince ayrılacağını iletti.[2202] Ponsonby ise Stopford'a, Rusların Çerkezistan için gerekenden çok daha kapsamlı bir hazırlık yapmakta olduğuna dair istihbaratların geldiğini ve Rus elçiliğinin de Rodos'a seyir için Babıali'den izin istediğini öğrendiğini belirterek Malta'ya dönmemesini istedi.[2203] Ayrıca Palmerston'dan Stopford'un kışı geçirmek üzere Malta'ya dönmemesinin emredilmesini talep etti.[2204]

İki donanmanın Midilli'ye yaptığı ortak seyrüsefer sona erdikten sonra[2205] Stopford, Mısır donanmasının İskenderiye'ye geri döndüğünü ve Tunus'a gitmeleri için

[2198] Mosely, ss. 105-108.
[2199] **FO** 78/332, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Eylül 1838.
[2200] **FO** 78/332, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Eylül 1838.
[2201] **GRE**/E/596/30, Stopford'dan Ponsonby'ye, 29 Eylül 1838.
[2202] **GRE**/E/596/25, Stopford'dan Ponsonby'ye, 24 Eylül 1838. Ahmet Paşa, Stopford'a Ekim ortasından sonra havaların seyrüsefere uygun olmadığını ilettiğinden Stopford bu tarihte ayrılmayı planlıyordu. **GRE**/E/596/26, Stopford'dan Ponsonby'ye, 28 Eylül 1838.
[2203] **GRE**/E/596/28, Ponsonby'den Stopford'a, 29 Eylül 1838.
[2204] **FO** 78/332, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Eylül 1838.
[2205] Stopford Türk donanmasını iyi durumda bulmadı. Ancak Kapudan Ahmet Paşa'nın azminden etkilendi. **GRE**/E/596/30, Stopford'dan Ponsonby'ye, 29 Eylül 1838; **GRE**/E/596/34, Stopford'dan Ponsonby'ye, 9 Ekim 1835.

talimat aldıklarını belirterek Malta'ya döneceğini iletti.[2206] Stopford'un dönüşünün, Rus tehditlerinden sonra bir kaçış gibi algılanacağını düşünen Ponsonby, Palmerston'dan amiralin Türk sularını terk etmemesi için emir göndermesini yeniden istedi. Ruslar, Türklere, "İngiliz donanmasının orda kalmasına izin vermeyeceğiz." demişlerdi. Dolayısıyla Ponsonby'ye göre, İngiliz donanmasının ayrılmasının ardından Türkler, Rusların isteklerini dikte ettiğini ve başarılı olduklarını düşünecekti. Britanya'nın oynadığı oyun gerçekte "Brag oyunu" olduğundan Stopford'un çekilişi büyük zarara neden olacaktı.[2207]

Ekim sonuna gelindiğinde Türk donanmasıyla ortak seyir sona erdi. Stopford, Ponsonby'nin argümanlarını ikna edici bulmadığından ve Londra'dan yeni talimat gelmediğinden Malta'ya döneceğini iletti.[2208] Stopford, donanmayı Beşik Körfezi'nden çekince Ponsonby, Stopford'a aldığı bu kararın tüm sorumluluğunun ona ait olduğunu iletti. "Avam Kamarası'ndaki ünlü ekonomistlerimiz bir gemiyi kaybetmektense Türkiye'yi kaybetmeyi tercih ederler." diyerek parlamentoyu eleştirdi.[2209] İngiliz donanması Malta'ya dönmesinin ardından Ponsonby'nin kulağına Rusların, "Britanya'ya emrettik, ayrıldılar." dediği gelmeye başladı. Ponsonby kendini oldukça aşağılanmış hissedecekti.[2210]

Ponsonby'nin donanmanın Ege Denizi'nde kalması için gönderdiği taleplere rağmen Palmerston bu hususta elçisiyle yine farklı düşünüyordu. Ekim 1838 itibariyle Rusların İstanbul'a bir saldırı tehlikesi mevcut olmadığından donanmanın Malta'ya dönüşünde bir tehlike görmedi. Ayrıca Marmara'da uzun süre kalmak mümkün değildi. Donanmaya başka yerlerde de ihtiyaç vardı. Son olarak böyle bir girişim nedeniyle ileride Çanakkale'den yeniden geçmek durumunda kalınırsa o vakit geçmek mümkün olmayabilirdi. Ponsonby'nin ısrarlarını anlamlandıramadığından açık gerekçeler sunmasını istedi.[2211] Aralık ayına gelindiğinde düşünceleri değişmemişti. Mehmet Ali'nin

[2206] **GRE**/E/596/34, Stopford'dan Ponsonby'ye, 9 Ekim 1835.
[2207] **MS**62/PP/GC/PO/353, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Ekim 1838. Brag, Poker'e benzeyen bir tür İskambil oyunudur. Oyunda blöf çok önemli bir yere sahiptir.
[2208] **FO** 78/330, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Ekim 1838.
[2209] **GRE**/E/430/4/61, Ponsonby'den Lamb'e, 30 Ekim 1839.
[2210] **MS**62/PP/GC/PO/355, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Kasım 1838.
[2211] **GRE**/E/481/7/47-48, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Ekim 1838.

donanması İskenderiye'de idi. Bu nedenle Paşa, Sultan için bir tehdit oluşturamazdı. Ayrıca Mehmet Ali, bağımsızlık tehditlerinden geri adım attığından Sultan'ı korumak adına bir donanmanın Marmara'ya gönderilmesine gerek kalmamıştı. Rusya'nın da kış boyunca İstanbul'a saldırması için de ortada bir neden görünmüyordu. Çanakkale'de donanmanın kalmaya devam etmesi herhangi bir fayda sağlamak yerine genel bir rahatsızlık uyandıracaktı.[2212]

Bu şekilde etkisine darbe aldığını düşünen Ponsonby'nin endişeleri, Nikola'nın akli melekelerini yitirdiği söylentileri nedeniyle daha da arttı. Çünkü Çar'ın müşahedesini kaybetmesi sonucunda ihtiyatı elden bırakıp hırslarına uygun bir şekilde hareket edeceğinden endişe ediyordu. Bu nedenle donanmanın Urla'da kalmaya devam etmesi gerektiğini savundu.[2213] Ancak Ponsonby'nin korkuları yersizdi. Boutineff, Ponsonby'nin etkisini kırmak için karşı saldırıya geçmiş olsa da Rusların etkisinin başat olduğu günler geride kalmıştı. Çünkü Ruslar da statükonun devamını istemekteydiler. Diğer güçler gibi Rusya da Sultan'ın saldıran taraf olmaması adına telkinde bulunmakta, aksi hâlde Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın yürürlüğe girmeyeceğini iletmekteydi.[2214] Hatta Nisan ortalarında Hüsrev Paşa, Sultan dâhil herkesin Rusların Mehmet Ali'yle anlaştığından emin olduğunu gizli kalmak kaydıyla Ponsonby'ye iletmişti.[2215] Ancak Rus elçiliğinin girişimleri Sultan'ı kararından vazgeçirmemişti. Yalnızca daha dikkatli hareket etmeye yöneltmişti. Sultan, Reşid Paşa'nın Londra'dan göndereceği raporu bekliyordu. Bu esnada Rusya'nın Mehmet Ali'yle antlaşma önerilerini reddediyordu.[2216]

Görüldüğü üzere Ponsonby, 1838 yılı itibariyle, artık Babıali'ye yakın düşüncelere sahipti. İmparatorluğun güçlenmesi önünde en büyük engelin Mehmet Ali'nin devletin en değerli topraklarını kontrol altında tutması ve Babıali'nin bu nedenle tüm gücünü bu soruna adaması olduğuna inanıyordu. Sorunun çözümü için de statükonun sona ermesini ve Britanya'nın Mehmet Ali'ye karşı Sultan'la birlikte hareket etmesi gerektiğine savunuyordu. Palmerston'a mesajlarında statükonun devamının imparatorluğun

[2212] **FO** 78/329, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 11 Aralık 1838.
[2213] **MS**62/PP/GC/PO/360, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Aralık 1838.
[2214] Daly, s. 140.
[2215] **GRE**/E/430/2/37, Ponsonby'den Lamb'e, 17 Nisan 1838.
[2216] **FO** 78/333, Ponsonby'den Palmerston'a, 6 Aralık 1838.

parçalanması demek olduğunu, bunun neticesinde de savaşın kaçınılmaz olduğunu yazıyordu. Palmerston'u cesaretlendirmek için de olsa Türk ordusunun son yıllarda yapılan çabalarla iyi bir duruma geldiğini en azından Mısır ordusundan kötü durumda olmadığını ancak iyi bir komutanın kontrolü altında olduğu takdirde başarılı da olabileceğini savunuyordu. Bu iş için de Palmerston'un Sultan'ın *General Sêve*'si olması için İstanbul'a gönderdiği Chrzanowski'yi en uygun kişi olarak görmekteydi. Ancak Ponsonby, kendisinin de inanmadığı şeyleri argüman olarak sunmuştu. Çevresindeki askerî uzmanlar Ponsonby'ye Türk ordusunun manevralarına bakıldığında orduya zorlukla benzediğini iletmişti. Ponsonby de birçok mektubunda Türk ordusunun Mısır ordusu karşısında başarılı olmasından şüphe ettiğini ifade etmişti.[2217]

5.3. REŞİD PAŞA'NIN LONDRA MİSYONU

Daha önce açıklandığı üzere Ponsonby, 1838'de Rusya'nın Türkiye politikasını değiştirdiği sonucuna ulaşmıştı. 1839 başında artık Ponsonby, Rusya'nın bir taraftan Sultan'ı Paşa'ya karşı kışkırtırken diğer taraftan Paşa'nın Sultan'a karşı İranlılarla ittifak yapması için teşvik ettiğine ikna olmuştu. Nikola'nın temel hedefinin Levant'ta bir savaş çıkararak donanmasını İstanbul'a yollamak ve en azından Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın tekrarlanmasını sağlamak olduğuna inanmaktaydı.[2218] Ponsonby'nin Rus karşıtlığı o kadar yükselmişti ki Hafız Paşa dâhil savaşı destekleyen herkesi Rus sempatizanı olarak görmeye başladı. Ponsonby, Rus Dragoman'ın Babıali'ye yolladığı notada Rus hükümetinin Britanya donanmasının Çanakkale'ye yaklaşmamasını sağladığını belirttiğini öğrenince Türklerin, Mehmet Ali karşısında kendilerini destekleyecek tek gücün Ruslar olduğuna inandırmaya çalıştığı sonucuna ulaştı.[2219] Samimiyetle inandığı bu Rus entrikasını boşa çıkarmak için Ponsonby, Mehmet Ali'ye karşı yapılacak bir saldırıyı

[2217] Anick, s. 183; **FO** 78/330, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Mart 1838. Ancak Ponsonby'nin ısrarları ve üstü kapalı tehditlerine rağmen Chrzanowski'ye orduda gerçek bir komuta yetkisi verilmedi. Rusların ve Avusturyalıların itirazı ve ordunun başına bir yabancının getirilmesinin uygun görülmemesi bu girişimi engelledi. **GRE**/E481, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Mayıs 1838.
[2218] **FO** 78/354, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Ocak 1839.
[2219] **FO** 78/354, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Ocak 1839.

engellemek adına oldukça çaba sarf etti. Dolayısıyla Palmerston'un savaşın engellenmesi isteklerinden önce zaten bu eksende hareket ediyordu. Savaşın çok yakın olduğunu düşünen Stürmer'le de tam bir uyum halinde birlikte hareket ediyordu.[2220]

Diğer yandan İstanbul'da Ocak 1839'da yapılan divan toplantılarıyla Mehmet Ali'yle barış mı yoksa savaş mı yapılacağı tartışılmaya başlanmıştı. Sultan, 80.000 kişinin askere alınmasını emretti. Riyale Bey, Mısır donanmasının gücünü incelemek üzere İskenderiye'ye gönderildi.[2221] Bu gelişmeler üzerine Ponsonby, Reşid Paşa'nın Londra'dan göndereceği raporun gelişine kadar Mısır'a karşı düşmanca bir tavır alınmamasını tavsiye etti. Sultan da önceki vaatlerini yenileyerek beklenileceği elçilere iletti.[2222] Şubat'ta Ponsonby, Babıali'ye Sultan'ın Mehmet Ali'ye savaş açabilmek adına sağlam bir gerekçeye sahip olmadığını iletti. Babıali de Sultan'ın bir anlaşmazlığı körükleyecek bir hamlede bulunmayacağını belirtti. Bu durumdan memnun kalan Ponsonby, Rusların planlarında başarıya ulaşamayacaklarını düşünmeye başladı.[2223]

Bununla birlikte Kapudan Ahmet Paşa donanmayı Akdeniz'e çıkararak Mısır donanmasına saldırmayı önermekteydi. Diğer yandan Hafız Paşa da Suriye'ye saldırmak için izin istemekteydi.[2224] Hafız Paşa, Osmanlı ordusunun durumunu överken, Suriye ordusunun durumunu kötülemekteydi. Hafız Paşa ayrıca Suriye'deki önde gelen kişilerden Sultan'la birlikte hareket edeceklerine dair güvence aldığını, Suriyeli askerlerin uzun süredir ödeme almadığı için isteksiz olduğunu ve benzeri birçok hususu öne çıkararak İbrahim'in ordusunu alt edebileceğini iletiyordu. Ahmet Paşa da bu önerileri destekliyordu.[2225] Türk donanması Şubat sonunda İstanbul'dan ayrıldı.[2226] Mart başında Nuri Efendi, Babıali'nin artık kendini Mehmet Ali'ye karşı savunmak için büyük bir orduyu ve donanmayı istihdam edebilecek mali güce sahip olmadığı hususunda

[2220] Bu süreçte Ponsonby, Stürmer'e sık sık övgüler yağdıracaktı. **FO** 78/354, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Şubat 1839.
[2221] **FO** 78/354, Ponsonby'den Palmerston'a, 6 Şubat 1839.
[2222] **FO** 78/354, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Ocak 1839.
[2223] **FO** 78/354, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Şubat 1839.
[2224] **GRE**/E/378/150, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 30 Ocak 1839.
[2225] **FO** 78/354, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Şubat 1839; **FO** 78/354, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Mart 1839.
[2226] Anick, s. 188.

Ponsonby'yi uyardı.[2227] Mayıs ayı boyunca Hafız Paşa, İbrahim'den üstün olduklarını, Suriyelilerin de yanlarında hareket edeceğini iletmeye devam etti. Avrupalıların engellemelerini de savaşın çıkmasının onların menfaatine aykırı olmasından kaynaklandığını belirterek tavsiyelere uyulmamasını istedi.[2228] Dolayısıyla Sultan savaş için daha istekli hâle gelmeye başlamıştı. Sultan için geriye kalan tek şey bakanların "cesur" bir şekilde görevini yerine getirmesiydi.[2229] Yani yıllardır savaşa karşı çıkan Babıali'nin savaşı desteklemeye başlaması gerektiğiydi. Sultan, bir divan oluşturulmasını ve meselenin görüşülmesini emretti.[2230] Başta Ahmet Paşa olmak üzere savaş yanlılarının etkisi Sultan nezdinde artıyordu.[2231] Bu nedenle Babıali'de birçok kişi savaş yanlısı hâle gelmişti. Bir tek eski Serasker Hüsrev Paşa savaşa karşı gibi görünüyordu.[2232] Onun da etkisi oldukça sınırlıydı.

Diğer yandan Reşid Paşa, Kasım ayında Londra'ya vardı. Kısa bir süre içerisinde, Mehmet Ali'ye karşı ortak saldırıyı kapsayan bir antlaşmanın yapılmasının mümkün olmadığını gördü. Palmerston, Fransa'nın böyle bir girişimi destekleyeceğine ihtimal vermediğinden yalnızca savunmaya yönelik bir antlaşma için istekliydi. Yine de Reşid, İstanbul'a önerilerinin genel olarak olumlu karşılandığını iletecekti.[2233] Ancak müzakereler yavaş ilerledi. İngiliz kabinesi, hükümetin elini bağlayacak bir antlaşma yapmaktan yana değildi.[2234] Yine de Palmerston'un ısrarıyla bir savunma antlaşması yapılmasında karar kılındı. Reşid Paşa ise Sultan'ın artık saldırmaya karar verdiğini ve savunmaya yönelik bir antlaşmanın faydasız olacağını belirtti. Bunun üzerine Palmerston, Reşid Paşa'yla antlaşmanın doğası hakkında anlaştığını ve detayları tartıştıklarını Ponsonby'ye ileterek Türklerin herhangi bir acele adım atmamasını, aksi hâlde antlaşmanın imkânsız hâle geleceğini iletti. Mehmet Ali'nin yaşadığı zorluklar her geçen

[2227] **FO** 78/354, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Mart 1839.
[2228] **GRE**/E/378/160, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 1839; **GRE**/E/378/161, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 1839.
[2229]
[2230] **GRE**/E/378/160, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 1839.
[2231] **GRE**/E/378/152, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 1 Mart 1839.
[2232] **GRE**/E/378/155, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 22 Mayıs 1839.
[2233] **GRE**/E/378/152, Macguffog'dan, Ponsonby'ye, 1 Mart 1839.
[2234] Melbourne'e göre antlaşma olsa da olmasa da İngiltere ve Fransa, gerekli olursa Osmanlı Devleti'ni savunacaktı. **MS**62/PP/GC/ME/201, Melbourne'den Palmerston'a, 3 Haziran 1838.

gün artıyordu. Sultan'ın en büyük müttefiki "zaman" idi.[2235] Savaşı başlatan tarafa bağlı olarak Britanya'nın politikası değişebilirdi. Britanya, Sultan'ı ancak savaşı başlatan Mehmet Ali olursa destekleyecekti.[2236]

Nuri Efendi'nin iletisinin ardından endişeleri artan Ponsonby, Nuri Efendi'yi barışın bozulmaması için yeniden uyardı.[2237] Nuri Efendi ise İbrahim'in Adana'yı takviye birliklerle güçlendirmesinden şikâyet etti. Ponsonby'ye, Prusyalı subayların Hafız Paşa'ya konumunu değiştirmesi hususundaki tavsiyelerle ilgili fikrini sordu. Ponsonby, askerî konularda tavsiye verebilecek bir uzman olmadığını ancak yanlış bir adımın geri döndürülemeyecek zararlara neden olabileceğini belirtti. Babıali, Suriye'yle ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığından dikkatli olmalı ve ani bir hamle yapmamalıydı.[2238]

Uzun müzakerelerin ardından Londra'da savunmaya yönelik bir antlaşma taslağı üzerinde mutabık kalındı. Mehmet Ali saldırdığı ya da bağımsızlığını ilan ettiği takdirde Britanya ve Osmanlı donanmalarının birlikte hareket etmesi önerilmişti. Taslak Nisan ortasında İstanbul'a yollandı. Palmerston, Ponsonby'den meslektaşlarıyla taslağın kabul edilmesi ve savaşı engellemesi için iş birliği yapmasını istedi.[2239] Reşid de taslağın kimseyi memnun etmeyeceğini bildiğinden, İstanbul'a dönerek antlaşmanın faydalarını ve sorumluluklarını bizzat kendisi tarafından anlatılmasını talep edecekti.[2240]

Gerçekten de Reşid Paşa'nın gönderdiği antlaşma taslağı İstanbul'da faydasız bulundu. Britanya'nın da statükonun devamından yana olduğu anlaşıldı. Sultan, antlaşma projesinin askıya alınmasını, Reşid'in İstanbul'a dönmesini ve onun dönüşünün ardından meselenin yeniden görüşülmesini emretti.[2241] Artık yabancı diplomat heyetlerinin gözünde savaş, bir zaman meselesiydi.

[2235] **GRE**/E/481/8/7-8, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 13 Mart 1839.
[2236] **FO** 78/352, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 15 Mart 1839.
[2237] **FO** 78/354, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Mart 1839.
[2238] **FO** 78/354, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Mart 1839.
[2239] **FO** 78/352, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Nisan 1839.
[2240] Reşid'e dönmesi için izin verildi. **GRE**/E/378/161, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 1839.
[2241] Lütfi, Tarih, Cilt: 6-7-8, ss. 995-998.

Osmanlı ordusunun hareketleriyle ilgili kendisine ulaşan raporlarla[2242] tehlikenin arttığını gören Ponsonby, Babıali'den, Britanya hükümetinin önerdiği antlaşmanın reddedilmemesini istedi. Ancak Palmerston'un gönderdiği nüsha henüz kendisine ulaşmadığı için sunumunda zorlandı. Bunun üzerine Babıali, Ponsonby'ye Reşid Paşa'nın yolladığı taslağın bir kopyasını verdi. Antlaşma taslağı Ponsonby'yi de hayal kırıklığına uğrattı. Nuri Efendi, önerilen antlaşmanın yalnızca Mehmet Ali'nin bağımsızlığını ilan etmesi veya Osmanlı Devleti'ne saldırması halinde geçerli olduğunu, dolayısıyla statükonun devamını sağladığını belirterek böyle bir antlaşmayla eli bağlanacak olan Babıali'nin gelecekte ele geçecek imkânlardan da yararlanamayacak olduğunu iletti.[2243] Daha sonra Mehmet Ali'nin sonunu getirmeyecek hiçbir antlaşmanın faydası olmayacağını belirterek Babıali'nin antlaşmayı reddettiğini iletti. Ponsonby, Nuri Efendi'yi içten içe haklı bulsa da Britanya'nın geleneksel politikasını değiştiremeyeceğini ve önerilen antlaşmanın Sultan'ı Mehmet Ali'ye karşı koruyacağını savundu. Bu sayede Sultan'ın askerî masraflarını da azaltabileceğini belirtti. Nuri Efendi bu argümanı Sultan'a ileteceğini söylese de Ponsonby, Nuri'ye itimat etmemekteydi. Nuri'nin Rusya'yla birlikte hareket ederek Sultan'ı Mehmet Ali'ye karşı kışkırttığına inanıyordu. Bu nedenle Nuri'yi, İngiltere ve Türkiye arasındaki değerli bir ittifakın oluşmasını önleyici bir enstrüman hâline gelirse "kendisini tehlikeye atacağı" hususunda uyardı.[2244]

Ponsonby Rus hükûmetinin Levant'ta bir savaş çıkarmak adına hamlede bulunduğuna dair inancı devam ediyordu. Ponsonby'nin mantığı, statükonun Rusya lehine olmadığı ve bunun değişmesi gerektiği üzerineydi. Bu nedenle Rusların Mehmet Ali'yle gizlice anlaşarak entrika çevirdiğine inanıyordu. Bunu araştırması için Campbell'a talimat yolladı.[2245] Hâlbuki Boutineff de statükonun devam ettirilmesi için tüm gücünü seferber etmekteydi. Ponsonby, samimi bulmadığı bu girişimleri Rusya'nın büyük güçlerle iş

[2242] 1839 yılında Bağdad'a seyahat eden Teğmen Lynch, Hafız Paşa'nın Suriye'ye saldırmak için harekete geçtiğini ve savaşın kaçınılmaz olduğunu düzenli bir şekilde bildiriyordu. **GRE**/E/370/46, Lynch'ten …, 31 Mart 1839; **GRE**/E/370/40, Lynch'ten Palmerston'a, 22 Mart 1839; **GRE**/E/370/49, Lynch'ten Ponsonby'ye, 14 Nisan 1839.
[2243] **FO** 78/355, Ponsonby'den Palmerston'a, 6 Nisan 1839.
[2244] **FO** 78/355, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Nisan 1839.
[2245] **GRE**/E/108/104-105, Campbell'dan Ponsonby'ye, 10 Nisan 1839.

birliği içinde olduğunu kanıtlamak için yapıldığını düşünüyordu. Ona göre Boutineff savaş karşıtı tavsiyelerde bulunurken Rus ajanları savaşı teşvik etmekteydi.[2246]

Ponsonby, taleplerinin artık ne Babıali'de ne de Sultan nezdinde kabul bulmayacağını görmüştü. Babıali'ye tavsiyelerde bulunmaya devam etse de artık Sultan'ı durduracak gücü kendinde bulamıyordu. Yüksek seviye subayların Hafız Paşa'ya gönderildiğini öğrenince savaşın yakın olduğunu Palmerston'a itiraf etti.[2247] Gerçekten de Sultan en ideal senaryosunun gerçekleşmemesi üzerine artık kendi başına hareket etmekten başka bir yol görmemekteydi. Hafız Paşa'nın her an harekete geçebilecek şekilde hazır olması emredildi. Savaş karşıtı bakanlar da artık Sultan'a barışın devamı için baskı yapılması tekliflerini reddediyor, verdiği cevaplarda Mehmet Ali'nin kabahatlerini ve bağımsızlık isteğini vurguluyordu.[2248] Mayıs başında Mehmet Ali'nin tercümanı Artin Bey'den gelen bir mektup Sultan'ı çileden çıkardı. Savaş ilan edilmesini emretti. Kısa süre içerisinde sakinleşip emrini geri alsa da artık donanma ve ordunun savaşa hazır olmasını emretti. Ponsonby'ye göre Sultan, Mehmet Ali'nin gücünü koruduğunu görmektense artık ölmeyi ya da Rus kontrolü altına girmeyi tercih edecekti.[2249]

Mayıs ayı itibariyle artık Ponsonby, Sultan'ı statükonun devamına ikna etme umudunu yitirmişti. Diğer elçiler de savaşın kaçınılmaz olduğuna inanıyordu. Örneğin Stürmer de bu hususta kendini güçsüz hissetmekteydi.[2250] Elçiler, Sultan'ı kararından vazgeçirmek adına son bir girişimde bulunsa da Sultan kendisine Adana, Halep, Kudüs, Nablus ve Sayda bırakılmadığı sürece var olan durumun devam etmesini kabul etmeyeceğini iletti.[2251] Sultan, tükenmiş durumda bir hazine ve Britanya'nın desteği olmadan disiplinsiz ve güçsüz bir orduyla yapılacak bir saldırının büyük bir risk taşıdığının farkındaydı. Ancak Hafız ve Ahmet Paşaların raporlarından cesaret alarak,

[2246] **FO** 78/355, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Mart 1839.
[2247] **FO** 78/355, Ponsonby'den Palmerston'a, 6 Nisan 1839.
[2248] **FO** 78/356, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Mayıs 1839.
[2249] **GRE**/E/481/24/16-21, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Mayıs 1839.
[2250] **FO** 78/356, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Mayıs 1839.
[2251] **FO** 78/356, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Mayıs 1839.

Hafız Paşa'ya harekete geçmesi için izin verdi. Hafız Paşa'nın öncü kuvvetleri Fırat Nehri'ni geçerek Birecik'e girdi.[2252] Mayıs sonuna doğru tüm ordu Nizip'e ulaşmıştı.[2253]

Sultan'ın emriyle Nuri Efendi ve Ahmet Paşa, 22 Mayıs'ta Ponsonby'yle buluştu. Nuri Efendi, Mehmet Ali'nin Basra ve Bağdad'ı tehdit ettiğinden ve diğer provakatif hareketlerinden şikâyet etti. Sultan saldırmak için Britanya'nın da kabul edebileceği bir gerekçe arıyordu. Diğer bir deyişle Osmanlı Halifesi, Britanya elçisinden fetva bekliyordu. Ponsonby, bu provokasyonlarla ilgili eline ulaşan bir bilgi olmadığını belirtti. Bu nedenle bu iddiaların savaşı haklı çıkaramayacağını iletti. Ponsonby, barışın devamını talep edince Nuri Efendi statükonun yok edilmesi gerektiğini savundu. Ponsonby, Nuri Efendi'ye Sultan'ın savaş hususunda ne karar verdiğini sordu. Nuri Efendi olumlu bir cevap verince Ponsonby, Babıali'yi bu karardan vazgeçirmek adına bir şey söylemedi. Sadece hükümetinin savaşı onaylamadığını, Britanya'nın yalnızca büyük güçlerle birlikte hareket edeceğini ancak Babıali'nin başarıya ulaşmak için gerekli önlemleri almış olduğunu umduğunu belirtti.[2254] Bu cevap, 5 Aralık 1832'de Palmerston'un Mandeville'e gönderdiği cevaptan farksızdı.

22 Mayıs'taki bu toplantıdan sonra Ponsonby, savaşı engellemek adına elinden gelen her şeyi yapmış olduğunu düşündüğünden sonuç vermeyecek yeni bir girişimde bulunmaktan vazgeçti. Dolayısıyla Ponsonby, artık kendini savaş sonrası durumlara hazırlamaya başladı. Bu süreçte elini güçlendirecek hamleler yapması ve etkisini azaltacak hamlelerden kaçınması gerekiyordu. Bu nedenle Sultan'ı yatıştırmak adına yeniden adım atmaktan kaçındı.[2255] Londra'ya gönderdiği raporlarda da artık savaşı destekleyen argümanlar iletmeye başlamıştı. Toros Dağları'nı takviye ettiği ve bağımsızlığını ilan etmek istediği için Mehmet Ali'nin saldırgan olan taraf olduğunu ve yerinden edilmesi için büyük güçlere geçerli bir sebep sunmuş olduğunu belirtti.[2256]

[2252] **FO** 78/373, Campbell'dan Palmerston'a, 4 Mayıs 1839; **FO** 78/371, Werry'den Palmerston'a, 6 Mayıs 1839.
[2253] Kutluoğlu, The Egyptian Question, s. 250.
[2254] **GRE**/E/481/24/22-23, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Mayıs 1839.
[2255] Ponsonby'nin yakın çevresindeki herkes aynı şekilde düşünmekteydi. Ponsonby, savaşı engellemek adına her şeyi yapmıştı. Ancak bu başarılması imkânsız bir görevdi. **GRE**/E/544/31, Samuel'den Ponsonby'ye, Haziran 1839.
[2256] **GRE**/E/481/24/16-21, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Mayıs 1839.

Sultan'ın açacağı savaşın haklı bir savaş olduğunu ve Britanya'nın alınan karara karışma hakkı olmadığını savundu. Ponsonby'ye göre statükonun devamı Türk imparatorluğunun parçalanması demek olduğundan savaş, hatta Osmanlı ordusunun mağlup olması daha tercih edilebilirdi.[2257] Sultan'ın savaşı kaybetmesi halinde "Britanya'nın bilgeliği ve çözüm üretme gücüyle fesadın düzeltilmesinin" mümkün olduğunu iletti.[2258] Palmerston'un savaşın engellenmesi için tüm çabanın gösterilmesinin istendiği 8 Nisan tarihli dispaçının, deşifre edilemediğini belirterek uygulanamadığını iletti. Kopyası yollanan dispaç deşifre edildikten sonra da Dışişleri Bakanlığı'na iletirken kararlı bir tutum göstermedi.[2259] Rusların savaştan fayda sağlamasını engellemek adına Palmerston'a savaş halinde Britanya'nın "eşit müdahale" hakkını ilan etmesini ve gerekirse bu hakkını uygulamaya koymasını tavsiye etti. Eğer büyük güçler Britanya'yı desteklerse Rusya da iş birliği yapmak zorunda kalırdı.[2260]

Ponsonby, savaş sonrası uygulanabilecek bazı önerileri Babıali'ye de sunmaya başladı. Palmerston tarafından Türk ordusunda işe alınması için gönderilen General Jochmus'tan Boğazların Ruslara karşı savunulması için bir plan hazırlamasını istedi. Hazırlanan planı, 1834'te Palmerston'a gönderdiği plana ekleyerek Sultan'a tavsiyeleriyle birlikte iletti.[2261] Babıali'ye bir mağlubiyet halinde Rusya'nın dışarıda bırakılması ve Britanya ile Fransa birleşik donanmasından yardım istenilmesini önerdi.[2262]

1 Haziran'da donanma İstanbul'dan ayrıldı.[2263] Sultan, donanmanın Suriye sahillerine gitmesi için 9 Haziran'da emir gönderdi.[2264] Donanmanın 28 Haziran'da Rodos'a hareket etmesi planlanmıştı.[2265] 4 Haziran'da Stürmer, Hafız Paşa'nın Birecik yakınlarında Fırat Nehri'ni geçtiğinden habersiz savaşı engellemek için başarısız bir

---

[2257] **GRE**/E/481/24/16-21, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Mayıs 1839; **FO** 78/356, Ponsonby'den Palmerston'a 27 Mayıs 1839.
[2258] **FO** 78/356, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Mayıs 1839.
[2259] Rodkey, Part I, s. 591.
[2260] **GRE**/E/481/24/16-21, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Mayıs 1839.
[2261] **FO** 78/356, Ponsonby'den Palmerston'a, 24 Haziran 1839. Kapudan Ahmet Paşa, planları da önerilen tedbirleri uygun bularak Sultan'a iletecekti. **GRE**/E/5/2, Ahmet Fevzi Paşa'dan Ponsonby'ye, 15 Haziran 1839.
[2262] Marquis D'Eyragues, **Mémoires pour mes fils**, Falaise: E. Trolonge, 1875, s. 260.
[2263] **GRE**/E/608/27, Stürmer'den Ponsonby'ye 1 Haziran 1839.
[2264] **FO** 78/356, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Haziran 1839.
[2265] **GRE**/E/346/A/55, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 26 Haziran 1839.

girişimde bulundu.[2266] Roussin de harekete geçerek Sultan'ı fikrinden caydırmak için iknaya çalıştı. Hafız Paşa'nın Birecik'e girdiğinin anlaşılmasından sonra Roussin, aldığı son talimata göre Britanya ve Fransa'nın düşmanlıkları sonlandırmak üzere birlikte hareket edeceklerini iletip ve iki elçiliğin ortak bir şekilde Babıali'den donanmanın Suriye'ye açılmamasını ve Fırat'ın öte tarafına geçen ordunun geri çekilmesini talep etmeyi Ponsonby'ye önerdi. Aksi hâlde Babıali'nin saldırgan taraf olacağını iletti.[2267] Ancak Ponsonby, Fransız hükümetinin bu hususta İngiliz hükümetiyle görüştüğünden şüphe ettiği için Roussin'le iş birliği yapmayı reddetti ve elindeki talimatların yeni durumu kapsamadığını belirtti.[2268] Roussin, Ponsonby'nin destekleyici hareket etmemesi üzerine meslektaşını Paris'e şikâyet etti. Fransa Dışişleri de bu şikâyeti Palmerston'a iletecekti.

Ponsonby'nin desteklemeyi reddetmesine rağmen Roussin, 21 Haziran'da Babıali'den Fırat'ı geçen birliklerini geri çekmesini talep etti. Babıali'nin bu sunumu Sultan'a göndermeyi reddettiğini öğrenen Ponsonby, Fransa'nın savaşı durdurmak adına bir hamlede bulunabileceğinden ve Fransız donanmasını Çanakkale'yi geçip Türk donanmasını durdurmak üzere harekete geçeceğinden şüphelendi. Kapudan Paşa ve Fransız Amiral arasında bir yanlış anlaşılmayı engellemek adına Kapudan Paşa'nın önerisiyle Etienne Pisani'nin Türk donanmasıyla birlikte Ahmet Paşa'nın tercümanı olarak denize açılması talimatını verdi.[2269]

Türk ordusunun sınırdaki hareketliliğinden rahatsız olan Mehmet Ali ise konsoloslara Sultan'a saldırmayacağını ancak Osmanlı ordusu Suriye'ye girerse karşılık vermekten de kaçınmayacağını sık sık iletiyordu.[2270] Campbell, savaşı Mehmet Ali'nin kazanacağından emin olduğu için böyle bir durumda İbrahim'in Urfa ve Diyarbakır'ı da ele geçireceğini, yıllık vergiyi ödemekten vazgeçeceğini ve belki de bağımsızlığını ilan

[2266] **FO** 78/356, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Haziran 1839.
[2267] **FO** 78/356, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Haziran 1839; **FO** 78/356, Ponsonby'den Palmerston'a, 24 Haziran 1839.
[2268] **FO** 78/356, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Haziran 1839.
[2269] **FO** 78/356, Ponsonby'den Palmerston'a, 24 Haziran 1839. Buna rağmen Etienne Pisani, Ahmet Paşa'yla denize açılmamış görünmektedir. Anick, s. 194.
[2270] **GRE**/E/108/108-109, Campbell'dan Ponsonby'ye, 6 Mayıs 1839.

edeceğini düşünüyordu.[2271] Hafız Paşa'nın öncü kuvvetlerinin Birecik'e girdiğini öğrenen İbrahim, ordunun bir araya getirilmesini emrederek hazırlıklara başladı.[2272] Laurin ve Medem harekete geçerek Mehmet Ali'den İbrahim'e emir göndermesini ve birliklerini Osmanlı ordusuyla çatışmaktan sakınmasını istediler.[2273] Saldırgan olan tarafın Avrupa kamuoyunda haksız duruma düşeceğini bilen Mehmet Ali, İbrahim'e savunmada kalmasını ve kendisine saldırı olmadan karşılık vermemesini emretti.[2274] Kısa bir süre sonra konsoloslara Türk ordusu Fırat Nehri'nden geri çekildiği takdirde İbrahim'in de geri çekileceğine dair söz verdi.[2275]

Hafız Paşa'nın Suriye sınırlarına girdiğini öğrenen Mehmet Ali, bunu saldırganlık olarak değerlendirdi. Ancak sınırların tam belli olmaması nedeniyle emin de olamıyordu. Ayrıca İstanbul elçilerinden gelen dispaçlarda Hafız Paşa'nın düşmanlık nedeniyle değil de eski karargâhının sağlıksız hâle gelmesi nedeniyle yer değiştirdiği ifade olunuyordu. Bu nedenle İbrahim'e, saldırmama emrini yineledi.[2276] Mehmet Ali ayrıca Türk donanması Çanakkale'yi geçmediği takdirde donanmasını İskenderiye'den çıkarmayacağına da söz verdi.[2277] Hatta kendisine hanedanlık garantisi verilmesi halinde ordusunun bir kısmını Suriye'den çekmeyi de vadetmişti. [2278]

Ancak Türk birlikleri Mısır kontrolündeki bölgelere girerek bazı yerleri ele geçirmeye başladı.[2279] Hafız Paşa, Suriyelilerin Osmanlı ordusuyla birlikte hareket edeceğine dair birçok şehirden vaatler almaktaydı. Civar bölgelerde silah ve para dağıtarak Mısır yönetimine karşı isyan çıkarmaya çalıştı. Bunun üzerine Mehmet Ali, İbrahim'e gönderdiği emirde Hafız Paşa'yla görüşerek ondan geri çekilmesini istemesini

[2271] **GRE**/E/108/108-109, Campbell'dan Ponsonby'ye 6 Mayıs 1839; **GRE**/E/108/113-118, Campbell'dan Ponsonby'ye, 26 Mayıs 1839.
[2272] **FO** 78/371, Werry'den Palmerston'a, 6 Mayıs 1839; **FO** 78/370, Moore'dan Palmerston'a, 9 Mayıs 1839.
[2273] **FO** 78/373, Campbell'dan Palmerston'a, 7 Mayıs 1839.
[2274] **FO** 78/373, Campbell'dan Palmerston'a, 5 Mayıs 1839.
[2275] **GRE**/E/108/110-112, Campbell'dan Ponsonby'ye, 16 Mayıs 1839. Medem'le görüşmesi için bkz. Schiemann, s. 380. Laurin'le görüşmesi için bkz. Šedivý, Metternich, s. 741.
[2276] **GRE**/E/108/113-118, Campbell'dan Ponsonby'ye, 26 Mayıs 1839.
[2277] **FO** 78/374, Campbell'dan Palmerston'a, 5 Haziran 1839.
[2278] **FO** 78/374, Campbell'dan Palmerston'a, 19 Mayıs 1839.
[2279] **FO** 78/374, Campbell'dan Palmerston'a, 5 Haziran 1839.

emretti.[2280] Ancak Hafız Paşa'nın İbrahim'den gelen mektuba yanıtı olumsuz oldu. Bunun üzerine Mehmet Ali, 10 Haziran'da konsoloslara da haber vererek İbrahim'e Türk ordusunu Suriye'den çıkarması ve Urfa ve Diyarbakır'ı ele geçirmesi için emir yolladı.[2281] Yine de Fransız hükümeti tarafından İskenderiye'ye yollanan Yüzbaşı Caillier'in ısrarı üzerine İbrahim'e yeniden talimat yollayarak Türk ordusu Fırat'ın gerisine çekilmesi halinde saldırı başlatmamasını emretti. Callier mektupla birlikte İbrahim'in karargâhına doğru yola çıktı.[2282] Paşa'nın bu kararında, Rusya'nın İbrahim'in sınırı geçmesi hâline müdahalede bulunma tehdidi de etkili olmuştu.[2283]

Ancak bu son talimat ulaşmadan iki ordu, 24 Haziran'da Nizip'te çarpıştı. Türk ordusu mağlup olarak top, mühimmat ve levazımını geride bırakıp Malatya'ya çekildi.[2284] İbrahim Paşa ise direnişle karşılaşmadan Antep, Maraş ve Urfa'yı kontrol altına aldı. Caillier'in Mehmet Ali'den getirdiği mektup üzerine ele geçirdiği yerleri kontrol altında tutmaya devam ederek ilerleyişini durdurdu.[2285]

5.4. NİZİP SAVAŞI'NDA PONSONBY'NİN ROLÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Görüldüğü üzere Ponsonby, statükonun devamından menfaati bulunmadığını düşündüğü Rusya'nın bir yandan Sultan'a diğer yandan ise Mehmet Ali'ye savaşı başlatması adına telkinde bulunduğuna inanıyordu. Her ne kadar Boutineff'in savaş karşıtı sunumlarından haberdarsa da bunun diğer ülkelerin kabinelerinde olumlu bir izlenim yaratmak adına sahte bir hamle olduğunu, Rusların İstanbul ve İskenderiye'deki

[2280] **FO** 78/374, Campbell'dan Palmerston'a, 6 Haziran 1839.
[2281] **FO** 78/374, Campbell'dan Palmerston'a, 14 Haziran 1839.
[2282] **FO** 78/374, Campbell'dan Palmerston'a, 16 Haziran 1839.
[2283] Schiemann, ss. 379-380.
[2284] **FO** 78/370, Moore'dan Palmerston'a, 1 Temmuz 1839; **FO** 78/371, Werry'den Ponsonby'ye, 15 Temmuz 1839. Moltke, ısrarla Hafız Paşa'ya Nizip'e, güçlü konuma çekilmesini İzzet ve Hacı Ali Paşaların birliklerinin gelmesinin beklenmesini tavsiye ediyordu ancak Hafız Paşa savaşmaya karar verdi. Letitia W. Ufford, **The Pasha: How Mehemet Ali Defied the West, 1839-1841**, McFarland & Company, London, 2007, s. 28-30. Bu çalışma tespit edilebildiği kadarıyla Durham evrakından en erken faydalanan eser gibi görünmektedir.
[2285] **FO** 78/375, Campbell'dan Palmerston'a, 17 Temmuz 1839; **FO** 78/371, Werry'den Ponsonby'ye, 13 Ağustos 1839; **FO** 78/374, Campbell'dan Palmerston'a, 6 Temmuz 1839.

destekçilerinin aksi yönde hareket ettiğini düşünüyordu. Bu planı boşa çıkarmak adına da 1839 Mayıs'ı sonuna kadar Babıali'ye her fırsatta savaşı başlatan taraf olmaması adına telkinde bulunmaktan geri kalmadı. Hatta kimi zaman telkini de aşarak tehditvari ifadelerde bulundu.

Bununla birlikte Ponsonby, en azından 1838 yılından itibaren Mehmet Ali var oldukça imparatorluğun istenilen güce ulaşamayacağını amirlerine açık bir şekilde ifade etmeye başladı. Ponsonby'nin gönlünden geçen girişim İngiliz donanmasının Çanakkale'den geçerek İstanbul'daki Rus etkisini yok etmesiardından ortak bir konferansla sorunun Mehmet Ali'nin gücünün sınırlandığı bir çözümün sağlanmasıydı. Bu mümkün değilse, İngiliz donanmasının Sultan'a vereceği destekle Mehmet Ali'nin Suriye'den çıkarılmasıydı. Hatta bu amaçla Reşid Paşa'nın Londra misyonunun başarılı bir şekilde gerçekleşmesi için tüm çabasını sergiledi. Ancak bu düşüncesi İngiliz hükümeti için hiçbir vakit uygulanabilir bulunmadı. Tüm güçler statükonun devam ettirilmesinden yanaydı. Meselenin kesin olarak çözümü için büyük güçler bazı müzakereler başlatmak istemişse de bunların gerçekleşmemesi üzerine sorunun çözümünün ertelenmesi tercih edildi.

Diğer yandan Sultan Mahmud'un 1838 yılında parlayan savaş isteği ertesi yıl artık Babıali'nin de çizgisi hâline geldi. Öyle ki Ponsonby, neredeyse tüm bakanların Rus yanlısı olduğunu ve Sultan'ı savaşa teşvik ettiğini iddia edecekti. Artık Hüsrev Paşa gibi savaş karşıtı kişilerin etkisi kalmadığı için Mayıs sonu itibariyle Ponsonby savaşın kaçınılmaz olduğunu anladı. Bu nedenle artık savaşın ardından olabilecek duruma hazırlık için değişik senaryolara hazırlandı. Bunun için ilk olarak Sultan üzerinde etkisini koruyabilmeliydi. Bu da Sultan'ı savaştan caydırmak adına çaresizce girişimde bulunmaktan geçmemekteydi. Ancak talimatlarını da ihlal etmemek için savaşı destekler ifadelerden kaçındı. Nizip Savaşı'nın haberi İstanbul'a ulaştığında da Mahmud'un savaş kararını doğru bulduğunu ifade edecekti. Ponsonby'ye göre güçler yıllardır Sultan'ı imparatorluğunun yarısını bir âsi vasala bırakması için ikna etmeye çalışmıştı. Bu şekilde imparatorluğun diğer yarısı da riske girmişti. Öyle ki Mehmet Ali güçlendikçe halifelik dâhil her şey riske girmişti. Bunu ancak bir "zavallı" kabul edilebilirdi ki Mahmud tersine

oldukça hırslı biriydi ve direnmekte haklıydı.[2286] İşte bu düşünceleri ve icraatleri nedeniyle Ponsonby, Sultan'ı savaşa teşvik eden kişi olarak gösterilmektedir. İlginç bir şekilde bu düşünce İngiliz hükümetindeki bazı bakanlar da dâhil olmak üzere birçok ortak düşüncesi olmuştur.[2287]

Metternich, "bir deli" olarak değerlendirdiği Ponsonby'nin gayriresmî şekilde Sultan'ın savaşa teşvik ettiğine inanıyordu. Bunu da Sultan savaşı kaybederse Britanya ve Rusya'nın Sultan'ı Mehmet Ali'ye karşı desteklemek zorunda kalacağını ifade etmesinden çıkarmaktaydı.[2288] Halbuki Metternich'e göre Mehmet Ali için en önemli husus hanedanlıktı. Bu nedenle vakti gelince Suriye'den bizzat kendisi, bu imtiyaz için çıkmayı kabul edecekti.[2289] Ancak bu konuda Metternich büyük bir yanılgı içerisindeydi.

Fransız hükümeti ve elçiliği de Avusturya'yla aynı görüşteydi. Roussin, 1838 yazından itibaren Sultan'ı Rusya'nın değil, Ponsonby'nin teşvik ettiğine inanmaya başlamıştı.[2290] Roussin, Ponsonby'nin bu süreçteki davranışını Churchill meselesiyle başlayan kan davasının zirvesi olarak görmekteydi.[2291] Ponsonby'nin dostu olan Fransa maslahatgüzarı Eyragues de Ponsonby'nin talimatları dışına çıkarak Sultan'ı kışkırttığını düşünmekteydi.[2292] Dolayısıyla Fransız hükümeti Ponsonby'nin savaşı teşvik ettiğine inanıyordu. Palmerston'a, Roussin'in Babıali'ye yaptığı sunumu Ponsonby'nin desteklemeyi reddetmesini şikâyet etti. Palmerston'un, Ponsonby'nin savaşı engellemek için yaptıklarının yazıldığı raporların genel çerçevesini göstermesi üzerine, Fransa'nın Londra Elçisi Bourqueney, Ponsonby'nin statükonun sona ermesiyle ilgili duruşunun dile

[2286] **GRE**/E/430/3/11, Ponsonby'den Lamb'e.
[2287] Melbourne, Ponsonby'nin Sultan'ı savaş başlatması için teşvik edeceğinden endişe ediyordu. **MS**62/PP/GC/ME/223, Melbourne'den Palmerston'a, 16 Ağustos 1838.
[2288] Šedivý, Metternich, ss. 738-739.
[2289] Šedivý, Metternich, s. 740.
[2290] **GRE**/E/378/148, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 15 Ağustos 1838.
[2291] Roussin, 1839'un ikinci yarısında geri çağrıldığında Ponsonby'ye karşı kızgınlığını gizlemedi. 27 Ekim 1840 tarihinde H. Reeves, C. Greville'e yazdığı bir mektupta Nizip Savaşı öncesi Ponsonby'nin davranışlarıyla ilgili Amiral Roussin'in kendisine söylediklerinin "tüylerini diken diken" ettiğini belirtecekti. A.H. Johnson (Ed.), **The Letters of Charles Greville and Henry Reevel 1836-1865**, London, 1924, s.44'ten aktaran Anick, s. 197.
[2292] D'Eyragues, ss. 227-228.

düşmüş olduğunu, bunun da Roussin'in sunumlarına zarar verdiğini belirtti.[2293] Boutineff de İstanbul'daki en kudretli elçi olmak adına Sultan'ın gözüne girmek isteyen Ponsonby'nin, Sultan'ı savaşa teşvik ettiğine inanıyordu.

Dolayısıyla benzer bir düşünce literatüre de yansımıştır. Bolsover bu noktada Ponsonby'yi Sultan'ı Mehmet Ali'ye saldırmaya teşvik etmekle suçlamaktadır. Ancak Anick'in ifade ettiği gibi bu düşüncesini dipnotla destekleyememektedir.[2294] Rodkey ise Palmerston'un 15 Mart tarihli talimatlarının elçinin sunmakta başarısız olduğunu belirtir.[2295] Ancak 22 Mayıs'taki görüşmesine değin Ponsonby talimatlarını bütünüyle uygulamış görünmektedir. Webster de Ponsonby'nin Palmerston'un talimatlarını uygulamada gönülsüz olduğunu, çünkü böyle bir durumda etkisini kaybedeceğini düşündüğünü belirtir.[2296] Ancak Palmerston'un meseleyle ilgili son iki talimatı, 15 Eylül 1838 ve 15 Mart 1839 tarihlerine aittir ve Ponsonby bunları uygulamakta tereddüt etmemiştir. Nisan ayında yollanan dispaç ise deşifre edilememişti. Anick'in belirttiği üzere 22 Mayıs'taki görüşmeden önce Ponsonby'nin Sultan'ı pasif kalmaya zorlayarak etkisini azaltmaktan endişe ettiğini gösterir bir kanıt yoktur.

Bu hâlde neden böyle bir algı oluştuğunu açıklamak gerekmektedir. Değerlendirmeme göre, Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nın Ponsonby'nin öncülüğünde imzalanması diğer güçlerin kıskançlığını cezbetti. Özellikle Roussin'in Ponsonby'yle ilişkileri oldukça zarar gördü. Bu süreçte iki elçi uyumlu hareket edemedi ve Roussin'in raporlarında bu durum Ponsonby'nin savaşı desteklediği şeklinde yorumlandı. Bu düşünce ileride Ponsonby'nin Mehmet Ali ve Fransa karşıtlığıyla birleşince Fransa hükümetinin de düşüncesi hâline geldi. Ayrıca uzun yıllardır Ponsonby'nin fevri tutumundan şikayetçi ve rahatsız olan Metternich de Ponsonby'ye karşı ön yargılı

[2293] Bourqueney, Palmerston'un Ponsonby'nin politikalarıyla ilgili şüpheleri olduğunu ve herhangi başka bir ülkede hükümetin elçiyi değiştirecek olduğunu not etti. Guizot, Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps, Cilt: 4, ss. 504-516; Anick, s. 196.

[2294] Bolsover, Ponsonby'nin Paşa'dan kurtulmak adına Kütahya Barışı'nın sona ermesi gerektiğini ifade etmesini buna kanıt göstermektedir. Ancak Ponsonby'nin hükümetine ilettiği düşünceler ve tavsiyelerle İstanbul'daki girişimleri birbirinden oldukça farklıydı. Ponsonby, talimatlarına uygun bir şekilde Babıali'ye savaşın başlatılmaması için Mayıs 1839 sonuna kadar telkinlerini sürdürdü. George Henry Bolsover, "Lord Ponsonby and the Eastern Question, 1833-1839," **Slavonic Review**, Cilt: 13, Sayı: 37, 1934, s. 112; Anick, s. 194.

[2295] Rodkey, Part I, s. 591; Anick, s. 195.

[2296] Webster, The Foreign Policy, Cilt: 2, s. 611; Anick, s. 195.

düşüncelere sahipti. Sultan'ın tek başına savaşa karar kılacağına ihtimal vermeyen Metternich, bu işin olsa olsa Ponsonby'nin teşvikiyle gerçekleşeceğine kanaat getirdi. İstanbul'da artık en etkili elçi olmayan Boutineff ise Ponsonby'nin giderek artan etkisinden rahatsızdı. Ponsonby'nin böyle bir etkiyi Sultan'ı memnun etmeden elde edemeyeceğini düşünmüş olmalıydı.

5.5. SULTAN MAHMUD'UN VEFATI

Sultan Mahmud, hayatının son yıllarında tüberküloz hastalığına yakalanmıştı. Ayrıca ilerlemiş hemoroid rahatsızlığının yol açtığı kanamaya bağlı anemiden müzdaripti. Ancak Sultan, hastalıklarını uzun süre önemsemediği gibi doktorların verdiği tedaviye de uymadı. Aşırı alkol tüketimine devam etti. Haziran ayı itibariyle tüberkülozun son evresine girmiş bulunuyordu.[2297] 21 Haziran'da hasta haliyle Üsküdar Cami'nde kıldığı cuma namazından çıkarken kendisini halka son bir kez gösterdi. Doktorlarının havası güzel bir yerde istirahat etmesini tavsiye etmesi üzerine kız kardeşi Esma Sultan'ın Çamlıca'daki yazlık sarayında istiharata çekildi.[2298] Ancak durumu daha da kötüleşti. 1808 yılında imparatorluğu derinden sarsan bir kriz esnasında tahta çıkan Sultan Mahmud, yine büyük bir kriz esnasında, 1 Temmuz 1839 Pazartesi sabahı saat onda akciğer tüberkülozu komplikasyonları sonucu hatayını kaybetti.[2299] Vakanüvis Lütfi Efendi'nin ifade ettiği gibi 32 yıllık saltanatında "otuz sâat ârâm ve huzûr-ı tâmm ile imrâr-ı leyâl ü

[2297] Ali Akyıldız, "Sultan II. Mahmud'un Hastalığı ve Ölümü," **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 4, 2001, ss. 63-66.

[2298] Lütfi, Tarih, Cilt: 6-7-8, s. 1006. Mahmud'un hasta haliyle Cuma namazına gidişiyle ilgili bkz. Julia Pardoe, **The City of the Sultan; and Domestic Manners of the Turks**, **1836**, Cilt: 2, Henry Colburn, London, 1838. Sultan'ın durumunun ağırlaşması nedeniyle bakanlar, Sultan'ın ölümü halinde neler yapılacağıyla ilgili bir toplantı düzenledi. **GRE**/E/150/B/47-48, 21 Haziran 1839.

[2299] Akyıldız, Sultan II. Mahmud'un Hastalığı ve Ölümü, ss. 69-70. Macguffog, 1 Temmuz sabahı saraydan dönen bir sağlıkçıdan Sultan'ın sabah 10'da öldüğünü öğrenmişti. **GRE**/E/378/163, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 1 Temmuz 1839. Ancak Sultan'ın ölüm tarihiyle ilgili tartışmalar mevcuttur. Sultan'ın ölümünün ardından İstanbul'da çıkabilecek olası bir isyana önceden önlem almak adına Sultan'ın bir iddiaya göre 28 Haziran'da bir başka iddiaya göre 30 Haziran'da öldüğü halde Hüsrev ve Halil Paşaların bunu gizleyerek 1 Temmuz'da duyurduğu da iddia olunmaktadır. Akyıldız, Sultan II. Mahmud'un Hastalığı ve Ölümü, s. 71.

eyyâm eylemedi".[2300] Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Nuri Efendi, aynı gün yabancı elçiliklere Sultan'ın vefat ettiği bilgisini iletti.

Sultan'ın rahatsızlığıyla ilgili bilgiler Ponsonby'ye erkenden iletilmeye başlamıştı. Hüsrev Paşa'nın, Sultan'ın sağlığının kötüleştiğini ve göğsünden sıkıntı yaşadığını belirterek işlerin yavaşlayacağını ve saraya fazla belge yollanmamasını Babıali'ye ilettiğini Mayıs ayında Vogorides'den öğrenmişti.[2301] Haziran ayında Sultan'ın hayati tehlikesinin yüksek olduğu artık tüm elçilikler tarafından bilinmekteydi.[2302] Ponsonby süreci yakından takip ederek Sultan'ın doktorlarından Macguffog ve Sultan'ın Avusturyalı doktorlarından bilgi alan Stürmer aracılığıyla Sultan'ın rahatsızlığıyla ilgili son durumu Palmerston'a aktarıyordu.[2303] İlk olarak 5 Haziran'da Sultan'ın rahatsızlığına değinerek Palmerston'a uyarılarda bulunmaya başladı. 19 Haziran'da, Sultan'ın iyileşmesinin artık imkânsız olduğunu ileterek tehlikelere karşı önlem alınmasını istedi. Ponsonby'ye göre Sultan'ın vefatı halinde artık harekete geçilmesi bir zorunluluktu. Aksi hâlde Rusya harekete geçebilirdi. Avrupa'da genel bir savaşa neden olacak olaylar silsilesi yaşanabilirdi. Britanya, İstanbul'da bir Rus hâkimiyetini kabul edemeyeceğine göre Britanya, Fransa ve Avusturya'nın ortak hareket etmesini ve donanmalarını İstanbul'a getirerek Rusya'nın planlarını uygulamasına izin vermemesini istedi. Rusya buna karşı çıkacak olsa da diğer güçlerin ortak hareketine direnemeyecekti. Ponsonby, Amiral Stopford'un kendi isteklerine uymayacağını düşündüğünden, Sultan'ın ölümü halinde ne yapılması gerektiğiyle ilgili donanmaya net talimatlar göndermesini istedi.[2304]

[2300] Lütfi, Tarih, Cilt 6-7-8, s. 1007.

[2301] **GRE**/E/378/155, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 22 Mayıs 1839. Macguffog bu bilgiyi tanıdığı yüksek rütbeli bir saray görevlisine onaylatmıştı. Sultan'ın kanının boşaltılmasından dolayı sıkıntısının karaciğerle ilgili olduğunu düşünüyordu. Sultan'ın istiharate isteksiz olduğunu, yalnızca iki gün sabredebildiğini ve üçüncü gün dışarı çıkmak istediğini belirtmektedir. **GRE**/E/378/161, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 1839. Ponsonby, Mart 1838'de Abdülmecid'in sağlık durumunu soruşturmuştu. Sultan'ın sağlığından o tarihlerde de endişe ettiğini düşünmek mümkündür. **GRE**/E/378/136, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 15 Mart 1838.

[2302] Ufford, s. 61.

[2303] Birkaç örnek için bkz. **GRE**/E/378/161, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 1839; **GRE**/E/608/30, Stürmer'den Ponsonby'ye, 15 Haziran 1839; **GRE**/E/608/32, Stürmer'den Ponsonby'ye, 24 Haziran 1839; **GRE**/E/608/34, Stürmer'den Ponsonby'ye, 26 Haziran 1839; **GRE**/E/608/35, Stürmer'den Ponsonby'ye, 29 Haziran 1839.

[2304] **GRE**/E/430/3/3, Ponsonby'den Lamb'e, 19 Haziran 1839; **MS**62/PP/GC/PO/369, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Haziran 1839.

Ponsonby 24 Haziran'da, yüksek ateşi hızlı bir şekilde kontrol altına alınamazsa Sultan'ın kısa süre içerisinde hayatını kaybedebileceğini iletti. Ponsonby'nin en büyük endişesi Sultan'ın ölümünün ardından imparatorluğun ve başkentin bir anarşi içerisine girme riskiydi. Özellikle Avrupalıların hayatının tehlikeye girmesinden endişe ediyordu.[2305] Babıali'nin bu tehlike karşısında gevşek davrandığını düşünüyordu. Bu riski azaltmak adına, Sultan'ın ölümü halinde bir iç karışıklık çıkmasının imparatorluğun yıkılmasına neden olabileceğini ve devletin geleceğinin güçlerin elinde olduğunu İstanbul'da önde gelen kişilere ileterek uyarıda bulundu.[2306] Örneğin konu Kapudan Ahmet Paşa'ya iletildiğinde Paşa, Sultan'ın olası bir ölümü halinde Mahmud'un başlattığı reformların süreceğini ve istihdam edilen Avrupalıların görevine devam edeceğini ve Avrupalıların tehlikede olmadığını ifade etmişti.[2307] Ancak Ponsonby, Sultan'ın ölmesi halinde Babıali'de aktif görevde bulunan hiçbir bakanı, durumu kontrol altına alabilecek yeterlilikte görmemekteydi. Ona göre ilerlemiş yaşına rağmen yalnızca Hüsrev Paşa, ordu üzerinde hâlâ büyük etkisi olması sayesinde başkentte barışı ve düzeni sağlayabilirdi.[2308] İlginç bir şekilde Hüsrev, Sultan'ın vefatının ardından yönetimi zorla ele geçirdi. Mahmud'un cenaze töreni için Köprülü Kütüphanesi'nde beklemekte olan Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'dan mühr-i hümâyunu alarak kendisini sadrazam tayin etti.[2309] Serasker Sait Paşa'yı görevden alarak yerine Halil Paşa'yı getirdi. Bu girişimlerden yabancı elçilikler rahatsız olmadı. Hatta Ponsonby, "bir sultan kadar güçlü" bulduğu Hüsrev'in iktidarı ele geçirmesinden memnun kaldı.[2310] Abdülmecid'in tahta çıkışının

[2305] Stürmer'e, Mehmet Ali'nin İstanbul'da çıkarabileceği bir isyan neticesinde Avrupalıların katliama uğramaması ve başkenti korumak için donanmaların çağrılmasını önerdi. Çünkü Hüsrev ve Halil Paşa dışında güçlerle birlikte hareket ederek politika üretecek kimseyi görmemekteydi. **GRE**/E/608/41-42, Ponsonby'den Stürmer'e, 31 Temmuz 1839.
[2306] **GRE**/E/150/B/47-48, 21 Haziran 1839; **GRE**/E/481/24/54-56, Ponsonby'den Palmerston'a, 24 Haziran 1839; **GRE**/E/608/32, Stürmer'den Ponsonby'ye, 24 Haziran 1839.
[2307] **GRE**/E/346/A/50-54, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 25 Haziran 1839.
[2308] **GRE**/E/430/3/3, Ponsonby'den Lamb'e, 19 Haziran 1839; **FO** 78/356, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Haziran 1839.
[2309] Lütfi, Tarih, Cilt: 6-7-8, s. 1001, Şeref, ss. 8, 13. Hüsrev'in sadrazamlığı zorla ele geçirmesiyle ilgili geniş bir değerlendirme için bkz. Çelik, Hüsrev Paşa, ss. 380-383.
[2310] **GRE**/E/430/3/17-27, Ponsonby'den Lamb'e, 13 Temmuz 1839. Metternich de bu girişimi haber aldığından memnun kalmıştır. Šedivý, Metternich, s. 743.

ardından Hüsrev'i o an için güvenilir bulmaktaydı. Hüsrev'in hem kendi hem de ülkesinin güvenliği adına İngiltere'nin desteğinin önemini gördüğünü düşünmekteydi.[2311]

Palmerston, Rusya'nın Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı bir oldubittiyle yenilemesinden endişe ediyordu. Sultan'ın rahatsızlığının ciddi olduğunu öğrenir öğrenmez Ponsonby'ye gönderdiği talimatla Babıali'nin bir yabancı gücün desteğine ihtiyaç duyması halinde Britanya donanmasının da yardımının istenmesi için girişimde bulunmasını emretti. Soult'un isteği üzerine İngiliz ve Fransız donanmalarının ortak hareket edeceği iletildi.[2312] Daha sonra da Sultan'ın vefatından habersiz bir şekilde tüm güçlerin ortak bir şekilde yardım yapabilmesini meslektaşlarıyla görüşmesini istedi. Bu amaçla Avusturya ve Fransa elçileriyle ortak hareket etmesini tavsiye etti. Babıali'nin talebi halinde Britanya donanmasının fiziki veya manevi desteğinin verilmesi için Stopford'a da emir gönderilmiş olduğu iletildi.[2313] Sultan'ın ölüm haberi 18 Temmuz'da Londra'ya ulaştığında Ponsonby'ye yollanan yeni talimatla Rus donanmasının Boğazlara girişi halinde Ponsonby'nin Britanya donanmasının Çanakkale'den geçişi izin talebinde bulunması emredildi.[2314] 23 Temmuz'da Nizip Savaşı'nın sonucu Londra'da bilinmekteydi. Palmerston sonuca şaşırmamıştı. Savaş kararını ve sonucunu değerlendirirken "Tanrı kimi yok etmek isterse, ilk onu delirtir." diyecekti. Artık Osmanlı Devleti'nin yıkımına doğru yol aldığını düşündü. Yine de savaşı engellemek ve Sultan'ı sakinleştirmek için elinden geleni yaptığı için vicdanının rahat olduğunu söyleyecekti. Yine de son iki yıldaki faaliyetleri nedeniyle Mehmet Ali'yi statükoyu bozan taraf olarak gördü.[2315] Roussin de benzer bir talimat almıştı. Ancak bu talepler iletildiğinde Hüsrev Paşa, Ponsonby'ye boğazların her iki taraftan da tüm yabancı savaş gemilerine kapalı kalacağına dair söz verecekti.[2316]

[2311] **MS**62/PP/GC/PO/371, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Ağustos 1839.
[2312] **FO** 78/353, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 5 Temmuz 1839.
[2313] **GRE**/E/481/8/17-18, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 13 Temmuz 1839; **FO** 78/387, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 13 Temmuz 1839; Daly, s. 149.
[2314] **FO** 78/387, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 18 Temmuz 1839; **FO** 78/387, Palmerston'dan Amiralliğe, 18 Temmuz 1839.
[2315] **GRE**/E/481/8/19-20, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 23 Temmuz 1839.
[2316] Daly, s. 150; **FO** 78/357, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Temmuz 1839.

Metternich, Sultan'ın doktorlarından Avusturyalı Jakob Neuner'in gönderdiği raporlar sayesinde gelişmeleri yakından takip etmişti.[2317] Neuer, Haziran ortasında Sultan'ın iyileşme ümidinin kalmadığını iletmişti.[2318] Metternich de Ponsonby gibi Sultan'ın ölümüyle imparatorluğun bir var olma krizine girebileceğinden endişe ediyordu.[2319] Rus hükümeti ise Sultan'ın ölümü halinde yapılacakları Boutineff'e önceden aktardı. Nikola, yalnızca Şehzade Abdülmecid'in hükümdarlığını kabul edecek ve Britanya-Fransa birleşik donanmasının bir oldubittiyle Çanakkale'den geçişi durumunda Boutineff bu girişimi protesto ederek İstanbul'u terk edecekti.[2320] Ancak böyle bir durum yaşanmadı. Beklendiği üzere Şehzade Abdülmecid sorunsuz bir şekilde tahta çıktı.

5.6. SULTAN ABDÜLMECİD'İN İLK FAALİYETLERİ

Ponsonby'nin gözünde Şehzade Abdülmecid, bağnaz öğretmenler tarafından yetiştirilmiş 17 yaşında bir çocuktu.[2321] Ponsonby'ye, Abdülmecid'in "hadımlar, aptal kızlar ve annesi" tarafından yönlendirildiği iletilmekteydi. Bu nedenle onun bir "aptal" olabileceğini düşünüyordu.[2322] Valide Sultan'ı da saraydaki diğer köleler gibi hırslı ve bilgisiz biri olarak görmekteydi.[2323] Ponsonby'nin düşüncesinin aksine Abdülmecid iyi bir eğitim almış ve Fransızca'yı öğrenmişti.[2324] Dışa açık ve yenilikçi bir Sultan olacaktı. Henüz resmî olarak tahta çıkmadan önce Hafız Paşa'ya ordusunu durdurmasını ve düşmanlığa son vermesini emretti. Kapudan Ahmet Fevzi Paşa'ya da Çanakkale'den ayrılmaması emri gönderildi. Abdülmecid resmî olarak tahta çıktıktan hemen sonra, Nuri Efendi, İstanbul'daki beş büyükelçiye Sultan'ın artık Müslümanların kanının dökülmesini istemediğini, Mehmet Aliye hanedanlık hakkı vermeye karar verdiğini, ancak bunun karşılığında Mehmet Ali'nin Mısır dışındaki tüm topraklarını terk etmesi gerektiğini

[2317] Akyıldız, Sultan II. Mahmud'un Hastalığı ve Ölümü, ss. 64-65.
[2318] Ufford, s. 61.
[2319] Šedivý, Metternich, s. 742.
[2320] **GRE**/E/430/3/56, Lamb'den Ponsonby'ye, 11 Ağustos 1839; Schiemann, ss. 381-382.
[2321] **FO** 78/356, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Haziran 1839.
[2322] **GRE**/E/430/3/14, Ponsonby'den Lamb'e, 8 Temmuz 1839.
[2323] **GRE**/E/430/3/35, Ponsonby'den Lamb'e, 23 Temmuz 1839.
[2324] Çadırcı, s. 602.

bildirdi.[2325] 4 Temmuz'da Nuri Efendi'yle elçiler arasında yapılan görüşmede Sultan'ın Mehmet Ali'ye Akif Efendi'yle göndereceği mesajın içeriği paylaşıldı.[2326] Ancak Abdülmecid, Hafız'ın yetersizliğiyle ordusunu, Ahmet'in ihanetiyle de donanmasını kaybettiğinden henüz habersizdi. Tüm elçiler bu kararları oldukça olumlu karşılasa da önerilen şartla ilgili yorumdan kaçındılar.[2327]

Ponsonby, Mehmet Ali'ye gönderilen teklifi onaylasa da Mehmet Ali'nin kabul edeceğini düşünmüyordu.[2328] Lamb, Mehmet Ali'nin öneriyi reddetmesi halinde ne yapılması gerektiği kendisine sorduğunda Ponsonby, çevresindeki askerlerden ve Suriye'de bulunan kişilerden duyduğu tavsiyeleri iletecekti. Buna göre Emir Beşir'e imtiyaz ve güvence verilmeli, Cebel-i Lübnan ahalisine bol miktarda silah ve mühimmat yollanmalı, İskenderiye blokaja alınarak Mısır ile Suriye arasındaki deniz ulaşımı kesilmeliydi. Bu sayede Suriyeliler birkaç hafta içerisinde, gücü büyük oranda kırılacak olan İbrahim'e karşı hep birlikte ayaklanacaktı. Önce Suriye ardından da Kandiye düşecekti. İbrahim'in İstanbul'a saldırısından ise endişe etmeye gerek yoktu. Birkaç fırkateyn bunu rahatlıkla engelleyebilirdi.[2329]

Kısa bir süre sonra Nizip yenilgisinin haberi İstanbul'a ulaştı. Türkler büyük bir umutsuzluğa düşmüştü. İstanbul sokaklarında Avrupalıları durdurarak, devletin kaç yıl daha ayakta kalabileceğini soruyorlardı: "Altı, beş ya da daha mı az?"[2330] Ponsonby de "Kriz geldi, hem de ziyadesiyle." diyecekti. Rusların, imparatorluğu bölmek adına harekete geçebileceğinden endişe ettiğinden üç gücün donanmalarının ortak hareketiyle, artık Türklerin düşüncesine önem vermeden ve zaman kaybetmeden sorunun çözülmesi için harekete geçilmesini savundu. Aksi hâlde Türkiye'nin Ruslara bırakılmış olacağını ve "kanlı" bir savaşın Avrupa'yı beklediğini iddia etti.[2331] Hükümetin ileride "lanetlenmemesi" için "baştan savma icratların" sona ermesi gerektiğini belirtti.[2332]

[2325] Lütfi, Tarih, Cilt: 6-7-8, ss. 1012-1013; **FO** 78/356, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Temmuz 1839.
[2326] **GRE**/E/481/24/57-58, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Temmuz 1839.
[2327] **FO** 78/356, Ponsonby'den Palmerston'a, 3 Temmuz 1839.
[2328] **GRE**/E/430/3/17-27, Ponsonby'den Lamb'e, 13 Temmuz 1839.
[2329] **GRE**/E/430/3/41, Ponsonby'den Lamb'e, 29 Temmuz 1839.
[2330] Šedivý, Metternich, s. 629.
[2331] **GRE**/E/430/3/14, Ponsonby'den Lamb'e, 8 Temmuz 1839.
[2332] **GRE**/E/430/3/16, Ponsonby'den Lamb'e, 10 Temmuz 1839.

Karadeniz'e donanmanın çıkarılmasını mümkün görmeyen Ponsonby, bu sefer Marmara Denizi'ne çıkarılmasını önermeye başlamıştı. Karadeniz'in daha sonra değerlendirilebileceğini düşünüyordu. Ponsonby'ye göre "diplomasi, silahlarla desteklenmedikçe kaba bir gürültüydü".[2333] Ancak Ponsonby'nin düşünceleri sık sık değişmekteydi. Kısa bir süre sonra Rusların Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı yenilemek için harekete geçeceğinden endişe ettiğini iletti. Britanya, Fransa ve Avusturya'nın ortak hareket ederek hemen destek vermesini aksi hâlde "aptal" Türklerin, Rusların, üç güç tarafından yalnız bırakıldığı propagandasına inanacağını savundu.[2334] İleride gerçekleşecek bir savaşı önlemek adına birleşik donanma harekete geçerek Marmara Denizi'ne girmeli ve Rusların planları alt edilmeliydi. Aksi hâlde "hain ve yolsuz ve rezil" yöneticileri para ve korkuyla Rus kontrolü altına alınacaktı. Rusya'nın öfkesinden korkulmamasını savunuyordu. Rusya'nın savaş açmaya cesaret edemeyeceğini açsa bile bir şey elde edemeyeceğini savundu. "İngiltere, Fransa ve Avusturya titrerken Rusya en azından sinirlensin." diyecekti.[2335]

Ponsonby'nin genel kanısı, Türkiye'nin sorunlarının çözümünden menfaati olmayan Rusların Mehmet Ali'yi destekleyeceği yönündeydi. Bu nedenle Rusların Suriye'ye herhangi bir unvan altında Mehmet Ali'ye bırakılmasını istediklerini düşünüyordu.[2336] Ayrıca Ponsonby, Mehmet Ali'nin Mısır'daki yönetiminin devamından hoşnut değildi; çünkü onun Mısır'da kaldığı sürece Sultan'a karşı işler çevireceğinden endişe ediyordu. Mehmet Ali'yi yalnızca Suriye'den çıkarmakla hem Suriye'den hem de Mısır'dan çıkarmanın aynı zorlukta olacağını savunarak büyük güçlerin onu Mısırlılara verdiği zararlara son vermek adına Mısır'dan da çıkarmasını önerecekti.[2337] Bugünlerde Ponsonby, Mısır'a yönelik bir girişime Fransa'nın büyük bir itiraz edeceğini düşünmemekteydi. İtirazın Rusya'dan geleceğine inanmıştı.[2338] Ancak Avrupa'da

[2333] "Diplomacy is a farce unless supported by arms." **GRE**/E/430/3/66-70, Ponsonby'den Lamb'e, 18 Ağustos 1839.
[2334] **GRE**/E/608/46-47, Ponsonby'den Stürmer'e, 19 Ağustos 1839.
[2335] **GRE**/E/430/3/76, Ponsonby'den Lamb'e, 20 Ağustos 1839.
[2336] **GRE**/E/430/3/17-27, Ponsonby'den Lamb'e, 13 Temmuz 1839.
[2337] **GRE**/E/430/3/17-27, Ponsonby'den Lamb'e, 13 Temmuz 1839; **GRE**/E/430/3/41, Ponsonby'den Lamb'e, 29 Temmuz 1839.
[2338] **GRE**/E/430/3/17-27, Ponsonby'den Lamb'e, 13 Temmuz 1839.

Mehmet Ali'ye karşı Mısır'da bir harekâta destekçi bulmanın zor olduğunu bildiğinden ehven-i şer olarak Mehmet Ali'nin Mısır'daki yönetiminin devamını kabul edilebilir buluyordu.[2339]

Ancak Ponsonby yanılıyordu. Ruslar, Mehmet Ali'nin İstanbul'a saldırmasıyla İstanbul'u korumak için harekete geçmeye istekli değildi. 1839-1840 yıllarında Kafkasya'da işler Rusya için kötüleşmeye başlamıştı.[2340] Ayrıca Prens Menchikov, Fransız donanmasının Çanakkale'yi geçmesi halinde Rus donanmasının yetersiz kalacağını itiraf edecekti.[2341] Rusya'nın mâliyesi de oldukça kötü durumdaydı. Güney eyaletlerde kıtlık mevcuttu.[2342] Dolayısıyla Ruslar, İstanbul'a yönelik bir tehdit oluşturmaktan uzaktı. Yine de Fransız hükümeti, Nesselrode'dan Sultan'ın yardım istemesi halinde destek gönderilmemesini talep ettiğinde Nesselrode'un cevabı Hünkâr İskelesi Antlaşması yükümlüklerine uymayarak ülkesinin onuruna zarar veremeyeceği oldu. Ancak Nesselrode, Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın diğer güçlerin yardımının istenmesini engellemediğini de belirtti.[2343]

Sultan'ın ölümü ve Nizip yenilgisi haberleri ulaştığında Rus donanması, Çerkez sahillerinde birkaç gemi bırakarak Sivastopol Limanı'na döndü. Ancak davet edilmeden İstanbul'a geleceklerine dair bir emare görünmemekteydi.[2344] Lazarev, kısa süre içerisinde 15.000 askeri hazır hâle getirerek Sultan'dan gelecek talebi beklemeye koyulmuştu.[2345] Eylül ortasında donanması dört aylık bir sefer için İstanbul'a gitmeye hazırdı.[2346] İstanbul'a olası bir harekât halinde gönderilecek Rus donanmasının başına yeniden Kont Orlov'un aynı yetkilerle atanması kararlaştırıldı.[2347]

[2339] **GRE**/E/430/3/41, Ponsonby'den Lamb'e, 29 Temmuz 1839.
[2340] Daly, ss. 159-161; **GRE**/E/481/33/5, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Ekim 1840.
[2341] Daly, s. 164. Menchikov'a göre İbrahim, Rus donanmasına rağmen İstanbul'u ele geçirebilirdi. Daly, s. 162.
[2342] **GRE**/E/687/175, 27 Mart 1840; **GRE**/E/687/177, 10 Nisan 1840; **GRE**/E/687/179, 24 Nisan 1840; **GRE**/E/687/188, 18 Temmuz 1840.
[2343] **GRE**/E/430/3/56, Lamb'den Ponsonby'ye, 11 Ağustos 1839.
[2344] **GRE**/E/687/158, Yeames'ten Ponsonby'ye, 4 Ağustos 1839.
[2345] **GRE**/E/687/164, Yeames'ten Ponsonby'ye, 1 Eylül 1839.
[2346] Daly, s. 153.
[2347] Daly, s. 165.

5.7. OSMANLI DONANMASININ FİRARI

Haziran sonunda Kapudan Ahmet Fevzi Paşa, Rodos'a gitmek üzere Çanakkale'de beklemekteydi. Sultan'ın durumunun ağırlaşması üzerine ayrılışını bir müddet erteledi.[2348] Sultan'ın ölümünden hemen önce Ahmet Paşa, İstanbul'daki son durumu öğrenmek için İbrahim Bey isminde bir adamını İstanbul'a yollamıştı. Sultan'ın ölümü üzerine İbrahim, iddiaya göre Hüsrev'in elinden kaçarak Çanakkale'ye geri döndü. Paşa'ya, Hüsrev ve Halil'in Sultan'ı zehirleyerek öldürdüğünü ve Tahir Paşa'nın yeni Kapudan Paşa olarak atanacağını iletti. Bunun üzerine Ahmet Paşa subaylarla bir araya gelerek Çanakkale'den ayrılıp Beşik Körfezi'ne geçme kararı aldı. Taze haberlerin gelmesiyle yeniden bir değerlendirme yapmayı ve gerekirse Hüsrev ve Halil'e karşı harekete geçmeyi planladı.[2349]

Hüsrev Paşa, Ahmet Fevzi Paşa'ya Abdülmecid'in cülusu için İstanbul'a geri dönmesi için emir gönderildiği hâlde, Paşa bu emre uymamıştı. Sultan'ın Mehmet Ali'ye önerisini iletmekle görevlendirilen Akif Efendi, Çanakkale'den geçerken Paşa'yla görüştü. Akif'in anlattıkları içerisinden Ahmet'i en rahatsız eden husus, düşmanı Hüsrev'in sadrazam ve Halil Paşa'nın da serasker oluşuydu.[2350] Hüsrev gönderdiği yeni bir emirle bir vapurun İstanbul'a gönderilmesini istemişti. Riyale Osman Bey, bunu Hüsrev'in Mehmet Ali'yle bir barış yapmak istediği şeklinde yorumlayarak böyle bir niyet varsa avantajlı konuma geçebilmek adına barışı, Osmanlı donanmasını İskenderiye'ye götürerek Ahmet Paşa'nın yapmasını önerdi. Paşa, Urla'da bulunan Fransız donanmasının engel çıkarabileceğinden endişe edince Riyale Bey, Lalande'yi ikna edeceğini belirtti.[2351] Ahmet Paşa, İstanbul'a döndüğü takdirde görevini kaybedeceğinden emin olduğu gibi hayatını kaybetme ihtimalinden de endişe etmişti. Güvendiği az sayıda subayı toplayarak

[2348] Kapudan Ahmet Paşa, Rodos'a gidişini Lalande komutasındaki Fransız donanmasının engelleyemeyeceğini, ancak Britanya donanması da Fransızlara katılırsa her ikisiyle de savaşamayacağı için engellenebileceğini söylemişti. **GRE**/E/346/A/46-49, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 20 Haziran 1839; **GRE**/E/346/A/55, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 26 Haziran 1839.
[2349] **GRE**/E/544/51, Samuel'den Ponsonby'ye, 1840.
[2350] Lütfi, Tarih, Cilt: 6-7-8, s. 1013. Hüsrev Paşa'yla Ahmet Paşa arasında giderek artan düşmanlıkla ilgili bir değerlendirme için bkz. Çelik, Hüsrev Paşa, ss. 386-389.
[2351] **GRE**/E/544/51, Samuel'den Ponsonby'ye, 1840.

İstanbul'daki durumu anlattı ve Sultan Mahmud'un Hüsrev ve Halil Paşalar tarafından zehirlenerek öldürüldüğünü, Hüsrev'in donanmayı Ruslara teslim etmek niyetinde olduğunu söyledi. Bu planı bozmak adına Mısır'a giderek Mısır donanmasıyla birleşilmesini ve Hafız Paşa'nın da desteğiyle İstanbul'da kontrolü ele geçirerek Hüsrev'i görevden almayı teklif etti. Subayları bu teklifi kabul edince donanmayla birlikte Rodos'a doğru yola çıkılmasına karar verildi.[2352]

Riyale Bey, Lalande'nin yanına giderek Sultan'ın Hüsrev Paşa tarafından zehirlendiğini öğrendiklerini, kendisini zorla sadrazam ilan edip ülkeyi Ruslara sattığını iddia ederek İskenderiye'ye gidip barış yapmak istediklerini iletti. Fransız donanmasının kendilerini engellememesini talep etti. Lalande, Türk donanmasının rotasını sorduğunda Riyale Bey, Kandiye'ye gideceklerini belirtti. Bunun üzerine Lalande, ilk olarak Kandiye'ye gitmeleri halinde şüphe ve telaşa neden olacaklarını belirtince Riyale Bey, ilk olarak Rodos'a gitmeyi önerdi.[2353] Mısır ve Osmanlı donanmalarının çarpışma riski yoktu. Ayrıca İstanbul'daki Rus etkisi de tümüyle yok edilebilirdi. Talimatlarına aykırı bir durum görmeyen Lalande, bu girişimi engellemek üzere bir adım atmamaya ve Çanakkale yakınlarında kalarak İstanbul'u gözlemlemeye karar verdi.[2354] Talimatının Türk ve Mısır donanmalarının savaşmasını engellemek olduğunu belirten Lalande de Osmanlı donanmasının amacının savaş olmadığını belirterek isteği kabul etti. Kendilerini engelleyebilecek İngiliz donanmasıyla karşılaşılması halinde ne yapılması gerektiği sorulunca Lalande, İngiliz donanmasının emirlerini bilmediğini belirterek onlarla karşılaşmaktan kaçınmalarını tavsiye etti. Riyale Bey'in, herhangi bir yanlış anlamayı engellemek adına kendilerine eşlik etmesi için bir Fransız savaş gemisinin tahsis

[2352] Lütfi, Tarih, Cilt: 6-7-8, s. 1013, **FO** 78/375, Campbell'dan Palmerston'a, 17 Temmuz 1839. Birçok subay girişimden habersizdi. Örneğin Yüzbaşı Walker, durumu geç öğrenecek ve Mehmet Ali'nin emri altında çalışamayacağını belirterek İstanbul'a dönecekti. Daly, s. 147, Türk subaylardan Mustafa Paşa, bu girişime karşı çıkacağı düşünüldüğünden Ahmet Paşa tarafından tutuklanmıştı.

[2353] M. Landriau, **L'escadre de l'amiral Lalande:1839-1840**, Ecole de Guerre Navale, 1922, ss. 45-46; **GRE**/E/544/51, Samuel'den Ponsonby'ye, 1840. Lalande'nin iddiasına göre bu görüşmede Ahmet Paşa, Rodos'a gitmesine Fransız ve İngiliz donanmalarının kendisine izin vermemesi halinde Osmanlı donanmasını karaya oturtmakla tehdit etmişti. **GRE**/E/477/31, A.B.S. Pisani'den Ponsonby'ye, 22 Mayıs 1840.

[2354] **FO** 78/356, Ponsonby'den Campbell'a, 7 Temmuz 1839; **FO** 78/356, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Temmuz 1839; Adolphe d'Angeville, **La vérité sur la question d'Orient et sur M. Thiers**, Delloye, Paris, 1841, s. 51.

edilmesini istemesi üzerine Lalande, bu isteği kabul ederek "Bougainville" isimli bir briki Osmanlı donanmasına eşlik etmesi için tahsis etti. Riyale Bey ilginç bir şekilde bu konuşmadan Kapudan Paşa'nın yanında bahsedilmemesini isteyerek bunu kendisinin özel olarak yapacağını iletmişti. Lalande de bunu kabul etti. Kapudan Paşa ve Lalande arasında yapılan görüşmede yalnızca İstanbul'daki durum görüşüldü.[2355] Osmanlı donanması da İskenderiye'ye yöneldi. Dolayısıyla Lalande, donanmanın Mehmet Ali'ye teslim edileceğine dair bilgiye sahip değildi. Ancak Ponsonby uzun bir müddet Ahmet Paşa'yı ikna edenin ya da en azından teşvik edenin Lalande olduğunu düşünecekti.[2356]

4 Temmuz'da İbrahim'in Nizip zaferinin bilgisi İskenderiye'ye ulaştı. Mehmet Ali, Cochelet'yle yaptığı görüşmede İstanbul'da bir isyan çıkabileceğini, isyancıların Mahmud'u tahttan indirerek yerine genç şehzadeyi getirebileceğini iletti. Ülkenin bir naip tarafından yönetileceğini iddia etmekte ve naip olarak da kendini düşünmekteydi.[2357] 8 Temmuz'da Mahmud'un ölümü de artık Mısır'da biliniyordu. Ertesi gün de Osmanlı donanmasının Mehmet Ali'yle birleşmek istediği haberi geldi. Ponsonby'nin ifade ettiği gibi Temmuz'un ilk haftasında elli yıla sığacak kadar çok olay yaşanmıştı.[2358]

Ahmet Paşa, 12 Temmuz'da İskenderiye açıklarına vardığında Mehmet Ali'ye İstanbul'a gelerek sadrazam olması için destek vermeye hazır olduğunu iletti. Mehmet Ali bu teklifi uygun bulmasa da Ahmet Paşa'nın isterse İskenderiye'ye gelebileceğini söyledi.[2359] Donanmanın Mısır'a sığınması Osmanlı yönetici eliti içerisinde Mehmet

[2355] Landriau, ss. 45-46; **GRE**/E/544/51, Samuel'den Ponsonby'ye, 1840.
[2356] **GRE**/E/544/55, Samuel'den Ponsonby'ye. Daha sonra Ahmet Paşa'nın dragomanı Avedick burada belirtilenleri daha ayrıntılı bir şekilde hazırlayarak sadrazama rapor olarak sunacaktı. **GRE**/E/544/51, Samuel'den Ponsonby'ye, 1840. Ponsonby, Avedick'in memorandumunu Reşid Paşa'dan alacaktı. **GRE**/E/481/26/4-16, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Ocak 1840. Avedick'in raporunun ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Ahmet Dönmez, "Babıalide Hizip Çatışmaları: Ahmet Fevzi Paşa'nın Osmanlı Donanmasını Mısır Valisine Teslimi Olayı", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 40, 2016, ss. 43-57. Ponsonby'nin Lalande'den şüphesi yıllarca sürdü. Ancak Lalande, ölmeden kısa bir süre önce artık Londra'ya dönmüş olan Ponsonby'ye ataşesi Hay ile gönderdiği bir mesajda, kısa süre içerisinde öleceğini belirterek donanmanın ihanetinden kendisinin sorumlu olmadığını iletti. Ponsonby mesajı alınca Lalande'yle ilgili şüphesini sonlandırdı. John Drummond-Hay, **A Memoir of Sir John Drummond Hay**, John Murray, London, 1896, ss. 61-63.
[2357] Ufford, ss. 68-69.
[2358] **GRE**/E/430/3/11, Ponsonby'den Lamb'e.
[2359] **FO** 78/374, Campbell'dan Palmerston'a, 11 Temmuz 1839.

Ali'ye duyulan saygıyı göstermesi açısından değerliydi. 14 Temmuz'da Ahmet Paşa İskenderiye'ye girdi ve Mehmet Ali tarafından sıcak bir şekilde karşılandı.[2360]

Bir hafta içerisinde taleplerini destekleyecek üç önemli gelişmeyle birlikte Mehmet Ali'nin güveni oldukça artmış olmalıydı. Akif Efendi, Abdülmecid'in teklifiyle birlikte 10 Temmuz'da İskenderiye'ye ulaştığında Babıali'nin durumu pek parlak görünmüyordu. Mehmet Ali, Abdülmecid'e bağlılığını bildirmekle beraber teklifi reddetti. İbrahim'e Maraş'a çekilmesini emrettiğini belirterek kontrol altında tuttuğu yerlerde hanedanlık istediğini, aşağı bir teklifi kabul etmeyeceğini ifade etti.[2361] Zaten Sultan Mahmud daha iyi bir teklifi Sarim Efendi aracılığıyla 1836'da yapmıştı. Şimdi daha da güçlü bir konumdayken bu teklifi kabul etmesi söz konusu değildi. Metternich'in düşüncesinin aksine Mehmet Ali, yalnızca Mısır yönetimiyle tatmin olacak bir kişi değildi.

5.7.1. Büyük Güçlerin Osmanlı Donanmasının İadesi İçin Girişimleri

İstanbul'da Ahmet Paşa'nın iddiaları ve donanmayla birlikte Mısır'a doğru gittiği öğrenilince Hüsrev, elçilerden donanmanın geri getirilmesi için yardım istedi. Hüsrev'in isteği üzerine Ponsonby, elinden geleni yapacağına ve gerekirse güç kulanarak donanmanın geri alınacağına söz verdi. Ancak güçlere danışılmadan imparatorluğun bir karış toprağının dahi Mehmet Ali'ye bırakılmaması ve Rusya'nın desteğinin talep edilmemesi için söz istedi.[2362] Ahmet Paşa'nın suçlamaları öğrenilince elçiler, İskenderiye konsoloslarına Ahmet Paşa'nın ithamlarının yersiz olduğunu ve Sultan'la Paşa arasındaki meselenin sulhla çözülmesini istediklerini iletti. Abdülmecid'in Mehmet Ali'ye dostane tutumunu göstererek hanedanlık hakkı verdiğini, Mehmet Ali'nin bunu kabul etmesi için girişimde bulunmaları emredildi.[2363]

[2360] **FO** 78/375, Campbell'dan Palmerston'a, 16 Temmuz 1839; **FO** 78/375, Campbell'dan Palmerston'a, 17 Temmuz 1839; Ufford, s. 69.
[2361] **FO** 78/374, Campbell'dan Palmerston'a, 11 Temmuz 1839.
[2362] GRE/E/483/13D/17, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 18 Temmuz 1839.
[2363] **FO** 78/356, Ponsonby'den Stopford'a, 19 Temmuz 1839.

Ponsonby, Stopford'a gönderdiği mektupta Türk donanmasıyla karşılaşırsa Ahmet Paşa'nın donanmayı Mısır'a götürmesini engellemesini istedi. Ayrıca ihtiyaç halinde İstanbul'a gelmesini isteyebileceğini, bu nedenle donanmayı yakınlarda tutmasını talep etti. Stopford ise Lalande'nin ve kendisinin yalnızca iki donanmanın savaşmasını engellemek için talimat aldığını belirterek Türk donanmasını görmesi halinde geri çevirebilecek bir durumda olmadığını iletti. Ayrıca Palmerston'dan gelen 25 Haziran tarihli talimatlarında donanmanın İstanbul'a gidebilmesi için çok sayıda şartın koyulduğunu ve o an mevcut olan şartların da Boğazlardan geçişine imkân vermediğini belirtti.[2364] Ponsonby'nin kendisine gönderdiği birçok mektuba emir gelmeden harekete geçmeyeceğini belirterek cevap vermişti.[2365]

Stopford yeniden Ponsonby'nin isteklerinin aksi yönde hareket etmişti. Ancak Ponsonby artık şaşırmıyordu. Stopford, Mehmet Ali yanlısıydı. Güçlerin Suriye'yi Mehmet Ali'den alarak Sultan'a vermek için güç kullanacağına da inanmıyordu. Mehmet Ali'nin de gönüllü bir şekilde Suriye'den vazgeçeceğini düşünümüyordu. Stopford'a göre Mehmet Ali, Rus tehdidine karşı bir kozdu. Bu kozu kaybetmemek adına Suriye'yi Mehmet Ali'ye hanedanlık şeklinde vermek mâkuldü.[2366] Gerçekten de Stopford bir mektubunda Suriye'nin bir "barbar" tarafından değil de bir başka "barbar" tarafından yönetilmesi için bu kadar tantanaya neden gerek duyulduğunu anlamadığını belirtecekti.[2367] Hatta Stopford, Sultan'ın ölümünün ardından İstanbul'da Hüsrev Paşa'ya yaptığı taziye ziyaretinde Mehmet Ali'yle Babıali arasında bir düzenlemenin hızlı bir şekilde yapılmasını ve Suriye'nin Mehmet Ali'ye bırakılmasını tavsiye etmişti.[2368] Stopford'un bu düşüncelerine katılmadığını belirten Ponsonby, Stopford'dan yalnızca kendisine gelen talimatlar çerçevesinde askerî meselelerle ilgilenmesini, Dışişleri

[2364] **GRE**/E/596/41, Stopford'dan Ponsonby'ye, 29 Temmuz 1839.
[2365] d'Angeville, s. 53.
[2366] **GRE**/E/596/45-48, Stopford'dan Ponsonby'ye, 21 Ağustos 1839.
[2367] **GRE**/E/596/63, Stopford'dan Ponsonby'ye, 8 Ekim 1839.
[2368] Hüsrev Paşa'nın dragomanı da bu bilgiyi doğrulamıştır. **GRE**/E/477/18-19, A. B. S. Pisani'den Ponsonby'ye.

Bakanlığının emrinde olan bir elçiye üzerine "vazife" olmadığı şekilde ne yapacağını anlatmamasını iletti.[2369]

Konsoloslara gönderilen talimat 13 Temmuz'da ulaştığında konsoloslar harekete geçerek Köse Akif Efendi'yle birlikte Mehmet Ali'yi iknaya çalıştı. Mehmet Ali ise Osmanlı donanmasını rehin almak ya da Sultan'a karşı kullanmak gibi bir niyetinin olmadığını savundu. Ancak kontrol altında tuttuğu tüm bölgelerde kendisine hanedanlık hakkı verilene kadar donanmayı teslim etmeyeceğini belirtti.[2370] Ayrıca Ahmet Paşa'yla görüşmesinin ardından Hüsrev'in de görevden alınmasını talep edecekti. Hatta isteklerinin kabulü halinde İstanbul'a gelerek Sultan Abdülmecid'e saygısını bizzat kendisinin göstereceğini iletti.[2371] Ayrıca birçok paşaya mektup yollayarak devletin bekâsı adına Hüsrev'in görevden alınması için destek vermelerini istedi.[2372]

Ponsonby donanmanın firarında Rusya'nın etkisinin olabileceğini düşünüyordu. Donanmanın İskenderiye'ye ulaştığı haberi geldiğinde Mısır-Türk birleşik donanmasının Rusların teşvikiyle İstanbul'a gelerek bir darbeye girişebileceğinden endişe etmeye başladı. Bu şekilde Mehmet Ali taraftarları İstanbul'da kontrolü sağlayabilirdi. Bu hususta bilgi alması için Campbell'a talimat yolladı. Buna karşı bir önlem olarak Babıali'ye General Jochmus'un Boğazların savunması için hazırladığı planın uygulanmasını tavsiye etti.[2373] Campbell'ın cevabı Rus başkonsolosun bu kaçışla alakası olmadığıydı. Paşa da birleşik donanmanın Rusya'ya karşı bir koz olduğunu belirtmişti. Türk donanması bir müddet Avrupa talimi altında kalarak iyi bir gelişme sergileyebilirdi. Ahmet Paşa'nın çevresindeki subaylar da böyle düşünüyordu.[2374]

Köse Akif Efendi'nin artık yapabileceği bir şey kalmayınca 21 Temmuz'da Mehmet Ali'nin Hüsrev'e mektubuyla birlikte İskenderiye'den ayrıldı. Mehmet Ali mektubunda Hüsrev'e görevinden istifa ederek emekliliğe ayrılmasını tavsiye ediyordu.

[2369] **GRE**/E/477/17, A. B. S. Pisani'den Ponsonby'ye, 1839.
[2370] **FO** 78/375, Campbell'dan Palmerston'a, 17 Temmuz 1839; Ufford, s. 70.
[2371] **FO** 78/375, Campbell'dan Palmerston'a, 26 Temmuz 1839; Ufford, ss. 71-72.
[2372] **FO** 78/375, Campbell'dan Palmerston'a, 26 Temmuz 1839; **FO** 78/375, Campbell'dan Palmerston'a, 28 Temmuz 1839.
[2373] **FO** 78/356, Ponsonby'den Palmerston'a, 21 Temmuz 1839.
[2374] **GRE**/E/108/119-122, Campbell'dan Ponsonby'ye, 6 Ağustos 1839.

Hatta onun tüm masraflarını karşılayacağına söz vermiş ve Mekke ve Taif'deki evlerini Hüsrev'e tahsis edeceğini belirterek kendini ibadete adamasını tavsiye etmişti. Ayrıca Sarim Efendi aracılığıyla yapılan daha iyi teklife değinerek, Hüsrev'in bu tekliften habersiz olmasının mümkün olmadığını belirtip kontrol altında tuttuğu tüm yerlerde hanedanlık talep etti.[2375] Hüsrev boş durmayarak donanmanın ikinci kaptanı Mustafa Bey'e Ahmet Paşa'yı tutuklaması ve donanmayı İstanbul'a getirmesi için emir yollamıştı. Ancak Hüsrev bu mektubu Roussin aracılığıyla gönderince Cochelet mektubu Mehmet Ali'ye sızdırdı.[2376] Bu emir, Mehmet Ali'nin Hüsrev'e karşı tutumunu daha da keskin hâle getirdi.

Donanmanın firarı haberi Londra'ya ulaştığında Palmerston hemen harekete geçti. Palmerston, donanmanın geri alınması adına gerekirse güç kullanılmasından yanaydı. Bu amaçla Ponsonby ve Campbell'a yolladığı talimatlarda Britanya donanmasının İskenderiye'ye giderek donanmanın iadesini talep edeceğini, bu isteğin kabul edilmemesi halinde Stopford'a güç kullanma izninin de verileceğini iletti. Yine bu amaçla konsolosların İskenderiye'den çekilmesi, Mısır'la Suriye arasındaki deniz ulaşımının engellenmesi ve Girit'in ele geçirilmesi de masadaydı. Ayrıca Rusya, istenmediği hâlde İstanbul'a Sultan'ı korumak bahanesiyle bir müdahalede bulunursa İstanbul'a giderek Rus güçlerinin geri çekilmesini sağlaması, eğer Çanakkale'den geçişine izin verilmezse o vakit Ponsonby'yle iletişim kurarak ortak karar almaları emredildi. Benzer talimatların Lalande'ye de yollandığı belirtildi.[2377]

Donanmanın teslim alınması için emir gönderildiği hâlde Stopford, Lalande benzer talimatlar alana kadar harekete geçmemeye karar verdi. Gerekçe olarak İskenderiye Limanı'nın önünde tatbikat yapmanın etkili olmayacak olması ve Lord Minto'nun yeni bir Navarin vakaasıyla karşılaşmak istemediğini daha önce belirtmesi etkili olmuştu. Stopford'un, donanmanın geri alınmasında talimatlarına uymaması

[2375] Lütfi, Tarih, Cilt: 6-7-8, ss. 1014-1017; **FO** 78/375, Campbell'dan Palmerston'a, 28 Temmuz 1839; Fahmy, All the Pasha's Men, s. 289.
[2376] **FO** 78/375, Campbell'dan Palmerston'a, 28 Temmuz 1839; Ufford, s. 73; Lütfi, Tarih, Cilt: 6-7-8, s. 1014.
[2377] Daly, ss. 152-153; **FO** 78/387, Palmerston'dan Amiralliğe, 5 Ağustos 1839.

Ponsonby'yi oldukça öfkelendirdi. Ancak Stopford'a gönderdiği cevapta tartışmaya girmedi.[2378] Hatta birleşik donanmanın liman içerisinde bulunması nedeniyle ele geçirilmesinin imkânsız olduğu konusunda Stopford'u haklı bulmuştu. Eğer ondan ticaret gemilerine el konması isteniyorsa da bunun için Sultan'ın onayının gerektiğini iletecekti.[2379] Donanmaya, Mehmet Ali'nin İstanbul'da çıkarabileceği bir kargaşaya binaen Çanakkale'de ihtiyaç vardı. İskenderiye'ye gönderilen donanmanın Ege Denizi'ne geri gönderilmesini talep etti. [2380]

Diğer yandan bir kriz anında Stopford'un sorumluluk almaktan kaçınacağına dair endişeleri artmıştı. Palmerston'a yazarak Minto'nun uyarısını yaptığı vakitten bu yana çok şeyin değiştiğini[2381] ve Amiral'e çok açık talimatlar gönderilmesini talep etti. [2382] Aksi hâlde Amiral'in sorumluluktan kaçarak tavsiyelerine uymayacağını, net talimatları bile tersten anlayarak bir bahaneyle uygulamayacağını savundu. Ponsonby'ye göre sivil ve askerî ikilik beraberinde başarısızlığı getirmekteydi. Doğu sorunuyla ilgili bilgisi olmayan Stopford'a böyle karmaşık bir sorunu kısa bir süre içerisinde öğretemeyeceğini iletti. Ponsonby'ye göre Amiral nereye saldırılacağını belirleyecek kişiydi ancak savaşa gerek olup olmadığını belirleyenlerin politikacılar olması gerekmekteydi.[2383] Ponsonby, Amiral'e emir verme yetkisinin kendisine verilmemesini de eleştiriyordu. Ruslar o yönde bir hareket sergilemese de eğer Nikola İstanbul'u ele geçirmeye karar verseydi, o vakit yetkisi olmadığı için donanmayı İstanbul'a vaktinde getirtemeyeceğinden yakınıyordu. Zaten buharlı gemiler de bulunmadığı için İngiliz donanması uygun rüzgâr yokluğunda Çanakkale'den geçemeyecekti. Hatta buharlı gemilerin yokluğu nedeniyle Babıali'nin İngiliz donanmasını davet etmekte isteksiz olduğunu savundu.[2384] Gerçekten de

[2378] **MS**62/PP/GC/PO/373, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Ağustos 1839.
[2379] **MS**62/PP/GC/PO/373, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Ağustos 1839.
[2380] **GRE**/E/481/24/68-71, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Eylül 1839.
[2381] **MS**62/PP/GC/PO/373, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Ağustos 1839.
[2382] **GRE**/E/430/3/59, Ponsonby'den Lamb'e, 10 Ağustos 1839.
[2383] **GRE**/E/430/3/66-70, Ponsonby'den Lamb'e, 18 Ağustos 1839.
[2384] **GRE**/E/430/3/66-70, Ponsonby'den Lamb'e, 18 Ağustos 1839. Ponsonby'ye göre Stopford'un tutumunda Minto'nun yeni bir Navarin vakasından kaçınılması isteği etkili olmuş olabilirdi. "Yaşlı amiralin" bu istekten faydalanarak pasif kalmaya karar verdiğini düşünmekteydi. **GRE**/E/430/4/15-21, Ponsonby'den Lamb'e, 10 Eylül 1839. Lamb de benzer fikirdeydi. Amiral'in talimatlarında, uygulanamaması dışında bir sorun görmemişti. **GRE**/E/430/3/72, Lamb'den Ponsonby'ye, 29 Ağustos 1839.

donanmanın geri getirilmemesi üzerine Babıali bürokratları arasında İngilizlerin dostluğuyla ilgili bazı şüpheler oluşmuştu.[2385] Britanya donanmasının Çanakkale açıklarında olması, Babıali bürokratları tarafından olumlu görülmektedir.[2386] Rusya'nın müdahalesini engelleyen hususun, donanmanın varlığı olduğu düşünülüyordu.[2387] Stopford'a her geçen gün daha da öfkelenen Ponsonby, artık hakarete varan ifadeler kullanmaya başladı. "Hükümet buraya çok saygın ihtiyar bir kadını amiral olarak gönderdi. O kadar korkak ki bir cümlede bir virgülü yanlış bir yere koymaktan bile korkuyor. (…) Böyle endişeli, siyasi meselelerden habersiz ve sadece itaat etmeye alışmış bir adamla ne iş yapılabilir?" diye soruyordu. Amirali bir beyefendi olarak sevdiğini, ancak politika ve alınacak tedbirlerle ilgili onunla değil de bir "deniz okulu öğrencisiyle" konuşmayı tercih edeceğini belirtiyordu.[2388] Hatta Babıali'nin Çanakkale'de istihkâmların kuvvetlendirildiği belli olunca Ponsonby, Stopford'un "aklını kaçıracak kadar korkacağını" düşündü.[2389] Palmerston, Ponsonby'nin endişelerini anlamaktaydı. Stopford'a hükümetin isteklerine aykırı hareket ettiği iletildi. Yine de Palmerston, Ponsonby'den, "değerli ve saygın bir kişi" olması nedeniyle Stopford'la uyumlu bir şekilde çalışmasını isteyecekti.[2390]

Ponsonby'nin istediği talimatlar Amiral'e yollandı. Ponsonby'nin isteklerini uygulamayan Stopford, 5 Ekim'de, Minto'nun 10 Eylül tarihli talimatlarını aldı. Stopford'a, donanmayı teslim alması için İskenderiye'ye gitmesi emrediliyordu. Gerekirse güç kullanmasına ve İskenderiye blokajına izin verilmişti. Stopford bu hamle sonucunda İbrahim'in İstanbul'a ilerleyeceğini düşünse de talimatlarına uygun şekilde geride iki kalyon, bir fırkateyn ve bir buharlı gemi bırakarak Mısır'a hareket etti.[2391]

[2385] **GRE**/E14/7-10, Alison'dan Ponsonby'ye, 31 Ağustos 1839.
[2386] **GRE**/E14/7-10, Alison'dan Ponsonby'ye, 31 Ağustos 1839.
[2387] **GRE**/E14/13-14, Alison'dan Ponsonby'ye, 2 Ekim 1839.
[2388] **GRE**/E/430/3/80, Ponsonby'den Lamb'e, 21 Ağustos 1839. Cinsiyetçi hakaretler başkaları tarafından da yapılmaktaydı. Donanma subaylarından Austin, benzeri ifadeleri Stopford için kullanmıştı. **GRE**/E/477/28, A. B. S. Pisani'den Ponsonby'ye, 19 Mayıs 1840.
[2389] **GRE**/E/430/3/80, Ponsonby'den Lamb'e, 21 Ağustos 1839.
[2390] **GRE**/E/481/8/25-28, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 29 Ekim 1839.
[2391] **GRE**/E/596/62, Stopford'dan Ponsonby'ye, 5 Ekim 1839; **GRE**/E/596/63, Stopford'dan Ponsonby'ye, 8 Ekim 1839.

Ancak Fransız hükümeti Britanya'yla tüm konularda hemfikir değildi. Stopford da tek başına harekete geçerek donanmayı zorla teslim almaya çalışmadı.

Britanya ve Fransa'nın Mısır politikalarındaki ayrılık ilk kez Osmanlı donanmasının geri alınması hususunda yapılan girişimler esnasında açıkça ortaya çıktı. Soult, desteklediği Mehmet Ali'ye karşı herhangi bir güç kullanımını uygun bulmadı. Lalande'ye yolladığı talimatlarda Mehmet Ali'den donanmanın geri alınması için talepte bulunmasını ancak olumsuz yanıt vermesi halinde müdahale edilmemesi, gözlem için birkaç gemiyi geride bırakarak donanmanın Ege Denizi'ne gönderilmesini emretti.[2392] Rus donanmasının İstanbul'a yönelik bir müdahalesi halinde Britanya donanmasıyla ortak hareket etmesi istendi.[2393] Cochelet'e yollanan talimatta da benzer bir şekilde yalnızca talepte bulunması emredildi. Reddetmesi halinde ise birleşik donanmanın Mehmet Ali'den gelecek bir saldırıya karşı Sultan'ı destekleyeceğini iletmekle yetinmesi istendi.[2394] Palmerston'a da Fransa'nın zorlayıcı tedbirler almayacağı iletildi. Soult'un Britanya'yla iş birliğinin sınırları Mehmet Ali'nin verebileceği tavizler kadardı. Mehmet Ali de Avusturya ve Fransa konsoloslarına, Britanya ve Fransa donanmalarının zorlamasıyla donanmayı teslim etmektense her iki donanmanın da imha edilmesini göze aldığını ifade etmişti. Soult'a göre "iki Türk" meseleyi kendi aralarında çözmeliydi. Bu şekilde Fransa, desteklediği Mehmet Ali'nin daha iyi şartlarda bir çözüme kavuşabileceğine inanıyordu.[2395]

5.8. VİYANA GÖRÜŞMELERİ VE 27 TEMMUZ DEKLARASYONU

Haziran başında, Osmanlı ve Mısır orduları arasında bir savaşın kaçınılmaz olduğu anlaşılınca Metternich, Sultan'ın yaşayacağı bir felaket durumunda ne yapılacağının görüşülmesi için yalnızca beş gücün temsilcilerinin katılacağı gayriresmî görüşmelerin

[2392] Puryear, International Economics, s. 157; Kutluoğlu, The Egyptian Question, s. 269.
[2393] Puryear, International Economics, s. 153.
[2394] Puryear, International Economics, s. 159.
[2395] Ufford, s. 71.

yapılmasını önerdi.[2396] Önerisinde konferans kelimesini kullanmamıştı. Çünkü Metternich'e göre resmî görüşme olması halinde Türkler bölünmeden endişe edebilecek ve diplomatik teâmül gereği Osmanlı temsilcisinin de katılımı zorunlu olacaktı.[2397] Aynı şekilde Nikola'nın da konferans kelimesinden hoşlanmayacağını düşünmekteydi.[2398] Rusya, Britanya ve Fransa'nın bu meselede bencil davranmakta olduğunu ve kendi çıkarlarını önceledeğini düşündüğünden Viyana'da kendi kontrolünde ve yönlendirmesiyle yapılacak görüşmelerin herkesin kabul edebileceği bir çözüme ulaşmada daha hızlı ve başarılı olacağını umuyordu. Bu nedenle coğrafi konumunun tüm başkentlere ve İstanbul'a yakın olmasını bahane ederek görüşmeleri için Viyana'yı önerdi. Ancak Fransa ve Britanya hükümetlerinin bu teklifi kabul etmeyebileceğini düşünüyordu.[2399] Soult hükümeti öneriyi olumlu karşıladı. Palmerston görüşmelerin Londra'da kendi kontrolünde yapılmasından yanaydı. Ancak Londra'da bir görüşmeyi kabul ettiremeyeceğini düşünerek gelen talebi isteksizce kabul etti.[2400] Lamb'e gönderdiği talimatta Mehmet Ali'ye Mısır'da verilecek hanedanlık karşılığında Suriye'nin Sultan'a iadesi için ısrarcı olmasını ve Avrupa barışının tehdit altında olması nedeniyle güçlerin müdahalesini talep etmesini emretti. Ponsonby de Viyana'da yapılacak görüşmeleri desteklemekteydi. Yakın bir ilişkisi olduğu Lamb'in bir parçası olduğu görüşmelerde kendi düşüncelerini yansıtabileceğine inanıyordu.[2401]

Ancak Metternich hiç beklemediği bir şekilde Nikola'dan ret yanıtı aldı. Metternich, Nikola'ya Türkiye'nin bir Avrupa meselesi olduğunu ve Britanya'la Fransa'nın da dâhil edilerek meselenin görüşülmesini önermişti. Bu öneri nedeniyle Metternich'ten şüphelenen Nikola, Türkiye'yle ilgili tüm meseleleri kendi inisiyatifiyle çözülmesini arzu etmekteydi. Nikola'ya göre İtalya ve Almanya Avusturya'nın; Portekiz ve İspanya da Fransa ve İngiltere'nin öncülüğünde değerlendirilmesi gereken meselelerdi. Doğrudan çıkarları ve coğrafi yakınlığı nedeniyle Türkiye meselesi ise tümüyle Rusya'ya bırakılmalıydı. Boutineff'e yolladığı talimatla da Çanakkale önündeki Britanya-Fransa

[2396] Ufford, s. 74; Šedivý, Metternich, ss. 756-757.
[2397] **GRE**/E/430/3/13, Lamb'den Ponsonby'ye, 6 Temmuz 1839; Šedivý, Metternich, s. 760.
[2398] Šedivý, Metternich, s. 761.
[2399] Šedivý, Metternich, s. 758.
[2400] Šedivý, Metternich, ss. 754, 759.
[2401] **GRE**/E/430/3/17-27, Ponsonby'den Lamb'e, 13 Temmuz 1839.

birleşik donanmasının boğazlara girmesine izin verilmesi halinde bu girişimi protesto ederek İstanbul'u terk etmesini emretti. 22 Temmuz'da Metternich'e gönderdiği cevapta ise meselenin çözümünde güçlerin devreye girmesine karşı olduğunu, sorunun Sultan'la Mehmet Ali arasında çözülmesi gerektiğini savunarak Viyana'daki görüşmelere karşı çıktı. Eğer görüşme yapılacaksa da meselenin bir deniz gücünün başkentinde yapılması gerektiğini iletti.[2402] Metternich, 1830'lu yıllar boyunca verdiği tüm desteğe rağmen Nikola tarafından bir kere daha zor durumda bırakıldı. Ancak yine de Rusya'yı desteklemeyi Avrupa barışı için elzem gördüğünden siyasetini değiştirmedi. Rusya'nın dâhil olmaması üzerine teklifini geri çekti. Fransa ve Britanya'nın aksine Çanakkale yakınlarındaki Avusturya donanmasının Rodos'a dönmesini emretti.[2403] İstanbul'dan gelen felaket haberlerinden sonra da görüşmeler için Paris ya da Londra'yı önerdi. Ön şart olarak da Osmanlı donanmasının geri alınmasını talep etti. Güçlerin alacağı ortak kararlara uymayı vadetti.[2404]

Ponsonby ise meselenin ne İstanbul'da ne Paris'te ne de Londra'da çözülebileceğini düşünüyordu. Ona göre görüşmeler için en uygun şehir Lamb'in bulunduğu Viyana idi.[2405] Dolayısıyla ikinci öneriden memnun kalmamıştı. Ancak İngiliz hükümetinin Rusya'dan korktuğunu düşündüğünden Paris'i ise ehven-i şer olarak değerlendirdi. Rusya'nın itirazını da sorunun çözülmemesi isteklerine bir kanıt olarak görmekteydi.[2406]

Nikola, Sultan'ın ölüm haberini ilk aldığında diğer güçlerin sorunun büyümesi halinde araya girerek Boğazlara donanmalarının girmesi için talepte bulunacaklarından endişe etti. Bu nedenle Boutineff'e gönderdiği talimatla, Abdülmecid'in Mehmet Ali'yle kendi arasında Mısır sorununu çözmek için yaptığı girişimi desteklemesini emretti.[2407] Ancak diğer güçlerin ortak hareket ettiklerini görünce gönderilen yeni bir talimatla

[2402] Šedivý, Metternich, s. 766; Ingle, s. 103.
[2403] Šedivý, Metternich, ss. 770-771.
[2404] **GRE**/E/430/3/53, Lamb'den Ponsonby'ye, 9 Ağustos 1839.
[2405] **GRE**/E/430/4/9, Ponsonby'den Lamb'e, 4 Eylül 1839.
[2406] **GRE**/E/430/3/84-95, Ponsonby'den Lamb'e, 27 Ağustos 1839.
[2407] **FO** 78/357, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Temmuz 1839; Schiemann, s. 384.

Boutineff'in diğer elçilerle ortak hareket etmesi emredilecekti. Ancak bu ikinci emir ulaşmadan Boutineff Babıali'yi ikna çabalarına başladı.[2408]

Ponsonby'nin genel kanısı Rusların Mehmet Ali'yi destekleyeceği yönündeydi, Bu nedenle Rusların Suriye'ye herhangi bir unvan altında Mehmet Ali'ye bırakılmasını istediklerini düşünüyordu.[2409] Ponsonby'nin beklediği gibi Boutineff, meselenin Mehmet Ali'yle Sultan arasında diğer güçlerin karışmadan çözülmesi için çalışmaya başladı. Hatta Babıali'yi Mehmet Ali'ye Mısır'ı hanedanlık olarak, Suriye'yi de Mehmet Ali ölene kadar elinde tutması için ikna ettiğini öğrenmişti.[2410] Ponsonby bunu Rusya'yla Mehmet Ali arasındaki gizli işbirliğine kanıt olarak gördü.[2411] Britanya'nın kararsız politikasının İstanbul'daki etkisine zarar verdiğinden Palmerston'a yakındı.[2412] "Barışı korumanın yolunu savaşa kararlı olmaktan geçtiğine" inanıyordu.[2413] Rusya'nın Edirne, Hünkâr İskelesi ve Petersburg antlaşmaları sırasında gerçek yüzünü gösterdiğini, yaptığı ılımlı açıklamalara inanılmaması gerektiğini savundu. Yine Karadeniz'e çıkılmasını önererek Avusturya'nın bu girişime destek olması gerektiğini savunup aksi hâlde Avusturya'nın Rusya'nın kurbanı olacağını iletti. Ponsonby, İstanbul'da Hüsrev Paşa dışında herkesi birer Rus ajanı olarak görmekteydi. Babıali bakanlarına oldukça öfkelenen Ponsonby, onlar için "Bunlara bir köpeğe nasıl muamele ediliyorsa o şekilde muamele edilmeli ve kafalarının üzerinde bir kırbaç hep hazır bekletilmeli." diyecekti. Onların, Rus donanmasını İstanbul'da görmedikçe tehlikenin boyutunu göremeyeceklerini düşünüyordu.[2414] Rusların desteğiyle Mehmet Ali grubunun güç kazandığı ve Hüsrev Paşa'nın güç kaybettiği düşünülüyordu. Bu nedenle Hüsrev Paşa'ya tam destek vermeye

[2408] Schiemann, s. 384.
[2409] **GRE**/E/430/3/17-27, Ponsonby'den Lamb'e, 13 Temmuz 1839.
[2410] **FO** 78/357, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 22 Temmuz 1839.
[2411] **GRE**/E/430/3/35, Ponsonby'den Lamb'e, 23 Temmuz 1839.
[2412] **FO** 78/357, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Temmuz 1839.
[2413] **GRE**/E/430/3/35, Ponsonby'den Lamb'e, 23 Temmuz 1839.
[2414] **GRE**/E/430/3/35, Ponsonby'den Lamb'e, 23 Temmuz 1839. Hatta İstanbul'daki İngiliz tâcirlerin biraraya gelerek bir miting yapması söz konusu olmuştu. Ancak İstanbul'daki gerginlik nedeniyle miting ertelendi. **GRE**/E/430/3/45-48, Ponsonby'den Lamb'e, 31 Temmuz 1839.

karar verdi.[2415] Diğer yandan Babıali'de güçlerin ortak hareket etmemesi halinde Avrupa'da Türk yönetiminin sona erebileceğinden endişe edilmekteydi.[2416]

Ponsonby, yaşanan tüm sorunların kaynağı olarak gördüğü Mehmet Ali'ye taviz verilmemesi ve Paşa'nın "çölün diğer tarafına" gönderilmesi gerektiğini savunuyordu. Ponsonby, Mısır'a yönelik bir girişime Fransa'nın büyük bir itiraz yapacağını düşünmedi. İtirazın Rusya'dan geleceğine inanmıştı.[2417] İbrahim'in Suriye'de kalmasının ancak Britanya'nın izin vermesiyle mümkün olacağını belirterek, Sultan'a kararlı destek verilmesini tavsiye etti. Rusya'dan da endişe edilmemesini istedi. Rusya'nın etkisinin kırıldığını, artık Türkiye için bir tehdit olmadığını savundu. Ponsonby'ye göre endişe edilmesi gereken kişiler İngiliz kabinesiydi.[2418] Mehmet Ali'nin Fransa'nın desteğiyle hanedanlık kurarak Mısır'da kalmaya devam etmesi halinde Sultan'a karşı tehdidinin "bin" kat artacağını savundu.[2419] Ancak böyle bir operasyonun Avrupa'da oldukça güçlü bir Mısır imajının var olması nedeniyle zor olarak görüneceğinin de farkındaydı. Bu imajın temelsiz olduğunu savunarak Palmerston'u ikna etmeye çalıştı. Ponsonby'ye göre Mehmet Ali'nin gücünün hiçbir "sağlam temeli" yoktu. Yalnızca bir "gaspçı" idi. Avrupalılar, "aptallıkları" sonucunda, gezginlerin ve Mehmet Ali'nin "kuklalarının" raporlarına inanarak onu güçlü sanmaktaydı.[2420] Bu nedenle Mehmet Ali'nin Mısır'dan da çıkarılmasını tavsiye etti.[2421] Yine de başkentlerin itirazı neticesinde bu mümkün olmayacaksa Mısır'ın onda kalmasını ehven-i şer olarak kabul edilebilir bulacaktı.[2422]

Metternich'in düşüncelerinden habersiz olan Stürmer ise, Mehmet Ali'nin taleplerini mantıklı bulmaktaydı. Kütahya Barışı'ndan tek farkı bu sefer hakların hanedanlık olarak verilmesi diye düşünüyordu. Stürmer, Ponsonby'nin itirazına rağmen Boutineff'le birlikte hareket ederek ikili görüşmeyle sorunun çözümünü Babıali'ye

[2415] **GRE**/E/430/3/41, Ponsonby'den Lamb'e, 29 Temmuz 1839.
[2416] **GRE**/E14/13-14, Alison'dan Ponsonby'ye, 2 Ekim 1839.
[2417] **GRE**/E/430/3/17-27, Ponsonby'den Lamb'e, 13 Temmuz 1839.
[2418] **GRE**/E/93/1-4, Ponsonby'den John Cam Hobhouse'a, 10 Ağustos 1839.
[2419] **GRE**/E/430/4/67, Ponsonby'den Lamb'e, 9 Kasım 1839.
[2420] **GRE**/E/93/1-4, Ponsonby'den John Cam Hobhouse'a, 10 Ağustos 1839.
[2421] **GRE**/E/430/3/17-27, Ponsonby'den Lamb'e, 13 Temmuz 1839; **GRE**/E/430/3/41, Ponsonby'den Lamb'e, 29 Temmuz 1839.
[2422] **GRE**/E/430/3/17-27, Ponsonby'den Lamb'e, 13 Temmuz 1839; **GRE**/E/430/3/41, Ponsonby'den Lamb'e, 29 Temmuz 1839.

tavsiye etti.[2423] Metternich ise bunun tam aksi yönde bir düşünceye sahipti. Beş gücün bir araya gelerek çözüm bulunmasından yanaydı.[2424] 13 Temmuz'da, henüz Nizip yenilgisinden ve donanmanın firarından habersizken, genç Sultan'a Doğu sorununun çözümünde kendilerine güvenmesini ve bu sorunun çözümünü güçlere bırakmasını tavsiye etmişti. Abdülmecid'in Mehmet Ali'ye gönderdiği teklifi öğrendiğinde, hemen harekete geçerek özel kuryesiyle Stürmer'e yolladığı talimatlarda da Abdülmecid'le Mehmet Ali arasında ikili görüşmelerin başlatılmaması ve çözümün büyük güçlerin temsilcilerine bırakılması için Ponsonby'yle birlikte hareket ederek Babıali'nin ikna edilmesini emretti.[2425] Bir hafta sonra Mehmet Ali'den gelen cevabı öğrenince Stürmer'e meslektaşlarıyla birlikte hareket ederek güçlerin tavsiyesi alınana kadar Sultan'ın Mehmet Ali'nin ültimatomuna cevap vermesini engellemesini emredecekti.[2426]

Mehmet Ali'nin cevabına binâen Babıali'nin Paşa'ya daha fazla imtiyaz vermeyi düşündüğü bir anda gelen bu talimatlar başta bir müddettir büyük güçlerin tavsiyesinin beklenmesi gerektiğini telkin eden Ponsonby olmak üzere tüm elçileri memnun etti.[2427] Metternich de imparatorluğu yıkımdan kurtarmakla övünmekteydi.[2428] Ponsonby Metternich'in kararlı ve samimi olduğunu duydukça memnun oluyordu. Ancak onun yine "yarım tedbirler" alacak olmasından da korkuyordu. Meseleyi tümüyle çözecek önlemlerin alınması gerektiğini, geçici çözümün anlamsız olacağını iletiyordu. Yani Rusya'nın ileride de tehdit oluşturamayacak bir konuma sokulmasını istiyordu. Bu da bir antlaşmayla elde edilebilecek şey değildi. Ponsonby'ye göre Rusya eğer kendini yeteri kadar güçlü hissederse hiçbir antlaşmayı dinlemeden İstanbul'u ele geçirmek için girişimde bulunmaktan çekinmeyecekti. Özellikle Karadeniz'e gemilerinin girişinin yasaklanması Rusya'nın Karadeniz kıyılarındaki ülkelerde karşı konulamaz güç hâline gelmesini sağlayacak diye düşünüyordu. Faydası olmayan bu tedbirin birçok zararı vardı. En başta Britanya sancağının Rusya'yla mücadele eden uluslara direnme gücünü vermeyecek olmasıydı. Sırbistan'ın bu yüzden Rusya'nın bir eyaleti hâline geldiğini

[2423] **GRE**/E/430/3/49, Lamb'den Ponsonby'ye, 31 Temmuz 1839.
[2424] Šedivý, Metternich, s. 744.
[2425]**GRE**/E/430/3/29, Lamb'den Ponsonby'ye, 15 Temmuz 1839; Ufford, s. 75; Šedivý, Metternich, s. 744.
[2426] **GRE**/E/430/3/39, Lamb'den Ponsonby'ye, 23 Temmuz 1839.
[2427] Ufford, ss. 76-77.
[2428] Šedivý, Metternich, s. 747.

belirtiyordu. İleride bu durum Avusturya'nın da ticaretini etkileyecek ve Rusya isterse bunu engelleyecekti. Şimdilik Rusya yeteri kadar güçlü olmadığı için İngiltere ne isterse onu yapacaktı. Çanakkale'yi savaş gemilerine kapatan hiçbir antlaşmanın Türkiye'yi Rusya'ya karşı gelecekte korumayacağını düşünüyordu. Rusya'dan o an gelebilecek bir tehlike olmasa da Rusya her zaman bir tehlike kaynağıydı.[2429]

İlk talimatı aldıktan sonra Ponsonby'yle ortak hareket etmeye başlayan Stürmer, kendisine gönderilen son talimat yazılmadan önce meslektaşlarına ortak bir deklarasyon verilmesi için tavsiyede bulunmuştu.[2430] Stürmer öncülüğünde hazırlanan ve meselenin çözümü için kararın beş güce bırakılmasını tavsiye eden deklarasyon beş elçi tarafından imzalanarak 27 Temmuz 1839 tarihinde Babıali'ye sunuldu.[2431] Boutineff, talimatı olmadığı için isteksiz bir şekilde de olsa bu girişime katıldı.[2432] Ancak Boutineff, ortak notayı imzaladıktan sonra hükümetinin düşüncelerini öğrenince oldukça olumsuz bir ruh hâline bürünecekti.[2433] Roussin de aynı şekilde hükümetinin izlediği siyasete ters bir karar olduğunu fark etmeden deklarasyonu destekledi. Ponsonby, 27 Temmuz Deklarasyonu'nun etkisini arttırmak adına, Mehmet Ali'nin etkili olduğu başta Arnavutluk olmak üzere Balkan coğrafyasında duyurulması için tavsiyede bulundu. Öneri Babıali'de olumlu bulununca Korfu, Atina ve İzmir gazetelerinde yayımlanmasını sağladı.[2434]

27 Temmuz Deklarasyonu'nu büyük bir mutlulukla karşılayan Hüsrev Paşa, Mehmet Ali'yle doğrudan görüşme yapılmayacağına dair elçilere söz verdi.[2435] O günlerde Paris'te bulunan Reşid Bey de deklarasyonla uyumlu bir rapor yazarak Hüsrev Paşa'ya göndermiş, güçlerin ortak girişimine güvenilmesini ve sabırlı bir şekilde beklenmesini tavsiye etmişti.[2436] 27 Temmuz Deklarasyonu hemen İskenderiye'ye

[2429] **GRE**/E/430/3/84-95, Ponsonby'den Lamb'e, 27 Ağustos 1839.
[2430] Šedivý, Metternich, s. 745.
[2431] Hurewitz, s. 113; British and Foreign State Papers, Cilt: 28, ss. 408-409.
[2432] Schiemann, s. 385.
[2433] **GRE**/E/430/3/72, Lamb'den Ponsonby'ye, 29 Ağustos 1839.
[2434] Olumlu sonuç verdiği belirtilmektedir. **GRE**/E14/7-10, Alison'dan Ponsonby'ye, 31 Ağustos 1839; **GRE**/E14/86-87, Alison'dan Ponsonby'ye.
[2435] **FO** 78/357, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Temmuz 1839; British and Foreign State Papers, Cilt: 28, ss. 408-409.
[2436] Özavcı, s. 203.

gönderilerek beş konsolos tarafından Mehmet Ali'ye iletilmesi ve Paşa'nın düşmanlığı sonlandırması istendi.[2437]

5.9. PONSONBY'NİN İKİLİ GÖRÜŞMELERİ ENGELLEME ÇABALARI

Elçiler, 30 Temmuz'da Nuri Efendi'yle görüştüler. Mehmet Ali'nin herhangi bir saldırısına karşı ülkelerinin Osmanlı Devleti'ni koruyacağına dair birer notayla taahhütlerini yenilediler. Babıali'nin Mehmet Ali'yle ikili görüşme yapmaması için yeniden talepte bulundular.[2438] Roussin'in sunduğu notada geçen *approi moral* ifadesi nedeniyle Nuri'nin, İbrahim'in saldırması halinde güçlerin yalnızca moral desteği vereceğini anladığı anlaşılınca Ponsonby hemen müdahalede bulunarak desteğin çok daha kapsamlı olacağını ve güç kullanmayı içereceğini iletti. Roussin de bunu doğruladı.[2439] Aynı şekilde Metternich'ten gelen son talimatlarını ileten Stürmer, Babıali'den Mehmet Ali'yle görüşülmemesi adına yeniden açık bir talepte bulundu.[2440] Ponsonby, Stürmer'in izlediği yeni siyaseti oldukça başarılı bulacak ve sonraki süreç boyunca ona övgüler dizecekti.[2441] Bu karşılıklıydı. Meternich, Ponsonby'yi övdüğü mektupları Palmerston'a yollamaya başlamıştı.[2442]

Diğer yandan 26 Temmuz'da Metternich ve dört gücün Viyana elçileri birer deklarasyon yayımlayarak Osmanlı Devleti'nin bölünmesine izin verilmeyeceğini duyurdu. Lamb'in belirttiği gibi Avusturya tümüyle İngiltere'yle uyumlu hareket ettiğinden artık Rusya'dan çekinmeye gerek yoktu.[2443] Bu deklarasyon Ponsonby'yi çok

---

[2437] **FO** 78/357, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Temmuz 1839.
[2438] **FO** 78/357, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Temmuz 1839; **GRE**/E/430/3/51, Ponsonby'den Lamb'e, 31 Temmuz 1839.
[2439] **GRE**/E/430/3/51, Ponsonby'den Lamb'e, 31 Temmuz 1839; **GRE**/E/430/3/45-48, Ponsonby'den Lamb'e, 31 Temmuz 1839; **GRE**/E/608/41-42, Ponsonby'den Stürmer'e, 31 Temmuz 1839.
[2440] **GRE**/E/430/3/51, Ponsonby'den Lamb'e, 31 Temmuz 1839.
[2441] **MS**62/PP/GC/PO/372, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Ağustos 1839; **MS**62/PP/GC/PO/375, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Ekim 1839.
[2442] **GRE**/E/481/9/62-67, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 3 Eylül 1840; **GRE**/E/481/9/70.
[2443] **GRE**/E/430/3/40, Lamb'den Ponsonby'ye, 29 Temmuz 1839. Ponsonby, Metternich'in tutumundaki değişimi sağlayan kişinin Lamb olduğunu düşünmekte ve onu kutlamaktaydı. **GRE**/E/430/3/41, Ponsonby'den Lamb'e, 29 Temmuz 1839.

mutlu etti. Babıali'nin tereddütlerini sonlandırmak için deklarasyonu hemen sadrazama iletti.[2444]

Her şeye rağmen rağmen Ponsonby, Babıali'nin kararlı bir tutum segileyeceğinden emin olamıyordu. Hüsrev Paşa'ya Vogorides'yle gönderdiği mesajda Babıali'nin "korkakça" hareket etmesi sonunda güçlerin çıkarlarının zarar görmesine izin verilmeyeceğini iletti.[2445] Ponsonby'nin bu sözüne uyacağı, yanlış bir istihbarat nedeniyle Nuri Efendi'nin, İbrahim'in İstanbul'a ilerlediği bilgisinin geldiğini Ponsonby'ye söylemesiyle anlaşıldı. Roussin net bir bilgi gelene kadar harekete geçmek istemese de Ponsonby, Stürmer'i de yanına alarak donanmaların davet edilmesi için Roussin'i ikna etti.[2446]

Babıali'nin, her ne kadar Mısır dışında bir toprak önermemiş olsa da dolaylı şekilde görüşmelere devam ettiği bilgisi kendisine ulaştıkça, Ponsonby uyarılarına devam etti.[2447] Babıali'nin sözüne güvenmeyen tek kişi Ponsonby değildi. Tüm verilen sözlere rağmen tek taraflı olarak Mısır'la anlaşılmasından endişe eden Metternich, Stürmer'in kayınbiraderi Baron Hazar'ı İstanbul'a yollayarak Babıali'nin ikna edilmesi için elçisine destek olmasını emretti.[2448]

Palmerston, Metternich'in girişken ve istekli tutumundan oldukça memnundu ve onunla ilgili ön yargılarından arınmıştı.[2449] Ayrıca Soult da İngiliz hükümetiyle ortak hareket etmekteydi.[2450] Bu nedenle Palmerston, Mehmet Ali'nin Mısır'la sınırlandırılacağı bir antlaşmanın gerçekleşebileceğini düşünmeye başlamıştı. Palmerston, Metternich'le benzer şekilde ikili görüşmelere tümüyle karşıydı. Viyana'da görüşmelerin

[2444] **GRE**/E/430/3/59, Ponsonby'den Lamb'e, 10 Ağustos 1839.
[2445] **GRE**/E637/2, 31 Temmuz 1839.
[2446] **FO** 78/357, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Ağustos 1839.
[2447] **FO** 78/358, Ponsonby'den Palmerston'a, 21 Ağustos 1839.
[2448] Ponsonby, iyi bir Türkçesi olan ve Rus yanlısı olmayan Hazar'ın onun oldukça faydalı olacağını düşünüyordu. **GRE**/E/430/3/80, Ponsonby'den Lamb'e, 21 Ağustos 1839.
[2449] **GRE**/E/481/8/17-18, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 13 Temmuz 1839; **GRE**/E/481/8/23-24, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 26 Ağustos 1839.
[2450] **GRE**/E/481/8/19-20, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 23 Temmuz 1839; **GRE**/E/481/8/23-24, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 26 Ağutos 1839.

sürdürüleceğini belirterek Rusya'nın etkisiyle Babıali'nin Mehmet Ali'yle görüşme yapmaması için girişimde bulunmasını istedi.[2451]

Palmerston'un talimatı üzerine Ponsonby, Babıali'yle Mehmet Ali arasında ikili görüşme imkânını ortadan kaldırmak için Türklerin beş güce bir notayla başvurmasını Stürmer'e tavsiye etti.[2452] Öneriyi kabul eden Stürmer ve Baron Hazar, önce Sadrazam Hüsrev Paşa'yı ardından Nuri Efendi ve Sarim Efendi'yi ziyaret ederek büyük uğraşlardan ve sert geçen diyaloglardan sonra Babıali'yi beş güce hitaben bir mesaj göndermesi hususunda ikna etti. Babıali, 22 Ağustos'ta, Mehmet Ali'yle Sultan arasındaki sorunun çözümünü, Osmanlı donanmasının ve Suriye'nin iadesini ve Mehmet Ali'nin Sadrazam Hüsrev Paşa'yla ilgili talebinden geri adım atması için beş gücün temsilcilerinin İstanbul'da bir araya gelerek görüşmelere başlamasını elçilerden resmî notayla talep etti. Stürmer ve Ponsonby görüşmelerin İstanbul'da yapılmasıyla ilgili ifadeyi notadan çıkarmak istedilerse de başarılı olamadılar.[2453] Yine de notanın varlığı her ikisini de oldukça memnun etti. Hatta Ponsonby notanın, Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın de facto sonu olduğunu savunacaktı.[2454]

Rusya da görüşmelerin İstanbul'da yapılmasından taraftardı. Bu şekilde Rusya'nın menfaatlerine aykırı kararların alınması daha zor olacağını düşünmekteydiler. Ancak talimatlarına uygun bir şekilde Boutineff gizli bir şekilde Babıali'yle Mısır yönetimi arasında sorunun halledilmesi için telkinlerine devam etmekteydi. Hatta İstanbul'u terk etme tehdidinde dahi bulunmuştu.[2455] Ancak Babıali, Stürmer ve Ponsonby'nin desteğinden aldığı cesaretle bu taleplere boyun eğmedi.

Yine de Ponsonby, Türk bakanların sözlerine sadık kalacağından bir türlü emin olamıyordu. Babıali'nin 29 Ağustos tarihinde hazırlamakta olduğu bir nota taslağını görünce Rusların teşebbüsü sonucunda Türklerin meseleyi Mehmet Ali'yle ortak bir şekilde çözmek istediğine dair bir düşünceye kapıldı. Ponsonby, böyle bir durumda önceki

[2451] **GRE**/E/481/8/21-22, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 1 Ağustos 1839. Bu yönde isteklerini ilerideki aylarda düzenli olarak tekrarlayacaktı. **GRE**/E/481/8/30, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 14 Aralık 1839.
[2452] **GRE**/E/430/4/29-30, Ponsonby'den Lamb'e, 25 Eylül 1839.
[2453] **MS**62/PP/GC/PO/372, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Ağustos 1839.
[2454] **MS**62/PP/GC/PO/372, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Ağustos 1839.
[2455] **FO** 78/358, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Ağustos 1839.

düzenlemenin ihlal edilmiş olacağını belirterek Stürmer'in kendisiyle ortak hareket etmesini ve Roussin'i de ikna etmesini istedi.[2456] Ponsonby, Boutinef'in tehditlerinden haberdar olunca Lamb'in, Sultan'a ortak desteği ifade eden 26 Temmuz tarihli duyurusunu yayımlaması için Nuri Efendi'den talepte bulundu. Nuri Efendi'nin ikircikli konuşması üzerine bu sefer elçilik ataşelerinden Alison'u yollayarak Dışişleri Bakanlığının bu ifadeleri yayımlamasını yeniden talep etti. Alison bu duyurunun herkesten gizlenmiş olduğunu fark edince, Ponsonby özel bir yayıncı aracılığıyla bu duyuruyu çevirerek kendisi yayımlattı.[2457]

Ağustos ayı boyunca başta Ponsonby olmak üzere birçok kişi Reşid, Ahmet Fethi ve Kani Beylerin dönüşünü dört gözle beklemeye başlamıştı.[2458] 8 Eylül'de Reşid Paşa'nın İstanbul'a gelişiyle birlikte Boutineff'in doğrudan görüşmeleri başlatma umudu kalmadı.[2459] Reşid geldikten sonra Babıali'nin kontrolünü ele almaya başladı. Fransız hükümeti Mehmet Ali'ye Mısır'da hanedanlık hakkının verilmesini ve Suriye'nin İbrahim'e ölene kadar bırakılmasını içeren teklifi iletince Britanya ve Avusturya'nın desteğiyle reddedilmesi için meslektaşlarını ikna etti.[2460] Hemen ertesinde Reşid Paşa, Ponsonby'ye, Mehmet Ali Suriye'de kaldığı süre içerisinde Sultan tehlikede olacağı için Mehmet Ali'ye Suriye için verilecek herhangi bir imtiyaza karşı çıktığını belirtti. Reşid, güçler Türk sorununu çözerken Babıali'nin pasif kalacağına söz verdi ve Nuri Efendi'nin politikasını ayıpladı. Britanya'nın daha aktif bir destek sunması için ricacı oldu.[2461]

Yeni hükümet, Britanya ve Fransa elçiliklerine Sultan'ın hiçbir şekilde Rusya'dan yardım istemeyeceğini, eğer böyle bir yardımın talep edilmesi zorunluluk hâline gelirse aynı yardımın eş zamanlı olarak diğer güçlerden de talep edileceğine dair söz verdi. İki

[2456] **GRE**/E/608/48-49, Ponsonby'den Stürmere'e, 29 Ağustos 1839.
[2457] **FO** 78/358, Ponsonby'den Palmerston'a, 6 Eylül 1839.
[2458] **GRE**/E14/7-10, Alison'dan Ponsonby'ye, 31 Ağustos 1839.
[2459] Ponsonby, Boutineff'in Babıali'ye: "Eğer meselenin güçler tarafından çözülmesini isterseniz buna destek oluruz. Eğer tek başınıza çözmek isterseniz, bu hususta da sizi destekleriz." dediğini öğrenmişti. **GRE**/E/430/4/9, Ponsonby'den Lamb'e, 4 Eylül 1839. Yine de Ponsonby sonraki aylarda da Boutineff'in Babıali'yi ikili görüşmeleri başlatması için teşvik ettiğini düşünmeye devam etti. **GRE**/E/430/4/86, Ponsonby'den Lamb'e, 9 Aralık 1839.
[2460] **FO** 78/358, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Eylül 1839.
[2461] **FO** 78/358, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Eylül 1839.

elçi de yeni hükümeti desteklemeye söz verdi.[2462] Bu anlaşmalı ilişki Büyük Güçler bir karara varana kadar devam edecekti. İstanbul'da Avrupa devletlerine güvenilmemesi ve Paşa'yla doğrudan görüşmeler yapılması gerektiğini savunanlar çıktıkça Reşid, Ponsonby ve diğer elçilerden destek ve uyarı beyanı talep edecekti.[2463] Bu istekler de karşılıksız kalmayacaktı. Ponsonby, Reşid'in gelişiyle Türklerin nihayet çıkarlarını fark ettiğini düşünerek rahatlamıştı.[2464]

Boutineff'e ulaşan yeni talimatlarda Rusya'nın diğer güçlerle çözüm hususunda ortak hareket edeceği ancak Sultan'ın istemediği bir planı da desteklememesi emredildi. Bunun nedeni 1830'larda Hollanda-Belçika sorununda Hollanda kralının istemediği bir koşulun Londra Konferansı tarafından Hollanda'ya dayatılmasıydı. Ayrıca Mehmet Ali'ye dayatılacak zorlayıcı tedbirlerin tüm güçler tarafından kabul edilmemesi ya da uygulanabilir bir tedbir olmaması halinde reddedilmesi istendi.[2465] Boutineff'in de artık diğer elçilerle uyumlu hareket etmeye başlaması üzerine artık Reşid Paşa öncülüğünde Babıali, Mısır politikasında tek bir vücut gibi hareket etmeye başladı.[2466] Her şeye rağmen Ponsonby'nin endişesi son güne kadar sürecekti. Stürmerle birlikte Babıali'nin Mehmet Ali'yle tek başına bir anlaşma yapmaması adına baskısını sürdürdü. Ponsonby'ye göre ikilinin baskısı olmasa Babıali bir anlaşmaya varmış olabilirdi.[2467]

Ponsonby, Mehmet Ali'nin sarayı hediyelerle, yöneticileri de rüşvet ve tehditlerle ikna edebileceğine inanıyordu.[2468] Hüsrev ve Halil Paşaları da artık güvenilmez bulmaya başlamıştı.[2469] Bu nedenle sürekli başta Reşid Paşa olmak üzere temas kurduğu her yetkiliye doğrudan görüşmeleri başlatmaması için telkinde bulunmaya devam ettiği gibi Başdragoman Pisani'ye de bu şekilde hareket etmesi için talimat verdi. Örneğin Ekim 1839 sonunda Mehmet Ali'nin askerî hamlelerinden şikâyet edilen bir Babıali notasına

[2462] **FO** 78/358, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Eylül 1839.
[2463] **FO** 78/359, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Ekim 1839.
[2464] **GRE**/E/430/4/67, Ponsonby'den Lamb'e, 9 Kasım 1839.
[2465] **GRE**/E/430/4/4, Lamb'den Palmerston'a, 4 Eylül 1839. Benzer talimatlar daha sonraki süreçte de gönderilecekti. **GRE**/E/481/27/30, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Şubat 1840.
[2466] **FO** 78/358, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Eylül 1839.
[2467] **MS**62/PP/GC/PO/376, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Ekim 1839.
[2468] **FO** 78/359, Ponsonby'den Palmerston'a, 24 Eylül 1839.
[2469] **FO** 78/358, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Eylül 1839.

verilen cevapta Ponsonby, güçlerin desteğinden şüphe duyulmamasını ve Mehmet Ali'yle tek taraflı bir çözüme gidilmemesini tavsiye etti.[2470]

Mehmet Ali'nin sadrazama 23 Şubat 1840'ta gönderdiği yeni bir mektup[2471], Sultan'ın isteğiyle Ponsonby ve diğer elçilere gönderilerek onların düşünceleri soruldu. Mehmet Ali mektubunda, Türk donanmasını elinde tutarak Sultan'ın gücünü arttırdığını ve Büyük güçlerin Mısır'ı ele geçirmek istediklerini iddia ediyordu. Ailesinin geleceği için ele geçirdiği yerlerde yönetimini sürdürmek zorunda olduğunu ve bu şekilde Osmanlı Devleti'nin de güçlü olacağını savunuyordu. Reşid Paşa bu mektuba görüşmeler neticelene kadar belirsiz bir cevap verme isteğindeydi. Ancak Ponsonby, ayrıntılı cevabında bu tedbirin doğru olmadığını savundu. Öncelikle belirsiz bir cevap, Mehmet Ali'nin eline koz verecekti. Mehmet Ali'nin İstanbul'a yönelik bir saldırı ihtimali oldukça düşüktü. Saldırdığı takdirde güçlerin desteğiyle alt edileceği de açıktı. Bu nedenle Mehmet Ali'den gelecek bir saldırı tehdidinden endişe etmeye gerek yoktu. Ayrıca belirsiz bir cevap, Sultan'ın saygınlığına halel getirecekti. Sultan, doğal haklarından şüphe ediyor gibi görünecekti. Meselenin uzaması Sultan lehine, Mehmet Ali aleyhineydi. Sultan askeri masraf yapmak zorunda değil iken Mehmet Ali tüm hazinesini ordusuna harcamak durumundaydı. Babıali, saygınlığını ve çıkarlarını korumak adına Paşa'nın taleplerini basit bir şekilde reddetmeli, tartışmaya girmemeliydi.[2472] Öyle de oldu. 30 Mart'ta gönderilen cevapta talepler net bir şekilde reddedildi ve büyük güçlere itimat edildiği iletildi.[2473]

Ponsonby, ikili bir anlaşma yapılmaması halinde Babıali'nin talep edilen şartlardan daha kötü bir duruma düşmeyeceğini savundu. Aksi hâlde Mehmet Ali'nin Fransa'yla birlikteliğine hiçbir gücün izin vermeyeceğini belirterek, bir savaşın çıkabileceğini ve Türklerin nihayetinde İstanbul'dan "atılabileceğini" iletti.[2474] Kimi

[2470] **FO** 78/359, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Ekim 1839.
[2471] **GRE**/E/481/28/36-48, Mehmet Ali Paşa'dan Hüsrev Paşa'ya, 23 Şubat 1840.
[2472] **GRE**/E/481/28/25, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Mart 1840; **TS.MA.e**, 685-25, 4 Mart 1840.
[2473] **GRE**/E/481/29/1-13, Ponsonby'den Palmerston'a, ekte sadrazamın Mehmet Ali'ye cevabı, 1 Nisan 1840.
[2474] **GRE**/E/506/65-69, Ponsonby'den Etienne Pisani'ye, 3 Haziran 1840.

zaman tavsiyeler kimi zaman da tehditlerle Babıali ve Sultan, müttefiklerinin rızası olmadan hareket etmemeye ikna oldu.[2475]

Ponsonby bununla da yetinmeyerek meslektaşlarının da Mehmet Ali'yle pazarlığa girişmemesi için hamlelerde bulunacaktı. Donanmanın geri getirilmesi için İskenderiye konsolosların girişimde bulunulması, Avusturya ve Rusya elçilikleri tarafından önerildiğinde Ponsonby, meslektaşlarına böyle bir girişim nedeniyle Mehmet Ali'ye bazı fırsatlar sunulmasından sakınmak adına hükümetlerinden talimat gelene kadar girişimde bulunmamalarını tavsiye etti. Elçiler bu tavsiyeye uydu.[2476]

Ponsonby, Babıali'yi verdiği sözden caydırmamak adına İngiliz donanmasının Çanakkale yakınlarında olmasını bir mecburiyet olarak görmekteydi. Ruslar, İngiliz ve Fransız donanmalarının Çanakkale yakınlarında bulunmasından rahatsız olunca Nuri Efendi Ponsonby'ye, Rusların şikâyetini iletti. Eğer donanmalar geri çekilirse Rusya'nın daha az kaygılı olacağını belirtti. Donanmasını Britanya'nın Levant'taki en önemli enstrümanı olarak gören Ponsonby, Rusların bu isteğini art niyetli buldu. Rusların, Britanya'nın çözüm sürecine katılımını engellemeye yönelik bir hamlesi olarak gördü. Rusya'nın isteklerine uyulmasının Türklerde Rusların Britanya, Fransa ve Avusturya'ya emrettiği düşüncesini doğuracağına ve Türkleri Mehmet Ali'yle doğrudan görüşmelere iteceğine teşvik edeceğini düşündü. Bu nedenle Ponsonby, Ruslara çok yakın bulduğu Nuri Efendi'ye, Rusya gibi Britanya'nın da Sultan'ı İbrahim'e karşı donanmasıyla korumak istediğini belirterek bu isteği reddetti. Henüz bu şikâyeti almayan Roussin'in de aynı cevabı vereceğine yönelik ondan söz aldı.[2477]

Bu görüşmeden sonra Ponsonby, Palmerston'a, birleşik donanmanın Marmara Denizi'ne sokulmasını, aksi hâlde Rusya'nın etkisiyle Hüsrev'in etkisiz hâle getirileceğini belirtti. Rusya'nın Çanakkale'yi ele geçirme isteğinden vazgeçmediği ve bu amaca ulaşabilmek için Mehmet Ali'yle iş birliği yapacağını yazdı. Stopford'un Çanakkale Boğazı'nı geçerken donanmanın zorlanabileceği raporunu bildiğinden kalyonların

[2475] **FO** 78/360, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Aralık 1839.
[2476] **FO** 78/357, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Temmuz 1839.
[2477] **FO** 78/358, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Ağustos 1839.

geçişinde kullanılması üzerine buharlı gemilerin gönderilmesini talep etti.[2478] Hatta gerekiyorsa donanmanın yarısının geri dönmesini ve yerlerine buharlı gemilerin gönderilmesini istedi. İngiliz donanmasının yarısının Rusya'nın Karadeniz donanmasıyla baş etmek için yeterli olduğunu savundu. Londra'nın istekleriyle ilgili endişelerini yatıştırmak adına da yalnızca İbrahim, İstanbul'a saldırdığı takdirde donanmayı davet edeceğine söz verdiğini, ancak donanma Çanakkale yakınlarında olmadıkça bu sözünün bir anlamının olmadığını belirtti.[2479] Gerçekten de Britanya donanmasının Çanakkale açıklarında olması, Babıali bürokratları tarafından olumlu görülmekteydi.[2480] İngiliz ve Fransız donanmalarının varlığının Rusya'nın müdahalesini engellediğine inanılıyordu.[2481]

Reşid'in gelişinin ardından Boutineff'in birleşik donanmadan şikâyetleri devam etti. Reşid, Ponsonby'ye Babıali'den böyle bir talep gelebileceğini ve Nuri'ye verilen cevabın tekrarlanmasının yeterli olacağını gizlice iletti.[2482] Donanmaların uzaklaşması durumda kendini güvende hissedemeyecek olan Reşid, Ponsonby'ye kötü kış koşulları nedeniyle donanmaların ayrılmaları söz konusu olursa (Milos yakınlarında) "white cliff" yakınlarında güvenli bir sığınma yerine gidebileceğini de belirtti. Babıali, Rus elçiliğinin tepkisine karşı kendini korumak adına itiraz edecek olsa da durumun mecburiyetinin getirdiği bahaneyi kabul edecekti.[2483] Babıali her iki elçiden donanmalarını Çanakkale yakınlarından çekmesini talep edince iki elçi birebir aynı notalarında amirallerin Viyana'daki elçilerden bu yönde talimat almadığını ve donanmaları çekmeye yetkilerinin olmadığını iletti.[2484]

[2478] **FO** 78/358, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Ağustos 1839. 1839 yılında, 11 hafta boyuncu güneyden uygun rüzgârın esmediği olmuştu. Daly, ss. 156-157.
[2479] **GRE**/E/430/3/84-95, Ponsonby'den Lamb'e, 27 Ağustos 1839.
[2480] **GRE**/E14/7-10, Alison'dan Ponsonby'ye, 31 Ağustos 1839.
[2481] **GRE**/E14/13-14, Alison'dan Ponsonby'ye, 2 Ekim 1839.
[2482] **FO** 78/359, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Eylül 1839. Hatta Rusya tehdidi karşısında İngiliz donanmasının kışı geçirmek için Marmara Denizi'nde kalmayı talep etmesini ve Fransız donanmasının da onu takip etmesini uygun görenler bulunuyordu. **GRE**/E14/13-14, Alison'dan Ponsonby'ye, 2 Ekim 1839.
[2483] **FO** 78/359, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Eylül 1839.
[2484] **FO** 78/359, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Eylül 1839.

5.10. BRUNNOW'UN LONDRA MİSYONU

Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın imzalanması sürecinde görüldüğü üzere Rus hükümeti İstanbul ve Balkanlar'ın kontrolünün Osmanlı hanedanından güçsüz bir Sultan'ın yönetiminde kalmasını, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına tercih ediyordu. Nikola, Karadeniz'e diğer güçlerin savaş gemilerinin girişini engellemeyi bu süreçte kendisi için en faydalı siyaset olarak gördü. Ancak Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın süresinin sona ermesine kısa bir süre kalmıştı. Nesselrode, Reşid'in İstanbul'da artan etkisi nedeniyle bu antlaşmanın yenilenmeme ihtimalini yüksek görmekteydi. Hırslı bir dış politika, Avusturya ve Prusya'yla kurulan ittifaka da zarar verebilirdi. Ayrıca Fransa veya Britanya'nın bir girişimi neticesinde Rusya'nın Mısır sorununun çözümünde izole edilmesi riskiyle de karşı karşıyaydılar. Nesselrode bu olası problemleri aşmak adına kontrol edebilecekleri şartlarda bir teklifin İngiltere'ye gönderilmesi için Nikola'ya tavsiyede bulundu. Avrupa hukukunun bir parçası olacak şekilde ortak bir antlaşmanın imzalanarak Boğazların kalıcı bir şekilde yabancı savaş gemilerine kapatılması için Çar'ı ikna etti.[2485]

Nikola'nın ikna olması pek zor olmamıştı. Siyasetlerindeki bu değişim artık bir zorunluluk hâline gelmişti. Çerkezistan'da karşılaşılan büyük direniş ve Rus maliyesinin içinde bulunduğu kriz, Rusya'nın artık tek başına hareket etmesini engelleyecek bir hâle gelmişti.[2486] Ancak her şeyden önemlisi Nikola bu vesileyle Britanya'yı Fransa'dan uzaklaştırarak yanına çekebileceğini düşündü. Hâlbuki Fransa ile İngiltere'nin Türkiye üzerine izlenen siyasetinin farklılaşması sonucu Fransa'nın Rusya'yla ilişkilerini geliştirmek için çabaları da mevcuttu. Nikola'nın, uzun süre tahtta kalamayacağını düşündüğü Louis Phillippe ve rejimine duyduğu yoğun nefret nedeniyle böyle bir

[2485] Goriainow, ss. 59-61; Rendall, s. 53. Schroeder, Rusya'nın diğer güçlerden farklı olmadığını, 19. yüzyıl boyunca diğer tüm Avrupa devletleri gibi Avrupa dışında yayılma sergilediğini ve bunun da Avrupa güç dengesi için bir tehdit olarak değerlendirilmediğini belirterek, Avrupa'daki güç dengesini korumak adına olumlu işler yaptığını düşümektedir. Bkz. Paul Walter Schroeder, "Containment Nineteenth-Century Style: How Russia Was Restrained", **South Atlantic Quarterly**, Cilt: 82, Sayı: 1, 1983, s. 7. Nesselrode: "Avrupa güçlü bir Osmanlı görmek isterken biz güçsüz bir Osmanlı görmek istiyoruz" demekteydi. Rendall, ss. 48, 50; Schroeder, The Transformation, s. 731.
[2486] Daly, ss. 159-161.

yakınlaşma gerçekleşmedi. Nikola için İngiliz yönetimi, her ne kadar kendisine yakın olmasa da yasal bir rejimdi ve sözüne itimat edilebilirdi. Ayrıca Palmerston'la da anlaşılabileceğine inanıyordu. Özellikle Vixen hadisesi esnasında, Durham sayesinde de olsa, Palmerston'un ne kadar uzlaşmacı olabildiğini görmüştü. Bu nedenle Rusya, ittifak kurmak için Britanya'ya yöneldi.[2487] Görüşmeleri sürdürmesi amacıyla, Avrupa'yla iyi ilişkiler kurulmasından ve Viyana Düzeni'nden yana olan Stuttgrat Elçisi Baron Ernest Philipp Brunnow (1797–1875) Londra'ya gönderildi.[2488] Ayrıca Britanya'ya yollanan bir mesajla bu meselede Fransa'nın öncü rolü almak istediği, bunun her iki ülkenin de menfaatlerine aykırı olduğu iletildi.[2489]

Brunnow 15 Eylül'de Londra'ya vardı. Ondan kısa bir süre önce Londra'ya varan Fransa Elçisi Sebastiani, Fransa hükümetinin Mısır'a karşı zorlayıcı önlemler almasına kesinlikle karşı olduğunu belirtmesi nedeniyle Brunnow'un eli güçlenmişti. Palmerston'la yaptığı ilk görüşmede Brunnow, Palmerston'un, Mısır'ın hanedanlık olarak Mehmet Ali'ye bırakılması ve geri kalan toprakların Sultan'a iade edilmesi önerisini Nikola'nın kabul ettiğini iletti. Çar'ın ayrıca Mehmet Ali'nin direnmesi halinde güç kullanımını içerecek bir antlaşmaya hazır olduğunu iletti. İbrahim Paşa, İstanbul'a yönelirse taahhütlerine uygun olarak Rusya'nın başkenti savunmak için Sultan'a destek göndereceğini belirtti. Ancak Palmerston'u en çok şaşırtan ve mutlu eden teklif ise Nesselrode'un bir önerisi olan Hünkâr İskelesi Antlaşması yerine Boğazların tüm güçlere kapatıldığı bir antlaşmanın beş güç arasında imzalanmasıydı.[2490] İngiliz hükümetine geniş bir hareket alanı bırakılmıştı. Nikola askerî destek vermeyi taahhüt ettiği gibi, Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı yenilemekten vazgeçerek desteği yeni kurulacak ittifaka binâen

[2487] Lincoln, ss. 214-215.
[2488] Ingle, ss. 122-123.
[2489] Schiemann, s. 384.
[2490] British and Foreign State Papers, Cilt: 29, James Ridgway and Sons, London, 1857, Palmerston'dan Clanricarde'ye, 25 Ekim 1839. Aynı teklif ayrıca Babıali'ye iletildi. Schiemann, s. 386; Lincoln, s. 216; Daly, s. 156.

vermeyi taahhüt etmişti. Dolayısıyla öneriler Londra'da olumlu karşılandı.[2491] Hatta Rothschild, Viyana'ya İngiltere'yle Rusya'nın anlaştığını aktarmıştı.[2492]

Palmerston yalnızca Rus birliklerin Boğazlara tek başına girmesini uygun görmemişti. Ruslar, Boğaziçi'ne girerken Britanya donanmasının da Çanakkale'ye girmesini istiyordu.[2493] 3 Ekim'de yapılan ikinci görüşmede, İstanbul'u savunmak adına bir girişim olacaksa dört gücün bunu birlikte gerçekleştirmesini önerdi.[2494] Ancak imparatorluğun diğer kısımlarında Rusya'nın tek başına hareket etmesinde sakınca olmadığını da iletti.[2495] Palmerston ilk görüşmeler esnasında Osmanlı Devleti'nin tamamı için güvence de istedi.[2496] Ancak Brunnow bu hususlarda talimatı olmadığı için cevap veremedi. Palmerston'un iletisini Petersburg'a ileteceğini belirterek 15 Ekim'de Londra'dan ayrıldı.

Nikola'nın niyetlerini iyi bilen Brunnow, Fransa'nın dışarıda bırakılmasının daha iyi olacağını da söylemişti.[2497] Ancak Palmerston, önerisini Fransa'ya da iletti. Buna göre Mehmet Ali'ye Akka ve Mısır hanedanlık olarak verilecekti.[2498] Brunnow'un önerisi Paris'e ulaşmış ve orada rahatsızlık uyandırmıştı. Fransızlar, Çanakale'den dışlanmayı kabul etmediler. Palmerston'un önerisini de uygulanabilir bulmayan Soult, farklı bir öneriyle Palmerston'a başvurdu. Buna göre Mehmet Ali, Mısır, Suriye ve Arabistan'da hanedanlık elde edecek, bunun karşılığında Adana hemen ve Kandiye ise Paşa'nın ölümünden sonra Sultan'a iade edilecekti.[2499] Bunu kabul etmeyen Palmerston, önerisini geri çekti.

[2491] **GRE**/E/430/4/39, Lamb'den Ponsonby'ye, 7 Ekim 1839. Bu hususta Wellington'un da görüşünü alan Palmerston, onun da konuya sıcak baktığını gördü. Goriainow, s. 73.
[2492] **GRE**/E/430/4/46, Lamb'den Ponsonby'ye, 14 Ekim 1839.
[2493] British and Foreign State Papers, 1840-1841, Cilt: 29, James Ridgway and Sons, London, 1857, Palmerston'dan Clanricarde'ye, 25 Ekim 1839.
[2494] Schiemann, ss. 387, 389; Daly, s. 155.
[2495] **GRE**/E/430/4/48, Lamb'den Ponsonby'ye, 16 Ekim 1839.
[2496] Lamb'a göre genel bir garanti çılgınlıktı. İmparatorluğun yıkılmanın eşiğinde olması nedeniyle riskli bir adım olurdu. "Kartopuna garanti verebilir misin?" diyecekti. **GRE**/E/430/4/48, Lamb'den Ponsonby'ye, 16 Ekim 1839. Lamb gibi Ponsonby de imparatorluk geneli bir garantiyi "saçmalık" olarak görmüştü. **GRE**/E/430/4/64, Ponsonby'den Lamb'e, 6 Kasım 1839.
[2497] Bulwer, The Life of Henry John Temple, s. 300.
[2498] Hall, s. 254.
[2499] **GRE**/E/430/4/39, Lamb'den Ponsonby'ye, 7 Ekim 1839.

Brunnow'un önerisi hızlı bir şekilde Ponsonby'ye iletildi.[2500] Kısa bir süre sonra da Boutineff, Nesselrode'dan gelen talimat üzerine Brunnow misyonunun içeriğini ve Palmerston'la yapılan görüşmelerin raporunu Ponsonby'ye iletti.[2501] Ponsonby, Brunnow'un önerilerini kabul edilemez buldu. Kısa bir süre sonra da Fransa'nın önerisi İstanbul'a ulaştı. Ponsonby'ye göre, Fransa'nın önerisini "statükonun tüm kötülüklerini barındırdığı" için "kesinlikle" kabul edilemezdi. Ona göre Fransa bu öneriyle imparatorluğun parçalanmasına davetiye çıkarıyordu. Babıali'nin öneriyi reddetmesi için girişimde bulundu.[2502] Her iki öneriye de karşı çıkan Ponsonby'ye göre İngiltere ve Avusturya birlikte hareket ederek diğer güçlerin kabul edeceği "onurlu" bir yol bulmalıydı.[2503]

Rusya'nın Brunnow misyonuyla başlayan girişimleri Ponsonby'yi şaşırtmamıştı. Kendisi sürekli Rusya'nın savaşı göze alamayacağını savunmuştu. Ponsonby'ye göre Rusya'nın geri adımıyla birlikte Türkiye'de Rus hamiliği yok edildi. Ancak yenisinin tesis edilmemesi için çalışmak gerekiyordu.[2504] Ponsonby, Ruslarla çok yakınlaşmayı doğru bulmasa ve Rusların gerçek niyetinin sorunun çözümü olmadığını düşünse de Brunnow misyonunun olumlu bir etki yaratmasını umuyordu. Rusya'nın yakınlaşmasından Fransa'nın duyacağı kıskançlığı kullanarak Fransa'yı yeniden yanlarına çekilebileceğini düşündü.[2505] Sonuçta antlaşmalara sadece birer "kâğıt parçası" olarak bakan Rusya, İstanbul'u ele geçirme amacından asla vazgeçmeyecekti. Ancak Ponsonby, Fransa'ya da güvenmemekteydi. Fransa'nın istenilen çizgiye gelmemesi halinde Rusya'yla birlikte hareket edilerek Fransa'nın "adi ve çılgın icraatinin" meyvelerinden faydalanılması gerektiğini savundu.[2506] Palmerston'un Nesselrode'a iletilmesi için Brunnow'a ilettiği

[2500] **GRE**/E/430/4/39, Lamb'den Ponsonby'ye, 7 Ekim 1839; **GRE**/E/481/8/25-28, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 29 Ekim 1839.
[2501] **GRE**/E/76/17, 16 Ekim 1839. Daha sonra iki elçi arasındaki yazışmalar ve ilişki artmaya başladı. Brunnow misyonuyla ilgili paylaşımlar sürdü. Özellikle Şubat ayından itibaren iki ülkenin hemen hemen her konuda anlaştığı İstanbul'da da bilinmekteydi. Birkaç örnek için bkz. **GRE**/E/76/24, 20 Şubat 1840; **GRE**/E/76/25, 23 Mart 1840.
[2502] **GRE**/E/430/4/41, Ponsonby'den Lamb'e, 13 Ekim 1839.
[2503] **GRE**/E/430/4/54, Ponsonby'den Lamb'e, 23 Ekim 1839.
[2504] **MS**62/PP/GC/PO/381, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ocak 1839.
[2505] **GRE**/E/430/4/49, Ponsonby'den Lamb'e, 16 Ekim 1839.
[2506] **GRE**/E/430/4/50, Ponsonby'den Lamb'e, 16 Ekim 1839.

karşı öneriden ise memnun kalan Ponsonby, Fransa'nın da tutumunu değiştirmeyeceğinden emin olunca, artık Rusya'yla birlikte hareket edilmesi gerektiğine ikna oldu. "Fransızların kurnazlıklarının alt edildiğini görmek beni çok mutlu edecektir." diyordu.[2507] Rusların girişimi en çok Stopford'u memnun etmişti. Stopford "2 saat boyunca 200 topun ateşi altında" ilerlemeyi istemiyordu. Özellikle de Ruslar, Çanakkale'yi kontrol ederken.[2508]

Viyana'daki görüşme olasılığını ortadan kaldıran Brunnow misyonu, Metternich'e danışılmadan başlatılmıştı. Ancak İngiliz devlet adamları Avusturyasız bir antlaşmaya sıcak bakmıyordu.[2509] Brunnow da benzer şekilde düşünmekteydi. Dolayısıyla Brunnow, dönüş yolunda Metternich'i ziyaret ederek 19-24 Ekim tarihleri arasında onunla uzun uzun mesele hakkında fikir alışverişinde bulundu. Metternich dışarıda bırakılmaktan rahatsız olsa da Rusya'nın girişimini destekleme kararı aldı. Palmerston'un karşı önerisini Nikola'nın destekleyeceğine inanıyordu.[2510] Brunnow'un girişimini desteklemek adına daha önce Londra'da görev yapan ve Doğu sorunu hakkında bilgili bir diplomat olan Neumann'ı görevlendirdi.[2511] Avusturya'nın daha çok dinleneceği düşünüldüğünden Neumann'ın görevlendirilmesi Londra'da olumlu karşılandı.[2512]

Palmerston'un beklediği gibi[2513] Nikola, Britanya'yı yanına çekmek adına Palmerston'un karşı teklifini kabul edilebilir buldu. Londra elçisi olarak atadığı Brunnow'u Palmerston'la bir antlaşma için yeniden görüşmelere başlaması için görevlendirdi. Brunnow, 1839 sonunda yeniden Londra'daydı.[2514] Palmerston, Brunnow ve Neumann arasında ilk görüşmeler Palmerston'un taşra evi olan Broadlands House'da başladı. Yılbaşından sonra Londra'da devam etti. Ocak sonuna gelindiğinde üç güç temel konularda anlaşmaya varmış durumdaydı. Buna göre Mısır ve Akka'ya kadar olan Suriye topraklarının Mehmet Ali'ye hanedanlık olarak verilmesi temelinde Avrupa'nın garantisi

[2507] **GRE**/E/430/4/78, Ponsonby'den Lamb'e, 26 Kasım 1839.
[2508] Daly, ss. 156-157.
[2509] **GRE**/E/430/4/46, Lamb'den Ponsonby'ye, 14 Ekim 1839.
[2510] Šedivý, Metternich, s. 780.
[2511] Schiemann, s. 389; Lincoln, s. 217; **GRE**/E/430/4/84, Lamb'den Ponsonby'ye, 9 Aralık 1839.
[2512] **GRE**/E/322/E/39, Strangways'ten Ponsonby'ye, 1 Şubat 1840.
[2513] **GRE**/E/481/8/25-28, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 29 Ekim 1839.
[2514] Goriainow, ss. 74-81.

altında olacak bir antlaşma tasarlandı. Karşılığında Mehmet Ali geri kalan tüm toprakları Sultan'a iade edecek, eğer bunu kabul etmezse de güçler Mehmet Ali'yi bu öneriyi kabul etmesi adına zorlayacak tedbirleri alacaktı. İbrahim, İstanbul'a yönelirse ittifak adına Rusya, İstanbul'u savunmak için harekete geçecekti. O vakit diğer güçler de az sayıda savaş gemileriyle Çanakkale Boğazı'nı geçerek Marmara'da bekleyecekti. Mehmet Ali'nin boyun eğdirilmesinden sonra boğazların tüm yabancı savaş gemilerine kapatılması için bir ortak antlaşma imzalanacaktı.[2515] Antlaşmanın yasal olabilmesi adına Londra'da bir Osmanlı temsilcisinin de bulunması gerekiyordu. Palmerston, Paris elçisi Nuri Efendi'nin Londra'ya gelmesi için Granville'e yazmıştı. Ancak Nuri Efendi, inisiyatif alarak kendi kararıyla hareket etmek istemedi.[2516] Palmerston, Ponsonby'den Reşid Paşa'yla görüşerek Nuri Efendi'nin, Babıali'nin tam yetkili bir temsilcisi olarak Londra'ya gönderilmesi için Ponsonby'nin girişimde bulunmasını emretti.[2517] Ayrıca İstanbul'a Britanya'nın Sultan'ı desteklediği ve Mehmet Ali'ye yalnızca Mısır'da hanedanlık hakkı verilmesinin planlandığı iletildi.[2518] Ponsonby'nin girişimleri sonucunda Babıali, Nuri Efendi'nin Londra'ya gitmesini emretti.[2519] Ancak daha sonra Babıali, meselenin güncel durumuyla ilgili daha bilgili ve yetenekli birini göndermeye karar vererek Şekip Efendi'yi bu işle görevlendirdi.[2520]

Palmerston istediği şartları elde edince öneriyi Fransa'ya yeniden iletti.[2521] Ancak Fransa'da Thiers kabinesi göreve yeni gelmişti. Thiers, Mehmet Ali'yi desteklemeyi

---

[2515] Sultan'ın haklarını çiğnenememek adına bir istisna olmak kaydıyla müttefiklrin ikişer ya da üçer savaş gemisi Sultan'ın da onayı alındıktan sonra Marmara Denizi'ne girebilecekti. Daly, s. 158.
[2516] **GRE**/E/481/9/4-5, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Şubat 1840.
[2517] **GRE**/E/481/9/1-3, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 25 Ocak 1840; **FO** 78/365, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 25 Ocak 1840; **GRE**/E/481/9/7-9, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Mart 1840. Metternich, Palmerston'un, Türk heyetini Londra'ya davet etmesinden rahatsız oldu. Kendi aralarında bir görüş birliği olmadan Türk temsilcinin gelişini doğru bulmadı. Ancak Fransa'nın antlaşmaya çekilmesi adına bir zaman kazanma aracı olarak gördü. Šedivý, Metternich, s. 791.
[2518] **GRE**/E/483/74, 5 Ocak 1840.
[2519] **MS**62/PP/GC/PO/387, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Şubat 1840; **GRE**/E/430/5/19, Ponsonby'den Lamb'e, 26 Şubat 1840; **GRE**/E/481/27/32, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Şubat 1840; **A.DVNSNMH**.d. 11-363. Nuri Efendi'nin talimatları için bkz. **GRE**/E/506/25, Reşid Paşa'dan Ponsonby'ye, 27 Şubat 1840;
[2520] Kutluoğlu, The Egyptian Question, s. 281. Şekip Efendi'ye verilen talimatlar tam da Palmerston'un istediği gibiydi. Ayrıca Şekip, Nuri Efendi'ye nazaran daha güvenilir bir kişiydi. **GRE**/E/481/29/28-37, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Nisan 1840.
[2521] Kutluoğlu, The Egyptian Question, s. 277.

Fransa'nın çıkarlarına daha uygun bulmaktaydı. Suriye'nin Paşa'ya ait olduğunu ve bunu değiştirmek adına zorlayıcı tedbirler alınmasını doğru bulmamaktaydı. Öneri reddedildi.[2522]

5.11. ENTENTE SONA ERİYOR

Osmanlı donanmasının geri alınması girişimi esnasında Palmerston kadar istekli bir tavır sergilemeyen Soult, İngiltere'ye Fransa'nın Mehmet Ali'yi güçle zorlayacak girişimlere karşı olduğunu iletmişti. Fransa'da, Doğu'nun Napolyon'u olarak adlandırılan Mehmet Ali'nin popülaritesi oldukça yüksekti. Fransa, Mehmet Ali'nin ele geçirdiği yerlerde hanedanlık hakkına sahip olmasını çıkarlarına uygun bulmaktaydı. Eğer bir taviz verilecekse bu taviz Suriye olamazdı. Ponsonby ve Palmerston ise Suriye, Mısır yönetiminin elinde olduğu sürece Sultan'la Mehmet Ali arasında bir barışın tesis edilemeyeceğini net bir şekilde görmekteydi. Ağustos ayı geldiğinde Fransa'nın Sultan'a karşı "kuklası" Mehmet Ali'yi tercih ettiğini anlamışlardı.[2523] Brunnow misyonunun ardından Fransa, diğer güçlerin ortak girişimine dâhil olmama tutumunu sürdürdü. Özellikle Thiers'in göreve gelmesinin ardından bu tavır daha net bir hâle geldi. Thiers, iktidara gelmeden önce de Mehmet Ali'nin davasının Fransa'nın davası olduğunu parlamentoda açık bir şekilde ifade etmişti.[2524] Göreve geldikten sonra Londra elçisi olarak görevlendirdiği François Guizot'ya verdiği talimatla İngiliz Parlamentosu ve kabinesinde yer alan Fransa destekçisi vekil ve bakanlarla irtibat kurarak İngiliz hükümetini Fransa'nın çizgisine çekmesi için çabalamasını emretti. Aynı şekilde Roussin'in yerine elçi olarak gönderilen Charles Édouard Pontois'ya (1792–1871) Babıali'yi Mehmet Ali'yle doğrudan görüşmeleri başlatarak bir çözüme ulaşması için ikna etmesini emretti.[2525]

[2522] Hall, s. 260.
[2523] **GRE**/E/430/3/72, Lamb'den Ponsonby'ye, 29 Ağustos 1839.
[2524] Alphonse de Lamartine, **La Question d'Orient, Discours et articles politiques (1834–1861)**, André Versaille, Paris, 2011, s. 77.
[2525] François Charles-Roux, **Thiers et Mehmet-Ali,** Librairie Plon, Paris, 1951, s. 53.

Guizot, 1840 Şubat'ında Londra'ya vardı. Bir İngiliz yanlısı Protestan olduğundan kendisine verilen görev için oldukça uygun bir kişiydi. Mart ve Nisan aylarında iki kere Palmerston'la görüştü. Ancak Palmerston açık bir şekilde Fransa'nın çizgisine girilmeyeceğini, Fransa'nın dört güçle birlikte hareket etmesi gerektiğini belirtti. Fransa dâhil olmayacaksa da dört gücün yapacağı ortak bir antlaşmayla meselenin çözüleceğini iletti.[2526] Guizot'la Palmerston'un görüşmesinde geçenler Ponsonby'yi mest edecekti. Ponsonby, Palmerston'un akıllı ve kararlı bir şekilde hareket ettiğini düşünmekte ve onu takdir etmekteydi.[2527]

Yine de diğer güçler Fransa'nın ittifaka dâhil edilmesi için çabalarını sürdürdü. Metternich, Fransa'nın dâhil olmasıyla birlikte Mehmet Ali'nin direnme ihtimalinin kalmayacağını düşünüyordu. Ayrıca Fransa'nın izole edilmesi Almanya ve İtalya'da, Avusturya ve Prusya'yı rahatsız edecek devrimci girişimleri başlatma riskini de doğuruyordu.[2528] Dolayısıyla Mehmet Ali ölene kadar tüm Suriye'nin İbrahim'in kontrolüne bırakılmasını önererek geri adım da atmıştı.[2529] Thiers, bu öneriye de olumlu yanıt vermedi. Guizot'dan zaman kazanmaya çalışmasını, bu esnada Pontois aracılığıyla Babıali'nin ikna edilmeye çalışılacağı iletildi.[2530]

Londra Konferansı için Osmanlı temsilcisi olarak Nuri Efendi'nin görevlendirilmesi Thiers'i antlaşmanın olmayacağı yönünde ümitlendirmişti. Mart sonunda Londra'ya varan Nuri Efendi[2531], beş gücün elçisine Mısır meselesinin 27 Temmuz Deklarasyonu ekseninde çözülmesi adına girişimlerin tamamlanması için

[2526] **GRE**/E/481/9/7-9, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Mart 1840; **GRE**/E/481/9/10-13, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 29 Mart 1840. Her şeye rağmen Palmerston, Kral Phillippe'in dışarıda bırakılmak istemeyeceğini düşündüğünden Fransa'nın bir şekilde ittifaka katılacağına inanmaya devam etti. Guizot'nun uyumlu hareket etmesiyle ümidi arttı. **GRE**/E/481/9/4-5, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Şubat 1840; **GRE**/E/481/9/7-9, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Mart 1840.
[2527] **GRE**/E/430/5/36, Ponsonby'den Lamb'e, 22 Nisan 1840; **GRE**/E/430/5/38, Ponsonby'den Lamb'e, 27 Nisan 1840; **GRE**/E/430/5/44, Ponsonby'den Lamb'e, 26 Mayıs 1840.
[2528] Šedivý, Metternich, s. 792.
[2529] Hall, s. 263.
[2530] Hall, ss. 266-267.
[2531] **GRE**/E/481/9/10-13, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 29 Mart 1840.

Neumann'la birlikte hazırladığı 7 Nisan 1840 tarihli notayı sundu.[2532] Sultan'ın Mehmet Ali'ye, Osmanlı donanmasını iade etmesi ve Mısır dışındaki tüm topraklardan çekilmesi karşılığında Mısır'ı hanedanlık şeklinde vermeye hazır olduğunu, yapılan konvnensiyonu imzalamakla yetkilendirildiğini iletti. İlginç bir şekilde Guizot da bu notaya olumu cevap verdi.[2533] Ancak nota, Thiers için şok edici oldu. Londra'da düzenlenen bir konferansa karşı olduklarını ileterek öneriyi reddetti.[2534] Thiers'in Sultan'la Paşa arasında ikili bir anlaşma ümidi oldukça azaldı. Guizot'nun ifadeleriyle Nisan sonunda Fransa Mehmet Ali'yi desteklemeyi, Britanya güçsüzleştirmeyi, Rusya, Fransa ve Britanya'yı birbirinden ayırmayı, Avusturya ve Prusya ise olacakları görmek adına izlemede kalmayı tercih etmekteydi.

16 Ocak 1840'ta parlamentonun açılış konuşmasında Kraliçe Victoria, Prens Albert'le evleneceğini duyurunca Britanya kamuoyunda diğer tüm konular geri plana atıldı. Bu nedenle görüşmelerin oldukça uzaması Babıali'yi endişelendirmeye başlamıştı. Nuri Efendi 18 Mayıs'ta yeni bir notayı Londra Konferansı'na sunarak beş gücün Doğu sorunuyla ilgili hareketsizliğinden yakındı.[2535] Kısa bir süre sonra Şekip Efendi de Londra'ya vardı ve beş gücün temsilcisine erken bir çözüm için çabalarını arttırmasını isteyen bir nota iletti. Bu sefer olumlu yanıt Guizot dışındaki temsilcilerden gelecekti. Guizot, Fransa'dan talimat gelmediği bahanesiyle yanıt vermedi. Neumann ve Palmerston, Fransa'yı ikna için, Metternich'in talimatlarını da esneterek, önceki teklifi Fransa'ya yeniden iletti. Buna göre Mehmet Ali'ye ölene kadar Güney Suriye ve hanedanlık olarak Mısır bırakılacaktı.[2536] Ancak tam da bugünlerde Hüsrev Paşa'nın görevden alındığı haberi gelince Fransız hükümeti, Mehmet Ali için daha iyi şartlarda bir anlaşma elde edebileceğini umdu. Palmerston'un öneriye ne cevap verileceğiyle ilgili sorusuna Thiers, Mehmet Ali'ye Suriye'de hanedanlık verilmediği müddetçe Mehmet

[2532] **FO** 78/389, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 8 Nisan 1840; **GRE**/E/444/25, Reşid Paşa'dan Nuri Efendi'ye, 27 Şubat 1840. Fransa'nın beklentisinin aksine Nuri Efendi, Neumann'la yakın ilişki içerisinde hareket etmiştir. Šedivý, Metternich, s. 791.
[2533] Kutluoğlu, The Egyptian Question, s. 282.
[2534] **GRE**/E/481/9/15-20, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 20 Nisan 1840.
[2535] **GRE**/E/444/5, 18 Mayıs 1840.
[2536] **GRE**/E/481/9/21-24, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Mayıs 1840; Anderson, s. 100; Šedivý, Metternich, s. 793.

Ali'nin hiçbir öneriyi kabul etmeyeceğini ve Paşa'nın argümanları sağlam olduğu için bu teklifin de reddedildiğini iletti.[2537] Ayrıca Thiers, Nuri Efendi'ye Adana, Girit ve Cidde'nin Sultan'a iade edildiği bir öneride bulundu.[2538] Palmerston Fransa'yı pentarşiye dâhil edemeyeceğinden artık emindi.[2539] Britanya'nın yalnız deniz gücü desteği vermesi mümkündü. Avusturya ve Prusya askeri destek vermezken ve Rusya'nın askerî desteği Britanya tarafından istenmezken bu durum büyük sorun teşkil edecekti.[2540]

5.12. LORD PONSONBY, PONTOIS'YA KARŞI

1835'ten beri, statükonun devamı halinde Fransa'nın, Britanya'nın müttefiki olmak dışında her yerde olabileceğini savunan Ponsonby, Fransa'nın politikasındaki değişime öfkelense de şaşırmamıştı.[2541] Gerçekten de Ponsonby, özel görüşmelerinde "Sivastopol'dan olduğu kadar Toulon'dan" da endişe ettiğini yıllardır belirtmekteydi. Fransa'nın Kuzey Afrika'da büyük bir ordu istihdam etmesini Mısır'daki etkisini korumak ve bu etkiyi arttırarak İngiltere'yi ileride zor duruma düşürmek için kurguladığına inanıyordu.[2542] Bu nedenle her zaman Avusturya'yla birlikte hareket etmenin bir gereklilik olduğunu düşündü. Ancak Metternich'in siyasetini değişken bulmakta ve bundan hoşlanmamaktaydı.[2543] Fransa'nın, donanmanın geri getirilmesindeki tutumlarını görünce artık Fransa'yla ittifakın bir "partizanı" olmaktan çıktığını belirtecekti.[2544] Her geçen gün Fransa'ya olan nefreti kabardı. Artık Fransa'nın Mısır üzerinde bir otorite kurmasını İngiliz çıkarları için Rusların İstanbul'u ele geçirmesinden

[2537] Kutluoğlu, The Egyptian Question, s. 285; Schiemann, s. 397.
[2538] Kutluoğlu, The Egyptian Question, s. 284.
[2539] **GRE**/E/481/9/15-20, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 20 Nisan 1840; **GRE**/E/481/9/26-27, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Temmuz 1840.
[2540] **GRE**/E/481/9/21-24, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Mayıs 1840.
[2541] "Bu hususlaki yazışmalarım bir araya getirilirse dünyayı akılsızlığın yönettiğine güzel bir örnek olur." diyecekti. **GRE**/E/430/4/15-21, Ponsonby'den Lamb'e, 10 Eylül 1839.
[2542] **GRE**/E/313/71, Hudson'dan Ponsonby'ye, 17 Ağustos 1840.
[2543] **GRE**/E/430/2/45, Ponsonby'den Lamb'e, 11 Mayıs 1838.
[2544] Ancak Fransız hükümeti ve kralın bir çılgınlık yapmasını halkın engelleyeceğini düşünüyordu. **GRE**/E/430/3/45-48, Ponsonby'den Lamb'e, 31 Temmuz 1839.

de tehlikeli buluyordu.[2545] Fransızlara taviz verilmesi halinde ileride savaşın kaçınılmaz olacağını savunacaktı.[2546]

Fransa'nın hamlesinin sadece Cezayir ve Mısır'la sınırlı kalmayabileceğini, Tunus ve Suriye'nin de eklenebileceğini düşünüyordu. Böyle bir durumda Avusturya, Rusya'nın bir vasalı hâline gelebilirdi. İngiltere için ise Hindistan rotasının güvenliği, daha sonra da Hindistan'ın bizzat kendisi tehlikeye girebilirdi. Ancak Ponsonby, Reşid Paşa'yla görüşmelerinde Fransa'ya tümüyle güvendiğini söylemiş, gerçek düşüncelerini ise açıklamamıştı. Bu tutumunun altında, Babıali'yi korkutarak Mehmet Ali'yle ikili bir anlaşmaya girişmesine neden olma kaygısı vardı. Fakat Babıali'de herkes İngiltere-Fransa birlikteliğinin sona erdiğini ve Fransa'nın diğer dört güçten ayrı hareket ettiğini bilmekteydi. Boutineff bu yönde gelişmeleri sık sık Babıali'ye iletiyordu.[2547] Ancak bunlara da gerek kalmayacaktı. Fransa'nın izlediği siyasetteki farklılık, Fransa'nın yeni elçisi Pontois'nın İstanbul'a gelmesinin ardından tamamen ortaya çıkacaktı.

Roussin'in, 1833 yılındaki girişimleri Mehmet Ali'den pek hazzetmediğini göstermişti. Mehmet Ali de sık sık ondan şikâyetçi olmaktaydı. Ancak Fransa, izlediği ikili politika gereği İstanbul'da Sultan yanlısı, İskenderiye'de Mehmet Ali yanlısı diplomatik temsilci bulundurmayı doğru bulmuştu. Fransa, 1839 yılının ikinci yarısından itibaren gerçek tarafını göstermek zorundaydı. Fransa'nın yeni siyaseti Roussin'in izleyebileceği bir siyaset değildi. Elçisinin onaylamayacağı talimatları göndermeyi anlamsız bulan Fransız hükümeti, Eylül 1839'da Roussin'i geri çağırdı ve yerine Pontois görevlendirildi.[2548]

Pontois entrikalarıyla ünlü bir diplomattı. Fransa'nın yeni politikasını adapte etmek adına uygun bir kişi gibi görünüyordu.[2549] Roussin'in 27 Temmuz Deklarasyonu'nu imzalamasına rağmen Pontois, diğer güçlerden ayrı hareket ederek Fransa'nın artık eski

[2545] **GRE**/E/430/5/36, Ponsonby'den Lamb'e, 22 Nisan 1840.
[2546] **GRE**/E/430/5/38, Ponsonby'den Lamb'e, 27 Nisan 1840.
[2547] **GRE**/E/430/4/15-21, Ponsonby'den Lamb'e, 10 Eylül 1839.
[2548] **FO** 78/359, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Eylül 1839. Ayrıca Roussin'in Ponsonby ve Boutineff gibi diplomatlarla baş edecek yetenekte olmaması ve ara sıra kandırılması da geri çağrılmasına neden olarak gösterilmektedir. d'Angeville, s. 77 Fransız hükümeti, Roussin'in görevden alınmasının sebebi olarak onun Ponsonby'yle birlikte hareket etmemesini göstermiş ve bunu İngiltere'ye bir lütuf olarak sunmuştu. **GRE**/E/430/4/46, Lamb'den Ponsonby'ye, 14 Ekim 1839.
[2549] Anick, s. 216.

siyasetini izlemeyeceğini ortaya koydu. Eylül ayında göreve başlar başlamaz doğrudan görüşme yapması için Babıali'ye başvurdu. Argümanı, Avrupa barışının tehlikede olması nedeniyle Mehmet Ali'yle Sultan arasında bir barışın zorunlu olması üzerineydi. Büyük güçler Doğu'da çözümü zorlayacak askerî gücü tahsis edemeeyceğinden Babıali, sorunu Mısır yönetimiyle ikili görüşmeler yoluyla çözmeliydi. Fransa'nın bu politika değişikliğinden rahatsız olan Reşid Paşa, Ponsonby ve Stürmer'e meslektaşlarının yanında elini güçlendirecek bir nota göndermelerini istedi.[2550] İki elçi de Babıali'nin imparatorluğun bölünmesini engellemek için uyguladığı çözüm politikasını takdir eden notalar gönderdi.[2551] Reşid Paşa bu desteği divanda doğrudan görüşmeleri engellemek adına başarılı bir şekilde kullandı. Pontois, Kasım ayında farklı bir öneriyle çıkageldi. Buna göre, Mısır eyaleti hanedanlık olarak Mehmet Ali'ye bırakılmalı, Suriye ise Mehmet Ali ve aile üyeleri arasında bölüştürülmeli ve Girit de ölümüne kadar Paşa'da kalmalıydı. Karşılığında Adana, Sultan'a bırakılacaktı.[2552]

Pontois'nın Reşid'le bir sonraki görüşmesi yine bu eksende geçti. Reşid Paşa ondan, Suriye'nin Mehmet Ali ailesine bölüştürülmesi ve ölene kadar da Kandiye'yi elinde tutması teklifini açıklamasını istedi. Elçi, Fransa ve Britanya'nın farklı düşündüğünü göstermekten endişe ederek ve Fransa'nın Mehmet Ali'yi desteklediğini itiraf etmemek için bunun bir tavsiye olduğunu, planlı bir teklif olmadığını ve Britanya'yla sadece ufak ayrıntılarda farklı düşündüklerini savundu. Pontois, bu tavsiyeyi İbrahim İstanbul'a yürümediği takdirde Avrupa devletlerinin güç kullanamayacaklarını bildiği için yaptığını belirtti. Var olan durumdan yararlanan tek ülkenin Rusya olması nedeniyle Mehmet Ali yararına bir çözümün de kaçınılmaz olduğunu söyledi. Ancak bu sunum, Reşid'in ikili görüşmelere karşı çıkma kararlılığını etkilemedi.[2553] Bir sonraki görüşmesinde Pontois yaklaşımını değiştirdi. Artık ikili görüşmeleri Fransa'nın desteklediğini açık bir şekilde belirtiyor, ancak Fransa'nın Mehmet Ali'yi desteklediği izlenimini vermekten hâlâ kaçınıyordu. Pontois, Türk sorununu ikinci sıraya koyuyor ve

[2550] Anick, s. 215.
[2551] **FO** 78/359, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ekim 1839.
[2552] Kutluoğlu, The Egyptian Question, s. 275.
[2553] Anick, s. 217.

Avrupa barışını ilk sorun olarak gördüğünü belirtiyordu.[2554] Tanzimat Fermanı'nın ilanı ardından Babıali'de en etkili kişi hâline gelen Reşid Paşa, artık Pontois'yla daha güçlü bir tonla konuşmaya başladı. Pontois, Mehmet Ali'ye Suriye'nin verilmesine büyük güçlerin destek olacağını söylemesi üzerine Reşid Paşa, onu Britanya'nın ve Fransa'nın Suriye sorununda bölünmüş olduğunu kabul etmesi için zorladı. Türk imparatorluğunun bölünmesine hiçbir şekilde rıza göstermeyeceğini ve Britanya'nın onayı olmadan hareket etmeyeceğini iletti. Sultan ve Babıali, Reşid Paşa'nın Pontois'ya karşı kullandığı dili onayladı.[2555] Ponsonby, Reşid'in fikir değiştirmeyeceğine dair inancı artsa da Reşid'e, Fransız elçinin bu sunumlarını önemsememesini tavsiye etti. Fransız hükümetinin, Babıali'yi Mehmet Ali'yle görüşmeme kararında desteklediğini taahhüt etti ve Pontois'nın büyük olasılıkla hükümetinden talimat almadan hareket ettiğini savundu. İbrahim'in İstanbul'a saldırması için mevsim çok ilerlemiş olduğundan zaten Babıali'nin bekleyerek göreceği bir zarar yoktu.[2556]

Ruslara duyulan nefret Fransızlara duyulmadığından Fransızlar, Rusların aksine rüşvetle Türkleri yanına çekmemekteydi. Fransızlar genel olarak dost görülmekte ve her kurumda istihdam edilmekteydi. Türkler onların tavsiyelerine kulak vermekteydi.[2557] Bu nedenle Ponsonby, diğer elçilerin desteğiyle, Babıali'nin geri adım atmaması için düzenli aralıklarla telkinlerine devam ettiğinden Pontois'nın girişimler sonuçsuz kaldı.[2558]

1839 sonuna gelindiğinde Ponsonby ve Stürmer tümüyle ortak hareket etmekteydi. Ponsonby iki gücün birlikte hareket etmesiyle Rusya'nın farklı bir yol izleyemeyeceğini düşünüyordu. Başkentlerdeki kararlılık Ponsonby'yi rahatlattı. Babıali'nin dört güce rağmen Mehmet Ali'yle anlaşma yapamayacağını düşünüyordu. Ancak aksi olursa Babıali'nin "ölümden korktuğu için kendini asan bir adama benzeyeceğini" belirtecekti.[2559] Hükümetleri ikna için elinden geleni yaptıklarını düşünen Ponsonby, bu hususta gönüllerinin rahat olması gerektiğini yazacaktı.[2560]

[2554] **FO** 78/360, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Kasım 1839.
[2555] **FO** 78/360, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Kasım 1839.
[2556] **FO** 78/360, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Kasım 1839.
[2557] **GRE**/E/481/29/63-64, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Mayıs 1840.
[2558] **FO** 78/353, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 2 Aralık 1839.
[2559] **GRE**/E/608/81-83, Ponsonby'den Stürmer'e, 11 Aralık 1839.
[2560] **GRE**/E/608/86-87, Ponsonby'den Stürmer'e, 21 Aralık 1839.

Pontois, elçinin Rus karşıtlığını kullanarak, doğrudan görüşmeleri başlatmak adına Ponsonby'yi de ikna etmeye çalıştı. Ponsonby'ye İngiliz hükümetinin asıl sorunu, yani Rusların İstanbul'a saldırı ihtimalini göz ardı ettiğini belirterek bu tehlikenin ancak Mehmet Ali'yle görüşülerek sorunun çözümlenmesiyle ortadan kalkacağını savundu. Mısır sorunu çözüldükten sonra büyük güçler İstanbul'da bir koruma (protectorate) sağlayabilirdi.[2561] General Chrzanowski'ye orduda görev verilmesine ve aynı şekilde Fransa ve Britanya donanmalarına Çanakkale'de Rusların asla izin vermeyeceğini belirterek Sultan'ın da İbrahim'e karşı yalnızca donanmayla korunamayacağını savundu. Pontois'nın bu manevralarından etkilenmeyen Ponsonby, bu girişimleri Palmerston'a aktarırken, "Lord hazretleri Paris sıvasının altındaki sarı kili kolayca farkedecektir." yazacaktı.[2562]

Tekrarlanan bu başarısızlıklardan sonra Pontois, Reşid Paşa'nın kişisel çıkarlarına oynadı. Onu, Mehmet Ali'yi "kızdırmaması" için uyardı. Aksi takdirde Mehmet Ali'nin İstanbul'da gücünün artmasıyla birlikte Reşid'i yok edebileceğini belirtti. Reşid Paşa da ülkesinin, kariyerinden daha önemli olduğunu belirtti ki Ponsonby'ye göre bu, bir Türk için sıradışı bir ifadeydi.[2563] Ponsonby ve Stürmer'in birlikte hareket etmesinin Reşid'in fikirlerinin değişmemesinde etkili olduğunu fark eden Pontois, bu sefer Meternich'in kararsız politikasına saldırarak onları bölmek gibi bir girişimde bulundu. Metternich'in Britanya'nın amaçlarını desteklediğini ancak metodlarını desteklemediğini Reşid'e iletti. Metternich'in, Rus hükümetine Mehmet Ali'yle Babıali'nin görüşmesi için izin vermesini tavsiye ettiğini, eğer Paşa'nın talepleri ılımlı olmazsa herhangi bir düzenlemenin güçler tarafından reddedileceğini söylediğini belirtti. Bu ifadeler Reşid'i rahatsız etti. Eğer güçler Sultan'ı desteklemiyorsa Babıali'nin kendini Rusların kollarına atacağını savundu. Reşid Paşa'nın, Metternich'in Mehmet Ali'ye karşı zorlayıcı tedbirler almada destek olacağından şüphe etmeye başladığını gören Pontois, bu savı değişik kanallar aracılığıyla yayarak Türklerin müttefiklerine olan güveninin altını oymaya yöneldi.[2564]

[2561] **FO** 78/360, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Kasım 1839.
[2562] "Your Lordship will easily detect the yellow clay under the plaster of Paris." Anick, s. 220.
[2563] **FO** 78/360, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Aralık 1839.
[2564] **FO** 78/360, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Aralık 1839.

Stürmer, Pontois'yı yalanlasa da Reşid tatmin olmadı ve Ponsonby'ye bir şikâyet mektubu yolladı. Eğer güçler Meternich'in önerisini kabul ederse kendisiyle Hüsrev ve Halil Paşaların doğrudan görüşme isteyen gruba karşı gücünü kaybedeceğini, Müslüman halkın Hristiyan güçlere dayanmakta şüpheye düşeceğini iletti. Ponsonby cevabında, Metternich'in ifadesinin Fransa hükümeti tarafından büyük ihtimalle yanlış anlaşıldığını ve Britanya'nın Avusturya hükümetine ait olduğu iddia edilen tasarıyı kesinlikle desteklemeyeceğini savundu.[2565] Neyse ki Reşid Paşa'ya cevap verdikten birkaç gün sonra Ponsonby, 2 Aralık 1839 tarihli talimatları aldı ki bu talimatlarda ona, Babıali'nin doğrudan görüşme yapmaya kalkmasını engellemesi yeniden emrediliyordu.[2566] Ayrıca Ocak ayı başında Reşid'e Palmerston'un gizli mesajını da iletti. Buna göre İngiliz hükümeti, Sultan'ı tümüyle destekliyordu. Reşid'i de "korkak ve kıskanç" meslektaşlarına karşı destekleyecekti. Reşid'in son reformları da bu desteğin sağlanmasını kolaylaştırmıştı. Mehmet Ali'ye de yalnızca Mısır'da hanedanlık verilmesi planlanıyordu.[2567] Endişeleri giderilen Reşid, Ponsonby'ye Babıali'nin tutumunu değiştirmeyeceğine yeniden söz verdi[2568] 1840 başında Pontois, Babıali'nin ikili görüşmeleri başlatması adına son bir girişimden[2569] sonra artık öne sürebileceği tüm argümanları tüketmiş olduğundan sunumlarını bir müddet durduracaktı. Ancak Londra'da görüşmelerin gittikçe uzaması nedeniyle Nisan ayında yeniden harekete geçti. Reşid Paşa verdiği cevapta İngiltere'nin onayı olmadan ve kendisi de bakan olduğu sürece böyle bir anlaşma yapılmayacağını iletmişti.[2570]

Ponsonby de Londra'da bir çözümün gecikmesi halinde Fransızların etkisiyle Babıali'nin ya da Sultan'ın fikrini değiştirmesinden endişe ediyordu. Mayıs ve Haziran aylarında Fransızların ikna çabalarının arttığını gözlemleyen Ponsonby'nin endişeleri

[2565] **GRE**/E/483/13F/58, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 21 Aralık 1839; **FO** 78/360, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Aralık 1839.
[2566] **FO** 78/353, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 2 Aralık 1839.
[2567] **GRE**/E/483/74, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 5 Ocak 1840.
[2568] **FO** 78/360, Ponsonby'den Palmerston'a, 24 Aralık 1839.
[2569] **GRE**/E/481/26/3, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Ocak 1840.
[2570] **GRE**/E/481/29/26, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Nisan 1840; **MS**62/PP/GC/PO/398, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Nisan 1840.

arttı.[2571] Bu eksende Reşid'in çevresinde yer alan Cor, Ronet, Aleon, Francheschi ve Düzoğlan gibi birçok Fransa yanlılarının Reşid'in fikrini değiştirme olasılığı söz konusuydu. Ancak Reşid'in tavsiyeleri kabul etmesi halinde kendi sonunu getireceğini bildiğinden direneceğine inanıyordu.[2572] Ayrıca Ahmet Fethi Paşa, Mustafa Nuri Paşa ve Rıza Paşa'nın geri adım atmayacağından emindi.[2573]

Palmerston, Rusya'nın siyasetindeki değişiminin kalıcı olmadığına inanıyordu. Ancak Rusya, barış istediği sürece İngiltere de barış istemeliydi.[2574] Rusya'yla olumlu ilişkiyi sürdürmek adına Ponsonby'den Boutineff'le ortak hareket etmesini istedi.[2575] Ancak bu talimatlar olmasa da Ponsonby, bu yönde hareket edecekti. Pontois'nın girişimleri ve Fransız hükümetinin itirazları Ponsonby'nin Fransız karşıtlığını canlandırmıştı. Palmerston'a "Bir İngiliz olarak Fransa'nın bu taraflarda elde etmek istediği gücü ve amaçları ele geçirmesindense Rusya'nın İstanbul'u elde etmesini yeğlerim." diyecekti.[2576] Ponsonby'nin Fransa ve Mısır karşıtı tutumu keskinleştikçe Boutineff'le yakınlaşması da arttı. Her ne kadar Ponsonby, Boutineff'in İstanbul'daki etkisine uzun zamandır ve ağır bir mücadeleyle karşı koysa da hiçbir zaman hasmının "karakterine" saldırmadı. Aksine Ponsonby'nin, elçiliği boyunca en çok saygı duyduğu meslektaşı Boutineff idi. Boutineff'in talimatlarına uygun bir şekilde görevini hakkıyla yaptığına samimi bir şekilde inanıyordu. Sonuç olarak, Rusya'nın temel amacı İstanbul'u ele geçirmekti. Boutineff de gereken koşulları hazırlayacak girişimlerden hiçbir vakit vazgeçmemişti. Aksi hâlde Ponsonby'nin gözünde bir "hainden" farklı biri olarak görülmeyecekti.[2577] Ona gönderdiği birçok mektubunda övgüler dizmekteydi. Bu nedenle

[2571] **GRE**/E/481/29/57, 29 Mayıs 1840; **MS**62/PP/GC/PO/412, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Haziran 1840.
[2572] **GRE**/E/481/30/2-3, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Haziran 1840; **GRE**/E/481/30/10-19, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Haziran 1840.
[2573] **GRE**/E/481/29/58-62, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Mayıs 1840.
[2574] **GRE**/E/481/9/10-13, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 29 Mart 1840.
[2575] **GRE**/E/481/8/25-28, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 29 Ekim 1839.
[2576] **MS**62/PP/GC/PO/400, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Nisan 1840; **MS**62/PP/GC/PO/406, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Mayıs 1840.
[2577] Ponsonby ilk günden itibaren Avusturya'nın İstanbul'da Rusya'nın gücünün artmasına karşı durmasını gerektirdiğini düşünmüştü. Bu nedenle Stürmer'i, Boutineff'e yaranmaya çalışmakla suçluyordu. Aynı şekilde Roussin onu desteklemediği zamanlarda Fransız elçiyle ilgili hoş olmayan ifadeler kullanmıştı. Çünkü Fransa'nın çıkarı da Fransa ve İngiltere'nin kutsal ittifaka karşı ittifak etmesindeydi. Meslektaşları

Palmerston ondan Bouteneff'le iş birliği yapmasını istediğinde itiraz etmedi. Boutineff'e yolladığı mektupların birinde onun "yeteneğini ve değerini" farketmemiş olsaydı, "kör ya da muzzam şekilde ön yargılı" olarak görülmesi gerekeceğini belirtmişti.[2578]

1839'un ikinci yarısının aksine 1840 yılı itibariyle artık bu yakınlaşmadan bir tehdit de görmemeye başladı. Sonuçta İngiliz hükümeti, Rusya'nın açıktan açığa zorla ya da Sultan'a yardım kisvesi altında İstanbul'a gelişini imkânsız hâle getirmişti. Rusya'nın Çariçe Katerina'dan beri uyguladığı politikasından vazgeçmek ve Britanya'yla iş birliği yapmaktan başka seçeneği yoktu. Britanya yeni politikasını uygulamaya devam ettiği sürece Rusya, eski emellerini hayata geçiremezdi.[2579]

Ponsonby, Fransa'nın, Mehmet Ali'nin politikasını dizayn ettiğini düşündüğünden Thiers kabinesinin cesaretlendirmesiyle Mehmet Ali'nin İbrahim'e ilerlemesi için emir vereceğinden endişe etmeye başladı. Yine de Britanya'nın kararlı durması halinde harekete geçmeyeceğini de düşünmekteydi. Bu nedenle Palmerston'a Mehmet Ali'ye Mısır dışında "bir atom" bile verilmesini reddetmesi için tavsiyede bulunacaktı. Eğer Mehmet Ali'ye, Suriye'de bir tutanak noktası verilir ise Fransa, Paşa'nın, Rusya da Osmanlı'nın koruyucusu olabilirdi. Sonunda Fransa ve Rusya çatışacak ve bir felaket meydana gelecekti. Bu arada Büyük Britanya'nın Levant'ta etkisi de önemsiz bir seviyeye gelecekti.[2580] Bu endişelerin yönlendirmesiyle İstanbul'u ve Boğazları bir saldırıya karşı korumak adına Babıali'nin önlem alması için girişimde bulunacaktı.

5.13. İSTANBUL'UN SAVUNULMASI

Nizip mağlubiyetinin İstanbul'da duyulmasının ardından Ponsonby, Rusların ya da İbrahim'in İstanbul'a yönelik bir saldırısına önlem olmak üzere Jochmus'tan bir savunma planı hazırlamasını istemişti. Jochmus, Konya'da bulunan 20.000 kişilik

içerisinde yalnızca Boutineff'in ülkesinin çıkarlarının peşinde olduğunu düşünmüştü. **MS**62/PP/GC/PO/376, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Ekim 1839; **MS**62/PP/GC/PO/392, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Mart 1840.

[2578] **GRE**/E/76/35, Ponsonby'den Boutineff'e, 1840. Hatta Londra'da Brunnow'a iletilmesi amacıyla A. B. S. Pisani aracılığıyla övgülerini gönderdi. **GRE**/E/477/48, A.B.S. Pisani'den Ponsonby'ye, 2 Ağustos 1840.

[2579] **MS**62/PP/GC/PO/381, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ocak 1840.

[2580] Anick, s. 234; **MS**62/PP/GC/PO/406, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Mayıs 1840.

ordunun nizami ordu olması nedeniyle İstanbul'a getirilerek Boğazlar ve Çanakkale'ye yerleştirilmesini ve daha önce Sultan Mahmud'un onayladığı plana göre hareket etmesini önerdi. Bu ordu mevcudiyetiyle Ruslar, İstanbul'a birlik göndermek için bir bahane bulamazdı. Olur da teşebbüs ederseler de karaya asker çıkaramayacakları için başarılı olamazlardı. Jochmus'a göre İbrahim ilerlerse İstanbul'a değil, Diyarbakır'a ilerleyecekti.[2581]

Nizip Savaşı'ndan geriye kalan ordu Babıali'nin gelecek planları için çok değerliydi. Hafız Paşa'nın görevden alınmasından sonra ordunun başına getirilen Sadullah Paşa, Ponsonby'ye göre Hafız'dan daha bilgisiz bir komutandı. Hafız'ın aksine cesur da değildi. Ayrıca ordunun morali bozulmuş ve cesareti yok olmuştu. Bu nedenle Ponsonby, ordunun İbrahim'le yeni bir çatışmaya girmemesi ve Jochmus'un tavsiye ettiği şekilde başkente yakın bir bölgeye getirilmesi için tavsiyelerini Babıali'ye iletti. Bu şekilde İbrahim'in başkente yönelik bir hamlesi zorlaştırılacağı gibi İstanbul'da Mehmet Ali partizanları tarafından bir kaos çıkarılması ihtimali de sonlandırılacaktı.[2582] Ancak Babıali, 27 Temmuz Deklarasyonu büyük güçlerin verdiği destekle tehlikenin azalması üzerine önerileri uygulamadı. Kısa bir süre sonra da kış mevsimi İbrahim'in ilerlemesini imkânsız hâle getirdiğinde, Babıali kendini daha da güvende hissederek savunma tavsiyelerini tümüyle göz ardı etti.

1840 yılı başında Mehmet Ali'nin ordusunu harekete geçireceğiyle ilgili dedikodular İstanbul'u sararken, Ponsonby tedbir olarak İngiliz gemilerine eşlik eden bir Osmanlı fırkateyninin Beyrut açıklarında görünmesini İstanbul'a yönelik bir harekâtı imkânsız hâle getireceğini savundu. Ancak boş durmayarak İstanbul'un savunması için de girişimlerini devam ettiriyordu.[2583] Mehmet Ali'nin Çanakkale'deki garnizona rüşvet vererek Osmanlı-Mısır donanmasını İstanbul'a yollamasından endişe ettiğinden İngiliz hükümeti tarafından Türk donanmasına eğitmen olarak yollanan Yüzbaşı Walker'a Mısır donanmasına karşı Çanakkale'nin ve İbrahim'in ordusuna karşı da Boğazların

[2581] **GRE**/E/346/A/56-57, Johcmus'tan Ponsonby'ye, 8 Temmuz 1839.
[2582] **GRE**/E/481/24/72-73, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Ekim 1839.
[2583] **MS**62/PP/GC/PO/381, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ocak 1839; **MS**62/PP/GC/PO/383, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Ocak 1840.

savunulması için hazırlattığı raporu Babıali'ye sundu.[2584] Ayrıca Yüzbaşı Walker'ın Kapudan Paşa'yla görüşerek Çanakkale ve Boğaziçi'ndeki istihkâmların kuvvetlendirilmesi için ikna etmesini emretti.[2585] Chrzanowski'den ise İbrahim'in ilerleyişini Türk ordusu tarafından durdurulacağı bir plan hazırlamasını istedi. Chrzanowski, Türk ordusunun İbrahim'i Anadolu'da durdurmak için çok güçsüz olduğunu, ancak ordunun Boğaz yakınlarına odaklanması halinde başarılı olacağını iletti. Ponsonby, Chrzanowski'nin planını da Babıali'ye sundu. Ponsonby'nin ısrarları sonucunda Hüsrev Paşa, Chrzanowski'yle görüştü. Kendisine Mehmet Ali karşısında ne yapılmalı diye sorulunca Chrzanowski, Mehmet Ali'nin ihtiyatlı bir adım olmadığı için saldırmasının beklenmediğini, ancak yine de önerdiği plana göre savunma önlemleri alınması gerektiğini iletti. Üsküdar ve Mudanya arasında savunma tedbirlerinin alınması halinde İbrahim'in başkente ilerleyemeyeceğini savundu.[2586]

Babıali, Ponsonby'nin ısrarlarına rağmen Nisan ayına kadar Anadolu yakasında savunma yapmak için girişimde bulunmadı. Ponsonby, Mehmet Ali'nin bir saldırısı olası olmasa da ihtiyatlı olmaktan zarar gelmeyeceğini Reşid Paşa'ya iletti.[2587] Nisan ortasında savunma tedbirleri alınmaya başladı.[2588] Hüsrev Paşa'nın isteğiyle Chrzanowski, Mudanya-Üsküdar arası sahil kesimlerini inceleyerek askeri birliklerin yerleştirilmesi için en uygun noktaların belirlenmesini ve bu noktalarda yapılması gereken istihkâmlar hakkında bir rapor sunmasını istedi. Ponsonby, Chrzanowski'ye çalışmalarında eşlik etmesi adına Woolwich'te eğitim alan beş Türk subayın eklenmesini talep edecekti.[2589]

Ponsonby'nin ısrarları ve sunumların hareketlendirmesiyle Hüsrev Paşa, Chrzanowski'den Boğaz'a bitişik alanlarda savunma için en hayati noktaların belirlenmesini istedi. Ayrıca savunma işlerini yönetmesi için Rıza Paşa'yı görevlendirdi.

[2584] **GRE**/E/481/26/70-72, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Ocak 1840; **FO** 78/392, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Ocak 1840.
[2585] **GRE**/E/481/26/70-72, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Ocak 1840
[2586] **GRE**/E/481/28/91-98, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Mart 1840.
[2587] **GRE**/E/481/29/26, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Nisan 1840.
[2588] **MS**62/PP/GC/PO/394, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Nisan 1840; **MS**62/PP/GC/PO/398, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Nisan 1840.
[2589] **GRE**/E/481/29/28-37, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Nisan 1840; **FO** 78/393, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Nisan 1840.

Reşid de Ponsonby'nin başka bir önerisini kabul ederek Woolwich'de eğitim alan genç Türklerin savunmanın hazırlanması için görev alması için girişimde bulundu.[2590] Ancak iş birliği elzem olan Serasker Halil Paşa engel çıkarmaktaydı. Ponsonby'ye göre Paşa, savunmayı güçlendirmekten çok kişisel servetini bir araya getirmekle daha ilgiliydi. Serasker Halil Paşa'nın hazırlıkları ağırdan alması ve bundan Hüsrev Paşa'nın rahatsızlığını açık bir şekilde belirtmesi üzerine Ponsonby de devreye girerek Babıali'den hazırlıkları bir an önce tamamlamalarını tavsiye etti. Avrupa'nın gözünün Babıali'nin icraatlarında olduğunu iletti. Amacı sözlerinin Sultan'a iletilmesini sağlayarak süreci hızlandırmaktı.[2591] Savunma hazırlıklarındaki gecikme nedeniyle de İbrahim ya da Mehmet Ali, Fransızların teşvikiyle harekete geçmek için cesaretlenebilirdi.[2592] İbrahim'in yirmi gün içerisinde Üsküdar'a ulaşabileceğini, ancak bu kadar kısa bir sürede büyük güçlerin kendi aralarında bir anlaşmaya varamayacağını, her ne kadar Britanya donanmasının desteği söz konusu olacaksa da Boğaz yakınındaki kritik kara noktaları Türk ordusu tarafından savunulmazsa İngiliz donanmasının faydasız kalacağını iletti.[2593]

Halil Paşa'nın görevden alınması tek seçenek gibi göründüğünden Ponsonby, "alçak ve kapasitesiz" biri olarak tanımladığı Halil Paşa'nın görevden alınması için girişimde bulunmaya karar verdi. Onun yerine Yanya valisi Mustafa Nuri Paşa'nın getirilmesi için çalışmaya karar vermişti. Mustafa Nuri Paşa'yla ilgili gelen bilgiler dürüst biri olduğu, başarılı bir valilik yaptığı, İngiltere'ye dostane yaklaştığı ve Ponsonby'ye saygı duyduğuydu.[2594] Seraskerlik makamına daha yetkin birinin atanması hususunda Reşid'e baskı yapmaya başladı. Ponsonby, "Sultan'ı savunmayı taahhüt eden bir gücün temsilcisi olarak", Babıali'den Türkiye'nin kaynaklarını İstanbul'a karşı yapılacak bir saldırıya karşı mobilize etmesini talep etme hakkı olduğunu belirtip, sözlerinin Sultan'a

---

[2590] **GRE**/E/481/29/28-37, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Nisan 1840; **FO** 78/393, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Nisan 1840.
[2591] **GRE**/E/481/29/38-42, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Nisan 1840; **FO** 78/393, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Nisan 1840.
[2592] **GRE**/E/430/5/42, Ponsonby'den Lamb'e, 12 Mayıs 1840; **MS**62/PP/GC/PO/408, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Mayıs 1840.
[2593] **GRE**/E/481/29/28-37, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Nisan 1840; **FO** 78/393, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Nisan 1840.
[2594] **MS**62/PP/GC/PO/400, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Nisan 1840; **MS**62/PP/GC/PO/404, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Mayıs 1840.

sunulacağını varsaydığını ve Avrupa'nın gözünün Babıali'de olduğunu iletti.[2595] Gerçekten de Londra'da İbrahim'in İstanbul'a yönelmesi halinde başkentte bir panik havası estirebileceğinden endişe ediliyordu.[2596] Değişim gerçekleşmeyince Halil Paşa'ya yönelik eleştirilerinin Sultan'a aktarılmasını Reşid Paşa'dan yeniden talep etti.[2597] Babıali'den verilen cevapta tavsiye edilen önlemlerin alınacağı iletilecekti.[2598] Nisan'ın son günlerine doğru Halil Paşa'nın görevden alınacağı konuşulmaya başlanmıştı.[2599] Öyle de oldu. Halil Paşa, seraskerlik makamının gerektirdiği niteliklere haiz olmadığı için Mayıs ortasında görevden alındı ve yerine Ponsonby'nin desteklediği Yanya Paşası Mustafa Nuri Paşa getirildi. Mustafa Nuri Paşa gelene kadar vekâleten görev yapan Ahmet Fethi Paşa savunma hazırlıklarına başladı.[2600] Kabinedeki değişim Halil Paşa'yla sınırlı kalmadı. Reşid Paşa, Rıza Paşa ve Ahmet Fethi Paşa gibi yenilikçi grubun girişimi sonucunda Hüsrev Paşa da görevden alındı. Yeni Serasker Mustafa Nuri Paşa'nın da onlarla birlikte hareket etmesi bekleniyordu.[2601]

Halil Paşa'nın görevden alınmasının ardından İstanbul'un savunulmasıyla ilgili Chrzanowski'nin planının uygulanma olasılığı Ponsonby'yi umutlandırdı. Ancak yeni serasker gelene kadar beklemeye de niyeti yoktu. Ponsonby'ye göre İbrahim'in İstanbul'a yürüyüş güzergâhı olan İzmit ve Üsküdar arasında 18.000 iyi eğitimli askerin konumlandırılması, güçlü konumlarda istihkâmların tesisi ve Marmara Denizi'nden savaş

[2595] **GRE**/E/481/29/38-42, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Nisan 1840; **FO** 78/393, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Nisan 1840.
[2596] **GRE**/E/322/E/39, Strangways'ten Ponsonby'ye, 1 Şubat 1840.
[2597] **GRE**/E/483/76, 6 Mayıs 1840.
[2598] **MS**62/PP/GC/PO/401, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Nisan 1840.
[2599] **MS**62/PP/GC/PO/402, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Nisan 1840.
[2600] Blunt, Mustafa Nuri Paşa'nın serasker olarak atanması nedeniyle Ponsonby'yi kutlarken "Mustafa Paşa kadar bir İngiliz bulamazsınız ve kendisi de size karşı minnettar." yazacaktı. **GRE**/E/70/43, Blunt'tan Ponsonby'ye, 15 Mayıs 1840. Mustafa Nuri Paşa'nın idareciliği Britanyalı yetkililer ve tâcirler tarafından beğenilmekteydi. Selanik Konsolosu Blunt, onu oldukça takdir edecekti. Blunt, birçok defa Paşa üzerinde etkisinin olduğunu belirtecektir. Paşa, Blunt aracılığıya Ponsonby'nin fikirlerini öğrenmekten memnun olduğunu ifade etmişti. Blunt, Ponsonby'nin "Mustafa Paşa gibi birkaç kişi olsa, imparatorlukta endişe edecek bir şey kalmaz." dediğini iletmişti. Bir başka konsolos Sanders de aynı şekilde Paşa'yla iyi geçinmekteydi. Mustafa Nuri Paşa, Ponsonby'nin onu önemsediğini biliyordu. **GRE**/E/70/11-16, Blunt'tan Ponsonby'ye, 30 Eylül 1837. Aynı şekilde Britanyalı tâcir Nixon Black de onu takdir etmiştir. Onun gelişiyle Ticaret Antlaşması ve Tanzimat Fermanı'nın başarılı bir şekilde uygulanacağına inanmaktaydı. **GRE**/E/67/55, Black'ten Ponsonby'ye, 20 Mayıs 1840.
[2601] **MS**62/PP/GC/PO/406, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Mayıs 1840.

gemilerinin orduyu desteklemesi planı Chrzanowski gibi yetenekli bir komutan tarafından uygulandığı takdirde en fazla 20.000 askerle İstanbul'a yürüyebilecek İbrahim ya mağlup edilecekti ya da geri çekilmeye mecbur kalacaktı. İbrahim düşük bir ihtimalle galip bile gelse İstanbul'a bir tehdit olmaktan çıkacaktı. Yalnızca birkaç savaş gemisiyle birlikte İstanbul'a saldırısı püskürtülebilirdi.[2602] Mehmet Ali de İstanbul'da bir kaos yaratma imkânından tümüyle mahrum olacaktı. Başta Ruslar olmak üzere Avrupa güçlerinin Mehmet Ali'yle yapılması olası savaşta kullanılmasına ihtiyaç da duyulmayacaktı. Belki de bu sayede Fransa'nın ittifaka katılımı da mümkün olabilirdi.[2603] Ponsonby, Türkiye'nin bir "kadavra" olduğunu savunan herkese gereken cevabı Babıali'nin ancak başkenti koruyan bir orduyla verebileceğini belirtecekti. Abdülmecid'in ılımlı yönetimiyle birlikte Mehmet Ali yanlılarının dahi artık Paşa'yı bir yıkıcı olarak gördüğünü, Mehmet Ali'nin gücünün tümüyle güçlü olduğu algısından geldiğini, Osmanlı ordusunun güzergâha yerleştirilmesiyle birlikte bu algının da yıkılacağını savunacaktı.[2604]

Esasen Ponsonby, İngiliz donanmasının tek başına yeterli güvenceyi sağlayacağını düşünüyordu. Ancak Stopford böyle bir tehlike karşısında harekete geçecek yeterli talimata sahip değildi. Sonuç olarak Ponsonby, Palmerston'dan İbrahim'in bir saldırısı halinde Amiral'e, koşullara bağlı olmayan kesin emirler verilmesini istedi.[2605] Ancak Palmerston, Ponsonby'nin istediği talimatları Amiral'e yollamadı. Ponsonby, ilkbaharın yaklaşmasıyla birlikte İbrahim'in saldırıya geçme ihtimalininin arttığını düşünmeye başladı. Amiral'in kendi isteklerine uyacağından emin olmadığı için Palmerston'dan bu sefer, Amiral'e emir verme yetkisi talep etti. Pontois'nın de bu imkâna sahip olduğunu bildirdi.[2606]

Mart 1840'a gelindiğinde Suriye'den gelen raporlar, yeni bir isyanın başlamaya hazır olduğunu Ponsonby'ye gösteriyordu. Ponsonby, Mehmet Ali'nin bir hamle yapmayacağına dair fikrini değiştirerek, çaresizliğin getirdiği bir hamleyle İbrahim'in karadan, Mehmet Ali'nin denizden İstanbul'a yönelik bir saldırıya geçebileceğinden

[2602] **GRE**/E/481/29/49-50, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Mayıs 1840; **GRE**/E/481/29/52-56, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Mayıs 1840.
[2603] **GRE**/E/481/29/52-56, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Mayıs 1840.
[2604] **GRE**/E/481/29/65-72, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Mayıs 1840.
[2605] **GRE**/E/481/26/68, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Ocak 1840.
[2606] **GRE**/E/481/26/73-74, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Ocak 1840.

endişelendi. Bu saldırı rüşvet ve kargaşayla da desteklendiği takdirde istenmeyen sonuçlara neden olabilirdi. Bunu önlemenin yolu ise kolaydı. Buharlı gemiler tarafından desteklenen ufak bir filonun talep edilmesi halinde Babıali'ye destek için getirilmesi yeterli olacaktı. Böyle bir tehlike halinde Amiral Stopford'u davet etmeye niyetliydi. Ancak Stopford'un bu yönde talimatı olduğuna dair bir bilgisi de yoktu. Pontois'nın Lalande'ye emir verme yetkisi olduğunu tekrarladı.[2607] Bu isteğinin gerçekleşmeyeceğini anlayınca İbrahim'in İstanbul'a saldırması halinde ne yapacağı hususunda Stopford'a açık ve kesin talimatların yollanmasını yeniden talep etti.[2608] Ponsonby'nin ısrarı üzerine Nisan ayında istenilen talimatlar Stopford'a gönderildi.[2609] Ayrıca Ponsonby'ye donanmaya emir verme yetkisi yeniden verildi.[2610]

Babıali'nin savunma masraflarına para harcamak istemediğini öğrenen Ponsonby buna çok öfkelendi. "Babıali elindeki parayla ülkeyi savunmayacak da ne yapacak?" diye soracaktı. "Mehmet Ali'nin partizanlarına ülkeyi mi teslim edecek?"[2611] Ponsonby, gecikme nedeni olarak Pontois'yı görmekteydi. Eğer İbrahim ilerlerse Pontois'nın, Mehmet Ali'nin karşı konulamaz olduğunu iddia edeceğini ve Babıali'den Paşa'nın istediği şartlarda bir çözüm koparacağını düşünüyordu.[2612] Ayrıca Reşid Paşa ve Ahmet Fethi Paşa'nın "kalben birer Fransız olması" ve tüm memuriyetleri Fransızlarla doldurulmasından yakınıyordu. Ponsonby'ye göre Fransız felsefesinin Türk yöneticileri üzerindeki hâkimiyeti oldukça tehlikeliydi. Bunu alt etmesi için İngiliz hükümetinin harekete geçmesini istedi.[2613]

Babıali'yi harekete geçirmede tek başına etkili olamayınca Metternich'in desteğiyle Türkleri ikna etmeyi amaçladı ve Lamb'dan yardım istedi.[2614] Ancak Metternich, Chrzanowski'nin planına göre savunma önlemleri alınacağını öğrenince

[2607] **GRE**/E/481/28/14-16, Ponsonby'den Palmerston'a, 3 Mart 1840.
[2608] **GRE**/E/430/5/24, Ponsonby'den Lamb'e, 17 Mart 1840.
[2609] **GRE**/E/430/5/34, Lamb'den Ponsonby'ye, 16 Nisan 1840.
[2610] **MS**62/PP/GC/PO/402, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Nisan 1840.
[2611] **GRE**/E/430/5/42, Ponsonby'den Lamb'e, 12 Mayıs 1840.
[2612] **MS**62/PP/GC/PO/408, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Mayıs 1840.
[2613] **GRE**/E/430/5/44, Posnonby'den Lamb'e, 26 Mayıs 1840.
[2614] **GRE**/E/430/5/42, Ponsonby'den Lamb'e, 12 Mayıs 1840.

generalin orduda görevlendirileceğini düşünerek Stürmer'e çalışmaların engellenmesi için emir gönderdi. [2615]

Mustafa Paşa'nın göreve getirilmesinin ardından Babıali, 18.000 askerin savaş gemilerinin top menzilinde olacak şekilde Üsküdar-İzmit arasında Chrzanowski'nin belirttiği noktalarda konuşlanacağını Ponsonby'ye iletti. Ponsonby'nin endişeleri önemli ölçüde azaldı. Ponsonby'ye göre Türk askerler İbrahim'in askerleri kadar iyiydi. Zafer için yalnızca iyi bir komutana ihtiyaç duyuyordu.[2616] Diğer yandan İbrahim'in Türklerin yerleştiği pozisyondan çıkarabilmesi için en az 30.000 askere ihtiyaç duyacaktı. Ancak Mısır ordusu değişik branşlardaki 20.000 askerden daha fazlasıyla ilerleyemezdi. Ponsonby, ordunun tesisinin bir askerî zorunluluk olması dışında Avrupa'ya Sultan'ın bir ordusunun olduğunu ve kendisini savunabileceğini göstermesi açısından da önemli buluyordu. Böylece Fransa'nın yaydığı yalanlar da çürütülmüş olacaktı.[2617] Hatta Ponsonby orduyla Sultan'ın ortak bir şekilde halka görünmesini sağlayabileceğini iddia edecekti. Sultan ordunun başında savaşa da katılabilirdi. Olur da Osmanlı ordusu kaybederse Sultan, deniz yoluyla kolay bir şekilde İstanbul'a getirilebilir ve ordunun kaybetmesi sonucunda İbrahim'in İstanbul'a gelişi, doğrudan gelmesinden daha kötü olmayacaktı.[2618]

Ancak Babıali, askerlerin savunma bölgelerine sevkini değişik bahanelerle ertelemeye devam etti.[2619] Etienne Pisani'yi Reşid Paşa'nın yanına yollayarak önerilerin kabul edilmesine rağmen gecikmenin sebebini sordurdu. Ponsonby, bu birlikler sayesinde Sultan'ın tahtında güvenli bir şekilde oturmaya devam edeceğini, çünkü İstanbul'da Sultan'a karşı bir isyanın çıkmasının engellenmiş olacağı savundu. İbrahim ordusuyla gelse bile iyi yerleşmiş ve denizden destek alan 18.000 kişilik Türk ordusunu mağlup edemezdi. İbrahim güçsüzlüğünün ortaya çıkmasını istemeyeceğinden İbrahim'in

[2615] **GRE**/E/477/42, A.B.S. Pisani'den Ponsonby'ye, 26 Haziran 1840.
[2616] **GRE**/E/430/5/42, Ponsonby'den Lamb'e, 12 Mayıs 1840; **GRE**/E/481/29/49-50, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Mayıs 1840; **FO** 78/394, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Mayıs 1840.
[2617] **GRE**/E/481/29/52-56, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Mayıs 1840; **FO** 78/394, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Mayıs 1840.
[2618] **GRE**/E/430/5/42, Ponsonby'den Lamb'e, 12 Mayıs 1840.
[2619] Bahanelerden biri Mevlid Kandili kutlamalarıydı. **GRE**/E/481/29/52-56, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Mayıs 1840; **FO** 78/394, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Mayıs 1840.

İstanbul'a yürüme ihtimali varsa bile bu önlemle bu ihtimal de engellenmiş olacaktı. Hatta bu tedbir sayesinde Fransızlar da Mısır'a destek vermekten vazgeçebilirdi.[2620] Reşid, Etienne Pisani'ye vereceği cevapta Babıali'nin İbrahim'in harekete geçtiğine dair haber gelene kadar bu önlemi uygulamayı ertelediğini, çünkü Mehmet Ali'ye bir gücenme vermek istemediklerini belirtti.[2621] Ponsonby, "bir insanın, evini hırsızlara karşı korumamasına" benzettiği bu düşünceyi duyunca hayrete düştü. Mehmet Ali, Sultan'a saldırmakla tehditler savururken Sultan'ın kendini korumak için yapacağı bir girişimle İbrahim'e karşı kendini güvenceye almasının Paşa'ya nasıl bir gücenme vereceğini anlamadığını ifade edecekti. Ponsonby, İbrahim harekete geçerse de zaman yetersizliğinden ya da telaş ve korkudan bu önlemlerin vaktinde tamamlanamayacağını düşünüyordu. Babıali'nin kararı buysa davalarından ferâgat etmelerini ve bağımsızlıklarını terk etmelerini söyledi.[2622]

Ponsonby, Reşid'e gayriresmî olarak gönderdiği bir mektupla düşüncelerini yeniden açıkladı. Daha önce ilettiklerinin üstüne yeni savlar da ekledi. İbrahim'in bir saldırı yapmasını nihai amaç için faydalı gördüğünü yazacaktı. Çünkü İbrahim'in İstanbul yakınlarında bir yenilgiye uğraması halinde Türkiye'nin bir "kadavra" olmadığı başta Fransızlar olmak üzere herkese gösterilecekti. Tebaa da Sultan'ın hâlâ kendilerinin efendisi olduğunu anlayacaktı. Bu tedbirin uygulanmamasının sebebi olarak mâli sıkıntılar gösteriliyorsa, bunu anlamsız bulduğunu, çünkü mevcut askerlere hâlihazırda ödeme yapıldığını belirtti. Ayrıca yapılacak az iş vardı. Hükümetin Sultan'ı tehlikeye attığını, düşmanını da cesaretlendirdiğini savundu. En büyük isteğinin Osmanlı hânedanının devamı ve Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunması, olduğunu ancak Babıali'nin bu kararının buna aykırı olduğunu iletti. Bunları hükümetine de yazdığını ve Babıali'nin bu isteksizliğinin İngiliz hükümetini etkileyeceğini söyledi.[2623]

[2620] **GRE**/E/506/35-36, Ponsonby'den Etienne Pisani'ye; **GRE**/E/506/41-45, Ponsonby'den Etienne Pisani'ye.
[2621] **GRE**/E/506/37, Etienne Pisani'den Ponsonby'ye.
[2622] **GRE**/E/506/38-40, Ponsonby'den Etienne Pisani'ye.
[2623] **GRE**/E/506/41-45, Ponsonby'den Reşid Paşa'ya; **GRE**/E/506/48-55, Ponsonby'den Reşid Paşa'ya, 24 Mayıs 1840.

Israrlar üzerine Reşid Paşa, Rumeli birlikleri gelir gelmez sevkiyatın başlayacağı hususunda Ponsonby'yi temin etti. Ancak Ponsonby bu söze itimat etmedi.[2624] Reşid'in Fransız danışmanlarının sayısının artmasından rahatsız olan Ponsonby, "kalben Türk olmaktan çok bir Fransız olan" Reşid'in danışmanlarının etkisiyle Pontois'nın argümanlarına boyun eğeceğinden korkuyordu.[2625] Ancak güvendiği Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelmesine kadar sonuç alamayacağını anladı. Yine de ısrarını sürdürdü. Savunmalar tamamlanmadan İbrahim'in harekete geçtiği bilgisinin gelmesi halinde İstanbul'da bir isyanın başlayabileceğini ve savunma önlemlerini almanın zorlaşabileceğini iletmeye başladı.[2626] Ancak Babıali'yi endişelendirmemek adına da ihtiyaç duyulması halinde, Britanya'nın Akdeniz donanmasının geçici komutanı Tuğamiral Louise'ye resmî olarak başvuracağını ve İstanbul'da hazır bulunmasını talep edeceğini iletti. İbrahim'in yaratabileceği tehdidi "küçük bir tehlike" olarak gösteren Ponsonby, en kötü durumda bile yalnızca bir savaş gemisinin İbrahim'in Boğaz'ı geçmesini engellemek için yeterli olduğunu iddia edecekti.[2627]

Ponsonby'nin beklediği üzere baharın gelmesiyle Mehmet Ali harekete geçti. Mart ayının başında Hüsrev Paşa, Mehmet Ali'den tehditkâr bir mektup aldı. Mehmet Ali mektupta, nüfuz alanında hanedanlık kurmak istediğini belirtiyordu. Ponsonby'ye göre mektubun hazırlanmasına Fransa katkı sunmuştu. Pontois bu mektupla ilgili bilgilendirilince Babıali'ye doğrudan görüşmeleri başlatması için yeniden baskı yapmaya başladı.[2628] Babıali de Londra Konferansı'nda görüşmenin oldukça uzaması nedeniyle Paşa'ya belirsiz bir cevap yollamaya karar verdi. Ponsonby'ye göre Mehmet Ali'ye verilecek cevabın belirsiz olmaması gerekiyordu. Aksi hâlde Sultan'ın kendi haklarından şüphe ettiği düşünülecek ve bu da Mehmet Ali'nin konumunu güçlendirecekti. Reşid'e, Mehmet Ali'nin taleplerinin açık bir şekilde reddedilmesini tavsiye etti. Ponsonby'ye göre

[2624] **GRE**/E/637/125, 29 Mayıs 1840.
[2625] **MS**62/PP/GC/PO/400**,** Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Nisan 1840.
[2626] **GRE**/E/481/29/58-62, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Mayıs 1840; **FO** 78/394, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Mayıs 1840.
[2627] **GRE**/E/481/29/17-19, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Nisan 1840; **FO** 78/393, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Nisan 1840.
[2628] **MS**62/PP/GC/PO/392, Ponsonby'de Palmerston'a, 23 Mart 1840.

Mehmet Ali güçsüzdü. Ordusu İstanbul'a ilerlediği takdirde yok olacaktı. Bu nedenle taleplerini ancak Babıali'yi korkutarak elde edebilirdi. Diğer yandan büyük bir orduyu ayakta tutmak Paşa'nın kaynaklarını tüketmekteyken Babıali büyük askerî masraflarla külfet altına girmiyordu. Babıali, İbrahim başarılı bir saldırı gerçekleştirmediği sürece talepler üzerine düşünmemeliydi.[2629] Ponsonby'nin güçlü savlarından cesaret alan Reşid Paşa, bu argümanlara uygun bir cevabın Mehmet Ali'ye gönderilmesini sağladı. Ponsonby bu şekilde Fransa'nın bir entrikasını engellediğine kâni olmuştu.[2630]

Reşid Paşa İstanbul'a geldiği günden beri gücünü arttırmaktaydı. Tanzimat Fermanı'nın ilanının ardından İstanbul'da en güçlü kişi hâline gelmişti. Reformları sayesinde Avrupa'da büyük takdir ve destek görmekteydi. Bu gücün verdiği cesaretle Haziran başında, Tanzimat Fermanı'nı kullanarak, yolsuzluklara bulaşan Hüsrev'i görevinden aldırdı. Onun yerine, kendisini destekleyen Mehmet Emin Rauf Paşa sadrazamlığa getirildi. Zamanlama oldukça ilginçti. Hüsrev'in Mehmet Ali'yle ikili görüşmeleri desteklediği söylentileri duyulmaktaydı. Hüsrev'i görevden aldırdıktan sonra Reşid, Mehmet Ali'ye hiçbir imtiyaz vermeyeceğini gösterdi. Meslektaşlarını Paşa'ya yalnızca Mısır'ın idaresinin verileceği ve Britanya'nın vereceği desteğe güvenilmesi için ikna etti.[2631] Buna rağmen Hüsrev'in görevden alınması Avrupa'da Fransa'nın savlarını güçlendiren bir gelişme olarak değerlendirilecekti.

Fransa'nın baskısı ve İbrahim'in olası saldırısı dışında Londra'da görüşmelerin uzamasının yarattığı belirsizlik Babıali'nin endişelerini arttırmaya başladı. Her ne kadar Reşid Paşa, güçlerin alacağı kararın bekleneceğini sık sık tekrar etse de gittikçe umudunu kaybetmeye başlayan Şekip Efendi'nin gönderdiği raporlar endişe vericiydi.[2632]

[2629] Anick, s. 226; **GRE**/481/25/25, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Mart 1840; **FO** 78/392, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Mart 1840.

[2630] **MS**62/PP/GC/PO/392, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Mart 1840.

[2631] **FO** 78/394, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Haziran 1840.

[2632] Ponsonby, Şekip Efendi'nin raporlarına öfkelenmişti. Şekip'in, Mehmet Ali grubuyla ilişkide olduğunu düşündüğünden Reşid'in onu Londra elçisi olarak atamasını büyük bir "ahmaklık" olarak değerlendirecekti. Palmerston'dan Şekip'i cesaretlendirmesini istedi. MS62/PP/GC/PO/414, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Temmuz 1840; **FO** 78/395, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Temmuz 1840. Londra'da bulunan A.B.S. Pisani, Şekip Efendi'yi sık sık ziyaret ederek geri adım atmaması için teşvik edecekti. Pisani'ye göre Şekip Efendi bu teşvikler neticesinde kararlı bir tutum sergileyerek direndi. **GRE**/E/477/36, A. B. S. Pisani'den Ponsonby'ye, 15 Haziran 1840; **GRE**/E/477/48, A.B.S. Pisani'den Ponsonby'ye, 2 Ağustos 1840.

Babıali'nin geri adım atmaması adına Ponsonby, Reşid'e bir nota daha iletti. Notasında Babıali'nin Mısır yönetimiyle tek taraflı bir anlaşma yapmayacağına dair duyduğu güveni ifade etti.[2633] Aslında Londra'daki gecikmeden tek tedirgin olanlar Türk bakanlar değildi. Ponsonby de İngiliz hükümetinin Sultan'ı yeniden terk edeceğinden endişe ediyordu. İstanbul elçiliği boyunca Ponsonby, birçok defa İngiliz hükümetinin kararsız Doğu politikası yüzünden hayal kırıklığına uğramıştı. Bu nedenle görüşmeler sürerken Palmerston'a, alınacak kararların Mehmet Ali'ye tüm Suriye'yi kaybettirecek kararlar olması için tavsiyelerde bulunmaya devam etti. Ayrıca Abdülmecid'in, Mahmud'un aksine, İslam dinine karşı kayıtsız olmadığı dolayısıyla halkının desteğine sahip olduğunu belirterek Türklerin Sultan'ın ardında duracağını savundu. İngiltere'nin gerekiyorsa ne Rusya'ya ne de Fransa'ya bakmadan Türklerle birlikte Mehmet Ali'ye saldırmasını önerdi. Mehmet Ali'nin gücünün karşılıksız olduğunu ve Rusya'nın da Hünkâr İskelesi Antlaşması nedeniyle bu iş birliğine karşı çıkamayacağını savundu. Mısır'ın Suriye'yle iletişiminin kesilmesinin ardından Suriyeliler, Britanya'nın desteklediği Sultan'ın yanında duracak ve İbrahim alt edilecekti. Suriye'nin ele geçirilmesinden sonra da Türk sorununun çözümü kolaylaşacaktı.[2634] Aksi hâlde Babıali'nin yeniden Ruslara yanaşacağı ve Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın yenilenebileceği hususunda uyardı. İbrahim'in ilerlemesi halinde ufak bir donanmanın Suriye'ye yollanmasını ve İbrahim'in arkasındaki halkın ayaklandırılmasını da önerdi.[2635] İlginç bir şekilde Suriyelilerin ayaklanması için İngiliz savaş gemilerinin gösterimine gerek kalmayacaktı.

İbrahim'in Hristiyan nüfusu silahsızlandırmak istemesi ve 16.000 kişiyi orduya almaya çalışması üzerine Mayıs ayında Cebel-i Lübnan ve Kudüs yakınlarında bir isyan başladı. Haziran başında Suriye isyanı bilgisi Beyrut yöneticisi Mahmut Bey tarafından konsoloslara resmî olarak duyuruldu. Moore, isyan haberini hemen Hodges, Stopford ve Ponsonby'ye aktardı. Moore isyanın hızlı bir şekilde yayılacağını ve Emir Beşir'in

---

[2633] **GRE**/481/30/24-25, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Temmuz 1840; **FO** 78/395, Ponsonby'den Babıali'ye Resmi Nota, 28 Haziran 1840.

[2634] **GRE**/E/430/5/30, Ponsonby'den Lamb'e, 8 Nisan 1840; **GRE**/E/481/29/15, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Nisan 1840; **MS**62/PP/GC/PO/393, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Nisan 1840.

[2635] **GRE**/E/481/29/28-37, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Nisan 1840; **FO** 78/393, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Nisan 1840.

çocuklarının da âsilere olumlu baktığını belirtiyordu.[2636] Haziran ayı boyunca Mehmet Ali'ye karşı olan öfke ve nefret beklendiği üzere isyanın hızlı bir şekilde yayılmasını sağladı.[2637]

İsyanın ayrıntıları kısa sürede değişik kanallardan Ponsonby'ye ulaşmıştı. Bu bilgiler, gayrimüslim nüfustan yasadışı vergiler alınmasının, gayrimüslimlerin silahsızlandırılmasının ve zorla askere alınmasının isyanın çıkmasında etkili olduğu ve oldukça hızlı bir şekilde yayıldığı üzerineydi. İbrahim, halkın taleplerinin kabul edileceğini duyursa da Beyrut yakınlarında toplanan âsiler ancak yabancı bir gücün garanti vermesi halinde isyanı sonladıracaklarını belirterek Emir Beşir'le gönderilen öneriyi reddetti.[2638]

Mısır ordusu, âsilerle uğraşmak zorunda olduğu için İstanbul'a saldırması mümkün olamazdı. İsyanı öğrenen Stürmer ve Ponsonby, Babıali'nin Suriyelilere yardım etmeye hakkı olduğunu düşündüklerinden bir araya gelerek Türklerin âsilere yapacağı yardımın şeklini görüştüler. Ponsonby, Babıali'nin Suriye'ye ajanlar yollamasını, Britanya tarafından garanti edilecek şekilde Suriyelilere eski imtiyazlarını ve belirli bir süre için vergilerin büyük bir kısmından ve askerlikten muaf tutulacaklarını vadetmesini Reşid'e tavsiye etti. Bu amaçla Stopford'u isyancıları cesaretlendirmek adına Suriye açıklarına savaş gemisi yollamaya ikna edeceğine söz verdi. Hatta Sultan'ın sancağının Suriyelilere gösterilmesi gerektiğine inandığından Babıali'nin İngiliz savaş gemilerine eşlik etmesi için bir fırkateyn hazırlamasını talep etti.[2639] Reşid Paşa tüm istekleri kabul etti. Ponsonby, Suriye'ye bir temsilci de yollamaya karar verdi. Sonraki süreçte Ponsonby'nin en büyük yardımcısı olacak olan elçilik dragomanı Richard Wood'u

[2636] **GRE**/E/422/24, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 5 Haziran 1840.
[2637] **GRE**/E/422/32, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 24 Haziran 1840.
[2638] **GRE**/E/205/1-2, Ellesmere'den Ponsonby'ye, 15 Haziran 1840. Bu isyanda rol alan bazı kişiler, isyanın başarısız olmasının ardından Britanya elçiliğinden koruma talep edecekti. Örneğin, Le Viste Onffroy-Ruffroy?? isimli birine, Ponsonby'nin onayıyla, İzmir başkonsolsoluğu tarafından bir pasaport verilmiş ve bu kişi İstanbul'a gelerek Ponsonby'yle görüşmüştür. Bkz. **GRE**/E/85/31-32, 8 Ağustos 1840; **GRE**/E/85/33-34, 13 Ağustos 1840.
[2639] **GRE**/481/30/10-19, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Haziran 1840; **FO** 78/394, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Haziran 1840.

Suriye'ye yolladı. Wood'un görevi, İngiltere'nin alacağı kararlar için sağlıklı bilgi toplamak ve Suriyelileri Sultan'ın yanına çekmekti.[2640]

Babıali'yle anlaşılması üzerine Ponsonby, Palmerston'dan donanmayı Suriye açıklarına yollayarak İbrahim'e karşı bir operasyon başlatmasını istedi. Elçi, Türklerin bir savaş gemisinin İngiliz donanmasıyla birlikte gelerek Sultan'ın sancağını Suriyelilere göstereceğine söz verdi.[2641] Eğer operasyon hemen başlatılmazsa Türklerin, Fransa'nın Mehmet Ali'nin korunacağıyla ilgili savına inanmaya başlayacağını savundu.[2642] Daha sonra Amiral Louis'e gönderdiği bir mektupla, Suriye'deki Britanya vatandaşlarını koruma bahanesiyle Beyrut'a hareket etmesini tavsiye etti. Asıl amaç ise âsileri cesaretlendirmekti. Ancak Louis'nin talimatları birkaç gemiyi Çanakkale yakınlarında konuşlandırmasını emretmekteydi. Suriye'ye birkaç gemi göndermek sadece altı kalyondan oluşan filosunu bölmek demekti. Böyle bir durumda İstanbul'a yönelik ne Rus tehdidine ne de Mısır tehdidine karşı koyabilirdi. Bunun üzerine Ponsonby, İstanbul'un güvende olduğunu iletti. Ponsonby'nin verdiği güvence üzerine Louis, birkaç gemiyi Suriye kıyılarına yolladı. Ancak Babıali harekete geçmekte acele etmedi. Bu duruma öfkelenen Ponsonby, "korkak" bakanların biraz enerjik olması halinde Paşa'nın yenilmiş olacağını yazacaktı.[2643]

[2640] **GRE**/481/30/22-23, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Haziran 1840. Richard Wood, babası George Wood'un 1834'te ölümünün ardından, Ponsonby'nin isteğiyle elçilikte istihdam edilmeye başladı. Baba Wood, bir önceki elçi Canning tarafından, inceleme yapması için Yunanistan'a gönderilmişti. Esin Yurdusev, "The British Ambassadors to Istanbul in the Mid-Nineteenth Century: Sources of Intelligence and Poitical Reporting", **Belleten**, Cilt: 73, Sayı: 267, 2009, s. 524. Richard Wood bu iş için oldukça uygun bir kişiydi. Ponsonby tarafından daha önce de Suriye ve Mezopotamya'ya yollanmıştı. Her iki bölgede de birçok kişiyle yakın ilişki kurmuştu. Hatta Kürt lider Revanduz Bey'in 1836'daki isyanını sonlandırıp teslim olmasında rol almıştı.

[2641] **GRE**/481/30/5-7, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Haziran 1840.

[2642] İlginç bir şekilde Boutineff de bu şekilde düşünmeye başlamıştı. **MS**62/PP/GC/PO/413, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Haziran 1840.

[2643] **GRE**/481/30/10-19, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Haziran 1840; **GRE**/481/30/20-23, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Haziran 1840.

5.14. LONDRA GÖRÜŞMELERİ ESNASINDA MISIR'DA DURUM

27 Temmuz Deklarasyonu, 6 Ağustos'ta Mısır'a ulaştığında Mehmet Ali hem öfkelendi hem de endişelendi. Artık ordusuna büyük masraflar yapmaya devam etmek zorundaydı. Yine de Suriye dâhil kontrolündeki tüm topraklarda hanedanlık hakkı ve Hüsrev'in görevden alınması için ısrarını sürdürdü.[2644] Konvansiyonun Metternich'in girişimiyle mümkün olduğunu biliyorsa da bu organizasyonu Ponsonby'ye dayandırıyordu.[2645] Kısa bir süre sonra Brunnow misyonunun bilgisi ulaştı. Beklentilerinin dışındaki gelişmelerin varlığı Paşa'nın endişelerini arttırdı. Ancak çok daha kötü haberler yoldaydı.

Campbell, 1833'ten 1839'a kadar, Palmerston'un talimatlarına aykırı bir tutum sergilememişse de Londra'ya gönderdiği raporlarda, Mehmet Ali yanlısı tavrını açık bir şekilde göstermişti. 27 Temmuz Deklarasyonu'nu hatalı bulan kişilerden biri de Campbell'dı. Campbell'a göre Doğu meselesinin çözümünü en çok isteyen Mehmet Ali'ydi. Osmanlı Devleti'nin canlanması ancak Paşa'nın ordu ve idarede kurduğu sistemin imparatorluğa uygulanmasıyla mümkündü. "Nefret ve intikam" hisleriyle hareket eden Hüsrev Paşa yönetimde oldukça da bu gerçekleşemezdi. Mehmet Ali, Hüsrev dışında herhangi bir kişiyi desteklemeye hazırdı. Campbell'a göre Suriye'nin hanedanlık şeklinde Paşa'ya verilmesi gerekiyordu. Suriye, Sultan'ın kontrolüne geçtiği takdirde kaosa sürüklenecek ve Hristiyanr'la Yahudiler yeteri kadar korunamayacaktı. Ayrıca İngiliz ticareti büyük zarar görecekti.[2646]

Campbell, üzerindeki Mehmet Ali etkisi nedeniyle, Suriye'deki konsolosların raporlarına itimat etmeyerek Mısır'da kendine söylenenlere inanıyordu. Bu nedenle astı Beyrut Konsolosu Niven Moore'la bir anlaşmazlık da yaşamıştı.[2647] Ponsonby de Campbell'dan yeterli bilgi alamadığı için sık sık şikâyet edecekti. Ponsonby, "formalite düşkünü" biri olarak gördüğü Campbell'dan yalnızca Palmerston'a gönderilen "kuru

[2644] **GRE**/E/108/119-122, Campbell'dan Ponsonby'ye, 6 Ağustos 1839.
[2645] Ufford, s. 73.
[2646] **GRE**/E/108/119-122, Campbell'dan Ponsonby'ye, 6 Ağustos 1839.
[2647] **GRE**/E/422/11, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 24 Ocak 1838.

dispaçların" kopyalarını almaktaydı.[2648] İstanbul'daki meslektaşlarının İskenderiye başkonsoloslarından aldığı bilgilerle Mısır ve Suriye'yle ilgili güncel gelişmeleri takip etmekteydi.[2649] Palmerston ise Sultan'la Mehmet Ali arasındaki çatışmayı tamamen sonlandıracak bir çözüm arzu ettiğinden Mehmet Ali'nin Suriye'den çıkarılması gerektiğine inanıyordu.

Gelen şikâyetlerin üstüne Campbell'ın Süveyş ve Pers Körfezi çevresinin Mehmet Ali'nin kontrolünde kalması tavsiyesiyle birleşince Palmerston, bundan sonraki sürecin Campbell tarafından yürütülemeyeceğini anladı. Campbell'ın yerine Ponsonby'yle de iyi bir ilişkisi olan Belgrad Başkonsolosu Albay Hodges'u İskenderiye Başkonsolosu olarak atadı.

Hodges, Belgrad'da görev yaptığı süre boyunca Rusya karşıtı tutumu, cesareti ve atılgan tarzıyla Ponsonby'nin takdirini ve desteğini kazanmıştı. Dolayısıyla Hodges'un atanması Ponsonby'yi oldukça memnun etti.[2650] Aynı şekilde Hodges da Ponsonby'yle çalışmaya devam edeceği için çok mutluydu. Hodges, Ponsonby'yle yüz yüze görüşerek Doğu sorunuyla ilgili ayrıntılı bilgi almak için ilk önce İstanbul'a gitmeyi planladı. Ancak Lamb, böyle bir durumda Hodges'a İskenderiye'deki etkisini taraflı yaklaştığı gerekçesiyle kaybedeceğini iletince Hodges, Lamb'in savını mantıklı bulduğu için doğrudan İskenderiye'ye geçti.[2651] Yine de Ponsonby'den bu meseleyle ilgili kendisine her türlü desteği sunmasını rica etti. Ponsonby'ye, her ne kadar İskenderiye başkonsolosluğu, İstanbul elçiliğinin emri altında olmasa da kendisinin, Ponsonby'nin tüm emirlerini uygulamaya hazır olduğunu iletti. Campbell'ın tercümanlarının Mehmet

[2648] **GRE**/E/430/2/31, Ponsonby'den Lamb'e, 18 Mart 1838. Mısır'da görev alan İngiliz konsolosluk görevlileri Ponsonby'nin isteklerini Campbell'dan izin almadan yerine getirmemekteydi. Ponsonby, İskenderiye başkonsolos vekilinden istediği bir şeyin yerine getirilmemesine oldukça öfkelendi. Vekil, önce Campbell'ın bu hususta ne diyeceğini beklemek istemişti. **GRE**/E/489/1A/40, Ponsonby'den …, 22 Mayıs 1838.

[2649] Özellikle Stürmer, kritik zamanalrda Laurin'den aldığı bilgileri aktarmaktaydı. **GRE**/E/430/4/55, Ponsonby'den Lamb'e, 26 Ekim 1839; **GRE**/E/430/4/86, Ponsonby'den Lamb'e, 9 Aralık 1839.

[2650] **GRE**/E/430/4/55, Ponsonby'den Lamb'e, 26 Ekim 1839; **GRE**/E/430/4/86, Ponsonby'den Lamb'e, 9 Aralık 1839.

[2651] Yine de Ponsonby'ye İstanbul'a gelemediği için ne kadar üzgün olduğunu iletecekti. **GRE**/E/430/4/51, Lamb'den Ponsonby'ye, 22 Ekim 1839; **GRE**/E/320/C/44, Hodges'tan Ponsonby'ye, 21 Ekim 1839.

Ali'yle bağı açığa çıktığından[2652] İstanbul'dan bir dragomanın kendisine eşlik etmesini talep etti.[2653] Elçilik ataşelerinden Alison, İskenderiye'ye tercüman olarak yollandı.[2654]

Hodges, 14 Aralık'ta İskenderiye'ye vardı. Palmerston'un talimatında, Hodges'dan Mehmet Ali'ye iletmesini istediği ifadeler oldukça sertti. Palmerston, İngiliz hükümetinin Mehmet Ali'yi yok etmek istemediğini, ancak Mehmet Ali'nin Sultan'ı yok etmesine de izin vermeyeceğini belirttikten sonra Mehmet Ali'nin boyun eğerek Mısır'la yetinmesi halinde Paşa için Sultan'dan hanedanlık hakkı alınacağını vadediyordu. Ancak Mehmet Ali bunu kabul etmezse diğer güçlerle birlikte ya da hiçbiri olmadan tek başına İngiltere'nin önerilen şartları ona dayatacağını iletmişti. Hodges bu ifadelerle Mehmet Ali'nin karşısına çıktığı takdirde bütün etkisini kaybedeceğini düşündü. Ayrıca ilk başta Mehmet Ali'nin düşünme tarzını görmek istedi.[2655] Bu nedenle 18 Aralık'taki ilk görüşmesinde Hodges talimatları hemen uygulamaya başlamadı.[2656] Buna rağmen başka sorunlar Hodges'u rahatsız edecekti.

Campbell, Mısır'dan ayrılışını geciktirerek bir müddet daha İskenderiye'de kalmaya devam etti. Campbell bu esnada İngiliz hükümetinin politikasını tasvip etmediğini açık bir şekilde deklare ederek Hodges'u zor durumda bırakacaktı. Alison,

---

[2652] **GRE**/E/320/C/51-57, Hodges'tan Ponsonby'ye, 27 Aralık 1839. İlginç olan birkaç ay sonra Hodges Alison'dan rahatsız olmaya başladı. Onun kendisine bilgi vermediğinden, ona verdiği konsolosluk işlerini sık sık savsakladığından ve anlaşılıyor ki kurduğu bağlantılardan endişe ettiğinden Ponsonby'ye onun geri çağılmasını gizlice tavsiye etti. Ponsonby bu isteğe, Palmerston'a da haber vererek, ikili arasında bir kriz çıkmaması adına uydu. **GRE**/E/320/E/14, Hodges'tan Ponsonby'ye, 6 Mayıs 1840.

[2653] Hodges, A.B.S. Pisani'yi yanında görmek istiyordu. **GRE**/E/320/C/46, Hodges'tan Ponsonby'ye, 1 Kasım 1839. Ponsonby, Hodges'a, İskenderiye başkonsolosluğunun İstanbul'un yetki alanından çıkarıldığını ve kendisinden talimat beklememesini iletse de Hodges, "Sizden başka kimseden talimat beklemiyorum." diyecekti. **GRE**/E/320/C/51-57, Hodges'tan Ponsonby'ye, 27 Aralık 1839.

[2654] **GRE**/E14/17-18, Alison'dan Ponsonby'ye, 3 Aralık 1839. Hodges, Paşa'yla görüşmelerinde yalnızca Alison'u istihdam etti. **GRE**/E/320/D/8, Hodges'tan Ponsonby'ye, 17 Ocak 1840.

[2655] **GRE**/E/320/C/51-57, Hodges'tan Ponsonby'ye, 27 Aralık 1839. Palmerston, Hodges'dan ayrıca olası bir ihtiyaca binâen Mısır sahil şeridindeki istihkâmları inceleyerek karaya çıkarma yapmak için en uygun noktayı belirlemesini istemişti. Hodges, İskenderiye limanının istihkâmları ve kaleleriyle ilgili bir rapor hazırladı. Ancak Mısırlı ajanlar tarafından takip edildiği için inceleme alanını genişletemedi. **GRE**/E/320/D/12, Hodges'tan Ponsonby'ye, 30 Ocak 1840. Diğer yandan Melbourne daha önceden Avusturyalı bir subay olan Count Alfred Nugent'ten, benzer bir raporun İskenderiye ve Akka için gizlice hazırlanmasını talep etmişti. Nugent'in raporu hazırlamaya başlaması üzerine Hodges meseleyi Nugent'e havale etti. **GRE**/E/320/D/18, Hodges'tan Ponsonby'ye, 31 Ocak 1840; **GRE**/E/320/E/4, Hodges'tan Ponsonby'ye, 4 Nisan 1840.

[2656] **GRE**/E/320/C/50, Hodges'tan Ponsonby'ye, 19 Aralık 1839.

Campbell'ın Ocak sonunda Mısır'dan ayrılışını "geldiği günden beri yaptığı en faydalı iş" olarak değerlendirecekti.[2657]

Campbell ve diğer birçok kişi konsolosluk değişiminin nedeni olarak Ponsonby'yi görmekteydiler. Bu nedenle Campbell'ın çevresinde bulunan çoğunlukla İngilizlerden oluşan bir klik Hodges'a zorluk çıkarmaya başladı.[2658] Hodges, Campbell'ın görevden alınmasının Melbourne yönetimine muhalefet etmesi olduğu hakkında uzun uzun açıklama yaptıktan sonra bu kişileri zorlukla ikna edebilmişti.[2659] Britanyalı tâcirler Mehmet Ali'yle görüşerek Hodges'un tehditlerine önem vermemesini, Britanya'nın Mısır'a karşı saldırıya cesaret edemeyeceğini iletmekteydi. İngiliz kamuoyunda Mehmet Ali yanlısı güçlü bir desteğin bulunduğunu, bir savaş halinde hükümetin düşebileceğini iletmekteydiler. Ayrıca tâcirler Mehmet Ali'ye büyük miktarlarda borç veriyorlardı.[2660] Hodges da Mehmet Ali'yi destekleyerek İngiliz dış politikasına aykırı davrandıkları ve konsolosluğa bilgi sağlamadıkları için onları "ihanet ve sadakatsizlikle" itham edecekti.[2661]

Hodges'un zor durumda kalmasının bir başka nedeni Ponsonby olmuştu. Ponsonby, Tarabya'da misafirlerinin yanında Mehmet Ali hakkında açıksözlü bir şekilde konuşmaktaydı. Ancak konuşulanlar Mehmet Ali tarafından hızlı bir şekilde öğrenilmekteydi. Paşa, 27 Aralık'ta Hodges'la yaptığı görüşmede, "İstanbul'daki o kişi (Ponsonby) nedenini bilmediğim şekilde bana hakkımın verilmesini reddediyor." diyecekti. Hodges, Ponsonby'nin Mehmet Ali'ye karşı bir kininin olmadığını söylese de Mehmet Ali ikna olmadı. Ancak Hodges'dan kendisiyle Ponsonby arasında iyi ilişkilerin kurulması için arabulucu olmasını istedi.[2662] İstanbul elçiliğini takibe alan tek kişi Mehmet

---

[2657] **GRE**/E14/24-25, Alison'dan Ponsonby'ye, 30 Ocak 1840.
[2658] **GRE**/E/320/D/10, Hodges'tan Ponsonby'ye, 26 Ocak 1840.
[2659] **GRE**/E/320/D/12, Hodges'tan Ponsonby'ye, 30 Ocak 1840.
[2660] **GRE**/E/320/D/8, Hodges'tan Ponsonby'ye, 17 Ocak 1840; **GRE**/E/320/D/27, Hodges'tan Ponsonby'ye, 22 Şubat 1840.
[2661] **GRE**/E/320/C/51-57, Hodges'tan Ponsonby'ye, 27 Aralık 1839; **GRE**/E/320/F/56, Hodges'tan Ponsonby'ye, 26 Eylül 1840. Alison da Britanyalı tâcirlerin ve gezginlerin Mehmet Ali'yi desteklediğine değinecekti. **GRE**/E14/20-21, Alison'dan Ponsonby'ye 5 Ocak 1840. Resmî görevi olmayan gözlemciler de benzer ifadelerde bulunmaktadır. Bir gezgin olan John Airston, bütün İngiliz tâcirlerinin Mehmet Ali'nin adamı olduğunu belirtecekti. **GRE**/E10/1-4, John'dan Ponsonby'ye, 12 Mayıs 1839.
[2662] **GRE**/E/320/C/51-57, Hodges'tan Ponsonby'ye, 27 Aralık 1839.

Ali değildi. Hodges**,** Fransa'nın Mısır politikasının bir destekçisi ve Pontois'nın yakın bir dostu olan Sir Henry Willeaby isimli birinin Ponsonby'yi izlemekle görevlendirilmiş olduğunu Laurin'den öğrenmişti.[2663]

İskenderiye'de artık bir etki sahibi olduğuna kâni olan Hodges, Mehmet Ali'yle 4 Ocak'ta yaptığı görüşmede Palmerston'un talimatlarını iletmeye karar verdi. Palmerston'un ifadelerini duyan Paşa oldukça öfkelendi. Ponsonby'nin ona karşı ön yargıları olduğunu şikâyet ettiğinde Hodges, Paşa'nın yanıldığını savundu. Ponsonby'nin sadece talimatlarına uygun olarak mevcut hânedan altında Türkiye'nin bağımsızlığı ve bütünlüğünü savunduğunu belirtti. Paşa'yı da bu politikaya aykırı bir tutum sergilemesi halinde yıkıcı sonuçlara yol açabileceği hususunda uyardı. Sonuç olarak Britanya bu politikasını tek bile kalsa uygulamayı sürdürecekti. Mehmet Ali "Daha fazla konuşmak faydasız." diyerek görüşmeyi sonlandırdı.[2664]

Hodges'la görüşmesinden sonra, Cochelet ve Rus Başkonsolos Medem art arda Paşa'nın huzuruna çıktı. Cochelet de Paşa'yı kavgacı tutumunu terk etmesi için iknaya çalıştı ve Rusya, Avusturya ve Britanya'nın birlikte hareket ettiklerini, Fransa'nın da büyük olasılıkla üç güce katılacağını öne sürdü.[2665] Medem, Paşa'yı İstanbul'a yönelmesi halinde Rus ordusuyla karşılaşacağı hususunda uyardı. Mehmet Ali ise "Bir güçle mücadele etmeye mecalim yok, bırakın hepsiyle etmeyi." diyerek böyle bir niyeti olmadığını ifade etti. Ancak Mehmet Ali, kontrol altında tuttuğu yerlerden ferâgat etmeyi asla düşünmedi. Büyük güçlerin önce "cesedini çiğnemeleri" gerektiğini savundu.[2666] Bu görüşmelerden sonra Hodges da Mehmet Ali'nin İstanbul'a saldıracağına dair bir düşünce içerisinde değildi. Ancak Paşa "usta bir aktör" olduğu için kesin olarak emin olamıyordu.[2667]

[2663] **GRE**/E/320/D/16, Hodges'tan Ponsonby'ye, 31 Ocak 1840.
[2664] **GRE**/E/320/D/1, Hodges'tan Ponsonby'ye, 6 Ocak 1840; Anick, s. 242.
[2665] **GRE**/E/320/D/2, Hodges'tan Palmerston'a, 6 Ocak 1840.
[2666] **GRE**/E/320/D/2, Hodges'tan Palmerston'a, 6 Ocak 1840.
[2667] **GRE**/E/320/D/20, Hodges'tan Palmerston'a, 6 Şubat 1840.

Mehmet Ali, Mısır'a yönelik olası bir saldırıya karşı önlem olarak Suriye'deki bazı birlikleri, Kahire ve İskenderiye'yi istihkâm etmesi adına geri çağırdı.[2668] Bu iki şehirdeki ulusal muhafızların sayısı da arttırıldı. Ayrıca Hicaz'daki ordunun çekilmesini tartışmak için toplanan divanda birliklerin Mısır'a hareket edecek şekilde hazır beklemesi karar alındı.[2669] Türk donanmasının büyük güçlere karşı kendisini destekleyeceğinden emin olmadığından Türk mürettebata Sultan'ın "büyük güçlerin elinde rehin olduğunu, ancak Sultan'ı kurtaracağını" iletti.[2670]

Diğer yandan Hodges, Ocak ayı boyunca Mehmet Ali'yle görüşmelere devam etti. Hodges'la Mehmet Ali'nin görüşmeleri kısa sürüyor ve Mehmet Ali'nin güçlere meydan okumasıyla sonlanıyordu. Örneğin 9 Ocak'taki bir görüşmede Mehmet Ali, "kendisine karşı yapılacak bir saldırı karşısında tüm Müslümanların bir araya gelerek Peygamberin naaşının bulunduğu bu topraklara yapılacak saldırıyı engelleyeceğini" iddia edip güçlere meydan okumuştu.[2671] 22 Ocak'ta Hodges, İngiliz hükümetinin kontrolüne geçen Aden'e karşı Paşa'nın Arap kabileleri kışkırttığına dair kanıtlarının olduğunu belirtti. Ayrıca Paşa'nın İran Şahı'yla iş birliği içerisinde, İngiliz çıkarlarına karşı harekette bulunduğunu savundu. İddialar üzerine şaşıran ve öfkelenen Paşa, iddiaları reddecek ve görüşmeyi iptal edecekti.[2672] Ancak Mehmet Ali'nin Aden'deki entrikalarıyla ilgili sunumlar devam edecekti. 22 Şubat'ta Hodges, Boghos Beyle yaptığı bir görüşmede Paşa'nın bazı fedakârlıkları kabul ederek İngiliz hükümetinin Sultan'la kendisi arasında arabulucu olmasını istediğini öğrendi. Ancak ertesi gün Hodges'la Mehmet Ali arasında sert bir şekilde geçen görüşme işleri değiştirdi. Hodges, Sanaa İmamı üzerinden Mehmet Ali'nin Aden'de entrikalar çevirildiğiyle ilgili bilgi geldiğini belirtince oluşan gerginlik bu planı boşa çıkardı.[2673]

[2668] **GRE**/E/320/D/1-2 Hodges'tan Ponsonby'ye, 6 Ocak 1840; **FO** 78/404, Hodges'tan Palmerston'a, 6 Ocak 1840.
[2669] **FO** 78/404, Hodges'tan Palmerston'a, 21 Şubat 1840.
[2670] **FO** 78/404, Hodges'tan Palmerston'a, 13 Ocak 1840.
[2671] **GRE**/E14/22-23, Alison'dan Ponsonby'ye, 10 Ocak 1840. 14 Ocak'taki başka bir görüşmesi de benzer bir şekilde sonlanmıştı. **FO** 78/404, Hodges'tan Palmerston'a, 14 Ocak 1840.
[2672] Anick, s. 244.
[2673] **GRE**/E/14/28-29, Alison'dan Ponsonby'ye, 26 Şubat 1840; **GRE**/E/320/D/34, Hodges'tan Ponsonby'ye, 26 Şubat 1840.

Londra Konferansı'nda büyük güçlerin Mısır'la ilgili alacağı kararların yarattığı endişenin üstüne Hodges'un sunumlarının da yarattığı kaygı eklenince Mehmet Ali askerî hazırlıkların hızlandırılmasını emretti.[2674] Şubat ayından itibaren 7.000-8.000 Türk denizci düzenli olarak karaya çıkarılıp tâlim yapmaya başlandı.[2675] Mart ve Nisan ayı boyunca hem Suriye'de hem de Mısır'da savunma önlemleri giderek hızlanacak şekilde alınmaya başladı.[2676] Suriye'ye büyük miktarda mühimmat yollandı. Mısır'da 24.000 kişinin kısa sürede askere alınacağı söyleniyordu.[2677] Öyle ki İskenderiye'deki askerî hazırlıklar ve askere alımlar halkı bezdirmişti.[2678] Ayrıca İskenderiye'de başlayan ve çok sayıda insanın ölümüne neden olan veba, Mehmet Ali'yi zor durumda bırakmıştı.[2679] Bu nedenlerle Alison, İskenderiye'ye yapılacak bir saldırının başarılı olabileceğini düşünecekti.[2680]

Asker ihtiyacını gidermek adına Mehmet Ali, Arnavutluk'a gönderdiği temsilcileriyle asker istihdam etmeye başladı.[2681] Ancak bu kişilerden biri olan İbrahim Bey, İyon Adaları yönetimi tarafından yakalandı ve gemisine el konuldu.[2682] Durum Ponsonby'ye iletildiğinde, Ponsonby, İbrahim Bey'in can güvenliğinin sağlanması şartıyla onu Babıali'ye teslim edebileceğini iletti. Hatta İbrahim Bey'in Mehmet Ali yerine Babıali için asker toplamasını önerdi. Reşid Paşa, İbrahim Bey'in can güvenliğini

---

[2674] **FO** 78/404, Hodges'tan Palmerston'a, 14 Ocak 1840; **GRE**/E/320/D/27, Hodges'tan Ponsonby'ye, 22 Şubat 1840.
[2675] **GRE**/E14/28-29, Alison'dan Ponsonby'ye, 26 Şubat 1840; **GRE**/E14/32-35, Alison'dan Ponsonby'ye, 27 Mart 1840.
[2676] **GRE**/E14/30-31, Alison'dan Ponsonby'ye, 6 Mart 1840; **GRE**/E14/32-35, Alison'dan Ponsonby'ye, 27 Mart 1840.
[2677] **GRE**/E14/50-51, Alison'dan Ponsonby'ye, 26/28 Nisan 1840.
[2678] **GRE**/E14/26-27, Alison'dan Ponsonby'ye, 21 Şubat 1840; **GRE**/E14/40-45, Alison'dan Ponsonby'ye, 9 Nisan 1840.
[2679] Alison, Mehmet Ali'ye güç kaybettirdiği için salgından ölenleri gördükçe mutlu oluyordu. **GRE**/E14/28-29, Alison'dan Ponsonby'ye, 26 Şubat 1840. Vebanın şiddeti giderek arttı. Öyle ki Hodges kendisini eve kapattı. Medem'in evinde iki vaka görünmesinin ardından konsolos taşraya çekilecekti. **GRE**/E14/50-51, Alison'dan Ponsonby'ye, 26/28 Nisan 1840.
[2680] **GRE**/E14/26-27, Alison'dan Ponsonby'ye, 21 Şubat 1840; **GRE**/E14/40-45, Alison'dan Ponsonby'ye, 9 Nisan 1840. General Jochmus da saldırının İskenderiye'ye yapılması gerektiğini savunmaktaydı. Palmerston da bu fikre katılıyordu. Suriye'deki ordusundan yardım alamayacak Mehmet Ali, "kalbe" yapılan hızlı bir saldırı sonucunda altedilebilirdi. **GRE**/E/481/8/25-28, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 29 Ekim 1839.
[2681] **GRE**/E14/32-35, Alison'dan Ponsonby'ye, 27 Mart 1840.
[2682] **GRE**/E/320/D/51, Hodges'tan Ponsonby'ye, 27 Mart 1840.

temin edince İbrahim Bey, İstanbul'a getirildi. Douglas'ın Mehmet Ali'nin adamları aracılığıyla Arnavutluktan asker toplamasını engellemesi Babıali tarafından büyük memnuniyetle karşılandı. Bu durum, İngiltere'nin gerçekten dost olduğuna çok iyi bir kanıt olarak görüldü.[2683]

Hodges'a göre Paşa'nın Mısır'ın istihkâmını arttırması çabaları büyük ölçüde başarısız oldu. Hodges, ulusal muhafızların önem atfedilecek bir güce ulaşmadığını düşünüyordu.[2684] Hodges'a göre Mehmet Ali'nin gücü, düşünüldüğü kadar büyük değildi. "Satın alınan Avrupalıların arsızlığı" neticesinde böyle bir algı oluşmuştu.[2685]

5.14.1. "Ağıt Yakan" Türk Denizciler

Kapudan Ahmet Paşa'nın "ihanetine" uğrayan Türk denizciler fırsat buldukça İstanbul'a "ağıtlar" göndermekte ve geri dönmek içi yardım istemekteydi.[2686] Bireysel olarak kaçmaya teşebbüs edenler çıkıyordu. Ancak firar ederken yakalananlar sert şekilde cezalandırılıyordu.[2687] Reşid Paşa, Ponsonby'den bazı Türk subayların kaçırılarak İstanbul'a getirilmesini talep etmişti. Hodges ise bu isteği doğru bulmadı. Eğer istenilen subaylar Sultan taraftarı ise bu subayların İskenderiye'de kalmaya devam etmesinde bir sakınca olmadığını düşünüyordu. Ayrıca Mısır'da kalmaları halinde diğer subayların Sultan'a meyletmelerini sağlayabilirlerdi. Hatta belki de "hizmetlerine" Mısır'da ihtiyaç duyulabilirdi.[2688] Ancak Ponsonby istek üzerine, Kapudan Ahmet Paşa'nın yaveri Deli Mustafa Bey'in getirilmesi adına bir girişimde bulunulmasını talep etti. Konsoloslukta denizcilerle gizli bir şekilde iletişim kurakla görevlendirilen Alison, Mustafa Bey'le

[2683] **GRE**/E/481/29/58-62, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Mayıs 1840. İbrahim Bey, kendisine para verilmesi halinde Arnavutları Sultan'ın yanına çekmeyi vadetti. Ponsonby, bu teklifin değerlendirilmesini Reşid Paşa'ya tavsiye etti. Reşid, teklifi uygun bulunca İbrahim, Sultan adına çalışmaya başladı. **GRE**/E/481/32/97, Ponsonbyden Palmerston'a, 29 Eylül 1840.
[2684] **FO** 78/404, Hodges'tan Palmerston'a, 17 Ocak 1840.
[2685] **GRE**/E/320/D/12, Hodges'tan Ponsonby'ye, 30 Ocak 1840.
[2686] **GRE**/E/430/3/84-95, Ponsonby'den Lamb'e, 27 Ağustos 1839.
[2687] **GRE**/E14/32-35 Alison'dan Ponsonby'ye, 27 Mart 1840.
[2688] **GRE**/E/320/D/12, Hodges'tan Ponsonby'ye, 30 Ocak 1840.

görüştü.[2689] Mustafa Bey de İstanbul'a dönmek istiyordu. Hodges da Ponsonby'nin isteği üzerine Mustafa Bey'in kaçırılması için gerekli adımları attı. İlk başta onu bir Avusturya buharlısıyla birlikte İstanbul'a göndermeyi planladı.[2690]

Babıali'nin isteği üzerine Palmerston, Hodges'dan şeffaf bir şekilde ve diğer konsoloslukları da bilgilendirerek Türk donanmasının Sultan'a teslimi ve Türk denizcilerin Mısır'dan çıkarılması için girişimde bulunmasını emretti. Ancak Hodges bu isteği hemen uygulamaya almadı. Çünkü Mehmet Ali bu konuda çok hassastı ve kaçarken yakalanan denizciler ağır bir şekilde cezalandırılmaktaydı.[2691] Kısa bir süre sonra denizcilerle ilgili sunumu yapacağını ilettiğinde meslektaşlarının desteğini de alamadı. Mehmet Ali'yi öfkelendirmek istemeyen Laurin bu konuda yapılacak bir sunuma destek veremeyeceğini iletti. Hodges'a göre Laurin destek olmayınca Wagner ve Medem de fikrini değiştirdi.[2692]

Yine de Hodges, Mehmet Ali'yle görüşerek Londra'dan gelen isteği iletti. Hükümetinin, Türk donanmasının iadesi ve Türk denizcilerin ülkesine dönmesi için tavsiyede bulunması talimatı verdiğini belirtti. Mehmet Ali, donanmayı, "düşmanının elinden alınan bir silah" olarak gördüğünü ve barış yapıldıktan sonra Sultan'a geri göndereceğini açıkladı. Türk denizcilerin ayrılmasına da izin vermeyeceğini belirterek donanmadan firarların gerçekleşmesi halinde yakalananları idam etmekle tehdit etti.[2693]

[2689] **GRE**/E/320/D/20, Hodges'tan Ponsonby'ye, 6 Şubat 1840. Anlaşıldığı kadarıyla Mustafa Bey, İngiltere'de eğitim almıştı. Mustafa Reşid Paşa'nın arkadaşı olduğu ve çok iyi İngilizce konuştuğu söylenmektedir. **GRE**/E/320/E/14, Hodges'tan Ponsonby'ye, 6 Mayıs 1840; **GRE**/E/637/113, 10 Nisan 1841.

[2690] **GRE**/E/320/D/51, Hodges'tan Ponsonby'ye, 27 Mart 1840.

[2691] **GRE**/E/320/D/51, Hodges'tan Ponsonby'ye, 27 Mart 1840.

[2692] **GRE**/E/320/D/56, Hodges'tan Ponsonby'ye, 31 Mart 1840. Hodges'un en büyük şikâyeti, meslektaşlarının uyumlu, cesur ve kararlı bir şekilde hareket edip Mehmet Ali'yle mücadele etmek yerine birbirine güvenmedikleri için bağımsız hareket etmeleriydi. Konsolosluğunun ilk günlerinde Laurin'le uyumlu bir şekilde çalışmıştı. Bunda Laurin'in Metternich ve Stürmer'den aldığı ortak hareket talimatının etkisi olmuştu. Ancak Hodges bir süre sonra ona da güvenmemeye başladı. Rus konsolos Medem ise Mehmet Ali'yle birlikte hareket ettiğinden, Hodges ona hiç güvenmiyordu. Cochelet ise kısa süre içerisinde hükümetinin politikalarına uygun bir şekilde hareket etmek zorunda olduğundan diğer konsloslardan farklı bir tutum sergiledi. Dolayısıyla Hodges, beş konsolosun hükümetlerinden kesin bir talimat almadan ortak hareket etmelerini mümkün görmemekteydi. **GRE**/E/320/E/8, Hodges'tan Palmerston'a, 18 Nisan 1840.

[2693] **GRE**/E/320/D/51, Hodges'tan Ponsonby'ye, 27 Mart 1840; **FO** 78/404, Hodges'tan Palmerston'a, 31 Mart 1840.

Ancak ısrarlar üzerine Mehmet Ali Paşa, Mustafa Bey'in dönüşü için izin verdi.[2694] Mustafa Bey ilk gemiyle Malta'ya gönderildi.[2695] Daha fazla subayın ayrılmasına izin verilmesi istendiğinde Paşa şiddetle karşı çıktı.[2696] Ancak Türk subaylar İskenderiye'den kaçabilmek adına Hodges'dan destek talep etmeye başlamıştı. Yine de bu kişiler için kaçış kolay değildi. Denizciler tersanede sıkı bir kontrol altında tutulmaya başlamıştı. Yine de Hodges görüştüğü birkaç subayı kaçırmak için çalışacağını iletti.[2697] Gerçekten de bir süre sonra üç Türk subayı daha gizlice Malta'ya gönderebildi.[2698] Ancak çok daha fazlası, kaçmak istedikleri için Paşa'nın zulmüne uğrayacaktı.[2699]

Mehmet Ali Paşa, donanmaya güvenemediğinden Türk denizcilere Mısır üniforması giydirdiği gibi Türk donanmasında Mısırlı ve Türk denizcilerin eşit oranda görev almasını da emretti.[2700] Hemen ardından Ahmet Fevzi Paşa'yı birleşik donanmanın komutanı olarak atadı.[2701] Paşa'nın uzlaşmaz tavrının kesinleşmesi üzerine Hodges, Mayıs sonundan itibaren Paşa'nın kullandığı dili protesto etmek amacıyla Palmerston'dan gelen talimatları iletmeyi reddetti. Mehmet Ali'yle olan ilişkiler zaten çok hassastı ve baskı araçları ele geçene kadar düşmanca bir tonu sürdürmek faydadan çok zarar verecekti.[2702]

1840 başlarında Mehmet Ali, evlatlığı Zehra Hanım aracılığıyla Hüsrev'e bir mektup göndermişti. Hüsrev'in görevden alınmasıyla ilgili isteğinden vazgeçtiğini ancak Tarsus dâhil diğer isteklerini koruduğunu belirtiyordu. Bu mektuba istediği yanıtı almayınca Mart ayında yeni bir mektup göndererek talepleri kabul edilirse donanmanın hemen iade edileceğini ve Sultan'ın kendisini her zaman en büyük destekçisi olarak

[2694] **GRE**/E/320/E/1, Hodges'tan Ponsonby'ye, 6 Nisan 1840.
[2695] **GRE**/E/320/E/14, Hodges'tan Ponsonby'ye, 6 Mayıs 1840. Mustafa Bey, İstanbul'a döndükten sonra bir kalyona komutan olarak atanacaktı. **GRE**/E/503/14-16, Redhouse'tan Ponsonby'ye, 25 Ekim 1840.
[2696] **GRE**/E14/40-45, Alison'dan Ponsonby'ye, 9 Nisan 1840.
[2697] **GRE**/E/320/E/14, Hodges'tan Ponsonby'ye, 6 Mayıs 1840.
[2698] **GRE**/E/320/E/23, Hodges'tan Ponsonby'ye, 26 Mayıs 1840.
[2699] **GRE**/E14/60-73, Alison'dan Ponsonby'ye, 26 Ağustos 1840.
[2700] Daly, s. 157. Türk donanması subayları Mehmet Ali tarafından verilen yeni üniformaları giymeyi reddetmişti. **FO** 78/404, Hodges'tan Palmerston'a, 23 Ocak 1840.
[2701] Daly, s. 161. Nisan başında, donanma komutanının Ahmet Fevzi Paşa olacağı söylentileri dolaşınca Alison yaptığı inceleme sonucunda bu iddianın doğru olmadığını yazacaktı. **GRE**/E14/38-39, Alison'dan Ponsonby'ye, 6 Nisan 1840. Mehmet Ali'nin Ahmet Fevzi Paşa'yı donanmaya Kapudan Paşa olarak atanmasını ise Rus Başkonsolos Medem'in teşviki sonucunda gerçekleştiğini iddia edecektir. **GRE**/E14/40-45, Alison'dan Ponsonby'ye, 9 Nisan 1840.
[2702] **FO** 78/404, Hodges'tan Palmerston'a, 15 Mayıs 1840.

yanında bulacağını iletti. Adana Külek Boğazı sınır olmak üzere Suriye'yi talep etti. Bunu da "birkaç yıl ömrü kaldığını" belirterek çocukları için talep ettiğini savundu. Bu sorunun çözülmesinde güçlere güvenilmemesi gerektiğini, çünkü güçlerin amacının imparatorluğun yıkımını getirmek olduğunu iddia etti. Güçlerin isteklerini kabul etmektense "hep birlikte yok olmayı" tercih edeceğini belirtti. Hüsrev Paşa'ya "sığınarak" onun "koruyuculuğunu" istedi. Ancak mektubunu savaş hazırlıklarını sürdürdüğünü belirterek sonlandırdı.[2703] Hüsrev Paşa, cevabında Tarsus Dağları'nın Kahire için olduğu gibi İstanbul için de önemli bir doğal kale olduğunu belirterek Sultan'ın düşmanlarını affetme niyetinde olduğunu, güçlerin kendilerine sunduğu cömert desteğin reddedilemeyeceğini ve Mehmet Ali'nin savaş hazırlıklarından çekinilmediğini iletti.[2704] Mehmet Ali, Hüsrev'in bu cevabına oldukça öfkelendi.[2705]

Ancak kısa süre sonra Mehmet Ali, sakinliğini geri kazandı. Büyük güçlerin birleşerek onu yerinden edeceğine inanmayı reddetti. Güçler arasında bir anlaşmazlığı kaçınılmaz görüyordu. Londra'daki kararsızlık Mehmet Ali'ye destek olanların da duruşunun devamını sağlıyordu. Thiers'in 14 Nisan'da parlamentoda verdiği nutuk, Paşa'yı oldukça cesaretlendirdi. Britanya'dan gelebilecek bir saldırıya karşı Fransa'nın desteğine daha fazla güvenir hâle geldi.[2706] Mehmet Ali, imparatorluğun diğer bölgelerinde isyan çıkartabileceğine ve Fransa'nın da savaşta kendi yanında duracağı savına sarılıyordu.[2707] Britanya'nın tek başına kendisini Mısır'dan çıkaramayacağını düşünüyordu.[2708] Paşa, Fransa'nın onu koruyacağını beklese de bu destek olmasa ve güçler birleşse de ondan ancak Suriye'yi alabileceklerini hesapladı. Zaten Londra'daki görüşmelerde ona Mısır'da hanedanlık dışında pek bir şey vermediklerinden ve Mısır'da güvende olduğundan uzlaşmaz kalmaya devam etmeye karar verdi. Gerçekten de Cochelet hükümetinden Mehmet Ali'ye Mısır'da hanedanlık, ölene kadar Suriye ve Arabistan'ın

[2703] Mektubun kopyası için bkz. **GRE**/E/320/D/38-45, Hodges'tan Ponsonby'ye, 6 Mart 1840.
[2704] **HR.SYS.** 933-1-249. Hüsrev'in cevabının geç gönderilmesine sebep olarak Hüsrev'in kırk iki gün süren rahatsızlığı gösterilmektedir. **GRE**/E/320/D/38-45, Hodges'tan Ponsonby'ye, 17 Mart 1840.
[2705] Alison, bu cevap nedeniyle Mehmet Ali'nin İbrahim Paşa'ya İstanbul'a ilerlemeye hazır ol emri gönderdiğini tespit etmişti. **GRE**/E14/40-45, Alison'dan Ponsonby'ye, 9 Nisan 1840.
[2706] **GRE**/E/320/E/14, Hodges'tan Ponsonby'ye, 6 Mayıs 1840.
[2707] **GRE**/E/320/D/27, Hodges'tan Ponsonby'ye, 22 Şubat 1840.
[2708] **FO** 78/404, Hodges'tan Palmerston'a, 27 Mart 1840.

kontrolünü içeren bir arabuluculuk için girişimde bulunmak adına teklifte bulunulduğundan Mehmet Ali bu düşüncelerle hareket ederek teklifi reddecekti.[2709] Paşa bu sonuca ulaşırken güçlerin İskenderiye'deki bölünmüşlüklerinden de cesaret alacaktı. Hodges, başkonsolosların bir arada hareket etmediklerini, kayıtsız olduklarını, karşılıklı güvensizlikleri olduğunu ve herhangi bir ortak meselede iş birliği yapmaya gönülsüz olduklarını iletiyordu.[2710]

Hüsrev'in görevden alınmasından büyük memnuniyet duyan Mehmet Ali, Fransızlar gibi, taleplerinin kabul edileceğine dair umutlandı. Kısa bir süre sonra Paşa, Sultan'ın kızının doğumunu tebrik etmek bahanesiyle Sami Bey'i İstanbul'a gönderdi.[2711] Ponsonby, Reşid Paşa ve Ahmet Fethi Paşa'ya Sami Bey'in önerilerinin reddedilmesi için telkinde bulundu. Reşid Paşa da Sultan'a, geri adım atmayarak büyük güçlere verdikleri sözleri tutmaları için tavsiyede bulundu. Ancak Reşid Paşa, Ponsonby ve Stürmer'e Sultan'ın, Valide Sultan'ın etkisiyle donanma karşısında Suriye'den vazgeçmeye meyilli olduğunu iletecekti. Reşid Paşa ve Ahmet Fethi Paşa böyle bir durumda istifasını sunacaklarını ima ederek Sultan'ı fikrinden vazgeçirmişti. Ponsonby ve Stürmer donanma karşılığında Suriye'den vazgeçmenin yanlış olacağını ve Mehmet Ali'nin tehditlerine kulak asılmamasını tavsiye etti. Diğer yandan Hüsrev ve diğer görevden alınanlar da hükümete karşı boş durmamaktaydı. Hüsrev, yabancı güçlerle çok yakın ilişkide olunmasını eleştirmekteydi. Stürmer, Sami Bey'in getirdiği mesaja verilecek cevap hususunda 4 gücün fikrinin sorulmasını istedi. Dört elçi de bu şekilde Babıali'ye dört gücün onayı olmadan harekete geçilmemesini tavsiye edecekti. Ponsonby de bu öneriyi destekledi. Reşid de öneriyi meslektaşlarına ileteceğini ve kabul edilmesini sağlayacağını belirtti.[2712] Elçilerden gelen cevaplar üzerine Sultan, gönderdiği cevapta müttefiklerin bilgisi ve mutabakatı olmadan Mehmet Ali'yle bir anlaşma yapılmayacağını iletecekti.

[2709] E. Driault, **L'Egypte et Europe. La crise de 1839-1841**, Cilt: 2, L'Institut Français d'Archéologie Orientale, Caire, 1930, ss. 272-275.
[2710] **GRE**/E/320/E/8, Hodges'tan Palmerston'a, 18 Nisan 1840.
[2711] **FO** 78/405, Hodges'tan Palmerston'a, 17 Haziran 1840; **GRE**/E/320/E/36, Hodges'tan Ponsonby'ye, 26 Haziran 1840.
[2712] **GRE**/E/481/30/10-19, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Haziran 1840; **MS**62/PP/GC/PO/416, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Temmuz 1840.

Ponsonby, Babıali'nin tutumunu kesinleştirmek adına resmî bir nota ileterek hükümetin düşüncelerini de sordu. Reşid Paşa nota için teşekkür ederek Babıali'nin bu meselede 4 güçle birlikte ihtiyatlı ve sadık bir şekilde hareket etmeye devam edeceğini iletti.[2713]

Sami Bey, Reşid Paşa ve Ahmet Fethi Paşa'yla yaptığı görüşmesinde Mehmet Ali'nin Sultan'a sadakatini ifade ettikten sonra, Osmanlı donanmasının geri gönderilmesi için Paşa'nın, oğlu Sait Bey'i ya da Ahmet Fevzi Paşa'yı görevlendirmeye hazır olduğunu iletti. Reşid Paşa, Ahmet Fevzi Paşa'nın "en büyük ihaneti" işlediğini belirterek buna asla izin verilmeyeceğini belirtti. Ancak zaten donanmanın "ikincil" önemde olduğunu savundu. Sami Bey daha sonra Mehmet Ali'nin Girit ve Adana'dan da vazgeçebileceğini belirterek bir anlaşma yolu aramışsa da Reşid Paşa, Sultan Abdülmecid'in tahta çıkar çıkmaz yaptığı önerinin dışında bir önerinin yapılamayacağını belirtecekti. Sultan'ın Mehmet Ali'ye Mısır dışında bir yer vermeme kararını değiştirmeyeceğini savundu. Bununla birlikte beş gücün onayı ve mutabakatı olmadan Mısır'la doğrudan görüşmelere girişilmeyeceğini belirtti.[2714]

Pontois, Sami Bey'in gönderilmesini ve donanmanın iadesi teklifini Paşa'nın itaatinin bir göstergesi olduğunu savundu. Hatta Mehmet Ali'nin taleplerinde geri adım atması adına Fransız hükümetinin devreye girdiğini iletti. Reşid Paşa ise Sami Bey'in İstanbul'a Paşa'nın itaatini göstermek için gelmediğini, donanmanın da er ya da geç geri alınacağını ve Babıali'nin müttefiklerine güveneceğini belirtti. Mehmet Ali'nin önerisi varsa da bunu görüşmelerin sürdüğü Londra Konferansı'na iletilmesi gerektiğini savundu. Ponsonby, donanmayla ilgili tartışmalara hiç girmeyen Reşid'in dirayetinden oldukça memnun kaldı. Elçi, bu hususta tartışma açılsaydı Mehmet Ali'nin ajanlarının entrikalarını arttıracağını ve çok geçmeden Babıali'nin kendini doğrudan görüşmeler içinde bulacağını düşünmüştü.[2715] Sami Bey'in misyonu Paşa'nın hediyeleri kabulü ve önerilerinin reddiyle neticelendi.

[2713] **GRE**/E/481/30/24-25, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Temmuz 1840.

[2714] **GRE**/E/481/30/27-32, 12 Temmuz 1840. Mehmet Ali, Ahmet Fevzi Paşa'nın affedilmesini de şart olarak koşacaktı. **GRE**/E/320/E/47, Hodges'tan Ponsonby'ye, 26 Temmuz 1840.

[2715] **GRE**/E/481/30/27-32, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Temmuz 1840; **GRE**/E/481/30/38-46, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Temmuz 1840.

Mehmet Ali, Sami Bey'den kötü haberleri almadan önce Suriye'de başlayan isyandan haberdar oldu. Hem Dürzîler hem de Fransa yanlısı Marunîler Mısır yönetimine karşı ayaklanmıştı. İsyanın kısa süre içerisinde bastırılamaması üzerine Paşa, sakinliğini yeniden kaybetti. Louis'nin iki savaş gemisini Suriye sahillerine gönderdiğini öğrenince daha da sıkıldı. Savaş gemilerinin amacının Suriye'deki Britanya vatandaşlarını korumak olduğuna inanmamıştı. Donanmasını Suriye'ye yollamakla tehdit etti.[2716]

Temmuz ayında Fransız hükümeti Eugene Perier'yi İskenderiye'ye göndererek Mehmet Ali'nin iki ay önce reddettiği öneriyi kabul etmesi adına girişimde bulunmasını emretti. 15 Temmuz'da İskenderiye'ye varan Perier, Paşa'yla başarısız sonuçlanan birkaç görüşme yaptı.[2717] Perier, Mehmet Ali'nin uzlaşmaz tutumunun bir Avrupa savaşı çıkaracağını savundu. Ancak Sami Bey'den olumlu haberler gelmesini uman Mehmet Ali, öneriyi yeniden reddetti.[2718] Suriyedeki isyanın yatıştığı bilgisi 16 Temmuz'da Boghos Bey tarafından tüm konsolosluklara iletildi. Hodges kendi aldığı mektuplardan da bunu teyit ediyordu.[2719] Sami Bey'in misyonu, isyanın sona ermesi ve Perrier'in gelişi üzerine, Mısır'da Paşa'yla Babıali arasında bir anlaşma olacağına dair beklentiyi öne çıkarmıştı. Hodges endişeyle Ponsonby'den bilgi istiyordu.[2720]

Paşa'nın donanmayı teslim etmesini Cochelet'in aksine Hodges, mümkün görmedi. Zaten kısa bir süre sonra Ahmet Paşa'nın affedilmesi şartıyla donanmayı teslim edeceğini belirtmişti. Hodges'un belirteceği gibi bu bir bahaneydi. Mehmet Ali donanmayı teslim etmesi halinde bunun kendine karşı kullanacağından emindi. Hodges, meslektaşlarına, Paşa'nın donanmanın teslimiyle ilgili sözünü tutması için bir tarih verilmesi adına ortak bir nota teklifinde bulunulmasını önerdi. Ancak meslektaşları buna

---

[2716] **GRE**/E/320/E/42; Hodges'tan Ponsonby'ye, 7 Temmuz 1840; **FO** 78/405, Hodges'tan Palmerston'a, 7 Temmuz 1840.

[2717] **GRE**/E/320/E/44, Hodges'tan Ponsonby'ye, 16 Temmuz 1840. Hodges en az üç görüşme yaptığını öğrendiği Perier'in Paşa'yla neler konuştuğunu öğrenemedi. **GRE**/E/320/E/49, Hodges'tan Ponsonby'ye, 17 Temmuz 1840.

[2718] Anick, s. 246; Driault, L'Egypte, Cilt:2, ss. 27-30.

[2719] **GRE**/E/320/E/44, Hodges'tan Ponsonby'ye, 16 Temmuz 1840. Yine de Beyrut konsolosu Moore, isyanın ilk fırsatta yeniden başlayacağını düşünmekteydi. **GRE**/E/422/47, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 22 Temmuz 1840. Benzer şekilde Ponsonby de isyanın kısa süre içerisinde yeniden başlayacağına inanıyordu. **GRE**/E/359/46, Ponsonby'den Leeves'e, 10 Ağustos 1840.

[2720] **GRE**/E/320/E/33, Hodges'tan Ponsonby'ye, 16 Haziran 1840; **GRE**/E/320/E/36, Hodges'tan Ponsonby'ye, 26 Haziran 1840.

yanaşmadı.[2721] Paşa da zaten Medem'e Türk donanmasını teslim etmeyeceğini, aksi hâlde böyle "aptalca" bir şey yaptığı için tüm dünyanın kendisine "güleceğini" ifade edecekti. Kazanımlarını savunmak adına her şeyi yapacağını yeniden deklare etti.[2722]

Mehmet Ali'nin beklentisinin aksine Sami Bey'den gelen haberler olumsuzdu. Tüm bu yaşananlardan Ponsonby'nin sorumlu olduğuna inandığından elçiyi, Sultan'la kurduğu yakın ilişkiyi bozmakla itham etti.[2723] Diğer yandan Perier, Paşa'yla yeniden görüşerek Paşa'nın taleplerinde geri adım atmasını tavsiye etti. Ancak isteklerinin Babıali tarafından kabul edileceğine inanmaya devam eden Mehmet Ali, öneriyi reddetti.[2724] Perier herhangi bir başarı elde edemeden İskenderiye'den ayrıldı. Gözler yeniden Londra'ya çevrildi.

5.15. 15 TEMMUZ KONVANSİYONUNA GİDEN YOL

Ponsonby gibi Palmerston da Fransa'nın yalnızca Mısır için dört güce karşı savaş açamayacağından emindi.[2725] Ancak Napolyon Savaşları ardından İngiltere, Mukaddes Liga'ya karşı Fransa'yla kurduğu ittifaka önem veren bir dış politika izlemişti. Hükümette, Fransa'nın bir müttefik olarak kalması fikrinde olan birçok bakan bulunuyordu. Suriye gibi görece önemsiz addedilen bir yer için Fransa'yla ittifakın sonlandırılmasını kabul edilemez bulmaktaydılar. Bu grubun başını Lord Holland, Lord Clarendon ve Ellice çekmekteydi.[2726] Dolayısıyla Palmerston, kendisinin de itiraf edeceği

[2721] **GRE**/E/320/E/47, Hodges'tan Ponsonby'ye, 26 Temmuz 1840.
[2722] **GRE**/E/320/F/1, Hodges'tan Ponsonby'ye, 1 Ağustos 1840.
[2723] Hodges, Palmerston'a, "Mehmet Ali'nin Ponsonby'ye yönelik öfke ve keskin nefretine tanık olmak gülünçtü." diyecekti. **FO** 78/405, Hodges'tan Palmerston'a, 24 Temmuz 1840. Paşa sık sık Ponsonby'den rahatsız olduğunu Hodges'a iletiyordu. **GRE**/E/320/E/49, Hodges'tan Ponsonby'ye, 17 Temmuz 1840
[2724] Anick, s. 247; Driault, L'Egypte, Cilt:2, ss. 60-63.
[2725] Bourne, The Foreign Policy, s. 43.
[2726] Henry Edward Vassall Fox Holland, **The Holland House Diaries: 1831-1840: The Diary of Henry Richard Vassall Fox, Third Lord Holland, with Extracts from the Diary of Dr. John Alien**, Routledge and Kcgan Paul, London, 1977, s. 413. Ponsonby bireysel olarak Lord Holland'ı oldukça sevmekteydi. Ancak onun Fransız yanlısı olması sinirlenmesine sebep oluyordu. Elçinin Fransız aydınmacılığı karşıtlığını bu nedenle arttırıyor ve "vatansever" duyguları kabarıyordu**.** **GRE**/E/489/1A/41, Ponsonby'den Ellice'e, 1839. Ellice, Ponsonby'ye oldukça yakın biriydi. Ancak Mehmet Ali'nin en azimli destekçilerindendi. **GRE**/E/320/E/33, Hodges'tan Ponsonby'ye, 16 Haziran 1840. Mehmet Ali'nin parayla hem Avrupalıları hem de Türkleri "satın" aldığını, Müslümanlar arasında kendini İslam'ın savunucusu olarak gösterdiğini

üzere, Londra Konferansı görüşmeleri esnasında en büyük muhalefeti kabinedeki meslektaşlarından görecekti.[2727] Palmerston ilgilendikleri en önemli meselenin Mısır meselesi olduğunu belirtmesine rağmen[2728] Ocak ayında Brunnow'la hazırlanan ilk plan kabineye sunulduğunda ret cevabı alacaktı.[2729]

Holland ve Clarendon, Mehmet Ali'yi Britanya için Orta Doğu'da çok daha faydalı bir partner olarak da görmekteydiler. Önce Palmerston'un fikrini değiştirmeye çalıştılar.[2730] Bunda başarılı olamayınca onu engellemek adına Başbakan Lord Melbourne'u ikna etmek için ellerinden geleni yaptılar. Hatta istifa ederek hükümeti düşürmekle tehdit ettiler.[2731] Düzenli olarak Guizot, Broglie ve ardından Thiers'e kabinedeki Doğu sorunuyla ilgili tartışmaları aktarmaktaydılar. Fransa'yla kopuşun getireceği savaş riski ve fazladan askerî harcamalar parlamentoda da eleştirilerin yükselmesine neden oldu. Joseph Hume, Sultan'la Paşa arasındaki bir mesele nedeniyle yüksek askerî masraflar yapılmasına tümüyle karşıydı ve Ponsonby'yi suçlayarak hükümeti parlamentoda sert bir şekilde eleştiriyordu. Ayrıca Mehmet Ali'yi Mısır ve Suriye'de, Sultan'dan daha başarılı bir yönetim sergilediği için desteklemekteydi.[2732] Tüm bunları gözlemleyen Guizot, İngiliz Parlamentosu'nun ve hükümetinin Palmerston'un planına karşı çıkacağını düşünmeye başladı. Tory ve Whig dostları aracılığıyla hükümetin, Fransa'ya rağmen bir karar almasını engellemek adına girişimlerini arttırdı.

Avrupa'da da Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığının koruyucusu olarak sattığını ancak kendi halkına Paşa'nın yaptığı zulümlerin gözden kaçırıldığını savunan Ponsony, bunların "filozof seviciler" tarafından yapılmış olmasını eleştirecekti. **GRE**/E/430/5/36, Ponsonby'den Lamb'e, 22 Nisan 1840.

[2727] A.B. Cunningham, **Britain and the Pacification of the Lebanon 1841-5**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), London University, 1950, ss. 29, 36. Bu durum artık gazetelerde dahi ifade edilir olmuştu. **The Times**, 7 Aralık 1840. Meseleyle ilgili bilgi sahibi Toryler, Ponsonby'nin argümanlarını haklı görmekteydi. Örneğin, Lord Strangford bu şekilde düşünmekteydi. **GRE**/E/477/36, A.B.S. Pisani'den Ponsonby'ye, 15 Haziran 1840.

[2728] **MS**62/PP/GC/ME/329, Palmerston'dan Melbourne'e, 5 Aralık 1839.

[2729] Pontois, İngiliz hükümetinin verdiği ret cevabını hemen yayarak Babıali'yi endişelendirmeye çalıştı. Reşid Paşa endişesini Ponsonby'ye aktardı. Ancak "güçlere güvendiklerini ve ihanete uğramayacaklarını bildiklerini" ifade edecekti. **GRE**/E/430/5/13, Ponsonby'den Lamb'e, 28 Ocak 1840.

[2730] Herben Maxwell, **The Life and Letters of George William Frederick Fourth Earl of Clarendon**, Cilt: 1, E. Arnold, London, 1913, ss. 186-187.

[2731] Llewellyn, s. 181.

[2732] **HL Deb**, 6 Ağustos 1840, Cilt: 55, 1367-1368.

Kabine ve parlamentodan gelen muhalefet dışında Melbourne'u endişelendiren bir diğer durum, İngiliz donanmasının tek başına Fransa ve Osmanlı-Mısır birleşik donanmasını durduramayacağı endişesiydi. Bu hâlde Rusya'nın daha fazla güçlenerek sadece Osmanlı'nın değil Britanya'nın da efendisi olabileceğinden korkuyordu.[2733] Amirallikten Lord Minto, Akdeniz Donanması Komutanı Stopford ve 1840 Suriye Savaşı'nda önemli bir figür hâline gelecek olan Napier de Britanya'nın Akdeniz donanmasının yetersiz olduğuyla ilgili benzer düşüncelere sahipti.[2734] Lord Minto, Ekim 1840'ta Fransanın Akdeniz donanmasının on beş kalyondan oluştuğunu ve beş yeni savaş gemisinin de hazırlandığını, ancak İngiliz donanmasında on dört kalyonun bulunduğunu ve yalnızca üç ek geminin hazırlanmakta olduğunu belirterek Akdeniz'de daha az sayıda gemiye sahip olduklarını belirtmişti. Ayrıca yeteri kadar denizci bulmakta da zorlanıyorlardı.[2735] Fransa'nın Akdeniz Donanması Komutanı Amiral Lalande, Stopford komutasındaki İngiliz donanmasını yok edebileceğini hükümetine iletmişti.[2736] Ancak Palmerston, deniz gücü olarak Fransa'nın kendilerinin gerisinde olduğunu ve Britanya'ya Rusya'nın da eklenmesiyle bu farkın daha da açıldığını savunmaktaydı.[2737] Ponsonby de Britanya'nın savaşta kullanabileceği ve inşa edilmekte olan tüm savaş gemileri üzerinden bir karşılaştırmaya giderek Fransız donanmasını bir tehdit olarak görmemekteydi.[2738] Rusya'nın gerektiği takdirde İngiliz kanalını korumak adına bir donanma göndereceğini belirtmesi, bu hususta kabineyi büyük oranda rahatlatacaktı.[2739]

[2733] Bartlett, ss. 131-132.
[2734] Bartlett, s. 135.
[2735] Bartlett, ss. 138-139. Suriye Savaşı başladıktan sonra Britanya'nın Akdeniz donanması 12 kalyon, altısı buharlı gemi olmak üzere 13 ufak savaş gemisine sahipi. Daly, s. 164
[2736] Bartlett, s. 137.
[2737] Palmerston'un hesaplamasına göre Fransa'nın Akdeniz'de on yedi savaş gemisi bulunuyordu. İngiltere'nin de kısa süre içerisinde on yedi savaş gemisi bulunacaktı. İki savaş gemisi de hazır hâle gelmek üzereydi. Buna Türk donanmasının eklenmesiyle güç farkı İngiltere lehine dönmekteydi. **GRE**/E/481/9/71-76, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Eylül 1840.
[2738] Ponsonby'de yalnızca Akdeniz donanmasının gemi sayıları değil, tüm Britanya donanmasına ait sayılar bulunmaktadır. Ponsonby, Fransa'nın denizde üstün olmadığını belirtirken daha geniş bir açıdan değerlendirme yapmaktadır. 1837-1841 yılları arasında Ponsonby'ye iletilen donanmanın gücüyle ilgili bilgiler için bkz. **GRE**/E/434/1-8. Tüm donanmalarda yer alan gemi sayıları için bkz. Daly, s. 248.
[2739] Bartlett, s. 143.

Metternich, Brunnow'un teklifinin İngiliz hükümeti tarafından reddedildiğini öğrendiğinde oldukça öfkelenmişti. Görüşmelerin Londra'da yapılması kararının ne kadar hatalı olduğundan bir kere daha emin oldu.[2740] Palmerston, meslektaşlarından gördüğü muhalefeti aşmak adına meselenin çözümünde Avusturya'nın askerî destek sunmasını talep edince Metternich, Viyana'da gördüğü muhalefet nedeniyle bu öneriye sıcak bakmadı. Doğrudan ret yanıtı vermese de cevabı geçiştirdi.[2741] Ancak Fransa'yı pentarşiye çekmek için yaptığı girişimler karşılıksız kalınca İngiliz hükümetini ikna etmek adına deniz desteği vermeyi kabul edecekti.[2742]

Palmerston'un gördüğü muhalefet, Avusturya ve Prusya temsilcilerini de endişelendirmekteydi. Haziran 1840 sonunda Neumann ve Bülov, İngiliz kabinesinin ne karar alacağından hâlâ emin değildi.[2743] Hatta Caning, belirsizliği tehlikeli bulduğundan, Sultan'a "en az utanç getirecek" çözümü olumlu görmeye başlamıştı. Ayrıca Doğu Meselesi gittikçe gündemden düşmekteydi. Haziran ayı itibariyle İrlanda'yla ilgili meseleler yine başlıca gündem maddesi hâline gelmişti. Yavaş işleyişten rahatsız olan Şekip Efendi, verdiği yeni notalarla kararın bir an önce alınmasını talep etti.[2744]

Palmerston, kabine toplantılarında 1833'te yapılan hatanın bir daha tekrarlanmaması gerektiğini savundu. Koşulların oldukça uygun olduğunu, Fransa olmadan da bu sorunun bir Avrupa savaşı çıkarılmadan nihayete erdirilebileceğini belirtti. Ancak Temmuz başında meslektaşları ona karşı çıkmaya devam etti.[2745] Haziran ayında Melbourne, Palmerston'a kabinenin "korkarak ve isteksizce" olsa da önerileri

[2740] Šedivý, Metternich, s. 790.
[2741] Šedivý, Metternich, s. 798. Palmerston, 1838 yılında da Avusturya ordusunun Suriye'ye müdahalesini önermişti. Metternich ise Fransa ve Britanya donanmalarının blokajının Mehmet Ali'yi ikna için yeterli olacağını, Palmerston'un önerisinin "boş bir hayal" olduğunu söylemişti. Šedivý, Metternich, s. 732.
[2742] Šedivý, Metternich, s. 799.
[2743] Sağlık sorunları nedeniyle Londra'ya giden Alexandre Bartholomew Stephen Pisani, Londra'da birçok önde gelen kişiyle görüşerek Ponsonby'nin savlarını desteklemeleri için başta Toryler olmak üzere önde gelen kişileri ikna çalışmalarında bulunacaktı. Neumann ve Bülov'la yaptığı görüşmelerde iki temsilciyi endişeli bulmuştu. Temsilciler, Sultan için en olumlu koşullarda bir antlaşma elde etmeye çalıştıklarını ancak hiçbir şeyin kesin olmadığını belirtecekti. Kesin olan tek şey, Mehmet Ali'nin Suriye'yi hanedanlık olarak alamayacağı ve bağımsız olamayacağıydı. **GRE**/E/477/36, A. B. S. Pisani'den Ponsonby'ye, 15 Haziran 1840; **GRE**/E/477/42, A.B.S. Pisani'den Ponsonby'ye, 26 Haziran 1840.
[2744] **GRE**/E/477/36, A.B.S. Pisani'den Ponsonby'ye, 15 Haziran 1840; **GRE**/E/481/9/28, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 9 Temmuz 1840.
[2745] **GRE**/E/477/46, A.B.S. Pisani'den Ponsonby'ye, 12 Temmuz 1840.

uygulayacağına güvence verdi.[2746] Ancak işlerin çıkmaza girmesi üzerine, 5 Temmuz 1840 tarihinde Melbourne'e yazdığı uzun bir mektupla tüm meseleyi ele aldıktan sonra, üç güçle birlikte hareket edilmeyip Fransa'nın takip edilmesi halinde Rusya'nın görüşmeleri sonlandıracağını ve Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın yenileneceğini belirtti. Bu hâlde Osmanlı Devleti ikiye bölünmüş olacaktı. Bir parçası Rusya'nın diğeri Fransa'nın kontrolüne geçecekti. Britanya'nın kaybeden olacağı böyle bir politika izlenecekse istifasının kabul edilmesini talep etti.[2747]

Tam da bu günlerde Suriye'de güçlü bir isyanın başladığı haberi Londra'ya ulaştı.[2748] İsyan, Mehmet Ali hakkında olumlu ifadede bulunanların savlarını çürüten bir gelişmeydi. Fransa'nın koruyucusu olduğu Marunîler, yani Lübnan'ın Katolik Hristiyanları isyanın baş unsurlarındandı. Bu isyanla Palmerston, ihtiyaç duyduğu askerî gücü de nereden elde edebileceğini gördü. Palmerston, Ponsonby'ye yolladığı bir mektupta isyanın haberi ulaşana kadar Mehmet Ali'yi Suriye'den çıkarmak için ne yapması gerektiğini bilmediğini itiraf edecekti. Palmerston, isyanı, Fransa yanlısı bakanlara karşı sonuna kadar kullandı. Palmerston'un istifa tehdidinin de etkisiyle 8 Temmuz'da meslektaşları, antlaşmanın hazırlanması için Palmerston'u isteksizce yetkilendirdi.[2749] Dört temsilci, 1840 başında üzerinde anlaşılan hususlarda Fransa elçisinin katılımı olmadan konvansiyonun yazımına girişti.

Mısır ordusunun Suriye'deki isyanı bastırırken uyguladığı terörle ilgili haberler Fransa'da şaşkınlık yarattı ve Mehmet Ali'nin Avrupa'daki imajına zarar verdi. Thiers dahi şüpheye düşmüştü.[2750] Thiers'i de ikna için isyanı kullanabileceğini düşünen Palmerston, son bir teklifte bulunarak bir "barbar" olan Mehmet Ali'ye karşı kurulan

---

[2746] **MS**62/PP/GC/ME/389, Melbourne'den Palmerston'a, 7 Haziran 1840.
[2747] Bulwer, The Life of Henry John Temple, ss. 309-313.
[2748] **FO** 78/404, Hodges'tan Palmerston'a, 16 Haziran 1840. Hodges'a ulaşan bilgilere göre isyan, İbrahim Paşa'nın Hristiyanları zorla askere alma, Suriyelileri silahsızlandırma ve ağır vergiler yüklemesi nedeniyle çıkmıştı. **FO** 78/405, Hodges'tan Palmerston'a mektubu, 19 Haziran 1840. İsyan başladığında Suriye'de bulunan birçok kişi isyanın nedenleriyle ilgili benzeri ifadelerde bulunmaktadır. **GRE**/E/368/4, John Louis'ten Ponsonby'ye, 20 Haziran 1840.
[2749] Bourne, The Foreign Policy, ss. 42-43; Webster, The Foreign Policy, Cilt: 2, ss. 689-690. Lord Londonderry, kabinenin Palmerston'un istifa tehdidi nedeniyle konvansiyona razı olduğunu düşünmekteydi. **GRE**/E/430/5/59, Lamb'den Ponsonby'ye, 28 Eylül 1840.
[2750] Charles-Roux, s. 123.

ittifaka Fransa'yı davet etti. Ancak olumlu bir cevap alamadı.[2751] Bunun üzerine Londra Konvansiyonu, dört gücün temsilcisi ve Şekip Efendi arasında, Guizot'ya haber verilmeden, 15 Temmuz 1840 tarihinde imzalandı.[2752] Konvansiyonun imzalanmasından iki gün sonra Palmerston, Guizot'yu davet ederek içeriği iletti. Dört gücün Fransa'yı antlaşmaya dâhil etmek için ellerinden geleni yaptığını, ancak karşılık göremedikleri için üzülerek de olsa Fransa'nın iş birliği olmadan konvansiyonu imzaladıklarını belirtti.[2753]

5.16. 15 TEMMUZ 1840 LONDRA KONVANSİYONU

Konvansiyon iki aşamalı şekilde tasarlandı. Fransa'yı memnun etmek adına ilk teklifte Mehmet Ali'ye Mısır ve Güney Suriye'de (Akka Kalesi ve güneyinde) hânedanlık hakkı öneriliyordu. Eğer bu teklifi on gün içerisinde kabul etmezse, teklif değiştirilerek yalnızca Mısır'da hânedanlık hakkı önerilecekti. Yine on günlük süre içerisinde olumlu yanıt alınmazsa Sultan artık hânedanlık hakkı vermek zorunda olmayacaktı. Bundan sonra Sultan, kendi düşüncesine veya müttefiklerinin ona vereceği tavsiyeye göre hareket edebilirdi. Ayrıca Avusturya ve Britanya devletleri donanmalarını yollayarak Suriye ve Mısır arasındaki iletişimi ve taşımacılığı kesecek, Suriye'de Sultan'a itaat eden Osmanlı tebaasına ittifak adına her türlü desteği verecekti. Eğer İbrahim, İstanbul'a saldırmaya teşebbüs ederse dört güç birlikte hareket ederek Boğazları ve başkenti saldırılara karşı koruyacaktı. Ancak Sultan'ın haklarının ihlal edilmemesi için, bunun istisnai bir durum olduğu, Boğazların Sultan'ın isteği üzerine gelecekte tüm savaş gemilerine kapalı kalmaya devam edeceği ayrıca belirtildi.

[2751] Fahmy, All the Pasha's Men, s. 303.
[2752] **Muahedat Mecmuası**, Cilt: 4, ss. 209-215; **HAT** 1354-52896D, 38-14-15, **FO** 78/390, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 15 Temmuz 1840; British and Foreign State Papers, Cilt: 28, ss. 342-348; **The Annual Register**, LXXXII, 1840, s. 495
[2753] **GRE**/E/481/9/34-37, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 15 Temmuz 1840; **HL Deb**, 6 Ağustos 1840, Cilt: 55, 1367-1368.

5.16.1. 15 Temmuz Konvansiyonu ve İstanbul'daki Durum

Temmuzun ilk haftası itibariyle kabinenin onayını alan Palmerston müjdeli haberi hemen Ponsonby'ye iletti. Ayrıca güçlerin Suriye ve Mısır arasındaki iletişimi keseceğini, daha sonra Türk birliklerinin Suriye'de karaya çıkarılacağını ve gerekli olursa az sayıda Britanyalı denizcinin de onlara eşlik edeceğini belirtti. Babıali'nin toplanma noktası olarak belirledikleri Kıbrıs'a 5.000-6.000 kadar askeri göndermek üzere ivedilikle hazırlamasını talep etti. Son olarak Suriyelilere, askerlikten muafiyet, yerel yönetimlerde özerklik ve belli bir süre vergi talep edilmemesi gibi imtiyazların önerilerek Sultan'ın yanına çekilmesi için girişimde bulunmasını talep etti.[2754]

Ponsonby, talimatları hemen Reşid Paşa'yla paylaştı. Ancak net bir karar olmadan meslektaşlarını harekete geçiremeyeceğini düşünen Reşid Paşa, Ponsonby'nin tüm taahhütlerine rağmen hızlıca harekete geçmekte isteksizdi. Avusturya ve Rusya elçileri de kesin bilgi gelmeden Babıali'nin girişimde bulunulmasını doğru bulmayınca Ponsonby yalnız kaldı. Palmerston'a, harekete geçme hususunda bir tek Britanya'nın samimi olduğunu yazacaktı.[2755]

Konvansiyon metninde mutabık kalınmasının hemen ardırdan Palmerston, henüz imzalar atılmadan metni hızlı bir şekilde İstanbul'a yolladı. Palmerston, Ponsonby'ye, "Sana uzun zamandır beklemekte olduğun şeyi, Osmanlı imparatorluğunu destekleyen bir Avrupa antlaşmasını yolluyorum." diyecekti.[2756] Gerçekten de Ponsonby'nin yıllardır beklediği an artık gelmişti. Zamanlama da oldukça iyiydi. Londra'da görüşmelerin oldukça uzaması nedeniyle Reşid Paşa, Stürmer'le birlikte Temmuz ortasından itibaren

---

[2754] **GRE**/E/481/9/29-32, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 9 Temmuz 1840.

[2755] **MS**62/PP/GC/PO/421, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Temmuz 1840; **MS**62/PP/GC/PO/422**.,** Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Ağustos, 1840.

[2756] Palmerston, Akka'nın Mehmet Ali'de kalmasında bir sakınca görmediğini belirtse de Mehmet Ali'nin ilk teklifi redddetmesini çok istiyordu. **GRE**/E/481/9/34-37, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 15 Temmuz 1840. Ponsonby dışında Hodges ve Stopford'a da antlaşma metni ve talimatlar yollandı. Palmerston ayrıca Hamburg'da bulunan General Jochmus'tan hızlı bir şekilde İstanbul'a gitmesini istedi. **GRE**/E/481/9/34-37, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 15 Temmuz 1840. Kara birliklerinin komutanı olarak, İspanya'da başarılı bir şekilde hizmet eden mühendis subay, Albay Charles Smith atandı. Ponsonby'den onun Türk birliklerine komuta edebilmesi için gerekli fermanın çıkarılması istendi. Mısır ve Suriye'yle ilgili bir rapor hazırlatılan Nugent'in de Suriye'ye gitmesi emredildi. **GRE**/E/481/9/43-45, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 25 Temmuz 1840.

Mehmet Ali'ye Mısır ve Güney Suriye'de hânedanlık hakkı verecek bir öneriyle ilgili çalışma yapmaktaydı.[2757] Ancak bu hazırlıklar konvansiyonun bilgisi gelince durduruldu.

Konvansiyon, İngiliz elçiliği tarafından Temmuz sonunda Reşid Paşa'ya iletilmişti.[2758] 3 Ağustos'ta Ponsonby'nin önerisiyle dört elçi, Reşid Paşa'yla görüşerek alınacak tedbirler hususunda neler yapılacağını tartıştı. İlk olarak Babıali'nin bir temsilcisinin İskenderiye'ye gönderilerek konvansiyonun Mehmet Ali'ye iletilmesi kararlaştırıldı. Bu iş için Reşid Paşa'nın güvendiği Sadık Rıfat Bey seçildi. Sekreter olarak da Britanya elçiliğinde görevli Alison'un[2759] gönderilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca sadrazamdan Emir Beşir'e yazılacak bir mektubun ve Suriyelilere dağıtılmak üzere konvansiyonun Arapça çevirisinin hazırlanması kararlaştırıldı. 8.000 tüfek ve bol miktarda mühimmatın Suriye'ye gönderilerek âsilere dağıtılmasında anlaşıldı. Suriye'ye gönderilecek 5.000-6.000 kadar askerin de ilk olarak Kıbrıs'a gönderilmesine karar verildi. Reşid Paşa, Suriye vilayetlerine yeni valiler atanmasını önerdiyse de Ponsonby konvansiyona verilecek cevabın beklenmesini tavsiye edince bu adım geriye bırakıldı.[2760]

Ponsonby, Suriyelilerin, Sultan'ın ve dört gücün kararını öğrendiğinde yeniden isyan etmesini ve Mısırlı askerlerin savaşmadan İbrahim'i terk etmesini umuyordu.[2761] Bu

---

[2757] Metternich'in onayının alınmasından sonra önerilmesi düşünülen plana göre Mısır, Mehmet Ali'ye hânedanlık olarak verilecekti. Akka, Sayfa ve Trablus da Mehmet Ali'nin oğulları ve torunlarına bırakılacaktı. Bunlar yeterli gelmezse Girit ve Şam da hânedanlık olmamak kaydıyla Mehmet Ali'ye önerilecekti. Bayram Kodaman, **Les Ambassades de Moustapha Rechid Pacha a Paris**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s. 135; Šedivý, Metternich, ss. 797-798, Dipnot: 52. Diğer yandan Cor, Reşid Paşa'nın konvansiyon hakkında olumlu sözler söylemediğini belirtmektedir. Reşid, Mehmet Ali'nin Mısır'da kalmaya devam etmesini Sultan'ın menfaatlerine aykırı bulmuştu. Guizot, Memoirs Of A Minister, s. 59.

[2758] **GRE**/E/378/195, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 29 Temmuz 1840. Şekip Efendi'nin Ermeni tercümanı Agob, 16 Temmuz'da antlaşmanın Türkçesiyle Londra'dan ayrılacaktı. O da Ağustos ayının hemen başında İstanbul'a varacaktı. **GRE**/E/481/9/34-37, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 15 Temmuz 1840.

[2759] Ponsonby, Alison'ı Rıfat Bey'i kontrol altında tutmak adına göndermek istemişti. Alison'a, Rıfat Bey'in "korkaklık ya da gevşeklik" göstermesi halinde gecikme yaşanmaması için tüm gücünü kullanmasını emretmişti. **GRE**/E/481/31/22-23, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ağustos 1840.

[2760] **GRE**/E/481/31/17-21, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Ağustos 1840. Ekim sonunda 5.000 tüfek daha Malta'daki depolardan Suriye'ye yollandı. Toplam sayı 13.000'e yükseldi. **GRE**/E/481/10/17-21, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 23 Ekim 1840. Emir Beşir'in taraf değiştirmesi halinde Sultan'ın başarısının yüksek ihtimal olduğu düşünülmekteydi. **GRE**/E/346/A/42-43, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 8 Haziran 1839. Bu nedenle Ponsonby, Emir Beşir'in Sultan'ın tarafına geçmesini umuyordu. **GRE**/E/481/9/62-67, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 3 Eylül 1840.

[2761] **GRE**/E/596/91, Ponsonby'den Stopford'a, 5 Ağustos 1840.

nedenle gerekli hazırlıkları yapması adına Wood ve Moore'u bilgilendirdi.[2762] İngiliz donanmasının Rıfat Paşa'ya eşlik etmesi ve silah, mühimmat ve askerleri taşıması planlanmıştı. Ponsonby de alınan tüm kararları Stopford'a ileterek iş birliği yapmasını istedi.[2763] Suriye'deki konsolosluklardan sorumlu olan Hodges'a konvansiyonu yollayarak hızlı bir şekilde Suriyelilerin bilgilendirilmesini ve İskenderiye'ye gelecek olan Rıfat Bey'le ortak hareket etmesini talep etti.[2764]

Ancak Suriye'deki isyanın sona ermesi Stopford'un tutumuna etki etmişti. Stopford, isyanın sona ermesi üzerine amirallikten aldığı Suriye'yle Mısır arasındaki iletişimi kesme talimatının geçerliliğini yitirdiğini ve Suriye'ye bir operasyon başlatamayacağını belirtti. Ponsonby buna hem şaşırdı hem de öfkelendi. Stopford'a gönderdiği cevapta talimatların her şartta Suriye'yle Mısır arasındaki iletişimi kesmek üzerine olduğunu ve Suriye'deki isyanın sona ermesinin emirleri geçersiz hâle getirmediğini iletti.[2765] İngiliz donanması Türk-Mısır birleşik donanması karşısında güçsüz kalacağı düşüncesi varsa askerî konularda bilgi sahibi olmadığı için bunun hakkında yorum yapamayacağını iletti. Kendisine verilen talimatları uygulamazsa Britanya'ya büyük bir "onursuzluk" getireceğini ve Fransızların da "yüksek sesle" Britanya'nın Mehmet Ali'ye karşı askerî harekât düzenleyemediğini savunacağını vurguladı.[2766] Bu sert cevap Stopford'un sitemine neden oldu. Mektubunun yanlış yorumlandığını, isyanın sona ermesiyle ilgili Ponsonby'nin düşüncesi ve tavsiyesini sorduğunu belirtti. Türk birliklerine destek olarak Kıbrıs'a çıkmalarını sağlayacağını, Suriye'ye destek birliklerinin ve kaynaklarının aktarılmasını engelleyeceğini ve kendisinden şüphe edilmesine üzüldüğünü iletti.[2767] Ancak Stopford harekete geçmeyerek amirallikten yeni talimatlar bekledi. Suriye açıklarındaki gemileri geri çağırdı. Neyse ki

[2762] **GRE**/E/481/31/17-21, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Ağustos 1840.
[2763] **GRE**/E/481/31/22-23, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ağustos 1840. Kıbrıs valisinin Stopford'un isteklerine uyması emri de gönderildi. **GRE**/E/596/91, Ponsonby'den Stopford'a, 5 Ağustos 1840.
[2764] **GRE**/E/320/F/2, Ponsonby'den Hodges'a, 1 Ağustos 1840. Benzer talimatlar Palmerston tarafından da Hodges'a yollanmıştı. **GRE**/E/320/F/4, Hodges'tan Ponsonby'ye, 6 Ağustos 1840.
[2765] **MS**62/PP/GC/PO/424, Stopford'dan Ponsonby'ye, 3 Ağustos 1840; **MS**62/PP/GC/PO/423, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Ağustos 1840.
[2766] **GRE**/E/596/95, Ponsonby'den Stopford'a, 5 Ağustos 1840; **MS**62/PP/GC/PO/423-424, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Ağustos 1840.
[2767] **GRE**/E/596/99, Stopford'dan Ponsonby'ye, 10 Ağustos 1840.

kısa süre sonra yeni talimatlar ulaştı. Palmerston'un amiralliğe ilettiği üzere Stopford, hükümetinin talimatlarını hatalı bir şekilde tetkik etmişti.

Konvansiyon, İstanbul'daki Mehmet Ali taraftarlarına büyük darbe vurdu ve doğrudan görüşmelerin başlatılması ümitlerini neredeyse tamamen sona erdi. Ancak Reşid Paşa, genç ve deneyimsiz Sultan'ın, Mehmet Ali'nin saraydaki destekçileri tarafından kandırılabileceğine inandığından, Abdülmecid'in Mehmet Ali'den korkmaması için kullanmak üzere dört elçiden Babıali'ye resmî bir nota göndermesini istedi.[2768] Bunun üzerine Stürmer istenilen notayı hazırlayarak tüm elçilere onaylattı. Buna göre Mehmet Ali, 15 Temmuz Konvansiyonu'nun uygulanmasına direnirse güçler Sultan'ı koruyacaktı.[2769] Reşid Paşa, dört elçi tarafından imzalanan bu notayı etkili bir şekilde kullandı. Reşid, ileride ihtiyaç duydukça benzeri notaları talep edecek ve elçiler de iletecekti. Diğer yandan Ponsonby, Reşid'e, güçlerin İslam inancını yok etmeyi arzulamadığını belirten bir ifade yayımlamasını tavsiye etti. Ancak Reşid o an için böyle bir girişimi gerekli görmedi.[2770] Ponsonby'nin bu kaygısı haklı bir kaygıydı. Mehmet Ali, Sultan'ı güçlerin eline esir düşmüş biri olarak gösterirken kendisini de İslam'ın savunucusu olarak göstermekteydi. Bu propaganda karşılık bulmuştu. Tarhan'daki camilerde verilen fetvada Mehmet Ali'nin İngilizlere karşı başarısı için dua isteniyordu.[2771]

Ponsonby, konvansiyonun Fransız elçiliğinden saklanmasının anlamsız olacağını ve Pontois'yla ilişkilere gereksiz yere zarar vereceğini düşünmüştü. Ponsonby'nin önerisi ve tüm elçilerin onayıyla 15 Temmuz Konvansiyonu bilgisi 5 Ağustos'ta Pontois'ya iletildi.[2772] Pontois, konvansiyondan haberdar olunca, talimatı olmadığı hâlde inisiyatif alarak konvansiyonun reddi için harekete geçerek riskli bir protesto girişimine teşebbüs etti. 16 Ağustos'ta Elçilik Dragomanı Cor aracılığıyla Reşid Paşa'ya, konvansiyonun imzalanmasından dolayı Fransa'nın duyduğu "üzüntü ve aşağılamayı" ileterek ülkesinin

[2768] **GRE**/E/481/24-29, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Ağustos 1840.
[2769] **GRE**/E/481/31/51, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Ağustos 1840.
[2770] **GRE**/E/481/31/48, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Ağustos 1840.
[2771] Mehmet Ali, hac seyahatini kolaylaştıran tedbirler aldığı için İran'da sevilmekteydi. **GRE**/E/561/57, Sheil'den Ponsonby'ye, 29 Kasım 1840.
[2772] **GRE**/E/481/31/16, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Ağustos 1840; **GRE**/E/481/31/24-29, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Ağustos 1840.

Mehmet Ali'ye karşı uygulanacak zorlayıcı tedbirlere karşı duracağını belirtti. Mehmet Ali'nin Anadolu'da ve Balkanlar'da isyanları teşvik edeceğini ve Fransız hükümetinin de onu destekleyeceğini iddia etti. Ayrıca görevdeki Türk hükümetinin görevden alınması için çabalayacağını ve bu şekilde Babıali'yle Mehmet Ali arasında ikili bir anlaşmayı sağlayacağını belirtti. Son olarak Fransız donanmasının İngiliz donanmasından daha güçlü olduğunu savundu.[2773] Reşid ise cevabında Babıali'nin alınan karardan geri adım atmayacağını ve konferansın taleplerini yerine getireceğini iletti.[2774] Ayrıca Pontois'nın protestosunu Franceschi aracılığıyla diğer elçilere göndererek destek talep etti.[2775] Reşid'in destek talebi üzerine dört elçi Reşid Paşa'yı ziyaret ederek ittifakın Babıali'ye tam desteklerini ifade ettiler. Bu beyan ayrıca Mustafa Nuri, Sait, Ahmet Fethi ve Rıza Paşalara da iletildi.[2776] Ponsonby'ye göre "Fransızların kibri, kurnazlıklarına baskın" gelmişti.[2777]

Tüm elçiler, Pontois'nın hükümetinden talimat almadan bu yönde bir harekette bulunduğunu düşündüler. Ancak durum Pontois'ya iletilince, Pontois 19 Ağustos'ta Reşid'e gönderdiği bir resmî notayla mesajın ilk kısmında yer alan iddiaları reddetti.[2778] Aynı gün dört elçiye başsekreteri Butenval'ı göndererek yanlış anlaşıldığını belirtip Fransız hükümetinin izleyeceği yolla ilgili söylendiği iddia edilen ifadeleri yalanladı. Bunun üzerine Ponsonby, Reşid'in böyle bir iddiada bulunarak nasıl bir menfaat elde edebileceğini sordu. Butenval de bu hususun inceleneceğini söyledi. Ponsonby benzer mesajların Sadrazam, Serasker, Kapudan Paşa'ya da yollandığını duymuştu. Duyumlarını Butenval'e iletince Butenval şaşırdı. İddiaların kaynağını sordu. Ponsonby, kaynağı belirtmedi.[2779] Ancak Reşid'in doğruyu söylediğini anladı. Ponsonby, Doyle ve Etienne

[2773] **GRE**/E/493/6, Pontois'dan Reşid Paşa'ya, 16 Ağustos 1840; **GRE**/E/481/31/54, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Ağustos 1840; **MS**62/PP/GC/PO/428, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Ağustos 1840.
[2774] **GRE**/E/493/8, 17 Ağustos 1840.
[2775] **GRE**/E/481/31/54, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Ağustos 1840; **MS**62/PP/GC/PO/428, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Ağustos 1840.
[2776] **GRE**/E/481/31/64, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Ağustos 1840.
[2777] **MS**62/PP/GC/PO/428, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Ağustos 1840.
[2778] **GRE**/E/493/10, Pontois'dan Reşid Paşa'ya, 19 Ağustos 1840; **MS**62/PP/GC/PO/431, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Ağustos 1840; **GRE**/E/481/31/72, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Ağustos 1840.
[2779] Butenvall ayrıca Königsmarck ve Titow'a da bu açıklamayı iletmişti. **GRE**/E/608/188-191, Ponsonby'den Stürmer'e, 20 Ağustos 1840; **GRE**/E/608/192-201, Stürmer'den Metternich'e, 22 Ağustos 1840.

Pisani'yi görevlendirerek meselenin aslını Reşid Paşa'dan doğrulattı. Hatta Cor, ilettiği deklarasyonun sadrazam ve hükümete karşı içerdiği sert dil nedeniyle üzgün olduğunu ve diğer dragoman hasta olmasa kendisinin bu protestoyu sunmayacağını belirtmişti. 19 Ağustos'ta da Butenval, Reşid Paşa'nın sekreterine, "Bir taraf pes edecek, ancak bu, Fransa olmayacak." demişti. Doyle, Reşid'in ifadelerinin doğru anlaşıldığından emin olmak isteyince Reşid, Etinne'e meseleyi Türkçe olarak da açıkladı. Ayrıca Reşid, tüm bakanlara ileti yollayarak Fransız elçiliğinin onlara neler ilettiğini de öğreneceğini belirtti.[2780]

Reşid Paşa, Pontois'nın tehditlerini karşılıksız bırakmamak adına kendisine ilettiği ifadeleri onaylaması için baskı kurdu.[2781] Pontois sözlerinin yanlış aktarıldığını savunarak iddiaları yeniden reddetti.[2782] Reşid, yanlış anlaşılma olmadığını belirtip olayın üzerine gitmek istediyse de[2783] Pontois'nın içine düştüğü durumdan yeteri kadar memnun olan Ponsonby, Reşid'i vazgeçirecekti.[2784] Ponsonby'ye göre Pontois bazı talimatlar almıştı. Ancak bunları aptalca uygulamaya koymuştu. Fransa'nın amacı Babıali'yi korkutarak geri adım attırmaktı. Ancak bu çaba nafileydi ve çok övündükleri Fransız diplomasisinin "seviyesi" de buydu.[2785] Metternich, Pontois'nın ifadeleri Fransız hükümetine iletildiğinde Thiers, elçisine bu yönde talimat gönderilmediğini belirtecekti. Dolayısıyla kısa bir süre sonra Pontois'nın fevri hareket ettiği herkes tarafından anlaşıldı.[2786] Palmerston'un belirttiği gibi bir büyük gücün temsilcisi olarak Pontois, "rezilce" bir girişimde bulunmuştu.[2787]

Her şeye rağmen Pontois, bir müddet ara verdikten sonra girişimlerine yeniden başladı. 26 Ekim'de Ponsonby'yle görüştü. Pontois, İngiltere'yle Fransa'nın çıkarlarının

---

[2780] **GRE**/E/192/79-82, Doyle'dan Ponsonby'ye, 21 Ağustos 1840; **GRE**/E/481/31/78, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Ağustos 1840.
[2781] **GRE**/E/493/12, Reşid Paşa'dan Pontois'ya, 22 Ağustos 1840.
[2782] **GRE**/E/493/14, Pontois'dan Reşid Paşa'ya, 24 Ağustos 1840.
[2783] **GRE**/E/481/31/80, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Ağustos 1840; **GRE**/E/493/16, Reşid Paşa'dan Pontois'dan, 27 Ağustos 1840; **GRE**/E/493/16, Reşid Paşa'dan Pontois'ya, 27 Ağustos 1840; **GRE**/E/493/18, Pontois'dan Reşid Paşa'ya, 31 Ağustos 1840.
[2784] **MS**62/PP/GC/PO/431, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Ağustos 1840.
[2785] **GRE**/E/481/31/74, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Ağustos 1840; **MS**62/PP/GC/PO/431, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Ağustos 1840.
[2786] Šedivý, Metternich, s. 840.
[2787] **GRE**/E/481/9/68-69, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Eylül 1840.

ortak olduğunu belirterek Babıali'nin taviz vermemesi halinde Mehmet Ali'nin Anadolu'ya gireceğini, bunun da Rusya'nın müdahalesini doğuracağını ve savaşın başlayacağını savundu. Ponsonby ise ona yanıldığını ileterek Mehmet Ali'nin Mısır dışında bir yere sahip olmasının Türkiye'yi böleceğini ve Türkleri, Rusların kollarına atacağını, Mehmet Ali'nin söylendiği gibi güçlü olmadığını ve "paralı kalemlerin" gerçekleri ifade etmediğini savundu. Ancak Pontois'nın fikrini değiştirmeyi başaramadı.[2788] Kısa bir süre sonra yeniden harekete geçerek Reşid Paşa ve Namık Paşa'ya Mehmet Ali'yle Sultan arasında bir anlaşma önerisinde bulundu.[2789] Pontois'nın başarılı olması halinde ülkenin *ipso facto* Rusya'nın eline geçeceğini düşünen Ponsonby, Stürmer'le birlikte hareket ederek bu girişimi de boşa çıkardı.[2790]

Ponsonby, görevi gereği, Pontois'nın 16 Ağustos tarihli protestosunu ve tehditlerini Stopford'a ileterek Fransız donanmasına karşı dikkatli olmasını tavsiye etmişti. Pontois'nın sözleri Stopford'u oldukça endişelendirdi.[2791] 8 Ağustos'ta Napier komutasında dört kalyondan oluşan bir filoyu yeni bir isyanı teşvik etmek amacıyla Beyrut'a gönderdiğinden donanmasını bölmüştü. Fransız tehdidi mevcutken donanmasını bölmek istemiyordu. Ancak operasyonun gerçekleşmesi için birliklerin dağıtılması gerekmekteydi. Kısa süre sonra Ponsonby, Stopford'u uyararak Fransızların donanmalarını güçlendirmeye niyetli olduğu bilgisini verdi. Stopford daha da isteksiz hareket etmeye başladı.

Ponsonby ve Stopford Mısır ve Mehmet Ali hakkında hiçbir ortak fikre sahip değildi. Ponsonby, İngiliz donanmasının tek başına teşhirinin bile Mehmet Ali'yi yıkmak adına yeterli olacağını savunmaktaydı.[2792] Stopford, Mısır'ı alt edilemeyecek kadar güçlü bulduğunu ve Mehmet Ali'ye yapılacak bir saldırının Rusya'yı güçlendireceğini Palmerston'a iletmişti. Palmerston gönderdiği cevapta bu değerlendirmenin onun vazifesi

[2788] **GRE**/E/430/4/58, Ponsonby'den Lamb'e, 28 Ekim 1839; **GRE**/E/430/4/61, Ponsonby'den Lamb'e, 30 Ekim 1839.
[2789] **GRE**/E/430/4/74, Ponsonby'den Lamb'e, 13 Kasım 1839.
[2790] **GRE**/E/430/4/55, Ponsonby'den Lamb'e, 26 Ekim 1839.
[2791] **GRE**/E/481/31/62, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Ağustos 1840; **GRE**/E/596/106, Stopford'dan Ponsonby'ye, 20 Ağustos 1840.
[2792] **GRE**/E/430/5/4, Ponsonby'den Lamb'e, 8 Ocak 1840.

olmadığı ve Mısır'ın gücünün abartıldığını iletecekti.[2793] Ponsonby'nin Stopford'dan şikâyetlerinin ardından Palmerston, Stopford'u görevden almayı da düşündü. Stopford'un her tereddüdü kabinede Palmerston'a yönelik eleştirileri arttırmakta, Avusturya ve Prusya'nın bu girişime bağlılığını tehlikeye sokmaktaydı. Stopford'un gözünde ise masa başındaki politikacılar anlamsız işlerle askerleri riske atmaktaydı. Hâlbuki donanmasının gücünü ve Fransız denizcilerin huyunu o daha iyi bilmekteydi.[2794] Neyse ki Fransız tehdidi önce Pontois, daha sonra da Fransa Dışişleri Bakanlığı tarafından reddedilince Stopford talimatlarına uygun hareket etmeye devam etti.[2795] Rusya'nın Karadeniz donanmasının da ihtiyaç halinde İngiliz donanmasının yardımına geleceğini öğrenince daha da rahatladı.[2796]

Pontois'nın sözlerinden etkilenen bir diğer kişi Kapudan Sait Paşa'ydı. Kapudan Paşa, İngiliz donanmasının Fransız donanması karşısında yeterli güce sahip olmadığını düşünmekteydi. Ponsonby, Paşa'nın endişelerini gidermek adına İngiliz donanmasının üstün olduğunu, Fransa'nın dörtlü ittifakla tek başına mücadele edemeyeceğini belirterek Pontois'nın tehditlerini önemsememesini istedi. İstanbul'da olası bir darbe karşısında hazırlıklı olunması, Üsküdar'daki savunmaların güçlendirilmesi ve mevcut ordunun korunması halinde ne Mehmet Ali'nin ne de Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı bir tehdit oluşturabileceğini iletti.[2797]

Babıali'yi konvansiyondan vazgeçirmek için yapılan tüm girişimlere rağmen Türkler, Mehmet Ali'yi Suriye'den atmak için yapılan hazırlıklarda alışılmadık bir enerji gösterdi. Bunda en büyük pay Reşid'e aitti.[2798] 5.380 Türk askeri Kıbrıs'a sevk edildi. Mevcut Türk donanması Stopford'un emrine verildi.[2799] İstanbul ve Boğazların korunması için 34.000 asker toplanması kararlaştırıldı.[2800] Ponsonby mükemmel bir ruh hali

[2793] Bartlett, s. 142.
[2794] Bartlett, s. 141.
[2795] **GRE**/E/481/31/72, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Ağustos 1840.
[2796] **GRE**/E/596/108, Ponsonby'den Stopford'a, 2 Eylül 1840.
[2797] **GRE**/E/481/31/54, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Ağustos 1840.
[2798] **GRE**/E/506/73, Reşid Paşa'dan Ponsonby'ye, 12 Ağustos 1840.
[2799] **GRE**/E/481/31/62, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Ağustos 1840.
[2800] **GRE**/E/481/31/64, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Ağustos 1840.

içerisindeydi.[2801] Mehmet Ali'nin Mısır'dan da çıkarılmasını ve mutlak yıkımını ummaya başlamıştı. Bu nedenle Mehmet Ali'nin konvansiyonu reddetmesini umuyordu.[2802]

5.16.2. 15 Temmuz Konvansiyonu ve Mısır'daki Durum

Ağustos 1839'da Mehmet Ali, istediği her şeyi elde etmesine imkân sağlayacak koşulların oluştuğunu düşünürken tam bir yıl sonra artık kendini büyük bir tehlike altında hissetmeye başladı. Temmuz sonunda konvansiyonun bilgisi kendisine ulaştığında öfkesini kontrol edemedi.[2803] Cochelet'ye, İbrahim'in İstanbul üzerine yürümesi için emir göndereceğini iletti. Cochelet, bu hâlde Fransa'nın da diğer güçlerle hareket etmek zorunda kalacağını ve bunun Mehmet Ali'ye yalnızca yıkım getireceğini belirterek Paşa'nın fikrini değiştirdi.[2804] Ancak Mehmet Ali, sadrazama yolladığı mektupla, Sami Bey'in misyonu aracılığıyla gösterdiği sadakatin karşılığının verilmediğini ve kontrol altında tuttuğu tüm bölgeleri savunmak adına gerekli adımları atacağını Babıali'ye iletti.[2805] Gerçekten de Hicaz'daki birliklerinin çekilmesini emretti. İskenderiye'de savunma hazırlıklarını daha da hızlandırdı. Her iki donanmayı da silahlandırmaya başladı.[2806] Yine de güçlerin, Fransa'ya rağmen askerî bir adım atmayacağını ümit ediyordu. Sultan'la da kendi gücüyle başa çıkabileceğini düşünüyordu.

Ponsonby, Mehmet Ali'nin sadrazama yolladığı 1 Ağustos tarihli mektupta kullandığı ifadeleri boşa çıkarmak adına, Sultan'ın Avrupalılara başvurmasını dine aykırı ve Müslümanları incitici bir iş olmadığını göstermek için tüm camilerde fetva verilmesini ve Avrupalıların Halife'ye destek için bulunduğunu duyurmasını savundu. Böylelikle Avrupalıların ne Osmanlı Devleti'ne ne de İslamiyet'e karşı bir olumsuz tutumunun olduğunun gösterilmesi gerektiğine inanıyordu. Zaten bu işi buraya getiren kişi Mehmet

---

[2801] **GRE**/E/596/101, Ponsonby'den Stopford'a, 10 Ağustos 1840.
[2802] **MS**62/PP/GC/PO/427, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Ağustos 1840.
[2803] **GRE**/E/320/F/1, Hodges'ten Ponsonby'ye, 1 Ağustos 1840.
[2804] Charles-Roux, ss. 92-93.
[2805] **MS**62/PP/GC/PO/425, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Ağustos 1840; **FO** 78/395, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Ağustos 1840.
[2806] **GRE**/E/347/1, La Fontaine'den Ponsonby'ye, 8 Ağustos 1840.

Ali idi. Reşid Paşa bu öneriyi Moniteur Ottoman'da yayımlatmaya söz verdi. Ancak fetvada ifade edilmesine gerek duymadı. Ponsonby bu kararı doğru bulmamıştı.[2807] Mehmet Ali'nin Anadolu'da halkı ayaklandırmakla tehdit etmesi üzerine Ponsonby, önerisini Reşid'e yeniden iletti. İslamiyet'e asıl zarar verenin Mehmet Ali olduğunu göstermeliydi. Ancak Reşid, vilayetlere birer fermanın yollanacağını iletmekle yetindi.[2808] Mustafa Nuri Paşa'yla Kapudan Sait Paşa'nın Avrupalıların desteği olmadan Mehmet Ali'nin alt edilmesi gerektiğini savunmaları ve konvansiyona karşı olmaları üzerine Ponsonby oldukça öfkelendi. İki paşanın görevden alınması için harekete geçti. Tahir Paşa'yı kapudan paşalığına gelmesi için Babıali'yi teşvik etmeye başladı.[2809] Ponsonby, "cesur ve rüşvet almayan" Tahir Paşa'yı "acımasız ve şedid" bir kişi bulmakla birlikte kriz zamanlarında divanda "adalet" anlayışı olan "enerjik" adamların olmasını önemsediğinden ve her şeyden önemlisi onu "gerçek bir Türk" olarak gördüğünden destekleyecekti.[2810]

Thiers, konvansiyonu öğrendikten sonra izleyeceği Mısır siyasetini netleştirmek durumundaydı. Yeni politikası konvansiyon öncesi politikadan pek farklı olmadı. Mehmet Ali'nin saldırgan taraf olmaması için ikna edilmesi ve elinde tuttuğu yerlerde askerî hazırlıklarını sürdürmesi ve İstanbul'da bir çözüm yolu bulması adına Fransız elçiliğinin girişimlerini sürdürme politikası devam etti. Tüm bunlar için Mehmet Ali'yi Fransa'nın istediği çizgide tutabilecek bir kişinin İskenderiye'de bulunması gerekiyordu. Doğu'nun Napolyonu'yla Fransız hükümeti arasındaki iletişimi sağlamak adına Napolyon'un gayriresmî çocuğunun, Count Alexandre Colonna Walewski'nin yollanmasına karar verdi. Thiers, Walewski'yle Mehmet Ali'ye gönderdiği gizli mesajla İbrahim'in 1841

[2807] **GRE**/E/481/31/48, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Ağustos 1840.
[2808] **GRE**/E/481/31/64, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Ağustos 1840.
[2809] **MS**62/PP/GC/PO/426, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Ağustos 1840.
[2810] **GRE**/E/481/39/130, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Mart 1841; **GRE**/E/481/29/24-25, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Nisan 1840; **MS**62/PP/GC/PO/420, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Temmuz 1840. Ponsonby'nin kriz zamanlarında bir paşada aradığı özellikler Tahir Paşa'da mevcuttu. Paşa, dayanklı, sert, kan dökücü, ağırbaşlı, gayretli ve cesur bir kişiydi. Şeref, s. 20. Ancak Ponsonby, birkaç yıl önce Tahir Paşa'dan nefret ediyordu. "İhtiyar şeytan Tahir Paşa'nın" Trablusgarp'ta bir pislik çıkarmasından endişe ediyor ve onun "boynunu kırmak zorunda kalmaktan" korkuyordu. **GRE**/E/483/11A/57, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 19 Şubat 1837. Tahir Paşa'da bir değişim olmamıştı. Değişen Ponsonby idi.

baharına kadar direnmesi halinde Fransa'nın tüm askerî hazırlıkları tamamlayacağını ve Mehmet Ali'yi daha kararlı şekilde destekleyebileceğini iletti.[2811]

İskenderiye konsolosları konvansiyon kendilerine ulaştığı hâlde, bu görevi Sadık Rıfat Bey'in yapması gerektiğinden konvansiyonu Paşa'ya iletmediler.[2812] Rıfat Bey, 11 Ağustos'ta İskenderiye'ye vardı. Gelişi büyük yankı uyandırdı. Rıfat Bey, dört konsolosla görüşerek, gelen talimatlara uygun olarak ortak hareket etme kararı aldı. Rıfat Bey, 16 Ağustos'ta karantinadan çıkışının ardından Mehmet Ali'yle ilk görüşmesini yaparak konvansiyonu resmî olarak iletti. Mehmet Ali, hiçbir argümanın bu şartları kabul etmesini sağlamayacağını belirterek Sultan'ın önerisini reddetti. "Savaşarak elde ettiklerini yine savaşarak koruyacağını" söyleyerek Rıfat Bey'i aşağıladı. Ertesi gün dört konsolos Mehmet Ali'ye konvansiyonu iletti. Mehmet Ali konsoloslara da aynı cevabı verdi. Kendisine "onursuzluk" getirecek bu şartları kabul etmektense "canlı canlı gömülmeyi" tercih edeceğini belirtti. Konsoloslar bunun üzerine Sultan'ın şartlarını kabul etmediği takdirde müttefiklerin güç kullanarak Mehmet Ali'yi şartları kabule zorlayacağını söyledi.[2813] Güçlerin ondan Mısır'ı alamayacağına yönelik güveni ve Babıali'nin Mart ayından önce Suriye'de bir operasyon yapamayacağına dair inancıyla Mehmet Ali direnmeye karar verdi.

Mehmet Ali, Sadık Rıfat Bey'in İskenderiye'den erken ayrılması halinde kendisi için bir çıkış yolu açabileceğini düşündü. Rıfat Bey'i yeniden davet edip ona geri adım atmamakta kararlı olduğunu söyleyerek bunları gidip Sultan'a iletmesini istedi.[2814] Rıfat Bey, Mehmet Ali'nin kibirli ve âmirâne tavrı ve aşağılayıcı tutumu nedeniyle İskenderiye'yi terk etmeye karar verse de konsolosların konvansiyonla belirtilen sürelerin beklenmesinin uygun olacağı tavsiyesi üzerine kararından vazgeçti ve süre sonlanana

[2811] Charles-Roux, ss. 230-233.
[2812] **GRE**/E/320/F/8, Hodges'tan Ponsonby'ye, 16 Ağustos 1840; **FO** 78/405, Hodges'tan Ponsonby'ye, 16 Ağustos 1840. Londra Konvansiyonu'nun Suriye'de duyurulması için de 11 Ağustos'a kadar beklenecekti. **GRE**/E/422/50, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 21 Ağustos 1840.
[2813] **GRE**/E/320/F/8, Hodges'tan Ponsonby'ye, 16 Ağustos 1840; **FO** 78/405, Hodges'tan Palmerston'a, 19 Ağustos 1840.
[2814] **GRE**/E/320/F/14, Hodges'tan Ponsonby'ye, 23 Ağustos 1840; **GRE**/E14/60-73, Alison'dan Ponsonby'ye, 26 Ağustos 1840.

kadar kalacağına söz verdi.[2815] Mehmet Ali başarılı olamayınca bu sefer Medem'e, Rıfat Bey'e ret cevabını bildirdiğini ve onun İskenderiye'de beklemesine gerek kalmadığını söyleyecekti.[2816] Ancak Fransa ve Mehmet Ali'nin arzu ettiği ayrılış konsolosların engeline takıldı.

Konvansiyon'da belirtilen ilk on günlük süre 26 Ağustos'ta dolunca dört başkonsolos ve Rıfat Bey resmî olarak Mehmet Ali Paşa'dan konvansiyona bağlı kalıp kalmayacağını belirtmesini istedi. Temsilcilerin beklediği gibi Mehmet Ali öneriyi resmî olarak reddetti. Ayrıca ikinci sürenin sonunda da cevabının değişmeyeceğini beyan etti. Artık dört gücün konsolosuna itimat edemeyeceğini, Rıfat Bey'le birlikte onların da şehirden ayrılmasını istedi.[2817] Diğer yandan Hodges, talimatlarına uygun şekilde ret cevabını ivedilikle Suriye'deki tüm konsolosluklara göndererek Suriyelilere yaymalarını emretti.[2818]

Suriye kıyılarında bulunan Napier'in Beyrut'un teslim edilmesini istemesinin haberi Paşa'da yeni bir öfke patlamasına neden oldu. Britanya'nın Beyrut konsolosunun şehri terk etmesini talep etti. Dört elçi bu talebe, konvansiyona göre Beyrut'un Sultan'ın yönetimi altında olması ve Britanya donanmasının sadece Sultan'a sadakatini göstermekte olan Suriyelilere yardım ettiğini belirterek ret cevabı verdi.[2819]

Mehmet Ali, 28 Ağustos'ta Rıfat Bey'e bu sefer ilgi ve yakınlık gösterdiği ortak görüşmede yeni bir öneriyle çıkageldi. Buna göre Sultan, Mehmet Ali'ye Mısır'da hânedanlık hakkı verecek ve Suriye'nin Mehmet Ali'ye bırakılmasını rica eden mektubu Rıfat Bey, İstanbul'a götürerek Sultan'la arasını yapacaktı. Ancak Rıfat Bey ve konsoloslar antlaşmaya yeni bir madde eklenemeyeceği için bu şartların kabul edilemeyeceğini iletti.[2820] Konvansiyon'un başkentlerde onaylanmasının ardından dört konsolos Mehmet Ali'yi ikna için görüşmek istediğinde Mehmet Ali, önerisinin

[2815] **GRE**/E/320/F/14, Hodges'tan Ponsonby'ye, 23 Ağustos 1840.
[2816] Anick, s. 256; **FO** 78/406, Hodges'tan Palmerston'a, 25 Ağustos 1840.
[2817] **GRE**/E14/58-59, Alison'dan Ponsonby'ye, 26 Ağustos 1840; **GRE**/E/320/F/17 Hodges'tan Ponsonby'ye, 26 Ağustos 1840; **FO** 78/406, Hodges'tan Palmerston'a, 26 Ağustos 1840.
[2818] **GRE**/E/320/F/39, Hodges'tan Ponsonby'ye, 26 Ağustos 1840.
[2819] **FO** 78/405, Hodges'tan Palmerston'a, 19 Ağustos 1840.
[2820] Rıfat Bey, konsolosların onayı olmadan Mısır'dan ayrılmamaya yeniden söz verdi. **FO** 78/406, Hodges'tan Palmerston'a, 30 Ağustos 1840.

reddedilmesi nedeniyle mesele hakkında daha fazla konuşmak istemedi. Hodges'a, "Belki benden Suriye'yi alabilirsiniz. Ancak Mısır güvende ve önümüzdeki Mart ayında Avrupa'yı savaş meseleleri bekliyor." diyecekti.[2821]

Paşa'yla Rıfat Bey arasında bir uzlaşma sağlanamayınca, Rıfat Bey'le birlikte aynı gün İskenderiye'ye varan Walewski, Mehmet Ali'yle görüşerek ona değişik önerilerde bulundu. Mehmet Ali, işlerin daha da tehlikeli bir hal almaya başlaması nedeniyle alternatif yollara açıktı. Walewski, Paşa'nın bazı tavizler vermesi şartıyla, İstanbul'a giderek Sultan'la Paşa arasında bir anlaşma tesis etmesi için kendisine tam yetki vermesini istedi. Ayrıca Fransa'nın garantörlüğü altında Suriyelilere eski haklarının iade edileceğine ve yeni özgürlükler tanınacağına dair söz vermesini istedi. Tek umudu Paris olduğundan Mehmet Ali bu istekleri kabul etti. Adana ve Hicaz'dan vazgeçebileceğini, Girit'te ise Rumların Türklere saldırmayacağından emin olursa ayrılabileceğini belirterek Walewski'ye yetki verdi.[2822] Ayrıca İbrahim'in İstanbul'a ilerlemeyeceğine dair de Walewski'ye söz verdi.[2823]

HMS Princess Charlotte'un güvertesinde, Stopford'a yaptığı ziyaret esnasında Amiral'in, Ponsonby'ye "aptal" demesinden cesaret alan Walewski, İskenderiye'den ayrılırken umutluydu. Ancak Walewski henüz İstanbul'a ulaşmadan alarma geçen Ponsonby, Walewski'nin tüm girişimlerini boşa çıkardı. Walewski, İstanbul'a ulaştığında ilk öğrendiği şey Mehmet Ali'nin Mısır valiliğinden alındığıydı. Walewski, Mehmet Ali'nin Girit ve Hicaz'dan vazgeçmesi için Fransız hükümetinin girişimlerde bulunduğunu ve Paşa'nın isteğe sıcak baktığını belirtti. Hatta Mehmet Ali'nin, Suriye'yi yalnızca kendisi ölene kadar çocuklarına bırakılmasını istediğini söyledi. Ancak Reşid Paşa, 15 Temmuz Konvansiyonu'ndan hiçbir şekilde geri adım atılmayacağını Walewski'ye iletti.[2824] Bir etkisinin olmayacağını anlayınca Paşa'yı Fransa'nın istediği

---

[2821] Daha sonra ziyarete gelen Stopford ve Bandiera da konuyu açınca Paşa, mesele hakkında konuşmayacağını iletmişti. **GRE**/E/320/F/21, Hodges'tan Ponsonby'ye, 4 Eylül 1840.

[2822] **FO** 78/406, Hodges'tan Palmerston'a, 24 Ağustos 1840; **GRE**/E/320/F/55, Hodges'tan Ponsonby'ye, 17 Eylül 1840. Thiers'in talimatına uygun olarak Walewski Mehmet Ali'ye Tarsus'u ele geçirmesini tavsiye ettiği belirtilmektedir. **GRE**/E/481/10/38-41-45, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 14 Kasım 1840.

[2823] Anick, s. 258; E. Driault, **L'Egypte et Europe. La crise de 1839-1841**, Cilt: 3, L'Institut Français d'Archéologie Orientale, Caire, 1931, s. 209.

[2824] **GRE**/E/608/238-241, 6 Ekim 1840; **GRE**/E/481/33/10, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Ekim 1840; **GRE**/E/481/33/25, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Ekim 1840.

çizgide tutmak adına İskenderiye'ye geri döndü. Ancak Thiers hükümetinin istifasıyla artık Fransa'dan ümidini kesen Mehmet Ali, Fransa'yı verdiği sözleri tutmamakla ve yaşadığı felaketin sorumlusu olmakla suçlayacaktı. Walewski ve Cochelet, Fransa'nın Mısır'a verdiği desteğin sürdüğüne Paşa'yı zorlukla ikna edebildi.

5 Eylül'de konvansiyonun belirttiği ikinci ültimatomun süresi de sona erdiğinde dört başkonsolos ve Rıfat Bey, teklife vereceği cevabı öğrenmek için Mehmet Ali'yi ziyaret etti. Ancak Paşa, hasta olduğu gerekçesiyle heyetle buluşmadı. Paşa'nın resmî cevabını Sami Bey sundu. Sami Bey, Paşa'nın Mısır'da hânedanlık teklifini kabul ettiğini belirterek, eski hizmetlerine ve bağlılığına binâen Suriye yönetiminin ölene kadar kendisine bırakılması için de Sultan'ın himmetine sığındığını iletti. Konsoloslardan da destek talep etti. Konsoloslar boyun eğmenin şarta bağlı olmadan gerçekleşmesini savunsalar da Sami Bey, Paşa'nın ikinci teklifi kabul ettiğini ısrarla savundu. Ancak konvansiyonun bütünüyle uygulanması gerektiğinden Mehmet Ali'nin cevabı, Rıfat Bey tarafından ikinci öneriyi de reddettiği şeklinde kabul edildi.[2825]

Görüşmenin hemen ardından Rıfat Bey, Mehmet Ali'den sadrazama hitâben yazılan ve Paşa'nın teklifini içeren bir mektupla birlikte İskenderiye'den ayrıldı.[2826] Amiral Stopford da talimatına uygun şekilde Mısır sahillerini blokaja alması için dört savaş gemisini Yüzbaşı Fisher komutasına bırakarak Suriye'ye hareket etti.[2827] Konsoloslar Mısır'dan ayrılmaktan yana olsalar da ne yapacaklarına dair henüz bir talimat almadıklarından beklemeye devam ettiler. Hodges, ikinci süre dolmadan önce

[2825] **GRE**/E/203/22 5 Eylül 1840; **GRE**/E/320/F/36, Hodges'tan Ponsonby'ye, 5 Eylül 1840; **GRE**/E/320/F/40, Hodges'tan Ponsonby'ye, 5 Eylül 1840; **GRE**/E14/74-79, Alison'dan Ponsonby'ye, 9 Eylül 1840. Yine de konsoloslar Mehmet Ali'nin cevabının ret mi kabul mü olduğu hususunda ortak fikirde değildi. Mehmet Ali'nin sadrazama yazdığı mektubu okuyan Medem ve Laurin ricayı mâkul bulmuştu. **GRE**/E14/74-79, Alison'dan Ponsonby'ye, 9 Eylül 1840.

[2826] **GRE**/E/481/32/10-18, Ponsonbyden Palmerston'a, 10 Eylül 1840; **FO** 78/396, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Eylül 1840. Paşa'nın teklifi Thiers aracılığıyla Palmerston'a iletilmişti. Paşa Mısır'ı hanedanlık şeklinde ve Güney Suriye'yi de ölene kadar istemiş, Suriye'nin geri kalanını da İbrahim'e öldüğü güne kadar bırakılmasını talep etmişti. Ancak Palmerston öneriyi redderek konvansiyonun sonuna kadar uygulanacağını iletti. **GRE**/E/481/9/84-88, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 21 Eylül 1840.

[2827] Blokaja bir Avusturya fırkateyni destek oluyordu. **GRE**/E/320/F/50, Hodges'tan Ponsonby'ye, 17 Eylül 1840. Fisher, elindeki filoyla Mısır ve Türk donanmalarının İskenderiye'den ayrılışını engelleyebileceğinden emin olsa da Stopford, iki savaş gemisini daha destek için Fisher'a gönderdi. **GRE**/E/320/F/56, Hodges'tan Ponsonby'ye, 26 Eylül 1840.

Ponsonby'den talimat talep etmişti.[2828] Ponsonby de verdiği cevapta ikinci sürenin dolmasının ardından Babıali'nin, Mehmet Ali'yi görevden alacağını belirterek o vakit dört gücün resmî temsilcilerinin herhangi bir otoritesi kalmayan Paşa'yla resmî bir iletişim kurması doğru olmayacağından İskenderiye'den ayrılmasını emretti.[2829] Diğer konsoloslar da benzer talimatlar alınca, dört konsolos Fernando isimli Avusturya buharlısıyla İskenderiye'den ayrılarak önce Suriye'ye ardından da İstanbul'a geçtiler. Konsolosların ayrılışı büyük ses getirecek, başta Britanyalı tâcirler olmak üzere tüccar sınıfı alarma geçecekti.[2830]

5.16.3. 15 Temmuz Konvansiyonu ve Avrupa'da Yansımaları

15 Temmuz Konvansiyonu görüldüğü üzere kararlı bir ittifak neticesinde meydana gelmedi. Konvansiyonun imzalanmasının hemen ardından itirazlar yükselmeye başladı. Kraliçe Victoria kendisine haber verilmemesinden şikâyet etmişti. Eşi Prens Albert aracılığıyla Fransa'yla bir görüşme yapılmasını önerdi.[2831] Avrupa barışının bozulacak olmasınan endişe eden Belçika Kralı Leopold görüşmelerin Viyana'da tekrarlanarak Fransa'nın ek bir antlaşmayla ittifaka dâhil edilmesini önerdi.[2832] Palmerston'un cevabı geri adım atılmayacağı oldu. Zaten Metternich, Nikola'nın Viyana'daki görüşmelere daha önce karşı çıkması ve Thiers Fransa'sının uzlaşmaz tavrı nedeniyle bu öneriye karşı çıkacaktı.[2833]

[2828] **GRE**/E/320/F/16, Hodges'tan Ponsonby'ye, 25 Ağustos 1840.
[2829] **GRE**/E/320/F/18, Ponsonby'den Hodges'a, 2 Eylül 1840.
[2830] **GRE**/E/320/F/56, Hodges'tan Ponsonby'ye, 26 Eylül 1840; **GRE**/E/596/112, Stopford'dan Ponsonby'ye, 26 Eylül 1840. Hodges'un yokluğunda Britanyalı tâcirlerin resmî işleri Hollanda Konsolosluğuna havale edilmişti. Britanya'nın İskenderiye Konsolos Vekili Gabriel Chasseaud, İskenderiye'de kalmaya devam etti. **GRE**/E/129/1, Chasseaud'dan Hodges'a, 10 Haziran 1841.
[2831] **MS**62/PP/GC/ME/436, Melbourne'den Palmerston'a, 10 Ekim 1840.
[2832] **MS**62/PP/GC/ME/434, Lepold'dan Melbourne'e, 6 Ekim 1840.
[2833] **GRE**/E/481/9/80-83, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 21 Eylül 1840; Šedivý, Metternich**,** ss. 810-811. Guizot, Palmerston'un fikirlerini değiştirmek adına her kapıyı çalmaktaydı. **GRE**/E/481/9/80-83, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 21 Eylül 1840. Bu amaçla kullandığı kişilerden biri de *Journal de Smyrne*'nin editörü Bousquet Deschamps idi. Deschamps, Palmerston'a Fransa'nın dâhil olduğu yeni bir görüşmenin başlatılmasını önerdi. Palmerston, cevabının Guizot'ya gideceğini bildiğinden ayrıntılı bir değerlendirme yaparak olumsuz yanıt verdi. **GRE**/E/481/9/62-67, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 3 Eylül 1840.

Mehmet Ali'nin görevden alınması üzerine İngiliz kabinesi oldukça endişelendi.[2834] Fransa'yla ittifakın devamını savunanlara, hükümetteki en önemli kişilerden biri olan John Russell da katıldı. Russell, Mehmet Ali'nin görevden alınmasından sorumlu kişi olarak Ponsonby'yi görmekteydi. Bu kararın geri alınmaması ve Ponsonby'nin eylemlerinin tekzip edilmemesi halinde istifa edeceğini iletti.[2835] Ayrıca Ponsonby'nin yanına onu kontrol altında tutacak birinin gönderilmesini talep etti. Russell, Fransa'yla savaşa girmektense hükümetin düşmesini tercih ediyordu.[2836] Palmerston, Mehmet Ali'nin görevden alınmasını meşruiyet sorununu çözmek adına haklı buluyordu.[2837] Hükümeti ayakta tutmaya çalışan Melbourne artık yemek yiyemez ve geceleri uyuyamaz hâle gelmişti.[2838] Ponsonby'nin, Walewski'nin önerisini reddetmesi için Babıali'yi ikna ettiğini öğrenen Holland ve Russell küplere bindi. Ancak Walewski'nin girişimine yalnızca Ponsonby değil Palmerston da sıcak bakmamıştı. Yapılan eleştirilere karşı astını açık bir şekilde savundu. Palmerston, Mehmet Ali'nin görevden alınmasının, talimatı olmadığı hâlde Ponsonby'nin girişimiyle mümkün olduğunu kabullenmekle birlikte, bunun faydalı sonuçlar verdiğini belirterek elçinin kararını destekledi. Ayrıca Ponsonby'nin yedi yıllık süreçte başarılarını sıraladı. İstanbul'da Britanya'nın etkisinin kalmadığı bir dönemde elçiliğe başladığını, ancak onun çabaları sayesinde Britanya'nın İstanbul'da hiçbir vakit olmadığı kadar güçlü hâle geldiğini, Türkleri orduda reform çabaları için ikna ettiğini, Britanyalı deniz ve kara subaylarının istihdam edilmesini sağladığını ve Suriyelilerin Mısır yönetimine karşı Sultan'ın yanında olacak şekilde isyanını teşvik ettiğini belirterek, kimsenin bu kadar başarılı olamayacağını belirtti.[2839] Bu savların kabine içindeki muhalefeti susturması için yeterli gelmeyeceği aşikârdı. Ancak Palmerston-Ponsonby karşıtı koalisyon 22 Ekim

[2834] **MS**62/PP/GC/ME/438, Melbourne'den Palmerston'a, 12 Ekim 1840; **MS**62/PP/GC/ME/439, Melbourne'den Palmerston'a.
[2835] Prest, Russell, s. 168.
[2836] Spencer Walpole, **The Life of Lord John Russell**, Longmans, Green, London, 1889, s. 351.
[2837] **GRE**/E/481/10/1-8, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 5 Ekim 1840.
[2838] William Lamb Melbourne, **Lord Melbourne's Paper**, Longmans, Green, and Company, 1889, s. 469.
[2839] Spencer Walpole, **The Life of Lord John Russell**, Cilt: 1, Longmans, Green, and and Co., London, 1889, ss. 360-363.

1840'ta Holland'ın ölümüyle büyük darbe yedi.[2840] Koalisyonu tamamıyla susturan gelişmeler ise müttefiklerin Suriye'deki başarı haberleri olacaktı.[2841]

Konvansiyonla birlikte Avrupa barışının riske girmesi sonucunda Metternich de kabine ve aristokraside yer alan hasımları tarafından ağır bir şekilde eleştirildi. Fransa'yla yapılacak bir savaş, büyük mâli güçlükler çeken Avusturya'nın kaldıramayacağı bir savaş olurdu. Avusturya'nın İtalya toprakları elden çıkabileceği gibi Alman Konfederasyonu üzerindeki etkisinin yerini Prusya etkisi alabilirdi.[2842] Suriye'de müttefiklerin zafer haberleri gelene kadar Metternich sıkıntılı günler geçirdi. Genç Arşidük'ün savaşta elde ettiği başarıların katkısıyla Avusturya kralı, Metternich'e desteğini arttırdı.[2843] Diğer yandan Haziran 1840'ta tahta geçen yeni Prusya Kralı Frederick Wilhelm, Sultan için Fransa'yla sorun yaşamak istemiyordu. Bu nedenle konvansiyonu onaylamak istemedi. Londra'daki temsilcileri Bülov'un yetkisini aştığını savundu. Sözleşmeye yeni bir madde ekleyerek Fransa karşısında Prusya'dan askerî yardım istenmemesini talep etti.[2844] Metternich, uzun uğraşlardan sonra onu zorlukla ikna edebilecekti.[2845] Kral, antlaşmayı onaylarken Prusya'nın herhangi bir zorlayıcı tedbir almak zorunda olmaması şartıyla imzaladı.[2846] Rusya ise konvensiyondan tümüyle memnundu. Nikola için Karadeniz'in diğer güçlerin de kabulüyle yabancı savaş gemilerine kapatılması büyük bir kazanımdı. Artık bir *mare clausum* olan Karadeniz'den gelebilecek tehlikelerden endişe etmek durumunda kalmayacaktı.

Konvansiyon bilgisi Paris'e ulaştığında Fransa Kralı Louis Philippe oldukça öfkelendi. Avusturya ve Prusya elçilerine, "Savaş istiyorsanız, alacaksınız." diye cevap

---

[2840] **GRE**/E/481/10/17-21, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 23 Ekim 1840.
[2841] Yine de basında ve parlamentoda itirazlarını sürdüren az sayıda kişi mevcuttu. Örneğin Urquhart, konvansiyonu Palmerston'un Britanya'ya ihanetine bir kanıt olarak göstermekteydi. Senior, ss. 164-165.
[2842] Šedivý, Metternich, s. 816.
[2843] Beyrut ve Trablus'un ele geçirilmesinde Avusturya birlikleri faydalı oldu. Šedivý, Metternich, ss. 847-848; **GRE**/E/481/34/44-48, Ponsonbyden Palmerston'a, 11 Kasım 1840. Suriye Savaşı'na katılan Avusturya askerleri için bkz. Šedivý, Metternich, ss. 677-678.
[2844] Šedivý, Metternich, s. 805.
[2845] Barbora Pásztorová, **Metternich, the German Question and the Pursuit of Peace: 1840-1848**, Walter de Gruyter, Oldenbourg, 2022, ss. 52-53.
[2846] Schiemann, s. 400; Šedivý, Metternich, s. 805.

verdi ve iki ülkenin kontrolündeki bölgelerde devrim başlatmakla tehdit etti.[2847] Ancak çok geçmeden öfkesi yatıştı. Çok ileri gitmesi halinde hükümeti dizginleyeceği hususunda Avusturya elçisine garanti verdi.[2848] Thiers ise konvansiyonun tamamlanmasına şaşırmıştı. Konvansiyonun birkaç aydan öne tamamlanamayacağını düşünüyordu.[2849] O vakte kadar Palmerston'u ikna ederek iki gücün ortak girişimiyle sorunu çözmeyi amaçlıyordu. Konvansiyonu haber aldığında Ponsonby'nin Palmerston'un fikirlerini değiştirdiğini ve iki ülkenin farklı politika izlemesine neden olduğunu düşündü.[2850] Yine de Thiers, konvansiyona yönelik tepkiler sayesinde, Britanya'yla yeniden birlikte hareket edilebileceğini, Babıali'nin ikna edileceğini ve savaşın da engellenmiş olacağını düşündü.[2851] Palmerston'a göre ise Thiers, 15 Temmuz Konvensiyonunun içeriğinden haberdar olunca memnun kalmıştı. Ancak çevresindeki tahrik edici duygu nedeniyle fikrini değiştirmişti. Bu nedenle onun kısa süre içerisinde doğru yola geleceğini umuyordu.[2852] Palmerston, Bulwer'a yolladığı talimatta güçlerin konvansiyonun tüm şartlarının kabul edilmesini sağlayacağını ve Fransa'nın savaş çıkarması halinde kaybeden taraf olacağı Thiers'e iletti.[2853]

Fransız hükümeti güçlü bir orduya ve donanmaya sahip olsa da dört güce karşı gireceği bir savaşı kazanamayacağını biliyordu.[2854] Thiers, Eylül başında Amiral Lalande'ye İngiliz gemileriyle savaşmaktan kaçınması emrinin gönderildiğini Guizot aracılığıyla Palmerston'a iletti.[2855] Yine de Mehmet Ali'ye siyasi desteği vermekten geri adım atamazdı. Thiers, konvansiyonu öğrenir öğrenmez altını oymaya girişti. Barante'ye yolladığı bir mektupta tüm Fransa'nın kaynadığını ve son 20 yıldır Avrupa barışının bu kadar tehlike altına hiç girmediğini iletti.[2856] Mısır'a karşı zorlayıcı tedbirleri ihtiva eden bir konvansiyonun uygulanabilir olmadığını, Suriye'deki isyanın bastırılmasıyla birlikte

[2847] Pierre E. Caquet, **The Orient, the Liberal Movement, and the Eastern Crisis of 1839-41**, Palgrave Macmillan, Cambridgeshire, 2016, s. 212.
[2848] Šedivý, Metternich, s. 803.
[2849] **GRE**/E/481/9/34-37, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 15 Temmuz 1840.
[2850] d'Angeville, ss. 54-55, 60.
[2851] Bulwer, The Life of Henry John Temple, ss. 273-274.
[2852] **GRE**/E/481/9/48-51, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 14 Ağustos 1840.
[2853] Bulwer, The Life of Henry John Temple, ss. 278-279.
[2854] Charles-Roux, s. 231.
[2855] **GRE**/E/481/9/68-69, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Eylül 1840.
[2856] Schiemann, s. 399.

dörtlü ittifakın Fransa'nın çizgisine geleceğini umduğunu belirtti. Hatta bu amaçla Lazarist Rahip Etienne'i Cebel-i Lübnan'a gönderdi. Rahipten öfkeli Suriyelileri yatıştırmasını ve Mehmet Ali'nin onlara imtiyaz vereceğini iletmesini istedi. Ancak Temmuz'da isyan bastırıldığı hâlde müttefiklerin duruşu değişmedi. Hatta Ağustos itibariyle Suriye'nin değişik yerlerinde ayaklanmalar kendini yeniden göstermeye başladı. Konvansiyon, 27 Temmuz'da gazetelerde yayımlanınca Fransız basını ve kamuoyu tek bir sesle hükümetin savaş hazırlıklarına başlamasını ve Fransa'nın onurunu korumak adına yapması gerekenleri yapmasını talep etti.[2857] Kamuoyunda özellikle Ren bölgesinin geri alınmasıyla ilgili öneriler öne çıkıyordu. Fransız hükümeti, Alman Konfederasyonu ve Avusturya'nın, Fransa'nın pentarşiye yeniden dâhil edilmesi için istekli olduğunu çok iyi bilmekteydi.[2858] Bu nedenle Thiers, Ren tehdidini sonuna kadar kullanmaktan çekinmedi. Avusturya'nın mâli olarak sıkıntıda olduğunu bildiğinden, baskısını özellikle Avusturya üzerine kurdu. Avusturya'ya geri adım attırırsa Alman Konfederasyonu'nun da geri adım atacağına inanıyordu. Böylece Mehmet Ali lehine avantajlı bir sonuç elde etmeye çalıştı. Bu şekilde Ren krizi de başlamış oldu.[2859]

Metternich, Fransız hükümetinin geçerli bir gerekçesi olmadığı için savaş açma kararını almayacağını düşünse de var olan atmosferi tehlikeli buluyordu.[2860] Louis Phillippe'den çekinmese de Thiers'in Başbakanlığa getirilmesinden endişelenmişti.[2861] Thiers'i 1830 Devrimi'nin canlı bir sembolü olarak görmekteydi. Bu nedenle Fransa'nın yeniden pentarşiye dâhil olması için bazı tavizler verdiği girişimlerde bulundu.[2862] Eylül ayında Alman Konfederasyonu ve Prusya'yla savunma tedbirleri hakkında görüşüldü.[2863] Ancak Fransa'nın tüm silahlanma girişimlerine karşı, bir provokasyon olarak

[2857] Caquet, ss. 212-213.
[2858] Guizot, Memoirs Of A Minister, s. 40.
[2859] Pásztorová, s. 43.
[2860] Šedivý, Metternich, s. 818.
[2861] Miroslav Šedivý, **Crisis among the Great Powers: The Concert of Europe and the Eastern Question**, I.B. Tauris, London, 2017, ss. 67-68.
[2862] H. A. C. Collingham ve R. S. Alexander, **The July Monarchy: A Political History of France, 1830–1848,** Longman, London, 1988, s. 228.
[2863] **GRE**/E/430/5/56, Lamb'den Ponsonby'ye, 19 Eylül 1840.

görülmemesi adına Avusturya'nın silahlanması için harekete geçmedi.[2864] Bu yüzden Suriye'deki sefere birlik göndermek de istemiyordu. Palmerston'un ısrarı üzerine az sayıda birlik göndermeye razı oldu.[2865] Barışı güvenceye almak adına 7 Ekim 1840 tarihinde bir devletler cemiyeti kurulmasını önerse de Britanya ve Rusya bunu reddetti ve konvansiyonun şartlarının uygulanmasını istedi.[2866]

Eylül sonunda Thiers, güçlerin Suriye'ye büyük miktarda asker çıkarması ya da Suriye'deki işgallerinin kalıcı hâle gelmesi durumunda Fransa ordusunun Ancona'yı işgal edebileceğini iletmişti. Palmerston da Guizottan bunu savaşa neden olabilecek bir iş olduğu için hükümetini vazgeçirmesini istedi.[2867] Thiers'in tutumundan endişelenen Metternich, Neumann aracılığıyla Palmerston'a, Mehmet Ali'nin geri adım atarak konvansiyonun hükümlerini kabul etmesi üzerine bu isteğin İstanbul elçileri tarafından doğrudan reddedilmemesi ve Londra Konferansı'na iletilmesini önerdi. Ancak böyle bir şey İstanbul ve İskenderiye'de dört gücün verdiği sözlerden vazgeçebileceği gibi algılanacağı için Palmerston öneriyi reddetti.[2868] Ekim ayında Fransa'dan endişeleri daha da artınca Stürmer'e de yolladığı talimatla, Mehmet Ali'nin boyun eğerek Sultan'a Mısır'la yetineceğini bildirmesi halinde Sultan'ın bu teklifi kabul etmesi için girişimde bulunmasını istedi.[2869] Ponsonby, bunu bir geri adım olarak gördüğünden eleştiride bulununca Lamb, Avrupa'daki savaş tedirginliğinin İstanbul'da farkedilmeyeceğini belirterek Mısır için Fransa'yla savaşa girileceği düşünülürse halkların hükümetleriyle karşı karşıya gelebileceğini iletmişti. [2870]

Palmerston, Fransa'nın savaş kararı almayacağından emindi. Palmerston'a göre "dünyadaki en zeki insan bile Fransa'nın haklı olduğunu gösterebilecek bir deklarasyon" yazamazdı. Ayrıca Fransa'nın kaynakları Avrupa'nın geri kalanıyla savaşabilmesi için

[2864] Bu kararında Avusturya'nın yaşadığı mali sıkıntılar ve Metternich'in içeride karşılaştığı ciddi muhalefet de etkili olmuştu. Šedivý, Metternich, ss. 812-815.
[2865] Pásztorová, s. 45, 55.
[2866] Šedivý, Crisis Among, s. 133.
[2867] **GRE**/E/481/9/84-88, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 21 Eylül 1840.
[2868] **GRE**/E/481/9/80-83 Palmerston'dan Ponsonby'ye, 21 Eylül 1840.
[2869] **GRE**/E/430/5/66, Lamb'den Ponsonby'ye, 30 Ekim 1840; **GRE**/E/481/34/44-4848, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Kasım 1840.
[2870] **GRE**/E/430/5/70, Lamb'den Ponsonby'ye, 10 Kasım 1840.

yeterli değildi.[2871] Bu endenle Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmalarda savaş riskinin olmadığını ifade etti.[2872] Ancak Almanların endişesi boşa değildi. Fransa'da kamuoyunda karşıtlık Beyrut'a yapılan saldırı ve Mehmet Ali'nin valilikten azledilmesiyle en yüksek seviyeye ulaştı. Artık opera ve tiyatrolarda La Marseillaise okunmakta, Britanyalı öğrenciler Sorbonne'da derslere alınmamakta ve Fransız gençler orduya gönüllü olarak yazılmaktaydı.[2873]

Palmerston'la hemfikir olan Ponsonby, uzun bir değerlendirme yaparak Fransa'nın savaş açıp açmayacağını, açarsa da sonuçlarının ne olacağını yorumladı. Ponsonby'ye göre Fransa, bu meselede son söz sahibinin Mehmet Ali olduğunu savunarak dört güce ve Osmanlı Devleti'ne "hakaret" etmekteydi. Eğer savaş açacaksa da dört güce karşı savaş açmayı göze almalıydı. Ancak böyle bir savaşı kazanması mümkün değildi. Denizde, İngiltere'ye üstünlük sağlayamayacağı için ordusunun ihtiyaçlarını karşılayamazdı. Cezayir'deki ordusunu kıtaya getirtemezdi. Mısır işgali esnasında yaşananlar tekrarlanırdı. Fransız ticaretinin etkilenmesi sonucu refahın azalmasıyla Fransızlar da hükümetlerine tepkisini gösterecekti. Kara savaşında da Alman Konfederasyonu, Prusya, Avusturya ve Rusya'ya karşı mücadele etmek zorundaydı. Fransız ordusu ne kadar yetenekli ve cesur askerlerden meydana gelse de katbekat güçlü müttefik orduları karşısında mağlubiyeti kaçınılmaz olacaktı. Ayrıca 1815 öncesi işgal ettikleri yerlerde, Napolyon yönetimi unutulmamıştı ve Fransa'ya karşı direniş kaçınılmazdı. Ancak Fransa kralı, hânedanlığının sona ereceğini göreceğinden savaşın söz konusu değildi.[2874] Thiers'in savaşı engellemek için çabaladığını iddia etmesine Ponsonby şaşırmıştı. Ponsonby'ye göre Fransa'nın izlediği siyaset başarıya ulaşırsa Akdeniz bir Fransız gölü haline gelecek ve hiçbir güç bunu kabul etmeyeceği için savaş kaçınılmaz olacaktı. Bu nedenle Thiers'in bir devlet adamı değil de bir "ahmak" olduğunu düşünmeye başladı.

[2871] **GRE**/E/481/9/84-88, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 21 Eylül 1840.
[2872] **GRE**/E/268/1, H. Greig'den Ponsonby'ye, 17 Ağustos 1840.
[2873] Šedivý, Metternich, s. 817.
[2874] **GRE**/E/238/11-21. Ancak Ponsonby, ileride savaş ihtimalinin arttığını düşünecekti. Özellikle Ren bölgesinin Fransa için önemine vurgu yaparak "kılıçla yönetilen Fransa'nın" Ren'den vazgeçemeyeceğini savunacaktı. **GRE**/E/238/22.

Fransa'nın planını bozmak adına da Mehmet Ali'den tümüyle kurtulmak gerektiğini savunacaktı.[2875]

Diğer yandan Fransa'da herkes savaş taraftarı değildi. Fransız şair Alphonse de Lamartine, parlamento konuşmaları ve yayımlarıyla Thiers'in savaş yanlısı politikalarını eleştirmekteydi. Fransa'nın tarafsız kalmasını gerektiğini savunan Lamartine, Thiers kabinesinin düşürülmesini talep etmiş, daha ılımlı bir iktidarın göreve gelmesini ve Fransa'nın yeniden pentarşiye dâhil edilmesini savunmuştur.[2876] Tocquivelli de tarafsızlığın yirmi yenilgiden de kötü olduğunu savunacaktı. Muhafazakârların lideri Guizot ise Fransa'nın her zamanki politikasını sürdürmesini yani Avrupa güç dengesini ve Osmanlı Devleti'nin bekâsını korumayı öneriyordu.[2877] Roussin Paris'e döndükten sonra Thiers karşısında barışı destekleyen bir tutum içerisinde hareket etti.[2878] Lamartine gibi ılımlılar Louis'nin daha ılımlı bir çizgiye gelebilmesine imkân tanıdı. Thiers de savaş talebiyle gelen kamuoyu baskısını aşmak adına ılımlı bir açıklama yapmayı uygun gördü. 8 Ekim tarihindeki memorandumuyla Osmanlı ordusuyla müttefik güçlerin Mehmet Ali'yi Suriye'den çıkarması halinde buna itiraz edilmeyeceğini ancak Mehmet Ali'nin Mısır'dan çıkarılmasına izin verilmeyeceğini duyurdu. Thiers'in ılımlı memorandumu, savaş endişelerini yatıştırdı.[2879] Palmerston'un bu açıklamaya itiraz etme niyeti yoktu. Yine de gönderdiği cevapta Mısır'a saldırıp kendi gücüyle ele geçirirse buna güçlerin yapabileceği bir itirazın olamayacağını iletecekti. Ancak bu iki olasılık pek mümkün değildi ve dolayısıyla bu şekilde güçlerin Mısır'a müdahil olmayacağını itiraf etmiş oluyordu. Zaten İngiliz kabinesi Palmerston'a Mehmet Ali'nin itaat etmesi halinde Mısır'da idaresinin sürmesine izin verilmesini ve Sultan'ın daha fazlası için ısrarcı

[2875] **GRE**/E/481/33/29-34, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Ekim 1840.
[2876] Ufford, ss. 55-56; Özavcı, ss. 220-222.
[2877] Ufford, s. 58.
[2878] **GRE**/E/322/E/54, Strangways'ten Ponsonby'ye, 19 Ekim 1840.
[2879] **Recueil de pièces officielles sur les affaires d'Orient, Tresse**, Paris, 1840, ss. 66-70. Thiers, memorandumunda, meselenin Suriye'deki savaş sonucu çözümlenmesinden yana bir sıkıntı görmediğini yalnız Mehmet Ali'ye karşı Mısır'da yapılacak bir saldırıya karşı olduğunu açıklamıştı. Šedivý, Metternich, s. 822.

olmamasını savunmuşlardı. Dolayısıyla Mısır'ı Mehmet Ali'ye terk etmek bir zorunluluk hâline gelmişti.[2880]

Ancak Thiers, bu memorandum nedeniyle Fransa'da büyük eleştirilere maruz kaldı. Durumu toparlamak adına kralın okuması için hazırladığı sert bir açıklamayı kral kabul etmedi. Sonuç olarak Thiers kabinesine istifa etmekten başka bir seçenek kalmadı.[2881] Thiers'in 29 Ekim 1840'ta istifasının ardından yeni hükümet ılımlı kanadı temsil eden Soult'un Başbakanlığında ve uzlaşmacı Guizot'nun Dışişleri Bakanlığında kuruldu. Guizot, Londra elçiliği esnasında Fransa'nın Mehmet Ali için bir savaşa girmesini uygun görmediğini göstererek Thiers'le hemfikir olmadığını göstermişti.[2882] Avusturya ve Prusya'nın da Fransa'ya savaş açmak istemediğinden emindi.[2883] Bu nedenle Dışişleri Bakanı olarak göreve geldiğinde tüm güçler rahat bir nefes aldı.[2884] Ancak Guizot'nun gelişine rağmen Fransa dörtlü ittifaka dâhil olmadı. Guizot, 15 Temmuz Konvansiyonu Fransa tarafından onaylanmadığı için diğer güçlerle iş birliği yapmayacaklarını iletti. Fransa'nın barışçı ve uzlaşmacı bir siyaset izleyeceğini ancak "tarafsız silahlanmasını" da durdurmayacağını ilan etti.[2885] Prusya ve Avusturya hükümetleri devam eden silahlanmanın gerekçesini sorduğunda, bu durumun ancak Mısır sorununun kesin çözümüne kadar devam edeceği, bir tehdit olarak değerlendirilmemesi gerektiği iletildi.[2886]

Mehmet Ali'nin görevden alındığı haberi Paris'e ulaştığında Fransız hükümeti, bu kararın kabul edilemez olduğunu hemen İngiliz hükümetine iletti. Her ne kadar Paris

---

[2880] **GRE**/E/481/10/22-27, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 27 Ekim 1840.

[2881] François Guizot, **Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps**, Cilt: 5, Michel Lévy Frères, Paris, 1862, s. 404. Görünürdeki neden Thiers'in hazırladığı sert açıklamayı kralın okumayı reddetmesiydi. Cunningham, Britain and the Pacification, s. 38; Collingham ve Alexander, ss. 218, 233. Palmerston, Phillippe ile Thiers'in başarıyla oynadığı "komedinin" sona erdiğini belirtecekti. **GRE**/E/481/10/22-27, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 27 Ekim 1840.

[2882] Guizot, Memoirs Of A Minister, ss. 3-4.

[2883] Guizot, Memoirs Of A Minister, s. 11.

[2884] Šedivý, Metternich, s. 835. Ponsonby'ye göre Thiers, Fransa'nın izlediği siyasetin mimarı değil uygulayıcısıydı. Dolayısıyla Ponsonby, Fransa'nın tutum değiştirmeyeceğini düşünüyordu. **MS**62/PP/GC/PO/472, Ponsonbyden Palmerston'a, 11 Kasım 1840; **GRE**/E/481/34/44-48 Ponsonbyden Palmerston'a, 11 Kasım 1840.

[2885] Šedivý, Metternich, s. 823.

[2886] Pásztorová, s. 52.

Elçisi Granville, bunun nihai bir karar olmadığını belirtse de itirazlar devam etti. İngiliz kabinesi de Palmerston'dan Mehmet Ali'nin erkenden itaat etmesi halinde göreve döndürülmesi için hızlıca girişimde bulunması istedi.[2887] Palmerston da Ponsonby'ye yolladığı talimatta üç elçiyle birlikte harekete geçerek, bu kararından Sultan'ı geri döndürmesi ve 15 Temmuz Konvansiyonu şartlarını sağladığı takdirde Mehmet Ali'ye Mısır'da hânedanlık hakkı vermesi için girişimde bulunmasını emretti.[2888] Ancak Palmerston, 2 Kasım'da Granville'e yolladığı talimatta ise Ponsonby'yle argümanlarını kullanarak, Sultan'ın egemenlik hakkı gereği istediği kişiyi Mısır'a vali olarak atayabileceği ve güçlerin buna itiraz etme hakkı olmadığını belirtti. 10 Kasım'da bu dispaç *Morning Chronicle*'da yayımlanınca Guizot zor durumda kaldı ve gerilim tekrar arttı. Guizot, Palmerston'un Mısır'da Mehmet Ali yönetimine karşı çıkmadığını bilse de Fransa'daki rakipleri bunu farklı bir şekilde kullanacaktı. Talimatta yazılanların Thiers'e cevap olarak belirtildiğini umduğunu deklare etmekle yetindi.[2889] Brunnow, Fransa kabinelerinin bu süreçte değişimini şu sözlerle ifade edecekti: "Soult hükümeti kaçınmakta, Thiers hükümeti tehdit etmekte, Guizot hükümeti ise yalvarmaktaydı."[2890]

Mehmet Ali'nin görevden alınmasını Metternich de onaylamıyordu. Böyle bir kararın Suriye'deki moral etkisi düşünülerek alındığı argümanını da doğru bulmadı. Ona göre Suriye'de başarılı olmak adına yalnızca pratik araçlar iş yapabilirdi. Ayrıca Sultan'ın, konvansiyona dayanarak böyle bir karar alamayacağını, tek yapabileceğinin hânedanlık teklifini geri almak olabileceğini ve böyle bir karar öncesi güçlere danışması gerektiğini savunacaktı. Yine Ponsonby'den şikâyet edecek ve kritik bir zamanda böyle "sorumsuz" bir adamın sadece Grey 'le ilişkisi nedeniyle İstanbul'da bulunmasını bir felaket olduğunu söyleyecekti. Stürmer'i de Ponsonby'nin etkisiyle karara destek olduğu için eleştirdi. Ondan bir daha Ponsonby'nin "yanıltıcı aptallığını" desteklememesini istedi. Metternich'e göre Ponsonby, kendi düşüncesinden başka kimsenin düşüncesine önem

[2887] Cunningham, Britain and the Pacification, ss. 37-38.
[2888] Guizot, Memoirs Of A Minister, s. 43.
[2889] Guizot, Memoirs Of A Minister, s. 44. Palmerston, bu dispaç nedeniyle ülkesinde büyük eleştiri alacaktı. **GRE**/E/274/C/39, Mary Grey'den Ponsonby'ye, 21 Kasım 1840.
[2890] Lincoln, s. 218.

vermeyen, "canlı bir hayal gücüne" sahip biriydi. Hatta belki de "deliydi". Fransa'nın Viyana elçisine de Stürmer'in Ponsonby tarafından kandırıldığını ileterek alınan kararı tasvip etmediğini iletti.[2891] Eleştirilerini Palmerston'a ilettiğinde ise olumsuz bir cevap alacaktı. Palmerston'a göre ulema tarafından aforoz edilen Mehmet Ali, Sultan'ın yasal bir yöneticisi olamazdı. Ayrıca ilerideki pazarlıklar için bir koz sağlamaktaydı.[2892] Bunun yanında Mehmet Ali'ye Mısır'da yapılacak bir saldırıya Avusturya birliklerinin dâhil olmayacağına dair Fransa'ya söz verdi.[2893] Metternich'in Mehmet Ali'nin görevden alınmasıyla ilgili ifadeleri İstanbul'a ulaştığında Reşid Paşa, Mehmet Ali yanlılarının eline koz geçmemesi adına bu ifadelerin belli bir süre gizlenmesini istedi.[2894]

5.17. İSTANBUL'DA SAVAŞ HAZIRLIKLARI

Rıfat Bey'in ilk teklifin reddedildiğini bildiren mesajı Eylül başında İstanbul'a ulaştı.[2895] Ponsonby'nin beklediği ve mutlu olduğu üzere Mehmet Ali ilk öneriyi reddetmişti.[2896] Etienne Pisani bilgiyi hemen Reşid Paşa'ya iletti. Ponsonby ve Stürmer, Reşid Paşa'yla görüşerek Paşa'ya önerilerini sundular. Buna göre, Suriye'de boşta kalan paşalıklar için yeni kişiler belirlenmeli, Emir Beşir, Sultan'ın davasına dönmezse Emir el-Kasım'ın yeni Emir Beşir olarak atandığını belirten bir ferman çıkarılmalı, başkonsoloslar Mehmet Ali'yle iletişimini kesebilmek adına Mısır'dan ayrılmalı ve Türkiye'nin Suriye Komutanı Selim Paşa'ya emirlerini Charles Smith'ten[2897] alacağını belirten talimat yollanmalıydı. Reşid Paşa tüm önerileri kabul etti.[2898] 3 Eylül'de Şeyhülislam'ın ofisinde toplanan bakanlar ve ulemanın önde gelenleri Mehmet Ali'nin cevabını değerlendirdi. Mehmet Ali'nin isteklerinin reddedilmesini ve konvansiyonun uygulanmasını Sultan'a

[2891] Šedivý, Metternich, s. 844.
[2892] **GRE**/E/481/10/11-16, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Ekim 1840.
[2893] Šedivý, Metternich, s. 821.
[2894] **GRE**/E14/80-85, Alison'dan Ponsonby'ye, 15 Ekim 1840.
[2895] Lütfi, Tarih, Cilt: 6-7-8, s. 1061.
[2896] **GRE**/E/320/F/18, Ponsonby'den Hodges'a, 2 Eylül 1840; **MS**62/PP/GC/PO/432, Ponsonby'den Palmerston'a, 3 Eylül 1840.
[2897] **GRE**/E/596/108, Ponsonby'den Stopford'a, 2 Eylül 1840.
[2898] **GRE**/E/481/32/1, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Eylül 1840; **GRE**/E/481/32/5, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Eylül 1840; **GRE**/E/596/108, Ponsonby'den Stopford'a, Eylül 1840.

tavsiye etti.[2899] 5 Eylül'de yapılan duyuruyla Suriye'ye yeni paşaların atandığı ilan edildi ve Suriyeliler, Sultan'a itaate davet edildi.[2900]

Mehmet Ali'nin yerinden edildiğini görme isteğiyle canlanan Ponsonby, Suriye operasyonunun başlaması için sabırsızdı. Mehmet Ali'ye olan karşıtlığı zirve yapmıştı. Mehmet Ali artık yalnızca Avrupa barışı için bir tehdit değil, aynı zamanda Mısır yerlilerine karşı işlediği sayısız suçtan dolayı insan şekline girmiş bir "şeytan" idi.[2901] Operasyonun sorunsuz geçmesi adına Palmerston'un Britanya subaylarına pozitif emirler vermesini istedi. Başarısızlık ihtimaline tahammülü yoktu.

Ponsonby, ikinci teklifin de reddedilmesi halinde Mehmet Ali'nin Mısır Paşalığından alınması gerektiğine inanıyordu. Paşa'nın görevde kalması "ihtiyatsızlık, hatta saçma" bir karar olacaktı.[2902] Ponsonby'ye göre "yarım tedbirler" bir felakete neden olabilirdi. Bu nedenle Mehmet Ali'nin olumsuz bir cevap vermesi halinde Mısır'a yeni paşa atanmasını Babıali'ye önerdi.[2903] Dolayısıyla bu günlerde Ponsonby'nin en büyük endişesi, Mehmet Ali'nin ikinci öneriyi kabul ederek kendini kurtarmasıydı. Böylelikle sadece Mısır'daki konumunu korumakla kalmayacak, Suriye'den tahliye sürecini geciktirip Suriye'deki yönetimini devam ettirecekti. Onu, zor kullanmadan Suriye'den çıkarmak çok zor hatta imkânsızdı. Bu nedenle ikinci öneriyi kabul etse de etmese de Mehmet Ali'yi Suriye'den çıkmaya zorlamak adına Suriye'ye sefer yapılmasını savundu.[2904] Ancak Ponsonby'nin korktuğu gerçekleşmedi. Mehmet Ali en kötü şartta yine Mısır'ı elinde tutacağına inandığından ikinci teklifi de kabul etmedi.

Rıfat Paşa'nın son raporunu İstanbul'a ulaşınca Reşid Paşa, Ponsonby'yi bilgilendirdi. Sultan'ın, Paşa'nın cevabını bir ret olarak kabul ettiğini ve Paşa'yı resmî olarak görevden almayı arzuladığını belirtti. Ponsonby'nin tavsiyesini sorunca elçi, bunu yalnızca tavsiye edilebilir değil, "hem maddi hem de manevi etki" için bir zorunluluk

[2899] Lütfi, Tarih, Cilt: 6-7-8, ss. 1061-1062.
[2900] **GRE**/E/606/13, Duyurunun Arapçadan Fransızcaya Tercümesi, 5 Eylül 1840.
[2901] **MS**62/PP/GC/PO/426, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Ağustos 1840
[2902] **GRE**/E/481/32/8, Ponsonby'den Palmerston'a, 3 Eylül 1840.
[2903] **MS**62/PP/GC/PO/432, Ponsonby'den Palmerston'a, 3 Eylül 1840; **MS**62/PP/GC/PO/434, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Eylül 1840.
[2904] **GRE**/E/481/32/10-18, Ponsonbyden Palmerston'a, 10 Eylül 1840; **FO** 78/396, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Eylül 1840.

olarak gördüğünü iletti. Ponsonby'ye göre Sultan, saygınlığını korumak ve emirlerinin uygulanmasını sağlamak adına Mehmet Ali'nin görevden almak zorundaydı. Aksi halde kararlı ve haklı olduğunu ortaya koyamayacak ve ne Suriyeliler ne de İstanbullular onunla birlikte hareket edecekti. Bu şekilde Sultan'ın müttefiklerine danışmadan karar alamadığı söylentileri de kesilecekti. Zaten Mehmet Ali konvansiyonu reddettiği an, Sultan'ın egemenlik haklarını kullanmasının önü açılmış oldu. Ponsonby, meslektaşlarına bu kararın kabulü için baskı yapacağına dair Reşid'e söz verdi. Desteği kritik olan Stürmer, konferansın tavsiyesinin alınmasından yanaydı. Ponsonby, Mehmet Ali görevden alınmadığı takdirde yasal valisi olarak Paşa'nın, Mısırlılara Sultan'a karşı durmaları için emir verebilecek konumda kalacak olacağını savundu. Bununla birlikte Sultan'ın emri altındaki yasal bir valiye blokaj uygulaması da absürd bir durum oluşturacaktı. Konvansiyonun Sultan'ın müttefiklerine danışmadan Mehmet Ali'yi görevden alamayacağı maddesinin Sultan'ı bağlamayacağını, çünkü Sultan'ın âsi vasalını görevden almada reddedilemez bir hakka sahip olduğunu savundu. Bu tedbirle, Mehmet Ali'yi desteklemekten vazgeçebilecek kişilerin ve belki de Fransa'nın fikirlerini değiştirmek de mümkün olabilirdi. [2905] Sonuç olarak Stürmer, her ne kadar ikinci önerinin kabul edilmemesi halinde ne yapacağına dair bir talimat almamış olsa da Ponsonby'nin argümanlarına teslim oldu. Stürmer'in desteği Königsmarck'ın desteğini getirdi. Boutineff'in yerine elçilik görevinde bulunan maslahatgüzar Titow[2906] ise ilk başta isteği reddetse de kısa bir süre sonra diğer üç elçiyle ortak hareket etmek adına onayladı. 11 Eylül'de yeni bir divan toplantısı gerçekleşti. Mehmet Ali'nin verdiği cevabın bir ret cevabı olduğu kabul edildi. Daha sonra, Reşid Paşa, elçilere Mehmet Ali'nin görevden alınması ve Paşa'ya karşı blokajın uygulanmasıyla ilgili önerilen notanın taslağını yolladı.

[2905] **GRE**/E/481/32/10-18, Ponsonbyden Palmerston'a, 10 Eylül 1840; **GRE**/E/322/E/50, Ponsonby'den Strangways'e, 22 Eylül 1840; Anick, s. 259.

[2906] Boutineff'in eşi 1840 Mayıs'ında hastalandı. Britanya elçiliği doktorlarından Macguffoc da hastayla ilgilendi. Ancak Haziran 1840'ta eşi vefat etti. **GRE**/E/76/28 Boutineff'den Ponsonby'ye 22 Mayıs 1840 **GRE**/E/76/31 Boutineff'den Ponsonby'ye 11 Haziran 1840, Boutineff, eşinin ölümünün ardından elçilik görevlerini Titow'a bırakarak İstanbul'dan ayrıldı. **GRE**/E/76/32, Boutineff'den Ponsonby'ye 11 Temmuz 1840.

Dört elçi de taslağı onayladı. Mehmet Ali, Mısır valiliğinden alındı ve yerine İzzet Mehmet Paşa getirildi.

Ponsonby'nin teşvikiyle alınan bu karar neticesinde dört elçi de hükümetleri tarafından böyle bir karar aldıkları için ağır bir şekilde eleştirileceklerdi. Ancak Palmerston, Ponsonby'yle hemfikirdi. Ponsonby'nin düşüncelerini onayladığını elçiye iletti.[2907] Ancak komplo ve entrikalarla yükselen Mehmet Ali'nin aynı şekilde kendini yok etmesinin ve amacını artık gerçekleştiremeyecek olmasının yarattığı memnuniyet, Ponsonby için gelecek tüm eleştirilere değerdi.[2908] Ayrıca Mısır'da bulunan konsolosların Mısır'ı terk etmesi kararı alındı. Ponsonby, Britanya ticareti zarar görebileceği için, başkonsolosların Mısır'dan hemen çekilmesinde isteksizdi. Ancak meslektaşlarıyla arasında bir ayrılık yaratmamak adına itiraz etmedi. Alınan kararlar 15 Eylül'de Mehmet Ali'ye gönderildi.[2909] 22 Eylül'de İskenderiye'ye ulaştı. 23 Eylül'de başkonsoloslar Mısır'ı terk etti.[2910]

6 Ekim'de Mısır ve Suriye sahillerinde uygulanacak blokaj kararı Mehmet Ali'ye iletildi.[2911] Otuz savaş gemisinden oluşan Britanya, Osmanlı ve Avusturya birleşik donanması, Mısır ve Suriye sahillerini blokaja başladı. Suriye Savaşı başladıktan sonra mühimmat ile top taşıyan Hollanda ve Belçika bandıralı ticaret gemileri İskenderiye'ye gelmişti. Stopford, Mısır ve İngiliz gemileri dışında herhangi bir gemiyi durdurmaya

---

[2907] **GRE**/E/481/34/38, Ponsonbyden Palmerston'a, 8 Kasım 1840. Ponsonby, Boutineff'le son dönemde yakaladığı uyumlu ilişkiyi Titow'la da sürdürdü. Ponsonby, Titow'un iş birliğinden oldukça memnun kalacaktı. **MS**62/PP/GC/PO/438, Ponsonbyden Palmerston'a, 15 Eylül 1840. Hatta Titow'la uyumu aklına geldikçe Fransızlara ölen kızgınlığı daha da artacaktı. **MS**62/PP/GC/PO/501, Ponsonbyden Palmerston'a, 26 Şubat 1841.

[2908] Anick, s. 260; **MS**62/PP/GC/PO/438, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Eylül 1840. Hodges, Ponsonby'den farklı olarak blokajın Suriye için faydalı olacağını düşünse de İskenderiye blokajının pek fayda sağlamayacağına inanıyordu. "Blokaj, yabancı tâcirlerin çıkarlarına zarar vermekten başka işe yaramaz. Paşa'nın iç üretimi bir müddet daha yeterli gelecektir. Paşa, kâğıt para basabilir, hizmetçilerinin tamamına malla ödeme yapabilir. Lüks mal nedir bilmeyen bu kişiler için bu durum bir endişe kaynağı olmaz. Paşa'nın devasa bir deve sürüsü var. Malları çölden Trablus, Tunus ve Fas'a gönderebilir. Bunu isterse Kahire'deki Magriplilerle de yapabilir, Fas'a kadar götürebilirler. Blokajı kışın sürdürmek de zor. Burada gemiler için uygun bir liman yok. O vakit de ticaret dört ay devam edecek." **GRE**/E/320/D/51, Hodges'tan Ponsonby'ye, 27 Mart 1840.

[2909] **GRE**/E/481/32/10-18, Ponsonbyden Palmerston'a, 10 Eylül 1840.

[2910] **FO** 78/406, Hodges'tan Palmerston'a, 22 Eylül 1840.

[2911] **GRE**/E/596/121, Stopford'dan Ponsonby'ye, 12 Ekim 1840.

otoritesinin olmaması nedeniyle bunlara müdahale etmemişti.[2912] Bu nedenle Ponsonby blokajın tüm gemilere uygulanması gerektiğini düşünmeye başladı. Stopford, 26 Eylül'de blokajla ilgili talimatlarını alarak Ponsonby'ye iletti. Ayrıca Ponsonby'nin aldığı talimatlarda blokaja hangi tip savaş ve ticaret gemilerin dâhil olduğunu sordu.[2913] Ponsonby, "entrikalara" karışan Fransız buharlılarının blokaja dâhil edilmesini istiyordu.[2914] Ponsonby'nin ikna etmesi sonucu Reşid Paşa, blokaja Fransız buharlılarının da dâhil olması için Stopford'dan talepte bulundu.[2915] Ancak Stopford bu isteği kabul edemezdi. Palmerston'un talimatında Sultan'a destek olarak ticaret gemilerine blokaj uygulanması ve amiralliğin talimatlarında ise Fransız savaş gemileriyle çatışmaktan kaçınması emrediliyordu. Londra'dan yeni talimat almadan, savaş gemisi statüsünde olan Fransız buharlılarını durdurmaya kendisini yetkili görmediğini iletti. Avusturya Amirali Bandeira da onunla hem fikridi.[2916]

Stopford, bu meselede doğru hareket etmişti. Ponsonby'nin tavsiyesine rağmen Palmerston da tarafsız ülkelerin gemilerine ancak Sultan'ın blokaj uygulayabileceğini ve İngiliz donanmasının ancak Mısır ve İngiliz gemilerine blokaj uygulayacağını iletti.[2917] Minto'nun yolladığı talimatta ise tarafsız ülkelerin gemilerinin blokajı aşmak adına girişimde bulunabileceğini ancak Stopford'un bunlara müdahil olmamasını emretti. Ancak Sultan bu gemilere engel olmak isterse Britanya'nın buna karışamayacağını belirtti.[2918]

Esasen Ponsonby, hükümetin blokajla ilgili düşüncelerini uzun bir müddettir biliyordu. Nisan ayında Palmerston, İskenderiye blokajı esnasında İngiliz gemilerinin diğer ülke gemilerine blokaj uygulayamayacağını Ponsonby'ye iletmişti. Bunu sağlamak adına Babıali'nin birkaç savaş gemisi temin etmesini ve İngiliz donanmasına eşlik edecek bu gemilerin blokajı yürütmesini istemişti. Palmerston'a göre diğer ülkelerin ticari veya

[2912] **GRE**/E/320/F/50, Hodges'tan Ponsonby'ye, 17 Eylül 1840.
[2913] **GRE**/E/596/112, Stopford'dan Ponsonby'ye, 26 Eylül 1840.
[2914] **GRE**/E/481/32/10-18, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Eylül 1840.
[2915] **GRE**/E/481/33/17-21, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ekim 1840.
[2916] **GRE**/E/596/124, Stopford'dan Ponsonby'ye, 21 Ekim 1840.
[2917] **GRE**/E/481/33/56, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Ekim 1840.
[2918] **GRE**/E/596/127, Stopford'dan Ponsonby'ye, 22 Ekim 1840.

askeri gemilerini durduran "Haç değil, Hilal olmalı" idi.[2919] 15 Temmuz Konvansiyonu ardından yolladığı blokaj talimatlarında Britanya'nın bir barış antlaşması imzalayamayacağı bir grupla, yani Sultan'ın bir tebaası olan Mehmet Ali'yle savaşa giremeyeceğini belirterek egemenlik hakkı kullanımının Sultan'a ait olması nedeniyle İngiliz gemilerinin tarafsız ülkelerinin ticaret gemilerini Mısır veya Suriye limanlarına girmekten alıkoyamayacağını iletmişti. Ancak Sultan, önceden ilan etmek kaydıyla, bu hakkı kullanabilirdi. İngiliz donanması yalnızca Mısır gemilerine blokaj uygulayabilirdi.[2920]

5.18. 1840-1841 SURİYE SAVAŞI

Ponsonby, 1840 yılı başı itibariyle karışıklıkların mevcut olduğu Suriye'de isyanın patlak vermesini beklemekteydi.[2921] Mehmet Ali, Hicaz'daki bazı birlikleri Suriye'ye kaydırmıştı.[2922] Şubat 1840'ta Kasım ve Yusuf isimli iki Dürzi şeyh,[2923] elçiliğin Suriye Uzmanı Richard Wood aracılığıyla İngiliz elçiliğine Mehmet Ali'nin Suriye'den çıkarılması ve ülkelerinin Britanya koruması altına girmesi adına hemşehrilerinin taleplerini iletmişti.[2924] Mart başında Dürzîler ayaklanmanın eşiğinde bulunuyordu.[2925] Ponsonby bunu Mehmet Ali'nin "zorba" yönetimine kanıt olarak gösterebileceğinden

[2919] **GRE**/E/481/9/21-24, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Mayıs 1840; **GRE**/E/481/9/13, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Nisan 1840.
[2920] **GRE**/E/481/9/71-76, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Eylül 1840. **GRE**/E/481/10/1-8, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 5 Ekim 1840. Yine de Palmerston, ticaretin kesintiye uğrayacak olması nedeniyle İngiltere ve Fransa'da çok sayıda itirazın geleceğini düşündüğünden ticaret gemilerinin blokaja alınmasına sıcak bakmıyordu. **GRE**/E/481/9/71-76, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Eylül 1840.
[2921] **MS**62/PP/GC/PO/412, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Haziran 1840.
[2922] **GRE**/E14/20-21, Alison'dan Ponsonby'ye, 5 Ocak 1840.
[2923] Suriyelilerin Sultan'a gönderdikleri, Mehmet Ali'nin zulmüne karşı destek taleplerini ve Tanzimat Fermanı'yla verilen hakları kendilerinin de arzu ettiğini ifade eden mektup, Babıali'ye İngiliz elçiliği aracılığıyla iletilmişti. **GRE**/E/606/19. Bu mektubun İngiliz elçiliğine yazılmış örneği için bkz. **GRE**/E/606/22. Aynı şekilde Pontois'ya da bir arzuhal iletilmişti. Ancak burada Fransız hükümetine yönelik eleştiriler de yapılmaktaydı. **GRE**/E/606/26. Tüm çeviriler Wood tarafından yapılmıştı.
[2924] **GRE**/E/481/28/2-13, Ponsonby'den Palmerston'a, Şubat 1840.
[2925] **GRE**/E14/30-31, Alison'dan Ponsonby'ye, 6 Mart 1840.

oldukça memnundu.[2926] Beklediği gibi Haziran ayında Suriye'de farklı kesimlerin öncülüğünde büyük bir isyanın başladığını öğrendi.[2927]

İsyan haberinin alınmasından sonra Ponsonby ve Stürmer, Reşid Paşa'yı ziyaret ederek Babıali'nin düşüncelerini öğrenmek istedi. Reşid Paşa'nın isyanı desteklemeye istekli olduğunu düşündüklerinden, Suriye'nin önde gelen kişilerini Sultan'ın davasına katmak için Suriye'ye ajanlar yollanmasını ve Suriyelilere kadim haklarının iade edileceğini garanti etmelerini tavsiye etti. Bu hususta İngiltere'nin kefil olarak sunulmasını önerdi. Ayrıca askere alımlarda muafiyet ve vergilerin büyük kısmından feragat edileceklerinin iletilmesini tavsiye etti. Eğer Babıali bu yönde bir girişimde bulunacaksa İngiliz elçiliği adına bir kişiyi göndereceğini ve Babıali'yi destekleyeceğini iletti. Ayrıca Amiral'e Beyrut açıklarına bir Osmanlı fırkateyniyle giderek isyan eden Suriyelilere cesaret vermesini sağlayacağına söz verdi. Reşid Paşa tüm önerileri onayladı.[2928] Ponsonby'ye göre isyan mevcutken harekete geçilmeliydi.[2929] Babıali'nin harekete geçmesi halinde ise Suriye'nin hızlı bir şekilde İbrahim'den kurtulacağını düşünüyordu.[2930] Ancak Babıali'nin ihtiyatlı hareket etmesi üzerine Türklerin cesur bir adım atmaya isteksiz olduğunu ve Suriyelilerin tek başına İbrahim'i alt etmesini umduklarını düşünmeye başladı.[2931]

Ponsonby, Reşid Paşa ve Stürmer'e haber vermeden elçiliğin Wood'dan İstanbul'a gelerek Britanya'nın hamiliğini talep eden Dürzi şeyhlerle görüşmesini ve onlara eski haklarını ve imtiyazlarını vereceklerini ve hiçbir paşanın bunları ihlal etmeyeceğine dair resmî olarak söz vermesini istedi. Suriyelilerin askerlikten muaf olacağını ve vergilerin belli bir süre alınmayacağına dair taahhütte bulunmasını istedi. Wood, şeyhlerle görüşerek onların onayını aldıktan sonra önerilerini sunması adına Ponsonby tarafından Reşid

[2926] Palmerston, Dürzilerin zaman içerisinde tepkilerini bir başkaldırıya dönüştürmesini ummaktaydı. **GRE**/E/481/9/15-20, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 20 Nisan 1840.
[2927] **GRE**/E/481/30/4, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Haziran 1840. Ponsonby, isyanla ilgili doğru bilgileri Suriye'de bulunan dostları ve astlarından hızlı bir şekilde temin edebilmişti. **GRE**/E/16/3-9, William Arden Alvanley'den Ponsonby'ye, 9 Haziran ve 16 Haziran 1840; **GRE**/E/606/6, 10 Haziran 1840; **GRE**/E/606/9, 18 Haziran 1840; **GRE**/E/368/4, John Louis'ten Ponsonby'ye, 20 Haziran 1840.
[2928] **GRE**/E/481/30/10-19, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Haziran 1840; **MS**62/PP/GC/PO/416, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Temmuz 1840.
[2929] **MS**62/PP/GC/PO/413, Ponsonby'den Palmerston'a 23 Haziran 1840.
[2930] **MS**62/PP/GC/PO/414, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Temmuz 1840.
[2931] **GRE**/E/481/30/22-23, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Haziran 1840.

Paşa'nın yanına gönderildi. Wood, Dürzi şeyhleri hemşerilerini ikna etmek adına Suriye'de kullanmayı ve Suriyelilere silah ile para dağıtarak isyanı desteklemeyi Reşid'e önerdi. Reşid, önerileri kabul ederek şeyhlere verilmesi üzerine bir deklarasyon hazırladı. Buna göre Suriyeliler Sultan'a itaat etmeleri halinde kadim haklarını geri alacaklar, Tanzimat Fermanı'nın getirdiği haklardan yararlanacaklar, bir daha yerel yöneticilerin suistimallerine uğramayacaklar ve yeni imtiyazlarla ödüllendirileceklerdi. Ponsonby'nin isteğiyle Wood, Babıali'nin vaadlerini asilere iletmek üzere resmî belgeler ve pasaport verilerek Beyrut'a yollandı.[2932]

Wood'un asli görevi asilerin liderleriyle görüşerek planlarını, güçlerini ve araçlarını öğrenerek İstanbul'a raporlamaktı.[2933] Wood bu iş için biçilmiş bir kaftandı. Türkçe ve Arapça konuşabilen Wood, daha önce Suriye'de iki kere bulunduğundan bölgeyle ilgili ayrıntılı bilgiye sahipti. Ayrıca önde gelen kişilerle tanışıklığı mevcuttu. Bir Katolik olması Marunîlere etki edebilmek adına değerliydi. Hâlihazırda Suriyeli yerliler de İngiliz elçiliğine başvurarak İbrahim'e karşı Britanya'nın desteğini talep etmişti.[2934] Beyrut'a vardıktan sonra konsoloslarla birlikte önde gelen kişilerle gizli bir şekilde irtibat kurarak Suriyelilerin Sultan'ın yanında yer alması adına çalışmalarda bulundu. Londra konvansiyonunun bilgisi Suriye'ye ulaştığında artık açık bir şekilde hareket etmeye başladı. Reşid Paşa'nın resmî vaadlerini ileterek Suriyelileri Sultan'ın yanına çekti.

Hodges, Türk-Mısır donanmasının Suriye'ye ek birlik ve mühimmat göndereceği bilgisini donanmaya iletmişti. Hodges'un düşüncesi İngiliz donanmasının harekete geçerek bu girişimi engellemesi ve mümkünse birlikleri ve gemileri teslim almasıydı.

[2932] **GRE**/E/481/30/22-23, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Haziran 1840.

[2933] A. B. Cunningham, **The Early Correspondence of Richard Wood,** Cambridge, 1966, s. 146. Ponsonby'nin Wood'u Suriye'ye yollayarak 10.000 kişiyi isyana teşvik etmesi ve bunlara silah ve mühimmat gönderilmesi düşüncesini duyan Palmerston, ilk başta Suriyelilerin İbrahim Paşa'ya karşı kullanılmasında isteksiz gibi görünmekteydi. Bu insanların zarar görmesinden endişe ediyordu. **GRE**/E/477/42, A.B.S. Pisani'den Ponsonby'ye, 26 Haziran 1840. Wood'un raporlarının bir an önce İstanbul'a ulaşması için gerekenlerin yapılması adına İngiliz donanmasına talimat gönderdi. **GRE**/E/368/8, John Louis'ten Ponsonby'ye, 30 Haziran 1840. Ancak Stopford, Suriye Savaşı'yla ilgili elçiliğe Ponsonby'yi tatmin edecek raporlar yollamadığı gibi Wood'un da İstanbul'la rahat ve hızlı bir şekilde iletişim kurmasını sağlamadı. Ponsonby, Stopford'u bu hususlar için de şikâyet edecekti. **GRE**/E/322/E/50, Ponsonby'den Strangways'e, 22 Eylül 1840.

[2934] **GRE**/E/606/19.

Böyle bir girişim neticesinde Türk denizcilerin isyan edeceğini de umuyordu.[2935] O günlerde donanmanın geçici komutanı olan Tuğamiral John Louis, az sayıda savaş gemisiyle Beşik Körfezi'nde bulunuyordu. İstanbul'a ve boğazlara yönelik bir saldırı halinde Sultan'dan gelecek bir talebe binâen görev yapmak üzere Ponsonby'den talimat beklemekle görevlendirilmişti.[2936] Bu nedenle Hodges'ın tavsiyesini uygulamadı. Ancak Ponsonby'ye ileterek tavsiyesini sordu. Ponsonby de Louis'in Suriye açıklarına birkaç gemi göndermesini faydalı bulduğunu iletti. Bunun üzerine Louis, Suriye'ye gitmesi halinde İstanbul ve boğazları korumak adına geride gemi bırakmak zorunda olup olmadığını sordu. Ponsonby, Odessa Konsolosu Yeames'ten gelen raporlara ve İstanbul'daki genel havaya göre İstanbul'a yönelik Rusya'dan bir saldırı tehdidinin mevcut olmadığını belirterek Mısır'dan gelecek bir deniz saldırısı söz konusu olursa Louis'in bu saldırıyı Suriye kıyılarında engelleyebileceğini iletecekti. İbrahim'in başkente ilerlemesi halinde ise donanmanın geri gelmesi için yeteri kadar zaman olacaktı.[2937]

Kısa bir süre sonra *HMS Powerful*'un Kaptanı Charles Napier emri altına verilen bir donanmanın Suriye sahillerine doğru yola çıkmasını emretti.[2938] Ancak bu esnada Türk-Mısır birleşik donanması İskenderiye'ye dönmüş ve Mehmet Ali rahat bir nefes almıştı.[2939] Bu fırsatın kaçırılmasına hem Ponsonby, hem Hodges hem de Napier oldukça üzülecekti.[2940] Hodges'un mesajını alır almaz Louis'a harekete geçme tavsiyesinde bulunan Napier, Doğu sorununun Türk-Mısır donanmasının Beyrut açıklarında demirlemişken ele geçirilmesiyle tek bir darbeyle sonlandırılabileceğini belirtecekti.[2941] 7 Temmuz'da Stopford, Urla'ya ulaştı ve komutayı Louis'den aldı.[2942]

[2935] **GRE**/E/320/E/27, Hodges'tan Ponsonby'ye, 6 Haziran 1840., Benzer bir öneri Alison tarafından da yapılmıştı. Mart ayında Girit'ten bazı birliklerin Mısır'a getirileceği istihbaratını alan Alison, Ponsonby'ye Babıali'nin Mısır'la Girit arasında konuşlandıracağı iki savaş gemisiyle bu girişimi engellemesini tavsiye edecekti. **GRE**/E14/32-35, Alison'dan Ponsonby'ye 27 Mart 1840.

[2936] **GRE**/E/368/2, John Louis'ten Ponsonby'ye, 20 Haziran 1840; **GRE**/E/506/70, Ponsonby'den Etienne Pisani'ye, 1 Haziran 1840.

[2937] **MS**62/PP/GC/PO/416, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Temmuz 1840; **GRE**/E/481/30/20-21, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Haziran 1840.

[2938] **GRE**/E/368/8, John Louis'ten Ponsonby'ye, 30 Haziran 1840.

[2939] **GRE**/E/320/E/27, Hodges'tan Ponsonby'ye, 6 Haziran 1840.

[2940] **GRE**/E/320/E/49, Hodges'tan Ponsonby'ye, 17 Temmuz 1840.

[2941] **GRE**/E/431/1, Napier'den Ponsonby'ye, 25 Temmuz 1840.

[2942] **GRE**/E/368/10, John Louis'ten Ponsonby'ye, 12 Temmuz 1840.

Stopford, Palmerston'un talimatlarına uygun olarak Britanya'nın çıkarlarını korumak adına donanmanın dört savaş gemisini Napier'in emrine vererek Suriye açıklarına gönderdi.[2943] Birkaç gemiyi de Sultan'ın Ponsonby aracılığıyla talep edeceği herhangi bir husus için görev alması için Edward Harvey komutasında Beşik Körfezi'nde bıraktı. Stopford da geri kalan gemilerle birlikte Mısır sahillerini ablukaya almak adına İskenderiye'ye yöneldi.[2944] Ancak Sultan ve başkent tehlikede olmadığından Ponsonby, geride gemi bırakılmasına gerek olmadığını iletince Stopford'un emriyle Beşik Körfezi'ndeki gemiler birkaç gün sonra ana filoya dâhil olacaktı.[2945] Yüzbaşı Walker komutasında ufak bir Türk donanmasının hazırlanarak Stopford'a eşlik etmesine karar verildi.[2946]

Napier, 13 Ağustos'ta Beyrut açıklarına vardı. 14 Ağustos'ta Beyrut Konsolosu Niven aracılığıyla diğer güçlerin konsoloslarına ve İngiliz tâcirlere dört gücün Suriye'yi Sultan'a kazandırmak adına karar aldığını ve Mehmet Ali'nin Suriye'deki otoritesinin sonlandırılacağını duyurdu. Şehrin yöneticisini kan dökülmeden şehri teslim etmeye davet etti.[2947] Ayrıca yayımladığı duyuruyla Suriyelilere, Sultan'ın vaadlerini ileterek halkı, Mısır yönetiminin baskıcı tutumuna karşı ayaklanmaya davet etti.[2948] Wood'un hazırladığı mektuplar başta mevcut Emir Beşir olmak üzere önde gelen tüm şeflere yollandı. Mehmet Ali'ye karşı isyan edenler ve Sultan'a itaat edenlerin affedileceği iletildi.[2949] Beyrut'a bir saldırı düzenlemese de çevrede bulunan birkaç ufak Mısır gemisine el koydu.[2950] Diğer yandan yapılacak çıkarma için yer tayinine girişildi. Beyrut'un 15 kilometre kuzeyinde

[2943] *HMS Powerful, HMS Edinburgh, HMS Castor* ve bir buharlı gemi Napier'in filosunu meydana getirmekteydi. **GRE**/E/596/81, Stopford'dan Ponsonby'ye, 11 Temmuz 1840; **GRE**/E/481/31/53, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Ağustos 1840.
[2944] **GRE**/E/290/1, Harvey'den Ponsonby'ye, 24 Ağustos 1840. Stopford, Napoli hükümetinin sülfür tekeli hususunda ısrarı nedeniyle birkaç gemiyi geride bırakarak Urla'ya gelmişti. **GRE**/E/596/82, Stopford'dan Ponsonby'ye, 13 Temmuz 1840.
[2945] **GRE**/E/290/4-5, Harvey'den Ponsonby'ye, 24 Ağustos 1840.
[2946] **MS**62/PP/GC/PO/427, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Ağustos 1840.
[2947] **GRE**/E/431/4, Napier'den Niven'a, 14 Ağustos 1840; **GRE**/E/422/50, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 21 Ağustos 1840; C. Napier, **The War in Syria**, Cilt: 1, London, 1842, ss. 31, 36-37.
[2948] Napier'in Duyurusu için bkz. **GRE**/E/431/5, 14 Ağustos 1840.
[2949] **GRE**/E/693/354, Wood'dan Ponsonby'ye, 23 Ağustos 1840; **FO** 78/396, Wood'dan Ponsonby'ye, 23 Ağustos 1840.
[2950] **GRE**/E/422/50, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 21 Ağustos 1840.

yer alan Juniyah Körfezi, çıkartma noktası olarak seçildi. İskenderiye açıklarında bekleyen Stopford, Mehmet Ali'nin ikinci teklifi de reddettiğini öğrenince blokaj için geride ufak bir filo bırakarak Beyrut'a yöneldi. Yanında bulunan az sayıda Türk savaş gemisiyle birlikte 9 Eylül'de Beyrut'a vardı.[2951]

Babıali'nin yaşadığı maddi sıkıntılar nedeniyle İngiliz hükümeti, ücreti mukabilinde Türk ordusu ve asiler için silah ve mühimmat da temin edecekti. Britanya'nın Malta'daki askerî depolarından 10.000 stand of arms ve mühimmat, bir grup sappers, marines ve mühendis subay ve bir miktar parayla birlikte Türk ordusuna komuta etmek üzere Albay Charles Smith, Cebel-i Tarık'tan yola çıkmıştı.[2952] Ancak Smith hasta bir şekilde Suriye'ye ulaştı ve doğrudan İstanbul'a geçti.[2953] Smith dönene kadar kara kuvvetleri komutası Napier'e devredildi.

Beyrut valisi Süleyman Paşa'dan şehri teslim etmesi istendi. Ancak Paşa, belirsiz cevap vererek zaman kazanmaya çalışıyordu. Bunun üzerine donanma şehri

---

[2951] **GRE**/E/640/5, Walker'dan Ponsonby'ye, 19 Eylül 1840. Walker'ın komutasında Suriye Savaşı'na katılan Türk donanması yetmiş dört topluk bir kalyon, elli sekiz ve kırk dört topluk iki fırkateyn, yirmi altı ve yirmi iki topluk iki korvet ve çok sayıda taşıyıcı gemiden oluşmaktaydı. **GRE**/E/640/3, Walker'dan Ponsonby'ye, 13 Ağustos 1840. Walker, Ağustos ayında resmî olarak Osmanlı filosunun komutanlığına getirildi. **M**S62/PP/GC/PO/427, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Ağustos 1840. Osmanlı donanmasının firarının ardından geride savaşa uygun çok az gemi kalmıştı. Tunus donanmasından bir brik ve bir korvet İstanbul'a getirilmişti. Daly, s. 155. Tunus donanmasından savaş gemisi talep edilmesi, Palmerston'un Reşid Paşa'ya tavsiyesi üzerine gerçekleşmişti. **GRE**/E/481/35/72, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Aralık 1840. Ayrıca Yeniköy tersanesinde ıskartaya çıkarılmış olan Mukhuddina-i Hive adlı gemi bulunuyordu. Walker, Türk donanmasının komutanlığına atanınca bu gemiyi sancak gemisi olarak kullandı Gemi, Britanyalı denizcilerce "hayatını riske atmayı seven denizcilerin bineceği bir gemi" olarak gösterilmişti. Daly, s. 168. 4 Eylül'de Walker, Kıbrıs'ta bekleyen 5.000 askerle Suriye kıyılarına vardı. **GRE**/E/431/6, Napier'den Ponsonby'ye, 4 Eylül 1840.

[2952] **GRE**/E/596/103, Stopford'dan Ponsonby'ye, 13 Ağustos 1840. Smith'e savaş esnasında kullanması adına 15.000 sterlin için tahsis edilmişti. **GRE**/E/606/5. Silahlar ücreti mukabilinde gönderilmişti. Silahların ücretinin Babıali tarafından ödenmesi adına bir protokol imzalanmamışsa da Babıali'nin gerekli ödemeyi yapacağından Palmerston bir şüphe duymuyordu. **GRE**/E/481/9/38-39, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Temmuz 1840; **GRE**/E/481/9/3839, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 24 Temmuz 1840. Yine de kısa bir süre sonra bu hususta yazılı bir sözleşme yapılması Ponsonby'ye emredildi. **GRE**/E/481/9/47, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Ağustos 1840. Ponsonby de 41.928 sterlin değerinde bir teminatı Babıali'den istedi. **GRE**/E/481/38/51, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Şubat 1841. Ponsonby'nin aracı olmasıyla İstanbul'un önde gelen İngiliz tâcirlerinden Hanson da bir miktar tüfeği Babıali'ye satacaktı. Ancak Hanson, hak edişini biraz gecikmeli alabilecekti. **GRE**/E/286/6, Hanson'dan Ponsonby'ye, 14 Ekim 1840.

[2953] **GRE**/E/596/109, Stopford'dan Ponsonby'ye, 20 Eylül 1840; **GRE**/E/481/32/81, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Eylül 1840.

bombalamaya başladı.[2954] Ertesi gün 5.380 Osmanlı askeri, 1.500 Britanya ve birkaç yüz Avusturya denizcisi Napier komutasında Juniyah Körfezi'ne çıkarma yaptı.[2955] 3 gün süren ve Beyrut'u harabeye çeviren yoğun bir bombardımanın ardından Mısır birlikleri şehri boşalttı ve Türk birlikleri şehri kontrol altına aldı.[2956] Mısırlı askerler ordudan firar ederek Türklerin safına geçmeye başladı.[2957]

Tüm bu gelişmeler Beyrut ve çevresindeki Suriyelileri cesaretlendirdi. Birliklerin karaya çıkmasının hemen ardından çok sayıda yerli, karargâha gelerek silah ve mühimmatlarını teslim aldı ve orduya katıldı. Bunlar içerisinde en önemlisi, Wood'un çok uzun süre önce ikna ettiği Emir Beşir Shibab'ın yeğeni Emir Beşir Kasım'dı. Kasım, birlikleriyle Mısır kuvvetlerine saldırılara başladı. Emir Beşir Shibab'ın Türk ordusunu gördükten sonra Sultan'a itaat edeceği düşünülüyordu.[2958] Ponsonby, Emir Beşir'in taraf değiştirmesi için bir tehdit mesajı da göndermişti. Savaşı Mehmet Ali kazanırsa Emir Beşir, Mehmet Ali'nin kölesi olacaktı, kaybederse de Paşa'nın yaşadığı yıkımı o da yaşayacaktı.[2959] Ancak kendisine defalarca davet yollandığı hâlde tarafını değiştirmemiş ve Sultan'a itaat etmemişti.[2960] Beyrut'un düşmesinden sonra da Emir Beşir, İbrahim'e

---

[2954] **GRE**/E/640/5, Walker'dan Ponsonby'ye, 19 Eylül 1840; **FO** 78/397, Walker'dan Ponsonby'ye, 19 Eylül 1840.

[2955] **GRE**/E/431/7, Napier'den Ponsonby'ye, 15 Eylül 1840; Avusturya iki fırkateyn, iki korvet bir buharlıyla savaşa destek oldu ve asker sayısı dört yüzü geçmedi. Dolayısıyla savaşa desteği sınırlı kaldı. Ancak Avusturyalı askerler Beyrut ve Akka'nın ele geçrilmesinde faydalı sağladılar. Özellikle roket topçuları oldukça etkili oldu. Šedivý, Metternich, **ss.** 845, 851-852. Yine de Palmerston, iç muhalefet nedeniyle Metternich'in daha fazlasını yapamayacağını bilse de Avusturya'nın az sayıda askerle savaşa dâhil katılmış olmaktan "utanabileceğini" ve asker sayısını artttıracağını umuyordu. Bu konuda Ponsonby'nin Stürmer'i teşvik etmesini istedi. **GRE**/E/481/10/17-21, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 23 Ekim 1840. Savaşın başlamasının ardından çok sayıda Britanyalı subay Suriye'de görevlendirildi. Ayrıca birçok İngiliz savaşta gönüllü şekilde görev almak adına Ponsonby'den yardım talep edecekti. Ulaşım desteği isteyen bir örnek için bkz. **GRE**/E/299/1, Edward Hickey'den Ponsonby'ye, 12 Ekim 1840.

[2956] Bin kadar kişi top atışları neticesinde hayatını kaybetti. Şehirde büyük bir yangın çıktı. **GRE**/E/422/58, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 16 Eylül 1840. Beyrut konsolosu Niven Moore şehre döndüğünde kendi evini de harabeye dönmüş bulacaktı. Yüz yirmi sterlin değerinde zararı vardı. Kalacak yer aradığında da bulamadı. **GRE**/E/422/63, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 20 Ekim 1840.

[2957] **GRE**/E/431/7, Napier'den Ponsonby'ye, 15 Eylül 1840; **FO** 78/397, Stopford'dan Ponsonby'ye, 17 Eylül 1840; **GRE**/E/640/5, Walker'dan Ponsonby'ye, 19 Eylül 1840.

[2958] **GRE**/E/422/56, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 22 Ağustos 1840.

[2959] **GRE**/E/481/31/76, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Ağustos 1840.

[2960] **MS**62/PP/GC/PO/425, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Ağustos 1840; **GRE**/E/422/50, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 21 Ağustos 1840.

tabi kalmaya devam etti.[2961] Bunun üzerine Wood, Babıali tarafından kendisine verilen yetkiye dayanarak, 8 Ekim'de yeni Emir olarak Emir Beşir Kasım'ı tayin etti.[2962] Ancak yeni katılımlar yeterli değildi. General Augustus Giacomo Jochmus (1808–81), Tarsus'un karla kaplanmış olması nedeniyle İbrahim'in İstanbul'a yürüyemeyeceğini belirterek İstanbul'daki birliklerin Suriye'ye gönderilmesini istedi. Eldeki askerlerle iç kısımlara geçilemez ve nihai başarı elde edilemezdi. [2963]

Beyrut yakınlarına çıkarma yapıldığı haberi 27 Eylül'de Ponsonby'ye ulaştı. Onun önerisiyle Reşid Paşa, Woolwich'te eğitim alan Türk subayların komutasında[2964] ek 3.000 askerin Suriye'ye gönderilmesini emretti. Buna ek olarak Charles Smith'e Suriye'deki Türk ordusuna her türlü emri verebilme yetkisi verildi.[2965] Ayrıca Smith'in tercümanı olarak Wood görevlendirildi. Ancak Smith, rahatsızlığı nedeniyle Suriye'ye birkaç hafta gecikmeli gidecekti.[2966] Ayrıca Jochmus, Kurmay Başkanı olarak İzzet Paşa'nın yanına atandı ki kendisine İzzet Paşa'nın eylemlerini yönlendirme yetkisi verildi.[2967]

[2961] **GRE**/E/422/58, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 16 Eylül 1840.

[2962] **FO** 78/397, Wood'dan Ponsonby'ye, 12 Ekim 1840. Emir Beşir Şihab, Stopford'a teslim olduktan sonra amiral, emir için *HMS Cylops*'da bir suit hazırlayarak onu ve ailesini Malta'ya gönderdi. **GRE**/E/596/130, Stopfprd'dan Ponsonby'ye, 23 Ekim 1840.

[2963] Napier ve Wood'un da katıldığı gibi asker, para, mühimmat ve provizyona ihtiyaç duyuluyordu. **GRE**/346/B/7-10, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 19 Eylül 1840.

[2964] Woolwich'te eğitim alan beş subaydan bazıları Suriye'de görev yapacaktı. Selim Bey, İzzet Paşa'nın emri altında görev yaparken, Tahir Bey ve isimleri belirtilmeyen topçu ve mühendis sınıflarında görevli diğer iki subay Smith'in emri altındaydı. **GRE**/E/481/32/97, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Eylül 1840; **GRE**/E/570/7, Smith'ten Ponsonby'ye, 23 Ekim 1840; **GRE**/E/346/D/7, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 14 Kasım 1840. Ayrıca Lamb, Avusturya'da askerî eğitim için bulunan gençlerden dört beş tanesinin Suriye'de görev yapacak kadar ilerlemiş olduğunu belirterek, özellikle çeviri için faydalı olacaklarını düşündüğünden Babıali'nin ihtiyaç duyulması halinde bu öğrencileri Türkiye'ye çağırmasını önerdi. **GRE**/E/430/5/61, Lamb'den Ponsonby'ye, 13 Ekim 1840.

[2965] **MS**62/PP/GC/PO/448, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Eylül 1840.

[2966] Smith, İstanbul'dan 3 Ekim 1840 tarihinde ayrıldı. **GRE**/E/481/33/1, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Ekim 1840.

[2967] **GRE**/E/481/32/81, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Eylül 1840; **FO** 78/397, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Eylül 1840. Jochmus, Leh kökenli Hamburg doğumlu bir kişiydi. Yunan Bağımsızlık Savaşı'nda görev yapmış ve ardından İspanya'daki iç savaşta savaşmıştı. Hunter, Narrative of the Late Expedition to Syria, Cilt: 2, s. 99. Jochmus'un ataması geçici olarak Stopford tarafından bir hafta önce yapılmıştı. Ancak Babıali tarafından yapılan bir atama daha uygun olacağı için atamanın İstanbul'dan yapılması talep edilmişti. **GRE**/E/346/B/7-10, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 19 Eylül 1840; **GRE**/E/346/B/18, 25 Eylül 1840.

Ponsonby'nin girişimleri neticesinde Jochmus, kısa bir süre sonra Babıali tarafından ferikliğe yükseltildi.[2968]

Reşid Paşa, Britanya'nın Suriye seferine yeteri kadar destek vermediğini düşündüğünden mutlu değildi. Ponsonby'den Britanya'nın da Suriye'ye daha fazla birlik yollamasını istedi. Ponsonby bu isteği, böyle bir durumda Fransa'nın, Britanya'nın Suriye üzerinde kontrol sağlama amacında olduğu iddiasını ortaya atacağı için kabul edilmeyeceğini belirtti. Reşid Paşa bu argümana karşı çıkmasa da Suriye seferinin başarıya ulaşması için Britanya birliklerinin dahlinin önemli olduğunu belirtmeye devam etti. Bu nedenle Ponsonby, her ne kadar Britanya birliklerinin Suriye'de görevlendirilmesi için istekli olmasa da Palmerston'a Suriye'nin Mehmet Ali'nin elinde kalmasındansa oraya herhangi bir birliği ya da "şeytanın bizzat kendisini" yollamayı tercih edeceğini yazdı.[2969] Yine de Palmerston'a göre hiçbir ülke kendi çabası olmadan kurtulamazdı. İngilizlerin desteğiyle yerel güçler işi bitirmeliydi. Kısaca Türkler, İspanyollar ve Portekizliler gibi ülkelerini kendileri kurtarmalıydı.[2970]

Birlikler Beyrut'u ele geçirmiş olsa da müttefikler Mısır ordusuna hâlâ bir darbe vurmamıştı. Ancak Stopford'un mevsim şartlarının elverişsiz hâle gelmesi halinde Ekim sonu gibi Suriye kıyılarından ayrılabileceğini belirtmesi, Suriye'ye 1840 yılında yapılacak bir saldırı umuduna darbe vurmuştu. Stopford, yoğun sıcaktan dolayı hastalanan askerlerin tedavisi için büyük gemileri Marmaris'e çekmeyi, küçük gemilerle buharlı gemileri geride bırakmayı düşünüyordu.[2971] Fransa'nın izleyeceği politikadan emin olmadığından gemilerde ihtiyaç duyabileceği Britanyalı denizcileri Suriye kıyılarında bırakma taraftarı değildi. Bu durumda Türk denizci ve askerlerin kışı, kendi kalyonlarının gücüne dayanarak geçirmeleri gerekecekti. Ancak bu direniş için yeterli güce sahip olmadıkları için kışı geçirmek adına onları Kıbrıs'a çekmeyi önermişti. Tüm kış boyunca

[2968] **GRE**/E/481/33/7, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Ekim 1840; **GRE**/E/346/C/5, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 7 Ekim 1840; **GRE**/E/346/C/9, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 10 Ekim 1840.
[2969] **MS**62/PP/GC/PO/448., Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Eylül 1840.
[2970] **GRE**/E/481/9/60, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 31 Ağustos 1840; **GRE**/E/481/9/71-76, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Eylül 1840.
[2971] **GRE**/E/596/109, Stopford'dan Ponsonby'ye, 20 Eylül 1840; **GRE**/E/596/126, Stopford'dan Ponsonby'ye, 21 Ekim 1840; **GRE**/E/481/32/111, Stopford'dan Ponsonby'ye, 20 Eylül 1840.

orada eğitilip disipline edilmeleri ve Fransa donanmasıyla çarpışma riskinden kaçınmak adına Marmaris'e çekilmeyi istiyordu.[2972] Bu hususta İstanbul'da bulunan Smith'in Türk hükümetinden talimat getirmesini umuyordu.[2973]

Ponsonby, Stopford'un niyetini öğrendiğinde çıldıracak gibi oldu. Diğer elçiler de büyük hayal kırıklığı yaşadı. Ponsonby, Amiral'e verdiği resmî cevapta, Smith'in 10.000 tüfek ve bir miktar parayla yola çıkmak üzere olduğunu belirttikten sonra hem kendisinin hem de meslektaşlarının İngiliz donanmasının Suriye açıklarında kalmaya devam etmesini arzu ettiklerini iletti. Birliklerin çekilmesi halinde Suriyelilerin, Mısır ordusuna direnemeyeceğini ve İbrahim'in intikamına maruz kalacaklarını savundu.[2974] Tahir Paşa'nın önermesiyle Stopford'a, ihtiyaç duyması halinde büyük gemilerin İskenderun'da küçük gemilerin ise Hayfa'da güven bir şekilde bekleyebileceğini iletti.[2975] Gönderdiği özel mektupta ise her ne kadar denizle ilgili teknik bilgisi olmasa da İngiliz donanmasının ayrılışının geri döndürülemez zararlara yol açacağını ve bundan Stopford'un sorumlu tutulacağını iletti. Hükümete de yolladığı mektupla böyle bir adım atılmaması için girişimde bulunduğunu belirtti.[2976] Gerçekten de dispaçında donanmanın çekilmesinin İngiltere'ye utanç ve zarar getireceğini ve bu niyete hem Babıali'nin hem de meslektaşlarının karşı çıktığını belirtti.[2977] Palmerston'a gönderdiği özel mektubunda yaşadığı hayal kırıklığını iletirken "En yetenekli insanların ve en akıllı politikaların budalalıklarla boşa çıkartıldığını görmek beni yaralıyor." şeklinde ifade edecekti. Palmerston'u teşvik etmek için de bu sorunun çözümü halinde en büyük şöhretin

[2972] **GRE**/E/596/109, Stopford'dan Ponsonby'ye, 20 Eylül 1840.
[2973] **GRE**/E/596/112, Stopford'dan Ponsonby'ye, 26 Eylül 1840. Ancak aksi bir emir gelmesi halinde Türk birliklerinin kışı geçirebileceği bir yer aranmaktaydı. **GRE**/E/596/116, Edward Aldrich'ten Stopford'a, 26 Eylül 1840.
[2974] Anick, s. 264; **MS**62/PP/GC/PO/441 Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Eylül 1840; **GRE**/E/596/118, Ponsonby'den Stopford'a 3 Ekim 1840. Stopford'un düşüncesini Bandiera'dan öğrenen Metternich de oldukça endişelenmişti. **GRE**/E/430/5/61, Lamb'den Ponsonby'ye, 13 Ekim 1840; **GRE**/E/430/5/63, Lamb'den Ponsonby'ye, 19 Ekim 1840. Stopford kararından vazgeçince Viyana'da rahatlama olacaktı. **GRE**/E/430/5/61, Lamb'den Ponsonby'ye, 13 Ekim 1840.
[2975] **MS**62/PP/GC/PO/453, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Ekim 1840; **GRE**/E/481/33/37, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Ekim 1840.
[2976] **GRE**/E/596/120, Ponsonby'den Stopford'a, 8 Ekim 1840.
[2977] **GRE**/E/481/32/90-96, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Eylül 1840.

Palmerston'a ait olacağını vurguladı.[2978] Ponsonby'ye göre Stopford, söylendiği gibi "mükemmel bir denizci" olsa bile bu göreve uygun değildi. Palmerston'dan ona cesur bir şekilde hareket etmesi için Stopford'a açık bir talimat yollamasını istedi.[2979] Stopford düşüncesinde ısrar edince Ponsonby'nin öfkesi daha da arttı. Yine Palmerston'a yolladığı bir mektupta, amiralin "saygın bir ihtiyar kadın" olduğunu ve "güvende olması için inzivaya çekilerek eşi ve torunlarıyla çay içmesi" gerektiğini belirtecekti.[2980] Stopford'un "korkaklığı" Suriye'de zafer için istekli birçok İngilizin ortak düşüncesiydi. Örneğin Ponsonby'nin uygun görmesi halinde Suriye'de savaşa katılmak isteyen Hodges, Stopford'un bir korkak gibi hareket ettiğini düşünmekte ve yaşlı olduğu için onu bu işe uygun bulmamaktaydı.[2981]

15 Eylül'de Stopford'un denizcileri çekme fikrini öğrenen Napier, endişelendi. Az sayıda Türk askeriyle operasyonun yürütülmesinin imkânsız oluşu nedeniyle Rus donanması ve ordusunun gelerek İskenderun tarafından karaya çıkması için Ponsonby'ye tavsiye verdi.[2982] İzzet Paşa, Stopford'a kısa süre içerisinde 30.000 askerin gönderileceğini belirterek o vakte kadar kalmasını istedi.[2983] Ancak Stopford kararında ısrarcıydı. Ponsonby, fırtınalı kış mevsiminde Stopford'un kalmasına imkân sağlayacak bir argüman bulamayınca, Kapudan Tahir Paşa'yla görüşerek Suriye yakınlarında kötü hava koşullarında sığınak görevi görecek olası yerleri sordu. Tahir Paşa da büyük gemilerin İskenderun Körfezi'nde daha küçük gemilerin de Hayfa'da korunabileceğini belirtti.[2984] Neyseki Stopford bir sonraki mektubunda yanlış anlaşıldığını ve hiçbir zaman Suriye sahillerini tümüyle terk etmeyi düşünmediğini belirten bir cevap yolladı. İlk kötü hava koşullarında yalnızca büyük gemileri çekeceğini, ancak geriye yeterli bir gücü muhakkak bırakarak Suriye ordusunu destekleyeceğini belirtti.[2985]

[2978] **MS**62/PP/GC/PO/441, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Eylül 1840.
[2979] **MS**62/PP/GC/PO/449, Ponsonby'den Palmerston'a, 3 Ekim 1840.
[2980] **MS**62/PP/GC/PO/457, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Ekim 1840.
[2981] **GRE**/E/320/F/56, Hodges'tan Ponsonby'ye, 26 Eylül 1840.
[2982] **GRE**/E/431/7, Napier'den Ponsonby'ye, 15 Eylül 1840.
[2983] **GRE**/E/596/117, Stopford'dan Ponsonby'ye, 27 Eylül 1840.
[2984] Anick, s. 264; **MS**62/PP/GC/PO/454, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Ekim 1840; **GRE**/E/481/33/37, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Ekim 1840.
[2985] Ponsonby'nin şikâyetleri üzerine Palmerston, Stopford'a Minto aracılığıyla yeni talimatlar yolladı. Onun artık daha kararlı hareket edeceğine inanıyordu. Her ne kadar Stopford'u cesur ve onurlu bir kişi

Stopford'un Suriye kıyılarını terk etmek istemesi, Ponsonby'yi öfkelendiren tek husus değildi. Suriye ordusunun komutanlığına İzzet Paşa atanmıştı ki Ponsonby'ye göre İzzet, ülkedeki "en alçak" adamdı. Varna'da Rus ordusu karşısında başarısız olmuştu. Ankara valisi iken halka zulmetmişti. Onun yüzünden Britanya'nın Suriye'de bir hezimet yaşamasından endişelendi. İzzet'in, Charles Smith ve Selim Paşa'ya emir verecek olmasından endişelendiğinden, İzzet'in yerine farklı bir kişi gönderilmesini Reşid Paşa'ya tavsiye etti. Ancak Reşid bunu inatla reddetti. Ponsonby'nin ısrarları üzerine Reşid, İzzet'in, Suriye'ye gitmeyerek Kıbrıs'ta kalmaya devam edeceğine söz verdi. Ancak bu sözünü tutamadı. Ardından İzzet'in yalnızca valilik işleriyle ilgileneceğine ve askerî meselelere karışmayacağına söz verildi.[2986] Kısa süre sonra Suriyeliler, İzzet Paşa kendilerine Mısırlılardan bile daha kötü muamele ettiği için Paşa'dan şikâyetçi olmaya başladı. Jochmus ve Napier, İzzet nedeniyle Suriyelilerin yeniden Mısır'a destek olabileceğinden endişeleniyordu. İzzet Paşa'yla iyi bir ilişki kurdukları hâlde onun geri çağrılmasını talep ettiler.[2987] Zamanla şikâyetler daha da arttı. Herkes İzzet'ten rahatsızdı.[2988] Smith de İzzet Paşa'dan şikâyet edenler arasındaydı. Hemen ayrılmasının faydalı olacağını belirtiyordu.[2989] Kasım sonu geldiğinde artık Sultan'ın "en büyük düşmanı" İbrahim değil, İzzet Paşa idi.[2990] Palmerston bunlardan haberdar edildiğinde İzzet Paşa'nın, Tanzimat Fermanı'nı uygulayabilecek yapıda bir kişi olmadığı, Sultan'ın çıkarlarının zedelenmesine neden olduğu ve Britanya'nın Suriyelilere verdiği sözleri ihlal ettiği gerekçesiyle İstanbul'a geri çağrılması adına Babıali'ye baskı yapılmasını

olarak görse de yaşlı olması nedeniyle akli olarak yıpranmış olduğunu düşündü. **GRE**/E/481/10/1-8, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 5 Ekim 1840, Ekim sonunda ise donanmanın kısmi çekilişinden önce çok sayıda askerin Suriye'ye gönderilmesi için Babıali'nin harekete geçirilmesini istedi. Buharlı gemiler seferine devam edeceği için donanmanın çekilişinden endişe etmiyordu. **GRE**/E/481/10/17-21, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 23 Ekim 1840, **GRE**/E/481/10/22-27, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 27 Ekim 1840.

[2986] **MS**62/PP/GC/PO/438, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Eylül 1840; **MS**62/PP/GC/PO/440, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Eylül 1840; **GRE**/E/346/C/5, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 7 Ekim 1840.

[2987] **GRE**/E/346, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 7 Ekim 1840; **GRE**/E/431/18, Napier'den Ponsonby'ye, 13 Kasım 1840; **GRE**/E/431/11, Napier'den Ponsonby'ye, 11 Ekim 1840; Cunningham, Britain and the Pacification, ss. 104-105.

[2988] **GRE**/E/346/C/27-28, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 13 Ekim 1840.

[2989] **GRE**/E/570/23, Smith'ten Ponsonby'ye, 13 Kasım 1840.

[2990] **GRE**/E/346/D/21, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 8 Aralık 1840; **GRE**/E/346/D/25, 9 Aralık 1840.

emretti.[2991] Ponsonby ve Stürmer'in girişimleri sonucunda İzzet görevden alındı ve Ponsonby'nin güvendiği bir Türk subay olan Selim Paşa, Suriye'deki askeri birliklerin komutanlığına getirildi. Ayrıca Smith'in tercümanlığı görevinden aldığı Wood'un tümüyle Suriyelilere odaklanmasını emretti.[2992]

Beyrut yakınlarına yerleştikten sonra ittifak güçleri sınırlı bir ilerleme elde edebildi. Harekâtın yavaşlığından rahatsız olan Ponsonby, özel mektuplarında Stopford ve Smith'e acımasızca saldırdı. Yıllardır sürdürdüğü ısrarları neticelendirecek girişimin başarısız olmasına tahammülü yoktu. Stopford'un vigourous ve wise bir şey yapamayacağına inanıyor ve Napier'in sahip olduğu "şevkin" onda olmamasından yakınıyordu.[2993] Napier ve Jochmus'un İbrahim'i Suriye'den çıkarmak için yaptığı cesur hamleleri Stopford boşa çıkarmaya çabaladığına kendini inandırmıştı. Palmerston'a İbrahim'in çok güçsüz olduğunu ve ancak Suriye'deki yetersiz komutanlar sayesinde kurtulabileceğini ve son kalesi İskenderiye olan Mehmet Ali'nin ancak manevi cesaret yokluğu olan rakipleri sayesinde ayakta kalabileceğini belirtmişti.[2994] Nizip Savaşı'nda İbrahim ve Süleyman Paşa'nın Hafız Paşa'dan çok üstün bir performans sergilemediği ve Hafız'ın saçma icraatlarıyla Mısır ordusunun zafer kazandığı öğrenilmişti. Dolayısıyla İbrahim'i Suriyeden çıkarmak Ponsonby tarafından kolay bir iş olarak görülmekteydi.[2995]

[2991] **FO** 78/391, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 9 Kasım 1840. Palmerston, İzzet Paşa'yla ilgili şikâyetleri Şekip Efendi'ye ileterek ondan İzzet Paşa'nın görevden alınmasını istedi. **GRE**/E/481/10/38-41-45, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 14 Kasım 1840.

[2992] Cunningham, Britain and the Pacification, s. 105; **GRE**/E/481/34/41, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Kasım 1840; **GRE**/E/481/34/49, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Kasım 1840. Ponsonby, Selim Paşa'nın kısa bir süre önce ferikliğe getirilişinde de destek olmuştu. **GRE**/E/481/35/24, Selim Paşa'dan Ponsonby'ye, 5 Kasım 1840. Diğer yandan İzzet Paşa, yılsonuna kadar Suriye'de kalmaya devam edecekti. **GRE**/E/422/70, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 1 Ocak 1841.

[2993] **GRE**/E/322/E/50, Ponsonby'den Strangways'e, 22 Eylül 1840.

[2994] **MS**62/PP/GC/PO/453, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Ekim 1840; **FO** 78/397, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Ekim 1840.

[2995] **GRE**/E/430/3/51, Ponsonby'den Lamb'e, 31 Temmuz 1839; **GRE**/E/430/3/80, Ponsonby'den Lamb'e, 21 Ağustos 1839. Hafız Paşa, savaşı kaybetmesinde âmirlerinin kendisine destek olmamasını gösterecekti. **GRE**/E/561/31, Sheil'den Ponsonby'ye, 3 Aralık 1839. Ponsonby, Hafız Paşa'ya öfkeliydi. Ancak daha sonra Hafız Paşa'yla Erzurum'da bir süre vakit geçiren ve Paşa'yı öven Britanya'nın İran Elçisi Sheil'in etkisiyle de olsa Hafız'ı İstanbul'da desteklemeye söz verdi. **GRE**/E/561/31, Sheil'den Ponsonby'ye, 3 Aralık 1839; **GRE**/E/561/34, Sheil'den Ponsonby'ye, 20 Aralık 1839; **GRE**/E/561/37, Sheil'den Ponsonby'ye, 8 Şubat 1840. Diğer yandan Erzurum Kkonsolosu James Brant da Hafız Paşa'ya destek verilmesi için Ponsonby'yi iknaya çalışacak ve onun yeteneklerini sık sık övecekti. Hafız da Britanya elçiliğinin desteğini arzu ediyordu. **GRE**/E/84/7-8, Brant'ten Ponsonby'ye, 1 Mayıs 1840; **GRE**/E/84/9-11, Brant'ten Ponsonby'ye, 12 Mayıs 1840; **GRE**/E/84/13, Brant'ten Ponsonby'ye, 24 Şubat 1841.

Ponsonby'nin Mısır ordusunun güçsüzlüğüyle ilgili fikirleri Jochmus ve Chrzanowski'nin verdiği askerî raporlara dayanıyordu. Her iki subay da İbrahim'in Nizip Savaşı'nı oldukça zorlanarak kazandığını belirtmiş ve deniz gücü desteğiyle Osmanlıların Mısır ordusunu Suriye'den atabileceğini savunmuştu.[2996]

Gerçekten de Napier ve Jochmus sahada daha aktif bir rol almak istemekte, Stopford ise daha temkinli hareket etmekten yanaydı. Ancak baskılar sonucu Beyrut'a yönelik operasyona karar verildi. Beyrut'a yönelik operasyon, denizden Stopford ve karadan Napier tarafından 9 Ekim'de başlayan saldırıyla başladı. Ağır bir bombalamadan sonra Süleyman Paşa şehri terk etti. Ertesi gün şehir Osmanlı ordusunun kontrolüne geçti.

Aynı gün Emir Beşir Kasım'ın birliklerinin desteğiyle Napier komutasındaki birliklerle İbrahim Paşa komutasındaki birlikler Beyrut yakınlarında karşı karşıya geldi. Başkomutan rütbesiyle Beyrut'a yeni gelen Smith, Napier'e karargâha çekilmesi için kesin emir yolladığı hâlde Napier emre itaat etmedi.[2997] Galat Meydan Savaşı şeklinde adlandırılan savaşta İbrahim Paşa komutasındaki Mısır birlikleri kesin olarak mağlup edildi. İbrahim Paşa az sayıda askeriyle birlikte savaş alanından zorlukla kaçabildi.[2998] İbrahim Paşa'nın aldığı yenilgi müttefik güçlerin moralini arttırırken Mısır kuvvetlerinin cesaretini kırdı. Osmanlı ordusuna dâhil olarak Sultan'ın davasına hizmet etmek adına gelen Suriyelilerin sayısı arttı. Birçok farklı yerden gelen Mısır birlikleri de teslim olmaya başladı.

Bu savaş esnasında İbrahim Paşa'nın muhafız alayına ait bir sancak ele geçirildi. Smith'in emriyle Hodges, sancaktan Ponsonby'yi haberdar edince elçi, sancağı kullanarak Mehmet Ali'nin başarı öyküsüne ve İbrahim'in yenilmez olduğu düşüncesine karşı Sultan'ın birliklerinin kahramanlığının bir işareti olarak kamuoyunun fikirlerini değiştirmeyi arzuladı. Sultan'ın ayaklarının altına sermek istediği sancağın kendisine

[2996] Chrzanowski'nin raporu için bkz. **FO** 78/357, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Ağustos 1839. Jochmus'un raporu için bkz. **FO** 78/358, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Ağustos 1839.
[2997] Napier, İbrahim Paşa'ya karşı kazandığı savaşla sadece ün yapmadı. Askerî mahkemede yargılanmaktan da kurtuldu. H. Noel Williams, **The Life and Letters of Admiral Sir Charles Napier**, Hutchinson and Co, Londra, 1917, ss. 191-192. Smith sık sık Napier'in komutanlık yetkisini âsi bir şekilde gasp etmesinden şikâyet edecekti. **GRE**/E/570/5, Smith'ten Ponsonby'ye, 22 Ekim 1840.
[2998] **FO** 78/397, Wood'dan Ponsonby'ye, 12 Ekim 1840.

gönderilmesini istedi.[2999] Öyle de oldu. Ponsonby, sancağı Sultan'a sunarken "Ayaklarınızın altında olan bu sancak, sizin güçsüz, Mehmet Ali'nin ise güçlü olduğunu iddia edenlerin sözlerini çürütmektedir." diyecekti.[3000] Ancak sancağın gerçekten Mısırlılardan elde edilip edilmediği şüpheliydi. Napier, hatıratında kendi emri altındaki Türk birliklerinin bir sancak ele geçirmediğini belirterek Ponsonby'yi dürüst olmamakla suçladı.[3001] Gerçekten de Jochmus sancaktan Napier'e bahsettiğinde Napier sancağı İstanbul'a göndermek istemiş, ancak sancak günlerce aranmasına rağmen bulunamamıştı. Daha sonra Napier, sancağın Hodges tarafından İstanbul'a götürüldüğünü *Journal de Smyrne*'de okuyacaktı.[3002]

Galat Meydan Savaşı'nda alınan yenilgi üzerine İbrahim Paşa ve Süleyman Paşa, Şam'a doğru çekilmeye başladı. Eski Emir Beşir de artık taraf değiştirmesi gerektiğini anladı. Sultan'a hizmet etmek istediğini iletti. 12 Ekim'de ailesi ve değerli eşyalarıyla birlikte Sidon'da bulunan İngiliz savaş gemilerinden birine sığındı ve Stopford tarafından Malta'ya gönderildi.[3003] Ponsonby eski emirin Malta'ya yollanmasını doğru bulmamıştı. Bu şekilde Türklerin İngilizlerden şüpheleneceğini düşünüyordu.[3004] Büyük olasılıkla Ponsonby'nin tavsiyesiyle, Reşid Paşa eski emirin İstanbul'a gönderilmesi için talepte bulundu. Ponsonby'nin isteği üzerine emire bir zarar gelmeyeceğine dair söz verdi. Ponsonby de talebi Stopford'a iletti.[3005] Ancak Stopford, emir talepte bulunmadan emiri İstanbul'a gönderme niyetinde değildi.

[2999] **GRE**/E/481/33/41, Ponsonby'den Palmerston'a 19 Ekim 1840; **FO** 78/397, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Ekim 1840; **MS**62/PP/GC/PO/461, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Ekim 1840; **FO** 78/397, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Ekim 1840.

[3000] W. Patison Hunter, **Narrative of the Late Expedition to Syria**, Cilt: 1, H. Colburn, London, 1842, ss. 188-189.

[3001] Napier, The War in Syria, Cilt: 1, ss. 188-194. Ancak Napier, hatıralarını kaleme aldığında Ponsonby'yle kötü bir ilişki içerisindeydi. Elçiye saldırmak için haksız bir suçlamada bulunabileceği göz önünde tutulmalıdır. Eğer bir yalan varsa da suçlama Smith'e ya da Hodges'a yönlendirilmeliydi. Smith'in emriyle Hodges, sancağı Napier'den habersiz bir şekilde İstanbul'a götürmüştü.

[3002] **GRE**/E/431/13, Napier'den Ponsonby'ye, 9 Kasım 1840; **GRE**/E/431/16 Napier'den Ponsonby'ye, Kasım 1840; **GRE**/E/503/17, Redhouse'tan Ponsonby'ye, 2 Kasım 1840.

[3003] **GRE**/E/346/C/31, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 14 Ekim 1840; **FO** 78/397, Wood'dan Ponsonby'ye, 12 Ekim 1840.

[3004] **GRE**/E/481/34/1, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Kasım 1840.

[3005] **GRE**/E/481/34/8, Ponsonby'den Palmerston'a, 3 Kasım 1840.

Ponsonby, Beyrut'tan sonra artık hızlı bir şekilde Akka'ya saldırılmasını arzu ediyordu. İleride haklı çıkacağı gibi Akka'nın direnemeyeceğini iddia etmekteydi.[3006] Ancak Beyrut'un ele geçirilmesinden sonra komutayı Napier'den devralan[3007] Smith, çok ağır davranmaya başladı. Smith savaşın kışın sonlandırılamayacağını düşündüğünden Stopford'un ayrılmasından sonra İbrahim'in saldırması halinde bir direniş sergileyebilmek için ele geçirilen yerlerde savunma hazırlıkları yapmak istiyordu.[3008] Walker, Napier ve Jochmus, Akka'ya yapılacak bir saldırı için bastırırken Smith ve Stopford temkinli hareket etmek istiyordu.[3009] Kasım ayına kadar durum bu şekilde devam etti. Bu nedenle Stopford ve Smith'le ilgili şikâyetler Türk idarecileriyle Jochmus ve Napier tarafından İstanbul'a gönderilmeye başladı. Örneğin Jochmus, Smith'in yaşı veya sağlık durumu nedeniyle Beyrut'tan ayrılmadığını belirtip, güneşin Smith için hayati tehlike barındırdığını söylediğini yazacaktı. Jochmus'a göre bu göreve daha az uygun biri bulunamazdı. Smith'in, Napier'in başarılarını kıskandığını ve seferin başarısı için Stopford'un İskenderiye'ye Smith'in de ya İstanbul'a ya da İngiltere'ye dönmesi gerektiğini savundu. Komuta Napier ve kendisinde olması halinde ise başarının kesin olduğunu savundu.[3010] 30 Ekim'de yazdığı diğer mektupta üç haftadır hiçbir şey yapılmadan beklendiğini ve iyi hava ve deniz koşullarından faydalanılmadığını belirterek Smith'ten şikâyete devam etti.[3011] Babıali'den ve meslektaşlarından gelen eleştiriler de eklenince büyük bir hayal kırıklığı yaşayan Ponsonby, Smith'i desteklediği için çok pişman olmuştu.[3012]

[3006] **MS**62/PP/GC/PO/457, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Ekim 1840.
[3007] **GRE**/E/346/C/23, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 12 Ekim 1840.
[3008] **GRE**/E/570/5, Smith'ten Ponsonby'ye, 22 Ekim 1840.
[3009] **MS**62/PP/GC/PO/458, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Ekim 1840.
[3010] **GRE**/E/346/C/37-40, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 23 Ekim 1840; **MS**62/PP/GC/PO/458, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Ekim 1840. Smith, ilk başlarda enerjik bulduğu ve Türk ordusunu geliştireceğini düşündüğü Jochmus'u övüyordu. **GRE**/E/570/7, Smith'ten Ponsonby'ye, 23 Ekim 1840. Ancak daha sonra fikrini değiştirerek onu, kurmay başkanı olarak değersiz buldu. **GRE**/E/570/14, Smith'ten Ponsonby'ye, 5 Kasım 1840.
[3011] **GRE**/E/346/C/41, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 30 Ekim 1840. Jochmus, Stopford'dan da sık sık şikâyet edecekti. **GRE**/E/346/C/11, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 10 Ekim 1840; **GRE**/E/346/C/19, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 12 Ekim 1840.
[3012] **MS**62/PP/GC/PO/478, 29 Kasım 1840, Ponsonby'den Palmerston'a.

Ponsonby endişelerinde haklıydı. Savaşın ağır bir şekilde ilerlemesinden endişe eden Reşid Paşa, Mehmet Ali'nin ikinci teklifi kabul etmesi için hükümetinden istekte bulunmasını Pontois'dan talep etmeyi düşünüyordu.[3013] Ponsonby'nin isteğine uygun olarak Palmerston komutanları değiştirmek için girişimde bulundu. Ancak Melbourne'u sadece Smith'i değiştirmeye ikna edebildi. Onu da Smith'in Suriye ikliminden kaynaklı uzun müddettir devam eden sağlık sorunları gerekçesiyle görevden alabildi.[3014] Smith, önce generalliğe yükseltildi, ardından kendisine teşekkür edilerek görevine son verildi. Palmerston'un talimatı üzerine Ponsonby, Babıali'yle iletişime geçerek Smith'in yerine kendi adamı olan Jochmus'un atanmasını sağladı. Ancak Smith göreve devam etmek istediğinden bu karardan memnun olmadı ve göreve devam etmek istediğini Ponsonby'ye ileterek Babıali'nin Palmerston'un tavsiyesiyle aldığı kararını değiştirmesi için destek istedi. Ponsonby ise Sultan'ın Jochmus'u atadığını ve bu kararı değiştirmesini Sultan'a tavsiye edemeyeceğini belirtti. Bu işin arkasındaki kişi kendisi olduğu hâlde sorumluluğunun olmadığını ve önce Sultan'ın kararına ardından da Palmerston'un talimatına uygun bir şekilde hareket ettiğini belirtip şikâyetlere değinmeden üzgün olduğunu belirterek mektubunu sonlandırdı.[3015]

Stopford ve Smith nedeniyle askerî operasyonların durması Palmerston'u da rahatsız etti. 5 Ekim'de, Stopford'a Britanya hükümetinin Mehmet Ali'nin yerinden edilmesi adına Akka'nın ele geçirilmesini zorunlu gördüğünü iletti. Başarılı olacağını düşünmesi halinde Akka'ya saldırması istendi.[3016] Gerçekten de birçok siyasetçi ve asker

[3013] Ancak Metternich'in tavsiyesiyle fikrini değiştirdi. Palmerston böyle bir talebin hatalı olacağını Şekip Efendi'ye iletti. Palmerston'a göre Reşid Paşa çevresindeki Fransızların etkisinde kalmıştı. Mısır sorununun çözümü ardından istihdam edilen Fransızların Babıali'den uzaklaştırılması için girişimde bulunmasını Ponsonby'den istedi. **GRE**/E/481/10/17-21, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 23 Ekim 1840.

[3014] **GRE**/E/481/10/11-16, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Ekim 1840; **GRE**/E/481/10/17-21, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 23 Ekim 1840. Smith'in yerine İspanya'da bulunan Albay Mitchell'i atayacaktı. Çok sayıda İngiliz subay ayrıca görevlendirildi. **GRE**/E/481/10/17-21, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 23 Ekim 1840. Ayrıca Minto aracılığıyla Stopford'a kesin talimatlar yollandı. **GRE**/E/481/10/22-27, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 27 Ekim 1840.

[3015] **GRE**/E/570/30, Ponsonby'den Smith'e, 30 Kasım 1840; **GRE**/E/481/35/21, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Aralık 1840; **FO** 78/399, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Aralık 1840.

[3016] **MS**62/PP/GC/ME/432-433, Melbourne'den Palmerston'a, 4 Ekim 1840; **GRE**/E/481/10/1-8, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 5 Ekim 1840.

Akka'nın ele geçirilmesiyle savaşın sona ereceğini düşünmekteydi.[3017] Talimatın ulaşmasının ardından ihtiyar ikili daha fazla direnemedi. Birleşik donanma 2 Kasım'da Akka önüne geldi. Ertesi gün öğleden sonra ağır bir bombardıman başladı. Şehirde bulunan barut deposu havaya uçtu ve büyük bir yıkım gerçekleşti. Mısır kuvvetleri gece şehri terk etti. 4 Kasım sabahı Akka da Osmanlı ordusunun kontrolü altına girdi.[3018] Fransız mühendisler tarafından tahkim edilen[3019] ve uzun süredir savaşa hazırlanan Akka'nın, Ponsonby'nin savunduğu gibi İngiliz donanmasının taarruzuna dayanamayarak kısa süre içerisinde düşüşü, Suriye seferi için bir dönüm noktasıydı. Savaşı kaybettiğini anlayan İbrahim, tüm Mısır kuvvetlerinin Şam'a çekilmesini emretti. Sahil şeridi tümüyle müttefik kuvvetlerin kontrolüne girdi. Mısır ordusundan firarlar daha da arttı.[3020] İmparatorluk genelinde Mehmet Ali yanlıları etkisini kaybetti.[3021] Aynı şekilde Avrupa'da da Mısır ordusunun alt edilemeyeceğini düşünenlerin haksız olduğu net bir şekilde anlaşıldı.[3022] Ponsonby, Mehmet Ali'den tümüyle kurtulmak adına güçlerin gözünü İskenderiye'ye çevirmesini umuyordu.[3023]

Palmerston, Akka'nın düştüğünü öğrendiğinde Suriye sorununun artık sona erdiğini düşündü. Ancak Ponsonby'nin isteğine rağmen Mehmet Ali'nin Mısır'dan çıkarılmasını mümkün görmemişti. Mehmet Ali'nin boyun eğmesi halinde Sultan'ın tek taraflı bir fermanla Paşa'yı Mısır valisi olarak atamasını önerdi. Palmerston'a göre, diğer güçlerin ısrarları nedeniyle Mehmet Ali'ye hanedanlık imtiyazı da vermek kaçınılmaz görünüyordu.[3024] Ancak Sultan'ın egemenlik haklarına halel getirilmemesi için bu sürece

---

[3017] Metternich için bkz. Šedivý, Metternich**,** s. 849.

[3018] **GRE**/E/346/D/3-5, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 4 Kasım 1840; **FO** 78/398, Wood'dan Ponsonby'ye, 4 Kasım 1840; **GRE**/E/481/34/84, Ponsonby'den Palmerston'a, 21 Kasım 1840.

[3019] **GRE**/E/346/C/41, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 30 Ekim 1840. Bir Fransa briki, kömür ve şarap alma bahanesiyle Kandiye'ye uğramıştı. Ancak gemideki mühendisler kalelerin istihkâmıyla ilgilenmişti. **GRE**/E/320/D/20, Hodges'tan Ponsonby'ye, 6 Şubat 1840.

[3020] Akka'da, Mısır ordusundan kaçan bazı birliklerden bir tabur oluşturulmuştu. Bunlar için gereken 1.500 üniforma ve tam ekipman talep edildi. **GRE**/E/346/D/13-14, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 20 Kasım 1840.

[3021] Edirne için bkz. **GRE**/E/338/55, Kerr'den Ponsonby'ye, 9 Aralık 1840.

[3022] **GRE**/E/481/10/38-41-45, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 14 Kasım 1840.

[3023] **MS**62/PP/GC/PO/485, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Aralık 1840; **GRE**/E/481/36/1-4, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Aralık 1841.

[3024] **GRE**/E/481/10/49-52, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 25 Kasım 1840; **GRE**/E/481/10/53-60, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Aralık 1840; **GRE**/E/481/10/61, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Aralık 1840.

müttefikler, tavsiye vermek dışında dâhil olmamalıydı.[3025] İmparatorluk yasalarının ve antlaşmalarının özellikle Tanzimat Fermanı ve Ticaret Antlaşması'nın Mısır'da uygulanması, Mısır ordusu ve donanmasının sınırlandırılması, gibi vazgeçmeyeceği şartlar dışında memuriyetlerin ve terfilerin Sultan tarafından yapılması, vergilerin Sultan tarafından toplanması ve Paşalara sabit ve dolgun bir maaş bağlanması gibi koşullar için girişimde bulunmasını istedi. Palmerston'a göre Mehmet Ali, Emir Beşir gibi olmalıydı. Mehmet Ali'nin kısa bir süre sonra ölümünün ardından alkolik oğlu İbrahim, Sultan için bir tehdit oluşturamayacaktı.[3026] İki aylık bir sefer için, seçilen komutanların isteksizlik ve yetersizliklerine rağmen iyi bir sonuç alındığını belirten Palmerston, Jochmus tarafından Türk ordusunun ve Walker tarafından Türk donanmasının yeniden organize edilmesiyle birlikte Mısır'ın Sultan için bir daha tehdit hâline gelmeyeceğini iletti.[3027] Bu istekler ileride Ponsonby'nin yol haritasını belirleyecekti.

Palmerston başarıyı ise Ponsonby'nin hanesine yazmıştı. Çünkü Ponsonby, Mehmet Ali'nin gücünün abartıldığını ve Avrupa'nın baskısıyla un ufak olacağını hep savunmuştu.[3028] Ponsonby'nin savlarına İngiltere'de birçok kişi gülmüştü. Ponsonby'nin kendini kandırdığını düşünenler vardı. Ancak Akka'nın düşüşünden sonra bu kişiler, Ponsonby'nin haklı olduğunu itiraf edeceklerdi.[3029] Ancak hiç kimse Akka'nın bu kadar kısa bir süre içerisinde düşeceğini tahmin edememişti.[3030] Akka'nın Britanya donanmasının taarruzuna dayanamayarak bir gün içerisinde düşmesi yalnızca Türk meselesinde değil, Britanya'nın karşılaşacağı diğer tüm sorunlar için bir mesaj oldu. Palmerston'un belirttiği gibi Britanya donanmasının top atışı menzilinde bulunan tüm ülkeler İngiltere'yle herhangi bir sorun yaşadıklarında, İngiliz donanmasının Suriye operasyonunu hatırlayacaktı.[3031]

[3025] **GRE**/E/481/10/53-60, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Aralık 1840.
[3026] **GRE**/E/481/10/49-52, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 25 Kasım 1840; **GRE**/E/481/10/53-60, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Aralık 1840.
[3027] **GRE**/E/481/10/53-60, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Aralık 1840.
[3028] **GRE**/E/481/10/49-52, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 25 Kasım 1840.
[3029] **GRE**/E/481/10/38-41-45, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 14 Kasım 1840.
[3030] **GRE**/E/431/13, Napier'den Ponsonby'ye, 9 Kasım 1840.
[3031] Andrew Lambert, **Battleships in Transition: The Creation of the Suam Battlefleet, 1815-1860**, Conway Maritime Press, London, 1984, s. 38; Bartlett, ss. 144-146.

Görüldüğü üzere İngiliz hükümetinin komutan seçimleri oldukça hatalı olmuştu. Smith ve Stopford Suriye Seferi'ni cesur bir şekilde organize edebilecek komutanlar değildi. Bir başarısızlık halinde zarar görecek başarılı bir geçmişleri mevcuttu. Ayrıca Stopford, uzun bir müddettir Ponsonby'yle fikir ayrılığı yaşamaktaydı. Ponsonby'nin teşvikiyle Napier[3032] ve Jochmus, atak ve cesur bir harekât yürütmek istediğinde Stopford ve Smith'in engeliyle karşılaştılar. Hatta Akka saldırısı esnasında Napier ve Stopford kavga dahi ettiler. Napier kendisinin askerî mahkemeye çıkarılmasını talep etse de Stopford bunu kabul etmedi. Bu gibi nedenlerle savaş esnasında ordu komutası ikiye bölündü.[3033] Bu anlaşmazlık, Akka'nın ele geçirilmesiyle birlikte Suriye'de askerî operasyonların sonunun gelmesine neden oldu.[3034] Kasım sonuna gelindiğinde Smith'in pasif harekâtı nedeniyle ordu hâlâ sahil şeridindeydi. Türk birliklerinin deniz desteğine sahip olamayacakları iç kesimlerde bir şey yapamayacağına dair bir algı oluşmuştu. Türk askerleri motive olmuşken Mısırlılar da demotive iken saldırının yapılması savunuluyordu.[3035] İlginç bir şekilde o günlerde Ponsonby, İskenderiye'ye de saldırılması için hükümetine tavsiye verdi. Elçiye göre başarısız olunması halinde bile kaybedilecek bir şey olmayacaktı.[3036] Akka'nın ele geçirilmesi ne kadar önemliyse de savaşı bitirecek hamle İskenderiye'nin ele geçirilmesiydi. Ponsonby için nihai başarı Mehmet Ali'den tümüyle kurtulabileceği bir sonuçla mümkündü. Bu nedenle Ponsonby, Mısır ordusunun imhasını veya teslim alınmasını öncelikli hedef hâline getirdi. Ponsonby için oldukça önemliydi. Bu şekilde İskenderiye'yi savunabilecek bir kara ordusu kalmayacaktı. Jochmus da aynı şekilde koalisyon güçlerinin zaferine bir şüphe düşmemesi adına Mısır

---

[3032] Ponsonby, Napier'in tam da aradığı asker tipi olduğunu biliyordu. Hodges, 1839 yılı başında Ponsonby'ye gönderdiği bir mektupta, Napier için "Günümüzün Nelson'u" diyecek ve Karadeniz'e biri gönderilecekse Napier'den daha iyisinin bulunamayacağını belirtecekti. **GRE**/E/320/C/5, Hodges'tan Ponsonby'ye, 24 Ocak 1839. Napier, azmi ve şevkiyle, Ponsonby dışında da birçok kişinin takdirini kazanacaktı. Palmerston, Napier'e mektubunda "Suriye'deki başarıların bu ülkenin Mehmet Ali'nin tiranlığından kurtulması noktasında Paris'te fikirlerin değişmesine yardımcı oldu." diyecekti. Daly, s. 167.

[3033] **MS**62/PP/GC/PO/472, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Kasım 1840; **GRE**/E/481/34/44-48, Ponsonbyden Palmerston'a, 11 Kasım 1840.

[3034] **GRE**/E/346/D/21, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 8 Aralık 1840. 15 Aralık'ta hâlâ bir hareketlilik yoktu. **GRE**/E/422/68, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 15 Aralık 1840.

[3035] **GRE**/E/200/7, Edmunds'tan Ponsonby'ye, 29 Kasım 1840.

[3036] **GRE**/E/481/34/5, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Kasım 1840; **MS**62/PP/GC/PO/462, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Kasım 1840.

ordusunun tümüyle mağlup edilmesi gerektiğini belirtiyordu. Bu hâlde diplomatik görüşmelerde askerî durum netleştirilmemiş olarak sunulabilirdi. Ponsonby, Smith'in yetkilerinin Jochmus'a verilmesi için gerekli fermanı Sultan'dan alabildi.[3037] Ancak fermanın hızlı bir şekilde gönderilebilmesi için hazırda bir gemi bulamadı. Ferman Suriye'ye yollandıktan sonra uygulanması Stopford'un engeline takılacaktı.

Mehmet Ali'yi devreden çıkarmayı Palmerston da oldukça istemekteydi. Ancak "ellerinde bulunan araçlar" buna imkân vermiyordu. Hiçbir gücün Mısır'a yönelik bir operasyonu desteklemiyordu. İngiltere ve Avusturya ordularını yollayamazdı. Rusya'nın yollaması ise zaten istenmiyordu. Türkler de İskenderiye'ye yönelik bir saldırıyı yürütecek kadar güçlü değildi. Yapabilecekleri tek şey Mısırlıları Suriye'den tümüyle çıkarmaktı. İhtiyar Mehmet Ali'yi Mısır'dan çıkarmak adına zorlamak yerine ölmesini beklemek daha akkıllıca olurdu. Bununla birlikte Mehmet Ali bir vali olarak kalmalı ve Sultan, Mısır'ı geri alabilecek yeterli güce ulaşana kadar iyi bir yönetim tesis etmeliydi.[3038]

Komutan olarak atandığını ilk olarak 27 Kasım tarihinde öğrenen Jochmus, kendisine herhangi bir fermanın teslim edilmediğini iletti. İzzet Paşa, Sultan'ın bu atamasını gösteren fermanı doğrudan Stopford'a vermişti. Stopford, Sultan'ın emrini onaylamama gibi bir hakkı olmadığı hâlde, Smith'i desteklediği için böyle bir değişikliğin Londra'dan talimat gelmeden yapılamayacağını belirterek yürürlüğe sokmadı.[3039] Stopford'un tehdidi neticesinde Defterdar, Jochmus'u Smith'in yerine atayan fermanı iletmeyi çok kritik bir anda iki hafta geciktirdi.[3040] Fermanın hemen teslim edilmediğini öğrenen Ponsonby oldukça öfkelendi. Sert ifadelerle Stopford'u Palmerston'a şikâyet etti.

[3037] **MS**62/PP/GC/PO/469, Ponsonbyden Palmerston'a, 9 Kasım 1840; **MS**62/PP/GC/PO/472, Ponsonbyden Palmerston'a, 11 Kasım 1840; **GRE**/E/481/34/44-48, Ponsonbyden Palmerston'a, 11 Kasım 1840.

[3038] **GRE**/E/481/10/11-16, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Ekim 1840; **GRE**/E/481/10/17-21, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 23 Ekim 1840.

[3039] **GRE**/E/346/D/17-18, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 28 Kasım 1840; Burada Jochmus, İzzet Paşa'nın Smith'le kendisi arasında sorun çıkarmayı amaçladığını düşünüyordu. **GRE**/E/346/D/19, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 30 Kasım 1840.

[3040] **GRE**/E/481/35/63-70, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Aralık 1840; **GRE**/E/481/35/21, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Aralık 1840; **FO** 78/399, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Aralık 1840; **GRE**/E/481/35/115-116, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 15 Aralık 1840.

Reşid Paşa'yla görüşerek durumu iletti. Yapılan incelemede Müsteşar Salame'nin, fermanı iletmediği anlaşıldı. Stopford bu fermanın işleme alınması halinde Suriye kıyılarından ayrılmakla tehdit edince Salame, fermanı iletmeyi ertelemişti. Ponsonby, Jochmus'a yolladığı mektupta Reşid Paşa'nın da oldukça üzüldüğünü, Salame'nin bir hata neticesinde fermanı yollamakta geciktiğini iletti. Ayrıca Jochmus'a artık bir Osmanlı subayı olduğunu ileterek Babıali'nin emirlerine göre hareket etmesini istedi.[3041]

Ferman en sonunda 15 Aralık'ta Jochmus'a teslim edildi.[3042] Artık kara birliklerinin komutanı Jochmus idi. Savunmaya dönük birlikleri saldırıya geçecek şekilde hazırlıklara başladı. Beyrut'tan ayrılarak Hasbiya'ya vardı ve Şam'a saldırı için hazırlıklara başladı.[3043] Yine de sorunlar bitmiyordu. Bu sefer komuta kademesinde gerek kıskançlıktan gerek alınan kararların riskli bulunmasından Jochmus'a yönelik eleştiriler yükselecekti.[3044] Britanyalı subayların Jochmus'un emirlerini uygulamayacağı konuşuluyordu.[3045] Her ne kadar Ponsonby adamakıllı bir saldırıyı sağlayacak imkânı elde etmeden "yememek ve uyumamak" üzerine yemin etse de[3046] bu iki haftalık sürede İbrahim tüm birliklerini Şam'a toplamış ve 29 Aralık'da Şam'dan ayrılarak Gazze'ye doğru çekilmeye başlamıştı.[3047] Suriyeli birlikler 31 Aralık'ta Şam'a girerek şehrin kontrolünü ele geçirdi.[3048]

[3041] **GRE**/E/346/D/27-28, Ponsonby'den Jochmus'a, 21 Aralık 1840. Melbourne, Ponsonby'nin Stopford'la ilgili sert ifadelerini uygun bulmamıştı. Ponsonby'nin dispaçlarında "sıradışı bir görünüm" olduğunu belirtecekti. Melbourne, Britanyalı subayların faaliyetleri nedeniyle Ponsonby'nin ne kadar öfkelendiğini henüz anlamamış görünmektedir. **MS**62/PP/GC/ME/473, Melbourne'den Ponsonby'ye, 4 Ocak 1841.
[3042] **GRE**/E/481/35/117-119, Wood'dan Ponsonby'ye, 16 Aralık 1840.
[3043] **GRE**/E/346/D/29-38, 29 Aralık 1840.
[3044] **GRE**/E/544/121, Samuel'den Ponsonby'ye, Aralık 1840.
[3045] **MS**62/PP/GC/PO/489, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Ocak 1840.
[3046] **MS**62/PP/GC/PO/481, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Aralık 1840.
[3047] **GRE**/E/422/70, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 1 Ocak 1841. İbrahim Paşa, daha önce yaptığı altyapı masraflarının karşlığı olarak Şamlılardan sekiz milyon kuruş aldı. **GRE**/E/422/66, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 1 Aralık 1840; **GRE**/E/481/35/36-61, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Aralık 1840. İbrahim'in Şam'dan ayrıldıktan sonra hangi güzergâh üzerineden Mısır'a döneceği de tartışma konusu olmuştur. Ordunun çekilişi esnasında İbrahim'i en zorlu yolu tercih etmeye bırakmak ve böylece ordusunun zayiatlarını arttırmak önemli görüldü. Hac yolundan çekilmesi halinde yüklerini bırakmak zorunda kalacaktı. Ölü Deniz'in doğusundan çekilmesi halinde ise büyük kayıplar verecekti. **GRE**/E/200/7, Edmunds'tan Ponsonby'ye, 29 Kasım 1840. Ancak Akka Savaşı ardından ana ordunun hareketsiz kalması sayesinde İbrahim, Suriye içerisinde ilerleyerek Gazze'ye ulaşacak ve rahat bir şekilde Mısır'a dönecekti.
[3048] **GRE**/E/481/38/62-81, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Şubat 1841.

Ponsonby, istenilen sonuca ulaşmak adına Mehmet Ali'nin inatçılığına güveniyordu. Ancak Palmerston'un nasıl bir baskı altında olduğunu da biliyordu. Stürmer'in Mısır'ın Mehmet Ali'ye bırakılmasıyla alakalı talimatlarını gördükten sonra Metternich'in sorunun bir an önce çözümü için girişimlerinden endişe ediyordu.[3049] Korktuğu başına geldi. Artık büyük bir baskı altında olan Palmerston, savaşın istenilen şartlarda olmak kaydıyla ne kadar erken bitirilirse o kadar iyi olacağını düşünmeye başladı. Henüz Beyrut'un düştüğü bilgisi kendine ulaşmadığı günlerde 15 Ekim tarihli talimatını Stopford'a yolladı. Bu talimatta, liyakatlı bir subay belirleyerek İskenderiye'ye göndermesini, Mehmet Ali Mısır dışındaki tüm toprakları terk etmeyi kabul eder ve Osmanlı donanmasını hızlı bir şekilde iade ederse güçlerin Sultan'a, Mehmet Ali'ye Mısır yönetimini yeniden verilmesi için tavsiyede bulunacağını iletti.[3050]

Ponsonby, Kasım ortasında 15 Ekim tarihli talimatları aldı. Belirtilen şartlarda itaat etmesi kaydıyla Mehmet Ali'nin hânedanlık talep etmesi halinde bu talebin kabulü için girişimde bulunması istendi. Artık Titow ve Stürmer de benzeri talimatları aldığında dört elçi bir sonraki adımı belirlemek adına bir araya geldi. Neyse ki Ponsonby dışındaki elçiler de Mehmet Ali boyun eğmeden talimatları uygulamamaya istekliydi. Bu sayede Ponsonby, Palmerston'un kararını değiştirmesi için zaman kazandı. Ponsonby bunu başarabilmek için birçok argüman kullandı. Mehmet Ali'nin Mısır'da görevinde kalmaya devam etmesinin tek bir nedeni olabilirdi ki o da Mısır halkının onu istemesiydi. Ancak Mısırlılar ondan nefret ediyorlardı. Eğer Paşa'ya hânedanlık imtiyazı verilirse, Paşa bir daha kontrol edilemeyecekti ve Sultan'a karşı entrikalarına devam edecekti. Sultan'ın reformları uygulaması da zorlaşacaktı. Nihayetinde Mısır krizi çok da uzak olmayan bir gelecek tekrarlanacaktı. Diğer yandan Sultan, birkaç paşalığa böler ve yöneticilerin mâli

[3049] **MS**62/PP/GC/PO/472, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Kasım 1840.

[3050] **FO** 78/390, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 15 Ekim 1840; **GRE**/E/481/10/11-16, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Ekim 1840. Mısır'ın Mehmet Ali'ye bırakılmasıyla ilgili isteğini özel mektuplarında da iletecekti. Hükümetin bu yönde karar alması nedeniyle bunun artık bir mecburiyet haline geldiğini belirtti. **GRE**/E/481/10/22-27, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 27 Ekim 1840. Yine aynı şekilde 4 Kasım'da isteğini tekrarladı. Mehmet Ali'nin donanmayı teslim etmesi ve Suriye'den çekilmesi halinde Sultan'ın Mehmet Ali'nin itaatini kabul etmesini sitedi. Hatta İbrahim'in Suriye'yi hızlı bir şekilde boşaltabilmesi için İngiliz donanmasının kullanılmasına izin vermişti. **GRE**/E/481/10/32-36, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Kasım 1840.

ve askerî güçlerini birbirinden ayırırsa bizzat kendisi Mısır'ı kolay bir şekilde yönetebilirdi.[3051] Ancak Palmerston Kasım ayı itibariyle hızlı bir çözümü ister hâle gelmişti. Mehmet Ali'nin gönderilecek subayın teklifini kabul etmeyeceğini düşünse de 15 Temmuz Konvansiyonun şartlarını yerine getirmesi halinde Mehmet Ali'nin Mısır'a yeniden vali olarak atanmasını istedi. Ayrıca Sultan'a yeniden bir tehdit hâline gelmemesi ve Mısırlıların Mehmet Ali'nin zulmüne daha fazla maruz kalmaması adına Paşa'nın gücünün sınırlandırılması için bazı isteklerde bulundu. Osmanlı Devleti'nin kanunlarının ve imzaladığı tüm antlaşmaların Mısır'da cari olması, Mısır'ın ordu ve donanmasının sınırlandırılmasını, Ticaret Antlaşmasının ve Tanzimat Fermanı'nın Mısır'da geçerli olmasını şart koştu.[3052]

5.19. NAPİER'İN 27 KASIM 1840 TARİHLİ KONVANSİYONU

Akka'nın düşüşüyle artık savaşın sürdürülmesine gerek olmadığını ve Mehmet Ali'nin ikna edilerek istenilen şartların elde edilebileceğini düşünen Napier, Palmerston'un 15 Ekim tarihli talimatından habersiz *HMS Media* ile Beyrut'tan İskenderiye'ye hareket etti. Mısır'a geliş amacı esasen savaş esirlerinin değişimi üzerineydi. Ancak 21 Kasım'da İskenderiye'ye vardığında Palmerston'un talimatlarını ve hükümette yer alan tanıdıklarının Mısır sorununun bir an önce çözülmesiyle ilgili isteklerini içeren mektupları aldı.[3053] Sorunun askerî safhasında oldukça iyi bir ün yapan Napier'in egosu ağır bastı ve talimatı olmadığı hâlde inisiyatif alarak meseleyi bizzat kendisi bitirmeye karar verdi.[3054] Emri altında bulunan ve 1833 krizinde Mehmet Ali adına İstanbul'da girişimde bulunan Yüzbaşı Maunsell'in tavsiyesi ve aracılığıyla Boghos Bey'den randevu aldı.[3055] 25 Kasım'da Boghos Bey'le görüşmesinde ilk olarak Mısırlı

[3051] **GRE**/E/481/34/53-83, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Kasım 1840; **FO** 78/398, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Kasım 1840.
[3052] **GRE**/E/481/10/38-41-45, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 14 Kasım 1840; **GRE**/E/481/10/42, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 15 Kasım 1840.
[3053] Napier, The War in Syria, Cilt: 1, ss. 249-252; **GRE**/E/481/35/76, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Aralık 1840.
[3054] Nspier, bir arkadaşına yolladığı mektupta "10 Eylül'de Juniyah'da girişimimle başlayan savaş, 22 Ocak'ta İskenderiye'de yine benim girişimle sona erdi." yazacaktı. Williams, The Life and Letters, s. 212.
[3055] William R. O'Byrne, **A Naval Biographical Dictionary**, Murray, London, 1849, s. 746.

subaylar karşılığında elli kadar Dürzî şeyhinin serbest bırakılmasını talep etti. Ardından sorunu tümüyle çözmek adına bir öneri sundu. Buna göre, Mısır ordusunun Suriye'den hemen çekilmesi ve Sultan'ın donanmasının iade edilmesi karşılığında güçlerin Mehmet Ali'ye Mısır'da hânedanlık imtiyazı verilmesi için girişimde bulunmasını sağlayacağını taahhüt etti. Paşa'yı ikna etmek adına da az sayıda birlikle Suriye'de elde edilen başarıyı özetledikten sonra Mısır ordusunun içerisinde bulunduğu kötü durumu anlatarak savaşın uzaması halinde Mehmet Ali'nin kötü bir duruma düşebileceği hususunda uyardı.[3056]

Mısır sahillerinin ve şehirlerinin savunmalarını güçlendirmek için Fransız hükümeti tarafından görevlendirilen Albay Galisse çalışmalarını sürdürürken[3057] Fransız donanmasının 6-7 Kasım 1840'ta Toulon'a çekildiğini öğrenen Mehmet Ali artık Fransız temsilcilere karşı öfkesini gizlemiyordu. Yaşadığı talihsizliğin nedenini Fransa'nın tavsiyeleri olduğuna inandığından Cochelet'ye artık Fransa'ya itimadının kalmadığını iletmişti. Akka'nın düştüğünü de öğrenince[3058] Mısır'la yetinmeye razı olduğunu ve huzursuzluk kaynağı hâline gelen Osmanlı donanmasını hemen iade edeceğini belirterek İbrahim'e Suriye'yi boşaltmasını emretmişti.[3059] Walewski ve Cochelet Paşa'nın fikirlerini değiştirmek için çabalasa da Thiers'in istifasını da öğrenen Mehmet Ali, kesin kararını verdi. Bogos Bey aracılığıyla Konsolos Vekili Larking'e mesaj göndererek dört gücün arabuluculuğuyla Sultan'la barışmak istediğini iletti.[3060] Kısa bir süre sonra Napier'in teklifini duyunca oldukça beğendi. Fransa'nın direnişi devam ettirme tavsiyesini artık tehlikeli buluyordu. Daha fazla direnmesi halinde önce donanmasını sonra da tüm Mısır'ı kaybetme riskini göze alacaktı. Ayrıca, Fransa'nın görünümü kurtarmak adına onun Mısır'daki konumunu feda edebileceğinden korkuyordu. Fransa onun için bir Avrupa savaşı başlatsa da Fransa'yla taraf olmak istemezdi. Aksi hâlde

[3056] **FO** 78/414, Larking'den Palmerston'a, 24 Kasım 1840; Napier, The War in Syria, Cilt: 1, ss. 254-255; Williams, The Life and Letters, ss. 201-202.
[3057] **GRE**/E/352/1, Larking'den Ponsonby'ye, 6 Ekim 1840.
[3058] Mehmet Ali, 1816 yılında en sevdiği oğlu Tosun'un ölümünden sonra ilk kez Akka'nın düşüşüne ağlamıştı. E. Driault**, L'Egypte et Europe. La crise de 1839 – 1841**, Cilt: 4, L'Institut Français d'Archéologie Orientale, Caire, 1933, ss. 37-40.
[3059] **GRE**/E/352/1, Larking'den Ponsonby'ye, 6 Ekim 1840.
[3060] **GRE**/E/352/3, Ponsonby'nin Larking'in mektubundan notları, 15 Kasım 1840; A. A. Paton**, A History of the Egyptian Revolution,** Cilt: 2, Trübner and Co., London, 1870, ss. 198-200.

Britanya, Mısır'ı işgal edebilirdi. Suriye'yi elde tutmak adına bir kumar oynamıştı ancak kötü hava koşulları operasyonu imkânsız hâle getirmeden önce müttefiklerin Suriye'yi geri almak için gösterdiği sıra dışı gayret nedeniyle başarısız olmuştu. Pragmatist biri olan Mehmet Ali anlaşmaya açıktı. Asıl amacı olan ailesinin Mısır'da yönetimini elinde tutması teklifi kendisini ikna için yeterliydi. Bunun üzerine Napier, ertesi gün Mehmet Ali'yle görüştü. Paşa, Britanya'nın ya da koalisyonun ailesine Mısır yönetimini garanti etmesi şartıyla teklifi kabul etti.[3061]

27 Kasım 1840'ta Napier ile Boghos Bey arasında konvansiyon imzalandı.[3062] Buna göre Mehmet Ali, İbrahim'e Suriye'yi boşaltması için hemen emir gönderecek ve donanmayı teslim etmesi karşılığında müttefik güçler Mısır'ın hânedanlık şeklinde Mehmet Ali'ye bırakılmasını Sultan'a tavsiye edecekti. Napier de Mısır ordusunun Suriye'den tüm silah, top ve mühimmatıyla birlikte sorunsuz bir şekilde çekilmesi için elinden geleni yapmaya söz vermekteydi.[3063] Lord Minto'ya yazdığı mektupta İbrahim'in birliklerini Şam'da konsolide etmesi, Stopford'un mevsim koşulları nedeniyle çekilmek istemesi ve Türk birliklerinin ilerlemek için yeterli imkânlara sahip olmaması nedeniyle şimdiye kadar elde edilen başarının boşa gitmemesi adına bu girişimde bulunduğunu belirterek, bu izinsiz girişimi için bir suç varsa bunu kabul edeceğini iletecekti.[3064] Eşine yolladığı mektupta da artık arabulucu olduğunu, hükümetin girişimini onaylayacağından emin olmasa da haklı olduğunu yazacaktı.[3065] Napier konvansiyonun bilgisini eşine erkenden yollamakta tereddüt etmezken sadece iki gün uzağında bulunan Stopford'a ancak anlaşma tamamlandıktan sonra iletecekti.[3066] Fakat burada Napier'in Rusya'yla bir savaşı kaçınılmaz gördüğünü ve Mehmet Ali'yi bir tehdit olarak değil de Rusya'ya karşı bir koz olarak değerlendirdiğini belirtmek gerekir. Hatta Napier, 1840 başında Palmerston'a Çanakkale'yi yapılacak ani bir saldırıyla ele geçirmeyi ve ardından da

[3061] Napier, The War in Syria, Cilt: 1, ss. 254-262.
[3062] Konvansiyonun bir kopyası için bkz. **GRE**/E/431/22-23, Napier'den Ponsonby'ye, 27 Kasım 1840.
[3063] **GRE**/E/431/22-23, Napier'den Ponsonby'ye, 27 Kasım 1840; Napier, The War in Syria, Cilt: 1, ss. 282-283.
[3064] Williams, The Life and Letters, s. 205.
[3065] Williams, The Life and Letters, s. 206.
[3066] Williams, The Life and Letters, s. 209.

İstanbul'a giderek Rus etkisini sonlandırmayı önermişti.[3067] Ponsonby'ye de konvansiyonun tümüyle kendi tarafından hazırlandığını ve Mehmet Ali'nin itiraz etmeden kabul ettiğini belirtecek ve Fransa'nın tüm engellerine rağmen Doğu sorununun Palmerston'un talimatlarına uygun bir şekilde sonuçlanacağını yazarak Ponsonby'nin Babıali'yi ikna ederek onaylatmasını istedi.[3068]Stopford, bu yetkisiz girişimi faydadan çok zarar getirecek bir adım olarak gördü. Napier ve Mehmet Ali'ye hemen birer mektup göndererek konvansiyonu reddetti, Suriye'de savaşın devam ettiğini iletti.[3069]

Ponsonby'nin, Suriye Savaşı esnasında en çok takdir ettiği kişiler Wood ve Napier idi. Napier'in "kararlılığı ve muhakeme yeteneği" sayesinde savaşın kısa süre içerisinde biteceğini düşünmekteydi.[3070] Napier'in katkılarına binaen asker oğlunun terfi ettirilmesi için Palmerston'u ikna etmeye çalışıyordu.[3071] Dolayısıyla 6 Aralık'ta, en çok güvendiği kişilerden birinin girişimiyle meydana gelen konvansiyonu öğrendiğinde küplere binmişti.[3072] Konvansiyona engel olmazsa gerçekten de savaş bitebilirdi. Ancak bu son Ponsonby'nin istediği bir son olmayacaktı. Hemen Babıali'yle iletişime geçerek bu konvansiyonun kabul edilemez olduğunu İskenderiye'ye iletmelerini tavsiye etti. Aynı hususta meslektaşlarıyla da irtibata geçerek destek talep etti.[3073] Elçiler, Ponsonby'yle hemfikirdi. Babıali de Napier'in herhangi bir yetkisi olmadığı hâlde böyle bir konvansiyonu imzalamasını protesto etti ve konvensiyonu "yok hükmünde" saydı. İskenderiye Konsolos Vekili Larkin, Beyrut Konsolosu Moore ve Britanya'nın Suriye'de bulunan komutanlarına gönderdiği mektuplarla konvensiyonun protesto edildiğini ve uygulanmasının engellenmesini emretti. [3074] Ponsonby, Napier'e gönderdiği cevapta sadece kendi işi olan askerî meselelerle ilgilenmesini ve yetkisi olmadığı hâlde imzaladığı

[3067] Williams, The Life and Letters, ss. 160-161.
[3068] **GRE**/E/431/20-21, Napier'den Ponsonby'ye, 27 Kasım 1840.
[3069] Charles Napier, **The War in Syria**, Cilt: 2, John W. Parker, London, 1842, ss. 3-4, 11-12.
[3070] **MS**62/PP/GC/PO/477, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Kasım 1840.
[3071] **MS**62/PP/GC/PO/478, Ponsonbyden Palmerston'a, 29 Kasım 1840.
[3072] Bununla birlikte kısa bir süre önce Napier ile Stopford'un tartışmasını öğrendiğinde Napier'in "tehlikeli" biri olduğu hususunda Palmerston'u uyarmıştı. **GRE**/E/481/34/44-48, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Kasım 1840.
[3073] **GRE**/E/608/293-295, Ponsonby'den Stürmer'e, 6 Aralık 1840.
[3074] **GRE**/E/481/35/1-10, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Aralık 1840; **FO** 78/399, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Aralık 1840.

konvansiyonu yürürlüğe koyması için hiçbir girişimde bulunmamasını belirtti.[3075] Napier ise Ponsonby'ye verdiği sert cevapta, Sultan'ın onayı olmadan konvansiyonun işleme alınması gibi bir isteğinin olmadığını, Babıali'nin protestosuna gerek olmadığını belirtti. Ancak hükümetin birçok üyesinden meselenin bir an önce çözümü için mektup aldığını ve konvansiyonun da Palmerston'un görüşleriyle uyumlu olduğunu savundu. Konvansiyon, Suriye'nin boşaltılmasını ve Türk donanmasının geri gönderilmesini karara bağlıyordu ki bunlar güçlerin zaten istediği şeylerdi. Ayrıca Paşa, Fransızlar tarafından savaşı uzatmaya ikna edilebilirdi. Cochelet ve Walewski'nin Mehmet Ali'yi Fransa'nın çizgisine çekmek için girişimde bulunduğunu ve umutlar verdiğini, bu nedenle konvansiyonu önerdiğini iletti. Ponsonby'nin kendisinin de itiraf ettiği gibi askerî meselelerden haberdar olmadığı ve İskenderiye'de hiç bulunmadığı için Mehmet Ali'nin gücüyle ilgili düşüncesini de hatalı buluyordu. Güçlü bir ordu gönderilmeden İskenderiye'nin ele geçirilemeyeceğini ve mevsim şartlarının savaşın sürdürülmesi için uygun olmadığını savundu. Son olarak askerî meselelerle ilgili sadece âmiri Stopford'un onu yargılayabileceğini, Ponsonby'nin buna girişmemesini istedi.[3076]

[3075] **GRE**/E/431/26, Ponsonby'den Napier'e, 9 Aralık 1840; Napier, Suriye'de bulunduğu esnada da askerî konular dışındaki meselelere dâhil olmuştu. Sidon, Beyrut ve Tripoli sancaklarının Lübnan'a katılması gerektiğini bu şekilde İngiliz etkisinin ve ticaretinin gelişebileceğini savunuyordu. Emir Beşir'in de paşa yapılması halinde Sultan'ın en sadık hizmetkârı olacağını savunuyordu. **GRE**/E/431/11, Napier'den Ponsonby'ye, 11 Ekim 1840; **GRE**/E/431/18, Napier'den Ponsonby'ye, 13 Kasım 1840. Napier, Lübnanlılarla çok yakın ilişki kurduğu için onların menfaatine girişimlerde bulunacaktı. **GRE**/E/431/13, Napier'den Ponsonby'ye, 9 Kasım 1840. Palmerston, Sultan'ın liman şehirlerinden vazgeçmeyeceğini bildiğinden öneriyi uygulanabilir bulmadı. Ancak Dürzilerle birlikte savaşan Napier'in onlar için avantajlı önerilerle gelmesini doğal karşılıyordu. **GRE**/E/481/10/42, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 15 Kasım 1840. Napier'in oğlunun Dürzî prenseslerden biriyle evlenmesi söz konusu olmuştu. **GRE**/E/544/121, Samuel'den Ponsonby'ye, Aralık 1840.

[3076] **GRE**/E/431/29, Napier'den Ponsonby'ye, 14 Aralık 1840; **FO** 78/399, Napier'den Ponsonby'ye, 14 Aralık 1840; Napier, The War in Syria, Cilt: 1, ss. 7-8; Ponsonby, Napier'e verdiği cevapta mektubun Londra'ya iletileceğini ve kimin görevini yapıp kimin yapmadığına Palmerston'un karar vereceğini belirtti. **GRE**/E/481/35/76, Ponsonby'den Napier'e, 16 Aralık 1840. Napier, İskenderiye'de tersaneyi gezmiş ve beğenmişti. Napier, The War in Syria, Cilt: 1, ss. 254-262. Napier'in Cochelet ve Walewski hakkındaki sözleri doğruydu. İki Fransız, Mehmet Ali'yi Fransa'nın istediği çizgide tutmak adına çabalıyordu. **GRE**/E/352/3, Ponsonby'nin Larking'in mektubundan notları, 15 Kasım 1840. İşin ilginç kısmı bu tartışmaya rağmen Napier, oğlunun Türk hizmetinde Tümgeneral olarak istihdam edilmesi için Ponsonby'nin desteğini istedi. Ponsonby'ye yazdığı sert mektup için de "Mektubunuzun tonu beni buna mecbur etti." diyerek kendini savundu. **GRE**/E/431/33, Napier'den Ponsonby'ye, 5 Ocak 1841.

Napier, Suriye'de iken savaşmaya aşırı istekli olduğu hâlde, Mehmet Ali'yle yakın bir ilişki kurduktan sonra artık insan yaşamını önemser hâle gelmişti.[3077] Mısır ordusunun geri çekilirken verdiği kayıpları abartarak bu kayıplardan Ponsonby ve onun adamı Jochmus'u suçladı. Stopford ve Napier'le yaşadığı anlaşmazlıklardan sonra donanma subayları arasında Ponsonby'ye yönelik bir hoşnutsuzluk ortaya çıktı. Ponsonby, subayların hoşuna gitmeyen herşeyden elçiliği sorumlu tuttuğunu duyuyordu.[3078] Ponsonby, Mehmet Ali'den Mısır'ın da alınmasını istediğinden Mısır ordusunun tümüyle imha edilmesinden rahatsızlık duyacak gibi görünmüyordu.[3079] Ancak Mehmet Ali'nin yeni dostu Napier'in motivasyonunun insanlık olmadığı açıktı.

Konvansiyon bilgisi Aralık başında Suriye'ye ulaştı.[3080] Ponsonby, Suriye'deki Britanyalı subaylardan Napier'in konvansiyonunu göz ardı etmelerini istedi.[3081] Ancak kötü iletişim nedeniyle istek, İbrahim Suriye'yi boşaltmadan önce subaylara ulaşmadı. Hâlâ Suriye'de bulunan Charles Smith dâhil olmak üzere Britanyalı subaylar konvansiyonun savaşı sona erdirdiğini düşünerek İbrahim'in çekilişine direniş göstermediler.[3082] Diğer yandan Jochmus, kendisini başkomutan atayan fermanı aldıktan sonra İbrahim'e nihai saldırıyı yapmak istiyordu. General Mitchell ve Yüzbaşı Stewart buna itiraz edince Jochmus, subaylara savaşın devam ettiğini iletti. Subaylar, İzzet Paşa'nın yerine atanan Zekeriya Paşa'ya başvurarak Jochmus'un durdurulmasını talep ettiler. Ancak Zekeriya Paşa bu isteği kabul etmedi. Jochmus, İbrahim'i takip etmeyi

---

[3077] Napier, İskenderiye'ye gitmeden önce Şam'a yönelik saldırı için komuta kademesine baskı yapmaktaydı. **GRE**/E/431/16, Napier'den Ponsonby'ye, Kasım 1840.

[3078] **MS**62/PP/GC/PO/489, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Ocak 1840; **MS**62/PP/GC/PO/489, Hodges'dan Ponsonby'ye, 20 Aralık 1840. Ponsonby, kardeşi donanmada subay olarak görev yapan Edmund Lyons'a bu yönde bir bilgisi olup olmadığını soracaktı. Lyons, Napier'i ayıplayacak, ancak bu yönde bir duyum almadığını belirtecekti. **GRE**/E/372/348, Lyons'tan Ponsonby'ye, 31 Ocak 1841.

[3079] Ponsonby, Mehmet Ali'den tümüyle kurtulmanın tek yolunun Napier'e rağmen Jochmus'un İbrahim'in ordusunu tümüyle yok etmesi olduğunu söylemiştir. **GRE/E/481/36/55,** Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Ocak 1841; **MS**62/PP/GC/PO/491, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Ocak 1841. Jochmus'un hızlı bir şekilde Smith'in yerine atanmamasına hayıflanırken, Mısır ordusunun büyük oranda etkisiz hale getirilmesi ve hatta İbrahim'in esir olarak ele geçirilmesi fırsatının kaçmasına oldukça çok üzülmüştü. **GRE**/E/481/35/21, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Aralık 1840; **FO** 78/399, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Aralık 1840

[3080] **GRE**/E/422/66, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 1 Aralık 1840.

[3081] **GRE**/E/481/35/1-10, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Aralık 1840; **FO** 78/399, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Aralık 1840.

[3082] Charles Smith'in "Mısırlıların çekilmesini mümkün kılmak adına gerekirse altın bir köprü bile yapılmalı." dediği söylenmektedir. **MS**62/PP/GC/PO/484, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Aralık 1840.

sürdürdü. İbrahim'in çölden çekilmesi için çalıştı ve başarılı oldu. Mısır ordusunun çekilişini zorlaştıracak hamlelerde bulundu. Emir Beşir Kasım komutasındaki Suriyeli düzensiz birlikler de gerilla harbine devam eti. Bu nedenle Mısır ordusunun zayiatı oldukça arttı. Jochmus, tüm zorluklara rağmen İbrahim'in yenilgiyle Suriye'den ayrıldığını kimsenin reddemeyeceğini belirtecekti.[3083] Yine de İbrahim, ordusunun Suriye'de zor durumda kalmış kısmını başarılı bir şekilde çekip çıkardı.

Ponsonby, İbrahim'in Gazze'ye varışını acı bir kişisel yenilgi olarak gördü. Son yaşananlarla başarısının gölgelendiğini düşünen[3084] Ponsonby, Mehmet Ali'nin talihinden yakınacaktı. "Düşmanlarının ona sağladığı imkânlarla güvende olduğunu, hırsızlıkla, isyanla, ihanetle ve milyonlarca zavallının yıkımıyla elinde tuttuğu muhteşem imparatorluğun, kaybettiği bir savaşın ardından ona hediye edilmiş olduğunu" düşünüyordu. Bu olurken de "İngilizlerin kanı ve büyük miktarda da parasının" harcandığını not edecekti.[3085] Mehmet Ali, ordusunun geri kalanıyla birlikte konumunu korumak için gerekli araçlara sahipti ve Mısır'dan Suriye'deki pozisyonunu yeniden ele geçirebilmek için entrikalara hazırdı.[3086] Ponsonby'nin hayal kırıklığına rağmen birçok isteğini gerçekleştirdiği açıktı. Öyle ki Fransız gazeteleri İstanbul'da Fransa'nın etkisinin yok olduğunu ve imparatorluğun Ponsonby tarafından yönetildiğini yazacaktı. [3087] Ancak Ponsonby yanılıyordu. İhtiyar Paşa artık savaştan yorgundu.

Belirtmek gerekiyor ki Suriye seferinin yürütülmesi, mevsim şartları ve komuta kademesindeki fikir ayrılıkları dışında çok fazla zorluk barındırıyordu. İstanbul ile Suriye arasında iletişim Ponsonby'nin istediği sıklıkta gerçekleştirilemedi. Ponsonby bu hususta İngiliz hükümetini defalarca uyardığı halde bir önlem alınmadı. Ponsonby, Suriye'de istediği sonucun elde edilememesinde iletişim sıkıntısını başlıca nedenlerden biri olarak görmekteydi.[3088] Suriye'de bulunan birlikler arasında da iletişim sıkıntısı yaşandı.

[3083] **GRE**/E/346/E/2, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 18 Ocak 1941; **GRE**/E/481/38/62-81, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Şubat 1841; **GRE**/E/346/F/26-34, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 12 Mayıs 1841.
[3084] **GRE**/E/359/61, Leeves'ten Ponsonby'ye, 21 Şubat 1841.
[3085] **GRE**/E/403/8, 25 Kasım 1840.
[3086] Anick, s. 275; **MS**62/PP/GC/PO/481, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Aralık 1840.
[3087] **The Morning Chronicle**, 29 Ekim 1840.
[3088] **GRE**/E/481/35/21 13 Aralık 1840, Ponsonby'den Palmerston'a; **GRE**/E/481/35/32, 14 Aralık 184,0 Ponsonby'den Palmerston'a.

Karârgâhta beş altı farklı dil konuşulmaktaydı. Az sayıdaki dragoman da askerî terminolojiye hâkim değildi. Subaylar arasında yalnızca Jochmus ve Prusyalı Topçu Subayı Yüzbaşı Laue Türkçeye âşinaydı.[3089] Dolayısıyla Türk askerler ve yerli âsiler ile komuta kademesi arasında iletişim zorlukla sağlanıyordu. Bunun dışında koalisyon güçlerine Babıali, istenilen oranda maddi destek sunamamaktaydı. Hatta mâli sorunları aşmak adına Britanya donanması kendi kaynaklarından 14.000 sterlin borç verecekti.[3090] Özellikle donanmanın yokluğunda her taşıma işlemi büyük bir masrafa neden oluyordu. Bunun için Reşid Paşa destek isteyince, Ponsonby ve Stürmer bir buharlı geminin temin edilmesini sağladı. Ayrıca Ponsonby, nakit ihtiyacı duyan Babıali'nin dış borç alabilmesi için girişimlerde bulundu. Ancak Sultan'ın savaş halinde olması nedeniyle kreditörler borç vermeye yanaşmadı.[3091] Bunun üzerine kâğıt para basımına karar verildi. %12,5 faiz oranlı devlet tahvili olarak görülebilecek bu kâğıt paralar, 1840 sonunda 360.000 sterlin değerine ulaşmış bulunuyordu.[3092]

14 Kasım'da Palmerston, dört gücün temsilcisiyle görüşerek Stopford'un bir subayını Mehmet Ali'ye göndererek yeni bir konvansiyon imzalanmasına karar verildi.

[3089] Bu nedenle Jochmus, Türkçe bilen Yüzbaşı Kopke ve Yüzbaşı Boville'in ya da Türkçe bilen bir subayın Suriye'ye gönderilmesini talep etmişti. **GRE**/E/346/B/7-10, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 19 Eylül 1840; **GRE**/E/346/C/2, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 2 Ekim 1840; Hunter, Narrative of the Late Expedition to Syria, Cilt: 2, ss. 9-10.

[3090] İngiliz hükümeti boşalan askeri depolarını doldurmak amacıyla Şubat 1841'de alacağını talep etti. **GRE**/E/481/11/15-18, Palmerstondan Ponsonby'ye, 20 Şubat 1841. Palmerston, silahların parasını istemeyi her ne kadar "kaba" görünse de bir zorunluluk olduğunu iletti. İngiliz hükümeti, silahların kamuya ait olması nedeniyle parayı talep etmek zorundaydı. Ödemenin 1841 yılı içerisinde yapılması istenmişti. Şekip Efendi de Palmerston'a ödemenin yapılacağını söyledi. **GRE**/E/481/10/53-60, Palmerstondan Ponsonby'ye, 4 Aralık 1840. Ponsonby alacağın tahsili için girişimde bulundu. Ancak Mayıs 1841'e kadar geri ödeme yapılamadı. **GRE**/E/600/10, Rose'dan Ponsonby'ye, 12 Mayıs 1841.

[3091] Örneğin Ponsonby, tanışıklığı olduğu Korfu Ionian Bank'ın başkanıyla Haziran 1840'ta irtibata geçerek Babıali'ye borç vermeleri için girişimde bulundu. Türk hükümetinin borcunu ödeyeceği konusunda hiçbir şüpheye yer olmadığını iletmişti. Ancak yönetim kurulu, bankanın Türkiye'de şubesi olmaması nedeniyle bu isteğe olumlu yanıt veremedi. **GRE**/E/646/1, Ward'dan Ponsonby'ye, 3 Temmuz 1840; **GRE**/E/646/4, Ward'dan Ponsonby'ye, 20 Ağustos 1840; **GRE**/E/646/5, Ward'dan Ponsonby'ye, 5 Eylül 1840. Bu girişim dışında Londra'da ayrı iki çalışma organize edildi. Ancak birinde işi yürütecek kişinin öz sermayesinin yetersiz olması diğerinde ise İngiliz hükümetinin garanti vermemesi nedeniyle bu girişimler de olumsuz sonuçlandı. **GRE**/E/481/11/55-56, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 25 Nisan 1841; **MS**62/PP/GC/PO/437, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Eylül 1840; **GRE**/E/481/10/11-16, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Ekim 1840.

[3092] Şevket Pamuk, **A Monetary History of the Ottoman Empire**, Cambridge University Press, 2000, s. 210.

Mehmet Ali'nin hemen itaat etmesi istenecek ve Türk donanmasının teslimi sağlanacaktı. Paşa, Mısır dışındaki tüm askerlerini geri çekecekti. Bu şekilde Mısır'da yönetimini sürdürebilirdi. Hânedanlık talebi olursa Stopford'un atayacağı temsilci bunu reddetmeyecekti. Ancak böyle bir talep yalnızca Sultan tarafından onaylanabileceği için olumu bir cevap vermeyecekti. Dolayısıyla Palmerston, 12 Aralık'ta Napier'in konvansiyonundan haberdar olduğunda bir şerh koşarak onayladı. Güçlerin Mehmet Ali'ye Sultan'ın vereceği hânedanlık hususunda Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışılmış olacağı için garanti vermesini kabul etmemişti. Ancak dört gücün ortak tavsiyesi neticesinde Sultan'ın Mehmet Ali'yi hanedanlık imtiyazıyla yeniden Mısır valisi olarak atayacağından şüphe etmiyordu. Yine de Mehmet Ali'nin gücünü sınırlayacağını düşündüğü önceki önerilerini tekrarlayarak Ponsonby'nin görüşmeler esnasında bunlara dikkat etmesini istedi. Palmerston, Paşa'nın bağımsız bir otorite olarak görüleceği tüm şeylerin değiştirilmesini istemekteydi.[3093] Palmerston, Amiralliğe yazdığı mektupta konvansiyonun hükümet tarafından uygun bulunduğunu, ancak hükümetin Mehmet Ali'ye dört gücün Sultan'ın hânedanlık hakkı vereceğine dair bir garanti veremeyeceğini iletti. Stopford'dan 14 Kasım talimatına uygun bir şekilde bir subay belirleyerek Londra Konferansı'nın önerisini Mehmet Ali'ye sunması istendi.[3094] Lord Minto, Napier'e gönderdiği bir mektupla, Napier'in inisiyatif alarak kendi başına giriştiği eylemi onayladıklarını ve gösterdiği yetenekle gayreti takdir ettiklerini iletti. Ancak Paşa'ya herhangi bir garanti verilemeyeceğini belirtti.[3095]

Metternich de bir "aptallık" olarak değerlendirdiği konvansiyonu Napier'in Osmanlı Devleti'nin görevlendirdiği bir yetkili olmadığı gerekçesiyle geçersiz saydı. Önce Mehmet Ali'nin tümüyle itaat etmesi gerektiğini savundu.[3096] Ancak Rusya'nın konvansiyonu olumlu bulduğunu görünce geri adım atacaktı. Nesselrode, savaşı sonlandıracak konvansiyondan memnundu. Palmerston ve Metternich'in konvansiyondan

[3093] **GRE**/E/481/10/61, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 12 Aralık 1840; **GRE**/E/481/10/67-74, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Aralık 1840.
[3094] Daly, s. 170; **GRE**/E/481/10/67-74, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Aralık 1840.
[3095] **GRE**/E/320/G/9, Minto'dan Napier'e, 15 Aralık 1840.
[3096] Šedivý, Metternich, s. 855.

memnun olmasıyla birlikte Prusya'nın da farklı düşünmeyeceğini biliyordu. Geriye kalan tek sorun ise Ponsonby idi. Nesselrode, Londra'nın Ponsonby'nin aklını başına alacağını umuyordu.[3097]

Dieğr yandan Ponsonby, Palmerston ve hükümetin Napier'in konvansiyonunu uygun bulmasına oldukça öfkelendi. "Neler olup bittiğini bildiğini" göstermek adına Palmerston'a serzenişte bulunduğu bir mektubunda, Napier'in "kibri ve küstahlığı" nedeniyle ortaya çıkan zorluklarla uğraşmak zorunda kaldıklarını ve Napier'in "aptalca" hareketlerinin bir ortağının da Palmerston olduğunu savundu. Palmerston'u, Napier'in kendisini aşağılamasına sessiz kalmakla suçlayıp kendisine haksızlık yapıldığını savundu. Ancak Ponsonby, bu hususta aşağılanın kendisi değil hükümetin olduğunu belirtti. Palmerston'un isteklerini gerçekleştirmek adına "kimse için yapmadığı şeyleri" yaptığını ve tüm gücünü ve etkisini kullandığını belirtti. Hâlbuki hoşuna gitmeyen emirlere uymayabileceğini ve hükümeti terk edebileceğini savunarak Napier meselesinde yalnız bırakılmasına öfkelendiğini açık bir şekilde ifade etti. Palmerston'dan daha iyi bir muamele görmeyi hak ettiğini ve "gerçeğin zafere götürmek için hem dilini hem de kalemini" çok iyi bir şekilde kullanabileceğini belirtti.[3098]

Stopford, Palmerston'un 14 Kasım tarihli talimatlarına uygun bir şekilde 6 Aralık'ta Kaptan Fanshawe'i Mehmet Ali'ye ileterek Sultan'a itaat etmesi için teklifte bulunmaya yolladı. Fanshawe, donanmayı iade eder ve Suriye'yi vakit kaybetmeden boşaltırsa koalisyon güçlerinin Mehmet Ali'ye Mısır yönetimini bırakmaya karar verdiğini iletti. Paşa ise bunun karşılığında hanedanlık imtiyazı için bir garanti talep etti. Fanshawe ise bu hususta bir garanti verilemeyeceğini, ancak Paşa'nın Britanya'nın Sultan ve diğer güçler üzerindeki etkisine güvenmesini tavsiye etti. Paşa da Mısır valisi olduğuna dair bir ferman ulaştığında donanmayı geri göndereceğini ve Suriye'deki orduya Mısır'a dönme emrini hemen göndereceğini belirterek, 8 Aralık'ta öneriyi kabul etti. 11 Aralık'ta Mehmet Ali, sadrazama iletilecek mektubu Fanshawe'e verdi. Bu mektuba göre

[3097] Karl Robert Nesselrode, **Lettres et papiers, 1760-1850, extraits de ses archives**, Cilt: 8, Lahure, Paris, 1904, ss. 96-97.
[3098] **GRE**/E/481/35/129-130, Ponsonby'den Palmerston'a.

hükümdarına tam bağlılığını ve Mısır dışındaki tüm yerleri boşaltacağını ifade ediyor ve ferman kendisine ulaşır ulaşmaz donanmayı iade edeceğini taahhüt ediyordu.[3099]

Fanshawe, 16 Aralık'ta İstanbul'a vardı. sadrazama Mehmet Ali'yle yaptığı görüşmeyi anlatarak Paşa'nın donanamanın teslimi için hazırlıklara başladığını, Kandiye Valisi Mustafa Nâilî Paşa'ya bir mektup göndererek adayı Sultan'a teslim edip adadan ayrılmasını emrettiğini ve son olarak güvenlik amacıyla Mekke'de bulunan 2.000 askerini istendiği vakit çekeceğini belirtti. Sadrazam, Mehmet Ali'ye Mısır yönetimini yeniden vermekte isteksiz görünüyordu. Donanmanın zaten Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu ve Mısır'ın da Osmanlı toprağı olduğunu belirterek Sultan'la Paşa arasında bir anlaşma yapılmasının söz konusu olamayacağını belirtti. Ancak meselenin dört gücün elçileriyle değerlendirileceğine söz verdi.[3100]

15 Temmuz Konvansiyonu'na göre Babıali, alacağı kararı dört gücün temsilcileriyle birlikte almak durumundaydı. 20 Aralık günü Reşid Paşa ve dört elçi bir araya gelerek toplantı yaptılar. Babıali, Mehmet Ali'ye haklarının geri verilmesini istemediğini daha önce açık bir şekilde iletmişti.[3101] Ponsonby, Babıali'yi desteklemek adına diğer üç elçiden farklı olarak Türklerin önünü açacak bir tutum takınmaya karar verdi. Toplantıda Reşid Paşa, elçilere Mehmet Ali'nin cevabının 14 Kasım memorandumunun doğasına uygun olup olmadığını ve gerçek bir boyun eğme olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini sordu. Stürmer, Titow ve Koenigsmarck, Mehmet Ali'nin artık boyun eğmiş olarak kabul edilebileceğini ilettiler. Stürmer,

---

[3099] **GRE**/E/403/1, 11 Aralık 1840; Napier, **GRE**/E/481/35/82-87, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Aralık 1840; The War in Syria, Cilt: 2, ss. 29-31.

[3100] **MS**62/PP/GC/PO/485, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Aralık 1840; **FO** 78/399, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Aralık 1840; **MS**62/PP/GC/PO/485, Ponsonby'den Lamb'e, 16 Aralık 1840; **GRE**/E/481/35/82-87, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Aralık 1840. Mehmet Ali'nin Sadrazam ile Kandiye Valisi Mustafa Nâilî Paşa'ya gönderdiği 22 Kasım 1840 tarihli mektupları için bkz. **GRE**/E/481/35/109-114, 23 Aralık 1840. Fanshawe'in Sadrazamla görüşmesinde yanında yalnızca Kaptan Williams ve Kaptan Codrington bulundu. Ponsonby'nin meslekteşları ve Reşid Paşa görüşmede tüm elçilerin bulunması gerektiğini düşündüğünden bu karardan rahatsız oldu. Ancak Stopford, görüşmenin Fanshawe tarafından yapılmasını rica ettiğinden Ponsonby amiralin isteğini yoksaymak istememişti. **GRE**/E/481/35/82-87, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Aralık 1840. Fanshawe'in sadrazamla görüşmesinin hemen ardından Fransız elçiliği harekete geçerek Reşid Paşa'ya, Mehmet Ali'nin hanedanlık şeklinde Mısır'a vali olarak atanmasını tavsiye etti. Reşid, Dragoman Cor'a verdiği cevapta, "Mehmet Ali'den bu kadar memnunsanız, onu bir Fransa eyaletine vali olarak atayabilirsiniz diyecekti. **GRE**/E/481/35/73-75, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Aralık 1840.

[3101] Anick, s. 277; **MS**62/PP/GC/PO/480, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Aralık 1840.

Metternich'in bu sorunun bir an önce çözümünü istediğini, Paşa'nın mektubunda samimi olduğunu, bu nedenle donanmanın teslim alınması için bir subayın gönderilmesini, Mısır dışında yerlerin boşaltılması çalışmalarının başlatılmasını, bu şartlar sağlandığında da Mehmet Ali'nin Mısır valisi olarak yeniden görevine atanmasını önerdi. Ponsonby ise talimatlarının bu soruya yönelik bir cevap vermeyi mümkün kılmadığını belirterek sessiz kaldı. Mehmet Ali'nin itaatini en iyi değerlendirecek kişinin Sultan olması nedeniyle Sultan'ın tek başına karar vermesi gerektiğini savundu. Talimatlarına göre Sultan'ın Mehmet Ali'nin boyun eğdiğine kanaat getirmesi halinde Sultan'a, Mehmet Ali'ye Mısır'da hânedanlık hakkı vermesi için tavsiyede bulunmak olduğunu belirtti. Bu nedenle önce Sultan'ın bizzat kendisinin cevaptan tatmin olduğunu ifade etmesi gerekiyordu. Sultan'ın alacağı karara da güçlerin yalnızca tavsiyeleriyle müdahil olabileceğini düşündüğünü ifade etti. Ponsonby'den cesaret alan Reşid, Mehmet Ali'nin hâlâ şartlı bir teslimiyet sunduğunu belirtince, Stürmer bu mektubun teslimiyetin ilk adımı olduğunu, 15 Temmuz Konvansiyonu'nun hedeflediği şartların hızlı bir şekilde sağlanacağını belirtti. Elçiler arasında ortak bir hareket söz konusu olmayınca Reşid Paşa, Mehmet Ali'nin mektubunun bir tuzak olduğunu, ancak Sultan'ın elçilerin sözleri üzerine etraflıca düşünerek karar vereceğini belirterek toplantıyı sonlandırdı.[3102]

Ponsonby gelinen noktadan memnun değildi. Palmerston'a, ortada bir boyun eğme varsa bu, Fransa'nın isteklerine İngiltere'nin boyun eğmesidir diyecekti.[3103] Palmerston'u yanına çekebileceğini umarak toplantıdaki girişimini savundu. Ponsonby, İngiliz hükümetinin daha önce belirttiği gibi güçlerin yalnızca tavsiyede bulunabileceği ve Sultan üzerinde herhangi bir zorlamada bulunmayacağı için mektubunun değerlendirilmesinin Sultan'ın hakkı olduğunu iletti. [3104] Fransa'nın "sahte dostluğuna" boyun eğmemesini ve bir "tiran" olan Mehmet Ali'nin görevde kalmasına izin vermemesini istedi. Pek dindar bir kişi olmasa da "Tanrı'nın lanetinin, bunun aksini yapabilecek güçte olup yapmayanların üzerinde olacağını" ifade edecekti. İzlenen politikanın İngiltere

[3102] **GRE**/E/481/35/88-108, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Aralık 1840; **FO** 78/399, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Aralık 1840.
[3103] **MS**62/PP/GC/PO/485, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Aralık 1840.
[3104] **GRE**/E/481/35/88-108, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Aralık 1840.

düşmanlarının ya da Metternich gibi Doğu hakkında bilgisiz kişilerin uygulayacağı bir politika olduğunu ve bunun er ya da geç ortaya çıkacağını savundu.[3105]

Reşid Paşa, Mehmet Ali'ye hanedanlık imtiyazı vermek istemese de[3106] Babıali için o an önemli olan alınacak kararın kendisinden daha çok, dört elçinin de olumlu bulabileceği bir karar olmasıydı. 20 Aralık toplantısı ardından Türk bakanlar, Balta Limanı'nda yapılan özel bir toplantıda meseleyi ele aldı. Ponsonby'nin istediği çizgide hareket edildiği takdirde diğer üç gücün desteği kaybedilebilirdi. Stürmer'in önerdiği çizgide hareket edilirse de Ponsonby talimatlarına uygun bir şekilde Mehmet Ali'ye hanedanlık verilmesi için öneride bulunabilirdi. Bu nedenle ilk olarak Sultan'ın isteklerinin karşılanması ve ondan sonra karar verilmesinde anlaşıldı. Amiral Walker'la Mazlum Bey'in donanmayı teslim alması için İskenderiye'ye gönderilmesi ve Mısır dışındaki tüm toprakların Sultan'a teslimi için hemen adımların atılmasına karar verildi. Ancak Mısır yönetiminin hanedanlık olacağıyla ilgili bir taahhütte bulunulmadı. 27 Aralık'ta Ponsonby'ye yollanan resmî notada, Sultan'ın ancak 14 Kasım memorandumunun şartları olan donanmanın teslimi ve Mısır dışındaki toprakların geri alınmasından sonra Mehmet Ali'nin teslimiyetini kabul edeceği iletildi. Bu amaçla Walker ile Mazlum Bey'in hızlı bir şekilde İskenderiye'ye gönderilmesinin Sultan tarafından onaylandığı iletildi.[3107]

Reşid Paşa, Sultan'a sunduğu raporunda Ponsonby'nin de Mehmet Ali'yle görüşülmesini tavsiye ettiğini ve Paşa'ya hanedanlık imtiyazı verilmesi için ısrarcı olacağını söylemişti.[3108] Ancak Ponsonby bunu öğrenince Sultan'a iletilmesi adına Vogorides'ye 20 Aralık'taki toplantıda yaşananları tekrarladı.[3109] Ayrıca Reşid Paşa'ya da gönderdiği mesajında düşüncelerini yeniden açıkladı.[3110] Ponsonby'nin amacı Sultan'ın dört güce rağmen ısrarcı olarak Mehmet Ali'yi gerçekten etkisiz konuma

[3105] **GRE**/E/481/35/131-133, Ponsonby'den Palmerston'a.
[3106] **GRE**/E/481/11/6-9, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 26 Ocak 1841.
[3107] **GRE**/E/481/35/120-122, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Aralık 1840; **FO** 78/399, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Aralık 1840. Heyetin tercümanı Redhouse olmuştur. **The Morning Post**, 23 Ocak 1841.
[3108] **GRE**/E/637/137-138, Vogorides'den Ponsonby'ye, 4 Ocak 1841.
[3109] **GRE**/E/637/158-164 142-147, Ponsonby'den Vogorides'ye.
[3110] **GRE**/E/506/77-78, 12 Kasım 1840; **GRE**/E/506/79-80, 15 Kasım 1840.

geleceği bir koşulu dayatmasıydı. Ancak Ponsonby tek başınaydı ve anlaşıldığı üzere Reşid de artık sorunun çözümünü arzuluyordu. Reşid, Ponsonby'nin önerileri dışına çıkarak Stürmer'le yakın bir ilişki içerisinde onun tavsiyelerine uygun hareket ederek Mısır meselesini hızlıca çözüme ulaştırmaya çalıştı. Bu Ponsonby'yi oldukça sinirlendirmiş olmalıydı ki Reşid'in bu tavrının nedenini Vogorides'den öğrenmek istedi. Vogorides bunun nedenini bilmediğini belirtecekti.[3111]

Sultan da Ocak 1840 itibariyle Mehmet Ali lehine bir geri çekilmeden memnun kalmayacağını göstermişti. Ponsonby'yi memnun edecek şekilde ilgili kararın bildirilmesini oldukça geciktirerek, Suriye'de İbrahim'e karşı operasyonların devamını sağlamaya çalıştı. Stürmer buna tepki göstererek Suriye'deki Mısır ordusuna saldırılmamasını ve Mısır'da bir isyanı teşvik etmemelerini söyleyerek, Babıali'nin tutumunu eleştirdi. Stürmer başkentine Ponsonby'nin talimatlarına göre hareket ettiğini belirtmesine rağmen Mehmet Ali'nin yok edilmesi umudundan vazgeçmediğini iletecekti. Babıali'nin yalnızca onu dinlemesinden endişe ediyordu.[3112] Stürmer'in ısrarları sonucunda 6 Ocak 1841'de talimatlar Mısır'a gönderildi.[3113]

Diğer yandan 15 Temmuz Konvansiyonu'na ve 14 Kasım tarihli memoranduma aykırı olduğu için güçlerin İskenderiye'ye saldırma gibi bir niyeti yoktu. Mehmet Ali, Stopford'a teslim olduğunu bildirdikten ve Sultan da teslimiyeti kabul ettikten sonra Metternich için bu mesele en azından pratikte sona ermişti. Bandiera'ya da yolladığı talimatta Stopford'la birlikte kalmasını, ancak Britanya, Mısır'a saldırırsa onlara eşlik etmemesini emretti.[3114] Stürmer'e de Mehmet Ali'yi Mısır'dan çıkarmanın kolay bir iş olmadığı ve böyle bir niyetlerinin de olmadığını, güçlerin hanedanlık verilmesini kabul edilebilir bir taviz olarak gördüğünü iletti.[3115]

6 Ocak'ta Walker ve Mazlum Bey İstanbul'dan ayrıldı. Ancak Mehmet Ali'ye hânedanlık sözü verme yetkileri yoktu. Yalnızca General Jochmus'a iletilmek üzere

[3111] **GRE**/E/378/202, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 6 Ocak 1841.
[3112] Šedivý, Metternich, s. 955.
[3113] Šedivý, Metternich, s. 954.
[3114] Šedivý, Metternich, s. 955.
[3115] Šedivý, Metternich, s. 957.

Mısırlıların silah ve toplarını teslim etme emri bulunuyordu.[3116] Stürmer buna itiraz etti. Reşid Paşa'yla iletişime geçerek Mazlum Bey'e yeni talimatların gönderilmesiyle şartları sağlaması halinde Mehmet Ali'ye hânedanlık verildiğinin iletilmesi istendi. Reşid Paşa, Ponsonby'ye danışmadan Stürmer'in talebini kabul etmeyecekti.[3117] Sonuç olarak Stürmer, Ponsonby'ye bir mektup yazdı. Onun, Mehmet Ali'nin yeniden göreve getirilmesine karşı olduğunu bilse de dört güç 14 Kasım memorandumuyla Paşa'nın göreve geri getirilmesinin temellerini belirlemişti. Avrupa barışı için Mısır sorununun acil çözümü şarttı.[3118] Ponsonby ise Stürmer'in önerisini desteklemesi için bir talimatı olmadığını belirterek, kesin olarak boyun eğdiği Babıali tarafından kabul edilmeden Mehmet Ali'ye hanedanlık hakkının verilmesini Babıali'ye tavsiye edemeyeceğini yeniden iletti. Ayrıca Stürmer'in Viyana'nın emirleriyle hareket edip etmediğini sorguladı. Eğer İngiliz hükümeti talimat yollamadı ise aynı şekilde Stürmer'in de talimatı olmamalıydı. Çünkü Ponsonby, Stürmer'le aynı vakitte talimat almaktaydı.[3119] Ponsonby, Stürmer'e verdiği cevabı diğer meslektaşlarına ve Reşid Paşa'ya da iletti.[3120] Ancak Stürmer, Metternich'in tam da istediği şekilde hareket etmekteydi. Metternich, Babıali'nin isteksizliğinden rahatsız olmuştu. Stürmer'e yolladığı talimatla eğer Mehmet Ali'ye hânedanlık verilmesiyle mesele çözülmezse Avusturya'nın askerî desteğini çekeceğini iletmişti.[3121] Hatta Lamb, diğer üç gücün de benzer hareket edeceğini belirterek Ponsonby'yi uyaracaktı.[3122]

Titow ilk başta Ponsonby'nin argümanını haklı bularak Sultan'ın teslimiyet mektubunu tek başına değerlendirmesi gerektiğini düşünmüştü. Mehmet Ali koşulları sağlamadan önce Babıali ona haklarını iade ederse, bunun İngiliz hükümetinin

---

[3116] Fuad, Mısır Valisi, ss. 124-127.
[3117] **GRE**/E/483/15A/10-11, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 7 Ocak 1841; **GRE**/E/481/36/34, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 7 Ocak 1841.
[3118] **GRE**/E/481/36/40-43, Stürmer'den Ponsonby'ye, 7 Ocak 1840. 7 Ocak 1841-10 Ocak 1841 tarihleri arasında meseleyle ilgili elçiler arasındaki tüm bu yazışmalar için ayrıca bkz. **GRE**/E/481/36/7-43, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Ocak 1842; **FO** 78/430, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Ocak 1841.
[3119] **GRE**/E/481/36/38, Ponsonby'den Stürmer'e, 7 Ocak 1841; **FO** 78/430, Ponsonby'den Stürmer'e, 7 Ocak 1841.
[3120] **GRE**/E/481/36/30, Ponsonby'den Titow'a, 7 Ocak 1841.
[3121] **GRE**/E/481/36/34, Stürmer'den Ponsonby'ye, 7 Ocak 1841.
[3122] **GRE**/E/430/5/85, Lamb'den Ponsonby'ye, 18 Ocak 1841.

talimatlarına aykırı olacağını belirtecekti.[3123] Ancak Stürmer'le görüşmesinde Metternich'in talimatlarını öğrendikten sonra Avusturya'yla birlikte hareket etmeye karar verdi. Bu şekilde hükümetinin düşüncelerine de uygun hareket etmiş oldu. Nesselrode, Babıali'nin Mehmet Ali'ye hanedanlık vermesinin önündeki tek engelin Ponsonby'nin teşvikleri olduğundan yakınıyordu.[3124]

Titow ayrıca Ponsonby'yi iknaya çalıştı. Rus elçinin savunusu 15 Temmuz Konvansiyonu'yla 15 Ekim'deki Palmerston'un talimatlarının, Mehmet Ali teslim olması halinde ona Mısır'da hânedanlık verileceği üzerine olduğuydu. Metternich de Stürmer'e talimatlarını bu belgeler üzerine verdi.[3125] Bunun üzerine Ponsonby meslektaşlarını desteklemesini mümkün kılacak talimatları olmadığı için üzüntü duyduğunu belirterek iş birliğine yanaşmadı. Neden bu kadar acele etmek zorunda olduğuklarını anlayamadığını iletti.[3126] Titow, Ponsonby üzerindeki baskısını sürdürerek Babıali'nin yalnızca Mehmet Ali şartları yerine getirirse ona Mısır'da hânedanlık vereceğini söyledi.[3127] Ancak Ponsonby bu tartışmayı sonlandırmayı istediğinden elçilerin bu hamlesinin sorumluluğunu üzerine alamayacağını ileterek ret cevabı verdi.[3128]

Ponsonby, diğer meslektaşlarına ve Reşid Paşa'ya gönderdiği cevapta da Stürmer'in önerisini desteklemediğini ve "sağlıksız aceleciliği" anlamadığını iletti. Ancak Stürmer'in talebi karşısında herhangi bir argüman sunmayacağını belirtti. Eğer Sultan itaati kabul ederse o vakit Mısır'da hânedanlık verilmesi için öneride bulunacağını tekrarladı.[3129] Bu cevapla kafası karışan Reşid Paşa, elçiden neden bu öneriyi

[3123] **GRE**/E/481/36/30, Ponsonby'den Titow'a, 7 Ocak 1841; **FO** 78/430, Ponsonby'den Titow'a, 7 Ocak 1841.
[3124] Nesselrode, Lettres et papiers, Cilt: 8, s. 117.
[3125] **GRE**/E/481/36/24, Titow'dan Ponsonby'ye, 8 Ocak 1841; **FO** 78/430, Titow'dan Ponsonby'ye, 8 Ocak 1841.
[3126] **GRE**/E/481/36/22, Ponsonby'den Titow'a, 8 Ocak 1841; **FO** 78/430, Ponsonby'den Titow'a, 8 Ocak 1841.
[3127] **GRE**/E/481/36/16, Titow'dan Ponsonby'ye, 9 Ocak 1841; **FO** 78/430, Titow'dan Ponsonby'ye, 9 Ocak 1841.
[3128] **GRE**/E/481/36/14, Ponsonby'den Stürmer'e, 9 Ocak 1841; **FO** 78/430, Ponsonby'den Titow'a, 9 Ocak 1841.
[3129] **GRE**/E/481/36/15, Ponsonby'den Stürmer'e, 9 Ocak 1841; **GRE**/E/481/36/16, Ponsonby'den Titow'a, 10 Ocak 1841; **GRE**/E/481/36/12, Ponsonby'den Königsmark'a.

desteklemediğini açık bir şekilde ifade etmesini istedi.[3130] Ponsonby meslektaşlarıyla farklılığını açıklamak zorunda kaldı. Reşid Paşa'nın 20 Aralık'ta düzenlenen konferanstaki değerlendirmesine dikkat çekti.[3131] Ancak 10 Ocak'ta Ponsonby, Palmerston'dan Mehmet Ali'ye Mısır'da hanedanlık verilmesine destek olmasını isteyen yeni talimatlar alacaktı.

Palmerston, 17 Aralık 1840 ve 18 Aralık 1840 tarihli talimatlarında güçlerin Napier'in konvansiyonunu bağlayıcı bulmadığını, ancak bu konvansiyonun Paşa'nın boyun eğeceğini gösterdiğini belirtiyordu. Mehmet Ali'nin hânedanlık verilene kadar donanmayı teslim etmeyeceği yönündeki ifadesi onun yeniden göreve getirilmesinde bir engel olmamalıydı. Mısırlıların Mehmet Ali'nin despotik yönetiminden korunmasını, Sultan'ın ondan gelebilecek bir saldırıya karşı güvenceye alınmasını, Osmanlı Devleti'nin imzaladığı tüm antlaşmalar ve uyguladığı tüm yasaların Mısır'da geçerli olmasını, Mısır ordusu ve donanmasının Osmanlı ordusu ve donanmasının bir parçası olmasını ve sınırlandırılmasını ve tekellere katiyetle izin verilmemesini talep etti.[3132] Palmerston özel mektubunda Mehmet Ali'ye hanedanlık hakkının verilmesine karar vermesinde karşılaştığı birçok zorunluluğun etkili olduğunu belirtmişti. Ponsonby bunu duyduğuna üzülmüştü.[3133] Ponsonby, hatalı bulduğu kararda Fransa'nın etkisi olduğunu düşündü. Ancak Mehmet Ali'den tümüyle kurtulma ümidi kalmayan Ponsonby, talimatlara uygun bir şekilde Mehmet Ali'ye hânedanlık verilmesi hususunda Babıali'ye tavsiye verilmesi için Pisani'yi görevlendirdi.[3134] Diğer yandan Palmerston'un kendisinden Mehmet Ali'nin Mısırlılar üzerinde hegomonyasının kaldırılmasını ve Mehmet Ali'nin Sultan için yeniden bir tehdit haline gelmeyecek kadar güçsüzleştirilmesini istediğini gördüğünden bundan sonra meslektaşlarıyla anlaşmazlığı devam edecekti.[3135]

[3130] **GRE**/E/481/36/8, Reşid Paşa'dan Ponsonby'ye, 9 Ocak 1840; **FO** 78/430, Reşid Paşa'dan Ponsonby'ye, 9 Ocak 1841.
[3131] **GRE**/E/481/36/9, Ponsonby'den Reşid Paşa'ya, 9 Ocak 1840; **FO** 78/430, Ponsonby'den Reşid Paşa'ya, 10 Ocak 1841.
[3132] **GRE**/E/481/10/67-74, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Aralık 1840; **FO** 78/391, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 17 Aralık 1840.
[3133] **GRE**/E/481/36/55, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Ocak 1841; **MS**62/PP/GC/PO/491, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Ocak 1841.
[3134] **GRE**/E/483/15A/23, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 10 Ocak 1841.
[3135] **GRE**/E/608/359-364, Ponsonby'den Stürmer'e, 31 Ocak 1841.

12 Ocak'ta Babıali, dört elçinin ortak bir fikirde buluşmasıyla Mazlum Bey'in Mehmet Ali'ye hânedanlık vadetmesi için talimat gönderdi. Hazırlanan fermanla, Mehmet Ali'nin şartları sağlaması halinde Mısır'ı hânedanlık şeklinde yöneteceği iletildi. Eğer şartların biri bile sağlanmazsa bu karardan geri adım atılacağı da belirtildi.[3136] Ancak yeni talimatlara gerek kalmadı. Napier, Osmanlı heyeti İskenderiye'ye varmadan önce Mehmet Ali'yi ikna etmişti. Paşa, Reşid'in son mektubunda hânedanlıktan bahsedilmemesinden rahatsız olsa da Napier onun korkularını Palmerston'un kendisine yolladığı mektupta güçlerin hânedanlığı tavsiye ettiğini belirterek azalttı. Ponsonby'nin uzlaşmaz tavrından haberdar olan Mehmet Ali, savaşının ne Sultan'la ne de Kraliçe'yle olduğunu söyleyerek tek savaşının Ponsonby'yle olduğunu ifade edecekti.[3137] Bu şaşırtıcı değildi. Ponsonby'nin Babıali'yle kendisi arasında ikili bir çözümü engellemesi Paşa'yı oldukça öfkelendiriyordu.[3138]

11 Ocak'ta, komisyonun varışından bir gün sonra, Mehmet Ali, Türk donanmasını Walker'a teslim etti. Tamir ihtiyacı olan bir fırkateyn dışında tüm donanma Mısırlı subay ve denizcilerin de yardımıyla Marmaris'e doğru yola çıktı.[3139] Bir Mısır Subayı olan Hamid Bey'le Napier'in astlarından Teğmen Loring, İbrahim'e ordunun Mısır'a döndürülmesi için gerekli talimatı götürmekle görevlendirildi.[3140] 17 Ocak 1841'de Hamid Bey ve Loring, Napier'in 10 Ocak tarihli mektubu ve Mehmet Ali'ye Mısır Paşalığının verildiğini gösteren bir mektupla Hayfa'ya ulaştı ve Suriye Savaşı sona

---

[3136] Mazlum Bey'in talimatları ve Hatt-ı Şerif için bkz. **GRE**/481/36/60-67, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Ocak 1841; **FO** 78/430, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Ocak 1841.

[3137] Napier, The War in Syria, Cilt: 2, s. 64. 23 Nisan 1841 tarihli *Galignani*'de bu ifadeler, "Savaşım İngiltere'yle değil, İngiltere'nin İstanbul elçisiyle." şeklinde geçmiştir. **GRE**/E/608/429, Stürmer'den Ponsonby'ye, 14 Mayıs 1841.

[3138] **GRE**/E/320/E/49, Hodges'tan Ponsonby'ye, 17 Temmuz 1840. Mehmet Ali'nin Ponsonby'ye öfkesini gösteren bir başka olay, Sir Joh Drummond Hay'in Mehmet Ali'yle görüşmesinde yaşananlardı. Kendisinin İstanbul elçiliğinde görevli olduğunu söylemesiyle Mehmet Ali nefret dolu bir bakış atmıştı. Ponsonby'yle bağlantılı herkese o bakışı çevirmekteydi. John Drummond-Hay, **A Memoir of Sir John Drummond Hay**, John Murray, London, 1896, s. 25. İngiliz kabinesindeki Palmerston ve Ponsonby karşıtı itirazlardan Mehmet Ali de haberdardı. **GRE**/E/320/E/23, Hodges'tan Ponsonby'ye, 26 Mayıs 1840.

[3139] **GRE**/E/481/36/76-84, Walker'dan Stopford'a, 11 Ocak 1841; **GRE**/E/481/36/76-84, Walker'dan Ponsonby'ye, 12 Ocak 1841; **GRE**/E/640/9, 23 Ocak 1841. Dokuz kalyon, on bir firkateyn, iki korvet ve iki brik 16 Mart'ta Haliç'e girerken yirmi bir pare top atışıyla karşılandı. Daly, s. 171; Dönmez, Babıalide Hizip Çatışmaları, s. 54.

[3140] **GRE**/E/481/36/76-84, Walker'dan Ponsonby'ye, 12 Ocak 1841.

erdi.[3141] 10 Şubat'ta İbrahim artık Suriye'yi boşaltmış bulunuyordu.[3142] 26 Ocak'ta Mazlum Bey İstanbul'a Mehmet Ali'nin mektubuyla dönmüştü. Buna göre kendisinden istenilenleri yerine getirmiş ve hükümdarının verdiği sözü yerine getirmesini beklemekteydi.[3143] Donanma serbest bırakıldıktan ve Suriye'den birliklerin çekilmesiyle ilgili emir verildikten sonra Babıali ve dört elçi, hanedanlık imtiyazının şartlarını belirlemeye koyuldu.

5.20. MEHMET ALİ PAŞA'NIN İLK FERMANI REDDİ

Sultan'ın Mehmet Ali'ye ileteceği koşullar Londra Konferansı'nda ele alınmıştı. Ponsonby, Palmerston ile Metternich'in fikirlerini Aralık ayında Lamb'den öğrendi. İki devlet adamı yalnızca bir noktada farklı düşünmekteydi. Palmerston, Mısır'daki vergiyi Sultan'ın memurlarının toplamasını ve Mehmet Ali'ye Mısır'ı yönetmesi için cömert bir maaş verilmesini doğru buluyordu. Ancak Metternich, Sultan'ın görevlilerinin vergi toplamasının imkânsız olacağını düşündüğünden vergilerin Paşa tarafından toplanmaya devam etmesini istemekteydi. Ancak her ikisi de Mehmet Ali'nin tüm paşalarla aynı yetkide olmasını, imparatorluğunun yasa ve antlaşmalarının Mısır'da da uygulanmasını, Mısır ordusu ve donanmasının sınırlandırılmasını tavsiye ediyordu.[3144] Bununla birlikte Sultan, veraset hususunda Kavalalı ailesinin en yaşlı üyesinin tahta varis olmasını uygun görürse konferans buna itiraz etmeyecekti.[3145] Palmerston ayrıca Paşa'ya hanedanlık

[3141] **GRE**/E/346/E/2-3, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 18 Ocak 1941. Herhalde İbrahim Paşa'nın çekilişi kolaylaştırılmamış olsa gerek ki Napier, 2 Şubat'ta Jochmus'a yeni bir mektup göndererek Mısır yönetimiyle müttefikler arasında imzalanan konvansiyonun uygulanmasını talep etti. 11 Ocak'taki mektubunun Türk yetkililer tarafından işleme alınmamasını eleştirdi. Jochmus, verdiği cevapta 6 Ocak'tan beri çölde olan İbrahim Paşa'nın *de facto* olarak Suriye'den ayrılmış olduğunu belirterek ona karşı bir zorluk çıkarılmadığını savundu. Türk yetkililerin kötü niyetli hareket etmediğini, çünkü Mısır ordusunun Suriye'yi terk etmesi için verilen süre dolduğu halde Türk yetkililerin saldırı başlatmayarak iyi niyetini gösterdeğini iletti. **GRE**/E/346/E/22-26, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 8 Şubat 1841.

[3142] **GRE**/E/346/E/36, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 10 Şubat 1841.

[3143] **GRE**/481/37/83-88, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Şubat 1841; **FO** 78/431, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Şubat 1841.

[3144] **GRE**/E/430/5/76-79, Lamb'den Ponsonby'ye, 15 Aralık 1840.

[3145] Palmerston, Metternich'ten farklı olarak burada "fizikî ve zihnî yetersizliği" hariç tutacaktı. **GRE**/E/430/5/91, Lamb'den Ponsonby'ye, 25 Mart 1841.

hakkı tanınacaksa önerilecek şartların tümüyle belirlenmesine kadar Mehmet Ali'nin yeniden görevlendirilmemesini istemişti. Palmerston'a göre Mehmet Ali, teoride olduğu gibi pratikte de Sultan'ın tebaası olarak kalmalıydı.[3146] Dolayısıyla Mehmet Ali'nin hangi koşullarda yeniden görevlendirileceği Ponsonby için bu talimatlar ekseninde yorumlanacaktı.

Ponsonby, Mehmet Ali'yi Mısır'dan çıkaramamıştı. Ancak yeni hedefi onu tümüyle etkisiz bir vali hâline getirmekti. Bu nedenle meselenin aceleye getirilmeden iyi düşünülerek çözülmesinden yanaydı. Donanmanın teslim alındığını öğrendikten sonra Stürmer'e, Sultan'ın önce bir ferman ilan ederek Mehmet Ali'ye hanedanlık imtiyazı verdiğini, Türk yasaları ve antlaşmalarının Mısır'da geçerli olacağını ve Paşa'nın ordu ile donanmasının Sultan'ın askeri kuvvetlerinin bir parçası olduğunu açık bir şekilde duyurmasını tavsiye etti. Daha sonra başka bir fermanla hânedanlığın koşulları Palmerston'un talimatlarına uygun olarak ayrıntılı bir şekilde açıklanmalıydı.[3147] Diğer elçiler ilk başta bu öneriyi makul bularak desteklemeyi düşünse de kısa süre sonra, sorunun hızlı bir şekilde çözümünü geciktireceğini savunarak desteklemekten vazgeçtiklerini ilettiler.[3148] Ponsonby, elçilerin onun niyetinden şüphelendiğini hissettiğinden düşüncelerini savundu. Yanlış anlaşıldığını belirterek önerisinin meselenin daha hızlı bir şekilde çözümünü sağlayacağını savundu. 15 Temmuz Konvansiyonu'nun uygulanması gerektiği konusunda hemfikir olduğunu, ancak Paşa'nın konvansiyonu reddetmesi nedeniyle güçlerin taahhütlerinde mecbur olmadığını ve eğer isterlerse Mehmet Ali üzerine koştukları şartları değiştirebileceklerini öne sürdü. Ancak elçileri ikna edemeyeceğini bildiği için önerilerini geri çekti. Meslektaşlarıyla ancak Palmerston'un talimatlarına uygun olduğu sürece birlikte hareket edeceğini ve Mehmet Ali'nin "şeytani entrikalarıyla" Mısırlılar üzerindeki "tiranlığını" sonlandırmak adına

[3146] **GRE**/E/430/5/80-82, Lamb'den Ponsonby'ye, 15 Aralık 1840.
[3147] **GRE**/E/481/37/12, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Şubat 1841; **GRE**/E/608/348, Ponsonby'den Stürmer'e, 22 Ocak 1841; **MS**62/PP/GC/PO/493, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Ocak 1841; **GRE**/E/608/351-354, Ponsonby'den Stürmer'e, 29 Ocak 1841.
[3148] **GRE**/E/481/37/12, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Şubat 1841.

çalışacağını iletti.[3149] Palmerston'u da ikna etmek adına hazırlattığı Mısır'ın yıllık vergi geliriyle ilgili ayrıntılı raporları ve Mehmet Ali'nin köleciliğiyle ilgili detayları ileterek Paşa'nın vergileri toplamaya devam etmesi halinde güçlü konumunu sürdüreceğini ve köleciliğin devam edeceğini savundu. Sonuç olarak Sultan tehlikeye açık olacak ve Mısırlılar ve siyahi Afrikalılar zulm görmeye devam edecekti. Bu nedenle meselenin ileride, parlamentoda karşılarına çıkabileceği hususunda uyarıda bulundu.[3150]

Diğer yandan Reşid artık Stürmer ve Francheschi'nin tavsiyeleriyle hareket ediyordu.[3151] Her ne kadar Ponsonby'ye tüm tavsiyeleri dikkate alacağına söz verse de[3152] bu sözüne uymadı. 25 Ocak'ta Ponsonby, Reşid'in gönderdiği planı aldı. Ponsonby, Reşid'in planı Stürmer'le birlikte hazırladığını anladı. Reşid'in Stürmer dışında, Francheschi ve Pontois'yı da memnun ederek Fransa'nın lütfunu elde edebilmek adına aceleyle işi bitirme isteğinde olduğunu düşündü. Verdiği cevapta, Mehmet Ali'nin Mısır'ın "mutlak hükümdarı" yapılması istenmiyorsa planın değişikliklere uğraması gerektiğini iletti. Acele edilmemesini, zamanla iyi bir planın hazırlanmasını önerdi. Tek istediğinin "dürüst ve adil bir çözüm" olduğunu, bu iş bittiğinde herkesten daha mutlu olacağını savundu. Bununla birlikte artık Reşid'e hiçbir hususta güvenmeyecekti.[3153]

Reşid Paşa ve elçilerin Mehmet Ali'ye gönderilecek fermanla ilgili bir toplantı yapması kararlaştırıldı. Toplantıdan günler önce üç elçinin, sorunun hemen çözümü için ortak görüşte olduğu, Ponsonby'nin ise acele edilmemesi gerektiğini savunduğu biliniyordu. Macguffog diğer elçiliklerin tutumunu, Britanya'nın bu süreçteki başarısıyla artan etkisinin törpülenmesi adına üç gücün ortak hareketi olarak değerlendirecekti.[3154] Reşid Paşa, 4 Şubat'ta yapılan toplantıda Babıali'nin hânedanlık imtiyazı için şartlarını sundu. Ponsonby, Paşa'dan yıllık vergi talep edilmesi hariç önerilerin hepsini desteklediğini iletti. Babıali, Mısır'ın vergi gelirlerinin dörtte birini talep etmeyi uygun bulmuştu. Ponsonby'ye göre Mehmet Ali, vergileri toplamaya devam ederek mâli gücünü

[3149] **GRE**/E/608/359-364, Ponsonby'den Stürmer'e, 31 Ocak 1841; **GRE**/E/481/37/12, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Şubat 1841.
[3150] **GRE**/E/481/37/12, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Şubat 1841.
[3151] **GRE**/E/378/204, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 8 Ocak 1841.
[3152] **GRE**/E/506/85, 30 Ocak 1841.
[3153] **GRE**/E/378/209, Ponsonby'den Macguffog'a, 25 Ocak 1841.
[3154] **GRE**/E/378/214, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 2 Şubat 1841.

koruyacak ve Sultan'a sorunlar çıkarmaya devam edecekti. Diğer tüm paşalara uygulanan muamele Mehmet Ali'ye de gösterilmeliydi. Diğer üç elçi tüm koşulları kabul ettiğini belirtince Ponsonby yine tek başına kaldı. Ponsonby, Mehmet Ali'nin vergi toplamasına izin verilmesini elçilerin aldığı talimatlara aykırı bulduğunu ifade etti. Palmerston'un talimatları açık bir şekilde göstermekteydi ki İngiliz hükümeti "köle tâciri" Mehmet Ali'nin güçlü bir şekilde görevde kalmasını istememekteydi. Üç elçi Babıali'nin konvansiyona bağlı kalmasında ısrar etse de elçiler birleşik bir tavsiyede bulunamadı. Yalnızca Paşa'ya Afrika'da kontrolü altında tuttuğu diğer bölgelerde yönetim hakkı verilmesi hususunda hemfikir olabildiler. Reşid Paşa toplantıdan kafası karışmış bir şekilde ayrıldı.[3155]

Palmerston vergi toplama yetkisiyle ilgili net bir talimat vermemişti. Ancak Ponsonby, Palmerston'un, Mısır'daki vergiyi Sultan'ın memurlarının toplamasını ve Mehmet Ali'ye Mısır'ı yönetmesi için cömert bir maaş verilmesini istediğini biliyordu. Ayrıca talimatlarında Mehmet Ali'nin hem Sultan için bir tehdit olmaktan çıkarılması hem de Mısırlıların maruz kaldığı baskıların sonlandırılması ifade edilmişti. Ticaret antlaşmasının uygulanmasıyla birlikte Mehmet Ali'nin gücünün kaynağı olan tekellerin kaldırılacağı açıktı. Mehmet Ali'nin Mısır'la sınırlandırılmasıyla birlikte donanmasını idame ettiremeyeceğini, ordusunun da eski gücünde olamayacağını çünkü en gelişmiş ülkelerde bile nüfusun %1,25'inden fazlasının orduda istihdam edilmediğini biliyordu.[3156] Ancak Palmerston'un kendisi gibi düşündüğünden emin olarak Mehmet Ali'nin tümüyle etkisiz bir hale getirilmesi için çabaladı. Görüşmenin ardından Palmerston'a, "Mısır'ı Mehmet Ali ve Fransa'ya bırakma" planının bir parçası olmadığı için mutlu olduğunu yazacaktı.[3157]

Sonraki süreç boyunca Ponsonby, Mehmet Ali'ye vergi toplama yetkisinin verilmemesini, İstanbul'dan yollanacak bir defterdar aracılığıyla vergilerin toplanmasını

[3155] **GRE**/E/481/37/62-82, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Şubat 1841; **FO** 78/430, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Şubat 1841. Ponsonby, Mısır'ın vergi gelirleri ve geçmişte ödediği vergilerle ilgili ayrıntılı bilgilere sahipti. Dolayısıyla Mehmet Ali'nin gücünün devamıyla ilgili savının doğruluğuna samimi bir şekilde inandığını düşünmek makul olacaktır. **GRE**/E/203/24.

[3156] **GRE**/E/430/4/28, Ponsonby'den Lamb'e, 21 Eylül 1839.

[3157] **GRE**/E/481/37/88, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Şubat 1841; **FO** 78/431, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Şubat 1841.

ve Mehmet Ali'nin Tanzimat Fermanı'na uygun şekilde maaşa bağlanmasını talep etmeye devam etti. Diğer yandan Reşid Paşa elçilerin ortak hareket etmemesi nedeniyle sorunu tek başına çözmeye karar verdi. 9 Şubat'ta Ponsonby'yi bilgilendirerek karşıt görüşleri uzlaştıran bir plan formüle ettiğini ileterek ferman taslağını elçiye yollayacağına söz verdi. Ferman kesin bir şekilde belirlendiğinde elçileri fermanı değerlendirmek için davet edeceğini ve bunun Mehmet Ali tarafından reddedilmesi halinde güçlerin politikasının ne olacağını sormak istediğini iletti. Ancak Reşid Paşa sözünü tutmadı. Stürmer'in tavsiyesiyle birlikte Reşid, yeni engeller çıkarabileceği endişesiyle sürece Ponsonby'yi dâhil etmedi. 13 Şubat'ta Stürmer'in hazırlanmasında etkili olduğu fermanın nihai halini Ponsonby'ye yolladı. Buna bir resmî nota da eklenmişti. Fermanın reddi halinde Britanya hükümetinin ne yapacağı soruluyordu. Ayrıca ferman ertesi gün İskenderiye'ye gönderileceğinden hızlı bir cevap bekleniyordu. Son olarak konsolosların İskenderiye'ye dönmesi talep edilmekteydi. Ancak Ponsonby gönderdiği ilk cevapta, İngiliz elçiliğinden gizli bir şekilde hazırlanan bir metne taraf olmasının mümkün olmadığını iletti.[3158]

Babıali'nin şartları aslında oldukça ağırdı. Mehmet Ali'ye hânedanlık hakkı verilmekle birlikte Sultan, Paşa'nın soyundan gelen erkekler arasından yeni valiyi seçmeye hak sahibi kılınmıştı. Ayrıca yapılan ve yapılacak tüm antlaşma ve yasaların Mısır'da da uygulanacağı belirtilmişti. Paşa'nın belirleyeceği vergiler imparatorluğun diğer bölgelerindekilerle aynı olmak zorunda olacaktı. Barış zamanında Paşa'nın ordusu, 2.000'i İstanbul'da ve 18.000'i Mısır'da olmak üzere 20.000 askerle sınırlandırılacaktı. Sultan'ın rızası olmadan herhangi bir savaş gemisi inşa edilmeyecek ve Mehmet Ali diğer paşalar gibi kolağası rütbesi üzerinde askerî atama yapamayacaktı. Daha üst rütbeler Mısır valisinin tavsiyesi üzerine Sultan tarafından yapılacaktı. Yalnızca Sultan'ın emriyle para basılacağı ve basılan paraların da İstanbul'da basılan paralarla birebir aynı özellikle olması gerektiği belirtildi. Eğer bu şartlardan biri ihlal edilirse hânedanlık hakkı geri alınabilecekti.[3159]

[3158] **GRE**/E/481/38/1-27, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Şubat 1841; **MS**62/PP/GC/PO/497, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Şubat 1841; **FO** 78/431, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Şubat 1841.

[3159] **GRE**/E/481/38/1-27, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Şubat 1841; **FO** 78/431, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Şubat 1841.

Ponsonby, fermanın ilk denemede kabul edileceğini düşünmüyordu.[3160] Ancak fermanın içeriğini de ılımlı bulmuştu. Reşid Paşa'nın resmî notasına cevabında Paşa'yı sözünü tutmamakla suçladı ve fermandaki koşulların sorumluluğunu reddettiğini belirtti. Buna ek olarak Nubia ve Darfur'un Mehmet Ali'ye hanedanlık hakkıyla verilmesine ve konsolosların İskenderiye'ye hemen dönmesi isteğine de karşı çıktı.[3161] Ponsonby'yi sakinleştirmek isteyen Reşid Paşa, Sultan'ın emriyle fermanın kopyalarının dört elçiye aynı anda iletildiğini ve orijinalinin de Mısır'a hızlı bir şekilde yollanacağını belirtti.[3162] Reşid Paşa'nın argümanları Ponsonby üzerinde çok az etkili olsa da elçi konuyu uzatmamaya karar verdi. Ancak fermanın yaratacağı sorunlardan Britanya'nın sorumlu olmayacağından emin olmasını sağladı.[3163] Palmerston'a da alınan "yarım önlemlerden" yakındı. Fermanı hazırlayanların ne anayasal ne de despotik rejimlerin işleyişinden haberdar olduğunu belirterek, bilgisizliklerine eleştiri getirdi. Bu şekilde gerçek kontrolün Mehmet Ali'nin elinde kaldığını ve Paşa'nın da bu gücü ileride kötüye kullanacağını savundu.[3164] Ponsonby'ye göre Sultan, Avusturya'nın sık sık tavır değiştirmesinden ve Reşid'in Stürmer'le yakın ilişkisinden rahatsız olduğundan Reşid'i görevden almaya yakındı. Açıkçası Ponsonby de, artık Reşid Paşa'nın kalemini kırmıştı. Paşa'ya yönelik hayal kırıklığı ve öfkesi 1840 yılı başındakine benzer bir hâle geldi. Reşid'i Sultan'ı ve ulemayı rahatsız eden reformlarında Fransızların etkisi altında kalmakla suçladı. Ayrıca kendi tavsiyeleri yerine Stürmer'in tavsiyelerini dinlemesini affetmedi. Artık Reşid'in görevden alınmasını bekliyordu.[3165]

Palmerston, 26 Ocak tarihli talimatında Ponsonby'ye 15 Ekim talimatlarının geçerli olduğunu ve Mehmet Ali'nin itaati kesinleştiği takdirde taleplerinin hızlı bir şekilde kabul edilmesini istedi. Daha fazlasını talep ederek şimdiye kadar kazanılanların riske atılmamasını ve artık Mehmet Ali'nin Sultan için bir tehdit olmaktan çıktığını iletti.

[3160] **GRE**/E/481/35-36, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Şubat 1841.
[3161] Anick, ss. 286-287; **GRE**/E/481/38/28-31, Ponsonby'den Reşid Paşa'ya, 15 Şubat 1841; **FO** 78/431, Ponsonby'den Reşid Paşa'ya, 15 Şubat 1841.
[3162] **GRE**/E/378/217, 18 Şubat 1841; **FO** 78/431, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 18 Şubat 1841.
[3163] **GRE**/E/481/35-36, Ponsonby'den Palmerston'a, 19 Şubat 1841.
[3164] **GRE**/E/481/38/1-27, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Şubat 1841; **MS**62/PP/GC/PO/497, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Şubat 1841.
[3165] **MS**62/PP/GC/PO/497, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Şubat 1841.

Palmerston için elbette Sultan'ın Mehmet Ali yerine istediği kişiyi atayabilmesi en iyi sonuç olacaktı, fakat bunu sağlamak adına Sultan'ın kara ve deniz gücü yeterli seviyede değildi. Bunun için müttefiklerinin desteğine ihtiyaç vardı, ancak dört güç de Mısır'a yönelik bir askerî harekâta asla onay vermeyecekti. Sultan bu koşullarda hânedanlık hakkını kendi isteğiyle verebilecek iken ileride koşulların zorlamasıyla utanç içinde vermek zorunda kalabilirdi. Sultan artık maliye, ordu ve idaresini güçlendirerek ve ticaret antlaşmasının getirdiği faydalardan yararlanarak önüne bakmalıydı. Böyle bir durumda Mehmet Ali artık onun için tehlike olmaktan çıkacaktı.[3166]

Yine de Metternich, meselenin bir an önce sonlandırılmasını arzu ettiği için Mehmet Ali'ye hanedanlık imtiyazı verileceğine dair konferansın Şekip Efendi'ye bir nota vermesini istedi. 30 Ocak'ta dört gücün temsilcileri Şekip Efendi'ye verdikleri resmî bir notayla Mısır Valiliğinden alınan Mehmet Ali'yi yeniden göreve ataması ve ona Mısır'da hânedanlık vermesi için tavsiyede bulundu. Palmerston'un isteğiyle notada, Mehmet Ali'nin talep ettiği konularda veraset, yıllık vergi ve Mehmet Ali'nin Mısır ordusunun subaylarını belirleme hakkı meselelerinde değişiklikler olabileceği belirtilmişti.[3167] Ancak Palmerston, kasıtlı olarak maliye ve vergiyle ilgili notada bir açıklama yapmaktan özellikle kaçındı. Bunu taraflara bırakmayı ve Mehmet Ali'nin sabit bir geliri kabul etmeye iknanın önünü açmaya çabaladı. Ancak bu hususta pek de umutlu değildi.[3168]

Ponsonby, Palmerston'un yorumunu sorguladı ve Palmerston'un isteği dışında hareket etmiş olduğuna inanmadı. Metternich'in yarım önlemlerle ilgili şiddetli arzusunun Palmerston'un asıl düşüncelerinin değiştirilmesine neden olduğunu düşündü. Ancak Ponsonby hâlâ Palmerston'un Mehmet Ali'nin gücünün sınırlanmasını ve Sultan'a ve Mısırlılara tehdit olmaktan çıkarılmasını istediğini düşünüyordu. Mehmet Ali'nin vergi

[3166] **GRE**/E/481/11/6-9, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 26 Ocak 1841; **FO** 78/427, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 26 Ocak 1841; Guizot, Memoirs Of A Minister, ss. 68-71.
[3167] **GRE**/E/130/2, 30 Ocak 1841; **FO** 78/427, Londra Konferansı'ndan Şekip Efendi'ye, 30 Ocak 1841; **GRE**/E/481/11/10, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 31 Ocak 1841.
[3168] **GRE**/E/481/11/11-14, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 4 Şubat 1841.

toplama yetkisine karşı çıkarak talimatlarını yerine getirdiğine inandığını Palmerston'a iletti.[3169]

Fermanı, Mehmet Ali'ye teslim etmekle görevlendirilen Sait Muhip Efendi, 20 Şubat'ta İskenderiye'ye vardı.[3170] Ancak Mehmet Ali, fermanı okuduktan sonra istekleri kabul edilemez buldu. Mehmet Ali, Napier'le yaptığı görüşmede fikirlerinin Napier tarafından da uygun bulunduğunu gördü. Hatta Napier'in, fermanın Ponsonby tarafından hazırlandığını ve elçinin Paşa'ya olan düşmanlığının göstergesi olduğunu belirterek İngiliz hükümetinin Ponsonby'yi geri çağırmaya karar verdiğini Mehmet Ali'ye söylediği söylenecekti.[3171] Kahire'de, "sıçan" lakabını alan Napier, bir kere daha Britanya'nın doğu politikasına zarar vermişti.[3172] Napier, Palmerston'a gönderdiği mektubunda, Paşa'nın yeniden Cochelet'nin etkisi altına girmesini engellemek adına Paşa'ya fermanın reddedilmesini tavsiye ettiğini yazacaktı.[3173] Bu tavsiyeleri kendisi vermeseydi, Cochelet'nin vereceğini düşünüyordu.[3174] Aksine Cochelet dâhil tüm konsoloslar fermanın kabul edilmesi için tavsiyede bulunacaktı. Hatta fermanda bir değişikliğe güçlerin onay vermeyeceğini düşünen Cochelet, Paşa'yı Ponsonby'ye karşı uyararak İskenderiye'ye yönelik bir saldırı ihtimaline değindi. Ancak Paşa öfkelenerek "Eğer beni zorlarlarsa belime iki pistolümü koyarım. Bir tanesiyle beni tutuklamaya geleni, diğeriyle de kendimi öldürürüm." diyecekti.[3175]

Mehmet Ali, 28 Şubat'ta sadrazama yolladığı bir mektupla Sultan'a sadakatini ifade ettikten sonra, varisinin seçiminde belirlenen usulün vârisleri arasında bir iç savaşa

---

[3169] **GRE**/E/481/38/37, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Şubat 1841; **FO** 78/431, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Şubat 1841.
[3170] Muhip Efendi'nin talimatları için bkz. **GRE**/E/481/38/32, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Şubat 1841.
[3171] **GRE**/E/544/126, Samuel'den Ponsonby'ye, 1841.
[3172] **GRE**/E/203/49-50, 1-4 Mart 1841; **GRE**/E/235/1, Ford'dan Ponsonby'ye, 8 Mart 1841.
[3173] Napier, The War in Syria 2, ss. 235-239. Palmerston, Napier'in Mehmet Ali'ye tavsiyesini sert bir şekilde eleştirecekti. **GRE**/E/481/11/23-26, Palmerston'dan Charles Napier'e, 11 Mart 1841. Diğer yandan birçok kişi sorunun hâlâ çözülmemiş olmasının sebebi olarak Ponsonby'yi görüyordu. John Squire Sudley, **The Lieven-Palmerston Correspondence, 1828-1856**, John Murray**,** London, 1943, s. 208.
[3174] **GRE**/E/600/4, 18 Mart 1841. Palmerston'a göre Mehmet Ali'nin verdiğiretcevabında Napier'in etkisi dışında Avusturya'nın istikrarsız politikası ve Fransız etkisi de mevcuttu. **GRE**/E/481/11/35-41, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 2 Nisan 1841. Ponsonby, Napier'in müdahalesine şaşırmamıştı. Palmerston'a Napier'in aptalca hareket ettiğini ve hiçbir faydası olmadığını ileterek ironiyle, meselenin uzaması nedeniyle Napier'e teşekkür etmesini istedi. **GRE**/E/481/39/130, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Mart 1841.
[3175] Anick, s. 226; Driault, L'egypte, Cilt: 4, ss. 339-342.

neden olacağı için verasetin en büyük erkek çocuğun Sultan tarafından valiliğe atanacağı şekilde değiştirilmesi gerektiğini iletti. Ayrıca Miralay (Tuğgeneral) rütbesine kadar atama yapma hakkı istedi. Yıllık vergi olarak gelirlerin dörtte birini oldukça ağır bir şart olarak görmekteydi. Bunun yerine eskisi gibi sabit bir miktarın belirlenerek verilmesini talep etti. Diğer şartları ise kabul ettiğini belirtti.[3176]. Bununla birlikte savunmaya yönelik askerî hazırlıklarını sürdürmeye devam etti.[3177]

5.21. MEHMET ALİ PAŞA'NIN İKİNCİ FERMANI KABULÜ

Mehmet Ali'nin mektubu ve Muhip Efendi'nin raporu 6 Mart'ta İstanbul'a ulaştı. Babıali yeniden dört elçiye fikirlerini sordu. Reşid Paşa, Mehmet Ali'nin itaatinin itirazsız olması gerektiğine inanıyordu. Dolayısıyla sadrazama gönderilen mektubu bir itaat göstergesi olarak değerlendirmemişti. Mehmet Ali'nin önerilen şartları reddetmesinin kabul edilemez olduğunu ve Sultan'ın egemenlik haklarına zarar verdiğini belirtti. Ponsonby verdiği cevapta değişiklik isteğinin Mehmet Ali'nin itaatinin asılsız olduğunu gösterdiği düşüncesine katıldığını belirtti. Zaten Mehmet Ali askeri hazırlıklarını sürdürerek itaat etmediğini de kanıtlıyordu. Babıali'nin herhangi bir adım atmadan önce İngiliz hükümetine danışmasını tavsiye etti. Ponsonby'ye göre ferman, emir demekti. Tebaanın emirlere itiraz etme hakkı olamazdı. Ancak verilen emrin değiştirilmesi ya da iptali için ricacı olunabilirdi ki Mehmet Ali'nin yaptığı böyle bir şey değildi. Mehmet Ali, Sultan'ı müzakere tuzağına çekmeye çalışmaktaydı. Gecikmeden de endişe edilmemesi gerektiğini, çünkü Mehmet Ali'nin saldırısının Babıali'nin güçlü konumda olması nedeniyle söz konusu olamayacağını savundu.[3178] Palmerston'a da Babıali'nin Mehmet

[3176] **GRE**/E/506/86-88; **GRE**/E/481/39/22-37, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Mart 1841; **FO** 78/432, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Mart 1841; Napier, The War in Syria, Cilt: 2, ss. 233-236. Mehmet Ali Paşa'yla Muhip Efendi'nin görüşmesinin detayları için bkz. **GRE**/E/481/39/67-102, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Mart 1841.
[3177] **GRE**/E/644/1-5, Walne'den Ponsonby'ye, 12 Nisan 1841.
[3178] **GRE**/E/506/89-93, Ponsonby'den Reşid'e, 17 Mart 1841. Bu düşüncelerini William Churchill'in çıkardığı İngilizce gazete *Manzari Shark*'ta da bir makale şeklinde yayımlattı. **GRE**/E/403/11, 12 Mart 1841.

Ali'nin ret cevabını kabul etmediğini belirterek doğrudan görüşmeleri engelleyeceğini iletti.[3179]

16 Mart'ta dört elçi bir konferans tertip ederek Babıali'ye verilecek tavsiyeleri belirlemek istediler. Stürmer, verasetle ilgili cümlenin değiştirilmesini önerdi. Ancak Ponsonby şiddetli bir şekilde değişikliğe karşı çıktı. Ponsonby'ye göre konferansın 30 Ocak tarihli ortak notasında Mehmet Ali'yle doğrudan görüşmelere karşı çıkılmış ve önce Mehmet Ali'nin tümüyle itaat etmesi istenmişti. Stürmer'in önerisi buna aykırıydı. Ponsonby'nin savını haklı bulan Titow da hükümetinden talimat beklemeye karar verdi. Stürmer ise aldığı talimatların sorunun hızlı bir şekilde çözümünü emrettiğini belirterek Londra Konferansı'nın feshedilmek üzere olması nedeniyle Babıali'nin tavsiye beklemesinin imkânsız hâle geleceğini iletti. Ponsonby ise, müttefiklerden tavsiye alınması hususundaki ısrarını sürdürdü.[3180]

Babıali'nin Mehmet Ali'den yeni bir ret cevabı alacağından endişe eden Reşid Paşa da, İngiliz hükümetinden bir tavsiye alana kadar meseleyi erteledi.[3181] Bu sayede Mehmet Ali'den kurtulmak isteyen Ponsonby'ye bir fırsat daha doğrdu. Palmerston'a gönderdiği mektupta ne Fransızların ne de Mehmet Ali'nin bir daha İngiltere'yle gerçek anlamda iyi ilişki kurmayacağını savundu. Askeri otoritelerin Mısır'ın ele geçirilmesini zor bir iş olarak görmediğini ve Türk donanmasının ve ordusunun Temmuz ayında hazır olacağını ileterek Mehmet Ali'nin Mısır'dan da çıkarılmasını önerdi. Ponsonby'ye göre "zavallı köleleri" Mehmet Ali'yi "anında" terkedecekti.[3182]

Babıali tarafından Şekip Efendi'ye gönderilen talimatta hazırlanan ilk ferman savunuldu ve Londra Konferansı'nın tavsiyesi soruldu.[3183] Ancak kısa bir süre sonra Palmerston'un 11 Mart tarihli talimatı Ponsonby'ye ulaştı. Palmerston'a göre Sultan, istediği veraset sistemiyle birlikte İbrahim Paşa'yı aradan çıkarmak istemişti. Avrupa başkentlerinde meselenin çözümü bir an önce arzu edildiğinden Sultan'ın Mehmet Ali'nin

[3179] **MS**62/PP/GC/PO/504, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Mart 1841.
[3180] **GRE**/E/481/39/61-66, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Mart 1841; **FO** 78/432, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Mart 1841.
[3181] **GRE**/E/481/39/108, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Mart 1841; **FO** 78/432, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Mart 1841.
[3182] **MS**62/PP/GC/PO/508, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Mart 1841.
[3183] Babıali'nin Şekip Efendi'ye talimatları için bkz. **FO** 78/432, Ponsonby'den Palmerston'a, 6 Nisan 1841.

taleplerine uyarak fermanda değişikliğe gitmesi ve konsolosların İskenderiye'ye dönmesi tavsiye edildi. Ancak Ponsonby talimatlarını uygulamakta hâlâ isteksizdi. Mehmet Ali'nin Sultan'a isteklerini dayatmasını doğru bulmuyordu. Konsolosların döndürülmesi kararını da Babıali'de İngiltere tarafından terk edilme düşüncesini doğuracağını savundu. Meselenin İstanbul'da çözülmesi oldukça zor olacağından Londra'da Palmerston tarafından çözülmesini tavsiye etti.[3184] Ancak kısa bir süre sonra Palmerston'un 16 Mart tarihli mektubu ulaştı. Palmerston, elçisini haklı görüyordu. Ancak bu meselenin Ponsonby'nin istediği şekilde çözümü "yola birçok korkakla çıkıldığı" için mümkün değildi. Ponsonby'den, fizikî yetersizlikler haricinde varisin ekberiyet kuralının yeni valinin atanmasında uygulanmasını tavsiye etti. Öneli olan valinin Sultan tarafından atanmasıydı. Mısır, Sultan için "yeniden bir huzursuzluk ve utanç kaynağı" olmadan Sultan'ın iyi niyetle hareket etmesiyle sorun çözülmeliydi.[3185] Ayrıca 13 Mart'ta Şekip Efendi'ye verdikleri ortak notada halledilmesi gereken sorunların imparatorluğun iç meselesi olduğunu, daha fazla gecikme olmadan 30 Ocak'ta verilen notaya uygun şekilde Sultan'ın Mehmet Ali'yi Mısır'a hânedanlık imtiyazıyla atamasını tavsiye ettiler.[3186]

Avrupa başkentlerinde Ponsonby'nin direnişi olmasa meselenin aylar öncesinden çözüleceğine inanılıyordu.[3187] Frankfurt'ta da Avrupa'nın genel barışına binâen Türkiye'nin bazı çıkarlarından fedakârlık yapabileceği savunulmaya başlanmıştı.[3188] Metternich, Mehmet Ali'nin ret cevabı vermesini bir isyan olarak değerlendirse de Paşa'nın taleplerini haklı buldu. Sultan'ın varisi seçme hakkı tehlikeli sonuçlara neden olabilirdi. Ayrıca talep edilen vergi yüksekti. Mehmet Ali'nin albay seviyesine kadar atamalara karar verebilmesinde de bir sakınca yoktu. Nihayetinde Mısır ordusu Sultan'ın

---

[3184] **GRE**/E/481/11/19-22, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 11 Mart 1841; **MS**62/PP/GC/PO/510, Ponsonby'den Palmerston'a, 31 Mart 1841.

[3185] **GRE**/E/481/10/53–56, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 16 Mart 1841; **GRE**/E/481/11/27-32, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 16 Mart 1841. Ancak Palmerston'un Ponsonby'yle birebir aynı düşündüğü Napier'in birinci fermana yönelik itirazını gerekçelendirdiği mektubuna verdiği cevaptan anlaşılmaktadır. Palmerston, varisi Sultan'ın atamasını, dörtte birlik vergiyi, askerî atamaları Sultan'ın yapmasını makul bulmuştu. Ayrıca Napier'in aksine Mehmet Ali'nin yönetimi altında Mısır'ın medeniyete kavuştuğu savına hiç katılmıyordu. "Yüzeyde görülen gelişmişlik alttaki çürümüşlüğü gizleyemezdi." **GRE**/E/481/11/23-26, Palmerston'dan Charles Napier'e, 11 Mart 1841.

[3186] Guizot, Memoirs Of A Minister, ss. 68-71.

[3187] Guizot, Memoirs Of A Minister, ss. 98-99.

[3188] **GRE**/E/322/E/67, Strangways'ten Ponsonby'ye, 20 Mart 1841.

da ordusuydu. Dolayısıyla Sultan'ın alacağı kararlarda özgür olduğunu, ancak bu durumun güçler için de geçerli olduğunu belirterek fermanda modifikasyonu desteklediğini iletmesini istedi. Amiral Bandiera'ya da İngiliz donanmasının Mısır'a saldırması halinde Stopford'un isteklerine uymamasını emretti.[3189]

Metternich meselenin çözülmesinin Fransa'yı da uyuma geri getireceğini ve Almanya kamuoyunu rahatlatacağını bildiğinden, bu gecikmelere ayrıca öfkeleniyordu. Ayrıca Fransa, Boğazlar Sözleşmesi'ne imza atmak için sorunun çözümünü ön şart olarak koşmuştu. Guizot'nun meselenin çözümünden kastettiği, artık yabancı bir gücün müdahalesine gerek bırakmayacak bir çözümdü. Yoksa o da Metternich'in belirttiği gibi meselenin kısa bir süre içerisinde biteceğini bilmekteydi.[3190]

Metternich, Ponsonby'nin meslektaşlarına destek olmadığını öğrenince Fransa'nın Viyana Elçisi St. Aulaire'ye "Yalnızca kendi bildiğini okuyor." diyecekti. Nisan ayında tehdidini yineleyerek Babıali taviz vermezse Avusturya'nın 15 Temmuz 1840 yükümlülüklerinden muaf olmuş olacağını iletti. "En büyük sabrın bile bir sonu olduğunu ve Avusturya'nın da o sona artık geldiğini, Ponsonby'nin disiplinsiz ve saçma tutumunun zamanın en büyük ve zor politik girişimini küçülttüğünü" belirterek Mehmet Ali'nin artık Babıali için bir tehdit olmadığını savundu.[3191] Stürmer'den veraset sistemini Mehmet Ali'nin istediği gibi düzenlenmesini istedi. Bu doğunun veraset sistemi olduğundan, Avusturya itirazda bulunmayacaktı.[3192] İşin ilginç yanı İngiltere kraliçesi de Metternich'le hemfikirdi ve Ponsonby'yi hatalı buluyordu.[3193] Çözümün uzaması üzerine Lamb, Ponsonby'ye serzenişte bulunacak, "Önerilenlerle istenenler arasındaki fark üzerine yarım saat bile konuşmaya değmez. Tanrı aşkına bu eski meseleye son ver." diyecekti.[3194] Ancak Ponsonby'nin isteklerine göre hareket ettiğini iyi bilen Palmerston, Ponsonby'nin Londra'dan yollanan talimatlara uymadığı ve Sultan'a aksi yönde tavsiyelerde bulunduğu fikrine karşı çıktı. Ancak o da artık bu sorunun bir an önce çözülmesini istemekteydi.[3195]

[3189] Šedivý, Metternich, ss. 961-964.
[3190] Šedivý, Metternich, s. 963.
[3191] Šedivý, Metternich, s. 966.
[3192] **GRE**/E/430/5/91, Lamb'den Ponsonby'ye, 25 Mart 1841.
[3193] **MS**62/PP/GC/ME/483, Melbourne'den Palmerston'a, 15 Nisan 1841.
[3194] **GRE**/E/430/5/89, Lamb'den Ponsonby'ye, 19 Mart 1841.
[3195] Sudley, s. 202.

Yine de Ponsonby ve Metternich tüm konularda ayrı düşünmeyecekti. İlk fermanın gönderilmesinin ardından Stürmer, üç gücün İskenderiye başkonsolosları Laurin, Medem ve Hodges'un Mısır'a dönmesini istiyordu. Ancak Titow, İngiltere'nin bu hususta kararını ve Mehmet Ali'nin cevabını öğrenmeden konsolosların dönüşünü doğru bulmadı. Ponsonby de Londra'dan talimat gelmeden var olan şartlarda Hodges'u göndermeyi düşünmediğini belirtmişti.[3196] Zaten Hodges'un İskenderiye'de iyi bir şekilde karşılanmayacağını biliyordu.[3197] Yine de Palmerston, 6 Mart tarihli talimatında Hodges'un İskenderiye'ye dönmesini emretti.[3198] Ponsonby bu kararın ardında konferansın Mehmet Ali'nin cevabından haberdar olmamasını görmüştü. Ancak isteksiz de olsa talimatına uygun bir şekilde Hodges'un dönüşüne onay verdi.[3199] Gerçekten de Mehmet Ali'nin bir önceki fermanı reddettiğini öğrenen Metternich, Mısır sorunu tümüyle çözülene kadar Avusturya Başkonsolosu'nun İstanbul'da kalmasını istediği talimatı ulaştı. Ponsonby, Metternich'in talimatından memnun bir şekilde Hodges'un dönüşünü erteledi.[3200]

5.21.1. Reşid Paşa'nın Azli

Reşid Paşa, 1839 yılında İstanbul'a döndükten sonra her geçen gün gücüne güç katıyordu. Etkisini pekiştirmek adına bazı entrikalara da dâhil olmaya başladı.[3201] Örneğin Hüsrev Paşa ve Rıza Bey'le iş birliği içerisinde, Halil Paşa'nın tahta çıkmak istediğiyle ilgili söylentiler yaydığı İngiliz elçiliğine iletilmişti. Bu durum Halil'in, Mehmet Ali Paşa'yla fazla yakın olmasıyla birleşince Sultan oldukça öfkelendi ve Halil Paşa'yı

[3196] **GRE**/E/481/38/52, Ponsonby'den Palmerston'a, 21 Şubat 1841.
[3197] **GRE**/E/481/38/1-27, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Şubat 1841.
[3198] **FO** 78/427, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 6 Mart 1841.
[3199] **GRE**/E/481/40/73, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Nisan 1841; **MS**62/PP/GC/PO/517, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Nisan 1841.
[3200] **GRE**/E/481/40/68, Ponsonby'den Palmerston'a, 3 Mayıs 1841; **FO** 78/433, Ponsonby'den Palmerston'a, 3 Mayıs 1841. Mehmet Ali'nin şartları reddetmesi nedeniyle Palmerston, Ponsonby'nin kararını uygun buldu. **GRE**/E/481/11/52, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 24 Nisan 1841.
[3201] **GRE**/E/378/134, Macguffog'dan Ponsonby'ye; **GRE**/E/378/139, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 19 Mart 1838; **GRE**/E/378/140, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 31 Mart 1838.

görevden aldı.[3202] Ancak Reşid'in mâli reformların başarıya ulaşamaması popülerliğini ve kredisini azalttı. Ülkenin her yerinden başkente yeni düzenlemelerle ilgili şikâyetler gelmekteydi.[3203] Pontois'nın ön gördüğü gibi Mehmet Ali destekçileri de bir müddettir Saray üzerinden Reşid karşıtı girişimlerde bulunmaktaydı. 1841 yılı başında ferman görüşmeleri arifesinde artık Sultan da Reşid'den oldukça rahatsız olmaya başladı.[3204] Sultan, Ponsonby'ye ilettiği gizli bir mesajda Reşid'den yakınacaktı. Reşid'in Fransız kurumlarıyla ilgili takıntısının kendisini ulemayla karşı karşıya getirdiğini belirterek Reşid'in kendisini kontrol altına almasına izin vermeyeceğini iletmişti. Ponsonby gönderdiği cevapta Mısır meselesi nedeniyle Reşid'in görevden alınmasının ertelenmesini, görevden alındığı vakit de büyük bir vilayete vali olarak atanarak onure edilmesini ve borçlarını ödeyebilmesi adına büyük bir meblağla ödüllendirilmesini tavsiye edecekti. Ponsonby, Palmerston'a iletisinde Sultan'ın, Britanya'ya büyük önem verdiğini belirtecek, Britanya dışında herkese yönelen Reşid'i korumak için Sultan'ı kaybetmeye gerek olmadığını savunacaktı. Yine de Reşid görevden alınırsa Reşid'de destek olacağına söz verdi.[3205] Şubat sonunda artık Sultan'ın Reşid'den rahatsız olduğu birçok kişi tarafından biliniyordu. Reşid'in saygılı bir şekilde görevden alınacağı ve bir vilayete vali olarak gönderileceği konuşuluyordu.[3206]

Reşid Paşa da görevden alınacağını farketmişti. 10 Mart 1841'de, Babıali'nin yeniden organizasyonuyla alakalı bir memorandumunu Metternich'e göndererek düşüncesini sormuştu. Memorandum içeriği, 1839 yazında Fransa ve Britanya Dışişleri Bakanlıklarına ilettiği memorandumlara oldukça benzerdi. Abdülmecid'in fikirlerinin gittikçe değiştiğini, artık babasından bile daha "despot" bir kişiye dönüştüğünü, eski düzen taraftarlarının güçlendiğini belirterek Metternich'in desteğini talep etti. Yeni kurumların henüz oturmaması nedeniyle eski sisteme dönüşün gerçekleşebileceği

[3202] **GRE**/E/378/134, Macguffog'dan Ponsonby'ye; **GRE**/E/378/137, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 18 Mart 1838.
[3203] **GRE**/E/378/220, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 27 Şubat 1841. Samuel, hazinede para yokken ve halk da mutsuzken Reşid'in hızlı reformlarının başarılı olmayacağını düşünüyordu. Türklerin onun yaptığı icraatların faydalarını göremeyeceğini savunmuştu. **GRE**/E/544/71, Samuel'den Ponsonby'ye, Nisan 1840.
[3204] **GRE**/E/378/214, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 2 Şubat 1841.
[3205] **MS**62/PP/GC/PO/501, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Şubat 1841.
[3206] **GRE**/E/378/219, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 21 Şubat 1841.

konusunda uyardı. Bu hâlde Osmanlı Devleti'nin yeniden güçsüzleşeceği ve nihayetinde yıkılarak Avrupa barışını sona erdireceğini savundu. Güçler ortak bir şekilde müdahale etmeli ve gerekiyorsa savaş gemilerini İstanbul'a getirerek ulema ve fanatik devlet adamlarını susturarak yeni düzenin korunmasını sağlamalıydı. Bu girişime, reform tarzı Osmanlı'ya en uygun olan Avusturya öncülük etmeliydi[3207] Ancak önceki iki memorandum gibi bu memorandum da karşılık bulmadı. Yine de Meternich, Reşid'in desteklenmesinden yanaydı. Tanzimat Fermanı'nı uygulayabilecek "tek" kişi olan Reşid'in desteklenmesi ve bakanlıkta tutulması için girişimde bulunmasını Palmerston'dan rica etti.[3208]

Diğer yandan Palmerston da 1837 yılından itibaren Reşid'i desteklemesini Ponsonby'den düzenli olarak istemekteydi. Tanzimat Fermanı'nın ardından Palmerston'un desteği oldukça arttı. Ağustos 1840'ta Ponsonby, Mehmet Ali yanlılarının girişimi sonucunda Reşid'in görevden alınabileceğinden endişe ettiğini belirtmesi üzerine Palmerston, Ponsonby'den Stürmer'le birlikte hareket ederek Reşid'e destek olmasını emretmişti. Sultan'a, Reşid'in Mehmet Ali'nin entrikalarıyla görevden alınması halinde İngiliz hükümetinin alınacağını iletmesini istemişti.[3209] Gerçekten Ponsonby, Reşid'in itiraf ettiği üzere Mehmet Ali'nin Sultan ve saray çevresinde kümelenen destekçilerinin Reşid'i görevden aldırmak için yaptıkları girişime mâni olacaktı. Reşid bu desteğin devamını isteyince Alison devam edeceğini taahhüt etmişti.[3210]

Palmerston, Metternich'in Reşid'i neden istekli bir şekilde desteklediğini anlayamasa da[3211] Ponsonby'den Reşid'e destek vermesini yeniden istedi. Reşid, Hatt-ı Şerif'in "yaratıcısı ve en iyi uygulayıcısı" olarak görüldüğünden Reşid'in görevden

[3207] Šedivý, Metternich, ss. 930-931. Reşid Paşa görevden alındıktan sonra benzer bir teklifi Pontois'ya da iletmişti. Sultan, beş gücün dayatacağı reformları kabul etmezse İstanbul'un güçlerin kontrolünde bir serbest şehir yapılmasını önermişti. Šedivý, Metternich, s. 948.
[3208] Šedivý, Metternich, s. 939.
[3209] Rodkey, Part II, s. 206.
[3210] **GRE**/E14/80-85, Alison'dan Ponsonby'ye, 15 Ekim 1840. Palmerston, Ponsonby'den yine Stürmer'le ortsk hareket ederek Reşid Paşa'ya düşman ve Mehmet Ali'ye dost olan tüm Fransızların görevlerinden alınması için girişimde bulunmasını istedi. Hatta Metternich'le aynı şekilde *Moniteur Ottoman*'ın Fransızca yerine İtalyanca yayımlanmasını sağlamasını talep edecekti. Rodkey, Part II, s. 207; **FO** 78/391, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 9 Kasım, 1840.
[3211] Palmerston, Reşid Paşa'nın reformlarından Metternich'in rahatsız olması gerektiğine inanmaktaydı. **GRE**/E/481/11/35-41, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 2 Nisan 1841.

alınmasının Avrupa'da Babıali'nin Tanzimat Fermanı'nın uygulamaktan vazgeçtiği şeklinde yorumlanacağını iletti. Palmerston'a göre reformları her ne kadar kâğıt üzerinde kalmış olsa da Türkiye'nin reforme edilmesi adına Reşid önemli bir asetti.[3212] Ancak artık geç kalınmıştı. 25 Mart'ta Reşid'in görevden alınacağı kesinleşmişti. Vogorides, görevden alınma fermanını hazırlayarak sadrazama göndermesi için emir aldı.[3213] 26 Mart'ta ilgili fermanın içeriği Ponsonby'ye iletildi. Reşid'in yerine Rıfat Bey'in geleceği belirtilmişti.[3214] Ponsonby, 28 Mart'ta, "entrikacı" Reşid Paşa için "son sahnenin" yakında oynanacağını belirterek Paşa'nın kısa süre içerisinde görevden alınacağını Palmerston'a iletti.[3215] Gerçekten de ertesi gün Mustafa Reşid Paşa görevden alındı. Sadık Rıfat Paşa yeni Dışişleri Bakanı oldu.[3216]

Ponsonby, Reşid'in görevden alınma nedenlerinin elçiliğe açıklanmasını talep etti.[3217] Ponsonby'ye iletilen ilk bilgilere göre Reşid Paşa, 28 Mart'ta divan toplantısı esnasında ticaret kanununda duanın yer almasına gerek olmadığını belirtti. Bunun üzerine Müftü ve Kazasker tepki göstererek toplantıyı terk etti. Aynı gün Sadrazam Rauf Paşa, Sultan'la görüşerek Reşid'i şikâyet etti. Öfkelenen Sultan, Reşid'i görevden almaya karar verdi.[3218] Bir başka anlatıda ise Reşid, Sultan'ın istediği bir atamayı yapmayarak ilgili görevi bir Fransız'a vermek istedi. Rauf Paşa bunu Sultan'a ilettiğinde Sultan oldukça

[3212] Ancak Ponsonby'nin Reşid Paşa'yı desteklerken Sultan nazarında etkisini de kaybetmesini istemiyordu. Bu etkiye ileride ihtiyaç duyulabilirdi. **GRE**/E/481/11/35-41, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 2 Nisan 1841; **FO** 78/427, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 1 Nisan 1841.
[3213] **GRE**/E/378/224, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 25 Mart 1841.
[3214] **GRE**/E/378/225, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 26 Mart 1841.
[3215] **GRE**/E/481/39/130, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Mart 1841.
[3216] **MS**62/PP/GC/PO/508, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Mart 1841. Metternich'in Mısır Sorunu'nda hızlı bir çözüm için Reşid Paşa'yı görevden alınmasını sağladığı iddia edilmektedir. Ancak incelenen belgeler Metternich'in Reşid'in bakanlığının devamından yana olduğunu göstermektedir. Fuad, Mısır Valisi, s. 131.
[3217] **GRE**/E/378/225, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 26 Mart 1841.
[3218] **GRE**/E/506/96, Reşid Paşa'nın görevden alınmasıyla ilgili Ponsonby'nin notu. Daha doğru bir anlatıya göre Reşid Paşa, Fransa'dan ithal ettiği ticaret yasasını divâna kabul ettirmek isterken, kadı ve ulema şeriata aykırı bulduğu yasaya itiraz etti. Reşid, "Şeriatın bu konuda yapacak bir şeyi yoktur." şeklinde cevap verdi. Ticaret Bakanı Ahmet Fethi Paşa da Reşid'i destekledi. İkili ulema tarafından "küfürle" suçlandı. Gelen sert tepki üzerine aynı akşam Sultan tarafından görevden alındılar. Bernard Lewis, **The Emergence of Modern Turkey**, Oxford University Press, Oxford, 1968, s. 110; **GRE**/E/481/40/23, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Nisan 1841.

sinirlendi ve Reşid'i görevden aldı. Reşid, görevden alındıktan sonra ihtiyatsız bir şekilde Abdülmecid'in babasından bile daha "despot" olduğunu ifade edecekti.[3219]

Ponsonby, Patrik meselesinde Reşid'in isteksiz hareket etmesi nedeniyle 1840 yılı başından itibaren Reşid'den kuşku duymaya başlamıştı. Son dönemde Stürmer'le çok yakın ilişki kurması ondan iyice uzaklaşmasına sebep oldu.[3220] Ona yönelik eleştirilerini artık saklama gereği duymuyordu. Ponsonby'ye göre Reşid, "teokratik bir despotu anayasal bir monarka dönüştürdüğü" için hata yapmaktaydı.[3221] "Aristokrasi, orta sınıf, hatta bireyin olmadığı" bir ülkede Sultan, her şeydi. Sultan'ın gücünü sınırlamak tüm ülkeyi tehlike altına sokabilirdi.[3222] Osmanlı Devleti, Reşid'in Fransız etkisiyle çıkardığı kanunlarla ıslah edilemezdi. Osmanlı Devleti'nin kaderini ticaretle gelen zenginlik ve refah dışında hiçbir şey değiştiremezdi.[3223] Ponsonby, Reşid'in ardı ardına gelen ve kâğıt üzerinde kalan Fransız tipi düzenlemeleri ve Fransa'ya olan bağlılığıyla Sultan'ı endişelendirdiğini savunuyordu.[3224]

Esasen Ponsonby, Reşid Paşa'nın reform programının çok hızlı bir şekilde ilerletmesini hatalı bulduğunu birçok defa ifade etse de Reşid'in reformlarından ve Dışişleri Bakanı oluşundan memnundu. Özellikle onu, rüşvet almayan bir kişi olmasından dolayı takdir ediyordu. Ancak, Reşid, Britanya'nın etkisinin daha fazla artmasından endişe ederek Stürmer'le yakınlaştıkça ve Patriklik ve ferman meselelerinde Ponsonby'yi tatmin edemeyince elçinin tavrı değişti. Sultan da, Reşid'i görevden aldığı takdirde Ponsonby'nin itiraz etmeyeceğinden emindi. Dolayısıyla Ponsonby, Reşid'in görevden alındığı haberini ilk aldığında ne şaşırmıştı ne de üzülmüştü.[3225]

[3219] **GRE**/E/506/96, Reşid Paşa'nın görevden alınmasıyla ilgili Ponsonby'nin notu.
[3220] **MS**62/PP/GC/PO/508**.**, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Mart 1841.
[3221] **GRE**/E/481/28/56-68, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 16 Mart 1840; **FO** 78/393, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Mart 1840.
[3222] **MS**62/PP/GC/PO/391, Ponsonby'den Palmerston'a, 18 Mart 1840.
[3223] **MS**62/PP/GC/PO/508, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Mart 1841.
[3224] **GRE**/E/637/139-141, 4 Ocak 1841; **MS**62/PP/GC/PO/508, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Mart 1841.
[3225] Yine de çok samimi olmadığının anlaşıldığı bir mektubunda "zavallı Reşid'in" görevden alınmasına üzüldüğünü yazacaktı. **MS**62/PP/GC/PO/510, Ponsonby'den Palmerston'a, 31 Mart 1841.

Reşid'in görevden alınmasına Metternich ve Stürmer oldukça üzüldü. Ponsonby, Stürmer'in bu gelişmeyi "kıyamet gününün gelişi" gibi karşıladığını yazacaktı.[3226] Palmerston da Reşid'in görevden alındığını öğrendiğinde üzüldü. Onun yokluğunda reform çabalarının başarılı olmasını zor buluyordu.[3227] Yeni kabinenin reforma istekli olmayacağını da Şekip'ten öğrenmişti.[3228] Reşid'in Pertev gibi bir sona uğramaması ve yaptığı hizmetler için mükâfatlandırılması adına Ponsonby'nin harekete geçmesini istedi. Ancak zaten bu talimata çok gerek yoktu. Ponsonby, Suriye'nin geri alınmasında Reşid'in oynadığı hayati rolü unutmamıştı. Ona hâlâ kişisel olarak büyük saygısı vardı.[3229] Vefasını göstermek adına yeni hükümetin Reşid'i "yok etmemesi" için Paşa'ya desteğini sundu. Macguffog'u Reşid'in yanına göndererek ne şekilde yardımcı olabileceğini sordurttu. Aşırı stres altındaki Reşid, Ponsonby'den Etienne Pisani'nin Rıza Paşa'ya gönderilerek kendisiyle ilgili ne gibi bir tasarruflarının olacağının öğrenilmesini istedi. Kendisinin önemli hizmetleri olduğunun belirtilmesini ve ileride bu hizmetleri devam edebileceğinden onun kraliçeye Babıali'nin teşekkürlerini sunmak için elçi olarak Londra'ya gönderilmesinin faydalı olacağının iletilmesini istedi. Taşrada bir valiliğe atanmasının söz konusu olduğunu belirterek böyle bir durumda "kaybolup" gideceğini belirtip acele edilmesini rica etti. Ponsonby, isteğe uygun bir şekilde Rıza Paşa'dan Reşid'in Londra elçiliğine atanması için ricacı oldu.[3230] Reşid, taşradaki evinde bir müddet kaldıktan sonra 1 Temmuz'da Paris elçisi olarak atandı. Ponsonby, Reşid'in Paris'e atanmasının nedeni sorduğunda orada "bir işe yarayacağı" iletilmişti. Ponsonby'ye göre ise Reşid'in entrikalarından kurtulmak istemişlerdi.[3231]

[3226] Webster, The Foreign Policy, Cilt: 2, s. 767. Ponsonby, Stürmer'in üzüntüden gözyaşı döktüğünü belirtecekti. **MS**62/PP/GC/PO/513, Ponsonby'den Palmerston'a, 6 Nisan 1841.

[3227] **GRE**/E/481/11/44-49, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 19 Nisan 1841.

[3228] Şekip Efendi, Reşid Paşa'nın görevden alınmasını, "İngiltere'de olduğu gibi Whigler gitti ve Toryler geldi." şeklinde değerlendirecekti. **GRE**/E/481/11/5-510, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 22 Nisan 1841.

[3229] **MS**62/PP/GC/PO/508, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Mart 1841; **GRE**/E/608/430-434, Ponsonby'den Stürmer'e, 15 Mayıs 1841.

[3230] **GRE**/E/378/226, Macguffog'dan Ponsonby'ye; **MS**62/PP/GC/PO/516, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Nisan 1841.

[3231] **GRE**/E/378/232, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 1 Temmuz 1841. **GRE**/E/481/43/85, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Temmuz 1841. Ponsonby, Reşid Paşa'nın Paris elçiliğine atanmasından pek mutlu olmadı. Onun önemli bir vilayete vali olarak atanmasını doğru buluyordu. Reşid'in ricasından sonra Londra elçiliğinde daha az zararlı olacağını düşündüğünden Babıali'ye Londra'ya gönderilmesini tavsiye etmişti.

Ponsonby, Palmerston'un Mart ayında gönderdiği talimatları alınca oldukça şaşırdı. İngiliz hükümetinin Mehmet Ali'nin verdiği cevaptan haberdar olmadığını düşündü. Çünkü Mehmet Ali, Osmanlı yasaları ve antlaşmalarının Mısır'da uygulanmasına rıza göstermediğini açıkça belirtmişti. Bu nedenle ne Tanzimat Fermanı ne de Ticaret Antlaşması'nı kabul etmekteydi. Büyük bir hayalkırıklığıyla, "Sanıyorum insanlar her şeye tahammül etmeye kadirdir ve benim için bu emirlere uymak da bu şekildedir." yazacaktı. Emirlere uyarak Palmerston'un düşüncelerini yeni Dışişleri Bakanı Rıfat Paşa'ya iletti. Rıfat Paşa gönderdiği cevapta Palmerston'un tavsiyelerine uygun bir şekilde hareket edileceğini belirtti.[3232] Palmerston'a verdiği cevapta müttefiklerin Mısır'ı Fransa'ya teslim etmesinden yakınan Ponsonby, artık tek yapabileceğinin Sultan'ın saygınlığını koruyabileceği bir yol bulmak olduğunu söyleyecekti.[3233]

Ponsonby, artık çözümü geciktirme şansına sahip değildi. Diğer elçilere katılarak Babıali'den 13 Şubat tarihli fermanda veraset, vergi ve askerî atamalarla ilgili Mehmet Ali tarafından talep edilen değişikliklerin kabul edilmesini, diğer hususlarda ise geri adım atılmamasını tavsiye etti.[3234] Diğer elçiler de benzer talimatlar alarak Babıali'ye sunumlarını yaptılar.[3235] Yine de Ponsonby, Mehmet Ali'nin sadrazama mektubunun Londra'da görülmesinden sonra bir değişikliğe gidilebileceğini umuyordu.[3236] Ayrıca Mehmet Ali'nin yeni fermanı da reddebileceğini düşünüyordu, çünkü sadrazama ilk mektubunda Tanzimat Fermanı'nı ve Ticaret Antlaşması'nı uygulamaya niyetli olmadığını göstermişti. Stürmer'e bu hususların da netleştirilmesini önerdi.[3237] Stürmer ise gecikmeden yana değildi. Ponsonby ona hak verse de bu iki hususta Palmerston'un düşüncesini öğrenmeden harekete geçmek istemedi. Ona göre bu kararla imparatorluk

---

Ponsonby'ye göre Reşid, Paris'te gazeteci dostları aracılığıyla "zararlı işler" yapmaya devam edebilirdi. **MS**62/PP/GC/PO/508, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Mart 1841

[3232] **GRE**/E/481/40/6, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Nisan 1841; **MS**62/PP/GC/PO/512, Ponsonby'den Palmerston'a, 5 Nisan 1841. **MS**62/PP/GC/PO/513, Ponsonby'den Palmerston'a, 6 Nisan 1841

[3233] **MS**62/PP/GC/PO/513, Ponsonby'den Palmerston'a, 6 Nisan 1841; **GRE**/E/481/40/15, Ponsonby'den Palmerston'a, 6 Nisan 1841. Bir dostuna artık İngiltere'nin Mısır'ın koruyucusu haline geldiğini yazacaktı. **GRE**/E/359/64, Leeves'ten Ponsonby'ye, 21 Nisan 1841.

[3234] **GRE**/E/608/385-388, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 3 Nisan 1841; **GRE**/E/483/15C/8, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 3 Nisan 1841.

[3235] **GRE**/E/481/40/39, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Nisan 1841.

[3236] **GRE**/E/608/391-394, Ponsonby'den Stürmer'e, 7 Nisan 1841.

[3237] **GRE**/E/608/399-407, Ponsonby'den Stürmer'e, 9 Nisan 1841.

bölünmüştü ve bunun sorumluluğunu almamak adına Mehmet Ali'yle alakalı "iğrenç" işlerden kurtulmak istese de Londra'dan talimat beklemek zorundaydı.[3238]

Stürmer, 13 Nisan'da Ponsonby'den diğer elçilerle birlikte hareket ederek çözüm sürecini hızlandırmasını istedi. Öfkelenen Ponsonby, Stürmer'e verdiği cevapta Palmerston'un 16 Mart tarihli talimatlarını ve 13 Mart tarihinde Şekip Efendi'ye verilen ortak notayı Babıali'ye ilettiğini belirterek başka ne yapabileceğini sordu. Zaten Babıali'nin de konferansın isteğine binaen veraset, rütbe ve vergi meselelerinde fermanı modifiye edeceğine dair söz verdiğini belirtti.[3239]

Diğer yandan isteklere uygun şekilde Rıfat Paşa yeni fermanın hazırlanmasına başladı. Mehmet Ali'ye varisini seçme hakkı en büyük çocuğa verilecekti, Mehmet Ali'ye, Mısır ordusu için miralay rütbesine kadar subay atama hakkı tanındı. Mısır'ın ödeyeceği vergiyi ileride belirlenecek bir miktarda sabitlenmesi de kabul edildi.[3240] Rıfat Paşa, yeni fermanın da reddedilmesi halinde Britanya'nın tutumunun ne olacağını sorduğunda Ponsonby talimat alana kadar fikir beyan edemeyeceğini iletti.[3241]

Babıali, Şekip'ten gelecek son raporu beklemek istediğinden fermanın gönderilmesini geciktirmeye çalıştı. Ancak elçilere sorunun hızlı bir şekilde çözümü için girişimde bulunmalarını emreden yeni talimatlar geldi. Palmerston, 10 Nisan'da gönderdiği talimatta, Mehmet Ali'nin ret cevabını doğru bulmasa da Sultan'ın gecikmeden fermanın ilgili yerlerini Metternich'in önerdiği şekilde değiştirmesini yeniden talep etti. Avusturya ve Prusya, Fransa'nın konvansiyona dâhil olması için Londra Konferansı'nın feshedilmesini talep etmişti. Ancak Palmerston, Mehmet Ali'nin, dört gücün Sultan'ı terk ettiğini düşünmemesi için bu isteği erteletmişti. Yine de konferans kısa süre içerisinde feshedilecekti ve bundan önce sorunun çözümü elzemdi.[3242]

[3238] Her iki elçi de başkentlerinde "akıllıca ve zamanında" talimat gelmediğinden yakınmaktaydı. **GRE**/E/608/410, Ponsonby'den Stürmer'e, 13 Nisan 1841.
[3239] **GRE**/E/481/40/39, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Nisan 1841.
[3240] **GRE**/E/481/40/45, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Nisan 1841; **FO** 78/433, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Nisan 1841; **MS**62/PP/GC/PO/514, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Nisan 1841.
[3241] **GRE**/E/481/40/49-55, Ponsonby'den Palmerston'a, 21 Nisan 1841; **FO** 78/433, Ponsonby'den Rıfat Paşa'ya, 21 Nisan 1841.
[3242] **GRE**/E/481/11/42-42, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Nisan 1841; **FO** 78/427, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Nisan 1841.

Ponsonby'nin Mehmet Ali'nin Mısır'dan da çıkarılmasının zor olmayacağı düşüncesini öğrendiğinde bu fikre katıldı. Ancak başta Avusturya olmak üzere diğer güçlerin meselenin sona ermesini arzu etmesi ve ihtiyar Mehmet Ali'nin ölümünden sonra Sultan'ın ilk fırsatta Mısır'ı ele geçirmek için şansı olması nedeniyle meselenin uzatılmasına gerek olmadığını iletti. Olur da Mehmet Ali yeniden itiraz ederse "eğer hâlâ şeytan onu kucaklamamışsa" Sultan ve dört güç gerekeni yapacaktı.[3243]

Bunun üzerine Ponsonby de Rıfat Paşa'ya, önerilen fermanın Londra Konvansiyonu'na ve Şekip Efendi'ye verilen 30 Ocak tarihli notaya uygun olduğunu belirterek hemen gönderilmesini istedi.[3244] Nesselrode ve Metternich, Babıali gerekli değişiklikleri yapmazsa ittifaktan çekileceğini iletmişti.[3245] Aldığı talimatlara uygun şekilde Stürmer ve Titow da Rıfat Paşa'ya baskı yaparak Londra Konferansı'nın artık Mısır sorununu nihayete erdirmek istediğini iletti.[3246] Rıfat Paşa istenilen değişikliklerin kısa süre içerisinde yapılacağına söz verdi.

Ancak Babıali, Şekip'in cevabını beklemeye istekliydi. Yeni bir red cevabı halinde güçlerin tutumundan emin olmak istiyordu. Ponsonby ise İngiliz hükümeti adına herhangi bir yanıt vermeye yanaşmadı.[3247] Ancak Palmerston'un 24 Nisan tarihli talimatları da ulaşınca Ponsonby, Rıfat Paşa'dan fermanın hızlı bir şekilde hazırlanarak gönderilmesini yeniden talep etti.[3248] Bunun üzerine Babıali, güçlerin önerilerine uygun bir şekilde hazırlanan taslağı elçilerin onayına sundu.[3249] Fermana göre veraset, zihnî veya fizikî bir yetersizlik olmadığı takdirde en büyük oğula geçecek, Tanzimat Fermanı, ülkenin yabancı devletlerle antlaşmaları ve yasaları Mısır'da geçerli olacak, Mısır'da basılan paralar imparatorluğun diğer bölgelerindekilerle eş değerde olacak, Mısır Paşalığı diğer paşalıklarla aynı statüde olacak, Mehmet Ali, Tuğgeneral rütbesine kadar atama

[3243] **GRE**/E/481/11/44-49, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 19 Nisan 1841. Esasen Palmerston, Mehmet Ali'nin çözüm konusunda samimi olmadığına inanmakta ve Sultan'ın er ya da geç onunla ilgileneceğini ummaktaydı. **GRE**/E/481/11/5-510, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 22 Nisan 1841.
[3244] **GRE**/E/481/40/67, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Nisan 1841; **MS**62/PP/GC/PO/517, Ponsonby'den Palmerston'a, 29 Nisan 1841.
[3245] **GRE**/E/481/40/67, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Nisan 1841.
[3246] **FO** 78/433, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Nisan 1841.
[3247] **GRE**/E/481/40/49-55, Ponsonby'den Palmerston'a, 21 Nisan 1841.
[3248] **FO** 78/433, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Mayıs 1841.
[3249] **GRE**/E/481/41/74, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Mayıs 1841.

yapabilecek, Mısır ordusu barış zamanında 18.000 kişiden fazla olmayacak, Mısır donanması, Babıali'nin izni olmadan yeni savaş gemisi inşa etmeyecekti. Ayrıca Mısır'ın vereceği vergi yapılacak görüşmelerin ardından yeni bir fermanla tespit edilecekti.[3250] Rıfat Paşa elçilerden fermanı onaylamalarını istediğinde elçiler, fermanın belirlenmesine katkı sunmadıkları için bu isteği reddettiler. Ancak fermanda itiraz edilecek bir husus bulmadıklarını yazmayı kabul ettiler. Diğer yandan konferansın Şekip Efendi'ye verdiği cevap da fermanda ifade edileceklere uygun olacaktı.[3251] 1 Haziran'da ferman, Babıali temsilcisi Muhip Efendi aracılığıyla Mehmet Ali'ye yollandı. Hemen ardından vergiyi belirleyen ferman ve sadrazamın mektubu Babıali temsilcisi Kâmil Efendi aracılığıyla Mısır'a iletildi. Vergi, Mısır'ın gelirinin dörtte biri olan 80.000 kese olarak belirlenmişti. Mehmet Ali'den fermanların halka açık bir şekilde okunarak hemen uygulamaya alınması istendi.[3252]

Ponsonby, Fransa'nın etkisiyle Mehmet Ali'nin ikinci fermanı da kabul etmemesini bekliyor ve umuyordu.[3253] Bu sayede Sultan'ın tam gücüne ulaşmak üzere olan donanmasıyla birlikte Mısır'a bir saldırı yapması mümkün olabilirdi.[3254] Ancak Ponsonby'nin umutları gerçekleşmedi. Kâmil Efendi 7 Haziran'da İskenderiye'ye ulaştı. Ertesi gün Muhip Efendi'yle birlikte Mehmet Ali'yi ziyaret etti. Kâmil Efendi'den fermanı teslim alan Mehmet Ali, vergi miktarının değiştirilmesini arzu ediyor olsa da fermanı olduğu gibi kabul etti. Ferman, 10 Haziran'da resmî seremoniyle duyuruldu.[3255]

Ponsonby, Mehmet Ali'nin vergi miktarıyla ilgili itirazını ikincil önemde bir mesele olarak gördüğünden Mısır meselenin sonuçlandığını belirtti. Palmerston'a ileride

---

[3250] Ferman, Muhip Efendi'ye yollanan talimat ve Mehmet Ali'ye yollanan Sadrazam mektubu için bkz. **GRE**/E/481/42/9-32, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Haziran 1841.

[3251] **FO** 78/428, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 10 Mayıs 1841.

[3252] **GRE**/E/481/42/9-32, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Haziran 1841; **FO** 78/434, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Haziran 1841.

[3253] **GRE**/E/481/40/68, Ponsonby'den Palmerston'a, 3 Mayıs 1841; **FO** 78/434, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Haziran 1841; **GRE**/E/481/42/85, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Haziran 1841.

[3254] **FO** 78/434, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Mayıs 1841.

[3255] **FO** 78/435, Chasseaud'dan Ponsonby'ye, 10 Haziran 1841; Šedivý, Metternich, s. 969; Guizot, Memoirs Of A Minister, ss. 122-123. Mehmet Ali'nin girişimleri sonucu vergi 60.000 keseye düşürüldü. Hurewitz, s. 121; **GRE**/E/481/43/103, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Temmuz 1841.

İngiliz hükümetinin bu karardan pişmanlık duymamasını umduğunu yazdı.[3256] Sultan tarafından görevlendirilen Rıfat Paşa ve Vogorides, elçiliklere teşekkür ziyaretine çıktı. Sultan, Ponsonby'ye ayrıca teşekkür edilmesini emretmişti.[3257]

Mehmet Ali'nin oğlu Sait Bey ve özel sekreteri Sami Bey Temmuz başında İstanbul'a gelerek Mehmet Ali'nin Sultan'a sadakatini iletti ve vergide indirim için pazarlıklara başladı.[3258] Artık Ponsonby'nin Mehmet Ali'ye nasıl hitap edileceğini belirlemesi gerekecekti. His Highness mı, Viceroy mi yoksa His Excellency Mehmet Ali Pacha mı?[3259]

5.22. 13 TEMMUZ 1841 LONDRA BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ

Britanya'nın çıkarlarının ve Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığının ve bütünlüğünün, İngiliz donanmasının Karadeniz'de seyredebilmesinden geçtiğini savunan Ponsonby, Londra Boğazlar Sözleşmesi'nden memnun kalmayacaktı.[3260] Ancak yapabileceği pek bir şey de bulunmuyordu. Henüz Brunnow misyonu başlamadan önce Palmerston, Boğazların yalnızca ticaret gemilerine açık kalmasını yeterli görmekteydi. Ponsonby, hükümet çevresindeki yakınlarından Palmerston'un neden böyle düşündüğünü sorgulamıştı. Lamb'dan Palmerston'un kararında başkentlerin modern savaş gemilerine karşı savunmasız kalmasının etkili olduğunu öğrenmişti. Ponsonby daha önceden Cebel-i Tarık'ın diğer ülkelerin savaş gemilerine açık olması örneğini vermişti. Ancak Cebel-i Tarık'ın kapatılabilmesi mümkün değildi ve yakınlarında da bir başkent yoktu. Bu nedenle

[3256] **GRE**/E/481/42/93, Ponsonby'den Palmerston'a, 21 Haziran 1841. Muhip Efendi'nin raporu için bkz. **GRE**/E/481/42/105, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Haziran 1841.
[3257] **GRE**/E/481/43/25, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Temmuz 1841.
[3258] **GRE**/E/481/43/1-6, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Temmuz 1841; **FO** 78/436, Ponsonby'den Palmerston'a, 7 Temmuz 1841. Ponsonby'ye gelen bilgilere göre Mısırlılar vergide indirimi mümkün kılmak adına Babıali'nin "yolsuz" bakanlarına "rüşvet" olarak dağıtmak üzere büyük miktarda para ve Saray halkına dağıtılmak üzere çok değerli hediyelerle geliyordu. **MS**62/PP/GC/PO/532, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Haziran 1841; **GRE**/E/481/43/31, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Temmuz 1841.
[3259] **GRE**/E/129/1, Chasseaud'dan Hodges'a, 10 Haziran 1841.
[3260] Ponsonby'nin davasının üyeleri de aynı şekilde üzülmüştü. Özellikle bu şekilde Karadeniz'in bir Rus gölü haline gelmesi ve başta Çerkezler olmak üzere birçok halkın Rusların baskısına maruz kalmaya devam edecek olması nedeniye dava için çabalayanlar hiç memnun değildi. **GRE**/E/322/E/68, Strangways'ten Ponsonby'ye, 29 Haziran 1841.

Palmerston bu karşılaştırmayı doğru bulmamıştı. Palmerston, doğru bir yorumla, Sultan'ın başkentinin önünden izinsiz bir şekilde geçen savaş gemilerinden memnun kalmayacağını düşünmekteydi.[3261] Ponsonby ise bu savı doğru bulmadığı gibi "su gibi" güçsüz bulmuştu. Palmerston'un Wellington'un etkisiyle böyle bir karar aldığına inandı.[3262] Boğazların yabancı savaş gemilerine kapatılmasını Türklerin çıkarına bulmamaktaydı. 1809 Antlaşması'yla alınan kararın hatalı olduğunu, Türklerin de bunun farkına varabileceğini düşünüyordu.[3263]Ancak 1840 yılına gelindiğinde Britanya ve Fransa sadece Türkiye'de değil; Kanada, Meksika, Güney Amerika, Afrika ve İran'da da karşı karşıya gelmişti. Rusya'yla anlaşmanın bedeli Karadeniz'de İngiliz bayrağının dalgalanmasından feragat etmekti.[3264]

Brunnow'un Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın yerine beş gücün katıldığı ve Boğazları tüm yabancı savaş gemilerine kapatan bir antlaşma önermesinin ardından İngiliz hükümeti öneriyle ilgili stratejik bir değerlendirme yaptırdı. Değerlendirmeye göre böyle bir durumda Rusya'nın güney sınırlarının güvenceye alınmış olmasına rağmen Rusya'nın deniz gücünün bir kolunun paralize olacağı belirtilmekteydi. Bu sayede Rusya, Akdeniz'de Batı Avrupa'nın askerî ve ticari çıkarlarına bir saldırıda bulunamayacaktı. Bununla beraber İngiltere ve Fransa, Karadeniz'de donanmalarıyla bulunsa da Karadeniz, seyrin tehlikeli olduğu ve güvenli bir limanın bulunmadığı bir denizdi. Bir kaza ya da hasar halinde ülkelerinden gelebilecek müdahale olanakları da sınırlıydı. Ayrıca Boğazlar tüm ülkelere açık olursa, Ruslar donanmasıyla İstanbul'a ziyaret alışkanlığı elde edecek ve bu ziyaretler Britanya ve Fransa donanmalarınkinden daha kolay ve sık olacaktı. Kritik zamanlarda bu tip ziyaretler birçok uygunsuzluğa da neden olabilirdi.[3265] Ayrıca boğazların savaş gemilerine açılması Rusların, Karadeni donanmasına yaptığı yatırımın artmasına neden olabilirdi. Diğer yandan Rusya kendini tehdit altında hissetmezse yapacağı askeri yatırımları azaltabilirdi.[3266]

[3261] **GRE**/E/430/3/53, Lamb'den Ponsonby'ye, 9 Ağustos 1839.
[3262] **GRE**/E/430/3/66-70, Ponsonby'den Lamb'e, 18 Ağustos 1839.
[3263] **GRE**/E/481/26/53-65, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Ocak 1840.
[3264] **GRE**/E/430/4/84, Lamb'den Ponsonby'ye, 9 Aralık 1839.
[3265] **GRE**/E/430/4/7.
[3266] **GRE**/E/481/9/10-13, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 29 Mart 1840.

Ponsonby bu değerlendirmeden haberdar olunca karşıt düşüncelerini sundu. Ponsonby'ye göre sözleşmeyle birlikte Rusya'nın bir kanadının kesilmiş olacağı savı, Rusların sözleşmeye sadık kalacağı varsayımına dayalıydı. Ancak Ponsonby yıllardır Rusların sözlerine sadık kalmayacağını savunmuştu. Ayrıca, Türkiye'nin gerçek anlamda güvenceye alınmaması, yani İngiliz ve Fransız donanmalarının Karadeniz'e girmemesi halinde Türklerin İstanbul'a ani bir saldırı beklentisi devam edecekti. Bu nedenle de Türkiye'nin reformu için etkili adımlar da söz konusu olamayacaktı. Bunun yanında bahsedilen şartlar 1809 yılından beri fiilen geçerliydi. Ancak bu İstanbul'un tehdit altında olduğu gerçeğini değiştirmemişti. Rusların Napolyon'un yaptığı hataya düşmediğini savunan Ponsonby, Rusya'nın hiçbir zaman tüm dünyayı karşısına alacak şekilde hareket etmeyeceğini belirtti. Ruslar sakin bir şekilde ve kimseye belli etmeden hareket etmekte, Orta Asya'da gösterdiği gibi ne zaman harekete geçeceğini ne zaman duracağını ve ne zaman geri çekileceğini öngörmekteydi. Rusya, "avına ne zaman ve nasıl döneceğini" çok iyi biliyordu. Rusya, İstanbul'u ele geçirme planından asla vazgeçemeyeceği için de böyle bir antlaşma anlamsızdı. Ancak Ponsonby de artık ısrarlarından sıkılmıştı. Muhataplarını bunalttığını çok iyi biliyordu. Londra'daki dostlarına Karadeniz konusunda artık daha fazla baskı yapmamaya karar verecekti.[3267] Ponsonby verdiği tavsiyelere uyulmaması ve defaâtle bunun tekrarlanması üzerine, "Tavsiyeleri alanlar aptal mı bilemiyorum, ancak verenler kesinlikle aptallar." diyecekti.[3268]

Gerçekten de Karadeniz'le ilgili hiçbir talebi İngiliz hükümeti tarafından uygulanabilir bulunmadı. Elçisi gibi Palmerston da Rusyanın politikasındaki değişimin kalıcı olmadığını düşünmekteydi. Hatta başarılı bir öngörüyle Rusya'yla barışın on, on iki yıl daha süreceğini belirtecekti.[3269] Yine de boğazların 1809 antlaşmasına uygun şekilde tüm savaş gemilerine kapatılmasını doğru buluyordu.[3270] Mısır meselesinin çözülmesi ardından Boğazlar meselesinin çözümü için de İngiliz hükümetinin istekli olduğu Brunnow'a iletildi.[3271]

[3267] **GRE**/E/430/4/15-21, Ponsonby'den Lamb'e, 10 Eylül 1839.
[3268] **GRE**/E/430/4/81, Ponsonby'den Lamb'e, 1 Aralık 1839.
[3269] **GRE**/E/481/11/27-32, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 16 Mart 1841.
[3270] **GRE**/E/481/9/10-13, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 29 Mart 1840.
[3271] **GRE**/E/430/4/32-37, Ponsonby'den Lamb'e, 30 Eylül 1839.

1840 sonunda Mehmet Ali'nin boyun eğmesinin kesinleşmesi üzerine Londra Konferansı, koalisyona katılması ve Boğazlarla ilgili bir sözleşmeyi imzalaması için Guizot'ya teklifte bulundu. Türkiye'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüyle Suriye'deki Hristiyanların güvenliği için güvence ve Mısır'la Suriye üzerinden serbest geçiş garantileri verilir ise Fransa'nın pentarşiye dâhil olacağı iletildi. Palmerston, Fransa'nın Türkiye'nin iç işlerine karışmak için bunları talep ettiğini düşündü. Osmanlı İmpartorluğu gibi geniş ve zayıf bir ülkenin geleceğine garanti verilmesini parlamentonun kabul etmeyeceğini bildiğinden istekleri reddetti.[3272] Bunun üzerine Guizot, Mısır sorunu tamamen çözülene kadar Fransa'nın koalisyona dâhil olmayacağını ve askerî hazırlıklarını sürdüreceğini iletti.[3273]

13 Şubat tarihli fermanın Mehmet Ali'ye yollanmasının ardından konferans bu sefer, Londra Elçisi Şekip Efendi'ye bir nota göndererek Türk-Mısır sorununun çözüldüğünü belirtip Fransa'nın pentarşiye davet edilmesini ve Boğazlarla ilgili tüm ülkeleri içeren bir sözleşme imzalanmasını teklif etti. Ancak Şekip Efendi, Mehmet Ali'nin, fermanı kabul ettiğiyle ilgili kesin bir bilgi gelene kadar böyle bir girişimi onaylayamayacağını iletti.[3274] Yine de konferans, Boğazlar Sözleşmesi için çalışmalara başladı. Hazırlanan taslakta Sultan'ın kadim hakkı olan Boğazların tüm yabancı savaş gemilerine kapatılması hususunda beş gücü ve Sultan'ı bağlayacak bir karar alındı.[3275] Rıfat Paşa, Ponsonby'den sözleşmeye Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve bütünlüğünü garanti altına alan bir madde eklenmesini istemişti. Ancak Palmerston, diğer güçlerin böyle bir isteği kabul etmeyeceğini düşündüğünden bu isteği reddetti.[3276]

İkinci fermanın Mehmet Ali'nin istediği değişikliklerin yapılarak gönderilmesi üzerine bu sefer Metternich, Fransa'nın yeniden ittifaka katılması ve sözleşmeyi imzalaması için girişimde bulundu. Guizot da Londra Elçisi Bourqueney'e gönderdiği

---

[3272] **GRE**/E/481/11/15-18, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 20 Şubat 1841.
[3273] Guizot, Memoirs Of A Minister, ss. 55-56, 92.
[3274] **GRE**/E/481/11/5-510, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 22 Nisan 1841; Guizot, Memoirs Of A Minister, ss. 98-99.
[3275] **FO** 195/180, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 16 Mart 1841.
[3276] Palmerston'a göre Türkiye güçlü bir ordu ve donanmaya, iyi bir idareye ve maliyeye sahip olmadıkça herhangi bir metin Türkiye'yi ne Rusya'ya ne de Fransa'ya karşı koruyabilirdi. **FO** 78/428, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 15 Haziran 1841.

talimatta, artık çekimser kalmak için bir gerekçelerinin kalmadığını ileterek sözleşmeyi onaylayabileceğini iletti.[3277] Ancak bu sefer işi yokuşa süren Palmerston oldu. Mehmet Ali'nin yine karşı çıkabileceğini düşündüğünden verilecek cevabın beklenmesini istedi. Bu durum Fransa'nın sürece dâhil edilmesi için baskısını arttıran[3278] Prusya ve Avusturya'yı oldukça rahatsız etti. Yine de isteğe uyuldu. Beklendiği üzere Temmuz'un ilk haftası Mehmet Ali'nin ikinci fermanı kabul ettiği bilgisi Londra ve Paris'e ulaştı. Hem Palmerston hem Guizot, Fransa'nın pentarşiye dâhil olması ve Boğazlar sözleşmesini imzalamak için hazırdı. 10 Temmuz'da dört gücün temsilcisi ve Şekip Efendi arasında bir protokol hazırlandı. 13 Temmuz'da Fransa'nın da eklenmesiyle beş gücün temsilcisi ve Şekip Efendi, Londra Boğazlar Sözleşmesi'ne imzalarını attı.[3279] Sözleşmenin birinci maddesiyle Sultan'ın Boğazlar üzerindeki geleneksel hakları, beş güç tarafından tanınmıştı. İkinci maddesi ise elçiliklerin kullanımı adına hafif savaş gemilerinin Boğazlara girişini düzenlemekteydi. Tüm başkentlerin beklentileri karşılandı ve Doğu Sorunu'nun bu aşaması büyük bir Avrupa savaşı gerçekleşmeden sona erdi.

[3277] Guizot, Memoirs Of A Minister, s. 112.
[3278] **GRE**/E/481/11/19-22, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 11 Mart 1841.
[3279] **FO** 78/429, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 13 Temmuz 1841; British and Foreign State Papers, Cilt: 29, ss. 703-705; **A.DVN.NMH.** 38-22. Sözleşme, Stürmer tarafından Temmuz sonunda Babıali'ye iletildi. **GRE**/E/481/43/109, Ponsonby'den Palmerston'a, 31 Temmuz 1841; Sözleşme, Ponsonby'ye 4 Ağustos'ta ulaşacak, o da sözleşmeyi hızlı bir şekilde Babıali'ye iletecekti. **GRE**/E/481/44/12, Ponsonby'den Palmerston'a, 4 Ağustos 1841.

ALTINCI BÖLÜM

İKİNCİ MISIR KRİZİ SONRASI LORD PONSONBY'NİN FAALİYETLERİ

6.1. 1841 YILINDA SURİYE

13 Temmuz 1841 tarihinde beş büyük güç ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan Boğazlar Sözleşmesi'yle birlikte Mısır sorunu sona ermişti. Ancak Suriye sorunu yeni başlamak üzereydi. Mehmet Ali, 1832 yılında Suriye'yi ele geçirir geçirmez eski yönetici eliti saf dışı bırakıp Mısır'dan gönderdiği kişileri önemli konumlara getirerek merkezi bir otorite tesis etmeye çalıştı.[3280] Ayrıca Emir Beşir Şihab'ı destekleyerek Marunîlere iyi davrandı ve geniş özgürlükler tanıdı. Marunîlerin yardımıyla da Dürzîleri baskı altına aldı. Böylece kendisine karşı birleşik bir muhalefetin doğuşunu 1838-1839 isyanlarına kadar engelledi. Mısır ordusunun Suriye'den ayrılmasının ardından İbrahim'e karşı ortak bir savaş vermiş olan Dürzîler ve Marunîler ülkenin kontrolü için rekabete başladı. Mehmet Ali döneminde baskıya uğrayan Dürzîler, daha önce olduğu gibi ülkenin yönetiminde söz sahibi olmak istiyordu. Diğer yandan Marunîler son on yılda elde ettikleri gücü kimseyle paylaşmaya niyetli değildi. Babıali ise Mehmet Ali'nin izinden giderek Suriye'de merkezi bir kontrol tesis etmek peşindeydi.[3281] Dolayısıyla çözülmesi zor bir sorun, Babıali ve dört gücün elçisinin önünde durmaktaydı.

Daha önce belirtildiği üzere Emir Beşir Şihab, Suriye harekâtı başladıktan sonra Sultan'ın saflarına geçmeyi kabul etmemişti. Babıali'nin verdiği yetkiyle Richard Wood, Şihab'ı görevden alarak Şihab'ın yeğeni Kasım'ı yeni Emir Beşir olarak atadı. Kasım, Suriye Savaşı boyunca oldukça faydalı hizmetlerde bulundu. Ancak savaşın ardından Suriyeliler, Şihab'a gösterdikleri saygı ve itaati Kasım'a göstermek istemedi.[3282] Özellikle Dürzîler, Mehmet Ali döneminde Şihab ailesinden gördükleri zulüm nedeniyle Kasım'a

[3280] Reuven Aharoni, **The Pasha's Bedouin Tribes and State in the Egypt of Mehemet Ali, 1805-1848**, Routledge, London and Newyork, 2007, s. 143.
[3281] M. Tayip Gökbilgin, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürzîler", **Belleten**, Cilt: 10, Sayı: 40, 1946, s. 641.
[3282] Cunningham, Britain and the Pacification, ss. 134-135.

karşıydılar.[3283] Ancak selefi gibi yaşlı ve otoriter bir karakter olan Kasım, etkisini yalnızca Şihab ailesine mensup olmasına borçluydu.[3284]

Suriye, Osmanlı kontrolüne geçtikten sonra İstanbul'a, yöneticilerin Suriyelilere zulmettiğiyle ilgili şikâyetler yağmaya başladı. Bu nedenle Şubat sonunda Stürmer, elçilerin bir konferans tertip ederek Suriyelilere verilecek haklarla ilgili Babıali'ye verilecek tavsiyeleri görüşmesini önerdi. Ancak Ponsonby meseleye büyük önem atfettiğinden, önce Suriye'den net bilgiler alınması ve harekete geçmeden önce Suriyelilerin düşüncelerini doğru bir şekilde öğrenilmesi gerektiğini savundu.[3285] Kısa bir süre sonra Stürmer, şikâyetlere binâen Babıali'ye baskı yapılmasını meslektaşlarına önerdi. Ayrıca, Metternich'ten gelen talimata uygun olarak Suriye'nin geleceğinin belirlenmesi için bir konferans düzenlenmesini yeniden tavsiye etti. Türklerin Suriyelilere zulmettiğine inanmayan[3286] Ponsonby, Suriye'nin eski kurumları ve güncel durumuyla ilgili ayrıntılı bilgi sahibi olmadan bu meseleleri görüşmenin fayda sağlamayacağını belirterek Stürmer'i isteğini ertelemesi için yeniden ikna etti.[3287] Kısa bir süre sonra Titow da benzeri talimatlar aldı. Ponsonby, Titow'a aynı savlarla yaklaşarak detaylı bilgi beklenmesi için onu ikna etti.[3288] Detaylı bilginin kaynağı Suriye seferi esnasında Ponsonby'nin eli ayağı olan Richard Wood idi. Zeki bir gözlemci olan Wood, Suriye'yi en iyi bilen kişilerdendi.[3289]

Stürmer ve Titow'un isteği üzerine Ponsonby, Beyrut'ta bulunan Wood'un Suriye'yle ilgili istenilen bilgileri aktarması için İstanbul'a gelmesini emretti. İstanbul'a gelmeden önce gerekli görüşmeleri ve hazırlıkları yapan Wood, Nisan ayında hazır bir

[3283] **GRE**/E/481/11/63-76, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 15 Temmuz 1841.
[3284] Avusturya Konsolosu Steindl'in Emir Beşir Kasım'la ilgili değerlendirmesi için bkz. Šedivý, Metternich, s. 912.
[3285] **GRE**/E/481/38/83, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Şubat 1841; **FO** 78/432, Ponsonby'den Palmerston'a, 25 Şubat 1841.
[3286] Ponsonby, Suriye'den gelen raporların abartılı olduğunu umuyordu. Ancak şikâyetler doğruysa nedenin kanunlarda değil, mevcut kanunların uygulamanmasındaki başarısızlıkta görmekteydi. **GRE**/E/481/39/103, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Mart 1841.
[3287] **GRE**/E/608/414, Ponsonby'den Stürmer'e, 17 Nisan 1841.
[3288] **GRE**/E/481/39/59, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Mart 1841; **FO** 78/432, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Mart 1841.
[3289] Cunningham, Britain and the Pacification, s. 125.

şekilde İstanbul'a döndü.[3290] İlk olarak Ponsonby ve Wood kendi aralarında uzun uzadıya Suriye hakkında görüştü ve izlenecek bir yol haritası belirlendi.[3291] Wood'un planı merkezine Emir Beşir Kasım'ı almaktaydı. Suriye'deki değişik grupların temsilcilerinin bulunacağı bir divanın onun etrafında oluşturulmasını önerdi.[3292] 4 Haziran'da Ponsonby, Stürmer, Titow ile Suriye konusunda bilgi vermesi için davet edilen Wood ve Laurin, Stürmer'in Pera'daki evinde Suriye'nin geleceğiyle ilgili bir plan hazırlığına başladı. Oldukça uyumlu bir çalışma sonucu Haziran ayı itibariyle üzerinde anlaştıkları hususlar şunlardı: [3293]

1. Babıali, yasa dışı tüm vergileri kaldırmalı.
2. Hristiyan mezhepler arasındaki sorunların çözümü ve Hristiyanların korunması için Kudüs'e bir vali atanmalı.
3. Suriye'de bulunan tüm yetkililere Hristiyanların ibadet özgürlüğüne karışılmaması için talimat yollanmalı.
4. Emir Beşir'in ve Marunî Patrik'inin İstanbul'da birer kapı kethüdâsı bulundurmasına izin vererek şikâyetlerini doğrudan Babıali'ye iletmelerine müsaade edilmeli.
5. Suriyeliler, savaşta gösterdikleri hizmetlere binâen ödüllendirilmeli.
6. Suriyelilere, sahip oldukları hakların kendilerinden alınmayacağına dair güvence verilmeli.

Elçiler anlaştıkları hususları Babıali'ye ayrı ayrı iletmek üzere karar kıldılar. Ponsonby'nin isteğiyle Wood ve Avusturya Elçiliği Dragomanı Testa, istekleri ertesi gün Sadık Rıfat Paşa'ya iletti. Paşa, Emir Beşir'in istediği birini kapı kethüdâsı ataması dışındaki tüm önerileri uygun buldu. Yalnızca özerkliği bulunan Sırbistan, Eflak, Boğdan ve Samos prenslerinin kendi kapı kethüdâlarını atayabildiğini, diğer paşaların kapı

[3290] **GRE**/E/608/414, Ponsonby'den Stürmer'e, 17 Nisan 1841; Cunningham, Britain and the Pacification, ss. 127-128. Mart ayında Ponsonby, Rose'dan Suriye ile ilgili bir rapor hazırlamasını talep etmişti. Ancak Rose'un raporu askerî birliklerin durumuna, Suriye'nin haritalandırılması ve imarına odaklandığından Suriye'nin idaresiyle ilgili tavsiyeleri az yer tutmaktadır. **GRE**/E/600/1, Rose'dan Ponsonby'ye, 1 Mart 1841.

[3291] **GRE**/E/608/430-434, Ponsonby'den Stürmer'e, 15 Mayıs 1841.

[3292] Cunningham, The Early Correspondence, s. 24.

[3293] **GRE**/E/481/42/35-46, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Haziran 1841; **FO** 78/435, Ponsonby, Stürmer ve Titow'un imzaladığı görüşme tutanağı, 5 Haziran 1841.

kethüdâsının Babıali tarafından atandığını ve Lübnan'a böyle bir imtiyazın verilmesinin kabul edilmeyeceğini iletti. Emir Beşir için Babıali'nin atayacağı kişi de İstanbul'da değil, Suriye'de Defterdar'ın yanında bulunmalıydı. Ancak dragomanlar, sorunun temelinde Suriye'deki yöneticilerin şikâyetleri İstanbul'a aktarmamasının olduğunu, bu hâlde değişen bir şey olmayacağını iletti. Yeri gelecek Defterdar, bizzat kendisine şikâyet edilmiş olacaktı. Rıfat Paşa da meseleyi divana sunmaya söz verdi. Neyse ki, Babıali tarafından seçilecek olsa da Emir Beşir'e Türk olmak kaydıyla kapı kethüdâsı atanması teklifi de kısa bir süre sonra kabul edildi.[3294]

Ponsonby, önerilen tedbirler dürüst bir şekilde uygulanırsa Suriye'de huzur ve barışın sağlanabileceğini düşünüyordu. Ancak Ponsonby'ye göre ortalığı karıştırmak için Mehmet Ali Paşa ve Fransızlar boş durmuyordu. Suriye'deki Türk yöneticiler de onlara destek olurcasına hareket ediyordu. Ne Tanzimat Fermanı ne de ardından yerel yönetimlere gönderilen onca emir yöneticilerin yerel halka tutumuna etki etmişti.[3295] Gerçekten de kısa süre içerisinde Suriye'de işler farklı bir hâl almaya başladı. Türk yetkililerle ilgili olarak yasa dışı vergiler, Hristiyanlara kötü muamele, yolsuzluk, rüşvet, şiddet ve angaryayla ilgili şikâyetler gelmeye başladı.

Başlıca şikâyet konusu vergilerdi. Babıali'nin savaş esnasında vadettiği vergi muafiyeti sözüne uyulmamıştı.[3296] Aksine yöneticiler yasa dışı vergiler almaya çalışıyordu. Mayıs ayında Lübnan'da duyurulan yeni vergiler büyük telaşa neden oldu. Ancak itirazlar üzerine İstanbul'un isteği belli olana kadar vergilerin toplanması askıya alındı.[3297] Diğer bir şikâyet konusu Türk yöneticilerin Hristiyanlara kötü muamelesi oldu. Özellikle Şam valisi Necip Paşa şikâyetlerin merkezindeydi. Necip Paşa, 1832 öncesi uygulamaların devamını savunuyordu. Örneğin Hristiyanların Şam'a at üstünde girmemeleri ve renkli kıyafet giymemeleri gibi geleneksel uygulamaları yürürlüğe

[3294] **GRE**/E/481/42/35-46, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Haziran 1841; **FO** 78/435, Wood'dan Ponsonby'ye, 14 Haziran 1841; Cunningham, Britain and the Pacification, s. 162.
[3295] **FO** 78/433, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Nisan 1841.
[3296] **GRE**/E/600/12-21, Rose'dan Ponsonby'ye, 13 Mayıs 1841; **GRE**/E/422/82, Niven Moore'dan Palmerston'a, 4 Mayıs 1841.
[3297] **GRE**/E/422/82, Niven Moore'dan Palmerston'a, 4 Mayıs 1841.

koymuştu.[3298] Ayrıca rüşvet, yerlilerden sıklıkla talep edilir hâle geldi.[3299] Necip Paşa, Emir Beşir'den yüklü miktarda rüşvet talep etmişti.[3300] Suriyelilerin en büyük rahatsızlıklarından biri de hâlâ Suriye'de bulunan Arnavut askerlerdi. Mehmet Ali döneminde halka kötü muamele eden bu askerler uzun zamandır maaş alamadıklarından usulsüzlüklere karışmaktaydı. Nefret edilen Arnavut askerler Ponsonby ve Stürmer'in yoğun ısrarları neticesinde Suriye'den çıkartıldı.[3301]

Yaşananlar nedeniyle Moore, Türklerin Suriye'yi yönetemeyeceğini düşünüyordu. Türk yöneticilerin "fanatizmi, aptallığı ve rüşvetçiliğini" eleştiriyordu. Suriyeliler, Türk yönetiminin yarattığı sorunların kaynağı olarak İngilizleri görmeye başlamıştı. Bu nedenle Moore, Palmerston ve Ponsonby'nin gözüne girmek adına, bazı çözüm önerileri sunacaktı. Moore'a göre Suriye'de hükümeti denetleyecek, yerel bilgiye sahip ve aydın insanlardan oluşan bir konsey kurulmalıydı. Konseyde yer alacak Avrupalılar, Sultan adına yerel yöneticileri tüm kararlarında denetleyecekti. Aksi hâlde, Suriye'de yeni bir isyan kaçınılmazdı. Moore, Lübnan'ı Suriye'nin anahtarı olarak gördüğünden Lübnan'da İngiliz etkisinin yüksek olmasını da savunuyordu.[3302]

[3298] **GRE**/E/600/22, Rose'dan Ponsonby'ye, 14 Mayıs 1841; **GRE**/E/481/42/35-46, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Haziran 1841; **FO** 78/434, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Haziran 1841.

[3299] **GRE**/E/422/93, Niven Moore'dan Palmerston'a, 4 Mayıs 1841; **GRE**/E/422/90, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 14 Mayıs 1841.

[3300] **GRE**/E/481/42/35-46, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Haziran 1841; **FO** 78/434, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Haziran 1841.

[3301] M. Chebli, **Une Histoire du Liban a l'Epoque des Emirs (1635–1841)**, Beyrouth, 1984, s. 336; **GRE**/E/481/38/59, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Şubat 1841; **GRE**/E/481/39/5, Ponsonby'den Palmerston'a, 6 Mart 1841; General Jochmus bu raporları abartılı bulmaktaydı. Ancak Jochmus'un Arnavut askerlere yakın olduğu da göz ardı edilmemelidir. **GRE**/E/346/F/45-47, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 18 Mart 1841. Rose Arnavutlarla ilgili, İngiliz subayları dövdükleri, tecavüz ettikleri, kilise önünde adam astıkları gibi iddiaların asılsız olduğunu, İspanyol konsolosa rüşvet vermediği için kötü davrandıklarını söylemektedir. Bunun sebebinin de askerlerin beş aydır ödeme almaması olduğunu belirtmiştir. **GRE**/E/600/4, Albay Rose, 18 Mart 1841.

[3302] **GRE**/E/422/93, Niven Moore'dan Palmerston'a, 4 Mayıs 1841; **GRE**/E/422/90, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 14 Mayıs 1841. Moore, yıllardır Suriye için başkonsolosluk tesis edilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Başkonsolos olarak kendini ve başkonsolosluk merkezi olarak da Beyrut'u öneriyordu. Bu hususta sık sık Ponsonby'ye yazarak onun desteğini talep etti. **GRE**/E/422/5, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 30 Eylül 1836; **GRE**/E/422/74, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 16 Mart 1841; **GRE**/E/422/90, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 14 Mayıs 1841; **GRE**/E/422/90, Niven Moore'dan Ponsonby'ye, 14 Mayıs 1841. Moore'un Beyrut'un serbest liman olması için yaptığı öneri için bkz. **GRE**/E/422/80, Niven Moore'dan Palmerston'a, 4 Mayıs 1841.

Şikâyetlerin ardından Ponsonby, son iki yılda elde edilen başarıların Suriye'ye atanan yöneticilerin "aptallıklarıyla" kaybedileceğini düşünerek öfkelendi. Tepkisinin merkezine de Necip Paşa'yı koydu. Ponsonby, Necip Paşa'nın usulsüzlükleri kasıtlı bir şekilde yaptığına inanıyordu. Çünkü Necip, Mehmet Ali tarafından desteklenen bir kişiydi. Bu şekilde hareket ederek bölgede Sultan'ın saygınlığını yok ettiğini ve halkın yeniden Mehmet Ali'ye sempati duyması için çalıştığını düşündü. Ponsonby, Necip'in Şam valisi olarak atanmasını sağlayan Reşid Paşa'yı hatırladıkça daha da sinirleniyordu. Reşid'in ne kadar "hain" varsa önemli yerlere atadığından yakındı.[3303] Wood'u, Rıfat Paşa'ya yollayarak Necip Paşa'nın görevden alınmasını istedi.[3304] Suriyelilerin Necip Paşa nedeniyle Sultan'a sırt çevireceği hususunda uyarıda bulundu. Ancak Rıfat Paşa, akrabası[3305] Necip Paşa'ya bir mektup yollanarak şikâyetlerin iletileceğini ve ondan Suriyelilere karşı daha nazik davranılmasını isteyeceğini iletti.[3306] Necip Paşa ise cevabında hakkındaki iddiaları reddettiği gibi Suriye'de bulunan İngiliz subayların ve konsolosların ülkenin iç işlerine karışmakta olduğunu ve hükümet tarafından geri çağrılmalarını talep etti.[3307]

Girit, Osmanlı idaresine geçtikten sonra Mehmet Ali döneminde adada başarılı bir yönetim sergileyen Mustafa Nâilî Paşa kayd-ı hayat şartıyla Girit'e vali olarak atanmıştı.[3308] Ancak Yunanistan'dan gelen bir grup asinin başlattığı isyan tüm adaya yayılınca Kapudan Tahir Paşa isyanı bastırmak üzere Kandiye'ye gitti. Asilerle konsoloslar arasındaki ilişki Türk yetkilileri rahatsız etmekteydi. Bu nedenle Babıali, Necip Paşa'nın cevabını iletmenin dışında Girit'te çıkan isyanı teşvik ettiği gerekçesiyle

[3303] **FO** 78/434, Ponsonby'den Palmerston'a, 23 Mayıs 1841. Palmerston, bu özel mektubuna "Reşid bir aptal." şeklinde not düşecekti. Cunningham, Britain and the Pacification, s. 155.
[3304] Cunningham, Britain and the Pacification, s. 164. Palmerston da Ponsonby'nin raporları üzerine Londra Elçisi Şekip Efendi'den Necip Paşa'nın cezalandırılmasını ve görevden alınmasını talep etti. Cunningham, Britain and the Pacification, s. 161.
[3305] Cunningham, The Early Correspondence, s. 263.
[3306] **GRE**/E/481/42/35-46, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Haziran 1841; **FO** 78/434, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Haziran 1841.
[3307] **GRE**/E/481/42/68, Ponsonby'den Palmerston'a, 16 Haziran 1841; **GRE**/E/481/42/89, Ponsonby'den Palmerston'a, 21 Haziran 1841.
[3308] Ayşe Nükhet Adıyeke ve Nuri Adıyeke, **Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s. 211.

Britanya'nın Kandiye Konsolosu Henry Ongley'in görevden alınmasını talep edecekti.[3309] Ponsonby, konsolosunu görevden almayı reddetti. Babıali de Necip Paşa'nın görevden alınamayacağını iletti. Bunun üzerine Ponsonby farklı bir yönteme başvurdu. Buna göre, kendisi Ongley'i iddialara cevap vermesi adına İstanbul'a çağıracaktı. Aynı şekilde Babıali de Necip'i İstanbul'a çağırmalıydı. Ancak Babıali bu isteğe de olumlu bir yanıt vermedi. Yine de Ponsonby isyana karşı olduğundan, Ongley'i İstanbul'a getirterek Babıali'nin konsoloslukla ilgili şikâyetleri doğrudan cevap vermesini sağladı. İsyanı bastırmakla görevli Kapudan Tahir Paşa'yla Ongley arasında ilişkilerin kötüleşmesini engelledi.[3310]

Palmerston, Suriye meselesi tümüyle çözülene kadar İngiliz birliklerinin Suriye'de kalmasını istemişti.[3311] Ancak 16 Nisan'da İngiliz hükümeti, Albay Bridgeman'ın vefatının ardından Suriye'deki Britanyalı birliklerin komutanlığına getirilen[3312] Albay Rose'u Suriye'de bulunan Türk birliklerinin organizasyonu, Suriye'nin savunmasının güçlü noktalarının tespiti ve haritalama faaliyetleri için topografik çalışmalar yapmakla görevlendirdi. Albay Rose görevini hakkıyla yerine getirebilmek adına Selim Paşa'dan valilere sunulmak üzere takdim mektubu aldı. Ancak Şam valisi Necip Paşa ve Halep valisi Esad Paşa, Britanyalı subaylardan rahatsız olarak onlara engeller çıkardı. İngiliz yanlısı Selim Paşa, Rose'a yardımcı olmak istese de Necip ve Esad'ın rütbe olarak astı olduğu için iki paşaya talimat yollayamıyordu. Rose, Suriye'de yeterli sayıda İngiliz subay varken kendisine verilen talimatları kolay bir şekilde yerine getirebileceğinden ve bu fırsatın bir daha kolay kolay ele geçirilemeyeceğini düşündüğünden, Ponsonby'nin kendisine en azından Türk birliklerin eğitimi için Babıali'den bir ferman çıkarması adına ısrarcı oldu.[3313] Ancak Babıali böyle bir ferman vermeye istekli değildi. Necip Paşa da subaylara zorluk çıkarmaya devam etti. Bunun üzerine Rose, Selim Paşa'nın kendisini

[3309] **GRE**/E/481/42/99, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Haziran 1841; **MS**62/PP/GC/PO/532, Ponsonby'den Palmerston'a, 30 Haziran 1841.
[3310] **GRE**/E/481/43/33-42, Ponsonby'den Palmerston'a, 9 Temmuz 1841; **GRE**/E/481/43/58-65, Ponsonby'den Palmerston'a, 12 Temmuz 1841.
[3311] **GRE**/E/481/11/35-41, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 2 Nisan 1841.
[3312] **GRE**/E/600/8, Rose'dan Ponsonby'ye, 2 Mayıs 1841.
[3313] **GRE**/E/600/25-30, Rose'dan Ponsonby'ye, 14 Mayıs 1841.

desteklediğini belirterek ferman talebini yineledi ve Necip Paşa'nın görevden alınması için talepte bulundu.[3314] Ancak Ponsonby, İngiliz subayların Türk birliklerin üstünde otorite kurmasını sağlayacak bir fermanı Babıali'nin vermeyeceğini iletti. Bunun üzerine Rose, İngiliz subayların Türk subaylara askerî konularda tavsiye vermesini mümkün kılan bir ferman verilmesini istedi. Ferman çıkarılması mümkün olmazsa seraskerlikten Türk birliklerin teftiş edilmesi için izin verildiğini belirten bir mektubun verilmesinin de yeterli olabileceğini iletti.[3315] Ancak Türk ordusunun ıslahı için Ponsonby'nin artık farklı planları vardı.

Suriye'deki İngiliz görevliler, İngiliz subayların Suriye'ye yayılmasını yerel yönetimlerin üzerine kontrol mekanizması ve Suriyelilerin Britanya'ya bağlılığını sağlamlaştıracak bir tedbir olarak görmekteydi.[3316] Dolayısıyla Babıali'nin ve Necip Paşa'nın endişeleri temelsiz değildi. Babıali, Suriye'deki yöneticilerden İngiliz subaylara yönelik şikâyet mektupları almaya devam ediyordu. Diğer ülkelerin subayları Suriye'den ayrıldığı hâlde İngilizler bölgede kalmıştı. Her ne kadar Ponsonby, subayların Suriye'deki birliklerin eğitimi ve topografik çalışmalar yapmak için Sultan adına orada bulunduğunu savunsa da Babıali ayrılmalarını talep etti. Israrların ardından Ponsonby, bu talebi kabul edecekti.[3317] Palmerston'a gönderdiği mektubunda yerel yetkililerin muhalefeti nedeniyle subayların faydalı olamayacağı için geri çekilmelerini istedi.[3318] Ancak Londra'dan nihai kararın çıkması oldukça gecikti. Ağustos sonunda Whig hükümetinin devrilmesiyle Dışişleri Bakanlığı'na Lord Aberdeen geldi. Eylül sonunda Ponsonby, Babıali'nin ısrarlarını artık Aberdeen'e iletmeye başlamıştı.[3319]

Bununla birlikte Temmuz ayı geldiği hâlde Babıali, verdiği sözlere rağmen Suriye'de gerekli adımları hâlâ atmamıştı. Suriye'de Defterdar, İstanbul'dan emir gelmediğini belirterek Sultan adına savaşan kişileri ödüllendirmiyordu. Türk ordusu

---

[3314] **GRE**/E/600/36, Rose'dan Ponsonby'ye, 3 Haziran 1841; **GRE**/E/481/42/95, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Haziran 1841.
[3315] **GRE**/E/600/44, Rose'dan Ponsonby'ye, 25 Haziran 1841.
[3316] **GRE**/E/422/78, Niven Moore'dan Palmerston'a, 21 Nisan 1841.
[3317] **GRE**/E/481/44/19-29, Ponsonby'den Palmerston'a, Ağustos 1841; **FO** 78/437, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Eylül 1841; **FO** 78/437, Rıfat Paşa'dan Ponsonby'ye, 18 Ağustos 1841.
[3318] **GRE**/E/481/44/38, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Eylül 1841.
[3319] **GRE**/E/32/D20-21, Ponsonby'den Aberdeen'e, 30 Eylül 1841.

tarafından savaş esnasında yıkılan evler ve yakılan tarlaların zararları telafi edilmiyordu.[3320] Stürmer, övgüler dizdiği Wood'un Suriye'ye giderek durumu kontrol altına almasını tavsiye etti.[3321] Ponsonby de Wood'u yeniden Suriye'ye yollamak istiyordu. Ancak Wood, Suriye'ye eli güçlü bir şekilde gitmesi gerektiğini savundu. Ponsonby, Wood'un savlarını haklı buldu. Wood'un var olan koşullarda faydalı olması mümkün değildi. Orada ne söylerse söylesin yalan olduğu düşünülecekti. Ayrıca savaş esnasında Babıali'nin verdiği sözler Wood tarafından iletilirken Britanya hükümeti garantisi verilmişti. Ancak sözler yerine getirilmediği için İngiliz hükümetinin de "onuru" zedelenmekteydi. Bu nedenle Ponsonby verilen sözlerin tutulması için Rıfat Paşa'ya bir nota verdi.[3322] Notaya verilen yanıtta savaşta faydalı hizmetlerde bulunanların ödüllendirilmesi ve zarar görenlerin zararlarının tanzim edilmesi için hemen yazı gönderileceği Ponsonby'ye iletildi.[3323]

Bu günlerde Ponsonby, Palmerston'un Wood'u Şam konsolosu olarak atadığını öğrenmişti. Palmerston, Ponsonby'nin onu Suriye'de başkonsolos olarak görmek istediğini bildiğinden Wood'un konsolos olarak görevlerini hakkıyla yerine getirmesi halinde ileride başkonsolos olarak da atanacağını belirtmişti.[3324] Ancak Ponsonby, Palmerston'un Suriye'ye yeni bir başkonsolos atayacağını bildiğinden[3325] ondan Şam başkonsolosu olarak Wood'u atamasını yeniden talep etti.[3326]

Diğer yandan Şam, Müslümanlar tarafından kutsal bir şehir olarak görüldüğünden Wood'un Şam'a konsolos olarak atanmasını talep etmek Babıali'nin dinî hassasiyetlerini zorlamak demekti. Ponsonby her zaman olduğu gibi dinî hassasiyetleri zorlamak için isteksizdi.[3327] Yine de Babıali'den Wood'un Şam konsolosu olarak atanmasını kabul etmesini istedi Ancak beklediği üzere Babıali, Şam'ın kutsiyeti nedeniyle isteği reddetti.

[3320] **GRE**/E/518/1-7, Ponsonby'den Rıfat Paşa'ya, 25 Temmuz 1841.
[3321] Cunningham, Britain and the Pacification, s. 168.
[3322] **GRE**/E/518/1-7, Ponsonby'den Rıfat Paşa'ya, 25 Temmuz 1841; **GRE**/E/481/43/98-102, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Temmuz 1841; **FO** 78/436, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Temmuz 1841.
[3323] **GRE**/E/481/43/103, Ponsonby'den Palmerston'a, 28 Temmuz 1841.
[3324] **GRE**/E/481/11/58, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 13 Haziran 1841.
[3325] **GRE**/E/481/11/35-41, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 2 Nisan 1841.
[3326] **GRE**/E/481/43/98-102, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Temmuz 1841; **FO** 78/436, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Temmuz 1841.
[3327] Cunningham, The Early Correspondence, s. 260.

Bunun üzerine Ponsonby, Babıali'nin bir sadrazam mektubu hazırlayarak Wood'un hükümetin emirlerinin uygulanmasında bir danışman olarak Şam'da bulunmasını talep etti.[3328] Babıali bu isteği uygun bularak iki mektup hazırladı. İlki berat yerine geçmekte, ikincisi ise Babıali adına Wood'a Suriye'de yerel yetkililerin faaliyetlerini denetleme yetkisi vermekteydi. Wood'un gördüğü aksaklıkları doğrudan Babıali'ye aktarması istendi.[3329]

Ponsonby'nin kendisi için Palmerston'dan başkonsolosluk talep ettiğini bilen Wood, 27 Ağustos'ta Suriye'ye doğru yola çıktı.[3330] İlk iş olarak Marunî Patrik'i ziyaret etti. İstanbul'da Marunîler adına elde ettiği imtiyazlara değindi ve planını açıkladı. Ancak Patrik, her ne kadar Britanya ve Avusturya'nın katkıları için minnettar olduğunu belirtse de Kasım'ın başkanlığında kurulacak bir divanın faydalı olabileceğinden şüphe duyduğunu iletti.[3331] Kasım'ı Türklerin kuklası olarak gören Patrik, Şihab'ın göreve getirilmesinden yanaydı. Patrik, Dürzîlerin de ilk anlaşmazlıkta silahlarına sarılacağına inanıyordu. Ancak Wood, Marunîlerin şiddete başvurmaması halinde Dürzîlerin de bulaşmayacağına dair söz verdi. Patrik de İngiliz hükümetine yeniden teşekkür ederek, Fransa'nın Marunîlerle birlikte olduğuyla ilgili düşüncelerin yersiz olduğunu belirtip Britanya ve Avusturya'yla hareket edeceklerini iletti.[3332] Wood, 2 Eylül'de Cebel-i Lübnan'ın önde gelenleriyle bir toplantı düzenledi. Bir divan oluşturulması fikrini ve diğer önerileri iletti. Dürzîler ve Marunîler, öneriler üzerine bir fikir birliğine varamadılar. Alınan tek karar Emir Beşir Kasım için yıllık 2.200 kese kaynak ayrılmasıydı.

Diğer yandan Şihab da eski unvanıyla ülkesine dönmek istiyordu. Kraliçe Victoria'dan, Lübnan'a yeniden Emir Beşir olarak atanabilmek için destek istedi. Kraliçe bu hususta destek olamayacağını, ancak Suriye dışında istediği bir yerde yaşayabilmesi

[3328] **GRE**/E/481/43/98-102, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Temmuz 1841.
[3329] **GRE**/E/481/44/11, Ponsonby'den Palmerston'a, 3 Ağustos 1841; **FO** 78/437, Ponsonby'den Palmerston'a, 3 Ağustos 1841; **GRE**/E/481/44/15, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Ağustos 1841.
[3330] **GRE**/E/481/44/60, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Eylül 1841.
[3331] Cunningham, Britain and the Pacification, ss. 196-197.
[3332] Cunningham, Britain and the Pacification, ss. 196-197. Patrik haklıydı. Dürzîler ne Emir Beşir'in ne de kurulacak Divân'ın otoritesini tanımaya istekliydi. **GRE**/E/481/11/63-76, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 15 Temmuz 1841.

için Sultan nezdinde girişimde bulunabileceğini iletti.[3333] Şihab ayrıca Stopford ve Ponsonby'den destek mektubu talep etmişti. Stopford, Şihab'la kurduğu yakın ilişki nedeniyle onu desteklemeye çoktan hazırdı.[3334] Ponsonby ise, onun Suriye'ye dönmesini doğru bulmuyordu. Ancak İstanbul'a dönmesinde bir sorun görmedi. Sultan, çıkardığı bir fermanla Sihab'ın, Suriye dışında imparatorluğun istediği bir bölgesinde oturmasına izin verdi.[3335] Şihab'ın tercihi İstanbul oldu.[3336] Şihab'ın İstanbul'a gelişiyle yeniden göreve döneceği söylentisi yayılmaya başladı. Ancak Wood'un planını altüst edecek bu girişime, Ponsonby tümüyle karşı çıktı. Bu fikri "çılgınlık ve ihanete eşdeğer" buldu.[3337] Palmerston da Ponsonby gibi düşünmekteydi. Onun son ana kadar Britanya'nın korumasına sığınmadığını, dolayısıyla Britanya'nın ona destek olmasına gerek olmadığını belirterek böyle bir desteğin verilmesini reddetti.

6.1.1. Palmerston'un Yahudi ve Dürziler Üzerinde Hamilik Arzusu

1841 yılına gelindiğinde Fransa ve Avusturya Katoliklerin, Rusya ise Ortodoksların hâmisi olarak Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışabilmekteydi.[3338] Diğer yandan imparatorluk sınırları içerisinde yaşayan Protestanlar, ihmal edilebilecek bir nüfusa sahip olduğundan millet olarak kabul edilmemekteydi. Bu nedenle Britanya ve Prusya'nın Osmanlı milletlerinden biri üzerinde hâmiliği bulunmamaktaydı. Zaten Ponsonby'ye göre ne Britanya'nın ne de diğer güçlerin Osmanlı milletleri üzerinde himaye hakkına sahip olması doğruydu. Ponsonby, tüm güçlerin bu haklarından vazgeçmesini ve hiçbir yabancı devletin Babıali'nin tebaasıyla ilişkisine müdahil olmamasını savunuyordu. Palmerston ise yeterli sayıda Protestan bulunmadığı için

[3333] Gökbilgin, Dürzîler, s. 648.
[3334] Stopford, Reşid Paşa'ya gönderdiği bir mektupta eski emirin yaptıklarıyla birçok kişinin kanının boş yere dökülmesini engellediğini yazacaktı. **GRE**/E/596/133, Stopford'dan Reşid Paşa'ya, 26 Mart 1841. Eski emir, Wood'un kendisinin teslim olmaya zorlandığını iddia etmesi üzerine Stopford'dan nasıl teslim olduğuyla ilgili beyan talep etti. Stopford, bu iddiayı yalanladı ve emirin gönüllü bir şekilde teslim olduğunu teyit etti. **GRE**/E/596/136, Stopford'dan Emir Beşir'e, 7 Nisan 1841.
[3335] **GRE**/E/481/36/68, Ponsonby'den Palmerston'a, 20 Ocak 1841.
[3336] **GRE**/E/637/113, 10 Nisan 1841.
[3337] **GRE**/E/608/414, Ponsonby'den Stürmer'e, 17 Nisan 1841.
[3338] Fairey, The Great Powers and Orthodox Christendom, s. 69.

Yahudiler ve Suriyeli Dürzîler üzerinden elde edilecek bir koruyuculuğa sıcak bakmaktaydı. Bunda Albay Rose'un gönderdiği olumlu raporların etkisi bulunuyordu. Dürziler Amerikalı Protestan misyoner Thompson aracılığıyla Rose'a İngiltere'nin koruyuculuğunu istediklerini iletmişti. Ayrıca Marunîler yeniden Fransızlarla yakınlaşmaktaydı. Rose, Fransızların Marunîler üzerinde kurduğu etkiyi dengelemek adına Britanya'nın korumasını almak isteyen Dürzîlerle ve Antakyalı Ortodoks Rumlarla bağ kurmasını Palmerston'a önermişti.[3339]

Ponsonby, Rose'un tavsiyesini öğrendiğinde itiraz etti. Böyle bir durumda Türkler, İngilizlerin niyetlerinden şüphelenecekti. Ayrıca Fransa Marunîlere ve Ruslar da Ortodokslara desteğini sürdüreceğinden güçler Suriye'de karşı karşıya gelecekti. Ancak Britanya tarafsız kalırsa diğer güçlerin ne Fransa ne de Rusya imtiyazını doğrudan kullanabilirdi.[3340] Yine de Palmerston, Rose'a gönderdiği talimatta elçisinin itirazlarını göz ardı etti. Yine de düşüncelerini yumuşatarak, Rose'dan Dürzî liderlere Britanya'nın onlarla istedikleri ilişkiyi kurmaktan memnun kalacağını, ancak bu ilişkinin onların Sultan'la olan bağlarını zayıflatacak bir ilişki değil, kuvvetlendirecek bir ilişki olması gerektiğini ve Dürzîler için etkilerini kullanarak yaşadıkları sorunların çözümünde katkı vereceklerini iletmesini emretti.[3341]

Palmerston yalnızca Dürzîlerle ilgili değil, Yahudilerin koruyuculuğu için de harekete geçti. Ponsonby'den Yahudilerin sorunlarının çözümü için Britanya konsoloslarına başvuru yapabilmesi adına Babıali'den bir ferman çıkartmasını talep etti.[3342] Ayrıca Kudüs'te Protestan Kilisesi ve Piskoposluğu kurulması için girişimde bulunmasını emretti.[3343]

[3339] **GRE**/E/481/11/63-76, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 15 Temmuz 1841; Cunningham, Britain and the Pacification, s. 187.
[3340] **GRE**/E/481/44/19-29, Ponsonby'den Palmerston'a, Ağustos 1841; Cunningham, The Early Correspondence, s. 268.
[3341] **GRE**/E/481/11/63-76, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 15 Temmuz 1841; Cunningham, Britain and the Pacification, s. 188.
[3342] Cunningham, Britain and the Pacification, s. 193.
[3343] **GRE**/E/481/11/44-49, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 19 Nisan 1841.

Palmerston'un Dürzîler ve Yahudilerle ilgili düşünceleri Suriye'yle ilgili yapacağı kapsamlı diplomatik atamaları da etkiledi.[3344] Ponsonby, Wood için başkonsolosluk elde edeceğinden emindi.[3345] Ancak Palmerston, Ponsonby'nin fikrini almadan Suriye Başkonsolosluğu'na Rose'u atadı. Bu kararda Rose'un Palmerston'un hoşuna giden önerileri etkili olmuştu. Wood ise Şam konsolosu olarak atandı. Wood'un, Rose'un astı hâline gelmesi Ponsonby'yi öfkelendirdi. Ponsonby, başkonsolos olarak Rose'un atanmasından memnuniyetsizliğini açık bir şekilde belli etti. Palmerston'a bu kararın değiştirilmesi ve başkonsolos olarak daha üstün niteliklere sahip olan Wood'un atanması için istekte bulundu. Mısır sorununun çözümünde ve Suriye Savaşı esnasında hiç kimsenin Wood kadar katkı sağlamadığını, bundan sonra da Suriye'de büyük fayda sağlayacağını yazıyordu. Ayrıca Wood'a engel çıkarmaması adına Suriye meselesi kabul edilebilir şekilde sonlanana kadar Rose için Babıali'den berat talebinde bulunmamaya karar verdi.[3346] Ancak Palmerston, Wood'un yetenekleri ve hırsından memnun olsa da Suriye Başkonsolosluğu gibi önemli bir görevi Dürzîlerle iyi geçinemeyecek ve "ruhen" İngiliz olmayan bir Katolik'e vermeyi uygun görmedi. Palmerston'a göre Marunîlerle anlaşmaya çalışmak bir zaman kaybıydı. Fransa'nın son yıllardaki politikasından memnun olmasalar da Fransa çok eski müttefikleriydi. Marunîler her zaman Fransa'ya meyledecekti. Bu nedenle başkonsolosun bir Protestan olması gerektiğini ve Rose'u başkonsolos olarak atayacağını iletti.[3347] Ponsonby'nin Wood lehine sonu gelmez övgüleri ve Rose'a karşı tüm itirazlarına rağmen Palmerston'un fikri değişmedi.[3348]

Beklendiği üzere Dürzîler, Wood'dan daha çok kendileriyle iyi ilişki kuran Rose'a yanaştılar. Rose'un Suriye Başkonsolosu olduğu öğrenildiğinde bu yakınlaşma daha da arttı. Rose'dan kendilerine de bir kapı kethüdası tahsis edilmesi için yardımcı olması

[3344] 18 Mayıs'ta Suriye konsoloslarının tamamı için atama kararları çıkarıldı. Werry Beyrut'a, Moore ise Halep'e atandı. Ağustos ayında Taylor Bağdad'a, Lilhurne Kıbrıs'a, Suter ise Kayseri'de açılan yeni konsolosluğa atandı. Palmerston dragomanlık sistemini değiştirmek adına da bazı kararlar aldı. Cunningham, Britain and the Pacification, s. 202.
[3345] Cunningham, The Early Correspondence, s. 267.
[3346] **GRE**/E/32/D25-D28, Ponsonby'den Aberdeen'e, 6 Ekim 1841; **FO** 78/437, Ponsonby'den Aberdeen'e, 6 Ekim 1841.
[3347] **GRE**/E/481/11/78-79, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 16 Ağustos 1841; **FO** 78/429, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 19 Ağustos 1841.
[3348] Cunningham, Britain and the Pacification, s. 202.

istediler.[3349] Mehmet Ali'yi desteklediği için Suriye'de Marunîler üzerindeki etkisini büyük oranda kaybeden Fransızlar, savaşın hemen ardından etkisini yeniden tesis etmek adına çalışmalara başlamıştı. Patrikle ilişkiye geçerek Marunîleri yeniden Fransa'nın yanına çekmeye çalışıyorlardı. Marunî yanlısı eski konsolosları Bourrée'yi Beyrut konsolosluğuna tekrar atadılar.[3350] Rose'un Başkonsolos olması ve Dürzîlerle yakın ilişki kurması Fransızların işini kolaylaştırıyordu. Marunîler bu atamadan oldukça rahatsızdı.[3351] Fransız konsoloslar Britanya'nın Marunîlerin dinini değiştirmek istediğini iddia edecek ve Amerikalı misyonerleri de buna kanıt olarak gösterecekti.[3352]

Ponsonby, Ağustos ayında Palmerston'dan hükümetin değişeceğini öğrenince itirazlarını iletmeyi erteledi.[3353] Hükümet değişiminden sonra, Wood için Aberdeen'i ikna etmeye çalıştı. Wood'la ilgili Katolik olmasından kaynaklı iddiaları eleştirerek onun başkonsolos olması gerektiğini savundu.[3354] Ancak Aberdeen'den de olumsuz yanıt geldi.[3355] Bunun üzerine Ponsonby, İstanbul'dan ayrılmadan hemen önce Babıali'ye isteksizce başvurarak Rose için başkonsolosluk beratı talep etti. Berat, Ponsonby'nin İstanbul'dan ayrılışının ardından Suriye'ye gönderildi.

Ponsonby ayrıca Palmerston'un izlediği Dürzî ve Yahudilerle ilgili himaye politikasını hatalı bulduğunu Aberdeen'e iletti. Aberdeen, Ponsonby'yle hemfikirdi ancak Aberdeen orta bir yol izledi. Rose'un başkonsolosluğunu sürdürmesine izin verse de Ponsonby'nin düşüncelerine uygun bir şekilde Dürzîlerle ilgili girişimi yasakladı.[3356]

Diğer yandan Wood, Ponsonby'nin kendisi için ne kadar çabaladığını biliyordu. Ancak Londra'dan yeteri kadar takdir görmediğini düşündü. Kendisine yönelik entrikalardan yakınarak basit bir konsolos olarak atanmasını eleştirdi. Wood'a göre konsolos olmak için "basit bir Levant tâciri" olmak yeterliydi. Ayrıca 1841 sonu itibariyle

[3349] Cunningham, The Early Correspondence, ss. 31-33.
[3350] Cunningham, Britain and the Pacification, s. 146.
[3351] Cunningham, The Early Correspondence, ss. 31-33.
[3352] **GRE**/E/600/4, Albay Rose, 18 Mart 1841.
[3353] **GRE**/E/481/11/77, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 28 Temmuz 1841; **GRE**/E/481/11/78-79, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 16 Ağustos 1841.
[3354] **GRE**/E/32/D20-21, Ponsonby'den Aberdeen'e, 30 Eylül 1841.
[3355] Cunningham, Britain and the Pacification, s. 241.
[3356] Cunningham, Britain and the Pacification, s. 241.

Şam'da bir etkisinin kalmadığını belirterek başka bir yere aktarılmayı istemeye başlamıştı. Bunun için Ponsonby'nin elinden geleni yapacağını umuyordu.[3357] Ponsonby, İstanbul'dan ayrılıp Malta'ya geçtikten sonra da Wood için girişimlerine devam etti. Elçiliğinin sona ermesi nedeniyle Wood'un görevden alınmasından endişe etmişti. Ancak Wood'un Suriye'de bulunmasını Suriye'nin istikrarı için elzem görmekteydi. Wood'un Suriye'yle ilgili ayrıntılı bir raporunun eklendiği bir mektubu Aberdeen'e göndererek, Wood'un Şam'da kalmasının oldukça faydalı olacağını belirtmiş ve onun bilgisine ve Suriye'deki yerel otoriteler üzerindeki etkisine övgüler dizmişti. Aberdeen verdiği cevapta, Wood'un niteliklerini takdir ettiğini ve birçok düşmanı olduğunu gördüğünü belirtip ona hak ettiği değerin verileceğini iletti. [3358]

6.2. LORD PONSONBY'NİN TÜRK ORDUSUNDA ISLAHAT PLANI

Mısır sorununun, Britanya'nın çıkarlarını tehdit edecek noktaya gelmesinin temel nedeni, Osmanlı Devleti'nin askerî açıdan Mısır ve Rusya'ya karşı koyabilecek güçte olmamasıydı. Bu nedenle 1833 yılından itibaren hem Palmerston'un hem de Ponsonby'nin ajandasında ilk gündem maddesi Türk ordusunun reformu olmuştu. Daha önce gösterildiği üzere Palmerston, Türkiye'ye gönderilecek Britanyalı subayların eğitim faaliyetleriyle ordunun güçlendirilmesini savunuyordu. Bu amaçla, maaşları İngiliz hükümeti tarafından ödenen çok sayıda subayı 1836-1841 yılları arasında İstanbul'a göndererek ordunun değişik birimlerinin güçlendirilmesi ve organizasyonu için çabaladı. Ancak Babıali'nin, gönderilen yabancı subaylar için talep edilen komuta yetkisini değişik bahanelerle vermemesi üzerine Palmerston'un girişimleri sonuçsuz kaldı.

Babıali'nin yabancı subaylara hiçbir şekilde gerçek yetki vermeyeceğini anlayan Ponsonby, 1837 yılından itibaren izlediği siyasette değişikliğe gitmeyi gerekli görmeye başlamıştı. Artık Türk ordusunda ıslahat çabalarına yön verecek yetenekli ve bilgili bir subayın danışman mevkiine getirilerek tavsiyeler vermesine ve tüm askerî tedbirlerin

[3357] **GRE**/E/665/128, 17 Ocak 1842.
[3358] **GRE**/E/32/D38, Aberdeen'den Ponsonby'ye. Wood'un Suriye'de değişik gruplardan rüşvet aldığı iddia edilmişti. Bowring, iddiaları parlamentoya taşımayı düşünüyordu. **GRE**/E/544/110, Samuel'den Ponsonby'ye, 25 Ekim 1841.

Türkler tarafından alınmasına sıcak bakıyordu. Orduda reform "Türklerin alışkanlıklarında ve düşünme tarzında" bir değişikliğe gidilmeden yapılmalıydı. Böylece ülke, yabancı güçlerin desteğine ihtiyaç duymadan kendini Rusya'ya karşı savunabilecek bir güce ulaştırılabilir ve ardından ülkenin "rejenerasyonu" sağlanabilirdi.[3359] Hatta bu amaçla ilk olarak Polonyalı General Chrznowski'nin kullanılabileceğini düşündü. Ancak önce Rusya'dan gelen itirazlar nedeniyle, ardından Mısır sorununda İngiltere ve Rusya'nın ittifakı sonucunda Chrzanowski'nin istihdamı imkânsız hâle geldi. Ayrıca Ponsonby, harekete geçmeden önce Palmerston'un yönteminin başarısız olmasını beklemek zorundaydı. Yine de Palmerston'a İstanbul'a gönderilecek subayların Türkler tarafından kabul edilmeyeceğini düşündüğünü iletmekten geri kalmadı.[3360]

Ponsonby, Mısır sorununun sona ermesinin ardından, orduyla ilgili düşüncelerini hayata geçirmek için uygun zamanın geldiğine karar verdi. Palmerston'a gönderdiği mektuplarda, Babıali'nin izni ve talebi olmadan çok sayıda subayın gönderilmesinin sıkıntılara yol açtığını savundu. Bu durum gerek Türk ordusunun üst kademelerinde gerek diğer güçlerin başkentlerinde kıskançlığa neden oluyordu. Ordunun başında Jochmus ve donanmanın başında da Walker vardı. İki subay bu işler için en uygun kişilerdi. Bu iyi başlangıcı değerlendirerek önce bir plan oluşturulmalı ve bu plana uygun adımlar yavaş yavaş atılmalıydı. Aksi hâlde başarı söz konusu olamazdı.[3361] Palmerston'un onay vermesi halinde düşüncelerini gerçekleştirmek adına hareket geçeceğini iletti.[3362] Aslında, onay gelmeden de harekete geçti. Babıali'ye ve Sultan'a ordunun ıslahı için Jochmus'tan faydalanılmasını tavsiye etti.[3363] Palmerston, Ponsonby'nin mantığını kabullendi.[3364] Bunun üzerine Ponsonby, Türkiye'de görev alan Albay Hugh Henry Rose, Yüzbaşı

[3359] **GRE**/E/385/70 -75, Ponsonby'den MacNeill'e, 25 Ağustos 1837.
[3360] Örneğin 1840 yılında Türk ordusunun levazım departmanının ıslahı için bir grup subayı yollamak isteyen Palmerston'a olumsuz cevap verecekti. **FO** 78/461, Ponsonby'den Palmerston'a, 14 Ekim 1840; Rodkey, Part II, s. 198.
[3361] **MS**62/PP/GC/PO/500, Ponsonby'den Palmerston'a, 22 Şubat 1841; **MS**62/PP/GC/PO/501 Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Şubat 1841; Anick, s. 305.
[3362] **GRE**/E/481/36/6, Ponsonby'den Palmerston'a, 3 Ocak 1841.
[3363] **MS**62/PP/GC/PO/501, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Şubat 1841.
[3364] Hatta Palmerston, orduda, İngiliz subaylar yerine Alman subayların istihdamını az masraflı oluşu ve diğer güçlerin kıskançlığını çekmeyeceği için daha makul bulmaya başladı. Rodkey, Part II, s. 200.

William Fenwick Williams ve General Augustus Jochmus'tan gelen raporlar doğrultusunda planını oluşturmaya başladı.

Suriye'deki İngiliz birliklerinin komutanı Rose'un, Türk ordusuyla ilgili raporunda çizdiği tablo oldukça kötüydü. Rose, Türk subayların eğitimsiz olduğunu, Suriye'deki Türk başkomutanın (Zekeriya Paşa) ancak ismini yazabildiğini belirtiyordu. Türk birlikler askerî manevralar hakkında oldukça bilgisizdi. Türk subaylar tüm günlerini "tüttürerek" ve sık sık "kafayı bularak" geçirmekteydi. Türk topları eski, kullanışsız ve hantaldı. Ordunun karargâh, levazım ve tıbbi birliklerinin tümünde eksiklikler bulunmaktaydı. Ancak Türk askerler cesur ve itaatkârdı. İyi bir subayın emri altında iş yapacak yeteneğe sahiptiler. Bu nedenle Rose, öncelikle herhangi bir ülkenin sisteminin uyarlanmasını önerdi. Yapılacak reformları belirlemek için de başında Jochmus'un olduğu İngiliz subayların idaresinde bir komisyonun kurulmasını önerdi.[3365] Rose, bu iş için en uygun zamanın olduğunu, çünkü Suriye Savaşı nedeniyle her departmandan Britanyalı subayın zaten Türkiye'de bulunduğunu belirtti. Suriye'deki Türk birliklerinin eğitimini yürütmek adına kendisi için ferman alınmasını talep etti.[3366]

Rose'a benzer bir şekilde Williams da Türk ordusunun disiplin açısından Avrupa'nın en kötü ordusu olduğunu düşünüyordu. Askerler, ilk kural olan kişisel bakımlarına özen göstermeyi dahi yeterince uygulamıyordu. Ancak ordunun sisteminin değiştirilmesini değil de var olan sistemin mükemmelleştirilmesini önerecekti. Sultan'ın, orta büyüklükte ancak disiplin ve organizasyon açısından mükemmel bir orduya ihtiyacı olduğunu savundu. Diğer yandan farklı milletlerden subayların istihdam edilmesiyle askerî eğitim sistemi sürekli değişiyordu. Bu da orduda kaosa neden oluyordu. Ayrıca bu

[3365] **FO** 78/431, Rose'dan Ponsonby'ye, 20 Şubat 1841. Palmerston, Rose'un raporunu okuduktan sonra Ponsonby'ye, kurulacak komisyonun eşit sayıda İngiliz ve Türk subaydan oluşturulmasını önerdi. **FO** 78/427, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 23 Mart 1841. Rose'un Zekeriya Paşa'yla ilgili olumsuz ifadelerine rağmen Ponsonby, Paşa'dan memnundu. Ponsonby'ye göre Zekeriya Paşa, "cahil" biri olsa da "gerçek bir Türk" idi ve askerleri tarafından sevilmekteydi. Paşa, cehaletinin farkında olduğundan "yönlendirilmeye" yatkındı. Bu nedenlerle, Palmerston'un onay vermesi halinde Paşa'yı Seraskerliğe getirmek için "gizlice" girişimde bulunmak istiyordu. **GRE**/E/481/40/1-5, Ponsonby'den Palmerston'a, Nisan 1841.

[3366] **GRE**/E/600/25-30, Rose'dan Ponsonby'ye, 14 Mayıs 1841. Ponsonby cevabında Babıali'nin Britanyalı subaylara, Türk subaylar üzerinde otorite kurmasına imkân verecek bir yetkiyi vermeyeceğini iletti. Rose da Ponsonby'ye, istediğinin Türk subaylara vereceği askerî tavsiyelerin dinlenmesine imkân verecek bir ferman olduğunu, hatta Serasker'in Suriye Valisi Selim Paşa'ya göndereceği bir mektubun da işe yarayacağını iletecekti. **GRE**/E/600/44, Rose'dan Ponsonby'ye, 25 Haziran 1841.

yöntem Osmanlı subayları arasında kıskançlığa sebep olmaktaydı. Güçlü bir ordu ancak en tepede, General Jochmus gibi çok yetkin bir subayın var olmasıyla mümkün olabilirdi. Jochmus, yalnızca Türkleri kullanarak Türklerin yeteneklerini geliştirebilir ve orduda reformu sağlayabilirdi.[3367]

Ponsonby, Suriye'de bulunan Jochmus'tan İstanbul'a dönerek Suriye'yle ilgili bilgilerini ve ordunun organizasyonuyla ilgili tavsiyelerini sunmasını istedi.[3368] 28 Nisan 1841'de Jochmus, Türk ordusunun organizasyonu üzerine hazırladığı memorandumu Ponsonby'ye iletti. Jochmus, memorandumunda birkaç hususu öne çıkarıyordu. İlki seraskerlikte, savaş divanının alacağı tüm reform tedbirlerinin uygun şekilde tartışılması ve uygulanmasıydı. İkinci olarak da alınan kararların seraskerlikte kurulacak olan Genelkurmay Başkanlığı tarafından uygulanmasıydı. Tedbirlerin hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi adına her iki birimin başkanlığı için kendisini önerdi. Ayrıca ordunun tümüyle Türklerden oluşturulmasını ve Avrupa taktikleriyle idare tarzının "Türk alışkanlıklarıyla" karıştığı bir sistem yaratılmasını tavsiye etti. Son olarak ordunun kurmay, tıbbi ve levazım departmanlarının önemini öne çıkardı.[3369]

Rose, Palmerston'un çizgisinde bir subaydı. Önerileri Palmerston'un önerileriyle uyuşuyordu. Örneğin Ponsonby, Wood'un önerdiği şekilde Suriye'de farklı mezheplere eşit mesafede yaklaşılmasını isterken, Palmerston, Rose'un önerdiği gibi Dürzîlerle yakınlaşmayı ve Yahudilerin Britanya'nın koruması altına alınmasını savunuyordu. Dolayısıyla Ponsonby, Rose'un fikirlerine karşı mesafeliydi. Palmerston, Rose'un Britanyalı subaylardan oluşan komisyon fikrini de olumlu bulmuştu. Ponsonby ise bu fikri, Türklerin "onur ve ön yargılarını" inciteceği için uygun bulmadığını Palmerston'a iletti. Ayrıca meslektaşlarının İstanbul'da İngiliz etkisini kıskandıklarını ve böyle bir girişimin Fransa, Avusturya ve Rusya'nın itirazlarına neden olacağını savundu. Mısır sorunu sona erdiğinden artık Babıali, yabancı subaylara karşı daha fazla direnç

[3367] **GRE**/E/671/55, Williams'tan Ponsonby'ye, 7 Haziran 1841.
[3368] **GRE**/E/481/39/106, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Mart 1841.
[3369] Ayrıca askerî okul için genç subaylara ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiş ve ortak üniformaya geçilmesi gibi tavsiyelerini de iletmişti. **GRE**/E/346/F/20, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 28 Nisan 1841. Bu kapsamda Mayıs ayında iki farklı rapor daha yolladı. **GRE**/E/346/F/42, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 25 Mayıs 1841; **GRE**/E/346/F/48-62, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 27 Mayıs 1841.

gösterecekti. Rıfat Paşa, Reşid'in aksine bu hususta daha az destekleyici olacaktı. Bu nedenle hâlihazırda İstanbul'da istihdam edilen Britanyalı subaylarla eğitimli Türk subayları kullanılarak ilk adım atılmalıydı. Daha fazla yabancı subay İstanbul'a gönderilmemeliydi. Bu iş için Türkleri iyi tanıyan ve İngiliz olmayan biri gerekiyordu. Bu nedenle Jochmus itiraz almayacak "tek" kişiydi.[3370] Zaten Sultan da Jochmus'u bu amaçla istihdam etmeye istekliydi.[3371] Bununla birlikte Williams ve Jochmus, Ponsonby'nin fikirlerini planlarına adapte ederek elçinin uygun bulacağı bir yol hartası belirlemişti.[3372] Sonuç olarak Ponsonby planını, Jochmus ve Williams'ın önerileri doğrultusunda şekillendirdi.

Ponsonby'nin ordunun reformu için hazırladığı planla Palmerston'un düşünceleri birbiriyle çelişiyordu. Palmerston'a gönderdiği özel bir mektubunda neden farklı bir yol izlenmesi gerektiğini ayrıca açıkladı. Ponsonby'ye göre Babıali'ye baskıyla İngiliz subaylarını istihdam ettirmek mümkünse de bu şekilde istenilen sonucu elde etmek imkânsızdı.[3373] Palmerston, Ponsonby'nin yöntemini doğru buldu ve elçinin planını onayladı.[3374] Onun için önemli olan şey, Osmanlı Devleti'nin Britanya'nın desteği olmadan kendini savunacak güce ulaşmasıydı. Bu amaca ulaşmak için izlenecek yol artık önemsizdi.

Ponsonby'nin kurgusunda ana karakter Jochmus'du. Jochmus, İngiliz vatandaşı olmadığı için diğer güçlerin itirazı sıkıntı yaratmayacaktı. Böylelikle diğer güçlerin kendi subaylarının istihdam edilmesi talebinde bulunması engelleneceği gibi Türklerin gururuna da zarar verilmeyecekti. Ayrıca Jochmus, son savaşta Suriye'deki Türk birliklerinin başkomutanlığına kadar yükselmiş ve liyakatini ortaya koymuştu. Türkler ona, diğer subaylara nazaran daha çok güveniyordu. Jochmus'un yönlendirmesiyle birlikte

[3370] **GRE**/E/481/40/1-5, Ponsonby'den Palmerston'a, Nisan 1841; **FO** 78/434, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Haziran 1841.
[3371] **GRE**/E/481/39/106, Ponsonby'den Palmerston'a, 26 Mart 1841.
[3372] **GRE**/E/385/70-75, Ponsonby'den MacNeill'e, 25 Ağustos 1837.
[3373] **GRE**/E/481/43/92,94, Ponsonby'den Palmerston'a, Temmuz 1841.
[3374] **FO** 195/183, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 3 Ağustos 1841.

Avrupa'da askerî eğitim almış olan Türklerden oluşan bir grup subay, ordunun yeniden organizasyonu yürütmeliydi.[3375]

Ponsonby, Vogorides aracılığıyla Babıali'yi planına çekmeye çalışmaya başladı. Reşid'in görevden alınmasından sonra eski yönetim tarzına yeniden dönülebileceğiyle ilgili söylentileri dile getirerek, bunun getireceği olumsuz sonuçları Rıfat Paşa'ya iletti. Öncelikle ordunun, devleti koruyacak güce ulaştırılmasını tavsiye etti.[3376] Ancak planını hemen açıklamadı. İsteğin Babıali'den gelmesini bekliyordu. Bu şekilde Babıali'nin bir dayatmaya maruz kaldığını düşünerek ret cevabı vermesini engellemek istedi. Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasıyla birlikte Mısır sorununun kesin olarak tümüyle çözülmesi üzerine, Sultan'ın emriyle Rıfat Paşa, müttefik ülkelerin elçilerine teşekkür ziyaretine çıkınca Ponsonby'nin beklediği fırsat geldi. Ponsonby, görüşmede Türk ordusunun reformu meselesini konuşmak istedi. Rıfat Paşa da ordunun iyileştirilmesi için uzun bir zamana ihtiyaç olduğunu belirtti. Ponsonby ise bu cevaba karşı çıkarak ordunun hızlı bir şekilde güçlendirilmesinin imkân dâhilinde olan bir zorunluluk olduğunu iletti. Bunun üzerine Rıfat Paşa, Babıali'nin ne yapacağını bilmediğini itiraf ederek Ponsonby'den yardım istedi. Ponsonby, "tek istisna" Jochmus olmak üzere Avrupa'da eğitim görmüş Türklerin görev alacağı bir planı kısa süre içerisinde hazırlayarak ileteceğine söz verdi.[3377]

Ponsonby, Babıali'ye iletilecek plan için "gece ve gündüz çalışmaya" başladı. Bu işte başarılı olması halinde Osmanlı İmparatorluğu'nun "sağlam ve ulusal bir temel üzerine" dayanabileceğini ve "düşmanlarının saldırıları ve dostlarının tacizlerine" karşı direnebileceğinden emin olabileceğini düşünüyordu. Ponsonby, Babıali'nin dostlarını da eleştiriyordu. Ona göre, Türkiye'nin tüm dostları "bilgisizliklerinden ve yeteneksizliklerinden ve tavsiye ettikleri aptalca şeylerden dolayı" Osmanlı Devleti'ne, düşmanlarından daha fazla zarar veriyordu. Bu nedenle Ponsonby, Osmanlı Devleti'nin,

---

[3375] **GRE**/E/481/43/25, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Temmuz 1841; **FO** 78/436, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Temmuz 1841.
[3376] Anick, s. 306.
[3377] **GRE**/E/481/43/25, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Temmuz 1841; **FO** 78/436, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Temmuz 1841.

İngiltere de dâhil olmak üzere tüm güçlere karşı güvende olmasını sağlamaya çalışmaktaydı.[3378] Düşüncelerinin kamuoyunda da yer etmesi için kendi güdümündeki İzmir gazetelerinde ordunun güçlendirilmesinin önemi ve Jochmus'un bu iş için yetkin kişi olduğunu savunan makaleler yazdırttı.[3379]

Ponsonby, ileteceği askerî reform planının uygulanabilir ve etkili sonuçlar verebilecek bir plan olması gerektiğini biliyordu. Planının temeline "komuta birliği" ilkesini koydu. Sürecin, Jochmus'un başkanlığında oluşturulacak bir komisyon tarafından yönlendirilmesini istedi. Avrupa'da askerî eğitim alan Türk gençlerinin orduya adapte edilmesinin ardından, Jochmus dışındaki tüm yabancı askerler ülkeden gönderilecekti. Bu sayede reform hareketi hem ulusal bir karakter kazanacaktı hem de farklı ülkelerden gelen subayların yarattığı kargaşa ve kıskançlık sona erecekti. Bunun dışında maaşların vaktinde ödenmesi, askerlerin iyi beslenmesi ve ordunun sağlık departmanına önem verilmesi gibi iyi bir ordunun ihtiyacı olan temel meselelere odaklandı. İlk olarak ufak, ancak kabul edilebilir seviyede uygulanabilir bir ordu kurulmalıydı. Bu ordu, askerî okullarda Avrupa tarzı eğitim alan gençlerin mezun olmasıyla birlikte, daha büyük bir tanesinin nüvesi olacaktı. Ordu dışında donanmaya da odaklanılmalıydı. Büyük ve hantal kalyon donanmaları yerine, her mevsim hareket edebilen buharlı gemilerden oluşan bir donanma oluşturmak gerekiyordu. Ayrıca başta boğazlar olmak üzere, imparatorluktaki önemli geçitlerin kolay ve ucuz bir şekilde istihkâmı önemliydi. Son olarak başta kömür yatakları olmak üzere imparatorluğun zengin ve geniş yer altı ve üstü kaynaklarının uygun bir şekilde değerlendirilmesi elzemdi. Ponsonby'ye göre bunları sağlamak oldukça kolaydı. Ancak Türk yöneticilerin "bilgisizliği, kıskançlığı ve açgözlülüğü" nedeniyle işler zorlaşıyordu.[3380]

[3378] **GRE**/E/372/364, Ponsonby'den Lyons'a, 18 Temmuz 1841.

[3379] **GRE**/E/333/23, Jongh'dan Ponsonby'ye, 22 Ağustos 1841. *L'Impartial*'ın editörü John de Jongh, "Generale gereken saygının gösterilmesi için üstümüze düşeni yapacağız." diyerek cevapladı. **GRE**/E/333/36-37, Jongh'dan Ponsonby'ye, 26 Eylül 1841. Jongh, Ponsonby İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Jochmus'a ait bazı belgeleri Ponsonby'ye geri gönderdi. Bkz. **GRE**/E/333/56-58, Jongh'tan Ponsonby'ye, 29 Mart 1842.

[3380] **GRE**/E/372/364, Ponsonby'den Lyons'a, 18 Temmuz 1841; **FO** 78/434, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Haziran 1841.

Temmuz 1841'de Ponsonby'nin planı Sultan'a iletildi.[3381] Rıfat Paşa ve Serasker Mustafa Paşa'nın desteklediği plan, Sultan tarafından da uygun bulundu. Önerilerin hayata geçmesi yönünde karar alındı. Seraskerliğe getirilişinde Ponsonby'nin oynadığı rolü bildiğini söyleyen Mustafa Paşa, planın uygulanması için bir fermanın kısa süre içerisinde ilan edileceğini Jochmus'a iletti.[3382] Sultan, veda etmek üzere huzuruna çıkan Ponsonby'ye, gönderdiği planın beğenildiğini ve zaman içerisinde de olsa uygulanacağına söz verdi.[3383] Ancak bir müddet sonra anlaşıldı ki Mustafa Paşa, plandan memnun olmadığı gibi, planın uygulanmaya başlanmasını Ponsonby'nin ayrılışına kadar ertelemeye çalışıyordu. Osmanlı ordusunda görevli Prusyalı Subay Yüzbaşı Kopke (Bahri Bey), Jochmus'u ziyaret ederek, Mustafa Paşa'nın askerî reform planını önlemek üzere tüm gücünü sarf ettiğini "sorgulanamaz bir kaynaktan" öğrendiğini iletti. Bilgiyi hemen Ponsonby'ye aktaran Jochmus, Mustafa Paşa'nın, Ponsonby'nin Sultan üzerindeki etkisinden çekindiğinden projeye açıkça itiraz edemediğini, harekete geçmek için elçinin ayrılışını beklediğini iletti. Jochmus'a göre Mustafa Paşa daha sonra fermanı değiştirerek, Jochmus'un, Genelkurmay Başkanı olmasını engellemeyi planlıyordu.[3384] İspanya Elçiliği Maslahatgüzarı Cordoba da Ponsonby'nin ardından planın engelleneceğini duymuştu.[3385] Bir süre sonra Kopke, Jochmus'a yeniden bilgi aktararak Ponsonby'nin Rıfat Paşa'ya verdiği tavsiyelerle ilgili hiçbir şey yapılmadığını, İngiliz etkisi karşıtı grubun Ponsonby'nin ayrılışına kadar zaman kazanmaya çalıştıklarını söyledi.[3386] Ona verdiği tüm desteğe rağmen Mustafa Paşa'nın muhalefeti Ponsonby'yi oldukça öfkelendirdi. Ponsonby, Mustafa Paşa'yı görevden aldırarak da olsa Paşa'nın muhalefetini sona erdirmek için İstanbul'dan ayrılışını erteledi.[3387]

[3381] **GRE**/E/481/43/25, Ponsonby'den Palmerston'a, 2 Temmuz 1841.
[3382] **GRE**/E/481/43/43, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Temmuz 1841; **FO** 78/436, Ponsonby'den Palmerston'a, 10 Temmuz 1841; **GRE**/E/481/43/114, Ponsonby'den Palmerston'a, 31 Temmuz 1841.
[3383] **TS.MA.e**, 357-15.
[3384] **GRE**/E/346/G/1, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 29 Ağustos 1841.
[3385] Jochmus, Cordoba'ya, ileride Stürmer'in desteğini umduğunu belirtince, Cordoba, Stürmer'in samimi bir şekilde yardımcı olmak istese de, Babıali üzerinde Ponsonby kadar etkili olamayacağını iletti. **GRE**/E/346/G/1, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 29 Ağustos 1841.
[3386] **GRE**/E/346/G/15, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 20 Eylül 1841.
[3387] Protestan Kilise meselesi ve Lady Ponsonby'nin rahatsızlanması Ponsonby'nin ayrılışını ertelemesine neden olan diğer gelişmelerdi. **GRE**/E/481/44/42, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Eylül 1841; **GRE**/E/481/44/57, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Eylül 1841.

Ponsonby, Stürmer ve Titow'a planını açıkladı. İki elçi de Türklerin kontrolünde ıslahı doğru buldular. İlginç bir şekilde Titow, benzer bir planın Walker kontrolünde Türk donanması için de yapılmasını önerdi.[3388] Ponsonby, Vogorides aracılığıyla Babıali'deki girişimlerini yeniledi. Jochmus da Babıali'yi, içinde bulunduğu tehlikeyi göstererek etkilemeye çalıştı. General Fabrier isimli bir Fransız subayın makalesine atıf yaparak, Yunanistan'ın İstanbul, Selanik ve Girit'e yönelik emellerini Fransa'nın destekleyebileceğine dair tehlikeye değindikten sonra Türk ordusunun hızlı bir şekilde güçlendirilmesi gerektiğini iletti.[3389]

Mustafa Nuri Paşa, Ponsonby'nin tepkisini öğrenince bir adamını elçiliğe göndererek plana karşı olmadığını ve destekleyeceğini iletti.[3390] Mustafa Paşa'nın, Jochmus'un çok fazla ön planda olmasından rahatsız olduğu anlaşıldı.[3391] Ayrıca Jochmus'un etrafındaki kişilerin Palmerston tarafından görevlendirilmemiş olmalarına rağmen İngiliz askeri üniforması giymesi Mustafa Paşa'nın öfkelenmesine neden olmuştu.[3392] Vogorides'nin girişimleriyle Mustafa Paşa'nın muhalefeti sona erdi. 4 Ekim 1841'de Jochmus'un Genelkurmay Başkanı olarak atandığı Ponsonby'ye iletildi.[3393] Vogorides, Jochmus'tan önemli bir adım atmadan sabırlı hareket etmesini, her işte önce Serasker'in onayını almasını ve Serasker'in "ezilmemesini" tavsiye etti. Jochmus da bu tavsiyeye uyacağına söz verdi. Seraskerlikte, Jochmus için özel bir oda hazırlatıldı.[3394] Böylelikle Ponsonby, İstanbul'daki son başarılı icraatı olan askerî reform planının uygulanmasını başlattığından, artık "gönül rahatlığıyla" İstanbul'u terk edebilirdi.[3395] Serasker'in Jochmus'a desteği Ponsonby'nin ayrılışından sonra da devam etti.[3396]

Ponsonby, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Jochmus'la iletişimi sürdürdü. Jochmus, sık sık Ponsonby'ye mektup yollayarak yaptıklarını ve yapacaklarını iletiyor ve

---

[3388] **GRE**/E/481/44/52, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Eylül 1841.
[3389] **GRE**/E/346/G/16, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 27 Eylül 1841.
[3390] **GRE**/E/483/15F/19, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 10 Eylül 1841.
[3391] **GRE**/E/637/256, Vogorides'den Ponsonby'ye, 1 Eylül 1841.
[3392] **GRE**/E/671/96, Williams'tan Ponsonby'ye, 31 Temmuz 1841.
[3393] **GRE**/E/32/D25-D28, Ponsonby'den Aberdeen'e, 6 Ekim 1841; **FO** 78/437, Ponsonby'den Aberdeen'e, 6 Ekim 1841.
[3394] **GRE**/E/346/G/56, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 17 Ekim 1841.
[3395] **FO** 78/437, Ponsonby'den Aberdeen'e, 10 Ekim 1841.
[3396] **GRE**/E/346/G/58, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 6 Kasım 1841.

Ponsonby'nin onayını alıyordu.[3397] Ponsonby de Jochmus'a, gücü etkisinde desteğini vermeye devam etti. Örneğin Jochmus'un İngiliz hükümeti tarafından takdir edilmesi, İstanbul'daki geleceği için önemliydi. Bu nedenle, kraliçeden hediye olarak bir kılıç almak ve mümkünse şövalyelikle taltif edilmek istiyordu. Bunun için Ponsonby'nin desteğini isteyecek ve olumlu yanıt alacaktı.[3398] Jochmus, Stürmer'den de destek alacaktı. Artık Stürmer de Türkiye'nin yalnızca Türkler tarafından reforme edilebileceği prensibinden yanaydı. Bu kapsamda Stürmer'in, Viyana'da bir Türk askerî okulu açma fikri bulunuyordu. Viyana'da hâlihazırda on bir Türk genci eğitim almaktaydı. Bu sayının elliye çıkarılıp Türk gençlere özel bir okulun kurulmasıyla ordunun reforme edilmesine katkı sunmak istiyordu.[3399]

6.3. KUDÜS PROTESTAN KİLİSESİ MESELESİ

Lord Ponsonby'nin İstanbul'da ilgilendiği son diplomatik vazife, Kudüs'te bir Protestan kilisesi inşa edilmesine izin veren bir fermanı Babıâli'den temin etmekti. Protestanlar için ibadethane talebi Ponsonby'nin önüne ilk kez gelmemişti. İzmir şehir merkezinden uzakta kalan Buca'da yaşayan tâcirlerin ve Buca'ya tatile gelenlerin bir şapele ihtiyacı vardı. Bu nedenle 1836 yılında İzmir'de yaşayan İngiliz ve Amerikalı Protestan tâcirler Buca'da 100-150 kadar kişinin ibadetini yapabileceği küçük bir şapelinin yapılması için Babıâli'den bir ferman ya da izin alınabilmesi adına Ponsonby'den destek istemişti.[3400] Churchill meselesinde hükümeti tarafından yalnız bırakıldığını düşünen Ponsonby, Türklerin geleneklerine ve dini hassasiyete zarar veriyor görünmek istemediği için girişimlerini ağır bir şekilde ve ısrarcı görünmeden ilerletti. Yerel yönetimin inşayı görmezden gelmesi karşılığında gerekirse İzmirli tacirlerin ufak

[3397] **GRE**/E/346/G/58, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 6 Kasım 1841.
[3398] **GRE**/E/346/G/81, Jochmus'tan Doyle'a, 27 Aralık 1841; **GRE**/E/346/H/11, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 26 Ocak 1842.
[3399] Metternich de bu planı desteklemekteydi. **GRE**/E/346/G/58 Jochmus'tan Ponsonby'ye, 6 Kasım 1841. Ponsonby, elçilikten ayrılmadan önce Türk gençlerinin Viyana'da eğitim almasını önermişti. Jochmus'a göre İngiltere'de eğitim, Osmanlı hazinesine oldukça pahalıya mal oluyordu. Paris'ten dönenler ise "dinsiz" olup çıkıyordu. Bu yüzden Viyana daha iyi bir tercihti. Jochmus bu nedenle Viyana'ya daha fazla subay gönderilmesi planına destek olacaktı. **GRE**/E/346/G/58, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 6 Kasım 1841.
[3400] **GRE**/E/120/C/21, Cartwright'tan Ponsonby'ye, 7 Ekim 1836; **GRE**/E/120/C/22, Charles Hanson'dan Ponsonby'ye; **GRE**/E/120/C/23-25, Bucalı İngilizlerden Charles Hanson'a, 5 Temmuz 1836.

bir miktar "para" ödemeye hazır olduğunu iletti.[3401] Anlaşıldığı üzere günümüzde mevcut Protestan Baptist Kilisesi arazisine istenilen şapel inşa edildi. Bununla birlikte aynı günlerde benzer bir istek, Yahudileri Protestanlaştırmak adına tesis edilmiş bir cemiyet olan London Society'den gelecekti.[3402]

London Society'nin Suriye istasyonunun başında bulunan John Nicolayson,[3403] Kudüs'te satın alınacak uygun bir araziye kilise inşa edilmesi için, Hristiyanlara karşı ılımlı bir yönetim sergileyen Mehmet Ali Paşa'dan izin talep edilmesine Londra'daki meslektaşlarını ikna etti. Cemiyetin başkanı Thomas Baring, Palmerston'a başvurarak Paşa'nın ikna edilmesi için yardım talep etti. Girişimi olumlu bulan Palmerston, İskenderiye Başkonsolosu Campbell'a yolladığı talimatta Paşa'nın ikna edilmesini emretti. Ayrıca Ponsonby'ye gönderdiği bir talimatla Paşa'nın engel çıkarması halinde Babıâli nezdinde girişimde bulunmasını istedi.[3404] Ancak Britanya'nın Kudüs Konsolos yardımcısı William Young'un belirttiği gibi hata yapılmıştı. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bir kilise açılmasına ancak Sultan izin verebilirdi.[3405] Ponsonby, İstanbul'da bazı girişimlerde bulunsa da ısrarcı olmadı ve mesele ertelendi.[3406] Dolayısıyla 1837 yılındaki ilk girişimden sonuç alınamadı. Yine de Palmerston'un tavsiyesinin ardından cemiyet, kalıcı misyon merkeziyle kilisenin inşa edilebileceği genişlikte bir arazi satın alınması ve merkezin inşasına başlanması için Nicolayson'un çalışmalarını sürdürmesine karar verdi. Böylelikle Babıâli, talep edilen fermanı verdiği vakit tüm hazırlıklar tamamlanmış olabilirdi. 1838 yılında yabancılara toprak satışı yasak olduğu halde Nicolayson, Kudüs'te Yahudi mahallesi yakınlarında bir arazi satın aldı. Ayrıca arazinin mülkiyetinin resmî olarak üstüne geçirebildi.[3407] Bununla birlikte yine Kudüs'te bulunan

[3401] **GRE**/E/483/10H/53, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 21 Ekim 1836.
[3402] **GRE**/E/483/11C/43, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 19 Eylül 1837.
[3403] Bir Danimarkalı olan John Nicolayson (Hans Nicolaisen), London Society adına 1825 yılından itibaren Suriye'de misyonerlik faaliyetlerinde görev almıştı. Yaron Perry, **British Mission to the Jews in Nineteenth-century Palestine**, Frank Class, London, 2003, s. 23.
[3404] **Accounts and Papers**, "Correspondence Respecting the Condition of Protestants in Turkey, 1841-1851", 1851, Baring'den Palmerston'a, 1 Şubat 1841, ss. 1-2.
[3405] Perry, s. 35.
[3406] **GRE**/E/483/5E/2, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 2 Kasım 1837; **GRE**/E/483/11E/2, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 2 Kasım 1837.
[3407] Perry, ss. 33-35.

geçici misyon binasında oluşturulan şapelde az sayıda kişinin katıldığı ayinlere başladı.[3408]

Nisan 1840'ta misyon merkezinin inşasını da başlatan Nicolayson eski bir kilisenin kalıntısına denk gelince daha da istekli hale geldi. Ancak Ağustos ayında Suriye Savaşı'nın kaçınılmaz olduğunun anlaşılması üzerine çalışmalar durdu. Krizi fırsata çevirebileceğini düşünen Nicolayson'a göre Britanya'nın Suriye'de büyük bir destek verdiği Osmanlı Devleti, artık Kudüs'te bir kilise açılmasına onay verebilirdi. Ayrıca Ponsonby İstanbul'da oldukça etkili bir konumdaydı. İsteğini gerçekleştirmek adına 1840 sonunda Londra'ya giderek cemiyetin önde gelen üyeleriyle görüştü. Babıâli'den bir ferman talep edilmesi için İngiliz hükümetinden yeniden yardım istenmesine karar verildi. Baring, Palmerston'a başvurup, savaşın ardından var olan olumlu siyasi atmosferden faydalanılarak Sultan'ın Kudüs'te bir Protestan kilisesi kurulmasını resmî olarak onaylanması için elçiliğin girişimde bulunmasını istedi.[3409]

Fransa, Avusturya ve Rusya'nın aksine Britanya'nın Doğu'da himaye ettiği dindaşları bulunmuyordu. Bu nedenle Palmerston, gözünü Suriye'de yaşayan Dürzilere ve Yahudilere çevirmişti. Dolayısıyla Yahudilerin ihtida etmesiyle oluşacak bir Protestan cemaati Palmerston'u oldukça memnun edecekti.[3410] Ponsonby'nin yeniden girişimde bulunmasını istekli bir şekilde emretti. Elçiyi teşvik etmek adına, talebin kabul edilmesi halinde hem Ponsonby'nin hem de Babıâli'nin İngiliz kamuoyunda büyük bir "saygıyla" anılacağını ve kraliçenin bu meselenin olumlu sonuçlanmasına "derin" bir ilgi duyduğunu vurguladı.[3411] Ancak cemiyet kısa bir süre sonra daha kapsamlı bir planla Palmerston'a başvurdu. Buna göre istenilecek ferman, Nikolayson'un mülkiyetinde bulunan araziye Kudüs'te bulunan misyon üyeleri ve Protestan cemaatiyle birlikte şehre gelen Protestan gezginlerin özgürce ibadetlerini yapacakları bir kilise inşasına yerel yetkililerin

[3408] 1840 yılında Kudüs'te bulunan Francis Egerton'a göre Nicholayson, 15 yıldır Suriye'de bulunduğu halde bir kişiyi dahi din değiştirmeye ikna edememişti. İbranice yapılan İngiliz Kilisesi ayinlerine en fazla on kişi katılıyordu. Francis Egerton, **Journal of a Tour in the Holy Land, in May and June**, Harrison and Co., London, 1840, ss. 7, 23.
[3409] Perry, ss. 37-39; **Accounts and Papers**, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 8 Şubat 1841, s. 1.
[3410] Isaiah Friedman, "Lord Palmerston and the Protection of Jews in Palestine 1839-1851", **Jewish Social Studies**, Cilt: 30, Sayı: 1, 1968, ss. 23-41.
[3411] Perry, ss. 37-39; **Accounts and Papers**, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 8 Şubat 1841, s. 1.

müdahalelerini "bütünüyle imkânsız" hale getirmeliydi. Ayrıca Kudüs'te oluşturulacak misyon ve cemaat, konsolos yardımcısı vasıtasıyla kraliçenin koruması altında olmalıydı. Benzer bir koruma misyon tarafında açılacak herhangi bir okul veya bilimsel kuruluş için de söz konusu olmalıydı. İnşa esnası ve sonrası süreçlerde yerel yetkililerin iş birliğini güvenceye almak için ferman dışında, Şeyhülislam'dan şehrin Kadı'sına ve Dışişleri Bakanı'ndan da şehrin yönetimine Nicolayson aracılığıyla özel mektupların gönderilmesi arzu ediliyordu.[3412] Bunun üzerine Palmerston, Nisan ayında İstanbul'a gönderdiği bir talimatla yeni istekleri iletti. Palmerston'a göre marangoz, duvar ustası ve demirci gibi zanaatkârlar yetiştirecek İngilizce eğitim veren teknik bir okulun açılması oldukça değerliydi. Buradan yetişecek zanaatkarlar "medeniyet" için bir temel oluşturabilir ve ülkenin kaynaklarını geliştirebilirdi.[3413]

Cemiyetin isteği üzerine Nicolayson, Kudüs'e gitmeden önce İstanbul'a uğrayarak Ponsonby'yle görüştü. 29 Mayıs'ta bir memorandum hazırlayarak Ponsonby'ye teslim etti. Ponsonby memorandumu ilk fırsatta Babıâli'ye ileteceğini söyledi.[3414] Ancak Nicolayson, Ponsonby'nin çok sayıda çekincesi olduğunu fark etmişti. Örneğin, kilise meselesi hassas bir mesele olduğu için hataya mahal vermek istemeyen Ponsonby, Nicolayson'dan her hususu kendisine yazılı olarak göndermesini istemişti.[3415] Nicolayson'a göre Ponsonby, çıkarılan engelleri aşmak bir yana yeni engeller çıkartıyordu.[3416]

Nicolayson, Ponsonby'nin çekindiğini belirtirken haklıydı. Ponsonby, İstanbul elçiliği süresince İslam dinini ilgilendiren meselelere müdahil olmaktan özenle kaçınmıştı. Buna bir örnek olarak Palmerston'un Ponsonby'ye 1840 yılı sonunda gönderdiği kölelikle ilgili talimat gösterilebilir. Whigler dünyada köleliğin sonlandırılması için yaptığı girişimler çerçevesinde gözünü büyük destek verdikleri Osmanlı Devleti'ne dikmişti. Ponsonby ise köleliğin Müslümanların "en kutsal kurumu"

[3412] **GRE**/E/557/1, Ashley-Cooper Shaftesbury'nin Memorandumu, 6 Nisan 1841.
[3413] **GRE**/E/481/11/44-49, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 19 Nisan 1841.
[3414] **GRE**/E/437/1, Ponsonby'den Nicholayson'a, 2 Haziran 1841.
[3415] **GRE**/E/437/1, Ponsonby'den Nicholayson'a, 2 Haziran 1841.
[3416] Perry, s. 39.

olduğunu belirterek talepte bulunmamaya karar verdi. Palmerston'a gönderdiği mektubunda köleliğin yasaklanmasının imkânsız olduğunu ve Osmanlı Devleti'nde varolan dünyanın diğer bölgelerinkinden çok farklı olduğunu belirterek talimatı uygulamayacağını iletti.[3417] Ayrıca Ponsonby, Suriye'de Amerikan misyonu tarafından ödeme yapılan 10-15 kadar kişi dışında herhangi bir protestanın yaşamadığını biliyordu. Babıâli'nin de sadece eskiden kilise olduğu teyit edilen yerlerde kilise inşasına izin vereceğini ancak Kudüs'te Protestanlara ait bir kilise olmaması nedeniyle Ortodokslara ve Katoliklere verilen bu hakkın Protestanlara verilmeyeceğini düşünmekteydi.[3418] Bununla birlikte Ponsonby yabancı devletlerin Osmanlı tebaası olan gayrimüslimler üzerinden Türkiye'nin iç meselelerine karışmasını tehlikeli buluyordu. Hatta Rusya'nın Ortodokslar ve Fransızların da Katolikler üzerindeki himayesini Sultan'ı güçsüzleştirdiği için doğru bulmadığını ve himayenin sonlanması gerektiğini Palmerston'a birçok defa aktarmıştı.[3419] Her şeyden önemlisi önünde çok daha acil bir mesele vardı. Mehmet Ali Paşa'nın Sultan için yeniden bir tehdit haline gelmesini engellemek adına tüm gücünü ve kredisini Mısır meselesine ayırmak istiyordu. Bu nedenlerle 1841 yılı başında bu mesele için ısrarcı olmaya niyetli değildi. Yalnızca aldığı talimata binaen, Bağdad'da Katolik Ermenilerin Fransa'nın himayesiyle bir kilise açma hakkı temin ettiğini, Fransa'ya verilen hak ve imtiyazların İngiltere'ye de verilmesi gerektiğini belirterek Babıali'den sözlü talepte bulundu.[3420] Dolayısıyla bu dönemde süreç yavaş ilerledi.

Bir an önce sonuç almak isteyen Nicolayson'un Londra'ya gönderdiği mektuplar neticesinde Ponsonby'ye yapılan teşvik ve baskılar arttı. Londra'dan gelen mektupların ortak teması kilise inşası için izin alınması halinde İngiltere ve Almanya'da geniş bir kitlenin memnun kalacağı ve Ponsonby'nin büyük bir başarı elde etmiş olacağıydı. Elbette

---

3417

3418 **GRE**/E/701/31, Ponsonby'nin Notları, Ağustos 1841. İngiliz hükümeti Avusturya'nın desteğini talep etmişti. Ancak Metternich, Protestan Piskoposluğuna sıcak bakmıyordu. Protestanların bulunmadığı bir yerde piskoposluk açma fikrini saçma bulmuştu. Berlin ve Londra'ya girişimi doğru bulmadığını iletti. Ancak böyle bir yapılanmayı diğer mezhepler için tehlikeli de bulmadı. Bu nedenle Papa'nın, girişimin önlenmesi için yaptığı çağrıya kulak vermedi. Šedivý, Metternich, ss. 923-924.

3419 Palmerston, anlaşmalarla kazanılmış bir hakkın geri döndürülemeyeceğini ancak dış müdahalenin yaratacağı sıkıntılara karşı Osmanlı Devleti'ni destekleyeceklerini iletecekti. **GRE**/E/481/4/54-59, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 8 Mart 1834.

3420 **GRE**/E/483/15C/38, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 11 Nisan 1841.

başarısızlık halinde aynı kitle mutsuz olacaktı.[3421] Bunun dışında hem Palmerston hem de London Society isteklerin kabul edilmesi halinde Türk bakanlara rüşvet vermeye hazır olduklarını iletmişti.[3422]

Ponsonby, Mısır meselesinin çözümüyle birlikte artık kilise meselesine daha ciddi bir şekilde eğilmeye başladı. Aynı günlerde girişime, dindar bir Protestan olan Prusya Kralı Dördüncü Frederick Wilhelm de dâhil oldu. Wilhelm, Sultan'ın içine düştüğü zor durumu Nicolayson gibi bir fırsat olarak gördüğünden Kudüs'te Protestanlar için bazı haklar elde etmek istemişti. Wilhelm'in ilk amacı Kudüs'te bir Protestan Piskoposluğu tesis etmekti. Wilhelm, talebini İngiltere'nin desteği olmadan kabul ettiremezdi. Bu nedenle ilk başta İngiliz hükümeti ve London Society ile ortak hareket ederek bir Protestan Kilisesi kurulması için destek vermeye başladı.[3423] Ancak kraliçe ve Anglikan Kilisesi'nin ikna edilmesinin ardından Piskoposluk isteği de Ponsonby'ye iletildi. Palmerston bu meselede artık Prusya kralını da "memnun" etmenin gerekliliği nedeniyle Ponsonby'den Prusya Elçisi Königsmark'la birlikte hareket ederek fermanı temin edebilmek adına elinden geleni yapmasını emretti.[3424] İstendiği takdirde Türklerin, Londra'da istedikleri mahalde bir cami inşa etmelerine hemen onay verileceğini belirterek benzer bir işbirliğini Babıali'den beklediklerini belirtti.[3425] Whiglerin kısa süre içerisinde hükümeti Torylere terk edeceğini ancak yeni gelen hükümetin de bu meselede ısrarcı olacağını savundu.[3426] Londra Elçisi Şekip Efendi'yle görüşerek taleplerini bizzat iletti.[3427]

[3421] **GRE**/E/557/2, Ashley-Cooper Shaftesbury'den Ponsonby'ye, 8 Nisan 1841; **GRE**/E/481/11/77, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 28 Temmuz 1841; **GRE**/E/481/11/78-79, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 16 Ağustos 1841.

[3422] Cemiyet, makul bir miktar olduğu müddetçe "bahşiş" vermeye hazır olduklarını iletti. Perry, s. 40. Palmerston ise Gizli Servis bütçesinde yer alan 1.000 sterlinin, gerekli olması halinde bu iş için kullanılmasına izin verdi. **GRE**/E/481/11/78-79, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 16 Ağustos 1841.

[3423] R. W. Greaves, "The Jerusalem Bishopric, 1841", **The English Historical Review**, Cilt: 64, Sayı: 252, 1949, s. 330; Perry, ss. 58-59.

[3424] **GRE**/E/481/11/77, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 28 Temmuz 1841; **Accounts and Papers**, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 26 Temmuz 1841, s. 5; **FO** 78/429, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 26 Temmuz 1841.

[3425] **GRE**/E/483/9C/41, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 5 Haziran 1841; **GRE**/E/481/43/49, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Temmuz 1841.

[3426] **GRE**/E/481/11/80-81, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 26 Ağustos 1841.

[3427] Ancak isteğin Londra'da Şekip Efendi'ye iletildiği belirtilince Rıfat Paşa, Şekip Efendi'den herhangi bir bilgi almadıklarını söyleyecekti. **GRE**/E/483/9D/56, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 21 Eylül 1841.

Dolayısıyla Königsmark'a gönderilen talimatta belirtilen talepler bir arazi satın alınması ve kilise inşa edilmesinin oldukça ötesindeydi. Kudüs'te bir Piskoposluk inşası, Protestanların bir millet olarak tanınması, Kamame Kilisesi'nde ve diğer kutsal yerlerde Protestanlara da yer tahsis edilmesi ayrıca talep edilmişti.[3428] Ponsonby, şeriata aykırı olduğu için istenilen şartlarda bir fermanın, Sultan'ın ikna edilmesi halinde bile verilemeyeceğini savundu. Londra'da cami inşa etmekle Kudüs'te kilise inşa etmenin aynı olmadığını ve fermanı talep etmeleri halinde girişime faydadan çok zarar verileceğini belirtti.[3429] Königsmark'a göre talepler "zamansız ve hayalperest" içerikteydi.[3430] Yine de talimata uyularak Babıali'den ferman talep edildi. Ponsonby'nin beklediği üzere istek, dini gerekçelerle reddedildi.[3431]

Eski kiliselerin yeniden inşasına izin verilmesi söz konusu olduğundan Ponsonby, pek umutlu olmasa da Nicolayson'a eski bir kilise harabesi bulup onarmasını tavsiye etti. Nicolayson satın aldıkları arazide eski bir şapelin kalıntıları olduğunu belirtince[3432] Ponsonby, ondan kalıntıların bir kiliseye ait olduğunu kanıtlamasını istedi. Böyle bir durumda Babıali'nin itiraz etmeyeceğini umuyordu.[3433] Ancak kalıntılar elbette ya Ortodokslar ya da Katoliklerden kalan bir yapıya ait olacağından bu sefer itirazlar Rusya ve Fransa'dan gelebilirdi.[3434] Nicolayson, Kudüs'te yaşayan Tahir Efendi ve Yusuf Elalamy isimli iki Müslümanın bu konuda şahitlik yaparak gerçeği doğrulayacağını Ponsonby'ye iletti.[3435] Ancak Babıali'yle yapılan görüşmelerin ardından Ponsonby'nin bu umudu da boşa çıktı. Babıali'den gelen yanıtta bir kilisenin yeniden inşa hakkının yalnızca

[3428] **Accounts and Papers**, Bunsen'den Palmerston'a, 15 Temmuz 1841, ss. 2-4; Greaves, ss. 335-337.
[3429] **GRE**/E/481/43/49, Ponsonby'den Palmerston'a, 11 Temmuz 1841
[3430] Greaves, s. 339
[3431] **GRE**/E/483/9C/83, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 25 Temmuz 1841; **GRE**/E/481/43/97, Ponsonby'den Palmerston'a, 27 Temmuz 1841. Babıali'nin ret cevabında Guizot ve Wilhelm'in Kudüs'ün Krakow benzeri Bir özgür kent olması ve Osmanlı kontrolünden çıkarılarak Büyük Güçlerin kontrolüne geçirilmesi gibi önerilerin yarattığı endişe de söz konusu olmalıydı. Šedivý, Metternich, ss. 897-900.
[3432] **GRE**/E/481/44/18, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ağustos 1841.
[3433] **GRE**/E/483/15E/32, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 12 Ağustos 1841.
[3434] **GRE**/E/483/15E/43, Ponsonby'den F. Pisani, 20 Ağustos 1841.
[3435] **GRE**/E/437/2, Nicholayson'dan Ponsonby'ye, 12 Ağustos 1841.

Osmanlı tebaasına verildiği belirtilecekti.[3436] Nicolayson, yapacak bir şeyi kalmadığı için İstanbul'dan ayrılarak Kudüs'e hareket etti.[3437]

Ağustos ortasına gelindiği halde istenilen sonucun elde edilememesi nedeniyle Palmerston, hiçbir vakit güvenmediği "Katolik ve yabancı" Pisanileri başarısızlığın nedeni olarak görmeye başladı. Palmerston'a göre Pisaniler, Rıfat Paşa'yla yapılan görüşmelerde meseleyi ciddi bir baskı kurarak gündeme getirmemişti. Kilise meselesi dinî bir içerik taşıdığından Pisanilerin duygularının görevlerine ağır bastığına inanıyordu. Bu mesele kapsamında Rıfat Paşa'yla yapılacak görüşmelerde Pisanilerin yer almamasını[3438] ve "doğumu ve alışkanlıklarıyla Britanyalı olan" elçilik ataşesi Alison'un Ponsonby'ye eşlik etmesini net bir şekilde emretti.[3439] Ponsonby, Palmerston'un yorumuna oldukça öfkelendi. Gönderdiği cevapta Palmerston'un hatalı olduğunu, Frederick Pisani'nin azmi ve sadakatinden "bir kere bile" şüpheye düşmediğini ve İngiltere'de en saygın kişiler nasıl görülüyorsa Frederick Pisani'nin İstanbul'da öyle görüldüğünü ifade etti. Bu düşüncelerini önceki elçilerin de doğrulayacağını ve Frederick Pisani'nin yalnızca elçilikten aldığı emirleri uyguladığını savundu. Frederick Pisani meseleyi Ponsonby'nin izin verdiği sınırlara kadar zorlamıştı. Talebin bütünüyle başarısızlığa uğramaması için böyle bir karar zorunluydu. Elçilik vazifesinin yerine getirilmediğine inanılıyorsa eleştirilerin kendisine yapılması ya da görevden alınması gerektiğini iletti. Frederick Pisani'ye yönelik ithamları hem Pisanilere hem de kendisine yönelik bir "haksızlık" olarak gördüğünü belirtti.[3440] Frederick Pisani'ye de Palmerston'un talimatını açıklayarak bu talimata uymayacağını ve kilise meselesiyle ilgili olarak onu görevlendirmeye devam edeceğini söyledi.[3441]

Diğer yandan Ponsonby, Rıfat Paşa'ya kurduğu baskıyı arttırarak kilise inşası için ısrarcı olmaya devam ediyordu. Angilikan Kilisesi ve İngiliz hükümetiyle birlikte Prusya

[3436] **GRE**/E/481/44/18, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Ağustos 1841.
[3437] **GRE**/E/483/9D/18, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 23 Ağustos 1841.
[3438] **GRE**/E/481/11/78-79, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 16 Ağustos 1841; **GRE**/E/481/11/80-81, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 26 Ağustos 1841.
[3439] **GRE**/E/481/11/82-83, Palmerston'dan Ponsonby'ye, 26 Ağustos 1841.
[3440] **GRE**/E/481/44/30, Ponsonby'den Palmerston'a, 17 Eylül 1841.
[3441] **GRE**/E/483/15F/38, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 17 Eylül 1841.

kralından ve iktidara gelmek üzere olan Torylerden büyük baskı geleceğini ileterek Paşa'yı ikna etmeye çalıştı. Talebin reddedilmesinin büyük bir tepkiye neden olacağını savunarak Paşa'yı uyardı.[3442] Ancak Rıfat Paşa, istenilen şartlarda bir fermanın verilmeyeceği Ponsonby'ye açık bir dille ifade etti.[3443] Paşa'dan, Adalet Divanı'nda dinî temelli sert bir itiraz geldiğini öğrenen Ponsonby, Müslümanların dinî inançlarını incitmesi halinde girişimin başarısız olacağını iyi biliyordu. Bu nedenle meselenin ancak zaman içerisinde diyalogla çözüleceğine kâni olmuştu. Bu nedenle, reddedileceğinden emin olduğundan resmî bir talepte bulunmadı. İlk başta, gayriresmî olarak ve dikkat çekmeden ufak bir şapel yapılması gerektiğini savundu. Babıâli böyle bir girişime engel çıkarmayacağı gibi zaman içerisinde kiliseye dönüştürülecek şapel, Türkler tarafından da tanınacaktı.[3444] Ponsonby'ye göre İngiltere'nin talebi ne kadar haklı olursa olsun istenilen fermanın elde edilmesi olanaksızdı.[3445] Bu nedenle Ponsonby kendi düşünceleri ekseninde girişimlerini sürdürmeye devam etti.

6 Eylül'de Rıfat Paşa'ya, "her ne kadar diğer kiliseler gelenekler sayesinde geçmişte bu hakları elde etmiş ve Protestan Kilisesi'nin o vakitler var olmadığı bilinse de" Babıali'nin, "en iyi dostundan" gelen haklı bir talebe tereddütle yaklaşmasını anlamadığını ve diğer mezheplerle aynı zemine koyulmaları gerektiğini iletti. İngiliz hükümetine ve ulusuna olan "dostluğun ve adaletin" bir göstergesi olarak istenilen ferman verilmeliydi. Ret cevabından "Tanrı Korusun!" diyerek korkusunu ileten Ponsonby, olumsuz bir durumda İngiltere'de "düşmanlık hissinin" ve "ciddi bir anlaşmazlığın" söz konusu olabileceğini belirtti.[3446] İngiltere'de dini meselelere ciddi bir bakışın mevcut olduğunu, meselenin İngiliz hükümeti tarafından göz ardı edilemeyeceğini ve fermanın reddinin hakaret olarak görüleceğini iletti. Babıali'nin en azından ana hususa yani kilise inşasına izin vermesinin en iyisi olacağını ifade etti. Açılacak kilisenin, diğerleri gibi Babıali'nin kontrolü ve otoritesi altında olacağını ve farklı bir muamele talep

[3442] **GRE**/E/483/15E/43, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 20 Ağustos 1841.
[3443] Perry, s. 40.
[3444] **Accounts and Papers**, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Eylül 1841, ss. 5-6.
[3445] Perry, s. 41.
[3446] **GRE**/E/483/15F/13, Ponsonby'den Werry'ye, 6 Eylül 1841.

etmeyeceklerine söz verdi. Prusya elçisinin kendisini destekleyeceğini ve Stürmer'in de girişimi onayladığını belirten Ponsonby hızlı bir şekilde meselenin çözülmesini istedi. Bu meselenin kendisi için çok önemli olduğunu ve Babıali'den "son dileği" olarak görülmesini isteyen Ponsonby başarısızlık halinde oldukça üzüleceğini iletti. Pisani'ye de fermanı elde etmek adına "elinden geleni her şeyi" yapmasını emretti.[3447] Bunun üzerine Rıfat Paşa, daha önce açılan bir Protestan Kilisesi olup olmadığını Pisani'den öğrenmek istedi.[3448] Pisani yaptığı incelemede Protestan bir ülke olan Danimarka'nın kapitülasyonunun 14. maddesinde kilise inşa etme imtiyazı elde ettiğini ve bu imtiyazın İngiltere'ye de verilmesi gerektiğini savundu. Ayrıca uzun yıllar önce Hollanda Elçilik Sarayı'nda büyük bir Protestan Kilisesinin inşa edildiğini tespit etmişti. Eski İngiliz elçiliğinde bir şapelin mevcut olduğunu ve İzmir'de kısa bir süre önce bir İngiliz Kilisesi'nin inşa edildiğini aktardı. Son olarak Avusturya ve Fransa himayesinde iki büyük Katolik Kilisesi Pera'da inşa edilmişti. Galata'da Fransızlara ait olan üç Katolik kilisesi mevcuttu. Bilgileri alan Rıfat Paşa, meslektaşlarını ikna etmek adına çabalayacağına söz verdi.[3449]

Rıfat Paşa, meslektaşlarını bir fermanın verilmesine ikna edemedi. Ancak Kudüs'te bir İngiliz şapeli inşa edilmesine gayrıresmî bir söz verilebilirdi. Rıfat Paşa'ya göre talepler başlangıçta ılımlı olmalı ve zamanla gerisinin getirilebilmesi amaçlanmalıydı.[3450] Ayrıca yapılacak şapel "ölçülü ve gösterişsiz" olmalıydı. Rıfat'ın önerisini makul bulan Ponsonby, Türklerin dini duygularını etkileyebilecek hususlarda adım atılmaması gerektiğini ve mutlak bir başarısızlıktansa ileride kiliseye dönüştürülebilecek bir şapel ile yetinilmesini Palmerston'a tavsiye etti.[3451]

Eylül başında İstanbul'dan ayrılmayı planlayan Ponsonby bu mesele nedeniyle İstanbul'dan ayrılışını ertelemişti.[3452] Meseleyi soğukkanlı ve sessizce çözerek ülkesine

[3447] **GRE**/E/483/15F/15 8, Ponsonby'den F. Pisani'ye, Eylül 1841.
[3448] **GRE**/E/483/9D/42, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 9 Eylül 1841.
[3449] **GRE**/E/483/9D/44, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 11 Eylül 1841.
[3450] **GRE**/E/483/9D/48, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 13 Eylül 1841.
[3451] **GRE**/E/481/44/53, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Eylül 1841.
[3452] Kilise meselesi dışında Türk ordusunun ıslahıyla ilgili planının baltalanmak istenmesi ve Lady Ponsonby'nin rahatsızlanması Ponsonby'nin ayrılışını ertelemesine neden olan diğer gelişmelerdi.

dönmeyi istiyordu.[3453] Königsmark'ı kendi çizgisine çekmek için meslektaşına düşüncelerini aktardı. Elde edilebilecek tek şey bir kilise inşasına yerel yöneticilerin göz yummasını sağlayacak bir mektubun Kudüs'e gönderilmesi olacaktı.[3454] Königsmark da Ponsonby gibi düşünüyordu. Rıfat Paşa, Eylül ortasında Königsmark'a imparatorlukta yaşayan tüm Protestanların, diğer Hristiyanlar gibi dinî ibadetlerini yapmakta özgür olduğunu, hastanelerini işletebileceğini ve mezarlıklarını kontrol edebileceklerini söylemişti. Ancak İslam dininin kaideleri gereği kilise inşasına açık bir şekilde izin verilemeyeceği, bununla birlikte elçilik ve konsolosluklar içerisinde veya yanında yer alan alanlara şapel inşasına izin verileceğini iletmişti. Zaten Osmanlı Devleti'nde az sayıda Protestan yaşadığı için şapeller yeterli gelecekti. Ayrıca İspanya Yahudilerinin yaptığı gibi büyük sayıda Alman Protestanın gelmesi sonucunda bir cemaat oluşur ve bunlar Osmanlı vatandaşlığına geçerse o vakit Tanzimat Fermanı'nın verdiği haklarla kilise inşa ve toprak satın alma imtiyazları onlar için de geçerli olacaktı. Königsmark, Paşa'nın teklifini oldukça makul bulmuştu.[3455]

Dolayısıyla Eylül ortasında iki elçi, istenilen koşullarda olmasa da bir izin alınacağı konusunda umutluydu. Ponsonby, bir çözüme yakın olduğunu Palmerston'a iletti.[3456] Ancak Londra ve Berlin'de âmirler farklı düşünüyordu. Palmerston'a göre Suriye'nin kurtarılmasında büyük bir destek sunmuş olan Britanya'ya bu "küçük iyilik" yapılmalıydı.[3457] Hem Ponsonby'ye hem de Königsmark'a gönderilen talimatla önceden belirtilen şartlarda bir ferman için Babıâli'ye resmî başvuru yapılması emredildi. Königsmark'ın, Eylül sonunda talimata uygun bir şekilde resmî nota vererek tüm talepleri iletmesi üzerine Ponsonby'nin ılımlı bir çözüm imkânı ortadan kalktı. Pisani'ye göre Prusya'nın "aptal" notaları ve müdahalesi çözümü engellemişti. Rıfat Paşa, talebin reddedileceğini düşündüğünü belirtince Pisani ciddi adımlar atılmasını Ponsonby'ye

---

GRE/E/481/44/42, Ponsonby'den Palmerston'a, 1 Eylül 1841; **GRE**/E/481/44/57, Ponsonby'den Palmerston'a, 15 Eylül 1841.

[3453] **GRE**/E/483/15F/48, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 24 Eylül 1841.

[3454] **GRE**/E/483/15F/28, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 13 Eylül 1841.

[3455] **GRE**/E/481/44/53, Ponsonby'den Palmerston'a, 13 Eylül 1841, **Accounts and Papers**, Königsmark'tan Ponsonby'ye, 12 Eylül 1841, ss. 6-7.

[3456] **Accounts and Papers**, Ponsonby'den Palmerston'a, 8 Eylül 1841, s. 5.

[3457] Perry, s. 41.

tavsiye etti. Sultan'la yapılacak veda görüşmesinde meseleyi gündeme getirmek veya resmî bir notayla İngiltere adına talepte bulunmak fayda sağlayabilirdi.[3458] Ponsonby, Sultan'ın huzurunda konuya değinmedi. Ancak Ekim başında Rıfat Paşa'ya, İngiliz hükümeti adına resmî notasını iletti.

Notasında Anglikan Kilisesi'nin dinî törenlerinin uygulanabilmesi için Kudüs'te bir kilisesi inşası adına uzun süredir Babıâli'yi ikna için yaptığı girişimlerin sonuç vermemesi üzerine artık resmî yollara başvurmak zorunda olduğunu belirtti. Aksi halde İngiliz hükümetinin verdiği emirlere aykırı etmiş olacağını savundu. Diğer tüm ülkelere verilen hak ve imtiyazların İngiltere'ye de verilmesinin kapitülasyonlarda karara bağlandığını belirtti. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 14. maddesi[3459] kapsamında Ruslara verilen Ortodoks Kilisesi inşa hakkı, kapitülasyonlar kapsamında Fransızların Kudüs'te bir Katolik kilisesine sahip olması ve Fransızlara Galata'da ve Pera'da Katolik kilisesi inşa etme hakkının verilmesi nedenleriyle İngiltere'nin talebinin haklı bir talep olduğunu savundu. "Birkaç kişinin temelsiz ön yargısı ya da düşmanca hisleri" gerekçe gösterilerek müttefik Britanya'ya "saygısızlık" yapılmayacağından emin olduğunu ve Babıâli'nin "akıllıca" hareket ederek iki ülkenin dostluğunun devam ettireceğini düşündüğünü iletti.[3460] Rıfat Paşa sözlü cevabında tüm tarafları memnun edecek bir çözüm için yasaları incelediklerini belirtti.[3461] Ancak bir çözüm bulunamadı. Rıfat Paşa olumsuz yanıt verileceğini iletti. Divanın gerekçeleri ise şu şekildeydi:

1. Yeni bir kilisenin inşa edilmesinin İslam dininin kaidelerine aykırı olması
2. Babıali'nin hiçbir antlaşmada yabancı devletlere yeni bir kilise inşa izni vermemiş olması
3. Avrupalıların Türkiye'de toprak sahibi olamaması
4. Suriye'deki hassas durum nedeniyle temkinli hareket edilmek istenmesi

[3458] **GRE**/E/483/9D/63, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 28 Eylül 1841.
[3459] Küçük Kaynarca Antlaşması ve antlaşmanın 14. maddesiyle ilgili bir değerlendirme için bkz. R. H. Davison, "Russian Skill and Turkish Imbecility. The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered", **Slavic Review**, Cilt: 35, Sayı: 3, 1976, ss. 463-483.
[3460] **GRE**/E/32/D29-D31, Ponsonby'den Rıfat Paşa'ya, 1 Ekim 1841; **GRE**/E/518/12, Ponsonby'den Rıfat Paşa'ya, 1 Ekim 1841.
[3461] **GRE**/E/483/9D/66, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 2 Ekim 1841.

5. Ortodoks Rum Patrikliğinin girişime itiraz edecek olması
6. Dünyada hiçbir hükümetin var olan yasalarına aykırı bir iş yapmayacak olması

Divan'da zor durumda kalan Rıfat Paşa, Ponsonby'den talebinde ısrarcı olmamasını ve meselenin zamana bırakılmasını rica etti.[3462] Red cevabı ilk olarak Prusya elçiliğine hemen ardından da İngiliz elçiliğine gönderildi.

Babıâli'nin olumsuz yanıtı üzerine Königsmark, en azından Protestanların, diğer milletler gibi ayinlerini serbestçe yapabilmesi adına bir izin verilmesini talep etti.[3463] Ancak Rıfat Paşa bu talebin de reddedileceğini düşünüyordu. Diğer yandan Ponsonby, notasını bir kere sunmuş olduğundan geri adım atamayacağını iletti. Pisani, 4 Ekim'de yaptığı sunumda elçiliğin savlarını yeniden açıkladı. Rıfat Paşa, isteklerin kabul edilmeyeceğini söyleyince Pisani, İngiliz hükümetinin geri adım atmayacağını ve bir sonraki notanın Babıâli'nin "hoşlanmayacağı" bir nota olabileceğini savundu.[3464]

İstanbul elçiliği sona erdiği için Londra'ya dönmek üzere olan Ponsonby, Rıfat Paşa'ya baskının sürdürülmesine karar verse de[3465] çözümün gecikmesinin artık kaçınılmaz olduğunu görüyordu. Yine de 7 Ekim'de Rıfat Paşa'yla son bir kez görüştü. Ponsonby'ye göre Rıfat Paşa talebi kabul etmeye hazırdı. Ancak ulemadan çekiniyordu. Rıfat Paşa, isteğin bir hakaret gibi algılandığını belirterek kabulünün mümkün olmadığını Ponsonby'ye söyledi. Ponsonby ise ret cevabının İngiltere'de hakaret olarak görüleceğini savundu. Sert bir tonla eski argümanlarını yineledi. Özellikle, Sultan Mehmed zamanında imzalanan kapitülasyonların 18. maddesine vurgu yaparak Fransızlara ve Venediklere verilen her imtiyazın İngiltere'ye verilmesi gerektiğini savundu. Son olarak İngiliz hükümetini üzmenin "sonuçları" olacağını belirtti.[3466] Ancak bu uyarı anlamsızdı. Ponsonby birkaç gün içerisinde İstanbul'dan ayrılacağı için daha fazla baskı yapamazdı. Yine de yaptığı son görüşme esnasında Rıfat Paşa'nın kapitülasyonlar hakkında yeterli

[3462] **GRE**/E/483/9D/67, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 3 Ekim 1841; **GRE**/E/32/D25-D28, Ponsonby'den Aberdeen'e, 6 Ekim 1841; **FO** 78/437, Ponsonby'den Aberdeen'e, 6 Ekim 1841.
[3463] **GRE**/E/483/9D/67, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 3 Ekim 1841.
[3464] **GRE**/E/483/9D/69, F. Pisani'den Ponsonby'ye, 4 Ekim 1841; **GRE**/E/32/D25-D28, Ponsonby'den Aberdeen'e, 6 Ekim 1841; **FO** 78/437, Ponsonby'den Aberdeen'e, 6 Ekim 1841.
[3465] **GRE**/E/483/15F/66, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 5 Ekim 1841.
[3466] **Accounts and Papers**, Ponsonby'den Aberdeen'e, 7 Ekim 1841, s. 7; **FO** 78/437, Ponsonby'den Aberdeen'e, 7 Ekim 1841.

bilgiye sahip olmadığını düşünmüştü. Bu nedenle İstanbul'dan ayrılmadan önce son diplomatik icraatı olarak Rıfat Paşa'ya gönderdiği bir notada kapitülasyonların 18. maddesini açıkladı ve İngiliz hükümetinin talebinin haklılığını savundu.[3467] Ancak nota 11 Ekim'de Rıfat Paşa'ya iletildiğinde Ponsonby artık karantina süresini geçireceği Malta'ya doğru yola çıkmıştı.

Ferman ısrarı Ponsonby'nin ayrılışından sonra da devam etti. Macguffog görüştüğü yetkililere yeni gelecek elçinin de talepte bulunacağını belirtmekte ve İngiltere'nin isteklerinde haklı olduğunu gerekçeleriyle savunmaktaydı. Vogorides ve Rıza Paşa İngiltere'nin talebini destekledi. Ancak Rıfat Paşa'nın, etkili bir kişi olduğu anlaşılan kız kardeşinin Macguffog'a belirttiği üzere "tüm kitaplara" bakılmış ve kilise inşasına izin verebilecek bir kayda rastlanmamıştı.[3468] İstanbul'da böyle bir talebi Ponsonby dışında bir elçinin kabul ettirmesi de pek olası görünmüyordu.[3469] Canning'in göreve başlamasının ardından ilk ilgilendiği meselelerden biri bu mesele oldu. Ancak Canning de Babıali'yi ikna edemedi. Azalarak da olsa devam eden Britanya ve Prusya baskısına ve Canning'in, Avrupalılarla iletişime açık olan Sultan Abdülmecid'le yakın bir ilişki kurmayı başarmasına rağmen gerekli izin, büyük uğraşlarından sonra ancak 1845 Eylül'ünde alınabilecekti.[3470]

Ponsonby, fermanın temin edilememesi halinde İngiliz basınında büyük eleştiri alacağını biliyordu. Kamuoyunun kendisine yönelik tepkisini azaltmak adına, 1 Ekim'de verdiği ve reddedileceğinden emin olduğu nota çerçevesinde bir haberi muhabir dostu Charles White aracılığıyla *Morning Chronicle*'da yayınlattı. White, haberinde hem Ponsonby'nin hem de Babıâli'nin düşüncelerini yansıtacaktı. Eski kiliselerin yeniden inşasına ve bir miktar büyütülmesine izin verildiğini ancak yapıların dışarıdan görünümünün basit olması gerektiğini belirtti. Bununla birlikte yeni bir kilise inşası kesinlikle yasaktı. Ancak İngiliz hükümetinin emriyle Ponsonby'nin yaptığı başvuru neticesinde Babıâli'nin müttefik İngiltere'yi üzmemek adına talebi kabul edeceği umulmaktaydı. Talebin resmî bir fermanın Kudüs'e gönderilmesi olması halinde

[3467] **Accounts and Papers**, Ponsonby'den Rıfat Paşa'ya, 11 Ekim 1841, s. 8.
[3468] **GRE**/E/378/236, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 16 Ekim 1841.
[3469] **The Morning Chronicle**, 22 Eylül 1841.
[3470] Perry, ss. 72-75.

reddedilmesinin kaçınılmaz olduğu, İslam dinini ilgilendiren konularda sabırlı hareket etmek gerektiğini belirtti. Babıâli'ye son yıllarda İngiltere'nin verdiği muazzam desteğin hatırlatılması ve olası bir reddin verilen desteğe saygısızca bir cevap olacağının iletilmesi gerektiğini savundu. Protestanlar dışında tüm Hristiyanların ibadethaneye sahip olmasının bir haksızlık olacağının anlatılması gerektiğini ifade etti. Türklerden bu işin kamuoyunun tepkisini çekecek şekilde yürütülmesini değil de yerel otoritelerin ya da daha da karşıt olan diğer yabancı toplulukların bu işe müdahil olmamasını sağlamak istenmeliydi. Başlangıç olarak Kudüs'te bir şapel inşası için Kudüs yönetimi ve kolluk görevlilerine emir gönderilmesini yeterli gören White, fazlasını mümkün görmemekteydi. Ancak zamanla şapel kiliseye dönüşebilirdi. White'a göre bu talebi de Ponsonby dışında kimse kabul ettiremezdi.[3471]

Ancak Ponsonby'nin beklediği gibi, muhalif İngiliz basınında başarısızlığın nedeni Ponsonby ve dragomanların süreci yanlış bir şekilde yönetmesi olarak gösterildi. Sonuç, Rus elçisinin İngiliz elçisini "alt ettiği" şeklinde yorumlandı.[3472] Diğer yandan Britanya'nın yeni elçisi Stratford Canning'in "enerjik" girişimleriyle bu meselenin kısa sürede çözüleceği umuluyordu.[3473] Hatta Yahudilikten ihtida etmiş olan Dr. Michael Solomon Alexander, Piskoposluğa yükseltildi ve Kudüs'e gönderildi.[3474] Kilisesi ve cemaati olmayan bir Piskopos olarak 22 Ocak'ta Kudüs'e ayak basacaktı.[3475]

Mesele, Ponsonby'nin önerdiği şekilde ele alınsaydı istenilen şartlarda olmasa da büyük olasılıkla bir çözüm elde edilmiş olacaktı. Ancak İstanbul'un itirazlarının Londra ve Berlin'de önemsenmemesi sonucu talep reddedildi. Dönemin birçok aktörünün belirttiği gibi bu isteği kabul ettirebilecek bir kişi vardı ise bu kişi Ponsonby olmalıydı. Ancak Ponsonby'nin kısa süre içerisinde ayrılacağının bilinmesi ve Babıâli'nin Mısır sorununun çözümünün ve Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasının hemen ardından görece bağımsız bir siyaset izlemeye başlaması bu olasılığı ortadan kaldırdı. Açıkçası Ponsonby, Babıâli'nin izlediği yeni siyasetten memnundu ve belki de içten içe

[3471] **The Morning Chronicle**, 15 Ekim 1841.
[3472] **The Morning Post**, 10 Ocak 1842.
[3473] **The Morning Post**, 20 Aralık 1841.
[3474] **The Morning Chronicle**, 12 Kasım 1841; **The Morning Post**, 14 Ekim 1841.
[3475] Greaves, ss. 345, 349.

"son dileğine" Babıali'nin gösterdiği direnişten gurur duyuyordu. Çünkü onların Türkiye'nin çıkarları adına hareket etmesi halinde İngiltere'nin de çıkarlarının korunacağını düşünmekteydi.

6.4. "TÜRKİYE'NİN EN BÜYÜK DOSTU" İSTANBUL'DAN AYRILIYOR

1841 yılı itibariyle Ponsonby, devlet hizmetinde asgari yirmi yıllık görev yapma şartını yerine getirerek emekliliğe hak kazandı.[3476] İngiltere'deki yakınları ve dostları Mısır sorununun çözümünün ardından artık onun dönüşünü dört gözle beklemeye başlamıştı.[3477] Türk ordusu ve donanmasının Türkler tarafından ıslah edilmesi amacıyla gerçekleştirdiği son girişimlerinin, İstanbul'dan ayrılmasının ardından sekteye uğramayacağından emin olunca artık emekliye ayrılmakta bir sakınca görmedi. 15 Ağustos'ta Malta İstasyonu Komutanı Amiral John Acworth Ommanney'den, İtalya ya da Trieste'ye gidebilmek için bir buharlı gemi yollamasını talep etti. Eylül'ün ilk haftasında İstanbul'dan ayrılabilirse "minnettar" kalacağını belirtti.[3478] Ommanney, ellerinde bulunan en konforlu buharlı gemi *HMS Acheron*'u Kaptan Andrew Kennedy komutasında tahsis ederek elçinin istediği anda İtalya'ya götürülmesini emretti.[3479] *HMS Acheron*, 3 Eylül'de İstanbul'a ulaştı.[3480]

Ağustos sonuna doğru Ponsonby, bakanlara ve meslektaşlarına veda ziyaretlerini planlamaya başladı. Babıali'ye kendisine gösterilen ilgili için teşekkür ederek iki hafta içerisinde ülkesine döneceğini iletti. Osmanlı Devleti'nin menfaatler için İstanbul'dan

---

[3476] Ponsonby'nin emekliliği Mart 1841'de kesinleşmişti. **GRE**/E/642/299, Walker'dan Ponsonby'ye, 19 Mart 1841. Ponsonby'nin emeklilik maaşı yıllık 1.700 sterlin idi. 26 Ocak 1842'den itibaren işlemeye başladı. **GRE**/E/43/58-59, James Bandinel'den Ponsonby'ye, 17 Eylül 1842. Emekliliği başlayana kadar normal maaşı 18 Ekim 1841'den itibaren yarı yarıya düşürülerek ödenmeye devam etti. **GRE**/E/642/306, Walker'dan Ponsonby'ye, 11 Kasım 1841; **GRE**/E/642/308, Walker'dan Ponsonby'ye, 22 Kasım 1841. Ponsonby, İstanbul elçiliği süresi boyunca yıllık 7.000 sterlin maaş almıştır. Ponsonby'nin aldığı maaşlar için bkz. **GRE**/E/43/10-11; **GRE**/E/43/20-21; **GRE**/E/43/26-27; **GRE**/E/43/32-33; **GRE**/E/43/43-44; **GRE**/E/43/52-53; **GRE**/E/43/56-57.

[3477] **GRE**/E/173/11, Denilson'dan Ponsonby'ye, 6 Mayıs 1840; **GRE**/E/173/12-13, Denilson'dan Ponsonby'ye, 8 Mart 1841.

[3478] **GRE**/E/452/1, Ponsonby'den Ommanney'e, 15 Ağustos 1841.

[3479] **GRE**/E/452/2, Ommanney'den Ponsonby'ye, 30 Ağustos 1841.

[3480] **GRE**/E/333/26, Jongh'tan Ponsonby'ye, 4 Eylül 1841.

ayrıldıktan sonra da çalışmaya devam edeceğini belirtti.[3481] Aynı günlerde Whiglerin iktidardan ayrılacağını öğrenmişti.[3482] Babıali'ye gönderdiği mesajda, İngiliz hükümetinin istifa edeceğini ileterek Sultan'a veda ziyaretinde bulunmak istedi.[3483] Ancak Lady Ponsonby'nin rahatsızlanması nedeniyle dönüşünü erteledi. Eşi tam olarak iyileşmeden İngiltere seyahatine çıkmayı tehlikeli bulmuştu. Diğer yandan Ponsonby çifti son sekiz yıldır İngiltere'nin kışlarına maruz kalmamıştı.[3484] Bu yüzden Londra'ya değil de hava değişimi adına önce İtalya'ya gitme olasılığının olduğunu hükümetine iletti.[3485] Lady Ponsonby Eylül sonunda hastalığını büyük ölçüde atlattı. Bunun üzerine Ponsonby, Ekim başında son emirlerini almak ve veda etmek adına Sultan'ın huzuruna çıkarak veda etti.[3486] Kısa süren ziyarette Ponsonby, İstanbul'da kaldığı süre boyunca saltanattan gördüğü saygı nedeniyle Sultan'a kalbinde "her daim" minnettarlık besleyeceğini belirterek saygısını sundu. Sultan'ın uzun yıllar tahta kalmasını ve ülkesini refah ve mutlulukla yönetmesini diledi.[3487]

Çift, 10 Ekim 1841'de *HMS Acheron* ile İstanbul'dan ayrıldı. Karantina süresini Malta'da doldurarak[3488] yine *HMS Acheron* ile Napoli'ye geçti.[3489] Ponsonby kış mevsimini Roma'da geçirmek istiyordu. Ancak Lady Ponsonby'nin rahatsızlığı nüksedince Napoli'de kalmaya devam etti.[3490] Eşiyle birlikte 1842 baharında Avusturya

[3481] **İ.HR**. 12-590, 22 Ağustos 1841.
[3482] **GRE**/E/173/14, Denilson'dan Ponsonby'ye, 25 Ağustos 1841.
[3483] **İ.HR.** 12-615, 8 Eylül 1841; **İ.HR.** 13-640.
[3484] **GRE**/E/320/G/38, Hodges'tan Ponsonby'ye, 16 Kasım 1841.
[3485] **GRE**/E/32/D25-D28, Ponsonby'den Aberdeen'e, 6 Ekim 1841; **FO** 78/437, Ponsonby'den Aberdeen'e, 6 Ekim 1841.
[3486] **GRE**/E/483/15F/48, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 24 Eylül 1841; **İ.HR.** 13-640, 27 Eylül 1841. Ponsonby yanında Bankhead, Wood, Alison, Doyle ve Pisanileri götürdü. Sultan, İngiliz heyetinde bulunanlara değerli enfiye kutuları hediye etti. Sun 30 Kasım 1841, Valide Sultan, Hadım Ağası'nı yollayarak Lady Ponsonby'ye aralarında oldukça değerli mücevherlerin de bulunduğu hediyeler yolladı. Ponsonby, hediyeler için Sultan'a gönderdiği teşekkür mektubunda, "Hediyelerin değerleri Valide Sultan'dan gelmeleriyle yüz kat arttırdı." diyecekti. **İ.HR.** 13-644, 30 Eylül 1841; **GRE**/E/483/15F/55, Ponsonby'den F. Pisani'ye, 29 Eylül 1841. Lady Ponsonby de Hadım Ağası'na bir enfiye kutusu ve çevirmene de bir miktar para hediye etmiştir. Valide Sultan'ın verdiği hediyelerin bir listesi için bkz. **Sun**, 7 Ekim 1841.
[3487] GRE/E/483/15F/58, Ponsonby'den F. Pisani'ye, Ekim 1841.
[3488] **GRE**/E/477/78, Ponsonby'den A.B.S. Pisani'ye, 26 Ekim 1841. Paris'e elçi olarak atanan Reşid Paşa da aynı günlerde ailesiyle birlikte Malta'da karantinadaydı. **Sun**, 26 Ekim 1841.
[3489] **GRE**/E/452/3, Ommanney'den Ponsonby'ye, 21 Ekim 1841.
[3490] **GRE**/E/359/74, Leeves'ten Ponsonby'ye, 19 Kasım 1841; **GRE**/E/359/78, Leeves'ten Ponsonby'ye, 13 Aralık 1841; **GRE**/E/378/240, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 26 Ocak 1842.

ve Almanya'da gezindikten sonra Temmuz'da Londra'ya döndü. Saygısını sunmak adına hızlı bir şekilde kraliçenin huzuruna çıktı.[3491]

Dostları, Ponsonby'nin çok iyi bir zamanlamayla İstanbul'dan ayrıldığını düşünmüştü.[3492] Ancak doğrudan Londra'ya dönmemesini hatalı buldular. Örneğin George Samuel, Ponsonby'nin yeniden İstanbul elçisi olabilmesinin ancak Londra'da bulunması halinde mümkün olacağını düşündüğünden ilk olarak Londra'ya gitmesini tavsiye etmişti. Ayrıca hükümet, Torylerin elinde de olsa Doğu meseleleriyle ilgili Ponsonby'nin tavsiyelerini duymak isteyecekti.[3493] Charles White ise çok farklı gerekçeler sundu. White'a göre kraliçe, "müşkülpesent" bir kadındı. Dolayısıyla Ponsonby'nin kendisine "ilgi" göstermediğini düşünebilirdi. Oldukça önemli bir görevden ayrılan Ponsonby'nin ilk başta Londra'ya giderek istifasını sunması "daha saygılı" bir tutum olacaktı. White bu kararın kamuoyunda yanlış anlamalara da neden olabileceğinden endişe etmişti. Ponsonby'nin İtalya'ya gitmesi halinde elçinin kamuoyuyla yüzleşmekten çekindiği gibi bir algı oluşabilirdi. Ya da Ponsonby'nin faaliyetlerinin kraliçe tarafından olumlu görülmediği düşünülebilirdi. Hatta Ponsonby'nin yeniden İstanbul'a dönmek istediği için böyle hareket ettiği bile iddia edilebilirdi. Bununla birlikte Ponsonby, başarıları hâlâ gündemdeyken İngiltere'ye giderek hak ettiği "iltifatı" Kraliçe Victoria ve Prens Albert'ten görmeliydi. Başarısını tamamlamak adına yeni hükümetle görüşmeli ve Londra'da iki ülkeye hizmete devam etmeliydi. Son olarak Ponsonby, muhalefete düşmüş olan Whiglerin önde gelen temsilcilerinden biri olduğundan partisinin "en çok ihtiyaç" duyduğu anda desteğini gösterilmeliydi. Her ne kadar "kamuoyunun fikrine en az ilgili insan" olsa da Ponsonby, kamuoyuna mal olmuş biriydi ve hareketlerini buna göre şekillendirmek zorundaydı.[3494] Ancak hiçbir tavsiye Ponsonby'nin fikrini değiştiremedi. Yetmiş bir yaşındaki ihtiyar elçinin artık dinlenmeye ihtiyacı vardı.

[3491] **The Morning Post**, 7 Temmuz 1842; **The Morning Post**, 11 Temmuz 1842.

[3492] **GRE**/E/197/91, Du Plat'tan Ponsonby'ye, 31 Ağustos 1841; **GRE**/E/320/G/38, Hodges'tan Ponsonby'ye, 16 Kasım 1841; **GRE**/E/665/122, Charles White'tan Ponsonby'ye, 19 Ağustos 1841.

[3493] **GRE**/E/544/133, Samuel'den Ponsonby'ye, 17 Ekim 1841.

[3494] **GRE**/E/665/123, Charles White'tan Ponsonby'ye, 23 Eylül 1841. Birçok arkadaşı Ponsonby'nin siyasette aktif bir rol alması gerektiğine inanıyordu. **GRE**/E/385/131, McNeill'den Ponsonby'ye, 3 Ekim 1841.

Ponsonby'nin İstanbul'dan ayrılışı başkentte çok farklı kesimleri üzmüştü. Ancak Tarabya'nın Rum, Ermeni ve İngiliz sakinleri, elçinin ayrılışından en çok etkilenenlerin başında gelmekteydi. Tarabyalılar, Lord ve Lady Ponsonby'nin cömertliğinden oldukça faydalanmıştı.[3495] Hazırladıkları bir mektupla çifte, Tarabya'ya katkıları ve fakirlere yardımları için minnettar olduklarını ve çiftin ayrılışı nedeniyle oldukça üzgün olduklarını ilettiler.[3496] Lady Ponsonby, Güney Amerika'dan getirdiği tohumlarla Tarabya'da ipek çiçeği yetiştiriciliği yapmıştı. Ancak çiftin ayrılışının ardından hem çiçekler[3497] hem de çiftin dostlarının gözündeki Tarabya solacaktı.[3498]

Ponsonby'nin Babıali çevresinde yakın ilişki kurduğu kişiler de elçinin ayrılışına üzüldüler. Bunların en başında Vogorides geliyordu. İkili, sekiz yıl boyunca çok yakın bir ilişki kurmuş ve birbirini desteklemişti. Vogorides'ye göre Ponsonby "Türkiye'nin şimdiye kadar sahip olduğu en iyi dost" idi.[3499] Ponsonby'nin son dönemde büyük destek verdiği Tahir Paşa da Ponsonby'yi özleyen kişilerden biri oldu. White ile gönderdiği bir mesajında, "Lütfen dostumuz Lord Ponsonby'ye, onun ülkemize ve bize yaptığı hizmeti asla unutmayacağımızı ilet. Ona söyle. Beni bıraktığı gibiyim. Osmanlı'ya sadık ve kurumları son nefesine kadar korumaya kararlı bir şekilde." diyecekti.[3500] Dışişleri Bakanı Rıfat Paşa, çok iyi bir dost olarak gördüğü Ponsonby'ye sık sık selamlarını iletecekti.[3501] Ponsonby'nin son yıllarında yakın bir ilişki kurduğu Hassa Müşiri Rıza Paşa, "Bizim büyük ve iyi bir dostumuzdu. Ona minnettarız." diyecekti.[3502] Elbette tüm Türklerin böyle düşündüğüne inanmak doğru olmayacaktır. Ponsonby'yle yaşadıkları sorunlar göz önüne alındığında Akif Paşa, Ahmet Fevzi Paşa, Halil Paşa, İzzet Paşa ve Necip Paşa'nın Ponsonby'nin elçiliğinden memnun kaldığını düşünmek mümkün değildir. Hatta bir

[3495] **GRE**/E/320/G/38, Hodges'tan Ponsonby'ye, 16 Kasım 1841.
[3496] **Sun**, 18 Ekim 1841. Charles White'a göre elli fakir aile Lady Ponsonby'den destek görmekteydi. White, Charles **Three years in Constantinople; or, Domestic manners of the Turks in 1844**, Cilt: 1, H. Colburn, London, 1845, s. 318. Ponsonby evrakı içerisinde yer alan çok sayıda mektupta elçiden yardım isteyen dulların ve yoksulların talebi görülmektedir.
[3497] White, Three years in Constantinople Cilt: 1, s. 318.
[3498] **GRE**/E/544/159, Samuel'den Ponsonby'ye, 27 Ağustos 1842.
[3499] **GRE**/E/665/150, White'tan Ponsonby'ye, 16 Şubat 1842.
[3500] **GRE**/E/665/136-149, White'tan Ponsonby'ye, 27 Ocak 1842.
[3501] **GRE**/E/346/H/11, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 26 Ocak 1842.
[3502] **GRE**/E/378/240, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 26 Ocak 1842.

vakitler büyük destek verdiği Hüsrev Paşa ve Reşid Paşa'nın son dönemde Ponsonby'yle yaşadığı sorunlar nedeniyle elçiyi tam anlamıyla takdir ettiklerini söylemek zor olacaktır.

Ponsonby'nin İstanbul'dan ayrılışından gazeteci dostları büyük üzüntü duydular. Örneğin, *L'Impartial*'ın Editörü John de Jongh, Ponsonby'nin elçilikten ayrılışını Türkiye'nin yaşadığı "en büyük felaketlerden biri" olarak görmekteydi.[3503] *Morning Chronicle* Muhabiri Charles White, Ponsonby'ye övgüler dizdiği bir mektup kaleme aldı. Ponsonby'nin onayının ardından yayımlanması için Londra'ya gönderdi.[3504] Bununla birlikte Ponsonby gazetecilerden genel olarak hazzetmezdi. Ancak 1840 ve 1841 yılında Osmanlı basınını, İngiltere ve Babıali'nin tezlerini tanıtabilmek adına dizayn etmekten kaçınmadı. Bu nedenle bazı gazeteci dostlar edindi. Bunların başında İngiliz gazeteci Churchill ve İzmir'in Danimarka başkonsolosluğunu da yürütmekte olan John de Jongh gelmekteydi. Churchill'in tek başına çıkardığı *Manzari Shark* ve *Ceride-i Havadis* gazetelerinin ve Jongh'un, İngiliz kökenli Anthony Edwards ile birlikte kuracağı *Journal de Impartial* gazetesinin çıkarılma izni Ponsonby'nin yardımıyla elde edilebildi. Gazetecilerden gelen istek üzerine Ponsonby bu gazetelerin devlet desteği almasını da sağlayacaktı. Charles White ise, Ponsonby'yle Belçika yıllarından itibaren yakın bir ilişki içerisindeydi. Bu nedenle Ponsonby'nin desteklediği gazetecilerin ayrılışa üzülmesi şaşırtıcı değildi. Ancak ilginç bir şekilde Ponsonby'nin Urquhart meselesi esnasında ilişkisini kestiği Dr. Millingen de elçinin ayrılışından üzüntü duyduğunu iletmişti. Macguffog'a, "O vakitler keşke kendimi bir şeytana angaje etmeseydim." diyecekti.[3505]

Ekim ayı nihayete erdiği hâlde yeni atanacak elçinin duyurulmamış olması üzerine dostları, Ponsonby'nin İstanbul'a yeniden elçi olarak dönmesini ummaya başlamıştı.[3506] Ancak Aberdeen, Ponsonby'nin İstanbul'dan ne zaman ayrılacağından emin olmadığı için, yeni elçinin kim olduğunu iletmeyi ertelemişti. Ponsonby'nin İstanbul'dan ayrılışının kesinleşmesi üzerine Stratford Canning'in yeni elçi olarak atandığını duyurdu[3507] ve

[3503] **GRE**/E/333/50-51, Jongh'tan Ponsonby'ye, 19 Şubat 1842.
[3504] **GRE**/E/665/122, Charles White'tan Ponsonby'ye, 19 Ağustos 1841.
[3505] **GRE**/E/378/236, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 16 Ekim 1841.
[3506] **GRE**/E/346/G/56, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 17 Ekim 1841.
[3507] Beş büyük başkentte görev yapan tüm elçiler değiştirildi. **The London Gazette**, 19 Ekim 1841.

Ponsonby'nin gerçekleştirdiği tüm faaliyetlerden kraliçenin memnun kaldığını iletti. Geri çağrıldığıyla ilgili bilginin Sultan'a iletilmesini istedi.[3508] Yunanistan'a da uğrayan Canning, *HMS Cylops* ile 21 Ocak'ta İstanbul'a vardı.[3509] 24 Ocak'ta karaya çıktı. Pera'da, elçiliğe ait olan bir eve yerleşti. Yanına güvendiği Frederick Pisani'yi alarak Sadrazam İzzet Paşa'yla ilk görüşmesini yaptı.[3510]

Canning'in İstanbul'a elçi olarak atanmasından Babıali pek memnun değildi. Türkler onu bir Yunan destekçisi olarak görmekteydiler.[3511] Yine de Canning, 25 Ocak'ta Sultan Abdülmecid'in huzurundaydı. Sultan bu görüşmede Ponsonby'den övgüyle bahsedecekti. Canning'in, imparatorluğa çok büyük hizmetlerde bulunmuş Lord Ponsonby'nin yolundan giderek Babıali'yle ilişkilerinde "dost ve mahrem" bir çizgi izleyeceğini umduğunu belirtti.[3512] Ponsonby'nin icraatlarını en yüksek seviyede onaylandığını kraliçeye iletmesini istedi. Canning, bu ifadelerden mutluluk duyduğunu belirterek görevi gereği Sultan'ın sözlerini kraliçeye aktaracağına söz verdi.[3513]

Ponsonby, yıllarca ilişki kurduğu çok sayıda kişiyle yazışmayı bir müddet daha sürdürdü. General Jochmus, Doktor Macguffog, Pisaniler, Richard Wood, George Samuel, Charles White ve de Jongh gibi gazeteciler Ponsonby İtalya'dayken de elçiyle yazışmayı sürdürenlerdendi. Mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla Ponsonby, İstanbul'daki meselelere pek dâhil olma isteğinde değildi. Ancak dostlarının kendisine ilettiği bilgileri

---

[3508] **GRE**/E/32/D34- D35, Aberdeen'den Ponsonby'ye, 27 Ekim 1841. Bu mektup Ponsonby'ye oldukça geç ulaştı. İstanbul'a gelen bu dispaç, Ponsonby'nin Malta'dan sonra nereye gideceğinin bilinmemesi nedeniyle Ponsonby'ye hemen aktarılamadı. Ponsonby'nin 27 Aralık'ta Staveley'e gönderdiği mektuptan Napoli'ye gideceği öğrenilince Canning, 14 Ocak 1842'de dispaçı Napoli'ye yolladı. **GRE**/E/32/D33, Canning'den Ponsonby'ye, 14 Ocak 1842. Ponsonby kendisine 27 Ocak'ta ulaşan bu mektuba binâen Aberdeen'e kraliçenin memnuniyetinden duyduğu mutluluğu ve teşekkürü iletecekti. **GRE**/E/32/D36- D37, Ponsonby'den Aberdeen'e, 27 Ocak 1842. Ponsonby'nin izinli olarak İngiltere'ye döndüğüne dair Kraliçe Victoria'dan Sultan Abdülmecid'e hitaben yazılan mektup için bkz. **İ.HR.** 14-695, 28 Kasım 1841.

[3509] **GRE**/E/346/H/7, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 22 Ocak 1842.

[3510] **GRE**/E/378/240, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 26 Ocak 1842.

[3511] Jochmus, konuştuğu bakanların endişesini yatıştırmak adına İngiliz elçilerin hisleri ne olursa olsun her zaman hükümetinin göndereceği talimatları uygulayacağını belirtti. **GRE**/E/346/G/58, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 6 Kasım 1841. Canning bu düşünceleri haklı çıkarırcasına ilk önce Atina'ya uğradı. Yunanlılar tarafından kahramanca karşılandı. Steven Richmond, **The Voice of England in The East: Stratford Canning and Diplomacy with the Ottoman Empire**, I.B. Tauris, London, 2014, ss. 199, 205.

[3512] White'a göre, Vogorides'nin gri gözleri Sultan'ın ifadelerini aktaran parlamaktaydı. **GRE**/E/665/150, White'tan Ponsonby'ye, 16 Şubat 1842.

[3513] **GRE**/E/289/106, Hardy'den Ponsonby'ye, 27 Ocak 1842.

ve yorumları mektuplarında değerlendirecekti. Bu mektuplarından birinde Türkiye üzerine gözlemlerini ifade etti. White, mektubu Vogorides'ye ilettiğinde Prens çok memnun kaldı ve bir kopyasını alarak gizli bir şekilde Sultan'a sundu.[3514]

1841 yılı sonunda Topal İzzet Paşa'nın sadrazam olmasıyla birlikte yeniden muhafazakâr bir çizgiye gelen Babıali, uyguladığı ılımlı politikadan sapmaya başladı.[3515] Bunun sonucunda 1842 yılında Suriye'de patlak veren yeni bir isyan nedeniyle büyük güçler ve Babıali karşı karşıya geldi. Canning, Babıali'ye Suriye'yle ilgili verdiği tavsiyenin dinlenmemesinin nedeni olarak Ponsonby'nin verdiği tavsiyeleri görmekteydi. Ponsonby'den Babıali'ye mesajlar aktardığını düşündüğü White ile bir görüşme yaptı. White, aylardır bakanlarla görüşmediğini söyledi. Canning, White'ın düşüncelerini Babıali'ye aktarmasında bir sorun görmediğini ancak İstanbul'da büyük bir etkisi olan Ponsonby için bunun geçerli olmadığını belirtti. Ponsonby'nin tavsiyelerinin İngiliz hükümetinin politikasını uygulamayı zorlaştırabileceğini belirterek, saygılı bir şekilde, izlenen yola aykırı düşüncelerin iletilmemesini istedi. White, Ponsonby'nin yalnızca bir mektubunu, Ponsonby'ye danışmadan ilettiğini itiraf etti. Ancak bu mektupta Britanya'nın dış politikasını olumsuz etkileyen bir durum olmadığını savundu.[3516] Ponsonby'nin mektuplarını Canning'e göstererek elçiyi rahatlattı. Zaten iki elçi, birçok konuda benzer düşüncelere sahipti.[3517]

Babıali'deki tüm dostları Ponsonby'nin Londra'ya döndükten sonra da Türkiye'ye destek vermeye devam etmesini arzu ediyordu.[3518] Böylede oldu. Bunun en iyi örneği Ponsonby'nin Kırım Savaşı esnasındaki faaliyetleriydi. Ponsonby 1852 yılında, yani 82 yaşındayken, Doğu'da barış tehlikeye girince İstanbul'a elçi olarak dönmek için harekete geçti. Stratford Canning'nin İstanbul'dan ayrılacağını duymuştu. Destek verdiği

[3514] **GRE**/E/665/150, White'tan Ponsonby'ye, 16 Şubat 1842.
[3515] **GRE**/E/378/240, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 26 Ocak 1842.
[3516] **GRE**/E/665/183-190, White'tan Ponsonby'ye, 17 Nisan 1842.
[3517] **GRE**/E/665/136-149, White'tan Ponsonby'ye, 27 Ocak 1842. Örneğin Ponsonby, ordu ve donanmayla ilgili tavsiyelerini Macguffog aracılığıyla Canning'e iletti. Canning, tavsiyeleri mükemmel bulmuştu. Her ikisi de reformların aşamalı şekilde gerçekleşmesinden yanaydı. **GRE**/E/378/240, Macguffog'dan Ponsonby'ye, 26 Ocak 1842.
[3518] **GRE**/E/346/H/11, Jochmus'tan Ponsonby'ye, 26 Ocak 1842; **GRE**/E/665/163, White'tan Ponsonby'ye, 5 Mart 1842.

Başbakan Derby'ye gönderdiği bir mektupla İstanbul elçiliğine talip olduğunu iletti. Sultan'ın ve Babıali'nin kendisinin gelişinden oldukça memnun kalacağından emin olduğunu belirterek yaşlı olsa da sağlıklı olduğunu ve mesleğinin icrasında bir sorun olmayacağını savundu. "En büyük başarısı" olarak Doğu'da barışı korumayı gösteren Ponsonby, barışın tehdit altında olması nedeniyle görev almak istediğini belirtti.[3519] Bu isteği gerçekleşmemiş olsa da Kırım Savaşı'nın patlak vermesinin ardından Ponsonby, yıllardır küs kaldığı Urquhart'la barıştı ve Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni parlamento, basın ve kamuoyunda destekledi. İstanbul yıllarında savunduğu düşünceleri tekrar etti. Müttefiklerin Rusya'ya savaş açması, son 70 yılda Rusya'nın yaptığı tüm antlaşmaların iptal edilmesi ve Kırım ve Besarabya'nın Osmanlı Devleti'ne iadesi için Lordlar Kamarası'nda önerge sundu.[3520] Urquhart'ın teşvikiyle yayımladığı risalelerle[3521] ve halka açık oturumlarla[3522] kamuoyunun Osmanlı Devleti'ne destek vermesi için çabaladı. Ponsonby, 21 Şubat 1855'te hayatını kaybettiğinde savaşın sonucu netleşmemişti. Ancak İstanbul elçiliği yıllarında mimarlarından biri olduğu Britanya'nın Doğu politikası tam olarak istediği çizgideydi.

[3519] **GRE**/E/174/3, Ponsonby'den Derby'ye, Mayıs 1852. Derby verdiği cevapta Ponsonby'nin kendisini iyi hissettiği sürece devlete hizmet etmesine itiraz edemeyeceğini söylese de Canning'in yalnızca izne çıktığını ve görevinden istifa etmek istediğiyle ilgili bir şey duymadığını belirtti. Bunun dışında Dışişleri Bakanı Lord Malmesbury'nin iç işlerine karışmak istemediğini iletti. **GRE**/E/174/4, Derby'den Ponsonby'ye, 3 Mayıs 1852.

[3520] Parlamento'ya sunulan teklif, Londra Elçisi Musurus Paşa'yı çok mutlu edecekti. **GRE**/E/692/7, Edward Zograb'dan Ponsonby'ye, 3 Şubat 1854.

[3521] John Ponsonby, **Opinions Respecting Peace**, R. Folthorp, Brighton, 1855; John Ponsonby, **Remarks upon the Effect of the Establishment of a Protectorate by the Five Powers over the Ottoman Empire**, R. Folthorp, Brighton, 1855; John Ponsonby, **Private Letters on Eastern Question**, R. Folthorp, Brighton. 1854. Urquhart'ın Kırım Savaşı esnasındaki girişimleriyle ilgili bakınız. Arif Uğur Gülsaran, **The Role Of David Urquhart Within The Framework Of The Ottoman-British Relations During 19th Century**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe University, 2020.

[3522] Karl Marx, **The Eastern Question, a reprint of letters written 1853-1856**, Swan Sonnenschein and Co., London, 1897, s. 315.

SONUÇ

Görüldüğü üzere Ponsonby asla alelade bir diplomat olmadı. Örneğine az rastlanır şekilde diplomasiye elli beş yaşında adım atmıştı. Ancak bir elçinin sahip olması gereken niteliklere, hatta fazlasına sahipti. Önemli bir aristokrat ve Whig ailenin önde gelen üyelerindendi. İngiltere'de Whiglerin yönetime geldiği 1806-1807 Grenville Hükümeti'nde, 1830-1834 Grey Hükümeti'nde, 1834-1835 ve 1835-1841 Melbourne Hükümeti'nde ve son olarak 1846-1850 Russell Hükümeti'nde yer alan bakanlar büyük oranda Ponsonby'nin yakınları ve arkadaşlarıydı. Dolayısıyla İstanbul'da görev yaptığı yıllarda amiri olan Dışişleri Bakanı Lord Palmerston, astlarına karşı her ne kadar otoriter bir yaklaşım sergilese de, Ponsonby'yle ilişkisinde bir dost gibi hareket ederek Ponsonby'ye geniş bir hareket alanı bıraktı. Bunun dışında Ponsonby'nin baskın karakteri, kriz zamanlarına uygun bir mizaçtaydı. Tüm diplomatik kariyeri boyunca uluslararası krizlerle boğuşmuştu. 1826-1829 yılları arasında Buenos Aires ve Rio'da Güney Amerika Krizi'nin, 1830-1831 yılları arasında Brüksel'de Belçika Krizi'nin ve 1846-1850 yılları arasında Viyana'da 1848 Devrimleri'nin yarattığı sorunların çözümünde önemli roller aldı.

Doğu macerası pek farklı geçmedi. 1830'ların başında Sultan Mahmud'un, asi valisi Mehmet Ali Paşa karşısında aldığı askeri yenilgilerin ardından, İngiltere'den talep edilen askeri destek gelmedi. Önce Yunan Bağımsızlık Savaşı esnasında hemen ardından da Mısır krizi esnasında İngiliz hükümetlerinin Sultan'ı "yalnız" bırakması neticesinde Britanya, İstanbul'daki etkisini büyük oranda kaybetti. Osmanlı Devleti yüzünü ezeli düşmanına dönerek kendisine teklif edilen yardımı kabul etti. Böylece Şubat 1833'te Rus donanması Sultan'a destek olmak amacıyla Boğaziçi'ne demirledi ve Rus ordusu İstanbul'un Asya yakasında karargâhını kurdu. Daha da önemlisi Ruslar, İstanbul'dan ayrılmadan hemen önce Osmanlı Devleti'yle Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı imzalayacaktı.

Rusların hamleleri Londra'da şok etkisi yarattı. İngilizler 1833 yılına kadar İstanbul ve boğazların Rusların eline geçmesinden endişe duymamıştı. Doğu'yla ilgili meseleler hem kamuoyunda hem de kabinede her zaman ikincil gündem maddesi olarak

görülmüştü. Ticareti engelleyecek gelişmelerin ortaya çıkmaması İngiltere'nin Doğu'dan tek beklentisiydi. Ancak Sultan'ın bir valisine karşı bile direnemeyeceğinin anlaşılmasıyla birlikte artık Britanya'nın Doğu politikasının değişmesi gerekiyordu.

Sultan'ı İngilizlerin Osmanlılarla müttefik olduğuna ikna için etkili ve tecrübeli bir diplomatın İstanbul'a gönderilmesi şarttı. Bu amaçla Başbakan Grey'in kayınbiraderi ve birçok başkentte elçi olarak bulunmuş tecrübeli diplomat ve aristokrat Lord John Ponsonby'nin tercih edilmesi şaşırtıcı değildi. Palmerston ve Ponsonby'nin öncülüğünde İngilizlerin Doğu politikası yeniden şekillendi. Yeni politika, Rusların, İstanbul ve boğazları ele geçirerek güçlenmesini, böylelikle Avrupa barışını ve İngiltere'nin en önemli sömürgesi Hindistan'ı tehdit etmesini engellemekti. 1833-1841 yılları arasında Britanya'nın İstanbul Büyükelçiliğini yapan Ponsonby yeni politikanın oluşturulması ve uygulanmasında çok önemli bir yere sahip oldu. Öyle ki Ponsonby yeni politikayı "dava" olarak niteleyecekti. Osmanlı Devleti'nin kendi ayakları üzerinde durarak Rusya'ya karşı kendini savunabileceği bir güce ulaştırmak ve Türkiye'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü güvenceye almak artık Ponsonby'nin kendine biçtiği en büyük görevdi. Hatta davası için, İngiliz kamuoyunu basın ve yayın yoluyla manipüle etmeyi deneyecek ve kendisiyle benzer düşüncelere sahip çok sayıda mürit devşirecekti. Ancak bu görevin başarıyla sonuçlanması Ponsonby'nin beklediğinden zorlu geçti.

Ponsonby, Mayıs 1833'te İstanbul'a ulaştığında, idaresini "şaşırtıcı şekilde" kötü bulduğu Sultan Mahmud'un tahtını koruyabileceğine inanmıyordu. Mehmet Ali'nin, İstanbul'da yaratacağı bir kargaşayla Sultan'ı tahttan indireceğini ve yerine Şehzade Abdülmecid'i çıkararak yönetimini ele geçireceğini düşünmekteydi. Ponsonby, Sultan'ın Ruslarla olan yakınlaşmasının devamı halinde böyle bir senaryoya sıcak da bakmaktaydı. Dolayısıyla bir müddet Mehmet Ali, Sultan'a bir alternatif olarak değerli görüldü. Ancak kısa bir süre sonra Ponsonby, halk nezdinde herhangi bir meşruiyeti olmayan Mehmet Ali'nin, Osmanlı Devleti'ni Ruslara karşı korumak adına başarılı olamayacağını düşünerek Sultan'la yakınlaşmaya başladı. Ponsonby'ye göre "Orta sınıfın, aristokrasinin ve hatta bireyin" olmadığı bir ülkede meşruiyeti olan tek kişi Sultan idi. Türkiye'yi Sultan'dan başka kimse yönetemeyeceği için Sultan güçlendirilmeliydi. Mehmet Ali ise Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünün kaynağı olan bir "şeytan" idi. Bu nedenle Ponsonby,

İstanbul'a yönelik Rus tehdidini sonlandırmak ve Mısır meselesini çözmek adına ilk olarak İngiliz donanmasının Karadeniz'e çıkarılmasını hükümetine önerdi. Mümkünse Rusya'nın da dâhil olduğu bir antlaşmayla Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Mısır karşısında güvencede olacağı bir yapının kurulmasını tavsiye etti. İngiliz donanmasının Karadeniz'e çıkarılmasını sağlayamayacağını görünce bu sefer hükümetini, Mehmet Ali'ye karşı harekete geçilmesi için teşvik etti.

1833 yılında Palmerston da İstanbul'da tahtta kimin olduğuyla ilgilenmiyordu. Tahtta olacak kişinin Ruslara karşı nasıl tavır takınacağı önemliydi. Ancak Ponsonby'nin tavsiyeleri sonucunda Sultan'la ilgili düşünceleri yavaş yavaş değişti. Artık Mehmet Ali, Palmerston için de problemlerin kaynağıydı. Ancak Sultan'a destek olmak adına ne Karadeniz'e İngiliz donanmasını çıkarmaya ne de Mehmet Ali'ye karşı bir askeri operasyona girmeye Ponsonby'nin yakınları ve arkadaşlarından oluşan İngiliz kabinelerini ikna etmesi mümkündü. Bu amaçla Ponsonby'nin organize ettiği veya desteklediği Babıali'nin yeni Londra misyonları sürekli başarısızlıkla neticelendi. Her şeye rağmen Ponsonby, kendisinin tekrar etmekten sıkıldığı ve okuyanların da sıkılacağından emin olduğu kadar çok defa Palmerston'u ve kabinedeki dostlarını talep edilen askeri desteği Sultan'a vermesi için teşvik etmeye devam etti. Ancak İngiliz hükümeti statükodan yanaydı. Londra'dan yollanan talimatlarda saldırı yapan tarafın haksız bulunulacağı sık sık iletildi. Ne Sultan'ın ne de Paşa'nın savaşı başlatması isteniyordu.

Ponsonby, zaman içerisinde Mehmet Ali'ye karşı olan nefretinin artmasıyla birlikte statükonun devamının Avrupa'yı savaşa sürükleyeceğini savunarak Palmerston'a baskısını arttırdı. Israrları nedeniyle dostları tarafından Rusya'yla savaş istediği şeklinde itham edildi. Kabinede Palmerston dışında kimse Ponsonby'yi anlamıyordu. Ponsonby'nin tavsiyeleri Mehmet Ali'nin Mezopotamya, Kızıldeniz ve Pers Körfezi'nde Britanya'nın çıkarları için tehdit oluşturmaya başlamasıyla birleşince Palmerston, elçisiyle oldukça benzer bir çizgiye geldi. Ancak ikili, Nizip Savaşı'nda Osmanlı ordusunun Mısır ordusu karşısında bir kez daha mağlup olmasına kadar hükümetin geri kalan üyelerini ikna edemedi. Tam bir yıl süren müzakerelerin ardından Britanya, Rusya, Avusturya, Prusya ve Osmanlı Devleti temsilcileri tarafından 15 Temmuz 1840'ta

imzalanan Londra Konvansiyonu'yla birlikte Ponsonby neredeyse tüm isteklerine ulaştı. Mehmet Ali'nin Mısır dışındaki tüm topraklardan çıkarılması kararlaştırılmıştı. Fransa'nın tehdit ve muhalefetine rağmen Osmanlı Devleti'nin müttefiklerin desteğiyle Suriye'de düzenlediği askeri operasyon başarıya ulaştı.

Ancak Ponsonby'nin "davası" henüz nihayete ermemişti. Osmanlı Devleti'nin, Rusya'ya karşı güvende olabilmesi için devlet güçlü bir ekonomiye ve orduya sahip olmalıydı. Ponsonby ve müritlerinin dört yıl süren girişimleri neticesinde Osmanlı Devleti'nde tekeller kaldırıldı ve serbest ticarete geçildi. Ponsonby, bu sayede Osmanlı ekonomisinin kısa süre içerisinde güçleneceğine samimi bir şekilde inanıyordu. Ancak ordunun ıslahı için çabaları dört yıldan uzun sürecekti. Bu amaçla Palmerston'un 1833 yılından itibaren birçok denemesi olmuştu. Palmerston'un düşüncesine göre Türk ordusu ve donanmasında reform, komuta yetkisi verilen Britanyalı subaylar aracılığıyla gerçekleştirilmeliydi. Ancak Babıali, yabancı subaylara komuta yetkisi verilmesine izin vermedi. Ponsonby, İstanbul'dan ayrılmadan önce bu karşıtlığı aşmak adına Türklerin dini hassasiyetlerini gözeten bir plan yaptı. Buna göre Suriye Savaşı'nda görev alan General Jochmus'un Serasker Paşa'nın yardımcısı ve Amiral Walker'ın da Kapudan Paşa'nın yardımcısı olacağı planda diğer tüm yabancı subayların görevine son verilecek ve yurtdışında eğitim görmüş genç Türk subayların kullanılmasıyla ordunun ıslahının Türkler tarafından gerçekleştirilecekti. Ponsonby, 1841 Ekim'inde İstanbul'dan ayrılmadan kısa bir süre önce gerekli tüm düzenlemeleri tamamlamıştı. Kendisinin de ifade ettiği üzere vicdanı rahat bir şekilde ülkesine dönecekti.

Çağdaşları, Ponsonby'nin İstanbul yıllarını değerlendirirken en çok onun Rus karşıtlığını öne çıkarmaktaydı. İstanbul'daki tüm meslektaşları bunu belirtmiştir. Bu durum Avrupa başkentlerinde net bir şekilde görülmekteydi. Ponsonby'nin Rus karşıtlığından en çok rahatsız olan kişi Metternich olmuş gibidir. Metternich, Ponsonby'nin Rusya'yla ilgili attığı bazı adımlara ve kullandığı ifadelere oldukça öfkelenecek ve Ponsonby'nin "çıldırmış" ve "akıl yetisini kaybetmiş" olduğunu

söyleyecekti.[3523] Açıkçası İngiliz hükümetindeki bazı dostları Rusya'yla bir savaştan endişe ettikleri için ara ara Ponsonby'nin Rus karşıtlığını tedirgin edici bulmuştu. Ancak 1830'larda Britanya'nın İstanbul elçisinin Rus karşıtı olmaması pek olası değildi. Özellikle de liberal bir Whig için bu çok daha zordu. Hindistan, Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığının ardından Britanya'nın en önemli sömürgesi haline geldi. Rusların Güney'e ve Doğu'ya yönelik izlediği yayılmacı siyaset sonucunda Hindistan'ın Rusya'nın tehdidine açık hale geldiğinin düşünülmesi Rusya'nın niyetiyle ilgili şüpheleri beraberinde getirdi. Ponsonby'nin farkı diğer İngilizlerin aksine sahada baş sorumlu olmasıydı.

Bununla birlikte Ponsonby'nin gerek dispaçlarında gerek özel mektuplarında Rus tehdidini olduğundan fazla göstermesi ve hükümetini oldukça agresif bir siyaset izlemesi için teşvik etmesi büyük oranda elçilik anlayışından kaynaklanmaktaydı. Ponsonby'ye göre bir elçi, ülkesinin çıkarlarına aykırı olan en kötü senaryoya hazırlıklı olmalıydı. Ayrıca "yarım tedbirler" alarak işleri daha da kötü hale getirmemeliydi. Dolayısıyla Britanya için en kötü senaryo olarak gördüğü Rusya'nın boğazları ele geçerek büyük bir güç kazandığı ve ardından Hindistan'ın Britanya kontrolünden çıktığı bir durumu tümüyle ortadan kaldıracak ciddi adımlar atılması gerektiğini savundu. Buna göre, Rusya'yla savaş riskini alarak İngiliz donanmasının Karadeniz'e çıkarılması ve Rusların son antlaşmalarla Osmanlı Devleti aleyhine elde ettiği imtiyazların geri alınması gerekliydi. Amirlerine düşüncelerini şeffaf bir şekilde iletmeyi mesleği için tek doğru yol ve dostlarının yönetimde bulunduğu hükümetin geleceği için en iyi yol olarak gördüğünden hakkında Rusfobik olduğu suçlaması asılı kaldı.

Ponsonby'nin bu bakış açısı yüzünden bazı kararları ve değerlendirmeleri hatalı çıkacaktı. Nikola, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında artık Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını değil, güçsüz bir komşu olarak varlığını sürdürmesini ister hale gelmişti. Ponsonby bu yönde emarelere tanık olduğu halde meseleye temkinli ve şüpheci yaklaşması nedeniyle Rusların, geleneksel politikasından vazgeçmiş olduğuna asla

[3523] Šedivý, Metternich'in Doğu Sorunu'yla ilgili siyasetini mükemmel bir şekilde incelediği eserinde, bizce Metternich'in evrakının etkisinde kalarak Ponsonby'nin Rus karşıtlığının "patolojik Rusfobik histeri" seviyesinde olduğunu savundu. Šedivý, Metternich, s. 550.

inanmadı. Rusya'nın tavizlerini ise Avrupa başkentlerinin gözlerini boyama adına atılan geçici geri adımlar olarak değerlendirdi. Ona göre Rusya yeterli güce ulaştığında harekete geçecekti. Bunu tümüyle engellemek adına kararlı ve ciddi adımlar atılmalıydı. Bununla birlikte Rusların emellerinden vazgeçtiğinden emin de olsa Rusya'ya yönelik şüpheleri son bulamazdı. Sonunçta bir insan olarak yanlış değerlendirmede bulunması söz konusuydu. Dolayısıyla Ponsonby'nin Rus karşıtlığının sona ermesi için Rusların yerine daha çok nefret duyacağı bir düşmanın gelmesi gerekliydi. Böyle de oldu.

Ponsonby için İngiliz çıkarlarına yönelik tehdidin geldiği ülke önemliydi. 1840 yılından itibaren Rusya'nın Mısır konusunda Britanya'yla oldukça uyumlu bir şekilde hareket etmesi ve Fransa'nın da aksi yönde bir siyaseti tercih ederek Entente'yi sonlandırması üzerine Ponsonby, hâlâ şüpheleri varsa da artık Rusya'yı takdir etmeye başladı. Rusya'nın İstanbul elçileri Boutineff ve Titow'la oldukça uyumlu bir şekilde iş birliği yaptı. Entente'nin bir partizanıyken artık en büyük Fransız karşıtı haline geldi. Hatta Fransa'nın Doğu'da emellerine ulaştığını görmektense Rusya'nın İstanbul'u ele geçirmesini tercih edeceğini yazacaktı.

Ponsonby'nin Rus karşıtlığı dışında mizacı da sık sık değerlendirme konusu olmuştur. Bu hususta Akif Paşa, Ponsonby'yle ilgi en sıradışı tahlili yapan kişidir. Churchill meselesinin ardından kaleme aldığı Tabsıra adlı eserinde Ponsonby'nin Pertev Paşa ve Vogorides tarafından manipüle edilerek kendisini görevden aldırdığını savunurken Ponsonby'nin psikolojik bir tahlilini yapacaktır. Akif Paşa'ya göre Ponsonby, "ömrü ve yaşı" gereği "aklı ve şuurunda" zaaf yaşamakta ve sürekli "karanlık düşünceler" altında "kuruntular ve vesveselerle" sabahın ilk ışıklarına kadar tek başına oturmaktaydı. O vakit uykuya dalan Ponsonby, akşama doğru uyanarak işlerini görmekteydi. Ancak "insan tabiatına ve gelenek ile göreneklere aykırı" bu sağlıksız durum Ponsonby'nin Vogorides'nin "fesatlığına" açık hale gelmesine neden oldu. Sonuç olarak Ponsonby, "sinir ve şüpheyle" Akif Paşa'yı görevden aldırdı.[3524]

Gerçekten de Ponsonby'nin en çok bilinen özelliklerinden biri geç yatıp geç kalkmasıydı. Elçilik randevuları büyük bir zorunluluk mevcut olmadıkça asla 14.00 dan

[3524] Kırzıoğlu, ss. 38-39; Pilav, ss. 118-119.

önce gerçekleşmezdi. Akşam yemekleri saat 21.00-22.00 arasında başlar, kimi zaman sabahlara kadar devam ederdi.[3525] Ancak Ponsonby'nin bu özelliği genç yaşlarından itibaren mevcut gibi görünmektedir. Eski arkadaşları onu erkenden ziyarete gelmemeleri gerektiğini hatırlamaktaydı.[3526] Ayrıca Ponsonby, dispaçlarını geceleri yazmayı tercih ediyor görünmektedir. Bu sayede daha iyi bir şekilde konsantre olarak yazacaklarını derinlemesine tahlil etmek istediğini varsayabiliriz. Ayrıca Ponsonby'nin ileri yaşına rağmen akıl sağlığı gayet yerindedir. Zaten Churchill hadisesinin üzerinden on yıl geçtiği halde Viyana'ya büyükelçi olarak atanacaktı. Ayrıca Ponsonby ailede yaygın olduğu üzere oldukça sağlıklıydı. Sağlığı hususunda titiz olan Ponsonby, Avrupa'da 1830'larda dikkat çekmeye başlayan Homeopati alternatif tıp yönteminin tanıtıcısı, hatta reklam yüzü bile olmuştu.

Bununla birlikte Ponsonby'nin "gündüzleri hâb u hayâl" ile geçirmesinin neticesinde karanlık düşüncelere kapılarak olumsuz işlere meylettiğini gösterir bir veriyle karşılaşılmadı. Ponsonby'nin hayatı boyunca sık sık öfke patlaması yaşadığı vakidir. Ancak Frederick Pisani'ye verdiği talimatlarda birçok defa talimatların iletilmesi esnasında yumuşatılmasını istemesi göz önüne alındığında Akif Paşa ile ilişkisini kesme kararını öfkeyle değil düşünerek aldığını söylemek doğru olacaktır. Zaten Ponsonby ister Vogorides'nin telkiniyle ister kendi çıkarımıyla olsun, 1833 yılından itibaren Ahmet Fevzi Paşa'nın ve 1835 yılı sonundan itibaren Akif Paşa'nın Rus yanlısı olduğunu düşünmekteydi. 1836 yılı başında iki paşayı görevden aldırabilmek adına kendini yeteri kadar güçlü gördüğünden Rus etkisini azaltmak adına harekete geçmişti.

Ponsonby, 1833 yılında yok olmanın eşiğine gelmiş olan İngiliz etkisini elçilik yaptığı sekiz kesintisiz yılın ardından en yüksek seviyeye getirdi. Yüzyılın geri kalanında halefleri bu konforun keyfini sürecekti. İstanbul'dan ayrıldığında, Babıali'deki dostları, "Türkiye'nin en büyük dostu ayrılıyor." diyecekti. Gerçekten de Ponsonby, Palmerston'un birçok defa ifade ettiği gibi kendisinden beklenenlerin çok daha fazlasını gerçekleştirdi. Hodges'a göre Babıali, Hipodrom'a Ponsonby'nin bir anıtını

[3525] Drummond-Hay, ss. 42-43.
[3526] **GRE**/E/473/1-2, Percy'den Ponsonby'e, 29 Mayıs 1840.

dikmeliydi.[3527] Ancak bu süreç sancısız bir şekilde gerçekleşmedi. Ponsonby, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ve bütünlüğü adına gerekirse Türklere rağmen harekete geçmeyi uygun görmekteydi. Dışişleri Bakanı Akif Efendi'yi, Serasker Halil Paşa'yı görevden aldırdı. Tahir Paşa'nın Kapudan Paşa, Mustafa Nuri Paşa'nın Serasker Paşa olmasını sağladı. Bu kişiler dışında Hüsrev Paşa ve Reşid Paşa'nın görevden alınmalarında dolaylı etkisi olduğu görülmektedir. General Jochmus ve Amiral Walker'ın üst düzey görevlerle istihdam edilmesini temin etti. Suriye'de bir isyanı başlatabilecek kadar etki sahibi hâle gelmişti.

Günümüzde elçilerin aktiviteleri göz önüne alındığında bu durum oldukça garip gelebilir. Aslında elçilerin muazzam yetkilere sahip olduğu 1830'lar İstanbul'unda da bu durum sıra dışıydı. Buna bazı açıklamalar getirmek mümkündür. Örneğin Türk yöneticilerinin içerisine düştükleri zorlukları aşmak adına dönemin en önemli deniz gücü İngiltere'nin desteğine duyduğu ihtiyaç ya da Britanya'nın dönemin en önemli devleti olması gösterilebilir. Ancak Ponsonby, İstanbul'a geldiğinde yaşadığı en büyük zorluk İngiltere'nin müttefik olduğuna Sultan'ı ikna etmekti. Ayrıca Ponsonby her ne kadar ülkesinin gücünü aktif bir şekilde kullanıyor olsa da diğer güçlerin elçileri Ponsonby'yle benzer bir şekilde hareket etmemişti. Bu nedenle Babıali üzerinde kurduğu etkiyi yalnızca Osmanlı Devleti'nin ihtiyaçlarıyla ve büyük bir gücün temsilcisi olmasıyla değil sahip olduğu baskın karakterle de açıklamak doğru olacaktır. Kriz anlarında inisiyatif alarak amacına ulaşmayı bir alışkanlık haline getirmişti. Buenos Aires, Rio ve Brüksel'de elde ettiği başarılar geri planda büyük riskler barındırıyordu. İngiliz hükümetindeki çekingen dostlarının ve İstanbul'daki meslektaşlarının aksine bir büyük gücün temsilcisi olduğunun farkındaydı ve buna uygun bir şekilde vazifesini yerine getirdi.

[3527] **GRE**/E/320/G/38, Hodges'dan Ponsonby'ye, 16 Kasım 1841.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV KAYNAKLARI

1.1. Durham University Archives and Special Collections

Earls Grey: Papers of John, Viscount Ponsonby (GRE/E)

1.2. The National Archives (TNA), Londra

Foreign Office (FO)

1.2. Southampton University

Broadlands Archives: The Palmerston Papers (MS61-MS62)

1.2. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul

Cevdet Hariciye (C. HR)

Hariciye Mektubi Kalemi (HR. MKT)

Hariciye Sefaret (HR. SFR)

Hariciye Siyasi (HR. SYS)

Hariciye Tercüme Odası (HR. TO)

Hatt-ı Hümâyûn (HAT)

İrade Hariciye (İ. HR)

Name-i Hümayun Defterleri (A. DVNSNMH. d)

2. SÜRELİ YAYINLAR

Belfast Commercial Chronicle

Dublin Penny Journal

Edinburgh Gazette

Free Press

Globe

Kentish Weekly Post or Canterbury Journal
Limerick Gazette
London Evening Post
London Evening Standard
London Gazette
London Packet and New Lloyd's Evening Post
Moniteur Ottoman
Morning Chronicle
Morning Herald
Morning Post
New Times
News
Portfolio
Representative
Southern Reporter and Cork Commercial Courier
Sun
Takvîm-i Vakayi
Times

3. YAYIMLANMIŞ BİRİNCİL KAYNAKLAR

Accounts and Papers, Quarantine Regulations, Cilt: 25, 1843.

Accounts and Papers, "Correspondence Respecting the Condition of Protestants in Turkey, 1841-1851", 1851.

Accounts and Papers, Cilt: 17, "Further Papers Relating to the Seizure and Confiscation of the Vixen by the Russian Government", Harrison and Son, London, 1838.

Ahmet Lütfi Efendi, **Va'kanüvis Ahmed Lütfi Tarihi**, Cilt: 2-3, 4-5, 6-7-8, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

Aitchison, C. U. **Collection of Treaties, Agreements and Sunnuds, Relating to India and the Neighbouring Countries, I-XI (Calcutta 1898)**, **XII-XIII (Calcutta, 1909),** Cilt: 7, 1908.

British and Foreign State Papers, 1832-1833, Cilt: 20, James Ridgway and Sons, London, 1836.

British and Foreign State Papers, 1833-1834, Cilt: 22, James Ridgway and Sons, London, 1847.

British and Foreign State Papers, 1835-1836, Cilt: 24, James Ridgway and Sons, London, 1853.

British and Foreign State Papers, 1837-1838, Cilt: 26, James Ridgway and Sons, London, 1855.

British and Foreign State Papers, 1839-1840, Cilt: 28, Harrison and Sons, London, 1857.

British and Foreign State Papers, 1840-1841, Cilt: 29, James Ridgway and Sons, London, 1857.

British and Foreign State Papers, 1840-1841, Cilt: 30, James Ridgway and Sons, London, 1857.

House of Lords Debates, Cilt: 5, 6, 10, 17, 18, 22, 32, 55, 601.

Muahedat Mecmuası, Cilt: 4, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008.

Recueil de pièces officielles sur les affaires d'Orient, Tresse, Paris, 1840.

The Annual Register, LXXXII, 1840.

4. İKİNCİL KAYNAKLAR

A Patriot Devoted to His King, **The Guet-à Pens Diplomacy; Or Lord Ponsonby at Brussels**, (çev. Pierre Corneille Van Geel), Roake and Varty, London, 1831.

Abou-El-Haj, Rifa'at Ali. **Formation of the Modern State: The Ottoman Empire Sixteenth to Eighteenth Centuries**, Suny Press, Albany, 1991.

Abu-Manneh, Butrus. "The Islamic Roots of the Gülhane Rescript", **Die Welt des Islams**, Cilt: 34, Sayı: 2, 1994, ss. 173-203.

Adıyeke, Ayşe Nükhet ve Nuri Adıyeke, **Osmanlı Dönemi Kısa Girit Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.

Aharoni, Reuven. **The Pasha's Bedouin Tribes and State in the Egypt of Mehemet Ali, 1805-1848**, Routledge, London and Newyork, 2007.

Akdağ, Abdurrahman. **1826 Akkirman Antlaşması (Sebepleri-Müzakereleri-Tahlili-Tatbiki)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul, 2019.

Akyıldız, Ali. "Sultan II. Mahmud'un Hastalığı ve Ölümü," **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 4, 2001, ss. 49-84.

Akyıldız, Ali. “Tanzimat”, **DİA**, Cilt: 40, TDV, Ankara, 2011.

Altundağ, Şinasi. **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi 1831-1841**, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988.

Anderson, Matthew Smith. **The Eastern Question, 1774-1923**, Macmillan, London, 1966.

Anick, Norman. **The Embassy of Lord Ponsonby to Constantinople, 1833-1841**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), McGill University, Montreal, 1970.

Anscombe, Frederick F. “Islam and the age of Ottoman Reform.”, **Past & Present**, Cilt: 208, Sayı: 1 ss. 159-189.

Aslantaş, Selim. “1829 Edirne Andlaşması’ndaki Tazminatlar Meselesi”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 17, Ankara 2012, ss. 45-64.

Avcıoğlu, Doğan. **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın**, Cilt: 1, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1976.

Avcıoğlu, Doğan. **Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın**, Cilt: 2, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978.

Aydın, Mustafa. “Çerkez Kıyılarında İngilizler (1829-1837)”, **Tarih Dergisi**, Sayı: 38, 2003, ss. 79-100.

Aydın, Mustafa. "Mısır Meselesinde İlk Rus Hamlesi: Muravyev ve Raporu" **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 12, 2005, ss. 51-76

Bagot, Captain Josceline (Ed.). **George Canning and His Friends**, Cilt: 2, St Martin's Press, New York, 1909.

Bailey, Frank Edgar. "The Economics of British Foreign Policy, 1825-50", **The Journal of Modern History**, Cilt: 12, Sayı: 4, 1940, ss. 449-484.

Bailey, Frank Edgar. **British Policy and The Turkish Reform Movement, A Study in Anglo-Turkish Relations 1826-1853**, Harvard University Press, Cambridge, 1942.

Barker, John. **Syria and Egypt under the Lost Five Sultans of Turkey**, Cilt: 2, Londra, 1876.

Baker, R. L. "Palmerston on the Treaty of Unkiar Skelessi", **The English Historical Review**, Cilt: 43, Sayı: 169, 1928, ss. 83-89.

Balogh, Mary. **Only Enchanting**, Piatkus Books, London, 2014.

Balogh, Mary. **The Arrangement**, Dell, New York, 2013.

Barker, George Fisher Russell. "Ponsonby, William Brabazon", **Dictionary of National Biography**, (Ed. Sidney Lee), Smith, Elder & Co, London, 1896.

Bartlett, Christopher John. **Great Britain and Sea Power, 1815-1853**, Clarendon Press, Oxford, 1963.

Baysun, M. Cavid. "Mustafa Reşîd Paşa'nın Siyasî Yazıları", **Tarih Dergisi**, Cilt: 11, Sayı: 15, ss. 121-142.

Beaton, Robert. **A Political Index to the Histories of Great Britain ans Ireland**, Cilt: 3, Longman, London, 1806.

Beckett, James Camlin. **The Anglo-Irish Tradition**, Cornell University Press, Ithaca, 1976.

Beckett, James Camlin. **The Making of Modern Ireland, 1603-1923**, Knopf, New York, 1966.

Berkes, Niyazi. **The Development of Secularism in Turkey**, Hurst & Co., London, 1998.

Beydilli, Kemal. "1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanları Hakkında", **150. Yılında Tanzimat**, Aydınlar Ocağı, İstanbul, 1990, ss. 21-28.

Beydilli, Kemal. "Küçük Kaynarca'dan Tanzimât'a Islâhât Düşünceleri", **İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri**, Sayı: 8, 1999.

Bitis, Alexander. **Russia and the Eastern Question: Army, Government, and Society, 1815–1833**, Oxford: Oxford University Press, 2006.

Bitis, Alexander. **The Russian Army and The Eastern Question, 1821-1834**, The London School of Economics and Political Science, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), London, 2000.

Blanch, Lesley (Ed). **The Game of Hearts, Harriette Wilson's Memoirs, Interspersed With Excerpts From the Confessions of Julia Johnstone, Her Rival**, New York, 1955.

Bolsover, G. H. "David Urquhart and the Eastern Question 1833-1837: A Study in Publicity and Diplomacy", **The Journal of Modern History**, Cilt: 8, Sayı: 4, 1936, ss. 444-467.

Bolsover, George Henry. "Lord Ponsonby and the Eastern Question, 1833-1839," **Slavonic Review**, Cilt: 13, Sayı: 37, 1934, ss. 98-118.

Bourne, Kenneth. **Palmerston: The Early Years 1784-1841**, Macmillan, London, 1982.

Bourne, Kenneth. **The Foreign Policy of Victorian England, 1830-1902**, Clarendon, Oxford, 1970.

Boyce, D. George. **Nationalism in Ireland**, Routledge, London ve New York, 1995.

Brown, Leon Carl. **The Tunisia of Ahmad Bey, 1837-1855**, Princeton University Press, New Jersey, 1974.

Bulwer, Henry Lytton. **Historical Characters Talleyrand, Cobbet, Mackintosh, Canning**, B. Tauchnitz, Leipzig, 1868.

Bulwer, Henry Lytton. **The Life of Henry John Temple, Viscount Palmerston: With Selections From His Diaries and Corresspondence**, Cilt: 2, J.B. Lippincott and Co, Philadelphia, 1871.

Burke, Bernard. **A genealogical and heraldic dictionary of the peerage and baronetage of the British Empire,** Harrison, London, 1869.

Burke, Edmund. **The Correspondence of Edmund Burke**, Cilt: 1, Cambridge University Press, Cambridge, 1958.

Burtchaell, George D. ve Thomas U. Sadleir. **Alumni Dublienses: A Register of the Students, Graduates, Professors and Provosts of Trinity College in the University of Dublin (1593-1860)**, Dublin, 1935.

Caquet, Pierre E. **The Orient, the Liberal Movement, and the Eastern Crisis of 1839-41**, Palgrave Macmillan, Cambridgeshire, 2016.

Carpenter, William. **Peerage for the People**, W. Strange, London, 1841.

Cezar, Yavuz. **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi: XVIII. yy.'dan Tanzimat'a Mali Tarih**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986.

Charles-Roux, François. **Thiers et Mehmet-Ali**, Librairie Plon, Paris, 1951.

Chebli, Michel. **Une Histoire du Liban a l'Epoque des Emirs (1635–1841)**, l'Université Libanaise, Beyrouth, 1984.

Chesney, Francis Rawdon. **Narrative of the Euphrates Expedition**, Longmans, Green and Co., London, 1868.

Chesney, Francis Rawdon. **The Expedition For The Survey Of The Rivers Euphrates And Tigris**, Cilt: 1, Longman, Brown, Green, and Longmans, London, 1850.

Chesney, Francis Rawdon. **William Henry Plate, A Map of Arabia and Syria Laid Down Chiefly From Original Surveys,** Longman, London, 1849.

Christy, Jim. **Scalawags: Rogues, Roustabouts, Wags & Scamps: Brazen Ne'er-Do-Wells Through the Ages**, Anvil Press, Vancouver, 2008.

Chrzanowski, Leon. **Pismo Wojskowo-Polityczne Podawane Rzadom Polkiemu, Angielskiemu, Francuskiemu, Tureckiemu I Piemonckiemu przez Jenerala Wojciecha Chrzanowskiego**, Cilt: 1, Czasu, Krakow, 1871.

Clarke, Aidan. **Prelude to Restoration in Ireland, The End of the Commonwealth, 1659-1660,** Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

Collingham, H. A. C. ve R. S. Alexander. **The July Monarchy: A Political History of France, 1830–1848,** Longman, London, 1988.

Connolly, S. J. **Divided Kingdom: Ireland 1630-1800**, Oxford University Press, New York, 2008.

Connolly, T. W. J. **The History of the Corps of Royal Sappers and Miners**, Cilt: 1, Longman, Brown, Green And Logmans, London, 1855.

Conway, Stephen. **War, State, and Society in Mid-Eighteenth-Century Britain and Ireland**, Oxford University Press, New York, 2006.

Crabitès, Pierre. **Ibrahim of Egypt**, George Routledge & Sons, London, 1935.

Crawley, Charles William. "Anglo-Russian Relations, 1815-1840", **Cambridge Historical Journal**, Cilt: 3, Sayı:1, 1929, ss. 47-73.

Cunningham, Allan B. **The Early Correspondence of Richard Wood,** Cambridge, 1966.

Cunningham, Allan B. **Britain and the Pacification of the Lebanon 1841-5**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), London University, 1950.

Curtis, Edmund. **A History of Ireland From Earliest Times to 1922**, Routledge, London ve New York, 2002.

Çadırcı, Musa. "Tanzimat Döneminde Türkiye'de Yönetim (1839-1856)", **Belleten**, Cilt: 52, Sayı: 203, ss. 601-626.

Çelik, Yüksel. **Hüsrev Paşa, Siyasi Hayatı ve Askeri Faaliyetleri (1756-1855)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim ve Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, (Doktora Tezi), İstanbul, 2005.

d'Angeville, Adolphe. **La vérité sur la question d'Orient et sur M. Thiers**, Delloye, Paris, 1841.

Daly, John C. K. **Russian Seapower and 'The Eastern Question' 1827-41**, Naval Institute Press, Annapolis, 1991.

Davison, Roderic H. "Environmental and Foreign Contributions: Turkey", **Political Modernization in Japan and Turkey**, (Ed. R. E. Ward ve D. A. Rustow), Princeton University Press, Princeton, 1964, ss. 91-116.

Davison, Roderic H. "Turkish Attitudes Concerning Christian and Muslim Equality in the Nineteenth Century", **The American Historical Review**, Cilt: 59, Sayı: 4, 1954, ss. 844-864.

Davison, Roderic H. **Essays in Ottoman and Turkish History, 1774–1923: The Impact of the West**, University of Texas Press, Austin, 1990.

Davison**,** Roderic H. **Reform in the Ottoman Empire 1856-1876**, Princeton University Press, Princeton, 1963.

Davison, R. H. "Russian Skill and Turkish Imbecility. The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered", **Slavic Review**, Cilt: 35, Sayı: 3, 1976, ss. 463-483.

Davy, John. **Notes and observations on the Ionian islands and Malta: with some remarks on Constantinople and Turkey, and on the system of quarantine as at present conducted**, Cilt: 2, Smith, Elder & co., London, 1842.

Davy, John. **Some Notices of My Life**, (Ed. Andrew Lacey), Raymond Richards Collection, Keele University Library, 2018.

De Herrera, Luis Alberto. **La Mision Ponsonby**, Cilt: 1-2, 1930.

de Lamartine, Alphonse. **La Question d'Orient, Discours et articles politiques (1834–1861)**, André Versaille, Paris, 2011.

Demirbaş, Serkan. "A Fresh Look at Mahmud II's Purpose in Calling Russian Troops to Istanbul in 1833", **Tarih Okulu Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 28, 2016, ss. 347-378.

Demirbaş, Serkan. "New Perspective on the Treaty of Unkiar Skelessi Mahmud II's Use of International Diplomacy to Resolve the Mehmet Ali Problem", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 2, 2016, ss. 1-16.

Dent, John Charles. **The Canadian Portrait Gallery**, Cilt:4, John B. Magurn, Toronto, 1881.

Deringil, Selim. "II. Mahmud'un Dış Siyaseti ve Osmanlı Diplomasisi", **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, ss. 59-70.

Deringil, Selim. **Conversion and Apostasy in the Late Ottoman Empire,** Cambridge University Press, New York, 2012.

D'Eyragues, Marquis. **Mémoires pour mes fils**, Falaise: E. Trolonge, 1875.

Dickinson, Harry T. (Ed.). **Ireland In The Age Of Revolution, 1760–1805**, **1791–1797**, Cilt: 4, New York, 2016.

Dinç, Güven. “Mehmet Ali Paşa İsyanı’nın Antalya’ya Etkileri (1831-1833)”, **Belleten**, Cilt: 80, Sayı: 289, 2016, ss. 857-884.

Dodwell, Henry Herbert. **The Founder of Modern Egypt: A Study of Muhammad Ali**, Cambridge University Press, Cambridge, 1931.

Dorsey, D. Jones ve J.W. Grissom. “Francis Rawdon Chesney: A Reappraisal of His Work on the Euphrates Route”, **The Historian**, Cilt: 11, Sayı: 2, ss. 185-203.

Douin, Georges. **La Mission du Baron de Boislecomte, l’Egypte et la Syrie en 1833**, L’Instuit français d’archéologie orientale du Caire, Caire, 1927.

Douin, Georges. **La Première Guerre de Syrie**, Cilt: 2, Paris, 1931.

Dönmez, Ahmet. **Osmanlı-İngiliz İlişkileri: Diplomasi ve Reform (1833- 1841)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, (Doktora Tezi), Konya, 2013.

Dönmez, Ahmet. “Babıalide Hizip Çatışmaları: Ahmet Fevzi Paşa'nın Osmanlı Donanmasını Mısır Valisine Teslimi Olayı”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 40, 2016, ss. 43-57.

Dönmez, Ahmet. “Reşid Paşa'nın İkinci Londra Elçiliği ve Tanzimat Reformlarına Dair Memorandumu” **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 6, ss. 1-20.

Driault, E. **L'Egypte et Europe. La crise de 1839-1841**, Cilt: 2, L'Institut Français d'Archéologie Orientale, Caire, 1930.

Driault, E. **L'Egypte et Europe. La crise de 1839-1841**, Cilt: 3, L'Institut Français d'Archéologie Orientale, Caire, 1931.

Driault, E. **L'Egypte et Europe. La crise de 1839-1841**, Cilt: 4, L'Institut Français d'Archéologie Orientale, Caire, 1933.

Drummond-Hay, John. **A Memoir of Sir John Drummond Hay**, John Murray, London, 1896.

Duffy's Hibernian Magazine: A Monthly Journal of Legends, Tales, and Stories, Irish Antiquities, Sayı:13, Temmuz, 1861, ss. 17-19.

Ed, Esher (Ed.). **The Girlhood of Queen Victoria: A Selection from Her Majesty's Diaries Between the Years 1832 and 1840**, Cilt: 1, John Murray, London, 1912.

Egerton, Francis. **Journal of a Tour in the Holy Land, in May and June**, Harrison and Co., London, 1840.

Ericson Edward J. ve Mesut Uyar, **A Military History of the Ottomans: From Osman to Atatürk**, ABC-CLIO, California, 2009.

Erkek, Mehmet Şerif ve Yakup Öztürk. "'Will Russia Make War or Not?': James Yeames' Report on the Eastern Question", **Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 1, 2023, ss. 113-131.

Esad, Mehmet. **Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye**, Artin Asadoryan Matbaası, İstanbul, 1310.

Fahmy, Khaled. **All the Pasha's Men, Mehmed Ali, His Army and the Making of Modern Egypt**, The American University in Cairo Press, Cairo, 1997.

Fahmy, Khaled. **Mehmed Ali From Ottoman Governor to Ruler of Egypt**, Oneworld, Oxford, 2009.

Fairey, Jack. **The Great Game of Improvements: European Diplomacy and the Reform of the Orthodox Church**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of Toronto, 2004.

Fairey, Jack. **The Great Powers and Orthodox Christendom The Crisis over the Eastern Church in the Era of the Crimean War**, Palgrave Macmillan, New York, 2015.

Fairey, Jack. "Discord and Confusion... under the Pretext of Religion: European Diplomacy and the Limits of Orthodox Ecclesiastical Authority in the Eastern Mediterranean", **The International History Review**, Mart 2012, Cilt: 34, Sayı: 1, 2012, ss. 19-44.

Falkiner, C. Litton ve Francis Elrington Ball. **Essays Relating to Ireland, Biographical, Historical and Topographical**, Longmans, Green, and co., London, New York, 1909.

Farah, Caesar E. **The Sultan's Yemen, Nineteenth-Century Challenges to Ottoman Rule**, I.B. Tauris, London, 2002.

Farah, Caeser E. "Les provinces arabes et leurs sources documentaires à l'époque ottomane", **Reaffirming Ottoman sovereignty in Yemen 1825-1840**, Tunus, 1984, **s**s. 191-206.

Faroqhi, Suraiya. "On dokuzuncu Yüzyılın Başlarında Antalya Limanı", **VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler,** Cilt: 2, Ankara, 1981, ss. 1461-1471.

Fenwick Williams, William. **The Siege of Kars, 1855: Defence and Capitulation**, (Ed. Tim Coates), Stationery Office, London, 2000.

Fewster, Joseph M. "Lord Ponsonby and the Churchill Affair of 1836: An Episode in the Eastern Question", **Diplomacy and Statecraft**, Cilt: 9, Sayı: 2, 1998, ss. 55-90.

Findley, Carter V. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform, Babıali, 1789-1922**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.

Flowden, Francis. **The History of Ireland, from its Invasion under Henry II. to its Union with Great Britain**, Cilt: 2, London, 1812.

Frary, Lucien J. **Russia and the Making of Modern Greek Identity, 1821–1844**, Oxford University Press, Oxford, 2015.

Frazee, Charles A. **The Orthodox Church and Independent Greece 1821-1852**, Cambridge University Press, Cambridge, 1969.

Frega, Ana. "La mediación británica en la guerra entre las Provincias Unidas y el Imperio de Brasil (1826-1828): una mirada desde Montevideo", **Estudos Ibero-Americanos**, Cilt: 34, Sayı: 1, 2008, ss. 36-64.

Friedman, Isaiah. "Lord Palmerston and the Protection of Jews in Palestine 1839-1851", **Jewish Social Studies**, Cilt: 30, Sayı: 1, 1968, ss. 23-41.

Froude, James Anthony. **The English in Ireland in the Eighteenth Century**, Cilt: 2, Londra, 1881.

Fuad, Ali. "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa", **TTEM**, Cilt: 19, Sayı: 96, İstanbul, 1928, ss. 64-147.

Fyler G. ve David Urquhart. **Reminiscences of William IV: Correspondence between Lord Ponsonby and Mr. Urquhart 1833-36**, Diplomatic Review Office, London, 1891.

Gencer, Ali İhsan. **Bahriye'de Yapılan Islâhât Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2001.

Genç, Mehmet. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2005.

Gerard, Frances A. **Some Celebrated Irish Beauties of the Last Century**, Ward and Downey, London, 1895.

Gibson, Edward. **Pitt: Some Chapters of His Life and Times**, Longsman, Green, and Co., London, 1898.

Goriainow, Serge. **Les Bosphore et les Dardanelles**, Paris, 1910.

Gökbilgin, M. Tayip. "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürzîler", **Belleten**, Cilt: 10, Sayı: 40, 1946, ss. 640-703.

Graham, John. **A History of the Siege of Londonderry and Defense of Enniskillen in 1688 and 1689**, Londonderry, 1823.

Granville, Castalia Countess. **Lord Granville Leveson Gower Private Correspondence 1781 to 1821**, Cilt: 1, John Murray, 1916.

Greaves, Robert William. "The Jerusalem Bishopric, 1841", **The English Historical Review**, Cilt: 64, Sayı: 252, 1949, ss. 328-352.

Greville, Charles C. F. **A Journal Of The Reigns Of King George IV And King William IV**, Longmans, Green and Co., London, 1874.

Grey, Lieut.-Gen. Charles. **Some Account of the Life and Opinions of Charles, Second Earl Grey,** Richard Bentley, London, 1861.

Griffin, Victoria. **The Mistress: Histories, Myths and Interpretations of the "Other Woman"**, Blookmsbury, New York, 1999.

Guedalla, Philip. **Palmerston 1784-1865**, G.P. Putnam's Sons, New York-London, 1927.

Guizot, François. **Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps**, Cilt: 4, Paris-Leipzig, 1861.

Guizot, François. **Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps**, Cilt: 5, Michel Lévy Frères, Paris, 1862.

Guizot, François. **Memoirs Of A Minister Of State From The Year 1840**, London, 1864.

Gülsaran, Arif Uğur. **The Role Of David Urquhart Within The Framework Of The Ottoman-British Relations During 19th Century**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe University, 2020.

Günay, Bekir. **Mehmed Sadık Rıfat Paşa'nın Hayatı, Eserleri ve Görüşleri**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, 1992.

Hall, M. John. **England and the Orlean Monarchy**, New York, 1912.

Harting, James Edmund. **British animals extinct within historic times: with some account of British wild white cattle**, Boston, 1880.

Hayton, David. "The Beginnings of the "Undertaker System", **Penal Era and Golden Age: Essays in Irish History, 1690-1800**, (Ed. David Hayton ve Thomas Bartlett), Belfast, 1979, ss. 32-54.

Hayton, David. **Ruling Ireland, 1685–1742 Politics, Politicians and Parties**, Suffolk, 2004.

Hertslet, Edward. **The Foreign Office List, Forming A Complete British Diplomatic And Consular Handbook: With Maps**, Harrison, London, 1878.

Hertslet, Lewis. **A Complete Collection of the Treaties and Conventions and Reciprocal Regulations**, Cilt: 13, Butterworths, London, 1877.

Hickman, Katie. **Courtesans**, Harper Perennial, London, 2004.

Hill, Frank Harrison. **George Canning**, D. Appleton, New York, 1887.

Holland, Henry Edward Vassall Fox. **The Holland House Diaries: 1831-1840: The Diary of Henry Richard Vassall Fox, Third Lord Holland, with Extracts from the Diary of Dr. John Alien**, Routledge and Kcgan Paul, London, 1977.

Hollis, Daniel Webster. **The History of Ireland**, Greenwood Press, London, 2001.

Hoppen, K. Theodore. **Governing Hibernia British politicians and Ireland 1800-192**, Oxford University Press, Oxford, 2016.

Hoskins, Lancaster Halford. **British Routes to India**, Longmans Green and Co, London, 1928.

Hunter, W. Patison. **Narrative of the Late Expedition to Syria**, Cilt: 1-2, H. Colburn, London, 1842.

Hurewitz, Jacob Coleman. **The Middle East and North Africa in World Politics: A Documentary Record, European Expansion, 1535–1914**, Cilt: 1, New Haven, London 1975.

Imlah, Albert Henry. **Economic Elements of the Pax Britannica: Studies in British Foreign Trade in the Nineteenth Century**, Harvard University Press, Cambridge, 1958.

Imlah, Albert Henry. **Lord Ellenborough: A Biography of Edward Law, Earl of Ellenborough, Governor General of India**, Harvard University Press, Cambridge, 1939.

Ingle, Harold N. **Nesselrode and the Russian Rapprochment with Britain, 1836-1844**, University of California Press, Berkeley, 1976.

Issawi, Charles. **An Economic History of the Middle East and North Africa**, Columbia University Press, New York, 1982.

Issawi, Charles. **The Economic History of Turkey, 1800-1914**, The University of Chicago Press, Chicago, 1980.

İnal, İbn'ül Emin Mahmut Kemal. **Son Asır Türk Şairleri**, Cilt: 1, MEB., İstanbul, 1969.

İnal, İbn'ül Emin Mahmut Kemal. **Son Sadrazamlar**, Cilt: 2, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982.

İnalcık, Halil. "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu.", **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, (Ed. Mehmet Seyitdanlıoğlu-Halil İnalcık), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, ss. 89-110.

İnalcık, Halil. "The Nature of Traditional Society: Turkey", **Political Modernization in Japan and Turkey**, (Ed. R. E. Ward ve D. A. Rustow), Princeton University Press, Princeton, 1964.

İpek, Nedim. "Churchill Vak'ası (1836)", **Belleten**, Cilt: 59, Sayı: 226, 1995, ss. 661-714.

James, Francis Godwin. **Ireland in the Empire, 1688-1770**, Harvard, 1973.

Jenks, M. **The Activities and Influence of David Urquhart 1833-1856, with Special Reference to the Affairs of the Near East**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), University of London, London, 1964.

Johnson, A.H. (Ed.), **The Letters of Charles Greville and Henry Reevel 1836-1865**, Fisher Unwin, London, 1924.

Kane, Eileen M. **Pilgrims, holy places, and the multi -confessional empire: Russian policy toward the Ottoman Empire under Tsar Nicholas I, 1825–1855**, (Yayılanmamış Doktora Tezi), Princeton University, 2005.

Karal, Enver Ziya. **Osmanlı Tarihi V: Nizam-i Cedit ve Tanzimat Devirleri**, Ankara, 1947.

Karaman, K. Kıvanç ve Şevket Pamuk. "Ottoman State Finances in European Perspective, 1500–1914", **Journal of Economic History**, Cilt: 70, 2010, ss. 523-629.

Kasaba, Reşat. **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi On Dokuzuncu Yüzyıl**, çev. Kudret Emiroğlu, Belge Yayınları, İstanbul, 1993.

Kasaba, Reşat. "Treaties and Friendships: British Imperialism, the Ottoman Empire, and China in the Nineteenth Century", **Journal of World History**, Cilt: 4, Sayı: 2, 1993, ss. 215-241.

Kaynar, Reşad. **Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010.

Kelly, John Barrett. **Britain and The Persian Gulf**, Clarendon Press, Oxford, 1968.

Khodarkovsky, Michael. "The Great Game in the North Caucasus", **Omelyan Pritsak Armağanı**, (Ed. Mehmet Alpargu / Yücel Öztürk), Sakarya, 2007.

Kırgızoğlu, Banıçiçek, **Akif Paşa, Tabsıra**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1996.

Kırlı, Cengiz. "Coffeehouses: Public Opinion in the Nineteenth-Century Ottoman Empire", **Public Islam and the Common Good**, (Ed. Armando Salvatore and Dale F. Eickelman), Leiden, 2004, ss. 75-97.

Killeen, Jarlath. **The Emergence of Irish Gothic Fiction: History, Origins, Theories**, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2013.

King, Charles. "Imagining Circassia: David Urquhart and the Making of North Caucasus Nationalism", **The Russian Review**, Cilt: 66, Sayı: 2, ss. 238-255.

Kocabaşoğlu, Uygur. "British Observations Regarding the Ottoman Empire in Nineteenth Century Periodicals", **Journal of Mediterranean Studies**, Cilt: 5, Sayı: 2, 1995, ss. 247-258.

Kodaman, Bayram. **Les Ambassades de Moustapha Rechid Pacha a Paris**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.

Koloğlu, Orhan. **Miyop Çörçil Olayı (Ceride-i Havadis'in Öyküsü)**, Yorum Yayınları, Ankara 1986.

Köymen, Oya. "The advent and consequences of free trade in the Ottoman Empire", **Etudes Balkaniques**, Cilt: 7, Sayı: 2, 1971, ss. 47-55.

Kuran, Ercümend. "Osmanlı İmparatorluğu'nda İnsan Hakları ve Sadık Rifat Paşa (1807–1857)", **VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara, 11-15 Ekim 1976), Kongreye Sunulan Bildiriler**, ss. 1449-1453.

Kurmuş, Orhan. **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2012.

Kutluoğlu, Muhammed H. "1833 Kütahya "Antlaşma"sının Yeni Bir Değerlendirmesi", **Osmanlı Araştırmaları**, Cilt: 17, Sayı: 17, 1997, ss. 265-287.

Kutluoğlu, Muhammed H. **The Egyptian Question, 1831-1841: The Expansionist Policy of Mehmet Ali, Pasha of Egypt, in Syria and Anatolia, and the Reaction of the Ottoman Government**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), The University of Manchester, 1993.

Kuzucu, Serhat. "Rusya Ahidname Defterine Göre XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus Ticari İlişkilerinin Seyri", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 35, Sayı: 59, 2016, ss. 63-84.

Kütükoğlu, Mübahat S. **Balta Limanı'na Giden Yol, Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1850)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

Lamb, Margaret. “The Making of a Russophobe: David Urquhart: The Formative Years, 1825-1835”, **The International History Review**, Cilt: 3, Sayı: 3, 1981, ss. 330-357.

Lamb, Margaret. “Writing up the Eastern Question in 1835-1836”, **The International History Review**, Cilt: 15, Sayı: 2, Mayıs 1993, ss. 239-268.

Lambert, Andrew. **Battleships in Transition: The Creation of the Suam Battlefleet, 1815-1860**, Conway Maritime Press, London, 1984.

Landriau, M. **L'escadre de l'amiral Lalande:1839-1840**, Ecole de Guerre Navale, 1922.

Lane-Poole, Stanley. **The Life of The Right Honourable Stratford Canning Viscount Stratford De Redcliffe**, Cilt: 2, Longmans, Green and Co., London, 1888.

Lane-Poole, Stanley ve Louisa Fletcher Chesney, Jane Chesney O’Donnell. **The Life of the Late General F. R. Chesney Colonel Commandant**, Royal Artillery, W. Allen, London, 1885.

Lecky, William Edward Hartpole **The Leaders of Public Opinion in Ireland: Swift, Flood, Grattan, O'Connell**, Spottiswoode and Co, London, 1871.

Lenihan, Padraig. **Consolidating Conquest: Ireland 1603–1727**, Routledge, New York, 2014.

Leslie, Shane. **George the Fourth**, Bouverie House, London, 1926.

Levy, Avigdor. “The Officer Corps in Sultan Mahmud II’s New Ottoman Army 1826–1839”, **International Journal of Middle East Studies**, Cilt: 2, 1971, ss. 21–39.

Levy, Avigdor. **Military Policy of Sultan Mahmud II 1808–1839**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Harvard University, Cambridge, 1968.

Lewis, Bernard. **The Emergence of Modern Turkey**, Oxford University Press, Oxford, 1968.

Lincoln, W. Bruce. **Nicholas I: Emperor and Autocrat of All the Russias**, Indiana University Press, Bloomington and London, 1978.

Lindsay, Loelia. **Grace and favour; the memoirs of Loelia, duchess of Westminster**, Weidenfeld and Nicolson, New York, 1961.

Llewellyn, Alexander. **The Decade of Reform: the 1830s**, St. Martin's Press, New York, 1972.

Lower, Mark Anthony. **Patronymica Britannica, A Dictionary of Family Names of the United Kingdom**, John Russel Smith, London, 1860.

Luxembourg, Norman. **Rusların Kafkasya'yı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil,** çev. Sedat Özden, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1998.

MacNeill, John Gordon Swift. **The Constitutional and Parliamentary History of Ireland Till the Union**, Talbot Press, New York, 1917.

Madden, R. R. **The Literary life and Correspondence of the Countess of Blessington**, Cilt: 1, T. C. Newby, London, 1855.

Magennis, Eoin. **The Irish Political System 1740–1765: The Golden Age of the Undertakers**, Four Courts, Dublin, 2000.

Mardin, Şerif. "Tanzimat Fermanının Manası: Yeni Bir İzah Denemesi", **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, (Ed. Mehmet Seyitdanlıoğlu-Halil İnalcık), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, ss. 145-165.

Mardin, Şerif. **The Genesis of Young Ottoman Thought**, Syracuse University Press, New York, 2000.

Marsot, Afaf Lütfi Al-Sayyid. **Egypt in the Reign of Muhammad Ali**, Cambridge, New York, 1984.

Marx, Karl. **The Eastern Question, a reprint of letters written 1853-1856**, Swan Sonnenschein and Co., London, 1897.

Maxwell, Herben. **The Life and Letters of George William Frederick Fourth Earl of Clarendon**, Cilt: 1, E. Arnold, London, 1913.

McCracken, J. L. "The Conflict Between the Irish Administration and Parliament 1753-56", **Irish Historical Studies**, Cilt: 3, Sayı: 10, 1942, ss. 159-179.

Mckenny, Kevin. "The seventeenth-century land settlement in Ireland: towards a statistical interpretation", **Ireland from Independence to Occupation, 1641-1660**, (Ed. Jane H. Ohlmeyer), Cambridge University Press, 1995, ss. 181-200.

Mcnally, Michael. **Ireland 1649–52, Cromwell's Protestant Crusade,** Osprey, New York, 2009.

Melbourne, William Lamb. **Lord Melbourne's Paper**, Longmans, Green, and Company, 1889.

Metternich, Clemens Wenzel Lothar. **Memoirs of Prince Metternich 1773-1835**, Cilt: 5: 1830-1835, Richard Bentley and Son, London, 1882.

Middleton, Charles R. "Palmerston, Ponsonby and Mehemet Ali: Some Observations on Ambassadorial Independence in the East, 1838–1840", **EEQ**, Cilt: 15, Sayı: 4, 1982, ss. 409-424.

Morewood, John. **Waterloo General: The Life, Letters and Mysterious Death of Major General Sir William Ponsonby 1772-1815**, Pen and Sword Military, South Yorkshire, 2016.

Mosely, Philip E. **Russian Diplomacy and the Opening of the Eastern Question in 1838 and 1839**, Russell and Russell, New York, 1969.

Mumcu, Ahmet. **Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1985.

Murphy, Denis. **Cromwell in Ireland: A History of Cromwell's Irish Campaign**, M. H. Gill and Son, Dublin, 1897.

Napier, Charles. **The War in Syria**, Cilt: 1-2, John W. Parker, London, 1842.

Neale, John Preston. **Views of the Seats of Noblemen and Gentlemen, in England, Wales, Scotland, and Ireland**, Sherwood, Gilbert, and Piper, London, 1829.

Nesselrode, Karl Robert. **Lettres et papiers, 1760-1850, extraits de ses archives**, Cilt: 7-8, Lahure, Paris, 1904.

Noviçev, A. D. "1839 Gülhane Hatt-ı Humayunu ve Dış Politikadaki Boyutları", **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, (Ed. Mehmet Seyitdanlıoğlu-Halil İnalcık), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, ss. 353-367.

O'Neill, Kelly. **Claiming Crimea: A History of Catherine the Great's Southern Empire**, CT: Yale University Press, New Haven, 2017.

O'Byrne, William R. **A Naval Biographical Dictionary**, Murray, London, 1849.

Ohlmeyer, Jane. (Ed.). **The Cambridge History of Ireland**, Cilt: 2: 1550–1730, Cambridge University Press, Cambridge, 2018.

Ortaylı, İlber. "Tanzimat Bürokratları ve Metternich, Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim", **Makaleler I**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2000, ss. 441-447.

Özavcı, Ozan. **Dangerous Gifts: Imperialism, Security, and Civil Wars in the Levant, 1798-1864**, Oxford University Press, Oxford, 2021.

Özdemir, Bülent. **Ottoman Reforms and Social Life: Reflections from Salonica 1830-1850**, The Isis Press, İstanbul, 2003.

Pamuk, Şevket. **A Monetary History of the Ottoman Empire**, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.

Pamuk, Şevket. **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, 1500-1914**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Pamuk, Şevket. **The Ottoman Empire and European Capitalism, 1820– 1913: Trade, Investment and Production**, Cambridge University Press, Cambridge and New York, 1987.

Pardoe, Julia. **The City of the Sultan and Domestic Manners of the Turks in 1836**, Cilt: 1-2, Henry Colburn, London, 1837.

Parry, J. P. “Steam Power and British Influence in Baghdad (1820-1860)”, **The Historical Journal**, Cilt: 56, Sayı: 1, 2013, ss. 145-173.

Pásztorová, Barbora. **Metternich, the German Question and the Pursuit of Peace: 1840-1848**, Walter de Gruyter, Oldenbourg, 2022.

Paton, A. A. **A History Of The Egyptian Revolution,** Cilt: 2, Trübner and Co., London, 1870.

Perry, Yaron. **British Mission to the Jews in Nineteenth-century Palestine**, Frank Class, London, 2003.

Petrie, Charles. **George Canning, Eyre and Spottiswoode**, Eyre and Spottiswoode, London, 1946.

Petty, William ve Thomas Aiskew Larcom. **History of the Cromwellian Survey of Ireland,** Irish Archaological Society, Dublin, 1851.

Phillips, W. A. "Mehmet Ali", **The Cambridge Modern History**, Cilt: 10, 1907, ss. 545-572.

Pilav, Salim. **Akif Paşa (1787-1845) ve Tabsıra**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara, 2002.

Polk, William R. **The Opening of South Lebanon, 1788–1840: A Study of the Impact of the West on the Middle East**, MA: Harvard University Press, Cambridge, 1963.

Ponsonby, John. **Opinions Respecting Peace**, R. Folthorp, Brighton, 1855.

Ponsonby, John. **Private Letters on Eastern Question**, R. Folthorp, Brighton 1854.

Ponsonby, John. **Remarks upon the Effect of the Establishment of a Protectorate by the Five Powers over the Ottoman Empire**, R. Folthorp, Brighton, 1855.

Ponsonby, Major-General John. **The Ponsonby Family**, The Medici Society, London, 1929.

Poroy, Ibrahim. "Expansion of Opium Production in Turkey and the State Monopoly of 1828-1839", **International Journal of Middle East Studies**, Cilt: 13, 1981, ss. 191–211.

Powell, Martyn J. **Britain and Ireland in the Eighteenth-Century Crisis of Empire**, New York, 2003.

Puryear, Vernon John. **England, Russia and the Straits Question, 1844-56**, University of California Press, Berkeley California, 1931.

Puryear, John Vernon. **France and the Levant from the Bourbon Restoration to the Peace of Kutiah, Archon Books,** Hamden, 1968

Puryear, Vernon John. **International Economics and Diplomacy in the Near East: A Study of British Commercial Policy in the Levant, 1834-1853**, Archon Books, Hamden, 1969.

Pyle, Edmund ve Albert Hartshorne. **Memoirs of a Royal Chaplain, 1729-1763**, J. Lane, London, New York, 1905.

Quataert, Donald. "The Age of Reforms", **An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1600– 1914**, (Ed. Halil İnalcık ve Donald Quataert), Cambridge University Press, Cambridge and New York, 1997, ss. 761– 933.

Quataert, Donald. **Ottoman Manufacturing in the Age of the Industrial Revolution**, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

Quennell, Peter. **The Private Letters Of Princess Lieven To Prince Metternich**, John Murray, London, 1937.

Raymond, A. Jones. **The British Diplomatic Service, 1815-1914**, Colin Smythe, Ontario, 1983.

Rendall, Matthew. "Restraint or Self-Restraint of Russia: Nicholas I, the Treaty of Unkiar Skelessi and the Vienna System, 1832-1841", **The International History Review**, Cilt: 24, Sayı: 1, 2002, ss. 37-63.

Richmond, Steven. **The Voice of England in The East: Stratford Canning and Diplomacy with the Ottoman Empire**, I.B. Tauris, London, 2014.

Rodkey, Frederick Stanley. **The Turco-Egyptian Question in the Relations of England, France and Russia, 1832-1841**, University of Illinois, Urbana, 1925.

Rodkey, Frederick Stanley. "The Views of Palmerston and Metternich on the Eastern Question in 1834", **English Historical Review**, Cilt: 45, Sayı: 180, 1930, ss. 627-640.

Rodkey, Frederick Stanley. "Lord Palmerston and the Rejuvenation of Turkey, 1830-41, Part: I", **The Journal of Modern History**, Cilt: 1, Sayı: 4, 1929, ss. 570-593.

Rodkey, Frederick Stanley. "Lord Palmerston and the Rejuvenation of Turkey, 1830-41: Part II, 1839-41", **The Journal of Modern History**, Cilt: 2, Sayı: 2, ss. 193-225.

Rolo, P. J. V. **George Canning Three Biographical Studies**, MacMillian & Co. Ltd., London, 1965.

Ross, Richard S. "John Davy: Physician, Scientist, Author, Brother of Sir Humphry", **Bulletin of the History of Medicine**, Cilt: 27, Sayı: 2, 1953, ss. 101-111.

Rosselli, John. **Lord William Bentinck: The Making of a Liberal Imperialist 1774-1839**, University of California Press, Berkeley, 1974.

Royce, Caroline Halstead. **Bessboro: A History of Westport, Essex Co.**, Bloated Toe, New York, 1902.

Rustum, Asad J. **The Royal Archive of Egypt an The Distrubances in Palestine 1834**, American Press, Beirut, 1938.

Rustum, Asad. J. **The Royal Archives of Egypt and the Origins of the Egyptian Expedition to Syria, 1831-1841**, American Press, Beyrut, 1936.

Sadleir, Thomas Ulick ve Page Lawrence Dickinson. **Georgian Mansions in Ireland**, Ponsonby & Gibbs, Dublin, 1915.

Sarc, Ömer Celal. "Tanzimat ve Sanayimiz", **Tanzimat**, Cilt: 1, MEB, İstanbul, 1999, ss. 423-440.

Sayar, Ahmed Güner. Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması (Klasik Dönem'den II. Abdülhamid'e), Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000.

Schiemann, Theodor. **Geschichte Russlands unter Kaiser Nikolaus I**, Cilt: 3, Georg Reimer, Berlin, 1904.

Schrek, Katalin. Great Power Clashes in the Caucasus Region Examination of the Vixen Conflict (1836) Based on the British Archives, Budapest, 2014.

Schroeder, Paul W. **The Transformation of European Politics 1763-1848**, Clarendon Press, Oxford, 1994.

Schroeder, Paul Walter. "Containment Nineteenth-Century Style: How Russia Was Restrained", **South Atlantic Quarterly**, Cilt: 82, Sayı: 1, 1983, ss. 1-18.

Šedivý, Miroslav. **Crisis among the Great Powers: The Concert of Europe and the Eastern Question,** I.B. Tauris, London, 2017.

Šedivý, Miroslav. "From Adrianople to Munchengratz: Metternich, Russia, and the Eastern Question 1829–33", **International History Review**, Cilt: 33, Sayı: 2, 2011, ss. 205-233.

Šedivý, Miroslav. **Metternich, the Great Powers and the Eastern Question**, University of West Bohemia, Pilsen, 2013.

Sel Turhan, Fatma. **The Ottoman Empire and the Bosnian Uprising: Janissaries, Modernisation and Rebellion in the Nineteenth Century**, I.B. Tauris, London, 2014.

Senior, Hereward. **The Activities of David Urquhart in British Diplomacy and Politics 1830- 1841**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), McGill University, Montreal, 1950.

Seton-Watson, R. W. **Britain in Europe, 1789-1914**, Cambridge University Press, Cambridge, 1937.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet. "Tanzimat'ın Ön Hazırlıkları ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin Kuruluşu (1838-1840)", **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri**, İstanbul, 1990, ss. 127-146.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet. **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala (1838-1868)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

Shaw, Stanford J. ve Ezel Kural Shaw, **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey**, Cilt: 2, Cambridge University Press, Cambridge, 1977.

Siemann, Wolfram. **Metternich: Strategist and Visionary**, (çev. Daniel Steuer), Harvard University Press, Cambridge and London, 2019.

Sierra, Enrique Elbio Hernández. **Las Relaciones Internacionales Y El Proceso De Creación Del Estado Oriental**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Universidad Nacional, Madrid, 2015.

Sinaplı, Ahmet Nuri. **Devlete, Millete Beş Padişah Devrinde Kıymetli Hizmetlerde Bulunan Şeyhül Vüzera, Serasker Mehmed Namık Paşa**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1987.

Slade, Adolphus. **Records of Travels in Turkey, Greece, etc., in Years 1829, 1830 and 1831**, Cilt: 1, Carey, Hart and Co, Philadelphia, 1833.

Small, Stephen. **Political Thought in Ireland, 1776-1798: Republicanism, Patriotism, and Radicalism,** Clarendon Press, Oxford, 2002.

Somel, Selçuk Akşin. "Çok Yüzlü Bir Belge: Gülhane Hatt-ı Humayunu", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 311, Kasım 2019, ss. 72-79.

Soydemir, Selman. **Osmanlı Donanmasında Yabancı Müşavirlerin Etkileri (18. ve 19. Yüzyıllar)**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

Strange, Guy Le. **Correspondence of Princess Lieven and Earl Grey**, Cilt: 2, Richard Bentley and Son, London, 1890.

Subaşı, Turgut. "Anglo-Ottoman Relations in the Nıneteenth Century: Mustafa Reşid Paşa's Memorandum to Palmerston, 11 August 1839", **International Journal of Human Sciences**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2011, ss. 1731–1746

Sudley, John Squire. **The Lieven-Palmerston Correspondence, 1828-1856**, John Murray**,** London, 1943.

Şenol, Aslı. **Fransız Diplomat Baron de Bois le Comte'un Raporlarına Göre Osmanlı Ekonomisi (1833-1834)**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2012.

Şeref, Abdurrahman. **Tarih Musâhebeleri**, (Sadeleştiren: Enver Koray), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

Şişman, Adnan. **Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839- 1876)**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yakınçağ ve T.C. Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 1983.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1982.

Tanrıverdi, Mustafa. "Mehmet Ali Paşa İsyanı'nda General Muravyov'un Faaliyetleri (1832-1833)", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 36, 2022, ss. 273-301.

Taylor, Ernest. **The Taylor Papers**, Longmans Green, and Co, London, 1913.

Temizkan, Abdullah. "Lehistanlıların İstanbul'da Lobi Faaliyetleri ve Kafkasya'ya Lejyon Gönderme Girişimleri", **Türklük Bilimi Araştırmaları**, 2010, ss. 363-393.

Temperley, H. W. V. **Life of Canning**, James Finch & Co, London, 1905.

Temperley, Harold. **England and the Near East: The Crimea**, Longman, Green & Co., London, 1936.

Tengirşenk, Yusuf Kemal. "Tanzimat Devrinde Osmanlı Devleti'nin Harici Ticaret Siyaseti", **Tanzimat**, Cilt: 1, MEB, İstanbul, 1940.

The Portfolio, Cilt: 2, James Ridgway and Sons, Piccadilly, 1836.

Trench, Charles Chenevix. **Grace's Card: Irish Catholic Landlords, 1690-1800**, Mercier Press, Dublin, 1997.

Trevelyan, George Macaulay. **Lord Grey of the Reform Bill: Being the Life of Charles, Second Earl Grey,** Longmans, Green and Co, 1920.

Tunçay, Mete. "Tanzimat Fermanı", **Tarih ve Toplum**, Cilt: 12, Sayı:71, İstanbul, 1989.

Turan, Şerafettin. "1829 Edirne Antlaşması", **DTCF Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 1, Ankara, 1951, ss. 111-151.

Ubicini, Abdolonyme. **Letters on Turkey**, John Murray, London, 1856.

Ufford, Letitia W. **The Pasha: How Mehemet Ali Defied the West, 1839-1841**, McFarland & Company, London, 2007.

Uğurlu, Seyit B. ve Mehmet Demirtaş, "Mehmet Sadık Rifat Paşa ve Tanzimat", **History Studies**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2010, ss. 44-64.

Urban, Sylvanus. **The Gentleman's Magazine Or, Monthly Intelligencer for the Year**, 1855.

Urquhart, David. **Materials for the True History of Lord Palmerston**, Robert Hardwicke, London, 1866.

Urquhart, David. **Mr. Urquhart on the Suez canal in 1853**, Diplomatic Review, London, 1876.

Urquhart, David. **The Spirit of the East**, Cilt: 1, H. Colburn, London, 1838.

Ülkü, Osman. "Osmanlı Ordusunda Bir İngiliz Subayı: General Sir Williams Fenwick ve Anadolu İstihkâmlarının İnşasındaki Rolü", **Sanat ve İkonografi Dergisi**, Sayı: 1, 2021, ss. 34-48.

Van Hartesveldt, Fred. "Henry Bulwer and the Convention of Balta Liman", **Proceedings and Papers of the Georgia Association of Historians**, Cilt: 6, 1985, ss. 56-63.

Vicars, Arthur. **Index to the Prerogative Wills of Ireland, 1536-1810**, Edward Ponsonby, Dublin, 1897.

Walpole**,** Horace. **Horace Walpole's correspondence with Henry Seymour Conway, Lady Ailesbury, Lord and Lady Hertford, Mrs. Harris**, (Ed. W. S. Lewis), Yale University Press, New Haven, 1974.

Walpole, Spencer **The Life of Lord John Russell**, Cilt: 1-2, Longmans, Green, and and Co., London, 1889.

Webster, C. K. “Urquhart, Ponsonby and Palmerston”, **English Historical Review**, Cilt: 62, Sayı: 244, 1947, ss. 327-351.

Webster, C. **The Foreign Policy of Palmerston, 1830-1841**, Cilt: 1-2, G. Bell and Sons, London, 1951.

White, Charles. **The Belgic Revolution of 1830**, Whittaker, London, 1835.

White, Charles. **Three Years in Constantinople**, o**r, Domestic manners of the Turks in 1844,** Cilt: 1, H. Colburn, London, 1845.

White, Charles. **Three Years in Constantinople; or, Domestic manners of the Turks in 1844**, Cilt: 3, H. Colburn, London, 1846.

Williams, H. Noel. **The Life and Letters of Admiral Sir Charles Napier**, Hutchinson and Co, London, 1917.

Wilson, Harriette. **The Memoirs of Hariette Wilson**, Cilt: 1, Eveleigh Nash, London, 1909.

Windham, William. **The Windham Papers**, Herbert Jenkins, London, 1913.

Winn, Peter. “British Informal Empire in Uruguay in the Nineteenth Century”, **Past & Present**, Cilt: 73, 1976, ss. 100-126.

Woodhouse, C. M. **The Philhellenes**, Hodder & Stoughton, London, 1969.

Wright, Edward Perceval ve James Caulfeild Charlemont. **The Manuscripts and Correspondence of James, First Earl of Charlemont**, London, Eyre and Spottiswoode, 1891.

Yarbrough, John D. **The Euphrates Route to India in the Nineteenth Century**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), The American University of Beirut, 1965.

Yerasimos, Stefanos. **Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye**, Cilt: 2, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1975.

Yeşilyurt, Yahya. "1853-56 Osmanlı-Rus Harbi'nde Doğu Cephesinde Bir İngiliz Subay: Yarbay William Fenwick Williams'ın Askeri Raporları", **Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 32, Sayı: 1, 2022, ss. 101-138.

Yıldız, Mehmet. "Tanzimat Fermanı Genel Değerlendirme; Karşılaştırmalı İlmî Metin, İngilizce, Fransızca, Almanca ve Arapça Tercümeler", **Journal of Islamic Research**, Sayı: 1, 2012, ss. 145-173.

Yurdusev, Esin. "The British Ambassadors to Istanbul in the Mid-Nineteenth Century: Sources of Intelligence and Poitical Reporting", **Belleten**, Cilt: 73, Sayı: 267, 2009, ss. 523-553.

EKLER

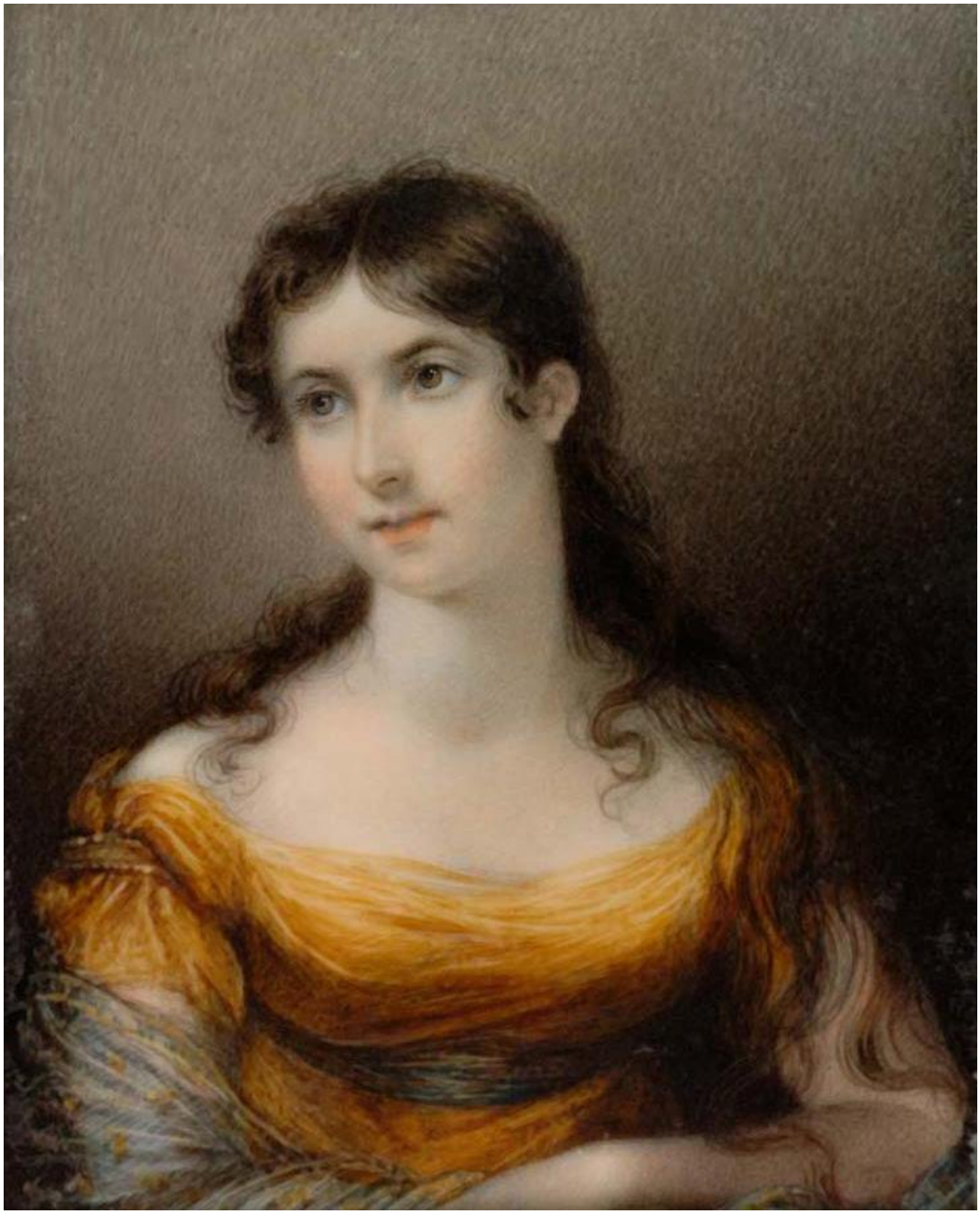
EK 1: Lord Ponsonby'nin Yağlıboya Resmi

Bu yağlı boya tablo 1841 yılında John Frederick Lewis tarafından İstanbul'da yapılmıştır. Resim günümüzde İngiltere'nin Viyana elçiliğinde bulunmaktadır.

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/John_Ponsonby,_1st_Viscount_Ponsonby

EK 2: Lady Elizabeth Frances (Fanny) Ponsonby

Kaynak: https://www.gogmsite.net/_Media/1810-fanny-lady-ponsonby-by.jpeg

EK 3: Lord Ponsonby'nin Karakalem Resmi

Taslak, Henry Bone tarafından 1812 yılında çizilmiştir.

Kaynak: https://www.npg.org.uk/collections/search/portrait/mw120651/John-Ponsonby-1st-Viscount-Ponsonby

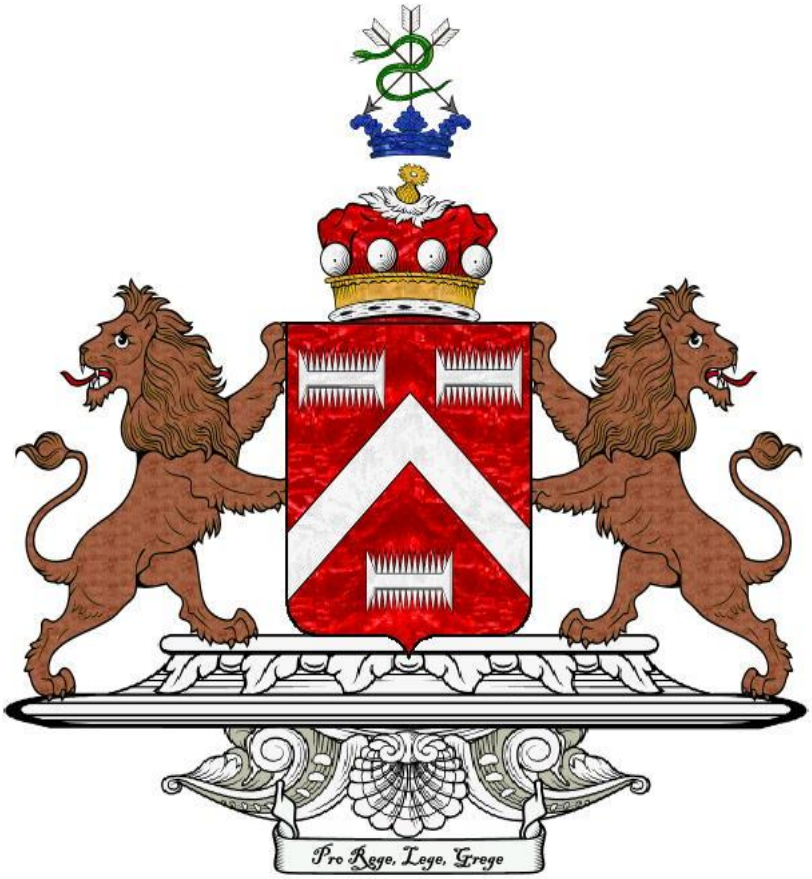
EK 4: Harriet Wilson'ın Karikatürü

Samuel William Fores tarafından 1825 yılında çizilen karikatürde Harriet Wilson ve sevgilileri resmedilmektedir. Sağdan dördüncü sıradaki erkek Lord Ponsonby olmalıdır.

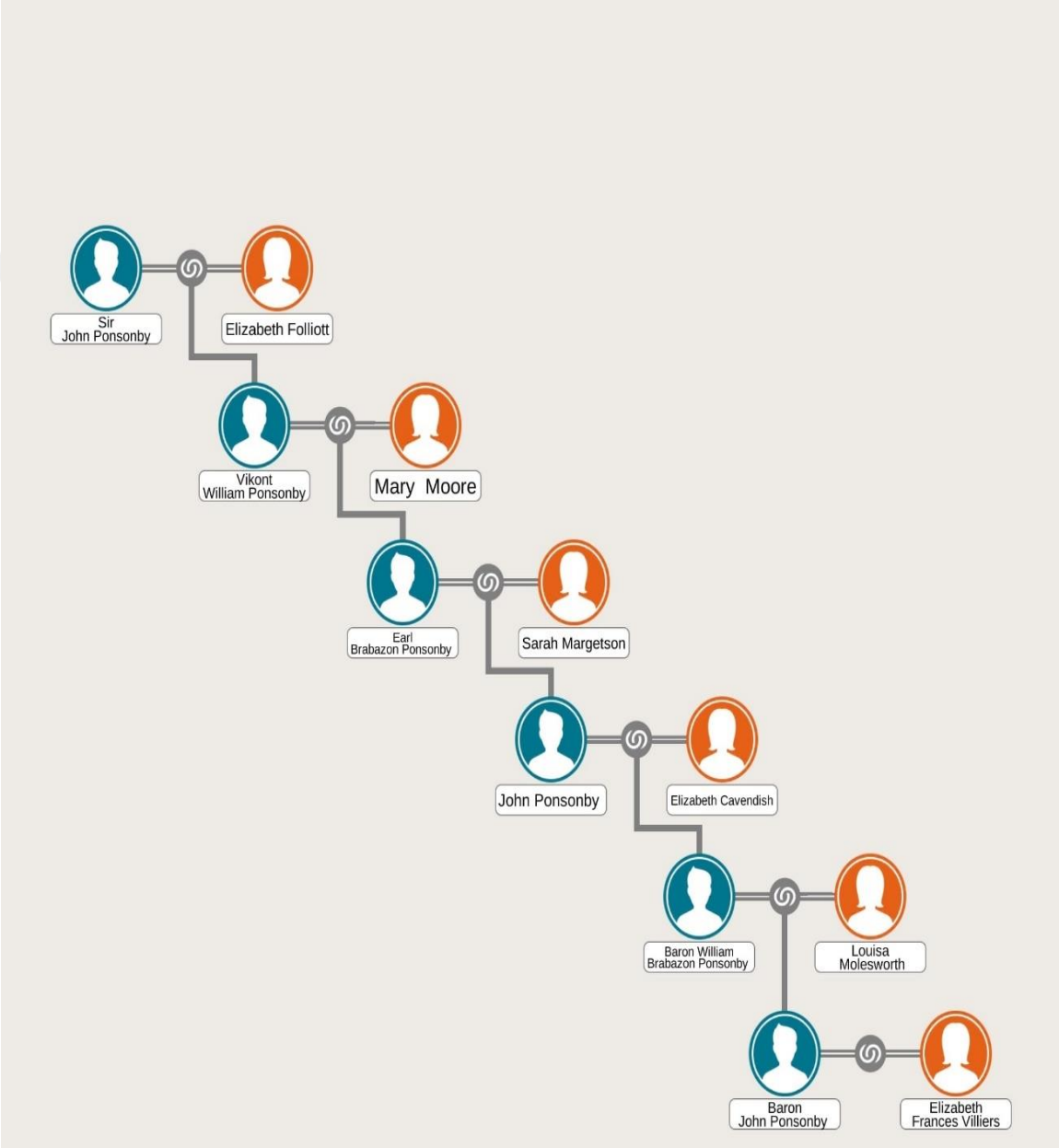
Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_1868-0808-8641

EK 5: Ponsonby Aile Arması

Kaynak: https://europeanheraldry.org/united-kingdom/families/families-m-r/ponsonby/

EK 6: Lord Ponsonby'nin Soyağacı

Soyağacı, Sir John Ponsonby'den (1608-1678) itibaren başlatılmıştır.